

[illegible]

לייב מוסקוביץ

הטרמינולוגיה של הירושלמי

המונחים העיקריים

לייב מוסקוביץ
הטרמינולוגיה של הירושלמי
המונחים העיקריים

לייב מוסקוביץ

הטרמינולוגיה של הירושלמי

המונחים העיקריים

הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית, ירושלים

Leib Moscovitz
The Terminology of the Yerushalmi: The Principal Terms

הספר יצא לאור בסיוע
מרכז נפתל לחקר התורה שבעל פה, אוניברסיטת בר-אילן
הקתדרה על שם גספר, אוניברסיטת בר-אילן
הקתדרה על שם ליבין, אוניברסיטת בר-אילן
סגן הנשיא למחקר והרקטור, אוניברסיטת בר-אילן
קרן בית שלום, קיוטו, יפן

עריכת לשון: שרה המר

ההפצה: הוצאת מאגנס
ת"ד 39099, ירושלים 91390, טל' 02-6586659, פקס 02-5660341
www.magnespress.co.il

©

כל הזכויות שמורות
להוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס
האוניברסיטה העברית
ירושלים תשס"ט / 2009

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם,
לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט
בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי, מכני
או אחר כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה
אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

מסת"ב 978-965-493-420-6
eBook ISBN 978-968-493-440-4

נדפס בישראל
סדר ועימוד: סטודיו ולדמן

לפרופ' יעקב זוסמן
בהוקרה והערכה

תוכן העניינים

ט	פתח דבר
1	מבוא
	א. להגדרת המונחים ואפיונם 1
	ב. לתולדות חקר המונחים 3
	ג. מונחים נרדפים 11
	ד. חילופי מונחים 12
	ה. מונחים חסרים ונשמטים 16
	ו. מונחים פוליסמיים 17
19	מבוא לערכי המונחים
	א. בחירת המונחים 19
	ב. סדר המונחים 20
	ג. מבנה הערכים ותוכנם 20
	ד. דרכנו בערכי המונחים 25
27	ערכי המונחים
613	ביבליוגרפיה
628	מפתחות
	מפתח המונחים 628 מפתח הסוגיות 632

פתח דבר

התלמוד הירושלמי הנו אחד החיבורים הסתומים והבעייתיים ביותר בספרות חז"ל, ולעתים קרובות נוסחו המשובש וסגנונו הלקוני, המשונה והבלתי מובן מקשים מאוד על הבנת הכתוב בו. עם זאת, קיימים מספר כלים העשויים להקל על הבנתו, וביניהם תופס חקר מאות המונחים שבתלמוד, הפזורים באלפי מקומות לאורך החיבור, מקום נכבד ביותר. בדיקה שיטתית של הטרמינולוגיה של הירושלמי עשויה לתרום לא רק לפרשנותו, אלא גם להיבטים אחרים של מחקרו, כגון ביקורת נוסחו וחקר התהוותו ועריכתו. ואמנם, גדול חוקרי התלמוד הירושלמי, הגר"ש ליברמן ז"ל, הצביע לפני כשמונים שנה בחיבורו הפרוגרמטי 'על הירושלמי' על חשיבותו ומרכזיותו של העיון בטרמינולוגיה לחקר הירושלמי, ואף ציין את 'העובדה המעציבה שאין לנו עד עכשיו ספר שיקיף ויברר לנו את סגנון הירושלמי, ושנמצא בו את כל הטרמינים המיוחדים שבירושלמי' (על הירושלמי, עמ' 47). ואף על פי שמאז עסקו חכמים רבים, ובכללם ליברמן עצמו, בפרשנותה ובמחקרה של טרמינולוגיה זו – על פי רוב, אמנם, באופן חלקי וספורדי – דברי ליברמן הנ"ל עדיין שרירים וקיימים. החיבור הנוכחי בא אפוא לשמש צעד ראשון לקראת מילוי המשימה שהתווה ליברמן, שכן חיבור זה מציג סקירה מקיפה של רוב מונחי המשא ומתן העיקריים בירושלמי, תוך הגדרתם ותיאור שאר מאפייניהם.

ספר זה מורכב משני חלקים: פרקי המבוא וערכי המונחים עצמם. פרקי המבוא דנים בכל ההיבטים של חקר המונחים שנראו לי הכרחיים להבנת הדיונים שבערכי המונחים עצמם. בתחילת המבוא דנתי בהגדרת המונחים ואפיונם וסקרתי את תולדות חקר המינוח. כן עסקתי במספר תופעות יסוד החשובות להבנת המונחים, שעולות במקומות רבים בערכי המונחים עצמם: (א) קיומם ופשר התהוותם של מונחים נרדפים וקרובים במשמעותם; (ב) חילופי מונחים – בעיקר בין עדי נוסח שונים של התלמוד, ובמידה פחותה גם חילופים בין מקורות אחרים; (ג) תופעת המונחים הנשמטים – מונחים שרגילים להישמט או להיחסר מחלק מעדי הנוסח של התלמוד או מכולם; (ד) קיומם של מונחים שיש להם משמעויות שונות (מונחים פוליסמיים) או גוני משמעות שונים. לא דנתי בהיבטים חשובים של חקר המינוח שלא היו נחוצים להבנת המונחים עצמם, כגון זמן התהוותם של המונחים, השוואת מונחי הירושלמי למונחי הבבלי, וכדומה, ועוד חזון למועד.

חלקו השני של הספר, שהוא עיקרו, מוקדש לדיון במונחים עצמם. חלק זה פותח במבוא לערכי המונחים, שבו הוסברו הקריטריונים לבחירת המונחים שנידונו בחיבור זה ודרך סידור הערכים, מבנם, תוכנם ואופיים. רצוי לעיין בדיון זה לפני העיון בגופי הערכים. אחר כך בא הדיון המפורט במונחים עצמם, המבוסס על בדיקת כל היקרויותיהם המוכנות של המונחים הנידונים בירושלמי

כולו, לאור כל עדי הנוסח שלו המצויים בידינו (המוכרים לי), תוך ניסיון לפרשם כפשוטם. בחלק זה מצויים כמאתיים ועשרים ערכים, שכל אחד מהם מוקדש למונח אחד. לעתים גם נידונו צורות משנה או צורות חלופיות של המונח הנידון. בערכים האלה פורטו, ובדרך כלל גם הודגמו, כל תכונותיהם של המונחים הנידונים – לא רק משמעויותיהם, אלא גם עניינים כמו כתיבם, 'סגנונם', תפקידם בסוגיה, סוגי המקורות שעליהם הם מוסבים ושאותם הם מציעים, וכן היחס בין המונח הנידון למונחים דומים ומונחים מתחלפים. המסקנות העיקריות בערכים אלה מוצגות בדרך כלל בתמצות בגוף הטקסט, למען ירוץ בהן הקורא, אולם דיונים פרטניים יותר, ובכלל זה התייחסות לחלק מן הסוגיות הבעייתיות המכילות את המונחים הנידונים, מצויים בהערות, עבור הקורא המבקש להעמיק חקר בנוגע למונחים הנזכרים בכלל ולסוגיות המכילות אותם בפרט.

ראשיתו של חיבור זה בעבודת דוקטור שכתבתי בהדרכתו של פרופ' יעקב זוסמן, שהוגשה לסנט של האוניברסיטה העברית בשנת תשמ"ח. בחיבור הנוכחי הרחבתי את היריעה בצורה משמעותית ביותר: כאן באים כמאתיים ועשרים ערכים (העוסקים במספר גדול עוד יותר של מונחים, בשל ההתייחסות לצורות משנה של המונחים בחלק מן הערכים), לעומת עשרה מונחים בלבד שנידונו בחיבור הקודם, ואמנם לא כל המונחים שנידונו שם נידונו כאן. גם הדיונים כאן במונחים שנידונו בעבודתי הקודמת מבוססים על בדיקה מחודשת של כל החומר הרלוונטי.

כאן המקום להודות מקרב לב לכל אלה שתמכו במחקר זה: לקרן הזיכרון לתרבות היהודית ולוועדת פרס וורבורג, שזיכוני במלגות פוסט-דוקטורט שאפשרו לי לבצע חלק מן המחקר שעליו מבוסס ספר זה, ולקרן הישראלית למדע (מענק מספר 204/05), שתמיכתה במחקר אפשרה לי להביאו לידי סיום.

אני אסיר תודה גם לקרנות שתמכו בהוצאתו של הספר: המרכז לחקר התורה שבעל-פה ולהפצתה על שם א"מ נפתל ורעייתו חסיה לבית יפה באוניברסיטת בר-אילן, בראשותו של פרופ' דוד הנשקה; הקתדרה על שם גספר (אוניברסיטת בר-אילן), בראשותו של פרופ' חיים מיליקובסקי; הקתדרה לחקר ספרות התורה שבעל-פה על שם הנרי ליבין שלייד המחלקה לתלמוד באוניברסיטת בר-אילן; סגן הנשיא למחקר והרקטור באוניברסיטת בר-אילן (פרופ' הרולד בש ופרופ' יוסף מניס); וקרן בית שלום, קיוטו, יפן. יישר חילם לאורייתא!

תלמידי, הרב שאול ברוכי, בדק את כמעט כל מראי המקומות בספר והכין את המפתחות, ואף זיכני בשפע הערות מחכימות ששיפרו את החיבור בצורה משמעותית; על כל אלה נתונה לו תודתי מעומקא דליבא. גב' שרה המר התקינה את הספר לדפוס במקצועיות, במיומנות וביעילות, ובעינה החדה הצילתני משגיאות רבות, וטובת עין היא תבורך. חן חן גם לגב' זהבה ולדמן מסטודיו ולדמן, שסייעה לי בביצוע המלאכה המורכבת של עימוד הספר. תודתי גם למר חי צבר ולמר רם גולדברג, אנשי הוצאת מאגנס, על טיפולם האדיב והמקצועי בהוצאת הספר.

ומעל לכול, תודה כפולה ומכופלת חייב אני למורי, פרופ' יעקב זוסמן, שלו מוקדש ספר זה בהוקרה ובהערכה. כאמור, ראשיתו של הספר בעבודת דוקטור שנכתבה בהדרכתו, ומאז לא הפסיק לסייע, לעודד, לתמוך ולדרבן, עד שזכיתי לברך על המוגמר. אין מילים בפי להביע את תודתי לו על כל העזרה שעזרני; ומי ייתן, שזיכה לראות בסיומו של מחקרי על שאר מונחי הירושלמי – מחקר שכל כולו בא לעולם מכוחו – יחד עם השלמתם של כל שאר מפעלי המחקר שיזם וביצע, בבריות גופא ובנהורא מעליא.

מבוא

א. להגדרת המונחים ואפיונם

שתי הגדרות למושג 'מונח טכני' (terminus technicus) מקובלות בקרב חוקרי הסמנטיקה, ושתייהן ישימות בקשר לטרמינולוגיה של ספרות חז"ל בכלל ושל התלמוד הירושלמי בפרט: (1) לשון או ביטוי שהשימוש בו מוגבל לתחום או עיסוק מסוים; (2) לשון או ביטוי שיש לו משמעות צרה או שונה ממשמעותו הרגילה כשהוא בא בקשר לתחום מסוים.¹ ובכן, מצויים מונחים רבים בכל החיבורים בספרות חז"ל שהם בעלי אופי דיאלקטי – מדרשי ההלכה של התנאים, שני התלמודים, ואף חלקים מסוימים של מדרשי האגדה. חלק מן הלשונות הללו באים גם בשפת היומיום, אלא שמשמעותם ושימושם שם שונים ממשמעותם ושימושם בהקשרים תלמודיים,² ואילו ביטויים אחרים בתלמוד שייכים כל כולם להווי של הדיון בין חכמים בבתי מדרשותיהם, ולכן נפקד מקומם מן הלשון המדוברת. שני סוגי ביטויים אלה הם הטרמינולוגיה התלמודית. הגדרת הטרמינולוגיה התלמודית שהוצעה לעיל מבוססת בעיקר על קריטריונים ספרותיים: מדובר בביטויים שבאים רק בחיבורים מסוימים, או שיש להם משמעות מיוחדת בחיבורים אלה. ברם לרוב הלשונות האלה יש גם ייחוד מהותי, שכן רובם ממלאים תפקידים מיוחדים ומוגדרים היטב במשא ומתן התלמודי. ביטויים אלה משמשים כלשונות קישור בין השלבים השונים במשא ומתן התלמודי, ובמידה רבה הם שיוצרים את הסוגיה התלמודית, שכן הם מחברים את אבני הפסיפס של הבניין התלמודי למבנה מפותח ומשוכלל והופכים את חומרי הגלם של הדיון התלמודי ליצירה מובנת ומהוקצעת. מונחים אלה משמשים כתמרורי דרך בנבכי המשא ומתן התלמודי ומנחים את הלומד בלכתו בנפתולי הסוגיה, והם שמאפשרים לו להבחין בין קושיה

1 M. A. Pei and F. Gaynor, *A Dictionary of Linguistics*, New York 1954, p. 215 על פי, s.v. 'technical term'; K. Opitz, 'On Dictionaries for Special Registers', R. R. K. Hartmann (ed.),

Lexicography: Principles and Practice, London and New York 1983, p. 56

2 והרי דוגמאות אחדות מן הטרמינולוגיה של הירושלמי: 'אלא' (משמש כטרמין להצעת בעיות במסכת נזיקין; עיין ערכו); 'אמרינן'; 'הושבה' (= 'הוחזרה', כשאינו מתפרש כמונח, כגון ברכות ב, ב וד ע"ג, 16 ש' 1-2: 'אשתו שליונה הושבה', עיין שם); 'לית כאן' (כגון פסחים ב, ב [כט ע"א, 508 ש' 14-15: 'מאן דאמ' הערמה, לית כאן הערמה והוא מותר, מאן דאמ' זכייה, לית כאן זכייה והוא אסור'); 'מה איכפת ליה' (מזדמן בשפת היומיום במדרשי האגדה הארץ ישראלים; ראה בכר, טרמינולוגיה, עמ' 6, ואלבק, מבוא לב"ר, עמ' 12); 'נימר' (= 'אמר' בלשון היומיום); 'סבר מימר' (במובן 'חשב', כגון דמאי א, ג [כא ע"ד, 117 ש' 31]; 'צריכה'.

לתירוץ, שאלה ותשובה, תחילת משפט וסופו; 'ואילו יחסרו, אז התלמוד כספר חתום'.³ נמצא, שייחודם של ביטויים אלה אינו מתבטא רק מבחינה לשונית וספרותית, אלא גם מבחינה תפקודית ותוכנית.

וממונחי הספרות התלמודית בכללותה למונחי הירושלמי.⁴ רוב המונחים הללו הם צירופי מלים בארמית. מונחים אלה נחלקים לכמה סוגים: לשונות לציון מושגים הלכתיים⁵ ומקורות ספרותיים,⁶ מונחים לדרשת פסוקים,⁷ ומונחי משא ומתן מסוגים שונים, דהיינו כל אותם לשונות המסמנים את המעברים משלב לשלב במשא ומתן התלמודי והמצביעים על היחס ביניהם, ואלה המונחים שבהם נתמקד בחיבור זה. מונחי משא ומתן אלה נחלקים לכמה סוגים עיקריים: מונחים המציעים דעות והיגדים מסוגים שונים,⁸ בעיות,⁹ פשיטת בעיות,¹⁰ קושיות מסוגים שונים¹¹ (כגון תמיהות מסברה, סתירות ורומיות), הבחנה, דחייה ותירוץ,¹² סיוע והוכחה (מסברה)¹³ או ממקורות ספרותיים, תנאיים¹⁴ או מקראיים),¹⁵ 'צריכותות' מסוגים שונים,¹⁶ דיוק¹⁷ והיסק,¹⁸ השוואות¹⁹

- 3 כניסוחו הקולע של וייס, דור דור ודורשיו, עמ' 802, והשווה 'פרנקל, דרכו של רש"י בפירושו לתלמוד הבבלי, ירושלים תשל"ה, עמ' 361.
- 4 חשוב לציין שחלק מן המונחים שבירושלמי מזדמנים גם מחוץ לתלמוד, בעיקר במדרשי האגדה הארץ ישראלים (ראה למשל בכר, טרמינולוגיה, עמ' V; מ' מרגליות, מדרש ויקרא רבה, מבוא, נספחים ומפתחות, ירושלים תש"ך, עמ' XV-XIV; 'פרנקל, דרכי האגדה והמדרש, גבעתיים 1991, עמ' 451, 683 הערה 16). לצורך הדיון כאן, גם לשונות כאלה הוגדרו כמונחי ירושלמי, אלא שבחיבור זה עסקנו רק בהוראותיהם ותכונותיהם האחרות של הלשונות הללו בתלמוד, ולא במדרשים.
- 5 כגון: דבר תורה / מהלכה, הוכח, להבא/לשעבר.
- 6 כגון: מתניא, קריא, שמועה.
- 7 ראה למשל מלמר, פרקי מבוא, עמ' 513.
- 8 כגון: אית דאמרין, אית דבעי מימר, אית דלא תני, אית תניי תני, אמר לה סתם, אמר שמועה, אנן תנינן, אשכח תני, את אמר, אתא ד' פלוני, אתפלגון, דלמא, הוון בעיי מימר, כהדא (לפעמים), מחלף (ווריאציות), מפיק לישנא, תני (והנגזר ממנו). יש גם סגנונות הצעה המיוחדים לירושלמי (כגון: ר' פלוני בשם ר' פלוני, תרין אמורין, וכיצא בזה), אלא שאלה לא יידונו בחיבור זה.
- 9 כגון: אלא (בנויקין), בעי (בדרך כלל), בעיא דא מילתא, כתי פשיטא לך, לא צודכא דלא, מהו, מנן אלין מיליאי, עד כדון, צריכה, שאל.
- 10 כגון: ייבא [...], מן מה ד[...] , נישמענה מן הדא.
- 11 כגון: בדא [...], בעי (במקרים רבים), והא (והגזור ממנו), הגע עצמך, ולא כן תנינן (וכדומה), ולא מתניא היא, מחלפא שיטתיה דר' פלוני, מעתה, ניחא, פליג (והגזור ממנו), קש"י והגזור ממנו (במקרים רבים), שכן צורות הגזרות משורש זה עשויות להציע גם בעיות), תמן את אמר [...] והכא את אמר (וכדומה), תו"ב (והגזור ממנו).
- 12 כגון: הן דצריכא ליה [...] הן דפשיטא ליה, כאן [...] כאן, לא דמי, ולא פליגין, מאן דאמר [...] מאן דאמר (במקרים רבים), נימר, פת"ר (והגזור ממנו), קי"ם (והגזור ממנו), שנייא היא, תמן [...] ברם הכא.
- 13 כגון: אין תימר, דלכן.
- 14 כגון: אוף אנן תנינן, די מתניא, ויידא אמרה דא, חייליה דר' פלוני מן הדא, מתניא אמרה כן, סי"ע (וכל הגזור ממנו), ועוד מן הדא, ותני כן.
- 15 כגון: אית דבעי משמענה מן הדא, דכתיב, הדא היא דכתיב, מה טעמא, מייתי לה מן.
- 16 כגון: לפם כן צרך מימר, מתניא צריכה ל-X ו-X צריכה למתניא.
- 17 כגון: הא, לא אמר אלא, לא שנו אלא, מפני ש[...] הא.
- 18 כגון: אשכחת אמר, ואת שמע מינה, הדא אמרה, הוי, זאת אומרת, מילתיה [...] אמרה, מתניא אמרה.
- 19 כגון: אוף [...] כן (לפעמים), אוף הכא (והכא), ודכותה, כמה דתימר (ווריאציות).

ואסוציאציות,²⁰ הגהה ופרשנות,²¹ ו'זיהוי מקורות'.²² כמובן, הגבול בין קטגוריות אלו אינו תמיד חד וברור כל צורכו, מה גם שמונחים מסוימים שייכים בו זמנית למספר קטגוריות.²³ עם זאת, דומה שמיון המונחים שהוצע לעיל מתווה תמונה כללית, אף אם אינה שלמה עד תום, של התפקידים העיקריים שממלאים מונחי הירושלמי.

ב. לתולדות חקר המונחים

למעשה, תולדות חקר המונחים הריהן כתולדות הלימוד של הירושלמי עצמו, שהרי כל פרשן שנתקל במונח היה מוכרח, מטבע הדברים, לעמוד על משמעותו ולפרשו, לפחות במקום הספציפי שבו הוא מזדמן. ברם התייחסות שיטתית למונחים נדירה באופן יחסי אצל פרשני הירושלמי הקלסיים, ואילו בעלי הכללים הזניחו את פרשנות מונחי הירושלמי כמעט לחלוטין.²⁴ גם חוקרי הירושלמי השאירו מקום נרחב לאחרים להתגדר בו בכל הנוגע לפרשנות המונחים, כפי שנראה להלן.

העיסוק בטרמינולוגיה של הירושלמי אצל הגאונים והראשונים היה ככל הנראה מועט ביותר. כידוע, לא נשתמרה הרבה מתורתם של הגאונים לירושלמי, וככל הנראה הם לא הרבו לעסוק בתלמוד זה.²⁵ ואמנם, לא מצאתי התייחסות כלשהי למונחי הירושלמי אצל חכמים מתקופה זו, פרט להערת ר' שמואל בר חפני בנוגע להבדל בין המונח 'מוחלפת השיטה' בבבלי למונח הדומה (מבחינה צורנית) בירושלמי, 'מחלפא שיטתיה דר' פלוני'.²⁶ גם אצל הראשונים, שבאופן כללי עסקו בירושלמי באופן אינטנסיבי יותר מן הגאונים, מצאנו רק דיונים ספורים במונחי

20 כגון: אמרו דבר אחד, אתיאי (ווריאציות), כדעתיה.

21 כגון: ב[...]. היא מתניתא, היא דתימר, והוא ש, הושבה, חיך עבידא, כיני מתניתא, לא אתיא דלא, לא סוף דבר, לא שנו אלא, לצדיק, מה פליגין, ל[...]. נאמרה, ב[...]. נחלקו, סלקת מתניתא, ב[...]. שנו.

22 כגון: דר' פלוני היא (ווריאציות), מתניתא דלא בר' פלוני (זיהוי מסורות על דרך הניגוד).

23 דבר זה בולט במיוחד במונחים שלהם מספר משמעויות (ראה להלן פרק ו על מונחים פוליסמיים), אבל איננו מיוחד להם בלבד.

24 ראה להלן, ליד הערה 46. - בהערות שלהלן הפנינו לעתים לדבריהם של פרשנים וחוקרים על מונחים שלא נידונו בכרך הנוכחי. מונחים אלה יידונו אי"ה בכרך הבא של חיבור זה, ושם יבואו מראי מקומות לדבריהם של הפרשנים והחוקרים הנזכרים.

25 בעיית עיסוקם של גאוני בבל בירושלמי עדיין טעונה בדיקה יסודית. ראה לאחרונה R. Brody, *The Geonim of Babylonia and the Shaping of Medieval Jewish Culture*, New Haven 1998, pp. 168-169, ושם הפניות לספרות קודמת.

26 ראה ר' שמואל בר חפני, מבוא התלמוד, עמ' 179.

הירושלמי,²⁷ ואף אלה מצטמצמים בדרך כלל לפרשנות מילולית למונחים הנידונים.²⁸ ואין לתמוה על היעדר עיסוקם של הראשונים במונחי הירושלמי, שהרי רוב החכמים הללו עסקו בתלמוד זה רק אגב עיסוקם בבבלי, ופירושיהם לקטעי ירושלמי באים ברגיל באופן ספורדי, כשהם משוקעים בתוך פירושיהם לבבלי.²⁹

עם זאת, ראוי לציין שלושה ראשונים שעסקו בצורה אינטנסיבית יותר במונחי הירושלמי, הלוא הם הר"ש משנץ³⁰ ושני הפרשנים האשכנזיים למסכת שקלים.³¹ הר"ש משנץ פירש קטעים נרחבים מירושלמי זרעים בפירושו למשנה זרעים, ותוך כדי כך פירש גם מספר מונחים שבתלמוד זה.³² אף בפירושו למשנה סדר טהרות לא הרפה מן העיסוק בירושלמי, ומונחי התלמוד בכלל זה.³³ הגדילו לעשות בפרשנות מונחי הירושלמי שני הפרשנים האשכנזיים למסכת שקלים, שהם כידוע היחידים מקרב הראשונים שזכינו לפירוש רצוף פרי עטם למסכת שלמה מן הירושלמי. בפירושיהם אנו מוצאים התייחסות נרחבת למונחי הירושלמי, שכן הם דנים בלשונות הללו ברוב המקומות שבהם הם מזדמנים. בדרך כלל פרשנים אלה מצביעים על ביטויים נרדפים או קרובים מן הבבלי כדי לפרש את מונחי הירושלמי, אבל לפעמים אינם מסתפקים בכך, אלא מעירים על

27 נוסף על דברי הר"ש משנץ והפרשנים האשכנזיים למסכת שקלים שנידונו להלן, ראה למשל את הערותיהם של ר' נסים גאון (דלכן), הערוך (כיני מתניא), רמב"ם (צריכה), ר' יוסף ראש הסדר (צריכה), העיטור (כן אנו אומרים), ר' משה תקו (בעי), רי"ד (כיני), רמב"ן (ויידא אמרה דא, כן אנו אומרים, תמן את אמר [...]) והכא את אמר וראה גם רטנר, אהבת ציון וירושלים, שביעית, עמ' 166), ראבי"ה (מכפליה, קשתה [...]) קיימה, ר' שמחה משפירא (תמן [...]) ברם הכא), אור זרוע (הוי, לית לה קיום, מן אולפן), רשב"א (לא צורכא דלא, סלקת מתניא), תוספות (ולא כן תני), ר"ש מקינון (מחלוקת), רא"ש (הא אמידה, היך עבידא, יש כאן זו, לישן מתניא), ר"ש בן צמח דוראן (חייליה דר' פלוני מן הדא, מה ופליג), וכסף משנה (אתיא, הוון בעיי מימר, ליידיא מילא).

28 להוציא דבריהם של הראשונים על 'אית לך מימר' ו'כן אנו אומרים', המתפרשים בתמיהה, ועל 'תמן [...]) הכא' במובן 'שם [...]) כאן' (עיין מדור 'ספרות' בערכי המונחים הנ"ל).

29 מאלף להשוות את החומר הרב בקשר למונחי הבבלי המצוי אצל ראשונים כמו ר"ש מקינון או הרמב"ן (ראה ש' אברמסון, כללי התלמוד בדברי הרמב"ן, ירושלים תשל"א) להתייחסויות הספורות לטרמינולוגיה של הירושלמי המצויות בכתבי חכמים אלה (ראה לעיל הערה 27). - אגב, מעניין שבחיבורו הנ"ל של הר"ש אברמסון לא נזכרו דיוני הרמב"ן במונחי הירושלמי.

30 על תרומתו של הר"ש לפרשנות הירושלמי דאה אורבך, בעלי התוספות, עמ' 266, 302-303. ברור אמנם שחלק ניכר מדברי הר"ש בקשר לירושלמי לקוחים מפירוש הר"י מסימפונט למשנה, אולם חלק מדברים אלה הם פירושים מקוריים של הר"ש עצמו; השווה אורבך, שם, ואין כאן מקומו להאריך.

31 פורסמו על ידי ר"א סופר, ניו יורק תשי"ד. ראה עוד ליברמן, משהו על מפרשים קדמונים, עמ' רצה-ש (=מחקרים, עמ' 304-309); א"א אורבך, 'אברהם סופר (מהדיר), "תלמוד ירושלמי - מסכת שקלים"', קרית ספר לא (תשט"ז), עמ' 325-329; זוסמן, שקלים, עמ' 35; מ' עסיס, 'לפירוש המיוחס לתלמיד הרשב"ש למסכת שקלים', תעודה ד (תשמ"ו), עמ' 129-136 (ולענייננו ראה במיוחד עמ' 130-131); י' זוסמן, 'פירוש הראב"ד למס' שקלים?', ע' פליישר ואחרים (עורכים), מאה שערים: עיונים בעולמם הרוחני של ישראל בימי הביניים לזכר יצחק טברסקי, ירושלים תשס"א, עמ' 140-149.

32 ראה פירושו למונחים: איתא חמי, אית לך חורי, היך עבידא, לישן מתניא, מה, מהלכה, מה פליגין, מפיק לישנא, תנינן.

33 ראה פירושו למונחים: אמרה ואמר טעמא, דלכן, תני תמן. ראוי להזכיר גם את דיונו של הר"ש במונח 'אית לך מימר' בתוספותיו לפסחים יג ע"ב, ד"ה כשרות (העירני על מקום זה פרופ' י' זוסמן; והשווה אורבך, בעלי התוספות, עמ' 283).

משמעותם הטרימינולוגית או על תכונותיהם האחרות של המונחים בירושלמי. עם זאת, פירושיהם למונחי הירושלמי הם לעתים תמוהים.³⁴

התייחסות נרחבת יותר למונחי הירושלמי מצויה אצל פרשני הירושלמי הקלסיים. ראשון פרשני הירושלמי הקלסיים שחיבורו מצוי בידנו, הר"ש סיריליאנו, הקדים לפירושו פתיחה כללית לירושלמי, שחלקה השני מוקדש לביאור 'המלות הזרות שלא נתבארו בערוך'. ברשימה זו תשעה עשר פריטים, שרובם הם מונחים. אופי הדיון במונחים ברשימה זו משתנה ממונח למונח: חלק מן המונחים זוכים לטיפול נרחב, בעוד שמונחים אחרים זוכים לטיפול מילולי בלבד – למעשה, פתרון הצורה הלשונית של הביטוי.³⁵ תרומת רשימה זו לידיעותינו בעניין הטרימינולוגיה של הירושלמי היא קטנה יחסית, אך הופעתה מסמנת מפנה חשוב בלימוד הירושלמי וחקר מונחיו, שכן זהו הניסיון הראשון לדון באופן מרוכז, אף אם לא שיטתי ומקיף לגמרי, במינוח הירושלמי. רשימת הרש"ס אף השפיעה על רשימותיהם של חכמים אחרים שאספו את מונחי הירושלמי ודנו בהם.³⁶

פרשני הירושלמי הקלסיים שאחרי הרש"ס – ר' יהושע בנבנשת, בעל שדה יהושע, הרא"ף, בעל פני משה ובעל קרבן העדה – תרמו אף הם לחקר הטרימינולוגיה של הירושלמי. בדרך כלל, פרשנים אלה מציעים ביטויים נרדפים (או נרדפים לכאורה) מן הבבלי למונחי הירושלמי,³⁷ או מציינים את משמעויותיהם המילוליות ועומדים על תפקידי המונחים בסוגיה. רק לעתים רחוקות באופן יחסי מעמידים פרשנים אלה על משמעותם ה'טרימינולוגית' של המונחים או מנסים לפרש סוגיות קשות לאור היקרויות אחרות של המונחים בירושלמי. עם זאת, התייחסות שיטתית לענייני מינוח אכן נמצאת לפעמים אצל פרשנים אלה, במיוחד אצל ר' משה מרגליות, בעיקר בחיבורו 'מראה הפנים'.³⁸

עיסוק שיטתי יותר במונחי הירושלמי מצאנו אצל פרשני הירושלמי המאוחרים יותר, במיוחד ר' מאיר מאדים מקוברין בחיבורו 'ספר ניר' והריב"ז בפירושו לירושלמי. ר' מאיר מאדים פירש מונחים אחדים לאור היקרויותיהם במקומות אחרים בירושלמי,³⁹ ונעזר בהכרת המינוח במספר

34 ראה למשל פירושיהם למונחים: והא תני, הדא אמרה, ויידא אמרה דא, חייליה דר' פלוני, כהדא, כיני, לא בדא, מה ופליג, מיי כדון, מתניתא אמרה כן, ועוד מן הדא, תני.

35 כך אצל המונחים: דו אמר ('דהוא אמר, אלא מפני שהאות גרונית בלעו אותה'), ויידא אמרה דא, כיי דתנינן תמן, ליידא מילה, לינן אמרין.

36 כגון החיד"א, שהביא חומר רב מן הרשימה בספרו יעיר און, וכן נעזר בה כנראה בספרו ככר לאדן (ראה ערכים: בעי, לא בדא, דלכן, דלמא, ייבא כהדא). גם רא"מ לונץ נעזר בחומר זה ברשימת המונחים שלו (נרפס בתחילת הוצאת הירושלמי שלו, ירושלים תרס"ח; ברשימה זו נעזר לונץ גם בדיון במונחי הירושלמי שאצל פרנקל, מבוא הירושלמי, כפי שציין שם).

37 השווה מלמד, פרקי מבוא, עמ' 528, שהעיד על תופעה זו בקשר לבעל קרבן העדה, אולם אין היא מיוחדת לו, אף על פי שהיא אולי בולטת באופן מיוחד אצל חכם זה.

38 ראה למשל ההפניות לדבריו בערכים: דתני, כהדא, נשמענה מן הדא, תמן את אמר [...] והכא את אמר. ראוי לציין שבעל פני משה עוסק במספר מקומות בחיבורו בעניינים מתודולוגיים, כגון היחס בין מסורות בבבלי וירושלמי, אשגרות בסוגיות מקבילות, וכדומה, אלא שאין כאן מקום להאריך (ראה לפי שעה א' הכהן, 'ר' משה מרגליות ופירושו פני משה על התלמוד הירושלמי', רברי הקונגרס העולמי האחד-עשר למדעי היהדות, ג, ירושלים תשנ"ד, עמ' 213-220).

39 ראה למשל דבריו על המונחים: אפילו על דר' פלוני לית היא פליגא, בשיטתו השיבוהו, הוי, הושבה, ויידא אמרה דא, מתניתא אמרה כן, סלקת מתניתא.

מקומות כקריטריון לפסילת פירושים שנראו לו רחוקים.⁴⁰ גם הרידב"ז עמד על פירושי המונחים במקומות הרבה,⁴¹ ואף חיבר מבוא קצר לירושלמי, 'כללי תלמודי ירושלמי',⁴² שרובו מוקדש לענייני מינוח. מפרשני הירושלמי בעת האחרונה שהקדישו תשומת לב מיוחדת למונחי הירושלמי יש להזכיר את הרב יוסף אנגל, שביאר מספר מונחים (בעיקר מונחים נדירים באופן יחסי) בטוב טעם בספרו 'גליוני הש"ס';⁴³ רז"ו רבינוביץ, שדן במינוח בכמה מקומות בספרו 'שערי תורת ארץ ישראל';⁴⁴ ור' יששכר תמר, שטיפל במספר טרמינים בפירושו 'עלי תמר'.⁴⁵

ומפרשנים לבעלי הכללים. בניגוד למנהגם בכל הנוגע למונחי הבבלי, חיבורים אלה מתייחסים למונחי הירושלמי רק במקומות ספורים,⁴⁶ כפי שצוין לעיל, ודבריהם במקומות אלה לקוחים בדרך כלל מראשונים שהעירו על מונחים אלו או מפרשני הירושלמי שקדמו להם, בעיקר רש"ס ושדי יהושע.

ומכאן לתרומתם של חוקרי התלמודי המודרניים לחקר המונחים. כבר בחיבור הראשון על הירושלמי שיצא מבית מדרשם של חוקרי חכמת ישראל, הלוא הוא 'מבוא הירושלמי' לר' זכריה פרנקל,⁴⁷ מצאנו עיסוק נרחב במונחים שבתלמוד זה. רוב פרקי השני של חיבור זה, 'הברת אנשי

40 כגון בפירושו לפאה ח, ז (יד ע"ב בספר), ד"ה והתני; שבת יח, ב (טז ע"ב), ד"ה והתני; נזיר ח, א (פ ע"א), ד"ה ר' מני; ועוד הרבה.

41 ראה למשל הערותי למונחים: איתותב, אפילו תימר, די מתניתא, דעוון דעוון, הוון בעיי מימר, הוי, הושבה, ויידא אמרה דא, כיני מתניתא, לא מסתברא, לא סוף דבר, לית דא פליגא, לית כאן, מה נפיק מביניהון, מילתיה אמרה, מן קושיי, נשמענה מן הדא, עוד היא, שמע לה מן דבתרה, תמן [...] ברם הכא, תני. (ראוי לציין כי במקומות אחדים בפירושו עוסק הרידב"ז בעניינים מתודולוגיים, בדומה לבעל פני משה, ואין כאן מקום להאריך בזה.)

42 פורסם לראשונה בדפוס פיעטרקוב של הירושלמי (אך חסר בדרך כלל במהדורות הצילום של דפוס זה). מבוא זה פורסם מחדש בתוך תלמוד ירושלמי, ברכות, עם פירוש הר"י קראסילשציקאו (הוצאת מכון מוצל מאש), אחרי עמ' קיא ע"א (דפים אלה לא מוספרו).

43 עיין ערכים: אית תניי תני מחלף, אנא ידע רישא וסיפא, בעיא דא מילתא, דרובא אתא מימר לך, הא אמירה, הגיעוך, הו"י, יש כאן, לית לה קיום, מה ופליג, וקסמא בידיה.

44 עיין ערכים: דברי חכמים, דרובא אתא מימר לך, הוי, הושבה, כן אנו אומרים, לית כן, מהלכה, מדרת הדין, מפיק לישנא, תני. על תרומתו של רבינוביץ לפרשנות הירושלמי בכלל ולחקר הטרמינולוגיה שלו בפרט, ראה אלון, ביקורת (והשווה ש"י זיין, סופרים וספרים: פסקים פירושים וחידושים, תל אביב תשי"ט, עמ' 237-248).

45 עיין ערכים: אתא ר' פלוני, בעי, דלמא, ויידא אמרה דא, כיני מתניתא, לית לה קיום, מפיק לישנא.

46 לפי שעה, הדוגמאות היחידות של התייחסות למונחי הירושלמי בספרות הכללים (פרט לחיבורו של החיד"א שנזכר לעיל הערה 36), למיטב ידיעתי, מצויות אצל ר"ש מקינון, ספר כריתות (עיין לעיל הערה 27); ר"י קארו, כללי הגמרא (הא אמירה, כן אנו אומרים); ר"ח בנבנשת, שיירי כנסת הגדולה (ויידא אמרה דא), ר"ש אלגאזי, יבין שמועה (ולא כן תני), ר"מ הכהן, יד מלאכי (הוון בעיי מימר, ויידא אמרה דא, כן אנו אומרים, מהלכה, תמן [...] הכא, תנא קומיא/אחריא); ר"י למפרונטי, פחד יצחק (כן אנו אומרים, ולא כן תני); ר"ח מדיני, שדי חמד (כיני מתניתא); ור"א מגיד, בית אהרן (אתיא, כן אנו אומרים). - חיבור נוסף שדן במונחי הירושלמי (וכן בלשונות אחדים בתלמוד זה) על פי המצוי בחיבורים אחדים שקדמו לו הוא הנספח לחיבורו של ר"נ אשכנזי, נחמד למראה (קסה ג-קעא ע"ב בספר).

47 ברסלאו תר"ל (מהדורת צילום, ירושלים תשכ"ז). לביקורת על הספר והערכת תרומתו לחקר הירושלמי ראה בעיקר גייגר, ביקורת; שוד, ביקורת; ליברמן, על הירושלמי, עמ' 47-49 (על טיפולו של פרנקל בטרמינולוגיה של הירושלמי וסגנונו); גינצבורג, פירושים וחידושים בירושלמי, א, עמ' קלב; א"א אורבך, 'זכריה פרנקל, ישראל לוי, שאול הורוביץ - שלושת מורי התלמוד של הסמינר בברסלוי', G. Kisch (ed.), *Das Breslauer*

ארץ ישראל ולשונות וסגנון של תלמוד ירושלמי, מוקדש לענייני מינוח. פרק זה מחולק לשני חלקים, 'לשונות הירושלמי' ו'סגנונות הירושלמי' (אמנם לא לגמרי ברור מה פשר מושגים אלה, או על פי מה החליט פרנקל אילו ביטויים שייכים לתחום ה'לשונות' ואילו לתחום ה'סגנונות'). כשבעים לשונות נידונו כאן; לא כולם מונחים, שכן חלק מהם אינם אלא צורות רגילות בארמית גלילית, אולם אותם המונחים שנידונו על ידי פרנקל זכו בדרך כלל לא רק להארת משמעותם המילולית, אלא גם לביאור משמעותם הטרמינולוגית. פירושי המונחים הודגמו בציטוטים (קצרים באופן יחסי) מסוגיות הירושלמי, ולפעמים ניתנו מראי מקומות – ברגיל, חלקיים מאוד – למקומות אחרים שבהם מונחים אלה מזדמנים בתלמוד. דיונו של פרנקל בטרמינולוגיה של הירושלמי היה אפוא ניסיון ראשון להציג בפני הלומד סיכום שיטתי, מקיף וממצה של הידוע על המונחים השונים.

ברם על אף חשיבותו הרבה, אין דיונו של פרנקל נקי משגיאות ומפגמים אחרים. כבר בזמנו ביקרו את הספר על ליקוייו, ויפה סיכם הר"ש ליברמן: 'הרב פרנקל נתן [...] רק חלק מן הביטויים והטרמינולוגיה והחסיר הרבה מאד [...] והרב פרנקל עצמו נכשל בהרבה מקומות ע"י אי ידיעת סגנון הירושלמי'.⁴⁸ ניכר היטב שפרנקל לא פירש את מונחי הירושלמי לאור כל היקרויותיהם בתלמוד, וגם כשפירש את המונחים אל נכון, הסתפק כרגיל בהגדרתם, מבלי לעמוד על שאר תכונותיהם, כגון 'סגנונם' וההבדלים בינם לבין מונחים דומים.

הטרמינולוגיה של הירושלמי זכתה לטיפול נרחב גם בספרו של ב"ז בכר, *Die Exegetische Terminologie der jüdischen Traditionsliteratur* (להלן בכר, טרמינולוגיה).⁴⁹ חיבור זה הנו הספר הראשון, ולמעשה גם היחיד עד כה, המוקדש כולו לטרמינולוגיה התלמודית. בספר זה ניסה בכר להציג בפני הקורא סיכום מקיף ושיטתי של העולה מחקר מונחי ה'פרשנות' – פרשנות המקרא (Bibelexegese) ופרשנות מקורות חז"ל (Traditionsexegese) – בכל חלקי הספרות חז"ל, הספרות התנאית, התלמודית והמדרשית. בחלקו השני של הספר, *Die Bibel und Traditionsexegetische Terminologie der Amoräer*, דן בכר בטרמינולוגיה ה'פרשנית' בספרות האמוראים, ובכלל זה באחרים ממונחי הירושלמי.⁵⁰ בדרך כלל, טיפולו של בכר במונחי הירושלמי מצטמצם להגדרתם באופן מילולי ולציון מראי מקומות ספורים להיקרויותיהם בתלמוד ובמדרשים. במספר מקומות בכר אף מציין לדיוני פרנקל ב'מבוא הירושלמי'. עם זאת, אין בית מדרש בלי חידוש, ולפעמים דן בכר במשמעותם הטרמינולוגית של מונחים שפרנקל לא עסק בהם.⁵¹ קיצורו של דבר: אף על פי שהחוקר אינו רשאי להתעלם מספר זה, נראה שחשיבותו העיקרית היא בקונצפציה הבסיסית שלו יותר מאשר בביצוע של קונצפציה זו בפועל.

Seminar, Tübingen 1963, pp. 176-177

48 על הירושלמי, עמ' 47-48.

49 ספר זה תורגם לעברית על ידי א"ז רבינוביץ (בשם ערכי מדרש, תל אביב תרפ"ג), אולם התרגום אינו מדויק תמיד, ולכן השתמשנו במהדורה הגרמנית המקורית, ואלה הפנינו בכל מקום בחיבור זה.

50 ראה למשל ערכי המונחים: אין תימר, אית דמחלפין, אית תניי תני, אפשר כן, אשכח תני, אתיא יחידא דתמן, ודכוותה, דעון דעון, הגע עצמך, הדא ילפה מן ההיא, הו"י, הוי, הוכח, היך עבידא, כדעתיה, כל גרמה אמרה, לא סוף דבר, לצדיק, מה אנן קיימין, מה חמית מימר, מה נפיק מביניהון, מכפליה, מן קושיי, מפיק לישנא, ניחא, שנייא היא, וכן השורשים: דמ"י, סב"ר, סי"ע, פל"ג, פש"ט, פת"ר, קי"ם, תו"ב; ודוק, כאן צוין רק חלק קטן מדברי בכר על הטרמינולוגיה של הירושלמי.

51 כגון: אשכח תני, אתיא, הגע עצמך, הדא ילפה מן ההיא, היך עבידא, כל גרמה אמרה, מה חמית מימר, מפיק

כאן המקום להזכיר עוד מספר חיבורים שתרמו תרומה חשובה לחקר מונחי הירושלמי. אוסף פירושי הראשונים לירושלמי של ר' דוב בר רטנר, אהבת ציון וירושלים, מכיל בנוסף על מובאות מן הראשונים, דיונים לא מעטים בענייני מינוח. המונחים שנידונו בספר זה הם בדרך כלל נדירים באופן יחסי. לפעמים מסתפק המחבר בציון למקומות הופעתם בירושלמי, אבל לעתים הוא גם מפרש אותם.⁵² ראוי לציין גם את פירושו של ר' לוי גינצבורג לחמשת הפרקים הראשונים של ירושלמי ברכות. במבוא לחיבור מדגיש גינצבורג את חשיבותו של המינוח להבנת הירושלמי, ואכן הוא מפרש את המונחים במספר מקומות בספר.⁵³ עם זאת, לא תמיד קלע לאמת,⁵⁴ ככל הנראה מפני שלא בדק את המונחים באופן שיטתי. גם המילונים התלמודיים המודרניים דנו במונחי הירושלמי במספר מקומות, ומטבע הדברים מצטמצם עיסוקם במינוח בדרך כלל לעניינים לקסיקליים, אך לעתים יש בכך תרומה חשובה לפרשנות המונחים.

תרומה חשובה ביותר לחקר מונחי הירושלמי הרימו שני גדולי חוקרי התלמוד במאה העשרים, הרי"ן אפשטיין והר"ש ליברמן. דבריהם של חוקרים אלה מבוססים על בחינה שיטתית של מונחים אלה תוך הבנתם המעמיקה, ואכן אפשטיין וליברמן העמידו את העיון במונחים אלה במקום מרכזי במחקריהם על הירושלמי. אפשטיין ביאר מונחים רבים במאמרים שפרסם בחייו וכן בחיבור 'דקדוקי ירושלמי',⁵⁵ שהופיע אחרי מותו מתוך רשימותיו, בעריכת תלמידו רע"צ מלמד. כמו כן עסק אפשטיין בהרחבה במונחי הירושלמי הקשורים לטיפול התלמודי במקורות תנאיים בספרו הגדול 'מבוא לנוסח המשנה'.⁵⁶ דיוני אפשטיין בענייני מינוח הנם דוגמה ומופת לטיפול פילולוגי מעמיק וזהיר במינוח התלמודי, והם מבוססים על בדיקה קפדנית של המונחים הנידונים לאור כל היקרויותיהם בתלמוד, בדפוסים ובכתבי יד. ואף אם לעתים אפשר להשלים ולתקן את דבריו, ברור שלא הניח מקום רחב לאחרים להתגדר בו.

באשר לר"ש ליברמן, הרי כמעט שאין פינה בחקר הירושלמי שלא האירה בכתביו המרובים, ואך טבעי אפוא שהטרמינולוגיה של הירושלמי זכתה לטיפול מעמיק ונרחב בידיו. כבר בחיבורו המחקרי הראשון, קונטרסו הפרוגרמטי 'על הירושלמי', הצביע ליברמן על חשיבותו של המינוח להעמדת נוסח הירושלמי ולפרשנות התלמוד, וכן דן בעשרות מונחים במאמריו וספריו השונים.⁵⁸ דיוני הר"ש ליברמן במונחי הירושלמי, כמו אלה של מורו הרי"ן אפשטיין, מצטיינים

לישנא, ניחא, תדע לך שהוא כן.

52 עיין ערכי המונחים: אדהי תנא, אמרה, במחלוקת, הכין הכין, כל גרמה אמרה, לית ליה קיום, מה בידך, מינה, מן דבתרה, מכפליה, מפיק לישנא, צריכה לרבנין, וקסמא בדיה, שמועתא כן, תניין אינון.

53 ראה הערותיו למונחים: אדהי תנא, אתייה אילין פלוגתא, בעי, דין כדעתיה, והא תני/נן, הוון בעיי מימר, ויידא אמרה דא, כיני מתניתא, מיי כדון, מתניתא אמרה כן, תניי תמן.

54 ראה למשל דבריו על המונחים אדהי תנא (וראה עסיס, לפירושו של מונח מוקשה, עמ' 55-56); והא תני/נן (וראה כנגדו אלון, ביקורת, עמ' 91); ויידא אמרה דא (ראה מה שכתבנו על מונח זה בערכו); כהדא דר' פלוני (פירושים וחידושים, א, עמ' 118; וכנגדו: ליברמן, תוספתא כפשוטה, א, עמ' 2, הערה 9); לא צורכא דלא (ראה מה שכתבנו על מונח זה בערכו), נימר (כנ"ל).

55 ראה למשל דבריו על המונחים: אדהי תנא, דברי חכמים, והכא, מה ופליג, מיליהון דרבנין, מכפליה, נימר.

56 ראה למשל דיוני המרוכזים והמקיפים במונחים: אית תניי תני, כיני מתניתא, תמן תנינן, וזאת בנוסף להערותיו של אפשטיין על מונחים אחרים בספר זה, כגון: בדא תנינן, הכין צורכא מתני, לצדדין, סלקת מתניתא.

57 על הירושלמי, עמ' 47-49.

58 כגון המונחים: אדהי תנא, אינון אמרין כן, אית אנן אמרין, ואת שמע מינה, בנתיים, דברי חכמים, דעוון דעוון,

בדייקנותם ובעמקותם. בהקשר זה ראוי לציין גם את שימושו של הר"ש ליברמן בשיקולים טרמינולוגיים (בין היתר) להוכיח שמסכת נזיקין בירושלמי נובעת מעריכה אחרת של התלמוד, השונה מזו של שאר הירושלמי.⁵⁹

עוד ראוי להזכיר את מחקריהם של גדולי חוקרי הירושלמי במאה הנוכחית (שפרסומיהם הראשונים אמנם הופיעו כבר במאה הקודמת), פרופ' יעקב זוסמן ופרופ' משה עסיס.⁶⁰ פרופ' זוסמן לא הקדיש דיונים פרשניים ללשונות אלה, אולם הרבה לעסוק בהם מכיוונים אחרים.⁶¹ פרופ' עסיס הקדיש דיונים מונוגרפיים חשובים לארבעה מונחי הירושלמי,⁶² וכן דן במונחים רבים נוספים אגב עיסוקו בסוגיות שונות בתלמוד זה.⁶³

נוסף על חיבורי המחקר שנסקרו לעיל, יש לציין מספר עבודות סיכום העוסקות במונחי הירושלמי; וכמובן, לא כל הדיונים במונחי תלמוד זה זכו להתייחסות בעבודות הסיכום הללו.⁶⁴ רבים מסיכומים אלה מבוססים במידה רבה על דברי פרנקל על המונחים. כך למשל סוכמו דברי פרנקל על ידי שפ"ן הסופר, ברשימה המסופחת למבוא לירושלמי שחיבר תחת השם 'חומת

הא אמירה, והיכי, טעמא דר' פלוני, כהדא דר' פלוני, כיני מתניתא, כן אנו אומרים, כתי פשיטא לך, לית כאן, לית ליה קיום, לצדדין, מה ופליג, מהו, מכפליה, מן קושיי, מפיק לישנא, סלקת מתניתא, וקסמא בידיה, שמועתא כן, תמן את אמר [...] והכא את אמר, תמן תנינן, תני ר' פלוני דר' פלוני.

ראה ליברמן, תלמודה של קיסרין, עמ' 7-9.

גם כותב שורות אלו דן במונחי הירושלמי במקומות שונים (החל ממוסקוביץ, מינוח), וחלק מדיונים אלה נמצאים בחיבורים שעיקר עניינם אינו התלמוד הירושלמי. ראה למשל ערכים: או נימר, אופ [...] כן, אופ ר' פלוני מודה, אין כיני, ואמור אף [...] כן, את אמר, אתיא, אתפלגון, בעי, דר' פלוני היא, דתני, והא תני, הדא דתימר, הוי, התיב, טעמא דר' פלוני, ייבא, כאן [...] כאן, כדעתיה, כיני מתניתא, כל גרמא אמרה, לא אמר אלא, לא בדא, לא על הדא אתאמרת, ולא מתניתא היא, לית הדא פליגא, לית כאן, מה את עבד לה, מה נפק מביניהון, מה פליגין, מיי כדון, מקשי, סבר מימר, עד כדון, וקשיא, שאל, שנייא היא, תמן [...] ברם הכא, תני, ותני כן, תפלוגתא, תפתר. כמו כן הקדיש כותב שורות אלה דיונים מונוגרפיים למספר מונחים: אמרו דבר אחד, אתא ר' פלוני, ויידא אמרה דא, לישן מתניתא, עשו אותו.

בין דיוניו של פרופ' זוסמן במונחי הירושלמי יש לציין במיוחד את דבריו על ה'בבליזציה' של מונחי הירושלמי ועל עיבור צורתם בדרכים שונות בעדי נוסח מסוימים של ירושלמי שקלים (כגון זוסמן, שקלים, עמ' 31-32, הערה 99), בספר הירושלמי (כגון זוסמן, כתביד אשכנזי, עמ' 48, הערה 89) ובכ"ל (כגון זוסמן, מבוא, עמ' כה-כו, כט, לד, ובהערות לכל המקומות הנ"ל); על ייחודו של המינוח במסכת נזיקין בירושלמי (זוסמן, נזיקין, עמ' 60-61 ובהערות שם); על מונחי הירושלמי כאינדיקציה לאופיה האורלי של ספרות חז"ל (ראה בעיקר זוסמן, תורה שבעל פה, עמ' 259-264); וכן את דיוניו על משמעותם של מונחי מסירה מסוימים (בעיקר 'אית תניי' ודומיו) לאור מסקנותיו העקרוניות על דרך מסירתה של ספרות חז"ל באופן כללי (עייין להלן בערך 'אית תניי תני', במדור 'ספרות').

ראה עסיס, לית דא פשיטא, לית היא מקשייא, לית היא פליגא, לפירושו של מונח מוקשה.

כגון: אופ אנן תנינן, אופ ר' פלוני מודה, אית דאמרין, אמרין, אפילו תימר, ואת שמע מינה, ודכוותה, הוי, ב[...] היא מתניתא, ייבא, כך אנו אומרים, לא בדא, ולא כן אלפן רבי, לא כן סברנן מימר, ולא כן תני, לית הדא אמרה, לית שמע מינה כלום, מאן תנא, מה טעמא, מה נפק מביניהון, מיי כדון, מתניתא דלא כר' פלוני, מתניתא פליגא, וסברנן מימר, קיימה, קשייתה, שאל, תמן [...] ברם הכא, תמן אמרין, תמן את אמר [...] תני, תניי תמן, תפתר.

נוסף על הספרות הרשומה להלן בפנים, יש לציין את הערוך למסכת שקלים תיבות ולשונות הירושלמי (ו'פתרונם' שבחיבורו של רש"י טויסיק, מלאכת שלמה, מינכן תרל"ו. חלק מן ה'תיבות ולשונות' כאן הם מונחים, אך טיפולו של המחבר במונחים אלה מצטמצם ברגיל לתרגומם מארמית לעברית או להצגת מונחים נרדפים מן הבבלי.

ירושלים', שנדפס בהוצאות הסטנדרדיות של הירושלמי (ברשימה גם מספר הוספות ממקורות אחרים, רובן מן הרשימה שבפתיחה לירושלמי של הרש"ס, ומיעוט קטן משפ"ן הסופר עצמו). גם רא"מ לונץ הביא סיכום של דברי פרנקל עם מספר שינויים (בעיקר הוספות מפתיחת הרש"ס) בהקדמה להוצאת הירושלמי שלו. דברי פרנקל סוכמו גם בפרק על מונחי הירושלמי בספרו של מלמד, פרקי מבוא לספרות התלמוד⁶⁵, אלא שכאן נוסף חומר רב מכתבי גינצבורג, אפשטיין וליברמן, ופה ושם גם מן המחבר עצמו. עם זאת, סיכום החומר שבספר זה עדיין אינו ממצה את כל החידושים שבכתבי החוקרים הנ"ל, ולפעמים השאיר מלמד את שיבושי קודמיו על מכונם.⁶⁶ מונחי הירושלמי נדונו גם בחלק מן המבואות הפופולריים לספרות התלמודית,⁶⁷ אולם מונחים אלה לא זכו שם לאותו טיפול נרחב שזכו לו מונחי הבבלי בחיבורים הנזכרים. קיצורו של דבר, ספרות הסיכום המודרנית, בדומה לספרות הכללים הקלסית שלפניה, הזניחה במידה רבה את העיסוק במונחי הירושלמי, מאחר שתשומת לבם של מחבריה נתונה הייתה בעיקר למונחי הבבלי.

כאן המקום להעיר על חיבור שאינו עוסק במישרין בפרשנות מונחי הירושלמי, אולם רבה חשיבותו לחקר טרמינולוגיה זו, הלוא הוא הקונקורדנציה לירושלמי של משה קוסובסקי ז"ל. בערכי המונחים שבספר זה מציין המחבר את הוראתו המילולית של כל ביטוי ולעתים גם את הוראתו הטרמינולוגית, ומראי מקומות להיקריותו של המונח.⁶⁸ מובן מאליו, שלמראי מקומות אלה חשיבות עליונה ללומד המבקש לבדוק את המונחים באופן שיטתי. נמצא, שחיבור זה משמש ככלי חשוב ביותר, אף אם לא תמיד מושלם, לאיתור החומר הרלוונטי לחקר הטרמינולוגיה של הירושלמי.

בחיתום סקירת תולדות המחקר הקשור למונחי הירושלמי, חשוב להדגיש שעל אף ההתייחסויות הרבות למונחי הירושלמי המצויות בספרות המחקר, וכן הדיונים, הפרטניים ברובם, המצויים אצל ראשונים ופרשני הירושלמי, ידיעותינו בקשר למונחים אלה הן עדיין מצומצמות וחלקיות ביותר. רוב דברי הפרשנים והחוקרים בקשר למונחים אלה מתייחסים רק להיבטים מסוימים שלהם, ולכן היבטים רבים וחשובים של מונחים אלה, ובראשם עצם הגדרתם הטרמינולוגית, לא זכו להתייחסות כלשהי מצד החוקרים והפרשנים. רוב דיוני חכמים אלה במונחים הם הערות ad hoc, שרבות מהן אינן מבוססות על בדיקה שיטתית של החומר על פי השיטה הפילולוגית המקובלת. נמצא, שעל אף ההתקדמות החשובה שחלה בחקר מונחי הירושלמי מאז החלו חכמים לעסוק בתחום זה, עדיין נכונים דברי זוסמן, כי 'כל פרשת הטרמינולוגיה המפותחת של התורה שבעל פה - ובייחוד זו של הספרות האמוראית [...] טעונה טיפול יסודי [...] מונחי בית המדרש, הארץ

65 'ללשונו המיוחד של הירושלמי', עמ' 605-625.

66 כגון המונחים: ברא (עמ' 606), הדא דאמר (!) [...] אבל (עמ' 607), כיי (עמ' 608).

67 ראה למשל גרינבוים, ביאורי לישנא קלילא; מ' עסיס, 'תלמוד ירושלמי', האנציקלופדיה העברית, לב, עמ' 899-900; הרב ע' שטיינזלץ, מדרוך לתלמוד, ירושלים תשמ"ה, עמ' 94-134. במבוא לדיונו במונחים שבעמודים הנ"ל כותב הרב שטיינזלץ ש'הרשימה שלהלן כוללת את רוב מונחי הדיון והלימוד שישנם בתלמוד הבבלי ובתלמוד הירושלמי, אולם יש מידה רבה של הפרזה בדברים אלה, מה גם שבמספר מקומות הטיפול במונחי הירושלמי רחוק מלהניח את הדעת; עיין שם למשל בערכים: הגע עצמך, היך עבדא, ויידא אמרה דא, לא צודכא דלא.

68 סקירה מפורטת על חיבור זה בכלל ועל דרך טיפולו במונחים בפרט חורגת מעניינו של ספר זה; ועוד, שטיפולו של המחבר במונחים משתנה מכרך לכרך.

ישראלי והבבלי [...] מצפים עדיין לכירור מקיף ושיטתי לגופם'.⁶⁹ חיבור זה מבקש אפוא לצעוד צעד אחד לקראת בירור שכזה על אודות מונחי הירושלמי.

ג. מונחים נרדפים

רווחת הדעה, שלא ייתכן ששני ביטויים או תיבות יהיו נרדפים לגמרי, כלומר בעלי משמעות זהה לחלוטין בכל הקשר אפשרי.⁷⁰ ואם דברים אלו נכונים בשאר תחומי הלשון, קל וחומר בתחום הטרימינולוגיה הטכנית, שהרי מסתבר שעצם קיומה של מערכת מפותחת של מונחים טכניים יש בה כדי להביא לידי אבחנה ודיוק מוחלטים בשימושי המונחים, בבחינת 'מונח אחד – משמעות אחת'. מכאן מתבקשת לכאורה המסקנה, שבכל מקום שאנו מוצאים מונחים שנראים נרדפים, יש לחפש הבדלים ביניהם (או להניח שהם נובעים ממוצא שונה – ישיבות שונות, חכמים שונים, וכדומה⁷¹), אם לא במשמעותם ממש, אזי לפחות בגוני המשמעות שלהם. מכאן אף נובע, שנודעת חשיבות רבה לחיפוש אחרי מונחים קרובים במשמעותם, שכן בירור ההבדלים ביניהם עשוי לתרום לחידוד הגדרתו של כל מונח בפני עצמו, ואכן ניתנה תשומת לב רבה בחיבור זה לבדיקת היחס בין מונחים שנראים נרדפים.

ובכן, מתברר שנרדפות אמיתית, ברורה ומוחלטת בין מונחים שונים, הבאה לידי ביטוי מצד משמעותם, תפקידם, סגנונם, וכל שאר מאפייניהם היא ככל הנראה תופעה נדירה למדי.⁷² אפילו כשקיימת קרבה גדולה מאוד בין מונחים שונים, כגון כשחלק מהוראותיהם נראה זהה, על פי רוב קיימים הבדלים ביניהם – למשל, למונח אחד יש הוראה שאינה קיימת אצל המונח האחר ולהפך. ובכל זאת, ייתכן שיש מונחים שאכן נרדפים ממש.⁷³ קיימים מונחים לא מעטים שלא ניתן למצוא הבדלים ברורים ביניהם, ולכן אפשר שהם נרדפים, גם אם לא ניתן לקבוע זאת בוודאות.⁷⁴ במקרים כאלה הצבעתי על הקרבה בין המונחים, בלי לנסות להכריע בנוגע לטיבה המדויק.

69 זוסמן, תורה שבעל פה, עמ' 259–260, הערה 6.

70 סיכום דעות חוקרי הסמנטיקה בנוגע לנרדפות ודיון בהן ראה אצל צרפתי, סמנטיקה עברית, עמ' 69–83, במיוחד מעמ' 74 ואילך.

71 כגון מסכת נזיקין לעומת שאר הירושלמי, שהרי מסכת זו נובעת מעריכה אחרת משל שאר התלמוד (ראה לאחרונה זוסמן, נזיקין, ושם הפניות לספרות קודמת). אלא שבפועל קשה ביותר למצוא הוכחות של ממש לכך שמונחי ירושלמי שנראים נרדפים אכן נובעים מחכמים שונים או מעריכות שונות של התלמוד (פרט כאמור למונחים המצויים במסכת נזיקין שנראים נרדפים למונחים המצויים בשאר הירושלמי).

72 יושם לב, שאזכורים של 'נרדפות' להלן בחיבור זה מכוונים לנרדפות מוחלטת מן הסוג המתואר כאן.

73 ואמנם חוקרי הסמנטיקה הצביעו על תופעות כאלו בטרימינולוגיה הטכנית בתחומים אחרים; ראה במיוחד S. Ullmann, *Semantics*, Oxford 1962, pp. 141–142 ובספרות הרשומה שם. לאפשרות של נרדפות (או לפחות קרבה טרימינולוגית גדולה מאוד) אצל מונחי הבבלי, ראה דבריו החשובים של זוסמן, זרעים וטהרות, עמ' 86, הערה 42.

74 כגון (מונחים שמתחלפים בעדי נוסח שונים של הירושלמי – ראה להלן פרק ד – צוינו בכוכבית): *אמרו דבר אחד / אתיא דר' פלוני כר' אלמוני; ייבא / נשמענה מן הדא; *כמה דתימר תמן [...] ודכותה / כמה דתימר דתמן [...] אמור אוף הכא, מחלפא שיטתיה דר' פלוני / תרתין מילין אמר ר' פלוני ולית אינון פליגין הדא על הדא. – אני מוציא מכלל הדיון כאן מונחים בארמית שמתרגמים ביטויים אחרים בעברית, כגון: אין כתיב כאן / לית כתיב כאן, אין לך אלא [...] / לית לך אלא [...], *אם את אומר / אין תימר, *השיב / התיב; *מוחלפת

נוסף על מונחים שהם נרדפים ממש או שנראים כאלה, קיימים מונחים שקרובים מאוד מצד משמעותם, או שחלק מהוראותיהם חופפות, ומונחים כאלה מרובים.⁷⁵ בחלק ממקרים אלה מדובר בצורות שהאחת נראית כקיצור של חברתה⁷⁶ (ובכלל זה צורות שאחת מהן פותחת במילת שלילה, 'לא' או 'לית', ומתפרשת אפוא בתמיהה, בעוד שהשנייה אינה מכילה מילה שכזו ומתפרשת בניחותא⁷⁷), וכן בצורות הקרובות מבחינה מורפולוגית.⁷⁸ מצויים גם מונחים שנראים קרובים מאוד במשמעותם, אף על פי שאין קרבה משמעותית ביניהן מבחינה חיצונית-צורנית.⁷⁹ במספר מקומות מונחים נרדפים או קרובים מתחלפים בין עדי נוסח שונים של הירושלמי או בין הירושלמי למקבילות שמחוץ לתלמוד,⁸⁰ אולם חשוב לציין שמונחים מתחלפים אינם תמיד נרדפים, כשם שלא כל המונחים הנרדפים או הקרובים מאוד במשמעותם מתחלפים.⁸¹

ד. חילופי מונחים

חכמים רבים מתקופת הגאונים ועד לחוקרי זמננו העירו על קיומם של 'חילופי לשונות', דהיינו נוסחים קרובים או נרדפים מצד תוכנם (לפחות בהקשר הנתון), אך שונים מצד ניסוחם, בעיקר בתלמוד הבבלי.⁸² חלק מחילופי לשונות אלה הם חילופי מונחים, שבהם מונח אחד מופיע בעד

שיטתו של ד' פלוני / מחלפא שיטתיה דר' פלוני. (לקיומה של תופעה דומה בטרמינולוגיה טכנית מתחומים אחרים – ביטויים נרדפים שמוצאם בשפות שונות – ראה אולמן, לעיל הערה 73.) זאת, מפני שבמקרים כאלה ייתכן שיש להתייחס לשני הביטויים, הארמי והעברי, כצורות חלופיות של אותו מונח ולא כמונחים נפרדים, ואכן כך התייחסנו ללשונות אלה בדרך כלל בערכיהם להלן.

75 כגון: *בעי / מקשי / שאל; *הדא אמרה / הוי, *הדא דתימר / מתניתא ב; *ילף לה / שמע לה; *ועוד מן הדא / ותני כן, פתר לה / תפתר; ואמנם דוגמאות לתופעה זו מצויות ברוב הערכים שבספר זה.

76 כגון: או ייבא / ייבא; אימר תפתר (במסכת גזיקין) / תפתר; *אתייה דר' פלוני כר' אלמוני / ר' פלוני כר' אלמוני; *אתייה כמאן דאמר / כמאן דאמר; *והא מתניתא פליגא / מתניתא פליגא; *ייבא כהדא (או: כיי דאמר ר' פלוני) / כהדא (או: כיי דאמר ר' פלוני); *ייבא כתפלוגתא / תפלוגתא; כהדא דתני / דתני; *כיי דתנינן תמן / דתנינן תמן; *לישן מתניתא אמרה כן / מתניתא אמרה כן; *מה טעמא דר' פלוני / טעמא דר' פלוני; תפתר כמאן דאמר / כמאן דאמר. עוד ראוי להעיר על צורות שהאחת היא קיצורה של חברתה, אלא שספק אם אכן יש לראותן כמונחים נפרדים, או שמא רק כווריאנטים קלים של אותו מונח (ואמנם כך התייחסנו לצורות אלו בערכים עצמם), כגון: דברי הכל היא / דברי הכל היא הכא; כמה דתימר / כמה דתימר תמן; מה מקיים ר' פלוני / מה מקיים ר' פלוני טעמא דר' אלמוני; שנייה היא / שנייה היא הכא (או: תמן); תמן [...] הכא / תמן [...] ברם הכא.

77 כגון: הדא אמרה / לית הדא אמרה, הדא דר' פלוני תתובא / לית הדא דר' פלוני תתובא, הדא פליגא / לית הדא פליגא, *יאות הוה מקשי / לא יאות הוה מקשי, מילתיה אמרה / לית מילתיה אמרה, *מסתברא / לא מסתברא. יושם לב גם לקרבה בין 'מתניתא אמרה כן' (כשמונח זה מתפרש בתמיהה) ל'מתניתא לא אמרה כן'.

78 כגון: *אוף הכא / והכא, *אילו [...] יאות / אילו [...] ניחא, *אתא מימר לך / לא אתא אלא מימר לך, [...] היא מתניתא / מתניתא ב[...], *הכא את אמר [...] והכא את אמר / תמן את אמר [...] והכא את אמר, *התיב / מתיב, כאן [...] כאן / תמן [...] הכא, *מן הדא / מן הכא.

79 ראה לעיל הערה 75.

80 ראה על כך בהרחבה בפרק הבא.

81 ראה המונחים שצוינו בהערות הקודמות שלא סומנו בכוכבית.

82 תופעה זו נידונה לאחרונה בהרחבה בספרות המחקר. לסקירות מקיפות של החומר העיקרי (מלוות בדיונים

נוסח אחד ומונח אחר (ולפעמים גם לשון שאינו מונח) בעד נוסח אחר. ואכן, חילופי מונחים כאלה מצויים גם בירושלמי.⁸³ במקרים רבים המונחים המתחלפים קרובים מאוד מצד משמעותם, אבל לא תמיד.⁸⁴ חילופי מונחים כאלה מצויים בין כ"ל (שלצורך הדיון כאן התייחסנו אליו כ'נוסח יסוד' של התלמוד) לכל שאר עדי הנוסח המצויים בידינו – גליונות כ"ל,⁸⁵ כ"י רומי,⁸⁶ כ"י אסקוריאל,⁸⁷ קטעי הגניזה,⁸⁸ מובאות מן הירושלמי שבראשונים,⁸⁹ ואף בין סוגיות מקבילות בתוך הירושלמי.⁹⁰ כמו כן, חילופי מונחים מזדמנים בין הירושלמי לבין מקבילותיו שבמדרשי האגדה הארץ ישראלים.⁹¹ זאת ועוד, קיימים בכ"ל (ולעתים גם בעדי נוסח אחרים של התלמוד) צירופים של מונחים שונים מסוגים שונים (קונפליציות ו'לישני אחריני'), שבהם נצטרפו יחדיו, זה לצד זה או זה בקרבת מקום לזה, מונחים מתחלפים בתוך אותו עד נוסח.⁹²

רבים מחילופי המונחים הללו הם טריוויאליים: מדובר בחילופים בין מונחים להצעת פסוקים (למשל: דכתיב, מה טעמא, שנאמר), או בין מונחים קרובים מבחינה צורנית-חיצונית. ייתכן שמקורם של חילופים אלה במעשי סופרים ומעתיקים, שהחליפו מבלי משים לב בין המונחים השונים. לחלופין, אפשר שחילופים אלה נובעים מהרצאת התלמוד בעל פה על ידי 'גרסנים' קדומים, שלא תמיד הקפידו על מסירה מילולית מדויקת של הסוגיה.⁹³ ואמנם אין תימה שחילופי מונחים רבים בירושלמי הם קלים וטריוויאליים, שהרי רוב עדי הנוסח של הירושלמי המצויים בידינו קרובים מאוד מבחינה טקסטואלית,⁹⁴ ולא צפוי שעדים אלה יתפלגו בצורה משמעותית בנוגע למונחים (או לשאר מרכיבי הטקסט).

בחלק מן התופעות שנידונו) ראה במיוחד א"ש רוזנטל, 'תולדות הנוסח ובעיות-עריכה בחקר התלמוד הבבלי', תרביץ נז (תשמ"ח), עמ' 1-36; י' ברודי, 'ספרות הגאונים והטקסט התלמודי', מחקרי תלמוד א (תש"ן), עמ' 237-303; ואפשר כמובן להוסיף.

83 ראה בעיקר מוסקוביץ, מינוח, עמ' 62-92; הנ"ל, סוגיות מקבילות; הנ"ל, לישני אחריני; הנ"ל, כפלי גרסה; וסקירת המחקר הקודם שבכל החיבורים הנ"ל.

84 כגון החילופים בין די מתניתא / מן הדא, הוי אומר / קיימתיה, ניחא/אתיא, פתר קרייא / פתר מתניתא, תמן אמרין / תני, ותני כן / תני.

85 ראה מוסקוביץ, מינוח, עמ' 71-72.

86 ראה שם, עמ' 72-73.

87 ראה שם, עמ' 73-75.

88 ראה שם, עמ' 76-79.

89 ראה למשל שם, עמ' 79-82.

90 ראה שם, עמ' 82-92; הנ"ל, סוגיות מקבילות, עמ' 528-529.

91 ראה למשל מוסקוביץ, מינוח, עמ' 101-106 (עוסק בחילופים בין הירושלמי שלנו לבראשית רבה), ואפשר להוסיף על חילופים אלו כהנה וכהנה (ראה למשל ערך 'הדא היא דאמר ר' פלוני', הערה 180; 'יידא אמרה דא', הערה 25; 'מתניתא אמרה כן', הערה 594).

92 ראה באופן כללי מוסקוביץ, לישני אחריני; הנ"ל, כפלי גרסה (חלק ניכר מן החילופים שנידונו במאמרים אלה הם חילופי מונחים).

93 השווה להלן ליד הערה 96.

94 ראה למשל זוסמן, ברייתא דתחומין, עמ' 219; עסיס, קטע של ירושלמי סנהדרין, עמ' 38; זוסמן, שקלים, עמ' 66, הערה 167; זוסמן, נזיקין, עמ' 126; מוסקוביץ, לישני אחריני בירושלמי, עמ' 65.

עם זאת, מצויים חילופים לא מעטים בין מונחים שקשה להסבירם כטעויות סופרים, אשגרות וכדומה.⁹⁵ במקרים כאלה, שינויי הנוסח מצומצמים ברגיל למונחים המתחלפים, שהם נרדפים מצד תוכנם (לפחות בהקשר שבו הם נתונים) אך שונים מצד ניסוחם, ואילו נוסחו של שאר הסוגיה הוא זהה בשאר עדי הנוסח הנידונים (פרט לשינויי כתיב חסרי משמעות וכדומה). את התהוותם של שינויי נוסח אלה אפשר להסביר בשתי דרכים עיקריות.⁹⁶ אפשר שחילופי מונחים כאלה נתהוו בתקופה מאוחרת, אחרי שהתלמוד נחתם ונוסחו התגבש, מפני שגרסנים ששלטו היטב בלשון הירושלמי ובסגנונו, ששנו את התלמוד מן הסתם בעל פה, סטו מבלי משים⁹⁷ מן הנוסח 'המקובל' והרשמי, והשגירו אל תוכו סגנון מתאים אך שונה, שהוא לפיכך משני. לחלופין, אפשר שהגרסנים מסרו את תוכן הסוגיות הרלוונטיות בצורה חופשית מלכתחילה, אלא שרק שרידים קטנים וחלקיים של הנוסחים שמסרו הגיעו לידינו, ולכן שינויי הנוסח שנשתמרו אצלנו, ובכללם חילופי המונחים, הם ברגיל נקודתיים ומצומצמים בהיקפם.

סוג נוסף של חילופי מונחים בא לידי ביטוי במה שניתן לכנות 'גיוון המינוח'.⁹⁸ במקרים כאלה, שני שלבים שונים של המשא ומתן התלמודי הנמצאים בקרבת מקום והדומים מצד תפקידם בסוגיה מנוסחים בדרכים שונות, וכל אחד מהם משתמש במונח אחר.⁹⁹ כאן, בניגוד לסוגי החילופים שנידונו לעיל, לא מדובר בגרסאות חלופיות לאותו קטע ממש. לכן אפשר שהגיוון הסגנוני נובע מהבדל בין משמעותם או תפקידם של המונחים הנידונים, ולפי זה אין הכרח להניח שמשמעותם של הביטויים המתחלפים זהה; ואדרבה, דווקא החילוף בין המונחים עשוי להצביע על הבדלים ביניהם¹⁰⁰ (אולי הבדלים דקים). אלא שגם אם המונחים המתחלפים במקרים אלו אינם נרדפים ממש, חילופים כאלה עשויים להצביע על קרבה משמעותית בין המונחים השונים. ועוד, שבחלק לא מבוטל מן הדוגמאות של גיוון המינוח, החילוף הנידון מזדמן גם במקומות אחרים בירושלמי כחילוף 'רגיל' בין עדי נוסח שונים של התלמוד.

קיים גם סוג נוסף, שונה לכאורה, של חילופי מונחים בירושלמי, שיכונה להלן 'עיבוד

95 כגון: אתיא/ניהא, דא צריכא לדא / הדא ילפה מן ההיא, הוי אומר / קיימתיה, ועוד מן הדא / ותני כן, ר' פלוני סבר מימר / על דעתיה דר' פלוני.

96 ראה מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 540-541, ובספרות שצינה שם.

97 באופן תאורטי אפשר לטעון שלא מדובר בסטיות מבלי משים, אלא - לפחות לעתים - בתיקונים מכוונים, שנועדו לפשט את סגנון הירושלמי על ידי המרת צורה בעייתית או בלתי מוכרת בצורה אחרת שהייתה מוכרת יותר, על דרך ההסבר שהציע ש"י פרידמן לחילופי גרסה רבים בבבלי (ראה מאמרו 'להתהוות שינויי הגירסאות בתלמוד הבבלי', סידרא ז [תשנ"א], עמ' 67-102, במיוחד עמ' 73-77, 90-92). ברם נראה שהסבר זה אינו הולם את רוב חילופי המונחים בירושלמי.

98 ראה בעיקר מוסקוביץ, אמרו דבר אחד, עמ' 133-134. כמוכן, תופעה זו אינה מיוחדת לירושלמי או למונחיו (ראה למשל מוסקוביץ, סברה תלמודית, מפתח, עמ' 402, ערך stylistic variegation), ואין כאן מקומו להאריך.

99 כגון גיטין ה, א (מו ע"ג), 1072 ש' 2 ('תפתר'), לעומת שם ש' 4 ('אלא כן אנן קיימין'); קידושין ב, א (סב ע"ב), 1161 ש' 35 ('מתניתא פליגא') לעומת שם ש' 37, 38 ('והא תנינן'); ע"ז ב, ד (מא ע"ב), 1388 ש' 50 ('מקשי') לעומת שם, עמ' 1389 ש' 1 ('שאל').

100 ראה למשל ערך 'הן דתימר', הערה 448; ערך 'ימר', הערה 35; ערך 'נשמעינה מן הדא', הערה 104.

המינוח'.¹⁰¹ במקרים כאלה, מונחי ירושלמי מובהקים באים במובאות ממקורות תנאיים¹⁰² או בסיפורים על התנאים המצויים בתלמוד,¹⁰³ אף על פי שמונחים כאלה אינם מזדמנים במקורות התנאיים המצויים בידינו. אפשר שתופעה זו נובעת מאותם הגורמים שהביאו לחילופי מונחים מן הסוגים האחרים שנידונו לעיל. לחלופין, אפשר ש'תנאים' ששנו ברייתות לפני האמוראים שינו אותן תוך כדי לימוד. כן אפשר, ש'עיבוד המינוח' קשור בנטיית הירושלמי במקומות מסוימים להציע ברייתות בפרפרזה,¹⁰⁴ ואולי לפנינו פן של תופעה רחבה יותר – עיבוד לשוני וסגנוני

101 על תופעה זו בירושלמי ראה כבר אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 441: 'הטרמינולוגיה המאוחרת הזאת [כיני מתניתא' – ל"מ] הושמה בירוש', כרגיל בדברים כאלו [וההדגשה שלי] [...] אף בפי אמוראים ראשונים, ואפילו בפי רבי' [וההדגשה במקור] (וראה גם את רמיזתו המעניינת של דה-פריס, 'בעית היחס בין התוספתא ובין התלמודים', מחקרים בספרות התלמוד, עמ' 158, הערה 14). גם כותב שורות אלו העיר על כך במקומות שונים; ראה לאחרונה קצוף, היחס, עמ' 28 והערה 7 ובנסמן שם.

102 כגון ברכות ג, א (ו ע"א), 25 ש' 7-8: 'ואחרים שבירכו אינו עונה אחריהן אמר. הלא דתימ' בחול, אבל בשבת מיסב ואוכל [...] אמ' רבן שמעון בן גמליאל [...] (ואמנם המקבילה במו"ק ג, ה [פב ע"ב], 814 ש' 47 גורסת 'במה דבר' אמור' במקום 'הלא דתימ' שבברכות). שביעית ו, ג (לו ע"ד), 200 ש' 11: 'מתני' פליגא על ר' לא ועל ר' אימי, דתני [...] כל דבר שאין לו מתירין [...] נתנו להן חכמ' שיעור [...] ושאינו במינו כנותן טעם. התיבון [במקבילות בתוספתא, תרומות ה, טו (מהדורת ליברמן, עמ' 135) ובבבלי, נדרים נח ע"א: 'אמרו לו!'] – הרי שביעית הרי אין לה מתירין [...] כתובות ד, א (כח ע"ב), 972 ש' 45-47: 'תני ר' שמעון בן יוחי, ונתן לנערה, ונתן לאבי הנערה. הא כיצד? עמדה בדין עד שלא מת אביה, אשכחת אמר ונתן לאבי הנערה [...] משבגרה, אשכחת אמר ונתן לעצמה; סנהדרין ז, ד (כד ע"ב), 1297 ש' 37: 'חנק לית משכח. אמרת [...] ואילו במקבילות במכילתא דעריות (= 'ספרא' קדושים פרק ט, יא [מהדורת וייס, צב ע"א]): 'מות יומת – בחנק. אתה אומר בחנק, או אינו אלא באחת מכל מיתות שבתורה? אמרת'.

103 כמובן, במקרים כאלה, בניגוד לאלו שנידונו בהערה הקודמת, ברור מסגנון הדברים ולשונם (כרגיל, ארמית) שלא מדובר במקורות תנאיים, אלא בעיבודים מסוגים שונים, אולם אני מעיר על התופעה כאן למען השלמות. ראה למשל ברכות ב, ט (ה ע"ד), 23 ש' 41-47: 'אמ' רבן גמליאל לר' יהושע [...] אמ' ליה, ולא כן תני, כל דבר שהוא שלשכח לא כל הרוצה לעשות עצמו יחיד עושה [...] אמ' ליה, והא תני, כל דבר שלצער כל הרוצה לעשות עצמו יחיד עושה' (וראה גינצבורג, פירושים וחידושים, א, עמ' 410, שביקש להגיה כאן נגד כל עדי הנוסח, מפני שלא היה מוכן לקבל את האפשרות שתנא ישתמש במינוח אמוראי!); חגיגה ב, א (עז ע"ב), 785 ש' 5-18: 'אמ' ליה (אלישע בן אבויה לר' מאיר), ואין חזרין מתקבלין? אמ' ליה, ולא כן כת', 'תשב אנוש עד דכא' – עד דיכרוכה שלנפש! [...] אמ' לון (ר' מאיר), ולא כן תנינן, "מצילין תיק הספר עם הספר"!' כתובות ג, י (כח ע"א), 972 ש' 19-21: 'מעשה ברכן גמליאל שהפיל שן טבי עברו. אתא גבי [!] דר' יהושע [...] אמ' ליה, ומה בידך, ואין [קנסות] אלא בבית דין ובעדים'. – כאן ובגוף הטקסט דנתי ב'עיבוד המינוח' הבא לידי ביטוי אצל מינוח תנאי, אולם קיימת תופעה דומה אצל מינוח אמוראי, כאשר מינוח ירושלמי הושם בפי אמוראי בכל המצוטטים בירושלמי (ראה למשל אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, ריש עמ' 289; הלבני, מדרש, משנה וגמרא, עמ' 96; וראה גם הנרמז להלן הערה 105). ברם מכיוון שתופעה זו אינה עניין לחילופי מונחים כנידון בפנים, לא הרחבתי עליה את הדיבור כאן.

104 ראה למשל היגר, אוצר הברייתות, ז, עמ' 300; אלבק, מחקרים בברייתא ותוספתא, עמ' 137 והערה 2 (=הנ"ל, מבוא לתלמודים, עמ' 72); אפשטיין, מבואות לספרות התנאים, עמ' 254 (ושלא כדברי הר"ש ליברמן במספר מקומות; עיין למשל תוספתא כפשוטה, א, עמ' 90, לש' 53; שם, עמ' 283, לש' 10-11; שם, ד, עמ' 832, לש' 74; וראה קצוף, היחס, עמ' 27-28 [=יחס הברייתות, עמ' ט-י], והשווה שם, עמ' 197), והשווה כבר פרנקל, מבוא הירושלמי, כד ע"ב.

של החומר התלמודי על ידי מוסריו (לדורותיהם) באופן כללי.¹⁰⁵ על כל פנים, יהא הסברה של תופעה זו אשר יהא, חשוב לזכור שחילופי מינוח בתלמוד אינם מצומצמים למקורות אמוראיים המצוטטים בו, ואף עיבוד המינוח מן הסוג המתואר כאן יכול לתרום להבנתנו של המונחים הרלוונטיים.

ה. מונחים חסרים ונשמטים

על אף חשיבותם של מונחי הירושלמי בדיאלקטיקה התלמודית, קיימים מספר מונחים שרגילים להישמט או להיחסר מן התלמוד במקומות שונים.¹⁰⁶ כוונתי למונחים משני סוגים עיקריים: (1) מונחים שחסרים בחלק מעדי הנוסח לסוגיה מסוימת,¹⁰⁷ ובכלל זה ממקבילות פנים ירושלמיות; מונחים כאלה אפשר לכוונתם 'מונחים נשמטים'; (2) מונחים שחסרים מכל עדי הנוסח במקומות שצפוי שיופיעו; מונחים כאלה ראוי לכוונתם 'מונחים חסרים'.¹⁰⁸ רוב המונחים משני הסוגים הם לשונות הצעה.¹⁰⁹

אפשר להסביר את היעדרם של המונחים הנשמטים והחסרים בדרכים שונות. ייתכן שמונחים אלה לא היו חלק אינטגרלי מן התלמוד מלכתחילה, אלא ניתוספו על ידי חלק מן הסופרים או המעתיקים. לחלופין, אפשר שמונחים אלה באו בנוסח המקורי של התלמוד (בהנחה שאכן היה נוסח כזה), אך נשמטו על ידי סופרים ומעתיקים אחרים, מתוך רשלנות בהעתקה. קיימת גם אפשרות ביניים, שמונחים אלה הופיעו בענף מסוים של מסורת הנוסח, אבל לא בענף אחר. לפי אפשרות זו, לפנינו מעין סוג של חילופי מונחים, שנוצר על רקע דומה לזה של חילופי המונחים שנידונו בפרק הקודם: חלק מן הלומדים או ה'גרסנים' שנו את הסוגיה עם המונחים הנשמטים, בעוד שגרסנים אחרים שנו את הסוגיה בלעדיהם. לפי שעה, אין בידינו להכריע בין האפשרויות השונות, אך עצם קיומה של התופעה חשוב, הן מפני שהיא מלמדת על נזילותה (באופן יחסי) של מסורת נוסח הירושלמי, והן מפני שהיא מראה שאפשר לוותר על המונחים במקרים רבים מבלי לפגוע במרקם הסוגיה וביכולתנו כלומדים להבין אותה.

105 וראה בהקשר זה את דבריו המעניינים של מ' שלזינגר על נטיית הירושלמי למסור מימרות של חכמי בבל בארמית גלילית: M. Schlesinger, 'Das aramäische Verbum im jerusalemischen Talmud', *MWJ* 16 (1889), p. 160, אף על פי שלא דן בתופעה באופן שיטתי.

106 כמובן, השמטות מקריות של תיבות ופרזות (ובכלל זה מונחים) מצויות על כל צעד ושעל בירושלמי, אבל פשיטא שאלו אינן עניין לנושא הנידון כאן.

107 דוגמאות למונחים כאלה הן דוב המונחים להצעת פסוקי המקרא (כגון: דכתיב, הדא היא דכתיב, מה טעמא, שנאמר), אך גם מונחים אחרים, כגון: אמרין, איתפלגון, דלמא, הדא דתימר, כהדא, מה עבד לה, מהו, מיי כדון, נימר.

108 ושמא רצוי לכוונתם מונחים אופציונליים. כדוגמאות למונחים כאלה אפשר לציין: הדא אמרה / הוי בסוף היסק (ראה כבר לויאס, דקרוק הארמית הגלילית, עמ' 208); התיבון (שמופיע לפעמים לפני מונחי הקושיה 'הגע עצמך', 'הרי', 'והא תני/נן'); 'לא צורכא דלא' אחרי 'פשיטא'; מהו (ראה למשל פרנקל, מבוא הירושלמי, יז ע"ב); וכנראה גם 'לית שמע מינה כלום' (אחרי 'תפתר'; ואמנם, במקום אחד מונח זה נשמט לפנינו; ראה סנהדרין ב, א [כ ע"א], 1275 ש' 23, בלי המונח, לעומת המקבילות, שבהן המונח מופיע).

109 ראה לעיל הערה 107.

ו. מונחים פוליסמיים

מבחינה אפריורית, סביר להניח שלכל מונח יהיה רק מובן אחד.¹¹⁰ ברם בפועל מצאנו חריגים לא מעטים, שבהם למונח מסוים יש יותר ממשמעות אחת, וכבר הצביעו חוקרי הסמנטיקה על תופעות דומות בדיסציפלינות אחרות.¹¹¹ ואכן, מונחים פוליסמיים – 'לשונות שווים שפירושים חלוק', כביטוי הקדמונים¹¹² – מצויים גם בספרות התלמודית, וכבר העירו על כך הראשונים.¹¹³ גם פרשני הירושלמי ציינו מספר מונחים שיש להם יותר ממשמעות אחת,¹¹⁴ אף על פי שלא דנו בתופעה באופן שיטתי, ואפשר להוסיף על דוגמותיהם כהנה וכהנה.¹¹⁵ מונחים כאלה בירושלמי נחלקים לשלושה סוגים עיקריים: (1) מונחים שיכולים להתפרש בתמיהה או בניחותא;¹¹⁶ (2) לשונות הצעה שמציעים סוגי מקורות שונים;¹¹⁷ (3) מונחים שההבדלים בין שימושיהם השונים

110 השווה דברי אופיץ: 'Regardless of their origin or method of construction, all terms aim at one common quality: a rigidly fixed obligatory range of meaning. And this is precisely the significance of the expression "term". As *terminus*, it denotes the end in a line of changes and developments from which it is now safely - if forcibly - removed' (K. Opitz, 'On dictionaries for special registers', R. R. K. Hartmann [ed.], *Lexicography: Principles and Practice*, London and New York 1983, p. 60). השווה 'י שפיגל, 'הוספות מאחרות (סבוראיות) בתלמוד הבבלי', עבודת דוקטור, אוניברסיטת תל אביב, תשל"ו, עמ' 74.

111 השווה דברי קולה: 'Les systèmes des termes scientifiques et technologiques présentent en général [emphasis added] des définitions conceptuelles assez rigoureuses et des relations bien établies, par comparaison avec le reste du lexique - ce qui permet souvent d'en donner la structuration assez fine. Cette constatation est relative, car on trouve dans les terminologies des sciences humaines de nombreuses contradictions et incohérences, souvent dues à la multiplication des terminologies personnelles ou d'écoles' (S. Collet, 'Terminologie', G. Mounin [ed.], *Dictionnaire de la Linguistique*, Paris 1974, p. 323). והשווה L. Zgusta, *Manual of Lexicography*, Paris and the Hague 1971, p. 61. שם.

112 אולם למיטב ידיעתי אין הראשונים משתמשים בביטוי זה בקשר למונחי משא ומתן תלמודי שהם פוליסמיים.

113 ראה למשל החומר המובא אצל 'י פרנקל, דרכו של רש"י בפירושו לתלמוד הבבלי, פרק ז, 'דרכי פירוש מונחי התלמוד', עמ' 163-201 (וראה לאחרונה ח' סולוביצ'יק, 'יין', תל אביב תשס"ג, עמ' 131-132, ובהערות שם); רוב המונחים שנידונו בפרק הנזכר הם פוליסמיים.

114 כגון 'בעי' במובן 'שאל/הקשה' לצד 'אמר'; 'הוון בעיי מימר' כדי להציע 'הווא אמינות' ומסקנות; 'מתניתא אמרה כן' ו'ותני כן' בניחותא ובתמיהה; 'טעמא דר' פלוני' במובנים 'הטעם של ר' פלוני' [הוא] ו'אליבא דר' פלוני'; עיין ערכיהם של כל המונחים הללו.

115 כגון: אוף [...] כן, הגע עצמך, היך עבידא, ויידא אמרה דא, כמה דתימד, לא צורכא דלא, נימר, סבר מימר.

116 ראה למשל לעיל הערה 114 (וכיוצא בזה גם אצל מונחים אחרים, כגון 'אוף [...] כן', 'ויאות', 'וכיני', ו'מסבר סבר', עיין ערכיהם). כמובן, מונחים שיכולים להתפרש במובנים הפוכים מצויים גם במקומות אחרים בספרות חז"ל, כגון 'יכול' ו'שומע אני' במדרשי ההלכה של התנאים ו'התניא' בבבלי. השווה מ' כהנא, 'מהדורות המכילתא דרבי ישמעאל לשמות בראי קטעי הגניזה', תרביץ נה (תשמ"ו), עמ' 501-502, ובעיקר בהערה 65 שם.

117 כגון 'בעי' להצעת בעיות (וקושיות) וקביעות; 'תני' להצעת בדייתות ומחלוקות אמוראים; מונחים הגוזרים מ'תנינן' ('דתנינן', 'הא תנינן' וכדומה) להצעת משניות ובריייתות (בהנחה שלא מדובר בטעויות סופרים בלבד).

מובילים לפירושים שונים לסוגיה ולהבנה שונה של היחס בין מרכיביה.¹¹⁸ נוסף על כך, מצויים מונחים שבדרך כלל מתפרשים באופן מסוים, אך במקומות ספורים מתפרשים באופן אחר.¹¹⁹ (כמובן, ההבחנה בין פוליסמיות 'אמתית' - שימוש תדיר באותו לשון במשמעויות שונות - לשימושים חריגים במונחים, כמתואר לעיל, אינה תמיד ברורה כל צורכה, במיוחד אצל מונחים נדירים באופן יחסי, אף על פי שברוב המקרים ההבדל בין שתי התופעות ברור.) כמו כן יש מונחים שקשה לקבוע אם יש להם משמעויות שונות, או שמא רק גוני משמעות שונים,¹²⁰ שהרי ההבדל בין שני אלה אינו תמיד חד וברור.¹²¹ אלא שלענייננו אין הדבר משנה הרבה, שכן הנפקות העיקרית מבחינתנו היא כיצד יש להציג בערכי המונחים הנדונים את משמעויותיהם השונות או את גוני משמעותם השונים, ובכל מקרה שכזה ההוראות השונות של המונחים הנדונים אכן צוינו בצורה כזו או בצורה אחרת.

נראה שמונחים פוליסמיים אמתיים הם נדירים באופן יחסי. לעומת זאת, מונחים שיש להם גוני משמעות או שימושים שונים אינם נדירים כלל, כפי שיעלה מן העיון ברוב הערכים בחיבור זה.¹²²

118 כגון 'הגע עצמך', שעל אף משמעותה הבסיסית האחידה - 'מי לא עסיקין' - יש שהוא מציע קושיה על השלב הקודם של הסוגיה, ויש שהוא מפרש את הנאמר שם (עיין ערך 'הגע עצמך'); 'היך עבידא', שמתפרש במובן 'כיצד' וכן כ'מאי נפיק מן ביניהון' (עיין ערכו); 'ויידא אמרה דא', שתמיד מציע סיוע לשלב קודם בסוגיה, אך בדרך כלל הוא מסייע לשלב שלפני פניו, אולם במקרים מעטים הוא מסייע לשלב הבא מיד לפניו (עיין ערכו).

119 כגון 'אין בעית מקשייה' במובן 'לא צודקא דלא' (ראה ערך 'לא צודקא דלא', הערה 262); 'הכא את אמר [...]' והכא את אמר' במובן 'למה תנינתה תרין זמנין / ולא כבר תנינתה' (עיין ערך 'הכא את אמר [...]', ליד הערה 385); 'לית הדא פליגא' במובן 'מחלפא שיטתיה דר' פלוני' (עיין ערך 'לית הדא פליגא', הערה 345); 'תני' להצעת בעיא (דאה עסיס, קטע של ירושלמי סנהדרין, עמ' 62, והשווה ערך 'תני', הערה 147).

120 עיין היטב בערכי המונחים הבאים (ואפשר כמובן להוסיף על הרשום כאן): אוף ר' פלוני מודה, אתיאי, דלכן מה אנן אמרין, דתני, והא תני, הרי, התיב, כרעתיה, כהדא דתני, כיני, לא אמר אלא, ולא מתניתא היא, מאן דאמר [...], מאן דאמר, מה נפק מביניהון, מיי כדון, מתניתא אמרה, ותני עלה; וכמובן לא כאן המקום לפרט בנוגע לטיב רבגוניותם של המונחים הנ"ל ואחרים שכמותם.

121 ואמנם חוקרי הסמנטיקה התלבטו רבות בנוגע לשאלת הגדרתו של הפוליסמיות, ודומה שאף הם טרם הצליחו לגבש פתרון מוסכם וברור לבעיה זו. לסיכום הפרובלמטיקה והפתרונות שהוצעו בעבר, ראה צרפתי, סמנטיקה עברית, עמ' 84-96. ראוי לציין כי הקריטריונים שהוצעו שם לבדיקת פוליסמיות ('מבחן החלופות' וכדומה) אינם ישימים בדרך כלל בנוגע לטרמינולוגיה התלמודית.

122 גורמי הפוליסמיות הטרמינולוגית אינם ברורים די צורכם, וכל האפשרויות שאפשר להציע כדי להסביר את התופעה אינן יוצאות מכלל השערה, מה גם שאפשר שפשוט התופעה משתנה ממונח למונח. בחלק מן המקרים - בעיקר, במונחים שיכולים להתפרש בתמיהה או בניחותא - אפשר שהבדלי המשמעויות נובעים מאינטונציה שונה של הדובר (השווה כהנא [לעיל הערה 116], עמ' 502, הערה 65). במקרים אחרים, אפשר שהדבר נובע מהתפתחות דיאכרונית במשמעות המונחים, או משימושם של חכמים שונים או אסכולות שונות באותם המונחים בדרכים שונות (אלא שברגיל אין בידינו מספיק מידע לאשש או להפריך השערות מעין אלו). ושלא מלכתחילה לא היו ללשונות הנדונים משמעות מילולית אחת אחידה וקבועה, בניגוד להנחת היסוד האפריורית שנזכרה לעיל, אף על פי שהנחה זו נראית סבירה למדי; וצריך עיון.

מבוא לערכי המונחים

א. בחירת המונחים

בשל היקפו הרב של החומר, נאלצתי לחלק את הדיון במונחי הירושלמי לשניים: דיון במונחים העיקריים שבתלמוד – כלומר מונחים שהם שכיחים באופן יחסי, המזדמנים לפחות עשר פעמים בתלמוד (כולל סוגיות מקבילות) – הבא בכרך הנוכחי;¹²³ ודיון במונחים השכיחים פחות, שיבוא אי"ה בכרך נפרד.¹²⁴ נוסף על המונחים השכיחים, כפי שהוגדרו לעיל (אף על פי שהשימוש בקריטריונים מסוג זה הוא שרירותי במקצת מעצם טבעו), דנתי כאן במספר קטן של מונחים נדירים שמתחלפים במונחים השכיחים, או שקרובים למונחים אלה מצד צורתם או משמעותם, כיוון שההשוואה בין המונחים הללו למונחים השכיחים הייתה נחוצה לבידור תכונותיהם של המונחים האחרונים. כמו כן דנתי במונחים נדירים שאפשר לראותם כצורות משנה של מונחים שכיחים.¹²⁵ מונחים נדירים אלה נידונו בערכים העוסקים במונחים השכיחים יותר, ברגיל בסוף הדיון העיקרי וכמעין נספח לו.

כאן המקום להעיר בקצרה על חלוקת המונחים לערכים. במקומות רבים התלבטתי האם לדון שני ביטויים דומים כווריאנטים של אותו מונח, שמקומם בערך אחד, או כמונחים נפרדים, שמקומם בערכים שונים. ברגיל הכרעתי בשאלה זו לאור משמעותן של הצורות השונות: לשונות שמשמעותם שונה, גם אם דומים הם מבחינה חיצונית (כגון: את אמר / ואת אמר, כיני/וכיני), נידונו כמונחים שונים והוצגו בערכים נפרדים. לעומת זאת, צורות שמשמעותן הבסיסית זהה נידונו כווריאנטים של מונח אחד, גם אם מבחינה חיצונית הן נראות כמונחים נפרדים (לדוגמה: אין תימר / אם אמר את, אתיא כמאן דאמר / אתיין אילין פלגותא כהינין פלגותא, מה ביניהון / מה נפק מן ביניהון). עם זאת, במקרים רבים ההכרעה בשאלה זו לא הייתה פשוטה, ומונחים שנראו לי כווריאנטים של מונח בסיסי אחד עשויים להיתפס אצל אחרים כמונחים נפרדים (וכן להפך). אולם בסופו של דבר, אין בכך כדי להשפיע על שלמות הדיון, אלא רק על מיקומם של הדברים, כיון שבכל מקרה כל הצורות הרלוונטיות נידונו במקום זה או אחר בספר.

123 עם זאת, לא דנתי בכרך זה במונחים שכיחים שפירושם נראה פשוט באופן יחסי, שלהערכתי אין הרבה מה לחדש או לברר על אודותם (כדוגמת 'כתיב', 'מה מקיים ר' פלוני', 'ר'מתני'); מונחים אלה יידונו בכרך הבא.

124 הפניות לערכים שאינם מופיעים בכרך הנוכחי והמיועדים להופיע בכרך הבא סומנו בכוכבית.

125 כגון 'אית דאמריין לה', שאפשר לראותו כצורת משנה של 'אית דאמריין', או 'והכא כן', שאפשר לראותו כצורת משנה של 'והכא'.

ב. סדר המונחים

המונחים מסודרים בסדר אל"ף-בי"ת, לפי הכתיב שהוצג בתחילת כל ערך (על כך ראה להלן). מונחים שבראשם באה אות שימוש המחברת למילה אחרת שהיא חלק אינטגרלי של המונח (כגון 'בדא', 'כר' פלוני) מסודרים כאילו אות זו היא חלק מן המונח (ולכן 'בדא' הובא באות בי"ת, ו'כר' פלוני' באות כ"ף). לעומת זאת, מונחים שבהם אותיות שימוש אינן מחוברות למילים שהן חלק עיקרי של המונח, כגון 'ב...' היא מתניתא' ו'ל...' נצרכה', הובאו לפי האות הראשונה של המילה הראשונה שהיא חלק מן המונח. לכן 'ב...' היא מתניתא' הובא באות ה"א, ו'ל...' נצרכה' – באות נו"ן. מונחים שמתחילים באות וי"ו (בדרך כלל, וי"ו התמיהה), כגון 'ויתביניה', ו'לאו מתניתא' היא' ו'וקשיא' סודרו לפי האות שאחרי הוי"ו, פרט למונח 'וידא אמרה דא', שמוקם באות וי"ו.

ג. מבנה הערכים ותוכנם

כל ערך מורכב מארבעה חלקים עיקריים, שיתוארו להלן בפרוטרוט: (א) 'מפרט טכני' קצר של המונח, הכולל את כתיביו ושיבושיו העיקריים, תרגומו לעברית (אם המונח הוא בארמית), תיאור קצר של תפקידו (כשהדבר אפשרי), ומידע כללי על תפוצתו; (ב) ביבליוגרפיה על המונח ('ספרות'); (ג) גוף הערך, הכולל דוגמאות להוראותיו השונות של המונח, וכן דיון מפורט במובניו, שימושיו, סגנונו, ושאר מאפייניו; (ד) דיון במונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים.

1. ה'מפרט הטכני' של המונח

א. בתחילת חלק זה צוינו כתיביו העיקריים של המונח, תוך ניסיון להכריע מהו כתיבו העיקרי (לפעמים, כתיביו העיקריים). הכתיב הפותח כל ערך¹²⁶ הוא בדרך כלל הכתיב הרווח ביותר של המונח בכי"ל, לאו דווקא הכתיב העיקרי שלו מבחינה לשונית-דקדוקית או הכתיב הרווח בקטעי גניזה של הירושלמי (לדוגמה, הכתיב 'מהו' רווח בכי"ל, לעומת 'מהוא' בקטעי הגניזה, ולכן הכתיב הפותח ערך זה הוא 'מהו').

במקרים מסוימים קשה היה לקבוע איזהו הכתיב הרווח ביותר (כגון במונח 'דלכן', הרגיל להיכתב 'דלכן', 'דלא כן', 'דילא כן', ו'דל כן'), או שהכתיב הרווח בכי"ל שונה מן הכתיב המוכר יותר ללומדים (למשל, דומה שהצורה 'מה אנן קיימין' מוכרת יותר מ'מה נן קיימין', השכיח יותר בכי"ל). במקרים כאלה, הכתיב הפותח את הערך הוא הכתיב המוכר יותר, והכתיבים האחרים צוינו בהמשך.

כשמונח מסוים מנוקד, כולו או חלקו, בכי"ל או בקטעי גניזה, ניקדתי את הצורה הפותחת את הערך על פי עדים אלה.¹²⁷ אם עדי נוסח שונים מקיימים ניקודים שונים, ניקוד אחד נבחר לצורה הפותחת את הערך, והניקודים האחרים צוינו בהערות.

ב. אחר כך הובאו ונידונו בקצרה שאר הכתיבים העיקריים של המונח,¹²⁸ ובמקרה הצורך, גם

¹²⁶ כתיב זה משמש גם לציון המונחים בערכים עצמם.

¹²⁷ ניקוד המצוי בשרידי הירושלמי צוין רק בהערות, כיוון שלא תמיד מופיע ניקוד זה בקטעי הגניזה עצמם, אלא ניתוסף לפעמים על ידי גינצבורג או עוזריו.

¹²⁸ כמובן, חילופים מורפולוגיים או גרפיים זניחים, כגון חילופי 'ס' ו'ז' או 'ה' ו'א' בסוף מילה, לא צוינו כאן.

שיבושיו העיקריים. לפעמים צוינו גם שיבושים נפוצים בכיוון ההפוך, כלומר מונחים העשויים להשתבש ולהיראות עקב כך כמו המונח הנידון. כדי למנוע אריכות יתר, הבאנו בדרך כלל רק שיבושים שהם נפוצים באופן יחסי.

ג. אחר כך בא תיאור קצר של תפקיד המונח (כגון: מונח להצעת קושיות, מונח לפשיטת בעיות, מונח לתירוץ קושיות). כשאי אפשר היה לסווג מונח מסוים בצורה חד-משמעית תחת קטגוריה מסוימת,¹²⁹ נמנענו מלציין את תפקיד המונח כאן, אולם התייחסנו לתפקידיו בגוף הערך.

ד. ה'מפרט הטכני' של המונח נחתם בקביעת תפוצת המונח. כל מונח שויך לאחת משלוש קטגוריות: נדיר, מצוי, או נפוץ. לצורך הדיון כאן, מונח 'נדיר' הוגדר כמונח שמופיע פחות מעשר פעמים בירושלמי, כולל הופעות בסוגיות מקבילות; מונח מצוי בא בין אחת-עשרה פעמים למאה פעמים (כולל מקבילות); ומונח נפוץ מופיע יותר ממאה פעמים בתלמוד. כמובן, שיטה זו נותנת רק תמונה כללית ובלתי מדויקת של תפוצת המונחים, והיא ננקטה בליט בריירה, בהיעדר חלופות טובות יותר.¹³⁰

2. מדור ספרות (ביבליוגרפיה)

כאן נרשמה ביבליוגרפיה מלאה ככל האפשר,¹³¹ לפי סדר אל"ף בי"ת, לכל מונח. לביבליוגרפיה זו שתי מטרות עיקריות: (א) הצגת תולדות חקר המונח, גם אם אין במחקר הקודם חידושים מפליגים או בעלי חשיבות מיוחדת להבנת המונח או להכרת שאר תכונותיו. (ב) לפעמים ספרות המחקר עוסקת בעניינים פרטניים שלא נידונו בערכים עצמם, כיוון שערכים אלה מתמקדים בתכונות העיקריות של המונחים (ראה להלן).

מדור 'ספרות' פותח תמיד בהפניה לערכו של המונח בקונקורדנציה לירושלמי (כשהוקדש שם ערך למונח הנידון), ואחר כך צוינה שאר הביבליוגרפיה הרלוונטית. כאן צוינו דברי חוקרים שעסקו במונח לצד דבריהם של פרשנים קלסיים המעירים הערות עקרוניות בקשר למונח הנידון. (הפניות לדבריהם של פרשני הירושלמי, הן פרשנים על הדף והן פרשנים אחרים, נעשו על פי חלוקת התלמוד שבמקורות הרלוונטיים, ולא על פי ד"ו או כ"ל.¹³²) כן נרשמו הפניות לדברי ראשונים שהעירו על משמעות המונחים, אף כשאננם מתייחסים להיבטים טרמינולוגיים עקרוניים של המונחים, אלא רק לתרגומם המילולי וכדומה. במדור זה הפניתי גם לדיונים שאין בהם אלא רישום של היקרויות המונח, ובכלל זה רישום חלקי.¹³³ זאת, מכיוון שיש לכך חשיבות מצד תולדות המחקר, אף אם כיום דיון כזה נראה מיותר לאור קיומן של רשימות מקיפות יותר. כמו כן,

129 ראה מבוא, פרק א, ליד הערה 23.

130 שהרי הניסיון לנקוב במספר הופעותיו המדויק של מונח מסוים לא יעלה יפה כשהמונח מופיע בחלק מערי הנוסח, אך חסר בעדי נוסח אחרים. ועוד, שספק אם (או מתי) ראוי למנות מקבילות בכלל מספר הופעותיו המדויק של מונח. שהרי בחלק ממקרים אלה מדובר ככל הנראה בהעברות מכניות של הסוגיות הרלוונטיות, שאינן אלא מעשי סופרים ומעתיקים, ואין בכך לשקף את מידת שימושם של יוצרי התלמוד עצמם במונחים הנידונים.

131 לפרטים שלא נרשמו במדור זה ראה להלן בפנים ובסוף הערה 140.

132 כדי להבחין בין שיטת ההפניה הנקוטה במקרים אלה לבין השיטה הנקוטה בשאר הספר, מדאי מקום לפרשני הירושלמי צוינו בסגנון פ"א ה"א (ב ע"א), במקום בסגנון: א, א (ב ע"א), כבשאר הספר.

133 דבר זה מצוי אצל בכר, טרמינולוגיה, ולעתים גם בחיבורים אחרים.

ציינתי לדברי פרשנים וחוקרים שמעירים הערות טקסטואליות בעלות חשיבות עקרונית בקשר למונחים – למשל, שצריך להגיה ביטוי אחר במקום המונח המצוי לפנינו, או שצריך לגרוס מונח מסוים במקום שאינו נמצא לפנינו. לא ציינתי דברי חוקרים שמביאים את דברי קודמיהם מבלי להוסיף דבר, פרט לדיונים שבספרות הכללים, שחשובים מצד תולדות המחקר.

במקומות שונים התלבטתי אם לציין פריט מסוים במדור 'ספרות', מכיוון שמידת חשיבותו או מידת הרלוונטיות שלו נראתה מסופקת, ובחלק ממקרים אלה הפניתי למקורות הללו בהערותיי לערכים. ברם כשחשיבותם של הפריטים הללו נראתה לי זניחה ביותר, נמנעתי מלהזכירם.

כשמונח מסוים מופיע הן בירושלמי והן מחוצה לו (ברגיל, במדרשי האגדה הארץ ישראלים), הפניתי בדרך כלל לדיונים העוסקים בהופעת המונח מחוץ לירושלמי (בעיקר אלבק, מבוא לב"ר, ובכר, טרמינולוגיה), מכיוון שהם חשובים להבנת היחס בין פירושם ושימושם של המונחים בירושלמי לפירושם ושימושם מחוץ לתלמוד. ברם לא דנתי בערכים עצמם בהופעת המונחים מחוץ לירושלמי (או ביחס בין השימוש במונחים בירושלמי לשימוש בהם מחוץ לתלמוד), כיוון שדבר זה אינה מענייני של הספר, ועוד חזון למועד.

כדי לשמור על תמצות מרבי בערכים, נמנעתי בדרך כלל מלסכם את הדיונים שצוינו במדור 'ספרות' או לדון בהם, אף כשקודמיי כתבו דברים שגויים לחלוטין,¹³⁴ שהרי במקרים כאלה עמדתי בקשר לעניינים הנדונים עולה ממילא מן העיון בשאר הערך. עם זאת, הערתי בקיצור נמרץ על עניינים כאלה במדור 'ספרות' כשראיתי צורך מיוחד בכך.

מונחים אחדים כבר נידונו בצורה מקיפה על ידי חוקרים קודמים, שבקושי השאירו מקום לאחרים להתגדר בו, ובמקרים כאלה ציינתי עובדה זו בהערותיי במדור 'ספרות'. ברם אין צריך לומר שגם במקרים כאלה, המונחים הנזכרים וכן דברי החוקרים שעסקו בהם נבדקו מחדש לצורך כתיבת הערכים הרלוונטיים.

3. גוף הערך

גוף הערך מורכב משלושה חלקים עיקריים: (א) הגדרה קצרה של המונח, כלומר ביאור משמעותו הטרמינולוגית הבסיסית, ולא רק הוראתו המילולית; (ב) דוגמאות לשימוש המונח; (ג) דיון מפורט בשאר תכונותיו של המונח.

א. הגדרת המונח

כאן הצגנו בצורה קצרה ומתמצתת את המכנה המשותף הרחב ביותר לכל היקריותיו של המונח. במונחים שיש להם מספר הוראות שלא ניתן לראותן כהוראות משנה שונות של משמעות בסיסית אחת,¹³⁵ צוינו הוראות אלו בנפרד, וכל הוראה הודגמה בפני עצמה. בחלק זה של הערך ציינתי בדרך כלל למונח או למונחים מקבילים מן הבבלי, כדי לשבר את האוזן בנוגע לפשר המונח בירושלמי. ברם חשוב להדגיש שהמונחים הבבליים הללו אינם בהכרח מקבילות מדויקות למונחי הירושלמי, שהרי המונחים הבבליים טרם נבדקו כראוי,¹³⁶ ואפשר שבדיקה שכזו תצביע על הבדלים בין המונחים בבבלי למקבילותיהם המשוערות בירושלמי.

¹³⁴ ודוק, לא נמנעתי מלציין דברים כאלה בביבליוגרפיה, בשל חשיבותם לתולדות המחקר.

¹³⁵ וכמובן, לא תמיד ברור מתי יש לדון הבדלי משמעות כהוראות משנה שונות ומתי כמובנים שונים.

¹³⁶ משום כך גם נמנעתי מלדון בהוראתם של מונחים בבליים הוהים או כמעט זהים מבחינה צורנית למונחים בירושלמי (כגון 'אמרי/אמרי', 'זאת אומרת', 'ותני עלה'), וכן לא הפניתי לספרות העוסקת בהוראתם של

ב. הדוגמאות

הדוגמאות שהובאו כאן נועדו להמחיש בצורה חדה וברורה ככל האפשר את ההוראות העיקריות של המונח. לכן, דוגמאות אלו הנן חלק אינטגרלי וחשוב ביותר של הערכים, והן נבחרו בקפידה רבה. משום כך השתדלתי להביא דוגמאות שנוסחן מחזור¹³⁷ ותיעוד המונח בהן מבוסס היטב, ומסיבה זו נמנעתי בדרך כלל מלהביא דוגמאות שבהן המונח אינו מופיע בגוף כי"ל, אלא רק בהגהת המגיה או בעדי נוסח אחרים. כמו כן, ניסיתי לבחור דוגמאות קצרות, ברורות ומובנות ככל האפשר, שבהן פירוש המונח משתקף בצורה בהירה וחד-משמעית. עם זאת, במקרים רבים קשה היה למצוא דוגמאות כאלו, וכצפוי, בעיה זו נוטה להחריף ככל שהמונח הנידון הוא נדיר יותר. לכן נאלצתי לעתים לוותר על חלק מן השיקולים הנ"ל בבחירת הדוגמאות, בעיקר קיצור או מובנות מיידית, כדי לשמור עד כמה שאפשר על שיקולים אחרים – בעיקר, המחשה ברורה של משמעות המונח (אלא שגם בעניין זה לא תמיד נמצאו דוגמאות הממחישות את משמעות המונחים בצורה מושלמת). בדרך כלל נמנעתי מלהביא דוגמאות ממסכת נזיקין, מכיוון שמשמעות המונחים שם עשויה להיות שונה ממשמעותם בשאר הירושלמי. עם זאת, כשלא מצאתי דוגמאות ברורות בשאר הירושלמי, הבאתי דוגמאות גם ממסכת נזיקין (בתנאי שלא היה הבדל בין משמעות המונחים שם למשמעותם במקומות אחרים בתלמוד).

נוסח הירושלמי בדוגמאות ואף בשאר ציטטות מן הירושלמי שבחיבור הוא ברגיל נוסח כי"ל, שהועתק בתוספת פיסוק משלי, כדי להקל על המעיין. (במקומות רבים קיצרתי את המובאות על ידי השמטת חומר שאינו רלוונטי, תוך ציון הפסיחה.) לעתים, כשקיימות שגיאות ברורות בכי"ל, סטיתי מנוסחו – בדרך כלל, על סמך עדי נוסח אחרים. סטיות אלו תמיד צוינו במפורש, על ידי שימוש בסוגריים מזווים או מסולסלים, ולפעמים גם בהערות, בהתאם לסוג השגיאה. תיקוני המגיה של כי"ל צוינו בגופן מוקטן, כדי להבחין בינם לבין תיקוניו של סופר כי"ל. כשתיקונים אלה הם שגיאות ברורות שהבאתם תפריע לרצף הקריאה, לא הבאתי אותם בגוף המובאה (אף לא בגופן שונה), אלא רק בהערות. כשהיה צורך בדבר, הבאתי את לשון המשנה שעליה מוסב הדיון התלמודי על פי נוסח כ"י קויפמן.¹³⁸ כאשר פירוש הירושלמי (ולעתים פירוש המשנה) לא היה ברור די הצורך, הוספתי פירושים קצרים במרכאות בין סוגריים עגולים.

מספר הדוגמאות שהובאו בכל ערך משתנה ממקום למקום. בדרך כלל הבאתי שתיים או שלוש דוגמאות, אולם כשהיה קשה למצוא דוגמאות ברורות הסתפקתי בדוגמה אחת, ואילו במונחים שיש להם מספר רב של הוראות או שימושים שהיה חשוב להדגים, הבאתי יותר דוגמאות. הדוגמאות סודרו בדרך כלל לפי סדר התופעות שהן באות להמחיש – על פי רוב, החל בתופעות או הוראות נפוצות יותר והמשך בתופעות נדירות יותר. דוגמאות נוספות לכל הוראה או תכונה של המונח הובאו בהערות לערכים.

ג. עיקר הדיון במונח

חלק זה של הערך הוא כמובן עיקרו, כי כאן הרחבנו את הדיבור על כל היבטי המונחים הנידונים,

מונחים כאלה בבבלי שאינה עוסקת בהוראתם בירושלמי.

137 לכן נמנעתי מבחירת דוגמאות שבהן חלק מעדי הנוסח גורסים מונח אחר במקום המונח הנידון, אף על פי ששני המונחים נראים מתאימים ומקוריים באותה מידה (עיין במבוא, פרק ד).

138 וליתר דיוק, על פי נוסחו אחרי הגהה, כדי להקל על הקורא. (בכל המקרים מסוג זה שהובאו בספר, ההגהות משקפות שינויים מורפולוגיים קלים בלבד, שאין בהם כדי להשפיע על תוכן הדברים.)

דהיינו: (א) הוראות המונח, ובכלל זה כל גוני המשמעות והוראות המשנה שלו, ובכללם שימושים נדירים; (ב) תפקידי המונח במשא ומתן התלמודי; (ג) 'סגנון' המונח, כלומר מבנה, ניסוח ותוכן המשפטים והסוגיות שבהן מזדמן המונח, מונחים הרגילים להופיע יחד עם המונח, וכדומה; (ד) סוגי המקורות שהמונח מציע ושאליהם הוא מתייחס (משניות, ברייתות וכדומה); (ה) זיהוי החכמים המשתמשים במונח, אם קיימים ממצאים משמעותיים ומובהקים בעניין זה (ראה להלן); (ו) דיון בתכונות אחרות של המונח, אם נמצאו כאלה (כגון ציון העובדה שמונח מסוים רגיל לבוא הן בהקשרים הלכתיים והן בהקשרים אגדיים).

ניסיתי לשמור על קיצור מרבי בגוף הטקסט של הערכים, ובמידת הצורך הרחבתי את הדיבור בהערות על עניינים שדרשו פירוט מיוחד. שם גם הבאתי מראי מקומות נוספים לתופעות שנידונו בגוף הטקסט, אולם נמנעתי מלהביא רשימות ארוכות של דוגמאות שלדעתי אין בהן תועלת. בהערות השתדלתי ככל האפשר להביא דוגמאות מפזור רחב בירושלמי – לרוב, מסדרים שונים של התלמוד,¹³⁹ כדי להראות שהתופעות הנידונות אינן מיוחדות דווקא לחלק זה או אחר של התלמוד.

כאן המקום להעיר על דרך טיפולי בשאלת זהותם של החכמים המשתמשים במונחים. פרט למונחים ספורים שחכמים מסוימים רגילים באופן מיוחד להשתמש בהם, וכן מונחים הרגילים לבוא דווקא, או בעיקר, בדברי הסתם,¹⁴⁰ לא הערתי בדרך כלל על זהותם של המשתמשים במונחים, מפני שבדרך כלל אין למצוא ממצאים מובהקים או בעלי חשיבות מיוחדת שיצדיקו התייחסות לעניין זה.

לא אימצתי תבנית אחידה וקשיחה בגוף הערכים (אף על פי שניסיתי כמובן לדון בכל תכונותיהם של המונחים בכל ערך), כיוון שלכל מונח מאפיינים משלו, המצריכים התייחסות בהתאם לתכונותיו. כך, למשל, יש מונחים שמורכבותם מצריכה דיון ארוך, מסועף ומפורט, ולעומתם יש מונחים שתכונותיהם הטעונות בידור הן מעטות, ולא הרי מבנה ערך המתאים למונחים מן הסוג הראשון כהרי ערך המתאים למונחים מן הסוג השני.

4. מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

בירור היחס בין מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים חשוב ביותר לחקר המונחים, שהרי ההשוואה בין מונחים כאלה ובעיקר העמידה על ההבדלים ביניהם – מצד משמעותם, שימושם, סגנונם ושאר מאפייניהם – מסייעת לחדד את משמעותו המדויקת של כל מונח ולהגדירו באופן מדויק יותר.

בחלק זה של הערך עסקתי בשלושה סוגי מונחים. תחילה דנתי במונחים שמתחלפים במונח הנידון בעדי נוסח אחרים של התלמוד, ישירים או עקיפים, ובכלל זה בסוגיות מקבילות. כמו כן

¹³⁹ הדוגמאות בהערות סודרו בדרך כלל לפי סדר הופעתן בירושלמי, פרט לשני סוגי מקרים: (א) כשמראה המקום הראשון בהערה כולל ציטוט או דיון בסוגיה מסוימת; (ב) כשהפניתי לדוגמאות שהובאו בגוף הערך, שאזי ציינתי להן בסגנון 'דוגמה 1 לעיל/להלן' וכדומה, ואחר כך הפניתי לדוגמאות אחרות.

¹⁴⁰ ספק גדול אם הרובד הסתמי בירושלמי שונה באופן מהותי, מבחינה כרונולוגית או מבחינה אחרת, מן החומר המיוחס בתלמוד זה לחכמים נקובי שם, ואין בדבריי בפנים משום נקיטת עמדה בנידון. – בדרך אגב אציין, כי בארי, תעניות, מרבה לעסוק בזהותם של החכמים שבפיהם באים המונחים המופיעים במסכת הנ"ל. אולם מכיוון שחלק הארי מדבריה בעניין זה מתייחס רק למסכת תעניות, לא הפניתי להם אלא במקום שיש להם השלכות בנוגע לזהותם של המשתמשים במונחים בירושלמי באופן כללי.

דנתי בחילופים על ידי קונפליציה או גיוון המינוח. הערתי גם על חילופים בין מונחים בירושלמי ומונחים שבמקבילות מחוץ לירושלמי, בעיקר במדרשי האגדה הארץ ישראלים.¹⁴¹ אמנם יש שהבדלים בין משמעותם של המונחים המתחלפים הם בולטים וברורים כל כך עד שאין צורך לפרטם ולדון בהם, אולם דומה שעצם קיומם של חילופים כאלה ראוי לתשומת לב, אף אם תרומתם לחידוד משמעותו המדויקת של כל מונח מצומצמת במקרים כאלה.

כמו כן נידונו כאן מונחים שנראים קרובים מצד משמעותם למונח הנידון. (כשלא מצאתי מונחים כאלה, צוין הדבר במפורש.) במקרים רבים ההשוואה בין המונחים מעמידה אותנו על ההבדלים ביניהם, אולם יש שלא מצאתי הבדלים כאלה (אף על פי שאפשר שהבדלים כאלה אכן קיימים), ובמקרים כאלה הצבעתי על הקרבה בין המונחים בלי לקבוע אם הם נרדפים אם לאו. לפעמים מצאנו מונחים שנראים דומים מבחינה חיצונית-צורנית, אך ברור שאינם נרדפים. מונחים כאלה צוינו בסוף כל ערך בלשון 'ראה גם [המונחים הנידונים]'. בחלק ממקרים אלה הערכים הרלוונטיים אינם מופיעים בכרך זה, והם יבואו בכרך השני (ערכים כאלה סומנו בכוכבית).

ד. דרכנו בערכי המונחים

כאן ראוי להעיר בקצרה על מגבלות אחדות של הדיון המוצע בספר זה, הטבועות בו כמעט מעצם טיבו. כפי שצוין, חיבור זה מבוסס על בדיקת כל ההיקריות של המונחים הנידונים, אולם המסקנות שהוצעו בערכי המונחים מבוססות רק על היקריות של המונחים שגרסתן ופירושו מחוורים בעיניי,¹⁴² ולכן אפשר שפתרון של היקריות של המונחים שפשרן נעלם ממני ישנה את התמונה שצוירה בערכים. שינויים כאלה עשויים להצטמצם לפרטים קטנים וטכניים בעיקרם, כגון תפוצתן ושכיחותן של תופעות שונות שנידונו בערכים (שאובחנו כאמור רק על סמך דוגמאות מובנות), אולם אפשר שפה ושם תמונת המונח תשתנה באופן משמעותי בעקבות גילויים פרשניים או טקסטואליים חדשים. עם זאת, סביר – ולפחות כך אני מקווה – שמקרים כאלה נדירים באופן יחסי.

ועוד זאת: בשל אופיו הסינטטי, חיבור זה מבקש ליצור איזון בין שתי מגמות מנוגדות ולמעשה סותרות, שספק אם אפשר להכילן בצורה מושלמת זו לצד זו. מצד אחד, הספר מבקש להציג בפני הקורא תמונה רחבה, המתמקדת בתכונות העיקריות של המונחים. מצד שני, ביקשנו לתת את הדעת גם לתופעות נדירות יותר שחלקן אולי נראות שוליות. (תופעות כאלו נידונו בדרך כלל בהערות.) מתח מתמיד זה בין הצורך להצביע על מכנים משותפים רחבים ככל האפשר, מחד גיסא, אך לא להתעלם מתופעות נדירות העשויות אולי להיתפס כבעלות חשיבות משנית ואף זניחה, מאידך גיסא – בחינת 'אחוז בזה וגם מזה אל תנח את ירך' – הציב לפניי דילמות לא פשוטות במקומות רבים, ומסופקני אם תמיד הכרעתי בהן כראוי. התוצאה הבלתי נמנעת מכך

141 כמובן, דיונים כאלו נערכו רק כדי לזרות אור על הופעת המונחים שבירושלמי, ולא להפך; השווה לעיל פרק א, הערה 4.

142 לכן, במקום שצוין שתופעה מסוימת מזדמנת מספר מסוים של פעמים, הכוונה היא למקומות שבהם קיומה של התופעה נראה לי מוכח.

היא שתופעות נדירות מסוימות עשויות לצאת מקופחות, וכי ספר זה לא יכול להיות 'המילה האחרונה' בקשר למונחים הנידונים בו, אם בכלל אפשר לכתוב חיבור שכזה על מונחי הירושלמי, שלא אחת דומה שהם כמים שאין להם סוף. וכפי שכתב פרופ' יעקב כ"ץ ז"ל על עניין אחר אך דומה:

מה גדול הכוח המפרה של הסיכום אף לגבי מי שהפרטים היו ידועים לו מכבר. תפיסת החומר בסקירה אחת מגלה סתומות, הסמויות מן העין כל עוד נעוץ המבט בפרט מן הפרטים בלבד. אמנם הסיכום גם מעלה בעיות חדשות. זוהי דרך התקדמותו הטבעית של המדע: הפרטים מביאים לידי סיכום והסיכום חוזר ומעורר לחקירת הפרטים, וסופיות אין [...] התקוה הקשורה בסיכום כזה [...] אינה שהוא יעמוד לתמיד בכל פרטיו אלא שהוא יתן נקודת מוצא חדשה למחקר – עד שלא רק השגיו אלא כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש מעתה בתחומו ייזקף במידה לא קטנה לזכותו.¹⁴³

*

כל ההפניות לספרות חז"ל בחיבור זה הן לתלמוד הירושלמי, אלא אם נאמר אחרת במפורש. מראי מקומות לירושלמי הם לפי פרק, הלכה, דף ועמוד של ד"ו, בתוספת מספר טור ושורה לפי מהדורת כ"ל של האקדמיה ללשון העברית (להלן: מהדורת האקדמיה). כשמובאה מהתלמוד משתרעת על פני מספר שורות, צוין רק מספר השורה (או השורות) שבהם מופיע המונח, ולא מספרי השורות של חלקים אחרים של המובאה.

בסוגיות שיש להן מקבילות, ציינתי בדרך כלל רק לסוגיה הראשונה בתלמוד המכילה את המונח, בתוספת הציון 'ומקבילה' (או 'ומקבילות', כשיש יותר ממקבילה אחת). עם זאת, לעתים ציינתי למקבילה המצויה במקום מאוחר יותר בתלמוד, כשמקבילה זו שומרת על נוסח מדויק יותר ממקבילותיה הבאות לפני כן בתלמוד.

143 י' כ"ץ, 'על "בעלי התוספות" לאפרים א. אורבך', הלכה וקבלה, ירושלים תשמ"ד, עמ' 349 (נרפס לראשונה בקרית ספר לט [תשט"ז], עמ' 16).

א

אהנו ('והן הוא'¹ ווריאציות קלות - לפעמים תוך השמטת 'הוא' שבסוף;² 'והני'³, 'והיינו'⁴ ווריאנטים נוספים⁵) - 'וזה'⁶ הוא [...]?! מצוי.

ספרות⁷ - אלת"י א, עמ' 78, 79; אלבק, מנחת יהודה, עמ' 1128; כל בו, הלכות ברכת המזון,

- 1 ראה כלאים ג, א (כח ע"ג), 155 ש' 6-7 (אך דוק, כל הקטע נמצא בהגהת המגיה, והפירוש עדיין צריך עיון); גיטין ו, א (מז ע"ד); 1080 ש' 15; ב"מ ד, ב (ט ע"ד), 1224 ש' 33 ('והנין הוא' בכ"א, עמ' 56 ש' 38; המשפט המכיל את המונח נשמט בכ"ל).
- 2 כך בשביעית י, ט (לט ע"ד), 216 ש' 27 (=דוגמה 1 להלן); במקבילות 'והנינו', 'והן הוא' (ראה מע"ש ד, ז ונה ע"ב), 301 ש' 21; גיטין ו, א [מז ע"ד], 1080 ש' 15; וראה עוד את הנוסח המשובש במקבילה בשבועות ד, י [לה ע"ד], 1356 ש' 45-46; 'אהין הוא' גם בכ"א למקבילה שבב"מ, ראה לעיל הערה 1; נדרים ג, ב (לח ע"א), 1026 ש' 7; ע"ז ג, ו (מב ע"ד), 1397 ש' 18. גם בשבת י, ג (יב ע"ג), 422 ש' 31, חסר 'הוא' אחרי 'והן' (ואין נראה שהווי"ו המיותרת לכאורה שבתחילת המשפט הבא מתפרשת כ'הוא', כדעת ליברמן, תיקוני ירושלמי, ו, עמ' 377 [=מחקרים, עמ' 197]; וראה ל' מוסקוביץ, 'על מובאה אחת מן הירושלמי בפירוש רש"י לתלמוד', תרביץ סד [תשנ"ה], עמ' 382-383, הערה 9).
- 3 ראה כתובות ז, ב (לא ע"ב), 989 ש' 41 (וראה מ"ע פרידמן, 'עיונים בפרק המדיר את אשתו מליהנות לו [כתובות ז א-ב]', י' אלמן, א"ב הלכני וצ"א שטיינפלד [עורכים], נסיעות לדוד: ספר היובל לדוד הלכני, ירושלים תשס"ה, עמ' קצב, הערה 34); שרידי הירושלמי, עמ' 293 ש' 16.
- 4 ראה למשל תרומות ב, א (מא ע"ב), 224 ש' 35, 36; מע"ש ה, א (נו ע"א), 304 ש' 35; נדרים יא, ט (מב ע"ד), 1051 ש' 31; וראה גם סנהדרין ו, ט (כג ע"ג), 1294 ש' 23: 'היינו (!) דתנינן', שהוא כנראה קונפליציה של 'אהנו' (כשהוא כתוב 'היינו') ו'הדא היא דתנינן', שהוא הנוסח המצוי במקבילה, אלא ששובש כאן (במובאה מסוגיה זו בספר היוחסין כתוב 'הדא היא'; השווה מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 537 הערה 80); וראה להלן הערה 21. מכל מקום, מסתבר שהצורה 'היינו' היא שיבוש, שנוצר בהשפעת הצורה 'היינו' שבבבלי (ראה גם להלן הערה 7).
- 5 ראה אלת"י א, עמ' 78, 79.
- 6 רונטל (ירושלמי נזיקין, עמ' כ-כא) פירש 'היכן הוא' (ולפי זה 'הן' בתחילת המונח הוא מלשון 'הן') - והשווה רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 79 - אולם לאור הכתיב 'ההין/אהין', המתועד בסוגיות אחדות, ובכללן הסוגיות שבהן דן רונטל עצמו, נראה שהפירוש שהוצע בפנים, לפיו 'הן/אהן' הוא כינוי, הוא נכון (וכן פירש ליברמן בסוגיה השנייה שדן בה רונטל; ראה ירושלמי נזיקין, עמ' 153, לש' 103). ודוק עוד, לפי דברינו מובן היטב הקשר ואף החילופים בין 'אהנו' ל'הדא היא' לצורותיו (ראה להלן ליד הערה 21 ובנסמך שם).
- 7 נוסף על הספרות הרשומה כאן, ראה בכר, טרמינולוגיה, עמ' 51-52, ערך 'היינו', אלא שבכר לא הבחין שזו אינה הצורה הארץ ישראלית המקורית, מה גם שהמונח הארץ ישראלי מתפרש בדרך כלל בתמיהה (ראה גם לעיל הערה 4).

סימן כה; ⁸ ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 291; ליברמן, תיקוני ירושלמי, ד, עמ' 337 (=מחקרים, עמ' 188); ליברמן, תיקוני ירושלמי, ו, עמ' 377 (=מחקרים, עמ' 197); מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 537 הערה 80; רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 79; רוזנטל, ירושלמי נזיקין, עמ' כ-כא

א. בדרך כלל 'אהנו' מציע קושיות על השלב הקודם של הסוגיה, ששיעורן: וכי זהו באמת המקרה (או הדין או הקביעה) האמור לחול במקרה הנידון? ⁹ לדוגמה:

1. ר' יעקב בר זבדי ר' אבהו בשם ר' יוחנן, אמ' ליתן מתנה לחבירו וביקש לחזור בו חוזר בו. קם ר' יוסי עם ר' יעקב בר זבדי, אמ' ליה: ההן <הוא> ¹⁰ לאו צדק והין צדק? אמ', בשעה שאמ', הין של צדק היה (שביעית י, ט [לט ע"ד], 216 ש' 27 ומקבילות).

2. הוא עצמו מהו שיצטרף בכלאים? היך עבידא? הוא לבוש דרדסין דעמר בחדא ריגלייא ודרדסין דכיתן בחדא ריגלייא. אמ' ר' יוסי, וההן נו נשוך?! ('הרי הצמר והפשתן אינם נושכים, כנדרש כדי שייחשבו כלאים') (כלאים ט, ז [לב ע"ד], 178 ש' 25).

קושיות 'אהנו' יכולות להתייחס לפסוקים, ¹¹ דברי תנאים, ¹² או משפטים מסוגים אחרים (כדוגמה 2 לעיל, וכן ברוב המקומות). לרוב, קושיות אלו קצרות מאוד ומסתיימות במילים 'אהנו X', כאשר X הוא מילה או פרזה קצרה באופן יחסי. בדרך כלל 'אהנו' מציע קושיות על תוכנן של הקביעות שעליהן הוא מוסב (כדוגמאות דלעיל), אולם במקומות בודדים הקושיה מתמקדת בניסוח המקור העומד לדיון ולא בתוכנו. ¹³ בדרך כלל מטרתן של קושיות 'אהנו' היא לפרוך דעות אחרות, אולם במקום אחד הקושיה נועדה לפשוט בעיה, ¹⁴ תופעה המצויה גם אצל מונחי קושיה אחרים בירושלמי. ¹⁵

ב. במקומות בודדים נראה שהמונח מתפרש בניחותא, ושיעורו הוא: זהו אכן מה שצוין בהמשך, כלומר מה שנזכר לפני המונח זהה לדין או למקרה המוצע בהמשך. לדוגמה: ¹⁶

- 8 מהדורת ר"ד אברהם, א, ירושלים תשנ"ז, עמ' תשיח (המונח בא שם בצורה 'והיינו').
- 9 בסוגיה אחת בא הלשון 'אהנו' בהוראה לא טרמינולוגית ('אהנו דאת מתני שבחיה?', מ"ק ג, ה [פב ע"ד], 817 ש' 31 ומקבילה), אך מעניין שגם שם הוא מתפרש בתמיהה.
- 10 התיקון הוא על פי המקבילות; ראה לעיל הערה 2.
- 11 כגון דוגמה 1 לעיל; תרומות א, א (מ ע"א), 217 ש' 20; מע"ש ה, א (נו ע"א), 304 ש' 35 (אולם הפירוש המדויק עדיין צריך עיון).
- 12 ראה ב"מ ד, ט (ט ע"ד), 1226 ש' 12 ('והתנינן'), לפי כי"א (להלן הערה 20), וראה להלן הערה 21 (על סוגיית סנהדרין ו, ט).
- 13 הכוונה למקומות שבהם כתוב 'אהנו אפילו', שהלשון 'אפילו' שבמקור הנידון אינו מתאים; ראה נדרים ג, ב (לח ע"א), 1026 ש' 7 וע"ז ג, ו (מב ע"ד), 1397 ש' 18.
- 14 ראה תרומות ב, א (מא ע"ב), 224 ש' 35. שימוש דומה מצוי כאשר המונח מתפרש בניחותא; ראה להלן הערה 17.
- 15 כגון 'והא תנינן' ו'ולא מתניתא היא' (עיי' ערכיהם).
- 16 ראה גם נדרים יא, ט (מב ע"ד), 1051 ש' 31; כאן 'אהנו' ('היינו') בא אחרי 'היך עבידא', והוא מתפקד כמו מונחים אחרים הבאים אחרי מונח זה, כדוגמת 'הרא היא' (עיי' ערך 'היך עבידא', ליד הערה 351).

3. חבריא בעון קומי ר' יוסי, היתה מפה באמצע (בור, האם מפסיק לעניין הפרשת תרומות?) אמ' לון, והיינו חמשה שקין בגורן, דתני [צ"ל: ותני] חמשה שקין בגורן אין תורמין ולא מעשרין מזה על זה (תרומות ב, א [מא ע"ב], 224 ש' 36)

כאן המונח מציע פשיטת בעיה,¹⁷ ואילו במקום האחר שבו מתפרש המונח בניחותא הוא חוזר ומציע קביעה שצורה צוין לפני כן בלשון 'חין עבדא'.¹⁸

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

הלשון 'אהנו' מתחלף בלשונות 'והא כתיב'¹⁹ ו'והא תנינן',²⁰ אולם ברור שמונחים אלה אינם נרדפים ל'אהנו', אף על פי שכל המונחים הללו מתאימים בהקשרים הנדונים. במקום אחר אפשר ש'אהנו' מתחלף ב'הדא' היא דתנינן'²¹ (המציע קביעה בניחותא), ואמנם נראה ש'אהנו' מתפרש כמו הצורות הדומות 'הדא' היא דכתיב / דתנינן / דאמר ר' פלוני', או 'הדא' היא' ללא תוספת. ואף על פי שבדרך כלל 'אהנו' מתפרש בתמיהה ו'הדא' היא' וכו' מציע קביעות ולא תמיהות, הבחנה זו אינה נשמרת באופן מוחלט אצל אף אחד מן המונחים הללו.²² עם זאת, קיים הבדל בין מונחים אלה, שכן ש'הדא' היא דכתיב / דתנינן (תמן) / דאמר ר' פלוני' מציע רק פסוקים או מקורות תנאיים, בהתאם ללשון שבסוף המונח, בעוד ש'אהנו' יכול להציע מקורות מכל הסוגים האמורים.

- 17 השווה לעיל הערה 14.
- 18 ראה נדרים יא, ט (מב ע"ד), 1051 ש' 31: 'היה נדר ואסר כאחת - חין עבדא? אמרה הריני נזירה לאחר שלשים יום [...] היינו נדר ואסר כאחת' (וראה ליברמן, תוספתא כפשוטה, ז, עמ' 500, לגופם של דברים).
- 19 ראה תרומות א, א (מ ע"א), 217 ש' 20 ('והיינו'), אולם בגיטין ב, ה (מר ע"ב), 1061 ש' 28, 'והכת' (=והא כתיב); אך דוק, בקטע גניזה לסוגיית גיטין (שרידי הירושלמי, עמ' 224 ש' 3) כתוב 'והא [=והדא?] הוא', מעין הגרסה שבמקבילה בתרומות.
- 20 ראה ב"מ ד, ט (ט ע"ד), 1226 ש' 12 ('והתנינן'), ואילו בכ"א, עמ' 59 ש' 103, 'ואהינו'. לפי רוזנטל, ירושלמי נזיקין, עמ' כא, הגרסה 'והתנינן' איננה מקורית, אולם צורה זו הולמת את ההקשר יפה. ועוד, שגם מבחינה גרפית גרסה זו אינה קרובה כל כך ל'אהינו' שבכ"א. לכן אין להוציא מכלל אפשרות שלפנינו שתי צורות שהן מקוריות באותה מידה, ואין הכרח להניח שהגרסה 'והתנינן' היא תניינית (עיין במבוא, פרק ד, ליד הערה 96).
- 21 ראה סנהדרין ו, ט (כג ע"ג), 1294 ש' 23 ('היינו דתנינן'; ראה לעיל הערה 4), המקביל לחגיגה ב, ב (עח ע"א), 788 ש' 31 ('הדא' היא דתנינן'). נראה שקיים חילוף דומה בין ברכות ז, ב (יא ע"ב), 56 ש' 47 ('והא אינו' [בהגהת המגיה; בגוף כ"ל נראה שיש השמטה על ידי הדומות], ואמנם בשרידי הירושלמי, עמ' 293 ש' 16, 'והני' [ראה לעיל, הערה 3], וכעין זה אצל ראשונים אחדים; ראה רטנר, אהבת ציון וירושלים, ברכות, עמ' 165-166), לעומת מקבילתו בב"ר צא, ד, מהדורת אלבק, עמ' 1112-1113 ('הדא' היא'); אך דוק, סוגיות אלו נבדלות גם בפרטים אחרים, ופשר ההבדלים ביניהן מצריך דיון מיוחד, שאין כאן מקומו.
- 22 ל'אהנו' ראה לעיל, ול'הדא' היא' ראה ערך 'הדא' היא דתנינן', ליד הערות 199, 200. - באופן תאורטי אפשר היה לטעון שבתחילה התפרש כל אחד מן המונחים באופן אחיד ועקיב, ורק אחר כך קיבל הוראה אחרת, אולם אין לכך כל סימוכין טקסטואליים.

או נימר ('אי נימר'; 23 'או נאמר'; 24 לעתים שובש²⁵ [אולי] על ידי השמטת המילה 'נימר/נאמר', ולכן כתוב רק 'או' (26) – 'או אומר/נאמר'. מונח דחייה, מצוי.

ספרות – אלת"א, עמ' 92; אפשטיין, לשירי הירושלמי, עמ' 131 לש' 34 (=מחקרים, עמ' 273); לויאס, דקדוק, עמ' 206; מוסקוביץ, הערות וביאורים בירושלמי, עמ' 80–82

'או נימר' מתפרש בשתי דרכים עיקריות:

א. בדרך כלל 'או נימר' מציע משפט ברירה, המציע חלופה טנטטיבית במקום הדעה שהוצעה לפני כן בסוגיה, על דרך 'או דילמא' בבבלי, כגון:

1. יאוחר דבר שנ' בו 'בערב' ו'בין הערבים' לדבר שלא נאמ' בו אלא 'בין הערבים' [בלבד]. ר' ירמיה בעי, מה חמיית מימר 'ערב' מואחר? או נאמ' ערב מוקדם! (פסחים ה, א [לא ע"ד], 523 ש' 3)

2. קדמייתא בשם גרמיה ותינייתא בשם ר' יודה בן בתירה. בעון קומוי, או נימר כאן להזכיר כאן לשאלה? (תעניות א, ב [סד ע"א], 706 ש' 14)

'או נימר' בהוראה זו תמיד מציע לדחות את האמור לפניו, ואמנם ברוב רובם של המקרים תפקידו בסוגיה הוא לפרוך את האמור לפניו על ידי הצגת קושיה או דחייה אפשרית.²⁷ עם זאת, במקום אחד תפקידו של המונח הוא לתרץ קושיה, על ידי הצגת קושיה על הקושיה המקורית.²⁸ במקומות אחדים מוסב 'או נימר' בהוראה זו על דרשות פסוקים, והוא מציע לדרוש את הפסוקים בצורה הפוכה מזו שהוצעה לפני כן.²⁹ יש ש'או נימר' בהוראה זו בא אחרי 'מה חמית מימר'³⁰ (עיין ערכו).

23 ראה למשל כתובות ט, ב (לג ע"א), 998 ש' 30 וגיטין ה, א (מו ע"ג), 1072 ש' 10. כמו כן יש שנכתב 'אי נימר/נאמר' בכ"ל, אבל אחר כך לשון זה הוגה ל'או נימר', כגון ר"ה ד, א (נט ע"ב), 677 ש' 14 ויבמות ח, א (ח ע"ג), 864 ש' 21 (במקום זה התיבה 'נימר' נוספה על ידי המגיה, ואילו התיקון מ'אי' ל'או' נעשה על ידי הסופר); ראה עוד להלן הערה 26.

24 כתיב זה נפוץ גם אצל המונח 'נימר' בלי 'או' לפניו; עיין ערך 'נימר'.

25 כיוון שגם בלי 'נימר' כוונת הדברים ברורה, אין להוציא מכלל אפשרות שאין מדובר בשיבושים במקרים אלה, אלא בגרסאות חלופיות שהן מקוריות באותה מידה, או שלפחות אין הוכחה ברורה שיש להעדיף אחת מהן על חברתה.

26 ראה חלה ג, ז (נט ע"ג), 325 ש' 17 ('נימר' ליתא בכ"ל, אך ישנו בקטעי גניזה; ראה שירידי הירושלמי, עמ' 59 ש' 2 [או נימר], וכן קטע אפשטיין, עמ' 131 ש' 27 [או נאמר] = מחקרים, עמ' 273; שבועות א, ג (לג ע"א), 1341 ש' 36 (נראה שכן צ"ל לפי הסגנון הדומה בהמשך, ש' 40–41, שם כתוב 'או נימר'). וראה גם יבמות ח, א (ח ע"ג), 864 ש' 21; כאן 'נימר' חסר בגוף כ"ל, ונוסף על ידי המגיה. ראה גם שבועות א, ב (לג ע"א), 1341 ש' 14, שם 'נימר' ליתא, אולם ישנו במקבילות החלקיות להלן ה"ג, ש' 40–41, וה"ד, 1342 ש' 16.

27 כיוצא בזה ראה עוד למשל יומא ה, ה (מב ע"ד), 585 ש' 31; סוכה ב, ח (נג ע"ב), 644 ש' 21 (וכאן באמת המונח בא בסגנון: 'התיב ר' סימון [...] או נאמר [...]'), וכעין זה גם במראה מקום הבא; סוטה ה, ב (כ ע"א), 926 ש' 33.

28 ראה מעשרות ה, ב (נא ע"ד), 280 ש' 14.

29 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; מעשרות ג, י (נא ע"א), 276 ש' 44; יומא ה, ד (מב ע"ד), 585 ש' 31.

30 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; מעשרות ב, ה (מט ע"ד), 270 ש' 48; שבועות א, ה (לג ע"א), 1342 ש' 16 (וכן במקבילות החלקיות לעיל ה"א, 1341 ש' 14, וה"ב, שם ש' 40–41; ראה לעיל הערה 26).

ב. לעתים נדירות 'או נימר' אינו מציע משפטי ברירה, אלא דעה חדשה, שאינה חולקת בהכרח על האמור לפניו. במקרים כאלה 'או נימר' מתפרש כמו 'נימר' בלי 'או' לפני כן, כגון:³¹

3. המקדש בקדשי קדשים ('אינה מקודשת') [...] במה קידשה? ר' לעזר אמ' בגופו, ר' יוחנן אמ' בטובת הנייה שבו. או נאמר ולא פליגין: מה דאמ' ר' לעזר בגופו – בחזקת טובת הנייה שבו (קידושין ב, ח [סג ע"א], 1167 ש' 11)

להוראה זו של המונח השווה למונח 'נימר' (עיין ערכו).

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

כאמור, 'או נימר' בהוראתו השנייה נרדף למעשה ל'נימר' בלי 'או'. עם זאת, לא מצאתי חילופים בין שתי הצורות. ואילו 'או נימר' בהוראתו הראשונה נרדף כנראה ל'או' בלי 'נימר', ואפשר ששתי הצורות מתחלפות, כאמור לעיל.³² כמו כן נראה ש'או נימר' בהוראה זו, כשהוא מוסב על פסוקים, נרדף למונח 'או חילוף', המצוי כבר בספרות התנאים, אולם גם כאן לא מצאתי חילופים בין שני המונחים.

אומר [...] אומר ('אמר [...] אמר')³³ – נפוץ.

ספרות – מוסקוביץ, סברה תלמודית, עמ' 209 הערה 37, 224 הערה 96

'אומר [...] אומר' (וליתר דיוק, 'ר' פלוני אומר [...] ר' אלמוני אומר') מציע הסבר למחלוקת או פרפרזה של מחלוקת שנזכרה לפני כן, על דרך 'ר' פלוני סבר [...] ר' אלמוני סבר' או 'ר' פלוני אמר [...] ר' אלמוני אמר' בבבלי, כגון:

31 דיון מפורט בהוראה זו של המונח עם דוגמאות נוספות ראה מוסקוביץ, הערות וביאורים בירושלמי, עמ' 80-82.

32 ראה לעיל הערה 26.

33 מבנה זה, בהכפלת 'אומר', מקובל אצל המונח, כיוון שהוא מתייחס תמיד למחלוקת. אמנם במקומות ספורים מצאנו סטייה ממבנה זה, אך קרוב לוודאי שמדובר בטעויות, כגון עירובין ד, ט (כב ע"א), 472 ש' 22-23 ('ר' מאיר סבר [...] ר' יודא אמר'; אך דוק, הכול בא כאן בהגהת המגיה), ומסתבר שצריך לגרוס 'אמר' במקום 'סבר' שבתחילת המבנה (וכן עולה מן המקבילה החלקית בעירובין ה, ט [כג ע"א], 477 ש' 39, עיין שם). ב"ב ח, ח (טז ע"ב), 1255 ש' 37, 38 ('ורבנין סברין [...] רשב"ג או'), אולם בכי"א, עמ' 103 ש' 114: 'ר'רבנן אמרין', וברור שכן צ"ל. במקום אחד מצאנו את הסגנון 'סבר מימר' [...] אמרין' (נדרים ז, א [מ ע"ב], 1038 ש' 14-15). ברור כי סגנון זה איננו עקיב, וראה מה שהערנו עליו בערך 'סבר מימר', הערה 32. במקום אחד אף מצאנו 'ר"מ סבר [...] ר' יהודה סבר' במובאה מהירושלמי (ראה פירוש הר"ח לעירובין פג ע"ב), במקום 'ר' מאיר או' [...] ר' יודן אומר' שבכי"ל (עירובין ח, ב [כה ע"א], 487 ש' 5, 7), אולם מסתבר שמובאה זו אינה אלא פרפרזה בלתי מדויקת, שנוסחה הושפע מסגנון הבבלי. – נקטתי כאן את הצורה 'אומר' ולא 'אמר' (או 'אמרין' כשחלק מן המונח בא בלשון רבים, כגון כשהוא מוסב על 'רבנין' או 'חכמים'), מכיוון שבדרך כלל כי"ל גורס 'או' או קיצור אחר (כגון 'אומ') במקרים כאלה, אף על פי שבמקומות לא מעטים מצויות גם צורות אחרות (כגון 'אמ', 'אמרין' – ראה למשל פסחים ז, יב [לה ע"ג], 545 ש' 5 ['רבנן אמרין'] ומו"ק א, ה [פ ע"ג], 804 ש' 44 ['רבנן אמרין']).

1. [משנה: 'מי שהפך את זיתיו ואירעו אבל [...] טוען קורא ('קורה') ראשונה ומניחה לאחר המועד, דברי ר' יהודה. ר' יוסה אומ', זולף וגומר וגף כדרכו. ר' יודה או', יאבד דבר ממועט ואל יאבד דבר מרובה. ר' יוסה או', אל יאבד דבר כל עיקר (מו"ק ב, א [פא ע"א], 807 ש' 28-29)

2. [משנה: 'בית שמי או' מביאין שלמים ואין סומכין עליהם [...] ובית הלל אומ', מביאין שלמים [...] וסומכין עליהן. בית שמי אומ', הותרה סמיכה שלא כדרכה, ובית הלל אומ', לא הותרה סמיכה שלא כדרכה. אי זו היא סמיכה שלא כדרכה? מאתמול (חגיגה ב, ג [עח ע"א], 788 ש' 42-43)

3. תני, טענת בתולים עד שלשים יום, דברי ר' מאיר, וחכמי' אומ', מיד. מה אנו קיימין? אם בשבעל, ('רק') מיד, אם בשלא בעל, אפי' לאחר מיכן עד כמה! אלא כן אנו קיימין בסתם: ר' מאיר או', חזקה אדם מעמיד עצמו שלשים יום, ור' ('ורבני') אומ', אפי' יום אחד אין אדם מעמיד את עצמו (כתובות א, ד [כה ע"ג], 957 ש' 37-38)

'אומר [...] אומר' מציע הסברים למחלוקות - על פי רוב, מחלוקות תנאיות - בנסיבות שונות. לפעמים המונח מוסב ישירות על מחלוקת במשנה או בברייתא, כבדוגמאות 1-2 לעיל, אבל לא תמיד.³⁴ ברגיל, ההסברים ש'אומר [...] אומר' מציע אינם מבוססים על עקרונות הלכתיים מופשטים, אלא על הכללה פשוטה של הקביעות שעליהן הוא מוסב³⁵ (שכן קביעות אלו מנוסחות ברגיל באופן קזואיסטי). ואכן, דומה שחלק מן ההסברים הללו הם טריוויאליים וכמעט מובנים מאליהם, כבדוגמאות דלעיל, עד שהם יותר קרובים לפרפרזות מאשר להסברים של ממש. במקומות מספר, אחרי ש'אומר [...] אומר' מציע את הסברן של הדעות שעליהן הוא מוסב, מובאים דרשות פסוקים או לימודים בדרכים דומות (כגון 'ר' פלוני ילף לה [...] ר' אלמוני ילף לה'), כדי להציע את המקורות ה'אמתיים' לדעותיהם של בני הפלוגתא.³⁶

לעתים 'אומר [...] אומר' מסביר שיסודה של מחלוקת הלכתית מסוימת היא מחלוקת במציאות.³⁷

34 ראה למשל דוגמה 3, ולהלן ליד הערות 38-40.

35 להבחנה בין סוגי הסברים אלה ודיון כללי על סוגי ההסברים המצויים בירושלמי, ראה מוסקוביץ, סברה תלמודית, עמ' 224-225, והשווה הדיון שם, עמ' 202-214, על הסברים מיותרים בספרות חז"ל (superfluous explanation; ואכן נראה שחלק מן הדברים אלה ישימים לגבי המונח שלנו, אלא שאין כאן מקומו להאריך).

36 כגון חגיגה א, ב (עו ע"ב), 777 ש' 29-30 ('בית שמי אומ', מרבין בעולות וממעטין בשלמים. בית הלל אומ', ממעטין בעולות ומרבין בשלמים [...] בית שמי ילפין לה מקרבנות [העצרת, בית הלל ילפין לה מקרבנות] הנשיאים); סוטה ג, ב (יח ע"ד), 919 ש' 2-3 ('רבנן אמרין, מנחה היא שהיא בודקתה, ור' שמעון או', המים [אין] >היו< בודקין אותה. מה טע' דרבנן? "מנחת זכרון מזכרת עון". מה טע' דר' שמעון? "ובאו בה"); נזיר ט, ה (נח ע"א), 1135 ש' 21-1136 ש' 2 ומקבילה.

37 ראה למשל דמאי ה, ד (כר ע"ד), 133 ש' 14-15 ('ר' מאיר או', נתחום עושה טפוס אחד ופלטור משתמש בכמה נתחומין. ר' יודה או', נתחום עושה כמה טפוסים ופלטור משתמש בנתחום אחד); חלה א, א (נו ע"א), 311 ש' 16-17 ומקבילה; עירובין ח, ב (כה ע"א), 487 ש' 5, 7. כמובן, אפשר שיסודן של מחלוקות אלו, גם לפי ההסברים שהציע להן התלמוד, נעוץ בשאלה כיצד כל חכם העריך את המציאות מבחינה הלכתית (ראה למשל מוסקוביץ, ברייתות חסרות, עמ' 20-21 ובנסמן שם, ואין כאן מקומו להאריך), אולם ברור בכל מקרה שההסברים הנזכרים נוסחו כמחלוקות במציאות, ולא כמחלוקות שהן הלכתיות ביסודן.

כאמור, לפעמים 'אומר [...] אומר' אינו מוסב ישירות על מחלוקת מסוימת, אלא הוא בא במסגרת בירור היקפה של המחלוקת הנידונה או השלכותיה, כגון אחרי המונחים 'מה (נפיק מן) ביניהון',³⁸ 'מה פליגין',³⁹ 'מה אנן קיימין',⁴⁰ וכדומה. ברבים ממקרים אלה נראה שהמונח אינו מציע הסבר למחלוקת, אלא רק מפרט מה יסבור כל צד במחלוקת במקרה מסוים, אם על ידי ציטוט דבריו ואם באמצעות פרפרזה.⁴¹

במקרים רבים מאוד 'אומר [...] אומר' מוסב על מחלוקת שצד אחד בה הוא חכמים (או 'רבנין'), אולם במקומות מספר המונח מתייחס למחלוקת בין חכם יחיד למשנהו.⁴² בדרך כלל המונח מוסב על מחלוקת בין שני חכמים ('ר' פלוני אומר [...] 'ר' אלמוני אומר'), אולם במקומות ספורים הוא מתייחס למחלוקת שמעורבים בה שלושה וארבעה חכמים ('ר' פלוני אומר [...] 'ר' אלמוני אומר [...] 'ר' פלוני אומר', וכדומה).⁴³

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

נראה כי 'אומר [...] אומר' קרוב מאוד ל'סבר מימר' [...] סבר מימר' (עיי'ן ערך 'סבר מימר'), אף על פי שלא מצאנו חילופים בין שני המונחים;⁴⁴ אך דוק, בדרך כלל 'אומר [...] אומר' מתייחס למחלוקות תנאים, ו'סבר מימר' למחלוקות אמוראים, אף על פי שאין הבחנה זו נשמרת בעקיבות מוחלטת אצל אף אחד מן המונחים. עוד נראה ש'אומר [...] אומר' מתפרש כמו 'דברי ר' פלוני [...] דברי ר' אלמוני' (לפעמים), שכנראה מסביר מחלוקות במקומות מסוימים.⁴⁵ עוד נראה, כי הלשון 'על דעתיה דר' פלוני [...] על דעתיה דר' אלמוני', כשהוא מפרט את עמדותיהם של בני פלוגתא בנוגע למקרה נפקות (שהרי ל'על דעתיה' יש גם הוראות אחרות), מתפרש כמו 'אומר [...] אומר' הבא בנסיבות כאלו.⁴⁶

38 כגון דמאי ג, ד (כג ע"ג), 128 ש' 6-7: 'הא ר' שמעון אמ' מפריש, ורבנין אמרי מפריש. מה ביניהון? ר' שמעון או', מפריש ונוטל דמים מן השבט, ורבנין אמרי, מפריש ואינו נוטל דמים מן השבט; פסחים ז, ו (לד ע"ג), 538 ש' 44-45 ומקבילה; מו"ק א, ה (פ ע"ג), 804 ש' 43-44.

39 ראה למשל כלאים ה, ב (כט ע"ד), 161 ש' 35-36; פסחים ד, ט (לא ע"ב), 520 ש' 49-50; כתובות א, ג (כה ע"ב), 956 ש' 49-50.

40 כגון דוגמה 3 לעיל; דמאי ו, יג (כה ע"ד), 140 ש' 14-15; שבת י, א (יב ע"ב), 421 ש' 50-422 ש' 1.
41 ראה למשל דוגמה 3 לעיל וסנהדרין א, א (יח ע"ב), 1265 ש' 15-17, 20-21 (פרפרזה קרובה); שביעית ה, ח (לו ע"א), 195 ש' 16-17 וכתובות יג, ז (לו ע"ב), 1016 ש' 11-12 (מילולי). כמובן, שימוש זה במונח להציע פירוט ולא הסבר שכיח במיוחד אחרי 'מה (נפיק מן) ביניהון' (מכיוון שאחריו מפורטת ברגיל הנפקותא, ואחר כך מפורט מה כל צד במחלוקת יסבור בנוגע למקרה זה), אף על פי שאינה מיוחדת למונח זה.

42 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; כתובות ה, ד (ל ע"א), 982 ש' 40-41; הוריות א, ו (מו ע"א), 1416 ש' 26-27.
43 ראה הוריות א, ח (מו ע"ב), 1417 ש' 4-5 (מוסב על שלוש דעות; ונראה כי בש' 5 שם צ"ל 'ר' שמעון אמ', כסגנון המקובל במונח שלנו, במקום 'אמ' ר' שמעון', כפי שגורס כ"ל והנספח לבבלי גורס רק 'רבי שמעון', בלי 'אמר' לפני שמו של התנא או אחריו); קידושין ד, ז (סו ע"א), 1183 ש' 42-43 (מוסב על ארבע דעות).
44 אולם מצאנו חילופים בין 'סבר מימר' (כשאנו בא פעמיים בזה אחר זה) ו'אמר'; ראה למשל לעיל הערה 33, וערך 'סבר מימר', ליד הערה 36. על הקרבה בין השורשים 'סב'ר' ו'אמ'ר' באופן כללי ראה מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 204-205.

45 עיי'ן ערך 'דברי ר' פלוני'.

46 עיי'ן לעיל ליד הערה 38, וערך 'מה נפיק מן ביניהון', ליד הערה 236. ואף על פי שלא מצאנו חילופים בין

אוף/אף [...] כן⁴⁷ (לעתים משובש בדרכים שונות⁴⁸) - 'אף [...] כך', נפוץ.

ספרות - אלת"י ד, 710-711; ליברמן, הערות לקטע ירושלמי סנהדרין, עמ' 92 הערה 7 (=מחקרים, עמ' 260); מוסקוביץ, הערות וביאורים בירושלמי, עמ' 81 הערה 74, 82; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 244-245 הערה 56, 350 הערה 85; מוסקוביץ, סברה תלמודית, עמ' 95 הערה 176, 96 הערה 178, 248-249

נראה⁴⁹ ש'אוף [...] כן' מתפרש בשתי דרכים:

א. לפעמים המונח מציע בעיות, ששיעורן: האם דינו של העניין הנזכר אחרי המונח מקביל או זהה לזה שנזכר לפני המונח, כגון:⁵⁰

1. ר' ירמיה בעי,⁵¹ פשיטא בידיעה האחרונה ('מידיעות הטומאה') עד שיהא יודע

שתי הצורות, יש רמז לקרבה ביניהן בגיוון הסגנון שבכלאים ג, ו (כח ע"ד), 157 ש' 2-1 ('מה ביניהן [...] על דעתיה דר' ישמעאל [...] ודבנין אמרין [...]'), וכן בקידושין ב, א (סב ע"ג), 1163 ש' 26 ('על דעת דר' זעירא') לעומת שם, ש' 27 ('אמ' ר' הילא'; מצד העניין נראה שלשון זה מתפרש כמו 'על דעתיה דר' הילא', ואכן בקרבן העדה, ד"ה אוף הכא, הגיה 'על דעתיה' במקום 'אמר', ועדיין צריך עיון). ראה גם ע"ז ה, ג (מר ע"ד), 1407 ש' 11 ('על דעת דר' מאיר [...] על דעת דר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש'; אחרי 'שמועתה כאן'), אולם במקבילות בתרומות י, ב (מו ע"א), 255 ש' 23 וערלה ב, ה (סב ע"א), 340 ש' 24, 'ר' יוחנן אמ' [...] ר' שמעון בן לקיש אמ' [...]') (בתרומות נשמט 'אמר' הראשון); אולם מכיוון שהפירוש כאן עדיין צריך עיון, אין להסיק מסקנות ברורות מחילוף זה. ראה גם שבת ז, ב (ט ע"ד), 407 ש' 8, 'אמ' ד' אלעזר', לעומת 'על דעת דר' לעזר' שבמקבילה (סנהדרין ז, ה וכר ע"ג), 1299 ש' 7; אך דוק, גם פירוש סוגיה זו עדיין צריך עיון, ולכן אין להסיק מסקנות חד-משמעיות ממנה. ראה גם החילוף (שגיא) שנידון אצל מוסקוביץ, סברה תלמודית, עמ' 263, הערה 126.

47 ערך זה אינו עוסק בצורות 'ואמור אוף [...] כן' או 'אוף הכא כן', שלהן יוחדו ערכים אחרים. כמו כן ערך זה אינו עוסק בצורה 'מה [...] אף [...] כן', כיוון שאינה מיוחדת לירושלמי.

48 כגון השמטת המילה 'אף' בתחילת המונח או שיבושה (כגון שביעית י, ב [לט ע"ג], 214 ש' 21: 'אם למידת הדין כן בגוף כ"ל, אולם אל נכון בכ"ר, 'אף'), או השמטת המילה 'כן' מסוף המונח (מעשרות א, א [מח ע"ג], 263 ש' 20 - תיבה זו נשמטה בטעות מגוף כ"ל, אך הושלמה על ידי המגיה).

49 אני אומר 'נראה', מפני שבהיעדר דיון בהמשך המבהיר את כוונת המונח, אי אפשר לקבוע באופן חד-משמעי את תפקידו וכוונתו של המשפט המכיל אותו, ואכן ישנן היקרויות לא מעטות של 'אוף [...] כן' שספק אם יש לפרשן בתמיהה או בניחותא. במקומות רבים, גם משפט הנראה על פניו כקביעה יכול להיקרא בתמיהה, ואילו היעדר תגובה למשפט כזה אינו מוכיח שמדובר בקביעה, מכיוון שאפשר שלפנינו בעיה ללא תשובה, כמצוי בירושלמי. לעומת זאת, אפשר לקבוע במידה לא מבוטלת של ודאות שמשפטי 'אוף [...] כן' מסוימים הם בעיות, לאור התגובות למשפטים אלה (כגון משפטים המוצעים על ידי מונחים לפשיטת בעיות), או לאור השימוש במינוח להצעת בעיות לפני משפטים אלה, כדוגמת 'שאל'. אכן, קביעתנו להלן שמשפטי 'אוף [...] כן' מסוימים מתפרשים בניחותא מתבססת בעיקר על השימוש בלשונות הצעה המתפרשים בדרך כלל בניחותא (כגון 'ר' פלוני בשם ר' אלמוני') כדי להציע משפטים אלה, אף על פי ששיקולים כאלה, מעצם טיבם, אינם חד-משמעיים.

50 ראה עוד למשל תרומות ח, ב (מה ע"ב), 245 ש' 3 ומקבילה; ערלה א, ה (סא ע"ב), 336 ש' 11-12; שבת יט, ד (יז ע"ב), 447 ש' 28 ומקבילות.

51 אופיו של 'אוף [...] כן' כאן כבעיה עולה מן המינוח לאורך כל הקטע ('ר' פלוני בעי [...] פשיטא [...] נשמענה מן הדא').

שחייב להביא בה קרבן; אף בידיעה ראשונה כן? נישמענה מהדא [...] (שבועות ב, א [לג ע"ג], 1345 ש' 12-13)

ב. לפעמים המונח מציע קביעות, ששיעורן שדינו של העניין המוזכר בהמשך מקביל או זהה לזה שנזכר לפני המונח, כגון:⁵²

2. ר' מני אמ' [...] אם הפסיק בה ('בקריאת שמע') כדי לקרות את כולה לא יצא ידי חובתו [...] ר' יוחנן בשם ר' שמעון בן יהוצדק,⁵³ אף בהלל ובקריאת המגילה כן. אבא בר רב הונא ורב חסדא הוו יתבין אמרין, אף בתקיעות כן (ברכות ב, א [ד ע"ב], 13 ש' 24, 25 ומקבילה)

'אוף [...] כן' יכול להיות מוסב על מקורות תנאיים,⁵⁴ ובכללם המשנה המקומית, או על מקורות אמוראיים או סתמיים.⁵⁵ שני סגנונות עיקריים רגילים אצל המונח: אוף ב-[מקרה מסוים] כן' (כבדוגמאות דלעיל), ו'אוף לעניין [דין מסוים] כן'.⁵⁶ על פי רוב התלמוד איננו מפרט בהמשך את בעיית/קביעת ה'אוף [...] כן', והוא אינו מסביר כיצד האמור לפני המונח עשוי להתיישם במקרה המוצע על ידי המונח, כבדוגמאות דלעיל, אולם יש שפירוט כזה מוצע אחרי המונח.⁵⁷ במקומות אחרים באה סדרה של משפטים שהוצעו בלשון 'אוף [...] כן' בזה אחר זה.⁵⁸

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

אפשר שבמקום אחד מתחלף 'אוף [...] כן' על ידי קונפליציה במונח 'לא צורכא דלא',⁵⁹ אולם

52 ראה עוד למשל מעשרות א, א (מח ע"ג), 263 ש' 20; שבת ה, ד (ז ע"ב), 393 ש' 9. כמו כן יש ש'אף [...] כן' מציע תשובה לבעיה שהוצעה בלשון זה, כגון פסחים ו, ז (לג ע"ד), 534 ש' 48 ('אף בסכין שלמילה כן? אף במצה כן? מן מה דאמ' ר' יוחנן [...] הרא אמרה, אף בסכין שלמילה כן, אף במצה כן').

53 הניסוח כאן ('ר' פלוני בשם ר' אלמוני' - ודוק עוד, מדובר בדברים המיוחסים לר' יוחנן בשם ר"ש בן יהוצדק, שמן הסתם הם קביעה) וכן להלן ('הוון יתבין אמרין') מצביע כפי הנראה שלפנינו משפט המתפרש בניחותא.

54 ראה למשל חלה ד, ד (נט ע"ד), 327 ש' 12; סוכה א, א (נב ע"ב), 639 ש' 2; קידושין ג, א (סג ע"ג), 1168 ש' 46-45.

55 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; ברכות א, א (ג ע"א), 5 ש' 27; חגיגה א, א (עו ע"א), 776 ש' 11.

56 ראה למשל מע"ש ד, ז (נה ע"ב), 301 ש' 15 ומקבילה; שבת ה, ד (ז ע"ב), 393 ש' 9; עירובין א, ז (יט ע"ב), 458 ש' 16 ומקבילה.

57 כגון קידושין ג, א (סג ע"ג), 1168 ש' 46-45: 'האומר לחבירו צא וקדש לי אשה פל' כו'. תני, הרי זה זריז ונשכר ונקנה המקח, אלא שנהג מנהג רמיות. אף למידת הדין ('לדיני ממונות') כן: האו' לחבירו צא וקח לי מקח פל' והלך ולקחו לעצמו הרי זה זריז ונשכר ונקנה המקח, אלא שנהג מנהג רמיות; תרומות ח, ב (מה ע"ב), 245 ש' 3 ומקבילה ('ר' ירמיה בעי [במקבילה: 'שאלו', (ו)אף לעניין שאר הדברים כן - מקבל ואחר כך זורק, קומץ ואחר כך מקטיר, שורף ואחר כך מזה?']; חלה ד, ד (נט ע"ד), 327 ש' 12.

58 כגון תרומות ח, ג (מה ע"ב), 245 ש' 40-42; גיטין ז, ג (מח ע"ד), 1085 ש' 7-11.

59 ראה מוסקוביץ, מינוח, עמ' 350-351, והשווה ערך 'לא צורכא דלא', הערה 258.

ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שכן 'אוף [...] כן' עשוי ככל הנראה להתפרש בניחותא ולהציע קביעות המקבילות מצד תוכנן לאמור לפניהן, מה שאין כן אצל 'לא צורכא דלא'.⁶⁰ גם כש'לא צורכא דלא' מציע בעיות ששיעורן 'לא היה צריך לשאול אלא', בעיות אלו מתעוררות בעקבות פשיטת בעיות או דחיית אפשרות אחרת בשלב הקודם, מה שאין כן אצל 'אוף [...] כן'.⁶¹ מונח אחר העשוי להתפרש כמו 'אוף [...] כן' (כשמונח זה מציע בעיות) הוא 'עד כדון', כשהמונח האחרון שואל אם הדין שנזכר לפני כן חל גם במקרה המוזכר בהמשך,⁶² אלא של'עד כדון' שימושים אחרים, שאינם מתועדים אצל 'אוף [...] כן' (כגון בירור המקור לדין מסוים); עיינו ערכו.

נראה כי הביטוי 'והכא כן' קרוב מאוד מצד משמעותו ל'אוף [...] כן' (אף על פי שלא מצאתי חילופים בין שני המונחים), וכי ההבדל העיקרי ביניהם הוא סגנוני: אצל 'אוף [...] כן' התלמוד מפרט את העניין שהוא נושא ההשוואה (אחרי המילה 'אוף'), בעוד שאצל 'והכא כן' אין פירוט שכזה.⁶³

ראוי להעיר גם על היחס בין 'אוף [...] כן' ללשון 'ואמור אף [...] כן'.⁶⁴ על אף הדמיון הצורני בין ביטויים אלה, ברור שהם שונים מאוד מבחינה תוכנית: 'ואמור אף [...] כן' מציע קושיות, ואילו 'אוף [...] כן' מציע קביעות או בעיות.

אוף אנן תנינן⁶⁵ ('אוף אנן תניננה';⁶⁶ לפעמים שובש כ'אף אנן נמי תנינן', מן הסתם בהשפעת הבבלי⁶⁷) – 'אף אנו שנינו'. מונח סיוע, מצוי.

60 נוסף על כך, ל'לא צורכא דלא' הוראות שאינן מתועדות אצל 'אף [...] כן', כגון שהמקור הנידון היה צריך לכאורה להתנסח באופן שונה, כמפורט על ידי המונח.

61 כאן המקום להצביע על חילוף נוסף בין 'אף [...] כן' למונח אחר, אלא שהדברים עדיין צריכים עיון. ביבמות ד, א (ה ע"ג), 846 ש 42 מצאנו מה שנראה כחילוף נוסח על ידי קונפליציה: 'כמה דאת אמר צרתה לא תינשא עד שתדע במה היא מותרת, אם בעיבור אם בביאה, אף בחלוצה כן / חליצה פטור וביאה פטור, כמה דתנינן אמר בבבלי, כך אתמר בחליצה'. שימוש כזה ב'אף [...] כן' כדי להציע את המסקנה בסוף משפט שנפתח בלשון 'כמה דתימר' אינו מקובל, שכן הלשונות הרגילים בכגון זה הם 'אוף הכא כן', 'כן את אמר [...]'. (כגרסה השנייה במשפט הנ"ל כפי שפירשנוה כאן), או 'ודכוותה [...]'. שמא הגרסה 'אף בחלוצה כן' היא תניינית, וגם אם מקורית היא, הרי לפנינו שימוש נדיר, שאינו אופייני למונח שלנו.

62 כמובן, גם כש'עד כדון' מתפרש כך, סגנונו שונה מן הסגנון הרגיל אצל 'אוף [...] כן', שכן הסגנון הרגיל אצל המונח שלנו הוא X – אוף ב/לעניין Y כן, בעוד שהסגנון הרגיל אצל 'עד כדון' הוא 'עד כדון X; Y?'

63 ושם יש להוסיף, ש'והכא כן' רגיל אחרי 'יבא', מה שאין כן אצל 'אוף [...] כן'.

64 עיינו ערך 'והכא', בטקסט הסמוך ליד הערה 413 ואילך.

65 במקום אחד מצאנו 'אוף אנן תנינא', אלא שהן הגרסה והן הפירוש המדויקים כאן עדיין צריכים עיון; ראה ב"מ ג, ד (ט ע"א), 1221 ש' 40, ומה שכתבו על כך ליברמן, 'ירושלמי נזיקין, עמ' 142, ועסיס, שרידי ירושלמי, עמ' 33.

66 ראה קידושין א, א (נח ע"ד), 1140 ש' 29, 32, 34, 36, 39–40 (בש' 32 המונח בא בהגהת המגיה); אך דוק, במובאה אצל רב נסים גאון (ספר המפתח לעירובין, מהדורת גולדנטל, סא ע"א, פב ע"ב בש"ס וילנא): 'אף אנן תנינא'.

67 ראה זוסמן, שקלים, עמ' 30, הערה 98. (למונח הבבלי ראה גם פרידמן, תלמוד ערוך, הנוסח, עמ' 57, 436, שהעלה כי גם בבבלי הצורה העיקרית והמקורית, אם כי לא הרווחת בכתבי היד ובדפוסים שבידינו, היא 'אף אנן תנינא', בלי 'נמי'). – במקום אחד מצאנו את הצורה 'אנן תנינן', על דרך המצוי במונח הירושלמי 'והכא' (= 'אוף הכא'; עיינו ערך 'והכא'); ראה תרומות ו, א (מד ע"א), 239 ש' 2.

ספרות – אלת"י ב, עמ' 8-9; 68 זוסמן, שקלים, עמ' 30 הערה 98; ליברמן, ירושלמי נזיקין, עמ' 142 לש' 26; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 120 הערה 4, 121 הערה 6; עסיס, שרידי ירושלמי, עמ' 33 הערה 95

'אוף אנן תנינן' מציע סיוע ממקור תנאי לאמור לפניו, על דרך 'אף אנן נמי תנינא' בבבלי, כגון:

1. תני [...] מלאי שלגוי ופועלי ישראל עושין בתוכו, פטור מן החלה. אמ' ר' יוסי, אוף אנן תנינן: נכרי שנתן ליש'ראל לעשות לו עיסה פטורה מן החלה (חלה ג, ד [נט ע"ב], 323 ש' 30)

2. תני ר' חיה, אילנות שלאדם אחד וקרקע של אדם אחד מצטרפין, וחורשין כל בית סאה בשבילן ('בערב שביעית'). אמ' ר' יוסה, אף אנן תנינן דר(כ)[ב]א ('דבר יותר גדול'): שלשה אילנות שלשלשה אנשים הרי אילו מצטרפין, וחורשין כל בית סאה עד ראש השנה⁶⁹ (שביעית א, ו [לג ע"ב], 180 ש' 47)

'אוף אנן תנינן' מציע סיוע ממשניות⁷⁰ למקורות תנאיים⁷¹ או למקורות אמוראיים או סתמיים המופיעים לפניו. בדרך כלל הסיוע מסתמך רק על המשנה שהמונח מציע, כי סיוע זה עולה בצורה ברורה ופשוטה ממשנה זו, אולם במקומות ספורים הסיוע מבוסס על פרשנות למקור זה (דיון או דיוק ב).⁷²

'אוף אנן תנינן' מופיע בשני סגנונות עיקריים: א. [הקביעה שעליה מוסב המונח] – 'אוף אנן תנינן' – [משנה המסייעת לקביעה הנזכרת]; ב. לפעמים המונח מציע סיוע לשתי קביעות המופיעות לפניו (לפעמים, לשני חלקי אותו משפט), ואזי הוא בא בסגנון: [קביעה בת שני

68 במפורז, שכן בערך זה באות גם צורות אחרות, כגון 'אנן תנינן' ו'אילו תנינן'.

69 המקור המוצע כאן זהה למשנה, שביעית א, ו, פרט למילים 'עד ראש השנה', שאינן נמצאות במשנה (ודוק, גרסת הירושלמי כאן מקוימת על ידי כל עדי הנוסח שלו). באופן תאורטי, אפשר לטעון שהתלמוד הציע משנה בשילוב ברייתא או ברייתא הדומה למשנתנו, או שכך אכן גרס במשנה, אולם לאור שיקולים אחרים (ראה י' פליקס, תלמוד ירושלמי, מסכת שביעית, א, ירושלים תש"מ, עמ' 61-62 ובנסמן שם), נראה שהמילים 'עד ראש השנה' באו לכאן באשגרה, ולפי זה 'אף אנן תנינן' אכן מציע ציטוט מהמשנה. ראה עוד להלן הערה 78.

70 בנוזר ז, ד (נו ע"ד), 1128 ש' 43-44, המונח בא בסגנון 'אוף אנן תנינן [...] דתני', אולם נראה ש'דתני' לאו דווקא, וכי המונח מציע משנה (משנתנו!), מה גם שאפשר שלפנינו קונפליציה של 'אוף אנן תנינן' עם מונח אחר; ראה להלן ליד הערה 77 (וראה גם לעיל הערה 69). ושמא ראוי להוסיף, שלפחות בסוגיה אחת נראה שעיקר תפקידו של המונח הוא להרגיש שדברים המצויים בברייתא אפשר ללומדם מן המשנה; ראה קידושין א, א (נח ע"ד), 1140 ש' 29: 'חילפיי אמ', אייתבוני על גיף נהרא, דלא אפיקית מתנית' דר' חיה רבא ממנתין [=משנתנו] זרקוני לנהרא. אמדין ליה, והא תני ר' חיה [...] אמ' לון אוף אנן תנינא' וכו'.

71 ראה למשל דוגמה 1 ושבת א, א (ב ע"ד), 366 ש' 38 (בהגהת המגיה).

72 ראה סוכה א, י (נב ע"ג), 641 ש' 5 (ראה להלן ש' 9) ונוזר ז, ד (נו ע"ד), 1128 ש' 43-44.

חלקים] – 'אף אנן תנינן תרתייהון⁷³ – [הדין הראשון שלו המונח מציע סיוע] – דתנינן (תמן)⁷⁴ – [מקור] – [הדין השני שלו המונח מציע סיוע] – דתנינן (תמן) [...].
לפעמים המונח בא בצורה 'אף אנן תנינן דרובא';⁷⁵ במקרים כאלה המונח מציין שיש מקור נוסף שלא רק מסייע לאמור לפניו, אלא שלפיו קיים חידוש יותר גדול.
בדרך כלל המונח בא בפי ר' יוסי.⁷⁶

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

ייתכן ש'אוף אנן תנינן' מתחלף ב'הרא מסייעא' על ידי קונפליציה.⁷⁷
לא מצאתי הבדלים בין 'אוף אנן תנינן' לשאר המונחים המציעים סיוע ממקורות תנאיים (כדוגמת 'מתניתא מסייעא', 'מתניתא אמרה כן' וכדומה) מצד טיב הסיוע שהם מציעים. עם זאת, ראוי לציין ש'אוף אנן תנינן' תמיד מציע משניות (כפי הנראה),⁷⁸ מה שאין כן אצל שאר המונחים.⁷⁹ קיים גם הבדל סגנוני בין 'אוף אנן תנינן' למונחי סיוע אחרים, ובראשם 'מתניתא מסייעא', שכן חלק ממונחים אלה מציינים למי המקור המוצע על ידי המונח מסייע (כגון 'מתניתא מסייעא לר' פלוני'), מה שאין כן אצל 'אוף אנן תנינן'.

אוף (אף) ר' פלוני מודה ('אוף ר' פלוני מודי/מודיי';⁸⁰ לעתים נדירות 'אוף ר' פלוני יודה

73 ראה כלאים ג, ב (כה ע"ג), 155 ש' 29; תרומות ו, א (מר ע"א), 239 ש' 2 (וראה לעיל הערה 67 לגרסה כאן); חלה ג, ב (נט ע"א), 322 ש' 50; סוכה א, י (נב ע"ג), 641 ש' 5; כתובות ט, ח (לג ע"ב), 1000 ש' 40 ומקבילות. במקום אחד מצאנו את הצורה 'אף אנן תנינן כולחן'; ראה שבת א, א (ב ע"ד), 366 ש' 38 (כאן המונח בא בהגהת המגיה, אולם קרוב לוודאי שהגהתו נכונה; עיין שם היטב).

74 במקום אחד בא הלשון 'מן הרא' ('מהכא') במקום 'דתנינן' (תמן); ראה כתובות ט, ח (לג ע"ב), 1000 ש' 40 ומקבילות.

75 ראה דוגמה 2 לעיל (ורבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 63, וליברמן, תוספתא כפשוטה, ב, עמ' 484); חגיגה ג, ז (עט ע"ד), 799 ש' 4.

76 אולם דאה חלה ג, ב (נט ע"א), 322 ש' 50 (כפי ר' יונה); חגיגה ג, ז (עט ע"ד), 799 ש' 4 (כפי ר' חנניה); קידושין א, א (נח ע"ד), 1140 ש' 32-40 (במפורז, בפי חילפיי; ראה לעיל הערה 66). בגיטין ה, ג (מו ע"ד), 1073 ש' 30, המונח בא בפי ר' יוסי בר' בון; אך דוק, במקבילות המונח בא בפי ר' יוסי.

77 ראה נזיר ז, ד (נו ע"ד), 1128 ש' 43-44, וראה לעיל הערה 70. מעניין לציין שבמובאה מסוגיית הירושלמי שבר"ש לאהלות א, ב, נוסח גוף הציטוט הוא כלפנינו ('אוף אנן תנינן הרא מסייעא'), אולם כשהר"ש חוזר לפרש את הירושלמי, הוא מביא את הסוף בלשון 'מתניתא מסייע'. ברם אפשר שאין כאן קונפליציה, אלא סגנון מקורי (אלא אם כן לפנינו קונפליציה המזדמנת בשני מקומות בתלמוד), שהרי גם בתרומות א, ט (מא ע"א), 223 ש' 12-13 מצאנו 'ואף (!) אנן תנינן הרא דמסייעא להרא דתני ר' הושעיה'; ועדיין צריך עיון.

78 ראה לעיל הערה 70.

79 ושם יש להוסיף, ש'מתניתא אמרה כן' מתפרש לפעמים בתמיהה, מה שאין כן אצל 'אוף אנן תנינן'.

80 ראה למשל ברכות ב, א (ר ע"ב), 13 ש' 43 ונזיר ח, א (נו ע"א), 1130 ש' 21-22 ('מודי'); ביכורים ב, ב (סה ע"א), 356 ש' 27-28 ונזיר ב, ח (נב ע"א), 1103 ש' 15 ('מודיי'). הצורה 'מודיי' היא תקנית – ומצויה – כשהמונח מתייחס לנושא בלשון רבים, כגון 'חכמים' או 'רבינן' (או בית שמאי או בית הלל); ראה למשל מע"ש א, ז (מט ע"ב), 267 ש' 42-43 ועירובין ב, ו (כ ע"ב), 464 ש' 1.

יודי';⁸¹ בלשון רבים 'אף ר' פלוני מודי',⁸² וכשיבוש [כנראה] 'אוף ר' פלוני מודר/מודי'⁸³ - 'אף ר' פלוני מודה'. נפוץ.

ספרות⁸⁴ - מוסקוביץ, בירורי ירושלמי, עמ' 165; עסיס, הגהות ופירושים בירושלמי שבת, עמ' ב הערה 5

'אוף ר' פלוני מודה' מציין שהחכם הנזכר מודה בקשר לעניין מסוים, אף על פי שהיה מקום לחשוב שלא יודה בכך, כגון:

1. כל נותני טעמים בין לפגם בין לשבח אסור, דברי ר' מאיר. ר' שמעון או', לשבח אסור, לפגם מותר [...] מה פליגין, בשהשביח ואחר כך פגם, אבל פגם ואחר כך השביח, אף ר' מאיר מודה ('שמותר') (תרומות י, ב [מז ע"א], 255 ש' 18-19 ומקבילה)

2. אמ' ר' יוחנן, הילכו בנדריים אחר לשון בני אדם. אמ' ר' יאשיה, הילכו בנדריים אחר לשון תורה. מה נפק ביניהון? אמ' קונם יין שאני טועם בחג. על דעתיה דרבי יוחנן אסור ביום טוב האחרון, על דעתיה דרבי יאשיה מותר. - אוף רבי יאשיה מודה שהוא אסור, לא אמר רבי יאשיה אלא לחומרן (עירובין ג, א [כ ע"ד], 465 ש' 14 ומקבילות)

3. [משנה: 'שבועה שלא אכל ואכל כל שהוא, חייב, דברי ר' עקי'. אמרו לו לר' עקיבה, {באיכן מצינו באוכל כל שהוא שהוא חייב?} מה נן קיימין? אם באו'מר' שבועה שאוכל אכילת תורה. אף רבי עקיבה מודה! ואם באו'מר' שבועה שלא אטעום, אף רבנן מודו! אלא כי נן קיימין [...] (שבועות ג, א [לד ע"ב], 1348 ש' 5-6)

'אוף ר' פלוני מודה' בא בארבעה תפקידים עיקריים: א. אחרי צמצום תחולת מחלוקת שנזכרה לפני כן בלשונות כגון 'מה פליגין',⁸⁵ 'לא אמר ר' פלוני אלא ב [...]',⁸⁶ וכדומה.⁸⁷ אזיי נאמר

81 כגון כתובות י, א (לג ע"ד), 1002 ש' 22 וקידושין א, ב (נט ע"א), 1142 ש' 4, וראה להלן הערה 93.

82 כגון מע"ש ב, ח (נג ע"ג), 292 ש' 42 ועירובין ב, ח (כ ע"ב), 464 ש' 1. - בקידושין ב, ד (סב ע"ג), 1164 ש' 30, הסופר תיקן את הגרסה המקורית, 'מודה', ל'מודי'.

83 ראה למשל ברכות ד, א (ז ע"ב), 34 ש' 3 ועירובין ט, ג (כה ע"ג), 491 ש' 3 ('מודר'; בעירובין נמצא גם שיבוש נוסף, 'אפי' [במקום: אף] רבנן מודר); ביכורים ב, ב (סה ע"א), 356 ש' 21 וגיטין ב, א (מד ע"א), 1059 ש' 17 ('מודי'). לצורה 'מודי' ראה ז' בן-היים, 'האומנם נסתר במקום מדבר?', ב"צ לוריא (עורך), ספר אברהם אבן-שושן, ירושלים תשמ"ה, עמ' 98; פרידמן, אנא מן יומי, עמ' 208; קוטשר, מחקרים בארמית גלילית, עמ' 28-29 (=מחקרים בעברית ובארמית, עמ' קצד-קצה). לצורה 'מודר' ראה זוסמן, מבוא, עמ' לג, הערה 220.

84 לא יוחד ערך לצורה זו בקונקורדנציה לירושלמי (בערך 'מודה', אלת"ר ד, עמ' 182-186, רשומות צורות רבות בנוסף ל'אוף ר' פלוני מודה').

85 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; דמאי ו, י (כה ע"ד), 139 ש' 18-19; גיטין ב, א (מד ע"א), 1059 ש' 18-19.

86 ראה למשל מע"ש ב, ח (נג ע"ג), 292 ש' 42; עירובין ח, ח (כה ע"ב), 488 ש' 50 ומקבילה; כתובות ה, ב (כט ע"ד), 981 ש' 22-23.

87 כדוגמת 'הדא דתימר' (כגון דמאי ו, י [כה ע"ד], 139 ש' 24), 'מתניתא ב' (כגון עירובין א, ו [ט ע"א], 457 ש' 6), '[...] נחלקר' (כתובות י, א [לג ע"ד], 1002 ש' 22), ואף 'ב[...]', בלי מונח אחר (כגון ברכות ג, ה [ז ע"ג], 29 ש' 39: 'בשאיין לו מים לטבול, אבל יש לו [...] אף ר' יודה מודי').

שבמקרים אחרים אין מחלוקת, מכיוון ש'אף ר' פלוני מודה' במקרים אלה, כבדוגמה 1; ב. כדי להצביע על תפנית חדה בהבנת המחלוקת שנזכרה לפני כן, לאמור, שבניגוד לאמור שם, 'אף ר' פלוני מודה' לבר הפלוגתא שלו, כבדוגמה 2; 88 ג. במסגרת בחינת תחולת מחלוקת שנזכרה לפני כן, כשהמונח בא אחרי 'מה אנן קיימין'; אזיי 'אף ר' פלוני מודה' מציין שאם מדובר במקרה מסוים, 'אף ר' פלוני' יודה' לבר הפלוגתא שלו, ועל כורחנו עלינו להעמיד את המחלוקת במקרה אחר שבו תהיה מחלוקת, כבדוגמה 3; 89 ד. לעתים רחוקות 'אף ר' פלוני מודה' שולל את האפשרות שהחכם הנזכר יחלוק על דין מסוים, אף על פי שבשלבם קודמים של הסוגיה אין התייחסות מפורשת לאפשרות שחכם זה עשוי לחלוק במקרה הנידון⁹⁰ (כגון באמצעות הלשונות 'מה פליגין' ודומיו שנזכרו לעיל).

בדרך כלל 'אוף ר' פלוני מודה' אינו מלווה בהסבר מדוע החכם הנזכר יודה לחברו במקרה הנידון, אולם פה ושם יש חריגים.⁹¹ גם תוכן ה'הודאה' של החכם אינו מפורט בדרך כלל אחרי המונח, אולם גם כאן יש חריגים ספורים, בסגנונות כגון 'אוף ר' פלוני מודה ש'והדין הוא כמוצע להלן'⁹² ו'אוף ר' פלוני מודה לר' אלמוני'.⁹³ כמו כן, לעתים מצאנו את הצורה 'אף ר' פלוני מודה בה'⁹⁴ (= בעניין הנידון).

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

נראה כי 'אוף ר' פלוני מודה' מתחלף על ידי קונפליציה במונח 'דברי הכל היא הכא'.⁹⁵ ואכן נראה ששני המונחים קרובים מאוד, שהרי שניהם מציינים שאין מחלוקת בעניין מסוים, אף על פי שצפוי שתהיה מחלוקת כזו. גם המונח 'כל עמא מודיי' (שקרוב מאוד מצד הוראתו ל'דברי הכל היא [הכא]') מתחלף במקום אחד ב'אוף ר' פלוני מודה'.⁹⁶

- 88 כיוצא בזה ראה עוד למשל כתובות י, א (לג ע"ד), 1002 ש' 30-31; נזיר ח, א (נז ע"א), 1130 ש' 21-22; שבועות ה, ג (לו ע"ב), 1359 ש' 6.
- 89 כיוצא בזה ראה עוד למשל פאה ג, א (יז ע"ב), 91 ש' 4-6; תרומות ג, ג (מב ע"א), 228 ש' 31, 32; גיטין ח, ח (מט ע"ג), 1089 ש' 17.
- 90 ראה למשל חלה ב, ב (נח ע"ג), 319 ש' 26; יבמות ד, ז (ה ע"ד), 849 ש' 24 (בסגנון: 'ואף ר' פלוני מודי בה', פעמיים); קידושין ב, ד (סב ע"ג), 1164 ש' 29 ומקבילה (בשל מורכבותן של סוגיות אלו, אינני מביאן בפנים).
- 91 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; חלה ד, י (ס ע"א), 329 ש' 7; קידושין ב, א (סב ע"ב), 1162 ש' 26-27.
- 92 ראה למשל ברכות ג, ה (ו ע"ג), 29 ש' 39 ('אף ר' יודה מודי שהוא מפסיק'); עירובין ג, א (כ ע"ד), 465 ש' 14; גיטין ב, א (מד ע"א), 1059 ש' 17, 19.
- 93 ראה למשל שבת ז, א (ט ע"ב), 403 ש' 9, 14 (בשני המקומות: 'אף ר' פלוני יודי לר' אלמוני ש[...]) וכתובות י, א (לג ע"ד), 1002 ש' 22, 25 (בפעם הראשונה בסגנון הנ"ל, ובפעם השנייה בלי 'והדין הוא כמצוין' בסוף המונח).
- 94 ראה למשל חלה ב, ב (נח ע"ג), 319 ש' 26; יבמות ד, ז (ה ע"ד), 849 ש' 24; קידושין ב, א (סב ע"ב), 1162 ש' 26-27.
- 95 ראה יבמות טו, ט (טו ע"ב), 901 ש' 3 ('אל, דברי הכל הוא הכא / אוף רבי עקיבה מודה בה') (כל הקטע בא רק בר"י, אולם עיקר הגרסה כאן מקוים על ידי קטע זוסמן, עמ' 106, ש' 19-20; אך דוק, פירוש הקטע עדיין צריך עיון).
- 96 ראה גיטין א, ו (מג ע"ד), 1057 ש' 50-1058 ש' 1 ('אף ר' פלוני מודה' פעמיים), לעומת המקבילה בב"ב ח,

אילו [...] יאות/ניחא⁹⁷ – 'אילו [...] יפה/מקובל'. מצוי.

ספרות – דיימונד, אמרי שפר, עמ' 447, 449–451, 469; ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 79; ליברמן, תוספתא כפשוטה, ג, עמ' 43 הערה 39; רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 381

'אילו [...] יאות' מציין שמקור שהובא לפני המונח כסימוכין לטיעון מסוים יכול היה להוכיח טיעון זה (רק) אם נאמרו הדברים באופן אחר, על דרך 'בשלמא [...] שפיר' בבבלי,⁹⁸ כגון:

1. בא להזכיר את השם ('בתפילת העמידה') זוקף. שמואל אמ', אנא אמרית טעמ': 'ה' זוקף כפופים'. אמ' ר' אמי, לא מסתברא אלא 'מפני שמי נחת הוא' ('ומכאן שאינו זוקף כשמזכיר את השם')! – אמ' ר' אבון, אילו הוה כת' 'בשמי' נחת הוא, יאות; לית כת' אלא 'מפני שמי נחת הוא' – קודם עד שלא הזכיר את השם כבר נחת הוא (ברכות א, ח [ג ע"ד], 11 ש' 10 ומקבילה)

2. {הא} <ה>⁹⁹ אשכחנן שפורעין חוב מדמיו ('של מעשר שני')? כי דתנינן תמן ('משך ממנו מעשר בשנים ולא הספיק לפדותו עד שעמד בסלע, נותן לו סלע מחולין וסלע של מעשר שני') [...] אמ' ר' יוסי, שנייא היא, שמשעה הראשונה מעשר שיני חייב. אילו חייב היה לו ('חולין') ונכנסתן לו מעשר, יאות (מע"ש א, א [נב ע"ב], 285 ש' 20–21)

ח (טז ע"ב), 1255 ש' 35–37 ('כל עמא מודיי' [עיקר הגרסה כאן מקוים גם על ידי כ"א, עמ' 103 ש' 112, אף על פי שחלק ניכר מן הטקסט חסר שם, עיין שם]; אך דוק, קיימים גם הבדלים אחרים בין הסוגיות מצד ניסוחן ומצד ייחוס הדברים, אף על פי שכוונתן הכללית זהה). – במקום אחד מצאנו חילוף בין 'אף ר' פלוני מודה' ל'לר' פלוני נצרכה' (גרסה המובאת בראשונים אחרים, ראה להלן); ראה חלה ד, י (ס ע"א), 329 ש' 7: 'אוף ר' יודה [צ"ל: יוסה] מודה', אולם מספר ראשונים מצטטים 'לר' יודה/יוסה נצרכה' (ראה רטנר, אהבת ציון וירושלים, חלה, עמ' 153–154). ברם הסגנון 'לר' פלוני נצרכה' אינו מצוי בשום מקום בירושלמי (לסגנונות דומים אך שונים, ראה ערך 'למי נצרכה'), ולכן מסתבר שגרסה זו היא פרפרזה של הראשונים ולא גרסה מקורית.

97 הצורה 'אילו [...] ניחא' מזדמנת רק בשני מקומות, תרומות ו, ג (מד ע"ב), 240 ש' 7–8 וכתובות ג, א (כו ע"ב), 968 ש' 15. מכיוון שאינני מוצא הבדל משמעותי בין צורה זו ל'אילו [...] יאות', דנתי בשתי הצורות יחדיו בערך זה, והתייחסתי אל הצורה הנדירה כאל וריאנט של הצורה הרווחת יותר 'אילו [...] יאות'. ואמנם בסוגיה אחת שתי הצורות מתחלפות; ראה תרומות ז, א (מד ע"ג), 241 ש' 47–48 ('אילו [...] יאות'), לעומת מקבילתו בכתובות ג, א (כו ע"ב), 968 ש' 15 ('אילו [...] ניחא'; לחילוף דומה בין 'יאות' ו'ניחא' ראה ערך 'על דעתיה', הערה 63). – כיוון שפירושן של הרבה סוגיות 'אילו [...] יאות' אינו ברור, דברינו כאן מבוססים על חלק קטן באופן יחסי של הסוגיות הללו, ואין להוציא מכלל אפשרות שהדברים להלן משקפים תמונה חלקית בנוגע לפירוש המונח ודרכי שימוש.

98 ראה דיימונד, אמרי שפר, עמ' 447–448 (בעמ' 448 הצביע על מקבילה תנאית לביטוי שלנו – 'אילו [...] יפה אתם אומרים').

99 כצורה הנכונה של מונח זה; ראה ערך 'הן אשכחנן', הערה 425.

'אילו [...] יאות' יכול להיות מוסב על מקורות ספרותיים, כגון פסוקים,¹⁰⁰ מקורות תנאיים,¹⁰¹ וכנראה אף על בעיות¹⁰² וקושיות.¹⁰³ במקומות אחרים המונח מתייחס לתכנים ולא למקורות ספרותיים, שאילו היו תכנים אלה שונים, אפשר היה להוכיח מהם את המבוקש.¹⁰⁴ נראה שעיקר תפקידו של המונח הוא לדחות דברים שהובאו בשלב הקודם, וזאת בשני אופנים: (א) על ידי דחיית ההוכחה לטענה נגדית שהועלתה בשלב הקודם של הסוגיה, כבדוגמאות דלעיל; (ב) על ידי דחיית טיעון שבאופן תאורטי ניתן היה להעלות נגד דעתו של חכם מסוים, שלא הועלה בסוגיה.¹⁰⁵ בכמה מקומות התלמוד אינו מסביר במפורש מדוע היה 'יאות' אילו נאמרו הדברים באופן אחר, אבל הסברים כאלה באים במקומות אחרים.¹⁰⁶ בדרך כלל המונח בא בפי אמוראים או בפי הסתמא, אולם בסוגיה אחת המונח הושם בפי תנאים, כנראה על ידי עיבוד המינוח.¹⁰⁷

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

אין מונחים אחרים המתחלפים ב'אילו [...] יאות/ניחא' או הנרדפים לו.

- 100 כגון דוגמה 1; סוכה ג, ח (נג ע"ד), 647 ש' 24; סוטה ט, ד (כג ע"ד), 945 ש' 25-26. במקומות הללו, וכן במקומות אחרים כיוצא בהם, המונח בא בסגנון 'אילו הוה כתיב [...] יאות'. ראה גם עירובין א, י (יט ע"ג), 460 ש' 12-13 (שפירושו אמנם עדיין צריך עיון), שם מוסב המונח על פסוק, והוא בא בסגנון 'אילו אמ' [...] יאות'.
- 101 כגון דוגמה 2 לעיל; תרומות ז, א (מד ע"ג), 241 ש' 47-48 ומקבילה; שבת ג, ג (ו ע"א), 385 ש' 3.
- 102 ראה יבמות א, ה (ג ע"א), 834 ש' 12; מצד מבנה הסוגיה נראה שהמונח מוסב על הבעיה שבשלב הקודם, אף על פי שפירושה המדויק של הסוגיה עדיין צריך עיון.
- 103 ראה פאה א, ד (טז ע"ג), 86 ש' 41, שם נאמר במפורש 'אילו וכגרסת כ"ר, ועל פיו תיקנו במהדורת האקדמיה; בכ"ל משובש כ'אלא' [...] יאות הוית מקשי' (אך דוק, צורה זו של המונח יחידאית היא). ראה גם ערלה ג, ב (סג ע"א), 345 ש' 24 ('אילו איתתבת תמן אית הוות [נראה שצ"ל: איתתבת] יאות') ומקבילתו בע"ז ה, יב (מה ע"ב), 1410 ש' 25-26 (ונראה ששם עיקר מקומה של הסוגיה, וראה רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 140, 576-577), אלא ששם ההתייחסות כנראה אינה לעצם הקושיה, אלא להקשר שבה הקשו אותה (השווה רבינוביץ הנ"ל), אלא שפירושה המדויק של הסוגיה עדיין צריך עיון, ועל כן אין לקבוע מסמרות בנידון.
- 104 ראה למשל שבת א, ד (ג ע"ג), 371 ש' 4-5, 6-7, אך דוק, היקרויות אלו של המונח חריגות קצת, שכן הן באות במשא ומתן המיוחס לתנאים ('אמ' לו ר' ליעזר, אילו היתה חסירה ומילאוה יאות [...] אמ' לו ר' יהושע, אילו היתה מליאה וחסירה יאות').
- 105 כגון תרומות ז, א (מד ע"ג), 241 ש' 47-48 ומקבילה וסוכה ג, ח (נג ע"ד), 647 ש' 24. ראה גם שבת א, ד (ג ע"ג), 371 ש' 4-5, 6-7, ולהלן הערה 107.
- 106 ראה למשל דוגמה 1 לעיל וסוכה ג, ח (נג ע"ד), 647 ש' 24; וראה גם שבת א, ד (ג ע"ג), 371 ש' 4-5, 6-7, שאמנם חריג גם מבחינות אחרות (ראה להלן הערה 107).
- 107 ראה שבת א, ד (ג ע"ג), 371 ש' 4-5, 6-7, והשווה לתוספתא, שבת א, יז (מהדורת ליברמן, עמ' 4), וכן לבבלי, שבת קנ"ג ע"ב, המקבילים באופן חלקי לאמור בירושלמי. - בסוכה ג, ח (נג ע"ד), 647 ש' 24 המונח מציץ הסבר לדברי תנא, אולם נראה שכאן לא הושם המונח בפיו (ושיעור דברי התלמוד: 'אמ' ר' יוסה, אילו הוה כת' [...] יאות', שכך סבר ר' יוסי [=יוסה] במשנתנו; או שמא ר' יוסה המצוטט כאן הוא ד' יוסה האמורא, המסביר את דברי ר' יוסי התנא במשנתנו? ועדיין צריך עיון).

אילו [...] שמא¹⁰⁸ – 'אם [...] שמא? [...] 'נפוץ.

ספרות – מוסקוביץ, מינוח, עמ' 149; רידב"ז, כתובות פ"ט ה"א (נא ע"ב), סד"ה ר' ירמיה

'אילו [...] שמא' מציע שאלות רטוריות, שתשובתן המתבקשת מנוגדת לאפשרות שהוצעה בלשון 'שמא', כגון:

1. היורד לתוך חורבה שלחבירו ובנייה שלא ברשות [...] ביקש ליטול עציו ואבניו, אין שומעין לו [...] רב נחמן בר יעקב בעי, אילו הפורק חבילתו לתוך חורבתו שלחבירו והלך ליטלה, שמא אין שומעין לו? (גיטין ה, ה [מז ע"א], 1076 ש' 29–30)

2. [משנה: ר' שמעון בן גמליאל או', אף המכה בקורנס על הסדן בשעת מלאכה חייב, מפני שהוא כמתקין מלאכה]. וקשיא על דרבן שמעון בן גמליאל, אילו נטל לקצור ולא קצר, שמא כלום הוא? (שבת יב, א [יג ע"ג], 427 ש' 38–39 ומקבילה)

3. המוציא שם רע על הקטנה פטור. אמ' ר' הושעיה, ויאות! אילו גדולה שלא התרו בה, שמא כלום היא? וקטנה שהתרו בה כגדולה שלא התרו בה! (כתובות ד, ד [כח ע"ג], 975 ש' 33)

תפקידן של השאלות ש'אילו [...] שמא' מציע, וכן יחסן לחלק הקודם של הסוגיה, משתנה ממקום למקום. לפעמים 'אילו [...] שמא' מציע שאלות שאינן מפרשות דברים אחרים,¹⁰⁹ וברוך כלל מטרותן של שאלות אלו לפרוך את האמור לפני כן.¹¹⁰ לעתים מטרותן של התמיהות הללו להוכיח ולסייע לאמור לפניהם,¹¹¹ או לתרץ קושיות.¹¹² במקומות אחרים, שאלות 'אילו [...] שמא' מפרשות ומפרשות מסבירות את האמור לפניהם, בין אם השלב שהם מפרשים-מפרשים מכיל קושיה,¹¹³ הוכחה לטענה מסוימת,¹¹⁴ או קביעה מסוג אחר.¹¹⁵ השימוש ב'אילו [...] שמא'

108 במקומות אחדים מצאנו שיבושים קלים, כגון 'שאלו' במקום 'אילו' (יבמות טו, ד [טו ע"א], 899 ש' 4–5) ו'אלא' במקום 'אילו' (יבמות ב, ד [ג ע"ד], 838 ש' 42), אולם שיבושים כאלה נדירים.

109 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; שקלים ג, ב (מז ע"ג), 613 ש' 15; יבמות ג, א (ד ע"ג), 841 ש' 25–26.

110 ראה למשל שקלים ג, ב (מז ע"ג), 613 ש' 15; יבמות ג, א (ד ע"ג), 841 ש' 25–26; יבמות ה, ד (ז ע"א), 856 ש' 5.

111 הוראה זו קיימת במקומות ספורים, כגון יבמות א, ב (ב ע"ד), 833 ש' 4–3 ונזיר א, א (נא ע"ב), 1097 ש' 35 (במקום אחד לא ברור אם המונח מציע קושיה או הוכחה, מכיוון שפירוש הסוגיה וגרסתה אינם ברורים כל צורכם; ראה קידושין א, ד [ס ע"ב], 1149 ש' 23–24, ואין כאן מקומו להאריך).

112 ראה למשל ר"ה א, א (נו ע"ג), 661 ש' 31–32 ומקבילה; יבמות ג, א (ד ע"ג), 842 ש' 35–36; שבועות א, ה (לג ע"ב), 1342 ש' 43–44.

113 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; מע"ש ג, יא (נד ע"ג), 297 ש' 29; עירובין ו, א (כג ע"ב), 478 ש' 15–16.

114 ראה למשל דוגמה 3 לעיל; חגיגה א, ה (עו ע"ג), 779 ש' 20; יבמות ז, ה (ח ע"ב), 863 ש' 8–9.

115 ראה למשל יבמות י, ד (יא ע"א), 877 ש' 36–37 ומקבילה: ר' יונה מרמי לה לחלבין: אילו שנים אומ' פל' אכל חלב, ושנים אומ' לא אכל חלב, שמא אינו מביא אשם תלוי מספק? והכא יתן גט מספק; גיטין ג, ב (מד ע"ד), 1063 ש' 12–13; עירובין ט, ג (כה ע"ג), 491 ש' 14 ('הרא היא אסכדרה – אילו אסכדרה שמא אינה מותרת?').

לפרט ולפרש דברים שלפניו מצוי במיוחד אחרי מונחים כגון 'וקשיא',¹¹⁶ 'ויאות',¹¹⁷ ו'נעשה/נעשית כ[...]'¹¹⁸.

במקרים רבים¹¹⁹ 'אילו [...] שמא' מציע שאלות שיסודן באנלוגיה למקרים אחרים.¹²⁰ בחלק ממקומות אלה, התלמוד מקשר בצורה מפורשת בין המקרה שנידון במשפט ה'אילו [...] שמא' לנושא הנידון לפניו כן בלשונות כמו 'וכא/ודכותה',¹²¹ אולם על פי רוב אין התלמוד משתמש במינוח זה במקרים כאלה.

לפעמים 'אילו [...] שמא' מוסב על מקורות תנאיים, ובראשם המשנה - בדרך כלל, כדי להקשות עליהם.¹²²

במקום אחד המונח בא בפי תנא,¹²³ כנראה¹²⁴ ב'עיבוד המינוח'; ומעניין, שבמקום זה המונח בא בהקשר אגרי, כשהוא מתייחס לפסוק (!), וזאת בניגוד לכל שאר היקרויותיו של המונח.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

לא מצאתי חילופים ברורים בין 'אילו [...] שמא' למונחים אחרים. עם זאת, במקום אחד כתוב 'שמא' בלי 'אילו' לפניו כן בגוף כי"ל, ו'אילו' הושלמה על ידי המגיה,¹²⁵ ולא ברור אם לפניו שיבוש טכני פשוט מחמת השמטה¹²⁶ או גרסה חלופית, שכן גם 'שמא' בלי 'אילו' עשוי להתפרש

- 116 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; יבמות יג, א (יג ע"ג), 891 ש' 3-4; כתובות ח, ט (לב ע"ב), 995 ש' 23.
- 117 כגון דוגמה 3 לעיל; דמאי ו, יא (כה ע"ד), 139 ש' 35-36; יבמות ג, ח (ה ע"א), 845 ש' 4.
- 118 ראה למשל ביצה א, א (ס ע"א), 681 ש' 3; גיטין א, א (מג ע"ב), 1055 ש' 4-5; קידושין א, ב (נט ע"ג), 1145 ש' 9-11.
- 119 אבל לא תמיד; ראה למשל דמאי ג, ד (כג ע"ג), 128 ש' 8; ביצה א, א (ס ע"א), 682 ש' 30-31; יבמות טו, ד (טו ע"א), 899 ש' 4-5.
- 120 ראה למשל דמאי ו, ד (כה ע"ג), 138 ש' 12-13; עירובין ו, א (כג ע"ב), 478 ש' 15-16; יבמות ג, ח (ה ע"א), 845 ש' 4; וראה גם בהערה הבאה.
- 121 ראה למשל ברכות ח, ז (יב ע"ג), 64 ש' 22 (מוסב על דברי המשנה: 'מי שאכל ושכח ולא ברך, בית שמאי אומרים יחזור למקומו'): 'טעמון דבית שמי, אילו שכח שם כיס אבנים טובות ומרגליות, שמא לא היה חוזר ונוטל כיסו? אף הכא יחזור למקומו ויברך'; חגיגה א, ה (עו ע"ג), 779 ש' 20; גיטין ג, ב (מד ע"ד), 1063 ש' 12-13 ('ודכותה'; מפרט 'מפסולו את למד הכשיר', לעיל ש' 11).
- 122 ראה למשל שקלים ג, ג (מז ע"ג), 613 ש' 15-16; סוכה א, א (נא ע"ד), 635 ש' 29; יבמות ג, י (ה ע"א), 845 ש' 28-29.
- 123 ראה קידושין א, י (סא ע"ד), 1160 ש' 10: 'דרש בן עזאי, "זכובי מות יבאיש יביע שמן רוקח" - אילו זכוב אחד שמת, שמא אינו מבאיש שמן רוקח? וזה ('החוטא'), על ידי חט אחד שחטא, איבד כל זכויות שבידו'.
- 124 אני כותב 'כנראה', מפני שבמקום אחד מצאנו מונח הנראה נרדף מצד משמעו ודומה מאוד מצד צורתו במקור תנאי. ראה משנה נזיר ה, ג: 'ומה אילו וכך בכ"י פרמה, וכעין זה בכ"י לו ('מה אילו'); בכ"י קויפמן 'מא אילא', והיא היא! טעה והניח את השבט על השמיני או על שנים עשר, שמא עשה כלום?'; אך דוק, לשון זה אינו זהה למונח בירושלמי, שכן הוא פותח במילה 'מה', בניגוד למונח הירושלמי.
- 125 ראה ברכות ח, ז (יב ע"ג), 64 ש' 24-25 (וראה להלן, הערה 126). ראה גם שרידי הירושלמי, עמ' 228 ש' 23 (ושם המונח הוא חריג מבחינות שונות; ראה לעיל, הערה 123), שם כתוב רק 'שמא', בלי 'אילו' (אולם הגרסה 'אילו [...] שמא' מקוימת על ידי כי"ל, ראה קידושין א, י [סא ע"ד], 1160 ש' 10).
- 126 ודוק, בגוף כי"ל כתוב 'אפיי' במקום 'אלו' שהוסיף המגיה, ואפשר אפוא ש'אפילו' הוא שיבוש גרפי קל במקום

כמו 'אילו [...] שמא'. כמו כן, נראה שהמונח הנדיר *'אילו [...] דילמא' נרדף ל'אילו [...] שמא'. גם המונח הנדיר *'אילו [...] כלום' מתפרש ככל הנראה כמו 'אילו [...] שמא', ואף הביטוי המצוי 'אתא (איתא) חמי' עשוי להתפרש כך.¹²⁷

(ו) אין כיני¹²⁸ ('אן כיני',¹²⁹ וכן שיבושים אחדים¹³⁰) – 'אם כן היא [...]'. מצוי.

ספרות – אלת"י א, עמ' 568–569, 577; זוסמן, מבוא, עמ' לד הערה 225; מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 215; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 116 הערה 10; מלמד, פרקי מבוא, עמ' 620; רידב"ז, בק"פ"א ה"ב (ד ע"ב), ד"ה א"ר ירמיה

'אין כיני' מציע מסקנה העולה מתוך המקרה הנידון לפני כן, בדרך כלל כדי להקשות על האמור שם, על דרך 'אי הכי' בבבלי, כגון:

1. ספינה שבים [...] אם היתה עמוקה מן המים עשרה טפחים [...] מטלטלין מתוכה לים, אבל לא מן הים לתוכה [...] למה מתוכה לים מותר? מפני שאינה גבוהה עשרה.¹³¹ אין כיני, אפילו מן הים לתוכה!¹³² (שבת יא, ה [יג ע"ב], 426 ש' 9)
2. אכל חמשה נמלים כאחת בהעלם אחד חייב על כל אחת ואחת משום ברייה [...] אכל מן הריסוסין ('נמלים שנמעכו') כזית ונמלה חייב שתים. אין כיני, אכל מן הריסוסין פחות מכזית והשלים להם נמלה, חייב שתים ('משום ברייה ומשום אכילת כזית')! אין כיני, אכל נמלה שיש בה כזית חייב שתים! (נזיר ו, א [נד ע"ד], 1117 ש' 32, 33)

על פי רוב נראה ש'אין כיני' מציע קושיות (כבדוגמה 1 לעיל). ברם דומה שבמקומות אחרים אין הכרח לפרש כך (אף שכנראה ניתן לפרש כך), ואפשר שהמונח מתפרש בניחותא,¹³³ ומטרתו

'אלו'. עוד ראוי לשים לב, שלעיל ש' 22 באמת כתוב 'אילו [...] שמא', אלא שאין להוציא מכלל אפשרות שלפנינו סוג של גיוון המינוח.

127 השווה מוסקוביץ, מינוח, עמ' 149.

128 לעתים רחוקות ביטוי זה אינו בא בהוראה טרמינולוגית כמתואר בערך זה; ראה למשל קידושין ד, ו (סו ע"א), 1184 ש' 3–4 ('אמ' ליה, ר', על המנהג לוקין? אמ' ליה, אין כיני את חמי מפיס ואנא מוקים ליה) וסנהדרין יא, ז (ל ע"ב), 1330 ש' 32.

129 כך בקטעי גניזה אחדים (לפעמים בווריאציות קלות); ראה קטע לוינגר, עמ' רמד ש' 30 ('אן כיני'); שרידי הירושלמי, עמ' 140 ש' 11 ('אן כיני'); ומסתבר שכך יש לקרוא גם בשרידי הירושלמי, עמ' 12 ש' 14 ('ואו [=ואן] כיני').

130 ראה הצורות שנרשמו באלת"י א, עמ' 568–569, 577; זוסמן, מבוא, עמ' לד, הערה 225.

131 אפשר לפסק גם בתמיהה: 'למה מתוכה לים מותר, מפני שאינה גבוהה עשרה? אין כיני [...]'; אלא שלעניין פירוש ה'אין כיני' אין הפיסוק משנה.

132 אפשר לפסק כאן באופן קצת שונה (אולם אין לכך הברל משמעותי מבחינת הבנת המונח): 'אין כיני, אפילו מן הים לתוכה, ולמה מן הים לתוכה אסור?' (בניגוד לפיסוק המוצע בפנים, שלפיו ההמשך – 'למה מן הים לתוכה אסור' – אינו חלק מתמיהה 'אין כיני', אלא שאלה רטורית המובילה לתשובה טנטטיבית ל'אין כיני').

133 כך למשל בדוגמה 2 לעיל (עייני שם היטב, וראה גם המשך הסוגיה); ברכות ב, ו (ה ע"ב), 21 ש' 18 ומקבילה (בברכות משובש כ'אין בעי', אך לנכון במקבילה); סנהדרין א, ב (יט ע"א), 1269 ש' 27; וראה גם פסחים א, א (כו ע"א), 497 ש' 12 (ראה מפרשים על אתר, ומה שהעיר על קטע זה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 368). כיוצא בזה גם אצל המונח 'אי הכי' בבבלי, ראה למשל תוספות, קידושין מו ע"א, ד"ה אמר רב יוסף.

להוביל למסקנות – ברגיל, מסקנות מרחיקות לכת במידה זו או אחרת – שאפשר להסיק מן המקור שעליו הוא מוסב, שכן במקרים כאלה אין הוכחה חד-משמעית (כדוגמת תירוץ ברור לקושיה שאולי מוצעת על ידי המונח) שהמסקנה המוצעת בלשון 'אין כיני' אינה מתקבלת על הדעת.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד 'אין כיני' מתחלף ב'כן אנן אמרינן',¹³⁴ אלא שבמקרה זה 'אין כיני' מזדמן במסכת נזיקין, בסוגיה השונה בפרטים אחדים ממקבילתה, ופירושה וגרסתה המדויקים עדיין זקוקים לעיון נוסף.¹³⁵ לכן, אי אפשר לקבוע בוודאות אם לפנינו חילוף בין מונחים בעלי משמעות זהה (לפחות בהקשר הנידון), או שמא הצעות שונות של הסוגיה, שחילוף המונחים נובע מהן. נראה ש'אין כיני' נרדף למונח העברי הרווח הרבה יותר, 'מעתה'.¹³⁶ אפשר ש'אין כיני' מתפרש כמו 'אין תימר כן' כשהמונח האחרון מציע קושיות (שהרי יש לו תפקידים רבים אחרים¹³⁷).

אין מן הדא לית שמע מינה כלום (לפעמים בשינויים קלים¹³⁸) – 'אם מזו, אין אתה¹³⁹ שומע ממנה כלום'. מונח דחייה, מצוי.

ספרות – אלת"י א, עמ' 569

'אין מן הדא לית שמע מינה כלום' מציע לדחות את האמור לפניו, כגון:

1. מניין שהוא ('הפקד') פטור מן המעשרות? ר' יונתן בריה דר' יצחק בר אחא שמע לה מן הדא: 'אין מעברין את השנה לא בשביעית ולא במוצאי שביעית, ואם עיברוה הרי זו מעוברת'. בחודש אחד שהוא מוסיף, לא פטור הוא ממעשרות?

134 ראה ב"מ ג, ג (ט ע"א), 1221 ש' 26 ('ואין כיני' – וליתר דיוק, 'ואין כיני אפי' [...]); כך גם בכ"א עמ' 52 ש' 19), אולם במקבילה בכתובות ט, ה (לג ע"א), 999 ש' 36, 'כן אנן אמרינן'.

135 ראה מפרשים על אתר, ואין כאן מקומו להאריך. מכל מקום, העובדה שהמונח 'כך' אנו אומרים אינו בא בסוגיית נזיקין כנראה אינה מוכיחה הרבה, שהרי מונח זה בא במקומות אחרים במסכת זו; עיין ערך 'כך' אנו אומרים', הערה 228.

136 עיין ערכו, ושם דיון במונחים אחרים העשויים להתפרש באופן דומה, אף על פי שאינם נרדפים ממש ל'מעתה' או ל'אין כיני'.

137 עיין ערך 'אין תימר', הערה 161.

138 כגון 'הכא' במקום 'הדא' (ראה שרידי הירושלמי, עמ' 120 ש' 15, 121 ש' 11 [הכה'], במקום 'הדא' שבכ"ל); 'מהרא' במקום 'מן הדא' (שבועות ז, ב ולו ע"ד), 1366 ש' 44; על הצורה 'מהרא' במקום 'מן הדא' בחלקים האחרונים של הירושלמי לפי כ"ל, השווה ערך 'נשמעינה מן הדא', הערה 73; וכן 'ואין מן הדין' אמן שבועה' (סוטה ב, ה יח ע"ב), 916 ש' 34; המילים שבסוגריים הושלמו על ידי סופר כ"ל, ועיקר הגרסה כאן, כולל המילים הנ"ל, מקוים על ידי כ"ר).

139 לתרגום זה (על אף היעדר המילה 'את' במונח), עיין ערך 'לית שמע מינה כלום', הערה 421.

[...] **אין מן הדא לית את שמע מינה כלום** – 'שמור את חודש האביב', שמריהו עד שיבוא בחידושו (ומשום כך אם עיברו מעוברת)! ויי דא אמ' דא ('שהפקר בית דין הפקר')? [...] (פאה ה, א [יח ע"ד], 98 ש' 35 ומקבילה)
 2. [משנה: 'אוכלין עריי מן העיסה עד שתיתגלגל בחיטים']. אמ' ר' חגי, לא שנו אלא עראי, אבל קבע אסור, מפני שהוא מערים לפוטרה מן החלה. אמ' ר' יוסי, אי מן הדא לית שמע מינה כלום, שאפילו שהוא נוטל ממנה שתים שלש מקרצות, מכיון שהוא עתיד להחזירו לדבר שלא נגמרה מלאכתו, מותר (ומשום כך אפילו אכילת קבע מותרת לפני גלגול)¹⁴⁰ (חלה ג, א [נט ע"א], 321 ש' 47)

'אין מן הדא' יכול להציע דחיית המקור לטענה שהובאה לפני כן, כבדוגמה 1, או דחיית עצם הקביעה שהובאה שם, כבדוגמה 2.¹⁴¹
 כמעט תמיד¹⁴² מוצע אחרי המונח נימוק לדחיית האמור לפני המונח. נימוק זה יכול להתבסס על מקור ספרותי (דרשת פסוק, מקור תנאי, או מימרה), כבדוגמה 1,¹⁴³ או על טענה הגיונית, כבדוגמה 2.¹⁴⁴

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

'אין מן הדא לית שמע מינה כלום' דומה קצת ל'תפתר [...] ולית שמע מינה כלום', אולם ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'תפתר' מציע אוקימתות, מה שאין כן אצל 'אין מן הדא'. קיים דמיון גדול יותר (לפחות מן הבחינה החיצונית) בין 'אין מן הדא' לצורות אחרות המכילות את הלשון 'לית שמע מינה כלום', אולם צורות אלו מזדמנות רק במקומות ספורים,¹⁴⁵ ועל כן קשה לקבוע בצורה מדויקת את היחס ביניהן לבין המונח שלנו.

140 ולפי זה המשנה לא אמרה שאוכלין עראי מן העיסה עד שתגלגל כדי ללמדנו שאכילת קבע אסורה לפני גלגול, אלא ללמדנו שאפילו אכילת עראי אסורה אחרי גלגול.

141 ראה גם ב"ק ו, ז (ה ע"ג), 1204 ש' 17-18 ומקבילה.

142 אולם ראה סוטה ב, ה (יח ע"ב), 916 ש' 34, ואין לדעת אם היעדר הנימוק לדחיית המקור יסודו ביד המקרה, אולי מחמת השמטת סופרים שבה נשמט הנימוק (אך דוק, גרסתנו כאן מקוימת על ידי כ"ר), או שמא הוא קשור לסגנונו המיוחד של המונח כאן ('אין מן הדין אמן שבועה'; ראה לעיל הערה 138). וכן כנראה במגילה א, יד (עב ע"ג), 756 ש' 27 (שפירושו אמנם עדיין צריך עיון קצת; אך דוק, גם במקבילה בוויקרא רבה כב, ט [מהדורת מרגליות, עמ' תקכ], אין ה'אין מן הדא' מנומק).

143 כך כנראה במגילה א, ז (עא ע"א), 745 ש' 42-43 ושם הי"ד (עב ע"ג), 756 ש' 27 (אולם פשרן של סוגיות אלו עדיין צריך עיון).

144 ראה גם מגילה א, א (ע ע"ב), 741 ש' 16 וב"ק ו, ז (ה ע"ג), 1204 ש' 18-19 ומקבילה.

145 ראה ערך 'לית שמע מינה כלום', הערות 423, 430.

אין¹⁴⁶ תימר ('אין/אם תאמר',¹⁴⁷ 'אם אנו)מר את'¹⁴⁸) - 'אם תאמר'. נפוץ.

ספרות - אלת"י א, עמ' 926-930; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 21; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 4; דיימונד, אמרי שפר, עמ' 451-452; זוסמן, כתב־יד אשכנזי, עמ' 48 הערה 89; זוסמן, שקלים, עמ' 31 הערה 99; מאיר, משיבים או שואלים, עמ' 167; מוסקוביץ, הערות וביאורים בירושלמי, עמ' 80 הערה 63; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 76, 84, 102 הערה 12; רידב"ז, ברכות ג, ו (כח ע"ב), ד"ה עד כדון; שם, סוכה ג, ב (יג ע"א), ד"ה למה; שם, כתובות ה, ו (לז ע"א), ד"ה ר"ה; שם, שבועות ד, ז (כב ע"א), ד"ה למה; ר"ש, פירוש למשנה, שביעית ז, ו

'אין תימר' בא בשתי הוראות עיקריות:

א. בכמה מקומות 'אין תימר' מציע אפשרות תאורטית כדי לדחותה, על דרך 'וכי תימא' או 'ואי סלקא דעתך' בבבלי,¹⁴⁹ כגון:

1. תני, חגיגת ארבעה עשר היתה באה מן המעשר [...] זאת אומרת שהיא רשות; אין תימר חובה, דבר שהוא בא חובה בא מן המעשר? (פסחים ו, ה [לג ע"ג], 533 ש' (19)
2. מתנית' פליג' על מאן דאמ' ('פירות מופקדין') כרגלי מי שהן מופקדים אצלו הן, דתנינן: 'מי שהיו פירותיו בעיר אחרת ועירבו בני אותה העיר לבוא אצלו ('והוא לא עירב אתם'), לא יביאו לו מפירותיו'; אין תימר כרגלי מי שהיו מופקדין אצלו הם, יביאו לו מפירותיו! (ביצה ה, ו [סג ע"ב], 702 ש' 3)
3. כתיב 'וענף עץ עבות' - עץ שענפיו חופין את רובו ועולה כמין קליעה, ואי זה זה, זה הדס. אין תימר זיתא, עולה כמין קליעה ואין ענפיו חופין את רובו; אין תימר זרגונה, ענפיו חופות את רובו ואינו עולה כמין קליעה (סוכה ג, ב [נג ע"ג], 645 ש' 37, 38)

146 לפעמים כתוב 'אין' בקטעי גניזה (וכתיב זה לתיבה זו רווח בקטעי הגניזה גם שלא במונח שלנו), כגון שרידי הירושלמי, עמ' 22 ש' 12 ('ואן תאמר') ועמ' 127 ש' 3 ('ואן תמר'). נוסף על כך, המונח משתבש בדרכים שונות (כגון כתובות ג, א [כז ע"א], 966 ש' 45 - לפנינו 'אין תימר', אולם ברור שצ"ל 'אין תימר'; ע"ז א, א [לט ע"ב], 1377 ש' 6 - לפנינו 'אין תימר', אך ברור שצ"ל 'אין תימר'), אולם מכיוון שאין מדובר בשיבושים קבועים, לא הרחבנו את הדיבור עליהם כאן.

147 ראה למשל שבת י, ג (יב ע"ג), 422 ש' 36 ('אין תאמר'); יבמות ה, א (ו ע"ד), 854 ש' 50-855 ש' 2 ('אם תאמר [...] אם תאמר'); שרידי הירושלמי, עמ' 218 ש' 22 ('אין תאמר' בפעם הראשונה, אולם 'אין תימר' בפעם השנייה). לחילופים בין הצורה ה'תקנית' יותר 'אין תימר' ל'ואם תאמר' בעדי הנוסח המוגהים של מסכת שקלים, ראה זוסמן, שקלים, עמ' 31, הערה 99 (והשווה זוסמן, כתב־יד אשכנזי, עמ' 48, הערה 89, על גרסאות דומות ב'ספר ירושלמי').

148 לפעמים צורה זו באה במקום 'אין תימר' (שאפשר שהיא צורה מקורית יותר); ראה למשל ברכות ה, ג (ט ע"ג), 47 ש' 32 ('אם אומ' את'), אולם בשרידי הירושלמי, עמ' 22 ש' 12 'ואן תאמר', ובמקבילה במגילה ד, ה (עה ע"ב), 771 ש' 46 'אין תימר'; שבת ט, ג (יב ע"א), 420 ש' 18-19 ('אם אומ'; וברור שצ"ל 'אם אומר >את', וכן הוא במקבילה ואלא ששם 'אם אמר את' בא בהשלמת גרש של המגילה) לעומת המקבילה בב"ר פ, ט (מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 962 - 'ואין תימ').

149 וכן 'ואם תאמר' בספרות התנאים, אולם ביטוי זה נדיר מאוד שם.

ל'אין תימר' בהוראה זו שני שימושים עיקריים: 150 (א) פירוט טיעון הבא בשלב הקודם של המשא ומתן והוכחתו באמצעות סוג של *reductio ad absurdum*, כבדוגמאות 1, 2 לעיל (דהיינו פירוט ה'זאת אומרת' ו'מתניתא פליגא' בדוגמאות אלו). 'אין תימר' שכזה יכול לבסס טיעונים הממלאים תפקידים שונים במשא ומתן התלמודי; 151 (ב) נטרול קושיה פוטנציאלית על קביעה הבאה לפני המונח כדי לבסס את הקביעה הנ"ל, שלא במסגרת פירוט טיעון 'דיאלקטי' – שוב, באמצעות סוג של *reductio ad absurdum* – כבדוגמה 3 לעיל (היינו שלילת האפשרות ש'ענף עץ עבות' איננו הדס). 152

הסגנון המקובל אצל 'אין תימר' בהוראה זו הוא: 'אין תימר' – [טענה המנוגדת לאמור לעיל, שתישלל בהמשך] – [נימוק לשלילת הטענה הנ"ל]. הטענות המועלות בלשון 'אין תימר' נדחות בדרך כלל מפני שהן בלתי אפשריות מבחינה הלכתית או מבחינה מציאותית, 153 כבדוגמאות דלעיל. בכמה מקומות המונח בא אחרי טענות המוצעות בלשון 'הדא אמרה' או 'זאת אומרת' כדי להוכיחן. 154 כמו כן, במקומות מספר המונח בא בסגנון 'אין תימר' – [טענה מסוימת], ניתני [...]. 155

במקומות מספר 'אין תימר' בהוראה זו בא פעמיים בזה אחר זה, 156 ובחלק מן המקומות הללו הוא מציע קושיות ששיעורן 'מה נפשך', שכן נראה שהדברים הבאים לפני המונח אינם מסתדרים לפי אפשרות כלשהי העשויה לתפוס במקרה דנן. 157

במקומות מספר המונח בא בצורה 'אם אומר (אמר) את כן'. 158 בכמה מקומות ביטוי זה מתפרש כמו 'אין תימר', שכן הוא מציע אפשרויות תאורטיות כדי לדחותן – לפעמים, מפני שהן כרוכות בחששות שונים, על דרך 'גזרה שמא', 159 ובמקרים אחרים מפני שאימוץ האפשרות הנידונה

150 נראה שבסוגיה אחת 'אין תימר' אינו בא לחזק או לבסס את האמור לפניו בדרך של *reductio ad absurdum*, אלא להציע קושיה עצמאית. ראה נדרים ג, ב (לז ע"ד), 1025 ש' 29 (מוסב על המשנה שם: 'נדרים הוי' (הבאי') – אמ' >ר, <אם לא ראיתי [...] נחש כקורת בית הבר': 'שמואל אמ', במרובע ('נחשב נדר הבאי'). אין תימר ב(שאינו) [כנוסח המקבילה, ראה להלן] מרובע, למה לי גדול? אפי' קטון! – אמ' ר' מתנייה, לית אורחיה דהדין תנייה מתפיס אלא מילה רובא'. ברם במקבילה (שבועות ג, ט ולד ע"ד), 1351 ש' 26 הדברים מנוסחים באופן אחר: 'ואם במרובע, ניתני אפי' קטון! ואמנם אפשר שזהו הנוסח המקורי, וכי הגרסה בנדרים, לפיה 'אין תימר' אינו מתפרש כהוראתו הרגילה, היא גרסה משנית, שנוצרה עקב סוג של 'אשגרה מעלמא'; וצריך עיון.

151 למשל, הוכחת היסקים 'לשמים' (כגון דוגמה 1 ויומא ה, א ומב ע"ב), 582 ש' 9-10; פירוט וביסוס קושיות (כגון דוגמה 2 וברכות ז, א וא"ע"א, 55 ש' 39-40); ביסוס סיוע (כגון מו"ק א, ח לפ ע"ד), 806 ש' 22-23, כתובות ג, א (כו ע"א), 966 ש' 45. ראה לעיל הערה 146.

152 כיוצא בזה ראה עוד למשל ברכות ז, א (יא ע"א), 55 ש' 29; שבת א, א (ב ע"ד), 367 ש' 12; כתובות ג, א (כו ע"א), 966 ש' 45 (ראה לעיל הערה 146).

153 אך לעתים על סמך חששות, מעין 'גזרה שמא', כגון דמאי ג, א (כג ע"ב), 125 ש' 16 ('אם אמר את [...] נמצאת נועל דלת בפני עם הארץ') ושקלים א, א (מו ע"א), 604 ש' 37.

154 עיין ערך 'הדא אמרה', הערה 124, וערך 'זאת אומרת', הערה 9.

155 עיין ערך 'ניתני', הערה 53.

156 ראה למשל דוגמה 3 לעיל; שקלים ג, א (מו ע"ב), 611 ש' 35, 36 ומקבילה; וראה ההערה הבאה.

157 ראה למשל קידושין ד, א (סה ע"ב), 1178 ש' 31-32 ('אילין בנות ברזיליי, לשם שמים נתגירו או שלא לשם שמים נתגירו? אין תימר' לשם שמים נתגירו, יאכלו בקדשי הקדשים! ואין תימר שלא לשם שמים נתגירו, אפי' בקדשי הגבול לא יאכלו!'); תעניות ד, ח (סח ע"ג), 732 ש' 1-2; יבמות ז, א (ח ע"א), 861 ש' 11-12.

158 ובשני מקומות 'אין תימר' כן; ראה סוטה ח, ט (כג ע"א), 942 ש' 24 וקידושין א, א (נח ע"ג), 1138 ש' 44.

159 כגון ביצה ב, א (סא ע"ב), 688 ש' 31: 'בדין היה שיהו אופין ומבשלין מיום טוב לשבת; אם או' את כן, אף הוא

עלול להביא לתוצאות בלתי אפשריות או בלתי מתקבלות על הדעת מבחינה הלכתית.¹⁶⁰ צורה זו ממלאת מגוון רחב של תפקידים בסוגיה.¹⁶¹ ואכן נראה שההבדל העיקרי בין צורה זו ל'אין תימר' בלי 'כן' אחריו הוא סגנוני: אצל 'אין תימר' האפשרות שנשללת מפורטת אחרי המונח ('אין תימר' – [האפשרות הנדונה] – [תוצאה בעייתית]), ואילו אצל 'אם אומר את כן' אפשרות זו נרמזת בלשון 'כן'.¹⁶²

במקומות בודדים המונח בא בסגנונות אחרים, כגון * 'אין תימר' [...] 'אות/ניחא/קשיא'; וכיוון שהוראותיהן הכלליות של צורות אלו ברורות, לא נדון בהן כאן.¹⁶³

ב. במקומות אחרים 'אין תימר' מציע השלכות של אפשרות או מספר אפשרויות שהוצעו לפני כן,¹⁶⁴ כגון:

4. המשוך ('בערלתו') [...] לא יאכלו בתרומה. ר' זריקן ר' ינאי ביר' ישמעאל בשם ר' יוחנן, משום קנס. ר' ירמיה, ר' שמואל בר רב יצחק בשם רב, גזירה גזרו ('שנראה כערל'). מה נפק מן ביניהון? משך לו אחר ערלה או שנמשכה מאיליה. **אין תימר** קנס, אין כאן קנס; **אין תימר** גזירה גזרו, אפילו כן גזירה גזרו (יבמות ח, א [ח ע"ד], 866 ש' 6)

5. ר' שמעון בן לקיש בעי, מהו שיביא ממנה ('מאשרה שביטלה') [לולב]? מצוות כגבוה הן, או אינן כגבוה? **אין תימר** כגבוה הן, אינו מביא; **אין תימר** אינו כגבוה, מביא (ביכורים א, ב [סג ע"ד], 349 ש' 45)

אופה ומבשל מיום טוב להול'; שביעית ד, א (לה ע"א), 189 ש' 22; שם ו, ו (לו ע"א), 201 ש' 13 ומקבילה. במקומות אלה (והוא הדין למקומות אחרים), החשש מובע בסגנון 'אין תימר כן, אף הוא [...] וכדומה. ראה עוד מוסקובין, גזרה שמא, סעיף ו.

160 כגון ר"ה ב, א (נו ע"ד), 669 ש' 14 ומקבילה: 'אילו שנים [...] אחד הכל מכירין אותו שהוא יש' ואחד אין אדם מכירו > חבירו מכירו, חבירו מהו שיעשה כאחד מן השוק להעיד עליו? – אם או' את כן, לא נמצאת כל העדות מתקיימת בעד אחד?; פסחים ה, א (לא ע"ד), 522 ש' 46-47; כתובות א, א (כד ע"ד), 953 ש' 11. בחלק ממקומות אלה, המונח בא בסגנון 'אין תימר כן' – [לפעמים: 'לא', בתמיהה] נמצא/ת [...], כגון תרומות ב, ב (מא ע"ג), 225 ש' 20; ר"ה ב, א (נו ע"ד), 669 ש' 14 ומקבילה (ראה תחילת הערה זו); יבמות ב, י (ד ע"א), 840 ש' 19.

161 כגון הצעת קושיה (קירושין א, א [נח ע"ג], 1138 ש' 44); הנמקת קביעה קודמת וביטוסה (כתובות ט, ד [לג ע"א], 999 ש' 9); פשיטת בעיה (שביעית ד, א [לה ע"א], 189 ש' 22); תירוץ קושיה (פסחים ה, א [לא ע"ד], 522 ש' 46-47).

162 וראה ר"ה ב, א (נח ע"א), 670 ש' 4-5 ('ש'אם או' את [...] אם או' את כן' – נראה שיש כאן קונפליציה (ושמא עדיף לכנותו 'לישנא אחרינא') המורכבת משתי גרסאות, האחת בסגנון 'אם אומר את – [תוכן הדברים]' והשנייה בסגנון 'אם אומר את כן' (אולם דוק, עיקר גרסת כ"ל כאן מקוימת על ידי שרידי הירושלמי, עמ' 149 ש' 15-17; וראה ליברמן, תוספתא כפשוטה, ה, עמ' 1032, לפירוש הסוגיה).

163 עיין ערכיהן של צורות אלו (וראה דיימונד, אמרי שפר, עמ' 451-452).

164 הוראה זו של המונח מזכירה קצת את 'מר' (ר' פלוני) סבר [...] מר' (ר' פלוני) סבר' או 'מאן דאמר [...] מאן דאמר' אחרי 'איכא ביניהו' בבבלי. עם זאת, ברור שהמונחים בבבלי אינם נרדפים ל'אין תימר' (ובדרך כלל, 'אין תימר' [...] 'אין תימר') בירושלמי, הן מפני שבמקרים רבים הבבלי מוותר על פירוט השלכות הנפקותא אחרי 'איכא ביניהו', והן מפני שהניסוח בירושלמי מתמקד בהשלכות של האפשרויות עצמן, בעוד שהניסוח בבבלי מתמקד בעמדותיהם של בעלי הפלוגתא.

'אין תימר' בהוראה זו רגיל לבוא פעמיים זה אחר זה, בסגנון: 'אין תימר [אפשרות א] - [השלכה X]; אין תימר [אפשרות ב] - [השלכה Y]'. עם זאת, הדברים אינם מוחלטים; לפעמים 'אין תימר' בהוראה זו בא רק פעם אחת - בדרך כלל, כשהוא בא כחלק ממבנה בסגנון: 'מה טעמא דר' פלוני' - [אפשרויות הסבר שונות] - 'מה נפיק מביניהון' - [מקרה נפקות] - 'אין תימר' - [אפשרות מסוימת, וקושי הנגרם עקב אימוץ אפשרות זו] - 'לית טעמא דלא [...]'.¹⁶⁵ כמו כן, יש ש'אין תימר' בא פעמיים בזה אחר זה, אבל לא בהוראה המתוארת כאן (כבדוגמה 3 לעיל).

'אין תימר' בהוראה זו רגיל לבוא אחרי המונח 'מה נפיק מן ביניהון',¹⁶⁶ וכן אחרי מונחים אחרים המציעים בעיות שיש להן שני צדדים.¹⁶⁷

ברגיל התלמוד מסתפק בהצעת האפשרויות השונות אחרי 'אין תימר [...] אין תימר' בלי לנסות להכריע ביניהן.¹⁶⁸

בחלק מן המקרים ההשלכות שמציע 'אין תימר' שכזה נראות טריוויאליות,¹⁶⁹ ואפשר שהתלמוד ציינן מסיבות דידקטיות - לשם תוספת הבהרה ללומדים.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

נראה ש'אין תימר' בהוראתו השנייה מתחלף במקום אחד ב'אין תעבדיניה' על ידי גיוון המינוח,¹⁷⁰ ואכן נראה שמונחים אלה קרובים מאוד במשמעותם, ואולי אף נרדפים. כמו כן, 'אין תימר' בהוראה זו קרוב במשמעותו ל'על דעתיה דר' פלוני [...] על דעתיה דר' אלמוני' (או 'מאן דאמר [...] מאן דאמר'), אלא ש'אין תימר' מתייחס לעצם האפשרות שהועלתה לפניו, בעוד ש'על דעתיה דר' פלוני' ו'מאן דאמר' מתייחסים לדבריו של חכם מסוים, שהוא בעל הדעה הגידונה.

נוסף על כך, נראה שהמונחים 'אין תימר' / 'אם אומר את' ו'אם אומר את כן' המתפרשים בהוראה הראשונה קרובים מצד משמעותם ל'דלכן' במקרים רבים, שכן כל המונחים הללו עשויים להציע הוכחות לאמור לפניהם באמצעות *reductio ad absurdum*. עם זאת, 'אין תימר' שונה

165 השווה ערך 'לית טעמא דלא', ליד הערה 353.

166 ראה למשל דוגמה 4 לעיל; ברכות ג, א (ה ע"ד), 24 ש' 23-24; פסחים ז, א (לד ע"א), 535 ש' 42-43; והשווה ערך 'מה נפיק מן ביניהון', ליד הערה 236.

167 כגון 'היך עבידא' (כשהוא מציע נפקות בין שתי דעות או שתי אפשרויות, כגון סוטה ב, ז ו'ח ע"ב), 917 ש' 48-49 'אין תימר' השני נשמט על ידי הדומות, אך נוסף בהגהת המגיה וישנו בכי"ר); 'למה' (שביעית ז, ז ו'ז ע"ג), 204 ש' 7-8; 'מה איתאמרת' (כלאים ה, ז ו'ז ע"א), 162 ש' 42 [המשפט הכולל את שני 'אין תימר' נשמט מפני הדומות, אך נוסף על ידי המגיה וישנו בכי"ר, כי"ס ובמובאה אצל הר"ש משנץ בפירושו למשנה על אתר], 'מה את עבד לה' (פסחים ז, ו ו'ז ע"ג), 539 ש' 19-20; 'מהו' (כגון מעשרות ד, א ו'א ע"ב), 277 ש' 33-34; ה'אין תימר' השני, יחד עם חלק מן המשפט המכיל אותו, נשמט על ידי דומות בכי"ל, אך ישנו בכי"ר ובכי"ס).

168 עיין ערך 'מה נפק מן ביניהון', ליד הערה 238.

169 ראה למשל סוטה א, א (טז ע"ב), 905 ש' 5-6: 'שלא יקנא לה לא מתוך שחוק ולא מתוך שיחה [...] מה איתאמרת, למצוה? לעיכוב? אין תימר למצוה, קינויו קינוי; אין תימר לעיכוב, אין קינויו קינוי; עירובין י, א (כו ע"א), 492 ש' 39-40; נדרים ג, ו (לח ע"א), 1027 ש' 9.

170 ראה ערלה ב, א (סא ע"ד), 337 ש' 35-36 ('אין תימר' [...] ואין תעבדיניה'). נראה ששתי הגרסאות מתאימות כאן באותה מידה, כיוון שהמונח בא בתגובה לשאלת 'מה את עביר לה' (ראה לעיל הערה 167).

מ'דלכן' מבחינות שונות. כך, למשל, 'אם אומר את' מפרט בהמשך את האפשרות שהוא שולל ('אם אומר את X'), בעוד שפירוט כזה חסר אצל 'דלכן', כיוון שהוא כלול ממילא ב'כן' שבסוף המונח. ועוד, ש'אם אומר את כן' רגיל למלא תפקידים ש'דלכן' אינו ממלא, כגון תירוץ קושיות ופשיטת בעיות (עיין ערך 'דלכן').

נראה שחלק מהיקריותיו של 'אין תימר' [...] אין תימר' מתפרשים כמו *מה נפשך',¹⁷¹ אולם ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי במקרים רבים אין המונח שלנו מציע קושיות, כמקובל אצל 'מה נפשך'.

עוד נראה, שכאשר 'אין תימר כן' מציע קושיה,¹⁷² הוא עשוי להתפרש כמו 'אין כיני' או 'מעטה'.

(ו) **אין תעבדיניה**¹⁷³ – 'אם תעשנו', 'אם תדון אותו'. מצוי.

ספרות – אלת"י א, עמ' 571–572, 580; ו, עמ' 144–145

'אין תעבדיניה' מציין את התוצאה ההלכתית כשדנים את המקרה הנידון באופן המצוין בהמשך, כגון:

1. [משנה: 'היפריש את בכוריו [...] אבדו או שניטמאו, מביא אחרים תחתיהן [...]] והשניים אין חייבין עליהן חומש'.] מה את עבד לון ('לשניים'), כתוספת הביכורים או כעיטור הביכורים? **אין תעבדינו** כתוספת הביכורים, פטורין מן הדמאי, **אין תעבדינו** כעיטור הביכורים, חייבין בדמאי (ביכורים א, י [סד ע"ב], 353 ש' 31–32)

2. אמ' ר' לעזר, כת' 'כי תקצור קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה' – עומר שאת יכול לפשוט ידך וליטלו, יצא זה שאין את יכול לפשוט ידך וליטלו.¹⁷⁴ אית תניי תני, 'ושכחת עומר' – ולא גדיש. היך עבידא ('מה ביניהם')? שכח עומר אחד בצידו ('של עומר שיש בו סאתיים'): **אין תעבדינה** ('לעומר שיש בו סאתיים') עומר, דברי הכל שכחה, ואין **תעבדינה** גדיש, מחלוקת שמי והלל¹⁷⁵ ('כדין עומר שנשכח ליד גדיש, לעיל משנה ב') (פאה ו, ה [יט ע"ג], 103 ש' 41)

כמעט תמיד 'אין תעבדיניה' בא אחרי 'מה את עבד לה', כדי להציע את הדין החל לפי כל אחת מן האפשרויות שהוצעו אחרי שאלה זו. על פי רוב 'אין תעבדיניה' מציע את הדין הקונקרטי האמור

171 ראה לעיל הערה 157.

172 ראה לעיל ליד הערה 161.

173 לפעמים 'אין תעבדינה' (כגון דוגמה 2 להלן ונזיר ב, ה [נב ע"א], 1102 ש' 27), או 'אין תעבדינו', כשבא בלשון רבים (כגון דוגמה 1 להלן וברכות ז, א [יא ע"ב], 56 ש' 20–22 ומקבילה).

174 התוספת היא על פי כ"ד, ואכן נראה שעיקר גרסה זו מוכרחת מצד העניין.

175 נראה שצ"ל: 'בית שמי ובית הלל', כפי שעולה מן המשנה הנרמזת כאן (והשווה לנוסח המשפט המקביל שנוסף על ידי המגיה להלן ש' 43), והשווה כ"ד וכ"ס, ריבמ"ץ ור"ש, וכן הרפוסים בדפוסים המאוחרים.

לחול במקרה הנידון, אולם יש שהמונח מציין את ההשלכות מבחינת הדיאלקטיקה התלמודית ולא את הדין ה'מעשי' במקרים הנדונים.¹⁷⁶

'אין תעבדיניה' בא כמעט תמיד¹⁷⁷ במסגרת בחינת שתי אפשרויות, ולכן הסגנון הרגיל אצלו הוא: 'מה את עבד לה (וכדומה) - אין תעבדיניה כ-X - [הדין הוא א], אין תעבדיניה כ-Y - [הדין הוא ב]'. בדרך כלל, כשהמונח בא בסגנון זה, התלמוד מסתפק בהצעת ההשלכות ההלכתיות של האפשרויות שנבחנו, ואיננו מנסה לקבוע איזו מהן היא הנכונה.¹⁷⁸

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד 'אין תעבדיניה' מתחלף ב'אין תימר' על ידי גיוון המינוח,¹⁷⁹ ואמנם נראה שמונחים אלה קרובים מאוד מצד משמעותם. עם זאת, ברור שאינם נרדפים, שהרי ל'אין תימר' הוראה שאין ל'אין תעבדיניה', דהיינו הצעת אפשרות תאורטית כדי לדחותה; אך דוק, הוראה זו קיימת בעיקר כש'אין תימר' בא רק פעם אחת בשלב הרלוונטי של הסוגיה (עיין ערכו).

ראה גם: מה את עבד לה

176 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; יבמות י, ד (י ע"ד), 877 ש' 8-9: 'אין תעבדינה כעדי מיתה, פליגא על רבנן דתמן, אין תעבדינה כעדי גירושין, פליגא בין על רבנין דהכא בין על רבנין דתמן'; ברכות ד, א (ז ע"ב), 34 ש' 2-3; וראה גם פאה ז, ה (כ ע"ב), 107 ש' 24, ומה שהערנו על כך בהערה הבאה.

177 יוצא מכלל זה פאה ז, ה (כ ע"ב), 107 ש' 24, שם המונח בא במסגרת קושיה על דעה אחת הנתונה כנראה במחלוקת: 'ר' יהודה עבד ליה כשותף [...] הגע עצמך שאכלתן חיה - אין תעבדינה כשותף, יהא חייב לשלם לו! - כמובן, אינני מתייחס כאן למקרים שבהם אחת ההיקריות של המונח נשמטה מחמת טעות סופרים; ראה גיטין ד, א (מה ע"ג), 1066 ש' 21, שם ההיקרות השנייה של המונח (וכן המשך המשפט שהוא מציג) נשמטה מגוף כ"ל, כנראה על ידי הרומות, אך הושלמה אל נכון על ידי המגיה. ראה גם כתובות ד, ו (כח ע"ד), 976 ש' 9, ושם מסתבר שההיקרות הראשונה של המונח נשמטה בטעות (ומשום כך נדחק מאוד הפני משה בפירושו; עיין שם). גם בשבת יט, ד (יז ע"ב), 447 ש' 12 ובמקבילתה המונח בא רק פעם אחת (אלא שבכל אחת מסוגיות אלו נמצא 'אין תעבדינה' שונה!), אולם קטע גניזה לסוגיית פסחים (קטע לוינגר, עמ' רס, ש' 30, 31; השווה מהדורת האקדמיה, עמ' 534, ש' 30) גורס את שני ה'אין תעבדינו' (והמשפטים המכילים אותם), כמתבקש.

178 אולם יש יוצאים מן הכלל; ראה ברכות ז, א (יא ע"ב), 56 ש' 20, 22 ומקבילה; תרומות א, א (מ ע"ב), 219 ש' 3, 4; סוכה א, א (נא ע"ד), 636 ש' 8-9; אולם נראה שבסוגיות ברכות (ומקבילתה) וסוכה נדחה הניסיון לפשוט את הבעיה שלפני המונח (פירוש הסוגיה בסוגיית סוכה עדיין צריך עיון, ולכן אי אפשר לקבוע מסמרות בנידון).

179 ראה ערלה ב, א (סא ע"ד), 337 ש' 36 ('אין תעבדינה') לעומת שם, ש' 35 ('אין תימר'). כמובן, אפשר שאין כאן חילוף אמתי, אלא שיבוש, הנובע מפתחה מוטעית של הקיצור 'אין ת'. אולם לאור העובדה ששני המונחים מתאימים במקרה זה, אין מניעה עקרונית להניח שלפנינו חילוף אמתי.

(ו) אית דאמרין¹⁸⁰ ('אית דמרין';¹⁸¹ לפעמים מתחלף בטעות ב'אית דאמרין לה'¹⁸²) - 'יש (ש)אומרים'.¹⁸³ מונח מסירה, מצוי.

ספרות - אלת"י א, עמ' 415-416, 422-423; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 21; אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 558-559; זוסמן, תורה שבעל פה, עמ' 270 הערה 38א, 271 הערה 42; ליברמן, ירושלמי נזיקין, עמ' 120 ש' 49; ליברמן, תלמודה של קיסרין, עמ' 17; מוסקוביץ, בירורי ירושלמי, עמ' 159; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 90, 105 הערה 13, 381-382 הערה 34; מוסקוביץ, סוגיות מוחלפות, עמ' 21 הערה 20; עסיס, נזיקין, עמ' 152-153 הערה 74; עסיס, תרגום, עמ' יז

'אית דאמרין' מציע מסורת אנונימית העוסקת בנושא שנידון לפני כן, על דרך 'איכא דאמרין', 'אמרין לה' וכדומה בבבלי, כגון:

1. אמרה ליה ('אשה נוכרית לר' יוחנן כשמסרה לו רפואה מסוימת') [...] לא תימר קומי בר נש. [למחר] עאל ודרשה בציבורא. אית דאמרין דחנקת נפשה, ואית דאמרין דאיתגירות (שבת יד, ד [יד ע"ד], 434 ש' 21-22 ומקבילה)
2. דלמא ('מעשה'): ר' חייא בר אבא וחבורתיה, ואית דמרין ר' יוסי ביר' חלפתא וחבורתיה, ואית דמרין ר' עקיבה וחבורתיה הוו יתבין לעיי באוריתא [...] (ברכות ב, ז [ה ע"ג], 22 ש' 11-12)

בדרך כלל 'אית דאמרין' מציע מסורות אנונימיות האמורות להחליף מסורות אחרות, אולם לעתים רחוקות המונח בא להוסיף מידע על דעה אחרת ולא להחליפה.¹⁸⁴ רוב רובן של המסורות ש'אית דאמרין' מציע אינן קביעות הלכתיות (אף על פי שחלק ממסורות אלו באות במהלך דיונים הלכתיים,¹⁸⁵ וראה להלן), אלא עניינים פריפרליים מסוגים שונים -

- 180 לפעמים נכתבת התיבה השנייה במונח 'דאמרין', כנראה בהשפעת הצורה 'אמרין' הרווחת בבבלי, אולם ברור שצורה זו היא משנית.
- 181 צורה זו רווחת במיוחד בסדר נזיקין בכ"ל; ראה למשל ב"ק י, ט (ז ע"ג), 1214 ש' 1-2 (שלוש פעמים; אולם בכ"א עמ' 41 ש' 70: 'אית דאמרין [...] ואית דאמרין' [...] ואית דאמרין, והשווה קטע בולוניה על אתר [מהדורות רחנטל, עמ' 272 ש' 9, בסוף העמוד]; ב"מ ב, ח (ח ע"ג), 1219 ש' 39 (אך שוב בכ"א עמ' 49 ש' 81: 'אית דאמרין'; סנהדרין ב, ו (כ ע"ג), 1278 ש' 43-44.
- 182 ראה להלן הערה 193.
- 183 במקום אחד המונח שלנו אף מתחלף בלשון זה; ראה נדרים ט, א (מא ע"ב), 60 ('ואית דאמרין'), אולם במקבילה במו"ק ג, א (פב ע"א), 4, 'ויש אומר'.
- 184 כגון ברכות ד, א (ז ע"ד), 36 ש' 15: 'ושלחון גבי ר' אלעזר בן עזריה חד קצר, ואית דמרין ר' עקיבא הוה'; מו"ק ג, א (פא ע"ד), 811 ש' 41. - כמובן, יש שהמונח מציע דעות חלופיות שכולן מוסיפות על האמור לפניו, כבדוגמה 1 לעיל ודמאי א, ג (כב ע"א), 118 ש' 35 ומקבילה (במקרים כאלה, כמובן, המונח בא פעמיים בזה אחר זה, בניגוד לאלו שצוינו לעיל, שבהם המונח בא רק פעם אחת).
- 185 כגון ברכות ז, ב (יא ע"ב), 57 ש' 6: 'שמואל בר שילת בעא קומי רב, ואית דאמרין בעון קומי ר' שמואל בר שילת, תשעה פת ואחר ירק' (האם מצטרפים לזימון?); ביצה ה, ב (סג ע"א), 699 ש' 19 (בהגהת המגיה); נזיר ג, א (נב ע"ג), 1104 ש' 47. ברם רוב רובן של מסורות 'אית דאמרין' באות בהקשרים אגדיים, או שהן עצמן מסודרות אגדיות; ראה בדוגמאות שהובאו בפנים ובהערות. - בברכות א, ח (ג ע"ד), 11 ש' 2-3 באה מסורת שנראית במבט ראשון כמסורת הלכתית: 'אמ' ר' יודן, נהגין רבנין אמרין כולהון (נוסחים שונים של "מודים"), ואית דאמרין, או הדא או הדא'. אלא שלאמתו של דבר אין כאן קביעות הלכתיות, אלא תיאורים

לדוגמה, פירוש מילים, בירור זהותם של המעורבים באירוע מסוים או פירוט עובדתי אחר בקשר לעניין הנידון.¹⁸⁶ ברגיל, כאשר המונח מציע מסורות חלופיות ולא תוספת מידע, המסורות שהוא מציע שונות מצד תוכנן מן המסורות שעליהן הן מוסבות, אולם במקום אחד נראה ש'אית דאמרין' מציע חילוף לשון שאינו כרוך בהבדל תוכני.¹⁸⁷

רוב המסורות ש'אית דאמרין' מציע הן קצרות באופן יחסי – מילה בודדת או פרוזה שאינה משפט שלם מבחינה תחבירית¹⁸⁸ – אולם לעתים המונח מציע משפטים שלמים הארוכים מפרזה בודדת.¹⁸⁹

'אית דאמרין' מוסב ברגיל על מקורות אמוראיים או סתמיים.

בכמה מקומות 'אית דאמרין' בא רק פעם אחת בסוגיה, כבדוגמה 1 לעיל, אולם לפעמים 'אית דאמרין' בא פעמיים בזה אחר זה,¹⁹⁰ ובמקום אחד שלוש פעמים.¹⁹¹ המונח הנדיר 'אית דאמרין לה/ליה' דומה לכאורה ל'אית דאמרין',¹⁹² אולם קיים הבדל בין שני המונחים, שכן 'אית דאמרין לה' מציע סוג מיוחד של מסורות חלופיות, שאינו מוצע בלשון 'אית דאמרין':¹⁹³ 'אית דאמרין לה' מייחס את הדברים שהובאו בקטע הקודם לחכם שונה, ועל כן הוא בא בסגנון 'אית דאמרין לה בשם ר' פלוני'.

-
- עובדתיים (אף על פי שיש לתיאורים אלו, כמובן, השלכות הלכתיות): מה בפועל נהגו רבנין לומר.
- 186 כגון דוגמה 2 לעיל; נדרים ח, א (מ ע"ד), 1041 ש' 1 (ר' זעורא ציים תלת מאון (ד) צומין, ואית דאמרי תשעה מאון (ד) צומין); קידושין א, ד (ס ע"ב), 1149 ש' 38 ומקבילות (מהו משכוכית? אית דאמרין חוטרא, ואית דאמרין שרקוקיתה' וכו'.
- 187 ראה ביצה ה, ב (סג ע"א), 699 ש' 19: 'שמע ר' קליה, אמ', מי הוא זה שבא לרדונו בתוך ביתינו? ואית דאמרי הכין אמר, מי הוא זה שבא לצנענו בתוך ביתינו'. המילים השונות בשתי המסורות אינן נרדפות, אולם הן בהחלט יכולות להתחלף בהקשר הנוכחי. עם זאת, מסתבר שכאן הלשון 'אית דאמרין' בא דווקא להדגיש את ההבדל בין שתי המסורות מצד ניסוחן (כאמור, אחרי המונח 'הכין אמר'), ולא את המשותף להן מצד תוכנן.
- 188 כגון ברכות א, ח (ג ע"ד), 11 ש' 2-3; קידושין א, ד (ס ע"ב), 1149 ש' 38 ומקבילות (מסורות של תיבה אחת; ראה לעיל הערה 186); הוריות ג, א (מז ע"א), 1421 ש' 18.
- 189 ראה למשל פאה א, א (טו ע"ג), 80 ש' 3, 4 ומקבילה; דמאי א, ג (כב ע"א), 118 ש' 36 ומקבילה; ב"מ ה, ח (י ע"ג), 1230 ש' 6.
- 190 ראה למשל דוגמה 1 (אמנם במקבילה ע"ז ב, ב [מ ע"ד], 1385 ש' 5, יש רק 'אית דאמרין' אחד, בטעות); פאה א, א (טו ע"ג), 80 ש' 3, 4 ומקבילה; דמאי א, ג (כב ע"א), 118 ש' 35-36 ומקבילה.
- 191 ראה קידושין א, ד (ס ע"ב), 1149 ש' 38 ומקבילות.
- 192 ראה מוסקובין, סוגיות מוחלפות, עמ' 21, הערה 20. לפעמים באה הצורה (ו)אמרין(ן) לה', בלי 'אית ד' לפני כן; ראה למשל מוסקובין, בירורי ירושלמי, עמ' 159, הערה 15 (וראה גם דיימונד, תענית, עמ' 207, הערה 7, אולם דומה שדבריו טעונים תיקון מסוים לאור דבריו).
- 193 מצויים מספר חריגים לכאורה, אלא שמקומות אלה מסופקים, וכמעט תמיד מצויות בהם גרסאות אחרות, בלי 'לה', ונראה כי דווקא גרסאות אלו הן נכונות. למשל, בברכות א, ח (ג ע"ד), 10 ש' 34-35 נאמר: 'ולא שמיע דמר [...] ר' חייא בשם ר' סימאי, ואית דאמרין ליה חבריא בשם ר' סימאי', וגרסה זו מקוימת על ידי כ"ר (אלא ששם 'לה' במקום 'ליה'). ברם כ"ס גורס 'אית דאמרין', בלי 'לה', ואפשר שזוהי הגרסה הנכונה, אף על פי שאין להוציא מכלל אפשרות שלפנינו הגהה של הרש"ס, ולא גרסה מקורית שמצא לפניו. (אולם דוק, גם אם לא נאמן את גרסת הרש"ס, קיים דמיון מסוים בין היקרות זו של המונח לשאר היקרויותיו, שהרי כאן הוא מציע וריאנט בנוגע לזהות המוסר, המכיל את הלשון 'בשם ר' פלוני'). ראה גם ברכות ח, ח (יב ע"ג), 64 ש' 36 ('רב בשם אבא בר חנה, ואית דאמרי לה אבא בר חנה בשם רב'), המציע אף הוא חילוף בקשר לייחוס המסורת, אולם גרסה אחרת מצויה הן בקטע גניזה (קטע אפשטיין, עמ' 239 ש' 8 = מחקרים, עמ' 281) והן במקבילה (מגילה א, יא [עב ע"א], 752 ש' 20; במקבילה בסוכה ג, יב [נד ע"א], 648 ש' 5 חסר כל המשפט

כיוון שמסורות 'אית דאמרין' הן תמיד אנונימיות, אי אפשר לדעת מי עומד מאחוריהן (למשל, אם מקורן בישיבה אחרת וכדומה¹⁹⁴), אולם במקום אחד מסורת המוצעת בלשון 'אית דאמרין' מיוחסת בסוגיה המקבילה לחכם נקוב שם.¹⁹⁵

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

בשני מקומות מצאנו חילופים בין 'אית דאמרין' ל'אית דבעי מימר', שגם הוא מציע מסורות חלופיות, אולם ייתכן שאין מדובר בחילופים מקוריים, אלא בשיבושים הנובעים מאשגרה או בהגהה מדעת.¹⁹⁶ ואמנם, על אף הקרבה בין שני המונחים, נראה שקיים הבדל ביניהם (לפחות ברוב המקרים), שכן 'אית דבעי מימר' רגיל להציע קביעות מהותיות, שרבות מהן הן קביעות הלכתיות, ובכלל זה קביעות פרשניות ותירוצים,¹⁹⁷ ולא קביעות אגדיות וקביעות העוסקות בעניינים פריפריליים, כרגיל אצל 'אית דאמרין'.¹⁹⁸

מונח אחר הדומה במבט ראשון ל'אית דאמרין' הוא *אית דמפקין לישנא'.¹⁹⁹ ברם גם מונח זה שונה מ'אית דאמרין', שכן 'אית דמפקין לישנא' (וכמוהו *מפיק לישנא') מציע הבדלים מצד הלשון ולא מצד התוכן, מה שאין כן (בדרך כלל) אצל 'אית דאמרין'.²⁰⁰

המוצע על ידי המונח, וכתוב 'אית דאמרין' במקום 'אית דאמרין לה', ומסתבר כי גרסה זו עיקרית (אף על פי שמצד הסברה היה מקום לטעון להפך, שדווקא הצורה הנדירה יותר 'אית דאמרין לה' היא המקורית). ראה גם כ"א ע"מ' 20 ש' 9 (=ב"ק ו, א ו' ע"ב, 1202 ש' 13), שם כתוב 'ואית דאמ' לה', אולם אל נכון בכ"ל ובקטע גניזה שם, בלי 'לה'.

194 ליברמן (תלמודה של קיסרין, עמ' 17) הציע ש'אית דאמרין' במסכת נזיקין רגיל להציע תלמודה של טבריה, אולם דומה כי טענה זו עדיין צריכה עיון (השווה עסיס, נזיקין, עמ' 153, הערה 74).

195 ראה סנהדרין ו, ט (כג ע"ג), 1293 ש' 46-47, שם מוצעת מסורת אחת בסתם ומסורת אחרת, המוסבת על המסורת הראשונה, על ידי 'ואית דמרין', אולם במקבילה בחגיגה ב, ב (עז ע"ד), 787 ש' 50-788 ש' 1, וכן בקטע עסיס לסוגיית סנהדרין, עמ' 88, שתי המסורות מיוחסות לחכמים נקובי שם. לדעת עסיס (שם), הנוסח בכ"ל לסנהדרין הוא 'מעשה המעבדים האחרונים'.

196 ראה יומא א, ה (לט ע"א), 565 ש' 38 ומקבילה ('אית דבעי מימר'), אולם במובאה בד"ח לסוכה מח ע"ב, 'אית דאמרין' (אך שמא לפנינו פרפרזה או עיבוד של הר"ח עצמו, עיין שם היטב; ומכל מקום, שתי הצורות מתאימות בהקשר זה); עירובין י, א (כו ע"א), 492 ש' 8, 'ואית דבעי מימר' (ונוסח זה מקוים על ידי כמה ראשונים, ראה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 354), אולם במקבילה בפסיקתא רבתי, כב (מהדורת איש-שלום, קיב ע"ב), 'אית דאמרין' (בכ"י פרמה: 'אית דאמרין לה' [...]) ואית דאמרין', אולם בכ"י וינה, וכעין זה בכ"י JTS 8195 ובדפוס, 'אית דאמרין' [...]) אית דאמרין'. כאן נראה כי הנוסח 'אית דאמרין' אינו מתאים, ואין להוציא מכלל אפשרות שהנוסח בפסיקתא רבתי מעובד; ואין כאן מקומו להאריך.

197 אמנם יש היקרויות של 'אית דבעי מימר' שאינן מציעות קביעות כאלו (ראה ערך 'אית דבעי מימר'), אולם דוגמאות אלו הן מיעוט קטן באופן יחסי מכלל היקרויות המונח, מה גם שהשימוש הרווח אצל 'אית דבעי מימר' - הצעת קביעות 'מהותיות', ובכלל זה קביעות הלכתיות - אינו רגיל אצל 'אית דאמרין'.

198 ראה לעיל ליד הערות 185, 186.

199 כמובן, הצורה העברית 'יש אומדים' קרובה מאוד ל'אית דאמרין', ואף מתחלפת בו במקום אחד; ראה לעיל הערה 183.

200 לאחר אפשרי לכאורה, ראה לעיל הערה 187.

קיימת גם קרבה מסוימת בין 'אית דאמרין' ו'לא אמר כן', אלא שהמונח האחרון מציע מסורות חלופיות המיוחסות לחכמים נקובי שם, מה שאין כן אצל 'אית דאמרין'.
נראה ש'אית דאמרין' עשוי להתפרש כמו 'אמרין', כשהמונח האחרון מציע הוספות והערות פרשניות (לא תירוצים, דחיות וכדומה); עיין ערכו.
לאחרונה, נראה כי קיים דמיון מסוים בין 'מטי בה [בשם ר' פלוני] ל'אית דאמרין לה בשם ר' פלוני', אלא שאצל 'מטי בה' המסורת הרלוונטית נמסרת תמיד על ידי חכם נקוב שם ('ר' פלוני מטי בה בשם ר' אלמוני'), ואילו אצל 'אית דאמרין לה בשם ר' פלוני' הדברים נמסרים באופן אנונימי.²⁰¹

(ו) **אית דבעי מימר**²⁰² – 'יש שרוצה לומר'. מונח מסירה, מצוי.

ספרות – אלת"י א, עמ' 417-418, 423; זוסמן, שקלים עמ' 30 הערה 98; ליכרמן, תלמודה של קיסרין, עמ' 17 הערה 1; מוסקוביץ, בירורי ירושלמי, עמ' 159 הערה 14; מוסקוביץ, המפריש, עמ' 43 הערה 16; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 381-382 הערה 34; מלמד, פרקי מבוא, עמ' 315; עסיס, תרגום, עמ' יז

'אית דבעי מימר' מציע דעות חלופיות אנונימיות בקשר לעניין הנידון בסוגיה, על דרך 'איבעית אימא' בבבלי,²⁰³ כגון:

1. ('בעל קרי') שונה הילכות רגילות, ובלבד שלא יציע את המשנה. **אית דבעי מימר** ובלבד שלא יזכיר אזכרות (ברכות ג, ד [ו ע"ג], 29 ש' 8 ומקבילה)
2. כשהקב"ה עושה לכם ניסים יהוא אומרין שירה. התיבון [...] הרי מרדכי ואסתר ('אין אומרים הלל בפורים')! – שנייא היא, שהיו בחוץ לארץ. **ואית דבעי מימר**, מרדכי ואסתר משונאיהם נגאלו, לא נגאלו מן המלכות (פסחים י, ז [לז ע"ד], 558 ש' 7-8 ומקבילה)

רוב מסורות 'אית דבעי מימר' עוסקות בעניינים מהותיים, שכן מונח זה רגיל להציע תירוצים לקושיות²⁰⁴ (שימוש רווח מאוד, אם לא הרווח ביותר), פרשנות מסוגים שונים,²⁰⁵ דרשות

201 ושמא ראוי להוסיף, שאצל 'מטי בה' מטרתו של הייחוס הנוסף היא כנראה להצביע על המקור הקדום ביותר למסורת הנידונה, מה שאין כן בהכרח אצל 'אית דאמרין לה בשם ר' פלוני'; ועדיין צריך עיון.

202 בדרך כלל מונח זה אינו משתבש, אולם ראה שביעית ב, י (לד ע"ב), 186 ש' 6 ומקבילה; לפנינו 'ואית דבעי נישמענה מן הדא', אך ברור מן העניין שצ"ל 'אית דבעי מימר' (שהרי כאן המונח מציע תירוץ חלופי, ולא מקור חלופי לעניין הנידון). מסתבר ששיבוש כזה נוצר כך: אית דבעי מימר < אית דבעי מ' < אית דבעי משמענה וכו' < אית דבעי נישמענה וכו'.

203 או 'דבר אחר', כשהוא מציע דרשה חלופית לפסוק; השווה מלמד, פרקי מבוא, עמ' 315.

204 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; ברכות א, ב (ג ע"א), 6 ש' 11; דמאי ב, א (כב ע"ד), 122 ש' 47.

205 כגון נויר ד, ו (נג ע"ג), 111 ש' 6-7: 'תני [...] (מזירים לקטן)': אית דבעי מימר עד שיביא שתי שערות, אית דבעי מימר עד שיבוא לעונת נדרים' (פרשנויות מצמצמות שונות לברייתא); פאה ז, א (כ ע"א), 105 ש' 10-11; שביעית ז, ד (לז ע"ג), 203 ש' 3-4.

חלופיות או ילפותות חלופיות להלכות הנדונות,²⁰⁶ ובמקום אחד, אף קושיה חלופית.²⁰⁷ רק במקרים מעטים 'אית דבעי מימר' מציע מסורות העוסקות בעניינים פריפריים, כגון עניינים היסטוריים ועובדתיים.²⁰⁸ ואמנם, רוב מסורות 'אית דבעי מימר' עוסקות בענייני הלכה, אף על פי שמקצתן עוסק בענייני אגדה.²⁰⁹

בדרך כלל מסורות 'אית דבעי מימר' שונות מן המסורות שהן אמורות להחליף מצד תוכנן, אולם במקום אחד נראה ש'אית דבעי מימר' מציע חילוף לשון שאינו משקף הבדל תוכני.²¹⁰ על פי רוב, כש'אית דבעי מימר' מציע מסורת חלופית, הוא בא מיד אחרי המסורת שאותה הוא אמור להחליף, אולם לעתים נדירות מאוד המונח בא אחרי שהקשו על מסורת זו, כדי להציע תירוץ חלופי.²¹¹ במקום אחד 'אית דבעי מימר' בא לפני המסורת שלה היא מציע חלופה.²¹² בכמה מקומות 'אית דבעי מימר' בא פעמיים בזה אחר זה,²¹³ ולעתים נדירות המונח בא שלוש פעמים בזה אחר זה.²¹⁴

המסורות ש'אית דבעי מימר' מציע עשויות להיות קצרות – מילה בודדת או פרזה²¹⁵ – או ארוכות יותר, ואכן יש שהמונח מציע משפטים שלמים שחלקם ארוכים באופן יחסי.²¹⁶ במקום אחד אפשר שהמונח מציע סוגיה שלמה, אלא שאין לקבוע מסמרות בנידון, כיוון שפירוש הביטוי בסוגיה זו עדיין צריך עיון.²¹⁷

206 ראה למשל כלאים ח, א (לא ע"ב), 168 ש' 34; חגיגה ג, ח (עט ע"ד), 800 ש' 8, 13; מו"ק ג, ה (פב ע"ד), 816 ש' 41-42.

207 ראה חלה ב, ג (נח ע"ג), 320 ש' 6 ומקבילה.

208 כגון יומא א, ה (לט ע"א), 565 ש' 38 ומקבילה וביצה ב, א (סא ע"ב), 688 ש' 44. ראה עוד להלן ליד הערה 220.

209 ראה למשל ברכות ה, ב (ט ע"ב), 45 ש' 7 ומקבילה; יומא א, ה (לט ע"א), 565 ש' 38 ומקבילה; יומא ז, ה (מד ע"ב), 595 ש' 1.

210 ראה מו"ק ג, א (פא ע"ג), 809 ש' 37: 'חד כהן אתא לגבי ר' חנינה, אמ' ליה, מהו לצאת לצור לעשות דבר מצוה, לחלוץ או לייבם? אמ' ליה, אחיו שלאותו האיש יצא, ברוך המקום שנגפו, ואת מבקש לעשות כיוצא בו? אית דבעי מימר, הכין אמ' ליה, אחיו שלאותו האיש הניח חיק אמו וחייב חיק נכריה וברוך שנגפו, ואת מבקש לעשות כיוצא בו?'. (ראה גם סנהדרין א, ג [יט ע"ג], 1272 ש' 15, אלא שהפירוש המדויק שם עדיין צריך עיון.) המילים השונות בשתי המסורות אינן נרדפות, אולם הן בהחלט יכולות להתחלף בהקשר הנוכחי. עם זאת, מסתבר שכאן 'אית דבעי מימר' בא דווקא להדגיש את ההבדל בין שתי המסורות מצד ניסוחן (כאמור מיד אחרי המונח: 'הכין אמ' ליה'), ולא את המשותף להן מצד תוכנן.

211 כגון ברכות א, ב (ג ע"א), 6 ש' 11: 'שנייא היא שהיא לשינון. מעתה אף משיעלה עמוד השחר! אית דבעי מימר תמן [...] ברם הכא [...] נדרים ג, ב (לז ע"ד), 1025 ש' 37 ומקבילה.

212 ראה יומא א, ה (לט ע"א), 565 ש' 38 ומקבילה: 'אית דבעי מימר, היא דפרה היא דסוכה היא דיום הכיפורים. ר' סימון לא אמר כן, אלא או דפרה ודסוכה חד ודכיפורים חד, או דפרה ודכיפורים חד וסוכה חד'.

213 ראה למשל שביעית ט, ב (לח ע"ד), 210 ש' 17-18; יומא ז, ה (מד ע"ג), 595 ש' 1; מו"ק ג, ה (פב ע"ד), 816 ש' 41-42.

214 ראה סוטה א, ב (טז ע"ג), 907 ש' 22-23; ע"ז ה, ד (מד ע"ד), 1407 ש' 42, 44, 46-47.

215 ראה למשל פאה א, א (טו ע"ג), 81 ש' 1; עירובין י, יג (כו ע"ד), 496 ש' 8-9; יומא ז, ה (מד ע"ג), 595 ש' 1.

216 ראה למשל ברכות א, ב (ג ע"א), 6 ש' 11 ('אית דבעי מימר, תמן היו יכולין לקיים דברי חכמי', ברם הכא כבר עבר חצות); שבת יד, ד (יד ע"ד), 434 ש' 48-49 ומקבילה; מכות ב, ד (לא ע"ג), 1336 ש' 18 ומקבילה.

217 ראה תרומות ד, א (מב ע"ג), 231 ש' 11, כאפשרות הראשונה שהוצעה אצל מוסקוביץ, המפריש, עמ' 43, הערה 16; וראה התלבטות נוספת שם בנוגע לפירוש הסוגיה בכלל וממילא בנוגע לפירוש המונח.

ברגיל 'אית דבעי מימר' מציע חלופות לדעות אמוראיות או סתמיות. כיוון שמסורות 'אית דבעי מימר' הן אנונימיות, אי אפשר לדעת מי עומד מאחוריהן. מסתבר אמנם שברוב המקומות המונח מציע מסורות אמוראיות, מכיוון שהוא מתייחס ברגיל לדעות אמוראיות או סתמיות, אולם אפשר שלפחות במקום אחד הוא מציע דעה שהיא תנאית ביסודה.²¹⁸

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

בשני מקומות מצאנו חילופים בין 'אית דבעי מימר' ו'אית דאמרינ', שגם הוא מציע מסורות אנונימיות חלופיות, אולם אפשר שאין מדובר בחילופים אמתיים, אלא בשיבושים הנובעים מאשגרה או בהגהה מדעת.²¹⁹ ואמנם, על אף הדמיון בין שני המונחים, נראה שקיים הבדל ביניהם (לפחות ברוב המקרים), שכן 'אית דבעי מימר' רגיל להציע קביעות מהותיות, העוסקות בגופם ותוכנם של העניינים הנידונים,²²⁰ ולא קביעות העוסקות בענייני אגדה או בעניינים פריפריים, כמקובל אצל 'אית דאמרינ' (עיין ערכו).

מונח אחר הדומה במבט ראשון ל'אית דבעי מימר' הוא *אית דמפקין לישנא'. ברם גם מונח זה אינו נרדף ל'אית דבעי מימר', שכן 'אית דמפקין לישנא' (וכמוהו *מפיק לישנא') מציע הבדלים מצד הלשון ולא מצד התוכן, מה שאין כן (בדרך כלל) אצל 'אית דבעי מימר'.²²¹ קיימת גם קרבה מסוימת בין 'אית דבעי מימר' ו'לא אמר כן', אלא שהמונח האחרון מציע מסורות חלופיות המיוחסות לחכמים נקובי שם, מה שאין כן אצל 'אית דבעי מימר'. כאמור, יש ש'אית דבעי מימר' מציע דרשה או ילפותא חלופית להלכה מסוימת,²²² ובמקרים כאלה לא מצאתי הבדלים ברורים בין 'אית דבעי מימר' ל'אית דבעי משמענה מן הדא'. עם זאת, ברור ששני המונחים אינם נרדפים, שהרי חלק מן השימושים המתועדים אצל 'אית דבעי מימר' אינם קיימים אצל 'אית דבעי משמענה מן הדא'.²²³

218 עיין יומא ח, ה (מה ע"ב), 599 ש' 14, והשווה מכילתא דר"י, כי תשא, שבת, א, מהדורת הורוביץ-רבין, עמ' 341, 343; המסורת שהוצעה על ידי המונח כאן מובאת כחלופה לדעה המיוחסת לר' אבהו בשם ר' יוחנן. לפי האמור כאן, נראה כי 'אית דבעי מימר' בסוגיה זו מתפרש כמו 'ותנא מייתי לה מהכא' בבבלי.

219 ראה יומא א, ה (לט ע"א), 565 ש' 38 ומקבילה ('אית דבעי מימר'), אולם במובאה בר"ח לסוכה מח ע"ב, 'אית דאמרי' (אך שמא לפנינו פרפרזה או עיבוד של הר"ח עצמו, עיין שם היטב; ומכל מקום, שתי הצורות מתאימות בהקשר זה); עירובין י, א (כו ע"א), 492 ש' 8: 'ואית דבעי מימר' (ונוסח זה מקוים על ידי כמה ראשונים, ראה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 354), אולם במקבילה בפסיקתא רבתי, כב (מהדורת איש-שלום, קיב ע"ב), 'אית דאמרינ' (בכ"י פרמה: 'אית דאמרינ' לה [...]) ואית דאמרינ'; בכ"י וינה, 'אית דאמרינ' [...]) ואית דאמרינ', וכעין זה בכ"י JTS 8195 (ובדפוס). כאן הנוסח 'אית דאמרינ' אינו מתאים, אולם ייתכן מאוד שהנוסח בפסיקתא רבתי מעובד; ואין כאן מקומו להאריך.

220 כמובן, לא תמיד 'אית דבעי מימר' מציע קביעות כאלו (ראה לעיל הערה 208), אולם מדובר במיעוט קטן מכלל היקרייות המונח, מה גם שהשימוש הרווח אצל 'אית דבעי מימר' – הצעת קביעות מהותיות, ובכלל זה קביעות הלכתיות, כאמור – אינו רגיל אצל 'אית דאמרינ'.

221 לחריג אפשרי לכאורה, ראה לעיל הערה 208.

222 ראה לעיל הערה 206.

223 ראה לעיל ליד הערות 204, 205, 207.

(ו) אית דבעי משמעניה מן הדא/הכא²²⁴ (לפעמים משתבש כ'אית דבעי נישמעניה מן הדא²²⁵ ועוד²²⁶) – 'יש שרוצה לשמוע אותה מזאת'. מצוי.

ספרות²²⁷ – אלת"י א, עמ' 418, 423; שם ג, 259; שם ח, עמ' 339; 228 ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 355, 390; מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 205; סוקולוף, מילון, עמ' 558; רוזנטל, לשונות סופרים, עמ' 309 הערה 133

'אית דבעי משמעניה מן הדא' מצייע ילפותא חלופית אנונימית המבוססת על דרשת פסוק, במקום דרשה שהובאה לפני כן כמקור להלכה שנידונה, כגון:

1. מניין שהשתייה בכלל אכילה? ר' יונה שמע לה מן הדא: 'על כן אמרתי לבני יש'ראל', כל נפש מכם לא יא'כל דם' [...] אית דבעי משמע מן הדא: 'לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך תירושך ויצהרך' – תירושך זה היין [...] והתורה קראה אותה אכילה (מע"ש ב, א [נג ע"ב], 290 ש' 11 ומקבילה)

2. סתם נזירות שלשים יום כול'. בר קפרא אמ' יהיה תלתין ('בגמטריא') [...] ואית דבעו נישמעניה מן הכא: 'גדל פרע שער ראשו' – כמה הוא גידול שיער? ל' יום. ואית דבעי נישמעניה מן הכא, 'ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים' – מה ימים שנ' להלן [שלשים], אף ימים שנ' כאן (נזיר א, ג [נא ע"ג], 1099 ש' 34–36)

'אית דבעי משמעניה מן הדא' בא כמעט תמיד בהקשרים הלכתיים,²²⁹ וכמעט תמיד הוא מצייע

224 ראה אלת"י ג, עמ' 259.

225 ראה למשל פאה א, ד (טז ע"ג), 86 ש' 18–19; ערלה ג, א (סב ע"ד), 343 ש' 24–25; עירובין י, א (כו ע"א), 492 ש' 9. מסתבר ששיבוש זה נוצר מפני שהמ"ם במילה 'משמעניה' נפתרה בטעות כצירוף של נו"ן ויו"ד (כתיב שהוא רגיל בתחילת המונח 'נשמעניה מן הדא'; עיין ערכו, הערה 71).

226 ראה ברכות ב, ב (ד ע"ג), 15 ש' 43–44: 'אית דבעי מימר נשמעניה מן הדא' (והשווה בקונטרס אחרון למקבילה, שרידי הירושלמי, עמ' 318), אולם צ"ל 'אית דבעי משמעניה מן הדא', שכן לפנינו דרשה חלופית במקום הדרשה הקודמת (וראה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 355). השווה כי"ר: 'ואית דבעי משמע מן הדא', וכעין זה בכי"ס: 'ואית דבעי נשמעניה מן הדא', וכן במקבילה בעירובין י, א (כה ע"ד), 492 ש' 9 לפי כי"ל 'ואית דבעי נישמעניה מן הדא'. והשווה פסיקתא רבתי, כב (מהדורת איש שלום, קיב ע"ב), 'ואית דבעי נשמעניה מן הדא' (אין 'מימר' בכל עדי הנוסח במהדורת Kern-Ulmer). מסתבר ששיבוש זה נוצר על ידי אשגרה (עיין היטב במהדורת האקדמיה, ובמה שהשלימו שם על פי כי"ר). וראה גם פסחים א, א (כו ע"א), 497 ש' 18 ('ואית דבעי אימ' (נשמעניה) מן הדא'), ואף שם צ"ל 'אית דבעי משמעניה מן הדא'; עיין ערך 'אית דבעי מימר', הערה 202.

227 היגר, אוצר הברייתות, ז, עמ' 99–117, בדיון שעיקרו הוקדש ל'נשמעניה מן הדא', ציין גם כמה היקרויות של המונח שלפנינו. אולם מכיוון שמונח זה אינו הנושא של עיקר הדיון שם, לא ציינתי לדבריו בפנים.

228 בערכי הקונקורדנציה שהוקדשו לצורה 'נשמעניה מן הדא' (עיין ערכו, מדור 'ספרות') נרשמו גם מספר היקרויות של המונח שלנו. אולם מכיוון ש'נשמעניה מן הדא' הוא מונח אחר, ורק מיעוט קטן מכלל הצורות שנרשמו בערכו שייך למונח שלנו, לא ציינתי לערכים הללו כאן.

229 אולם ראה ברכות ד, ד (ח ע"ב), 39 ש' 15.

פסוק יחד עם דרשה.²³⁰ בדרך כלל המקור החלופי מוצע 'לשמו', ולא מפני שהקשו על המקור שהובא לפני כן.²³¹

בדרך כלל 'אית דבעי משמענה מן הדא' בא מיד אחרי המקור שלו הוא מציע חלופה. ברגיל, 'אית דבעי משמענה מן הדא' מציע מקורות אנונימיים, אולם במקום אחד המונח מציע דרשה המיוחסת לחכם נקוב שם.²³² אפשר שבמקום אחד המונח בא בעיבוד המינוח, במקום 'ואו' (= 'ואומר') שבמקבילתו חתנאית.²³³

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

'אית דבעי משמענה מן חרא' קרוב מאוד מצד משמעותו למונחים אחרים המציעים מקורות חלופיים להלכה מסוימת, כגון 'שמע לה מן הדא/הכא'²³⁴ ו-'מייתי לה מן הכא', אלא שהמונחים האחרים מציעים דעות המיוחסות לחכמים נקובי שם, מה שאין כן אצל 'אית דבעי משמענה מן הדא'.

כש'אית דבעי מימר' מציע דרשה או ילפוטא חלופית להלכה מסוימת,²³⁵ אפשר שהוא מתפרש כמו 'אית דבעי משמענה מן הדא'. עם זאת, ברור ששני המונחים אינם נרדפים, שהרי חלק מן השימושים המתועדים אצל 'אית דבעי מימר' אינם קיימים אצל 'אית דבעי משמענה מן הדא'.²³⁶

אית לך מימר (לפעמים משובש כ'אית מימר'²³⁷ או 'אית לך למימר'²³⁸) – 'יש לך לומר?'. מצוי.

ספרות – אלת"י א, עמ' 416–417; זוסמן, מבוא, עמ' לד הערה 225; זוסמן, שקלים עמ' 30 הערה 98; ליברמן, תוספתא כפשוטה, ז, עמ' 455 הערה 4; מוסקוביץ, לישני אחרוני, עמ' 67;

230 במקום אחד הוא מציע פסוק בלי דרשה; ראה ברכות ד, ד (ח ע"ב), 39 ש' 15 (ודוק, מקום זה מיוחד גם מבחינה אחרת, שכן הדיון שם הוא אגדי).

231 אולם ראה דוגמה 1 (בחלק של הסוגיה שלא הובא בציטוט לעיל).

232 ראה כלאים ח, א (לא ע"ב), 168 ש' 37 ('אית דבעי נישמענה מן הדא דאמ' ר' חנינא, "פן תקדש" – פן תוקד באש').

233 ראה פסחים א, א (כו ע"א), 497 ש' 18, שאמנם משובש קצת (השווה לעיל הערה 226), המקביל לתוספתא פסחא א, א (מהדרות ליברמן, עמ' 140). בירושלמי אין מונח כדוגמת 'תני' לפני הקטע הנידון שיכול היה להוכיח שמדובר במקור תנאי.

234 ואמנם 'אית דבעי משמענה מן הדא' בא בסוגיה אחת במעין הקבלה ל'שמע לה מן הדא'. ראה דוגמה 1 לעיל, שבחלקים קודמים של הסוגיה הובאו מקורות להלכה הנידונה בלשון 'שמע לה מן הדא' (ראה למשל שם, ש' 8; לעיל שם, עמ' 289 ש' 37, 43).

235 עיין ערכו, הערה 206.

236 עיין ערך 'אית דבעי מימר', ליד הערות 204, 205, 207.

237 ראה מעשרות א, ו (מט ע"א), 267 ש' 32–33; גיטין ה, י (מז ע"ג), 1079 ש' 3; שבועות א, א (לב ע"ג), 1339 ש' 7–8 (אולם במקבילה, שבת א, א וב ע"ב), 363 ש' 8, תיבת 'לך' ישנה = 'אית לך (ל)מימר'.

238 ראה למשל ברכות ב, ה (ה ע"ב), 20 ש' 21; שבת א, א (ב ע"ב), 363 ש' 8; יבמות יא, א (יא ע"ד), 882 ש' 27.

סוקולוף, מילון, עמ' 55; תוספות הר"ש משנן לפסחים יג ע"ב, סד"ה כשירות היו

'אית לך מימר' מציע תמיהה על הנחה קודמת – עובדתית, פרשנית או פסיקתית – כדי לשלול אותה, ובכך להציע בסיס לטענה שעלתה בשלב קודם של הסוגיה,²³⁹ כגון:

1. שחצית ('שחצנות') גדולה היתה בבני כהנים גדולים [...] ולא היה אחד מהן מוציא פרתו בכבשו שלחבירו, אלא סותרו ובונה אותו משלו [...] והא תני, שמעון הצדיק שתי פרות עשה, לא בכבש שהוציא את זו הוציא את זו. **אית לך מימר** שמעון הצדיק שיחץ היה? (שקלים ד, ג [מח ע"א], 615 ש' 26–27)

2. 'יצא שמה בעיר מקודשת הרי זו מקודשת' [...] – ('על ידי') נירות דולקין ושיחות בני אדם משיחין [...] והא תנינן: 'יצא שמה בעיר מקודשת הרי זו מקודשת, מגורשת הרי זו מגורשת'; **אית לך** <לך> **מימר** נירות דולקין ('ביצא שמה בעיר מגורשת')? לא סיחת בני אדם מסיחין? והכא ('ביצא שמה מקודשת') סיחות בני אדם משיחין! (גיטין ט, יא [נ ע"ד], 1095 ש' 4)

על פי רוב, 'אית לך מימר' בא במסגרת הצעת קושיות על דעות שהובאו לפני כן. במקומות רבים מאוד הוא בא כמונח עזר²⁴⁰ אחרי לשונות קושיה אחרים, בעיקר 'והא תני/נן',²⁴¹ אך גם אחרי מונחים אחרים, ואפילו בלי מונח.²⁴² בכמה מקומות 'אית לך מימר' בא במסגרת סוגיה מורכבת, המכילה קושיה על דעה מסוימת, דחיית הקושיה (בדרך כלל על סמך אוקימתא), וקושיה נוספת, המבוססת על 'אית לך מימר', ששיעורה שאי אפשר לפרש את המקור כפי שהוצע לפני כן.²⁴³ ברם במקומות מעטים המונח בא במסגרת פשיטת בעיות²⁴⁴ או במסגרת חיזוק דעה הבאה לפני כן.²⁴⁵

על פי רוב 'אית לך מימר' מציע את ההנחה העומדת ביסוד השלב הקודם, שאותה הוא מבקש לשלול, ללא דיון נוסף (כבדוגמה 1 לעיל: 'אית לך מימר [...] שיחץ היה?'), אולם במקומות אחדים מוצע דיון נוסף, בדרך כלל בסגנון: 'אית לך מימר – [ההנחה הנשללת]? לא²⁴⁶ – [הנחה

239 יש דמיון מסוים בין 'אית לך מימר' ל'מי איכא למימר' בבבלי, אולם לאור נדירותו של המונח האחרון, ספק עד כמה השוואה זו יכולה לתרום להבנת המונח שלנו.

240 וראיה לכך, שלעתים אין 'אית לך מימר' במקום שמונח כזה יתאים, ובמקום זאת הירושלמי משתמש בביטוי הפותח בוי"ו התמיהה, כגון גיטין ג, ז (מה ע"א), 1064 ש' 39–40 ('והא תנינן עני – ריש מכר לעני?').

241 כיוצא בזה ראה עוד למשל ברכות ג, ד (ו ע"ג), 28 ש' 31 ומקבילות (בסוגיית יומא העניין בא בהגהת המגיה, במסגרת השלמת גר"ש); פסחים ב, ד (כט ע"ב), 510 ש' 39–40; כתובות א, א (כה ע"א), 954 ש' 44.

242 מונחים אחרים – ראה למשל ברכות ד, א (ז ע"ג), 35 ש' 14 ומקבילות ('הגע עצמך'), סוכה א, א (נא ע"ד), 636 ש' 2 ('והא מתניתא פליגא'); בלי מונח – ראה ב"ק ט, א (ו ע"ד), 1208 ש' 50.

243 כדוגמת ברכות ג, ד (ו ע"ב), 28 ש' 31 ומקבילות ('ולית הדא פליגא על ר' יהושע בן לוי [...] פתר לה בש[...]. [...] שכח [...] והתני [...] אית לך מימר על אותו הגוף הקדוש בשוכח?'); ברכות ג, א (ה ע"ד), 24 ש' 26; פסחים ב, ב (כח ע"ד), 507 ש' 13.

244 ראה למשל פאה ג, ו (יז ע"ג), 92 ש' 37–38 (כל הקטע הרלוונטי, כולל המונח, נמצא בהגהת המגיה, אולם הקטע נמצא בכי"ר ובכי"ס); ערלה ב, ח (סב ע"ג), 342 ש' 30; נדרים ח, ה (מא ע"א), 1041 ש' 26. במקומות אלה המונח בא כצפוי אחרי 'נשמעינה מן הדא' (בשל מורכבותן של הדוגמאות לא ציטטנו אותן כאן).

245 ראה ברכות ד, א (ז ע"ג), 34 ש' 19 ומקבילה; פסחים ו, ז (לג ע"ג), 534 ש' 18–19.

246 במקום אחד 'אלא' במקום 'לא'; ראה מע"ש ג, ה (נר ע"ב), 295 ש' 11–12.

אחרת? והכא / אף הכא – ויישום ההנחה האחרת לעניין הנדון, כבדוגמה 2 לעיל ('אית *לך* מימר נירות דולקין? לא סיחת בני אדם מסיחין? והכא סיחות בני אדם מסיחין').²⁴⁷
 לעתים רחוקות המונח בא בצורה 'אית לך מימר תמן/הכא', אולם לאור נדירותה של צורה זו אפשר שמדובר בצורה תניינית.²⁴⁸
 ברגיל תמיהות 'אית לך מימר' אינן מנומקות, ונראה שהתלמוד הניח כדבר מובן מאליו שאי אפשר לאמץ את הדעה ש'אית לך מימר' בא לשלול.
 במקום אחד נראה ש'אית לך מימר' מתפרש בניחותא, אולם אפשר שלפנינו שיבוש.²⁴⁹

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד נראה ש'אית לך מימר' מתחלף בלשון 'הרי לא', המצוי ב'לישנא אחרינא' של הקטע המכיל את המונח.²⁵⁰ ברם חילוף זה אינו תורם הרבה להבהרת משמעותו של 'אית לך מימר', כיוון שקשה לראות את 'הרי לא' כמונח.²⁵¹
 נראה ש'אית לך מימר' מתפרש כמו 'מה אית לך' כשהמונח האחרון מציע תמיהה ששיעורה, שאין 'היכי תמצא' מן הסוג המוצע בהמשך (עיין ערכו). קרבה זו בין שני הביטויים בולטת במיוחד כש'אית לך מימר' בא בחלק השני של מבנה בסגנון 'תמן [...] הכא אית לך מימר' או 'הכא [...] תמן אית לך מימר'.²⁵² נראה כי ההבדל העיקרי בין שני המונחים במקרים כאלה הוא סגנוני, שכן 'מה אית לך' אינו מפרט בהמשך את ה'היכי תמצא' שלפי התלמוד אינו מתקבל על הדעת

247 כיוצא בזה ראה עוד למשל מעשרות ב, ה (מט ע"ד), 270 ש' 49; פסחים א, ה (כו ע"ד), 501 ש' 32; יבמות ג, ט (ה ע"א), 845 ש' 23.

248 ראה פאה ג, ו (יז ע"ג), 92 ש' 37-38 ('אית לך' [ל]מימר תמן'; לגרסה כאן ראה לעיל, הערה 244); ערלה ב, ח (סב ע"ג), 342 ש' 30; יבמות יא, א (יא ע"ד), 882 ש' 27 ('אית לך' [ל]מימר הכא') ומקבילה. ושם יש להשוות לכאן את הסגנון בסוטה ה, ב (כ ע"א), 926 ש' 34-35, 'אית לך מימר גבי כלים, טהורים במגע וטמאים באכילה'. במקומות אחרים מצאנו את המונח בסגנון 'הכא [...] אית לך מימר תמן' (או 'תמן [...] אית לך מימר הכא'); ראה פסחים ה, א (לא ע"ד), 522 ש' 39 ('הכא כת' [...] אית לך מימר תמן'); סוטה ט, ד (כג ע"ד), 945 ש' 38; כתובות ד, ד (כח ע"ד), 975 ש' 41-42; נדה א, ה (מט ע"ב), 1436 ש' 47 (וראה מה שהערנו על סוגיה זו להלן הערה 249).

249 ראה נדה א, ה (מט ע"ב), 1436 ש' 45: 'תמן יחידין אינון, אית לך מימר נצרפה דעתו עם ר' מאיר ורבו על ר' יוסי, נצרפה דעתו עם ר' יוסי ורבו על ר' מאיר; אית לך מימר הכא נצרפה דעתו עם ר' לעזר ורבו על חכמים?'; ברור שההיקרות הראשונה של המונח במשפט זה מתפרש בניחותא, אולם אפשר שיסודה באשגרה מהמשך המשפט, שם מתפרש המונח בתמיהה, כמקובל (ושמא יש להוסיף, שלא מצאנו 'אית לך מימר' פעמיים באותו משפט בשום מקום). עם זאת, אין להוציא מכלל אפשרות שלפנינו שימוש מקורי אך נדיר, המשקף אשגרה סגנונית, שבה ניסוח חלק אחד של משפט מסוים הושפע מניסוח חלק אחר של המשפט.

250 ראה פסחים י, ט (לז ע"ד), 558 ש' 30 ('אית לך מימר שעבר חצות'), לעומת שם, ש' 17 ('הרי לא עבר חצות!'), והדיון אצל מוסקוביץ, לישני אחריני, עמ' 66-67.

251 דברים דומים ניתן לומר על עוד חילוף (כך נראה) הנקרה במונח שלנו; ראה שבת ג, ג (ו ע"א), 384 ש' 45-46 (חילוף על ידי קונפליציה): 'והא תנינן שביעית - אית לך מימר שביעית כר' שמעון [...] / ר' שמעון מתיר בספיחי שביעית ואת אמר הכין? (וראה עוד נוסח המקבילה, וליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 79, ואין כאן מקומו להאריך).

252 ראה לעיל הערה 248.

(הכא מה אית לך?), בעוד שפירוט כזה מקובל אחרי 'אית לך מימר' ('אית לך מימר - וקביעה מסוימת').

כמו כן, יש דמיון מסוים בין 'אית לך מימר' למונח הנדיר *אפשר לומר²⁵³, המתפרש אף הוא בתמיהה, והדומה מאוד ל'אית לך מימר' מבחינה צורנית-לשונית. ברם יש הבדל סגנוני ולמעשה גם תוכני בין שני המונחים, שהרי 'אפשר לומר' מציע תמיהות המורכבות משני חלקים - הנחת התלמוד הנבחנת, ואחר כך הצגת המסקנה התמוהה העולה לאור הנחה זו,²⁵⁴ מה שאין כן אצל 'אית לך מימר'.

כמו כן, יש דמיון מסוים בין 'אית לך מימר' ל'כך' אנו אומרים' (עיין ערכו), שגם הוא מציע תמיהות ששיעורן, שלא יעלה על הדעת לומר כפי שמוצע בהמשך. ברם מונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'אית לך מימר' מציע תמיהה על הנחת יסוד של הדברים, הנשללת כדי להוכיח משהו, בעוד ש'כך' אנו אומרים' מציע תמיהה בקשר לעצם הנושא העומד לדיון, ולא רק בנוגע להנחת יסוד העומדת מאחורי הדברים.²⁵⁵

(ו) **אית תניי תני**²⁵⁶ ('אית תניי תני'²⁵⁷; לפעמים משתבש כ'אית תני'²⁵⁸) - 'יש תנא (ה)שונה / תנאים (ה)שונים'.²⁵⁹ מונח הצעה, נפוץ.

ספרות - אלת"י א, עמ' 418-425; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 44; אלבק, נוסחות במשנה, עמ' ג-ד, ו²⁶⁰ (=מבוא למשנה, עמ' 118-119); אפשריין, לשרידי הירושלמי, עמ' 240, לש' 3-4 (=מחקרים, עמ' 282); אפשריין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 74-123, 164;²⁶¹ אפשריין, מבואות לספרות התנאים, עמ' 250 הערה 41; בארי, תענית, עמ' 119, 131; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 241; בנוביץ, ברכות, עמ' 392; גינצבורג, פירושים וחיידושים, ג, עמ' 319-320; דלמן, דקדוק, עמ' 262;90 הופמן, מבוא למדרשי ההלכה, עמ' 34; היגר, אוצר הבריות, ד, עמ' 496; ז, עמ' 52-

253 ראה דוגמאות מפורטות באלת"י א, עמ' 907 (לא יוחד ערך מיוחד שם לאפשר לומר' כמונח).

254 כדוגמת ר"ה א, א (נו ע"ג), 661 ש' 26: 'אפשר לומר' הוא אינו כשר, ועובר?.

255 עיין היטב בדוגמאות בערך זה לעומת אלו שבערך 'כן' אנו אומרים'.

256 שתי התיבות האחרונות נוקדו תני תני בשרידי המילון לרב האיי גאון שפרסם ממנו, שרידי מילון, עמ' 384 ש' 10 (וראה דיונו שם בקשר לניקוד זה, עמ' 364, הערה 86), אולם בעמ' 385 ש' 11 המילה השנייה במונח מנוקדת תני.

257 כתיב זה מזדמן בעיקר אצל המגיה; ראה למשל שביעית ז, ו (לו ע"ג), 203 ש' 44-45; חלה ד, ה (נט ע"ד), 327 ש' 35; עירובין א, י (יט ע"ד), 460 ש' 31; יבמות ו, ו (ז ע"ג), 859 ש' 50. עם זאת, כתיב זה מצוי במקום אחד בגוף כ"ל (תרומות ט, ד [מו ע"ג], 253 ש' 23). לצורה זו ראה פרידמן, שיירי כתביידי, עמ' 29, ובאופן כללי יותר על צורות במשקל קטוי בארמית גלילית (לאו דווקא בתיבה 'תני' או במונח שלנו) אצל פרידמן, אנא מן יומי (על צורות דומות בלשון התנאים ראה לאחרונה כהנא, מכילתות, עמ' 130, הערה 56 ובנסמן שם).

258 ראה עירובין ז, ד (כד ע"ג), 484 ש' 50; עירובין ח, ט (כה ע"ב), 489 ש' 20-21; נזיר ט, ג (נו ע"ד), 1134 ש' 36; ע"ז ג, ז (מג ע"א), 1398 ש' 9.

259 ראה אפשריין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 74; סוקולוף, מילון, עמ' 585; פרידמן, שיירי כתביידי, עמ' 29.

260 והשווה שם, עמ' טו-כו.

261 כאן אפשריין דן באופן שיטתי במונח. רוב הדיון מוקדש לעיון בסוגיות ספציפיות; וראה שם, עמ' 74-76, למסקנותיו העיקריות.

262 והשווה שם, עמ' 161.

78; וולד, פסחים, עמ' 177 הערה 6; זוסמן, תורה שבעל פה, עמ' 267 הערה 31, 270 הערה 38, 271 הערה 39, 314-315, 263, 319 הערה 90; 338 הערה 39, 341, 349 הערה 85; לוי, משנתו של אבא שאול, עמ' 122 הערה 1, 128; לוי, מתיבות, עמ' XI; ליברמן, תוספתא כפשוטה, ז, עמ' 403; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 90; מלמד, פרקי מבוא, עמ' 282-283 (=הנ"ל, מדרשי-הלכה, עמ' כד-כו); ממן, שרידי מילון, עמ' 364; סוקולוף, מילון, עמ' 585; פרידמן, שיירי כתבי-יד, עמ' 29; פרנקל, מבוא הירושלמי, יט ע"א; רוזנטל, למסורת גירסת המשנה, עמ' 34, 42; 264; רוזנטל, משנה עבודה זרה, עמ' 234-236

'אית תניי תני' מציע ורסיות חלופיות אנונימיות²⁶⁵ של מקורות תנאיים, הן גרסאות שונות של המקור הנידון, כגון גרסאות שונות במשנה, והן מקורות המקבילים למקור אחר, על דרך 'תניא אידך' בבבלי,²⁶⁶ כגון:

1. [משנה: 'האומר על קן ציפור יגיעו רחמין [...] משתקים אותו']. **אית תניי תני** 'על', **ואית תניי תני** 'עד' (ברכות ה, ג [ט ע"ג], 47 ש' 3-4 ומקבילה)

2. [משנה: 'שיעור אתרוג קטן, ר' מאיר או' כאגוז']. **אית תניי תני** 'עד כאגוז'. מאן דאמ' כאגוז, כאגוז עצמו כשר. מאן דאמ' עד כאגוז, כאגוז עצמו פסול (סוכה ג, ז [נג ע"ד], 647 ש' 22)

3. ר' חנינה בשם ר', גר תושב צריך לקבל עליו על מנת שיהא אוכל נבילות [...] **אית תניי תני**, גר (ו) תושב אין מקבלין {אותן} <אותן> עד שיקבל את כל המצות שכת' בתורה. **אית תניי תני**, גר תושב אין מקבלין אותו עד שיכפור בעבודה זרה שלו (יבמות ח, א [ח ע"ד], 865 ש' 23-25)

לדעת רוב החוקרים שעסקו במונח²⁶⁷ 'אית תניי תני' יכול להציע גרסאות שונות של מקור מסוים (בדרך כלל, המשנה²⁶⁸), או מקור המקביל למקור הנידון. לעומתם סבור אפשטיין שרק המובן השני קיים אצל המונח.²⁶⁹ ואף על פי שלא ניתן להכריע באופן חד-משמעי בין שתי האפשרויות, הדעת נוטה הרבה יותר לאפשרות הראשונה.²⁷⁰

'אית תניי תני' בא בכמה סגנונות. במקומות רבים הוא בא פעמיים ואף יותר בזה אחר זה.²⁷¹

263 וראה גם שם, עמ' 241, הערה 52.

264 וראה גם שאר המאמר לדברים עקרוניים וחשובים מאוד בנוגע לטיב החילופים המוצעים בלשון 'אית תניי תני'.

265 במקום אחד המונח מציע דברים המיוחסים לחכם נקוב שם, אלא שדבריו הובאו על ידי מוסרים אנונימיים. ראה סוכה ד, ו (נד ע"ג), 651 ש' 33-34: 'אית תניי תני בשם ר' אלעזר [...] אית תניי תני בשם ר' לעזר'.

266 'תניא אידך' בבבלי אינו ממצה את כל ההוראות הקיימות אצל 'אית תניי תני', אולם ציינתי למונח זה לאור ההקבלה הברורה, גם אם חלקית, שבין שני המונחים.

267 ראה דבריהם של אלבק, גינצבורג, היגר ופרנקל, ובמיוחד את דברי זוסמן ורוזנטל, למסורת גירסת המשנה, שצינו במדור 'ספרות' (וכן לעיל הערה 264).

268 אפשר שהמונח מציע גרסאות שונות בברייתות; ראה למשל שדמר, למסורת נוסח התוספתא, עמ' 23, דוגמאות 38, 39.

269 ראה סיכום עיקרי שיטתו במבוא לנוסח המשנה, עמ' 74-76.

270 ראה בעיקר זוסמן, תורה שבעל פה, עמ' 314-315. חזק מסוים לטענה זו, אף על פי שוודאי אין כאן הוכחה חותכת, עולה מאופי חלק מן המסורות שהוצעו בלשון 'אית תניי תני'; ראה להלן הערות 274, 285.

271 שלוש פעמים - ראה למשל חלה ד, ח (ס ע"א), 328 ש' 40-41 (היקרותו השנייה של המונח באה בהגהת

במקרים כאלה, המקור הראשון המוצע אחרי המונח עשוי להיות משנה²⁷² או ברייתא²⁷³ והמקור השני (או השלישי והרביעי) יכול להיות גרסה אחרת של המקור הראשון או מקור חלופי. במקומות אחרים, 'אית תניי תני' בא רק פעם אחת אחרי המקור העיקרי שעליו הוא מוסב ושלו הוא מציב חלופה. מקור עיקרי זה יכול להיות פסקה מן המשנה, עם לשון הצעה (בדרך כלל 'אנן תנינן') או בלעדיו²⁷⁴, או ברייתא, עם לשון הצעה (בדרך כלל 'תני') או בלעדיו²⁷⁵.

'אית תניי תני' יכול להיות מוסב לא רק על משניות וברייתות, אלא גם על פסוקים, ואז הוא מציע מדרשי הלכה.²⁷⁶ אפשר שהמונח מוסב לפעמים גם על דברי חכמים מדור המעבר ולעתים אף על דבריהם של אמוראים רגילים, אולם מקרים כאלו הם נדירים ובחלקם גם בעייתיים.²⁷⁷ לפעמים 'אית תניי תני' אינו מציע גרסאות או ורסיות חלופיות של דברים אחרים, אלא הוספת פרשנות לדברים הללו.²⁷⁸ במקומות ספורים המונח בא כדי לפרט קביעות שלפניו.²⁷⁹ המקור או הגרסה ש'אית תניי תני' מציע תמיד מונגר למקור אחר שהוצע לפני כן או לאחריו.²⁸⁰

- המגיה, אבל ברור מההמשך שהמונח נשמט בטעות מגוף כ"ל; עירובין ה, ד (כב ע"ד), 475 ש' 41-43; יומא ז, ה (מד ע"ג), 595 ש' 10-12. ארבע פעמים - ראה ד"ה א, ג (נז ע"א), 665 ש' 4-8; נדרים יא, ו (מב ע"ד), 1051 ש' 10-12; קידושין ג, א (סג ע"ג), 1169 ש' 41 (היקרותו השנייה של המונח, וכן חלק של המשפט לפניו ולאחריו, בא בהגהת המגיה, אולם ברור שלפניו השמטה, שהמגיה תיקנה כהלכה; ואמנם גם בגוף כ"ל המונח בא ארבע פעמים, אלא ששם הדברים באו בצורה משובשת, עיין שם היטב).
- 272 השווה אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 75, וגניצבורג, פירושים וחיידושים, ג, עמ' 320.
- 273 ראה למשל דוגמה 3 לעיל; ברכות ב, ג (ד ע"ג), 16 ש' 18-19; שבת ד, א (ו ע"ד), 390 ש' 4.
- 274 עם 'אנן תנינן' - ראה אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 78-89. בלי מינוח כזה - ראה למשל חלה ד, ב (נט ע"ד), 326 ש' 36-37; שבת ח, ג (יא ע"ב), 416 ש' 15; כתובות יג, ג (לו ע"א), 1014 ש' 48.
- 275 עם 'תני' - ראה למשל דמאי ב, ג (כג ע"א), 123 ש' 50; יומא א, ב (לט ע"א), 564 ש' 22; קידושין א, ב (נט ע"ג), 1145 ש' 49. בלי 'תני' - ראה למשל דמאי ג, א (כג ע"ב), 125 ש' 47; שבת יב, ד (יג ע"ד), 429 ש' 2; נדרים א, ג (לז ע"א), 1022 ש' 21. - כמובן, במקומות שבהם הלשון 'תני' אינו בא לפני המקור שעליו המונח, לא ניתן בדרך כלל להוכיח שמקור זה הוא ברייתא, אף על פי שכך מסתבר, לאור סגנון הדברים ותוכנם.
- 276 ראה להלן הערה 286.
- 277 כגון תרומות ג, ו (מב ע"ב), 230 ש' 6: 'אמ' ליה ר' מנא, שמעית אבא תני, ביכורים בימינו ותרומה בשמאלו, אית תניי תני עובר, אית תניי תני אינו עובר; פסחים י, ג (לז ע"ד), 556 ש' 48 (המונח מתייחס לחכם מדור המעבר, ר' יהושע בן לוי); וראה גם סוטה ז, ד (כא ע"ד), 935 ש' 32 וכתובות ד, ד (כח ע"ג), 974 ש' 23 (מסופקות ובעייתיות). ראה גם ברכות ו, ח (י ע"ד), 55 ש' 7, שם נראה במבט ראשון שהמונח מתייחס לדברי ר' יונה לעיל ש' 5, אולם מסתבר שבמקורו התייחס המונח למשנה שבת יד, ב (וראה המקבילה החלקית בשבת יד, ג ויד ע"ג), 432 ש' 40-42, אולם שם חסרים המונח והדיון המוצע על ידו בברכות).
- 278 ראה למשל כלאים ה, א (כט ע"ד), 161 ש' 14 ('מביא חוט ומותח. אית תניי תני מבפנים, ואית תניי תני מבחוץ'); פסחים ב, ז (כט ע"ג), 512 ש' 11-12 ('מי תשמישי שלנחתום ישפכו מפני שהן מחמיצין. אית תניי תני, שופכן במקום אשבורן, אית תניי תני שופכן במקום קטפרס'); יבמות ח, ב (ט ע"ב), 868 ש' 2-3.
- 279 ראה יומא ה, ה (מב ע"ד), 585 ש' 16-17: 'הכל מודין בפר משיח ועדה שאינו צריך שיהא נוגע. מה פליגין, בפר ושעיר שליום הכיפורים: אית תניי תני, צריך שיהא נוגע, אית תניי <תני>, אינו צריך שיהא נוגע; קידושין א, ג (ס ע"א), 1148 ש' 21-22 ('ולמה לא תנינן בראשי איברים שאינן חוזרין? אמ' ר' יוחנן בן מרייה, מפני המחלוקת: אית תניי תני צריך גט שיחורור, אית תניי תני, אין צריך גט שחורור').
- 280 במספר מקומות היקרות אחת של הביטוי 'אית תניי תני' נשמטה בטעות, אך לעתים הלשון החסר הושלם על ידי המגיה או ישנו בעד נוסח אחר. ראה למשל פאה ה, ב (יח ע"ד), 99 ש' 10-11, שם נשמט ה'אית תניי תני' השני, אולם המגיה השלימו; תעניות ד, ח (סח ע"ד), 732 ש' 35 (אולם ה'אית תניי תני' השני נמצא,

מבחינה תחבירית, 'אית תניי תני' עשוי להציע משפטים מסוגים שונים. לפעמים המונח מציע משפטים שלמים העומדים ברשות עצמם;²⁸¹ לפעמים בא לפניו נושא הדיון בלי נושא, ו'אית תניי תני' מציין את הנושא (כשהוא בא פעמיים בזה אחר זה; ראה להלן);²⁸² ולפעמים המשפט שעליו הוא מוסב כולל נושא ונושא, והמונח מציע רק מילה או מילים חלופיות במקום חלק מן המשפט שעליו הוא מוסב, כבדוגמאות 1, 2 לעיל.

גם היחס בין המקורות שמציע המונח למקורות שבאים לפניו (או לאחריו, כשהמונח בא מספר פעמים בזה אחר זה) משתנה ממקום למקום. במקרים רבים המונח מציע דעה הנראית כחולקת על הדעה הקודמת,²⁸³ אולם ברבים ממקרים אלה התלמוד מנסה ליישב את הסתירות לכאורה בין המקורות החולקים.²⁸⁴ במקומות אחרים, המונח מציע וריאנטים קלים על האמור לפניו, כבדוגמאות 1, 2 לעיל, ובכמה מקומות נראה שמדובר בווריאנטים פונטיים או מורפולוגיים קלים.²⁸⁵

על פי רוב, 'אית תניי תני' מציע מקורות המנוסחים ללא זיקה לפסוקים, אולם לעתים המונח מציע ברייתות של מדרשי הלכה.²⁸⁶

בדרך כלל 'אית תניי תני' מציע גרסאות או מקורות חלופיים 'לשם', אולם לעתים רחוקות הוא מציע מקורות לצורך פשיטת בעיה או תירוץ קושיה.²⁸⁷

על פי רוב נראה ש'אית תניי תני' מציע ציטטות של המקורות הרלוונטיים, אולם במקומות ספורים נראה שהוא מציע פרפרזות.²⁸⁸

כדין, בקטע גניזה שהובא במהדורת האקדמיה; 'יבמות ו, ו (ז ע"ג), 859 ש' 49-50 (אף כאן המגיה השלים את ה'אית תניי תני' החסר). - בסנהדרין א, ב (יח ע"ד), 1268 ש' 7, נראה ש'אית תניי תני' פותח ברייתא חדשה, אולם מסתבר שלפנינו אשגרה (מן הסתם מ'ש' 13 או 14; עיין שם), וכי צ"ל 'תני' במקום 'אית תניי תני' שלפנינו, ואמנם כך ('תני') במקבילה בנדרים ו, יג (לט ע"ד), 1036 ש' 23.

281 ראה למשל דוגמה 3 לעיל; מע"ש ה, ז (נו ע"ג), 308 ש' 49-50; סנהדרין ב, ד (כ ע"ב), 1277 ש' 8-9.

282 ראה למשל מע"ש א, ג (נב ע"ד), 287 ש' 50; שבת טז, א (טו ע"ג), 438 ש' 5-6; 'יבמות יב, א (יב ע"ג), 886 ש' 18.

283 ראה למשל פסחים ה, ד (לב ע"ב), 526 ש' 24-25 ('אית תניי חייב, אית תניי תני פטור'); נזיר ו, ג (נה ע"ב), 1120 ש' 4-5 ('אית תניי תני מפספסין בקליקין, ואית תניי תני אין מפספסין'); סנהדרין ב, ד (כ ע"ב), 1277 ש' 8-9 ('אית תניי תני הנשים מהלכות תחילה והאנשים אחריהם, ואית תניי תני אנשים תחילה והנשים אחריהם').

284 ראה להלן ליד הערה 289.

285 ראה למשל דוגמה 1 לעיל ('על/עד'); כלאים ז, ה (לא ע"א), 167 ש' 48 ('משתשליש/משתשריש'); שבת ה, ב (ז ע"ב), 392 ש' 30 ('שחוזות/שוזות'); ע"ז ג, ז (מג ע"א), 1398 ש' 9 ('אובין/אוביל'; הגרסה הראשונה מוצגת כלשון משנתנו 'אנן תנינן'). - חשוב להדגיש, שבכבדי על וריאנטים פונטיים אינני מתכוון לומר שהגרסאות השונות נרדפות בהכרח מצד תוכן (ואמנם נראה שבעלי התלמוד שאמרו 'מאן דאמר [...] מאן דאמר' אחרי רבים מ'אית תניי תני' כאלה לא הבינום כהיגדים נרדפים), רק שחילופי הגרסאות במקרים אלה יכלו להיווצר כתוצאה מחילופים פונטיים (דוגמה מאלפת לספקות העולים בהקשר זה ראה אצל ד' רוזנטל, משנה עבודה זרה, עמ' 234-236, הדין בפשר הווריאנטים בסוגיית עבודה זרה שנזכרה לעיל בהערה זו).

286 ראה מלמד, פרקי מבוא, עמ' 282 = מדרשי-הלכה, עמ' כד-כו.

287 פשיטת בעיה - ראה למשל קידושין א, ז (סא ע"ג), 1158 ש' 33: 'עד כמה היא קרחה? אית תניי תני כל שהוא, ואית תניי תני כגריס'; כלאים א, ז (כו ע"ב), 147 ש' 50-148 ש' 1 (להלן הערה 288); גיטין ז, ד (מט ע"א), 1085 ש' 44-45. תירוץ קושיה - ראה נזיר א, א (נא ע"ב), 1098 ש' 5.

288 כך נראה בכלאים א, ז (כו ע"ב), 147 ש' 50-148 ש' 1 ('עוף מניין? אית תניי תני מ"אית חוקתי תשמורו?');

לעתים קרובות²⁸⁹ התלמוד או אמוראים נקובי שם, ובמיוחד רב חסדא,²⁹⁰ מנסים ליישב סתירות בין שני 'אית תניי תני' – בדרך כלל, באמצעות אוקימתות – או לפחות להסביר את היסוד למחלוקת ביניהם, ברגיל בלשון 'מאן דאמר [...] מאן דאמר [...] (עין ערכו), הבא אחרי ה'אית תניי תני' הסותרים לכאורה.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

'אית תניי תני' מתחלף במקום אחד ב'אנן תנינן'.²⁹¹ ואמנם, כש'אית תניי תני' בא פעמיים בזה אחר זה ובפעם הראשונה הוא מציע משנה,²⁹² נראה שאין הבדל בינו לבין 'אנן תנינן [...] אית תניי תני'. דברים דומים אפשר לומר על היחס בין 'אית תניי תני' ו'תני', שהרי מצאנו את הסגנון 'תני [...] אית תניי תני',²⁹³ ונראה שאין הבדל בינו לבין הסגנון 'אית תניי תני [...] אית תניי תני'. עם זאת, לא מצאתי חילופים ברורים בין שתי הצורות הללו.²⁹⁴

ראוי לציין שהמונח 'תניי חורן (תני)', המיוחד למסכת נזיקין, מתפרש כמו 'אית תניי תני' שבשאר הירושלמי²⁹⁵ (אולם חשוב להעיר שגם 'אית תניי תני' בא במסכת נזיקין).²⁹⁶

ראה גם: *אית דלא תני, *אית תניי תני ומחלף

-
- נוסח הברייתא הותאם כנראה כדי לשמש תשובה לבעיה שלפניה; קידושין ד, ז (סו ע"א), 1184 ש' 28 ('אית תניי תני, על קדמייתא נאמן').
- 289 אבל לא תמיד; ראה למשל שבת טז, א (טו ע"ג), 438 ש' 5-6; עירובין ה, ד (כב ע"ד), 475 ש' 41-43; נדרים יא, ו (מב ע"ד), 1051 ש' 10-12; שבועות ב, ו (לד ע"א), 1347 ש' 31-32.
- 290 השווה אפשטיין, לשרידי הירושלמי, עמ' 240 לש' 3-4 (=מחקרים, עמ' 282).
- 291 ראה סנהדרין ו, ט (כג ע"ג), 1293 ש' 22: 'אית תניי תני, יהודה בן טבאי נשיא, אית תניי תני, שמעון בן שטח נשיא' (עיקר גרסה זו מקוים גם על ידי קטע עסיס, עמ' 82), אולם במקבילה, חגיגה ב, ב (עז ע"ד), 787 ש' 25: 'אנן תנינן, יהודה בן טבאי נשיא ושמעון בן שטח אב בית דין, אית תניי תני ומחלף'. (לחילוף בסוף הקטע, עין ערך *אית תניי תני ומחלף).
- 292 ראה לעיל הערה 272.
- 293 ראה לעיל הערה 275. על הקרבה בין 'תני' ו'אית תניי תני' ראה גם אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 76.
- 294 ייתכן ששני המונחים מתחלפים במקום אחד, אולם הדברים מסופקים. ראה חלה ד, ה (נט ע"ד), 327 ש' 35: 'אית תניי תני קולו חומר'. גרסת גוף כ"ל, 'תני', יש לה קיום, ולפי זה אפשר שהוספת המגיה משקפת גרסה מוחלפת ושקולת ערך לזו שבגוף כ"ל. ברם אפשר שגרסת המגיה היא מקורית יותר, וגרסת כ"ל יסודה בהשמטת סופרים מכנית פשוטה (ואמנם הגרסה 'אית תניי תני' מקוימת במובאה מסוגייתנו באור זרוע א, סימן רמח, לו ע"ב, וכן בכ"ס). ראה גם ערך 'תני', בסוף הערה 175.
- 295 השווה מלמד, פרקי מבוא, עמ' 283 (=מדרשיהלכה, עמ' כו), ועין ערך *תני חורן.
- 296 ראה למשל ב"ק ו, ד (ה ע"ג), 1203 ש' 22; ב"מ ו, ג (יא ע"א), 1231 ש' 30-31; ב"ב ח, ח (טז ע"ב), 1255 ש' 30-31. על תופעות דומות – מונחים המיוחדים למסכת נזיקין המצויים שם לצד מונחים אחרים הנרדפים להם והמצויים בשאר הירושלמי – ראה בעיקר מוסקוביץ, מינוח, עמ' 114 (והשווה זוסמן, נזיקין, עמ' 81, הערה 116, ד"ה חשיבותה).

איתא²⁹⁷ חמי ('אתא/אתה חמי';²⁹⁸ משתבש לעתים בדרכים שונות²⁹⁹) – 'בוא, ראה'. מצוי.

ספרות – אלת"י ב, עמ' 256–257; אשכנזי, נחמד למראה, קסה ע"ג; בארי, תענית, עמ' 115 הערה 77, 120; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 66–67; זוסמן, מבוא, עמ' לד הערה 225; זוסמן, תורה שבעל פה, עמ' 264 הערה 21; חיד"א, ברכי יוסף, אורח חיים, תרפה, ח, קלב ע"ג, ד"ה וצופה הייתי בירושלמי; יהלום וסוקולוף, שירת בני מערבא, עמ' 296; לוינגר, שרידי חדשים, עמ' רלח הערה 11; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 139–153; מלמד, פרקי מבוא, עמ' 612; פרנקל, מבוא הירושלמי, יד ע"א; שלזינגר, תורה שבעל פה, עמ' נב הערה 54; ר"ש, פירוש למשנה, חלה ד, ו

'איתא חמי' מציע היסקים בתמיהה המורכבים משני חלקים: נתון שלאורו מעלים היסק, ומסקנה בתמיהה העולה מתוך נתון זה, על דרך 'השתא [...] בבבלי, כגון:

1. [משנה: 'המעיסה – בית שמי פוטרין [...] החליטה – בית שמי מחייבין'.] תני [...]

אי זו היא המעיסה, הנותן חמין לתוך קמח. חליטה – קמח לתוך חמין. **אתה חמי**, נחלטה כל צורכה בית שמי מחייבין, לא נחלטה כל צורכה בית שמי פוטרין?! (חלה א, ז [נח ע"א] 316 ש' 41)

2. שמואל בר אבא בעא קומי ר' זעורה, קטן חרש מהו שיהא חייב ('בראיה')? אמ' ליה, **איתא חמי**: יציבא (בשמיא) [בארעא] וגיורא בשמי שמיא, אילו גדול חרש פטור, קטן חרש לא כל שכן! (חגיגה א, א [עו ע"א], 775 ש' 42)

3. ר' חלבו בשם ר' בא בר זבדא, אין מעמידין פרנסין פחות משלשה. **אנא צ"ל**: **איתא³⁰⁰ חמי**, 'דיני ממונות בשלשה', דיני נפשות לא כל שכן! – ויהיו עשרים ושלשה! – עד דהוא מצמית ('מכנס') לון הוא מסכן (פאה ח, ז [כא ע"א], 111 ש' 16)

'איתא חמי' (כמונח³⁰¹) מציע היסקים-תמיהות שממלאים תפקידים שונים במשא ומתן התלמודי: (א) על פי רוב, המונח מציע קושיות על האמור בשלב הקודם, כבדוגמה 1 לעיל;³⁰² (ב) לפעמים

297 הניקוד הוא על פי חלה א, ז (נח ע"א), 316 ש' 41 (=דוגמה 1 להלן) לפי כ"ל (אלא ששם המילה הראשונה במונח כתובה **אתה**). – במקום אחד ניקד הרא"ש רזנטל את הציווי של הפועל את"א בארמית גלילית כ'**איתא'** (לא במונח שלנו), ראה רזנטל, ירושלמי נזיקין, עמ' כ, אולם אינני יודע אם מקורו של ניקוד זה בסברה או בעד נוסח כלשהו.

298 כתיב זה מזדמן בכ"ל במספר מקומות; כך כבר בהיקרותו הראשונה של המונח בתלמוד, ברכות א, א (ב ע"א), 1 ש' 4 (אולם הסופר הביא שם 'נ"א: איתא חמי', ועל פי זה הדפיסו בד"ו; השווה זוסמן, מבוא, עמ' לד, הערה 225); דמאי א, א (כא ע"ג), 115 ש' 11; דוגמה 1 להלן. הצורה 'אתא/אתה' מזדמנת גם בעדי נוסח אחרים, כגון קטע לוינגר, עמ' רס ש' 23 ועמ' רסא ש' 2; קטע זוסמן, עמ' 30 ש' 20, 27; וכמעט בכל היקרויותיו של המונח בכ"ר; השווה מוסקוביץ, מינוח, עמ' 140–142, ונראה כי צורה זו עיקרית (אולם קבענו את צורת המונח כאן כ'**איתא חמי**', כיוון שזוהי הצורה הרווחת בכ"ל).

299 ראה מוסקוביץ, מינוח, עמ' 140–141. 300 וכן הוא בכ"ס ובהגהות מיימוניות, תשובות השייכות לספר שופטים, וכעין זה גם בכ"ר ('אתא'), וברור מצד העניין שכן צ"ל.

301 שכן במקום אחד הביטוי בא שלא בהוראתו הטרמינולוגית הנידונה כאן; ראה מע"ש ה, ב (נו ע"א), 305 ש' 5.

302 כיוצא בזה ראה עוד למשל עירובין ז, ג (כר ע"ג), 484 ש' 46 ומקבילות; יבמות ה, ג (ו ע"ד), 855 ש' 34; נדה א, ה (מט ע"ב), 1436 ש' 43.

המונח מציע פשיטת בעיות, כבדוגמה 2 לעיל;³⁰³ (ג) לעתים המונח מביע תמיהה ששעורה, שהדברים שלפניו נראים מובנים מאליהם, על דרך 'פשיטא' בבבלי, כבדוגמה 3 לעיל.³⁰⁴ אחרי 'איתא חמי' בהוראה זו, התלמוד (או אמורא נקוב שם) רגיל להסביר מדוע בכל זאת היה צורך לומר את הדברים שנראו מיותרים בתחילה.

הסגנון המקובל בדרך כלל אצל 'איתא חמי' הוא: [המקור שעליו תמהים] – 'איתא חמי' – [נתון מסוים] – [תמיהה העולה לאור נתון זה].³⁰⁵ במקומות מספר, התמיהה מסתיימת במילים 'ואת אמר (הכין)' או 'לא כל שכן',³⁰⁶ ואמנם בחלק ניכר מסוגיות אלה המונח מציע היסק שהוא בבחינת קל וחומר (בשני מקומות, בבחינת 'הוא הדין'³⁰⁷). גם הלשון 'אילו' [...] שמא' רגיל להופיע אחרי 'איתא חמי'.³⁰⁸ בדרך כלל המשפטים שמציע 'איתא חמי' מתפקדים כשלב עצמאי בדיון התלמודי.³⁰⁹ על פי רוב, תמיהות 'איתא חמי' מתייחסות למשניות וברייתות (במספר סוגיות, גם לדברי אמוראים או לסתם התלמוד³¹⁰). 'איתא חמי' מופיע כמעט תמיד בהקשרים הלכתיים.³¹¹

303 כיוצא בזה ראה עוד למשל דמאי א, ג (כב ע"א), 119 ש' 6; יבמות ד, ב (ה ע"ד), 848 ש' 12; סנהדרין ז, ח (כד ע"ד), 1300 ש' 30.

304 כיוצא בזה ראה עוד למשל תעניות א, ו (סד ע"ג), 710 ש' 8 ומקבילה; נדרים י, א (מא ע"ד), 1045 ש' 34; סנהדרין א, ב (יח ע"ד), 1268 ש' 50.

305 במקום אחד מצויה סטייה קלה מסגנון זה, ראה דמאי א, א (כא ע"ג), 115 ש' 11: 'אתא חמי – אם רוב משמרין, דברי הכל חייבין [...] אם אין רוב משמרין, דברי הכל פטורין [...] מחצה על מחצה לית יכיל, דתנינן מחצה על מחצה דמאי' [...]. לאור דוגמה זו העיר פרנקל (מבוא הירושלמי, יד ע"א) שהירושלמי 'אומר אתא חמי אם מביא איזה אופנים ובא להעיר שדברי הברייתא או האמורא לא עמדו גם באחד אלה האופנים', אולם דברים אלה נכונים בקשר לסוגיה זו בלבד!

306 כגון ברכות א, א (ב ע"א), 1 ש' 4; שבת א, ב (ג ע"א), 368 ש' 16; נדרים י, א (מא ע"ד), 1045 ש' 34 ('ואת אמר [הכין]'); דוגמה 2 לעיל; פאה ח, ז (כא ע"א), 111 ש' 16; יבמות ד, ב (ה ע"ד), 848 ש' 12 ('לא כל שכן').

307 ראה יבמות ה, ג (ו ע"ד), 855 ש' 34 (אך עיין בקרבן העדה שם) ושבועות ה, ג (לו ע"ב), 1358 ש' 47.
308 ראה למשל תרומות ו, ב (מד ע"ב), 239 ש' 47; שבת יג, א (יד ע"א), 430 ש' 3; שבועות ה, ג (לו ע"ב), 1358 ש' 47. (מצוי גם 'איתא חמי' עם 'אילו' בלי 'שמא', כגון דמאי א, ג (כב ע"א), 119 ש' 6 וקידושין ב, א (סב ע"ב), 1162 ש' 19.)

309 אולם בשני מקומות מצאנו חריגים; ראה שביעית ב, ו (לג ע"ד), 183 ש' 49 ומקבילה ('נראין הדברים בשנטעו לפני ראש השנה שלשים יום, הא אם לא נטעו שלשים יום לפני ראש השנה, איתא חמי [...]') וע"ז ג, ו (מג ע"א), 1397 ש' 48 ומקבילה (במקבילה המונח וכן הקטע שמסביב באים בהגהת המגיה): 'מה אנן קיימין? אם בשפחסה אין כאן אפרוח, אם בשהכניסה לפניו מן הקינקלין, תא חמי [...]'.
310 מן האמוראים נקובי השם שאליהם מתייחסות התמיהות המוצגות בלשון 'איתא חמי', הקדום ביותר הוא שמואל (קידושין ב, א (סב ע"ב), 1162 ש' 19), והמאוחר ביותר הוא ר' בינא בשם רבי ירמיה (פאה ג, ט וז ע"ד), 94 ש' 8.

311 פרט ליבמות ד, ב (ה ע"ד), 848 ש' 12: 'נוצר לתשעה ונולד לשמונה וצ"ל: לשבעה' – איתא חמי: אם לשמונה אינו חייה, לא כל שכן לשבעה! 'איתא חמי' בא בהוראתו הטרימינולוגית בהקשר אגדי גם במקום אחד מחוץ לירושלמי; ראה שה"ש רבה ד, ח (כז ע"ב ברפוס וילנא; וברור שצ"ל 'אתא חמי' במקום 'את חמי' שלפנינו, והשווה למשל כ"י וטיקן 76 של שה"ש רבה).

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

לפי מיטב ידיעתי, 'איתא חמי' אינו מתחלף בוודאות במונחים אחרים בשום מקום בירושלמי.³¹² עם זאת, 'איתא חמי' קרוב מצד משמעותו ל'וקשיא', שאף הוא רגיל להציע תמיהות המבוססות על נתון המוצע אחרי המונח (עיין ערכו). עם זאת, ברור שאין שני המונחים נרדפים, מכיוון ש'איתא חמי' ממלא תפקידים שאינם קיימים אצל 'וקשיא', כגון פשיטת בעיות והצעת תמיהות ששיעורן שהדברים הנדונים הם בבחינת 'פשיטא' (ראה לעיל). ואילו 'וקשיא' יכול להציע קושיות שאינן בנויות מנתון מסוים ואחריו קושי המתעורר בעקבות נתון זה (עיין ערכו), כמקובל אצל 'איתא חמי'.

לפעמים נראה ש'איתא חמי' מתפרש כמו 'אילו [...] שמא'.³¹³

אלא כיני ('אלא הכני',³¹⁴ 'אלא כן הוא'³¹⁵ וכדומה) – 'אלא כן הוא/היא'. מונח תירוץ, מצוי.

ספרות³¹⁶ – אלת"א, עמ' 501–502; היגר, אוצר הברייתות, עמ' 472; מלמד, פרקי מבוא, עמ' 287 (=מדרשי-הלכה, עמ' לא); רידב"ז, דמאי פ"ו ה"א (כה ע"ב), ד"ה חבריא

'אלא כיני' מציע ורסיה שונה של האמור לפניו כדי לתרץ קושיה על דברים אלה, על דרך 'אימא' או 'תני' בבבלי (בחלק מהיקריותיהם), כגון:

1. [משנה: 'האומ' לאשה הרי את מקודשת לי על מנת שאדבר עלייך לשילטון [...]

דבר עליה [...] מקודשת'. רב אמ', והוא שנתן לה שוה פרוטה אנן קיימין. ר' אימי בעי קומי ר', וכל הדברים לא והוא שנתן לה שוה פרוטה אנן קיימין? **אלא כיני**: במה שאדבר עלייך לשילטון ודיבר עליה [לשילטון] בשוה פרוטה מקודשת, ואם לאו אינה מקודשת (קידושין ג, ו [סד ע"ב], 1173 ש' 37)

2. דנין מספק. היך עבידא? פל'וניו הרג את הנפש, יהא נידון ('בבית דין') עד שיבואו עדי. אמ' ליה ר' יוסי, ותפשיין בר נשא בשוקא ומבזין ליה? **אלא כיני**: פל' הרג את הנפש, והרי עידיו שהרג את הנפש, יהא תפוש עד שיבואו עידיו (סנהדרין ז, י [כה ע"א], 1302 ש' 11)

ברגיל 'אלא כיני' מציע ורסיה שונה של האמור לפניו כדי לתרץ קושיה על הורסיה המקורית של

312 במקום אחד אפשר ש'איתא חמי' מתחלף על ידי גיוון המינוח ב'כמה דתימר'; ראה מגילה א, ג (ע ע"ב), 741 ש' 30 ('איתא חמי'), לעומת שם ה"ד, ש' 42 ('כמה דאת אמר'). ברם נראה שהקושיות במקומות אלה מעט שונות, ולכן ספק אם יש כאן גיוון המינוח אמתי. ועוד, שאפשר ששני המונחים בסוגיה זו נובעים מעריכות שונות של החומר התלמודי; ראה מוסקוביץ, סוגיות מוחלפות, עמ' 45–47, ובספרות שצוינה שם.

313 השווה ערכו, הערה 127.

314 ראה דמאי ב, א (כב ע"ג), 120 ש' 38, לפי כ"ד ('אלא הכני'); דמאי ו, ב (כה ע"ב), 136 ש' 17 ('אלא הא [!]) הכני' – כנראה מחמת דיטוגרפיה או גרסה חלופית, 'הא כני / הכני'; דמאי ו, ג (כה ע"ב), 136 ש' 42.

315 כגון מע"ש ג, א (נר ע"א), 293 ש' 43 ('אלא כן הוא'); נזיר ה, ד (נר ע"א), 1113 ש' 40 ('אלא אכן הוא'); נזיר ט, א (נז ע"ג), 1132 ש' 45 ('אלא אכן הוא').

316 ראה גם דברי הרי"ד שצוינו בערך 'כיני', במדור 'ספרות', ומה שהערנו עליהם שם הערה 161.

הדברים, אולם במקום אחד 'אלא כיני' מחזיר אותנו להסבר הראשון (מתוך שניים) לעניין הנידון, בעקבות דחיית ההסבר השני בגלל קושיה.³¹⁷

בדרך כלל 'אלא כיני' מציע הגהות הקרובות באופן יחסי לטקסט שאותו הן אמורות להחליף, כבדוגמאות דלעיל, אולם במקומות מסוימים נראה שהמונח מציע ורסיה שונה לחלוטין של המקור שעליו הוא מוסב.³¹⁸

'אלא כיני' עשוי להציע הגהות למקורות תנאיים³¹⁹ או למקורות אמוראיים או סתמיים.³²⁰ במקומות אחדים המונח מציע להגיה מדרשי הלכה,³²¹ ובמקום אחד – בעיה.³²²

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

נראה ש'אלא כיני' מתחלף במקומות בודדים ב'אלא'.³²³ נראה ש'אלא כיני' קרוב מאוד למונח 'כיני', אלא שאין מונחים אלה נרדפים, שכן 'כיני' מציע בעיקר פרשנות ולא הגהות.³²⁴

נראה ש'אלא כיני' המוסב על מקורות תנאיים מתפרש כמו 'כיני מתניתא'.³²⁵ ברם מונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'אלא כיני' עשוי להתייחס גם למקורות אמוראיים, מה שאין כן אצל 'כיני מתניתא'.³²⁶ ועוד, ש'כיני מתניתא' עשוי להציע פרשנות, מה שאין כן 'אלא כיני'.

317 ראה דמאי ב, א (כב ע"ג), 120 ש' 38.

318 ראה למשל שבת ו, ה (ח ע"ג), 399 ש' 3 ויומא ג, ה (מ ע"ג), 573 ש' 25.

319 כגון נזיר ה, ד (נד ע"א), 1113 ש' 40 וקידושין א, ג (ס ע"א), 1149 ש' 12 (שתיהן ברייתות). גם במקומות אחרים המונח מתייחס למקורות הנראים כמקורות תנאיים, אולם מכיוון שאי אפשר להוכיח זאת בוודאות (מפני שמקורות אלו לא הוצעו בלשון 'תני' וכדומה, ואין בהם אזכור מפורש של תנאים), לא הבאתי דוגמאות כאלו כאן.

320 כגון פאה ב, ו (יו ע"א), 89 ש' 34 ומקבילה; מע"ש ג, א (נד ע"א), 293 ש' 43 ומקבילות; ע"ז ד, יא (מד ע"ב), 1405 ש' 29.

321 ראה למשל פאה ב, ו (יו ע"א), 89 ש' 34 ומקבילה; פסחים ה, א (לא ע"ד), 523 ש' 3; שבועות ג, ו (לד ע"ג), 1350 ש' 19 (והשווה מלמד, פרקי מבוא, עמ' 287 = מדרשי-הלכה, עמ' לא).

322 ראה סנהדרין ו, א (כג ע"ב), 1291 ש' 38.

323 ראה יומא ג, ה (מ ע"ג), 573 ש' 24-26, הנראה כקונפליציה: 'אלא מיסבור סבר ר' יודה שאין תולדת האש כאש / אלא כיני ר' יודה סבר מימר שאין תולדת אש כאש'. ראה גם שבועות ת, א (לח ע"ג), 1371 ש' 36, 'אלא כיני', לעומת המקבילה בב"מ סוף פ"ג לפי כי"א, עמ' 54 ש' 81 ('אלא'; סוגיה זו חסרה בכ"ל, אולם נוסחה לפי כי"א הובא במהדורת האקדמיה של כי"ל, עמ' 1223 ש' 21).

324 עיין ערך 'כיני', הערה 161 ולד הערה 167.

325 בביכורים ג, ג (סה ע"ג), 359 ש' 27 מצאנו את הצורה 'אלא כיני מתניתא', ואפשר שלפנינו קונפליציה של 'אלא כיני' ו'כיני מתניתא'. עיקר הגרסה כאן מקוימת על ידי כי"ס והמובאה שבפירושו המשנה לר"ש. אמנם בפירושו המשנה לרא"ש (מהדורת א' מהרודונה, אלטונא תצ"ה, ד"צ בני ברק תשכ"ו) כתוב רק 'ביני !! מתניתין', אולם ייתכן שזוהי הגהה מן דעת, כמצוי בכמה מקומות במובאות מן הירושלמי אצל הרא"ש.

326 לחריגים אפשריים עיין ערך 'כיני מתניתא', ליד הערה 195.

ואמור אוף/אף [...] ('ומר אוף'³²⁷) – 'ואמור אף [...]' מונח קושיה, מצוי.

ספרות – אלת"י א, עמ' 924; מוסקוביץ, הערות וביאורים בירושלמי, עמ' 79; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 76; רידב"ז, קידושין פ"ג ה"ב (לד ע"א), ד"ה עד שיהא

'ואמור אוף [...]' מציע קושיות³²⁸ ששיעורן, מדוע לא נאמר כפי שהוצע בהמשך, כפי שמתבקש לכאורה לאור דברים מקבילים שנאמרו לפני כן, על דרך 'אימא הכי נמי' בבבלי, כגון:

1. [משנה: 'ועוד זו היתה ירושלם יתירה על יונה ('יבנה'), שכל עיר שהיא רואה ושומעת וקרובה ויכולה לבוא ('לירושלים') תוקעים בה, וביוונה לא היו תוקעים אלא בבית דין בלבד'.] היך מה דאת אמר בירושלם שכל עיר שהיא רואה ושומעת וקרובה ויכולה לבוא תוקעין בה, **ואמר אף ביבנה כן!** – ירושלם דבר תורה [...] ויבנה מדבריהן [...] ורבן יוחנן בן זכאי מתקין על דבריהן? (ר"ה ד, ב [נט ע"ב], 677 ש' 25–26)

2. [משנה: 'האשה שהלך בעלה למדינת הים, באו ואמרו לה מת בעליך, ונשאת ואחר כך בא בעלה, תצא מזה ומזה'.] כמה דתימר תמן ('בשניים שקידשו שתי נשים ובשעת כניסתן לחופה נתחלפו הבעלים') מפרישין אותן שלשה חדשים שמא מעוברות הן, ואם היו קטנות ולא היו ראויות לוולד מחזירין אותן מיד, **ואמ' אף הכא כן** ('שתהא מותרת לבעלה אחרי שלושה חודשים')! (יבמות י, א [י ע"ג], 875 ש' 12–13)

'ואמור אוף [...]' בא בכמה סגנונות: 'ואמור אוף [...]' כן, 'ואמור אוף הכא', 'ואמור אוף הכא כן', ואף 'ואמור אוף תמן'.³²⁹ במקומות אחדים המונח בא אחרי 'כמה דתימר (תמן)', כבדוגמאות דלעיל.³³⁰

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד 'ואמור אוף הכא' מתחלף ב'ודכותה', כשמונחים אלה באים אחרי 'כמה דתימר'.³³¹

327 ראה למשל ברכות א, א (ב ע"ג), 2 ש' 24–25; עירובין ב, א (כ ע"א), 461 ש' 38–39; קטע לוינגר, עמ' רסח ש' 26. בשרידי הירושלמי, עמ' 141 ש' 9 תיבה זו מנוקדת נמר.

328 ברוב המקומות דבר זה עולה בכירור מן המשא ומתן בהמשך, אולם אין להוציא מכלל אפשרות שלעתים המונח מציע בעיות; ראה במיוחד פסחים ב, ג (כט ע"א), 509 ש' 23, שם בא הלשון 'ולאו מתניתא היא', הרגיל להציע פשיטת בעיות, אחרי 'ואמור' (ונראה שגם ליברמן הבין שלפנינו פשיטת בעיה; ראה הירושלמי כפשוטו, עמ' 403). אולם לעניות דעתי הפירוש בסוגיה זו עדיין צריך עיון קצת, ולכן אין לקבוע מסמרות בנידון.

329 הצורות השונות רשומות באלת"י א, עמ' 924, ערך 'ואמר' [...]. כן. ('ואמור אוף תמן' בא רק במקום אחד, יומא ה, ב [מב ע"ב], 583 ש' 10, והפירוש שם עדיין צריך עיון.)

330 כגון שביעית ב, ז (לד ע"א), 184 ש' 13–14 (שם כתוב 'נאמר' בתחילת הביטוי, אך ברור שצ"ל 'ואמר' – שיבוש גרפי קל! – והשווה כ"ר 'ואמ' מר' – קונפליציה של שתי צורות!); פסחים ז, ד (לד ע"ב), 537 ש' 33; נדרים ב, ב (לז ע"ב), 1023 ש' 29–30.

331 ראה ברכות ז, ב (יא ע"ב), 56 ש' 45 ('ואמור אף הכא'), ואילו בשרידי הירושלמי 293 ש' 13, 'ודכותה'.

עם זאת, ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'לדכוותה' כמה הוראות שאינן קיימות אצל 'ואמור אוף הכא' (כגון הצעת קביעות בניחותא).

כמו כן, קיימת קרבה מסוימת בין 'ואמור אוף' ל'מעטה' (= 'אם כן, לפי זה'), ואמנם מצאנו מעין חילופים בין מונחים אלה בשני מקומות.³³² עם זאת, נראה שמונחים אלה אינם נרדפים, שכן סגנונם שונה, שהרי אצל 'מעטה' תוכן הקושיה מפורט אחרי המונח, מה שאין כן במקרים רבים אצל 'ואמור [...]'. ועוד, ש'ואמור אוף' מציע קושיות רק ממקרים המקבילים למקרה הנידון לפנייהם, מה שאין כן בהכרח אצל 'מעטה'.

עוד נראה, ש'ואמור אוף [...] כן' עשוי להתפרש כמו 'והכא / אוף הכא' כשהמונח האחרון מציע קושיות, אלא שלאור שימושיו האחרים של 'והכא / אוף הכא' (כגון הצעת פשיטת בעיות ותירוצים וכדומה) ברור שהמונחים אינם נרדפים.

ראוי להעיר שעל אף הדמיון הצורני בין 'ואמור אוף [...] כן' ללשונות 'אוף [...] כן' ו'והכא כן',³³³ ביטויים אלה שונים מאוד מבחינה תוכנית: 'ואמור אוף [...] כן' מציע קושיות, ואילו 'אוף [...] כן' ו'והכא כן' מציעים קביעות או בעיות.

אמור דבתרא/סופא³³⁴ ('אמרין דבתרא',³³⁵ 'ומר/ומר דבתרא'³³⁶) - 'אמור את הסיפא'. מצוי.

ספרות - אלת"א, עמ' 923-924 (במפוזר); שם ב, עמ' 596; אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 1000; אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 440 הערה 2; אפשטיין, מדקדוקי ירושלמי, עמ' 47 (= מחקרים, עמ' 316); היגר, אוצר הברייתות, ז, עמ' 12; זוסמן, תורה שבעל פה, עמ' 260 הערה 14; ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 87; ליברמן, ירושלמי נזיקין, עמ' 129, לש' 26; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 86; שירי קרבן, עירובין פ"א ה"ז (ט ע"ב), ד"ה אמרין דבתריה

'אמור דבתרא' מציע את הסיפה של המקור שהובא לפני המונח כדי לדחות את האמור בשלב קודם של הסוגיה, על דרך 'אימא סיפא' בבבלי, כגון:

³³² ראה פסחים ז, ה (לד ע"ב), 538 ש' 13; בגוף כ"ל 'ואמר אף בזריקה כן', אולם תיבות אלו נמחקו על ידי המגיה, שהוסיף קטע ארוך במקומו, ובסוף קטע זה בא משפט המקביל למה שנמחק (משפט זה נראה כלישנא אחרינא' למה שנמחק; עיין היטב ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 483-484): 'מעטה לא יזרק הדם בטומאה' (גרסת המגיה כאן, ובכלל זה היעדר המשפט 'ואמר אף בזריקה כן', מקיימת בעיקרה על ידי קטע לוינגר, עמ' רע). ראה גם ב"ב ה, א (טו ע"א), 1248 ש' 43: 'ומר בשדה כרם <כן>' (התיקון מתבקש מצד העניין, והשווה ליברמן, ירושלמי נזיקין, עמ' 202, הערה 1), אולם במקבילה (מעריכה אחרת!) בכלאים ב, ה (כו ע"ד), 151 ש' 4: 'מעטה מצא כלאים בכרם'.

³³³ עיין ערך 'והכא', ליד הערה 413.

³³⁴ אף על פי שהצורות 'דבתרא' ו'סופא' שונות מבחינה חיצונית, אין הבדל ביניהן מצד משמעותן, ולכן דנתי בשתייהן בחדא מחתא והבאתי את הספרות על שני המונחים ביחד (מה גם שחלק מן הספרות עוסק בשני המונחים). למען הקיצור אכנה את המונח 'אמור דבתרא', אף על פי שההתייחסות היא לשתי הצורות.

³³⁵ ראה למשל ביכורים ב, ה (סה ע"א), 357 ש' 46; עירובין א, ז (יט ע"ב), 457 ש' 45 (ודומה לזה בשרידי הירושלמי, עמ' 93 ש' 23: 'אמרין דבתרה'; שם ד, יא (כב ע"א), 472 ש' 46.

³³⁶ ראה למשל ברכות ב, ה (ה ע"ב), 20 ש' 23, 27 ('ומר', אולם בשרידי הירושלמי עמ' 11 ש' 10: 'ואמור דבתרה'); שבת ג, ז (ו ע"ב), 387 ש' 43 ('ומר', וכן בשרידי הירושלמי, עמ' 78 ש' 36, אך הגרסה בגוף כ"ל הוגהה על ידי המגיה ל'מן'; דוגמה 2 להלן ('ומר', אולם בכ"א עמ' 43 ש' 33: 'ואמור').

1. והא מתנית' פליג' (על הדעה המאפשרת ציווי בעל או תורם בכתב'): 'הרי שכתב בכתב ידו, אמ' לסופר וכתב לעדים וחתמו, אע"פ שכתבוהו וחתמוהו ונתנוהו לו וחזר ונתנו לה, אינו גט'. אמ' ר' יוסי, אמור דבתרה³³⁷ ולית {הדא} <היא>³³⁸ פליגא: 'אינו גט עד שישמעו קולו אמ' לסופר כתוב ולעדים חתומו'. סוף דבר עד שישמעו את קולו? ולא אפי' הרבין בראשו, ואת אמר לית כן; 'ואף הכא לית כאן' <ג'טין ז, א [מח ע"ג], 1083 ש' 45 ומקבילה)

2. ריש לקיש אמ' [...] אדם זכה במציאה בתוך ד' אמות שלו. ר' יוחנן אמ', והוא שתפול לתוך ידו. מתנית' פליג' על ריש לקיש: 'נטל מקצת הפיאה וזרק בשאר, אין לו בה כלום'. אמ' תיפתר,³⁴⁰ בשלא אמ' יזכו לי בד' אמות שלי. ומור דבתרה: 'נפל עליה ופרס טליתו עליה, מעבירין אותו ממנה' ('אף על פי שהוא בתוך ד' אמותיו')! – עוד היא בשלא אמ' יזכו לי בד' אמות שלי (ב"מ א, ד [ז ע"ד], 1215 ש' 38)

'אמור דבתרא' ממלא שני תפקידים עיקריים: (א) תירוץ קושיות המבוססות על הרישה של מקור מסוים לאור דיון בסיפה שלהם, כבדוגמה 1 לעיל;³⁴¹ במקרים כאלה, המונח עשוי להופיע בסגנון 'אמור דבתרא ולית היא פליגא';³⁴² (ב) הצעת קושיות על האמור בשלב קודם של הסוגיה, כבדוגמה 2 לעיל;³⁴³ לפעמים 'אמור דבתרא' בהוראה זו בא בסגנון 'אמור דבתרא ותהא פליגא' וכיוצא בזה.³⁴⁴

בדרך כלל 'אמור דבתרא' מציע את הסיפה של משנה, אולם במקום אחד הוא מציע ברייתא המוסבת על המשנה.³⁴⁵

337 במקבילה (תרומות א, א [מ ע"ב], 217 ש' 39): 'אמר סופה', ושם המונח וכן רוב המשפט המכיל אותו באים בהגהת המגיה (חומר זה נשמט מגוף כ"ל על ידי הדומות, מ'אינו גט' עד 'אינו גט', אבל הוא נמצא בכ"ר [ושם 'אמר סופה'], ושם משם לקחו המגיה).

338 ברור שכ"ל, וכן הוא במקבילה (שם הדברים באים בהגהת המגיה, אך כן הוא גם בכ"ר).

339 התוספת מתבקשת מצד העניין, וכן הוא במקבילה.

340 ללשון 'אמר תפתר' במסכת נזיקין ראה ערך 'תפתר', ליד הערה 303.

341 כיוצא בזה ראה עוד למשל ברכות ב, ה (ח ע"ב), 20 ש' 23, 27; נזיר ט, ג (נז ע"ד), 1134 ש' 24; וראה בהערה הבאה.

342 ראה דוגמה 1 הנ"ל; דמאי ו, יא (כה ע"ד), 139 ש' 39; וכן כנראה שבת ו, ה (ח ע"ג), 399 ש' 32–33 (ושם בשיבוש קל: 'דלית היא פליגא' [כך גם בשרירי הירושלמי, עמ' 82 ש' 13] במקום 'ולית היא פליגא', ועיין מפרשים על אתר וכן ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 525, בדבריו לעמ' 111; אולם נראה שחלק מן הדיון בהמשך חסר לפנינו, ואין כאן מקומו להאריך). אפשר שכ"ל גם בנדרים ח, א (מ ע"ד), 1040 ש' 10 (לפנינו שם: 'אמור דבתרה והוא פליגא' – השווה פני משה, אולם ראה שאר המפרשים), אלא שהפירוש שם עדיין צריך עיון, ואף הגרסה בעייתית מאוד (ועל כל פנים כמעט ודאי שגרסתנו שם משובשת, שהרי חסר הציטוט מהסיפה), ולכן אי אפשר לקבוע מסמרות בנידון.

343 כיוצא בזה ראה עוד למשל מע"ש ב, א (נג ע"ב), 289 ש' 48 (בהגהת המגיה); עירובין ד, יא (כב ע"א), 472 ש' 46; ב"מ ג, א (ט ע"א), 1221 ש' 5.

344 ראה עירובין א, ז (יט ע"ב), 457 ש' 45; כתובות ז, ט (לא ע"ג), 992 ש' 9 ומקבילה. ראה גם לעיל הערה 342.

345 ראה כתובות ג, י (כח ע"א), 972 ש' 14 ומקבילה (ושלא כפי שנדחק בזה היגר, אוצר הברייתות, ז, עמ' 12). למונח 'סיפא' בהוראה זו השווה אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 801–803 (אך דוק, כל הדוגמאות שם

לפעמים המקורות המוצעים בלשון 'אמור דבתרא' מלווים בדיוק או בדיון קצר כדי להוכיח או להבהיר את הטיעון המבוסס על המקור.³⁴⁶ הסגנון הרגיל אצל המונח הוא אפוא: 'אמור דבתרא'³⁴⁷ - [ציטוט מהסיפה³⁴⁸] - [תוספת דיון (לפעמים)].

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

כאמור, הלשונות 'אמור דבתרה' ו'אמור סופא' כנראה נרדפים, והם מתחלפים במקום אחד בירושלמי.³⁴⁹ פרט לכך, אין מונח אחר המתחלף ב'אמור דבתרה' או המתפרש כמוהו.³⁵⁰

ראה גם: *תנינן דבתרה

אמר לה סתם - 'אמר אותה בלי שם (המוסר)'. מונח הצעה, מצוי.

ספרות - אלת"י א, עמ' 746-747; דיימונד, תענית, עמ' 205-208, 214; הלכני, מקורות ומסורות, ב"מ, עמ' 23; הלכני, ספקי דגברי, עמ' פא; סוקולוף, מילון, עמ' 390; רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 122; רטנר, אהבת ציון וירושלים, שבת, עמ' 10; שם, סוכה, עמ' 130-131

'אמר לה סתם' מציין שחכם מסוים מסר את המימרה המובאת בהמשך שלא בשמו של חכם אחר, בניגוד לדעה אחרת המובאת בהמשך הסוגיה, שלפיה מימרה זו אכן נמסרה על ידי חכם אחר הקדום יותר, על דרך 'אמר לה כדי' בבבלי, כגון:

1. ר' יוסי אמ' לה סתם, ר' חנינא מטי בה בשם ר' שמואל בר רב יצחק: התורה ריבת [בטהרת] (ב)זרעים (כלאים ז, ו [לא ע"א], 168 ש' 10)
2. ר' יוסה אמ' לה סתם, ר' אחא בשם רב: רבנן ילפין לה ('לגובה מבו') מפתחו שלהיכל, ור' יודה יליף לה מפתח האולם (עירובין א, א [יח ע"ב], 451 ש' 1 ומקבילה)

לקוחות מן הבבלי; ועיין היטב שם, עמ' 799-801. ראה גם ביכורים ב, ג (סה ע"א), 357 ש' 46, שם נראה קצת שאף המקור שצוין לפני ה'סיפה' הוא ברייתא ('תמן אמ' !!), נכנס מששית לשביעית הרי הוא ('אתרוג') לבעלין כאילן [...] אמ' לון רב המנונא, אמרין דבתרה, נכנס משביעית לשמינית הרי הבקר כאילן).

346 בתוספת דיון - ראה למשל דוגמה 1 לעיל; ברכות ב, ה (ה ע"ב), 20 ש' 23, 27; עירובין א, ז (יט ע"ב), 457 ש' 45; בלי דיון - ראה למשל דוגמה 2 לעיל, שבת ג, ז (ו ע"ב), 387 ש' 43, ויומא ח, ג (מה ע"א), 597 ש' 22.

347 במקומות ספורים בא המונח במשפט מותנה, כגון סוטה ו, ד (כא ע"א), 932 ש' 25 ('ואין בפסולי עדות, אמור סופא'); כתובות ז, ט (לא ע"ג), 992 ש' 9 ומקבילה; נזיר ב, ג (נב ע"א), 1102 ש' 17 (והשווה שם ש' 20).

348 ציטוט כזה חסר, קרוב לוודאי בשל שיבוש, בנדרים ח, א (מ ע"ד), 1040 ש' 10; ראה לעיל הערה 342.

349 ראה לעיל הערה 337.

350 'לתנינן דבתרה', הדומה ל'אמור דבתרה' מבחינה חיצונית, עיין ערכו. - בב"מ א, ד (ז ע"ד), 1215 ש' 38 (דוגמה 2 לעיל) כתוב 'ומור דבתרה', ואילו המקבילות החלקיות בפאה ד, ב (יח ע"ב), 95 ש' 32 וגיטין ח, ג (מט ע"ג), 1088 ש' 13 מקשות את אותה קרשיה מאותה משנה בלשון 'והתנינן' (בפאה בשיבוש קל: 'והתני'). ברם דוק, המקור שממנו הקשו בחלק הקודם של סוגיות אלו איננו הרישה של המשנה שממנה הקשו בלשון 'והתנינן' (או 'אמור דבתרה' בב"מ), אלא משנה אחרת, בב"מ א, ד, ועל כן לא יכלו להשתמש בסוגיות פאה וגיטין במונח 'אמור סופא'.

הסגנון המקובל אצל 'אמר לה סתם' הוא 'ר' פלוני אמר לה סתם'. ייחוס חלופי של הדעה הנידונה עשוי לבוא אחרי המונח בסגנון 'ר' אלמוני מטי בה בשם ר' פלמוני' (כבדוגמה 1),³⁵¹ או בסגנון 'ר' פלוני אמר לה סתם, ר' אלמוני בשם ר' פלמוני' (כבדוגמה 2).³⁵² על פי רוב החכם המוסר מימרות בלשון 'אמר לה סתם' ('ר' פלוני' בדגם דלעיל) הוא אמורא מאוחר (בדרך כלל ר' יוסי או ר' מנא),³⁵³ ואילו האמוראים שלהם מיוחסות מימרות אלו על ידי בר פלוגתא של ר' פלוני ('ר' פלמוני' בדגם דלעיל) הם חכמים קדומים באופן יחסי, כגון שמואל ור' יוחנן.³⁵⁴ אין תפקיד מיוחד למימרות 'אמר לה סתם', שכן הן יכולות להיות מימרות פרשניות, תירוצים לקושיות, וכדומה.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

'אמר לה סתם' אינו מתחלף במונח אחר בירושלמי ואינו נרדף למונח כזה.

אמר ר' פלוני ותני (ר' אלמוני) כן – 'אמר ר' פלוני ושנוי (ושונה ר' אלמוני) כך'. מונח הצעה, מצוי.

ספרות³⁵⁵ – אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 33 הערה 37, 184; אלבק, מחקרים בברייתא ותוספתא, עמ' 24 הערה 2, 32 הערה 1; היגר, אוצר הברייתות, ז, עמ' 16–17; וייס, לחקר התלמוד, עמ' 36, 48; זוסמן, תורה שבעל פה, עמ' 273; ליברמן, תוספתא כפשוטה, ט, עמ' 84 הערה 11; מלמד, פרקי מבוא, עמ' 612; פרידמן, תלמוד ערוך, הנוסח, עמ' 7, 435; פרנקל, מבוא הירושלמי, יג ע"ב; רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 627

נראה³⁵⁶ כי 'אמר ר' פלוני ותני כן' מציע מימרות אמוראיות שנשנו גם כברייתות, מעין 'אמר ר' פלוני וכן תנא' או 'אמר ר' פלוני, ואמרי לה במתניתא תנא' בבבלי, כגון:

1. מניין לאלפיים אמה ('לתחום שבת')? 'אל יצא איש ממקומו ביום השביעי'. או חלף? אמ' ר' אלני³⁵⁷ עזר ותני [נ]כ, אסא בן עקיבה או, 'מקום' [מקום] [...]

351 כיוצא בזה ראה עוד למשל שבת י, ו (יב ע"ד), 423 ש' 50; יבמות ד, א (ה ע"ג), 846 ש' 30–31; שם יב, ד (יב ע"ד), 888 ש' 25.

352 כיוצא בזה ראה עוד למשל ערלה א, א (ס ע"ד), 332 ש' 44; מ"ק א, ג (פ ע"ג), 803 ש' 30; יבמות יג, יא (יד ע"א), 894 ש' 39.

353 ר' יוסי – ראה למשל בדוגמאות דלעיל (והשווה רטנר, אהבת ציון וירושלים, סוכה, עמ' 130–131); ר' מנא – ראה למשל שביעית ב, י (לד ע"ב), 185 ש' 43; יבמות ד, א (ה ע"ג), 846 ש' 30–31; שבועות א, א (לב ע"ג), 1339 ש' 19. לעתים מצאנו 'ר' זעירא אמר לה סתם' (ראה דיימונד, תענית, עמ' 205).

354 ראה למשל מעשרות א, ז (מט ע"ב), 267 ש' 44; שביעית ב, י (לד ע"ב), 185 ש' 43; סוטה ד, ד (יט ע"ג), 924 ש' 26.

355 למונח זה לא יוחד ערך משלו בקונקורדנציה, והיקרויותיו מפורזות בתוך הערכים שהוקדשו למונח 'ותני כן' (עיין ערך 'ותני כן', במדור 'ספרות').

356 אני אומר 'נראה', כי מתוך הסוגיות עצמן אין הוכחה חד־משמעית שכך יש לפרש את המונח, אף על פי שמלשנו נראה שכך יש לפרשו.

357 התיקונים הם על פי שרידי הירושלמי, עמ' 101 ש' 25 (ועוד); השווה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 279.

- מה מקום שנ' להלן אלפיים אמה, אף מקום שנ' כאן אלפים אמה (עירובין ד, א [כא ע"ד], 470 ש' 21)
2. על דעת דר' נתן ('שלא היה פייס בשמיני עצרת'), מהו להתחיל מהן ('מהמשמרות הנותרות') לרגל הבא? אמ' ר' יוחנן ותני כן, שמיני רגל בפני עצמו, פייס בפני עצמו [...] (סוכה ה, ז [נה ע"ד], 657 ש' 4-5)
3. העובר לפני התיבה ביום טוב שלראש השנה אין צריך להזכיר שלראש חודש. אמ' ר' אחא בר פפא ותני כן, העובר לפני התיבה ביום טוב שלראש השנה בשחרית, בית שמ' אומ' מתפלל שמונה, ובית הלל אומ' שבע (שבועות א, ד [לג ע"א], 1342 ש' 28)

לעתים קרובות האמורא המוזכר במונח ('ר' פלוני') הוא ר' יוחנן,³⁵⁸ אבל לא תמיד.³⁵⁹

'אמר ר' פלוני ותני כן' עשוי להציע הלכות שאינן מבוססות על דרשת פסוקים או מדרשי הלכה.³⁶⁰

מימרות-ברייתות בסגנון 'אמר ר' פלוני ותני כן' יכולות למלא תפקידים מגוונים בסוגיה.³⁶¹

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

'אמר ר' פלוני ותני כן' דומה מבחינה חיצונית ל'ותני כן',³⁶² אולם ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי משפטי 'ותני כן' באים לסייע לאמור לפניהם, ואילו משפטי 'אמר ר' פלוני ותני כן' הנם קביעות עצמאיות.³⁶³

נראה שהמונח *אמר ר' פלוני ותני לה³⁶⁴ נרדף לאמר ר' פלוני ותני כן', וייתכן שהם מתחלפים בסוגיה אחת.³⁶⁵ אולם מכיוון שהביטוי 'אמר ר' פלוני ותני לה' נדיר מאוד, קשה לקבוע מסמרות בנידון.

- 358 השווה אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 184.
- 359 ראה למשל דוגמה 1 לעיל (ר' אלעזר); תעניות ג, יג (סז ע"א), 723 ש' 24 (ר' תנחומא); שבועות ח, ז (לה ע"ד), 1372 ש' 12-13 (ר' זירא).
- 360 ראה דוגמה 1 לעיל וסנהדרין ז, ג (כר ע"ב), 1297 ש' 29.
- 361 כפי שעולה, בין היתר, מן הדוגמאות: בדוגמה 1 המונח מציע תירוץ, בדוגמה 2 פשיטת בעיה, ובדוגמה 3 קביעה עצמאית.
- 362 במקום אחד נראה ששני המונחים מתחלפים, אולם מסתבר שאין כאן חילוף אלא שיבוש. ראה ב"ב ו, ג (טו ע"ג), 1251 ש' 22; לפנינו 'אמר ר' לוי ותני כן בשם ר' יודה ביר' אלעאי', אולם בכ"א (עמ' 97, ש' 39) רק 'ותני כן', וכן נראה עיקר; ראה ערך 'ותני כן', הערה 207.
- 363 ראה עוד בערך 'ותני כן', ליד הערות 191, 207.
- 364 ראה יומא א, א (לח ע"ב), 560 ש' 33 וב"ב ב, ב (ח ע"ב), 1217 ש' 48 (ושם כתוב 'אמרה ר' יוחנן ותני לה' - כך גם בכ"א). בשני מקומות מצאנו את הסגנון 'ר' פלוני ותני לה בשם ר' אלמוני', בלי 'אמר' לפני כן; ראה שבת יד, ג (יד ע"ג), 433 ש' 17 ותעניות א, ג (סד ע"ב), 707 ש' 28-29 (והשווה אלבק, מחקרים בברייתא ותוספתא, עמ' 24, הערה 2, וזוסמן, תורה שבעל פה, עמ' 273, הערה 47).
- 365 ראה סוגיית יומא שצוינה לעיל הערה 364 ('אמר ר' תנחום בר יודן ותני לה'), וכן הוא במקבילה בפסיקתא דרב כהנא, פרה ארומה, ה, מהדורת מנדלבוים, עמ' 70, ואילו במקבילה בוי"ר יא, ו (מהדורת מרגליות, עמ' רכז), 'ר' תנחום בר יודן תני כן' (כך ברוב עדי הנוסח, אולם בקטע קלוסטרנויבורג, <[...]> לה' = 'ותני לה' (?),

אמרו דבר אחד. מונח להצעת אסוציאציות, מצוי.

ספרות - אלת"י א, עמ' 125-126; גינצבורג, פירושים וחידושים, א, עמ' 81; הלבני, מקורות ומסורות, נשים, עמ' רל; זוסמן, תורה שבעל פה, עמ' 360; מוסקוביץ, אמרו דבר אחד;³⁶⁶ מוסקוביץ, מינוח, עמ' 116 הערה 10; מוסקוביץ, סברה תלמודית, עמ' 282, 288; פרנקל, מבוא הירושלמי, לז ע"א; קוסמן, השיטה כשיטה, עמ' 104-110, 121

'אמרו דבר אחד' מציע קשרים מסוגים שונים בין דברי תנאים או אמוראים, על דרך 'אמרו דבר אחד' או 'כולהו סבירא להו' בבבלי,³⁶⁷ כגון:

1. [משנה: 'המכבה את הנר [...] כחס על הנר כחס על השמן [...] חייב. ר' יוסה פוטר בכולם חוץ מן הפתילה, מפני שהוא עושה פיהם']. אמ' ר' יוחנן, ר' יוסי ור' שמעון שניהן אמרו דבר אחד. כמה דר' יוסי אמ' עד שיהא לו צורך בגופה שלפתילה, כן ר' שמעון או' עד שיהא לו צורך בגופו שלדבר (כמשנה שבת י, ה: "המוציא [...] את המת במיטה [...] ר' שמעון פוטר") (שבת ב, ה [ה ע"א], 379 ש' 38)

2. ר' מאיר אמ' מקח טובל בפירות שלא נגמרה מלאכתו.³⁶⁸ אמ' ר' לעזר, ר' מאיר ור' ליעזר שניהן אמרו דבר אחד: כמה דר' ליעזר אמ' תרומה טובלת בפירות שלא נגמרה מלאכתו,³⁶⁹ כן ר' מאיר אמ' מקח טובל בפירות שלא נגמרה מלאכתו (מעשרות ב, ז [נ ע"א], 272 ש' 36)

3. ר' יודן ור' יוסי וחנניה בן עקביה שלשתן אמרו דבר אחד ('שמחיצה חלקית נחשבת מחיצה'). ר' יהודה - דגשרים מפולשין ('שמותר לטלטל תחתיהם בשבת, משנה עירובין ט, ג');³⁷⁰ ר' יוסי, הא [דסוכה] ('משנה סוכה א, ט, שהמשלשל דפנות מלמעלה למטה כשרה בסוכה'); ר' חנניה בן עקביה, דתני, ר' חנניה התיר שלשה דברים - התיר כצוצרה ('מחיצה תלויה במים') (עירובין ח, ח [כה ע"ב], 489 ש' 5-6 ומקבילה)

כאמור, 'אמרו דבר אחד' מציע קשרים מסוגים מגוונים. על פי רוב המונח מקשר בין קביעות בעלות אופי הלכתי, המבוססות על עקרונות הלכתיים זהים או דומים, או שיכולות להיות מבוססות על עקרונות כאלה³⁷¹ (אולם במקומות מסוימים אפשר שקביעות אלו תחלוקנה זו על

ראה מהדורת מיליקובסקי-שליטר, <http://www.biu.ac.il/JS/midrash/VR/outfiles/OUT11-06.htm>; אולם חלק מעדי הנוסח אינם גורסים 'לה' או 'כן', עיין שם).

366 מאמר זה כולו מוקדש למונח שלפנינו, ולכן הרביתי להפנות אליו.

367 למונחים אלה ראה בהרחבה מוסקוביץ, אמרו דבר אחד בבבלי; הנ"ל, כולו.

368 ראה תוספתא מעשרות ב, ג (מהדורת ליברמן, עמ' 231) = 'ירוש' מעשרות ב, ד (מט ע"ד), 270 ש' 23-24, והשווה שם, ה, א (נא ע"ג), 279 ש' 46-47.

369 ראה מעשרות ב, ד (מט ע"ד), 270 ש' 15.

370 יושם לב שיסוד ההיתר כאן איננו שמחיצה תלויה מתירה (כך נראה), כפי שסוברים חכמים אחרים (ראה בהמשך), אלא שפי תקרה יורד וסותם', שהוא עיקרון שונה, אף על פי שהוא דומה; ראה מוסקוביץ, אמרו דבר אחד, עמ' 120-121.

371 ראה מוסקוביץ, אמרו דבר אחד, עמ' 116-121.

זו בפועל, אף על פי שהן מבוססות על עיקרון זהה.³⁷² כמו כן, נראה שלעיתים המונח מקשר בין קביעות המבוססות על עיקרון עובדתי משותף,³⁷³ ואף בין קביעות שהן זהות ממש.³⁷⁴ נראה כי 'אמרו דבר אחד' ממלא תפקידים שונים (ואפשר שבמקומות שונים המונח ממלא מספר תפקידים בו זמנית). לפעמים נראה שהמונח בא להסביר דעה מסוימת על ידי הבהרת העיקרון העומד מאחוריה.³⁷⁵ עוד אפשר שהמונח מציע אסוציאציות 'לשמן', או כאמצעי דידיקטי או ממנוטכני, כמעין 'סימן' המקשר בין הדעות הדומות, גם אם מדובר בקשר חיצוני-פורמלי בלבד.³⁷⁶

'אמרו דבר אחד' תמיד מקשר בין דבריהם של שניים או שלושה חכמים שהראשון שבהם נזכר לפני כן בסוגיה, והסגנון הרווח אצל המונח הוא: 'ר' פלוני (ו) 'ר' אלמוני (ו) 'ור' פלמוני] שניהם/ שלשתם אמרו דבר אחד'.³⁷⁷ אחרי המונח התלמוד רגיל להציע מקור ספרותי לעמדת החכם השני, שלא צוטט לפני המונח, בסגנון 'אמרו דבר אחד, דתני/נן [...]', או פרפרזה של מקור שכזה. עם זאת, במקומות ספורים התלמוד אינו רומז כלל למקור ספרותי לדעה הנידונה.³⁷⁸ ברגיל, מימרות 'אמרו דבר אחד' אינן מפרטות את תוכן הדעה המשותפת לחכמים ש'אמרו דבר אחד', אולם לעיתים מצאנו חריגים, בסגנון 'אמרו דבר אחד [...]: כמה דאמר ר' פלוני [...] כן אמר ר' אלמוני [...]'.³⁷⁹ קשה לקבוע מתי פורטה העמדה המשותפת ומתי לא, ומסתבר שהדבר תלוי במידה רבה ביד המקרה.

בדרך כלל 'אמרו דבר אחד' מקשר בין דברי תנאים, אולם לעיתים רחוקות המונח מקשר בין דברי אמוראים.³⁸⁰ המונח עצמו בא ברגיל בסתמא או בפי אמוראים – במקרים רבים, בפי ר' יוחנן.³⁸¹

על פי רוב, 'אמרו דבר אחד' מקשר בין קביעות המנוסחות באופן קזואיסטי, אולם לעיתים אחת הקביעות הללו היא עיקרון.³⁸²

בדרך כלל קביעות 'אמרו דבר אחד' מובאות ללא תגובה בהמשך, אולם לעיתים מובעת הסתייגות מקביעות אלו – במקומות מסוימים, בסגנונות כגון 'מסתברא ר' פלוני יודה לר' אלמוני ור' אלמוני לא יודה לר' פלוני'.³⁸³ קשה לדעת אם הסתייגויות כאלו נועדו לדחות את קביעות

372 ראה מוסקוביץ, אמרו דבר אחד, עמ' 121-127.

373 ראה מוסקוביץ, אמרו דבר אחד, עמ' 115-116.

374 ראה מוסקוביץ, אמרו דבר אחד, עמ' 114-115 ובנסמן שם.

375 ראה מוסקוביץ, אמרו דבר אחד, עמ' 131-132.

376 ראה מוסקוביץ, אמרו דבר אחד, עמ' 132-133, והוסף כעת זוסמן, תורה שבעל פה, עמ' 360.

377 לחריגים אפשריים ראה מוסקוביץ, אמרו דבר אחד, עמ' 108 והערה 26 (ובנסמן שם).

378 ראה שם, עמ' 109-111.

379 ראה מוסקוביץ, אמרו דבר אחד, עמ' 111-112 (וראה גם שם, עמ' 135-136).

380 ראה שם, עמ' 108, הערה 24.

381 ראה שם, הערה 23. דבר זה כנראה משקף את העובדה שאסוציאציות רבות בספרות חז"ל (גם כאלה שהוצעו על ידי מונחים אחרים) מקורן בר' יוחנן; השווה קוסמן, השיטה, עמ' 104-107 (והשווה שם, עמ' 120-122),

ומוסקוביץ, סברה תלמודית, עמ' 348.

382 ראה מוסקוביץ, אמרו דבר אחד, עמ' 109.

383 ראה מוסקוביץ, שם, עמ' 112-113.

'אמרו דבר אחד' או רק לצמצם את תחולתן, לאמור שהדעות שנקשרו יחדיו קרובות, אבל לא זהות.³⁸⁴

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

נראה כי 'אמרו דבר אחד' נרדף ל'אתיא', ואמנם במקומות בודדים שני המונחים מתחלפים.³⁸⁵ עוד אפשר ש'אמרו דבר אחד' מתפרש כמו הביטוי היחידאי *ר' פלוני ור' אלמוני ור' פלמוני חדא' (=אמרו חדא).³⁸⁶

אמרין³⁸⁷ ('אימר', 'אמרי',³⁸⁸ וואריאנטים קלים שונים) – 'אומרים'. נפוץ.

ספרות³⁸⁹ – זוסמן, מבוא, עמ' לב הערה 215; מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 194 הערה 45, 204–206; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 74, 193 הערה 3; מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 534 הערה 60; עסיס, נזיקין, עמ' 151–152; עסיס, קטע של ירושלמי סנהדרין, עמ' 69; פרידמן, לאגדה ההיסטורית, עמ' 164; רוזנטל, המורה, עמ' מ

'אמרין' (כמונח³⁹⁰) בא בתחילת משפט כפועל אימפרסונלי המציע קביעות אנונימיות מסוגים שונים, על דרך 'אמרי' בבבלי, כגון:

384 ראה שם.

385 השווה מוסקוביץ, אמרו דבר אחד, עמ' 133–134.

386 ראה סנהדרין ב, ו (כ ע"ג), 1278 ש' 27: 'אשכח תימר [=אשכח אמר]', ר' שמעון בן יוחי וחנניה ור' ליעזר חדא, ור' יוסי פליג על תלתייהון.

387 לעתים קרובות נכתב המונח 'אמ' בכ"ל, אף על פי שמצויים גם כתיבים אחרים, כגון 'אמרו' (כגון מעשרות א, ב [מח ע"ד], 265 ש' 4), 'אמרי' (כגון פאה א, א [טו ע"א], 78 ש' 4), 'אמרון' (כגון מגילה א, יא [עא ע"ד] 751 ש' 16). ואין צריך לומר, שבדפוסים הכתיבים האחרים, וכן הכתיב 'אמרין', רווחים במקום הקיצור 'אמ' שבכ"ל. (בדפוסים כתוב 'אמר' בכמה מקומות שבהם כנראה צ"ל 'אמרין'; ראה למשל סנהדרין ד, ז [כב ע"ב], 19 וע"ז א, ו [לט ע"ד], 58 [מראי המקומות הם לפי ד"ו]. צורה זו שכיחה במיוחד במסכת נזיקין, ראה למשל ב"ק ז, ה [ו ע"א], 8 וב"ב ה, א [טו ע"א], 14.) בכ"א מצויה הצורה 'אימר' במספר מקומות במקום 'אמ'/'אמרין', במיוחד לפני המונחים 'שנייא היא' ו'תפתר', אבל לפעמים גם בלעדיתם, שאז היא עשויה לבוא במקום 'אמ' שבכ"ל (ראה למשל כ"א עמ' 36 ש' 63 = ב"ק ט, ה [ו ע"א], 1210 ש' 21 [אמ"]; שם עמ' 47 ש' 31 = ב"מ ב, ג [ח ע"ג], 1218 ש' 15 [אמרין]); על צורה זו באופן כללי ראה עסיס, נזיקין, עמ' 151, ומוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 194, הערה 45. לא ברור אם 'אימר' הוא צורה חלופית של 'אמרין' (כך כנראה לפי עסיס, שם, וכן מסתבר), או שמא מונח אחר, שאמנם קרוב מאוד ל'אמרין'; ולאור נדירותו של הצורה 'אימר', קשה להכריע בנידון.

388 ראה בהערה הקודמת.

389 בקונקורדנציה לא ייחוד ערך למונח זה, אלא כל ההיקריות של הצורה 'אמרין' באות ביחד, כולל אלה שאין להן הוראה טרמינולוגית מיוחדת (ראה להלן הערה 390); ראה אלת"א, עמ' 877–878.

390 שהרי במספר מקומות הלשון 'אמרין' בא במסגרת דיבור יומיומי, ולא במסגרת משא ומתן תלמודי, כגון כלאים ט, ד (לב ע"ב), 175 ש' 27–29 ומקבילה: 'כד דמך רב הונא ריש גלותא אסקוניה להכא. אמ', אן אנן יהבין ליה ("לקבורה")? אמרין, ניתיניה גבי ר' חייא רובה, דהוא מן דידהון. אמרין, מאן בעי מיהב ליה? אמ' ר' חגי, אנא עליל יהב ליה; שביעית ט, א (לח ע"ג), 208 ש' 35; עירובין ו, ד (כג ע"ג), 480 ש' 13. – בכמה מקומות ספק אם יש לפרש את הביטוי כמונח אם לאו, מכיוון שהוא בא במסגרת שיחה בין חכמים, אלא

1. מי שאין לו אלא קלח אחד בתוך שדהו כותבין לו פרוזבול. והתני, השותפין [...] אין להן פרוזבול ('וודאי מגיע לכל אחד לפחות קלח אחד')! – אמרין, תמן כל קלח וקלח שלשותפות הוא, ברם הכא הוא שלו (שביעית י, ו [לט ע"ד], 215 ש' 28)

2. במה משמחן ('ביום טוב')? [...] קטנים בראוי להן, כגון אגוזין ולוזין. אמרין, הוה ר' טרפון עביד כן (פסחים י, א [לז ע"ב], 555 ש' 4)

'אמרין' מציע משפטים משני סוגים עיקריים: (א) תירוצים ודחיית קביעות קודמות;³⁹¹ (ב) הערות מסוגים שונים על האמור לפניו.³⁹² בכמה מקומות 'אמרין' מתפקד כמונח עזר, שכן בא אחריו מונח אחר המציע את השלב הבא והמבהיר את טיבו ותפקידו (כגון 'תמן' [...] ברם הכא' בדוגמה 1 לעיל), שלמעשה מייתר את ה'אמרין'; ואמנם, נראה שאפשר לראות את 'אמרין' כמונח נשמט.³⁹³

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

לבד מן הצורה 'אימר', שאולי יש לראותה כצורה חלופית של 'אמרין' ולא כמונח נפרד,³⁹⁴ נראה שהמונח 'נימר' מתחלף ב'אמרין' במקומות ספורים.³⁹⁵ אכן, נראה שמונחים אלה קרובים מאוד מצד משמעותם, אף על פי שאינם נרדפים, שהרי חלק מן ההוראות של 'נימר' אינן קיימות אצל 'אמרין' (ולהפך).³⁹⁶ ספק אם יש מונחים אחרים המתחלפים ב'אמרין'.³⁹⁷

-
- ששיחה זו עוסקת בפרשנות המשנה או עניין הלכתי וכדומה (כגון פאה א, א וטו ע"א, 77 ש' 2: ר' יצחק ור' אימי הוון יתיבין מקשוי, אמ', למה לא תנינן תרומה עמהון?). דוגמאות מסופקות כאלו לא נידונו בערך זה.
- 391 ראה למשל דוגמה 1 לעיל וביצה ה, ב (סג ע"א), 699 ש' 41 ומקבילות (תירוצים); כתובות ט, ד (לג ע"א), 999 ש' 8 ונדרים ו, ח (לט ע"ד), 1035 ש' 20 (דחיות).
- 392 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; ערלה א, ג (סא ע"א), 334 ש' 12; שבת יב, א (יג ע"ג), 427 ש' 11.
- 393 ראה למשל ברכות ו, א (י ע"א), 50 ש' 8 (המונח ישנו בכ"ל, אך כנראה לא היה בקטע הגניזה שפורסם בשרידי הירושלמי, עמ' 24 ש' 5-6); יבמות ח, ג (ט ע"ד), 871 ש' 33; המונח ליתא בגוף כ"ל (ואכן אין צורך בו), והוא נוסף על ידי המגיה; ב"ק ב, ג (ג ע"א), 1191 ש' 7 – בכ"ל ובקטע בולוניה (מהדורת רוזנטל, עמ' 255 ש' 77 [אמ']) המונח ישנו, אולם בכ"א עמ' 1 ש' 3 המונח ליתא; ב"ק ג, ח (ג ע"ד), 1195 ש' 30 – המונח איננו (אף לא בהגהת המגיה; כל המשפט הרלוונטי נשמט בגוף כ"ל), וכן חסר במקבילה מכות ב, ד (לא ע"ד), 1336 ש' 17, אך ישנו בכ"א, עמ' 8 ש' 109; וראה הדוגמה שנידונה אצל מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 534, הערה 60. ראה גם ב"ק ח, ה (ו ע"ג), 1207 ש' 48, לפי כ"א, עמ' 31 ש' 43 – 'אמרין', אולם בקטע גניזה אין כאן שום מילה; אך דוק, בכ"ל בא מונח אחר במקום 'אמרין', 'והא' (עיין שם היטב).
- 394 ראה לעיל הערה 387.
- 395 עיין ערך 'נימר', הערה 36.
- 396 שהרי 'נימר' רגיל להציע תשובות בנות שני חלקים לבעיות, הוראה שאינה מקובלת אצל 'אמרין', ואילו 'אמרין' עשוי להציע הערות והוספות, דבר שאינו מקובל אצל 'נימר'.
- 397 לחילוף בין 'אמרין' ו'והא' – מונח שברור שאינו נרדף ל'אמרין', אף על פי שהוא יכול להתחלף בו בהקשר זה – ראה לעיל הערה 393. ראה גם מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 204-206 (לאפשרות קיומו של חילוף בין 'אמרין' ל'סברין'), אלא שהדברים עדיין צריכים עיון, כפי שצוין שם.

נראה שכאשר 'אמרין' מציע הוספות והערות פרשניות (לא תירוצים, דחיות וכדומה), הוא עשוי להתפרש כמו 'אית דאמרין' (עיין ערכו).

(ו) **אפילו תימר**³⁹⁸ ('אפילו תאמר'; לפעמים משתבש כ'אפילו תימא', קרוב לוודאי בהשפעת הבבלי) – 'אפילו תאמר'. נפוץ.

ספרות – אלת"י א, עמ' 930-931; זוסמן, שקלים, עמ' 31 הערה 99; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 88, 91; מוסקוביץ, נשים אינן נאמנות, עמ' 133; עסיס, הגהות ופירושים בירושלמי שבת, עמ' י הערה 58; עסיס, למקורה של סוגיה אחת, עמ' קטו-קטז; רידב"ז, שבת פ"ז ה"ב (מח ע"א), ד"ה ר"ח; שם, יבמות פ"א ה"א (ג ע"ב), ד"ה אלא

'אפילו תימר' מציע דעה המנוגדת לדעה המופיעה לפניו, ומתפרש כמו 'אפילו תימא' בבבלי, כגון:

1. כהן מניח את ידו תחתיה ('תחת יד הסוטה') ומניפה. ואין הדבר כאור? – מביא [...] כהן זקן. ואפי' תימר ילד, שאין יצר הרע מצוי לשעה (סוטה ג, א [יח ע"ג], 918 ש' 10)

2. תמן תנינן: 'מפסיקין לקרית שמע ואין מפסיקין לתפילה' [...] אמ' ר' יוסי, קרית שמע אינה צריכה כוונה, תפילה צריכה כוונה. אמ' ר' מני, קשייתה קומי ר' יוסי: ואפי' תימר קרית שמע אינה צריכה כוונה, שלשה פסוקין הראשונים צריכין כוונה! (ברכות א, ה [ג ע"ב], 7 ש' 20 ומקבילות)

'אפילו תימר' יכול להציע תירוץ או 'פתרא' חלופי, כבדוגמה 1;³⁹⁹ קושיה המבוססת על הנחת יסוד היתה לזו שבחלק הקודם של הסוגיה, אלא שעכשיו היא מובילה למסקנה המנוגדת לאמור שם, כבדוגמה 2;⁴⁰⁰ או סוגים אחרים של משא ומתן, שהמכנה המשותף להם הוא ש'אפילו תימר' מסביר דברים לפי הנחה שלא נתקבלה בשלב הקודם של הסוגיה.⁴⁰¹

398 בשרידי הירושלמי, עמ' 93 ש' 4 ועמ' 272 ש' 5 'אפילו תמר', וכן כנראה מדויק יותר (השווה למשל ערך 'הרא דתימר', הערה 137, וערך 'כמה דתימר', הערה 271). אמנם הצורה 'אפילו תימר' (בווריאציות קלות בכתוב המילה 'אפילו') מצויה גם במקומות אחרים בקטעי גניזה, כגון שרידי הירושלמי, עמ' 224 ש' 6 ('ואפלו תימר') ועמ' 226 ש' 33 (כנ"ל), אולם ראה שם, עמ' 124 ש' 5 ('אפילו תימא' [!]; וראה מה שהעיר זוסמן, שקלים, עמ' 23, הערה 68, על קטע זה). – לשאר הכתיבים במונח זה ראה אלת"י א, עמ' 930-931.

399 כיוצא בזה ראה עוד למשל מע"ש ה, ו (נו ע"ג), 308 ש' 39; עירובין ג, ב (כ ע"ד), 466 ש' 5; יבמות א, ב (ב ע"ד), 832 ש' 46.

400 כיוצא בזה ראה עוד למשל פסחים א, ו (כו ע"ד), 502 ש' 2; יבמות א, א (ב ע"ג), 831 ש' 17; גיטין ב, ו (מד ע"ג), 1061 ש' 35.

401 כגון שקלים ב, א (מו ע"ג), 607 ש' 19 ('מתני' בשומר חנם, אבל בשומר שכר, לא בדא. אמ' רב אבא, ואפי' תימר בשומר שכר [...]); יבמות יב, ו (יג ע"א), 889 ש' 41 ('מאן דאמ' חליצה גנאי כמשנה הראשונה, מאן דאמ' חליצה שבח כמשנה האחרונה [...] אפילו תימר כאן וכאן כמשנה ראשונה כאן וכאן כמשנה אחרונה, מאן דאמ' חליצה גנאי [...] ומאן דאמ' חליצה שבח [...]).

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקומות בודדים 'אפילו תימר' מתחלף במונחים אחרים הדומים לו מבחינה צורנית, כגון * 'אפילו' (ד) יסבור⁴⁰² ו* 'אפילו תפתריניה'⁴⁰³ אולם ברור שמרחב המשמעויות של 'אפילו תימר' רחב מזה של המונחים האחרים. כמו כן, נראה ש'אפילו תימר' מתפרש במקרים מסוימים כמו * 'אפילו' כמאן דאמר' (עיי' ערכו); אך שוב, ברור שמרחב המשמעויות של 'אפילו תימר' רחב מזה של 'אפילו' כמאן דאמר'.

אשכח תני (לפעמים משתבש כ'אשכחת תני',⁴⁰⁴ 'אשכח תנא/תני/תניי תני',⁴⁰⁵ ועוד.⁴⁰⁶ לפעמים בא בווריאציות קלות, כגון 'אשכח תני ר' פלוני' / בשם ר' פלוני,⁴⁰⁷ 'אשכח תני כן',⁴⁰⁸ 'אשכח תני לה ר' פלוני',⁴⁰⁹ 'אשכח תני ופליג',⁴¹⁰) – נמצא שנוי.⁴¹¹ נפוץ.

ספרות – אלת"י ח, עמ' 82–83, 84; אלבק, מחקרים בברייתא ותוספתא, עמ' 88–89 הערה

⁴⁰² ראה שביעית ה, ח (לו ע"א), 195 ש' 25, 27; לפנינו 'אפילו יסבור' (כך גם בכ"ר ובכ"ס), אולם נראה שהרמב"ן גרס 'אפילו תימר' (ראה חידושו לע"ז טו ע"א, ד"ה הא דא"ר הונא ומהדורת שעוועל, עמ' כה, ושם 'אפ"ת'). ברם אין להוציא מכלל אפשרות שגרסה זו היא משנית, ויסודה בהחלפת הצורה הנדירה יותר 'אפילו יסבור' בצורה השכיחה יותר 'אפילו תימר'; ועדיין צריך עיון.

⁴⁰³ ראה עירובין ז, ו (כד ע"ג), 485 ש' 46 ('אפי' תימ') לעומת מקבילותיו במע"ש ד, ד (נה ע"א), 300 ש' 18–19 ('אפילו תפתריניה') וקידושין א, ג (ס ע"א), 1148 ש' 31 ('אפילו' תפתריניה); יבמות טו, ה (טו ע"ב), 900 ש' 12 ('אפי' תימר') ונזיר ג, ו (נב ע"ד), 1107 ש' 47 ('אפי' תימא') לעומת המקבילה בסנהדרין ה, ב (כב ע"ד), 1289 ש' 11 ('אפי' יפתר'!), וכעין זה בקטע עסיס, עמ' 53 ('אפילו תפתריניה'). מצד העניין שתי הגרסאות תיתכנה, אולם אין להוציא מכלל אפשרות שאין כאן חילוף, אלא פתיחות שונות של אותו קיצור ('אפילו ת' < 'אפילו תימר/תפתריניה').

⁴⁰⁴ ראה למשל פאה ב, ב (יז ע"א), 88 ש' 39; ר"ה א, א (נו ע"ג), 661 ש' 13 (אולם בשרידי הירושלמי, עמ' 140 ש' 1, 'אשכח תני'; ר"ה ג, ב (נח ע"ד), 674 ש' 22.

⁴⁰⁵ כגון שביעית ד, א (לה ע"א), 189 ש' 27 ומו"ק א, ג (פ ע"ג), 803 ש' 45, לפי קטע זוסמן, עמ' 64 ש' 22–23; ראה לאחרונה זוסמן, תורה שבעל פה, עמ' 358, ובספרות שציין שם.

⁴⁰⁶ למשל, נראה שלפעמים כתוב 'אשכחת אמר' בטעות במקום 'אשכח תני', כגון יומא ה, ז (מג ע"א), 586 ש' 44 ונזיר ד, ו (נג ע"ג), 1111 ש' 30 (כל המשפט שם בא בהגהת המגיה). – על חילופים בכיוון ההפוך, שכתוב 'אשכח תני' וצ"ל 'אשכחת אמר', עיי' ערך 'אשכחת אמר', הערה 427.

⁴⁰⁷ 'אשכח תני ר' פלוני' – ראה למשל שביעית י, ב (לט ע"ג), 214 ש' 11 וסנהדרין ה, א (כב ע"ד), 1289 ש' 23–24 (וראה אלבק, מחקרים בברייתא ותוספתא, עמ' 89, הערה 2); 'אשכח תני בשם ר' פלוני' – ראה למשל תרומות א, ד (מ ע"ד), 221 ש' 25, וחלה א, ד (נז ע"ד), 315 ש' 15.

⁴⁰⁸ ראה יומא א, ב (לט ע"א), 564 ש' 44.

⁴⁰⁹ ראה תענית ב, יד (סו ע"א), 718 ש' 13 ומקבילות ('והוה ר' לעזר מצטער, אמ', שבקין סתמא ועבדין כיחדיא! – אשכח תני לה ר' חייא בשם ר' מאיר').

⁴¹⁰ ראה ברכות ה, ג (ט ע"ג), 47 ש' 22. במקום אחד נראה ששתי הצורות מתחלפות על ידי גיוון המינוח; ראה פאה ב, ב (יז ע"א), 88 ש' 39 ('אשכחת [!] תני') לעומת שם ש' 42 ('אשכח תני ופליג'). למעשה, גם 'אשכח תני' בלי 'ופליג' עשוי להציע ברייתא החולקת על מה שבא לפניו; ראה להלן.

⁴¹¹ מבחינה לשונית פשר הצורה 'אשכח' אינו ברור. בן-חיים פירשה כאתפעל, ולפי זה יש לתרגמה כפי שהוצע כאן (ראה בן-חיים, ערכי מלים, עמ' 207). ברם בכר (טרמינולוגיה, עמ' 216) פירשה כאפעל, אולם לפי זה קשה להבין מהו הנושא של הפועל, שנראה בבירור כצורה סבילה (השווה בן-חיים, שם). ראה גם סוקולוף,

2; אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 702; אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 363; הערה 2, 505 הערה 7; אפשטיין, מדרקדוקי ירושלמי, עמ' 53 הערה 3 (=מחקרים, עמ' 322); בכר, טרמינולוגיה, עמ' 216; בן-חיים, ערכי מלים, עמ' 207; בנוביץ, סוגיות מועברות, עמ' 44-43; הופמן, מבוא, עמ' 20; היגר, אוצר הברייתות, ז, עמ' 40-46; זוסמן, כתב-יד אשכנזי, עמ' 48 הערה 89; זוסמן, תורה שבעל פה, עמ' 358-359; ליברמן, ירושלמי נזיקין, עמ' 177 לש' 28-29; מוסקוביץ, אתא ר' פלוני, עמ' 517; מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 198; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 180; מוסקוביץ, סוגיות מוחלפות, עמ' 46 הערה 181; סוקולוף, מילון, עמ' 550; עסיס, קטע של ירושלמי סנהדרין, עמ' 65; פינילס, דרכה של תורה, עמ' 35 (בהערה), 297

'אשכח תני' מציע ברייתא או קיצור או פרפרזה של ברייתא,⁴¹² המכריעה בנוגע לעניין שלגביו שורר חוסר ודאות, כגון:

1. ר' זעורה בעי, חצר במה היא ניתרת? **אשכח תני**, ר' או' בפס אחד וחכמ' אומ'

בשני פסין (עירובין א, א [יח ע"ד], 453 ש' 47)

2. הוון בעיי מימר בפיקח, שיש בו דעת, שהוא קונה ('יבמה בביאה') בין לדעת בין

שלא לדעת, וחרש, שאין בו דעת, לא יקנה אלא לדעת. **אשכח תני** ר' חייה, אחד

החרש ואחד השוטה שבעלו קנו (יבמות ו, א [ז ע"ב], 856 ש' 49)

3. בר קפרא אמ' וגובהן ('של המנורות') מאה אמה. והא תני, כל דתלי מאה אמן

בעי בסיס תלתין ותלת [...] <וכל העזרה לא היתה אלא אורך מאה ושמונים

ושבע על רוחב מאה ושלושים וחמש! – **אשכח תני**, מקומן מעשה ניסים היו

(סוכה ה, ב [נה ע"ב], 654 ש' 42)

'אשכח תני' מציע הכרעות בעקבות סוגים שונים של חוסר ודאות. לכן המונח יכול להציע פשיטת

בעיה,⁴¹³ תגובה לקושיה,⁴¹⁴ שלילת 'הווה אמינא' (המוצעת ברגיל על ידי ביטויים כמו 'הוון

בעיי מימר', 'הוון סברין מימר' וכדומה),⁴¹⁵ וכן הצעות הנראות טנטטיביות מסיבות אחרות.⁴¹⁶

מילון, עמ' 550, שהעלה בהיסוס שאולי לפנינו צורת פעל עם אל"ף פרוטטית (אפשרות שקשה לקבלה מן הטעם האמור) או צורת אפעל סבילה. (עם זאת, ראוי להעיר על מע"ש א, ד [נג ע"א], 289 ש' 13, שם מצאנו 'כד נפק ר' חגי אשכח תני', וכאן מסתבר שהביטוי מתפרש כאפעל; אך נראה שדוגמה זו, אם היא אכן עניין למונח שלנו – דבר שמסופק בעיניי – הנה בבחינת היוצא מן הכלל המלמד על הכלל. – אשר לאופי 'מציאת' המקור המובע על ידי המונח, ראה אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 702, המבין שמדובר במציאת חומר כתוב, ולעומתו זוסמן, תורה שבעל פה, עמ' 358-359, החולק על כך (עיין שם).

412 במקום אחד נראה שהמונח מציע רק פסוק (ראה סנהדרין א, א [יח ע"א], 1263 ש' 17), אולם הפירוש כאן עדיין צריך עיון (ולא רק בגלל המונח), ולכן קשה להסיק מסקנות ברורות מסוגיה זו.

413 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; ר"ה ד, י (נט ע"ג), 680 ש' 1; גיטין ז, ג (מח ע"ד), 1085 ש' 12.

414 כגון דוגמה 3 לעיל; ברכות ז, א (יא ע"א), 55 ש' 40; שביעית י, ב (לט ע"ג), 214 ש' 11.

415 כגון דוגמה 2 לעיל; מע"ש א, א (נב ע"ג), 286 ש' 8; ר"ה ד, ז (נט ע"ג), 679 ש' 6; יבמות ו, א (ז ע"ב), 856 ש' 49.

416 למשל, דעה שהוצעה מלכתחילה כמסופקת או לפחות לא ודאית, בלשונות כגון 'לא מסתברא' או 'דילמא לא אתאמרת' (שביעית ב, י [לד ע"ב], 186 ש' 9 ומקבילה; מע"ש א, ג [נב ע"ד], 288 ש' 43); הכרעה בנוגע לפסיקה שעלתה אגב דין ודברים בין חכמים (כגון ברכות ה, ג [ט ע"ג], 47 ש' 22: 'אתי עבר חד קומי תיבותא ואשגר חד ברכה, אתון ושיילון לר' סימון. אמ' לון ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי, שליח ציבור שהשגיר שתיים שלש ברכות אין מחזירין אותו. **אשכח תני** ופליג, לכל אין מחזירין אותו חוץ ממי שלא אמ' מחיה המתים ומכניע

לפעמים 'אשכח תני' מאשר את ההצעה שהועלתה לפניו,⁴¹⁷ אולם במקומות אחרים המונח סותר הצעה זו, במיוחד כשהוא בא אחרי קטעים שברור שהן 'הווה אמינות' (שכן הוצעו בלשונות כגון 'הוון בעיי מימר' וכדומה),⁴¹⁸ אבל גם במצבים אחרים.⁴¹⁹ במקרים אחרים, 'אשכח תני' מציע תגובות מסוגים אחרים למה שמופיע לפניו.⁴²⁰ בדרך כלל המונח מציע קטעים הנראים כברייתות רגילות, ובכלל זה מדרשי הלכה,⁴²¹ אולם לפעמים נראה שהיא מציע קיצור⁴²² או פרפרזה של ברייתא, כפי שעולה מן השימוש במינוח אמוראי - לעתים בארמית - במקורות שהוא מציע.⁴²³

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

אין מונחים אחרים שנרדפים ל'אשכח תני' או שמתחלפים בו. עם זאת, ראוי לציין שהמונחים 'אתא ר' פלוני' ו'כן אמר ר' פלוני' מתפקדים באופן דומה (עיין ערכם),⁴²⁴ אלא שמונחים אלה מציעים דברי אמוראים ולא דברי תנאים, כמקובל אצל 'אשכח תני'. לפעמים 'תני' מתפרש כמו 'אשכח תני',⁴²⁵ שכן יש ש'תני' מציע ברייתא כדי לפשוט בעיה (עיין ערכו). ברם ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי היקרויות רבות מאוד של 'תני' אין

-
- זדים ובונה ירוש'"; תגובה לפרשנות מצמצמת למקור ספרותי, המבוססת ככל הנראה על הסברה (כגון כלאים ט, ז [לב ע"ד], 178 ש' 19, 'לא שנו אלא שק, הא סל לא, אשכח תני הסל והשק והקופה מצטרפין').
- 417 כגון ברכות ז, א (יא ע"א), 55 ש' 40 ('אין תימר [...] ניתני ארבעה - אשכחן) תני ארבעה?; מע"ש א, ג (נב ע"ד), 288 ש' 43; יומא א, ג (לט ע"א), 565 ש' 17.
- 418 ראה דוגמאות לעיל הערה 415.
- 419 ראה למשל כלאים ט, ז (לב ע"ד), 178 ש' 19 ויבמות יא, א (יא ע"ג), 881 ש' 11.
- 420 כגון שהעניין נתון במחלוקת (ראה למשל שבת ג, ד ו' ע"א, 385 ש' 43 ועירובין א, א [יח ע"ד], 453 ש' 47), או תשובה לבעיה שאינה נראית כאחת האפשרויות שהועלו לפני כן (כגון שבת א, יא [ד ע"ב], 376 ש' 14).
- 421 ראה למשל שביעית י, ב (לט ע"ג), 214 ש' 11; נדרים ב, ב (לו ע"ב), 1023 ש' 28; נזיר א, א (נא ע"א), 1097 ש' 4 (במקבילה בנדרים א, א [לו ע"ג], 1019 ש' 20 נשמט המונח, כנראה על ידי הדומות, עיין שם היטב).
- 422 כגון מע"ש א, א (נב ע"ג), 286 ש' 8; יומא א, ג (לט ע"א), 565 ש' 17 ('למה לא אמר שעיר? [...] אשכח תני שעיר?; סוטה ו, ב (כא ע"א), 931 ש' 27.
- 423 כגון 'אשכח תני היא היא הדא' (כגון תרומות ג, ח [מב ע"ב], 230 ש' 38, עירובין ד, יא [כב ע"א], 472 ש' 48, 49-50), 'אשכח תני עור היא במחלוקת' (כגון יבמות ב, ב [ג ע"ג], 836 ש' 49, סנהדרין ט, א [כו ע"ד], 1310 ש' 42) 'אשכח תני על קדמייתא/כולהון' וכדומה (כגון ע"ז א, א [לט ע"ב], 1376 ש' 28 'קדמייתא', עירובין ב, ו [כ ע"ב], 464 ש' 4 'כולהון'); והשווה עסיס, קטע של ירושלמי סנהדרין, עמ' 65.
- 424 והשווה מוסקוביץ, אתא ד' פלוני, עמ' 517.
- 425 ליברמן הצביע על מקום אחד שבו 'אשכח תני' מתחלף ב'תני'; ראה ירושלמי נזיקין, עמ' 177, לש' 28-29, הדין בכ"א עמ' 80 ש' 28 = ב"ב א, ז (יג ע"א), 1239 ש' 40. ברם נראה שדברים אלה הם כשגגה שיוצאה מלפני השליט, שכן כתוב 'אשכח תני' לא דק בכ"א, אלא גם בכ"ל וכד"ו, ורק בדפוסים המאוחרים נשמט 'אשכח'. (לגופם של דברים פירוש הסוגיה עדיין צריך עיון, וראה ליברמן, שם.) - ייתכן שבמגילה א, ד (ע ע"ב), 742 ש' 1, שם כתוב 'אשכח תני', צ"ל רק 'תני' (ולפי זה הצורה 'אשכח תני' היא כנראה באשגרה מלעיל שם, עמ' 741 ש' 36; דאה מוסקוביץ, סוגיות מוחלפות, עמ' 46, הערה 181). ראה גם כלאים ז, ה (לא ע"א), 167 ש' 46 (ועיין שם בנוסח הרש"ס ובמובאות בריבמ"ץ ובר"ש למשנה שם, ועדיין צריך עיון).

יכולות להתפרש כמו 'אשכח תני' (כגון 'תני' המציע ברייתא שאינה קשורה לדיון הקודם), וכן להפך.

אשכחת אמר (לפעמים כתוב 'אשכח תימר',⁴²⁶ או שובש כ'אשכח תני'⁴²⁷) – 'נמצאת אומר'. מונח היסק, מצוי.

ספרות – אלת"י א, עמ' 844; שם ח, עמ' 84; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 216; בן-חיים, ערכי מלים, עמ' 207; היגר, אוצר הברייתות, ז, עמ' 40; זוסמן, מבוא, עמ' כט הערה 182; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 130 הערה 9; סוקולוף, מילון, עמ' 550; פינילס, דרכה של תורה, עמ' 35 (בהערה), 297-298

'אשכחת אמר' מציע מסקנה העולה מתוך העיון באמור לפניו, על דרך 'נמצאת אומר' בספרות התנאים (ואף בירושלמי), כגון:

1. ר' שמעון אמר, שלשה רגלים כסדרן ('כדי לעבור על כל תאחר'), ובלבד חג המצות ראשון. **אשכחת אמר** פעמים חמשה, פעמים ארבעה, פעמים שלשה: לפני עצרת חמשה, לפני החג ארבעה, לפני הפסח שלשה (ר"ה א, א [נו ע"ב], 660 ש' 36)
2. [משנה: 'מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות עושין, מקום שנהגו שלא לעשות אינן עושין [...] ובליילה, בית שמי אוסרין ובית הלל מתירין עד שתנץ החמה']. אמ' ר' זעורה, **אשכחית אמר** תלתא אינון: חד אמ' אסור ('בית שמאי') וחד אמ' מותר ('בית הלל') וחד אמ' מנהג ('תנא קמא') (פסחים ד, ו [לא ע"א], 520 ש' 17)
3. [משנה: 'שבעת ימים קודם ליום הכיפורים מפרישין כהן גדול מביתו ללשכת הפרהדרין']. ר' יוחנן שמע לה מן הדא:⁴²⁸ 'כאשר עשה ביום הזה' – אילו שבעת ימי המילואים [...] 'לעשות' – זה שעיר שליום הכיפורים [...] פירש בן בתירה, שמא יבוא על אשתו נידה וידחה כל שבעה [...] **אשכחת אמר**, מן ('מה') דאמ' ר' יוחנן צריכה לבן בתירה, מאן ('מה') דאמ' בן בתירה צריכה לר' יוחנן: אילו אמ' ר' יוחנן ולא אמרה בן בתירה, הוינן אמרין ישמש מיטתו וישן לו בלשכת פלהדרין ('כי פרש מביתו') [...] אילו אמ' בן בתירה ולא אמ' ר' יוחנן, הוינן אמרין יפרוש ממיטתו וישן לו בתוך ביתו (יומא א, א [לח ע"ג], 561 ש' 39)

בניגוד למונחי היסק אחרים בירושלמי, 'אשכחת אמר' אינו מציע היסקים המבוססים על אנלוגיות, אלא מסקנות העולות מתוך עיון ודקדוק במקור או במקורות שאליהם הוא מתייחס, ואכן יש שהקביעות שהוא מציע נראות קרובות יותר לסיכומים מאשר להיסקים.⁴²⁹

⁴²⁶ ראה סנהדרין א, ב (יט ע"א), 1269 ש' 45; שם ב, ו (כ ע"ג), 1278 ש' 27; שבועות ז, ט (לח ע"א), 1368 ש' 45.

⁴²⁷ ראה עירובין א, ג (יט ע"א), 456 ש' 3 וסנהדרין ד, א (כב ע"א), 1286 ש' 29 ('אשכח תני אמר', אולם מן ההקשר נראה שצ"ל 'אשכחת אמר'). לחילופים בכיוון ההפוך – 'אשכחת אמר' שבמקומו צ"ל 'אשכח תני' – עיין ערך 'אשכח תני', הערה 406.

⁴²⁸ דברים אלה באים הרבה לפני ה'אשכחת אמר', בדף לח ע"א, 559 ש' 1-4.

⁴²⁹ ראה למשל דוגמה 2 לעיל; עירובין ט, א (כה ע"ג), 490 ש' 23; כתובות ט, י (לג ע"ב), 1001 ש' 9 ומקבילה; והשווה להלן, 'מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים'.

'אשכחת אמר' יכול להתייחס לדעות תנאיות (כבדוגמאות 1-2 לעיל) או לדעות אמוראיות.⁴³⁰ לפעמים המונח אינו מתייחס למקור ספציפי אחד, אלא למספר מקורות ולמעשה ליחס ביניהם, כבדוגמאות 2, 3 לעיל.

בדרך כלל 'אשכחת אמר' מציע מסקנות 'לשמך', אולם במקומות ספורים המונח מציע סוף מבנה דרשני (לפעמים, הפסוק המשמש כיסוד למסקנה הרלוונטית), או משא ומתן מסוג אחר.⁴³¹

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

כאמור, 'אשכחת אמר' הוא תרגום מילולי של 'נמצאת אומר', ונראה שהמונחים קרובים מאוד ואולי אף נרדפים.

את אמר ('את אומר',⁴³² את מר'; לפעמים בא בטעות במקום 'ואת אמר'⁴³³ [עיין ערכו]) – 'אתה אומר'. מצוי.

ספרות – אלת"י א, עמ' 848-852;⁴³⁴ אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 303 הערה 2; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 11, 248; זוסמן, מבוא, עמ' 182; זוסמן, תורה שבעל פה, עמ' 260 הערה 14; ליברמן, תוספתא כפשוטה, ח, עמ' 811 הערה 36; מוסקוביץ, בירורי ירושלמי, עמ' 161-163; מלמד, פרקי מבוא, עמ' 606; פני משה, 'במות פ"ב ה"ב (י ע"ב), ד"ה את אמר; פרנקל, מבוא הירושלמי, ט ע"א

'את אמר' מציע את הדין⁴³⁵ החל במקרה שצוין לפני המונח, המשמש כנתון העומד ביסוד הדיון בהמשך,⁴³⁶ כגון:

1. נתודה ('כהן גדול על פר יום הכיפורים') ושחטו ונשפך הדם, {ו}את אמר צריך

430 ראה למשל שבת ג, ז (ו ע"ג), 388 ש' 7; עירובין א, ו (יט ע"ב), 457 ש' 33; סוטה ה, ב (כ ע"א), 926 ש' 40-41.
431 כגון סוטה ה, ב (כ ע"א), 926 ש' 40-41 ('אין תימר [...] אשכחת מימר [!] מחלפה שיטתיה דרב'); כתובות ד, א (כח ע"ב), 972 ש' 45-46 ('ונתן לנערה', 'ונתן לאבי הנערה'. הא כיצד? עמדה בדין עד שלא מת אביה, אשכחת אמר 'ונתן לאבי הנערה', ומת אביה, אשכחת אמר 'ונתן' – לעצמה), ועיין שם בהמשך; אך כלום אפשר שהנוסח משובש במקומות אלו, ובמקום 'אשכחת אמר' צ"ל 'את אמר', ולפנינו שיבושים הנובעים מפתחה שגויה של קיצור כדוגמת 'א' אמר'; סנהדרין א, ב (יט ע"א), 1269 ש' 45 ומקבילה (במקבילה הדברים באים בהגהת המגיה).

432 כמובן, יש שצורה זו מקוצרת ('את אר', 'את אומ'). צורות המונח השונות רשומות בערכו באלת"י א, עמ' 848-852.

433 ראה למשל חלה א, א (נו ע"ב), 312 ש' 23; פסחים ז, ה (לד ע"ב), 537 ש' 43 (ואמנם אל נכון בקטע לוינגר שם, עמ' רסט ש' 26 [ותמר]); קידושין א, ה (ס ע"ד), 1153 ש' 21.

434 אולם דוק, בערך זה רשומות צורות רבות שאינן עניין למונח שלנו.

435 שכן כמעט תמיד המונח מציע מסקנות הלכתיות, אולם ראה פסחים ה, ה (לב ע"ג), 527 ש' 49 ('ומה אם אבק שאין דרכו להלך את מר 'והיה לאבק בכל ארץ מצרים', קול [...] לא כל שכן').

436 לעתים רחוקות 'את אמר' בא בשני חלקי המשפט, ואז אפשר לומר ש'את אמר' השני בא אגב 'את אמר' הראשון; ראה להלן בסוף הערה 440.

להביא פר אחר. צריך להתודות עליו פעם שנייה, או כבר יצא בידויו שלראשון?
(יומא ו, ב [מג ע"ג], 589 ש' 44-45)

2. ולא יסגף ('פועל') עצמו, מפני שהוא ממעט במלאכתו שלבעל הבית. ר' יוחנן
אזל לחד אתר, [אשכח] ספרא אייניס ('נרדם')⁴³⁷ [...] ('מפני ש') ציים. אמ' ליה,
אסיר [לך]! ומה אם מלאכתו שלבשר ודם אתאמר אסור, מלאכתו שלהקב' לא
כל שכן! (דמאי ז, ד [כו ע"ב], 141 ש' 50)

3. תני, כשם שהבעל פוסק ('כתובה לאשתו') כך ה[אב] פוסק ('לבתו') [...] את אמ'
האב פוסק על ידי בתו; אפי' בוגרת? נישמעניה מן הדא [...] (כתובות ה, א [כט
ע"ג], 980 ש' 43)

'את אמר' רגיל לבוא בשלושה מצבים עיקריים: (א) במקרים רבים, המונח בא באמצע משפט
(שכיח ביותר). במקרים כאלה 'את אמר' יכול להציע את הדין או המסקנה החלים במקרה שנוכר
לפני כן, וזאת כפתיח לדיון נוסף באותו עניין בהמשך - ברגיל, בעיה - כבדוגמה 1 לעיל.⁴³⁸ (ב)
יש ש'את אמר' בא באמצע משפט במסגרת השוואת (או הנגדת) דינו של מקרה מסוים ('מקרה
X - את אמר - [הדין הרלוונטי]) למקרה אחר - לעתים קרובות, במסגרת קל וחומר, כבדוגמה 2
לעיל,⁴³⁹ אבל לא תמיד.⁴⁴⁰ במקרים כאלה, הקביעות שמציע המונח הן ברגיל פרפרזות⁴⁴¹ או
ציטטות (מקוצרות) של האמור לעיל,⁴⁴² או דברים שהיו כנראה פשוטים לבעל הסוגיה, אף על פי
שלא נאמרו במפורש לפני המונח.⁴⁴³ (ג) לפעמים 'את אמר' בא בתחילת משפט, ואז הוא מציע
דברים שנאמרו בשלב קודם של הסוגיה או במשנה המקומית, בצורה פרפרסטית או מילולית, על
דרך המקובל במונח 'אמר מר' או 'גופא' בבבלי, כבדוגמה 3.⁴⁴⁴
כמעט תמיד אפשר היה להציע את המסקנות שמציע 'את אמר' בלי המונח, ולכן אפשר

437 ראה סוקולוף, מילון, עמ' 244, ומה שהעיר על הגרסה כאן (ועל כל פנים, הפירוש המוצע כאן עולה כבירור
מן ההקשר).

438 כיוצא בזה ראה עוד למשל פאה א, א (טו ע"א), 77 ש' 19; סוטה א, א (טז ע"ב), 905 ש' 47; כתובות י, ב (לג
ע"ד), 1002 ש' 46.

439 כיוצא בזה ראה עוד למשל כלאים ד, ד (כט ע"ב), 159 ש' 8 ומקבילות; מ"ק ב, א (פא ע"א), 807 ש' 39;
קידושין ב, ט (סג ע"א), 1167 ש' 40.

440 ראה למשל סוטה ח, א (כב ע"ב), 937 ש' 49 ('בספר את אמר [...] אבל בערכי המלחמה'), וכן במקומות
המנוסחים 'לעניין [...] את אמר' (חגיגה א, א [עו ע"א], 776 ש' 40-41 'ולעניין טהרות את אמר [...] ברם הכא
[...]'), וכנראה גם פסחים ג, א (כט ע"ד), 513 ש' 2, אלא שהפירוש המדויק שם עדיין צריך עיון; וכן במקומות
שבהם המונח בא בשני חלקי משפט המורכב משני חלקים, כגון כתובות ט, ז (לג ע"ב), 1000 ש' 33 ('אילו
פגמו חוץ לבית דין את אמר גובה; מפני שפגמו בבית דין את אמר אינו גובה?') וב"ק ה, ז (ה ע"א), 1201 ש'
11, 12.

441 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; כלאים ד, ד (כט ע"ב), 159 ש' 8 ומקבילות; עירובין א, ז (יט ע"ב), 457 ש'
47-48.

442 ראה למשל יומא א, א (לח ע"ב), 561 ש' 11 (מצטט את האמור לעיל שם ש' 10); סוכה ה, ב (נה ע"ב), 654
ש' 33 (מצטט את האמור לעיל שם ש' 27); נדרים ג, ב (לח ע"א), 1026 ש' 30 (ראה המשנה שצוטטה לעיל
ש' 29)

443 ראה למשל כלאים ו, ה (ל ע"ג), 165 ש' 35; פסחים ג, א (כט ע"ד), 513 ש' 2; וראה גם דוגמה 1 לעיל.

444 על שימוש זה במונח ראה בהרחבה מוסקוביץ, בירורי ירושלמי, עמ' 161-163 (וראה רשימת דוגמאות ודיון
בהן שם, עמ' 161, הערה 23).

שלפנינו 'מונח נשמט'. ואמנם במספר מקומות חלק מעדי הנוסח גורסים 'את אמר', ואילו בעדי נוסח אחרים המונח ליתא.⁴⁴⁵

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

לא מצאתי חילופים ברורים בין 'את אמר' למונחים אחרים.⁴⁴⁶ עם זאת, יש שני מונחים הקרובים מאוד במשמעותם ל'את אמר', אף על פי שאינם נרדפים לו. *הא ר' פלוני אמר' (עיין ערכו) מתפרש באופן הדומה ל'את אמר' כשהמונח האחרון בא בהוראתו השלישית המצוינת לעיל. עם זאת, מונחים אלה אינם נרדפים, מכיוון ששאר ההוראות של 'את אמר' אינן קיימות אצל 'הא ר' פלוני אמר', מה גם ש'הא ר' פלוני אמר' תמיד מפנה לדברי חכמים נקובי שם, מה שאין כן בהכרח אצל 'את אמר'.⁴⁴⁷

גם הלשון 'פשיטא'⁴⁴⁸ עשוי להתפרש כמו 'את אמר', שהרי 'פשיטא' רגיל להציע נתון מוסכם כפתיח לבעיה המוצעת בהמשך. עם זאת, נראה שאין מונחים אלה נרדפים, שכן 'פשיטותם' של הנתונים המוצעים בלשון 'פשיטא' מבוססת כרגיל (כך הנראה) על הסברה, בעוד שהנתונים שמציע 'את אמר' מבוססים במקרים רבים⁴⁴⁹ על מקורות ספרותיים שהובאו לפני כן בסוגיה. ראוי לציין שעל אף הדמיון הצורני-חיצוני בין 'את אמר' ל'ואת אמר', אין שתי הצורות נרדפות (אף על פי שלעיתים 'ואת אמר' משתבש כ'את אמר', כאמור לעיל⁴⁵⁰). 'את אמר' (בשתי הוראותיו הראשונות שצוינו לעיל⁴⁵¹) בא אחרי משפט שאינו שלם מבחינה תחבירית, והוא מציע את הדין

445 כגון מגילה ד, א (עה ע"א), 769 ש' 29 ('בשעה שאכל ושבע את אמר צריך לברך'), לעומת מקבילתו בברכות ז, א (יא ע"א), 56 ש' 14-15 ('בשעה שאכל ושבע צריך לברך'); ב"ק ה, ט (ה ע"א), 1201 ש' 37, שם המונח איננו ('בור נזקין שפטור מן המיתה חייב'), לעומת גרסת קטע גניזה שם (שרידי הירושלמי, עמ' 241 ש' 22): 'אתמר חייב'. ושמא ראוי להוסיף, שבמקום אחד הירושלמי משתמש במונח כשהוא מוסר דברי תנא (ר' שמעון), בעוד שבמקבילה התנאית לקטע זה נמסר התוכן באופן שונה, בלי מונח; ראה מעשרות ב, ד (מט ע"ד), 270 ש' 33-34 ('בשעה שיש עליה זיקת שלשה מעשרות את אמר מותר'), לעומת תוספתא מעשרות ב, ב, מהדורת ליברמן, עמ' 231 ('בשעה שיש עליה זיקת שלשה מעשרות אוכל ממנה עריי').

446 אולם ראה שבת ט, ג (יב ע"א), 420 ש' 15 ('על כורחך את אמר מרחיצין את הקטן'; וכעין זה במקבילה בשבת יט, ג יז ע"א), 446 ש' 19, שהוא השלמת גר"ש על ידי המגיה 'את אומר', והשווה גם שרידי הירושלמי, עמ' 87 ש' 5), לעומת מקבילתו בב"ר פ, ט (מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 962): 'על כורחך את תני מרחיצין את הקטן' (ושמא זוהי גרסה משנית, כיוון שהמשפט שמציע המונח, 'מרחיצין את הקטן', אינו מימרה או פרפרזה של מקור ספרותי אחר, אלא ציטוט של המשנה!). על כל פנים, הצורה במדרש ('את תני') הנה צורה יחידאית בספרות חז"ל. (כמובן, הצורה *על כורחך את אמר' אינה עניין למונח 'את אמר' כפי שנידון בערך זה, וציינתיה כאן למען השלמות).

447 אולם יש ש'את אמר' כזה עשוי להפנות לדברי חכמים נקובי שם, כגון יבמות ב, ב (ג ע"ג), 837 ש' 8 (פרפרזה של דברי ר' יוחנן לעיל, 836 ש' 48) ושם ש' 11 (פרפרזה של דברי ר' שמעון במשנה שם).

448 והוא הדין להיקריות רבות של הלשון 'פשיטא דא מילתא' (כשמונח זה אינו מוסב על מחלוקת; עיין ערכו), המתפרשות באופן דומה מאוד, ואולי זהה ממש, ל'פשיטא'.

449 אבל לא תמיד; ראה לעיל הערה 443.

450 ראה לעיל הערה 433.

451 'את אמר' בהוראתו השלישית אינו דומה כלל ל'ואת אמר', ועל כן לא הזכרנוהו בפנים.

או את המסקנה החלים במקרה שצוין בחלק הקודם של המשפט, בעוד ש'ואת אמר' בא אחרי משפט שלם מבחינה תחבירית, הכולל נושא ונשוא.

ואת אמר⁴⁵² ('ואת אומר', ⁴⁵³ 'ותימר', ⁴⁵⁴ 'ותמר', ⁴⁵⁵ לפעמים משתבש כ'ואת אמרת'; ⁴⁵⁶ לעתים בא כחלק מן הצורה 'ואת אמר הכין/הכין/אכין' ⁴⁵⁷) – 'ואתה אומר (כך)'. נפוץ.

ספרות – אלת"י א, עמ' 848–852; ⁴⁵⁸ שם ג, עמ' 262–263 ('ואת אמר הכין'); אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 22; בארי, תענית, עמ' 120, 123 הערה 105; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 11; זוסמן, מבוא, עמ' כט הערה 182; ליברמן, תוספתא כפשוטה ח, עמ' 811 הערה 36; מוסקוביץ, בירורי ירושלמי, עמ' 158–159

'ואת אמר' בא בשני שימושים עיקריים:

א. בכמה מקומות 'ואת אמר' מציע את הדין החל במקרה מסוים כדי להקיש ממנו למקרה אחר, לרוב במסגרת פשיטת בעיה, כגון:

1. ספק קרא ספק לא קרא ('שמע')? נישמענה מן הדא: 'הקורא קודם לכן ('לצאת הכוכבים') לא יצא ידי חובתו'. וקודם לכן לאו ספק הוא, ואת אמר צריך לקרות! הדא אמרה, ספק קרא ספק לא קרא צריך לקרות (ברכות א, א [ב ע"ב], 1 ש' 18) 2 ולנטילת ידים אדם מהלך ארבע מילי [...] הדא דא'תא' אמר⁴⁵⁹ לפניו, אבל לאחריו אין מטריחין עליו. שומרי גנות ופרדיסים מה את עבד להון – כלפניהן? כלאחריהן? נשמענה מן הדא: 'האשה יושבת וקוצה חלתה ערומה' [...] והדא אשה לא בתוך הבית היא יושבת, ואת אמר אין מטריחין עליה! וכא ('בשומרי גנות') אין מטריחין עליו (ברכות ח, ב [יב ע"א], 61 ש' 11 ומקבילה)

כיוון שהוראה זו של המונח שכיחה אחרי פשיטת בעיות, 'ואת אמר' שכזה רגיל לבוא אחרי 'נשמענה מן הדא', כבדוגמאות דלעיל. בכמה מקומות באים אחרי המונח לשונות המיישמים את המסקנה שהוצעה בלשון 'ואת אמר' למקרה הנידון, בסגנונות כגון 'זהכא / אוף הכא –

⁴⁵² ערך זה עוסק רק בצורה זו, ולא בצורה הדומה (מבחינה חיצונית) 'את אמר' (עיין ערכו). השווה להלן ליד הערה 476.

⁴⁵³ ראה כל הצורות הרשומות בראש ערך 'את אמר', אלת"י א, עמ' 848–852.

⁴⁵⁴ ראה למשל ברכות א, ח (ג ע"ג), 9 ש' 42; פסחים ו, ז (לג ע"ג), 533 ש' 49; ב"ק ג, ד (ג ע"ג), 1194 ש' 16. כמובן, זוהי צורה משנית, והצורה העיקרית היא 'ואת (א)מר' או 'ותמר' (ראה למשל אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 22 והדוגמאות מכ"ו 30), ורבינוביץ, לצורתו הקדומה של מדרש שיר השירים, עמ' 88, הערה 35).

⁴⁵⁵ כגון דמאי ו, ג (כה ע"ב), 137 ש' 13 וקטע לוינגר עמ' רסט ש' 26 (=פסחים ז, ה ו'ד ע"ב), 537 ש' 43 בכ"ל, ושם בטעות 'את אמר'!; כ"א, עמ' 42 ש' 9 (=ב"מ א, א ו' ע"ד), 1215 ש' 7 בכ"ל, ושם 'ותימר'.

⁴⁵⁶ ראה למשל חלה ב, ג (נח ע"ג), 320 ש' 6, 7; פסחים א, ה (כו ע"ד), 501 ש' 14; יבמות ז, א (ח ע"א), 860 ש' 50 ('ואת אמרת אכין').

⁴⁵⁷ לצורות השונות עיין ערך 'את אמר הכין' באלת"י ג, עמ' 262–263, וראה להלן ליד הערה 464.

⁴⁵⁸ אולם דוק, בערך זה רשומות צורות רבות שאינן עניין למונח שלנו.

⁴⁵⁹ תיבה זו נמחקה שלא כדין על ידי המגיה.

והדין המפורט בהמשך].⁴⁶⁰ במקומות רבים 'ואת אמר' בהוראה זו בא בתשובה לשאלות רטריות שהוצעו בסגנון: 'לא/לאו' [...] - 'ואת אמר'.⁴⁶¹

ב. במקומות אחרים 'ואת אמר' בא במשפטים המתפרשים בתמיהה, והוא מציע את הדין⁴⁶² החל במקרה הנידון, שאינו אמור להיות נכון לאור האמור לפני כן, כגון:

3. מציאת בנו ובתו [...] הרי אילו שלהן, שאינו יכול לשנותן למלאכה אחרת. התיבון, הרי אשתו, אינו יכול לשנותה למלאכה אחרת, ואת אמר מציאתה שלו! (כתובות ו, א [ל ע"ג], 986 ש' 30)

4. ר' ור' יוסי ביר' יהודה נכנסו לוכל במסוייפות וצווח בהן השומר, ומשך ר' יוסי ביר' יודה את ידיו. אמ' לו ר', אכול, שכבר נתיאשו הבעלים מהן. ר' יוחנן בעי, צווח, ואת אמ' הכן? (דמאי א, א [כא ע"ג], 115 ש' 38)

5. [משנה: 'מצות חליצה בשלושה דיינים, אפילו שלשתן הדיוטות'.] כת' 'זקינים', ואת אמר הדיוטות? - מצוה ('לכתחילה') בזקינים (יבמות יב, א [יב ע"ב], 885 ש' 10)

6. ר' יצחק בר' לעזר הורי מדוחק להתיר ראשי מעדנים ולסכך בהן. תנינן: 'וכן המתיר ראשי מעדנים טהורה', ואת אמר הכן ('שרק מדוחק התירו לסכך בהם')? (סוכה א, יא [נב ע"ג], 641 ש' 29)

כרגיל, 'ואת אמר' בהוראה זו בא במשפטים בעלי שני חלקים: בחלק הראשון מוצע נתון העולה מן הדיון הקודם, ובחלק השני מוצעת המסקנה התמוהה העולה מכך, כבדוגמאות דלעיל. בכמה מקומות תוכנה של מסקנה זו מוצע בצורה מפורשת, באמצעות ציטוט קצר של המקור הרלוונטי או פרפרזה של מקור זה,⁴⁶³ ואילו במקומות אחרים המסקנה מוצעת בסגנון 'ואת אמר הכין'⁴⁶⁴ (כבדוגמאות 4, 6 לעיל).

בדרך כלל 'ואת אמר' כזה בא לפרוך את הדעה שלפניה, אולם לעתים הוא בא כדי לפשוט בעיה או לתרץ קושיה.⁴⁶⁵

460 ראה למשל דוגמה 2 לעיל ('וכא'); חגיגה ג, ב (עט ע"א), 794 ש' 43; כתובות ה, ט (ל ע"ב), 985 ש' 18 ומקבילה.

461 ראה למשל בדוגמאות דלעיל ('וקודם לכן לאו ספק הוא, ואת אמר צריך לקרות', דוגמה 1); פאה ו, ג (יט ע"ג), 103 ש' 3 (בגוף כי"ל [המגיה שינה את התיבה הראשונה במונח ל'אם' (!)] ובמובאה בכסף משנה, מתנות עניים, ה, ו, 'את אמר', אך ברור שצ"ל 'ואת אמר', כגרסת הר"ש משנץ בפירושו למשנה פאה ו, ד וכי"ס); ב"ק ג, ד (ג ע"ג), 1194 ש' 16.

462 שכן כמעט תמיד המונח מציע מסקנות הלכתיות, אולם ראה שקלים ו, ב (נ ע"א), 626 ש' 31.
463 ציטוט קצר של המקור - ראה למשל דוגמאות 3, 5 בפנים. פרפרוזות - ראה למשל חלה א, ח (נח ע"א), 317 ש' 19 ('והתנינן', "הקדישן עד שלא נגמר(ה)ו וגממן הגיזבר ואחר כך פדיין, פטורין"; הרי גיזבר כאחר הוא, ואת אמר(ת) מה שעשה עשוי) ומעשרות ה, ו (נב ע"א), 282 ש' 15.

464 ראה אלתי" ג, עמ' 262-263. למעין חילוף בין שתי הצורות (וליתר דיוק, לחילוף בין שתי הצעות שונות במקצת של אותה סוגיה, האחת בסגנון 'הכא את אמר [...] וכא את אמר' והשנייה בסגנון 'תמן תנינן [...] וכא את אמר הכין'), ראה ערך 'הכא את אמר [...] והכא את אמר', הערה 386.

465 ראה למשל ר"ה א, ב (נו ע"ד), 664 ש' 1-2 (תירוק קושיה); סוטה ה, א (כ ע"א), 926 ש' 14, 16 (פשיטת בעיה); גיטין א, א (מג ע"ב), 1053 ש' 41 (בצורה 'ואתם אומדין אכין'; פשיטת בעיה, ראה פירושו אצל

'ואת אמר' בהוראה זו יכול להיות מוסב על מקורות מכל הסוגים – פסוקים, מקורות תנאיים, ומקורות אמוראיים וסתמיים. בכמה מקומות הוא בא בסגנון 'כתיב [...] ואת אמר',⁴⁶⁶ או 'תנינן [...] ואת אמר'.⁴⁶⁷ כמו כן, המונח רגיל לבוא בתוספת לשונות קושיה לפניו, כבדוגמאות 3, 4 לעיל ('התיבון/בעי [...] ואת אמר').⁴⁶⁸

לשתי ההוראות של המונח מספר תכונות משותפות. ראשית, המסקנות שהוא מציע (כשאינן מנוסחות בלשון 'ואת אמר הכין') הן ברגיל פרפרזות⁴⁶⁹ או ציטוטים (מקוצרים) של האמור לפניהם,⁴⁷⁰ או דברים ידועים, שלא נאמרו במפורש לפני כן.⁴⁷¹ שנית, כמעט תמיד אפשר היה להציע את המסקנות הרלוונטיות באמצעות וי"ו החיבור, בלי הלשון 'את אמר', כך שאפשר לראות את המונח כמיותר, אף על פי שעובדה זו כמעט שאינה באה לידי ביטוי בחילופי נוסח בין [...] 'ל'ואת אמר'.⁴⁷²

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

'ואת אמר' אינו מתחלף בשום מונח אחר בירושלמי, לפי מיטב ידיעתי, ואף אינו נרדף לשום מונח אחר בתלמוד. עם זאת, כשהמונח בא בצורות *'כתיב [...] ואת אמר', או 'תנינן [...] ואת אמר',⁴⁷³ נראה שהוא מתפרש כמו 'והא כתיב/תנינן)', ואמנם אפשר שבמקום אחד המונחים הללו מתחלפים.⁴⁷⁴ כמו כן נראה שיש דמיון מסוים בין 'ואת אמר [...] 'ל'אית לך מימר', ואף כאן אפשר ששתי הצורות מתחלפות במקום אחד.⁴⁷⁵

כמובן, יש דמיון רב מבחינה חיצונית בין 'ואת אמר' ל'את אמר' בלי וי"ו, אולם שני המונחים

ליברמן, תוספתא כפשוטה, ח, עמ' 789–790).

466 ראה למשל דוגמה 5 לעיל; ר"ה א, ב (נו ע"ד), 664 ש' 1–2; נרדפים ז, ו (מ ע"ג), 1039 ש' 35–36; ודאה עוד בערך *'כתיב [...] ואת אמר' ביתר פירוט על ביטוי זה.

467 ראה למשל דוגמה 6 לעיל; תעניות ב, ב (סה ע"ג), 713 ש' 36; יבמות טז, ז (טז ע"ב), 904 ש' 28–29.

468 ראה גם ערך 'הרי', הערה 459.

469 ראה למשל דוגמאות 1, 2 לעיל ('ואת אמר' בשימוש הראשון), ולעיל הערה 463 ('ואת אמר' בשימוש השני).

470 ראה למשל דוגמה 5 לעיל וברכות א, א (ב ע"א), 1 ש' 7 (בשימוש הראשון); ברכות ח, ב (יב ע"א), 61 ש' 14 ומקבילה ופסחים ט, ג (לו ע"ד), 552 ש' 13 (בשימוש השני).

471 ראה למשל דוגמה 3 לעיל; ערלה ב, ו (סב ע"ב), 341 ש' 9; שבת יב, א (יג ע"ג), 427 ש' 26; חגיגה ג, ב (עט ע"א), 794 ש' 43.

472 ראה יבמות ד, ב (ה ע"ג), 847 ש' 39; בכ"ל רק 'וחייבין', אולם בקטע זוסמן, עמ' 87 ש' 8, 'ואת אמר חייבין'. השווה גם ערך 'את אמר' ליד הערה 445.

473 עיין ערך 'תנינן', הערה 245.

474 ראה סנהדרין ב, ג (כ ע"א), 1275 ש' 47–48: 'והכת' ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו ותני[מר הכן] – קונפליציה של 'והא כתיב' ו'כתיב [...] ואת אמר [= 'ותימר'] הכין? ברם ייתכן מאוד שאין כאן קונפליציה, אלא שיבוש מכני פשוט, ובמקום 'והא כתיב' שבתחילת המשפט צ"ל רק 'כתיב', ולפי זה יש כאן מונח אחד בלבד, 'כתיב [...] ואת אמר'.

475 ראה שבת ג, ג (ו ע"א), 384 ש' 45–46: 'והא תנינן שביעית – אית לך מימר שביעית כר' שמעון [...] / ר' שמעון מתיר בספיחי שביעית ואת אמר הכין? (וראה עוד ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 79, ואין כאן מקומו להאריך).

מתפרשים באופנים שונים (אף על פי שלעיתים 'ואת אמר' משתבש כ'את אמר'⁴⁷⁶). 'ואת אמר' בא אחרי משפט שלם מבחינה תחבירית, הכולל נושא ונושא, מה שאין כן אצל 'את אמר', המציע את הדין או את המסקנה החלים במקרה שצוין בחלק הקודם של המשפט.

(ו) **את שמע מינה** ('ותשמע/ותישמע'⁴⁷⁷ מינה'; 'מינה את שמע'⁴⁷⁸ לפעמים משתבש כ'שמע מינה'⁴⁷⁹ ועוד) – 'אתה שומע ממנה'. מונח היסק, מצוי.

ספרות – אלת"י ב, עמ' 42-43, 45; הזר, נזיקין, עמ' 233; ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 187; ליברמן, ירושלמי נזיקין, עמ' 149 לש' 47; ליברמן, תלמודה של קיסרין, עמ' 6, 98 הערה 60; עסיס, הגהות ופירושים בירושלמי שבת, עמ' ד הערה 25; עסיס, קטע של ירושלמי סנהדרין, עמ' 64; רבינוביץ, לצורתו הקדומה, עמ' 88 הערה 35; מוסקוביץ, סברה תלמודית, עמ' 248

'את שמע מינה' מציע היסק (או סדרה של היסקים) לאור האמור לפניו, על דרך 'שמע מינה' בבבלי, כגון:

1. שמאל מהו שתסייע לימין בכוס שלברכה? **את שמע מינה** תלת: **את שמע מינה**⁴⁸⁰ שהוא צריך לתופסו בימין (ברכות ז, ה [יא ע"ג], 59 ש' 25)
  2. בולשת שנכנסה לעיר כול', בשעת השמד הכל אסור, שאי אפשר שלא היה שם יש'ראל <שלא עבדה על כורחו [...] אמ' ר' יוסי, **ואת שמע מינה**, ע"ז שעבדה יש'ראל <על כורחו אינה בטילה לעולם (ע"ז ה, ח [מה ע"א], 1408 ש' 32-33)
- 'את שמע מינה' מציע היסקים – ברגיל, משפטים שלמים, הכוללים נושא ונושא⁴⁸¹ – ממקורות

- 476 ראה למשל חלה א, א (נז ע"ב), 312 ש' 23; פסחים ז, ה (לר ע"ב), 537 ש' 43 (ואמנם אל נכון בקטע לוינגר שם, עמ' רסט ש' 26 [ותמר]); קידושין א, ה (ס ע"ד), 1153 ש' 21.
- 477 כלומר 'ואת שמע מינה' (בבינוני); השווה עסיס, קטע של ירושלמי סנהדרין, עמ' 64. כתיב זה רווח בעיקר בסדר נזיקין בכ"ל; ראה למשל ב"ק ג, א (ג ע"ג), 1192 ש' 50; שם ט, ה (ו ע"ד), 1210 ש' 2 (אולם הפירוש שם עדיין צריך עיון); ב"מ ג, יא (ט ע"ב), 1222 ש' 20 (כ"א למקורות הללו גורס 'ואת שמע מינה', ולא 'ותשמע/ותישמע'); סנהדרין ה, ז (כג ע"א), 1291 ש' 14.
- 478 צורה זו באה פעמים בודדות בלבר בירושלמי; ראה דמאי ו, א (כה ע"ב), 135 ש' 42 ומקבילה (ע"ז א, ט ו) ע"ב, 1382 ש' 20; ושם המונח משובש כ'מנה את ר' שמעון' בכ"ל, אך בשרידי הירושלמי, עמ' 270 ש' 8 אל נכון, 'מנה את שמע'; תרומות ג, א (מב ע"א), 228 ש' 24; שבת יד, ד (יד ע"ד), 434 ש' 8 (במקבילה בע"ז ב, ב [מ ע"ד], 1384 ש' 42, 'מינה את יליף'; השווה מוסקוביץ, מינוח, עמ' 89); יומא ד, ה (מא ע"ד), 581 ש' 6. כללית צורה זו כאן מפני שאינני מוצא הברלים משמעויות בינה לבין 'את שמע מינה' (אולם ראה להלן הערה 481); וכמובן, לאור נדירותה, קשה לקבוע מסקנות חד-משמעיות בנידון. בכל מקרה, העובדה שצורה זו מזדמנת פעמים אחדות בירושלמי מלמדת כפי הנראה שאין מדובר בשיבוש, אלא בצורה תקנית אך נדירה.
- 479 אולי בהשפעת הבבלי (אך אפשר שאין כאן אלא השמטת סופרים מכנית פשוטה). ראה ברכות ז, ה (יא ע"ד), 59 ש' 32 (אולם אל נכון בכ"ר; עיין שם); יבמות ד, ב (ה ע"ג), 847 ש' 50, אולם בקטע זוסמן, עמ' 87 ש' 23 'את שמע מינה' (אך דוק, פירוש המונח כאן עדיין צריך עיון); שבת יט, ד (יז ע"ב), 446 ש' 47.
- 480 ברור לפי הסגנון שכצ"ל (ראה להלן), וכן הוא בכ"ר.
- 481 אולם אין הרבר כן בשתי היקרויות של 'מינה את שמע' (לא כולן!); ראה דמאי ו, א (כה ע"ב), 135 ש' 42, ושבת יד, ד (יד ע"ד), 434 ש' 8.

תנאיים⁴⁸² או ממקורות אמוראיים או סתמיים.⁴⁸³ לעתים היסקים אלה נובעים מהקבלה או אנלוגיה למקור שעליו מוסב המונח, והם מציינים את דינו של מקרה חדש, שנלמד מן המקרה שאליו מתייחס המונח.⁴⁸⁴ במקומות אחרים ההיסקים אינם מבוססים על אנלוגיות, אלא על העיון במקרה שאליו מתייחס המונח, כבדוגמאות דלעיל.

לפעמים המונח מציע סדרה של היסקים, ואז הוא רגיל להופיע בסגנון 'את שמע מינה - [מספר ההיסקים]' (בדרך כלל 'את שמע מינה תלת';⁴⁸⁵ לפעמים מוצעים יותר היסקים⁴⁸⁶). אחר כך מפורטים ההיסקים הרלוונטים - על פי רוב,⁴⁸⁷ בסגנון 'את שמע מינה - [היסק א] - את שמע מינה - [היסק ב] וכו'. בחלק ממקרים אלה ההיסקים נראים טריוויאליים ומוכנים מאליהם,⁴⁸⁸

482 ראה למשל תעניות ד, א (סז ע"ב), 724 ש' 12 (מוסב על המשנה שם); ב"מ ג, יא (ט ע"ב), 1222 ש' 20 (כנ"ל); סנהדרין ז, י (כה ע"א), 1302 ש' 17.

483 ראה למשל ברכות ד, ז (ח ע"ג), 41 ש' 25; שבת יד, ד (יד ע"ד), 434 ש' 22; יבמות ד, ב (ה ע"ג), 847 ש' 50. במקום אחד המונח מוסב על בעיה; ראה דוגמה 1 לעיל. - במקום אחד אפשר שהמונח מוסב על קושיה או הוכחה ממקור תנאי, ופירוש המונח הוא 'אתה שומע שאפשר להקשות באופן דומה ממקור אחר'. ראה ב"ק ב, ה (ג ע"א), 1191 ש' 42: 'מתנית' מסייעא לריש לקיש ולגרסה כאן ולעיל עיין במפרשים: היה גדי כפות לו [...] אם אומר את שאין כזורק את החץ ממקום למקום, על שיכולת הראשונה נתחייב מיתה, מיכן והילך תשלומין! אמ' ר' יוסי ואת שמע מינה: "שורו שהדליק את הגדיש בשבת חייב, והוא שהדליק את הגדיש בשבת פטור" ודין זה אינו היסק מן האמור לעיל, אלא משנה ב"ק ג, יא. אם או' את שאינו כזורק את החץ ממקום למקום, ויעשה כמי שחלו עליו תשלומין מיכן והילך, <ו>יהא חייב בתשלומין! אמנם הוראה זו של המונח היא יחידאית, והיא נראית משונה מצד לשון המונח, ושמא באמת צ"ל כאן: (אמר) ר' יוסי *שמע לה מן הדא* במקום 'אמ' ר' יוסי ואת שמע מינה'. ברם דוק, גרסתנו מקיימת על ידי קטע פריימן (כ"י אסקוריאל חסר כאן), ולכן קצת קשה להגיה.

484 ראה למשל ב"מ ב, ג (ח ע"ג), 1218 ש' 11-12 (וכפירוש ליברמן ורוזנטל, אצל ליברמן, ירושלמי נזיקין, עמ' 134 לש' 29); ע"ז ב, ג (מא ע"ב), 1388 ש' 7 (עם 'וכא' בהמשך כדי להציע את המסקנה מהאנלוגיה); ע"ז ד, ד (מג ע"ד), 1402 ש' 28 (וראה רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 570, אלא שלענייננו אין הגהתו מעלה או מורידה). ואולי כך יש לפרש גם בב"ק ג, א (ג ע"ג), 1192 ש' 50, אלא שלפי זה עלינו להגיה שם ולהעביר את המונח לפני 'אהן כריסו ארגירא' (להלן עמ' 1193 ש' 3), ועדיין צריך עיון (על כל פנים, גרסתנו מקיימת על ידי כ"א, קטע פריימן, וכמה ראשונים, ולכן קשה להגיה; וראה פירוש ר"י לוי על אתר, עמ' 66-67).

485 כגון ברכות ד, ז (ח ע"ג), 41 ש' 25; ברכות ז, ה (יא ע"ד), 59 ש' 32; שבת יט, ד (יז ע"ב), 446 ש' 47 (במקבילה בפסחים ו, ז (לג ע"ג), 533 ש' 50-534 ש' 1: 'את שמע מינה תרתיי', ונראה שלפנינו שיבוש 'ת' נפתחה בטעות כ'תרתיי' במקום כ'תלת'); ואכן קטע לוינגר כאן, עמ' רנט ש' 12, גורס 'תלת' במקום 'תרתיי'. לעצם הסגנון, השווה גם לביטוי הרווח בבבלי 'שמע מינה תלת' (וראה על ביטוי זה את דברי הלבני שצוינו להלן הערה 488).

486 ראה קידושין ב, ז (סב ע"ד), 1166 ש' 14-15 ('את שמע מינה חמש') וסנהדרין ז, י (כה ע"א), 1302 ש' 17 ('את שמע מינה שית').

487 לעתים התלמוד אינו חוזר על המילים 'את שמע מינה' כשהוא מפרט את המסקנות אחרי 'את שמע מינה תלת'; ראה למשל ברכות ז, ה (יא ע"ד), 59 ש' 32 ('את שמע מינה תלת - <את> שמע מינה כוס פגום אין מברכין עליו, וצריך שיהא בו כשיעור, וטעמו פגמו') ושבת יט, ד (יז ע"ב), 446 ש' 47 ומקבילה. אפשר אפוא שהוספת 'את שמע מינה' פעמיים על ידי מגיה כ"ל בעקבות 'את שמע מינה תלת' שבשבת יד, ד (יד ע"ד) 434 ש' 22 (ראה שם, ש' 23, 24) היא מיותרת (חן חן לרב שאול ברוכי שהעירני על כך).

488 ראה למשל יבמות ד, א (ה ע"ג), 848 ש' 1 ('את שמע מינה שהאשה יולדת לחדשים מקוטעין' - הדברים כמעט מפורשים לעיל, עמ' 847 ש' 49-50): ברכות ז, ה (יא ע"ד), 59 ש' 32 (כנ"ל, ואילו שני ההיסקים בהמשך לכאורה אינם נובעים כלל מן המקור שעליו מוסב המונח, ופירושם עדיין צריך עיון). - בחלק מהיקריותיו של 'את שמע מינה תלת', היסוד להיסקים אינו ברור כל צורכו, ולכן קשה לקבוע מה טיבם של היסקים אלה;

ואפשר שהשתמשו במבנה 'את שמע מינה תלת' כמבנה 'נוסחאי', ומשום כך נאלצו להשלים את מספר ההיסקים על ידי השימוש בהיסקים טריוויאליים.

'את שמע מינה' מופיע כמעט תמיד בהקשרים הלכתיים.⁴⁸⁹

במקומות אחדים המונח בא בפי ר' יוסי,⁴⁹⁰ אולם במקרים רבים המונח בא בסתם; ועל כל פנים, אינני מוצא הבדל בין הוראת המונח כשהוא בא בפי ר' יוסי⁴⁹¹ להוראתו בשאר המקומות. בשני מקומות המונח בא בסגנון קצת שונה – 'אפילו X את שמע מינה', ואזי גם הוראתו שונה מעט מהוראת המונח כמתואר לעיל, שכן במקרים אלה הוא מציע לימודים מפסוקים.⁴⁹²

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

אפשר ש'את שמע מינה' מתפרש כמו מונחי ההיסק הנפוצים 'זאת אומרת' ו'הדא אמרה' (כשהמונח האחרון מציע היסקים 'רגילים'⁴⁹³); לפי שעה אינני מוצא הבדל בין המונחים האלה מצד משמעותם.⁴⁹⁴

ראה למשל ברכות ד, ז (ה"ע"ג), 41 ש' 25–26 ומקבילה (ה'את שמע מינה' הראשון); שבת יד, ד (יד"ע"ד), 434 ש' 22 ומקבילה (לא מדובר כאן על 'כל דבר שהוא מן השפה ולפנים' במשפט שעליו מוסב 'את שמע מינה'). במקום אחד אף נראה ש'את שמע מינה תלת' מציע היסקים שחלקם חופפים זה לזה; עיין בסוגיית שבת הנ"ל ומקבילתה (ההיסקים על 'צפרונה' ו'דבר שהוא מן השפה ולפנים'). על תופעות דומות בבבלי אצל המונח 'שמע מינה תלת' ראה הלבני, מקורות ומסורות, נשים, עמ' רעב.

489 אולם ראה יבמות ד, ב (ה"ע"ג), 847 ש' 50–848 ש' 3.

490 ראה בעיקר ליברמן, תלמודה של קיסרין, עמ' 6, ועסיס, קטע של ירושלמי סנהדרין, עמ' 64, אך דוק, כל דוגמותיהם לקוחות מסדר נזיקין (אולם אין נראה שלמונח משמעות מיוחדת בסדר זה השונה מהוראתו בשאר הסדרים).

491 אולם מעניין שבמקומות מספר שבהם המונח בא בפי ר' יוסי הוא כתוב 'זאת שמע מינה' / 'ותשמע מינה', ולא 'את שמע מינה'; ראה לעיל הערה 477.

492 ראה שבת א, א (ב"ע"ב), 363 ש' 20: 'מניין שהוצאה קרויה מלאכה [...] ר' יונתן שמע לה מן הדא: "ויצו משה [...] ויכלא העם מהביא" [...] ר' חזקיה בשם ר' אחא, אפילו הכנסה את שמע מינה – כשם שנמנעו העם מלהוציא מבתייהן וליתן לגיזברין, כך נמנעו הגזברין מלקבל מידן ולהכניס ללישכה'. וכן ביבמות יא, א (יא"ע"ד), 882 ש' 13: "איש", להביא את הבא על בתו מן האונסין שתהא בשריפה. אמ' ר' יוסי ביר' בון, אפילו לאזהרה את שמע מינה – "אל תחלל את בתך". יש לשים לב שכאן, בניגוד לדוגמה הקודמת ולשאר הדוגמאות של 'את שמע מינה', הלימוד מבוסס ישירות על הפסוק, ולא על שיקולים 'הגיוניים'. ועוד, שלימוד זה איננו מבוסס על המקור שלפני המונח, אלא על הפסוק המוצע אחריו ('אל תחלל' וכו').

493 שכן יש למונח זה הוראות אחרות שאינן קיימות אצל 'זאת שמע מינה'; עיין ערכו, ליד הערה 116 ואילך.

494 ואמנם אפשר שמעין חילופים בין שני המונחים קיימים במקומות אחדים. ראה למשל ע"ז ה, ח (מה"ע"א), 1408 ש' 32–33 (דוגמה 2 לעיל; חילוף על ידי גיוון המינוח): 'הדא אמרה ע"ז שעבדה יש' <ראל> אינה בטילה לעולם. אמ' ר' יוסי, ואת שמע מינה ע"ז שעבדה יש' <ראל> על כורחו אינה בטילה לעולם' (נראה שהמשפט הראשון הסתמי ודברי ר' יוסי בהמשך חופפים מצד תוכנם, כמצוי בכמה מקומות בירושלמי במשפטים תוכפים). ראה גם נזיר ב, ה (נב"ע"א), 1102 ש' 39: 'ר' חנינא בשם ר' זעירא אמ' תלת. הדא אמרה אם גילח לעצמו יצא. הדא אמרה שאדם קובע לחבירו קרבן ניזודת ליזור. הדא אמרה [...] שאדם קובע לחבירו קרבן ניזירות שלא מדעתו'. הנוסח 'אמ' תלת' צורם, ונראה יותר שצ"ל כאן: 'ר' זעירא אמ' <את שמע מינה> תלת'. לפי זה, לפנינו המבנה הרגיל אצל 'את שמע מינה תלת', אלא שההיסקים בהמשך מפורטים בלשון 'הדא אמרה', במקום 'את שמע מינה' הרגיל בכגון דא. (גם אם לא נקבל את ההגהה המוצעת כאן, דומה ש'הדא

אתא מימר לך ('אתא מימור לך', 495 וכן שיבושים אחדים⁴⁹⁶) - 'בא לומר לך'. מונח פרשני,⁴⁹⁷ מצוי.

ספרות - אלת"י א, עמ' 908, 498; 922; אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 380 הערה 7; זוסמן, מבוא, עמ' לד הערה 225; סקולוף, מילון, עמ' 80

'אתא מימר לך' מסביר מה בא המקור שעליו מוסב המונח לחדש, כדי להבהיר מדוע מקור זה אינו מיותר, כפי שסברו בחלק הקודם של הסוגיה.⁴⁹⁹ 'אתא מימר לך' דומה אפוא ל'אתא לאשמועינן' או 'קא משמע לן' בבבלי, כגון:

1. ר' טייפה סמוקה בשם ר' אבהו, כותין נאמנין על הפיקדון. ולא מתנית' היא: 'אצל הכותי' ('המפקיד פירותיו אצלו אין חוששים שהוחלפו')? - מתני' עד שלא נחשדו, אתא מימר לך⁵⁰⁰ ('ר' טייפה') אפי' משנחשדו (דמאי ג, ד [כג ע"ג], 127 ש' 20-21)

2. 'וכלן' ('כל השומרים') ששינו שלא מדעת הבעלים חייבין'. ושואל, אפי' לא שינה חייב! - אלא בגין דתנינן תמן: 'מתנה [...] השואל להיות פטור מלשלם', אתא ('המשנה') מימר לך אפי' התנה עמו ('השואל ששינה') שהוא פטור, [חייב] (קידושין א, ד [ס ע"ב], 1150 ש' 34-35 ומקבילה)

'אתא מימר לך' יכול להצביע על החידושים במקורות תנאיים (כבדוגמה 2) או במקורות אמוראיים⁵⁰¹ (כבדוגמה 1). ברגיל, תפקידו של המונח הוא לתרץ קושיות או לענות על בעיות,

אמרה' במשפט זה מתפקד באופן דומה מאוד ל'את שמע מינה' הבא כמה פעמים בזה אחר זה כדי להציע היסקים שונים). כמו כן, הצורה 'מינה את שמע' מתפרשת במקום אחד כמו 'הדא אמרה' במקומות אחרים; ראה יומא ד, ה (מא ע"ד), 581 ש' 6: 'מן מה דתני הקטיר כזית בחוץ חייב, מינה את שמע פחות מכזית בפנים פטור' - והרי בדרך כלל היסקים הבאים אחרי 'מן מה דתני' מוצעים בלשון 'הדא אמרה' או 'הוי'; עיין ערכיהם.

495 ראה למשל שרידי הירושלמי, עמ' 269 ש' 3, 282 ש' 11 (אך שם ש' 16: 'מימר', כלפנינו).
496 כגון 'אנא מימר לך' (פאה ב, א וטז ע"ד), 88 ש' 15, בהגהת המגיה, 'אתא אימור לך' (מעשרות א, ו ומט ע"א), 266 ש' 31, 'אתא מימר' בלי 'לך' (דוגמה 1 וסנהדרין ח, ו וכו ע"ב), 1308 ש' 41. עוד נראה שלפעמים 'אתא מימר לך' השתבש כ'דרובא אתא מימר לך'; ראה חגיגה ג, ב (עט ע"א), 795 ש' 31-32 (מצד העניין נראה שצ"ל רק 'אתא מימר לך', עיין שם היטב). וכן חגיגה א, ח (עו ע"ד), 781 ש' 44-45; לפנינו 'דרובה אתא מימור לך', אולם התיבה 'דרובה' ליתא במקבילה בתרומות ה, ט (מג ע"ד), 238 ש' 14, ומצד העניין נראה שכן עיקר; ראה גם להלן, 'מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים'. (במהדורת האקדמיה ציינו שיש חיסרון בסוגיית תרומות, ומסתבר שהתכוונו לתיבה 'דרובה' שבמקבילה, אך כאמור ספק רב אם יש הצדקה להגהה שכזו.) - לשיבושים אפשריים בכיוון ההפוך, שכתוב 'אתא מימר לך' וצ"ל 'דרובא אתא מימר לך', עיין ערך 'דרובא אתא מימר לך', הערה 143.

497 אולם דוק, במקרים רבים תפקידה של פרשנות זו היא לתרץ קושיות (ראה להלן).
498 חלק מן הדוגמאות שם מתייחסות לצורה 'דרובא אתא מימר לך', אולם כאן הפרדנו בין שתי הצורות, לאור הבדלי השימוש והמשמעות ביניהן (ראה להלן, 'מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים').
499 במקום אחד נראה שקשה לפרש את המונח באופן זה, אלא שכל העניין שם חתום וסתום, והדברים עדיין צריכים עיון; ראה סנהדרין א, א (יח ע"א), 1263 ש' 17.

500 כגרסת כ"ר וכ"ס, וכן מתבקש לאור צורתו המקובלת של מונח זה.

501 דבר זה רגיל במיוחד כאשר המונח בא לתרץ קושיית 'ולאו מתניתא היא'; ראה בהערה הבאה.

ששיעורין הוא מדוע מקור מסוים הוא נחוש, כיוון שלכאורה אין בו חידוש. לכן 'אתא מימר לך' רגיל להופיע אחרי מונחים המצביעים על ייתורו לכאורה של מקור מסוים, ובראשם 'ולאו מתניתא היא'.⁵⁰² במקומות רבים המילה 'אפילו' באה אחרי המונח (כך למשל בדוגמאות דלעיל), כיוון שהמונח מציע פרשנות המרחיבה את תחולת דינו של המקור שעליו הוא מוסב.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

נראה שהמונח *לא אתא אלא מימר לך' (עיין ערכו) קרוב מאוד מצד משמעותו ל'אתא מימר לך', אלא שהמונח הראשון הוא נדיר מאוד, ולכן קשה לקבוע מסמרות בנידון. במקום אחד נראה כי קיים חילוף בין 'אתא מימר לך' ו'דרובא אתא מימר לך',⁵⁰³ אולם נראה כי אין כאן חילוף אלא שיבוש, שכן למונחים אלה הוראות שונות: 'אתא מימר לך' בא להסביר את עצם הצורך במקור מסוים הנראה מובן מאליו ולכן מיותר, בעוד ש'דרובא אתא מימר לך' בא לפתור בעיה או תמיהה המתעוררת לאור תוכנו של המקור על ידי הרחבת חידוש שבו (עיין ערכו).

אתא ר' פלוני⁵⁰⁴ (לפעמים נשתבש ל'אמר ר' פלוני' וכדומה⁵⁰⁵) – 'בא ר' פלוני'. מונח הצעה, מצוי.

ספרות – אלת"י ב, עמ' 244–247 (במפורז⁵⁰⁶); אפשטיין, לשרידי הירושלמי, עמ' 244 לש' 21 (= מחקרים, עמ' 286); זוסמן, מבוא, עמ' כה הערה 158, לד הערה 225; זוסמן, תורה שבעל פה, עמ' 265 הערה 25; ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 214; ליברמן, ספרי זוטא, עמ' 128; ליברמן, תלמודה של קיסרין, עמ' 10; מוסקוביץ, אתא ר' פלוני, עמ' 518–505;⁵⁰⁷ מוסקוביץ, מינוח, עמ' 154–187; מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 544–545 הערה 9; סוקולוף, מילון, עמ' 80;⁵⁰⁸ עסיס, תרגום, עמ' ו הערה 30; רוזנפלד, תולדות רבי אבון, עמ' רטז; תמר, עלי תמר, זרעים, ב, רסא ע"א, ד"ה כי אתא

502 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; סנהדרין ח, ו (כו ע"ב), 1308 ש' 41, 45; הוריות ג, ז (מח ע"ב), 1428 ש' 38, 41.
503 ראה לעיל הערה 496.

504 הפירוש שהוצע למונח זה עולה מרוב רובן של הסוגיות המכילות אותו (לא נקבנו במספר מדויק, כיוון שכמה מסוגיות אלה הן בעייתיות, וייתכן שלאחר העיון אפשר לראות גם אותן כמתאימות לפירוש שהוצע כאן). לכן נראה שאין לפרש מונח זה באופן מילולי ('בא ר' פלוני' [ממקום גיאוגרפי מסוים ואמר]), כפי שכנראה הבינו חוקרים אחדים (ראה מוסקוביץ, אתא ר' פלוני, עמ' 509). ראה מוסקוביץ, אתא ר' פלוני, עמ' 510, 513 ובהערות שם.

505 פירוט שיבושי המונח ודיון בהם ראה אצל מוסקוביץ, אתא ר' פלוני, עמ' 505–506, הערה 5, ועמ' 508 ובהערות שם (וכעת גם זוסמן, מבוא, עמ' כה, הערה 158, ועמ' לד, הערה 225).

506 לא הוקדש ערך מיוחד בקונקורדנציה לביטוי 'אתא ר' פלוני', ולכן הערך שצוין כאן מכיל צורות רבות שאינן עניין למונח שלנו. רשימה מקיפה של 'אתא ר' פלוני' בירושלמי ראה אצל מוסקוביץ, מינוח, עמ' 154–157 ובהערות שם.

507 מאמר זה כולו מוקדש למונח 'אתא ר' פלוני', ולכן הרביתי להפנות אליו כאן.

508 ראה הוראה 4c שם.

'אתא ר' פלוני' מציע קביעה המיוחסת לשני אמוראים⁵⁰⁹ לפחות ('שמועה'), העוסקת בנושא שנידון בשלב קודם של הסוגיה ושלגביו שורר חוסר ודאות, כדי להציע הכרעה בקשר לעניין זה,⁵¹⁰ כגון:

1. ר' זעירא סלק מבקרה לר' חייא בריה דרב יצחק עטושייה. אשכחיה יתיב אמ', לא שנו ('שקולף מקום הדם בביצים') אלא בלובן הלמון ('חלמון'), אבל בלובן חלבון מותר. הו"א סבר דהיא גביה מן אבהתיה. אתא ר' אבהו בשם ר' יוחנן, בין חלבון בין הלמון ('חלמון') אסור (תרומות י, י [מז ע"ג], 257 ש' 41)
2. כהנא שאל לרבנין דתמן, מנחה חלוקה [...] קומץ מזו לזו? אמ' ר' זון, שמועה לא שמענו, משנה שנינו, כהיא דתנינן {לתמן: 'שתי מנחות שלא נקמצו ונתערבו (זו מזו לזו) זו בזו, אם יכול לקמוץ מזו בפני עצמה ומזו בפני עצמה כשירות' [...] [ו] אין שיריה של זו מפסיקות לזו? אתא ר' יעקב בר אחא ר' יסא בשם ר' יוחנן, קומץ מזו על זו (חגיגה ג, ב [עט ע"א], 795 ש' 1)
3. אמ' ליה ('ר' יונתן לר' יניי'), חד זמן אתא ('חד בר נש'), קבל לי על בריה דיוזונייה [...] אמ' ליה, ולמה לא כפיתניה? אמ' ליה, וכופין ליה? אמ' ליה, ואדיין את לזו? חזר ביה ר' יונתן וקבעה שמועה מן שמייה. אתא ר' יעקב בר אחא ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן, {ש}כופין⁵¹¹ את הבן לזון את האב (פאה א, א [טו ע"ד], 81 ש' 39)

מכיוון ש'אתא' רגיל להציע מסורות שבכוחן להכריע בנוגע לעניין ששורר לגביו חוסר ודאות, הוא עשוי לבוא אחרי קביעות שמקורן בסברה (ושמצוינות אפוא על ידי אחד המונחים המקובלים לשם כך⁵¹²) או קביעות שהוסקו בדרך הדיוק וההיסק;⁵¹³ אחרי איבעיות;⁵¹⁴ או אחרי קביעות שהוטל

509 בביכורים ג, ז (סה ע"ד), 362 ש' 23 הביטוי מציע דברי תנאים (רשב"ג), אולם גם כאן מוסרי המימרא הם אמוראים ('אתא ר' חנניה ר' פינחס ר' יוחנן בשם רבן שמעון בן גמליאל'; וראה להלן הערה 510).

510 אפשר אולי לפרנס את המעבר הסמנטי ממשמעותו המילולית של הביטוי ('בא ר' פלוני') להוראתו הטרימינולוגית כפי שהוסבר כאן בכך שלפנינו קיצור של ביטוי ארוך יותר, מעין 'אתא ר' פלוני ואמר שמועה' (ראה מוסקוביץ, אתא ר' פלוני, עמ' 511 ובהערות). – למונח 'אתא ר' פלוני' אין מקבילה בבבלי, ואף על פי שמבחינה חיצונית הביטוי הבבלי 'כי אתא ר' פלוני' דומה ל'אתא ר' פלוני' בירושלמי, הוראתם של שני הביטויים שונה, שכן 'כי אתא' מצייין שחכם 'בא' ממקום גיאוגרפי אחר, ולא שחכם זה הביא מסורת כדי להכריע בעניין שלגביו שורר חוסר ודאות. (בביכורים ג, ז [סה ע"ד], 362 ש' 23, כתוב 'כי אתא', אולם ברור שזה שיבוש, מן הסתם בהשפעת הבבלי.)

511 הגרסה שלפנינו, עם שי"ן הזיקה לפני 'כופין', מקוימת על ידי כי"ל, כי"ר, והמקבילה, אולם נראה שצ"ל 'כופין' (וכי הלשון 'שכופין' הוא אשגרה מש' 42), ואמנם כן הוא במקבילה בפסיקתא רבתי, כג (מהדורות איש-שלום, קכב ע"ב), שהרי ברגיל מוצעת אחרי 'אתא ר' פלוני' המסקנה הרלוונטית ללא שי"ן הזיקה לפנייה (וראה נוסח הרש"ס: 'הלכה שכופין', אך קרוב לוודאי שזהו תיקון מן דעת, כמקובל אצל הרש"ס).

512 כגון 'הוון בעיי מימר' (ביכורים א, יג [סד ע"ב], 354 ש' 6, ועוד); ('לא) מסתברא' (ברכות ב, ד [ד ע"ד], 17 ש' 34 ומקבילות, ועוד); 'למה לי נן פתרי' (נזיר ה, א [נג ע"ד], 1112 ש' 20).

513 ולכן קביעות אלו מוצעות על ידי מונחי היסק, כגון 'לית מילתיה אמרה' (ברכות ד, ד [ח ע"ב], 39 ש' 5); 'מעטה' (פסחים ז, יב [לה ע"ג], 545 ש' 7 ועוד); 'על דעתיה דר' פלוני' (קידושין ב, א [סב ע"ב], 1162 ש' 17, ועוד).

514 כגון תרומות יא, ה (מח ע"א), 260 ש' 21; שבת י, א (יב ע"ב), 421 ש' 45; גיטין ז, א (מח ע"ד), 1084 ש' 11.

בהן ספק מכוח קושיה, בעיה, מחלוקת וכדומה.⁵¹⁵ בחלק מן הסוגיות המכילות את המונח, הספק שמתעורר בקשר לקביעה שלפני המונח מוצע על ידי הביטוי 'דילמא' [לא] [...] איתאמרת'.⁵¹⁶ גם קביעות שנאמרו אגב משא ומתן עם חכמים אחרים מופיעות תדיר לפני 'אתא',⁵¹⁷ מכיוון שקביעות כאלה לא נאמרו 'מן שמועה'⁵¹⁸ ואינן בגדר 'תלמוד ערוך'. כרגיל, 'אתא' מוסב על דברי אמוראים או על דברי סתם תלמוד.

המסורות ש'אתא' מציע יכולות לאשר⁵¹⁹ או לדחות⁵²⁰ את הדברים שבאים לפני כן; להכריע בין דעות חלוקות (ובכלל זה מחלוקות תנאים⁵²¹); או להציע שיטת ביניים המפשרת בין דעות כאלו.⁵²² במקומות רבים נוסח המסורת שמציע 'אתא' קרוב מאוד לנוסח הקביעה שלפני המונח.⁵²³ במקומות מספר החכם שמוסר מסורת 'אתא' ('ר' אלמוני', כשהמונח בא בסגנון 'אתא ר' פלוני' [...] בשם 'ר' אלמוני') הנו אותו חכם שדבריו הוצעו 'מן דעה' או שבהם נתעורר ספק או בעיה בשלב הקודם.⁵²⁴

ברגיל 'אתא' מציע קביעות – לרוב, אוקימתות או פסקי הלכה – בלי נימוקים נלווים.⁵²⁵

515 ראה למשל ברכות ט, ב (יג ע"ג), 70 ש' 22 (בכ"ל 'אתא אמ'; לגרסה זו ראה מוסקוביץ, אתא ר' פלוני, עמ' 508, הערה 20); שבת א, ד (ג ע"ד), 373 ש' 11; שבועות א, ט (לג ע"ב), 1343 ש' 49.

516 ראה תרומות י, ח (מז ע"ב), 257 ש' 4; שבת א, י (ד ע"ב), 375 ש' 29, 37; ע"ז א, ד (לט ע"ד), 1378 ש' 48 ושם עמ' 1379 ש' 3.

517 ראה למשל ברכות ו, ה (י ע"ג), 53 ש' 14: 'ר' חייא רובא, פת הבאה כיסנין [...] אמ' ר' אמי, ר' יוחנן פליג. אמ' ר' מנא לר' חזקיה, במה הוא פליג? [...] אמ' ליה, אפי' לא אכל מאותו [המין באמצע] המזון. אתא ר' חגי בשם ר' זעירא, אפי' לא אכל מאותו המין באמצע המזון; יבמות ו, ב (ז ע"ב), 857 ש' 50; קידושין ב, א (סב ע"ב), 1162 ש' 7.

518 למושג זה ולהבחנה בינו לבין דברים שנאמרו 'מן דעה', ראה מוסקוביץ, אתא ר' פלוני, עמ' 511, הערה 40 ובנסמן שם.

519 כגון מעשרות א, ז (מט ע"ב), 268 ש' 5; שקלים א, ו (מו ע"ב), 606 ש' 32; גיטין ט, י (נ ע"ד), 1094 ש' 48.

520 כגון דוגמה 1 לעיל; שבת א, י (ד ע"ב), 375 ש' 29; קידושין ב, ה (סב ע"ד), 1165 ש' 36 ומקבילה.

521 כגון שבת יז, ז (טז ע"ב), 442 ש' 33 (לגרסה כאן ראה מוסקוביץ, אתא ר' פלוני, עמ' 505–506, הערה 5); עירובין א, א (יח ע"ב), 451 ש' 36 ומקבילה; ב"ק ב, ו (ג ע"א), 1192 ש' 18.

522 כגון ברכות ט, ב (יג ע"ג), 70 ש' 22 וע"ז ב, ג (מא ע"ב), 1387 ש' 29.

523 כגון יומא ב, א (לט ע"ג), 14: 'ר' יוחנן אמ' משיאחזו האור ברובו. מהו ברובו — ברובו שלקומץ, או ברוב כל פרידה ופרידה אתא ר' חזקיה ד' יונה ד' בא ר' חיה בשם ר' יוחנן, ברוב כל פרידה ופרידה איתאמרת; תרומות יא, ה (מח ע"א), 260 ש' 21; גיטין ז, א (מח ע"ד), 1084 ש' 11.

524 ראה למשל ברכות ב, ד (ד ע"ד), 17 ש' 34 (ומקבילות): 'אמ' ר' יוסי מסתברא דיו(ר)א רב חסדא בתרומות דהיא דר' יוסי. (אתא) [אמר] ר' חנינא בשם רב חסדא דר' יוסי היא' (על הגהת המגיה כאן ראה מוסקוביץ, אתא ר' פלוני, עמ' 505, הערה 5); תעניות א, ה (סד ע"ג), 708 ש' 50; ע"ז א, ד (לט ע"ד), 1378 ש' 48 ושם עמ' 1379 ש' 3. – בשלוש סוגיות הדעה שבשלב שלפני 'אתא' מיוחסת לאותם חכמים שלהם מיוחסת מסורת ה'אתא'; ראה קידושין ב, א (סב ע"ב), 1162 ש' 7 (ושמא צ"ל 'קידשה לדעת' בשלב ה'אתא', במקום 'קידשה שלא לדעת?'); ב"ק א, א (ב ע"ג), 1188 ש' 25 (ראה פירוש ר"י לוי על אתר, עמ' 32); שם ב, ו (ג ע"א), 1192 ש' 18, אולם נראה שסוגיות אלה משובשות.

525 בשני מקומות נראה ש'אתא' מציע גם הסבר, אולם ייתכן שההסברים במקומות אלה אינם חלק ממימרת 'אתא' המקורית, אלא הוספת סתם התלמוד. ראה מגילה ד, א (עה ע"א), 770 ש' 13 ('אתא ר' אחא [...] ואמ' טעמא, ואפילו הגיע זמנה לטבול בסוף, אני או' שמא מעיינה דחוק') ויבמות יא, ב (יא ע"ד), 882 ש' 43 ('אתא ר' יעקב בר אחא [...] אפילו כן אסור, שלא יהו אומרינן מצות ייבום ראינו בגירי'). ראה גם סוכה ד, ג (נר ע"ב), 650 ש' 9: 'אתא ר' אייבו בר נגרי בשם רב חונה ואמר טעמא, טעונה ברכה וניטלת בפני עצמה, ויש לה שיעור

קביעות אלו מיוחסות כמעט תמיד לשלשלת מוסרים המורכבת משני אמוראים, ⁵²⁶ ולפעמים אף יותר. ⁵²⁷

חכמי קיסרין, במיוחד ר' אבהו, ר' חזקיה, ור' יעקב בר אחא, ⁵²⁸ מרבים למסור מסורות 'אתא' המיוחסות לחכמים קדומים יותר, ובראשם ר' יוחנן. ⁵²⁹

'אתא ר' פלוני' מופיע בדרך כלל בשלב האחרון של הסוגיה, אולם במספר מקומות מופיע שלב נוסף אחרי 'אתא', ⁵³⁰ המאשר את המסורת שהוצעה על ידי המונח, ⁵³¹ או הדוחה אותה או החולקת עליה. ⁵³² לעתים רחוקות 'אתא' בא באמצע דיון, כדי לברר עניין בעייתי שעלה תוך כדי דיון בנושא המרכזי. ⁵³³

'אתא ר' פלוני' מופיע כמעט תמיד בהקשרים הלכתיים. ⁵³⁴

לא שמעתי. אלא שכאן לא צוין שום טעם, ונראה אפוא כי המילים 'ואמר טעמא' יסודן בשיבוש. ואמנם תיבות אלו חסרות במובאה שבספר העיטור (הלכות לולב, מהדורת רמ"י, צג ע"ד). ומסתבר שהתיבה 'טעמא' היא דיטוגרפיה בשיבוש קל של המילה שאחריה, 'טעונה' (הוי"ו והנו"ן נתחברו ונהפכו למי"ם), ואילו התיבה 'ואמר' נוספה כאן כתיקון יתר, כמצוי אצל המונח שלנו, שלעתים הומר ב'אמר' או שנוסף לו 'אמר' (ראה הנסמן לעיל הערה 505).

⁵²⁶ בשני מקומות מסורת 'אתא' מיוחסת לחכם אחד לפי הנוסחים שבידינו, אולם קרוב לוודאי שסוגיות אלה משובשות. ראה שבת א, י (ד ע"ב), 375 ש' 29: 'אתא ר' שמואל בעי ר' זעירא', אולם כבר העירו המפרשים שצ"ל 'בשם' במקום 'בעי' (ראה שיירי קרבן שם, ד"ה אתא; ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 60). וכן קידושין ב, א (סב ע"ב), 1162 ש' 17: 'אתא ר' יוסי ביר' בון כרב מתה בעלה יורשה'. כאן מסתבר שהגרסה 'כרב' היא אשגרה מן השורה הקודמת, וצ"ל: 'אתא ר' יוסי ביר' בון בשם רב' וכו'.

⁵²⁷ כגון דוגמאות 2, 3 לעיל; שבת יא, ג (יג ע"א), 425 ש' 35: ('אתא ר' חזקיה ר' אבהו בשם ר' יוחנן'); פסחים ה, ח (לב ע"ג), 528 ש' 45: ('אתא ר' חזקיה ר' אבהו בשם ר' יוחנן').

⁵²⁸ ר' אבהו – כגון ברכות ד, ד (ח ע"ב), 39 ש' 5; כתובות יא, ב (לד ע"ב), 1005 ש' 35; ע"ז ב, ג (מא ע"ב), 1387 ש' 29. ר' חזקיה – ראה אפשטיין, לשרידי הירושלמי, עמ' 244, לש' 21 (=מחקרים, עמ' 286), ואפשר להוסיף. ר' יעקב בר אחא – ראה למשל פאה א, א (טו ע"ד), 81 ש' 39 ומקבילה; עירובין א, א (יח ע"ב), 451 ש' 36 ומקבילה; יבמות יא, ב (יא ע"ד), 882 ש' 43. ראה גם דברי ליברמן שצוינו במדור 'ספרות'.

⁵²⁹ עיין למשל במקומות הרשומים אצל אפשטיין, לשרידי הירושלמי, עמ' 244 לש' 21 (=מחקרים, עמ' 286), ואפשר להוסיף.

⁵³⁰ בפאה ג, ט (יז ע"ד), 94 ש' 28, 29 באים שני 'אתא' זה אחר זה ('אתא ר' אבהו בשם ר' יוחנן [...] אתא ר' לא בשם ר' יוחנן [...]'); כך בכל כתבי היד, אולם ייתכן שאחד מהם בא באשגרה מחברו (ועל כל פנים, אם אחד מהם אינו מקורי, קשה לקבוע איזה).

⁵³¹ ראה למשל ברכות ב, ד (ד ע"ד), 17 ש' 34-35 (ומקבילות): ('אתא') [אמר] [ראה לעיל הערה 524] ר' חנינא בשם רב חסדא דר' יוסי היא. אמ' ר' יוסי ביר' בון, על כורחך איתמ' ('את אמר') דהיא דר' יוסי; כתובות ז, ט (לא ע"ד), 992 ש' 29 ומקבילה: 'אתא ר' שמואל בריה דר' יוסי ביר' בון [...] מום הוא [...] תדע לך שהוא כן; ע"ז א, ד (לט ע"ד), 1379 ש' 18: 'אתא ר' יוסי ביר' בון [...] לא אסרו אלא כגון ירידה שלבוטנה, ותני כן'.

⁵³² כגון ברכות ד, ד (ח ע"ב), 39 ש' 5: 'אתא ר' אבהו [...] ר' חנינא לא אמ' כן אלא [...]'; שבת ב, א (ד ע"ג), 376 ש' 30: 'אתא ר' שמואל ר' אבהו [...] התיבון חברייא [...] התיב ר' בא בר ממל [...]'; ע"ז ג, ו (מג ע"א), 1398 ש' 4-6 ומקבילה: 'אתא ר' חנניה וד' יונה ר' לעזר בשם כהנא, פודה אותה בזמן זרעה. ר' חנניה בשם ר' פינחס אמ' מתקנתא [!]: כהנא [!] אמ' אסורה ופודה אותה כמות שהיא'.

⁵³³ כך בעירובין א, א (יח ע"ב), 451 ש' 36 ומקבילה; פסחים ה, ב (לב ע"א), 524 ש' 20; תעניות ב, יד (סו ע"א), 718 ש' 20.

⁵³⁴ יוצא מכלל זה רק פאה ב, א (טז ע"ד), 88 ש' 11, אלא שגם דברים אלו אינם נעדרים השלכות הלכתיות (ראה למשל בסוגיית הירושלמי לעיל, והשווה בבלי, ב"ב נו ע"א).

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד בא 'הכיני' (בסגנון: 'ר' פלוני בשם 'ר' אלמוני הכיני') במקום 'אתא' שבמקבילה.⁵³⁵ ואף על פי ששני המונחים יכולים להתחלף בהקשר זה, נראה כי אינם נרדפים, שהרי יש ש'אתא' מחזק את האמור לפניו ואינו מציע פרשנות חדשה או ורסיה חדשה של האמור בשלב הקודם, כמקובל אצל 'כיני' ('הכיני'; עיין ערכו).

המונח 'כן אמר ר' פלוני' מציע מימרות באותן הנסיבות שבהן 'אתא' רגיל להופיע, אלא ש'אתא' תמיד מציע מימרות המיוחסות לשלשלת מוסרים, בעוד שאצל 'כן אמר ר' פלוני' תופעה זו נדירה באופן יחסי.⁵³⁶

עוד ראוי להעיר, כי המונח 'אשכח תני' מתפקד באופן דומה מאוד ל'אתא ר' פלוני', אלא ש'אשכח תני' מציע דברי תנאים, בעוד ש'אתא ר' פלוני' מציע שלשלות מוסרים אמוראיות.⁵³⁷

(ו) אתייה/אתיא⁵³⁸ ('ותייה' במקום 'ואתייה'⁵³⁹) – 'באה'. מונח להצעת אסוציאציות,⁵⁴⁰ נפוץ.

ספרות⁵⁴¹ – אלת"י א, עמ' 519 ('אתייה אילין פלגוותא כאינון פלגוותא'), 768–770 ('אתייה כיי דאמר ר' פלוני'), 785 ('אתייה כמאן דאמר'); שם ב, עמ' 253–256; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 23; אפשטיין, מעשים, עמ' 38 הערה 3 (=מחקרים, עמ' 331); אשכנזי, נחמד למראה, קסה ע"ד; בארי, תענית, עמ' 46 הערה 136, 65 הערה 30, 105 הערה 28, 126; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 17–18; גינצבורג, פירושים וחידושים, א, עמ' 81;⁵⁴² זוסמן, כתבי יד אשכנזי, עמ' 50 הערה 98; זוסמן, שקלים, עמ' 31 הערה 99; חיד"א, יעיר און, מערכת האל"ף, צא; כסף משנה, הלכות עדות יד, ז; ליברמן, ירושלמי הוריות, עמ' 295 (=מחקרים, עמ' 248); מוסקוביץ, אמרו דבר אחד, עמ' 133–135; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 73, 88, 89, 98 הערה 6, 116 הערה 10, 264;

535 ראה ביצה א, א (ס ע"א), 681 ש' 44 ('ר' יסה בשם ר' יוחנן הכיני) [ובשרידי הירושלמי, עמ' 157 ש' 4: 'הכיני'], לעומת המקבילה בע"ז ב, ז (מא ע"ג), 1389 ש' 42 ('אתא ר' אסי בשם ר' יוחנן'). ראוי לציין כי שתי המקבילות הללו שונות גם בפרטים נוספים; ראה מוסקוביץ, סוגיות מוחלפות בירושלמי, עמ' 41–42.

536 עיין ערך 'כן אמר ר' פלוני', הערה 316.

537 השווה מוסקוביץ, אתא ר' פלוני, עמ' 517.

538 נראה כי הכתיב בשתי יר"ד מדייק יותר, והוא מזדמן הן בכ"ל (כגון ביכורים א, א [סג ע"ד], 349 ש' 31 וביצה א, א [ס ע"א], 681 ש' 23) והן בעדי נוסח אחרים, ובכללם קטעי גניזה (כגון שרידי הירושלמי, עמ' 108 ש' 10 'אתייה'; קטע לוינגר, עמ' רסא ש' 20 'אתייה'; כ"א, עמ' 93 ש' 17 'אתייה').

539 ראה למשל עירובין ד, א (כא ע"ד), 470 ש' 35; סנהדרין א, ב (יח ע"ד), 1268 ש' 16; קטע לוינגר, עמ' רנב ש' 19 'ותייה'; שרידי הירושלמי, עמ' 164 ש' 9 'ותייה'; אולם שם עמ' 162 ש' 15, 'ותייה'; והשווה אפשטיין, מעשים, עמ' 38, הערה 3 (=מחקרים, עמ' 331). לפעמים המונח משתבש בדרכים אחרות, כגון 'אתא' (למשל, פאה ה, ו [ט ע"א], 100 ש' 49 ודמאי ד, ז [כד ע"ב], 130 ש' 42), 'ואיתא' (ע"ז א, ב [לט ע"ג], 1377 ש' 20), 'ואתאי' (הוריות ג, ג [מז ע"ג], 1425 ש' 2), אולם מכיוון ששיבושים כאלה נדירים באופן יחסי, לא הרחבתי את הדיבור עליהם כאן.

540 על עצם השימוש באסוציאציות כאלו בספרות חז"ל, טיבן ומהותן, ראה מוסקוביץ, סברה תלמודית, עמ' 274–276, 280–292.

541 הספרות הרשומה כאן אינה מתייחסת לצורה *אתייה היא; עיין ערכה.

542 וראה גם שם, ג, עמ' 174, בקשר לביטוי 'אתייה אילין פלגוותא כאינון פלגוותא' (אולם דברים אלה מתייחסים בעיקר לצורה 'פלגוותא' שבביטוי זה, ולא ל'אתייה' שבו).

מוסקוביץ, מעשה קטן, עמ' 81 הערה 60; מוסקוביץ, סברה תלמודית, עמ' 281 הערה 37, 285 הערה 48; מוסקוביץ, סוגיות מוחלפות, עמ' 65; מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 528-529; מלמד, פרקי מבוא, עמ' 315, 624 ('אתיאי אילין פלגוותא כאינון פלגוותא'); ניר, עירובין פ"ח ה"א (כט ע"א), ד"ה אתיאי דרב; שם, פסחים פ"ח ה"ח (מב ע"ד), ד"ה ואתיאי; שם, יומא פ"ו ה"א (ב ע"ג), ד"ה ואתיאי; פרנקל, מבוא הירושלמי, לו ע"א

'אתיאי' מציע אסוציאציות⁵⁴³ מסוגים שונים בין דברי תנאים ואמוראים, על דרך 'אזדא' בבבלי, כגון:

1. מה בין קורה ומה בין פיאה? קורה מצלת ('מאיסור כלאים') מרוח אחת, פיאה אינה מצלת עד שתהא מגופפת מארבע רוחותיה. ותייא כיי דמר ר' זעירא בשם רב המנונא, פיאה אינה מצלת עד שתהא מגופפת מארבע רוחותיה (עירובין א, ט [יט ע"ג], 459 ש' 24-25 ומקבילה)
2. ר' שמעון מכשיר בגיטיהן ('של כותים'). ר' בא בשם ר' זעירא, אתיאי דר' שמעון כר' אלעזר: כמה דר' לעזר אמ' 'אע"פ שאין עליו עדים כשר' ('אם נתנו לה בפני עדים'), כן ר' שמעון אמ' 'אע"פ שאין עליו עדים כשר' (גיטין א, ה [מג ע"ד], 1057 ש' 16 ומקבילה)
3. ר' אבא ורב הונא בשם רב, נעילה פוטרת שלערב [...] ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי, אין נעילה פוטרת שלערב [...] תפילת הערב מהו? רבן גמליאל או' חובה, ר' יהושע או' רשות. אמ' ר' חנינא, אתיין אילין פלגוותא כאינון פלגוותא: מאן דמר חובה, אין נעילה פוטרת שלערב, ומאן דמר רשות, נעילה פוטרת שלערב (ברכות ד, א [ז ע"ג], 35 ש' 35)
4. 'רשע ערום' – ר' זריקן בשם רב הונא, זה שהוא מורה קלות על עצמו וחמורות לאחרים. ואתיאי כהדא דתני [...] כקולי אילו וכקולי אילו נקרא רשע (סוטה ג, ד [יט ע"א], 920 ש' 41)
5. ואתיין אילין פלגוותא כאילין פלגוותא,⁵⁴⁴ דתני, יום הכיפורים צריך לפרוט את מעשיו, דברי ר' יודה בן בתירה. ר' עקיבה או', אינו צריך לפרוט את החטא. אית תניי תני, צריך לפרוט את הנדר, אית תניי תני, אינו צריך לפרוט את הנדר (נדרים ה, ד [לט ע"ב], 1033 ש' 5)

'אתיאי' מציע אסוציאציות מסוגים מגוונים. לעתים רחוקות 'אתיאי' מקשר בין מסורות שהן כמעט זהות.⁵⁴⁵ במקרים כאלה, אפשר שהמונח משמש בעיקר כאמצעי מנמוטכני ('סימן'). לחלופין,

543 במקומות ספורים נראה שהמונח מציע אוקימתא ולא אסוציאציה, כגון תרומות ה, ג (מג ע"ג), 236 ש' 31 (אולם הפירוש עדיין צריך עיון, ולכן אין לקבוע מסמרות בנידון); כתובות ז, י (לא ע"ד), 992 ש' 44-45 (וראה מה שפירש בו ליברמן, הלכות הירושלמי, עמ' סג, אות כ).

544 ברור שהתלמוד מקשר בין המחלוקת בקשר לפירוש מעשיו ביום הכיפורים למחלוקת בקשר לצורך לפרט את הנדר, אולם לפי הסגנון המקובל אצל 'אתיין אילין פלגוותא' (ראה להלן, הערה 563) נראה שהמחלוקת הראשונה הייתה צריכה לבוא לפני המונח ולא לאחריו, ואמנם כך הגיה רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 403.

545 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; כאן המימרה שהוצעה בלשון 'אתיאי' זהה לחלק השני של המשפט הקודם, אף על פי שמימרה זו אינה מתייחסת לאחד המקרים שנידונו בשלב הקודם ('קורה'); שבת ב, ג (ד ע"ד), 378 ש'

אפשר שהמונח בא להבליט את ההבדלים בין המסורות, על אף הדמיון ביניהן, מכיוון שהמסורת האחת מכילה פרטים שלא צוינו במסורת השנייה, ואולי גם אינם נכונים לפיה.

במקרים אחרים, המסורות שנקשרו יחדיו בלשון 'אתיאי' מבוססות על עיקרון משותף מפורש. במקרים כאלה הסגנון הרווח הוא: 'אתיאי דר' פלוני כר' אלמוני - כמה דר' פלוני אמר - [ועיקרון מסוים], כן ר' אלמוני אמר - [אותו עיקרון].⁵⁴⁶ במקומות אחרים 'אתיאי' מקשר בין קביעות שמסתבר (ולפחות אפשר) שיש לתלותן בעיקרון משותף, אף על פי שעיקרון זה איננו מפורש בסוגיה.⁵⁴⁷

במקומות אחרים 'אתיאי' מציע אסוציאציות פחות הדוקות. לפעמים, למשל, הקביעות שנקשרו על ידי המונח מבוססות על עקרונות שונים אך דומים.⁵⁴⁸ ואכן, במקומות אחדים נראה שהקשר בין המסורות שנכרכו בלשון 'אתיאי' הוא קשר פורמלי-חיצוני ולא קשר מהותי-תוכני.⁵⁴⁹ בכמה מקומות, ובכללם כאשר המונח מציע דברי אגדה,⁵⁵⁰ קשה לסווג את האסוציאציות ש'אתיאי' מציע תחת קטגוריות מוגדרות.

בשני מקומות 'אתיאי' איננו מצביע על דמיון בין קביעות שונות, אלא הוא מציין שחכם מסוים אימץ את דעתו של חכם אחר שהובאה בסוגיה הנידונה.⁵⁵¹ לפי זה 'אתיאי' מתפרש כמו *ר' פלוני כר' אלמוני' (עיין ערכו). ושמה באמת כן צריך לגרוס במקומות הללו;⁵⁵² ואם נכונה השערה זו, אין כאן הוראה מיוחדת של המונח, אלא שיבוש, כנראה מחמת אשגרה 'מעלמא' (בגלל הדמיון הצורני והתוכני בין ר' פלוני כר' אלמוני ו'אתיאי דר' פלוני כר' אלמוני').⁵⁵³ 'אתיאי' ממלא תפקידים שונים (ואפשר שבמקומות שונים המונח ממלא מספר תפקידים בו-

40; יבמות טז, ג (טו ע"ג), 901 ש' 34 (כל הקטע חסר בגוף כ"ל, אך ישנו בד"ו ובקטע זוסמן, עמ' 108 ש' 6); סנהדרין ט, ו (כו ע"א), 1313 ש' 14 (וראה רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 527, שהגיה כאן, כנראה מפני שהוראת המונח בסוגיה זו נראתה לו הריגה). ראה גם ניר, יומא פ"ו ה"א (נ ע"ג), ד"ה ואתיא, שסבר שהוראה זו של המונח היא חריגה, אך לאור הדוגמאות כאן (שאפשר להוסיף עליהן) מסתבר שדבריו אינם נכונים, אף על פי שוודאי מדובר בהוראה נדירה באופן יחסי.

546 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; מעשרות ה, ד (נא ע"ד), 281 ש' 10; יומא ז, ב (מד ע"ב), 593 ש' 30.

547 ראה למשל דוגמה 3 לעיל; דמאי ד, ח (כד ע"ב), 131 ש' 3-4; יבמות א, א (ב ע"ב), 829 ש' 21.

548 כגון פאה ג, א (יז ע"ב), 91 ש' 9: 'אתיא דבית שמי כר' יוסי. כמה דר' יוסי אמ' אין דרך בני אדם להיות מכניסים בצלים בין הירק, כן בית שמי או' אין דרך בני אדם להיות מכניסין זרעים בין האילנות'; כלאים ב, ז (כח ע"א), 152 ש' 13; וראה בהערה הבאה.

549 ראה למשל דוגמה 5 לעיל; מע"ש ה, ה (נו ע"ב), 307 ש' 37 (וראה בגר"א, שמחק את כל משפט ה'אתיאי', כנראה מפני שלא מצא קשר בינו לבין הקטע הקודם, אך עיין ברא"ף, ניר, ופני משה, שהבינו ש'אתיאי' כאן מצביע על דמיון חיצוני בין הדרשות; וראה גם במקבילה בדמאי ה, ט [כד ע"ד], 134 ש' 30, אלא שקרוב לוודאי שנוסח הסוגיה שם משובש, ואין כאן מקומו להאריך); ערלה ב, ג (סב ע"א), 339 ש' 38; כתובות ד, ו (כח ע"ד), 976 ש' 18 ומקבילה; קידושין א, ב (נט ע"ב), 1144 ש' 8.

550 ראה להלן, ליד הערה 587 ואילך.

551 ראה עירובין ח, א (כה ע"א), 487 ש' 2 וחגיגה ג, ד (עט ע"ג), 798 ש' 17 (בסוגיה זו המונח מתייחס לשני זוגות חכמים - 'אתיא דר' יוסי כר' ינאי ודר' ירמיה כרובים'), והשווה ניר, עירובין פ"ח ה"א (כט ע"א), ד"ה אתיא דרב.

552 ואמנם נראה שהרי"ד (תוספות רי"ד השלם, עירובין פ ע"א, מהדורת מכון מערבא, ירושלים תשנ"ו, עמ' מו) גורס כך בסוגיית עירובין הנ"ל (רב כר' יוחנן, בלי 'אתיאי'); השווה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 339.

553 ואמנם במקום אחד מונחים אלה מתחלפים, ונראה ששתי הגרסאות תיתכנה; ראה להלן, ליד הערה 590.

זמנית). לפעמים 'אתייה' מציע אסוציאציות 'לשמך'.⁵⁵⁴ במקומות אחרים נראה שעיקר תפקידו של המונח להסביר דעה מסוימת, על ידי ציון העיקרון העומד מאחוריה,⁵⁵⁵ אם בצורה מפורשת ואם בצורה מרומזת. כמו כן, יש ש'אתייה' בא לתרץ קושיות⁵⁵⁶ ולפשוט בעיות.⁵⁵⁷

'אתייה' בא בסגנונות שונים, בעיקר: (א) 'אתייה דר' פלוני כר' אלמוני'. וריאציה קלה של סגנון זה קיימת כאשר המונח מקשר בין שתי מחלוקות,⁵⁵⁸ ואזי הוא עשוי לבוא בסגנון 'אתייה דר' פלוני כר' אלמוני ודר' פלמוני כר' פלוני⁵⁵⁹. (ב) [קביעה] - '(ו)אתייה כר' פלוני / כמאן דאמר [...] / כהדא דתני⁵⁶⁰ / כיי דאמר ר' פלוני⁵⁶¹. (ג) כאשר המונח מקשר בין שתי מחלוקות, הוא עשוי לבוא בסגנון 'אתיין אילין פלגותא כהנין פלגותא',⁵⁶² כלומר 'דעות (או: חילוקי דעות) אלו באות כדעות אלו'. במקרים כאלה מחלוקת אחת מובאת כרגיל לפני המונח, והמחלוקת השנייה, שנקשרת למחלוקת הראשונה על ידי המונח, מובאת אחריו.⁵⁶³ נראה שאין כל הבדל בין צורה זו לבין הצורה 'אתייה דר' פלוני כר' אלמוני ודר' פלמוני כר' פלוני¹ (ראה לעיל) מצד תוכנה, אלא רק מצד סגנונה. (ד) במקומות אחרים, המונח בא בסגנון 'אתייה יחידא דהכא

- 554 ראה למשל ברכות ג, ה (ו ע"ד), 31 ש' 3; עירובין י, יא (כו ע"ג), 495 ש' 3-4; יבמות א, א (ב ע"ב), 829 ש' 21.
- 555 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; נזיר ו, א (נד ע"ד), 1116 ש' 28 ('מה סע' דר' שמעון בן לקיש [...]) - אתייה דר' שמעון בן לקיש כהדא דתני [...]; פאה ג, ב (יז ע"ג), 91 ש' 23.
- 556 כגון ביכורים א, א (סג ע"ד), 349 ש' 31; שבת ב, א (יז ע"ג), 448 ש' 22-23; פסחים ו, א (לג ע"ב), 531 ש' 21. דאה גם להלן הערה 586.
- 557 ראה למשל פסחים ז, ד (לד ע"ב), 537 ש' 25 ('מאן דאמר כל אחד ואחד למד ממקומו, מנן ליה? אתייה כהדא דתני [...]); יבמות יא, א (יא ע"ד), 882 ש' 10; סוטה א, א (טז ע"ב), 905 ש' 6; וראה להלן הערה 596.
- 558 ובסוגיה אחת, בין שלוש מחלוקות; ראה פסחים א, ח (כח ע"ב), 504 ש' 26 ומקבילה ('אתייה דר' יודה כרבן גמליאל, ודרבנין כר' אליעזר, ודר' שמעון כר' יושוע').
- 559 ראה למשל פסחים ז, א (לד ע"א), 536 ש' 2-3; יומא א, א (מב ע"ב), 582 ש' 14-15; כתובות ד, ח (כט ע"א), 977 ש' 48-49. כמו כן, מצאנו 'אתייה דר' פלוני כר' אלמוני ודברי שניהן כר' פלמוני'; ראה ברכות ו, א (י ע"ב), 51 ש' 5.
- 560 במקום אחד מצאנו 'אתייה כהדא דתמר (!) רבא בר זכרא' (יבמות טז, ה [טז ע"ד], 902 ש' 47; אך דוק, קטע זה איננו מופיע בכ"ל, אלא רק בד"ו), אולם ברור שזהו שיבוש, וקרוב לוודאי שבמקומו צ"ל 'אתייה כיי דאמר' (וראה עוד להלן הערה 596). ראה גם סוטה א, א (טז ע"ב), 905 ש' 6, ושם באמת צ"ל כאן 'אתייה כהדא דתני'. (הקטע הרלוונטי חסר בכ"ר, אולם עיקר הגרסה שלפנינו, בלי 'דתני' אחרי 'כהדא', מקוים על ידי המובאות בכמה ראשונים; ראה תוספות, סוטה ב ע"ב, ד"ה מאי טעמא; מאירי, בית הבחירה לסוטה ב ע"ב [מהדורת סופר, עמ' ו]; וכסף משנה, הלכות סוטה ד, יח.) במע"ש ה, ח (נו ע"ד), 309 ש' 24 כתוב רק 'כהדא' (וכעין זה גם בכ"ר ובכ"ס), אולם בילקוט המכירי לישעיהו מו, יב (מהדורת כהנא-שפירא, עמ' 162), 'ותייה כהדא', אך נראה שגרסה זו היא תניינית, ויסודה בסוג של אשגרה מעלמא (עיין שם היטב).
- 561 אחרי סגנון זה באה ברגיל מימרתו של ר' פלוני (ראה דוגמאות באלת"א, עמ' 768-770); לסגנונות המקובלים אחרי הצורות האחרות ראה להלן, ליד הערה 566 ואילך.
- 562 ראה אלת"א, עמ' 519 (ושם נרשמו כתיבים שונים של המונח; לכתיב המונח שרשמנו בפנים השווה סוקולוף, מילון, עמ' 434); מלמד, פרקי מבוא, עמ' 624 (ומה שציין לגינצבורג, פירושים וחידושים, א, עמ' 171, לא נמצא שם, ונראה שמלמד התכוון לדברי גינצבורג בפירושים וחידושים, ג, עמ' 171-174, על היקרות אחת של הביטוי); מוסקוביץ, מינוח, עמ' 88, 98 הערה 6; מוסקוביץ, סוגיות מוחלפות, עמ' 65.
- 563 כך כמעט בכל היקרויותיה של צורה זו, אך ראה לעיל הערה 544.

כסתמא דתמן [...]'.⁵⁶⁴ כמו כן, יש ששתי אפשרויות מוצעות אחרי 'אתייה', בסגנון 'אתייה [או] כ[...]. או כ[...].'⁵⁶⁵

במקרים רבים, אחרי שנקבע שדעה מסוימת 'אתייה' כדעה אחרת, מובא מקור ספרותי לדעה האחרת בסגנונות כמו 'אתייה [דר'] פלוני' כר' אלמוני, דאמר/דתני ר' אלמוני'.⁵⁶⁶ מקור ספרותי שכזה לא הובא אם דברי ר' אלמוני מצויים בקרבת מקום (במשנה או בסוגיה המקומית), מכיוון שלא היה צורך לצייןם.⁵⁶⁷ עם זאת, לפעמים התלמוד אינו מציין מקור ספרותי לדברי החכם הנזכר, אף על פי שלכאורה היה צורך במקור כזה כדי להבהיר את הדברים,⁵⁶⁸ ואמנם במקום אחד התלמוד מסתפק מהו המקור הספרותי לדברי החכם הנידון ('אתייה דר' פלוני כר' אלמוני - היידן ר' אלמוני').⁵⁶⁹

כאשר המונח מקשר בין דעותיהם של שני חכמים שהאחד הוא אביו או רבו של השני,⁵⁷⁰ המונח עשוי לבוא בסגנון 'אתייה [דר'] פלוני [...] כשיטת/בשיטת [ר' אלמוני]'.⁵⁷¹ כמו כן, כאשר

564 ראה אפשטיין, אמרו חכמים, עמ' 252-253 (=מחקרים, עמ' 34-35); הלר, מסורת הש"ס, עמ' 57; רטנר, אהבת ציון וירושלים, שבת, עמ' 153.

565 ראה קידושין ב, א (סב ע"ג), 1163 ש' 19 ('ואתיא או כר' זעירא או כר' אילא') וב"מ ט, ח (יב ע"א), 1236 ש' 11 ('ותייה כר' לא או כדברי הכל [...]'); בכ"א, עמ' 75 ש' 38, 'ותייה או' [צ"ל: או] כר' לא או כדברי הכל).

566 ראה למשל ברכות ה, ב (ט ע"ב), 46 ש' 20 ('ותייה כר', דר' אמר); שקלים ד, ה (מח ע"ב), 616 ש' 15-16; יבמות א, א (ב ע"ב), 829 ש' 21.

567 כגון כלאים ב, ז (כח ע"א), 152 ש' 13: 'ר' שמעון אמר, אין אדם מקדיש דבר שאינו שלו. רב אמר, אין אדם חובש דבר שאינו שלו. אמר ר' יונה, אתיא דרב כר' שמעון: כמה דר' שמעון אמר אין אדם מקדיש דבר שאינו שלו, כן רב אמר אין אדם חובש דבר שאינו שלו; פסחים ב, א (כח ע"ד), 506 ש' 48, 50 ('ואתיא כר' יודה [...]). ואתיא כרבנן, והכוונה לדעות שבמשנה המקומית; יבמות יב, ג (יב ע"ד), 887 ש' 48 ('ואתיא כר' ליעזר; הכוונה לדבריו במשנה המקומית).

568 כגון תרומות ג, ה (מב ע"ב), 229 ש' 20 ('אתייה דר' שמעון כבית שמי' - דברי בית שמי שנרמזו כאן לא הובאו בסוגיה או במשנה המקומית, ומקור הדברים נמצא במשנה, תרומות א, ד; פסחים ג, ו (ל ע"ב), 515 ש' 34 ('אתיא דר' אלעזר ביר' צדוק כרבן גמליאל' - דברי ר' אלעזר בר' צדוק באים במשנה המקומית, אולם דברי רבן גמליאל שנרמזו כאן לא צוינו בסוגיה, ומקורם במשנה, פסחים א, ה; יומא ז, ב (מד ע"ב), 593 ש' 30 ('אתיא דר' ליעזר כבית שמי' - דברי בית שמאי לא הובאו בסוגיה, ומקורם במשנה, ברכות ח, א (ועיין שם בתוספתא, ברכות ה, כה [מהדרת ליברמן, עמ' 29]). לתופעה הנידונה כאן ראה פרנקל, מבוא הירושלמי, לו ע"א, ובאופן כללי יותר מוסקוביץ, אמרו דבר אחד, עמ' 111 ובנסמן שם; ד' רוזנטל, 'על הקיצור והשלמות: פרק בעריכת התלמוד הבבלי', מחקרי תלמוד ג (תשס"ה), עמ' 791-863 (וראה במיוחד עמ' 796-797 ובציונים שם).

569 ראה עירובין ו, ה (כג ע"ג), 480 ש' 27; ועיין שם בהמשך, שם ניתנו שתי תשובות לשאלת 'היידן ר' פלוני'. ראה גם עירובין א, י (יט ע"ג), 460 ש' 5, שם נאמר ש'אתייה דר' יוסי ביר' יודה בשיטת אביו [...] והן אשכחנן דר' יודה אמר [...]'.⁵⁷⁰

570 ובמקומות ספורים, גם כאשר מדובר באנשים אחרים בעלי קרבה משפחתית, לימודית או שתיהן לחכם הנזכר, כגון 'אתיא [...] בשיטת רבן גמליאל זקינ' (מעשרות ה, ד [נא ע"ד], 281 ש' 35; 'אתיא [...] כשיטת ר' עקיבה רבו שלאביו' (מגילה ב, ז [עג ע"ג], 761 ש' 40).

571 ראה למשל מעשרות א, ד (מט ע"א), 265 ש' 44; עירובין א, י (יט ע"ג), 460 ש' 5; כתובות ג, ז (כז ע"ד), 971 ש' 8. במקום אחד מצאנו חילוף בין עדי הנוסח בעניין זה; ראה ב"ק ג, ד (ג ע"ד), 1194 ש' 32 - בכ"ל 'אתייה דר' מאיר כר' עקיבה', אולם בכ"א 6 ש' 73-74, 'אתיא דר' מאיר כשטת ר' עקיבא רבו'.

'אתייה' מקשר בין דבריהם של יותר משני חכמים, ואחד החכמים הולך לשיטתו, המונח עשוי לבוא בסגנון 'אתייה ר' פלוני [...] ור' אלמוני כשיטתיה/כדעתיה'.⁵⁷²

לעתים התלמוד מנגיד דעה אחרת לדעתו של החכם שנקשרה על ידי 'אתייה' לדעה שנידונה לפני המונח, לרוב בסגנון 'אתייה [...] כר' פלוני / כמאן דאמר [...], ברם כר' אלמוני / כמאן דאמר [...]'.⁵⁷³

אף על פי שעיקר תפקידו של 'אתייה' הוא להצביע על קרבה בין דעות שונות, יש שהתלמוד מצביע על הבדלים בין הדעות.⁵⁷⁴ כך למשל מצאנו את הסגנון 'אתייה [...] כר' פלוני ורובה מן דר' פלוני'.⁵⁷⁵ ('מחודש יותר מר' פלוני'; עיין ערך 'רובא'). כמו כן, בסוגיה אחת מצאנו את הסגנון 'אתייה דר' פלוני דלא כר' אלמוני'.⁵⁷⁶ בשתי סוגיות התלמוד אף דוחה את ה'אתייה' (כך נראה) בטענה ש'מסתברא דר' פלוני יודה לר' אלמוני', אך לא להפך.⁵⁷⁷

572 ראה דמאי ד, ח (כד ע"ב), 131 ש' 4-3 ושביעית ב, י (לד ע"ב), 185 ש' 41 ('אתייה [...] כשיטתיה/כדעתיה'); קידושין א, ו (ס ע"ד), 1153 ש' 38 (כנ"ל; אולם הפירוש שם עדיין צריך עיון); מע"ש ה, ח (נו ע"ד), 309 ש' 32 ('אתייה [...] כדעתיה').

573 ראה למשל כלאים ב, ז (כח ע"א), 152 ש' 13; פסחים ח, ח (לו ע"ב), 550 ש' 12; נזיר ח, א (נז ע"א), 1130 ש' 25-24. הנגדה בסגנון אחר מצויה בעירובין ח, ח (כה ע"ב), 489 ש' 3-4 ומקבילה (אולם הפירוש שם עדיין צריך עיון), ומגילה א, יא (עא ע"ג), 749 ש' 24 ('אתייה דר' פלוני כר' אלמוני ותריהון פליגין על שיטת ר' פלמוני'), וכעין זה בנדה א, ו (מט ע"ג), 1437 ש' 7-8 ('אתייה דרב ודר' יוחנן כר' חנינה וכולהון פליגין על שיטתיה דשמואל').

574 נוסף על המצוין בפנים, ראה הוריות א, ו (מו ע"א), 1416 ש' 29 ומקבילה (המקבילה משובשת; ראה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 484-485): 'אתייה דר' שמעון כר' יודה, כמה דר' יודה אמ' כל שבט ושבט קרוי קהל, כן ר' שמעון או' כל שבט ושבט קרוי קהל. מה ביניהון, גריה: ר' יודה או' [...] ר' שמעון או' [...]'. וראה גם עירובין א, י (יט ע"ג), 460 ש' 5: 'אתייה דר' יוסי ביר' יודה בשיטת אביו וחלוק על אביו' (אולם לדעתי הפירוש המדויק עדיין צריך עיון). ראה גם הסגנון המשונה בחלה א, א (נז ע"ב), 311 ש' 38, 'אתייה דר' יוסי כר' הילא אע"ג דו פליג עליו'; אולם מכיוון שפירוש הסוגיה לא נתחוויר לי, קשה לומר דברים ברורים על פשרו של סגנון זה. (סגנון דומה קצת מצוי בב"ר ג, ח, עמ' 24: 'אתייה כר' חנינה ולא אתייה [בחלק מעדי הנוסח 'אתייה' חסר כאן; ראה האפאראט במהדורת תיאודור] כר' יוחנן').

575 כגון מעשרות ג, א (נ ע"ב), 273 ש' 32; עירובין ד, ה (כב ע"א), 471 ש' 49-50 (כאן נמחק 'ודרובא מדר' יוחנן בן נורי' [כצ"ל]; לפנינו בטעות: 'ודרובא כדר' יוחנן בן נורי' על ידי המגיה, כנראה שלא כדין; השווה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 285); פסחים ג, ו (ל ע"ב), 515 ש' 20, 22. ראה גם דמאי ד, ז (כד ע"ב), 130 ש' 42-43: 'אתא [צ"ל: 'אתייה']; השווה כ"ר וכ"ס] דר' אלעזר כר' יוסי ודר' יוסי כר' לעזר - דר' יוסי ריבה [צ"ל: 'רובה'; השווה כ"ר וכ"ס] מן דר' לעזר'.

576 ראה חגיגה א, א (עה ע"ד), 775 ש' 12 ('אתייה דר' לעזר בן עזריה דלא כבן עזאי'; ר' לעזר בן עזריה נזכר לעיל, ואילו דברי בן עזאי מובאים בהמשך, בלשון 'רתנינן תמן'). אמנם במקבילה, סוטה ג, ד (יח ע"ד), 920 ש' 13, כתוב רק 'ובן עזאי דלא כר' לעזר בן עזריה' [נזכר בהמשך], בלי 'אתייה' (עוד ראוי לשים לב, שסדר התנאים שונה בשתי הסוגיות). אפשר שהגרסה בלי 'אתייה' מקורית יותר; אפשרות זו מסתברת לאור נדירותו של הסגנון שבחגיגה, וכן לאור העובדה שעיקר תפקידו של 'אתייה' הוא להצביע על דמיון ולא על ההבדלים. (כמובן, עצם קיומו של סגנון כזה עשוי להתפרש כסוג של אשגרה 'מעלמא', שבה הלשון 'אתייה' נשתגר לכאן אגב הדמיון בין הביטויים 'ר' פלוני כר' אלמוני' - 'אתייה דר' פלוני כר' אלמוני' / 'ר' פלוני דלא כר' אלמוני' - 'אתייה דר' פלוני דלא כר' אלמוני'). לחלופין, אפשר שהגרסה בלי 'אתייה' היא שיבוש, שמקורה בהשמטה מכנית של המונח, ושמה שתי הגרסאות שקולות ערך; וצריך עיון.

577 ראה פאה ג, א (יז ע"ב), 91 ש' 9 ומעשרות א, ד (מט ע"א), 265 ש' 44 ומקבילה, והשווה ערך 'מסתברא'. ראה גם סנהדרין ז, ח (כד ע"ד), 1300 ש' 39: 'ר' ירמיה ר' אבהו בשם ר' יוחנן, אתייה דר' יוסי ביר' יודה בשיטת

'אתייה' יכול לקשר בין דעותיהם של חכמים⁵⁷⁸ מתקופות שונות. לכן, 'אתייה' עשוי לציין שתנא מסוים 'בא' בשיטת תנא אחר,⁵⁷⁹ שאמורא⁵⁸⁰ מסוים 'בא' בשיטת אמורא אחר,⁵⁸¹ או שאמורא 'בא' בשיטת תנא מסוים.⁵⁸² לפעמים המונח מציין שחכם מסוים 'בא' בשיטת חכם מאוחר יותר.⁵⁸³

בדרך כלל 'אתייה' מקשר בין דבריהם של אישים שונים, אולם במקומות ספורים המונח מקשר בין דברים שונים של אותם חכמים.⁵⁸⁴ בדרך כלל 'אתייה' מתייחס לקביעות, אולם במקומות ספורים המונח מתייחס ל'עובדי' ולהתנהגותם של אנשים,⁵⁸⁵ ובמקרים אלה פירוש המונח הוא שהתנהגותו או מעשיו של אדם מסוים תואמים לשיטתו של חכם אחר. 'אתייה' רגיל להתייחס לקביעות⁵⁸⁶ הלכתיות, שאותן הוא מקשר לקביעות הלכתיות אחרות. עם זאת, יש שהמונח מקשר בין קביעות הלכתיות לקביעות אגדיות,⁵⁸⁷ ולעתים המונח אף מקשר

ר' יודה אביו [...] חזר ר' ירמיה ר' אבהו בשם ר' יוחנן <ואמ'>: לית {ל}ר' יוסי ביד' יודה כשיטת ר' יודה אביו - תמן [...] ברם הכא [...].

578 במקום אחד 'אתייה' מקשר בין דברי חכם ל'כותייה' ('אתייה דבית שמי כאילין כותייה' (!)); ראה יבמות א, ו (ג ע"א), 834 ש' 19-20.

579 ראה למשל ברכות א, א (ב ע"ד), 5 ש' 23-24; שבת ג, ג (ה ע"ד-ו ע"א), 384 ש' 36; יבמות יג, א (יג ע"ב), 890 ש' 7 (והשווה להלן, הערה 583).

580 לפעמים המונח מוסב על קטעים אנונימיים (כגון פאה א, א [טו ע"א], 77 ש' 38, וכן שם 78 ש' 22), אולם מכיוון שמוצאם הכרונולוגי של קטעים אלה אינו תמיד ברור כל צורכו, לא התייחסתי לכך בפנים.

581 כגון ברכות ט, ג (יד ע"א), 73 ש' 25 ('אתייה דרב הונא כשמואל'); עירובין ח, א (כה ע"א), 487 ש' 2-3 ('אתייה דרב כר' יוחנן'; נזיר ט, א (נז ע"ג), 1132 ש' 20 ('ואתייה דר' יונה [צ"ל: יוסי] וכדרי אבהו').

582 כגון ברכות א, ה (ג ע"ב), 7 ש' 32 ומקבילה; שבת ג, ה (ו ע"ב), 386 ש' 25; נדרים ד, ו (לח ע"ד), 1030 ש' 24. ראה למשל פאה ג, א (יז ע"ב), 91 ש' 9 ('אתייה דבית שמי כר' יוסי'); שבת יז, ד (טז ע"ב), 442 ש' 4 ('אתייה דבית שמי כר' נחמיה'); נדרים א, א (לו ע"ד), 1021 ש' 6-7 ('ואתייה דשמעון הצדיק כר' שמעון').

584 ראה עירובין י, יד (כו ע"ד), 496 ש' 24 ומקבילה ('אתייה אילין פלוגתא כאילין פלוגתא'; המונח מקשר בין פסיקות שונות של ר' אליעזר ושל ר' יהושע); פסחים ח, ח (לו ע"ב), 550 ש' 6 (והשווה המקבילה בנזיר ח, א [נז ע"א], 1130 ש' 18): 'יחיד שניטמא בספק רשות היחיד בפסח [...] ר' יוחנן אמ', משלחין אותו לדרך רחוקה, ואתייה כר' דמר ר' יוחנן, ניטמא בטומאת בית פרס, משלחין אותו דרך רחוקה' (אולם ראה ספר ניר על אתר, פסחים פ"ח ה"ח [מב ע"ד], ד"ה ואתייה, שהצביע על הזרות בשימוש המונח כאן, והעלה את האפשרות שהנוסח שלפנינו משובש). ראה גם כתובות ד, ו (כח ע"ד), 976 ש' 18 = שם יג, ב (לה ע"ד), 1014 ש' 7 (בפ"ד משובש), בסגנון 'ואתייה אילין פלוגתא כהלין פלוגתא', המקשר בין שתי מחלוקות של אותו זוג חכמים, אלא שכאן הדמיון בין שתי המחלוקות הוא רק חיצוני-פורמלי (ראה לעיל הערה 549).

585 כגון דמאי ב, ג (כג ע"א), 123 ש' 46 ('אתייה דר' לא כר' שמעון בן לקיש, דר' שמעון בן לקיש הוה סלק לגבי אילין דבי ר' ינאי, והווי נשייא חזיין ליה וערקן מן קומי [...]'); יבמות א, א (ב ע"ב), 829 ש' 26; נדרים יא, א (מב ע"ג), 1048 ש' 43-44.

586 נראה כי 'אתייה' מוסב על קושיות או בעיות במקומות בודדים, כגון כתובות ב, ט (כו ע"ד), 965 ש' 12-13 (מוסב על 'מה אנן קיימין' לפני כן, ולמעשה המונח מתרץ את הקושיה); גיטין א, ב (מג ע"ג), 1056 ש' 3 (כפירוש קרבן העדה).

587 ראה למשל ברכות ו, א (י ע"א), 49 ש' 49-50; שבת י, ז (יב ע"ג), 423 ש' 32-33; יבמות ח, ג (ט ע"ג), 871 ש' 1.

בין קביעות אגדיות לקביעות אגדיות אחרות⁵⁸⁸ (וכמובן, ההבחנה בין קביעות הלכתיות לקביעות אגדיות אינה תמיד ברורה כל צורכה).

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

נראה כי 'אתייה' נרדף ל'אמרו דבר אחד', ואמנם במקומות ספורים שני המונחים מתחלפים.⁵⁸⁹ כמו כן, 'אתיין אילין פלוגותא כאינון פלוגותא' מתחלף במקום אחד ב*'ר' פלוני כר' אלמוני ור' פלמוני כר' פלוני⁵⁹⁰, ואף כאן נראה שאין הבדל בין שתי הצורות מצד משמעותן (כשהן מציעות אסוציאציה בין דעות שונות⁵⁹¹).

במקום אחד מצאנו חילוף בין *כמאן דאמר' ל'אתייה כמאן דאמר'⁵⁹², ונראה שלפנינו מונחים קרובים,⁵⁹³ שהאחד הוא קיצור של משנהו.⁵⁹⁴

במקומות המעטים שבהם 'אתייה' מקשר בין דברים שונים המיוחסים לאותו חכם,⁵⁹⁵ נראה ש'אתייה' מתפרש כמו 'כדעתיה', אך כאמור הוראה זו של המונח נדירה מאוד.

כאשר 'אתייה' מציע פשיטת בעיות, נראה שהוא מתפרש כמו 'ייבא', ואמנם אפשר שבמקום אחד שני המונחים מתחלפים.⁵⁹⁶ אולם בדרך כלל הוראתם של שני המונחים שונה, שהרי 'אתייה' רגיל להציע אסוציאציות, ולא פשיטת בעיות או תירוץ קושיות.⁵⁹⁷

במקום אחד 'אתייה' מתחלף ב'ניחא',⁵⁹⁸ אולם ברור שאין מונחים אלה נרדפים (אף על פי

588 ראה למשל ברכות א, א (ב ע"ג), 3 ש' 18; פאה א, ב (טו ע"א), 78 ש' 42 ומקבילות; תעניות ב, א (סה ע"א), 711 ש' 44.

589 השווה מוסקוביץ, אמרו דבר אחד, עמ' 133-134.

590 ראה גיטין ו, א (מז ע"ד), 1080 ש' 1-2 ('אתיין אילין פלוגתא כאילין פלוגתא'), לעומת מקבילתו במע"ש ד, ז (נה ע"א), 300 ש' 49-50 ('ר' כר' יוסי ור' נתן כר' נתן') [יורה ד]; ויושם לב, שקיימים גם הבדלים אחרים בין שתי הסוגיות. ראה גם לעיל הערה 551, אלא שבמקרה הנידון שם הגרסה עם 'אתייה' היא ככל הנראה שיבוש (עיין שם). - כשם ש'ר' פלוני כר' אלמוני' דומה ל'אתייה', כך גם 'ר' פלוני סבר כר' אלמוני' דומה ל'אתייה' (ראה למשל גיטין ז, ו [מט ע"א], 1086 ש' 30, וערך 'סבר', הערה 1).

591 אך לא תמיד, שכן לפעמים 'ר' פלוני כר' אלמוני' רק מציין ש'ר' פלוני אימץ את שיטת ר' אלמוני; עיין ערכו (והשווה לעיל ליד הערה 551 ואילך).

592 ראה יבמות י, יד (יא ע"ב), 880 ש' 15 ומקבילה; לפנינו 'כמאן דמר', אולם במובאה שאצל ר' נסים גאון כתוב 'ותייה כמאן דמר' (ראה ש' אסף, 'ספר מגלת סתרים לרב נסים בר יעקב מקירואן', תרביץ יב [תש"א], עמ' 36; צוין אצל כ"ץ, קידושין, ג, עמ' 24).

593 אך לא נרדפים, שכן 'כמאן דאמר' אינו רגיל להציע אסוציאציות 'לשמן', כמקובל אצל 'אתייה' (להבדלים נוספים בין המונחים ראה ערך *כמאן דאמר', 'מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים').

594 עיין במבוא, פרק ג, הערה 76.

595 ראה לעיל הערה 584.

596 ראה יבמות טז, ה (טו ע"ד), 902 ש' 47 (לפי ד"ו; חסר בכי"ל): 'שקעה ספינתו בים? אתייה כהדא דתמר !' ראה לעיל הערה 560 [רבא בר זבדא בשם רב, מעשה באבא סימי ששקעה ספינתו בים, והוא לא היה בתוכה; והכא כן]. כאן ברור ממהלך הסוגיה שהמונח מציע פשיטת בעיה, ואמנם בקטע זוסמן, עמ' 111 ש' 52, כתוב 'יבה כהדה דמר' במקום 'אתייה כהדא דתמר' שבד"ו.

597 ועיין עוד על היחס שבין שני המונחים בערך 'ייבא', ליד הערה 54 ואילך.

598 ראה בעיקר ליברמן, על הירושלמי, עמ' 69, הערה 74; מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 528-529.

שהם יכולים להתחלף בהקשר הנזכר, שכן 'ניחא' מציע קושיות ולפעמים בעיות (עיין ערכו), ואילו 'אתייה' מצביע על דמיון בין שתי דעות.

במקום אחד מצאנו חילוף על ידי גיוון המינוח בין 'אתייה' ל-'מילתיה דר' פלוני מסייעא'.⁵⁹⁹ ואף על פי שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי עיקר תפקידו של 'אתייה' הוא לקשר בין דעות דומות, ולא להציע סיוע מדע אחרת, נראה שקיימת קרבה לא מבוטלת בין שני התפקידים, וממילא גם בין 'אתייה' למונחי סיוע אחרים.⁶⁰⁰

עוד נראה, ש'אתייה' כיי דאמר ר' פלוני' עשוי להתפרש במקרים מסוימים כמו 'הדא היא דאמר ר' פלוני',⁶⁰¹ אף על פי שמונחים אלה אינם נרדפים.⁶⁰²

כמובן, גם המונח 'לא אתייה דלא' דומה ל'אתייה', אלא ש'לא אתייה דלא' בא בדרך כלל לשלול אפשרות אחרת, מה שאין כן אצל 'אתייה', מה גם ש'לא אתייה דלא' עשוי להציע אוקימתות, דבר שאינו רגיל אצל 'אתייה'.

אפשר ש'כר' פלוני' המוסב על מקור ספרותי והמציע זיהוי מקור⁶⁰³ מתפרש כמו 'אתייה כר' פלוני' (אולם לא מצאתי חילופים בין ביטויים אלה); ואם כך, הרי לפנינו מונחים קרובים שהאחד הוא קיצור של האחר.

קיים גם דמיון לא מבוטל בין 'אתייה' ל'ירדו לה', ולפי שעה לא מצאתי הבדלים מהותיים בין מונחים אלה מצד טיב הקשרים בין דעות שעליהם מצביעים ביטויים אלה.

פרט למונחים הנזכרים, לא מצאתי מונחים אחרים המתפרשים כמו 'אתייה' או חילופים ברורים בינו לבין מונחים אחרים.⁶⁰⁴

599 ראה יבמות א, א (ב ע"ג), 831 ש' 11, 18-19 ('אתייה ריצחק בר איסטייה כר' אמי [...]) מילתיה ריצחק בר איסטייה מסייעא לר' אמי).

600 דברים אלה בולטים במיוחד כאשר נאמר שדעה אמוראית מסוימת 'אתייה' כדעה תנאית, שאזי 'אתייה' עשוי להתפרש כמו 'מתניתא/הדא מסייעא' (עיין ערכיהם); וראה ברכות ב, ג (ד ע"ג), 16 ש' 10 לפי כ"ד ('ודא מסייעא ואתייה כ"ד'; בכ"ל רק 'ודא מסייעא כ"ד דמר') - כלום אפשר שלפנינו קונפליקציה של 'הדא מסייעא' ר'אתייה'?

601 ראה קידושין ד, ב (סה ע"ד), 1181 ש' 46 ('ואתייה כההיא דאמר ר' ינאי'), לעומת המקבילה בב"ב ג, א (יג ע"ד), 1243 ש' 29, 'הדא היא דמר ר' יוחנן' (שהוא בעל המימרה הנידונה בסוגיה שם). אך דוק, שני המונחים מתפקדים באופן שונה בשתי הסוגיות, שהרי 'אתייה' שבקידושין מוסב על קביעה רגילה, הכוללת נשוא, בעוד ש'הדא היא דמר ר' יוחנן' שבב"ב מציע את הנשוא, ולכן אין להסיק דברים בדורים מ'חילוף' זה, שלאמתו של דבר איננו חילוף אמתי. (ליברמן, ירושלמי נזיקין, עמ' 185 לש' 16-17, הציע לצרף את שתי הגרסאות ועיין שם היטב), אולם הנוסח ששחזר מחוספס מאוד מבחינה סגנונית, ולדעתי קרוב לוודאי שאיננו מקורי, אלא לפנינו סוגיות החלוקות מצד מהלך הדיון שלהן, וממילא גם מצד סגנון; ואין כאן מקומו להאריך.)

602 שהרי 'הדא היא דאמר ר' פלוני' עשוי להציע משפטים המתפרשים בתמיהה וכן לבוא אחרי מקרה שאין דינו ידוע כדי להציע את הדין במקרה זה, ולא רק להצביע על קרבה או זהות בין דעות שונות, כמקובל אצל 'אתייה'.

603 עיין ערך 'כר' פלוני', ליד הערה 344.

604 אולם במקומות שונים מצויים חילופים מסופקים בין 'אתייה' למונחים אחרים, כגון החילוף המסופק (כנראה שיבוש) בין 'כהדא' ל'ואתייה כהדא' (הגרסה השנייה כנראה תניינית ואף משובשת) שנדון לעיל הערה 560. (עם זאת, אין להוציא מכלל אפשרות שקיימת קרבה אמיתית בין 'ואתייה כהדא' להיקריות מסוימות של 'כהדא'; עיין סוף ערך 'כהדא'). ראה גם את החילוף בין 'אתייה' ל-'דרש' (!) בביצה ב, ב (סא ע"ב), 689 ש' 37; בירושלמי לפנינו 'דרש', אולם בקטע זוסמן, עמ' 33 ש' 47, 'אתייה', וראה מה שכתב על כך זוסמן, כתב-יד אשכנזי, עמ' 50, הערה 98. ראה גם לעיל הערה 576, על חילוף לכאורה בין 'אתייה דר' פלוני דלא כר'.

ראה גם: *אתיאי היא, *לא אתיאי

אתפלגון ('אתפלגון';⁶⁰⁵ לעתים נדירות משובש⁶⁰⁶) - 'נחלקו'. מונח הצעה, נפוץ.

ספרות - אלת"י ו, עמ' 690-691; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 39; בארי, תענית, עמ' 41 הערה 117, 45, 62 הערה 20, 63 הערה 26; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 156; זוסמן, שקלים, עמ' 32 הערה 99; מוסקוביץ, בירורי ירושלמי, עמ' 162; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 260; פרנקל, מבוא הירושלמי, ט ע"א; שטמברגר, קטעי ירושלמי, עמ' 293

'אתפלגון' מציע מחלוקת חדשה שלא נזכרה לפני כן בסוגיה, על דרך 'איתמר' בבבלי, כגון:

1. היה עומד ומתפלל בשבת ושכח שלשבת והזכיר שלחול, ר' חונא אמ' **אתפלגון** רב נחמן בר יעקב ורב ששת: חד אמ' חותך את הברכה, וחרנה אמ' גומר את הברכה (ברכות ד, ד [ח ע"ב], 39 ש' 10)
2. מהו ליגע במושך? רבנן דקיסרין אמרין, **אתפלגון** ר' יוחנן ור' יוסי בר חנינה: ר' יוחנן אמ' אסור, ר' יוסי בר חנינה אמ' מותר (שבת א, ט [ד ע"ב], 375 ש' 21)
3. ר' יעקב בר אחא אמ', **אתפלגון** ר' [נחמן] {נחמיה} ⁶⁰⁷ ורבנן: ר' [נחמן] {נחמיה} ⁶⁰⁸ אמ' המוציא לחם מן הארץ, ורבנן אמרי מוציא לחם מן הארץ (ברכות ו, א [י ע"א], 49 ש' 48)

'אתפלגון' עשוי להציע מחלוקת תנאים⁶⁰⁹ ומחלוקות אמוראים (הרבה יותר נפוץ). על פי רוב, המונח מציע מחלוקת הפותחת דיון חדש, אולם לעתים מחלוקת זו מוצעת כדי להציע תשובה לבעיה⁶¹⁰ או תירוץ לסתירה⁶¹¹ (במקרים כאלה, אפשר שהתירוצים השונים אינם שוללים זה את זה, אלא הדברים הם בבחינת 'מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי'). לעתים נדירות צד אחד במחלוקת שהוצעה בלשון 'אתפלגון' קרוב מאוד או אפילו זהה מצד תוכנה לדעה שהוכאה לפני כן, והוא נבדל ממנה רק בכך שהוא מיוחס לחכם אחר, ולכן דעה זו מוצגת על ידי המונח במסגרת מחלוקת חדשה שלא נזכרה לפני כן.⁶¹²

-
- אלמוני ו*ר' פלוני דלא כר' אלמוני; ושוב, נראה כי הגרסה עם 'אתיאי' היא שיבוש.
- 605 הכתיב ביו"ד הרבה יותר נפוץ בכי"ל. שני הכתיבים מתועדים בשרידי הירושלמי (ראה למשל שם, עמ' 23 ש' 8: 'אתפלגון', אולם בעמ' 100 ש' 6: 'דאיתפלגון', ואילו שם ש' 13: 'דאתפלגון').
- 606 ראה ערלה א, ח (סא ע"ג), 337 ש' 8: 'פליגי בה כהנא ור' יוחנן' (גרסה זו באה בקטע שהוא השלמת גר"ש על ידי המגיה), אולם במקבילה (ע"ז ג, ו [מג ע"א], 1398 ש' 2) אל נכון ('אתפלגון'), וקרוב לוודאי שהצורה בערלה משקפת השפעת הבבלי. ראה גם יבמות ז, ה (ח ע"ב), 863 ש' 29: 'ועוד מן הדא דאמ' ר' יעקב בר אחא, פליגינן ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש'; אף כאן מסתבר שצ"ל 'אתפלגון' במקום 'פליגינן'.
- 607 כן צ"ל כאן ובהמשך; ראה אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 360, הערה 5.
- 608 ראה ההערה הקודמת.
- 609 כגון דוגמה 3 לעיל (ודאה לעיל הערה 607); חלה ג, ג (נט ע"א), 323 ש' 21 ('דאתפלגון'); שבת ז, ג (י ע"ג), 412 ש' 40 ('דאיתפלגון').
- 610 כגון דוגמה 2 לעיל; ברכות ד, א (ז ע"ג), 34 ש' 14 ומקבילה; נזיר ח, י (נו ע"ב), 1131 ש' 31.
- 611 ראה למשל דמאי ב, ד (כג ע"א), 124 ש' 13; תענית ד, ג (סח ע"ב), 729 ש' 22 ומקבילה (שם כל הקטע נמצא בהגהת המגיה); מכות א, ה (לא ע"א), 1333 ש' 38.
- 612 ראה למשל ביצה ה, ב (סג ע"א), 699 ש' 49 (מוסב על דברי המשנה שם: 'ולא מקדישין'); ר' יעקב בר אחא

שני סגנונות מקובלים אצל 'אתפלגון': (א) נושא המחלוקת, ובכלל זה בעיה] - 'אתפלגון ר' פלוני ור' אלמוני, ר' פלוני אמר [...] ור' אלמוני אמר';⁶¹³ (ב) 'אתפלגון' - [קביעותיהם של בעלי הפלוגתא].⁶¹⁴ במקומות אחדים לא ידוע מי מבעלי הפלוגתא מחזיק באיזו דעה, ובמקרים כאלה רגיל הסגנון 'אתפלגון ר' פלוני ור' אלמוני, חד אמר [...] חורנה (לפעמים: חד) אמר [...]'.⁶¹⁵ בכמה מקומות מצאנו מחלוקות בלי שיקדם לכך 'אתפלגון', אף על פי שלכאורה מתאים שהמונח יבוא כאן,⁶¹⁶ ולכן נראה שאפשר לראות את 'אתפלגון' כ'מונח נשמט'. בדרך כלל 'אתפלגון' מציע מחלוקות בענייני הלכה, אולם במקומות ספורים המונח מציע דרשות פסוקים המיוחסות לחכמים שונים.⁶¹⁷

בדרך כלל 'אתפלגון' בא בסתמא דגמרא, אולם יש שהוא בא בפי אמוראים נקובי שם.⁶¹⁸ במקומות מספר מצאנו את הצורה 'דאתפלגון', המציעה מראה מקום למחלוקת שנוכחה לעיל.⁶¹⁹ (לעתים קרובות בלשון 'תפלוגתא' וכדומה⁶²⁰). לפעמים הלשון 'דאתפלגון' בא כאשר רק צד אחד במחלוקת רלוונטית - כנראה, מפני שדעה זו נמסרה בבית המדרש יחד עם הדעה החולקת עליה.⁶²¹ לעתים נדירות אפשר ש'דאתפלגון' מציע מחלוקת עצמאית שאינה מתקשרת לאמור לפני כן,⁶²² ואין לדעת אם הדבר נובע משיבוש, שנשמט בטעות משפט קישור שעליו

בשם ר' אימי, איתפלגון ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש, חד אמר מקדישין, וחורנה אמר אין מקדישין; תעניות ד, ח (סח ע"ד), 733 ש' 22; מגילה א, ב (ע ע"ב), 742 ש' 7.

613 ראה למשל דוגמאות 1-2 לעיל; שבת ז, א (ט ע"א), 402 ש' 22.

614 ראה למשל דוגמה 3 לעיל; פאה ח, ז (כא ע"א), 111 ש' 34; נזיר ג, ו (נב ע"ד), 1107 ש' 17.

615 ראה למשל מע"ש ד, ד (נה ע"א), 299 ש' 35; ביצה א, ג (ס ע"ב), 684 ש' 13; סוטה ב, ג (יח ע"א), 915 ש' 44.

616 ראה למשל מעשרות ב, ג (מט ע"ד), 269 ש' 40; שבת ז, ב (י ע"א), 409 ש' 30, ושם ע"ב, ש' 33; גיטין א, ו (מג ע"ד), 1058 ש' 27. ומעניין, שבמקום אחד הירושלמי משתמש בלשון 'אתפלגון' (ראה פאה ח, ז וכא

ע"א), 111 ש' 34, בעוד שבמקבילה המדרשית לקטע זה המונח חסר (ראה וי"ר לד, יד [מהדורת מרגליות, עמ' תתב]).

617 ראה מע"ש ה, ח (נו ע"ג), 309 ש' 17 ושם ע"ד, ש' 25.

618 ראה למשל דמאי ז, ט (כו ע"ג), 144 ש' 10; שבת ב, ה (ה ע"א), 380 ש' 11; מכות א, ה (לא ע"א), 1333 ש' 38. כמו כן יש שהמונח בא בפי קבוצת חכמים ('רבנן דקיסרין', דוגמה 2 לעיל), שלשלת מוסרים (כגון גיטין

א, א [מג ע"א], 1053 ש' 27; סנהדרין ד, ח [כב ע"ב], 1287 ש' 31, או חכם אנונימי למחצה ('חד רבנין נפק מבית וועדא', ע"ז ה, יג [מה ע"ב], 1410 ש' 31).

619 ראה למשל דמאי ז, ח (כו ע"ג), 143 ש' 35 (אחרי דין כדעתיה ודין כדעתיה; בכי"ל שם 'ואיתפלגון', אבל ברור שצ"ל 'דאיתפלגון', והשווה כי"ר [דאת לפגון] (!) וכי"ס [דאיתפלגון]); יבמות ח, א (ט ע"א), 867 ש' 28 (אחרי 'אתיין אילין פלוגותא כאינן פלוגותא'; שבועות ב, א (לג ע"ד), 1345 ש' 48 (אחרי 'מחלפה שיטת ריש לקיש, מחלפה שיטת ר' יוחנן'); וראה ההערה הבאה.

620 ראה למשל שבת ז, ג (י ע"ג), 412 ש' 40 ('מחלוקת'); פסחים ב, ג (כט ע"א), 509 ש' 11 וגיטין ב, א (מד ע"א),

1059 ש' 13 ('תפלוגתא'); ב"ק ב, ו (ג ע"א), 1192 ש' 8 ('ייבא כתפלוגתא').

621 כגון דמאי ג, ד (כג ע"ג), 127 ש' 27 ומקבילות (שחלק מהן הן רק מקבילות חלקיות): 'תיפתר כמאן דאמר כותי כגוי, דאיתפלגון: כותי כגוי, דברי [ר'], רבן שמעון בן גמליאל או', כותי כיש' לכל דבר'; פאה ד, ה (יח ע"ב), 96 ש' 37 (בד"ו שם בטעות: 'ואיתפלגון'); שקלים ד, ה (מח ע"ב), 616 ש' 23 ומקבילה.

622 ראה פסחים ט, ה (לז ע"א), 553 ש' 14, 20 (אולם הפירוש המדויק עדיין צריך עיון); שקלים ד, ה (מח ע"א), 616 ש' 11; אך שמא כאן 'דאיתפלגון' בא באשגרה מלהלן בסוגיה, מח ע"ב, שם ש' 23, שם המונח מתאים (עיין שם).

מוסב 'דאתפלגון', או שניתוספה בטעות דל"ת לפני המונח, או שמא לפנינו צורה תקנית אך נדירה להצעת מחלוקת חדשה.⁶²³

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

'אתפלגון' אינו נרדף לשום מונח אחר בירושלמי, ואף אינו מתחלף במונחים אחרים. במבט ראשון נראה ש'אתפלגון' דומה ל*'תרין אמורין' (מונח המציע גם דברי תנאים; עיין ערכו), אלא שבשונה ממונח זה, אצל 'אתפלגון' זהותם של החולקים תמיד ידועה, גם אם לא ידוע איזה מהם אמר מה, מה שאין כן אצל 'תרין אמורין'.

נראה כי גם הלשון 'תני', כשהוא מציע מחלוקת אמוראים - הוראה שאמנם נדירה⁶²⁴ - מתפרש לעתים כמו 'אתפלגון', אף שבדרך כלל הוראותיהם של שני המונחים שונות.

ראה גם: תפלוגתא

623 השווה כיוצא בזה בקשר למונח 'דתני/גן', ועיין ערכו, ליד הערה 177 ואילך (ושמא הוא הדין גם ל'כיי דתנינן תמן'; עיין ערכו, ליד הערה 147 ואילך).

624 עיין ערכו, ליד הערות 144, 145.

ב

בדא ('בהדא';¹ לפעמים משובש כ'כהדא'² או 'והדא',³ וכן יש שהצורה 'בדא תני' שובשה כ'בדא דתני'⁴) – 'בזו [...]?' מונח קושיה, מצוי.

ספרות – אלת"י ב, עמ' 758–759, 760; אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 59; נאה, ביקורת, עמ' 585; רידב"ז, סנהדרין פ"א ה"א (א ע"ב), ד"ה מה

'בדא' מציע קושיות על האמור לפניו, ששיעורן הוא שאם מדובר במקרה שהוצע לפני כן, האמור שם לא ייתכן, כגון:

1. [משנה: 'הלוקח פירות ממי שאינו נאמן על המעשרות ושכח לעשרן, שואלו בשבת ואוכל על פיו'.] ר' ביבי בשם ר' חנינה, אימת שבת עליו, והוא אמ' א(ימ)[מ]ת. ואם אימת שבת [עליו], **בדה תנינן** 'חשיכה מוצאי שבת לא יאכל עד שיעשר'! – מפני אחד שאין אימת שבת עליו (דמאי ד, א [כג ע"ד], 128 ש' 37)
2. [משנה: 'עבדה זרה שלנכרי אסורה {מידו של} >מיד, ושל<⁶ ישראל משתעבד'.] באומן שעושה למכור לשוק היא מתנית', שכיון שגמרה, דבר בריא שהשתחוה לה. ר' יוסי בעי, אם דבר בריא שהשתחוה לה, **בדא תנינן** 'עבודה זרה שלנכרי

1 ראה למשל כלאים א, ט (כו ע"ב), 148 ש' 48; שביעית ג, ח (לד ע"ד), 188 ש' 31, 32; חגיגה א, א (עו ע"א), 777 ש' 21; וראה גם יבמות ב, י (ד ע"א), 840 ש' 22 ('בהא [!] תני'), אולם בקטע זוסמן, עמ' 79 ש' 42, 'בדא תני'.

2 ראה למשל דמאי ב, א (כב ע"ג), 121 ש' 2; שביעית ט, ט (לט ע"א), 212 ש' 13, 16; שבת א, א (ב ע"ג), 364 ש' 4 ('כהדא דתני', וכן משובש בשרידי הירושלמי, 62 ש' 32; לתיקון המתבקש השווה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 6). דוגמה מעניינת במיוחד לשיבוש כזה מצויה בשבת יט, א (טז ע"ד), 444 ש' 24, שם כתוב 'בדה תנינן' בגוף כ"ל, אולם המגיה הגיה 'כהדא' במקום 'בדה'! ראה גם נאה, ביקורת, עמ' 585.

3 ראה פסחים א, ח (כח ע"א), 502 ש' 50 ושם 503 ש' 3; גיטין ה, ד (מז ע"א), 1075 ש' 13 (ויושם לב, שבכל הדוגמאות הללו כתוב 'והדא ד' [!]).

4 ראה למשל דמאי ב, א (כב ע"ג), 121 ש' 2; שבת א, א (ב ע"ג), 364 ש' 4 (ראה לעיל, הערה 2); ביצה א, ג (ס ע"ב), 683 ש' 45 (כך גם בשרידי הירושלמי, עמ' 163 ש' 11 ועמ' 165 ש' 11–12).

5 בקונקורדנציה יחדו ערכי משנה לצורות 'בדא כתיב' ו'בדא תני' (עמ' 760), וכן הובאו בנפרד דוגמאות של 'בדא' הבא בצורות אחרות (כגון 'בדא אמר ר' פלוני'; ראה שם, עמ' 758–759, ערך 'בדא'), אלא שרבים מן הפריטים בערך הזה אינם עניין ל'בדא' כמונח.

6 התיקון כאן והניקוד שבהמשך אינם נמצאים בגוף כ"י קויפמן, ונוספו כאן כדי להקל על הקורא.

אסורה מיד ושליש⁷ 'ראל' עד שתיעבד⁸ ('ולמה של ישראל אינה אסורה מיד')?
(ע"ז ד, ד [מג ע"ד], 1402 ש' 25)

'בדא' מציע קושיות המבוססות על סתירה מצד ההיגיון או המציאות למקור הנידון, ולא על מקור ספרותי הסותר את האפשרות הנידונה.

'בדא' בא בסגנונות שונים, כגון 'בדא כתיב', 'בדא ר' פלוני אומר', 'בדא תני/נן', ואף 'בדא - [נשוא]⁷. במקרים אחדים 'בדא' בא אחרי משפטי תנאי, בסגנונות כמו 'ומה אנן קיימין'⁸ - (ו)אין/ (ו)אם X, בדא [...]'.⁹ כמו כן, יש שבא 'וקשיא' לפני 'בדא'.¹⁰ הסגנון המקובל אצל המונח הוא אפוא: [קביעה¹¹] - [לפעמים: אפשרות פרשנית או הלכתית הנוגעת לקביעה] - בדא - [לפעמים: לשון הצעה, כגון 'כתיב', 'תני/נן'] - [ציטוט או פרפרזה של הקביעה הקודמת למונח]? בדרך כלל התלמוד אינו מוסיף פרשנות לקביעה הבאה אחרי המונח, כנראה מפני שברגיל אין צורך בכך כדי להבהיר את פשר הקושיה.¹²

במספר מקומות נראה במבט ראשון ש'בדא' מתפרש בניחותא,¹³ אולם מסתבר שמקורות אלה משובשים, כגון על ידי חילוף חלקי המשפט (שלפנינו כתוב 'אם ב-X, בדא Y, אם ב-Z, בדא A', וצ"ל: 'אם ב-X, בדא A').

- 7 כגון 'בדא חכמ' מכשירין / ר' יודה פוסל' (גיטין ג, ב [מד ע"ד], 1063 ש' 10, 17), 'בדא מה שעשה עשוי / ישלם מביתו' (סנהדרין א, א ויה ע"א), 1263 ש' 33, 34; וראה להלן, הערה 13). לעומת זאת, איננו עוסקים כאן בצורה *בדא פליגין/אתפלגון; עיין ערכו.
- 8 כגון דמאי ב, א (כב ע"ג), 121 ש' 2; חגיגה א, א (עו ע"א), 777 ש' 21 (אולם הפירוש המדויק עדיין צריך עיון); סנהדרין א, א (יח ע"א), 1263 ש' 33, 34.
- 9 כגון דוגמה 1 לעיל; יבמות ב, י (ד ע"א), 840 ש' 22; גיטין ג, ב (מד ע"ד), 1063 ש' 10, 17.
- 10 כגון פסחים א, ח (כח ע"א), 502 ש' 50 ושם 503 ש' 3 (לגרסה כאן ראה לעיל, הערה 3); שקלים ד, י (מח ע"ג), 618 ש' 3, 10; גיטין ג, ב (מד ע"ד), 1063 ש' 10, 17.
- 11 במקום אחד נראה שהקביעה הרלוונטית אינה באה לפני המונח, כמתואר בפנים, אלא אחריו; ראה ביצה א, ג (ס ע"ב), 683 ש' 45: 'אם באנדרוגינס שתקע, בדא (ד)תני אין לו תשובה, <ד>אמ' ר' אבי(י)ן, זה אחד מארבעה דברים שהיה ר' חייא הגדול או' אין להן תשובה'. ברם מסתבר שבמקור כללה הברייתא הנזכרת את המשפט המובא בהמשך, אלא שנתקצרו הדברים או שנסתרו השורות לפנינו. השווה תוספתא ביצה, א, ז (מהדרות ליברמן, עמ' 281), ואין כאן מקומו להאריך.
- 12 אולם במקרה אחד התלמוד מציע דיוק שעליו מבוססת התמיהה אחרי המונח; ראה סנהדרין ט, ג (כו ע"א), 1312 ש' 27 ('אם בשלא עמדוהו למיתה, בדא כת' "ואם יקום [...] ונקה המכה" - הא אם לא קם חייב! אלא [...] וראה להלן, הערה 14).
- 13 כך למשל בסנהדרין א, א (יח ע"א), 1263 ש' 33, 34, אך ברור שצריך להגיה, כפי שכבר הציע הרידב"ז על אתר (ד"ה מה). ראה גם שבת ז, א (ט ע"א), 402 ש' 40, 43, ומה שפירש בו אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 59 והערה 3, אולם קרוב לוודאי שאין דבריו נכונים; ראה למשל ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 122; וולד, כלל גדול, עמ' 254-253; גיטין ח, יב (מט ע"ד), 1090 ש' 29, אלא שכל הסוגיה צריכה עיון גדול, וקשה לומר עליה דברים ברורים (ומסתבר שהלשון 'בדא' כאן, הבא בקטע המופיע רק בהגהת המגיה, מקורה באשגרה, ואין כאן מקומו להאריך). ראה גם שבועות ז, א (לו ע"ג), 1365 ש' 42, שפני משה פירשו בניחותא, אולם הפירוש המדויק עדיין צריך עיון. - כקוריות, מעניין להעיר על השימוש בניחותא בלשון 'בדא' (בצורה 'בהדא') בב"ר ז, ד (מהדרות תיאודור-אלבק, עמ' 53) ('בהדא פרס בן לקיש מצדתיה אדכהנא' !!), אולם במקבילה בירושלמי (כלאים א, ו [כו ע"א], 147 ש' 21) כתוב 'הכא' במקום 'בדא' (בפעם הראשונה; בירושלמי אין משפט המקביל להיקרות השנייה של 'בהדא' שבב"ר).

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקומות ספורים נראה ש'בדא' [...] מתחלף ב'הדא' [...] 14 כשהמונח האחרון מתפרש בתמיהה (עיין ערכו). אכן נראה ששני המונחים קרובים מאוד במשמעותם (כש'הדא' היא מתפרש בתמיהה), ואולי גם נרדפים (כמובן, במקומות רבים 'הדא' היא מתפרש בניחותא, בניגוד ל'בדא'). במקומות ספורים נראה שהלשון *'על הדא' במסכת נזיקין מתפרש כמו 'בדא' שבשאר הירושלמי, 15 כשם שלעתים 'בדא' בירושלמי נזיקין מתפרש כמו 'על הדא' שבשאר הירושלמי (עיין ערכו). 16

ביניהון 17 – 'ביניהם'. מצוי.

ספרות – אלת"י ב, עמ' 410-411; 18; זוסמן, כתב-יד אשכנזי, עמ' 48 הערה 89

'ביניהון' מציע מקרה נפקות בין שתי דעות, על דרך 'ביניהון' בבבלי, כגון:

1. אין בין יום טוב לשבת אלא אוכל נפש בלבד. 'תני, ר' יהודה אומר, אף מכשירי אוכל נפש התיירו'. 19 מה ביניהון? רב חסדא אמ', לחדד ראשו של שפוד ביניהון ('אסור לפי המשנה ומותר לפי ר' יהודה'). ר' חנינה בריה דר' אבהו אמ', להוציא אש מן העצים ביניהון (ביצה ה, ב [סג ע"ב], 700 ש' 23, 24 ומקבילה)

- 14 ראה שבת ה, ד (ז ע"ג), 393 ש' 44 (בשיבוש קל, 'בדא דתנן', ומסתבר שצ"ל 'בדא דתנינן'; השווה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 99), לעומת המקבילה בביצה ב, ח (סא ע"ד), 692 ש' 6-7 ('הדא היא דתנינן'). אפשר כמובן שחל שיבוש באחת הסוגיות, שהרי שני המונחים קרובים מבחינה גרפית, אולם לאור העובדה ש'הדא' היא דתנינן עשוי להתפרש כמו 'בדא דתנינן' גם לולא החילוף, אין הכרח להניח כך. וכן סנהדרין ט, ג (כו ע"א), 1312 ש' 27, 29 ('בדא כת'), לעומת המקבילה בנויר ט, ה (נח ע"א), 1136 ש' 2, 4 ('הדא היא דכת').
- 15 ראה ב"מ ח, ה (יא ע"ד), 1234 ש' 35 ('על דא', וכך גם בכ"א, אולם הפירוש המדויק עדיין צריך עיון); ב"ב י, יב (יז ע"ד), 1261 ש' 29.
- 16 אך דוק, אין כאן חילוף עקיב בין שתי העריכות בעניין זה, שכן יש 'על הדא' בנוזיקין שמתפרש כהוראתו בשאר הירושלמי (עיין ערכו).
- 17 לעתים רחוקות 'ביניהם' או 'ביניהון' בעברית, אך קרוב לוודאי שאלו הן צורות תנייניות (השווה זוסמן, כתב-יד אשכנזי, עמ' 48, הערה 89), כגון מגילה א, ז (עא ע"א), 746 ש' 6; סוטה ח, ז (כג ע"א), 942 ש' 44; קטע זוסמן, עמ' 66 ש' 19 (אולם להלן שם, עמ' 67 ש' 25, 'ביניהון', כמקובל).
- 18 אולם לא כל הדוגמאות שבערך זה הן עניין למונח שלפנינו, מה גם שהובאו בו היקרויות של הביטוי 'מה ביניהון' (עיין ערך 'מה נפק מן ביניהון').
- 19 ההשלמה היא על פי המקבילה (אמנם שם הדברים באים בהגהת המגיה, אולם ברור שהדיון בהמשך מוסב על דברים כאלה; השווה תוספתא מגילה א, ז [מהדורת ליברמן, עמ' 345]; ושםא הדיון בירושלמי מוסב על ברייתא שאינה לפנינו, כמצוי בתלמוד זה (ראה למשל מוסקוביץ, ברייתות חסרות, ובספרות הרשומה שם).

2. 'וכלה מכפר את הקודש'. אית תניי תני אם כילה כיפר, ואית תניי תני אם כיפר כלה [...] מחלוקת ביניהון: מאן דאמ' אם כיפר כילה, <אין>²⁰ השיריים מעכבין. מאן דאמ' אם כילה כפר, {אין} השיריים מעכבין (יומא ה, ז [מג ע"א], 586 ש' 47)

במקרים רבים 'ביניהון' עונה על שאלות בסגנון 'מה ביניהון / מה נפיק מן ביניהון',²¹ והוא מציע את מקרה הנפקות או את יסוד הנפקות במילה בודדת או בפרזה קצרה²² ('X ביניהון'). במקומות אחרים 'ביניהון' בא אחרי זוג של דעות תנאיות כדי להסביר או לפרש את המחלוקת, מבלי שתקדם לכך שאלת 'מה (נפיק מן) ביניהון'.²³ לפעמים בא אחרי מקרה הנפקות פירוט הדין לפי כל אחת מן הדעות הרלוונטיות²⁴ (בסגנונות כגון 'על דעתיה דר' פלוני [...]'), 'מאן דאמר [...] מאן דאמר' (וכדומה) – [הדין הרלוונטי], אבל לא תמיד.²⁵

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

אין מונחים אחרים שמתחלפים בלשון 'ביניהון' או הנרדפים לו או הקרובים לו במשמעותם.

- 20 ברור מצד העניין שצריך להחליף את איברי המשפט (וכן הגיהו המפרשים), אלא שאפשר שיש להחליף את סדר התנאים (מ'אם כיפר כילה' ל'אם כילה כיפר') ולא את התוצאות, כפי שהוצע כאן.
- 21 ראה למשל דוגמה 1; תרומות ז, א (מד ע"ד), 242 ש' 31, 32 ומקבילות; ר"ה א, א (נו ע"ב), 660 ש' 14. עם זאת, במקרים רבים מקרה הנפקות מוצע אחרי 'מה (נפיק מן) ביניהון' בלי הלשון 'ביניהון'; עיין ערך 'מה נפיק מן ביניהון' ובדוגמאות שם.
- 22 לעתים מדובר בפרזה ארוכה יחסית, כגון תרומות ז, א (מד ע"ד), 243 ש' 2 ומקבילות ('המצית גדישו שלחבירו ביום טוב ביניהון'); חלה ג, ז (נט ע"ג), 325 ש' 50 ('כדי שיהא זקוק ליתן לשבט ביניהון').
- 23 ראה למשל דוגמה 2; עירובין ו, א (כג ע"ב), 478 ש' 45; כתובות ה, ה (ל ע"א), 982 ש' 50.
- 24 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; ר"ה א, א (נו ע"ב), 660 ש' 14; מו"ק ג, ה (פב ע"ב), 813 ש' 48.
- 25 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; שקלים ד, ט (מח ע"ב), 617 ש' 38; מגילה ד, יב (עה ע"ג), 774 ש' 10.

בעי²⁶ ('בעא'; ²⁷ 'בעיין' ו'בעון' בלשון רבים; ²⁸ לפעמים בא בשיבוש במקום 'בשם'²⁹ או 'כיני'³⁰) - 'שאל, הציע'. נפון.

ספרות - אלת"י ב, עמ' 501-513, 514-516; אלבק, השלמות ותוספות למשנה מועד, עמ' 500; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 24; אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 376 ש' 23; אפשטיין, מדרוקי ירושלמי, עמ' 55; אשכנזי, נחמד למראה, קסה ע"ד-קסו ע"ב; בארי, תענית, עמ' 76; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 22; גינצבורג, פירושים וחיידושים, א, עמ' מג, 17-18, 237; גליון אפרים, גיטין פ"א (ד ע"א, ה ע"ב); דיימונד, אמרי שפר, עמ' 432; חיד"א, יעיר און, מערכת הבי"ת, אות לח; ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 225; ליברמן, תוספתא כפשוטה, ט, עמ' 94 הערה 15; שם י, עמ' 407 הערה 5; מאיר, משיבים או שואלים, עמ' 171-172, 175-177; מוסקוביץ, בירורי ירושלמי, עמ' 161 הערה 23; מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 195, 202-203; מוסקוביץ, לישני אחרני, עמ' 72; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 64 הערה 11, 72, 74, 77, 78, 80, 87, 88, 92, 104 הערה 13, 116 הערה 10, 169-168 הערה 33; מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 545; מוסקוביץ, תקלה, עמ' 139 הערה 45; מנדלסון, שאל, עמ' 56; ר' משה תקו, בתוך מגדל עוז, הלכות שקלים ג, ה; נאה, ביקורת, עמ' 584-585; סוקולוף, מילון, עמ' 108; ספר חרדים, ברכות פ"א ה"א (ב ע"א), ד"ה ר' יוסי בר בון; עסיס, סוגיות מקבילות, עמ' 147; פרנקל, מבוא הירושלמי, ט ע"ב-י ע"א; קלמין, חכמים, עמ' 92-93; רוזנטל, קטעי בולוניה, עמ' 237-238; רש"ס, פתיחה, ד"ה בעי; תמר, עלייתמר, זרעים, ב, קפה ע"ב, ד"ה ראב"פ בעי

26 תיבה זו מנוקדת בעי בשרידי הירושלמי, עמ' 102 ש' 21. במקום אחר התיבה מנוקדת כְּעִי; ראה שרידי הירושלמי, עמ' 271 ש' 13 (וראה שם ש' 14 ניקוד דומה - בעי).

27 כמובן, 'בעי' הוא צורת בינוני 'בעא' לשון עבר. בדרך כלל 'בעא' בא כחלק מן הביטוי 'ר' פלוני בעא קומי ר' אלמוני'; ראה למשל מע"ש ג, ח (נר ע"ב), 296 ש' 40; ר"ה א, א (נו ע"ג), 662 ש' 15; סנהדרין א, ב (יח ע"ג), 1267 ש' 19 (מחבר הקונקורדנציה שילב את הצורות 'בעי' ו'בעא' בערך אחד). עם זאת, במקומות מספר מצאנו את הצורה 'בעי' במקום 'בעא' בביטוי הנזכר (מן הסתם באשגרה מן הצורה השכיחה יותר); ראה למשל סוטה ג, ח (יט ע"ב), 923 ש' 21; נדרים ח, ג (מ ע"ד), 1041 ש' 7; גיטין ה, י (מז ע"ג), 1078 ש' 40 (אולם במקבילה כתוב 'בעא'; ראה שביעית ה, ט ו'לו ע"א), 195 ש' 31; ב"ק ד, ז (ד ע"ג), 1199 ש' 27 (לפנינו 'בעי', אולם בכי"א עמ' 14 ש' 108, 'בעה'). אמנם, יש ש'בעא' מזדמן מחוץ לביטוי הנ"ל, אולם כחלק ממקומות אלה עד נוסח אחר גורס 'בעי' במקום 'בעא' (כגון ב"ק ג, ה ג ע"ד), 1194 ש' 38, 'בעא', לעומת כי"א עמ' 7 ש' 77, 'בעי'). דוגמה מעניינת במיוחד לחילוף כזה (חילוף כפול?) מצויה בקידושין א, ט (סא ע"ד), 1159 ש' 41; לפנינו שם 'ר' יונה בעה, ולמה לא תנינן', וכעין זה בקטע גניזה (שרידי הירושלמי, עמ' 228 ש' 15, אלא ששם כתוב 'בעי'), אולם במקבילה בערלה ג, ח (סג ע"ב), 347 ש' 14 כתוב 'ר' יונה בעי [!] קומי ר' יוסי, ולמה לא תנינן'. גרסת הסוגיה בערלה מקוימת על ידי כי"ר, קונטרס אחרון (שרידי הירושלמי, עמ' 333), אור זרוע, א, שכח (מא ע"ב), ותורתן של ראשונים א, עמ' 58, אולם כי"ס גורס שם 'בעא קומי ר' יוסי', כמתבקש. אולם ראשונים המצטטים את הירושלמי בלי לפרט מהיכן לקחו או המצטטים מערלה וקידושין יחדיו גורסים 'בעי', בלי 'קומי ר' יוסי' (ראה סמ"ג, מצוות לא תעשה, הלכות מאכלות אסורות, קמו גר ע"א, ותוספות, ע"ז סג ע"ב, ד"ה אין עודרין).

28 ראה אלת"י ב, עמ' 514-516. 'בעון' באה ברגיל כדי לציין חכמים אנונימיים ('בעון קומי ר' פלוני'); ראה שם (אלא ששתי הצורות הובאו ביחד באותו ערך). נראה שלעיתים נשתבשה צורה זו, כגון סוטה ה, ב (כ ע"א), 926 ש' 49; לפנינו 'בעי קומי' (בלי שמו של השואל), וצ"ל: 'בעון קומי', ואמנם כן הוא בכי"ר.

29 כגון שבת א, י (ד ע"ב), 375 ש' 29; סוטה ז, ה (כא ע"ד), 935 ש' 20 (ואכן בכי"ר שם כתוב 'בשם', אל נכון); ע"ז ג, ח (מג ע"א), 1398 ש' 43. ראה גם להלן, הערה 32.

30 עיין ערך 'כיני מתניתא', הערה 185.

31 יש לתקן את ההפניה לסימן 6ב, מס' 78 שם למס' 77.

'בעי' עשוי להציע שאלות וקושיות, וכנראה גם קביעות, על דרך 'בעי' בבבלי, כגון:

1. ר' זעירא בעי, מניין לכפורת שהוא טפח? (שבת א, א [ב ע"ד], 365 ש' 45)
2. רבן גמליאל ובית דינו התיירו באיסור שני פרקים הראשונים. ר' יוחנן בעי, לא כן תנינן: 'אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חבירו עד שיהא גדול ממנו בחכמה ובמיניין?' (שביעית א, א [לג ע"א], 179 ש' 13 ומקבילה)
3. רב נחמן בר יעקב בעי,³² מבוין אין פחות משני חצירות, חצר אינה פחותה משני בתים, מבוין שאורכו ורחבו שוין אינו ניתר בלחי וקורה אלא בפסים, כחצר (עירובין א, א [יח ע"ד], 454 ש' 14)

כאמור, 'בעי' רגיל להציע בעיות וקושיות.³³ ברבים מן המקרים שבהם 'בעי' מציע בעיות, מדובר בשאלות שלהן שתי תשובות אפשריות (לדוגמה, אם דבר מסוים אסור או מותר או אם אדם מסוים חייב או פטור); לעתים קרובות בעיות כאלו מנוסחות בסגנונות כמו 'מחו X' או 'מהו X' (שכיח ביותר),³⁴ אבל לא תמיד.³⁵ במקומות אחרים, 'בעי' מציע שאלות מסוגים אחרים.³⁶ במקרים רבים, כש'בעי' מציע קושיות, מונח קושיה אחר בא אחרי 'בעי' ולפני הקושיה (בסגנונות כמו: 'ר' פלוני בעי, והא תנינן / הגע עצמך / מעתה'), אבל לא תמיד.³⁷ 'בעי' בהוראה זו עשוי להציע קושיות ממקורות ספרותיים או קושיות שיסודן בסברה.³⁸ במספר מקומות נראה ש'בעי' מציע קביעות בניחותא³⁹ (כבדוגמה 3 לעיל), כפי שהעירו ראשונים, פרשנים וחוקרים.⁴⁰ ההנחה ש'בעי' מציע קביעות במקומות אלה ולא בעיות או קושיות מבוססת על שיקולים שונים, כגון היעדר מונחי שאלה נלווים ('מהו' וכדומה); היעדר תגובות

32 כך בגוף כ"ל, וכן גורסים ראשונים אחרים (ובכללם הראב"ה, שנוסחי ירושלמי 'מוגהים' רגילים אצלו) והמקבילה; השווה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 225. אמנם המגיה תיקן את הנוסח כאן ל'רב נחמן בר יעקב (בעי) [בשם ר' יוחנן], אולם נראה שלפנינו תיקון מכונן, שנועד לפתור את הקושי הקיים לפי גרסת גוף כ"ל: כפשוטם של דברים המשפט המוצע בלשון 'בעי' אינו בעיה, אלא קביעה. אולם לאמתו של דבר נראה שהוראה זו של המונח מתועדת במקומות שונים, גם אם חלקם מסופקים (ראה להלן, הערה 42).

33 בעיות - ראה למשל להלן הערות 34-36. קושיות - ראה למשל דוגמה 2 לעיל; שבת א, י (ד ע"ב), 375 ש' 27; סוטה ג, ח (יט ע"ב), 923 ש' 21.

34 ראה למשל ברכות ו, א (י ע"א), 50 ש' 6; שבת א, א (ב ע"ג), 365 ש' 1; כתובות יג, ב (לה ע"ד), 1013 ש' 48 ומקבילה.

35 ראה למשל ברכות ב, א (ד ע"ב), 13 ש' 31; פסחים ז, א (לד ע"א), 536 ש' 20; סוטה ב, ד (יח ע"א), 915 ש' 14.

36 כגון דוגמה 1 לעיל; מגילה ד, י (עה ע"ג), 773 ש' 43 ('מה טעמא'); ר"ה א, ב (נז ע"א), 665 ש' 27 ('תבואה [...] מאיזה דין לוקה').

37 ראה למשל הדוגמאות שציין פרנקל, מבוא הירושלמי, ט ע"ב.

38 'בעי' רגיל להציע קושיות ממקורות ספרותיים כשהוא מלווה במונחים הרגילים לשם כך, כגון 'והא כתיב' ו'והא תנינן'. קושיות מסברה - ראה למשל הדוגמאות אצל פרנקל, מבוא הירושלמי, ט ע"ב.

39 ושם יש קשר כלשהו בין 'בעי' במונח זה ללשון *'בעי מימר' (בסגנון 'ר' פלוני בעי מימר'), שכנראה מתפרש כך במקום אחד ומתחלף שם ב'בעי'. ראה שקלים ז, ז (נ ע"ד), 630 ש' 27 לפי כ"ל ('רבי מנא בעי מימר, בו ביום נתקרב בתחילה לעבודה, בו ביום נתמנה להיות כהן גדול, מביא שתים אחת לחינוכו ואחת לחובת היום'), לעומת שרידי הירושלמי, עמ' 139 ש' 23 (רק 'בעי').

40 ראה במיוחד רש"ס, פתיחה, ד"ה בעי; ספר חרדים, ברכות פ"א ה"א (ב ע"א), ד"ה ר' יוסי בר בון; פרנקל, מבוא הירושלמי, ט ע"ב-י ע"א (עם דוגמאות רבות, אולם ראה להלן בפנים ובהערה 42); ליברמן, תוספתא כפשוטה, י, עמ' 407, הערה 5.

למשפטים המוצעים על ידי המונח (שכן תגובות כאלו עשויות להתפרש כתשובות לבעיות); מבנה תחבירי שאינו נראה כבעיה.⁴¹ ברם על פי רוב אין בשיקולים אלה כדי להכריע באופן חד-משמעי, שהרי בעיות רבות בירושלמי מוצעות בלי מונחי שאלה נלווים ובלי תשובות. גם השיקול התחבירי אין בכוחו להכריע, שהרי בדרך כלל אין בירושלמי סימנים ברורים (פרט לסימנים תוכניים או טרמינולוגיים אחרים) העשויים להכריע אם משפט מסוים הוא קביעה או בעיה. לכן, יש מקום להסתפק בנוגע להיקריות רבות של 'בעי' שבהן נתפרש המונח כמציע קביעה, אם פרשנות זו אכן נכונה או הכרחית.⁴²

הסגנון הרגיל אצל המונח הוא 'ר' פלוני בעי', ולא 'בעי ר' פלוני', כבבבלי.⁴³ לפעמים מוצע מיד אחרי 'בעי' נתון המשמש כיסוד לבעיה, ואחר כך מפורטת הבעיה.⁴⁴

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במספר מקומות 'בעי' מתחלף ב'אמר',⁴⁵ ואכן נראה ששני הלשונות קרובים, אף על פי שאינם נרדפים, שהרי לעתים קרובות 'אמר' מציע קביעות, הוראה שהיא נדירה (אם אכן היא קיימת כלל) אצל 'בעי'. כמו כן, יש ש'בעי' מתחלף ב'שאל'.⁴⁶ ברם ספק אם מונחים אלה נרדפים, שכן ספק גדול אם 'שאל' מציע קביעות⁴⁷ (אף על פי שגם אצל 'בעי' אין הדבר ודאי, כאמור לעיל), מה גם ש'שאל' רגיל להציע שאלות שלהן שתי תשובות אפשריות ('ר' פלוני שאל, X מהו'; עיין ערכו), הוראה שבמקרים רבים אינה קיימת אצל 'בעי' (ברם דוק, הבדלים אלה בין שני המונחים אינם הבדלים עקרוניים, אלא הבדלים של שכיחות). ועוד, ש'בעי' עשוי להציע קושיות המבוססות על

41 קשה להציב קריטריונים מדויקים יותר בעניין זה, אולם נראה שזה היה אחד השיקולים המרכזיים, ואולי השיקול המרכזי, בהכרעותיו של פרנקל בנוגע לדוגמאות שהביא (ראה ההערה הקודמת).

42 נביא דוגמה אחת כדי לשבר את האוזן, ואפשר ליישם את האמור כאן אצל רוב הדוגמאות של 'בעי' שנתפרש כמציע קביעות. סוכה ג, א (נג ע"ג), 645 ש' 31: 'ר' זעורא בעי, לולב טפח ובלבד שיזרה'. אפשר לפרש משפט זה כקביעה או כבעיה ('האם לולב טפח ובלבד שיזרה?'); בטקסט עצמו אין סימנים מכריעים לכאן או לכאן. – לפעמים נחלקו פרשנים וחוקרים אם יש לפרש היקרות מסוימת של המונח בניחותא או בתמיהה; ראה למשל רטנר, אהבת ציון וירושלים, תרומות, עמ' 28, ד"ה רבי יצחק בר לעזר בעי ובנסמן שם; הנ"ל, מגילה, עמ' 50, לעומת גינצבורג, פירושים וחידושים, א, עמ' 237; אפשטיין, מדקדוקי ירושלמי, עמ' 55; מוסקוביץ, בירורי ירושלמי, עמ' 161, הערה 23; גינצבורג, פירושים וחידושים, א, עמ' 17–18.

43 ראה נאה, ביקורת, עמ' 585, הערה 27.

44 ראה למשל ר"ה א, א (נו ע"ג), 662 ש' 15: 'ר' חגיגי בעא קומי ר' יוסה, כתיב "וביום השמיני ימול"; עבר ולא מלי'; פאה א, א (טז ע"ב), 85 ש' 17 ומקבילות; יבמות א, א (ב ע"ד), 832 ש' 16.

45 ראה במיוחד מוסקוביץ, מינוח, עמ' 72, ובנסמן שם; הנ"ל, סוגיות מקבילות, עמ' 545; הנ"ל, כפלי גרסה, עמ' 202–203; רוזנטל, קטעי בולוניה, עמ' 237–238 ובהערות שם. – לחילוף בין 'בעי' ל'בעי מימר', ראה לעיל הערה 39.

46 ראה מוסקוביץ, מינוח, עמ' 77. בכמה מקומות 'בעי' מתחלף ב'שאל' על ידי גיוון המינוח; ראה למשל פאה ז, ו (כ ע"ב), 108 ש' 12 ומקבילה ('בעי', אך להלן ש' 17, 'שאל'); פסחים ד, ד (לא ע"א), 520 ש' 4 ('שאל' – להלן ש' 6); ביצה א, ה (ס ע"ג), 685 ש' 40 ('שאל' – לעיל ש' 39). חילוף כזה מצוי גם בין הירושלמי למדרש: במד"ק ב, ב (פא ע"ב), 808 ש' 42 'שאל', אולם במקבילה בב"ר מז, י (מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 477), 'בעה'.

47 עיין ערך 'שאל', ליד הערות 9, 10.

מקורות ספרותיים ('ר' פלוני בעי, ולא כן תנינן [...] וכדומה), דבר שאינו מקובל אצל 'שאל'. כמו כן נראה ש'בעי' מתחלף במונח 'מקשי' על ידי גיוון המינוח,⁴⁸ וגם מונחים אלה קרובים מאוד, אלא שבניגוד ל'בעי', ברור ש'מקשי' אינו מתפרש בשום מקום בניחותא. נראה כי 'בעי' קרוב מאוד גם ל'התיב', אלא ש'התיב' מציע רק קושיות, ולא בעיות או קביעות, כמצוי אצל 'בעי'.

נראה ש'בעי' מתחלף במקום אחד ב'הוי' במסגרת 'לישנא אחרינא',⁴⁹ ונראה ש'הוי' עשוי להתפרש כמו 'בעי' במקומות אחדים. עם זאת, ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'בעי' משמש בעיקר להצעת שאלות וקושיות, ואילו 'הוי' מציע אמירות-קביעות במקרים רבים (עיין ערכו).

במקום אחד הצורה 'ר' פלוני בעא קומי ר' אלמוני' מתחלפת בביטוי 'קם ר' פלוני עם ר' אלמוני',⁵⁰ ונראה שאין הבדל בין שתי הצורות מצד משמעותן.⁵¹

48 ראה מעשרות ה, ד (נא ע"ד), 281 ש' 30: 'מה את בעי מר' עקיבה [...] אין יסבור [...] יאות את מקשו' (ש' 33; והכוונה ל'בעי' הנ"ל).

49 ראה מוסקוביץ, לישני אחריני, עמ' 72.

50 ראה שבועות ד, י (לה ע"ד), 1356 ש' 45 ('בעא') לעומת מקבילותיו, וראה מה שכתבנו על כך בערך 'קם [...]', הערה 29.

51 עיין ערך 'קם [...]'.

ד

דברי הכל היא¹ (גם 'דברי הכל היא הכא'²; 'דברי הכל הוא'³ לפעמים משתבש כ'דברי הכל', בלי 'היא' בסוף⁴). מונח לזיהוי מקורות, נפוץ.

ספרות - אלת"י ב, עמ' 807-810⁵

'דברי הכל היא' מציין שמקור הלכתי או דין מסוים הוא נכון אליבא דכולי עלמא, בניגוד לאפשרות אחרת שהוצעה בסוגיה (בדרך כלל לפני המונח), שלפיה העניין הנזכר נכון רק אליבא דתנא מסוים, כגון:

1. [משנה: 'כרשני מעשר שיני [...] ניכנסים לירושלם ויוצאין']. מתנית' דרבן שמעון

- 1 ערך זה עוסק במונח 'דברי הכל היא', ולא בצורה 'דברי הכל', שהיא למעשה צורת משנה של המונח 'דברי ר' פלוני' או 'כדברי ר' פלוני', כגון במשפטים 'למה לית אנן פתרינ לה דברי הכל' (נדרים ג, ג ולח ע"א), 1026 ש' 38 ועוד); 'מה אנן קיימין? אם במרווחין, דברי הכל אסור' (שביעית ב, י ולד ע"ב), 185 ש' 44-45 ומקבילה, וכיוצא בזה עוד). נראה שהצורה 'דברי הכל' מזדמנת בעיקר כאשר הנשוא מצוין במפורש אחרי המונח, בסגנונות כגון 'דברי הכל אסור/מותר' וכדומה (כבדוגמה השנייה לעיל), או כשהיא מלווה בצורות שונות של הפועל 'פת"ר' (כבדוגמה הראשונה לעיל). הצורה 'דברי הכל' מזדמנת במקומות אחדים כשהיא מונגדת לקביעה שדעה מסוימת היא 'במחלוקת' (כגון תרומות א, ה ומ ע"ד), 221 ש' 42 ומקבילות, יבמות יג, ב ויג ע"ד, 892 ש' 50), אולם במקומות אחרים כתוב 'דברי הכל היא' אחרי 'במחלוקת', כגון מע"ש ג, ב (נד ע"א), 294 ש' 20 ומקבילה וב"ק ו, א (ה ע"ב), 1202 ש' 14 (כך לפי כ"ל וכן בקטע גניזה, אולם בכ"א, עמ' 20 ש' 7-8 המילה 'היא' חסרה). עם זאת, הצורה 'דברי הכל' מזדמנת גם במספר מקומות שאינם עונים על הקריטריונים הנ"ל, אם כי אין להוציא מכלל אפשרות שלפחות בחלק ממקומות אלה צ"ל 'דברי הכל היא' במקום 'דברי הכל'; ראה למשל ביצה ה, ב (סג ע"א), 698 ש' 33 ומר"ק א, א (פ ע"א), 801 ש' 4.
- 2 ראה למשל דוגמה 1 להלן; שבת יא, א (יב ע"ד), 424 ש' 12 ומקבילה; יבמות ח, ב (ט ע"ב), 869 ש' 30. אינני מוצא הבדל בין צורה זו, שהיא נדירה באופן יחסי, לצורה הרווחת יותר בלי 'הכא' בסוף, ולכן כללתי צורה זו כאן. - במקומות מסוימים במהדורת האקדמיה של כ"ל, הביטוי 'דברי הכל היא הכא' פוסק כאילו מדובר בצירוף של שני ביטויים, עם נקודה אחרי המילה 'היא' (ראה למשל שבת יא, א ויב ע"ד), 424 ש' 12 ור"ה א, י [נז ע"ג], 668 ש' 10), אולם ברור מצד העניין שהפסיק במקומות אלה שגוי, ויש לפסק כפי שהוצע בפנים.
- 3 כגון יבמות טו, ט (טו ע"ב), 901 ש' 2-3 (אך דוק, כל הקטע אינו בא בכ"ל, אלא בד"ו [בקטע זוסמן, עמ' 106 ש' 19, 'דברי הכל היא הכה']; וראה גם להלן, הערה 9); ב"ק ו, א (ה ע"ב), 1202 ש' 12; כ"א, עמ' 20 ש' 9. ונראה שצורה זו, הנדירה באופן יחסי, היא תניינית (השווה גם לצורה הרווחת של המונח 'דר' פלוני היא').
- 4 כגון ביצה ה, ב (סג ע"א), 698 ש' 33 ומר"ק א, א (פ ע"א), 801 ש' 4 (וראה לעיל, הערה 1).
- 5 בערך זה נרשמו דוגמאות של 'דברי הכל היא' יחד עם דוגמאות של 'דברי הכל' (ראה לעיל, הערה 1).

בן גמליאל, 'דאמר' אף הפירות נכנסין ויוצאין'. – דברי הכל היא הכא, קל הוא שהיקלו בכרשיני' (מע"ש ב, ה [נג"ג], 291 ש' 47)
 2. מצה הישנה תפלוגתא דבית שמי ובית הלל ('שנחלקו אם סוכה ישנה כשרה'). אמ' ר' יוסה, דברי הכל היא: מכיון שלא עשאה לשם הפסח, דבר בריא שלא דיקדק בה (פסחים ב, ד [כט ע"ב], 511 ש' 2–3 ומקבילה)

במקרים רבים, 'דברי הכל היא' מונגד להצעות שהוצעו במונחים כגון 'מתניתא דר' פלוני' ו'דר' פלוני היא'.⁶ במקומות אחדים, המונח דוחה אפשרות שהוצעה במסגרת בעיה.⁷ בדרך כלל⁸ התלמוד מסביר מיד אחרי המונח מדוע הפסיקה הנידונה יכולה להיות נכונה אליבא דכולי עלמא, כבדוגמאות דלעיל.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

נראה כי 'דברי הכל היא הכא' מתחלף על ידי קונפליציה ב'אף ר' פלוני מודה',⁹ ואכן נראה ששני המונחים קרובים מאוד, שהרי שניהם מציינים שאין מחלוקת בעניין מסוים, אף על פי שצפוי שתהיה מחלוקת כזו.

דברי חכמים¹⁰ (לפעמים משובש כ'דברי הכל'¹¹). מונח פסיקה, מצוי.

- 6 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; שבת יא, א (יב ע"ד), 424 ש' 12 ומקבילה; כתובות א, ו (כה ע"ג), 958 ש' 25 ('מתניתא דר' פלוני'); דמאי ג, ב (כג ע"ב), 126 ש' 7–8; ביצה ג, ח (סב ע"ב), 694 ש' 48; נדרים א, ג (לו ע"א), 1022 ש' 24 ('דר' פלוני היא').
- 7 ראה למשל ברכות ו, ה (י ע"ג), 53 ש' 27–28 ('מה, כבית שמי? [...] אמ' ר' יוסי, דברי הכל היא [...]'); ביכורים א, א (סג ע"ג), 349 ש' 16–17; חגיגה ג, ב (עט ע"א), 795 ש' 15.
- 8 אולם פה ושם מצויים חריגים; ראה למשל מעשרות ב, א (מט ע"ג), 268 ש' 19 (אולם הסבר לקביעה 'דברי הכל היא' מובא בהמשך הסוגיה, אחרי 'מיי כדון'; עיין שם היטב); חלה ב, ו (נח ע"ד), 321 ש' 1; גיטין ט, ט (ג ע"ד), 1094 ש' 27.
- 9 ראה יבמות טו, ט (טו ע"ב), 901 ש' 3 ('א"ל, דברי הכל הוא הכא / אוף רבי עקיבה מודה בה') (כל הקטע אינו בא בכ"ל, אלא בר"ו, אולם עיקר הגרסה כאן מקוים על ידי קטע זוסמן, עמ' 106, ש' 19–20; אך דוק, פירוש הקטע עדיין צריך עיון).
- 10 ערך זה עוסק בצורה 'דברי חכמים' המציעה פסקים; במקומות אחרים המונח מתפרש כמו צורת משנה של 'דברי ר' פלוני' (כי 'ר' פלוני' הנזכר הוא 'חכמים'), ואז כוונת המונח הוא 'לפי שיטת חכמים' (עייין ערך 'דברי ר' פלוני'). ראה למשל ביצה ב, ח (סא ע"ג), 691 ש' 47 (מוסב על המשנה שם: 'שלושה דברים ר' לעזר בן עזריה מתיר וחכמ' אוסרין: פרתו יוצא ברצועה שבין קרניה') ומקבילה: 'ר' בא, רב ושמואל תריהון אמרין, דברי חכמ' אפי' להמשיך בה ('שלא תצא הרצועה') אסור'. דאה עוד אפשטיין, מדרקוקי ירושלמי, עמ' 49–50, הערה 5 (=מחקרים, עמ' 318–319).
- 11 כגון מעשרות ד, ו (גא ע"ג), 279 ש' 16; שבת ו, א (ז ע"ד), 394 ש' 12–13 (והשווה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 100; תיקוני-שחזורו של ליברמן מקוים על ידי המובאות מסוגיה זו שאצל הראב"ד, בעלי הנפש, מהדורת קאפח, עמ' עז, ובחידושי הרשב"א לשבת נו ע"ב, מהדורת זכרון יעקב תשמ"ז, עמ' צז, אולם 'דברי חכמים' ליתא במהדורת גערליץ של הרשב"א, ירושלים תשמ"ו, עמ' 125, וכן במהדורת ברונר, ירושלים תשמ"ו, עמ' רסד); סוכה ד, ט (גר ע"ד), 652 ש' 43 (וראה מה שנדחק בזה דטנר, אהבת ציון וירושלים, סוכה, עמ' 129). ראה גם יבמות ג, א (ד ע"ג), 841 ש' 33–34 (אמנם שם הביטוי מתפרש באופן אחר, שאינו עניין

ספרות¹² – אלת"י ב, עמ' 804–805;¹³ אפשטיין, לשרידי הירושלמי, עמ' 238 לש' 3 (=מחקרים, עמ' 280); אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 175, 472, 974, 1214; אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 359 הערה 20; אפשטיין, מדקדוקי ירושלמי, עמ' 49–50 (=מחקרים, עמ' 318–319); בארי, תענית, עמ' 197 הערה 36; גינצבורג, פירושים וחידושים, ג, עמ' 359–360; היגר, אוצר הברייתות, ד, עמ' 151, 296; הלבני, מקורות ומסורות, נשים, עמ' שם הערה 11; זוסמן, מבוא, עמ' לד הערה 225; זוסמן, נזיקין, עמ' 82 הערה 116; ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 100, 334; ליברמן, הלכות הירושלמי, עמ' נד הערה ש; ליברמן, ירושלמי נזיקין, עמ' 216, לש' 90; ליברמן, תוספת ראשונים, א, עמ' 25; ליברמן, תוספתא כפשוטה, ו, עמ' 139; מלמד, פרקי מבוא, עמ' 614; נאה, ביקורת, עמ' 597; ניר, ברכות פ"ז ה"א (ה ע"ג), ד"ה מיחלפא; ניר, עירובין פ"ז ה"ו (כט ע"א), ד"ה דברי; רא"ף, כלאים ספ"ד, ד"ה דברי חכמים; רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 51, 631

דברי חכמים' מציע קביעות הלכתיות מסוגים שונים העוסקות בנושא שנידון לפני כן – ברגיל, על ידי תנא או בעקבות פסיקה כדברי תנא מסוים, כגון:

1. תני, עלה היסב ואכל עמהן, אע"פ שלא אכל כזית דגן, מזמנין. דברי חכמ' ר' יעקב בר אחא בשם ר' יוחנן, לעולם אין מזמנין עליו עד שיאכל כזית דגן (ברכות ז, ב [יא ע"ב], 57 ש' 36 ומקבילה)
2. תני, ערב שבת מן המנחה ולמעלן לא יטעום אדם כלום עד שתחשך [...] מפסיקין לשבת, דברי ר' יודה. ר' יוסה או', אין מפסיקין [...] לא זזו משם עד שקבעו הל' כר' יוסי. רב יהודה בשם שמואל, זו דברי ר' יהודה ור' יוסה, אבל דברי חכמים, פורש מפה ומקדש (פסחים י, א [לז ע"ב], 554 ש' 32)

דברי חכמים' בא בשני סגנונות עיקריים: (א) דברי חכמים, ר' פלוני בשם ר' אלמוני¹⁴ – [הפסיקה], כבדוגמה 1; (ב) אמר ר' פלוני, זו דברי פלמוני, אבל דברי חכמים – [הפסיקה], כבדוגמה 2.¹⁵ במקומות ספורים דברי חכמים' מציע פסיקה בלי שתופיע אחריו שלשלת מסירה אמוראית,¹⁶

למונח כפי שנידון כאן; ראה לעיל, הערה 10), שם הסופר כתב תחילה 'הכל', ואחר כך תיקן ל'הכמים' (ראה מהדורת האקדמיה, ש' 34). ראה גם ב"מ ב, יא (ח ע"ד), 1220 ש' 27; לפנינו דברי הכל', אולם בכ"א עמ' 50 ש' 106 דברי חכמים'. (פירושה וגרסתה המדויקים של הסוגיה עדיין צריכים עיון – השווה ליברמן, ירושלמי נזיקין, עמ' 138, לש' 106 – ואף על פי כן נראה לפי שעה שגרסת כ"ל בעניין זה עיקרית). ב"ב ח, ו (טז ע"ב), 1255 ש' 3, דברי חכמ', אולם בכ"א עמ' 102 ש' 90, דברי הכל' (וכן כנראה עיקר; השווה זוסמן, נזיקין, עמ' 82, הערה 116); וראה גם עסיס, לית היא פליגא, עמ' 159, ד"ה דברי חכמים פטור.

12 חלק מן הספרות המצוינת להלן עוסקת ב'דברי חכמים' במובן 'לדברי חכמים' (ראה לעיל, הערה 10), וצינתי את הדברים כאן למען השלמות.

13 בערך זה נרשמו כל היקרויות הביטוי, כולל אלה שאינן עניין למונח הנידון כאן (ראה לעיל, הערה 10).

14 במקומות ספורים מציעים דברים של יותר מחכם אחד; ראה מע"ש ד, ד (נה ע"א), 300 ש' 5 ומקבילות (מפי שתי שלשלות מוסרים; ודומה לזה ביבמות יב, ג יב ע"ד), 887 ש' 49–50, אלא ששם שלשלת המסירה השנייה מוצעת בסגנון 'כר' זריקן מטי בה בשם רב'; פסחים ד, ג (לא ע"א), 519 ש' 18 ומקבילה; וכתובות יא, ב (לד ע"ב), 1005 ש' 15 (שלשלת מוסרים של שלושה חכמים).

15 ראוי להדגיש כי סוג זה של דברי חכמים' אינו מציע זיהוי מקורות; ראה לעיל, הערה 10, וכן אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 175–176 (וראה גם אפשטיין, אמרו חכמים, עמ' 252–253 = מחקרים, עמ' 34–35).

16 ראה כתובות ו, ו (ל ע"ד), 987 ש' 45 (כן נראה), והשווה אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 472; גיטין ט,

אולם בחלק ממקומות אלה נראה ששלשלת המסירה נשמטה מחמת טעות מעתיקים,¹⁷ ואפשר שפירוט זה נשמט גם במקומות האחרים. ברם יש מקומות שבהם מובאת שלשלת מסירה אחרי המונח, ואף על פי כן נראה שהמונח אינו מציע פסיקה, אלא הסבר או פירוש, ואז 'דברי חכמים' מתפרש כמו סוג של 'דברי ר' פלוני', ואינו עניין ל'דברי חכמים' כנידון כאן.¹⁸ לעתים קרובות 'דברי חכמים' מציע פסיקה החולקת על הדעה שלפניו¹⁹ (בסוגיה אחת, הדברים שלפני המונח הוצעו במפורש בלשון פסיקה, 'הלכה כר' פלוני'²⁰), אולם יש יוצאים מן הכלל.²¹ בדרך כלל 'דברי חכמים' מציע פסקים, אולם במקומות ספורים הוא מציע פרשנות²² (שיש לה כמובן השלכות הלכתיות) או דרשות בעלות השלכות הלכתיות.²³ במקומות אחדים הדעה המוצעת על ידי המונח מיוחסת לר' יוחנן.²⁴

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

'דברי חכמים' אינו מתחלף במונחים אחרים בירושלמי,²⁵ ואין מונחים אחרים שהם נרדפים לו.²⁶

-
- ה (נ ע"ב), 1092 ש' 41, וראה הדוגמאות שצוינו בהערה הבאה.
- 17 ראה יבמות יב, א (יב ע"ג), 886 ש' 4-5 ומקבילתו בב"ב ג, א (יד ע"א), 1244 ש' 27 (ועיקר הגרסה כאן מקיימת על ידי כי"א, עמ' 86 ש' 48) - כאן שלשלת המסירה נמצאת לפני 'דברי חכמים' - אך ראה המקבילה ביבמות יב, ג (יב ע"ד), 887 ש' 49-50, והשווה ליברמן, תוספתא כפשוטה, ו, עמ' 139.
- 18 ראה תרומות ג, ה (מב ע"ב), 229 ש' 26 וכתובות יא, ב (לד ע"ב), 1005 ש' 15; שבת י, ז (יב ע"ג), 423 ש' 30; פסחים ד, ג (לא ע"א), 519 ש' 18 ומקבילה, וראה לעיל, הערה 10. (קצת קשה לטעון שבמקומות אלה המונח בא גם כדי לפסוק הלכה כחכמים נגד דעת יחיד, כיוון שלכאורה פשיטא שבכגון זה יחיד ורבים הלכה כרבים.)
- 19 ראה למשל דוגמאות 1, 2 לעיל; מעשרות ג, א (נ ע"ב), 272 ש' 46; נדרים י, ה (מב ע"א), 1046 ש' 31.
- 20 ראה יבמות ח, ב (ט ע"ב), 869 ש' 1 ומקבילה.
- 21 ראה כלאים ד, ט (כט ע"ג), 160 ש' 32; יבמות יב, ג (יב ע"ד), 887 ש' 49-50 (וראה ליברמן, תוספתא כפשוטה, ו, עמ' 139). כמו כן, יש ש'דברי חכמים' למעשה מרחיב את תחולת האמור לפניו, אך אינו חולק עליו במפורש; ראה עירובין י, ג (כו ע"ב), 493 ש' 15, וכן תעניות ב, טו (סו ע"ב), 718 ש' 45 ('דברי חכמ' [...]) ואפי' יחיד שגזר על עצמו תענית בערב שבת מתענה ומשלים; בקטע הקודם נפסק שמתענה ומשלים, אבל רק בקשר לתשעה באב שחל להיות ערב שבת, ולא בתענית יחיד.
- 22 ראה עירובין י, ג (כו ע"ב), 493 ש' 15.
- 23 ראה יבמות ח, ב (ט ע"ב), 869 ש' 1 ומקבילה ('דברי חכמ', ר' ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק, כת' 'לא יבא ממזר בקהל יי', בקהל ברור אינו בא, בא הוא בקהל ספק') ותרומות ג, ה (מב ע"ב), 229 ש' 26 (אך ראה לעיל הערה 18).
- 24 ראה למשל מע"ש ד, ד (נה ע"א), 300 ש' 5; נדרים י, ה (מב ע"א), 1046 ש' 31; קידושין א, ב (נט ע"ב), 1143 ש' 17.
- 25 'לחילופים' שאינם אלא שיבושים, ראה לעיל הערה 11.
- 26 דברי אפשטיין (מדקדוקי ירושלמי, עמ' 50 = מחקרים, עמ' 319) על כך שהביטוי הארמי 'מיליהון דרבנין' מקביל ל'דברי חכמים' עשויים להטעות, שכן ההקבלה בין שני המונחים מצומצמת להוראתם המילולית, אבל אין קשר בין המונחים מצד משמעותם ותפקידם הטרימינולוגיים (עיי' ערך 'מיליהון דרבנין').

דברי ר' פלוני²⁷ (לעתים משובש כ'דברי ר' פלוני', 'לדברי ר' פלוני'²⁸). מונח הסבר והיסק, מצוי.

ספרות²⁹ – פרנקל, מבוא הירושלמי, יד ע"ב

'דברי ר' פלוני' פירושו 'לפי שיטת ר' פלוני', וברגיל הוא מציע הסברים לדברי תנאים או מסקנות האמורות לתפוס לפי תנאים מסוימים³⁰, כגון:

1. [משנה: 'ר' יוסי אומ', יום טוב הראשון של חג שחל להיות בשבת, שכח והוציא את הלולב ברשות הרבים פטור, מפני שהוציאו ברשות'] חברי אומרין, דברי ר' יוסה, שמצות עשה ('נטילת לולב') דוחה למצוה בלא תעשה (סוכה ג, יד [נד ע"א], 648 ש' 46)

2. אמ' ר' יוחנן, דברי ר' יוסי, אפילו פירש ('ממילה בשבת'), חוזר אפילו על ציצין שאין מעכבין את המילה. היי דין ר' יוסי? היי ('ההיא') דתנינן תמן: 'ר' יוסי או', יום טוב הראשון שלחג שחל להיות בשבת, שכח והוציא את הלולב לרשות הרבים פטור, מפני שהוציאו ברשות' ('אף על פי שיצא ידי חובתו לפני כן') (שבת יט, ד [ז ע"ב], 447 ש' 24 ומקבילות)

'דברי ר' פלוני' עשוי להציע הסברים לדברי תנאים, המבוססים ברגיל על עקרונות הלכתיים מסוגים שונים, כבדוגמה 1 לעיל.³¹ במקומות אחרים המונח מציע מסקנות האמורות להתקיים לפי דברי התנא הנזכר, כבדוגמה 2 לעיל.³² נראה שבמקומות אחרים המונח מציע פרשנות לדברי התנא בדרך אוקימתא, אולם שימוש זה הוא נדיר.³³

27 לפעמים מונח זה מתייחס לדברי חכמים, ואזי הוא בא בצורת 'דברי חכמים'. כמו כן, יש שהוא מתייחס לכלל החכמים, ואזי הוא בא בצורת 'דברי הכל'. לכן יש להבחין בין צורות אלו, שאפשר לראותן כצורות משנה של המונח שלנו, לבין השימוש באותן הצורות באופנים אחרים; עיין ערכים * 'דברי הכל' (וראה ערך 'דברי הכל היא', הערה 10) ו'דברי חכמים'.

28 כגון ב"מ ב, יא (ח ע"ד), 1220 ש' 28, 29, לפי כ"ל ('כדברי'), אולם אל נכון בכ"א, עמ' 50 ש' 106; שבועות ה, ו (לו ע"ג), 1360 ש' 21 ('לדברי').

29 בקונקורדנציה לא יוחד ערך למונח זה, אלא בא ערך לכל תנא ששיטתו הוצעה במונח זה ('דברי ר' אליעזר', 'דברי ר' מאיר' וכדומה); ראה אלת"י ב, עמ' 803-812. אף בערכים אלה לא הבחין מחבר הקונקורדנציה בין 'דברי ר' פלוני' המציע ציטוט של דברי החכם (כמקובל במקורות התנאיים; ראה להלן, הערה 30) לבין 'דברי ר' פלוני' המתפרש במובן 'לשיטת ר' פלוני', שהיא הוראת המונח הנידונה כאן.

30 אינני מתייחס כאן ל'דברי ר' פלוני' המציע ציטוט של דברי חכם מסוים, שימוש המצוי כמובן בספרות התנאית ובציטטות ממקורות תנאיים בירושלמי, מכיוון ששימוש זה אינו עניין להוראתו הטרימינולוגית המיוחדת של הביטוי בירושלמי.

31 כיוצא בזה ראה עוד למשל מע"ש ב, ה (נג ע"ג), 291 ש' 50; יבמות ג, ד (ד ע"ד), 843 ש' 48; שבועות ה, ו (לו ע"ג), 1360 ש' 21.

32 כיוצא בזה ראה עוד למשל כלאים ג, ו (כח ע"ד), 156 ש' 45-46; פסחים א, ד (כו ע"ג), 500 ש' 42-43 ומקבילה; קידושין ד, ג (סה ע"ד), 1182 ש' 16.

33 ראה שבת יט, ד (ז ע"ב), 446 ש' 46 ומקבילה ('דברי ר' מאיר, והוא ש...'), ואולי גם שבועות ה, ו (לו ע"ג), 1360 ש' 22-24 (אך ראה מה שהגיה בזה רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 547, אולי מפני שסבר שהוראת המונח כאן היא חריגה; ועדיין צריך עיון).

על פי רוב 'דברי ר' פלוני' מציע קביעות, אולם במקומות אחדים המונח מציע בעיה העולה לפי שיטת החכם הנזכר.³⁴

במקרים רבים מאוד 'דברי ר' פלוני' מוסב על דבריו של תנא בודד, אולם במקרים מסוימים הוא בא פעמיים בזה אחר זה, שכן הוא מוסב על זוג דעות.³⁵ ברגיל המקור התנאי שעליו מוסב 'דברי ר' פלוני' מופיע לפני המונח, ואילו המונח עצמו בא בתחילת המשפט הנידון, בסגנון: [מקור תנאי] – 'דברי ר' פלוני' – [ההסבר או המסקנה]. עם זאת, בסוגיה אחת המקור התנאי מובא אחרי המונח, מאחר שלא ברור לתלמוד על איזה מקור תנאי מוסב המונח ('היידן ר' פלוני').³⁶

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

לא מצאתי חילופים ברורים בין 'דברי ר' פלוני' למונחים אחרים,³⁷ אולם נראה ש'דברי ר' פלוני' מתפרש כמו המונחים 'כר' פלוני', 'על דעתיה דר' פלוני', ו'טעמא דר' פלוני' (במקרים מסוימים³⁸); עיין ערכיהם. כמו כן, כש'דברי ר' פלוני' בא פעמיים בזה אחר זה, הוא מתפרש באופן הדומה ל'אומר [...] אומר' (עיין ערכו). עם זאת, ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'אומר [...] אומר' מציע רק הסברים ולא היסקים. ועוד, שמונח זה תמיד מוסב על זוג של דעות חלוקות, בעוד ש'דברי ר' פלוני' מוסב במקרים רבים על דעה אחת בלבד.

34 כגון כתובות ט, א (לב ע"ד), 997 ש' 41 ('בעון קומי ר' יוחנן, דברי חכמ', מתה מי יורשה?'); ב"ב ח, ו (טז ע"ב), 1255 ש' 3 (כן נראה, עיין שם היטב).

35 כגון מעשרות א, ז (מט ע"ב), 268 ש' 11, 12 ('דברי שונה ראשון [...] דברי שונה אחרון'); יבמות ד, י (ו ע"א), 850 ש' 12-13 ומקבילה (במקבילה בשיבוש קל; עיין שם); ב"ק ד, י (ד ע"ג), 1199 ש' 37, 38.

36 ראה דוגמה 2 לעיל.

37 אולם מעין חילוף מצאנו במקום אחד: בפאה ז, ח (כ ע"ג), 109 ש' 24 ומקבילה נאמר 'כיי דאמ' ר' יוחנן, דברי ר' יוסי, מפני שקדם נדרו להבקירו', ואילו במקבילה חלקית לסוגיה זו, שבה מובא עיקר הדיון בשיטת ר' יוסי הנ"ל, נאמר (בלי לייחס את הדברים לר' יוחנן, כבסוגיית פאה): 'מא' (!) טע' דר' יוסי? מפני שקדם נדרו להבקירו' (נדרים ד, י [לח ע"ד], 1031 ש' 25; במקבילה חלקית לסוגיה הנ"ל, נדרים ד, ו [לח ע"ד], 1030 ש' 24, הסבר זה לפסיקת ר' יוסי כבר מיוחס לו במפורש בלשון 'דו (!) ר' יוסי או', מפני ש(גר)[ק]ם נדרו להפקירו' (!).

38 ודוק, מונח זה, בדומה ל'דברי ר' פלוני', מציע לפעמים היסקים לפי שיטת ר' פלוני (על דרך 'על דעתיה דר' פלוני') ולא רק טעמים לשיטה הנידונה; עיין ערך 'טעמא דר' פלוני', ליד הערה 12.

די מתניתא³⁹ (דו מתניתא, ⁴⁰ דהיא מתניתא⁴¹) – 'שהיא המשנה'. מונח סיוע, מצוי.

ספרות – אלת"י ב, עמ' 858; שם ג, עמ' 139; אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 493; הורוביץ, מלילות, עמ' 321; ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 287; ליברמן, ירושלמי נזיקין, עמ' 142 לש' 27; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 64, הערה 11; עסיס, קטע של ירושלמי סנהדרין, עמ' 45; רידב"ז, פאה פ"ח ה"ב (לה ע"ב), ד"ה דו

'די מתניתא' מציע משנה, לעתים מלווה בדיון כלשהו, כדי לסייע לדעה אמוראית או סתמית שלפני כן, כגון:

1. [משנה: 'החולץ ליבימתו ונמצאת מעוברת וילדה, בזמן שהוולד שלקיימה הוא מותר בקרובותיה'.] 'החולץ' [...] בשעבר, הא כתחילה לא, די מתנית: 'היבמה לא תחלוץ ולא תתיבם עד שיהא לה שלשה חדשים' (יבמות ד, א [ה ע"ב], 846 ש' 17)
2. [משנה: 'נדר ושבועה אין לי ולירשיו [...] לא הוא ולא יורשיו [...] משביעין אותה'.] אמ' ר' יונה, והיא שעשת אפיטרופא בחיי בעלה, אבל אם עשת אפיטרופא לאחר מיתת הבעל, {אין} ⁴² היורשין משביעין אותה, דו מתנית: 'לא עשת אפיטרופא, אין היורשין משביעין אותה; אם עשת אפיטרופא, היורשין משביעין אותה לעתיד לבוא' ('אחרי מות בעלה') (כתובות ט, ו [לג ע"ב], 999 ש' 44)

טיב הסיוע ש'די מתניתא' מציע משתנה ממקום למקום. לפעמים סיוע זה מפורש או כמעט מפורש במשנה שהוצעה על ידי המונח, ⁴³ אולם במקומות אחרים הסיוע מבוסס על עיון מסוג זה או אחר במקור שמציע המונח. לפעמים עיון זה אינו בא לידי ביטוי מפורש בסוגיה, המסתפקת בציטוט המשנה אחרי המונח ללא דיון נלווה, ⁴⁴ אולם במקומות אחרים הסוגיה מוסיפה דיון קצר במשנה המובאת אחרי המונח כדי לפרט את הסיוע. ⁴⁵ ואכן, נראה שבמקום אחד עיקר הסיוע מבוסס על מימרה אמוראית שנשנתה על המשנה שמציע המונח, ולא על המשנה עצמה. ⁴⁶

39 במקום אחד: 'מתניתין'; ראה כ"א, עמ' 52 ש' 27 (בכ"ל שם: 'דמתנית'), ופירש ליברמן 'כלומר, שהיא המשנה שלנו' (ירושלמי נזיקין, עמ' 142, לש' 27; לא ברור האם התכוון ליברמן בלשון 'שלנו' למשנה המקומית, או למשנה בניגוד לברייתא; ראה להלן הערה 47). לכאורה אפשר היה לפתור גרסה זו כשיבוש, שכן שיבושים דומים מזדמנים בתיבה 'מתניתא' במקומות שונים בירושלמי, אולם לאור העובדה שהמונח תמיד מציע משנה, אין להוציא מכלל אפשרות שגרסה מקורית לפנינו.

40 כגון דוגמה 2 להלן; פאה ח, ב (כ ע"ד), 110 ש' 12; דמאי ג, ג (כג ע"ג), 126 ש' 48-49.

41 כגון תרומות ו, א (מד ע"א), 239 ש' 35 וגיטין א, ב (מג ע"ג), 1055 ש' 30; שם ה, ד (מז ע"א), 1075 ש' 34.

42 כן מוכרח מצד העניין, וכן הוא בחידושי הרמב"ן לכתובות פו ע"ב, ד"ה והא דתנן (מהדורת שבט, ירושלים תש"ן, עמ' 238), ובחידושי הרא"ה שם, ד"ה ובירושלמי אשכחן (מהדורת לייטנר, ירושלים תשנ"ב, עמ' פח). וכן הגיהו המפרשים, וכן הדפיסו בדפוסים החדשים של הירושלמי.

43 כגון דוגמה 1 לעיל וגיטין א, ב (מג ע"ב), 1055 ש' 30.

44 ראה יבמות ח, ה (ט ע"ד), 871 ש' 46 (הסיוע מבוסס כנראה על כך שהמשנה נקטה 'סריס' בסתם, בלי לפרט באיזה סוג של סריס מדובר), וכיוצא בזה כנראה בב"מ ג, ד (ט ע"א), 1221 ש' 41.

45 כגון דמאי ז, ו (כו ע"ג), 143 ש' 6 (הסיוע מבוסס על דיוק בהמשך, 'מפני ש... הא'; תרומות ו, א (מד ע"א), 239 ש' 35 (הסיוע מבוסס על הקביעה 'מודי ר' ליעזר' וכו' המובאת בהמשך, ש' 38); יבמות ד, א (ה ע"ג), 846 ש' 46 (הסיוע מבוסס על אנלוגיה המוצעת בהמשך בלשון 'כמה דאת אמר').

46 ראה גיטין ה, ד (מז ע"א), 1075 ש' 34; נראה שעיקר ההוכחה שם מבוססת על הפרשנות האמוראית למשנה זו המובאת להלן, ש' 36 ('דמר רב ירמיה', ומסתבר שצ"ל שם 'זמר' = 'ואמר').

במקרים רבים 'די מתניתא' מציע את המשנה המקומית, אך לא תמיד.⁴⁷

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

נראה שיש קרבה גדולה בין 'די מתניתא' לשאר מונחי הירושלמי המציעים סיוע ממקורות תנאיים, אלא ש'די מתניתא' מציע סיוע ממשניות בלבד, בניגוד לרבים ממונחים אלה. כמו כן, יש דמיון בין 'די מתניתא' לביטוי הנדיר *דו דר' פלוני,⁴⁸ אלא שהביטוי האחרון מציע דבריו של חכם נקוב שם, מה שאין כן אצל 'די מתניתא'. כמו כן, נראה שבמקום אחד 'די מתניתא' מתחלף בביטוי 'מן הדא'⁴⁹ (על ידי קונפליציה), אף על פי שברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי ל'מן הדא' הוראות שאין ל'די מתניתא' (למשל, 'מן הדא' מציע מקורות שאינם בהכרח משניות). ייתכן שגם המונח 'כהדא' מתחלף ב'די מתניתא' על ידי קונפליציה, אלא שדברים אלה מסופקים מאוד.⁵⁰

ודכוותה⁵¹ ('ודכוותיה'⁵²) – 'וכמוה, וכיוצא בזה'. מונח להצעת אנלוגיות, נפוץ.

ספרות – אלת"ד, עמ' 568, 569-571; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 25; בארי, תענית, עמ' 103; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 39; ליברמן, על הירושלמי, עמ' 14; ליברמן, תוספתא כפשוטה, ב, עמ' 485; לרנר, רות רבה, א, עמ' עג, קמו הערה 137; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 76, 91; מוסקוביץ, סברה תלמודית, עמ' 248 הערה 70; עסיס, מונח מוקשה, עמ' 65 הערה 95; סוקולוף, מילון, עמ' 149

'ודכוותה' מציע מסקנה העולה מתוך אנלוגיה, המוצעת בניחותא או בתמיהה, כבעיה או כקושיה, והוא קרוב ל'דכוותה' בבבלי, כגון:

1. [משנה: 'עמוני ומואבי אסורין [...]] אבל נקיבותיהם מותרות מיד. מצרי ואדומי [...]] אחד זכרים ואחד נקיבות'. עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית. ודכוותה אדומי ולא אדומית, מצרי ולא מצרית! – כתיב: 'על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים' – היה להם לנשים לקדם?! (יבמות ח, ג [ט ע"ג], 869 ש' 42)
2. הנעבד, אית תניי תני, בין שלו בין שלחבירו אסור ('לגבוה') [...]] ר' יוסי בשם ר' אילא, דברי הכל היא: כמה (דת) [דתי]מר תמן דבר שיש בו רוח חיים, אע"פ שאינו

47 ראה למשל תרומות א, א (מ ע"ג), 219 ש' 25 ושם ו, א (מד ע"א), 239 ש' 35.

48 ראה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 287.

49 ראה ב"מ ג, ד (ט ע"א), 1221 ש' 41 ('דמתנית' [= 'די מתניתא'] מהדא', וכעין זה בכ"א, עמ' 52 ש' 27: 'די מתניתין [!] מן הדא'), והשווה מוסקוביץ, מינוח, עמ' 64, הערה 11.

50 עיין ערך 'כהדא', הערה 73.

51 לפעמים גם 'ודכותה' (כגון ברכות א, ט [ד ע"א], 12 ש' 21 ואולם בשורה הקודמת 'ודכוותה'!) ומגילה א, יא [עד ע"א, 751 ש' 20], אולם נראה שכתוב זה הוא תנייני. – ערך זה עוסק רק בצורה 'ודכוותה', ולא בצורה הדומה 'דכוותה' (בדרך כלל בביטוי *אף על גב דלא אמר ר' פלוני דא מילתא אמר דכוותה'; עיין ערכו, וראה לפי שעה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 126).

52 ראה למשל פאה ז, ו (כ ע"ב), 108 ש' 20 (דוק, באותה שורה גם 'ודכוותה', ובמקומות אחרים בסוגיה גם 'ודכוותה' ו'ודכותה'; שביעית ז, ג (לו ע"ב), 202 ש' 24, 26; מע"ש ה, ג (נו ע"א), 305 ש' 16.

נאסר להדיוט נאסר לגבוה, ודכוותה, דבר שאינו שלך, אע"פ שאינו נאסר להדיוט {אינו}⁵³ נאסר לגבוה (ע"ז ג, ו [מג ע"א], 1397 ש' 24 ומקבילה)
 3. הפודה כלכלה מיד הגזבר, מהו {שתיטבל} <שתיטבל> למעשרות? מתיב ריש לקיש, והתנינן: 'גנב והקדיש ואחר כך טבח ומכר'. כמה דאת אמר תמן המקדיש אינו כמוכר ('שאין חיוב ד' וה' על הקדש בלי מכירה'), ודכוותה, הפודה אינו כלוקח ('ולכן אינו טובל למעשרות') (ב"ק ז, ה [ו ע"א], 1205 ש' 42)

'ודכוותה' עשוי להציע קושיות או בעיות, כבדוגמה 1,⁵⁴ או קביעות, כבדוגמאות 2, 3. כשהמונח מציע קביעות, אלו יכולות להסביר או לפרט דעה או טיעון שהוצע בשלב שלפני המונח,⁵⁵ ואולי לשמש כקביעות עצמאיות,⁵⁶ כלומר אנלוגיות 'לשמך'. במקרים רבים לא לגמרי ברור אם 'ודכוותה' מציע קביעה או בעיה או קושיה,⁵⁷ בעיקר כשאין תגובה למשפט שמציע המונח, או כשיש תגובה, אלא שלא ברור אם מדובר בפשיטת בעיה או דחיית קביעה.

במקומות מספר המונח בא אחרי 'כמה דתימר (תמן)' (עיין ערכו), המציע את המקרה שאליה הקישו בלשון 'ודכוותה' (ראה למשל דוגמאות 2, 3 לעיל), אבל לא תמיד.⁵⁸ על פי רוב, האנלוגיות שמציע 'ודכוותה' מבוססות על דמיון תוכני-ענייני בין המקרים שהוקשו זה לזה, כבדוגמאות לעיל, אולם במקומות ספורים נראה שהאנלוגיות מבוססות על העובדה שהפרטים הרלוונטיים הוזכרו יחד באותו מקור, בבחינת 'יגיד עליו רעו'.⁵⁹ במקומות אחדים נראה כי האנלוגיות שמציע המונח מבוססות על מעין היקש בין מקרים הפוכים.⁶⁰ הסגנון הרגיל אצל 'ודכוותה' הוא: 'מקרה מסוים ודינו' - 'ודכוותה' - [מקרה שני (במקרים

- 53 התיקון הוא על פי המקבילה, וכן הגיה בפני משה (ואולי אפשר לקיים את הגרסה שלפנינו אם נפרש אותה בתמיהה - השווה פני משה, שם - אולם פרשנות כזו נראית דחוקה).
- 54 כיוצא בזה ראה עוד למשל ביצה ג, ד (סב ע"א), 693 ש' 42; סוטה ד, א (יט ע"ג), 923 ש' 43 (קושיות); חגיגה ג, ב (עט ע"א), 795 ש' 16, 20; יבמות ח, ב (ט ע"ב), 868 ש' 44 ומקבילה (בעיות).
- 55 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; יבמות א, ב (ב ע"ד), 832 ש' 40 (מפרט 'מתניתא פליגא' לפני כן); קידושין א, א (נח ע"ד), 1139 ש' 34 (מסביר ומוכיח את הקביעה 'אתיא כבית שמי [...] ברם כבית הלל' שלפני כן).
- 56 ראה למשל פאה ד, ז (יח ע"ג), 97 ש' 41 (כך נראה); שבת ג, ג (ו ע"א), 384 ש' 41 (כך נראה, והשווה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 79); יבמות ה, ה (ז ע"א), 856 ש' 23 ומקבילה.
- 57 ראה למשל פאה ח, ג (כ ע"ד), 110 ש' 21; יומא ד, א (מא ע"ג), 578 ש' 37; כתובות י, א (לג ע"ד), 1002 ש' 27. כמובן, תופעה זו - משפטים שלא ברור אם יש לפרשם בניחותא או בתמיהה - מצויה לא מעט בירושלמי.
- 58 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; שבת ח, ו (יא ע"ג), 417 ש' 10; יבמות ו, ד (ז ע"ג), 859 ש' 8.
- 59 ראה למשל שבת א, א (ב ע"ב), 363 ש' 6 ומקבילה: 'מתני' אמרה כן: "שבועות שתיים שהן ארבע" - לא לחיוב? ודכוותה "יציאות השבת שתיים שהן ארבע", לחיוב; פאה ג, ט (יז ע"ד), 94 ש' 21; יבמות א, ב (ב ע"ד), 832 ש' 40. - מעניין לציין, שבכל המקומות הללו הסגנון הוא: 'מקרה X' - לא - [דין או מקרה מסוים]; ודכוותה - [מקרה Y (שנזכר יחד עם מקרה X)] - [לפעמים: 'לא'] - [אותו דין או מקרה כמו אצל מקרה X].
- 60 ראה גיטין ג, ב (מד ע"ד), 1063 ש' 13: 'מפסולו את למד הכשירו: אילו כתב (באילו) [נ"ל] כולו' לשמה, ושם האיש ושם האשה שלא לשמה, שמא אינו פסול? ודכוותה, כתב כולו שלא לשמה, ושם האיש ושם האשה לשמה כשר; דמאי ה, ד (כד ע"ד), 133 ש' 21 (עיין שם היטב).

רבים: ודינו⁶¹). בשני מקומות מצאנו 'ודכוותה' שבא פעמיים בזה אחר זה;⁶² כאן ה'ודכוותה' הראשון מציע את היסוד לקביעה שלפניו, וה'ודכוותה' השני מציע את סוף האנלוגיה הנידונה (המתפקדת כאן כקושיה).

'ודכוותה' יכול להיות מוסב על דברי תנאים⁶³ או על דברי אמוראים והסתמא.⁶⁴ בדרך כלל 'ודכוותה' מציע היקשים בין מקרים שנידונו במסגרת משא ומתן הלכתי, אולם במקומות אחדים המונח מציע אנלוגיות למקרים שנידונו במסגרת דרשות פסוקים.⁶⁵

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

'ודכוותה' מתחלף במונחים כגון 'והכא', *'כן את אמר הכא', ו'ואמור אף הכא',⁶⁶ ואכן נראה שמונחים אלה קרובים מאוד מצד משמעותם, גם אם אינם נרדפים.⁶⁷ קיים דמיון מסוים בין 'ודכוותה' המציע קושיות ל'מעתה'. עם זאת, ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'ודכוותה' מציע קושיות רק ממקרים המקבילים לאלה המופיעים לפניו, מה שאין כן בהכרח אצל 'מעתה'. ועוד, שלפעמים 'ודכוותה' מציע קביעות, תופעה שאינה קיימת ככל הנראה אצל 'מעתה'.

דלא כר' פלוני ('ודלא כר' פלוני'⁶⁸) – (ו)שלא כר' פלוני. מונח לזיהוי מקורות (על דרך השלילה), מצוי.

ספרות – אלת"י ה, עמ' 120–121, 124; ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 144

'דלא כר' פלוני' מציין⁶⁹ שדעה מסוימת חולקת על דעתו של חכם אחר, נקוב שם ('ר' פלוני'), כגון:

- 61 מרכיב זה של המבנה חסר כמובן כשהמונה מציע בעיות, מכיוון שדינו של מקרה זה אינו ידוע.
- 62 ראה פאה ז, ו (כ ע"ב), 108 ש' 13, 14, 20 ומקבילה.
- 63 ראה למשל פאה ג, ט (ז ע"ד), 94 ש' 21; גיטין ה, ג (מז ע"א), 1074 ש' 50; ע"ז ב, ו (מא ע"ג), 1389 ש' 23.
- 64 רגיל מאוד; ראה למשל דוגמאות 2, 3 לעיל; ביכורים ב, ב (סה ע"א), 356 ש' 26; שבת ח, ו (יא ע"ג), 417 ש' 10.
- 65 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; פאה ד, ז (יח ע"ג), 97 ש' 41; סוטה ד, א (יט ע"ג), 923 ש' 43. שימוש זה במונח נפוץ במדרשי האגדה; ראה למשל אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 25; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 39; סוקולוף, מילון, עמ' 149.
- 66 ראה שרידי הירושלמי, עמ' 293 ש' 13 ('ודכוותה'), אולם בכי"ל שם (ברכות ז, ב [יא ע"ב], 56 ש' 45) 'ומור אף הכא'; ב"ב ח, ו (טז ע"ב), 1255 ש' 6 ('ודכוותה'), אולם בכי"א שם, עמ' 102 ש' 92, 'כן את אמר הכא'; שבועות ז, ט (לח ע"א), 1368 ש' 46 ('ודכוותה'), אולם במקבילה בכתובות ט, י (לג ע"ב), 1001 ש' 12, 'והכא'.
- 67 ברור ש'ואמור אף הכא' אינו נרדף ל'ודכוותה', מכיוון ש'ודכוותה' עשוי להתפרש בניחותא, בעוד ש'ואמור אף הכא' מציע רק תמיהות.
- 68 לשתי הצורות יוחדו ערכים שונים בקונקורדנציה; ראה אלת"י ה, עמ' 120–121 ('דלא כר' פלוני') ושם עמ' 124 ('ודלא כר' פלוני'). להלן הלשון 'דלא כר' פלוני' יציין את שתי הצורות.
- 69 בסוגיה אחת המונח בא כחלק מבעיה; ראה תרומות י, א (מז ע"א), 255 ש' 8 ומקבילה ('רבנין דקיסדין בעיין, (ו)הרא דאמר ר' אבהו [...] דלא כר' יודה?'); אך דוק, הסגנון כאן הוא 'הרא דאמר ר' פלוני [...] דלא כר' אלמוני', ולא רק ('ודלא כר' פלוני', כבמקומות האחרים.

1. [משנה: 'מכניס אדם את פירותיו מפני הגנבים'.] ודלא כר' יודה, דר' יודה אמ' יושב ושומר (מו"ק ב, ג [פא ע"ב], 808 ש' 10)
  2. ר' בא ר' חייא בשם ר' יוחנן, ערבה וניסוך המים הל' <כה> למשה מסיני, ודלא כר' עקיבה, דר' עקיבה אמ' ניסוך המים דבר תורה ('מדרשת פסוק'): בשיני 'ונסכיהם', בשישי 'ונסכיה', בשביעי 'כמשפטם' – מ"ם יו"ד מ"ם, מים (שביעית א, ז [לג ע"ב], 181 ש' 8 ומקבילה)
- דלא כר' פלוני יכול להיות מוסב על דברי תנאים (משניות וברייתות)⁷⁰ או על דברי אמוראים.⁷¹ בדרך כלל המונח בא להעיר הערות לשמן על המקורות שעליהם הוא מוסב, כדי להבהיר ללומד מי חולק על קביעות אלו.
- במקומות מספר המונח בא מיד אחרי המקור שעליו הוא מוסב, כבדוגמאות דלעיל. ברם במקומות אחרים 'דלא כר' פלוני' בא עם מונחים אחרים לפניו, כגון 'מאן תנא X – דלא כר' פלוני'⁷² ועוד.⁷³ בדרך כלל,⁷⁴ מוצע אחרי 'דלא כר' פלוני' מקור לשיטת ר' פלוני,⁷⁵ בלשונות כגון 'דתני/נן', 'דר' פלוני אמר' וכדומה.⁷⁶
- בדרך כלל החכם הנזכר על ידי הביטוי ('ר' פלוני') הוא תנא, אולם במקום אחד מדובר באמורא.⁷⁷

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

נראה ש'דלא כר' פלוני' מתחלף במקום אחד ב'מתניתא דלא כר' פלוני',⁷⁸ ואכן מסתבר שמונחים

- 70 כגון דוגמה 1 לעיל ופסחים ז, ה (לד ע"ב), 537 ש' 36 (משנה); עירובין ז, ה (כד ע"ג), 485 ש' 18-19 ומגילה א, יב (עב ע"א), 752 ש' 39 (ברייתא).
- 71 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; ברכות א, א (ב ע"א-ע"ב), 1 ש' 14; יבמות ד, ז (ה ע"ד), 849 ש' 25.
- 72 ראה למשל מגילה א, יג (עב ע"ג), 756 ש' 3; יבמות טו, ט (טו ע"ב), 901 ש' 2 (בר"ו); קידושין ב, ו (סב ע"ד), 1165 ש' 50.
- 73 ראה למשל תרומות י, א (מו ע"א), 255 ש' 8 ומקבילה ('ו)הדא דאמ' ר' אבהו [...] דלא כר' יודה', וראה לעיל הערה 69); מעשרות ה, ו (נב ע"א), 282 ש' 16 ('תיפתר כמאן דאמ' [...] ודלא כר' יוסי'); שבת א, א (ב ע"ב) 363 ש' 25, 29 ('מה דמר ר' יוחנן'); יומא ג, ו (מ ע"ג), 573 ש' 46, 49 ('וקיימינה דלא כר' יוסה').
- 74 אולם אין שיטת ר' פלוני מפורטת בהמשך כשיטתו נזכרה במשנה או בשלב קודם בסוגיה; ראה למשל תרומות י, ג (מו ע"א), 255 ש' 36-37; יומא ח, ו (מה ע"ב), 600 ש' 22 ומקבילה; יבמות ה, א (ו ע"ד), 855 ש' 18.
- 75 במקרים רבים לא ברור אם לפנינו מובאה ממקור ספרותי לדברי ר' פלוני או הצגת תוכן דבריו, מכיוון שהסגנון המקובל בסוגיות אחרות הוא 'דר' פלוני אמר', ובהיעדר מקורות ספרותיים אחרים לדברי החכם הנזכר, סגנון זה איננו מאפשר לקבוע מה טיבה של המובאה הנידונה.
- 76 ראה למשל שבת ז, ב (י ע"ב) 410 ש' 31 ומקבילה; עירובין ז, ה (כד ע"ג), 485 ש' 18-19; כתובות יג, יא (לו ע"ב), 1018 ש' 6.
- 77 ראה ברכות א, א (ב ע"א-ע"ב), 1 ש' 14 ('ודלא כר' יוחנן').
- 78 ראה כלאים א, ו (כו ע"א), 147 ש' 7-8 ('ודלא כר' מאיר'), אולם במובאה באור זרוע א, רנח (נז ע"ב), 'מתני' דלא כר' מאיר'.

אלה קרובים מאוד מצד משמעותם. ברם אין הם נרדפים, שכן 'דלא כר' פלוני מוסב לפעמים על דברי אמוראים (ובמקום אחד 'ר' פלוני הוא אמורא), כאמור לעיל.

דלכן ('דלא/דילא כן', 'דל כן', וכן וריאנטים אחרים)⁷⁹ – 'שאם לא כן'. מונח הוכחה, מצוי.

ספרות – אלת"י ב, עמ' 886–887; אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 1213 הערה 3; אשכנזי, נחמד למראה, קסז ע"ב; חיד"א, יעיר און, מערכת הדל"ת, כד; ליברמן, ירושלמי הוריות, עמ' 295 (=מחקרים, עמ' 248); רב נסים גאון, מובא בתוספות, יומא עט ע"א, ד"ה כותבת; ערוך השלם, ג, סז ע"ב; פרנקל, מבוא הירושלמי, י ע"ב; רידב"ז, כללי תלמוד ירושלמי, אות יז; ר"ש, פירוש למשנה, שביעית ח, ח; שם, כלים כו, ד; רש"ס, פתיחה, ד"ה דלכן

'דלכן' (כמונח⁸⁰) מציע הוכחה לאמור לפניו המבוססת על שלילת אפשרות המנוגדת לטיעון שהתלמוד מבקש להוכיח (לעתים קרובות, באמצעות *reductio ad absurdum*). לאמור: אם לא תאמר כפי שנאמר לעיל, תתעורר בעיה מצד הדין או מצד המציאות, על דרך 'דאי לא תימא הכי' בבבלי, כגון:

1. עבדיה ('של אשת כהן') יאכלו [...] דל כן, היא אוכלת ועבדיה אינן אוכלין? (יבמות ז, ב [ח ע"א], 861 ש' 42)

2. לא עירב, אחרים שעירבו מותרים לעשות לו משלו [...] במזכה להן משלו, די לא כן, נמצאו עושין לו משלו ('ואסור לו')! (ביצה ב, א [סא ע"ב], 688 ש' 50)

3. מעשה ברבן גמליאל שהפיל שן טבי עבדו [...] אמ' [...] טבי עבדי מצאתי עילה לשחררו [...] ר' גמליאל ביר' אבינה בעא קומי ר' מנא, רבן גמליאל כמאן דמר מותר לשחררו? אמ' ליה, כל גרמה אמרה שאסור לשחררו, די לא כן, היה⁸¹ לו לשחרר משעה ראשונה! (כתובות ג, י [כח ע"א], 972 ש' 24–25 ומקבילה)

במקומות רבים, 'דלכן' מציע קושיות ותמיהות ששיעורן, שאפשרות המנוגדת לטיעון שהתלמוד מבקש להוכיח אינה מתקבלת על הדעת מצד הדין, כבדוגמאות 1, 2 לעיל.⁸² ברם במקומות אחרים 'דלכן' מציע קביעות ששיעורן, שאפשרות המנוגדת לטיעון שהתלמוד מבקש להוכיח אינה נכונה או אינה מתקבלת על הדעת מסיבות אחרות.⁸³

79 הצורות השונות נרשמו באלת"י ב, עמ' 886–887. בשני קטעי גניזה (לאותה סוגיה) כתוב 'דלכן' (שרירי הירושלמי, עמ' 160 ש' 11, 161 ש' 5), ואילו בכי"ל כתוב 'די לא כן' (ביצה א, א [ס ע"ב], 682 ש' 46). אפשר שבמקום אחד נשתבש המונח בצורה מוזרה; בכתובות ט, א (לב ע"ד), 996 ש' 44 כתוב 'אלא כאן', אולם מצד העניין נראה שצ"ל 'דלכן', כהגהת ספר ניר שם (ד"ה מתניתא אמרה כן [מהדורת שטיינזלץ, צא ע"ב]) ורבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 392. – ערך זה עוסק רק בצורה 'דלכן'; לצורה 'דלכן מה אנן אמרין' עיין ערכה.

80 שכן לפעמים הוא מזדמן בהקשרים לא טרמינולוגיים; ראה למשל שביעית ד, ב (לה ע"א), 190 ש' 21 ומקבילה ('אכול דלכן אנא קטילנא לך') וסנהדרין ז, יט (כה ע"ד), 1306 ש' 44.

81 כגרת המקבילה; כאן בטעות 'היו'.

82 כיוצא בזה ראה עוד למשל מע"ש ב, א (נג ע"ב), 290 ש' 24 ומקבילות; שבת יד, ד (יד ע"ד), 434 ש' 13 ומקבילה; יבמות ד, יא (ו ע"א), 850 ש' 33 ומקבילה.

83 ראה למשל תרומות א, א (מ ע"ב), 218 ש' 14 ומקבילה; נדרים יא, ז (מב ע"ד), 1051 ש' 20; ע"ז ג, ד (מב ע"ד), 1397 ש' 3.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

אין מונחים אחרים שמתחלפים ב'דלכן', אולם נראה שהמונחים 'אם אומר את' (או 'אין תימר') ו'אם אומר את כן'⁸⁴ קרובים מצד משמעותם ל'דלכן' במקרים רבים, שכן גם מונחים אלה עשויים להציע הוכחות לאמור לפניהם המבוססות על סוג של *reductio ad absurdum*. עם זאת, מונחים אלה שונים מ'דלכן' מבחינות שונות. כך, למשל, 'אם אומר את' מפרט בהמשך את האפשרות שהוא שולל ('אם אומר את X'), בעוד שפירוט כזה חסר אצל 'דלכן', כיוון שהוא כלול ממילא ב'כן' שבסוף המונח. ואילו 'אם אומר את כן' רגיל למלא תפקידים ש'דלכן' אינו ממלא, כגון תירוץ קושיות ופשיטת בעיות (עיין ערכו).

ראה גם: דלכן מה אנן אמרין

דלכן (דילא כן)⁸⁵ מה אנן אמרין ('דילכן' / דל כן מה אנן אמרין)⁸⁶ – 'שאם לא כן, מה אנחנו אומרים?', מצוי.

ספרות – אלת"א, עמ' 883–884; אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 1213 הערה 3; ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 279; ליברמן, מפרשים קדמונים, עמ' רצ (=מחקרים, עמ' 299); רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 612; רדב"ז, הלכות מעשר שני ה, י

'דלכן מה אנן אמרין' מציין שהמקור שעליו הוא מוסב נראה מיותר, מכיוון שהדין המצוי בו נראה מובן מאליו, על דרך 'פשיטא (מאי קא משמע לן)' בבבלי, כגון:

1. ר' אחא ר' חנינא בשם כהנא, אין⁸⁷ הל' כר' יודה. **דלא כן מה אנן אמרין**, ר' יודה וחכמ' תהא הל' כר' יודה?! (עירובין א, א [יח ע"ב], 451 ש' 28–29)
2. [משנה: 'מי שהוציאוהו גוים [...] אין לו אלא ארבע אמות'.] **דל כן**⁸⁸ מה נן אמרין? – ויעשה כמי שיצא ברשות ויהא לו אלפיים אמה לכל רוח, לפום כן 'צריך מימר אין לו אלא ארבע אמות (עירובין ד, א [כא ע"ד], 470 ש' 17)

בדרך כלל נראה שתפקידו של 'דלכן מה אנן אמרין' הוא להקשות על קביעה הנראית מיותרת ('פשיטא'). הקביעות שעליהן מקשה 'דלכן מה אנן אמרין' יכולות להיות אמוראיות או סתמיות, אך לפעמים מדובר במקורות תנאיים⁸⁹ ובדרשות פסוקים.⁹⁰ במקום אחד המונח אינו מקשה על

84 עיין ערך 'אין תימר', ליד הערה 158.

85 לכתוב זה ראה למשל שרידי הירושלמי, עמ' 140 ש' 2, עמ' 142 ש' 18, וכעין זה שם, עמ' 226 ש' 32 ('דלא' וכו').

86 ראה הכתיבים השונים שנרשמו בערך 'דלכן', וכן באלת"א, עמ' 883–884, ערך 'דילכן מה אנן אמרין'. במקום אחד נשתבש המונח ל'ל כן', אולם קרוב לוודאי שצ"ל 'דל כן', ראה עירובין ד, א (כא ע"ד), 470 ש' 17 (=דוגמה 2 להלן), וליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 279; רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 612.

87 תיבה זו נמחקה על ידי המגיה שלא כדין (כפי שעולה, בין היתר, מן המשא ומתן בהמשך); השווה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 218.

88 לגרסה כאן ראה לעיל הערה 86.

89 כגון דוגמה 2 לעיל ור"ה א, א (נו ע"ג), 661 ש' 14 ('אשכחת [!] תני').

90 ראה ר"ה א, א (נו ע"ג), 662 ש' 29–30 ויבמות ב, א (ג ע"ג), 836 ש' 10.

קביעה, אלא מציע פשיטת בעיה,⁹¹ אולם אפשר לראות שימוש זה של המונח כהרחבת הוראתו הרגילה, לאמור: 'פשיטא, אין בכלל מקום לשאול!⁹² אפשר שלפעמים המונח אינו מביע תמיהה על מה שמופיע לפניו, אלא רק שואל (ועונה מיד) על פשר הצורך בקביעה הנידונה, על דרך המקובל אצל 'פשיטא - לא צריכא' בבבלי (כבדוגמה 2 לעיל⁹³), וייתכן שהמונח אף בא במקום אחד לחזק את האמור לפניו, במעין⁹⁴ reductio ad absurdum (כמקובל אצל המונח 'דלכן'; עיין ערכו).

בדרך כלל מופיע אחרי המונח הסבר מדוע הקביעה שעליה הוא מוסב נראית 'פשיטא'. לעתים קרובות הסבר זה מנוסח בתמיהה, כשאלה רטורית, כבדוגמה 1 לעיל,⁹⁵ אולם במקומות אחרים ההסבר מוצע באופן אחר.⁹⁶ לעתים רחוקות אין התלמוד מסביר את התמיהה שמציע המונח, ולמעשה תמיהה זו מסתיימת ומסתכמת בביטוי זה⁹⁷ (כמקובל לעתים אצל המונח הבבלי 'פשיטא').

במקרים רבים, תמיהות 'דלכן מה אנן אמרין' מתייחסות לקביעות ש'הלכה כר' פלוני', כבדוגמה 1 לעיל; קביעות אלו נראו מיותרות מפני שכללי הפסיקה מחייבים לפסוק כך גם אלמלא הפסיקה הספציפית כר' פלוני במקרה הנידון.⁹⁸

בדרך כלל התלמוד מתרץ תמיהות 'דלכן מה אנן אמרין' על ידי מציאת חידוש בקביעה שעליה מוסב המונח, המצדיק את קיומה.⁹⁹ לעתים חידוש זה מבוטא בסגנון: 'דלכן מה אנן אמרין' [...]

91 ראה ב"ק ב, א (ב ע"ד), 1190 ש' 27: 'עאל ר' בא בר ממל ושאל, כישכשה בזנבה כגון אילין פירדתא, מהו? ולא אמרין ליה כלום. בתר כן אמ' ליה ר' הושעיה רבה, דל כן מה נן אמרין, צריך שיהא תופש בזנבה?'

92 ודוק, גם מונחים אחרים בירושלמי הרגילים להציע קושיות (כגון 'והא תני', 'ולאו מתניתא היא') עשויים להציע פשיטת בעיות. עם זאת, ייתכן שהנוסח כאן הושפע מהיקרות אחרת של 'דל כן מה אנן אמרין' הנמצאת בקרבת מקום, המתפרשת בהוראה הרגילה; ראה שם, ש' 23 (ומסתבר לפי זה שצריך להוסיף שם לפני המונח 'וברשות הרבים פטור'; השווה פירוש ר"י לוי על אתר, עמ' 47, ועיין היטב גם בפני משה, שכנראה הבין כך בלי הגהה, אולם נראה שדבריו רחוקים קצת, עיין שם).

93 ראה גם את המקבילה החלקית בעירובין ד, ג (כא ע"ד), 471 ש' 24, וכן סוטה ג, ז (יט ע"ב), 923 ש' 3 ומקבילה, שם אפשר לפרש כך, אלא שעדיין יש מקום להסתפק בדבר (אפשר שהמונח והמשפט שאחריו מתפרשים בתמיהה). ראה גם יבמות ב, א (ג ע"ג), 836 ש' 10 ושם ח, א (ח ע"ד), 865 ש' 28, שם באים משפטים ארוכים ומורכבים אחרי המונח, ולכן קשה לקבוע באופן חד-משמעי מה תפקידם (אף על פי שפירוש המונח במקומות אלה ברור באופן כללי).

94 ראה חגיגה ב, ב (עז ע"ד), 787 ש' 18: 'זאת אומרת שאדם צריך לכבוש את כוכדו (ולכן סמיכה על בהמה ביום טוב אסורה)', דלא כן מה אנן אמרין, אסור ליגע בבהמה ביום טוב? אף יושם לב, שמבחינה תחבירית ברור שהמונח מציע תמיהה כאן.

95 כיוצא בזה ראה למשל דמאי ה, ט (כד ע"ד), 134 ש' 35; הוריות ב, א (מו ע"ג), 1418 ש' 11; נדה א, ה (מט ע"ב), 1436 ש' 31.

96 כגון כלאים ה, ג (כט ע"ד), 161 ש' 44-43 (דל כן מה אנן אמרין, עשרה אסור, תשעה לא כל שכן!'), וראה גם לעיל הערה 93.

97 ראה פאה ה, ג (יט ע"א), 100 ש' 9-10; ר"ה א, א (נו ע"ג), 661 ש' 14; שם, 662 ש' 29-30.

98 ראה למשל ברכות ב, ג (ד ע"ד), 17 ש' 21-22; דמאי ה, ט (כד ע"ב), 134 ש' 35; נדה א, ה (מט ע"ב), 1436 ש' 31.

99 במקום אחד נראה שהמונח מציע תמיהה שאינה מתורצת בהמשך (כמצוי גם אצל מונחי קושיה אחרים בירושלמי); ראה הוריות ב, א (מו ע"ג), 1418 ש' 11.

- שלא תאמר - [משהו בניגוד לקביעה המיותרת לכאורה] [...] - לפס כן צרך מימר - והקביעה הנ"ל.¹⁰⁰

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

אין מונחים אחרים בירושלמי הנרדפים ל'דלכן' מה אנן אמרין.¹⁰¹ ודוק, מונח זה שונה ממונחים אחרים המציעים תמיהות ששיעורן שקביעה מסוימת נראית מובנת מאליה ולכן מיותרת, כגון *'ולא כבר תנינן' ו'ולאו מתניתא היא'. שהרי המונחים האחרים מצביעים על פשיטות מצד קיומו של מקור ספרותי חופף, בעוד ש'דלכן' מה אנן אמרין' מורה על פשיטות מצד הסברה, לאמור שהדין במקור הנידון נראה מובן מאליו, ולכן מסתבר שלא היה צורך לשנותו.

דלמא¹⁰² (לעתים משובש כ'דילמא'¹⁰³) - 'מעשה'.¹⁰⁴ לשון הצעה, מצוי.

ספרות - אלת"י ב, עמ' 887-888; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 25; אשכנזי, נחמד למראה, קסז ע"ב; גרינבוים, ביאורי לישנא קלילא, עמ' צו; דה-פריס, אגדה, עמ' 298; הז"ר, מבנה חברתי, עמ' 338; הז"ר, נזיקין, עמ' 234 הערה 30; זוסמן, נזיקין, עמ' 77-78 הערה 95; חיד"א, יעיר און, מערכת הדל"ת, יה; לוי, מילון, א, עמ' 409; לוי, מבוא ופירוש, עמ' 181; לונזו, המעריך, עמ' 32; ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 24; לרנר, פירוש קדום, עמ' 127;¹⁰⁵ לרנר, רות רבה, א, עמ' עד; מאיר, הדמויות הפועלות, עמ' 8-9; מוסקוביץ, סברה תלמודית, עמ' 95 הערה 172; מלמד, פרקי מבוא, עמ' 607; מתנות כהונה לרות רבה, פ"ג, ד (ו ע"ג);¹⁰⁶ שם, פ"ה, ט (יט) (י ע"א); סוקולוף, אצל לויאס, דקדוק, עמ' XXVII; סוקולוף, מילון, עמ' 151; סוקולוף, קטעי ב"ר מן הגניזה, עמ' 32, הערה 81; ספר חרדים, ברכות פ"א ה"א (ד ע"ב), ד"ה דלמא; שם, ביצה, עמ' 104; ערוך השלם, ג, ע ע"א-ע"ב; פירוש המיוחס לתלמוד הרשב"ש לשקלים, עמ' 63; פירוש לב"ר כ"י, מובא אצל תיאודור, מנחת יהודה, עמ' 48 לש' 1; פני משה, סוכה פ"ה ה"א (כב ע"ב), ד"ה דלמא; פרנקל, מבוא הירושלמי, י ע"ב; רוזנברג, תיקוני נוסחאות, עמ' 49; רש"ס, פתיחה, ד"ה כל דלמא; תמר, עלי תמר, זרעים, ח"ב, קס ע"ב, ד"ה כלכלת שבת

100 ראה ר"ה א, א (נו ע"ג), 661 ש' 15, ושם 662 ש' 29-30; יבמות ח, א (ח ע"ד), 865 ש' 28. בדוגמה 2 לעיל (והשווה עירובין ד, א וכו' ע"ד), 471 ש' 24) בא 'לפס כן צרך מימר' בלי 'שלא תאמר' אחרי 'דלכן' מה אנן אמרין; ראה ערך 'לפס כן צרך מימר', הערה 497.

101 ליחס בין מונח זה למונח 'כך' אנו אומרים, עיין ערך 'כך' אנו אומרים, הערה 231.

102 לניקוד התיבה ראה סוקולוף, קטעי ב"ר מן הגניזה, עמ' 32, הערה 81, ולהלן הערה 104.

103 שיבוש זה אינו מזדמן בכ"ל, ככל הידוע לי (ההפניה אצל סוקולוף, מילון, עמ' 151, לברכות ב ע"ג ש' 37 = דוגמה 1 להלן היא שגויה), אלא רק בעדים בעייתיים מסוגים שונים. ראה למשל קטע זוסמן, עמ' 47 ש' 49 ('דילמא'), אולם בכ"ל שם (תעניות ב, א וס' ע"א), 711 ש' 49) 'דלמא'; בית נכות ההלכות, מהדורת הורביץ, עמ' 57 ('דילמא'), אולם בכ"ל (ברכות ב, ג ו' ע"א), 19 ש' 21), 'דלמא'. שיבוש זה מזדמן במקומות שונים בכתבי היד של מדרשי האגדה, כגון ב"ר סב, ב (מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 673 ש' 4 וחילופי נוסחאות שם [כ"ל וכ"ו - 'דילמא']), ושם ה, עמ' 676 ש' 10 וחילופי נוסחאות (כ"ל - 'דילמא', אולם בכ"ו - 'דלמא').

104 הוא drama ביוונית; השווה למשל ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 24, וסוקולוף, מילון, עמ' 151.

105 והשווה שם, עמ' 26, הערה 43.

106 השווה גם מהרז"ו שם.

'דלמא' מציע סיפור בקשר לשני אנשים או יותר, המתקשר בצורה כלשהי לאמור לפניו, כגון:

1. הדא איילתא דשחרא [...] כמין תרין דוקרנין דנהור דסלקין מן מדינחא ומנהרין. **דלמא**, ר' חייא רבא ור' שמעון בן חלפתא הוו מהלכין בהדא בקעת ארבל בקריצתה וראו איילת השחר שבקע אורה. אמ' ר' חייא רבה לר' שמעון בן חלפתא, בירבי, כך היא גאולתן שליש'ראל: כתחילה קימאה קימאה, כל מה שהיא הולכת היא רבה והולכת (ברכות א, א [ב ע"ג], 3 ש' 10 ומקבילה)¹⁰⁷
2. המעשה קודם לתלמוד [...] שכבר נמנו וגמרו בעליית בית ארוס בלוד שהתלמוד קודם למעשה. רבנין דקיסרין אמרין, הדא דתימ' בשיש שם מי שיעשה, אבל אם אין שם מי שיעשה, המעשה קודם. **דלמא**, ר' חייא ר' יסי ר' אימי ענון למיתי גבי ר' אלעזר. אמ' לון, אן הויתון? אמרין ליה, גמל חסד. אמ' לון, ולא הוה תמן חורנין? אמרין ליה, מגור הוה (שכננו היה, והיינו חייבים ללוותו) (פסחים ג, ז [ל ע"ב], 516 ש' 2 ומקבילה)

'דלמא' מציע מעשים העוסקים בענייני הלכה ואגדה.¹⁰⁸ מעשים אלה תמיד מתייחסים לשני אנשים לפחות¹⁰⁹ – ברוב המקומות, אמוראים נקובי שם¹¹⁰ – וסגנון המונח הוא אפוא: 'דלמא – אדם X ואדם Y [...] – [תיאור המעשה]'. במקרים רבים המעשה פותח בתיאור הנסיבות שבהן הוא מתרחש, בסגנון כמו 'דלמא, ר' פלוני ור' אלמוני הוון ית(י)בין' וכדומה,¹¹¹ ואחר כך מובא תיאור דבריהם או מעשיהם של החכמים הנזכרים. ברוב המקומות המונח מציע סיפורים המנוסחים ברובם או בחלקם בארמית.¹¹²

המעשים שמציע 'דלמא' מתקשרים באופנים שונים עם האמור לפנייהם. יש שהמעשה מתקשר מצד תוכנו עם האמור לפניו,¹¹³ כגון על ידי ציטוט דברים קודמים או מתן הסבר או פרשנות

- 107 במקבילה כל הקטע מ'דלמא' בא בהגהת המגיה.
- 108 הלכה – ראה למשל דוגמה 2 לעיל; קידושין א, ו (ס ע"ד), 1154 ש' 8; קידושין ד, ו (סה ע"ד), 1183 ש' 27; אגדה – ראה למשל דוגמה 1 לעיל; יומא א, א (לח ע"ג), 562 ש' 29; ברכות ב, ב (ד ע"ג), 16 ש' 38.
- 109 לעתים 'דלמא' מציע מעשה בשלושה חכמים (כגון פאה ז, ד [כ ע"א], 106 ש' 20 וקידושין א, ו [ס ע"ד], 1154 ש' 8), ארבעה חכמים (ברכות ז, ג [יא ע"ב], 57 ש' 41), ואף בשלושה עשר [!] אחים (יבמות ד, יב [ו ע"ב], 852 ש' 21, וראה בהערה הבאה).
- 110 אך ראה דוגמה 1 לעיל; ברכות ב, ב (ד ע"ג), 16 ש' 38; שבת טז, א (טו ע"ג), 437 ש' 12; קידושין ג, ה (סד ע"א), 1173 ש' 1; סנהדרין ז, יט (כה ע"ד), 1306 ש' 16 (חכמים מדור המעבר). ראה גם יבמות ד, יב (ו ע"ב), 852 ש' 21 ('דלמא, תלת עשר אחין [...]). וראה גם ברכות ב, ז (ה ע"ג), 22 ש' 11 ('דלמא, ר' חייא בר אבא וחבורתיה, ואית דמרינ ר' יוסי ביר' חלפתא וחבורתיה, ואית דמרינ ר' עקיבה וחבורתיה, הוו יתבין לעיי באוריתא').
- 111 ראה למשל ברכות ב, ח (ה ע"ד), 23 ש' 48; יומא א, א (לח ע"ג), 562 ש' 29; קידושין ד, ו (סה ע"ד), 1183 ש' 27; וכיוצא בזה עם לשונות אחרים, כגון 'דלמא [...] הוו מהלכין' (דוגמה 1 לעיל ועוד), 'הוון מטיילין' (פאה ח, ט [כא ע"ב], 114 ש' 9 ומקבילה), ועוד; השווה הז'ר, נזיקין, עמ' 234, הערה 30.
- 112 אולם ראה שבת טז, א (טו ע"ג), 437 ש' 12; ודוק, סיפור זה עוסק בתנאים (רבי, ר' חייא רבא, ור' ישמעאל בר' יוסי).
- 113 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; ברכות ב, ח (ה ע"ד), 23 ש' 48; פסחים ה, ה (לב ע"ג), 528 ש' 6; קידושין ג, ה (סד ע"א), 1173 ש' 1 (ועיין היטב בכל המקומות הללו).

לדברים הללו. במקומות ספורים המעשה ממחיש את האמור לפניו,¹¹⁴ ואילו במקומות אחרים הקשר הוא רופף יותר, והוא נראה כקשר אסוציאטיבי יותר מאשר כקשר מהותי¹¹⁵ (על אף הקושי הקיים, מטבע הדברים, בהבחנה בין סוגי הקשרים הללו).

בדרך כלל 'דלמא' מוסב על השלב הקודם בסוגיה,¹¹⁶ אולם במספר מקומות נראה שהוא מוסב על המשנה.¹¹⁷

'דלמא' תמיד מופיע בדברי סתם התלמוד. עוד ראוי להעיר, כי 'דלמא' הוא 'מונח נשמט': לעתים הוא חסר בחלק מעדי הנוסח או המקבילות (פנים תלמודיות או חוץ תלמודיות) לסוגיה מסוימת.¹¹⁸ כמו כן, במקומות מספר מוצעים מעשים שלכאורה אפשר היה להציעם בלשון 'דלמא', אולם המונח אינו מופיע במקומות הללו.¹¹⁹

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במבט ראשון נראה כי המונח 'כהדא' (כשהוא מציע מעשים; עיין ערכו) דומה מאוד ל'דלמא', אולם מונחים אלה אינם מתחלפים בשום מקום. ואמנם נראה שאינם נרדפים, שכן 'דלמא' מציע מעשים בשני אנשים או יותר, בעוד שברגיל 'כהדא' מציע מעשים באדם אחד.¹²⁰ גם המונח

114 ראה פאה ח, ט (כא ע"ב), 112 ש' 31 (ואכן הסיפור המוצע על ידי המונח מסתיים בלשון 'הדא <היא> דאמ' ר' אבהו', להלן ש' 35); שבת טז, א (טו ע"ג), 437 ש' 12, 23-21 ('אמרו אין קורין בכתבי הקודש אלא מן המנחה ולמעלה [...]) דלמא, ר' ור' חייא רבא ור' ישמעאל ביר' יוסה היו יושבין ופושטין במגילת קינות ערב תשעה באב שחל להיות בשבת מן המנחה ולמעלה [...]) אמ' ר' ישמעאל ביר' יוסי, ממנו למדנו שלשה דברים [...] אין קורין בכתבי הקודש אלא מן המנחה ולמעלה'.

115 כך למשל בדוגמה 1 לעיל; שם תוארו סימני איילת השחר בשלב הקודם של הסוגיה, ובעקבות זאת הוצע 'דלמא' המספר על שני חכמים שראו את איילת השחר, אבל לא במסגרת תיאור הסימנים שפורטו לפני כן, אלא כדי להצביע על הדמיון בין עלות השחר לגאולתן של ישראל. כיוצא בזה ראה עוד למשל פאה ח, ט (כא ע"ב), 114 ש' 8 ומקבילה; מעשרות ד, ב (נא ע"ב), 278 ש' 14; סוכה ה, א (נה ע"א), 653 ש' 20.

116 במקום אחד נראה שהמונח מתייחס למה שמופיע בשלב שלפני פניו; ראה פאה ז, ד (כ ע"א), 106 ש' 20, שכנראה מתייחס לאמור לעיל שם, ש' 14.

117 ראה ברכות ז, ג (יא ע"ב), 57 ש' 41; פסחים ה, ה (לב ע"ג), 528 ש' 6; יבמות ד, יב (ו ע"ב), 852 ש' 21.

118 ראה ברכות ב, ד (ה ע"א), 20 ש' 4 - לפנינו אין 'דלמא', אולם המונח ישנו בשרידי הירושלמי, עמ' 10 ש' 23; ר"ה ד, א (נט ע"ב), 676 ש' 46 - אין 'דלמא', אולם המונח ישנו במקבילות בפסיקתא דרב כהנא, ר"ה, יב (מהדורת מנדלבוים, עמ' 345) ווי"ר כט, יב (מהדורת מרגליות, עמ' תרפד), לפי כ"י פריז וה'נ"א' שבקטע ירושלים (ראה מהדורת מיליקובסקי-שליטר, <http://www.biu.ac.il/JS/midrash/VR/outfiles/OUT29-12.htm>). ראה גם שביעית ט, א (לח ע"ד), 209 ש' 33 - לפנינו אין מונח, אולם במקבילות בב"ר עט, ו, מהדורת תיאודור-אלבק עמ' 941, לפי כ"י, ופסיקתא דרב כהנא, בשלח, טז (מהדורת מנדלבוים, עמ' 191) המונח ישנו. אך דוק, במקבילות, בניגוד לירושלמי, מסופר על שני חכמים (ר' שמעון בן יוחי ובנו), בעוד שבירושלמי מסופר רק על חכם אחד (ר' שמעון בן יוחי), ובכגון זה אין מקום למונח, כאמור לעיל. (במקבילה בקהלת רבה י, ח חסר 'דלמא', אף על פי שהסיפור הוא על שניים, וכך גם באסתר רבה ג, ז ובמדרש תהלים יז, יג [מהדורת בובר, סז ע"ב], אולם שם הסיפור משולב בתוך דרשה, ואין מקום ל'דלמא'; עיין שם בפנים).

119 ראה למשל ברכות ד, ז (ח ע"ג), 41 ש' 34, 48; כלאים ג, א (כח ע"ג), 154 ש' 22; מע"ש ה, ה (נו ע"ב), 307 ש' 18; וראה ההערה הקודמת.

120 השווה לוי, מבוא ופירוש, עמ' 181, וראה עוד ערך 'כהדא', הערה 54.

העברי 'מעשה', המצוי כבר בספרות התנאים (וגם בירושלמי כמובן) אינו נרדף ל'דלמא', שכן 'מעשה' עשוי להציע מעשים ביחידים, ולא רק בשני אנשים ויותר.

דר' פלוני היא (לפעמים משובש כ'ר' פלוני היא,¹²¹ וכן שיבושים אחרים¹²²) – 'של ר' פלוני היא'. מונח לזיהוי מקורות, נפוץ.

ספרות – מוסקוביץ, סברה תלמודית, עמ' 281; נאה, ביקורת, עמ' 599 הערה 166

דר' פלוני היא' מזהה את החכם העומד מאחורי קביעה תנאית אנונימית,¹²³ על דרך 'ר' פלוני היא' בבבלי, כגון:

1. תמן תנינן: 'זימן שחורין ומצא לבנים [...] אסורין (ביום טוב). שלשה ומצא שנים, מותרין' (כי מניחים שאלה כבר זומנו). ר' יעקב בר אחא בשם ר' יסא, דר' היא, דתני: 'מאתים ומצא מנה, המנה נוטל' (נלקח, ומכאן שהמנה שנשאר הוא מעשר) דברי ר', וחכמ' אומ' חולין' (מע"ש ד, ט [נה ע"ב], 302 ש' 3 ומקבילה)
2. אף על החלה (של דמאי מפריש תרומת מעשר). וחלה חייבת בדמאי? ולא כן תנינן: 'חלת עם הארץ והמדומע פטורין מן הדמאי!' – ר' אחא ר' בון בר חייא בשם ר' יוסי בן חנינא, דבית שמי היא, ותני כן: ר' שמעון בן יהודה אמ' משום ר' שמעון, חלה, בית שמי מחייבין (דמאי ה, א [כד ע"ב], 131 ש' 22)

ל'דר' פלוני היא' שני שימושים עיקריים: (א) זיהוי 'לשמו'¹²⁴ של התנא העומד מאחורי קביעה תנאית אנונימית מסוימת¹²⁵ (אולם לעתים זיהוי זה נדחה בהמשך בלשון 'דברי הכל היא'¹²⁶); (ב) תירוץ קושיות, על ידי העמדת המקור הבעייתי כר' פלוני.¹²⁷

סגנונות מספר מקובלים אצל 'דר' פלוני היא'. לפעמים התלמוד מסתפק בקביעה ש'דר' פלוני

121 ראה למשל מעשרות ה, א (נא ע"ג), 279 ש' 36; נדרים ח, ז (מא ע"א), 1042 ש' 25; מכות א, ד (לא ע"א), 1333 ש' 31 (אך אל נכון בקטע וידר, עמ' 131 ש' 31 ובקטע סכונה שם [=קטע 49 אצל M. Perani, *Talmudic and midrashic fragments from the "Italian genizah": reunification of the manuscripts*, Firenze 2004, p. 227 ובמקבילה). אפשר ששיבושים אלה נתהוו בהשפעת הסגנון המקובל בבבלי, 'ר' פלוני היא', בלי דל"ת בתחילת המונח.

122 כגון 'דר' פלוני הוא' (שבת ז, א [ט ע"ב], 404 ש' 19), או 'דר' פלוני', בלי 'היא' בסוף (כגון פאה ה, א [יח ע"ד], 98 ש' 38 ועירובין י, יג [כו ע"ד], 496 ש' 3).

123 בשני מקומות (באותה סוגיה) נראה שהמונח אינו מוסב על קביעה ספציפית; ראה יומא ב, ג (לט ע"ד), 569 ש' 36, 38: 'תמיד דר' שמעון איש המצפה היא [...] מדות דר' אליעזר בן יעקב היא [...]'.¹²⁴

124 כמובן, יש שלזיהוי מקור שנעשה לכאורה 'לשמה' השלכות הלכתיות. ראה לדוגמה מעשרות א, ז (מט ע"ב), 268 ש' 13 (מוסב על המשנה: 'היה דש בחבית [...] נשברה החבית [...] לא יאכל מהן עריי, ר' יוסה מתיר'): 'דר' מאיר היא [...] דלא תיסבור מימר [...] הל' כסתמה, לפום כן צרך מימר דר' מאיר היא, [ודר] מאיר ור' יוסי הל' כר' יוסי'.

125 ראה למשל ברכות ו, א (י ע"ב), 51 ש' 33; עירובין ו, ח (כג ע"ד), 481 ש' 39; נדרים א, ג (לז ע"א), 1022 ש' 23–22.

126 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; דמאי ג, ב (כג ע"ב), 126 ש' 6; עירובין א, ה (יט ע"א), 456 ש' 36.

127 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; שבת ג, ז (ו ע"ב), 387 ש' 35–36; יבמות י, א (י ע"ג), 875 ש' 38.

היא', בלי להביא מקור ספרותי התומך בזיהוי המוצע או לפרט את שיטתו של החכם הנזכר.¹²⁸ ואמנם, בחלק ממקומות אלה התלמוד שואל 'היידן ר' פלוני' אחרי הזיהוי, כדי לברר באיזו שיטה מדובר.¹²⁹ במקומות אחרים מובא מקור ספרותי אחרי המונח כמקור לזיהוי (ברגיל, בלשונות כגון 'דתני/נן (תמן)' או 'דאמר ר' פלוני / דר' פלוני אמר'),¹³⁰ או שמוצע תוכן שיטתו של החכם הנזכר.¹³¹ במקומות אחרים המונח בא בסגנון 'דר' פלוני היא, ברם כר' אלמוני [...].¹³²

'דר' פלוני היא' יכול להיות מוסב על משניות או על ברייתות.¹³³

טיב הזיקה בין דברי ר' פלוני לבין המקור האמור לשקף את שיטתו משתנה ממקום למקום. לעתים דברי המקור האנונימי זהים או כמעט זהים מצד ניסוחם למקור המכיל את דברי ר' פלוני,¹³⁴ אולם במקומות אחרים כוונת המונח היא שהמקור שעליו הוא מוסב מאמץ את שיטת ר' פלוני.¹³⁵

במספר מקומות מצאנו את הצורה 'ולא (ולאו) (ר') פלוני היא'.¹³⁶ לא מצאתי הבדלים עקרוניים בין צורה זו לבין הצורה הרווחת יותר 'דר' פלוני היא' מצד טיב זיהוי השיטה שהם מציעים (כמובן, 'ולא דר' פלוני היא' מתפרש בתמיהה, בעוד ש'דר' פלוני היא' מתפרש בניחותא¹³⁷).

- 128 ראה למשל כלאים א, ז (כו ע"ב), 147 ש' 33; פסחים ו, ח (לג ע"ד), 535 ש' 8, 9; כתובות ג, ט (כו ע"ד), 971 ש' 31. כמובן, יש שהמקור לשיטה לא נזכר מפני שהוא מצוי בקרבת מקום (כגון במשנה על אתר); ראה למשל ברכות ב, ג (ד ע"ד), 17 ש' 28 ומקבילות ופאה ג, ו (יז ע"ג), 92 ש' 32-33.
- 129 ראה דמאי ב, ד (כג ע"א), 124 ש' 28 וביכורים ז, א (סד ע"א), 352 ש' 29-30.
- 130 ראה למשל פאה א, א (טו ע"ד), 81 ש' 8 ומקבילה; עירובין ג, ג (כא ע"א), 466 ש' 49; כתובות א, ז (כה ע"ג), 958 ש' 36-37.
- 131 ראה למשל דמאי ז, ו (כו ע"ב), 143 ש' 1; שבת ז, ב (י ע"א), 408 ש' 11 ומקבילה; עירובין י, ו (כו ע"ב), 494 ש' 6. ראה עוד להלן הערה 135.
- 132 ראה למשל מגילה ג, א (עג ע"ד), 762 ש' 26-27; חגיגה ב, א (עז ע"א), 782 ש' 7, 10-11; כתובות ג, ט (כו ע"ד), 971 ש' 31 ומקבילה.
- 133 משניות - ראה למשל הרוגמאות שהובאו לעיל; ברייתות - ראה למשל עירובין ו, ד (כג ע"ג), 479 ש' 44 ומגילה א, ו (ע ע"ג), 742 ש' 36-37.
- 134 כגון שבת ח, א (יא ע"א), 414 ש' 15 ומקבילה וסנהדרין ז, יד (כה ע"ג), 1305 ש' 24 ומקבילה.
- 135 ראה לעיל הערה 131. דוגמה בולטת במיוחד לכך מצויה בגיטין ג, א (מד ע"ד), 1062 ש' 29-30, שם התלמוד מקשר דברי המקור הנידון לדברי החכם הנזכר על סמך סוג של אנלוגיה ('כמה דהוא אמר תמן'): 'מכין שנתנו לה (גט שלא נכתב לשמה) יעשה כמו שהיה כרות לשמה משעה ראשונה! - דר' שמעון היא, דתני, {אם} <אמ'> לאו מן (לאומן) עשה [...] שני זוגין, אחד לקרקע ואחד לבהמה [...] ר' שמעון מטהר עד שיפרישם בטומאה. כמה דהוא אמ' תמן עד שיהא כלי משעה ראשונה, כך הוא אמ' <הכא> עד שיהא כרות לשמה משעה ראשונה' (מעין העיקרון של 'יש בריה' בבבלי, אלא שאין כאן מקומו להאריך).
- 136 ראה למשל ברכות ב, ח (ה ע"ד), 24 ש' 3-4 (וראה הערה 142) וקידושין א, ה (ס ע"ד), 1152 ש' 41 (לא כר' פלוני הוא; במקבילה בב"ב ט, ט יז ע"א, 1259 ש' 31, 'ולא ר' פלוני היא'). - לעתים 'ר' פלוני' המוזכר בסגנון זה הוא אמורא, בניגוד למקובל אצל הביטוי 'דר' פלוני היא', כגון עירובין ט, ד (כה ע"ג), 491 ש' 9-10 ('ולא רב הוא' ויומא ה, א (מב ע"ב), 582 ש' 21 ומקבילה ('ולאו שמואל הוא').
- 137 ועוד, שלפעמים 'לא ר' פלוני היא' מתייחס לדברי אמורא, מה שאין כן אצל 'דר' פלוני היא'; ראה בהערה הקודמת.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

לעתים 'דר' פלוני היא מתחלף ב'מתניתא דר' פלוני' על ידי גיוון המינוח,¹³⁸ ואמנם נראה ששני המונחים קרובים מאוד מצד משמעותם, והוא הדין למונחים אחרים המשמשים לזיהוי מקורות בירושלמי.¹³⁹ לא מצאתי הברלים בין מונחים אלה (או מונחים אחרים לזיהוי מקורות, כדוגמת 'מאן תנא') מצד טיב זיהוי המקורות שהם מציעים, אולם יש שהם נבדלים מצד דרך שימושם, שכן 'דר' פלוני היא רגיל להציע תירוצים, מה שאין כן אצל 'מתניתא דר' פלוני'. נראה ש'דר' פלוני היא מתפרש כמו 'הדא היא דר' פלוני' כשהמונח האחרון מוסב על מקור תנאי אנונימי והוא מציע דברי תנאים¹⁴⁰ (הוראה שהיא אמנם נדירה למדיי). כאשר 'דר' פלוני היא מציע תירוצים, נראה שהוראתו קרובה מאוד לזו של 'פתר לה / תפתר כר' פלוני', ואמנם מצאנו חילוף (על ידי קונפליציה) בין צורות הדומות לאלו במקום אחד.¹⁴¹

דרובא אתא מימר לך ('דרבא'¹⁴² אתא מימר לך', וכן שיבושים אחדים¹⁴³) - 'דבר' גדול (=חידוש) בא לומר לך. נדיר.

ספרות - אלת"י א, עמ' 908; שם ז, עמ' 473; אלון, ביקורת, עמ' 89; אנגל, גליוני הש"ס, תרומות, ד"ה בהשמטה; שם, סוטה פ"א ה"ב, ד"ה דיברה; שם, כתובות פ"ט ה"א, ד"ה אדרבה;

138 עיין ערך 'מתניתא דר' פלוני', הערה 166.

139 עיין ערך 'מתניתא דר' פלוני', מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים.

140 עיין ערך 'הדא היא דר' פלוני', ליד הערה 145.

141 ראה ברכות ב, ח (ה ע"ד), 24 ש' 3-4: 'אמ' ליה, והא תנינן חתן פטור [...] אמ' ליה, ולא דרבן גמליאל היא / אמ' ליה, יכיל אנא פתר <לה> כרבן גמליאל, דרבן גמליאל אמ', איני שומע לכם לבטל ממני מלכות שמים'.

142 כגון חגיגה ג, ב (עט ע"א), 795 ש' 31-32, וכתובות ח, יא (לב ע"ב), 996 ש' 7; ראה גם ערך 'רובא'. - כאן אני מתייחס רק לווריאנטים ושיבושים של התיבה 'דרובא' במונח; לכתבים ושיבושים של 'אתא מימר לך' עיין ערכו, הערות 495, 496.

143 כגון 'דיברה' (!) (סוטה א, ב [טז ע"ג], 906 ש' 33), 'אדרבה' (בהשפעת הבבלי? ראה כתובות ט, א [לב ע"ד], 997 ש' 47, וע' עבאדי, "אדרבה" - תיאור סמנטי ותחבירי, לשוננו נט [תשנ"ו], עמ' 39). כמו כן, אפשר שלפעמים 'דרובא אתא מימר לך' השתבש כ'אתא מימר לך'. ראה מ"ק ג, א (פא ע"ג), 809 ש' 44: 'והיוצא מבית האסורין' (מגלח בחול המועד). הויגן סברין מימר, בשוהיה חבוש אצל הגוים, אבל אם היה חבוש אצל ישראל לא, אתא מימר לך ובשרידי הירושלמי, עמ' 198 ש' 1: '[לא] אתה אלא מימר לך'; ואפשר שהתיבה 'לא' שלפני 'אתה' הנה חלק של המונח, וכי היקרות אחת של תיבה זו נשמטה מחמת דיטוגרפיה, אלא שאין כאן מקומו להאריך ואפילו חבוש אצל ישראל'. עיקר הנוסח כאן מקוים על ידי כמה ראשונים (ראה רטנר, אהבת ציון וירושלים, מ"ק, עמ' 99). כאן המונח מתייחס להיקף תחולת הדין של המשנה, ולא לעצם הצורך בה, כמקובל אצל 'אתא מימר לך', והוא בא בעקבות חוסר ודאות בנוגע לתחולת המקור הנידון (ראה להלן ליד הערה 148). לכן אפשר שצ"ל 'דרובא אתא מימר לך', כלומר המשנה מלמדת שאפילו חבוש אצל ישראל מגלח בחול המועד. ראה גם נדרים ב, א (לז ע"ב), 1023 ש' 2-3: "לא יחל דברו", שלא יעשה דבריו חולין. הוון בעיי מימר, כגון הקרבן בשבועה ('שלא יחל דברו', אף על פי שאינו תקף מעיקר הדין), הא בשאר כל הדברים לא. אתא מימר לך אפי' בשאר כל הדברים'. אף כאן המונח מתייחס להיקף תחולת הדין, ולא לעצם הצורך בדרשה הנזכרת, והוא בא בעקבות חוסר ודאות בנוגע לתחולת המקור הנידון, ועל כן אפשר שצ"ל 'דרובא' אתא מימר לך'. - לשיבושים אפשריים בכיוון ההפוך, שכתוב 'דרובא אתא מימר לך' וצ"ל רק 'אתא מימר לך', עיין ערך 'אתא מימר לך', הערה 496.

אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 375 והערה 2; נאה, ביקורת, עמ' 598; פרנקל, מבוא הירושלמי, יד ע"ב; רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 363, 631-632; רידב"ז, כתובות פ"ח הי"א (נא ע"א), ד"ה כיצד הוא עושה

'דרובא אתא מימר לך' מציע פרשנות למקורות ספרותיים, שהם באים לחדש רעיון מרחיק לכת יותר ממה שסברו תחילה,¹⁴⁴ כגון:

1. תני, משיעמיד ערימה בראש גגו ('קובע במעשרות'). ר' יונה בעי, הא בשדה לא?¹⁴⁵ – אמ' ר' חנינא, דרובה אתא אימור (!) לך: אפילו משיעמיד ערימה בראש

גגו ('קובע למעשרות') (מעשרות א, ו [מט ע"א], 266 ש' 31)

2. [משנה: 'הטובל לחולים' ('לחולין') והחזק לחולים אסור למעשר]. וחולין צריכין כוונה? – דרובא אתא מימר לך, אפילו טובל לחולין והחזק לחולין, אסור במעשר (חגיגה ב, ו [עח ע"ב], 791 ש' 19)

נראה של'דרובא אתא מימר לך' שני תפקידים עיקריים: (א) תירוץ קושיות על המקורות שעליהם הוא מוסב (כבדוגמה 2 לעיל, ואולי גם דוגמה 1);¹⁴⁶ (ב) בירור מחודש של תחולת הדין שעל אודותיה שורר חוסר ודאות לפי השלב הקודם של הסוגיה.¹⁴⁷

נראה שמונח זה מתייחס בעיקר למקורות תנאיים, אולם קשה לקבוע מסמרות בנידון, כיוון שחלק ממקורות אלה הם אנונימיים, ולא ניתן לקבוע בוודאות מה מוצאם.

ברגיל מופיעה אחרי המונח התיבה 'אפילו', כיוון שהמונח מבקש להצביע על חידוש גדול יותר במקור הנידון. לכן הסגנון הרגיל אצל מונח זה הוא: 'מקור' – [בעיה/קושיה על המקור] – דרובא אתא מימר לך, אפילו – [החידוש הקיים לפי המקור הנידון].

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד נראה ש'דרובא אתא מימר לך' מתחלף ב'אתא מימר לך',¹⁴⁸ אולם לאמתו של דבר מסתבר כי אין כאן חילוף אלא שיבוש, שכן למונחים אלה הוראות שונות: 'אתא מימר לך' בא להסביר את עצם הצורך במקור הנראה מובן מאליו ולכן מיותר, בעוד ש'דרובא אתא מימר לך' בא לפתור בעיה או תמיהה המתעוררת לאור תוכנו של המקור, על ידי הרחבת החידוש שבו.

144 'דרובא אתא מימר לך' מתפרש באופן מילולי כמו הביטוי הבבלי 'רבותא קא משמע לך'. אולם מכיוון שהביטוי בבבלי הוא נדיר, ואף אינו מתפקד תמיד כמו המונח הירושלמי, נמנעתי מלציין בפנים.

145 לא לגמרי ברור אם לפנינו שאלה או תמיהה.

146 ראה ההערה הקודמת.

147 אני משתמש בנוסח זה מפני ש'דרובא אתא מימר לך' מתייחס להצעות טנטטיביות מסוגים שונים, ואינו מציע פשיטת בעיות רגילות; כך למשל בכתובות יב, ה (לה ע"ב), 1012 ש' 1: 'רב חייה בעא קומי ר', לא מסתברא [= 'אכן מסתבר'; עיין ערכו] באשה שאין לה כתובה ('שלאחר כ"ה שנים איכרה כתובתה'), אבל באשה שיש לה כתובה, גובה (לש') [לעולם]. אמ' ל' >ה, דרובה אתא מימר לך: אפי' אשה שיש לה כתובה אינה גובה אלא עד עשרים וחמש שנה. ראה גם לעיל, סוף הערה 144.

148 עיין ערך 'אתא מימר לך', הערה 496.

ראה גם: רובא

דתני¹⁴⁹ / דתנינן / דתנינן תמן¹⁵⁰ (לפעמים נראה ש'דתני' הוא שיבוש במקום 'תני'¹⁵¹ וכן להפך¹⁵²), 'ותני'¹⁵³ או 'והא תני'¹⁵⁴. כמו כן נראה שלפעמים 'דתנינן תמן' הוא שיבוש במקום 'תמן תנינן',¹⁵⁵ וכן להפך;¹⁵⁶ לעתים משתבש המונח כ'דתנן'¹⁵⁷) – 'ששנוי' ('ששנינו' / ששנינו שם'). מונח סיוע, נפוץ.

ספרות – אלת"י ח, עמ' 632–634 ('דתנינן תמן'), 661–664 ('דתני', 'דתני ר' פלוני'), 665 ('דתני בשם ר' פלוני'), 671–673 ('דתנינן'); אלון, ביקורת, עמ' 91, 95; אפשטיין, לשרידי הירושלמי, עמ' 125 לש' 21 (=מחקרים, עמ' 267); אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 273 הערה 5, 799–800, 889, 949; אפשטיין, מבואות לספרות התנאים, עמ' 231, 322; בארי, תענית, עמ' 102, 131 הערה 142; גרינבוים, ביאורי לישינא קלילא, עמ' צו; היגר, אוצר הבריות, ז, עמ' 15–9 (במפורז), 118¹⁵⁸; הלבני, מקורות ומסורות, מועד, עמ' שצה הערה 13, 159 תיג הערה 8, תקמ הערה 7; שם ב"ק, עמ' רט הערה 2; ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 87, 438, 490, 492,

149 ובכלל זה 'דתני ר' פלוני' ו'דתני בשם ר' פלוני'; ראה להלן ליד הערה 169. מונח זה, על צורותיו השונות כמפורט בפנים, יכונה 'דתני' להלן למען הקיצור; במקומות שבהם הכרחי להבחין בין הצורות השונות של המונח, אעשה כן במפורש. – כיוון שהלשון 'דתני' היא למעשה צורת משנה של 'תני', והיבטים אחרים של המונח 'דתני' ראוי שיידונו שם (כגון כתיב הצורה 'תני' בביטוי 'דתני', או תרגומה המילולי של הצורה 'תני'), דנתי בדברים הללו בערך 'תני', עיין שם. כמו כן לא דנתי כאן במונחים אחרים המכילים את הצורה 'דתני', כגון 'כהדא דתני' ו'הדא היא דתני', מאחר שצורות אלו זקוקות דיון בפני עצמן, והן נידונו בערכים המתאימים.

150 חלק מן התכונות של הביטוי 'דתנינן תמן' משותפות גם למונח 'תמן תנינן'; עיין ערכו.

151 ראה מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 543, הערה 6, והשווה להלן, ליד הערה 177.

152 עיין ערך 'תני', הערה 127.

153 ראה למשל פאה ב, א (טז ע"ד), 87 ש' 44, 46, 48 (בשני המקומות הראשונים, 'דתנינן' במקום 'ותנינן'); יבמות ב, ג (ג ע"ד), 837 ש' 43; שבועות ח, א (לח ע"ג), 1370 ש' 24 (וכן הגיה רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 555).

154 עיין ערך 'והא תני', הערה 52.

155 ראה מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 544, הערה 8, ד"ה לכאורה, וראה גם דמאי ד, ז (כר ע"א), 130 ש' 39; גיטין ג, ח (מה ע"א), 1065 ש' 18 (ואמנם רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 415, הגיה 'תמן תנינן' במקום 'דתנינן תמן' שלפנינו, אולם ייתכן שאפשר לפרש את הדברים בלי הגהה, באופן ש'דתנינן תמן' מציע סיוע לאמור לפניו, אף על פי שמדובר בסיוע קלוש ובעייתי קצת; ועדיין צריך עיון); מכות ב, ה (לא ע"ד), 1336 ש' 35 (אף כאן הגיה רבינוביץ 'תמן תנינן' במקום 'דתנינן תמן' שלפנינו; ראה שערי תורת א"י, עמ' 534–535). ראה גם ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 490, וצריך עיון.

156 ראה דמאי ז, ו (כו ע"ב), 143 ש' 2; ערלה א, ו (סא ע"ב), 336 ש' 34 (והשווה למקבילה בשביעית ז, ז וז ע"ג), 203 ש' 50; ושם לפנינו סוג של אשגרה מן המקבילה?; ביכורים ב, א (סד ע"ד), 355 ש' 40 (ואמנם אל נכון במקבילה בחגיגה ב, ה [עח ע"ב], 790 ש' 35, ומסתבר שלפנינו אשגרה מ'תמן תנינן' שבתחילת הסוגיה, לעיל ש' 36–37); יבמות א, ו (ג ע"ב), 835 ש' 17–18 (ואמנם 'דתנינן תמן' במקבילה בקידושין ד, א וסא ע"ג), 1180 ש' 33).

157 ראה אלת"י ח, עמ' 668. צורה זו יכולה להיות שיבוש של 'דתני' (כשהיא מציעה ברייתא; במקרים כאלה מסתבר שהייר"ד בסוף התיבה נתארכה בטעות לגו"ן סופית), או של 'דתנינן' (כשהיא מציעה משנה).

158 שכן כאן דן היגר גם בצורות אחרות המכילות את המילה 'תנינן' והמציעות ברייתות.

159 וצ"ל 'דתנינן תמן' שם, במקום 'תמן תנינן'.

499; ליברמן, ירושלמי הוריות, עמ' 295 (=מחקרים, עמ' 248); ליברמן, תיקוני ירושלמי, א, עמ' 113 (=מחקרים, עמ' 172); מוסקוביץ, אמרו דבר אחד, עמ' 141 הערה 144; מוסקוביץ, הזמנה מילתא, עמ' 229 הערה 8; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 76, 80, 85, 86, 87, 88, 90; מוסקוביץ, סוגיות מצוטטות, עמ' 35-36 הערה 20; מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 543; מיכל המים, יומא, פ"ג ה"ו, ד"ה א"ר יוסה; נאה, ביקורת, עמ' 598 הערה 149; פני משה, יבמות פ"י ה"ו (נו ע"ב), ד"ה דתני; קצוף, היחס, עמ' 298; רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 467; רטנר, אהבת ציון וירושלים, עמ' 81-82

'דתני' מציע דברי תנאים המשמשים כמקור לאמור לפניו, כדי להוכיחו או לשמש כמראה מקום לדברים אלה,¹⁶⁰ על דרך 'דתניא/דתנן' בבבלי, כגון:

1. 'רבן גמליאל או' עד שיעלה עמוד השחר. אתיא דרבן גמליאל כר' שמעון, דתני בשם ר' שמעון, פעמים שאדם קורא את שמע אחת לפני עמוד השחר ואחת לאחר עמוד השחר, ונמצא יוצא ידי חובתו שליום ושללילה (ברכות א, א [ב ע"ד], 5 ש' 24)

2. בשר חי מערבין בו, דתנינן, 'הבבליים אוכלין אותו' ('שעיר של יום הכיפורים') כשהוא חי, מפני שדעתן יפה' (עירובין ג, א [כ ע"ד], 464 ש' 47)
3. ר' אלעזר שאל, מתנתו ('של היוצא ליהרג') כמתנת שכיב מרע? [...] מה דהיא צריכה לר' {שמעון} 'אלעזר'¹⁶¹ פשיט' לר' יוסי בר חנינה, דתנינן תמן, 'האשה שנהרגה נהנין בשערה, בהמה שנהרגה אסורה בהנייה', 'ו'אמ' ר' יוסי בר חנינה, באומרת תינתן כבינתי לבתי ('ומכאן שהמתנה תקפה') (גיטין ו, ז [מח ע"א], 1081 ש' 36)

ל'דתני' שתי הוראות עיקריות:¹⁶² (א) לפעמים 'דתני' מציע מראה מקום לדברי חכם שנוכח לפני כן, כבדוגמה 1 לעיל;¹⁶³ שימוש זה רגיל במשפטים בסגנונות כגון 'דר' פלוני היא, דתני', 'מחלפא שיטתיה דר' פלוני, דתני', וכדומה. (ב) במקומות אחרים, 'דתני' מציע מקור תנאי המסייע לקביעה שלפניו, אף על פי שקביעה זו אינה מבוססת על דעה המיוחסת לחכם נקוב שם, באופן שהיה מצריך מציאת מקור ספרותי לדברי חכם שכזה.¹⁶⁴

לפעמים 'דתני' בא אחרי מונח אחר המציע מקור ספרותי, בסגנונות כגון 'חייליה דר' פלוני מן הדא, דתני - [מקור תנאי]', 'מתניתא אמרה/מסייעא/פליגא - [...] - דתני - [מקור תנאי]', 'נשמעינה מן הדא, דתני - [מקור תנאי]', וכדומה. ברם בדרך כלל המקור התנאי מוצע מיד אחרי המונחים האחרים בלי 'דתני' (בסגנון כמו 'חייליה דר' פלוני מן הדא - [המקור]', ולכן נראה

160 לעתים המונח בא בסגנון 'מקרה' - דתני', כגון שבת א, א (ב ע"ב), 363 ש' 10: 'מהו ההן פטור דתנינן הכא', אולם היקרויות כאלו אינן עניין לדיוגנו כאן; עיין ערך *דתנינן הכא'.

161 הגהה זו מוכחת על פי העניין, וכן הגיהו המפרשים.

162 זאת בנוסף להוראה הנדירה באופן יחסי, שבה 'דתני' מציע מראה מקום למקור תנאי, שעליו נשנה מקור אחר - תנאי, אמוראי, או סתמי - כדי להוכיח את האמור לפני כן; ראה להלן ליד הערות 167-168.

163 כיוצא בזה ראה עוד למשל דמאי ד, ח (כד ע"ב), 131 ש' 4 (אחרי וכדי לפרט 'אתיא'); עירובין ג, ה (כא ע"ב), 468 ש' 4; ע"ז א, ו (מ ע"א), 1380 ש' 24.

164 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; מעשרות ב, ג (מט ע"ד), 269 ש' 45; סנהדרין א, א (יח ע"א), 1263 ש' 37.

שהסגנון עם 'דתני' במקרים כאלה הוא תנייני.¹⁶⁵ עם זאת, 'דתני' המציע מראה מקום לדברי חכם מסוים רגיל לבוא אחרי מונחים אחרים כדי להציע את מה שנרמז על ידי מונחים אלה, כגון 'אתי'א [...] 'כר' פלוני, דתני - 'דברי ר' פלוני', 'היידן ר' פלוני? דתני [...]', 'ר' פלוני כדעתיה, דתני [...]', וכן אצל 'תדע לך שהוא כן'¹⁶⁶ (הסגנון השכיח ביותר אצל צורה זו הוא 'תדע לך שהוא כן, 'דתנין [תמן]).

לפעמים הסיוע שמציע המונח אינו מבוסס רק על המקור התנאי שהוא מציע, אלא על צירוף של מקור זה עם דברי אמוראים או דיון סתמי,¹⁶⁷ ולפעמים מקור תנאי נוסף,¹⁶⁸ שנשנו בקשר למקור הנזכר.

כאשר 'דתני' (לא 'דתנין [תמן]'; ראה להלן) מציע ברייתות, אלו יכולות להיות אנונימיות או ברייתות המיוחסות לחכמים נקובי שם, וזאת בסגנונות 'דתני בשם ר' פלוני', 'דתני ר' פלוני [...]', ו'דתני, ר' פלוני אומר [...].'¹⁶⁹ כמעט תמיד הברייתות ש'דתני' מציע לא נשנו בזיקה לפסוקי המקרא, אולם לעתים המונח מציע מדרשי הלכה.¹⁷⁰

'דתני' רגיל להציע ברייתות, ואילו 'דתנין' ו'דתנין תמן' משמשים בעיקר להצעת משניות¹⁷¹

165 עיין ערכי המונחים הנזכרים.

166 עיין ערכי המונחים הנזכרים.

167 ראה למשל מגילה א, יא (עא ע"ג), 749 ש' 26 ('אתי'א דאשיין בר נדבה כר' יוחנן, דתני, עירב את האותות [...] פסול, ר' אדא בר שמעון בשם ר' יוחנן [...]); דמאי ד, ב (כד ע"א), 129 ש' 9; קידושין א, ו (ס ע"ד), 1153 ש' 38; דוגמה 3 לעיל. - דוגמה מעניינת אפשרית לשימוש כזה מצויה בפסחים ז, י (לה ע"א), 543 ש' 7: 'מחלפה שיטתיה דר' יוחנן, מחלפה שיטתיה דר' שמעון בן לקיש, דאיתפלגון [דתנין תמן], "אילו שעורותיהן כבשרן" [...] ר' יוחנן [...] ר' שמעון בן לקיש [...]'. ברור שגרסה זו (המקוימת בעיקרה על ידי קטע לוינגר, עמ' רפב ש' 15 'דאיתפלגון דתנין תמן'), כולל ה'דתנין תמן', מחוספסת מאוד, וודאי שלא תיתכן. לדעת ליברמן (הירושלמי כפשוטו, עמ' 492) המילים 'דתנין תמן' שבהגהת המגיה הן 'השלמה מוטעית'. ברם טענת ליברמן קשה מבחינה סגנונית, שכן הסגנון שהוא שחזר אינו מקובל אצל 'דאיתפלגון' המציע מחלוקת אמוראים, שברגיל לא מובא אחריו מקור תנאי שעל אודותיו נחלקו האמוראים (אולם לפעמים מובא אחרי 'דאיתפלגון' הנושא של מחלוקת האמוראים, ואחר כך מוצעת מחלוקת זו). שמא אפשר אפוא, שדווקא הגרסה 'דאיתפלגון' היא משנית (ולפי זה אפשר שתיבה זו באה באשגרה 'מעלמא', מכיוון שזהו המונח המקובל להצעת מחלוקת אמוראים, או בהשפעת המקבילה החלקית בסנהדרין ח, ב [כו ע"א], 1307 ש' 38-39, עיין שם). אם נכונה הצעה זו, הרי לפנינו דוגמה נוספת של 'דתנין תמן' שבה מוצע מקור תנאי מיד אחרי המונח, אף על פי שהוכחת התלמוד מבוססת בעיקרה על דברי האמוראים המובאים בהמשך. לחלופין, אפשר שצ"ל 'דאיתפלגון' ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש, דתנין תמן [...]. ודוק, גם לפי הצעה זו מוצע מקור תנאי מיד אחרי 'דתנין תמן', אף על פי שהוכחת התלמוד מבוססת בעיקר על דברי אמוראים המובאים בהמשך; ועדיין צריך עיון.

168 כגון ברכות א, ב (ג ע"א), 5 ש' 36 ('והן אשכחן דר' מאיר פליג על רבנין ולא עבד עובדא כוותיה? דתני, סכין אלוונתינן) [ת] לחולה בשבת [...] <ו>דתני, אמ' ר' שמעון בן אלעזר מתיר היה ר' מאיר [...]); מע"ש ג, ב (נד ע"א), 294 ש' 24 ומקבילה; פסחים ה, ז (לב ע"ג), 528 ש' 31 ומקבילה.

169 ראה אלת"י ח, עמ' 661-664 ('דתני ר' פלוני אומר', 'דתני ר' פלוני'; ודברי אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 273, הערה 5, נראים כשגגה שיוצאה מלפני השליט), 665 ('דתני בשם ר' פלוני'). לא מצאתי הברלים בין סגנונות אלה מצד משמעותם.

170 ראה למשל פסחים ז, יב (לה ע"ב), 544 ש' 39 ושבועות ג, ד (לד ע"ג), 1349 ש' 30.

171 אולם במקומות ספורים הוא מציע ברייתות; ואפשר כמובן שבמקומות אלה צריך לגרוס 'דתני' במקום 'דתנין', וכי הצורה שלפנינו נובעת מפתחה מוטעית של קיצור כגון 'דתני', או מאשגרה ממקום אחר בסוגיה. ראה למשל יומא ה, ז (מג ע"א), 587 ש' 13, 24; תעניות א, ו (סד ע"ד), 710 ש' 25; נדרים ו, ח (לט ע"ד), 1035

- לעתים, כשבריות משולכות בתוכן.¹⁷² עם זאת, במקומות מסוימים מצאנו חריגים, שבהם 'דתני' מציע משניות,¹⁷³ אם כי אפשר שמקומות אלה משובשים, ובמקום 'דתני' צ"ל 'דתנינן'. על פי רוב הצורה 'דתנינן תמן' מציעה משניות ממקומות אחרים, אולם לעתים היא מציעה משנה מן הפרק הנידון¹⁷⁴ ואף את המשנה המקומית.¹⁷⁵ בחלק ממקרים אלה נראה שהדבר נובע מכך שלפנינו העברות ממקומות אחרים, שבהם אין מדובר במשנה המקומית, ועל כן מוצדק לומר בהם 'דתנינן תמן'. על כל פנים, יש ש'דתנינן' ו'דתנינן תמן' מתחלפים בעדי הנוסח,¹⁷⁶ וקרוב לומר אפוא ש'דתנינן' מתפרש, לפחות לעתים, כמו 'דתנינן תמן', גם אם ההפך אינו בהכרח נכון (דהיינו כשהמונח מציע את המשנה המקומית).

לפעמים נראה ש'דתני' ¹⁷⁷ מציע משפטים עצמאיים שאינם מתקשרים עם האמור לפניהם.¹⁷⁸ לא ברור אם זוהי הוראה תקנית, המשקפת שימוש, אולי מקורי, בדל"ת לפתיחת משפט עצמאי, או שמא לפנינו שיבושים,¹⁷⁹ ולפי זה יש להגיה 'תני' תחת 'דתני' במקומות אלה. לעתים נראה שגם הצורה 'דתנינן תמן' מציעה משפטים עצמאיים שאינם מתקשרים עם האמור לפניהם.¹⁸⁰

19. ראה גם הנסמן בערך 'והא תני', הערה 57. - בסוגיה אחת (ובמקבילתה) 'דתנינן' מציע מובאה ממגילת תענית; ראה תעניות ב, יג (סו ע"א), 717 ש' 43 ומקבילה. כמו כן, במקומות ספורים 'דתנינן' מציע פרפרזה או קיצור של המקור הרלוונטי ולא ציטוט מלא, כגון ברכות ב, ג (ד ע"ד), 17 ש' 36 ומקבילות וכלאים ח, א (לא ע"ב), 169 ש' 16.

172. ראה בעיקר אפשטיין, מבואות לספרות התנאים, עמ' 231, והשווה שם, עמ' 249; הנ"ל, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 799-800.

173. כגון כתובות ז, ז (לא ע"ג), 991 ש' 37 ('דתני !') תמן, וקרוב לוודאי שזהו שיבוש; ועל כל פנים, נראה שהכוונה למשנה גיטין ד, ז, והיעדר מרכאות במהדורת האקדמיה לציין שזוהי משנה הוא טעות) ונדרים יא, ו (מב ע"ד), 1051 ש' 14. דאה גם ב"מ ה, ג (י ע"ב), 1227 ש' 11, ומה שהעיר על כך ליברמן, ירושלמי נזיקין, עמ' 156 לש' 35, אולם דומה שהדברים אינם מדויקים כל צורךם, ואין כאן מקומו להאריך.

174. ראה למשל פאה ג, ב (יז ע"ג), 91 ש' 26 וסוכה א, א (נא ע"ד), 636 ש' 14; והשווה ערך 'תמן תנינן', ליד הערה 89.

175. ראה למשל מע"ש ה, ו (נו ע"ג), 308 ש' 36-37; עירובין ט, ג (כה ע"ד), 491 ש' 26; יבמות ו, ה (ז ע"ג), 859 ש' 21 (אולם בקטע זוסמן, עמ' 101 ש' 11, רק 'דתנינן', בלי 'תמן').

176. ראה למשל פאה ה, ב (יח ע"ד), 99 ש' 33 ('דתנינן תמן'), לעומת שרידי הירושלמי, עמ' 38, שו' 15 ('דתנינן'); חגיגה ב, ז (עח ע"ג), 792 ש' 9 (לפנינו 'דתנינן תמן', אולם בתוספות, ר"ש ורמב"ן, רק 'דתנינן' - ראה הנסמן אצל רטנר, אהבת ציון וירושלים, חגיגה, עמ' 70); קטע וידר, עמ' 134 ש' 4 ('דתנינן תמן'), לעומת מכות ב, ז (לב ע"א), 1338 ש' 39 ('דתנינן'; דוק, כאן המונח מציע את המשנה המקומית!).

177. לפי מיטב ידיעתי, לא מצאנו תופעה זו אצל הצורה 'דתנינן'; ל'דתנינן תמן' ראה להלן בפנים.

178. ראה למשל הספרות שצוינה אצל מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 543, הערה 7, ואפשר להוסיף על האמור שם. (נוסף על התייחסויות עקרוניות שונות לתופעה, יש שפרשנים שונים הגיהו 'תני' במקום 'דתני' בסוגיות מסוימות; ראה למשל ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 87, 438, ורבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 467). ראה עוד לעיל הערה 151.

179. דיון מפורט בשתי האפשרויות הנ"ל ובהסברים אפשריים להיווצרותם של שיבושים כמתואר בפנים ראה אצל מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 544, הערה 8. ראה כעת גם את בן-חיים, תיבת מרקה, עמ' 180 (121), הערה 2, הדין באפשרות - לא בקשר למונח שלנו - שלפעמים דל"ת פותחת משפט עצמאי. ראה גם ערך 'אתפלגון', ליד הערה 622 (על 'דאתפלגון' המציע משפטים עצמאיים), וצרף לכאן.

180. ראה לעיל הערה 155.

כאן קצת יותר קשה (אם כי לא בלתי אפשרי) לפרש שמדובר בשיבושים גרפיים, שכן צורת המונח בלי דל"ת תחילית היא 'תמן תנינן', ולא 'תנינן תמן'.¹⁸¹

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

לפעמים 'דתני' (אבל לא 'דתנינן ותמן') מתחלף ב'ותני כן'.¹⁸² עם זאת, ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי לפעמים 'ותני כן' אינו מציע מקור או מראה מקום לאמור לפניו, אלא ברייתא המסייעת לאמור לפניו, על דרך 'תניא נמי הכי' בבלי, כלומר שיש מקור התומך בתוכנו של המקור הקודם.

במקרים רבים נראה ש'כהדא דתני' מתפרש כמו 'דתני',¹⁸³ אף על פי שלא מצאתי חילופים בין שני המונחים.¹⁸⁴ עם זאת, ברור שאין שני המונחים נרדפים, שכן ל'כהדא דתני' הוראה שאינה קיימת אצל 'דתני' – הצעת פשיטת בעיות ותירוצים לקושיות.¹⁸⁵ כמו כן, נראה שהמונח 'על שם' עשוי להתפרש כמו 'דתני', כשהמונח הראשון מציע ציטטות ממקורות תנאיים.

לעתים 'דתנינן' ו'דתנינן תמן' מתחלפים ב'כיי דתנינן תמן'.¹⁸⁶ עם זאת, ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי לפעמים 'כיי דתנינן תמן' מציע פתרונות לבעיות או תירוצים לקושיות, שימושים שאינם קיימים אצל 'דתנינן' ו'דתנינן תמן'.

במקום אחד נראה ש'דתנינן' מתחלף ב'הדא היא דתנינן' המציע מראה מקום,¹⁸⁷ אולם ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי ל'הדא היא דתנינן' הוראות שאינן קיימות אצל 'דתנינן'.¹⁸⁸

181 אלא שספק אם יש בכך כדי להוכיח שהצורות הפותחות בדל"ת הן אכן תקניות להצעת משפטים עצמאיים, שכן אפשר שהצורה 'דתנינן תמן' במקרים הללו באה מחמת אשגרה ממקומות אחרים וכדומה. דאה מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 544, הערה 8, ד"ה לכאורה נראה, ועיין היטב במקורות שצינו לעיל הערה 155.

182 עיין ערך 'ותני כן', הערה 203.

183 ולפינו אפוא שני מונחים הקרובים מאוד במשמעותם שהאחד הוא קיצורו של חברו; עיין במבוא, פרק ג, הערה 76.

184 אולם מצאנו חילופים בין המונחים הדומים 'דתנינן' ו'כיי דתנינן תמן'; עיין בפסקה הבאה.

185 עיין ערכו, הערה 87.

186 ראה מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 543.

187 ראה תרומות ח, ט (מו ע"א), 250 ש' 18 ('דתנינן'), אולם במקבילה בפסחים א, ח (כח ע"א), 503 ש' 21: 'הן אשכחנן דר' שמעון אר' שורפין? הדא <היא> דתנינן [...] (אך שמא חל שיבוש קל בסוגיית תרומות, והתיבות 'הדא היא' נשמטו שם בטעות; ועל כל פנים, האפשרות ההפוכה, שהתיבה 'הדא' ניתוספה בטעות בסוגיית פסחים, נראית בלתי סבירה). ואמנם נראה שמונחים אלה קרובים מאוד במשמעותם, אף על פי שוודאי שאינם נרדפים, כיוון שבמקרים רבים 'דתנינן' / 'כיי דתנינן תמן' מציע מראה מקום לדעה הנידונה, ולא רק מקור מסייע; ראה לעיל.

188 ראוי להעיר כי 'דתנינן' (ולפי עדי נוסח אחרים, 'כיי דתנינן תמן') שבמדרש מתחלף ב'מתניתא אמרה כן' בירושלמי; דאה פסיקתא דרב כהנא, ביום השמיני עצרת, ו (מהדורת מנדלבוים, עמ' 430) ('דתנינן' / 'כיי דתנינן תמן'; ראה חילופי הנוסחאות באפאראט שם) לעומת המקבילה בסוכה ה, ז (נה ע"ד), 657 ש' 8 ומקבילה ('מתניתא אמרה כן').

נראה שהביטויים 'מן הדא' ו'שמע לה מן הדא' מתפרשים כמו 'דתני' כשהם מציעים מקורות תנאיים. ברם ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי לשני המונחים האחרים הוראות שאינן קיימות אצל 'דתני' (עייין בהרחבה בערכיהם). ועוד, ש'שמע לה מן הדא' מיוחס ברגיל לחכם נקוב ('ר' פלוני שמע לה מן הדא'), מה שאין כן בהכרח אצל 'דתני'.

ה

הא' (לפעמים שובש כ'הוא')² - 'אבל'. מונח דיוק/פרשנות, נפוץ.

ספרות - אלת"י ג, עמ' 24-17; אלבק, השלמות ותוספות למשנה זרעים, עמ' 350; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 26; זוסמן, שקלים, עמ' 31 הערה 99; מוסקוביץ, לישני אחריני, עמ' 68 הערה 30; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 75, 76, 77, 87, 177 הערה 59; רטנר, אהבת ציון וירושלים, דמאי, עמ' 87

'הא' מציע דיוקים (לעתים בתמיהה), ומתפרש אפוא במובן 'אבל, ברם',³ כגון:

1. [משנה: 'הטומן לפת וצנונת תחת הגפן [...] אינו חושש לא משם כלאים ולא משם מעשרות ולא משם שביעית'.] חזקיה אמ', לא שנו אלא לפת וצנונות, הא שאר דברים לא (כלאים א, ט [כז ע"ב], 148 ש' 19)
2. תני, הלוקח מן החנווני וחזר ולקח ממנו שנייה, אם מכיר הוא את החבית שהיא היא, מעשר ממנו עליו, הא אם אינו מכיר אותה חבית, לא בדא (דמאי ה, ז [כד ע"ד], 133 ש' 41)

- 1 ערך זה עוסק בצורה 'הא' כלשון דיוק, ולא בצורה 'והא', המשמש ברגיל כפתיחה לקושיות (לעתים בצירוף ביטויים אחרים, כגון 'והא כתיב', 'והא תני'); עיין ערך *והא', וכן בערכי המונחים המכילים צורה זו. כמו כן, ערך זה אינו עוסק ב'הא' כחלק מן הצורה 'הא ר' פלוני - [פועל]', כגון 'הא ר' פלוני אמר', 'הא ר' פלוני מקיים', וכדומה; לצורה זו ראה ערך *הא ר' פלוני אמר'. ופשיטא שעריך זה אינו עוסק ב'הא' הבא במקורות תנאיים המצוטטים בירושלמי, העשוי להתפרש במובן 'הרי', כשם שאינו עוסק ב'הא' במקורות תנאיים מחוץ לירושלמי; ראה להלן הערה 3.
- 2 ראה למשל דמאי ו, א (כה ע"א), 135 ש' 25 ('הוא' בגוף כי"ל, אך תוקן על ידי המגיה - ברין - ל'הא'); שביעית ד, ד (לה ע"ב), 191 ש' 21 (ואילו בכי"ר כאן 'הא הוא'!) - כנראה קונפליציה של הצורה המשובשת שבכי"ל עם הצורה הנכונה; עירובין ט, ה (כה ע"ד), 491 ש' 43.
- 3 לפי זה יש להבחין בין 'הא' בהוראה שנידונה כאן ל'והא' המציע קושיות, המתפרש במובן '(ו)הרי'. להוראה זו של 'הא' ('הרי'), השווה למילית 'הא' בלשון התנאים; ראה לאחרונה ש"י פרידמן, 'סתומות בלשון מגילות מדבר יהודה', לשוננו סו (תשס"ב), עמ' 171; הנ"ל, תוספתא עתיקתא, עמ' 275, הערה 5; אליאס ברי-לבב, מכילתא דרשב"י, עמ' 77. ייתכן שהיקריות מסוימות של 'הא' בירושלמי מתפרשות כך, הן כש'הא' מוסב על פסוקים (אלא שברוב המקומות הללו יש מקום להסתפק שמא מדובר במובאות ממקורות תנאיים או בעיבודים של מקורות כאלה; ראה להלן הערה 4), והן בהקשרים אחרים, כגון מגילה א, א (ע ע"א), 740 ש' 1 וקידושין ד, א (סה ע"ג), 1180 ש' 34. אולם לנוכח נדירותו של שימוש זה והבעייתיות שלו, לא דנתי בו בפנים. (רוב הדוגמאות להוראה זו של 'הא' שצינו באלת"י ג, עמ' 4-6 אינן עניין ל'הא' כמונח, או שהן עוסקות ב'הא' במקורות תנאיים, או שהן דנות ב'הא' כחלק מביטויים אחרים, כגון 'הא ר' פלוני אמר').

3. תני, משיעמיד ערימה בראש גגו ('עונת המעשרות לפרד וצימוקין'). ר' יונה בעי, הא בשדה לא? אמ' ר' חנינא, דרובה אתא אימור לך, אפילו משיעמיד ערימה בראש גגו ('קובעת למעשרות') (מעשרות א, ו [מט ע"א], 266 ש' 30)
4. [משנה: 'בית שמי אומ' [...]] חמץ ככותבת'. לא שנו אלא לביעורו, הא לאכילה כזית (ביצה א, א [ס ע"ב], 682 ש' 43)

בדרך כלל 'הא' מציע דיוקים המצמצמים תחולתה של קביעה הבאה לפני המונח - ברגיל, קביעה תנאית⁴ - למקרה שנידון במפורש בקביעה זו. במקרים כאלה, הסגנון הרגיל הוא: 'קביעה' - [לפעמים: מונחי דיוק אחרים, כגון 'מפני ש...'] או 'לא אמר(ו) שנו אלא', ואחר כך ציון מקרה אחד - הא - [במקרה אחר] - לא [או: הדין שונה, כמפורט בהמשך], כבדוגמאות 1, 2 לעיל.⁵ במקומות אחרים, נראה שהמונח מציע דיוקים בתמיהה, שהם חלק מבעיה, כבדוגמה 3 לעיל.⁶ לפעמים המונח אינו מציע דיוקים כמתואר לעיל, אלא הוא מנגיד את תחולת הקביעה הנידונה כפי שנתפרשה מיד לפני כן למקרה אחר, שבו לא תחול קביעה זו, כבדוגמה 4.⁷ במקרים כאלה, הסגנון המקובל הוא: 'קביעה' - [לעתים: מונח פרשני, כגון 'לא שנו/אמר(ו) אלא', 'מה פליגינ', 'הדא דתימר' ב-[מקרה מסוים], הא - [מקרה אחר] - לא [או: ציון הדין החל במקרה האחר]. לעתים הדיוקים ש'הא' מציע נראים טריוויאליים וכמעט מובנים מאליהם.⁸ אפשר שהירושלמי

4 במקומות אחרים 'הא' מוסב על פסוקים (ראה למשל פסחים ז, ח [לה ע"א], 542 ש' 25; סוטה ד, ה [יט ע"ד], 925 ש' 9; נדרים ג, א [לו ע"ד], 1024 ש' 38), אולם לפחות בחלק ממקרים אלה נראה שמדובר בדרשות תנאיות שנמסרו לפנינו בעיבוד המינוח (כגון סוגיית סוטה הנ"ל - ראה הברייתא המקבילה בבבלי כתובות נא ע"ב).

5 כיוצא בזה ראה עוד למשל כלאים א, א (כו ע"ד), 145 ש' 9; פסחים ד, ח (לא ע"ב), 520 ש' 31; כתובות ה, ח (ל ע"א), 984 ש' 18 (בלי לשון דיוק נוסף). עם לשונות דיוק נוספים - ראה למשל מעשרות א, ו (מט ע"ב), 267 ש' 14; ביצה א, יב (סא ע"א), 688 ש' 8 ('לא אמרו אלא'); ע"ז ג, ג (מב ע"ד), 1396 ש' 8, 9 ('לא שנו אלא').

6 כיוצא בזה ראה עוד למשל ברכות א, ח (ג ע"ג), 10 ש' 11 (עם 'מן מה דתני' אחרי הדיוק שהוצע בלשון 'הא'); שבת ז, א (ט ע"א), 401 ש' 36, 39 (כנ"ל); תעניות ג, ה (סו ע"ד), 721 ש' 11 (עם 'נשמעינה מן הדא' אחרי הדיוק שהוצע בלשון 'הא'); וכמוכן, הוראה זו של המונח אינה מקובלת כשבא לפניו מונח דיוק או פרשנות אחר, כדוגמת 'הדא דתימר', 'לא שנו/אמר(ו) אלא', וכדומה. - ההנחה ש'הא' מתפרש בתמיהה במקרים אלה מבוססת על שני שיקולים: (1) הצעת הדיוק אחרי מונח להצעת בעיה, או עם מונח לפשיטת בעיה אחרי הדיוק; (2) דחיית הדיוק בהמשך, דבר העשוי לרמוז שהדיוק הוצע כחלק מבעיה. ברם ברור שהשיקול השני בפני עצמו אין בו כדי להוכיח שהמונח מתפרש בתמיהה, כי אפשר שבמקרים כאלה המונח מציע דיוק בניחותא שנדחה, ולא דיוק הבא כחלק מבעיה; ראה למשל פאה ו, ח (יט ע"ד), 104 ש' 16 ('הא אם שכח שכחה! - תיפתר [...]); סוכה ג, ט (נג ע"ד), 647 ש' 28; יבמות ו, ה (ז ע"ג), 859 ש' 19. כמו כן יש ש'הא' בא במשפט המוצע בלשון 'ר' פלוני בעי', אלא שהקביעה המוצעת על ידי המונח אינה נדחית בהמשך. וכיוון שאפשר ש'בעי' מציע קביעה ולא בעיה (עיין ערכו), אפשר ש'הא' בסוגיות אלו אינו מתפרש בתמיהה; דאה ערלה ג, ו (סג ע"ב), 346 ש' 20 ויבמות ח, א (ח ע"ד), 865 ש' 42 (אולם בסוגיה זו נראה מצד העניין שהמונח מתפרש בתמיהה, גם אם אי אפשר להכריע בעניין באופן חד-משמעי). לעצם העניין ראה גם אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 26, שפירש 'הא' במדרש כ'לשון שאלה', גם כשהוא מציע דיוקים, ולא רק כשבא בצורה 'הא'.

7 כיוצא בזה ראה עוד למשל כלאים ג, ב (כח ע"ג), 155 ש' 17 ('הדא דתימר'); עירובין א, ט (יט ע"ג), 459 ש' 34 ומקבילה; יבמות ח, ג (ט ע"ד), 871 ש' 17.

8 ראה למשל מו"ק ג, א (פא ע"ג), 809 ש' 26 (מוסב על המשנה: 'ואלו מגלחין במועד, הבא ממדינת הים'): 'הא שאר כל בני אדם אסורין'; דמאי א, ב (כא ע"ד), 117 ש' 16; יבמות ד, א (ה ע"ג), 847 ש' 2.

ציין את הדיוקים הללו ככלי עזר ללומד, לשם תוספת הבהרה. לחלופין, אפשר שדיוקים כאלה, ולפחות חלק מהם, משמשים כפתיח לדיון הבא אחרי המונח.⁹ במקרים רבים מאוד, 'הא' מציע פרשנות 'לשמה', אולם במקומות רבים אחרים הפרשנות שהמונח מציע נועדה לבסס מהלך פרשני אחר בסוגיה, המושתת על הדיוק שמציע המונח.¹⁰ ברגיל 'הא' בא בפי אמוראים או בדברי סתם תלמוד, אולם במקומות אחרים המונח בא באמצע ברייתות, כנראה על ידי עיבוד המינוח.¹¹

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במספר מקומות 'הא' מתחלף ב'אבל'.¹² ברם על אף הקרבה בין מונחים אלה נראה שאינם נרדפים, שכן 'אבל' אינו מציע דיוקים, אלא מנגיד מקרים אחרים למקרים שנידונו לפני כן, כהוראתו האחרונה של 'הא' שצוינה לעיל. 'הא' מתחלף במקום אחד בלשון 'ברם',¹³ אולם גם מונח זה אינו נרדף ל'הא', שהרי ברגיל 'ברם' אינו מציע דיוקים, כמקובל במקרים רבים אצל 'הא'. נראה כי 'הא' המציע דיוקים דומה מאוד למונחים 'לא אמר(ו)/שנו אלא', ושמא אפשר לראות את 'הא' בהוראה זו כצורה מקוצרת של המונחים האחרים ('לא אמר(ו)/שנו אלא [...] הא').¹⁴ עם

9 ראה למשל סוגיית מו"ק שצוינה בהערה הקודמת, שם מוסבר דין המשנה אחרי הדיוק כך: 'הא שאר כל בני אדם אסורין. אמ' ר' סימון, גזרו עליהן שלא ייכנסו לרגל מנוולין'.

10 ראה למשל ברכות א, ה (ג ע"ב), 7 ש' 42 ומקבילה: 'זהו שינון וזה שינון, ואין מבטל שינון מפני שינון. והא תנינן "הקורא מיכן ואילך לא הפסיד כאדם שהוא קורא בתורה" - הא בעונתה חביבה מדברי תורה!' (כאן המונח מציע את היסוד לקושיית 'והא תנינן' שלפניו); פאה ה, ז (כא ע"א), 111 ש' 41; 'מע"ש ב, ז (נג ע"ג), 292 ש' 30 (קושיות). לדוגמאות נוספות של דיוקים מסוגים שונים שהוצעו בלשון 'הא' ושממלאים תפקידים מגוונים בסוגיה, לא רק הצעת פרשנות 'לשמה', עיין למשל בערכי המונחים הרגילים להופיע לפני 'הא' (כגון 'הדא דתימר', 'לא אמר אלא', 'מפני ש[...] הא').

11 ראה שבת ו, ז (ח ע"ג), 399 ש' 24; שם ז, ב (ט ע"ג), 405 ש' 40 (כנראה; ודוק, כאן המונח בא בהגהת המגיה השני של כ"ל, אולם נראה שהגהתו נכונה); ואולי גם ברכות ב, ד (ה ע"א), 19 ש' 37 (ראה המקבילה לקטע זה בתוספתא, ברכות ב, ח [מהדורת ליברמן, עמ' 7]).

12 ראה למשל דמאי א, א (כא ע"ג), 115 ש' 3 - 'הא' בגוף כ"ל (אחרי תיקון של הסופר עצמו; ראה אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 393, הערה 5), אולם המגיה שינה את המונח ל'אבל'; 'מע"ש ה, ג (נו ע"ב), 306 ש' 28 ('הא', אולם במקבילה בפאה ז, ו [כ ע"ג], 108 ש' 48, 'אבל'); קטע לוינגר, עמ' רנא, ש' 22 ('הא', אבל בכ"ל, פסחים ה, ד [לב ע"ב], 527 ש' 2, 'אבל'); ע"ז ה, ד (מד ע"ד), 1408 ש' 5, לפי קטע אפשטיין, עמ' 246 ש' 8 (=מחקרים, עמ' 288): בגוף הקטע כתוב 'אבל', אולם תיבה זו תוקנה בין השיטין של הקטע ל'הא', וכן הוא בכ"ל (דוגמאות נוספות ראה אצל מוסקוביץ, מינוח, עמ' 75, 76, 77, ואפשר להוסיף). - ייתכן מאוד שהגרסה 'אבל' תניינית לפחות בחלק ממקרים אלה; השווה זוסמן, שקלים, עמ' 31, הערה 99 (בקשר לחילופים כאלה בין נוסח א' לנוסח ב' בשקלים). ברם דוק, דברי אפשטיין שאליהם הפנה שם אינם עוסקים ב'אבל' הבא במקום 'הא', אלא ב'אבל' הבא בנסיבות אחרות; עיין שם היטב.

13 ראה תרומות ח, ט (מו ע"א), 250 ש' 14 ('הא'), לעומת מקבילתו בפסחים א, ח (כח ע"א), 503 ש' 15 ('ברם').

14 גם 'מפני ש[...] הא' דומה ל'הא', אלא שהמונח הראשון מתייחס ברגיל למשפטים מורכבים מבחינה תחבירית, השונים מאלה ש'הא' מוסב עליהם; עיין ערך 'מפני ש[...] הא', ליד הערה 537.

זאת, ברור כי מונחים אלה אינם נרדפים, שהרי למונחים הארוכים יותר הוראות שאינן קיימות אצל 'הא' (הצעת פרשנות מצמצמת, כלומר אוקימתות; עיין ערכיהם).

והא כתיב ('והכתיב', ¹⁵ וכן שיבושים שונים¹⁶) – 'והרי כתוב'. מונח קושיה, נפוץ.

ספרות – אלת"י ג, עמ' 7-9; שם ד, עמ' 839-841; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 26; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 91-92; מאיר, משיבים או שואלים, עמ' 166-177, 180-182;¹⁷ מוסקוביץ, מינוח, עמ' 85; מלמד, פרקי מבוא, עמ' 315; עסיס, לפירושה של סוגיה אחת, עמ' קיח

'והא כתיב' מציע פסוקים שמהם מקשים¹⁸ על האמור לפני כן, על דרך 'והא כתיב' בבבלי,¹⁹ כגון:

1. שנים ('כוכבים') ספק [לילה], שלשה ודאי לילה. שנים ספק – והכת' 'עד צאת הכוכבים' ('ומיעוט כוכבים שניים')! – אלא מיעוט כוכבים שנים, קדמיה לא מתחשב (ברכות א, א [ב ע"ב], 1 ש' 24)
2. מנחת כהנת נאכלת [...] [ד] כת' וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל – ('כהן') לא כהנת [...] והא כת' 'וכהן כי יקנה נפש קניין כספו' – מעתה כהן ולא כהנת! (סוטה ג, ז [יט ע"ב], 922 ש' 40)
3. ר' שמעון בן לקיש בעי, צריד ('יבש') שלמנחות מהו שיעשה מניין ('לעניין טומאה')? התיב ר' לעזר, והכת' 'מכל האוכל אשר יאכל אשר יבא עליו מים יטמא' – את שטומאתו על ידי מים עושה מניין, את שאין טומאתו על ידי מים אינו עושה מניין! (חגיגה ג, ב [עט ע"א], 795 ש' 5)

15 צורה זו שכיחה יותר בכ"ל מ'והא כתיב' בשתי מילים (ובכ"ל היא מופיעה בדרך כלל בצורה מקוצרת כ'והכת'), אולם רשמתי ('והא כתיב' כצורה העיקרית, מכיוון שצורה זו מזדמנת פעמים מספר בקטעי גניזה במקום שכי"ל מביא את המונח כמילה אחת (ראה למשל שרידי הירושלמי, עמ' 98, ש' 2, 3, ועמ' 256 ש' 19, 22-21).

16 ראה למשל שביעית ג, י (לד ע"ד), 189 ש' 3; לפנינו 'כת' [= 'כתיב'], אולם ברור שלפנינו קושיה, ונראה אפוא שצ"ל 'והא כתיב' (בכ"ר: 'דכתיב', ושם זה שיבוש במקום 'הכתיב', כלומר 'והא כתיב'; ועל כל פנים רש"ס גורס 'והא כתיב', כמתבקש; חגיגה א, ו (עו ע"ג), 779 ש' 30; לפנינו 'והא תני', אולם הקושיה היא מפסוק (השווה להלן, הערה 23), ושם צ"ל: 'והא כתיב' (וראה רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 318 ובניר שם, ד"ה והתני אף; ע"ז א, ב (לט ע"ג), 1378 ש' 10: 'וכתיב', אך מצד העניין נראה שצ"ל 'והא כתיב'. (לשיבוש אפשרי בכיוון ההפוך, ראה להלן הערה 18). – כאן המקום לציין צורות אחדות שהן ספק שיבושים, ספק צורות מקוריות אך נדירות, כגון 'הרי כת' [יב] (שבועות א, ב [לב ע"ד], 1340 ש' 38) ו'והא כתוב' (כ"א עמ' 43, ש' 38).

17 ראה גם בהערות שם, שנרפסו בסוף המאמר.

18 במקום אחד נראה שהמונח מתפרש בניחותא; ראה סוטה ז, א (כא ע"ב), 933 ש' 25 ומקבילה (עיקר הגרסה כאן מקוימת על ידי המקבילות ועל ידי כ"ר), אך שם צ"ל רק 'כתיב' או 'דכתיב' (וכן הגיה רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 370), ושם המונח מיותר לגמרי (אפשר שנוסף על ידי מעתיק שסבר בטעות שהלשון המופיע כאן לפני הפסוק, 'תנא ר' חנניה קומי ר' מנא', אינו יכול להציע פסוק בלי דרשה, ועל כן הוסיף מונח להצעת הפסוק ואך עיין ערך *תנא ר' פלוני קומי ר' אלמוני!); ועדיין צריך עיון.

19 אפשר שמונח זה כבר מצוי בספרות התנאים; ראה תוספתא, פסחא ג, ז (מהדרות ליברמן, עמ' 152), והריון בגרסה כאן אצל פרידמן, תוספתא עתיקתא, עמ' 275, הערה 5.

4. ר' יונתן אמ' [...] לוקין על תחומי שבת דבר תורה. אמ' ליה ר' חייה רובה, והלא אין בשבת אלא סקילה וכת' [...] אמ' ליה, והכת' שבו איש תחתיו אל יצא איש ממקומו ביום השביעי! (עירובין ג, ד [כא ע"א], 467 ש' 35).

בדרך כלל 'והא כתיב' מציג קושיה שמטרתה לפרוך קביעה המופיעה לפני כן, מכיוון שהפסוק המוצע על ידי המונח, לבדו או בצירוף דרשתו, נראה כסותר קביעה זו. עם זאת, לפעמים 'והא כתיב' אינו מוסב על קביעה, אלא על בעיה, ואז מטרתו לפשוט את הבעיה על ידי הצעת פסוק, לבדו או בליווי דרשתו, כבדוגמה 3 לעיל.²⁰ במקומות ספורים נראה שקושיות 'והא כתיב' באות לתרץ קושיות אחרות.²¹

כאמור, קושיות 'והא כתיב' עשויות להתבסס על הפסוק המוצע על ידי המונח לבדו,²² או על הפסוק בתוספת פסוקים אחרים או דיון נוסף מסוג אחר (דרשה וכדומה).²³ במקומות אחרים, הקושיה אינה מבוססת ישירות על הפסוק או על דרשתו, אלא על מסקנה העלולה לנבוע מהפסוק או מדרשתו כפי שהובאו לפני כן. במקרים כאלה הקושיה מנוסחת בסגנון: 'והא כתיב - [פסוק, לפעמים בצירוף דרשה] - מעתה - [הקושיה]', כבדוגמה 2 לעיל.²⁴

על פי רוב, קושיות 'והא כתיב' באות להצביע על סתירה 'חזיתית' בין הפסוק (או הפסוק כפי שנדרש) לקביעה שעליה הוא מוסב. ברם במקומות אחרים הסתירה נובעת מכך שמן הפסוק עולה שיש דוגמאות נוספות לתופעה מסוימת, בעוד שלפי האמור לפני כן אין דוגמאות נוספות לתופעה הנידונה.²⁵

במקומות ספורים 'והא כתיב' בא לחזק או לפרט קושיה המוצעת מיד לפני כן.²⁶

20 כיוצא בזה ראה עוד למשל שבת ב, ג (ד ע"ד), 378 ש' 38; מגילה א, יג (עב ע"ג), 756 ש' 38; יבמות יב, ו (יב ע"ד), 888 ש' 44 ומקבילה.

21 ראה דוגמה 4 וברכות ו, ו (י ע"ד), 54 ש' 23 (ושם המונח בא במשפט שנמצא בהגהת המגיה, אולם המשפט ישנו בכ"ד ובכ"ס, וברור שכן צ"ל, אלא שמשפט זה נשמט בכ"ל על ידי הדומות).

22 במקום אחד הפסוק אינו מוצע מיד אחרי המונח, אלא הדברים באים בסגנון: 'והכת' אף בפסולי המוקדשין כן: "לא תאכלנו"; ראה פסחים א, ח (כח ע"ב), 504 ש' 32 (ואפשר שסגנון דומה מצוי בחגיגה א, ו [עו ע"ג], 779 ש' 30, אם נגיה שם כפי שהוצע לעיל הערה 16).

23 ראה למשל דוגמה 3 לעיל; עירובין ה, א (כב ע"ג), 474 ש' 20; ב"מ א, ד (ז ע"ד), 1215 ש' 46 (שם המונח מציג פסוק עם סוגיה קטנה עליו, וראה ליברמן, תלמודה של קיסרין, עמ' 42-43, הערה 56). וראה יומא ב, א (לט ע"ג), 567 ש' 8, שם 'והא כתיב' מציג ברייתא המכילה פסוק עם דרשתו, והקושיה בהמשך היא רומיה מברייתא זו על ברייתא אחרת המיוחסת לאותו חכם (= 'והא כת' [...]) דברי ר' יהודה. מחלפה שיטתיה דר' יהודה; עיין שם היטב).

24 כיוצא בזה ראה עוד למשל חלה ד, יא (ס ע"ב), 329 ש' 29; ערלה ג, א (סב ע"ד), 343 ש' 32, 34 ומקבילה; יומא ו, א (מג ע"ב), 588 ש' 33 ומקבילה.

25 ראה למשל קידושין ד, א (סה ע"ג), 1181 ש' 36, 37: 'רד' יודה אמ', ארבע קהילות הן: קהל כהנים, קהל לויים, קהל ישראל, קהל גרים. מתיבין לר' יהודה, והכת' "לא יבוא פצוע דכא וכו' שפכה בקהל יי" (והרי קהל חמישי)! - פסולי גוף אינן; ברכות ד, ג (ח ע"א), 37 ש' 29; פסחים א, ג (כו ע"ג), 499 ש' 35; וראה גם מגילה א, א (ע ע"א), 740 ש' 36.

26 ראה סוכה ה, ד (נה ע"ב), 655 ש' 19 ('לקילוסן ושמה צ"ל 'לקילוסיו'; ואין כאן מקומו להאריך) הוא צריך? והכת' אלף אלפין ישמשוניה; כתובות ג, א (כו ע"ב), 968 ש' 11.

בדרך כלל 'והא כתיב' פותח את המשפט שבו הוא מופיע, אולם יש שהמונח בא באמצע משפט, כדי להקשות על הנחה המועלית בתחילת המשפט.²⁷

'והא כתיב' עשוי להופיע יחד עם מונחי קושיה אחרים הבאים לפני כן, כגון 'בעי', 'התיב' וכדומה.²⁸

בדרך כלל 'והא כתיב' בא בפי אמוראים או בפי סתם, אולם במקומות ספורים הוא בא בפי תנאים או דמויות אחרות, כנראה על ידי עיבוד המינוח.²⁹

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד 'והא כתיב' מתחלף ב'ואהנו',³⁰ אולם ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי ברגיל 'ואהנו' אינו מציע קושיות מפסוקים (עיין ערכו). ברם דומה שלעיתים המונחים הנדירים *כתיב [...] ואת אמר הכין,³¹ * (ו)לא כן כתיב', * (ו)לא כתיב' קרובים מאוד במשמעותם ל'והא כתיב'; עיין ערכיהם.³²

נראה שאין הבדל מהותי בין 'והא כתיב' ו'ולא כן אלפן רבי' מצד טיב הקושיות שהם מציעים כשהמונח האחרון מציע קושיות מפסוקים. עם זאת, ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'ולא כן אלפן רבי' עשוי להציע קושיות גם ממקורות שאינם פסוקים. ועוד, ש'ולא כן אלפן רבי' בא במסגרת דיאלוגים בין רב לתלמיד (או גדול ומי שכפוף לו), מה שאין כן בהכרח אצל 'והא כתיב'.

27 ראה למשל פסחים א, א (כז ע"א), 497 ש' 4 (מה אנן קיימין [...]) ואם לומר שמתחיל בארבעה עשר, והכת' [...] פסחים ד, א (ל ע"ג), 516 ש' 32; ביצה ה, ב (סג ע"ב), 700 ש' 33.

28 ראה למשל דוגמה 3 לעיל; ברכות ט, ב (יג ע"ד), 71 ש' 19-20 ('מתיבין'); עירובין ה, א (כב ע"ג), 474 ש' 20; יומא א, ה (לט ע"א), 565 ש' 47 ('בעון קומי ר' אבהו, והא כת' [...]).

29 כגון בפי המינים ששאלו את ר' סימאי (ברכות ט, א [יב ע"ד], 65 ש' 40), ר' יהושע (תעניות א, א [סג ע"ד], 705 ש' 3, 5-6), ואף בפי אנטונינוס (סנהדרין א, ד [יט ע"ד], 1273 ש' 50, 1274 ש' 4, 6).

30 ראה גיטין ב, ה (מד ע"ב), 1061 ש' 28 ('והא כתיב') לעומת המקבילה בתרומות א, א (מ ע"א), 217 ש' 20 ('ואהנו'). אך דוק, בקטע גניזה לסוגיית גיטין (שרידי הירושלמי, עמ' 224 ש' 3) כתוב 'והא [=והיא?] הוא, מעין הגרסה שבמקבילה בתרומות.

31 ראה סנהדרין ב, ג (כ ע"א), 1275 ש' 47: 'לא דן (המלך)' – והכת' "ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו" ותניאמר הכן? גרסה זו אין לה קיום, ואפשר שלפנינו קונפליציה של שני מונחים מתחלפים וכנראה נרדפים, 'והא כתיב' *כתיב [...] ואת אמר הכין' (עיין ערך 'ואת אמר', ליד הערה 474). ברם נראה יותר שלפנינו שיבוש, ובמקום 'והא כתיב' צריך לגרוס 'כתיב', ולפי זה אין כאן מונחים מתחלפים. ראה גם ברכות ט, א (יב ע"ד), 65 ש' 40 ('אמרו ליה, והכת' בראשית ברא') לעומת המקבילה בב"ר ח, ט (מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 62, 'חזרו שאלו אתו, מהו דכת' בראשית ברא'), אך ברור שאין שני המונחים במקורות אלה נרדפים. ראה גם את החילוף (שיבוש?) בין כלאים ח, א (לא ע"ב), 169 ש' 34 ושבת ז, ב (ט ע"ד), 407 ש' 16 ('ליידא מילה כת') וסנהדרין ז, ה (כד ע"ג), 1299 ש' 15 ('והכת' מלא').

32 במקום אחד נראה ש'והא כתיב' מתפרש כמו *כבר כתיב / ולא כבר כתיב' (ראה ביצה ה, ב [סג ע"ב], 700 ש' 33: 'אין תימר בדברים שיש בהן אוכל נפש אנן קיימין, והכת' אך אשר יאכל לכל נפש'), אולם מכיוון שהוראה זו של 'והא כתיב' נדירה מאוד, קשה לומר שהמונחים הללו נרדפים.

והא מתניתא³³ פליגא – 'והרי' ³⁴ המקור התנאי חולק'. מונח קושיה, מצוי.

ספרות – אלת"י ג, עמ' 17; בארי, תענית, עמ' 46 הערה 139; מאיר, משיבים או שואלים, עמ' 184 הערה 32

'והא מתניתא פליגא' מציע קושיה ממקור תנאי על דעה המופיעה לפני כן, כגון:

1. בתחילה ('מה מברך על בשר וביצים')? אמ' ר' חגי, בורא מיני נפשות. התיב ר'

יוסי, והא מתניתא פליגא: 'על החומץ ועל הגוביי ועל הנובלות הוא או' שהכל

נהיה בדברו' – והדין גוביי לא מין נפש הוא? (ברכות ו, א [י ע"ב], 51 ש' 3)

2. אסור לדון דיני ממונות בערב שבת. והא מתניתא פליגא: 'לפיכך אין דנין לא בערב

שבת ולא בערב יום טוב דיני נפשות'; הא דיני ממונות דנין! [...] כאן להלכה וכאן

לדבר תורה³⁵ (ביצה ה, ב [סג ע"א], 699 ש' 38 ומקבילות)

'והא מתניתא פליגא' מציע קושיות ממשניות או ברייתות,³⁶ בעיקר על דברי אמוראים, אך כנראה גם על דברי תנאים.³⁷

לעתים קרובות קושיות 'והא מתניתא פליגא' באות אחרי 'התיב ר' פלוני' וכדומה.³⁸ הסגנון

הרווח אצל המונח הוא 'והא מתניתא פליגא' – [המקור התנאי שממנו מקשים], בלי 'על ר' פלוני'

אחרי המונח (כמקובל אצל המונח הדומה 'מתניתא פליגא על ר' פלוני'). ברם במקומות מספר

מצויים חריגים,³⁹ אולי באשגרה מן הסגנון המקובל אצל 'מתניתא פליגא'.⁴⁰

לפעמים המונח מציע לא רק מקור תנאי, אלא גם דיוק או דיון קצר במקור זה, שעליו מבוססת

הקושיה.⁴¹

33 כך כמעט בכל מקום. בתרומות א, א (מ ע"ב), 217 ש' 34 כתוב 'והא מתניתא פליגא' (וכעין זה בכי"ר: 'והיא [מתניתא פליגא]'), אולם במקבילה 'מתניתא', וקריב לוודאי שכן עיקר (ראה למשל ערך 'מתניתא אמרה כן', הערה 564).

34 לפי טל, בירורים, עמ' 54, נראה שביטוי זה מתפרש במובן 'משנה [=מקור תנאי] זו חולקת', ואין דבריו נראים.

35 במקבילות, וכן בעדי נוסח אחרים: 'כאן להלכה כאן למעשה' (ואין חילוף זה משנה לענייננו); ראה על הגרסאות השונות מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 533-534.

36 משניות – ראה למשל הדוגמאות לעיל; ברייתות – ראה למשל ברכות ז, א (יא ע"א), 55 ש' 38 וגיטין ז, א (מח ע"ג), 1083 ש' 43.

37 דברי אמוראים – ראה למשל בדוגמאות 1, 2 לעיל. דברי תנאים – כגון תרומות א, א (מ ע"ב), 217 ש' 34 ומקבילה וסוכה א, א (נא ע"ד), 637 ש' 34 (אך דוק, כאן המונח מתייחס ל'ותני כן' המאשר דברי אמוראים).

38 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; דמאי א, ד (כב ע"ב), 120 ש' 9-8; יומא א, ב (לט ע"א), 564 ש' 33.

39 כגון מע"ש ה, ו (נו ע"ג), 308 ש' 30-31 ('הא מתני' פליגא על מאן דאמ''); יבמות ב, ד (ג ע"ד), 838 ש' 41; ע"ז ג, ח (מג ע"ב), 1399 ש' 8.

40 לחלופין, אפשר שבמקומות אלה נוסף 'והא' לפני 'מתניתא פליגא' בטעות. ראה למשל במקבילה לסוגיית מע"ש שצוינה בהערה הקודמת (פאה ד, ו [יח ע"ב], 97 ש' 13), שם כתוב 'מתניתא פליגא' בלי 'והא', ואפשר אפוא שהתיבה 'הא' במע"ש היא באשגרה מהמשפט שלפניה ('הא ליטול', שם), וראה להלן הערה 42.

41 ראה למשל דוגמאות 1, 2 לעיל; דמאי א, א (כא ע"ג), 115 ש' 38-39; סוכה א, א (נב ע"א), 637 ש' 34 ('סברין מימר'); וראה גם דמאי א, ד (כב ע"ב), 120 ש' 9-8, שם הקושיה מבוססת כנראה על צירוף של המשנה שמציע המונח עם ברייתא המוצעת בלשון 'ותני עלה' (אלא שהפירוש שם עדיין צריך עיון, ולכן אין לקבוע מסמרות בנידון).

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

המונח 'והא מתניתא פליגא' מתחלף במקומות אחדים בלשון 'מתניתא פליגא',⁴² אולם אין להוציא מכלל אפשרות שלפחות בחלק ממקרים אלה אין כאן חילופים אמתיים, אלא שיבושים, וכי התיבה 'והא' נשמטה (או ניתוספה⁴³) בהם בטעות. על כל פנים, קרוב לומר ש'והא מתניתא פליגא' ו'מתניתא פליגא' קרובים מאוד מצד משמעותם, ואולי אף נרדפים (פרט להבדלים הסגנוניים ביניהם, כמוסבר לעיל).⁴⁴

והא תני/נן⁴⁵ ('והתני',⁴⁶ וכן, לעתים רחוקות, 'הא תני',⁴⁷ 'והא תאני',⁴⁸ ו'והא תנן',⁴⁹ קרוב לוודאי בהשפעת הכבלי. במקומות אחדים נראה שהצורה 'והא תני' היא שיבוש, ובמקומה צ"ל

42 ראה נזיר ו, יא (נה ע"ג), 1122 ש' 9 ('והא מתניתא פליגא') = ערלה א, ד (סא ע"ב), 335 ש' 22 ('מתניתא פליגא'), אך שמא התיבה 'והא' בסוגיית נזיר יסודה במעין אשגרה מן התיבה 'הא' שבחלק הקודם של המשפט (עיין שם). אפשרות זו מסתייעת בסגנון המונח כאן: 'והא מתניתא פליגא על תריכון' - והרי בדרך כלל אין 'על ר' פלוני' אחרי 'והא מתניתא פליגא' (אולם ראה לעיל הערה 39). וכן ע"ז ג, ח (מג ע"ב), 1399 ש' 8 ('והא מתניתא פליגא') לעומת מקבילתו בשבת ט, א (יא ע"ד), 418 ש' 45 ('מתניתא פליגא'); וראה גם לעיל הערה 40. כמו כן אפשר שמונחים אלה מתחלפים על ידי גיוון המינוח. ראה יבמות ג, א (ד ע"ד), 842 ש' 47-48, 50, וכן שם עמ' 843 ש' 5, 13-14, 20-21 ('מתניתא פליגא'), לעומת שם ש' 24 ('והא מתניתא פליגא' על ר' פלוני); אמנם כאן המונח בא בסגנון 'התיב ר' פלוני [...] והא מתניתא פליגא', סגנון המצוי בכמה מקומות אצל 'והא מתניתא פליגא', אולם דומה שאין בעובדה זו כדי להכריע, כיוון שגם 'מתניתא פליגא' עשוי לבוא אחרי 'התיב/מתיב ר' פלוני'; עיין ערך 'מתניתא פליגא', ליד הערה 717. ראה גם תעניות ב, ב (סה ע"ג), 714 ש' 29, 31, שם הסגנון מתגוון בשתי הצגות של אותה קושיה המצויות בקרבת מקום: 'התיב ר' יוסה, והא מתניתא פליגא [...] מן מה דאמ' ר' יוסה מתניתא פליגא'. אך דוק, בקטע גניזה לסוגיה זו (שרידי הירושלמי, עמ' 174, ש' 13, 15) המונח בא בצורה 'והא מתניתא פליגא/פליגא' הן בפעם הראשונה והן בפעם השנייה (אך שמא ה'מן מה ד' שבהמשך מציע פרפרזה מקוצרת - שקוצרה אמנם במילה אחת בלבד - של קושיית ר' יוסה? ועדיין צריך עיון).

43 אפשרות זו מסתברת פחות, כיוון שהצורה 'והא מתניתא פליגא' נדירה הרבה יותר מ'מתניתא פליגא'.
44 ועיין עוד ערך 'מתניתא פליגא', 'מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים', לדיון במונחים אחרים הקרובים ל'מתניתא פליגא', וממילא (כנראה) גם ל'והא מתניתא פליגא'.

45 לצורך הדיון כאן נתייחס לשתי הצורות ביחד, פרט למקומות שבהם יש צורך לדרון בהן בנפרד (ראה להלן). לכן הצורה 'והא תני' בערך זה מתייחסת גם ל'והא תנינן', אלא אם כן נאמר אחרת. - חלק מן התכונות של 'והא תני/נן' אינן עניין לצורות אלו, אלא ל'מונחי האב' 'תני' ו'תנינן' (כגון הכתיבים השונים של צורות אלו), ודנו בעניינים אלה בערך זה רק במקום שהדבר נחוץ להבנת הצורות 'והא תני/נן'.

46 ראה דוגמאות, כולל רישום הכתיבים השונים, באלת"י ג, עמ' 9-17. בשרידי הירושלמי, עמ' 14 ש' 1 המונח כתוב 'והאתנינן', במילה אחת (אולם בכי"ל שם, ברכות ג, ב ו' ע"ב), 27 ש' 4, 'והא תני', בשתי מילים).

47 ראה למשל דוגמה 3 להלן; ברכות ג, ה (ו ע"ד), 30 ש' 5; תרומות ח, ט (מו ע"א), 250 ש' 20; צורה זו נדירה מאוד.

48 כנראה בהשפעת הכבלי; ראה למשל מגילה ד, ב (עה ע"א), 770 ש' 25; מו"ק ג, א (פב ע"א), 812 ש' 5; קידושין ג, יד (סד ע"ג), 1175 ש' 49; אולם צורה זו נדירה. הצורה הבבליית 'והא תניא' מצויה במקום אחד בכי"ל (ראה גיטין ה, ד ומו ע"א), 1075 ש' 9, אולם היא מזדמנת במקומות שונים אצל הראשונים, ובמיוחד אצל הרש"ס (והשווה סמואל, רש"ס, עמ' 104, באופן כללי על 'תני' שנכתב כ'תניא' אצל הרש"ס).

49 ראה למשל שבת ב, ג (ד ע"ד), 379 ש' 1; יבמות ג, יא (ה ע"א), 846 ש' 9; נזיר ו, יא (נה ע"ג), 1121 ש' 42.

ו'תני' 50 או 'תני' 51 מצויים גם שיבושים בכיוון ההפוך, שצ"ל 'והא תני' במקום מונחים כגון 'דתני', 52 'ותני', 53 'תני', 54 ואף 'וה(ד)א דתני' 55 כמו כן יש מקומות שבהם כתוב 'והא תני', ונראה שצ"ל 'והא תנינן' 56 [וכן להפך] 57, מכיוון שהמונח מציע משנה ולא ברייתא, אלא אם נניח

50 ראה למשל עירובין ו, ג (כג ע"ב), 479 ש' 13; סוכה ה, ב (נה ע"ב), 654 ש' 40; יבמות י, א (י ע"ג), 875 ש' 23. – כאן ובהערה הבאה אני מתייחס למקומות שבהם סביר להניח שמדובר בשיבוש, וכי במקום 'והא תני' צ"ל 'ותני' או 'תני'. במקומות אחרים אפשר ש'והא תני' הוא שיבוש, אלא שהדברים מסופקים יותר; ראה להלן ליד הערות 73, 74.

51 ראה למשל תעניות א, ו (סד ע"ג), 709 ש' 36 (וכן תיקנו במהדורת האקדמיה), והתיבה 'והא' היא כנראה באשגרה מלהלן ש' 37; מגילה ד, ח (עה ע"ב), 772 ש' 45 (אפשר שהגרסה שלפנינו מקורה באשגרה מלהלן ע"ג, ש' 48, או בהעתקה מן המקבילה בתעניות ד, א וסז ע"ב, 724 ש' 28 ואילך); ב"ב ג, א (יג ע"ד), 1243 ש' 43 (הגרסה 'תני' מקוימת על ידי הרשב"א, ונראה כי מקורה במעין דיטוגרפיה מהתיבה הקודמת; השווה ליברמן, תלמודה של קיסרין, עמ' 64, הערה 124 ובנסמן שם); סנהדרין ח, ו (כו ע"ב), 1309 ש' 14 (וכן הוא אל נכון במקבילה החלקית בכתובות ט, ז ולג ע"ב, 1000 ש' 20); ולעניות דעתי דברי אלו, ביקורת, עמ' 91 אינם משכנעים. ראה עוד בסוף ההערה הקודמת ובנסמן שם.

52 ראה למשל חלה ד, יא (ס ע"ב), 329 ש' 32; נדרים ו, ח (לט ע"ד), 1035 ש' 19 (לפנינו 'דתנינן תמן', וכן הוא במובאות ברמב"ן ובר"ן, אולם ליברמן, תוספתא כפשוטה, ח, עמ' 832 [ושם הפניות לראשונים] מציע לגרוס 'ותנינן' ולפרש את המונח כמציע קושיה, אך הרא"ש גורס 'התני', ולפי העניין כן נראה עיקר; שבועות ו, ז (לז ע"ב), 1364 ש' 37 (ואפשר שהשיבוש כאן אינו נובע מדמיון גרפי, אלא מאשגרה מן ההמשך, ש' 40, עיין שם היטב); ע"ז א, א (לט ע"א), 1375 ש' 3; שבועות ו, ד (לז ע"א), 1363 ש' 10 (אל נכון במקבילה, כתובות יג, ד ולו ע"א, 1015 ש' 24; השווה עסיס, לית היא פליגא, עמ' 159).

53 ראה למשל חלה א, ח (נח ע"א), 317 ש' 10 ('ותנינן' בגוף כ"ל, אולם המגיה תיקן ל'והא תנינן', וכן הוא בקטע אפשטיין, עמ' 127 ש' 10 = מחקרים, עמ' 269 'והא תנינן'); ערלה א, א (ס ע"ד), 331 ש' 40 (ואף כאן המגיה תיקן אל נכון ל'והא תנינן'); עירובין ג, א (כ ע"ד), 465 ש' 9, 16 (ואמנם במקבילות בנדרים ו, א ולט ע"ג, 1033 ש' 47 ונוזיר ו, יא [נה ע"ג], 1121 ש' 35, 'והא תנינן', אל נכון); פסחים ח, ג (לו ע"א), 547 ש' 44.

54 ראה למשל פאה ב, ו (יז ע"א), 90 ש' 3 ('תני'), אולם מן העניין, וכן מן המקבילה בחגיגה א, ח (עו ע"ד), 781 ש' 33 ('והא תנא') נראה שצריך לגרוס 'והא תני'; פסחים א, ח (כח ע"א), 503 ש' 50; פסחים ב, ב (כה ע"ד), 507 ש' 19; מכות ב, ד (לא ע"ג), 1336 ש' 17 (אך אל נכון במקבילה בב"ק ג, ח [ג ע"ד], 1195 ש' 29 [בהגהת המגיה]).

55 ראה למשל ברכות ג, ג (ו ע"ב), 27 ש' 42, וכן בציטוט אצל הרמב"ם (ראה ליברמן, הלכות הירושלמי, עמ' כט), אך לפי העניין נראה שצ"ל 'והא תנינן'; גיטין ו, א (מו ע"ד), 1079 ש' 29 (שמא אפשר לקיים גרסתנו, אולם נראה שעדיף להגיה כפי שהצענו).

56 ראה למשל פאה ד, ב (יח ע"ב), 95 ש' 32 (ואמנם במקבילה, גיטין ח, ג [מט ע"ג], 1088 ש' 11, 'והתנינן'); פאה ו, ד (יט ע"ג), 103 ש' 30; שביעית י, ב (לט ע"ג), 213 ש' 42 (גם כ"ר שם גורס 'והא תני', אולם בכ"ס 'והא תנינן'). השווה ערך 'תני', הערה 130.

57 ראה חלה ג, ז (נט ע"ב), 325 ש' 15; לפנינו 'והתנינן', אולם נראה שצ"ל 'והא תני', וכן הוא בכ"ר, אולם גם קטע אפשטיין גורס 'והא תנינן' (עמ' 131 ש' 26 = מחקרים, עמ' 273, והשווה הערת אפשטיין למקום). כמובן, שיבושים בכיוון ההפוך נפוצים הרבה יותר (ראה ההערה הקודמת). ראה גם שבת א, א (ב ע"ב), 363 ש' 6, לפי שרידי הירושלמי, עמ' 62 ש' 4 ('והא תנינן'), אולם נראה שהעיקר שם כגרסת מגיה כ"ל ('והא [תני]'), שכן נראה שלפנינו ברייתא (גם במקבילה בשבועות א, א ולב ע"ג, 1339 ש' 7 הגרסה היא 'והתני'; אולם דא רזנטל, דקדוקי עניות, עמ' 144, הערה 41, וכמדומה שאין דבריו מוכרחים), והשווה מוסקוביץ, מינוח, עמ' 76-77 (וראה גם ליברמן, תיקוני ירושלמי, א, עמ' 110 = מחקרים, עמ' 169). ראה גם אצל היגר, אוצר הברייתות, ז, עמ' 9-15 (במפורז; השווה להלן, הערה 59).

שלא תמיד הקפידו על ההבחנה בין 'תני' ו'תנינן' להצעת ברייתות ומשניות⁵⁸). - 'והרי שנוי/ שנינו'. מונח קושיה, נפוץ.

ספרות - אלת"י ג, עמ' 9-17; אלון, ביקורת, עמ' 91; אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 507 הערה 3, 954; אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 284, 481 הערה 21; בארי, תענית, עמ' 46, 108, 120, 131 הערה 142; גינצבורג, פירושים וחידושים, א, עמ' מג, 410; שם ב, עמ' 171, 173; הגהות ר' עמרם חסידא, מכות פ"א ה"ב; היגר, אוצר הבריות, ז, עמ' 9-15, 59 119-118; ליברמן, ירושלמי נזיקין, עמ' 186 לש' 25; ליברמן, תיקוני ירושלמי, א, עמ' 110 (= מחקרים, עמ' 169); ליברמן, תלמודה של קיסרין, עמ' 64 הערה 124; מאיר, משיבים או שואלים, עמ' 171, 177, 184 הערה 32; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 57 הערה 7, 65 הערה 11, 72, 77-76, 89, 115 הערה 10, 119 הערה 4, 129 הערה 9; מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 529, 544 הערה 8; מיכל המים, נדרים פ"ה ה"א; עסיס, לית היא פליגא, עמ' 129 הערה 9, 159; רוזנטל, דקדוקי עניות, עמ' 144 הערה 41; רוזנטל, ירושלמי נזיקין, עמ' כא; שדה יהושע, כתובות פ"ד ה"ג (כב ע"ב)

ברגיל⁶⁰ 'והא תני' מציע קושיה ממקור תנאי⁶¹ על האמור לפניו, על דרך 'והא תנן' או 'והא תניא' בבבלי, כגון:

1. תמן אמרין, אפי' בירך על היין שלפני המזון לא פטר את היין שלאחר המזון. והא תנינן, 'בירך על היין שלפני המזון פטר את היין שלאחר המזון'! (ברכות ו, ה [י ע"ג], 53 ש' 7)

2. [משנה: 'כל המנחות תחילתן וסופן בכלי שרת'.] והתני, סדר מנחות כך היא, מביאין מתוך ביתו בכלי כסף ובכלי זהב ('ולא בכלי שרת')! (סוטה ב, א [יז ע"ד], 914 ש' 5)

3. ר' יונה שמע לה ('ששתייה בכלל אכילה') מן הדא: 'על כן אמרתי לבני יש' כל נפש מכם לא תאכל דם'. מה נן קיימין? אם בדם שקרש, הא תני, דם שקרש אינו לא אוכל ולא משקה! אלא כי נן קיימין כמות שהוא, והתורה קראת אותו אכילה! (יומא ח, ג [מה ע"א], 597 ש' 12 ומקבילות)

4. ר' שמעון בן לקיש בעי, קצירת העומר מהו שידחה את השבת ביום? התיב ר' אביי, והתנינן: 'מצותו לקצור בלילה; נקצר ביום כשר ודוחה את השבת' (מגילה ב, ז [עג ע"ג], 762 ש' 6 ומקבילה)

בדרך כלל 'והא תני' מציע קושיות על האמור לפניו כדי לפרוך דברים אלה. המונח מציע קושיות

58 ברם הנחה זו נראית מסופקת מאוד, מכיוון שעל פי רוב נשמרת היטב ההבחנה בין שתי הצורות, מה גם שקל להסביר את ה'חילופים' שיבושים הללו כתוצאה מפתחה מוטעית של קיצורים ('והא תני').

59 היגר דן כאן לא רק בצורה 'והא תנינן', אלא גם בצורות אחרות המכילות את המילה 'תנינן' והמציעות ברייתות.

60 האפשרות שהמונח מתפרש לעתים בניחותא נידונה להלן, ליד הערה 71 ואילך.

61 במקום אחד נראה שהמונח מציע קושיה מפסוק, אך אפשר שלפנינו שיבוש, ובמקום 'והא תני' צ"ל 'והא כתיב'; ראה חגיגה א, ו (עו ע"ג), 779 ש' 30 (עיי' שם היטב, וראה שיידי קרבן נזיר על אתר, וכן רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 318, והשווה מוסקוביץ, מינוח, עמ' 57, הערה 7). לאפשרות שלפעמים המונח מציע מימרות, ראה היגר, אוצר הבריות, ז, עמ' 119; ואין הדברים מוכרחים (עיי' שם היטב).

על מימרות אמוראיות (שכיח מאוד), אך לפעמים גם על התנהגותם פסיקתם בפועל.⁶² במקומות אחרים 'והא תני' (ובכלל זה 'והא תנינן') מציע קושיות ממקורות תנאיים על מקורות תנאיים – לא רק מבריות על ברייתות⁶³ (ואין צריך לומר ממשניות על משניות או ממשניות על ברייתות⁶⁴), אלא גם מבריות על משניות.⁶⁵

על פי רוב, כש'והא תני' מציע קושיות כמתואר לעיל, הוא מצביע על סתירה בין המקור שהוא מציע לבין המקור שעליו הוא מוסב. ברם לעתים רחוקות נראה ש'והא תני' מציע קושיות המתפרשות כמו 'פשיטא' בבבלי.⁶⁶ לפעמים המונח אינו מציע סתירה מעצם תוכנו של המקור הנידון, אלא מאזכורם או אי-אזכורם של פריטים מסוימים במקור שהוא מציע.⁶⁷

לעתים המונח מתרץ קושיות על ידי הצגת קושיה על קושיה שהוקשתה לפניה.⁶⁸ שימוש אחר של המונח שהוא פחות נפוץ מהצעת קושיות רגילות הוא הצעת קושיות שמטרתן לפשוט בעיה הבאה בשלב הקודם של הסוגיה, כבדוגמה 4 לעיל.⁶⁹ בכמה ממקרים אלה המונח בא בסגנון 'מתיב/התיב ר' פלוני, והא תני'⁷⁰ (אולם סגנון זה מצוי גם כש'והא תני' מציע פרכות על קביעות שלפניו⁷¹).

במקומות אחרים נראה ש'והא תני' מתפרש בניחותא. בחלק ממקומות אלה נראה שהמונח מציע משנה או ברייתא עצמאית שאינה מתקשרת עם המשא ומתן שלפניו, על דרך 'תנינן', ואילו במקומות אחרים נראה שהוא מציע מקור המסייע לאמור לפניו, על דרך 'ותני כן', אוף אנן תנינן' וכדומה, כמקובל בהרכבה מקומות אצל המונח הבבלי 'והא תניא'.⁷² ברם ספק בעיניי

62 כגון ברכות ד, א (ז ע"ב), 32 ש' 48; כתובות ד, יא (כט ע"ב), 979 ש' 33; גיטין ה, ט (מו ע"ג), 1078 ש' 36 ומקבילה.

63 ראה למשל פאה ח, ח (כא ע"א), 112 ש' 8; פסחים ט, ד (לו ע"א), 552 ש' 45; גיטין ד, ו (מו ע"א), 1070 ש' 18.

64 קושיות ממשנה על משנה – ראה למשל תרומות ז, ב (מד ע"ד), 243 ש' 17 ופסחים ב, א (כח ע"ג), 504 ש' 45 (בצירוף מימרה אמוראית; ראה להלן הערה 83); ממשנה על ברייתא – ראה למשל ברכות ג, ב (ו ע"ב), 27 ש' 4 וחלה ב, ז (נח ע"ד), 321 ש' 12.

65 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; חגיגה ב, ה (עח ע"ב), 791 ש' 1; ב"ק ט, יד (ז ע"א), 1210 ש' 46.

66 ראה פסחים ז, ז (לד ע"ד), 541 ש' 20 וכתובות יג, ד (לו ע"א), 1015 ש' 21 ומקבילה. ראה גם ביצה א, ד (ס ע"ג), 685 ש' 2, לפי הפני משה וקרובן הערה, אולם מסתבר שאין פירושם נכון; ראה אפשטיין, מדקדוקי ירושלמי, עמ' 39 (=מחקרים, עמ' 308).

67 ראה למשל דמאי א, א (כב ע"ג), 121 ש' 23; מע"ש ד, ג (נר ע"ד), 299 ש' 5; יבמות ט, ה (י ע"ב), 873 ש' 45, 46.

68 ראה ברכות ב, ח (ה ע"ד), 23 ש' 46 (אך דוק, הופעת המונח כאן חריגה בכל מקרה, כיוון שהוא בא בפני תנא, בעיבוד המינוח; השווה מוסקוביץ, מינוח, עמ' 129, הערה 9); שם עמ' 24 ש' 2-3; שקלים א, ה (מו ע"ב), 606 ש' 14.

69 כיוצא בזה ראה עוד למשל מעשרות ה, ז (נב ע"א), 282 ש' 38; חגיגה ב, ז (עח ע"ג), 792 ש' 2; ע"ז א, ג (לט ע"ג), 1378 ש' 14, 15, 16.

70 ראה למשל בדוגמה 3 לעיל והדוגמאות ממעשרות ומחגיגה שצינו בהערה הקודמת.

71 ראה למשל מע"ש ג, ב (נר ע"א), 294 ש' 21; שקלים ד, ב (מח ע"א), 615 ש' 25; גיטין ט, יא (נ ע"ד), 1095 ש' 3.

72 עיין לאחרונה ע' פוקס, 'מקומם של הגאונים במסורת הנוסח של התלמוד הבבלי', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית, תשס"ג, עמ' 185 ובנסמן שם. (ושמא ראוי לציין שבעל שדה יהושע, שפירש 'והא תני' בירושלמי בניחותא במקום אחד, ביקש לחזק פירוש זה לאור העובדה ש'והא תניא' בבבלי מתפרש כך לפעמים; ראה שדה יהושע לכתובות פ"ד ה"ג [כב ע"ב]).

אם פירושים כאלה ל'והא תני' נכונים, וספק עוד יותר גדול אם הם מוכרחים. בחלק מן המקומות הללו, עדויות נוסח אחרות מחזקות את האפשרות (גם אם אינן מוכיחות אותה באופן חד משמעי) שהצורה 'והא תני' היא משובשת.⁷³ במקומות אחרים מסתבר שהצורה 'והא תני' היא טעות סופר, שמקורה באשגרה או בהעתקת יתר ממקבילות,⁷⁴ או שאין הכרח לפרש את המונח בניחותא.⁷⁵ עם זאת, במקומות מסוימים אין סיבה ברורה להניח ש'והא תני' הוא שיבוש במקום 'תני' או 'ותני כן',⁷⁶ אף על פי שאין להוציא שחזור כזה מכלל אפשרות, שהרי המונחים הללו אינם רחוקים כל כך מבחינה גרפית ('ותני' < 'והתני', או: 'ותני כן' < 'ותני' < 'והתני', או: 'דתני' < 'התני' < 'והא תני'). מכל מקום, בהיעדר ראיות חד-משמעיות נראה שלא ניתן לקבוע בבירור ש'והא תני' מתפרש לפעמים בניחותא, אף על פי שאין להוציא פרשנות כזו מכלל אפשרות בסוגיות מסוימות.⁷⁷

- 73 ראה עירובין ח, י (כה ע"ב), 489 ש' 39 ('והתני'), אולם במקבילה בכלאים ט, ב (לב ע"א), 173 ש' 5 כתוב רק 'תני' (ברם גרסתנו בעירובין מקוימת על ידי הרשב"א בחידושו לעירובין פח ע"ב, ד"ה אריך וקטין [מהדורות י"ד אילן, ירושלים תשמ"ט, עמ' תקנ]); יומא ד, ד (מא ע"ד), 580 ש' 9, שם מחק הסופר את התיבה 'והא', ותיקן: 'וואתיא כד' [כ"י ד'] ('תני'; וגם אם התיקון 'אתיאי כד' אינו מוכרח, קרוב לוודאי שמחיקת 'והא' היא מוצדקת. – כאן ובהערה הבאה אני מתייחס למקומות שבהם אפשר שהנוסח 'והא תני' הוא משובש, אלא שהדבר לא יצא מכלל ספק; למקומות שבהם סביר להניח שמדובר בשיבוש ראה לעיל הערות 50, 51.
- 74 ראה למשל פאה ח, ח (כא ע"א), 112 ש' 2 (נראה שצ"ל רק 'תני', וכי ה'והא' [בצורה 'והתני'] בא באשגרה מלהלן, ש' 8); סוטה ה, א (כ ע"א), 925 ש' 46 (מסתבר שהמונח בא כאן באשגרה מלעיל א, ג [טז ע"ד], 908 ש' 10, ואמנם הוא חסר במובאה בתוספות סוטה כז ע"ב ד"ה 'כשם' [אולם כ"ד גורס 'והתנינן']); כתובות ד, ג (כח ע"ב), 973 ש' 37 (והשווה בגליון אפרים על אתר, שהציע ש'והא תני' בא באשגרה מלהלן ה"ה [כח ע"ג], 975 ש' 37); ע"ז ד, י (מר ע"ב), 1405 ש' 5 (קרוב לוודאי שהמונח בא כאן באשגרה מלעיל, ש' 4, ואמנם במקבילה בשביעית ה, ט ו'לו ע"א, 195 ש' 46-47 כתוב 'מתנית' מסייעא', במקום 'והא תנינן' שלפנינו); נדה א, ה (מט ע"ב), 1436 ש' 39 (נראה שה'והא' [בצורה 'והתני'] בא באשגרה מן המקבילה החלקית לעיל א, א [מח ע"ד], 1433 ש' 29). ראה עוד לעיל הערה 50.
- 75 ראה למשל דמאי ה, ט (כד ע"ד), 134 ש' 23 (ראה ספר ניר על אתר, יח רע"ג, ד"ה מודה, אולם קרוב לוודאי שפירושו שם אינו נכון, כפי שהציע הניר בעצמו בהמשך דבריו, והשווה דבריו הנכונים בפירושו למקבילה, גיטין פ"ד ה"ט [כ ע"א], ד"ה מתניתא דר"מ); עירובין י, יא (כו ע"ג), 495 ש' 21 (המפרשים פירשו בניחותא, אך נראה לפרש בתמיהה, לאמור: איך אפשר להגיד שרק כשתפחה הרטייה על גבי המכה מותר להחזיר? הלא גם למטה או למעלה מותר, ותיצרו שהברייתא מתירה זאת רק כשחלק של הרטייה עדיין מונח על גבי המכה; והיקרות המונח לעיל ש' 15 בצורה 'והתני', במקום 'תני', נובעת קרוב לוודאי באשגרה מכאן); סנהדרין ג, יג (כא ע"ד), 1285 ש' 47 (ראה רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 517; אלון, ביקורת, עמ' 91; וגרינבוים, ביאורי לישנא קלילא, עמ' צו [בעקבותיהם?], שהבינו את המונח בניחותא, אולם ספק אם יש הכרח בכך, אף על פי שפירוש כזה ודאי אפשרי; ואין כאן מקומו להאריך).
- 76 ראה למשל שביעית ז, ג (לז ע"ב), 202 ש' 28; שבת טז, א (טו ע"ב), 436 ש' 43, והשווה א"א אורבך, 'תרגום ותוספתא', ש"י פרידמן (עורך), ספר הזכרון לרבי שאול ליברמן, ניו-יורק וירושלים תשנ"ג, עמ' 55; עירובין ב, ה (כ ע"ב), 463 ש' 39; ביצה ד, ב (סב ע"ג), 696 ש' 42; מגילה ג, א (ער ע"א), 763 ש' 49 (לפי רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 311, צ"ל 'תני' במקום 'והא תני', אולם אפשר שלפנינו קושיה שלא ניתרצה, כדעת המפרשים [ראה להלן הערה 86], ועדיין צריך עיון); חגיגה ג, ז (עט ע"ד), 798 ש' 50; ב"ב ג, ו (יד ע"א), 1245 ש' 34 (וראה נתיבות ירושלים, יג ע"ב, ורבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 499, אלא שהוא שחזר את הירושלמי כאן באופן אחר; אך ראה ליברמן, ירושלמי נזיקין, עמ' 191 ש' 86, שטען שלפנינו השמטה); וראה המקורות שנידונו אצל אלון, ביקורת, עמ' 91.
- 77 ושם ראי להוסיף, שלא מצאתי שום הוכחה שהמונח הדומה – והנפוץ – 'והא כתיב' מתפרש בניחותא, פרט

במקומות מספר 'והא תני' בא כחלק ממבנים מורכבים יותר, כגון אחרי 'מעשה',⁷⁸ או יחד עם (ולפני) 'אית לך מימר'.⁷⁹

לפעמים 'והא תני' מציע רק את המקור התנאי שממנו מקשים, אולם לעתים הוא מציע דיון במקור זה כדי לפרט את היסוד לקושיה.⁸⁰ כמו כן, יש שמוצע דיוק במקור התנאי (לרוב בלשון 'הא')⁸¹ כדי להבהיר את היסוד לקושיה. לעתים הקושיה מבוססת על אנלוגיה המבוססת על עיון במקור שמוכח אחרי המונח, המוצעת בסגנון כגון 'והא תני/נן - [מקור תנאי] - כמה דתימר [...] - והכא/ודכוותה'.⁸² לפעמים קושיית 'והא תני' מבוססת על צירוף של המקור המוצע מיד אחרי המונח עם מקור ספרותי אחר, ברייתא או מימרה אמוראית.⁸³

בדרך כלל 'והא תני' מציע שלב עצמאי במשא ומתן התלמודי, אבל לפעמים המונח בא כאמצע משפט כדי לדחות או להקשות על אפשרות שהועלתה במהלך הדיון הראשי.⁸⁴ על פי רוב המונח מציע משפטים שלמים, אולם לפעמים הוא מציע רק מילים ספורות מן המקור הרלוונטי, מעין פרפרזות של האמור שם.⁸⁵

בדרך כלל התלמוד מציע תירוצים לקושיות 'והא תני', אולם יש שקושיות אלו נשארות ללא תשובה.⁸⁶

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

לפעמים 'והא תני' מתחלף ב'מתניתא פליגא על ר' פלוני',⁸⁷ ונראה שבדרך כלל אין הבדל עקרוני בין שני המונחים מצד תוכנם,⁸⁸ אף על פי שהוראות מסוימות של 'והא תני' אינן מתועדות אצל

-
- למקום אחד מסופק (עיין ערך 'והא כתיב', הערה 18), ולכן מסתבר שכשם ששם אין 'והא כתיב' מתפרש בניתוח, הוא הדין אצל 'והא תנינן'.
- 78 עיין ערך 'מעשה', ליד הערה 522.
- 79 עיין ערך 'אית לך מימר', הערה 241.
- 80 ראה למשל מעשרות ה, ז (נב ע"א), 282 ש' 38; שקלים ד, ג (מח ע"א), 615 ש' 11; כתובות יג, ד (לו ע"א), 1015 ש' 24, וראה להלן בפנים ובהערות.
- 81 ראה למשל ברכות א, ה (ג ע"ב), 7 ש' 41 ומקבילה; ביכורים א, ד (סד ע"א), 351 ש' 18; ב"מ א, ח (ח ע"א), 1217 ש' 23.
- 82 כגון עירובין ב, א (יט ע"ד), 461 ש' 1 (סוף הקושיה באה להלן כ ע"א, שם ש' 6-7); ב"ק ז, ה (ו ע"א), 1205 ש' 40; ע"ז ב, ו (מא ע"ג), 1389 ש' 22.
- 83 ברייתא - מעשרות ב, ג (מט ע"ד), 269 ש' 42 ('והתנינן [...] ותני עלה [...]'); פסחים ט, ח (לז ע"א), 554 ש' 1 (כנ"ל). מימרה - ראה פסחים ב, א (כח ע"ג), 504 ש' 45 ('והתנינן [...] ואמ' רב חונה') ויבמות טז, ו (טו ע"ד), 903 ש' 25 ומקבילה.
- 84 ראה למשל דוגמה 3 לעיל; ברכות ז, ה (יא ע"ג), 59 ש' 21 ('אין תימר שהוא מזוג, והתני [...]'); ביצה ה, ב (סג ע"ב), 700 ש' 15.
- 85 ראה למשל פסחים ז, ז (לד ע"ד), 541 ש' 8; ב"ק ג, ט (ג ע"ד), 1196 ש' 4; קידושין א, ג (ס ע"א), 1148 ש' 36.
- 86 ראה למשל תרומות יא, ב (מו ע"ד), 259 ש' 16; ערלה ב, א (סא ע"ד), 337 ש' 24; כתובות ד, ד (כה ע"ג), 975 ש' 37.
- 87 עיין ערך 'מתניתא פליגא', הערה 720.
- 88 אולם סגנונם שונה, שכן הסגנון הרגיל אצל 'מתניתא פליגא' הוא 'מתניתא פליגא על ר' פלוני', בעוד שאצל 'והא תני' התלמוד אינו מציין על מי מקשים.

'מתניתא פליגא', כגון קושיות ממקורות תנאיים על מקורות תנאיים אחרים, או פשיטת בעיות ותירוצי קושיות. אפשר שגם *תני ר' פלוני ופליג' מתחלף ב'והא תני',⁸⁹ ונראה שגם מונחים אלה קרובים מצד משמעותם. אולם גם כאן, לא כל השימושים המקובלים אצל 'והא תני' מתועדים אצל *תני ר' פלוני ופליג' (וכן להפך); עיין ערכו.

גם המונח 'ולאו מתניתא היא' מתחלף ב'והא תני' במקום אחד⁹⁰ (כשהוא מציע פשיטת בעיה). ברם פשיטא שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי בדרך כלל 'ולאו מתניתא היא' אינו מציע פרכות על דעות קודמות, כמקובל אצל 'והא תני'.

גם 'אהנו' המתפרש בתמיהה (עיין ערכו) מתחלף במקום אחד ב'והא תנינן'.⁹¹ ברם ברור ש'אהנו' אינו נרדף ל'והא תני', שהרי 'אהנו' אינו מציע פשיטת בעיות, ואף אינו מיוחד להצעת מקורות תנאיים, כמקובל אצל 'והא תני'.

במקומות ספורים 'תני' ו'והא תני' מתחלפים, ובמקומות הללו נראה כי שתי הגרסאות ייתכנו באותה מידה⁹² (אף על פי שאפשר שאחת הצורות יסודה בשיבוש⁹³). במקומות אלה אפשר לפרש שלפנינו ניסיון להקשות על הקטע הקודם ('והא תני'), או שהברייתא הובאה לגופה ('תני'). ושוב פשיטא, שאין שני המונחים נרדפים.

במקום אחד 'והא תני' מתחלף במונח הנדיר *חזר ותנא',⁹⁴ שכנראה מציין סתירה בין שני חלקי ברייתא אחת או בין ברייתות שונות (עיין ערכו). ברור שגם מונחים אלה אינם נרדפים, אף על פי שהם יכולים להתחלף בהקשר הנידון.

נוסף על המונחים שנזכרו לעיל, יש מספר מונחים שכנראה מתפרשים כמו 'והא תני' במקרים מסוימים, אף על פי שאינם מתחלפים בו ואינם נרדפים לו, שהרי יש להם הוראות ושימושים שאינם מתועדים אצל 'והא תני' (וכן להפך) – למשל, 'ולא כן תני' המציע קושיה על האמור לפניו⁹⁵ (עיין ערכו), או 'וואת אמר הכין' הבא בסוף משפט אחרי ציטוט ממקור תנאי כדי להקשות ממנו על האמור לפני כן.⁹⁶ עוד נראה, שאין הבדל מהותי בין 'והא תני' ו'ולא כן אלפן רבי' מצד

89 ראה סוטה ג, ו (יט ע"ב), 922 ש' 31 ('והא תני ר' חייה ופליג', וכן בכ"ר); ב"ק ב, ד (ג ע"א), 1191 ש' 25-26: 'והתני ר' חייה ופליג', שאפשר שהוא קונפליציה של 'והתני ר' חייה' ו'תני ר' חייה ופליג'.

90 השווה מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 529, ועיין ערך 'ולאו מתניתא היא', הערה 319.

91 ראה ערך 'אהנו', הערה 20.

92 כגון ברכות ז, ב (יא ע"ב), 57 ש' 37 ('תני', וכן הוא בכ"ר ובמקבילה בקה"ר ז, יא כ ע"א בדפוס וילנא; גרסת הדפוס מקוימת על ידי כ"י וטיקן 291, שנבחר כטקסט היסוד ב'מאגרים' של האקדמיה ללשון), אולם במובאה מסוגיה זו בחידושי הרשב"א, ברכות מח ע"א, ד"ה תשעה שאכלו (מהדורת ברונר, עמ' שיז), 'והא תני', וכן הוא בכ"ס ובמקבילה בב"ר צא, ג (מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 1118) לפי עדי הנוסח המוגהים דת. תרומות י, ז (מז ע"ב), 256 ש' 25 – 'תני' בכ"ל, כ"ר, ובראשונים אחדים (ראה אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 457, הערה 11), אולם המגיה תיקן ל'והתני', ועיקר גרסה זו מקוים על ידי כ"ס (שאולי נמשך אחרי הדפוס) ובמובאה שבספר כריתות ה, שער ב, סימן מו (מהדורת סופר וסופר, עמ' רנו); ב"ק ג, ח (ג ע"ד), 1195 ש' 27, 'והתני', אולם בכ"א עמ' 8 ש' 108 'תני', וכן הוא במקבילה במכות ב, ד (לא ע"ג), 1195 ש' 27.

93 ראה לעיל הערה 50, ובנסמן שם בסוף ההערה.

94 ראה בכתובות ה, ה (ל ע"א), 983 ש' 16 ('והא תני'), לעומת המקבילה (שאינה זהה בכול לסוגיית כתובות, כצפוי, כיוון שמקורה בנזיקין) בב"ק ח, ד (ו ע"ב), 1207 ש' 42 ('וחזר ותנא').

95 ושם אפשר ששני המונחים מתחלפים על ידי גיוון המינוח (אך הדבר עדיין צריך עיון קצת); ראה ברכות ב, ח (ה ע"ד), 23 ש' 46 ('והא תני') לעומת לעיל שם, ש' 43-44 ('ולא כן תני').

96 בעיקר כשמונח זה בא אחרי 'תנינן', כגון סוכה א, יא (גב ע"ג), 641 ש' 29: 'ר' יצחק בר' לעזר הורי מדוחק

טיב הקושיות שהם מציעים כשהמונח האחרון מציע קושיות ממקורות תנאיים. עם זאת, ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'ולא כן אלפן רבי' עשוי להציע קושיות ממקורות שאינם תנאיים. ועוד, ש'ולא כן אלפן רבי' בא במסגרת דיאלוגים בין רב לתלמיד (או גדול ומי שכפוף לו), מה שאין כן בהכרח אצל 'והא תני'.

לפעמים נראה ש'והא תנינן' מתפרש כמו 'תמן תנינן' כשהמונח האחרון מציע קושיה ממשנה במקום אחר. עם זאת, ברור שמונחים אלה אינם נרדפים (ולא מצאנו חילופים ברורים ביניהם בשום מקום⁹⁷), שכן יש ל'והא תנינן' הוראות שאינן קיימות אצל 'תמן תנינן', כגון פשיטת בעיות, כשם של'תמן תנינן' יש הוראות שאינן קיימות אצל 'והא תנינן' (כגון הצעת סוגיה הדומה מצד תוכנה לדברים שנידונו בשלב הקודם של הסוגיה).

הגע עצמך – 'תניח'.⁹⁸ מונח להצעת קושיות (בדרך כלל), נפוץ.

ספרות – אלת"י ד, עמ' 146–147; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 44; יסטרוב, מילון, עמ' 875; לוי, מילון, ב, עמ' 219; ליברמן, תוספתא כפשוטה, ח, עמ' 895; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 188–214; עמודי ירושלים, ביצה פ"א ה"א (א ע"ב), ד"ה עגל; קוהוט, ערוך השלם, ד, עמ' 108

'הגע עצמך' מציין מקרה מיוחד, שלכאורה כלול בכלל שמופיע לפניו (או שדומה לכלל זה),⁹⁹ המצריך עיון ותשומת לב מיוחדת, על דרך 'מי לא עסיקין' בבבלי, וזאת בשני אופנים.

א. על פי רוב 'הגע עצמך' מציע מקרה שממנו מקשים או שואלים על האמור לפניו, כגון:

1. [משנה: 'באת ואמרה מת בעלי תינשא'. אמ' ר' בא, בעלה שנישאת לו לרצונה נאמנת, יבמה שנפלה לו על כרחה אינה נאמנת. ר' הושעיה בעי, **הגע עצמך** שנישאת לו על כרחה – מעתה לא תהא נאמנת! (יבמות טו, א [יד ע"ג], 896 ש' 44)

2. [משנה: 'כהן גדול דן ודנים אותו'. נחא דן; דנין אותו – וימנה ליה אנטלר

להתיר ראשי מעדנים ולסכך בהן. תנינן "וכן המתיר ראשי מעדנים טהורה", ואת אמר הכן?"), אך לפעמים גם בלעדיו (כגון מגילה ב, א [עג ע"א], 758 ש' 39 ('אנן אמרין' "בכל לשון לא יצא", ואת אמר הכין?)).

97 לחילוף מסופק מאוד, ראה ערך 'תמן תנינן', הערה 113.

98 המילונים נחלקו אם יש לגזור את המילה 'הגע' במונח זה מן השורש יג"ע (כך למשל קוהוט, ערוך השלם, ד, עמ' 108) או מן השורש נג"ע (כך למשל יסטרוב, מילון, עמ' 875), ונראה כי האפשרות הראשונה עיקרית (לפי האפשרות השנייה, קשה מאוד להבין כיצד המונח קיבל את הוראתו הטרמינולוגית, כפי שעולה בבירור מן הסוגיות הרלוונטיות). בכל מקרה, ההסבר שבגוף הטקסט ('תניח') לא בא לתרגם את המונח באופן מילולי, אלא להסביר את תוכנו (ראה להלן בפנים).

99 במקום אחד נראה ש'הגע עצמך' אינו מתפרש כך, אלא הוא מסב את תשומת לבו של הלומד להיבטים רלוונטיים של האמור לפניו. ראה ב"ב ג, י (יד ע"ב), 1246 ש' 21: 'אמ' ר' יעקב בר אחא, תני תמן: הפותח חלון בכותל חצירו במעמד חברו, {ר' אמות} 'ר' או' <[ראה ליברמן, ירושלמי נזיקין, עמ' 194] (פוחת) >פוחת< בשמאל נועל בימין. **הגע עצמך** שהיה עומד שם. יכיל מימר ליה הוינא <בעיית לעי> <בעי תלעי>. והנה, אם פתח חלון <במעמד חברו>, ודאי ש'היה עומד שם', ומכאן ש'הגע עצמך' שבסוגיה זו בא להפנות את תשומת לבו לבעייתיות של דין זה גופא, מבלי להציע מקרה חדש. וראה גם שקלים ב, ז (מז ע"א), 610 ש' 8, אלא שהפירוש המדויק שם עדיין צריך עיון, ולכן אין לקבוע מסמרות בעניין.

(‘שליח’)! – הגע עצמך שנפלה לו שבועה – ואנטלר בשבועה?! (סנהדרין ב, א
[יט ע”ד], 50)

3. ודא מזוזא יהבין לה היכא? [...] משלשו (‘של הפתח’) ונותנו בתחילת שליש
העליון [...] בר טברי שאל לר’ יצחק, הגע עצמך שהיה שער גבוה! אמ’ ליה, נותנה
כנגד כתיפיו (מגילה ד, יב [עה ע”ג], 774 ש’ 11)

על פי רוב, ‘הגע עצמך’ במובן זה בא כדי לפרוך את הדעה שלפניה¹⁰⁰ (שכיח ביותר), אולם
לעתים המונח מציע קושיות כדי לפשוט בעיה או לתרץ קושיה.¹⁰¹ במקומות מסוימים נראה
ש’הגע עצמך’ מציע בעיות העולות בעקבות המקרה שהוא מציע, ולא קושיות.¹⁰²
הסגנון הרגיל אצל המונח בהוראה זו הוא ‘הגע עצמך ש-ד-’ – [צורה פעלית המתארת את
המקרה הנידון]. לפעמים התלמוד מסתפק בציון המקרה אחרי המונח,¹⁰³ אולם במקומות אחרים
הקושיה מפורטת אחרי ציון המקרה.¹⁰⁴ – במקרים רבים, בלשונות כגון ‘מעשה’ ו’הרי’.¹⁰⁵
במקומות אחרים מוצעות קושיות ‘הגע עצמך’ בסגנונות כמו: ‘התיב/מתיב’ או ‘ר’ פלוני בעי/
שאל’ – ‘הגע עצמך’.¹⁰⁶
לפעמים באות שתי קושיות ‘הגע עצמך’ על אותה דעה בזו אחרי זו¹⁰⁷ (עם או בלי תירוץ
באמצע).

‘הגע עצמך’ בהוראה זו יכול להציע קושיות על מקורות תנאיים¹⁰⁸ או על מקורות אמוראיים
וסתמיים (כבדוגמאות דלעיל).

ב. במקומות אחרים ‘הגע עצמך’ מתפרש בניחותא, והוא מציע מקרה האמור להיות כלול
בקביעה הקודמת, כדי שקביעה זו תוכל לשמש כראיה או מקור לעניין מסוים (הוראה זו נדירה
בהרבה מקודמתה), כגון:

- 100 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; פסחים ד, ג (ל ע”ד), 518 ש’ 21, 22; יבמות טו, א (יד ע”ד), 897 ש’ 17, 19.
101 פשיטת בעיות – ראה למשל מעשרות ג, ג (נ ע”ג), 274 ש’ 9 ופסחים י, ט (לו ע”ד), 558 ש’ 16–17. תירוץ
קושיות – ראה למשל דוגמה 2 לעיל ומע”ש א, ג (נב ע”ד), 288 ש’ 29.
102 ראה למשל דוגמה 3 לעיל; קידושין א, ה (ס ע”ג), 1152 ש’ 24; שבועות ו, ב (לו ע”א), 1362 ש’ 13, 14; אך
דוק, במקרים רבים קשה להבחין בצורה חרמשמעת בין קושיות ובעיות, שכן הקו המפריד ביניהן הוא דק
ולפעמים עמום.
103 ראה למשל שביעית י, א (לט ע”ב), 212 ש’ 48; ביצה ה, ב (סג ע”א), 698 ש’ 42; כתובות ו, א (ל ע”ג), 986
ש’ 33, 34.
104 ראה למשל דוגמה 1 לעיל (‘הגע עצמך שנישאת לו על כרחה – מעשה לא תהא נאמנת’); ברכות ד, א (ז ע”ג),
35 ש’ 13; פסחים י, ט (לו ע”ד), 558 ש’ 16–17.
105 ‘מעשה’ – ראה למשל דוגמה 1, וחגיגה א, ו (עו ע”ג), 779 ש’ 31; ‘הרי’ – ראה למשל שבת יט, א (יז ע”א),
445 ש’ 33, 34 ומקבילה ומגילה ג, ה (עד ע”ב), 765 ש’ 44.
106 ‘התיב/מתיב’ – ראה למשל תרומות ח, ט (מו ע”ב), 251 ש’ 15 ומקבילה ור”ה א, י (נו ע”ג), 668 ש’ 39–
40 ומקבילה (‘התיב’); יבמות ו, ה (ז ע”ג), 859 ש’ 28 (‘מתיבין’) וסנהדרין א, ד (יט ע”ג), 1273 ש’ 26, 43
(‘מתיב’). ‘שאל’ – ראה למשל דוגמה 3 לעיל, ברכות ד, א (ז ע”ג), 35 ש’ 13 ומקבילות. ‘בעי’ – השווה בכר,
טרמינולוגיה, עמ’ 44, ושם דוגמאות.
107 ראה למשל פסחים ו, ד (לג ע”ג), 533 ש’ 12, 14 (עם תירוץ באמצע); יבמות ו, ה (ז ע”ג), 859 ש’ 28 (בלי
תירוץ באמצע); קידושין א, ג (ס ע”א), 1147 ש’ 46, 47 (עם תירוץ באמצע).
108 ראה למשל יבמות ו, ה (ז ע”ג), 859 ש’ 28; גיטין ב, ח (מד ע”ג), 1061 ש’ 49; סנהדרין ז, ט (כה ע”א), 1301
ש’ 39.

4. לששים ('שנה') מיתה האמורה בתורה [...] כת', 'אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע הזה' וגו': **הגע עצמך** שיצא ממצרים בן עשרים שנה, ועוד עשה במדבר ארבעים שנה ומת! נמצאת או' המת לששים שנה מיתה האמורה בתורה (ביכורים ב, א [סד ע"ג], 354 ש' 35)
5. ביאה בלא כסף ('יוצרת קידושין') מניין? [...] כת' 'כי ימצא איש שוכב עם אשה בעולת בעל' – **הגע עצמך** אפי' לא קנייה אלא בביאה, אמרה תורה הבא אחריו בחנק! (קידושין א, א [נח ע"ב], 1137 ש' 6–7)

הוראה זו רגילה בעיקר כשהמונח מתייחס לפסוק הנדרש כדי שיוכל לשמש ראיה לדעה מסוימת, כבדוגמאות דלעיל. לעתים קרובות, היסוד לאסוציאציה בין המקרה המוצע על ידי 'הגע עצמך' לפסוק או למשפט הקודם נראה רופף למדי.

הסגנון הרגיל אצל 'הגע עצמך' בהוראה זו הוא 'הגע עצמך אפילו – [מקרה הכלול בקביעה הקודמת]',¹⁰⁹ ולא 'הגע עצמך ש/ד-', כמקובל כש'הגע עצמך' מציע בעיות או קושיות.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

לא מצאנו חילופים ברורים בין 'הגע עצמך' למונחים אחרים בירושלמי.¹¹⁰ במבט ראשון נראה ש'הגע עצמך' דומה מצד משמעותו ל'הרי' המציע מקרים כדי להקשות מהם. עם זאת, מונחים אלה נבדלים בכך ש'הגע עצמך' מציע מקרים המנוסחים כצורות פעליות ('הגע עצמך ש/ד- [קרה דבר מסוים]'), בעוד ש'הרי' מציע צורות שמניות ('הרי – [מקרה מסוים]').¹¹¹

הדא אמרה (לפעמים בא בטעות במקום 'הדא דתימר'¹¹²) – 'זאת אומרת'. מונח היסק והסבר,¹¹³ נפוץ.

ספרות – אלת"י א, עמ' 789–794; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 27; אפשטיין, דקדוק, עמ' 24; אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 476 הערה 13; בארי, תענית, עמ' 46 הערות 144, 145; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 45; ברויאר, גלגולי לשון, עמ' 112; ברויאר, עברית בבבלי, עמ' 210; הלבני, מקורות ומסורות, נשים, עמ' רצט; הנשקה, מנהג מבטל הלכה, עמ' קלו הערה 2;

109 אולם ראה דוגמה 4 לעיל; ב"ק ז, ה (ו ע"א), 1205 ש' 48 ('הגע עצמך באו'); ושבעות ו, א (לו ע"ד), 1361 ש' 17 ('הגע עצמך שאם נשתייר').

110 אולם הוא מתחלף בלשון 'אימור' בב"ר; ראה כתובות ה, ט (ל ע"ב), 985 ש' 4 ('הגע עצמך'), לעומת מקבילתו בב"ר נב, ז (מהדרות תיאודור-אלבק, עמ' 552), 'אימור'. – במקום אחד נראה במבט ראשון שהמונח מתחלף ב'התיבון'; ראה ב"מ א, ה (ח ע"א), 1216 ש' 25 ('התיבון'), לעומת המקבילה בכתובות ו, א (ל ע"ג), 986 ש' 34 ('הגע עצמך'), אולם מסתבר כי אין כאן חילוף אלא שיבוש, וכי חלה השמטה בסוגיית ב"מ; השווה מוסקוביץ, סוגיות מוחלפות, עמ' 38–39, הערה 126.

111 השווה מוסקוביץ, מינוח, עמ' 208–209, ושם דוגמאות, והשווה ערך 'הרי'.

112 עיין ערך 'הדא דתימר', הערה 142.

113 ראה להלן הערה 118.

חידושי הרמב"ן, ר"ה כז ע"א (מהדורת מכון התלמוד הישראלי השלם, עמ' נח);¹¹⁴ לויאס, דקדוק, עמ' 208; מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 207 הערה 147; מוסקוביץ, לישן מתניתא, עמ' לז הערה 55; מוסקוביץ, לישני אחריני, עמ' 65 הערה 13; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 72, 79, 82-81, 95-94 הערה 3, 100 הערה 8, 117-116 הערה 10; מוסקוביץ, סברה תלמודית, עמ' 202; מוסקוביץ, עשו אותו, עמ' 206 הערה 7; מלמד, פרקי מבוא, עמ' 315; פירוש ר' משולם לשקלים, עמ' 69; רטנר, אהבת ציון וירושלים, דמאי, עמ' 87

'הדא אמרה' מציע היסק מן האמור לפניו – לפעמים, על ידי חשיפת הנחת היסוד של הדברים – על דרך 'זאת אומרת' בבבלי,¹¹⁵ כגון:

1. [משנה: 'באר [...] של עולי בבל כרגלי הממלא.'] **הדא אמרה**, המוצא כלי בדרך הרי

זו כרגלי המוצא (ביצה ה, ה [סג ע"ב], 701 ש' 13)

2. [משנה: 'היו יושבים בשער או בחנות ואמר טלו לכם תאינים, אוכלין פטורין. בעל השער בעל החנות – חייבים.'] **הדא אמרה** שביתו טובל לו, אבל לא לאחרים

(מעשרות ב, ב [מט ע"ד], 269 ש' 27)

3. ('הואחזי נמשח למלך'). ולא יאשיהו גנזו ('לשמן המשחה')? – **הדא אמרה**

באפירסמון משחו ('ולא בשמן המשחה') (שקלים ו, א [מט ע"ג], 624 ש' 14 ומקבילות)

4. איכן היו מראים פניו?], בהר הבית או בעזרות? [...] נישמענה מן הדא: 'הטמא

פטור מן הראייה, דכת' "ובאת שמה והבאתם שמה". ואין טמא מת נכנס להר

הבית? **הדא אמרה**, בעזרה היו מראים פנים ('ושם אין טמא נכנס') (חגיגה א, א

[עו ע"א], 776 ש' 45)

'הדא אמרה' מציע היסקים או הסברים מארבעה סוגים עיקריים: (1) לפעמים הוא מציע היסק מדין אחד לדין אחר, כבדוגמה 1 (case to case inference).¹¹⁶ במקרים כאלה ההיסק מוצע ברגיל 'לשמה', מיד אחרי המקור המשמש כיסוד למסקנה; (2) במקומות אחרים 'הדא אמרה' מציע היסק מן הקביעה שעליה הוא מוסב באופן החושף את העיקרון העומד מאחורי קביעה זו, כבדוגמה 2;¹¹⁷ במקרים כאלה המונח עשוי להכליל את הקביעה הנ"ל ובכך למעשה להסבירה.¹¹⁸ המונח רגיל לבוא אחרי הקביעה שאותה הוא מסביר גם כשהוא מתפרש בהוראה זו. (3) במקומות אחרים 'הדא אמרה' מתרץ קושיות על ידי חשיפת היסוד לקביעה שעליה הקשה התלמוד, כבדוגמה 3;¹¹⁹

114 ומשם הובאו הדברים אצל ראשונים אחרים; עיין רטנר, אהבת ציון וירושלים, ד"ה, עמ' 34.

115 ולפעמים 'עדא אמרה' בבבלי; ראה אפשטיין, דקדוק, עמ' 24-25.

116 כיוצא בזה ראה עוד למשל שביעית י, ח (לט ע"ד), 216 ש' 10; ביצה ה, ז (סג ע"ב), 702 ש' 13; כתובות י, ו (לד ע"א), 1004 ש' 12-13.

117 כיוצא בזה ראה עוד למשל חלה ד, ו (ס ע"א), 327 ש' 41; פסחים ח, ה (לו ע"א), 548 ש' 26; יבמות י, ג (י ע"ד), 876 ש' 47; ע"ז ב, א (מ ע"ג), 1383 ש' 36.

118 השימוש במונח להציע היסקים וגם הסברים משקף את הקרבה הקונצפטואלית בין שני אלה; ראה מוסקוביץ, סברה תלמודית, עמ' 201-202.

119 כיוצא בזה ראה עוד למשל פסחים א, א (כו ע"ב), 498 ש' 7-8, 10; יבמות יג, א (יג ע"ג), 891 ש' 5; נדרים ג, ז (לח ע"א), 1027 ש' 21.

(4) לפעמים 'הדא אמרה' בא אחרי מונחים כגון 'מן מה ד' או 'נשמעינה מן הדא', כדי להציע סוף פשיטת בעיה או סוף הכרעה בקשר ל'הווה אמינא' וכדומה, כבדוגמה 120.4

בדרך כלל 'הדא אמרה' מתפרש בניחותא, אולם לפעמים נראה שהוא מתפרש בתמיהה,¹²¹ ואמנם יש שהוא בא בסגנון 'ר' פלוני בעי/שאל, הדא אמרה'.¹²² ברם אין ודאות גמורה שיש לפרש את המונח בתמיהה במקומות הללו, מכיוון שבדרכם הפירוש אינו מחזור כל צורכו. ועוד, שאפשר שחלק מהם משובשים, וכי צריך לגרוס בהם 'הדא אמרה [ש] <אין> [...]', ולפי זה אין צורך לפרש את המשפטים שהמונח מציע כשאלות.

מיד אחרי 'הדא אמרה' מוצע ההיסק או ההסבר הרלוונטי, בשי"ן הזיקה או בלעדיה.¹²³ במספר מקומות נוסח ההיסק הוא 'היא הדא היא הדא' (עיין ערכו, הערה 315). לעתים התלמוד מנמק את ההיסק אחר כך, בסגנון: 'אין תימר - [ההיסק אינו נכון] - [נימוק לדחיית הצעה זו]'.¹²⁴ במספר מקומות באים שני 'הדא אמרה' או יותר בזה אחר זה,¹²⁵ ובחלק ממקרים אלה נראה שחלק מן ההיסקים הללו חופפים, לפחות באופן חלקי.¹²⁶

'הדא אמרה' יכול להיות מוסב על מקורות תנאיים¹²⁷ או על מקורות אמוראיים וסתמיים (שכיח מאוד). המונח עצמו עשוי לבוא בסתמא, כבדוגמאות לעיל, או בפיהם של חכמים נקובי שם.¹²⁸

במקומות מספר נראים ההיסקים ש'הדא אמרה' מציע טריוויאליים וכמעט מובנים מאליהם,¹²⁹ ומסתבר שהתלמוד הציע היסקים אלה מסיבות דידקטיות - כדי שהמסקנות הרלוונטיות תהיינה ברורות לחלוטין ללומד.

- 120 עיין ערך 'מן מה ד...', הערה 492, וערך 'נשמעינה מן הדא', הערה 191.
- 121 ראה למשל מע"ש ה, ו (נו ע"ג), 308 ש' 23; שבת טו, ב (טו ע"א), 435 ש' 49 (כפי שנתפרש אצל ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 189-190); עירובין ה, ב (כב ע"ג), 475 ש' 23 (נראה שהמונח מציע קושיה; וראה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 297; הנ"ל, תוספתא כפשוטה ג, עמ' 375); פסחים א, א (כו ע"ג), 499 ש' 17; ביצה ב, א (סא ע"ב), 689 ש' 7-9 (שלוש פעמים); תעניות ב, א (סה ע"ב), 713 ש' 31; נדרים א, א (לו ע"ד), 1020 ש' 36-37 (והשווה למקבילה החלקית להלן עמ' 1021 ש' 1, וראה ליברמן, תוספתא כפשוטה, ז, עמ' 394); נדרים ח, ז (מא ע"א), 1041 ש' 49.
- 122 ראה יבמות ב, ד (ג ע"ד), 838 ש' 50 ('ר' אבהו שאל לר' יוחנן, הדא אמרה'; אולם הפירוש המדויק עדיין צריך עיון); גיטין ג, א (מד ע"ד), 1062 ש' 44-45 ('ר' עזרא בעא קומי ר' מנא, הדא אמרה'; ושוב, הפירוש המדויק עדיין צריך עיון).
- 123 בלי שי"ן הזיקה - ראה למשל דוגמאות 1, 3, 4 לעיל; עם שי"ן הזיקה - ראה למשל דוגמה 2 לעיל; ברכות א, ט (ג ע"ד), 11 ש' 44; שבת טז, א (טו ע"ג), 437 ש' 29; גיטין ו, ב (מח ע"א), 1080 ש' 32.
- 124 ראה למשל עירובין א, ב (יט ע"א), 455 ש' 23-24; פסחים ח, ג (לו ע"א), 547 ש' 42-43; קידושין א, ז (סא ע"א), 1154 ש' 50.
- 125 ראה למשל שבת ו, א (ח ע"א), 395 ש' 34-36 (ארבע פעמים, אולם אין פירושם של כל ה'הדא אמרה' מחזור כל צורכו); נדרים א, ב (לו ע"ד), 1021 ש' 34-35; סוכה ב, ד (נג ע"א), 642 ש' 30, 32.
- 126 ראה מוסקוביץ, לישן מתניתא, עמ' לו, הערה 55, ושם דוגמאות.
- 127 ראה למשל דוגמאות 1, 2 לעיל; חלה ב, ד (נח ע"ג), 320 ש' 10; יבמות י, ג (י ע"ד), 876 ש' 47.
- 128 ראה למשל ברכות ו, א (י ע"א), 50 ש' 11; שבת ד, א (ו ע"ד), 389 ש' 32-33; יבמות ו, ה (ז ע"ג), 859 ש' 30.
- 129 ראה למשל מע"ש ג, ח (נר ע"ב), 296 ש' 34-35; שבת יד, א (יד ע"ג), 432 ש' 14; יבמות י, ג (י ע"ד), 876 ש' 47.

על פי רוב 'הדא אמרה' בא בהקשרים הלכתיים, אולם לפעמים הוא מציע היסקים בעלי אופי אגדי.¹³⁰

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במספר מקומות 'הדא אמרה' מתחלף ב'זאת אומרת',¹³¹ שהוא תרגומו העברי של 'הדא אמרה', ואמנם נראה ששני המונחים קרובים מאוד במשמעותם. עם זאת, יש הבדלים מסוימים ביניהם מבחינה סגנונית – למשל, יש ש'הדא אמרה' בא פעמים אחדות בזה אחר זה, מה שאין כן אצל 'זאת אומרת'.¹³²

לפעמים 'הדא אמרה' מתחלף ב'הוי' כשמונחים אלה מציעים סוף פשיטת בעיה.¹³³ ברם ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'הדא אמרה' עשוי להציע היסקים הנובעים ישירות מן המקור שעליו הוא מוסב ללא כל משא ומתן קודם, מה שאין כן אצל 'הוי'. ואילו 'הוי' רגיל לבוא כמונח עזר בנסיבות שבהן לא מקובל להשתמש ב'הדא אמרה'.¹³⁴

'הדא אמרה' דומה מבחינה חיצונית ל'לית הדא אמרה', אולם אין הוא מתחלף בו בשום מקום. ואכן נראה שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי בדרך כלל 'הדא אמרה' מציע קביעות בניחותא שמתקיימות לפי המסקנה, ולא היסקים טנטטיביים שהוצעו בתמיהה או בדרך שאלה, כמקובל אצל 'לית הדא אמרה'.

אפשר ש'הדא אמרה' מתפרש כמו 'את שמע מינה' (עיין ערכו), וייתכן ששני המונחים מתחלפים על ידי גיוון המינוח.¹³⁵ לפי שעה אינני מוצא הבדל מהותי ביניהם מצד משמעותם כש'הדא אמרה' מתפרש בהוראתו הראשונה לעיל (אולם דומה ששאר ההוראות של 'הדא אמרה' אינן מתועדות אצל 'זאת שמע מינה').

עוד מונח הדומה מצד משמעותו ל'הדא אמרה' הוא 'מילתיה (דר' פלוני) אמרה'.¹³⁶ עם זאת, ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'מילתיה (דר' פלוני) אמרה' תמיד מציע היסק מדבריו של חכם נקוב שם, מה שאין כן אצל 'הדא אמרה'. ועוד, של'הדא אמרה' שימושים שאינם קיימים אצל 'מילתיה דר' פלוני', כגון תירוץ קושיות והצעת היסקים בתמיהה (כנראה).

130 ראה למשל דוגמה 3 לעיל; פאה א, א (טו ע"ג), 79 ש' 32; מגילה א, יג (עב ע"ב), 754 ש' 50 ומקבילות.
131 מדובר בעיקר בחילופים בין נוסח הירושלמי שלפנינו למובאות בראשונים; ראה מוסקוביץ, מינוח, עמ' 79-80, 81-82, 116-117 הערה 10; הנשקה, מנהג מבטל הלכה, עמ' קלו, הערה 2. במקום אחר נראה ששני המונחים מתחלפים על ידי גיוון המינוח; ראה חלה ג, ז (נט ע"ב), 325 ש' 3 ('הדא אמרה') לעומת לעיל שם, ש' 2 ('זאת אומרת'). חילוף כזה מצוי גם בין משפטים בירושלמי ומקבילותיהם בבבלי, שהאחד מנוסח בלשון 'הדא אמרה' והאחר בלשון 'זאת אומרת'; ראה הלבני, מקורות ומסורות, נשים, עמ' רצט, הערה 1.
132 ושם ראוי להוסיף, שבעוד ש'הדא אמרה' רגיל לבוא אחרי 'נשמענה מן הדא' כדי להציע סופה של פשיטת בעיה, 'זאת אומרת' ממלא תפקיד זה רק במקום אחד, חגיגה א, א (עו ע"א), 777 ש' 6 (וכלום אפשר, לאור נדירותו של שימוש זה ב'זאת אומרת', שהגרסה כאן תניינית, ומקורה בסוג של חילוף מושגר בין 'זאת אומרת' ל'הדא אמרה'?).

133 עיין ערך 'הוי', הערה 289.

134 עיין ערך 'הוי', ליד הערות 284, 285.

135 עיין ערך 'את שמע מינה', הערה 494.

136 לאפשרות (המסופקת) שמונחים אלה מתחלפים, עיין ערך 'מילתיה (דר' פלוני) אמרה', הערה 434.

הדא דתימר¹³⁷ ('הדא דתמר'¹³⁸, 'הדא דת/דא דאמר'¹³⁹ לפעמים משתבש כ'הדא דאמר'¹⁴⁰, 'הדא דתימא'¹⁴¹ ואף 'הדא אמרה'¹⁴²) - 'זו שאתה אומר, במה דברים אמורים'. מונח פרשני, נפוץ.

ספרות - אלת"י א, עמ' 854-858; אפשטיין, לשרידי הירושלמי, עמ' 128 לש' 28 (=מחקרים, עמ' 270); אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 353 הערה 29, 367 הערה 8, 464 הערה 16; בארי, תענית, עמ' 33 הערה 81, 46 הערה 144; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 11; זוסמן, מבוא, עמ' כו הערה 160; ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 374; מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 200 הערה 95, 207-208; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 128 הערה 9, 129 הערה 9; מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 531; פרנקל, מבוא הירושלמי, י ע"ב

'הדא דתימר' (כמונח¹⁴³) מצמצם תחולת הקביעה שעליה הוא מוסב למקרה מסוים, על דרך 'במה דברים אמורים'¹⁴⁴ או 'הני מילי' בבבלי, כגון:

1. אלא ('נהוג') או כדברי בית שמי כקוליהם וכחומריהן, או כדברי בית הלל וכקוליהם וכחומריהן. הדא דתימר' עד שלא יצאת בת קול, אבל משיצאת בת קול,

לעולם הלכה כדברי בית הלל (יבמות א, ו [ג ע"ב], 836 ש' 2 ומקבילות)

2. המפתח, בית הלל מתירין ('להוציאו ביום טוב') [...] הדא דאמר אמר במפתח שלאוכלין, אבל במפתח שלכלים לא בדא (ביצה א, ו [ס ע"ג-ע"ד], 685 ש' 50)

'הדא דתימר' יכול להיות מוסב על מקורות תנאיים¹⁴⁵ או על מקורות אמוראיים או סתמיים¹⁴⁶

137 מבחינה לשונית ברור שזוהי צורה תניינית (ראה למשל אפשטיין, לשרידי הירושלמי, עמ' 128 לש' 28 = מחקרים עמ' 270; רוזנטל, ירושלמי נזיקין, עמ' יח, הערה 29), אולם רשמית כצורה העיקרית מכיוון שהיא הצורה הרווחת והמוכרת ביותר.

138 כגון שרידי הירושלמי, עמ' 1 ש' 26, 304 ש' 11; קטע רבינוביץ עמ' 504 ש' 14; והשווה לצורה 'הדתמר' (כגון שרידי הירושלמי, עמ' 68 ש' 9, 69 ש' 27, 75 ש' 30).

139 כגון ברכות ח, ו (יב ע"ב), 63 ש' 34; שרידי הירושלמי עמ' 16 ש' 5; שם עמ' 97 ש' 8.

140 ראה מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 207, הערה 147, ובנסמן שם.

141 צורה זו אינה באה בגוף כ"ל (שם ברגיל כתוב 'הדא דתימר' כשהמונח אינו בא באחת הצורות האחרות), אולם היא מצויה פעמים אחדות בד"ו (כגון פאה א, א [טז ע"ב], 9; שביעית ד, ב [לה ע"א], 54; הציונים לשורות כאן הם כמוכן על פי ד"ו), וכן בהגהת המגיה במקום אחד (ראה עירובין א, א [יח ע"ב], 451 ש' 23; אולם דווקא כאן מדפיסי ד"ו [ש' 35] הדפיסו 'דתימר' במקום 'דתימא' שבהגהת המגיה!).

142 כגון כלאים ה, ב (כט ע"ד), 161 ש' 22-23 (אולם אל נכון בכי"ר 'הדא דאמר' וכי"ס 'הדא דתימר'); חלה א, ה (נז ע"ד), 316 ש' 18 (אך אל נכון בקטע אפשטיין, עמ' 125 ש' 28 = מחקרים, עמ' 267, וכן בראשונים; ראה רטנר, אהבת ציון וירושלים, עמ' 110-111); שבועות ז, י (לח ע"א), 1369 ש' 8.

143 במקום אחד צורה זו אינה מתפרשת בהוראה הטרמינולוגית הרגילה כמתואר כאן, אך דוק, גם צורתו שונה ('והדא דתימר' במקום 'הדא דתימר'); דאה סנהדרין ג, ג (כ ע"ב), 1276 ש' 50 (המציע את דברי אביגיל לדוד): 'זהו אומ' עליך שופך דמים היה, והדא דתימר ('זה שאתה טוען') כל המקלל מלכות בית דוד חייב מיתה - אדיין מחוסר כסא את'.

144 ואמנם במקום אחד 'הדא דתימר' מתחלף ב'במה דברים אמורים'; ראה מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 531.

145 כגון ברכות ט, ח (יד ע"ב), 75 ש' 17-18 (מוסב על ברייתא); עירובין א, י (יט ע"ד), 460 ש' 25 (מוסב על המשנה); שבועות ז, ה (לח ע"א), 1367 ש' 50 (מוסב על המשנה).

146 ראה למשל ברכות ב, ג (ד ע"ד), 17 ש' 10-11; שבת א, ד (ג ע"ד), 373 ש' 18; ביצה ה, ב (סג ע"א), 699 ש'

ובכלל זה - אמנם לעתים רחוקות - על מחלוקות.¹⁴⁷ במקום אחד נראה ש'הדא דתימר' מציע בעיה,¹⁴⁸ אולם אפשר שהגרסה כאן משובשת. הוראה נדירה נוספת אפשרית של המונח, המתועדת כנראה רק במקום אחד, היא השימוש בו להציע דיוק ממה שנאמר במקור שעליו הוא מוסב.¹⁴⁹ על פי רוב 'הדא דתימר' מציע פרשנות 'לשמה', אולם לפעמים הוא מציע פרשנות כדי לתרץ קושיה.¹⁵⁰

בהרבה מקומות הסגנון המצוי אצל המונח הוא 'הדא דתימר ב-X, אבל ב-Y - [הדין שחל במקרה זה, או הסבר כיצד יש לדון מקרה זה]; במקומות אחדים בא המונח 'לא בדא'¹⁵¹ במקום פירוט הדין שבמבנה הנ"ל. במקומות אחרים הלשון 'ברם' בא במקום 'אבל' במבנה הנ"ל, ואזי המילים הבאות מנוסחות ברגיל בארמית¹⁵² (הדברים הבאים אחרי 'הדא דתימר' [...]) אבל מנוסחים כרגיל (בעברית). בדרך כלל התלמוד אינו חוזר אחרי 'הדא דתימר' על המשפט או הפרזה שעליו מוסב המונח (דבר המקובל אצל המונח הדומה מעט 'הן דתימר'; עיין ערכו), אולם פה ושם מצויים חריגים,¹⁵³ ושם באמת צריך לומר 'הן דתימר' במקומות אלה, לפחות בחלקם. לעתים 'הדא דתימר' מציע צמצום כפול של תחולת הקביעה שעליה הוא מוסב, אולם במקרים כאלה רק הצמצום הראשון מוצע בלשון 'הדא דתימר', והצמצום השני מוצע בלשון 'ב[...]', בלי

43 ומקבילות.

147 כגון דמאי ב, א (כב ע"ד), 122 ש' 40-41 ('הדא דתימר באילין [...] ברם באילין [...] כל עמא מודיי') ומע"ש ד, ד (נה ע"א), 300 ש' 7 ומקבילות (כעין הסגנון הנ"ל).

148 ראה סנהדרין א, ב (יט ע"ב), 1270 ש' 30 (מוסב על המשנה, הקובעת שהערכת קרקעות בתשעה וכהן): 'הדא דתימר במקדיש גוף השדה, אבל אם אמ' (הרי עלי מנה להקדש) {דמי שדי עלי} <כנוסח המקבילה>, נישמענה מהדא [...]. ברם המקבילה (מגילה ד, ד [עה ע"ב], 771 ש' 26) גורסת 'עד כדון' במקום 'הדא דתימר', ונראה שזוהי הגרסה הנכונה, ואילו הנוסח 'הדא דתימר' שבסנהדרין הוא גרסה תניינית, שיטורה בחילוף מבלי משים בין שני מונחים הקובעים שהמשפט הקודם מדבר על מקרה מסוים, אף על פי שמונח אחד מתפרש ברגיל בניחותא ('הדא דתימר'), ואילו השני רגיל להציע בעיות ('עד כדון'); אולם נראה כי לעתים רחוקות גם מונח זה מציע דברים בניחותא, עיין ערכו, ליד הערה 21); ועדיין צריך עיון.

149 ראה חלה א, ה (נז ע"ד), 316 ש' 18 (מוסב על המשנה: 'ופחות מחמשת רבעים בתבואה'): 'אמ' ר' אבינא, (הדא אמרה) <הדא דתימר> כשהיו פחות מחמשת רבעים, אבל אם היו חמשת רבעים מצומצמין לא בדא' (לתיקון הגרסה כאן ראה לעיל הערה 142 ובנסמן שם). אמנם כ"י קויפמן אינו גורס את המילים 'קטניות ופחות מחמשת רבעים בתבואה' במשנה, אולם אין נראה שה'הדא דתימר' משקף גרסה מעין זו, הן מפני ששאר עדי הנוסח של המשנה מקיימים את גרסתנו שם (ראה נ' זק"ש [עורך], משנה זרעים עם שינויי נוסחאות, זרעים, ב, עמ' ע"ש), הן מפני שמילים אלו מצוטטות בתלמוד כפסקה מן המשנה (אף על פי שאין בכוחם של טיעונים אלה לכרם להוכיח באופן חריג משמעי שהירושלמי לא גרס במשנה כמו כ"י קויפמן).

150 ראה למשל כלאים ד, ג (כט ע"ב), 158 ש' 7; ביכורים ב, ו (סה ע"ב), 358 ש' 19; יבמות ד, יא (ו ע"ב), 851 ש' 40.

151 ראה למשל כלאים ט, ג (לב ע"א), 173 ש' 43; מגילה א, ו (ע ע"ד), 744 ש' 29; נדרים ה, א (לט ע"א), 1032 ש' 9.

152 ראה למשל דמאי ב, א (כב ע"ד), 122 ש' 40-41: 'הדא דתימר באילין אפשלתא, ברם באילין טעניא, כל עמא מודיי'; שבת ח, ב (יא ע"ב), 415 ש' 40-41, 42, 44; גיטין ו, ז (מח ע"א), 1082 ש' 1; וראה במיוחד שבת ח, א (יא ע"ב), 415 ש' 21, 23, שם בא 'הדא דתימר' עם 'אבל' בפעם הראשונה ועם 'ברם' בפעם השנייה, בהתאם לשפה הבאה אחרי לשונות אלה ('הדא דאת אמר בחלב בהמה טהורה, אבל בחלב בהמה טמאה [...] הדא דא' אמר בהין עתיקי, ברם בהן דידן [...]).

153 ראה למשל יומא ד, א (מא ע"ג), 579 ש' 21; תעניות א, א (סג ע"ג), 703 ש' 18, 19; קידושין ג, א (סג ע"ג), 1169 ש' 30 (בחלק ממקומות אלה 'ודא' במקום 'הדא').

מונח.¹⁵⁴ ואכן, במקומות אחרים מוצעת פרשנות מצמצמת הדומה לזו ש'הדא דתימר' רגיל להציע בסגנון 'ב-X',¹⁵⁵ ונראה אפוא שאפשר לראות את 'הדא דתימר' כ'מונח נשמט'. זאת ועוד: במספר מקומות 'הדא דתימר' נמצא בעד נוסח מסוים, אך ליתא בעד נוסח אחר,¹⁵⁶ ואפשר אפוא שלפנינו חילוף מקורי בין סגנונות שונים, או שמא 'תיקון' מדעת באמצעות הוספה מיותרת לכאורה של המונח.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

לפעמים 'הדא דתימר' מתחלף ב'מתניתא ב'.¹⁵⁷ ברם על אף הקרבה בין שני המונחים, אין הם נרדפים, שהרי 'מתניתא ב' מוסב רק על מקורות תנאיים, בעוד ש'הדא דתימר' יכול להיות מוסב גם על מקורות בתר-תנאיים. ועוד, שלפעמים 'מתניתא ב' מציע תירוצים לקושיות המבוססים על הבחנה בין המקורות הנדונים ('מתניתא ב' [...] מה דאמר ר' פלוני' וכדומה), שימוש שאינו מצוי אצל 'הדא דתימר'.

'הדא דתימר' מתחלף גם 'במה דברים אמורים',¹⁵⁸ ונראה ששני המונחים נרדפים. 'הדא דתימר' מתחלף גם ב'מה פליגין',¹⁵⁹ אולם ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'מה פליגין' תמיד מוסב על מחלוקת, ואילו 'הדא דתימר' מוסב על מחלוקות רק לעתים רחוקות.¹⁶⁰ נראה שבמקום אחד 'הדא דתימר' מתחלף ב'*'והוא ש'-',¹⁶¹ ודומה שמונחים אלה קרובים מאוד מצד משמעותם, אף על פי שאינם נרדפים, שהרי 'והוא ש-' תמיד מציע צורה פעלית, מה שאין כן אצל 'הדא דתימר'.

במקום אחד 'הדא דתימר' מתחלף על ידי גיוון המינוח ב'ב[...] נחלקו',¹⁶² אולם ברור שמונחים

- 154 ראה למשל כלאים ט, ב (לב ע"א), 173 ש' 7 ('הדא דתימ' בריקן, אבל במלא אסור. בנתון על גבי מסטווה, אבל בנתון על גבי המיטה, אפילו ריקן אסור); סוכה א, א (נא ע"ג), 635 ש' 15; מ"ק ג, ה (פב ע"ג), 815 ש' 36.
- 155 כגון סוכה א, א (נא ע"ד), 635 ש' 42 (מוסב על דברי המשנה: 'סוכה שהיא גבוהה למעלה מעשרים אמה פסולה'): 'ר' בא בשם רב, בשאינה מחזקת אלא ראשו ורובו ושולחנו, אבל אם היתה מחזקת יותר כשיר'.
- 156 כגון חלה א, ה (נח ע"א) 316 ש' 23 (המונח ליתא בגוף כ"ל, אך נוסף על ידי המגיה); ביצה ב, ו (סא ע"ג), 691 ש' 13 (כנ"ל); מ"ק ג, ה (פב ע"ג), 815 ש' 18 (המונח ליתא בכ"ל, אך ישנו בקטע גניזה, ועל פיה השלימו במהירות האקדמיה של כ"ל); ע"ז ג, ב (מב ע"ד), 1396 ש' 4 (המונח נמצא בכ"ל, אך ליתא בקטע אפשטיין, עמ' 19 ש' 20 = מחקרים, עמ' 255).
- 157 ראה ערך 'מתניתא ב', ליד הערה 617. - לחילוף כביכול בין 'הדא דתימר' ו'עד כדון' המזדמן בסוגיה אחת, ראה לעיל הערה 148.
- 158 ראה מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 531.
- 159 ראה ערך 'מה פליגין', ליד הערה 270.
- 160 ראה לעיל הערה 147.
- 161 ראה תרומות י, י (מז ע"ב), 257 ש' 33-34: 'הדא דתימ' והוא ששלקן בקליפיהן; נוסח זה עשוי להתפרש כקונפליציה של 'הדא דתימר' ו'והוא ש' (והשווה הגהת הגר"א בביאורו על אתר). ברם ייתכן שאין כאן קונפליציה, אלא שהמילה 'והוא' נשתגרה לכאן בטעות, ולפי זה צ"ל 'הדא דתימר ששלקן', ואמנם כך גורסים חלק מן הראשונים (פרט להברלי כתיב קלים וכדומה); ראה אור זרוע א, סימן תנר (סה ע"ד); המובאה מסוגייתנו שבדברי השואל בשו"ת הרשב"א א, תקכח; שו"ת הרשב"ץ ג, נ (לעמבערג תרנ"א, יב ע"ג).
- 162 ראה ע"ז ר, ה (מר ע"א), 1403 ש' 31-32 ('הדא דתימר') לעומת להלן שם, ש' 34-36 (ב[...] נחלקו', פעמיים).

אלה אינם נרדפים, שהרי 'הדא דתימר' מצמצם תחולתן של קביעות מכל הסוגים, בעוד ש'ב' [...] נחלקו' מתייחס רק למחלוקות תנאים.

גם 'לא שנו אלא' ו'לא אמר' (ו) אלא עשויים להתפרש כמו 'הדא דתימר' כשמונחים אלה מציעים פרשנות מצמצמת. הוא הדין לביטויים 'ב' [...] היא מתניתא' ו'ב' [...] שנו', אלא שאצל מונחים אלה המשפט המכיל את המונח מסתיים בו בדרך כלל, בעוד שאצל 'הדא דתימר' הפרשנות המצמצמת מונגדת ברגיל לאפשרות אחרת ('הדא דתימר ב-X, אבל ב-Y [...]').

קיימת קרבה מסוימת בין 'הן דתימר' ל'הדא דתימר', אולם צורות אלו אינן נרדפות: על פי רוב 'הן דתימר' בא פעמיים בזה אחר זה כדי לתרץ קושיות, דבר שאינו מקובל אצל 'הדא דתימר'. ברוב המקרים שני המונחים שונים גם מבחינה סגנונית, שאחרי 'הן דתימר' התלמוד רגיל לחזור על הקביעה הזוכה לפרשנות מצמצמת, מה שאין כן (בדרך כלל) אצל 'הדא דתימר'.

הדא היא דאמר ר' פלוני / דר' פלוני¹⁶³ (שובש במקומות אחדים כ'הדא דאמר ר' פלוני'¹⁶⁴) - 'זו היא שאמר ר' פלוני / של ר' פלוני'. מצוי.

ספרות - אלת"י א, עמ' 767-768; טל, בירורים, עמ' 53

'הדא היא דאמר ר' פלוני' מצביע על קרבה הקיימת, או האמורה להיות קיימת, בין האמור לפני המונח לבין דברי החכם הנזכר בהמשך ('ר' פלוני'), כגון:

1. [משנה: 'החולץ ליבמתו [...] אסור באמה'] מפני שחלץ לה, הא לא חלץ לה ומתה

('יבמתו'), מותר באמה. אמ' ר' אבינא, **הדא היא דמר ר' יעקב בר אחא בשם ר'**

לעזר, שומרת יבם שמתה, מותר באמה; זיקה היתה לו בה, כיון שמתה בטלה לו

זיקתה (יבמות ד, ח [ה ע"ד], 849 ש' 40)

2. שכיב מרע [...] לא שייר קרקע כל שהוא, אין מתנתו מתנה. באותו ש[לא]¹⁶⁵

הבריא, אבל אם <לא> הבריא, **הדא היא דמר ר' יוחנן בשם ר' ינאי**, עשו דברי

שכיב מרע כבריא שכתב ונתן ('שמתנתו מתנה'), והוא שמת מאותו החולי (ב"ב

ט, ח [ז ע"א], 1258 ש' 42)

3. ר' מנא נדר מן חמרא דאבוהי. אתא אבוהי סלק לגביה. אמ' ליה, אילו היית יודע

דאנא מצטער, נודר היית? אמ' ליה, לא, ושרא ליה. מה אנן קיימין? אם באו'

163 הצורה 'הדא היא דאמר ר' פלוני' באה כשהמונח מציע דברי אמוראים, ו'הדא היא דר' פלוני' כשהמונח מציע דברי תנאים. בשני מקומות מצאנו את הצורה 'הדא היא (ד)ר' פלוני אמר/אומר' (נזיר ה, ו [נד ע"ב], 1115 ש' 11, 19), אולם מסתבר שזהו שיבוש, ובמקומו צ"ל 'הדא היא דר' פלוני, <דר' פלוני> אמר'. במקום אחד כתוב 'הדא היא דאמר' בלי שמו של ר' פלוני בהמשך, אך מסתבר שחל שיבוש קל בסוגיה זו, וצ"ל רק 'הדא היא', בלי 'דאמר'; ראה ב"ב ח, ג (טז ע"א), 1253 ש' 17, לפי כ"א, עמ' 99, ש' 33 (ואם אין אנו (בנותינו) <בנותיו> תתיבם אמנו, ונצרכה הלכה למשה - הדה היא דאמר' ויקרב משה את משפטן"; בכ"ל המונח ליתא, ובמקום הטקסט המודגש בא נוסח אחר (תתיבם אמינו - מיד ויקרב משה"). - למען הקיצור, נציין את המונח להלן כ'הדא היא דאמר ר' פלוני' גם כשהכוונה ל'הדא היא דר' פלוני'.

164 ראה למשל פאה ח, ט (כא ע"ב), 112 ש' 35; עירובין י, ד (כו ע"ב), 493 ש' 20; כתובות ד, יב (כט ע"א), 978 ש' 48.

165 כך (וכנ"ל לגבי ההגהה בהמשך) הגיהו כל המפרשים, וכך כבר בדפוס קושטא, והשווה למקבילה בפאה ג, ט (יז ע"ד), 94 ש' 1-5. ראה גם שאר המקבילות (צוינו אצל ליברמן, תלמודה של קיסרין, עמ' 79).

הנייתי על אבא, הדא היא דמר ר' יעקב בר אחא ר' שמואל בר נחמן בשם ר' יונתן כופין את הבן שיזון את האב ('ואין צורך בהתרת הנדר')! אלא כי נן קיימין [...] (נדרים ט, א [מא ע"ג], 1043 ש' 29)

ל'הדא היא דאמר ר' פלוני' שלושה שימושים עיקריים:

1. לעתים 'הדא היא דאמר ר' פלוני' מצביע על קרבה או זהות בין האמור לפני המונח לבין דברי החכם שהוא מציע, כבדוגמה 1 לעיל.¹⁶⁶ כשהמונח מתפרש כך, יש שהמימרה המובאת אחרי המונח מציעה את אותו דין שצוין לפני המונח, כבדוגמה 1, ויש שהיא מציעה את הטעם לדין הנ"ל, ובכך מאשרת את הדין.¹⁶⁷

2. לפעמים 'הדא היא דאמר ר' פלוני' בא אחרי ציון מקרה שאין דינו ידוע כדי להציע את הדין במקרה זה (או את היסוד לפסיקה המתאימה במקרה זה) לאור דברי החכם שהוצעו אחרי המונח, כבדוגמה 2 לעיל.¹⁶⁸ 'הדא היא דאמר ר' פלוני' בהוראה זו עשוי להציע מימרה ממקום אחר, כבדוגמה 2, או מימרה שהובאה בחלק הקודם של הסוגיה לפני המקרה הנידון.¹⁶⁹ לפעמים 'הדא היא דאמר ר' פלוני' המתפרש כך מופיע כחלק האחרון של משפט מותנה, כגון: 'הדא דתימר ב-X, אבל ב-Y, הדא היא דאמר ר' פלוני'.¹⁷⁰

3. לפעמים 'הדא היא דאמר ר' פלוני' בא במסגרת ניסיון לברר באיזה מקרה עוסקת המימרה או הדיון שלפניו. במקרים כאלה המונח בא אחרי ביטוי כדוגמת 'מה אנן קיימין', והוא מצוין שהעמדת המימרה או הדיון הרלוונטי במקרה מסוים לא תיתכן, כיוון שבמקרה כזה יתפוס דין אחר, שצוין על ידי ר' פלוני או עולה מדבריו, כבדוגמה 3 לעיל.¹⁷¹

166 כיוצא בזה ראה עוד למשל עירובין ח, ה (כה ע"א), 488 ש' 1 (כך נראה); נדרים יא, ט (מב ע"ד), 1051 ש' 29-28; נזיר ה, ו (גד ע"ב), 1115 ש' 11; וראה ההערה הבאה.

167 כגון כתובות ד, יב (כט ע"א), 978 ש' 48 (מוסב על המשנה: 'לא כתב לה בנין דכרין [...] חייב, שהוא תנאי בית דין'): 'לא כתב לה בנין דיכרין כול' - הדא <היא> דאמר ר' אמי, כדי שיהא אדם מצוי ליתן לבתו בעין יפה' (והשווה למקבילה בכתובות י, ב ולג ע"ד), 1002 ש' 39, שכנראה הועברה לשם מכאן; יבמות ג, ח (ה ע"א), 844 ש' 48-47; ותן דעתך, שבסוגיות אלו המונח מוסב ישירות על המשנה.

168 ראה גם ב"ב ג, א (ט ע"א), 1221 ש' 15 (כנראה, אולם הפירוש המדויק עדיין צריך עיון); ב"ב ג, א (יג ע"ד), 1243 ש' 29 (כגרסת כ"ל וכ"א); השחזור שהציע ליברמן, ירושלמי נזיקין, עמ' 185, צורם ונראה כנוסח כלליים, עיין שם היטב ובמקבילה, וכן בערך 'אתיאי', הערה 601, ואין כאן מקומו להאריך); עירובין י, ד (כו ע"ב), 493 ש' 20; הוריות ג, ז (מח ע"א), 1427 ש' 39, לפי גרסת הנספח לבבלי (ראה להלן הערה 182). הוראה זו של המונח מצויה לא רק כשהוא בא במסגרת דיון במקורות ספרותיים, כבדוגמאות דלעיל, אלא גם בקשר ל'עובדי', כשמקרה קונקרטי הטעון הכרעה מוזכר לפני המונח; ראה שקלים ז, ה (נ ע"ג), 629 ש' 23 (ולהלן הערה 172); ביצה ה, ב (סג ע"א), 699 ש' 7; וראה הערה הבאה.

169 ראה פאה ח, ט (כא ע"ב), 112 ש' 35 (לגרסה כאן ראה לעיל הערה 164) וסנהדרין ג, ט (כא ע"ג), 1283 ש' 23-22.

170 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; עירובין י, ד (כו ע"ב), 493 ש' 20; ב"ב ג, א (יג ע"ד), 1243 ש' 29 (ראה לעיל הערה 168).

171 כיוצא בזה ראה עוד שבת יא, ב (יג ע"א), 425 ש' 7 וביצה א, ה (ס ע"ג), 685 ש' 18-19 (כך נראה). ראה גם שבת א, א (ג ע"א), 367 ש' 14, שם המונח אינו בא אחרי 'מה אנן קיימין' (כיוון שברור מראש באיזה מקרה מדובר), אלא בסוג אחר של מבנה 'מותנה': 'איסקופה שאמרו רחבה ארבעה ואינה גבוהה עשרה - אין תימר [...] רשות בפני עצמו הוא! אין תימר [...] הדא <היא> דמר רב חסדא בשם אסי [...]'.

בדרך כלל המשפטים ש'הדא היא דאמר ר' פלוני' מציע מתפרשים בניחותא, אולם לפעמים המונח בא במסגרת הצעת תמיהה על דעה מסוימת.¹⁷²

'הדא היא דאמר ר' פלוני' יכול להיות מוסב על משניות וברייתות¹⁷³ או על דברי אמוראים והסתם (רגיל), ובכלל זה דיוקים מן המשנה.¹⁷⁴

'הדא היא דאמר ר' פלוני' עשוי להציע דברי תנאים¹⁷⁵ או דברי אמוראים, ובכלל זה מימרות המיוחסות לשלשלת מוסרים.¹⁷⁶

מידת הקרבה בין הדין או המקרה שלפני המונח לדברים שהוצעו על ידו משתנה ממקום למקום. לעתים הדברים שלפני המונח זהים או קרובים מאוד לאלה הבאים אחריו, כגון כשהדברים שלפני המונח כלולים בקביעה שהוא מציע.¹⁷⁷ במקומות אחרים הקשר בין מה שמופיע לפני המונח למה שמופיע אחריו מבוסס על דמיון בין הדברים, ובמקרים כאלה המונח מציע סוג של אנלוגיה.¹⁷⁸ במקומות ספורים נראה ש'הדא היא דאמר ר' פלוני' מצביע על קרבה בין שתי אמירות של אותו חכם, ואזי מתפרש המונח כמו 'ר' פלוני כדעתיה'.¹⁷⁹

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד 'הדא היא דאמר ר' פלוני' מתחלף ב'ולא כן אמר ר' פלוני' (במדרש),¹⁸⁰ ואמנם נראה שבהקשרים מסוימים מונחים אלה יכולים להתחלף, אף על פי שאינם נרדפים.¹⁸¹ כמו כן, 'הדא היא דאמר ר' פלוני' מתחלף ב'כיי דאמר ר' פלוני',¹⁸² ואף כאן נראה שיש דמיון רב בין שני

172 ראה למשל דוגמה 3 לעיל ושבת יא, ב (יג ע"א), 425 ש' 7 (המתפרש אף הוא בהוראה השלישית הנידונה לעיל). וכן שקלים ז, ה (נ ע"ג), 629 ש' 23 (בהוראה השנייה הנידונה לעיל): 'ר' לעזר ביר' חגיגה הוה מסמך לר' מנא, חמא אחד ארמאי מקטע מן סוסיה ומפיק לברא. אמ' ליה, הדא היא דאמר ר' יוחנן הנמצא ביד גוי כנמצא בפלטיא?

173 ראה למשל עירובין ח, ה (כה ע"א), 488 ש' 1; נדרים יא, ט (מב ע"ד), 1051 ש' 28-29; נזיר ה, ו (נד ע"ב), 1115 ש' 11, 19.

174 ראה למשל דוגמה 1 לעיל וביצה א, ה (ס ע"ג), 685 ש' 14.

175 ראה למשל הדוגמאות שצוינו לעיל הערה 166.

176 ראה למשל שבת א, א (ג ע"א), 367 ש' 14; עירובין י, ד (כו ע"ב), 493 ש' 20; יבמות ג, ח (ה ע"א), 844 ש' 48-47.

177 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; פאה ח, ט (כא ע"ב), 112 ש' 35; סנהדרין ג, ט (כא ע"ג), 1283 ש' 22-23.

178 ראה למשל דוגמה 3 לעיל וביצה א, ה (ס ע"ג), 685 ש' 18.

179 ראה עירובין ח, ה (כה ע"א), 488 ש' 1 ונזיר ה, ו (נד ע"ב), 1115 ש' 11.

180 ראה פאה ח, ט (כא ע"ב), 112 ש' 35 ('הדא' <היא> דאמר ר' אבהו') לעומת מקבילתו בוי"ר לר, י (מהדורת מרגליות, עמ' תשצד, 'לא כן אמ' ר' אבהו'); אך דוק, יש הבדלי ניסוח אחרים בין המקבילות, אף על פי שספק עד כמה הם משמעותיים לפירוש המונחים ובירור היחס ביניהם. (מונח שלישי מצוי במקבילה ברות רבה ה, ט [מהדורת לרנר, ב, עמ' 142]: 'אמרין, יאות א"ר אבהו'. אולם דוק, כאן הצגת הדברים שונה מזו המצויה במקבילות, וגם אופי השימוש בלשון 'יאות אמר ר' פלוני' שונה מזה המקובל אצל מונח זה בירושלמי.)

181 כך למשל 'לא כן אמר ר' פלוני' אינו מציע דברי תנאים, כמצוי אצל 'הדא היא דר' פלוני'. ועוד (והוא העיקר), שעל פי רוב 'ולא כן אמר ר' פלוני' בא כדי להקשות על קביעות אחרות, מה שאין כן אצל 'הדא היא דאמר ר' פלוני'.

182 ראה הוריות ג, ז (מח ע"א), 1427 ש' 39 לפי כ"ל ('כהיא דמר ר' פינחס'), לעומת גרסת הנספח לבבלי ('הדה

המונחים, אף על פי שאינם נרדפים, מכיוון ש'כיי דאמר ר' פלוני' משמש בעיקר לתירוץ קושיות ופשיטת בעיות, מה שאין כן אצל 'הדא היא דאמר ר' פלוני'.

'הדא היא דאמר ר' פלוני' דומה מאוד מצד תפקידו ודרכי שימושו ל'הדא היא דתני/נן', אלא ש'הדא היא דאמר ר' פלוני' מציע דברי אמוראים (או דברי תנאים נקובי שם, כשהוא בא בצורה 'הדא היא דר' פלוני'), ולא מקורות תנאיים אנונימיים, כמקובל אצל 'הדא היא דתני/נן'.

כאשר 'הדא היא דאמר ר' פלוני' בא אחרי קביעה הכוללת נשוא (הוראתו הראשונה של המונח), הוא מתפרש באופן הדומה ל'אתיא כיי דאמר ר' פלוני';¹⁸³ וכאמור, כאשר 'הדא היא דאמר ר' פלוני' מתפרש בהוראה זו ומצביע על קרבה בין קביעות שונות המיוחסות לאותו חכם, הוא מתפרש כמו 'ר' פלוני כדעתיה'.¹⁸⁴ כשהמונח מוסב על מקור תנאי אנונימי והוא מציע דברי תנאים – הוראה נדירה למדי, יש לציין¹⁸⁵ – אפשר שהוא מתפרש כמו 'מאן תנא', 'דר' פלוני היא' וכדומה.

ראה גם: *הדא היא

הדא היא דתני/נן¹⁸⁶ (במקומות אחדים, 'הדא היא דתנינן תמן';¹⁸⁷ לפעמים שובש כ'הדא דתנינן'¹⁸⁸) – 'זו היא ששנוי/ששנינו'. מצוי.

ספרות – אלת"י ג, עמ' 124–125; מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 537

'הדא היא דתנינן' מצביע על קרבה הקיימת, או האמורה להיות קיימת, בין האמור לפני המונח לבין מקור תנאי המובא אחרי המונח,¹⁸⁹ כגון:

היא דמר פנחס', ועיין ערך 'כיי דאמר ר' פלוני', הערה 109.

183 עיין ערך 'אתיא', הערות 601, 602.

184 ראה לעיל הערה 179.

185 ראה נדרים יא, ט (מב ע"ד), 1051 ש' 28–29, ואולי הוא הדין לגזיר ה, ו (נד ע"ב), 1115 ש' 19.

186 למען הקיצור יכונה המונח בהמשך 'הדא היא דתנינן' גם כאשר הכוונה היא ל'הדא היא דתני' (ובכלל זה 'הדא היא דתני ר' פלוני'), אלא אם יש סיבה מיוחדת להבחין בין שתי הצורות, שאז ייעשה כן במפורש. – לאפשרות שמונח זה כתוב לפעמים 'הדא היא', בלי 'דתני/נן' בסוף, ראה להלן ליד הערה 212 ואילך.

187 ראה ברכות ד, א (ז ע"ב), 33 ש' 15 ויבמות ו, ו (ז ע"ד), 860 ש' 25 ('הדא הוא [!]) דתנינן תמן', אך ראה מה שהערכנו על סוגיה זו להלן הערה 203). ראה גם יומא א, א (לח ע"ד), 564 ש' 3–4: 'הדא ההיא דתנינן תמן', אלא שאין לדעת אם גרסת המגיה נכונה בעיקרה (ולפי זה נצטרך להניח שדרושה כאן הגהה נוספת, 'הדא (ה)היא דתנינן תמן'), או שמא היה המגיה צריך לתקן באופן אחר – 'כ>ההיא דתנינן תמן'. ראה גם מע"ש ג, ז (נד ע"ב), 295 ש' 42 ('הדא דתנינן תמן'), ואין להוציא מכלל אפשרות שגרסה זו נכונה, ושאינ צריך להוסיף שם את המילה 'היא' אחרי 'הדא' (עיין שם היטב).

188 ראה למשל דוגמאות 1, 3 להלן; מגילה ב, א (עג ע"א), 758 ש' 34; יבמות ט, ב (י ע"א), 873 ש' 12. ראה גם תרומות ה, א (מג ע"ג), 235 ש' 37 – בגוף כ"ל רק 'הדא דתנינן', והמגיה הוסיף 'היא' אחרי 'הדא', כמתבקש. כמו כן מצויים שיבושים בכיוון ההפוך, שכתוב 'הדא היא דתנינן' וצ"ל רק 'הדא דתנינן'; ראה יומא ח, ו (מה ע"ב), 600 ש' 20–21 (והשווה למקבילה בשבועות א, ט [לג ע"ב], 1344 ש' 2, אלא ששם נשמט 'הווי' בטעות לפני המונח) וחגיגה ג, ג (עט ע"ב), 797 ש' 12–13 ('והדא היא דתנינן תמן', אולם אל נכון בצלע המקבילה, לעיל ש' 11, 'והדא דתנינן הכא'). – ייתכן שקיימת גם צורה אחרת של המונח, 'ההנו דתני'; ראה להלן הערה 201.

189 'הדא היא דתנינן' דומה אפוא לצורה המקבילה (מבחינה חיצונית) 'היינו דתניא/דתנן' בבבלי, אף על פי

1. [משנה: 'הדמי [...] ומפרישין אותו [...] בין השמשות'.] **הדא <היא>**¹⁹⁰ **דתנינן**, 'ספק חשיכה ספק לא חשיכה' ('מעשרין את הדמאי') (דמאי א, ד (כב ע"ב), 119 ש' 42)

2. נמצאת או' שהתמיד קרב בתשע שעות ומחצה [...] **הדא** דתימר למצוה, אבל לעיכוב, **הדא היא דתנינן**, 'שחטו קודם לחצות פסול, לאחר חצות מיד כשר' (פסחים ה, א [לא ע"ג], 522 ש' 37)

3. הניזקין שמין להן בעידית כול', [קל וחומר להקדש] [...] מה אנן קיימין? אם להכשר נזקין ('שהשור הניזוק היה משל הקדש'), **הדא <היא>** **דתנינן** שור רעהו ולא שור הקדש! אם לניזקי גופו ('שהשור המזיק היה הקדש'), **הדא היא דתני ר' חייה** נזקין להדיוט ואין נזקין לגבוה! (גיטין ה, א [מו ע"ג], 1071 ש' 39–40)

ל'הדא היא דתנינן' שלושה שימושים עיקריים:

1. לעתים 'הדא היא דתנינן' מצביע על קרבה או זהות בין האמור לפני המונח לבין האמור אחריו, כבדוגמה 1 לעיל;¹⁹¹ הוראה זו מקובלת אחרי משפט שיש בו נשוא. 'הדא היא דתנינן' הבא בהוראה זו רגיל להציע מקור תנאי¹⁹² שתוכנו קרוב מאוד או כמעט זהה למשפט שאליו הוא מתייחס, כבדוגמה 1 לעיל. עם זאת, במקום אחד נראה שהמונח מציע מקור הדומה רק באופן חלקי למקור שאליו הוא מתייחס, והקשר בין שני המקורות מבוסס על אנלוגיה שהיא קצת רחוקה.¹⁹³ בדרך כלל נראה שתפקידו של 'הדא היא דתנינן' בהוראה זו הוא להצביע על הדמיון בין המקורות השונים ובכך לסייע למקור שעליו הוא מוסב, אולם במקום אחד נראה שתפקידו הוא להקשות על האמור לפניו, בטענה שהדברים כבר מפורשים במקור שהמונח מציע, ועל כן אין צורך במקור נוסף.¹⁹⁴ על פי רוב, 'הדא היא דתנינן' בהוראה זו מציע סיוע ממקורות תנאיים למקורות תנאיים אחרים¹⁹⁵ או למקורות שמוצאם הכרונולוגי והספרותי אינו ברור כל צורכו.¹⁹⁶
2. לפעמים 'הדא היא דתנינן' מציע מקור תנאי המציין את הדין במקרה המתואר לפניו, כיוון

שקיימים הבדלים בין שני המונחים (ואין כאן מקומו להאריך). השווה גם להלן הערה 201.

190 כך בכ"ר ובערוך, ערך 'ערום', וברור שכצ"ל.

191 כיוצא בזה ראה עוד למשל ברכות ד, א (ז ע"ב), 32 ש' 36; שם 33 ש' 15; יבמות י, א (י ע"ד), 875 ש' 45; וראה גם הערה 194.

192 במקום אחד הסייע שמציע 'הדא היא דתנינן' מבוסס על צירוף המקור התנאי המוצע אחרי המונח למקור אמוראי המוסב על המקור התנאי; ראה פסחים א, ח (כח ע"א), 503 ש' 21 ('הדא <היא> דתנינן [...] <ואמ' ר' יוחנן ר' שמעון שנייא'; וראה להלן הערה 202 לגרסת המקבילה).

193 ראה ביצה ה, ב (סג ע"א), 699 ש' 8–9: 'ר' אבא מרי ור' מתניה הוון יתיבין, חמון לחד בר נש פצל מיא לכא ולכא ושתי. אמ' ר' אבא מרי לר' מתניה, הדא היא דאמ' ר' יעקב בר זבדי בשם ר' אבהו, אסור לאדם להשיט דבר ולהוליכו מאצלו! – אמ' ליה, הדא היא דתנינן שובר אדם את החבית לוכל ממנה גרוגרות'.

194 ראה גיטין ה, א (מו ע"ג), 1072 ש' 1: 'אם בשהקדיש ואחד כך הזיק, הדא היא דתנינן (<כבר שנינו>) שור רעהו ולא שור הקדש!'

195 כגון ממשנה למשנה (דוגמה 1 לעיל ונזיר ו, ז [נה ע"ב], 1120 ש' 37) ומברייטא למשנה (יבמות י, א [י ע"ד], 875 ש' 5), וראה ההערה הבאה.

196 ראה למשל יומא ד, ה (מא ע"ד), 580 ש' 34; קידושין ג, א (סג ע"ג), 1169 ש' 9; שבעות ד, ד (לה ע"ג), 1355 ש' 30; ואפשר שבמקומות אלה ואחרים שכמותם המקורות שהמונח מסייע להם הם ברייתות.

שהדין במקרה זה לא צוין לפני כן, כבדוגמה 2 לעיל.¹⁹⁷ לפעמים 'הדא היא דתנינן' שכוזה בא בסגנונות כגון: 'אבל/אפילו במקרה X, הדא היא דתנינן [...]', או שהוא עונה על בעיה המוצגת בתחילת המשפט הרלוונטי.¹⁹⁸

3. לעתים נדירות 'הדא היא דתנינן' בא במסגרת הצעת תמיהה על דעה מסוימת,¹⁹⁹ והוא מתפרש כמו 'והרי שנינו', כבדוגמה 3.²⁰⁰ הוראה זו של המונח מתועדת רק במקומות שבהם הוא בא אחרי משפט תנאי ('אם במקרה X, הדא היא דתנינן [...]').

במקומות ספורים 'הדא היא דתנינן' מציע מעין סיכום של האמור לפני כן, והוא מתפרש במובן 'היא היא האמור לעיל'.²⁰¹ כמו כן, יש ש'הדא היא דתנינן' מציע מראה מקום לדעה המצוינת לפניו.²⁰²

במקום אחד המונח מציע אסוציאציה בין שני מקורות הדומים זה לזה מבחינה חיצונית²⁰³ (שכן בשניהם מצוי מבנה דומה: 'קביעה מסוימת' – אמר ר' פלוני, עמך הייתי, לא אתאמרת אלא [...]). ברם אפשר שהיקרות המונח כאן יסודה בשיבוש (ראה הערה 203); ועדיין צריך עיון.

197 כיצא בזה ראה עוד למשל עירובין י, ח (כו ע"ב), 494 ש' 27; יבמות ג, ח (ה ע"א), 845 ש' 2; קידושין ג, א (סג ע"ד), 1170 ש' 15.

198 כגון נזיר א, א (נא ע"ב), 1097 ש' 36 ('אילין אינון כינוי כינויין על דעת' דר' יוסי? הדא היא דתנינן [...]); שם ה"ב, 1099 ש' 8.

199 כיצא בזה מצאנו אצל המונח המקביל בבבלי, 'היינו דתניא/דתנן', כגון במנחות פד ע"ב וחולין ז ע"ב.
200 כיצא בזה ראה עוד למשל שבת יז, א (טז ע"א), 440 ש' 38, 40-41; ביצה ב, ח (סא ע"ד), 692 ש' 6-7 ומקבילה (וראה להלן הערה 205). ייתכן שהמונח מתפרש כך גם במקומות אחרים, אלא שפירושם מסופק, כגון מגילה ב, א (עג ע"א), 758 ש' 34; יבמות יא, ה (יב ע"א), 883 ש' 42; יבמות יד, א (יד ע"ב), 895 ש' 34-35; מכות א, ו (לא ע"א), 1334 ש' 9.

201 ראה כלאים ה, ה (ל ע"א), 162 ש' 19 (על המשנה: 'הנוטע ירק בכרם [...] הרי זה מקדש ארבעים וחמש גפנים': 'היך עבידא, שובע שורין מן שובע שורין [...] הדא היא דתנינן הרי היא [צ"ל: הוא] מקדש ארבעים וחמש גפנים'; חגיגה ב, ב (עח ע"א), 788 ש' 31 (אחרי הסיפור על תליית מכשפות): 'הדא היא דתנינן מעשה בשמעון בן שטח שתלה נשים באשקלון' (במקבילה 'היינו דתנינן', אולם נראה שזהו שיבוש בהשפעת הבבלי; ושם 'היינו' הוא שיבוש במקום 'אהנר/ההנר' בירושלמי; ראה עוד ערך 'אהנר', הערה 4, ומוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 537, הערה 80).

202 ראה פסחים א, ח (כח ע"א), 503 ש' 21: 'הן אשכחנן דר' שמעון או' שורפינן? הדא <היא> דתנינן [...] (אולם במקבילה, תרומות ח, ט [מו ע"א], 250 ש' 18, כתוב 'דתנינן' במקום 'הדא היא דתנינן'; השווה להלן ליד הערה 208); יומא א, א (לח ע"ד), 564 ש' 3-4 (גם כאן המונח בא אחרי 'הן אשכחנן', אך ראה לעיל הערה 187).

203 ראה יבמות ו, ו (ז ע"ד), 860 ש' 25: 'ר' לעזר בשם ר' חנינה, הל' כר' יוחנן בן ברוקה (שמצוות פרו ורבו חלה גם על נשים). אמ' ליה ר' בא בר זבדא, עמך הייתי, לא אתאמרת אלא אם היתה תובעת להינשא, הדין עמה. הדא הוא דתנינן תמן, שבת שחלה תשעה באב להיות בתוכה [...] ובחמישי מותרין מפני כבוד השבת. ר' בא בר זבדא בשם ר' חנינה, ביקש ר' לעקור תשעה באב ולא הניחו לו. אמ' לו ר' לעזר, עמך הייתי, ולא איתאמרת אלא ביקש ר' לעקור תשעה באב שחל להיות בשבת ולא הניחו לו. ברם במקבילות (תעניות ד, ט [סט ע"ג], 737 ש' 27 ומגילה א, ו [ע ע"ג], 743 ש' 3-4) סדר היחידות כאן הפוך, והדיון בנוגע לדברי ר' יוחנן בן ברוקה בא בסוף, אחרי הדיון בפסיקת רבי, ובמקום 'הדא היא דתנינן תמן' בא לשון אחר, * 'גזי/גזיה ליה ההיא/ההוא דתנינן תמן'. פשרו של לשון זה עדיין צריך עיון (והשווה סוקולוף, מילון, עמ' 125), אולם מכיוון ש'הדא היא דתנינן תמן' בסוגיית יבמות מתפרש באופן חריג, והגרסה בסוגיה זו עשויה להתפרש כתיקון של הצורה הבלתי מוכרת והבלתי מובנת שבמקבילות, ספק אם יש כאן הוכחה חותכת לשימוש מיוחד של 'הדא היא דתנינן'.

'הדא היא דתנינן' בא כמעט תמיד²⁰⁴ בהקשרים הלכתיים.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

אפשר שבמקום אחד 'הדא היא דתנינן' מתחלף ב'בדא תנינן'.²⁰⁵ ואכן, כש'הדא היא דתנינן' מציג תמיהה על דעה מסוימת (הוראתו השלישית של המונח), נראה שאין הבדל בינו לבין 'בדא תנינן' מצד משמעותם, אף על פי שברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'בדא תנינן' תמיד ממציע תמיהות, מה שאין כן אצל 'הדא היא דתנינן'.

במקומות אחדים 'הדא היא דתנינן' מתחלף ב'כהדא דתני' ²⁰⁶ ו'כיי דתנינן תמן'.²⁰⁷ שוב נראה שאין הבדל בין מונחים אלה מצד משמעותם כש'הדא היא דתנינן' מתפרש כאחת משתי הוראותיו הראשונות ('כהדא דתני' ו'כיי דתנינן תמן' אינם באים במסגרת הצעת תמיהות על דעות אחרות). כמו כן, נראה ש'הדא היא דתנינן' המציע מראה מקום מתחלף ב'דתנינן',²⁰⁸ אף על פי שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי שאר הוראותיו של 'הדא היא דתנינן' אינן מתועדות אצל 'דתנינן'.

במקום אחד אפשר ש'הדא היא דתנינן' מתחלף ב'אהנו'.²⁰⁹ ואף על פי שבדרך כלל 'אהנו' מתפרש בתמיהה ו'הדא היא דתנינן' מציג קביעות, הבחנה זו אינה נשמרת באופן מוחלט אצל אף לא אחד ממונחים אלו.²¹⁰ עם זאת, קיים הבדל בין המונחים, שכן 'הדא היא דתנינן' מציג רק מקורות תנאיים, בעוד ש'אהנו' יכול להציע גם מקורות מסוגים אחרים.

נראה ש'הדא היא דתנינן' המציע פשיטת בעיות מתפרש כמו מונחים אחרים הממלאים תפקיד זה, כגון 'ייבא' ו'נשמעינה מן הדא'. ברם ברור כי מונחים אלה אינם נרדפים, שהרי ל'הדא היא דתנינן' שימושים אחרים שאינם קיימים אצל המונחים האחרים. ועוד, ש'הדא היא דתנינן' מציג רק מקורות תנאיים, ואילו המונחים האחרים יכולים להציע גם מקורות אמוראיים.

'הדא היא דתנינן' מתפרש באופן הדומה מאוד ל'הדא היא דר' פלוני', אלא ש'הדא היא

204 פרט לסוגיה אחת; ראה חגיגה ב, ב (ע"א), 788 ש' 31 ומקבילה (וראה לעיל הערה 201).

205 ראה ביצה ב, ח (סא ע"ד), 692 ש' 6-7 ('הדא היא דתנינן'), לעומת המקבילה בשבת ה, ד (ז ע"ג), 393 ש' 44 ('בדא דתנינן'); ברור שגרסת שבת היא שיבוש, אולם לא ברור אם הגרסה שם נשתבשה מ'בדא תנינן' או מ'הדא היא דתנינן'.

206 ראה עירובין ב, ה (כ ע"ב), 463 ש' 16 ('כהדא דתני'), אולם יש ראשונים שגרסו כאן 'הדא היא דתנינן'; ראה המובא אצל ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 253, וראה ערך 'כהדא דתני', הערה 92.

207 ראה סוכה ג, ו (נג ע"ד), 647 ש' 1-2 ('כהיא תנינן תמן'), אולם הראב"ד גורס 'הדא היא דתנינן' (בלי 'תמן') במקום 'כהיא דתנינן תמן' שלפנינו. ראה גם לעיל הערה 187 בקשר ליומא א, א (לח ע"ד), 564 ש' 3-4.

208 ראה לעיל הערה 202. - אני אומר 'נראה', כי אפשר שאין כאן חילוף אמתי, אלא שיבוש, וכי התיבות 'הדא היא' נשמטו בטעות מסוגיית תרומות, שבה כתוב רק 'דתנינן'; ועל כל פנים האפשרות ההפוכה, שהתיבה 'הדא' ניתוספה בטעות במקבילה בפסחים, נראית בלתי סבירה.

209 עיין ערך 'אהנו', ליד הערות 21, 22.

210 ל'אהנו' ראה לעיל. ל'הדא היא' ראה בעיקר לעיל, ליד הערות 201, 202. - באופן תאורטי אפשר היה לטעון שבתחילה התפרש כל אחד מן המונחים באופן אחיד ועקיב, ורק אחר כך נוספה הוראה אחרת, אולם אין סימוכין טקסטואליים להצעה זו.

דר' פלוני' מציע דעה תנאית המיוחסת לחכם נקוב שם, בעוד ש'הדא היא דתנינן' מציע מקור אנונימי.²¹¹

במספר מקומות מצאנו את הצורה * 'הדא היא' המציע מקורות תנאיים, בלי 'דתנינן' אחריה (עיין ערכו). אפשר שלפנינו צורה חלופית וקצרה יותר של המונח שלנו, ושמה מדובר בצורה משובשת (אפשרות שאמנם אינה מסתברת כל כך²¹²). עם זאת, נראה שיש לדון את 'הדא היא' כמונח אחר, שיידון לפיכך בנפרד, מכיוון שלמונח זה הוראות שאינן קיימות אצל 'הדא היא דתנינן' (שהרי לפעמים 'הדא היא' מציע פסוקים או דברים שאינם מקורות ספרותיים; עיין ערכו).

ראה גם: הדא היא דאמר ר' פלוני, *הדא היא דכתיב

הדא ילפה מן ההיא וההיא ילפה מן הדא²¹³ (במקום אחד כנראה בצורת רבים: 'אילין ילפין מן אילין'²¹⁴) – 'זו למדה מההיא, וההיא למדה מזו'. מצוי.

ספרות – אלת"י ב, עמ' 749; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 79; חידושי הרמב"ן, ב"ב כג ע"ב, ד"ה ובירושלמי (יב רע"א); מוסקוביץ, מינוח, עמ' 78

'הדא ילפה מן ההיא' מציע מסקנות הנלמדות על דרך האנלוגיה ממקור אחד לשני ולהפך, כגון:

1. כל מי שהיה פסחו טלה היה תוחבה ('לסכין') בגיזתו ('בשבת'); גדי, היה קושרה בין קרניו, נמצאו פסחיהן מביאין סכיניהן עמהן [...] תמן תנינן: 'רכב עליה' ('על פרה אדומה') נשען עליה [...] פסולה, [אבל קושרה במוסרה [...]] כשרה. זה הכלל, כל שהוא לצרכה כשרה, לצורך אחר פסולה]. **הדא ילפה מן ההיא וההיא ילפה מן הדא:** הדא ('פרה') ילפה מן ההיא ('פסח'), שאם תלה בה סכין לשוחטה כשרה. וההיא ('פסח') ילפה מן הדא ('פרה'), שכל עבודה שהיא לשם קדשים אינה עבודה (פסחים ו, א [לג ע"א], 530 ש' 25–26 ומקבילה)

2. [משנה: 'השולח את עירובו ביד חרש שוטה וקטן [...] אינו עירוב. אם אמר לאחר קבלו ממנו, הרי זה עירוב']. וצריך לעמוד עמו. תמן אמ' ר' יוסה [...] האו'מר²¹⁵ לחבירו הרי אני מעשר על ידך אינו צריך לעמוד עמו, והכא את אמר הכין? [...] תמן באו' לו הרי אני מעשר על ידך, {שאינו צריך לעמוד עמו} ברם הכא באו'מר²¹⁶ לו, ערב על ידי ('צריך לעמוד עמו'). **הדא ילפא מן ההיא וההיא ילפא מן הדא:** הדא ילפא מן ההיא, שאם אמ' לו אני מערב²¹⁶ על ידך, שאינו

211 אמנם במספר מקומות מצאנו את הביטוי 'הדא היא דתני ר' חייא' (כגון יבמות י, א ו' ע"ד), 875 ש' 45 ונזיר ח, ב [נז ע"א], 1130 ש' 33), אולם במקומות אלה הדעה המוצעת בהמשך אינה מיוחסת לחכם נקוב שם.

212 מכיוון שהצורה 'הדא היא' מתועדת בעדי נוסח טובים של הירושלמי ושל מדרשי האגדה, עיין ערכו.

213 להלן יכונה מונח זה 'הדא ילפה מן ההיא', למען הקיצור.

214 ראה כתובות א, ו (כה ע"ג), 958 ש' 28. נראה שמונח זה מתפרש כמו 'הדא ילפה מן ההיא' (אף על פי שסגנונה שונה מעט), אלא שאין לקבוע מסמרות בנידון, מכיוון שפירושה המדויק של הסוגיה עדיין צריך עיון.

215 כגרסת המקבילה (מעשרות ב, א [מט ע"ג], 269 ש' 14); לפנינו בטעות 'באומר'.

216 כגרסת המקבילה; לפנינו בטעות 'מעשר'.

צריך לעמוד עמו. וההיא ילפא מן הדא, שאם אמ' לו עשר²¹⁷ על ידי, שהוא צריך לעמוד עמו (עירובין ג, ב [כ ע"ד], 466 ש' 7 ומקבילה)

'הדא ילפה מן ההיא' תמיד מצביע על היחס בין שני מקורות ספרותיים, משניות או ברייתות (כברוגמה 1), או מקורות תנאיים ופרשנות הנלווית, בין אם פרשנות זו נאמרה 'לשמה' או במסגרת תירוץ קושיה, כברוגמה 2. היסוד להסקת המסקנות ההדדיות במקרים כאלה הוא ההיגיון, שכן מסתבר שהמקרים הנידונים דומים דיים כדי לאפשר הסקת מסקנות מכל מקרה לרעהו. ואכן, סוגיות 'הדא ילפה מן ההיא' אינן מנמקות מדוע יש להסיק את ההיסקים ההדדיים הנזכרים.

סוגיות 'הדא ילפה מן ההיא' מתייחסות מעצם טיבן לשני מקורות ספרותיים, ועל כן נמצאות אחדות מהן בשני מקומות, ונקודת המוצא של כל סוגיה היא המקור ה'מקומי' שנידון שם. ואמנם, יש שנוסח הסוגיה זהה או כמעט זהה בשני המקומות, אף על פי שלשתי הסוגיות נקודות מוצא שונות, היות שנשנו בהקשרים ספרותיים שונים.²¹⁸ כתוצאה מכך, יש ש'הדא' בסוגיות אלו מצביע על המקור שנידון במקום השני, ו'ההיא' – על המקור שנשנה כאן, על דרך המצוי אצל המונח 'תמן' [...] (ברם) הכא'.²¹⁹

בדרך כלל, הסגנון המקובל אצל 'הדא ילפה מן ההיא' הוא: '[שני מקורות ספרותיים]²²⁰ – הדא ילפה מן ההיא וההיא ילפה מן הדא; הדא ילפה מן ההיא – [פירוט הילפותא] – וההיא ילפה מן הדא – [פירוט הילפותא]'. במקומות מספר בא לפני המונח 'תמן תנינן' / דתנינן תמן' כדי להציע משנה ממקום אחר, שהיא אחד המקורות שעליהם נסובים ההיסקים שמציע המונח.²²¹ על פי רוב המונח מציע השוואות 'לשמן', אולם במקום אחד ההשוואה מוצעת כדי לתרץ קושיה,²²² ובמקום אחר כדי לפשוט בעיה.²²³

217 כגרסת המקבילה; לפנינו בטעות 'ערב'.

218 השווה חירושי הרמב"ן לב"ב בג ע"ב, ד"ה ובירושלמי (יב רע"א).

219 עיין ערכו, ליד הערה 37.

220 במקום אחד המקור השני לא הוצע לפנינו; ראה ב"ב ב, ו (יג ע"ג), 1242 ש' 3. אפשר שהמקור לא הובא כאן מפני שנרמז בשלב הקודם של הדיון, או שנשמט לפנינו על ידי טעות סופרים; ושם מלכתחילה נקט הירושלמי כאן סגנון קצר, מן הסוג האופייני למסכת נזיקין, ועדיין צריך עיון.

221 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; דמאי ד, ו (כד ע"א), 130 ש' 19–20; מעשרות ב, א (מט ע"ג), 269 ש' 14 (מקבילה לרוגמה 3 לעיל).

222 ראה נדה ג, ב (נ ע"ג), 1442 ש' 15–16 (מוסב על המשנה: 'המפלת כמין קליפה [...] תטיל למים, אם נימהו טמאה': ר' חנינה בשם ר' שמעון בן לקיש, תטיל לפושרין. והתנינן, המפלת כמין דגים [...] אם יש עמהן דם טמאה, ואם לאו טהורה. ותטיל לפושרין! (ומדוע אם אין עמהם דם תמיד טהורה?) – הדא ילפה מן ההיא וההיא ילפה מן הדא. הדא ('מפלת כמין דגים') ילפה מן ההיא, שאם נמחו טמאה' (וראה רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 588). ראה גם בהערה הבאה וצרף לכאן.

223 ראה פסחים א, ג (כז ע"ג), 500 ש' 6–7: 'לא כפה עליו כלי ולא מצאו ('לחמץ'), אותו הבית צריך בדיקה או שאר כל הבתים? [...] נישמענה מן הדא: אבד כזית מן המת [...] לכשימצא, הבית טמא למפרע. הדא ילפה מן ההיא [...] וההיא ('בית בפסח') ילפה מן הדא ('אבד כזית מן המת') – אין לך צריך בדיקה אלא אותו הבית בלבד'. כאן רק החלק השני של הקטע ('ההיא ילפה מן הדא') דרוש כדי לפשוט את הבעיה, ואמנם פשיטות בעיות המבוססות על אנלוגיות למקור ספרותי אחרי 'נשמענה מן הדא' מנוסחות בדרך כלל בלי היסקים הדדיים. אפשר אפוא שלפנינו סוגיה מצוטטת – דיון 'לשמו' בשני המקורות שנידונו כאן – שהובאה לסוגייתנו כפי שהיא כדי לפשוט את הבעיה, מבלי לנסות להתאימה להקשרה החדש; וצריך עיון.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד 'הדא ילפה מן ההיא' מתחלף בביטוי היחידאי *דא צריכא לדא²²⁴, אולם מכיוון שפשרה של סוגיה זו צריך עיון, לא ניתן לומר דברים ברורים בנוגע לחילוף זה. חוץ מכך, לא מצאתי מונחים אחרים שמתחלפים ב'הדא ילפה' או שנרדפים לו.

ראה גם: *יל"ף

הדא מסייעא²²⁵ ('והדא/והא מסייעא') – זאת מסייעת'. מונח סיוע²²⁷, מצוי.

ספרות – אלת"י ב, עמ' 752, 758; שם ו, עמ' 54; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 38; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 141; מילר, חכמים, עמ' 144;²²⁸ קיפרווסר, מדרש הגדול, עמ' 451 הערה 28

'הדא מסייעא' מציע סיוע ממקור אחד למקור אחר, כגון:

1. [...] הדא אמרה שהמשנה קודמת למקרא. ודא מסייעא לההיא דתני ר' שמעון בן יוחי, דתני ר' שמעון בן יוחי, העוסק במקרא מידה שאינה מידה, העוסק במשנה מדה [...] (שבת טז, א [טו ע"ג], 437 ש' 29–30 ומקבילה)
2. ר' מאיר אמ' אין קניין לגוי בארץ ישראל להפקיעו מיד מעשר [...] אמ' ר' לעזר ביר' יוסי קומי ר' יסא, ודא מסייע' לר' מאיר: 'והארץ לא תימכר לצמיתות כי לי הארץ' – לחולטנית ('אי אפשר למכור לו') (דמאי ה, ט [כד ע"ד], 134 ש' 15 ומקבילה)

224 ראה ב"ק ו, ב (ה ע"ב), 1202 ש' 46 ('דא צריכא לדא'), אולם בשרידי הירושלמי, עמ' 244 ש' 2, 'הדא ילפה מן ההיא'. ומענין, שגם בקטע הגניזה היה כתוב תחילה כגירסת כ"ל (ואף כ"א גורס כמו כ"ל), אלא שגרסה זו נמחקה והוגהה ל'הדא ילפה'; עיין באפאראט לכ"א, עמ' 21, שו' 31–32.

225 אפשר שבמקומות ספורים המונח השתבש כ'מסייעא' בלבד, בלי 'הדא' לפני כן (אולי בהשפעת הצורה הדומה בבבלי, או שמא כתוצאה מהשמטת סופרים מכנית פשוטה). ראה יבמות ד, יא (ו ע"א), 851 ש' 15, אולם בקטע קודם המקביל מבחינה סגנונית, לעיל ש' 13, 'הדא מסייעא' (גם בש' 15 הגרסה היא 'הדה מסייעה' לפי קטע זוסמן, עמ' 92 ש' 16); כתובות ב, י (כו ע"ד), 965 ש' 50–966 ש' 1; אך דוק, לעיל ש' 46, בקטע המקביל לקטע שלפנינו מבחינה סגנונית, כתוב 'הדא מסייעא'. (ראה גם נזיר ט, ה [נח ע"א], 1136 ש' 12, אולם במקבילה בסנהדרין ט, ג [כו ע"א], 1312 ש' 39, 'מתנית' מסייעא'; ואין כאן מקומו להאריך.) – דבריי כאן, שהצורה 'מסייעא' לברה היא כנראה שיבוש, אינם מתייחסים למבנים אחרים המכילים את התיבה 'מסייעא' בלי נושא מפורש, כגון 'מאן דאמר [...] מסייעא' או 'הדא מסייעא לר' פלוני ופליגא על ר' אלמוני [...] מסייעא לר' פלוני' (ראה מע"ש ה, ט [נו ע"ד], 310 ש' 3 ומקבילה; כתובות ח, א [לב ע"א], 994 ש' 2), או למקומות שבהם נאמר שמקרה מסוים 'מסייעא' (ראה מעשרות א, ו [מט ע"א], 267 ש' 26, 27 ומקבילה: 'ההין פינכא [...] מסייע לאבא, ההין פינכא [...] מסייע לאבא').

226 ראה אלת"י ב, עמ' 758 ('הדא מסייעא' – ראה שם, עמ' 752). כאן קבעתי את 'הדא מסייעא' כצורה העיקרית, מכיוון שהיא נפוצה יותר. על כל פנים, נראה שאין הבדל בין שתי הצורות מצד משמעותן או שימושן, ואמנם יש שהן מתחלפות בין מקבילות (כגון חגיגה א, א [ועה ע"ד], 775 ש' 24, 'ודא מסייעה', לעומת מקבילות ביבמות יב, ד [יב ע"ד], 888 ש' 21, 'הדא מסייעא').

227 כך בדרך כלל, אולם לעתים המונח ממלא תפקידים אחרים; ראה להלן הערה 239.

228 והשווה שם, עמ' 132.

'הדא מסייעא' עשוי להציע סיוע ממקורות תנאיים,²²⁹ אמוראיים או סתמיים²³⁰ מסוגים שונים, ובכלל זה דרשות פסוקים.²³¹ בדרך כלל המונח מציע סיוע למקורות אמוראיים או סתמיים, אולם במקומות אחרים הוא מסייע לדברי תנאים.²³²

'הדא מסייעא' מציע סיוע בסגנונות שונים, כגון 'הדא מסייעא לר' פלוני / למאן דאמר / לההיא דאמר ר' פלוני / למה דתני', ואף 'הדא מסייעא כיי דאמר ר' פלוני'.²³³ בדרך כלל המקור שממנו מובא הסיוע מוצע לפני המונח, אולם במקומות אחרים מקור זה מוצע אחרי 'הדא מסייעא'.²³⁴ לעתים שיטת החכם שלה מוצע הסיוע מפורטת בהמשך, בסגנונות כגון 'הדא מסייעא לר' פלוני, דתני/דאמר ר' פלוני'.²³⁵

'חדא מסייעא' מציע סיוע הן לעניינים הלכתיים (כך ברוב המקומות) והן בענייני אגדה.²³⁶ בדרך כלל קביעות 'הדא מסייעא' עומדות ברשות עצמן, אולם במקומות ספורים המונח מפרט צד אחד שהוא חלק ממבנה דו-צדדי, במסגרת הצעת סיוע לדרביו של חכם מסוים (כגון 'מתניתא מסייעא דין ומתניתא לדין [...] והדא מסייעא לר' פלוני').²³⁷ במקומות ספורים התלמוד מוסיף אחרי 'מתניתא פליגא על ר' פלוני' ש'הדא מסייעא לר' אלמוני',²³⁸ כשר' אלמוני הוא בר הפלוגתא של ר' פלוני שעליו ה'מתניתא פליגא'.

גם תפקידיו של 'הדא מסייעא' מגוונים: בדרך כלל הוא מציע סיוע 'לשמור', כדי לחזק דעה אחרת המוזכרת בסוגיה, אולם במקומות אחרים הוא מתרץ קושיות.²³⁹

229 ראה תרומות ד, י (מג ע"א), 234 ש' 9, 10, 11; עירובין ב, ה (כ ע"ב), 463 ש' 38; יבמות ו, ד (ז ע"ג), 859 ש' 15.
230 ראה למשל יבמות ד, יא (ו ע"א), 851 ש' 13; ע"ז ב, ח (מא ע"ד), 1390 ש' 47; ברכות ב, ב (ד ע"ג), 16 ש' 10 (הסיוע מובא מ'עוברא' בארמית).

231 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; מגילה א, יג (עב ע"ב), 755 ש' 19; חגיגה ב, א (עז ע"ד), 786 ש' 37.
232 כגון דוגמה 2 לעיל; יבמות ד, יא (ו ע"א), 851 ש' 13; ע"ז ב, ח (מא ע"ד), 1390 ש' 47.
233 ראה ברכות ב, ב (ד ע"ג), 16 ש' 10 (וכך גם בכ"ס). אמנם סגנון זה נראה מחוספס, ובכ"ס כתוב 'ודא מסייעא ואתייה כיי' (קונפליציה של 'הדא מסייעא' ו'אתייה'?).
234 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; ברכות ב, ג (ה ע"א), 18 ש' 42-43; מגילה א, יג (עב ע"ב), 755 ש' 19; ב"מ י, א (יב ע"ג), 1237 ש' 41.

235 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; כלאים ה, ה (ל ע"א), 162 ש' 22; כתובות ב, י (כו ע"ד), 965 ש' 46.
236 ראה ברכות ב, ג (ה ע"א), 18 ש' 42-43 וחגיגה ב, א (עז ע"ד), 786 ש' 37.
237 כך בערלה ג, א (סב ע"ד), 344 ש' 22-23 ומקבילה (ודוק, כאן 'והדא מסייעא לר' פלוני' חותם את הדיון), וראה גם מע"ש ה, ט (נו ע"ד), 310 ש' 3 ומקבילה; כתובות ח, א (לב ע"א), 994 ש' 2 (ראה לעיל הערה 225); יבמות ג, א (ד ע"ד), 843 ש' 1, 10, 17-18, 22 ('מתנית' פליג' על רב - הדא מסייעא למאן דאמ' [...]); וראה גם בהערה הבאה.

238 ראה יבמות ג, א (ד ע"ד), 843 ש' 10, 17-18, 22 ('הדא מסייעא למאן דאמ' חליצה פטור'), הבא אחרי ש' 5, 13-14, 20-21 שם ('מתנית' פליג' על רב; מי שסובר שחליצה פטור חולק על רב). לא ברור לי מדוע נקטו סגנון זה, הנראה פליאונסטי, שהרי אם ה'מתניתא' חולקת על רב, פשיטא שהיא מסייעת, ולו רק בעקיפין, לבר הפלוגתא שלו.

239 ראה למשל כתובות ב, י (כו ע"ד), 965 ש' 46: 'וחש לומ' שמא עבד הוא! - הדא מסייעא לההיא דמר ר' חמא בר עוקבה בשם ר' יוסי בר חנינה, אסור לאדם ללמד את עבדו תורה'; פסחים ו, ב (לג ע"ב), 531 ש' 47; כתובות יא, ד (לר ע"ג), 1006 ש' 20.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

אפשר ש'הדא מסייעא' מתחלף ב'אוף אנן תנינן' על ידי קונפליציה.²⁴⁰ ברם מונחים אלה אינם נרדפים, שכן 'הדא מסייעא' מציע סיוע ממקורות מסוגים שונים, ובכללם מקורות אמוראיים, דבר שאינו מקובל אצל 'אוף אנן תנינן'. דברים דומים אפשר לומר בקשר למונח 'מתניתא מסייעא', המציע רק מקורות תנאיים ובכך שונה מ'הדא מסייעא', אף על פי ששתי הצורות דומות מבחינה חיצונית. ועוד, שאצל 'מתניתא מסייעא' המקור המסייע תמיד מוצע אחרי המונח, מה שאין כן בהכרח אצל 'הדא מסייעא'.²⁴¹

במקום אחד נראה ש'הדא מסייעא' מתחלף ב'קרייא מסייע' (במדרש),²⁴² אולם גם מונחים אלה אינם נרדפים, שכן 'הדא מסייעא' מציע מקורות מסוגים מגוונים, ולא רק פסוקים ודרשותיהם, כמקובל אצל 'קרייא מסייע'.

אפשר ש'הדא מסייעא' קרוב מצד משמעותו ל'אתיאי', וייתכן ששני המונחים מתחלפים במקום אחד.²⁴³

קיימת קרבה גדולה מבחינה תוכנית בין 'הדא מסייעא לר' פלוני' ו'מתניתא פליגא על ר' אלמוני' כשר' פלוני ור' אלמוני הם בעלי פלוגתא, ואמנם בסוגיה אחת מצאנו מעין גיוון המינוח בין לשונות אלה.²⁴⁴

הו"י (בא בצורות שונות,²⁴⁵ בהתאם להוראתו ושימוש) – 'אמר, שאל, דן'. מצוי.

240 ראה נזיר ז, ד (נו ע"ד), 1128 ש' 43-44 ומה שהערינו על סוגיה זו בערך 'אוף אנן תנינן', הערה 70. ברם אפשר שלפנינו סגנון מקורי (אלא אם נניח שאותה קונפליציה מזדמנת בשני מקומות בתלמוד), שכן מצאנו בתרומות א, ט (מא ע"א), 223 ש' 12-13: 'ואף [!] אנן תנינן הדא דמסייע [!] להדא דתני ר' הושעיה'; ועדיין צריך עיון.

241 ראה לעיל ליד הערה 234.

242 ראה חגיגה ב, א (עז ע"ד), 786 ש' 37 ('ודא מסייעה', וכעין זה במקבילה בב"ר א, טו [מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 13]), לעומת המקבילה בוי"ר לו, א (מהדורת מרגליות, עמ' תתלד, לפי כ"י לונדון; עדי נוסח אחרים אינם גורסים כלום כאן, או שגורסים 'ואנא אמרית/אמינא [!] טעמא' וכדומה; ראה מהדורת מיליקובסקי-שליטר, <http://www.biu.ac.il/JS/midrash/VR/outfiles/OUT36-01.htm>), 'אף הדין קרייה מסייע למה דאמ' בית הלל', וכעין זה במדרש שמואל ה, א (מהדורת בובר, עמ' 56), 'קרייה מסייע' (אך דוק, קיימים הבדלי נוסח אחרים בין המקורות כאן, ואין כאן מקומו להאריך).

243 ראה גרסת כ"ר שנידונה לעיל הערה 233, ועדיין צריך עיון.

244 ראה לעיל הערה 238.

245 כגון 'הוי' ('הווי'), ואף 'חווי' (חלה א, א ונו ע"ג), 313 ש' 36; ראה במיוחד רוזנטל, לעריכת מסכת פסח ראשון, הערות לעמ' 259, וד' בוירין, 'ללקסיקון התלמודי III', תעודה ד [תשמ"ו], עמ' 125-126, אולם הפירוש המדויק בסוגיה זו עדיין צריך עיון; 'הוון' ברבים (כגון דוגמה 1 להלן); וכן בצורה 'הוי בה' (כמו בביטוי הדומה בבבלי); ראה דוגמאות אצל ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 348. לעתים שורש זה בא בצורה שמינית, כגון 'הווייה' ו'הוויין' ('הוויית' בעברית, כמו בביטוי 'הוויית דאביי ורבא' שבבבלי), כבדוגמה 2 להלן (אפשר שהצורה 'הוויי') שם, בלי נו"ן בסוף, משקפת השפעה בבלית, או שמא רק טעות סופר מכנית פשוטה), וכן מעשרות ב, ה (מט ע"ד), 271 ש' 2 ('מתני' פליג' על הווייה דר' מנא').

ספרות²⁴⁶ - אלת"י ב, עמ' 296; שם ג, עמ' 215-216; אור זרוע, ב, שצח (פב ע"א); אנגל, גליוני הש"ס, עירובין פ"ח ה"ט; שם, פסחים פ"ב ה"ז; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 49; גינצבורג, לקסיקוגרפיה, עמ' 347; זוסמן, סוגיות בבלי, עמ' 170 הערה 17; לוי, מבוא ופירוש, עמ' 19 הערה 3 (הערת המשך); ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 348; ליפשיץ, משפט ופעולה, עמ' 92 הערות 3, 5; מוסקוביץ, המפריש, עמ' 43 הערה 16; מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 196-197; מוסקוביץ, לישני אחריני, עמ' 72; סוקולוף, מילון, עמ' 161; ניר, פאה פ"ב ה"ג (ט ע"א), ד"ה זימנין; עסיס, לית היא מקשיא, עמ' נא-נב; פרידמן, ר' עקיבא, עמ' 97-100; פרנקל, מבוא הירושלמי, יח ע"א-ע"ב; קרויס, תוספות ערוך השלם, עמ' 157; ראב"ד, השגות על הרז"ה, ביצה פ"ד, אות ב; רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 123, 218-219, 290; רוזנטל, לעריכת מסכת פסח ראשון בבלי, עמ' 259-260 והערות; רוזנטל, מסורת-הלכה, עמ' 356 הערה 86; רטנר, אהבת ציון וירושלים, מעשרות, עמ' 105-106; שם, תענית, עמ' 55; רידב"ז, חלה פ"א ה"א (ד ע"א), ד"ה ר' יונה

'הו"י' לצורותיו מציין סוגי אמירה ולימוד שונים, ולכן הוא עשוי להתפרש כ'אמר', 'שואל', 'ודן' (ובכלל זה 'מתרץ'), כגון:

1. רב אמ', אותה ('דופן סוכה') שלטפח צריכה שתהא משוכה מן הכותל טפח. שמואל אמ', אפי' כנוסה כמה רואין אותה כאילו היא יוצא [...] כהנא ואסא עלון והוון קומי רב כהדא דשמואל (סוכה א, א [נב ע"א], 637 ש' 41)
2. ר' יוחנ' ור' שמעון בן לקיש עבדין הוויי בהדא פירקא תלת שנין ופלוג. אפקון מיניה ארבעין חסר אחת תולדות על כל חדא וחדא. מן ('מה') דאשכחון מיסמוך סמכין, הא דלא אשכחון מיסמוך, עבדוניה משום מכה בפטיש. בנוי דר' חייא רובא עבדין הוויי בהדין פירקא שיתא ירחין, אפקון מיניה שית מילין על כל חדא וחדא [...] אמ' ר' סידור, יהודה בר' עבדין] הווי במכשירין שיתא ירחין. בסופא אתא חד תלמיד מן דר' סימאי ושאל ליה, ולא אגיביה. אמ', ניכר הוא זה שלא עבר על פיתחה שלתורה (שבת ז, ב [ט ע"ג], 404 ש' 39, 42, 46)

כש'הו"י' מתפרש במובן 'אמר', הוא יכול להציע סוגים שונים של אמירות, כגון פסקי הלכה,²⁴⁷

246 לא נרשמה כאן ספרות העוסקת רק ב'הו"י' בבבלי, על אף הקרבה בין הצורות שבשני התלמודים. ראה לאחרונה על הצורה בבבלי פרידמן, ר' עקיבא, עמ' 97-100, ובספרות שצוינה שם.

247 ראה דוגמה 1 לעיל, וכן כנראה בביכורים ב, ה (סה ע"ב), 358 ש' 11 ומקבילה (כגרסת המקבילה; ראה ההצעה הראשונה אצל מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 196-197). ושמא הוא הדין למובאה מברייא (הבאה כאן בעיבוד המינוח?) ביבמות ג, א (ד ע"ג), 842 ש' 16, 'תני אבא שאול או', קול ה(ח)וויי בית הלל בדבר הזה' (במקבילה בתוספתא יבמות ה, א [מהדורת ליברמן, עמ' 13] ועדות ב, ט [מהדורת צוקרמנדל, עמ' 458], וכן במקבילה בבבלי יבמות כח ע"א: 'קל/קול היה להם לבית הלל'; ולאור העובדה שגרסת הירושלמי היא *lectio difficilior* מובחנת, ייתכן מאוד שגרסה זו נכונה, מה גם שאפשר שהשורש הו"י במובנו הנידון כאן מתועד במקום אחר בספרות התנאים; ראה תוספתא תרומות ב, יג [מהדורת ליברמן, עמ' 115], 'עד שנהא בהלכה' [ככ"י]; בכ"א ובדפוס, 'שנהיה' במקום 'שנהה'!]; ועדיין צריך עיון.

היסקים (המנוסחים בסגנון 'מאן דאמר [...] מאן דאמר [...]'),²⁴⁸ הוכחות,²⁴⁹ ופרשנות מצמצמת (כנראה).²⁵⁰ במקומות מסוימים לא ברור בדיוק איזה סוג של לימוד מציע המונח;²⁵¹ אפשר שהוא מציע משא ומתן (סוגיה שלמה, ולו סוגיה קצרה), או אחד מסוגי הלימוד האחרים שצינו לעיל. נראה שבמקום אחד לפחות 'הו"י' מציע קושיה.²⁵²

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד נראה ש'הוי' מתחלף ב'בעי',²⁵³ אולם ברור שאין מונחים אלה נרדפים, שכן 'בעי' משמש בעיקר להצעת שאלות וקושיות, בעוד ש'הוי' מציע אמירות-קביעות במקרים רבים. דומה שהלשון הקרוב ביותר ל'הוי' מצד משמעותו הוא 'אמר',²⁵⁴ ואפשר ששני הלשונות מתחלפים.²⁵⁵

248 כך כנראה בעירובין ח, ט (כה ע"ב), 489 ש' 24 (והשווה להלן, הערה 255) ופסחים ב, ז (כט ע"ג), 512 ש' 16. וכן כנראה כשהמונח בא בסגנון 'הוי בה פליגא/פלוגא'; ראה שבת ט, א (יא ע"ד), 418 ש' 43 ('הווי בה רבנן פלוגא' [מונח סתום, שכנראה מתכוון למשפטים בסגנון 'מאן דאמר [...] מאן דאמר [...]']; ואין כאן מקומו להאריך) – מאן דאמר אסרו, מועלין בו, מאן דאמר לא אסרו, אין מועלין בו; במקבילה הקטע הנידון חסר; קידושין א, א (נח ע"ג), 1138 ש' 38 (אולם הפירוש המדויק שם עדיין צריך עיון; ויושם לב שחלק מן הסוגיה בא בהגהת המגיה); ושם הוא הדין לקטע הסתום בחלה א, ד (נז ע"ד), 314 ש' 47 ('הוי פליגא היא: מאן דאמר חייב [...] ומאן דאמר פטור [...]').

249 ראה מעשרות ב, ה (מט ע"ד), 271 ש' 2, 'מתני' פליג' על הווי' דר' מנא' (=דברי ר' מנא לעיל שם, עמ' 270, ש' 48–271 ש' 1). ודוק, מן הקושיה כאן על ה'הווי' דר' מנא ברור ש'הווי' זו אינה קביעת-תירוצו של ר' מנא ('לית כאן בלוקט ואוכל אלא בלוקט ונותן לו', ש' 48–49), אלא ההוכחה שר' מנא הביא כדי להוכיח קביעה זו ('מן הרא גינת וורדין' וכו', ש' 49–271 ש' 1, עיין שם היטב; ולפי דרכנו למדנו, ש'מ הרא' הובן כנראה על ידי התלמוד כדברי ר' מנא, ולא כהוספת התלמוד לדבריו). לפי זה מובן מדוע אמרו כאן 'מתני' פליג' על הווי' דר' מנא', במקום הסגנון הרגיל, 'מתניתא פליגא על ר' פלוני'.

250 ראה פאה ב, ג (יז ע"א), 89 ש' 2–3 ('ר' מנא אמ'), וזמנין דהוי בה בתוך ארבע אמות וזמנין דהוי בה בתוך עשרה טפחים; והשווה להלן הערה 255); הפירוש המדויק עדיין צריך עיון, אולם נראה שהעיקר כהצעת רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 600.

251 ראה במיוחד דוגמה 2 לעיל (ועל כל פנים ברור שהביטוי 'עבדין הווי' שם פירושו 'ערכו דיונים/לימוד'; השווה פרידמן, ר' עקיבא, עמ' 98–99). הוא הדין למספר היקרויות של המונח בסגנון 'הכין הוה ר' פלוני הוי בה', מכיוון שלא ברור לאילו חלקים בדיוק של הדיון הקודם מתייחס 'הכין' במשפטים אלו (אפשר שמשפטים כאלה מתייחסים לכל הדיון, כולל קושיות ומשא ומתן, או רק למסקנת הדיון); ראה למשל תעניות א, א (סג ע"ג), 703 ש' 15 ותרומות ב, ד (מא ע"ד), 227 ש' 5.

252 ראה ביצה ד, ב (סב ע"ג), 695 ש' 46, וכפי שפירש מוסקוביץ, לישני אחריני, עמ' 72.

253 ראה הנסמן בהערה הקודמת.

254 ודוק, בכמה מקומות מצאנו את הסגנון 'אמר כהדא דר' פלוני' (עיין ערך *כהדא דר' פלוני'), סגנון המתפרש בדיוק כמו הצורה בדוגמה 1 לעיל ('הוון כהדא דר' פלוני').

255 ראה עירובין ח, ט (כה ע"ב), 489 ש' 24: 'הכי אמ' ר' יונה אבוך הוה בר' (צ"ל 'בה'; השווה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 348). נוסח זה אין לו הבנה, וליברמן הציע למחוק את התיבה 'אמר' ולגרס 'הכין הוה ר' יונה אבוך הוי בה' (בדומה לסגנון המצוי במקומות אחרים בירושלמי, ראה מה שציין שם). ברם אין להוציא מכלל אפשרות שהתיבה 'אמר' אינה טעות מחמת אשגרה מעלמא, אלא לפנינו קונפליציה של שתי גרסאות מתחלפות, 'הכין אמר ר' יונה אבוך' ו'הכין הוה ר' יונה אבוך הוי בה'; ועדיין צריך עיון. ראה גם פאה ב, ג

הוון בעיי²⁵⁶ מימר (לעתים שובש כ'הו בעיי מימר²⁵⁷, 'הוון בעיי מימר²⁵⁸, ועוד) - 'היו רוצים לומר. מצוי.

ספרות - אלת"י א, עמ' 908-909; אפשטיין, לשרידי הירושלמי, עמ' 240 לש' 3-4 (=מחקרים, עמ' 282); אשכנזי, נחמד למראה, קסז ע"ג-ע"ד; בנוביץ, ברכות, עמ' 389 הערה 15; גינצבורג, פירושים וחידושים, א, עמ' 119; הכהן, יד מלאכי, ריב; חיד"א, יעיר און, מערכת הה"א, אות יח; כסף משנה, הלכות תרומות, יא, ב; מוסקוביץ, סברה תלמודית, עמ' 81 הערה 120; מוסקוביץ, תערוכת יבש ביבש, עמ' שמא הערה 4; פרנקל, מבוא הירושלמי, יד ע"א; קוטשר, מחקרים בארמית גלילית, עמ' 30; ר"י קורקוס, הלכות תרומות, יא, ב; רידב"ז, ע"ז פ"ד הי"א (ל ע"ב), ד"ה הוון; שולזינגר, יד אליהו, מועד, מג ע"ב, ד"ה הוון בעיי מימר

'הוון בעיי מימר' מתפרש בשתי דרכים.

א. בדרך כלל המונח מציע 'הוה אמינא' אנונימית שנדחית בהמשך, כגון:

1. הנעבד, אית תניי תני, בין שלו בין שלאחרים אסור, אית תניי תני, שלו אסור, שלאחרים מותר. **הוון בעיי מימר**, מאן דאמ' בין שלו בין שלאחרים אסור, ר' מאיר ור' יודה ('הסוברים שאדם אוסר דבר שאינו שלו'). מאן דאמ' שלו אסור ושלאחרים מותר, ר' יוסה ור' שמעון ('הסוברים שאין אדם אוסר דבר שאינו שלו'). ר' יוסה בשם ר' לא, דברי הכל היא [...] [דבר שאינו שלך אע"פ שאינו נאסר להדיוט נאסר לגבוה] (כלאים ז, ד [לא ע"א], 167 ש' 11)

2. [משנה: 'נודרים להרגים ולחרמים ולמוכסים']. **הוון בעיי מימר**, בנדרים, הא בשבועות לא. אשכח תני, ר' ישמעאל או': 'לא תשבעו בשמי לשקר' - נשבע את להרגין ולחרמין ולמוכסין (נדרים ג, ד [לח ע"א], 1027 ש' 1)

הוראה זו של המונח שכיחה בשני מצבים עיקריים:²⁵⁹ (א) לפני ניסיון ליישב, לכרר או לצמצם

(יז ע"א), 89 ש' 2-3 ('ר' מנא אמ', זמנין דהוי בה בתוך [ארבע אמות וזמנין דהוי בה בתוך] עשרה טפחים). קרוב לוודאי שהתיבה 'אמר' מיותרת (השווה הצעתו הראשונה של בעל ספר ניר למקום, ורבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 25); וכלום אפשר שהתיבה 'אמר' כאן היא גרסה חלופית במקום 'הוי' שבהמשך? (אמת, הרבה יותר סביר להניח שלפנינו הוספת שגייה של מעתיק שסבר בטעות שמילת החיווי המתבקשת כאן חסרה, מכיוון שלא הבין את הלשון 'הוי בה' בהמשך, ועל כן הוסיף תיבה שכזו אחרי שמו של ר' מנא, שלא כדין.)

256 בשרידי הירושלמי, עמ' 106 ש' 21 תיבה זו מנוקדת כַּעֲיִי, ואילו במלאכת שלמה למשנה תרומות יא, ב התיבה מנוקדת כַּעֲיִי. על ניקוד תיבה זו ראה עוד אצל קוטשר, מחקרים בארמית גלילית, עמ' 29-30 (=מחקרים בעברית ובארמית, עמ' קצה-קצו).

257 כגון חלה ב, ב (נח ע"ג), 319 ש' 8; עירובין י, א (כו ע"א), 492 ש' 25-26; סוטה ב, ה (יח ע"ב), 916 ש' 44. אפשר שצורה זו נובעת מטעות סופרים פשוטה, אולם אפשר שמקורה בהשפעת הבבלי.

258 כגון סוכה ד, ח (נר ע"ד), 652 ש' 10 ריבמות ו, ו (ז ע"ג), 860 ש' 1.

259 נוסף על כך, בסוגיה אחת מצאנו 'הוון בעיי מימר' שמציע קושיה; ראה קידושין א, ה (ס ע"ד), 1153 ש' 23-24, 29 ומקבילה, אך אפשר שהמונח בא כאן באשגרה, אגב השימוש במבנה 'מאן דאמר ניחא [...] מאן דאמר [...] כלום למדר' שבהמשך.

מחלוקות, בסגנונות כגון 'ולא פליגין' 260 ו'מאן דאמר [...] מאן דאמר' 261 (עיינ ערכיהם); (ב) לפני הצעת דיוקים 262 שנדחים בהמשך (בלשונו כגון 'אשכח תני' 263).
 'הוון בעיי מימר' בהוראה זו עשוי להידחות בהמשך על ידי הצעת דעה חולקת, 264 או על ידי הצגת קושיה או דחייה של האפשרות שהוצעה אחרי המונח. 265
 במספר מקומות נראה ש'הוון בעיי מימר' מוסב ישירות על המשנה. 266
 במקומות ספורים התלמוד מנסה לברר בהמשך את נכונותו של משפט המוצע בלשון 'הוון בעיי מימר' בלשון 'נשמעינה מן הדא'. 267

ב. לעתים נדירות 'הוון בעיי מימר' מציע דעה שאינה נדחית בהמשך, 268 כגון:

3. הוינן בעיינן {ל}מימר דבר שהוא מקפיד על תערובתו אינו מעלה, ושאינו מקפיד על תערובתו מעלה. היך עבידה? קישות טמאה שנפלה לתוך מאה קישואין טהורין, הואיל ואינו מקפיד על תערובתו, מעלה. הוכשר, הואיל והוא מקפיד על תערובתו, אינו מעלה 269 (תרומות ד, יג [מג ע"ב], 235 ש' 10)

נראה כי הוראה זו של המונח מתועדת במספר מקומות, 270 אולם אין ודאות גמורה בדבר. כמעט בכל המקומות הללו 271 מצויים סגנונות הרגילים אצל 'הוון בעיי מימר' (כגון 'הוון בעיי מימר [...] מאן דאמר [...] מאן דאמר') 272 ואפשר אפוא שאגב סגנונות אלה נשתגר הביטוי 'הוון בעיי

- 260 כגון פאה ב, ב (יז ע"א), 88 ש' 38; שביעית ו, ד (לז ע"א), 201 ש' 4; עירובין ז, ח (כד ע"ג), 486 ש' 12.
 261 כגון דוגמה 1 לעיל; סוטה ב, ב (יז ע"ד), 914 ש' 39-40; כתובות ז, ח (לא ע"ג), 991 ש' 40.
 262 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; חלה ד, ה (נט ע"ד), 327 ש' 30; עירובין ר, יא (כב ע"א), 472 ש' 47.
 263 ראה הדוגמאות שצינו בהערה הקודמת.
 264 ראה למשל ברכות ג, ד (ו ע"ג), 28 ש' 24 ומקבילות; סוכה ד, ט (נר ע"ד), 652 ש' 46 ('הוון בעיי מימר [...] תנה ר' יושוע דרומי קומי ר' יונה [...]'); ב"ק א, א (ב ע"א), 1187 ש' 23-24.
 265 כגון 'אשכח תני' (מע"ש א, א [נב ע"ג], 286 ש' 8-7, יבמות ו, א [ז ע"ב], 856 ש' 47); 'אפילו תימר' (סוכה ר, ח [נר ע"ד], 652 ש' 10); 'אפילו כמאן דמר [...] מורי הוא הכא' (יבמות ו, ו [ז ע"ד], 860 ש' 5-6); 'מן מה דתנינן [...] הדא אמרה' (נדרים ב, ד [לז ע"ב], 1024 ש' 1).
 266 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; שביעית ו, ד (לז ע"א), 201 ש' 4; סוכה ד, ח (נר ע"ד), 652 ש' 10.
 267 ראה נדרים י, ב (מא ע"ד), 1045 ש' 50-1046 ש' 1, שם עמ' 1046 ש' 6; נדה ב, ו (נ ע"א), 1440 ש' 50.
 268 ובכך דומה המונח למונח 'סבריה' בבבלי, שבדרך כלל מציע הווה אמינות, אולם לפעמים הוא מציע דעות שמתקבלות לפי מסקנת הסוגיה, כפי שהעירו המפרשים (ראה לדוגמה תוספות, בבא בתרא ב ע"א, ד"ה סבריה, ור' זרחיה הלוי, ספר הצבא, מידה רביעית, והשגות הרמב"ן שם; וכבר העירו על מקומות אלה ואחרים כיוצא בהם בספרות הכללים).
 269 אין דיון נוסף בהמשך, ואמנם זהו סיום הפרק.
 270 ראה הדוגמאות שצינו בהערות הבאות.
 271 כמדומני שהחריג היחיד הוא הדוגמה שהובאה לעיל בפנים.
 272 ראה למשל מעשרות ב, א (מט ע"ג), 268 ש' 50; שבת יא, ה (יג ע"א), 425 ש' 50-426 ש' 1; סוטה ב, ג (יח ע"א), 915 ש' 45.

מימר' לסוגיות אלו בטעות. בסוגיות אחרות שבהן 'הוון בעיי מימר' לכאורה מציע מסקנה, מצויה היקרות אחרת של 'הוון בעיי מימר' בקרבת מקום המתפרשת כהוראתו הרווחת, ²⁷³ ואפשר שבסוגיות הללו ה'הוון בעיי מימר' המציע מסקנה בא באשגרת סופרים. ואמנם במקומות ספורים מצויים סימוכין טקסטואליים המחזקים את ההנחה שהיקרות 'הוון בעיי מימר' בהוראה הנדונה כאן יסודה בשיבוש. ²⁷⁴

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

'הוון בעיי מימר' אינו מתחלף בשום מונח אחר בירושלמי, אולם נראה שמשמעותו קרובה לזו של 'הוינן סברין מימר', אף על פי ששני המונחים שונים מצד הוראתם המילולית, שהרי 'הוון בעיי מימר' מנוסח בלשון נסתרים, ו'הוינן סברין מימר' – בלשון מדברים. ועוד, שאצל 'הוון בעיי מימר' מצאנו שימושים שאינם קיימים אצל 'הוינן סברין מימר', כגון יישוב דעות סותרות לכאורה וצמצום מחלוקות בסגנון 'מאן דאמר [...] מאן דאמר'. ²⁷⁵

גם משמעותו של המונח 'סברין מימר' קרובה לזו של 'הוון בעיי מימר'. עם זאת, ברור כי מונחים אלה אינם נרדפים, שהרי ל'הוון בעיי מימר' שימושים שאינם קיימים אצל 'סברין מימר', ובראשם יישוב מחלוקת או צמצומה בסגנון 'מאן דאמר [...] מאן דאמר'. ²⁷⁶

- 273 ראה שביעית ג, ב (לד ע"ג), 187 ש' 15 ומקבילה – אפשר ש'הוון בעיי מימר' כאן בא באשגרה מלעיל ש' 11; יבמות ו, ו (ז ע"ג), 860 ש' 1 – אפשר שהמונח בא באשגרה מלהלן, ז ע"ד, שם ש' 5-6; סוטה ב, ג (יה ע"א), 915 ש' 45 – אפשר שהמונח בא באשגרה מלהלן שם, ש' 49.
- 274 ראה למשל ברכות א, ה (ג ע"א), 6 ש' 47; לפנינו 'הוא בעי מימר' (וצ"ל 'הוון בעיי מימר', כבכ"ס וחידושי הרשב"א לברכות ח ע"ב, ד"ה קצרו של דבר, מהדורת ברונר, עמ' לב), אולם בשרידי הירושלמי, עמ' 3 ש' 19, המונח ליתא (והשווה גינצבורג, פירושים וחידושים, א, עמ' 119); פסחים ג, א (כט ע"ד) 512 ש' 39 – אין 'הוון בעיי מימר' בכ"ל, אולם המונח ישנו בשרידי הירושלמי, עמ' 106 ש' 21, ואפשר שהגרסה בלי המונח עיקרית, וכי המונח בא בקטע הגניזה באשגרה מן המבנה המצוי בתלמוד כאן, שנמצא במקומות רבים אצל המונח שלנו ('אית תניי תני [...] אית תניי תני [...] הוון בעיי מימר [...] מאן דאמר [...] מאן דאמר [...]'); נדרים ב, א (לז ע"ב), 1023 ש' 5 – המונח ליתא בגוף כ"ל, אך ישנו בהגהת המגיה (יחד עם 'מאן דמר' הראשון), וייתכן שבא באשגרה מן המבנה הנ"ל, או שמא מ'הוון בעיי מימר' לעיל שם, ש' 1-2.
- 275 ושמא יש להוסיף, שהשימוש במונח להציע דעות שאינן נדחות בהמשך הוא הרבה יותר נפוץ אצל 'הוון בעיי מימר' מאשר אצל 'הוינן סברין מימר'.
- 276 ראה לעיל ליד הערה 259 ואילך. ועוד, שבמספר מקומות 'הוון בעיי מימר' מציע דעות העומדות לפי המסקנה שלא הובאה אחריהן דעה חולקת, מה שאין כן אצל 'סברין מימר'.

הוי²⁷⁷ (הווי²⁷⁸) – 'אמור'.²⁷⁹ מונח היסק, נפוץ.

ספרות – אלת"י ג, עמ' 219–221; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 27; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 48; ברויאר, עברית בבבלי, עמ' 266 הערה 564; לוי, מילון, א, עמ' 458; לויאס, דקדוק, עמ' 83, 208; ליברמן, הישגים ושאיפות, עמ' 380 הערה 35; מוסקוביץ, לישן מתניתא, עמ' מג הערה 91; סוקולוף, מילון, עמ' 161; פרנקל, מבוא הירושלמי, יא ע"א; קוהוט, ערוך השלם, ג, עמ' 192–193; רוזנטל, לעריכת מסכת פסח ראשון בבלי, הערות לעמ' 260

'הוי' מציע מסקנה בעקבות משא ומתן בקשר לעניין מסוים, על דרך 'אמור מעתה' או 'הוי' (כציווי) בבבלי,²⁸⁰ כגון:

1. חמין שהוחמו ביום טוב [...] רב ושמואל, חד אמ' מרחיץ בהן פניו ידיו ורגליו, וחורנה אמ' מרחיץ בהן גופו איברים איברים, ולא ידעין מאן אמ' דא ומאן אמ' דא. מן מה דתני שמואל מרחיץ בהם פניו ידיו ורגליו, הוי [רב]²⁸¹ דו אמ' מרחיץ בהן גופו איברים איברים (ביצה ב, ה [סא ע"ג], 691 ש' 4 ומקבילה)
2. [משנה: 'שני קבים וקב אורז וקב ('או קב') תרומה באמצע אינן מיצטרפות']. אילו תנינן אורז ולא תנינן תרומה, הוינן אמרין אורז על ידי שאינו ממינו אינו מצטרף, תרומה על ידי שהיא ממינה מצטרף. הוי צורכה מיתני תרומה. או אילו תנינן תרומה ולא תנינן אורז [...] הוי צורכה מיתני אורז וצורכה מיתני תרומה (חלה ד, ג [נט ע"ד], 326 ש' 43, 46)
3. מאן סבר בראש השנה נברא העולם? רב, דתני בתקיעתא דבי רב, 'זה היום תחילת מעשיך זכרון ליום ראשון' כול' – הוי בראש השנה נברא העולם (ע"ז א, ב [לט ע"ג], 1377 ש' 24)

'הוי' מציע מסקנות מסוגים שונים. לפעמים מסקנות אלו באות בעקבות חוסר ודאות בשלב הקודם של הסוגיה, כבדוגמה 1 לעיל, ותופעה זו שכיחה במיוחד כאשר המונח בא בסגנון 'מן מה דאמר/דכתיב/דתני [...] – הוי – [המסקנה המתבקשת]'.²⁸² במקומות אחרים, המסקנה הרלוונטית כבר הוצעה בשלב קודם של הדיון, אלא ש'הוי' בא אחרי הוכחה ומתפרש כמעין quod erat

277 תיבה זו מנוקדת הוי בשרידי הירושלמי, עמ' 168 ש' 16, ואילו שם, עמ' 64 ש' 25, היא מנוקדת הוי.
278 כך במספר מקומות בקטעי גניזה, כגון קטע אפשטיין, עמ' 131 ש' 24 (= מחקרים, עמ' 273); שרידי הירושלמי, עמ' 193 ש' 23; שם, עמ' 275 ש' 15. כתיב זה מצוי גם בכ"ל, כגון עירובין ב, א (כ ע"א), 461 ש' 27 ויומא ח, ו (מה ע"ב), 600 ש' 20.

279 תרגום זה אינו מילולי, אולם יקשה להציע תרגום מילולי המשקף את הוראתו המדויקת של המונח. על כל פנים, אין לפרש 'הוי' זה כקיצור של 'הוי אומר' (כפי שהציע למשל בכר, טרמינולוגיה, עמ' 47, בעיקר בקשר לביטוי כפי שהוא מופיע במדרשים), אלא לפנינו צורה ארמית מקורית (ראה ההערה בסוף ערך 'הוי' אצל סוקולוף, מילון, עמ' 161, וראה גם דיונו של ברויאר, עברית בבבלי, עמ' 267, על הצורה המקבילה בבבלי).
280 השווה גם למונח השכיח 'הוי' ('הוי אומר') במדרשי ההלכה, אלא שהשוואה בין מונח זה, וכן הצורה הרומה בבבלי, למונח הירושלמי חורגת מעניינו של חיבור זה (ראה לדוגמה ברויאר, עברית בבבלי, עמ' 264–267, וכהנא, ספרי זוטא דברים, עמ' 151, הערה 11).

281 תיקון המגיה כאן מוכרח על פי העניין, וכן הוא במקבילה שבת ג, ג (ו ע"א), 385 ש' 49.
282 ראה למשל כלאים ב, י (כח ע"ב), 153 ש' 36; ר"ה א, א (נז ע"א), 664 ש' 43; חגיגה ב, א (עז ע"ג), 786 ש' 13.

demonstrandum, כבדוגמה²⁸³ (אולם הוראה זו נדירה באופן יחסי). כמו כן, 'הוי' רגיל להופיע כמונח עזר לצד מונחים אחרים. חלק ממונחים אלה הם לשונות ש'הוי' בא לפניהם תמיד או כמעט תמיד,²⁸⁴ וחלק אחר הם מונחים ש'הוי' בא לפניהם רק במקרים מסוימים.²⁸⁵ בנוסף על ההוראות הנזכרות יש ל'הוי' הוראה שהיא נדירה מאוד בירושלמי,²⁸⁶ אף על פי שהיא מצויה הרבה במדרשי האגדה הארץ-ישראליים:²⁸⁷ הצעת פסוק בעקבות דרשת הפסוק, על דרך *הדא היא דכתיב' (עיין ערכו). 'הוי' בא בדרך כלל בהקשרים הלכתיים, אולם לעתים רחוקות הוא בא בהקשרים אגדיים.²⁸⁸

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

לעתים 'הוי' מתחלף ב'הדא אמרה'.²⁸⁹ עם זאת, ברור ששני המונחים אינם נרדפים, שכן לכל אחד מהם שימושים שאינם קיימים אצל השני: 'הדא אמרה' עשוי להציע היסקים 'עצמאיים', הנובעים ישירות מן המקורות הספרותיים הנידונים, ללא משא ומתן קודם, בעוד ש'הוי' רגיל לבוא כמונח עזר בנסיבות שבהן לא מקובל להשתמש ב'הדא אמרה'.²⁹⁰

הוינן סברין מימר²⁹¹ – 'היינו חושבים לומר'. מצוי.

ספרות – אלת"י ו, עמ' 13; פרנקל, מבוא הירושלמי, יד ע"א

'הוינן סברין מימר' מציע 'הווה אמינות' שנדחות בהמשך, כגון:

1. עודינו שם ('נזיר בבית הקברות'), ר' יוחנן אמר, מתרין על {ה} כל כדי פרישה ופרישה והוא לוקה. ר' לעזר או, אינו מקבל ('התראה') עד שיפרוש ויחזור [...] הוינן סברין מימר, מה פליגין, במכות, הא קרבן לא. מן מה דמר ר' הילא,

283 כיוצא בזה ראה עוד למשל מע"ש ג, ב (נד ע"א), 294 ש' 12; שבת א, א (ב ע"ב), 363 ש' 29; יבמות א, ב (ב ע"ד), 833 ש' 5.

284 כגון *צורכה מתני' (כבדוגמה 2 לעיל), *צריך הוא שיאמר, 'לית טעמא דלא', ו*סופך מימר; עיין ערכיהם.

285 כגון 'דר' פלוני היא' (כגון ביצה א, ה וס ע"ג), 684 ש' 48) ר"ל שנייא' (כגון עירובין ב, א וס ע"א), 461 ש' 27).
286 ראה חגיגה ב, א (עז ע"ב), 784 ש' 7, 9, 10.

287 ראה למשל אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 27, בסוף ערך 'הוי'; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 48.

288 כגון דוגמה 3 לעיל; חגיגה ב, א (עז ע"ב), 784 ש' 7, 9, 10; שם (עז ע"ג), 786 ש' 13.

289 ראה ברכות ב, ג (ד ע"ד), 17 ש' 30 ('הוי'), לעומת מקבילותיו בתרומות א, ב (מ ע"ג), 219 ש' 43 ומגילה ב, ד (עג ע"ב), 760 ש' 38–39 ('הדא אמרה'). שני המונחים מתחלפים גם על ידי גיוון המינוח: ביומא ה, ב (מב ע"ב), 583 ש' 23, 'הוי' (וכן הוא בשרידי הירושלמי, עמ' 119 ש' 9), ואילו שם, ש' 22, 'הדא אמרה' (וכן גם במקבילה לקטע זה שבכלאים ח, ה ולא ע"ג), 171 ש' 25, אם כי אפשר שצורה זו באה באשגרה מ'הדא אמרה' שלפני כן, ש' 23–24, המקביל לקטע עם 'הדא אמרה' שבסוגיית יומא הנ"ל). – אף על פי ש'הוי' מתחלף ב'הדא אמרה', אין הוא מתחלף ב'זאת אומרת'. כמובן, דבר זה צפוי, שכן הוראתו של 'הדא אמרה' במקומות הנזכרים, המקובלת גם אצל 'הוי', אינה קיימת אצל 'זאת אומרת', על אף הקרבה בין מונח זה ל'הדא אמרה'.
290 ראה לעיל ליד הערות 284, 285.

291 זהו הכתיב הרווח, ורק במקומות ספורים מצאנו שינויי כתיב (קלים); ראה אלת"י ו, עמ' 13.

מהשתחויה ('שהייה כדי השתחויה') למד ר' יוחנן ('שחייב קרבן כשלא פירש'),
הדא אמרה [היא] במכות היא בקרבן (נזיר ג, ה [נב ע"ד], 1106 ש' 22)
2. [משנה: 'כשנתנו לו לר' צדוק אוכל פחות מכביצה [...]] לא בירך אחריו. הוינן
סברין מימר שלא בירך אחריו שלש ברכות, הא ברכה אחת בירך. אשכח תני, לא
ברכה אחת ולא שלש ברכות (סוכה ב, ו [נג ע"א], 643 ש' 25)

על פי רוב, ה'הוה' אמינות' שמציע 'הוינן סברין מימר' הן קביעות פרשניות.²⁹² במקרים רבים,
'הוה' אמינות' אלו מתייחסות למחלוקות, שאת תחולתן הן מבקשות לצמצם (בסגנון 'הוינן
סברין מימר, מה פליגין'²⁹³). ברם במקומות ספורים קביעות 'הוינן סברין מימר' מציעות פסיקת
הלכה.²⁹⁴

ה'הוה' אמינות' שמציע 'הוינן סברין מימר' נשללות בהמשך בסגנונות שונים, כגון: 'אשכח
תני'²⁹⁵ – [מקור המנוגד למה ש'הוינן סברין מימר'] ו'מן מה דתני/דאמר [...] הדא אמרה'²⁹⁶ – [שלא
כפי ש'הוינן סברין מימר'].

במקום אחד נראה שהמונח אינו מציע 'הוה' אמינות', אלא דעה המתקבלת למסקנה,²⁹⁷ אולם
אפשר שלפנינו סוג של אשגרה סגנונית, שכן המונח בא לפני 'מה פליגין', כמקובל אצלו כשהוא
מציע הוה' אמינות.²⁹⁸

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

'הוינן סברין מימר' אינו מתחלף במונחים אחרים בירושלמי. עם זאת, נראה שהוא קרוב מאוד
מצד משמעותו ל'הוון בעיי מימר', אף על פי ששני המונחים אינם נרדפים מבחינה מילולית:
'הוון בעיי מימר' מנוסח בלשון נסתרים, ו'הוינן סברין מימר' – בלשון מדברים. ועוד, של'הוון

292 ראה למשל עירובין ב, ו (כ ע"ב), 464 ש' 3-4; ר"ה ד, ז (נט ע"ג), 679 ש' 5; מגילה א, ט (עא ע"ב), 747 ש' 20; וראה בהערה הבאה.

293 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; ברכות ב, ג (ד ע"ד), 17 ש' 28 ומקבילה; שבת ג, ז (ו ע"ג), 389 ש' 11 ומקבילה.

294 ראה יבמות יד, א (יד ע"ב), 895 ש' 43 (פסיקה בעקבות בעיה / הצגת נושא); ב"ק ב, ו (ג ע"א), 1192 ש' 17 (אף על פי שהגרסה המדויקת, וממילא גם הפירוש המדויק, עדיין צריכים עיון; ואגב, נראה שה'הוינן סברין מימר' המשווה לכאורה בב"ק ד, ב [ד ע"ב], 1197 ש' 17 אינו נמשך אדלמטה 'הוינן סברין מימר מאי טע' דר' יודה', אלא לפנינו מקבילה לב"ק פ"ב הנ"ל, ונשמט ההמשך שהיה צריך לבוא אחרי 'הוינן סברין מימר'; עיין שם היטב). – בסוגיה אחת מצאנו 'הוינן סברין מימר' שבא כנראה באמצע דרשה תנאית (!), כדי להציע רעיון הלכתי שהיינו מאמצים אלמלא דרשת הפסוק המובאת כאן; ראה קידושין ב, א (סב ע"א), 1161 ש' 22: 'אית מתנית' אמרה ששלוחו שלאדם כמותו [...] – "וסמך ידו", ולא יד בנו ולא יד עבדו ולא יד שלוחו. הוינן סברין מימר ששלוחו שלאדם כמותו, אלא שמיעט הכת" (והשווה כיצא בזה שם, ש' 24, 26).

295 כגון דוגמה 2 לעיל; שביעית ט, ד (לט ע"א), 210 ש' 50; יומא ח, א (מד ע"ד), 596 ש' 47.

296 כגון דוגמה 1 לעיל; ברכות ב, ג (ד ע"ד), 17 ש' 28 ומקבילה; פסחים ז, ז (לד ע"ד), 540 ש' 26; גיטין ה, ה (מז ע"ב), 1076 ש' 31.

297 ראה ערלה ב, ה (סב ע"א), 340 ש' 14.

298 לחלופין, אפשר שבמקור באה תגובה לקביעה שהוצעה כאן בלשון 'הוינן סברין מימר', אלא שתגובה זו נשמטה לפנינו בטעות; אולם דוק, אין להצעה זו סימוכין טקסטואליים כלשהם.

בעיי מימר' (שהוא גם נפוץ הרבה יותר מ'הוינן סברין מימר') שימושים שאינם קיימים אצל 'הוינן סברין מימר', כגון יישוב מחלוקת או צמצום מחלוקת בסגנון 'מאן דאמר [...] מאן דאמר'.²⁹⁹ גם 'סברין מימר' (כשאנו מתפרש כצורת הרבים של 'סבר מימר' = 'סוברים/אומרים') קרוב מאוד מצד משמעותו ל'הוינן סברין מימר'. עם זאת, שני המונחים אינם נרדפים; הם נבדלים מבחינה מורפולוגית-דקדוקית ('הוינן סברין מימר' מציע קביעות בלשון מדברים, ו'סברין מימר' בלשון נסתרים), וקביעות 'סברין מימר' רבות אינן נדחות בהמשך (אף על פי שבמקרים כאלה התלמוד רגיל להציע דעות חולקות אחרי המונח), כמקובל אחרי 'הוינן סברין מימר'. גם הביטוי *'בקדמייתא הוינן אמרין [...] ולא הוינן אמרין כלום' דומה קצת ל'הוינן סברין מימר', אלא ש'בקדמייתא' מציע 'הווה אמינות' שבהן בעל ה'הווה אמינא' עצמו מציין את חזרתו מדעתו הראשונה, מה שאין כן אצל 'הוינן סברין מימר'.³⁰⁰

היא דעתיה דר' פלוני (או 'היא דעתהון', כשמוסב על קבוצת חכמים;³⁰¹ כמעט אין וריאנטים אחרים³⁰²) – 'היא דעתו של ר' פלוני'. מונח להצעת אסוציאציות, מצוי.

ספרות – אלת"ר ד, עמ' 215, 225; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 25; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 39–40; מוסקוביץ, סברה תלמודית, עמ' 77 והערה 108, 280

מונח זה מציין שר' פלוני הולך לשיטתו, על דרך ר' פלוני לטעמיה' בבבלי, כגון:

1. אמ' ר' זעירא, מדברי שניהן מבדילין בלא יין [...] היא דעתיה דר' זעירא, דר' זעירא אמ' מבדילין על השכר (ברכות ח, א [יא ע"ד], 60 ש' 9–10 ומקבילה)
2. אמ' ר' לעזר, 'ולך י' חסד כי אתה תשלם לאיש כמעשהו' – 'מעשהו' אין כת' כאן, אלא 'כמעשהו': {ו}אין לית ליה, את יהיב ליה מן דידך. היא דעת' דר' לעזר, <ד>ר' 303 לעזר אמ' 'ורב חסד' – מטה כלפי חסד (סנהדרין י, א [כז ע"ג], 1314 ש' 32 ומקבילה)

'היא דעתיה דר' פלוני' מצביע על קרבה בין שתי אמרות של אותו חכם, תנא או אמורא,³⁰⁴ בעניין הלכתי (כבדוגמה 1) או אגדי (כבדוגמה 2).³⁰⁵ כמקובל במונחים להצעת אסוציאציות (בשני

299 ועוד, שהשימוש במונח להציע דעות העומדות לפי המסקנה הרבה יותר שכיח אצל 'הוון בעיי מימר' מאשר אצל 'הוינן סברין מימר' (ראה לעיל ליר הערה 297).

300 במקום אחד מצאנו את הביטוי 'בקדמייתא הוינן סברין מימר' [...] <ו>לא הוינן אמרין כלום' (שבת ג, ז ו' ע"ג), 388 ש' 31–36; וכלום אפשר שזהו שיבוש במקום 'בקדמייתא הוינן אמרין' (שהיא הצורה המקובלת אצל מונח זה; עיין ערכו)?

301 ראה עירובין א, א (יח ע"ב), 451 ש' 11 ומקבילה.

302 בשרידי הירושלמי, עמ' 262 ש' 14: 'הוא דעתיה', אולם בכי"ל שם: 'היא דעת' (סנהדרין י, א [כח ע"א], 1317 ש' 2–3). כמו כן כתוב רק 'היא דר' יהושע בן לוי', בלי 'דעתיה', במקבילה לסוגיה זו בסנהדרין י, ד (כט ע"ג), 1326 ש' 23, ועדיין צריך עיון אם זהו שיבוש, או שמא גרסה מקורית, על דרך המצוי במונח 'על דעתיה דר' פלוני', שכתוב בכמה מקומות 'על דר' פלוני', בלי 'דעתיה' (עיין ערכו, הערה 42).

303 ברור שכן צ"ל, וכן הוא במקבילה (פאה א, א [טז ע"ב], 85 ש' 15).

304 תנאים – עירובין א, א (יח ע"ב), 451 ש' 11, 12 ומקבילה, ותעניות א, א (סג ע"ג), 703 ש' 8–9; אמוראים – בשאר הסוגיות.

305 הוראה זו של המונח שכיחה במדרשים; ראה בכר, טרמינולוגיה, עמ' 40, ובמיוחד אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 25.

התלמודים),³⁰⁶ קרבה זו יכולה להיות גדולה מאוד, כמעט עד זהות,³⁰⁷ או חלקית יותר (כבדוגמה 1 לעיל, עיין שם). במקום אחד הוצע בהמשך הסוגיה להבחין בין המקרים שעליהם נאמר 'היא דעתיה דר' פלוני', בטענה ש'לא דמייא', אך מכיוון שמדובר בתופעה יחידאית, קשה להכריע אם התלמוד התכוון לדחות את הקביעה ש'היא דעתיה דר' פלוני', או לציין שעל אף הדמיון בין המקרים, לא מדובר בדמיון מוחלט.³⁰⁸

בדרך כלל סגנון המונח הוא: 'מימרה אחת של ר' פלוני' – היא דעתיה דר' פלוני, דאמר ר' פלוני – 'מימרה שנייה של ר' פלוני'. ברם בשתי סוגיות המונח בא אחרי דבריו הראשונים של ר' פלוני בסגנון: 'היא דעתיה דר' פלוני ב-[מקרה X], היא דעתיה דר' פלוני ב-[מקרה Y]'.³⁰⁹ 'היא דעתיה דר' פלוני' רגיל להצביע על אסוציאציות 'לשמן'.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

נראה כי 'היא דעתיה דר' פלוני' נרדף ל'כדעתיה' (מונח שהוא נפוץ הרבה יותר), אולם לפי שעה לא מצאתי חילופים בין שני המונחים בעדי הנוסח של התלמוד או בין התלמוד למקבילותיו המדרשיות.³¹⁰

היא הדא היא הדא (לפעמים בשיבושים קלים³¹¹) – 'היא זו היא זו'. מצוי.

ספרות – אלת"י ב, עמ' 748; מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 214; מלמד, פרקי מבוא, עמ' 608; פרידמן, תלות ספרותית, עמ' 38 הערה 9; פרנקל, מבוא הירושלמי, יד ע"ב-טו ע"א

'היא הדא היא הדא' בא אחרי הצעה מפורשת או מרומזת לחלק בין שני דברים, וקובע שדינם (או הם עצמם) זהה,³¹² כגון:

306 לירושלמי, עיין ערכים: 'אמרו דבר אחד', 'אתיאי', 'כדעתיה'. לבבלי, ראה מוסקוביץ, כולה; הנ"ל, אמרו דבר אחד בבבלי, הנ"ל, סברה תלמודית, עמ' 280-282.

307 ראה במיוחד סנהדרין י, א (כח ע"א), 1317 ש' 2-3 ומקבילה: 'ומי נתפלל עליהם [...] ר' יהושע בן לוי אמ', חנה נתפללה עליהן. היא דעת' דר' יהושע בן לוי, דאמר ר' יהושע בן לוי, כך היתה (דעתו) <עדתו> שלקרח שוקעת ויורדת עד שעמדה חנה ונתפללה עליהם ואמרה [...].

308 השווה מוסקוביץ, סברה תלמודית, עמ' 77 והערה 108.

309 ראה עירובין א, א (יח ע"ב), 451 ש' 11, 12 ומקבילה, ותעניות א, א (סג ע"ג), 703 ש' 8-9.

310 ראוי להעיר כי 'היא דעתיה דר' פלוני' מצוי הרבה במדרשים, והוא הרבה יותר נפוץ שם מאשר בירושלמי. לעומת זאת, 'כדעתיה' מזדמן רק במקום אחד במדרש (בסגנון 'ר' פלוני כדעתיה ור' אלמוני כדעתיה' [וכן צ"ל]; ראה וי"ר טז, ח [מהדורות מרגליות, עמ' שסד], וראה מהדורות מיליקובסקי-שליטר, <http://www.biu.ac.il/JS/midrash/VR/outfiles/OUT16-08.htm>; אך כלום אפשר שהקטע שם לקוח מהירושלמי, או למצער מושפע מנוסחו, לפחות לפי חלק מעדי הנוסח?). שמא אפשר אפוא שתפוצתם השונה של שני המונחים – הנרדפים לכאורה, כאמור – במדרשים לעומת התלמוד נובעת מן העובדה שביטויים אלה היו מקובלים אצל חכמים שונים או בבתי מדרש שונים? (אמנם השימוש ב'היא דעתיה דר' פלוני' במדרשי האגדה רווח בהקשרים אגדיים, אולם דוק, שימוש כזה במונח מתועד גם בירושלמי; ראה לעיל ליד הערה 305).

311 ראה אלת"י ב, עמ' 748; מלמד, פרקי מבוא, עמ' 608.

312 פרנקל (מבוא הירושלמי, יד ע"ב) ובעקבותיו מלמד (פרקי מבוא, עמ' 608) הצביעו על הדמיון בין 'היא הדא היא הדא' למונח הבבלי הנדיר באופן יחסי 'היא היא'. אולם לאור הבדלים מסוימים בין המונחים (לדוגמה,

1. [משנה: 'תרומת הנכרי מדמעת וחייבין עליה חומש, ור' שמעון פוטר'.] הוון בעיי מימר, מה פליגין, בחומש, הא בדימוע לא. אשכח תני היא הדא היא הדא (תרומות ג, ח [מב ע"ב], 230 ש' 38)
  2. אמ' ר' יוחנן, בשעה שגזרו על הדמיי, לא גזרו על דברים הללו ('חלת עם הארץ וכדומה'). אמ' ר' הושעיא, אימת קדשים עליו, ואינו נותן לכהן דבר שאינו מתוקן [...] על דעתיה דר' הושעיא [...] חבר שלקח עיסה מעם הארץ והפריש חלתה, לא ('כי לא הייתה אימת קדשים עליו'). על דעתיה דר' יוחנן, היא הדא היא הדא (דמאי א, ג [כב ע"א], 119 ש' 12)
  3. אימתי גזרו על הכרשינין ('שחייבים במעשרות')? ר' יוסי [...] בימי רעבון. ר' חנניה [...] בימי דוד. אמרין, היא הדא היא הדא (חלה ד, יא [ס ע"ב], 330 ש' 1)
- על פי רוב, 'היא הדא היא הדא' מציין שאותו דין חל בשני מקרים, כבדוגמאות 1, 2 לעיל. במקרים כאלה, השלב הקודם של הסוגיה מציין במפורש או לפחות שוקל כאפשרות³¹³ שדינים שונים יחולו במקרים הנזכרים. ברם במקומות אחרים המונח מציין ששתי מסורות שלכאורה אינן זהות מצד תוכנן מתכוונות לאותו דבר, כבדוגמה 3.³¹⁴ במקרים כאלה הסוגיה איננה מציעה לפני המונח שקיימת מחלוקת בין המסורות, כנראה מפני שפשיטא שאפשרות כזו קיימת, לאור הבדלי הניסוח שבין המסורות.
- במקומות אחדים 'היא הדא היא הדא' בא מיד אחרי מונחים להצעת היסקים, כגון 'אשכח תני' ו'הדא אמרה'.³¹⁵
- ברגיל קביעות 'היא הדא היא הדא' באות ללא כל הנמקה מדוע יש להניח שהעניינים שנידונו (או דינם) זהים, וכן לא מוצע פירוט נוסף אחריהן,³¹⁶ ולכן משפטים המכילים את המונח מסתיימים בו בדרך כלל.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

אין מונח אחר המתחלף ב'היא הדא היא הדא'. עם זאת, יש דמיון רב בין מונח זה לבין הלשון *היא א היא ב'. במקומות אחדים נראה שפירוש שני המונחים זהה, אבל ברור שאין הם נרדפים,

³¹³ 'היא היא' בבבלי בא רק כדי לפשוט בעיות ששיעורן, האם דינם של שני דברים זהה אם לאו, ספק עד כמה השוואה זו תורמת להבנת המונח בירושלמי.

³¹⁴ במקום אחד, על ידי רמיזה לאפשרות במסגרת בעיה. ראה ערלה א, א (ס ע"ד), 332 ש' 10-11: 'ר' שמעון בן יקים בעא קומי ר' יוחנן, נטעו צד התחתון לסייג והעליון למאכל, צד התחתון למאכל והעליון לסייג? אמ' ליה, היא הדא היא הדא'.

³¹⁵ כיוצא בזה ראה עוד שבת ב, א (ד ע"ג), 376 ש' 21; שם ד, א (ו ע"ד), 390 ש' 17; שם ז, א (ט ע"א), 401 ש' 38, 42.

³¹⁶ 'אשכח תני' - ראה למשל דוגמה 1 לעיל ועירובין ד, יא (כב ע"א), 472 ש' 48, 49-50; 'הדא אמרה' - ראה למשל ברכות ג, ו (ז ע"א), 31 ש' 37-38; שביעית ט, א (לח ע"ד), 209 ש' 15 ומקבילות; סוכה א, ז (נב ע"ג), 640 ש' 17, 21.

³¹⁷ אולם ראה ערלה א, א (ס ע"ד), 332 ש' 10-11 ומה שהערתי על כך: מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 214. ראה גם יבמות ג, א (ד ע"ג), 841 ש' 47.

שהרי 'היא א היא ב' מתפרש לעתים באופנים שאינם קיימים אצל 'היא הדא היא הדא' (כגון הרחבת תחולת דין שנאמר במקורו בקשר למקרה מסוים למקרה אחר);³¹⁷ עיין ערכו.

ב[...]**היא מתניתא** (לפעמים בווריאציות קלות³¹⁸ או בשיבושים³¹⁹) - 'ב[מקרה מסוים] היא המקור התנאי'. מונח פרשני, נפוץ.

ספרות - אלת"י ג, עמ' 121-122; אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 813; ליברמן, ירושלמי נזיקין, עמ' 164 לש' 24; עסיס, הגהות ופירושים בירושלמי שבת, עמ' ט והערה 56; סטולמן, עירובין, עמ' 84

ב[...]**היא מתניתא** מציין שמקור תנאי³²⁰ המופיע לפני המונח מתייחס למקרה שצוין על ידי המונח, כגון:

1. [משנה: 'בעל הבית שהיה שותף לשכינים, לזה ביין ולזה ביין, אינן צריכין לערב.].

ר' בא בר כהנא רב חייה בר אשי בשם רב, בנתונים בכלי אחד **היא מתניתא** (עירובין ו, ה [כג ע"ג], 480 ש' 24)

2. [משנה: 'עונין אמן אחר ישראל המברך, [ו] אין עונין אמן אחר הכותי המברך עד

שישמע את כל הברכה.]. הא אמר יש' <ראל>, עונין אמן אע"פ שלא שמע. לא כן

תני [...] ענה ולא שמע לא יצא! - חייה בריה דרב אמ', בשלא אכל עמהן כזית

{הכא} **היא**³²¹ **מתניתא** ('שעונים אמן, כי אינו צריך לצאת') (ברכות ה, ח [יב

ע"ג], 64 ש' 34-35)

317 ראה למשל כלאים ט, ג (לב ע"א), 173 ש' 41: 'בלגרי נשים אסורין משום כלאים - היא בלגרי נשים היא בלגרי אנשים'.

318 כגון 'לא(ב)ויר עשרה היא מתניתא' (כלאים ז, ב ול ע"ד], 166 ש' 38); 'על גבי זמורה היא מתניתא' (שם, ש' 37); 'משלשה ועד ארבעה היא מתניתא' (כלאים ה, ד ול ע"א], 162 ש' 11). לעתים מצאנו 'היא מתניתא' בלי 'ב[...]' וכדומה לפני כן, אולם במקרים כאלה הביטוי אינו מציע פרשנות מצמצמת, כמקובל אחרי 'ב[...]' היא מתניתא' והווריאציות שצוינו לעיל, אלא פרשנות מסוגים אחרים. ראה למשל ברכות ב, ד (ד ע"ד], 17 ש' 32-33 ומקבילתו בתרומות א, ב (מ ע"ג], 219 ש' 45-46: 'השגרת לשון היא מתניתא' (אמנם במקבילה במגילה ב, ד [עג ע"ב], 760 ש' 41 כתוב 'באשגרת לישן היא מתניתא', אולם נראה שגרסה זו תניינית, ובעדי הנוסח הישירים לשאר המקבילות וכן במובאות בראשונים כתוב רק 'אשגרת/השגרת' [בכ"ס בתרומות - 'ואשגרת']; סוטה א, ב (טז ע"ג], 905 ש' 35: 'לשון נקי הוא מתניתא' - אינני דן כאן בשתי צורות נוספות המסתיימות ב'היא מתניתא', 'כיני מתניתא' (= 'כן היא מתניתא') ו'לצדדין היא מתניתא', שכן צורות אלו מצריכות דיון בפני עצמן, והן נידונו בערכים נפרדים (למונח האחרון עיין ערך 'לצדדין').

319 כגון 'ברועים ובקייצים הא מתניתא' (ברכות ד, ז [ח ע"ג], 41 ש' 21), וצ"ל 'ברועים [...] היא מתניתא'; 'ב [...] הדא (!) מתניתא' (כתובות ג, ז [כז ע"ד], 971 ש' 18); וראה ליד הערה 321 להלן. מכיוון שקל לאבחן שיבושי המונח (המעטים באופן יחסי ממילא) ולתקנם, ומכיוון שאין המונח משתבש בדרכים קבועות, לא הרחבתי את הריבוי על כך כאן.

320 במקום אחד נראה שהמונח מתייחס לפסוק; ראה ב"מ ו, ב (יא ע"א), 1231 ש' 21-22 (בכ"ל הבי"ת שבתחילת המונח נשמטה בטעות, אולם אות זו ישנה, יחד עם שאר המונח, בכ"א, עמ' 68, ש' 24), והשווה ליברמן, ירושלמי נזיקין, עמ' 164.

321 כן הוא בכ"ס (וכעין זה בכ"ר, 'הוא'), וברור שכן צ"ל.

ב[...]. היא מתניתא' יכול להיות מוסב על משניות (שכיח) או ברייתות.³²² בדרך כלל הלשון הבא לפני המילים 'היא מתניתא' הוא ביטוי קצר באופן יחסי, צורה שמנית (כך בדרך כלל) או צורה פעלית,³²³ אולם במקומות ספורים לשון זה הוא פרזה ארוכה באופן יחסי.³²⁴ לפעמים מוסבר אחרי המונח מדוע יש להעמיד את המקור התנאי במקרה המצוין על ידי הביטוי.³²⁵

בדרך כלל המשפט המכיל את המונח מסתיים בו, אולם לפעמים האוקימתא שהוא מציע מונגדת למקרה אחר המצוין בהמשך, בסגנון 'ב[...]. היא מתניתא, אבל/הא [...].'³²⁶ לפעמים שתי קביעות המוצעות על ידי המונח החלוקות בנוגע לאוקימתא הנכונה של מקור תנאי מסוים באות בזו אחר זו, במסגרת מחלוקת אמוראים בנידון.³²⁷ על פי רוב, ב[...]. היא מתניתא' מציע פרשנות מצמצמת 'לשמה', בדרך כלל בתחילת הדיון במקור התנאי שאליו הוא מתייחס,³²⁸ כדוגמה 1 לעיל, אולם יש שהמונח מציע פרשנות לצורך תירוצ קושיות.³²⁹

ב[...]. היא מתניתא' בא בפי אמוראים נקובי שם (כך בדרך כלל) או בפי הסתמא.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד נראה ש'ב[...]. היא מתניתא' מתחלף ב'מתניתא ב' על ידי גיוון המינוח.³³⁰ ברם על

- 322 ראה למשל מעשרות ג, ו (נ ע"ד), 275 ש' 13; יבמות י, ח (יא ע"א), 878 ש' 33-34; שבועות ו, ו (לו ע"א), 1363 ש' 29.
- 323 כגון דוגמה 2 לעיל; כלאים ב, ה (כו ע"ד), 150 ש' 46-47 ('בשזרעה לעמיר היא מתניתא'); כתובות יג, ד (לו ע"א), 1015 ש' 29 (אך ראה להלן הערה 336). - במקומות אחדים בא פועל בצורת בינוני אחרי הבי"ת שבתחילת המונח, כגון דוגמה 1 לעיל ('בנתונים בכלי אחד היא מתנית') ושבת ח, א (יא ע"ב), 415 ש' 29 ('במפנה מבית לבית היא מתניתא').
- 324 כגון ביכורים א, ד (סד ע"א), 351 ש' 15-16 ('בגוי שבא בעבירה על בת יש' היא מתנית'), כתובות יג, ד (לו ע"א), 1015 ש' 29; ב"ק ח, יא (ו ע"ג), 1208 ש' 36.
- 325 ראה למשל דמאי ג, א (כג ע"ב), 125 ש' 16 ('בעניי עם הארץ היא מתני' 'שמאכילים דמאי לעניים') - אם אמר את בעניי חבירים, נמצאת נועל דלת בפני עם הארץ'; מעשרות ג, ו (נ ע"ד), 275 ש' 13; שבת י, ב (יב ע"ג), 422 ש' 4.
- 326 ראה למשל ברכות ו, ו (י ע"ג), 53 ש' 39 ('הא'); יבמות ז, א (ח ע"א), 860 ש' 39-40 ('אבל'); ב"ק ו, ה (ה ע"ג), 1203 ש' 39, 40 (כנ"ל).
- 327 ראה למשל שביעית ט, ט (לט ע"א), 212 ש' 10-13; סוטה ו, ד (כא ע"א), 932 ש' 32-33; ב"מ ז, ט (יא ע"ג), 1233 ש' 37-39.
- 328 אך לא תמיד, כגון כתובות יג, א (לה ע"ד), 1012 ש' 49 ('ר' הילא אמר, רבי < > בעי, מסביר [!] סבר ר' דלית מתנית' באשת איש אלא באלמנה? אמ' ('אמרין'), שמואל ור' שמעון בן לקיש תריהון אמרין, באלמנה היא מתנית' וסנהדרין ז, ב (כד ע"ב), 1297 ש' 15 ('אתיא כמאן דמר מדליק את הפתילה וזורקה לתוך פיו, ברם כמאן דמר יורדת לתוך מיעיו וחומרת את בני מיעיו, בפתילה של נפט היא מתנית').
- 329 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; מעשרות ג, ו (נ ע"ד), 275 ש' 13; וכן בסגנונות כגון 'קיימה [...] ב[...]. היא מתנית' (ביכורים א, ד [סד ע"א], 351 ש' 15-16) ו'פתר לה ב[...]. היא מתנית' (פסחים ז, יא [לה ע"ב], 544 ש' 15-16).
- 330 ראה דמאי ג, א (כג ע"ב), 125 ש' 12, 16 ('אמ' ר' [יוס] [יונה], מתני' בעניי חבירים [...] ר' יוסי או', בעניי עם הארץ היא מתני').

אף הדמיון בין שני מונחים, נראה שאינם נרדפים, מכיוון שלעיתים 'מתניתא ב' מציע תירוצים לקושיות באופנים שאינם מקובלים אצל 'ב' [...]. היא מתניתא'.³³¹
במקום אחד 'ב' [...]. היא מתניתא' מתחלף ב'ב' [...]. שנו',³³² ונראה ששני המונחים קרובים מאוד במשמעותם, ואולי אף נרדפים.

גם מונחים אחרים המצמצמים תחולתן של קביעות, כגון 'הדא דתימר', 'לא אמר אלא' ו'לא שנו אלא' עשויים להתפרש כמו 'ב' [...]. היא מתניתא', אף על פי שכנראה אינם נרדפים לו.³³³
עוד נראה, שכאשר 'ב' [...]. היא מתניתא' מתרץ קושיה, הוא קרוב מאוד מצד משמעותו למונחים 'קיימה' / פתר לה / תפתר ב' כשהם מתפרשים כך.³³⁴
נראה שגם הסגנון 'ב'מקרה X' מתפרש כמו 'ב' [...]. היא מתניתא',³³⁵ ואמנם יש ששתי הצורות מתחלפות,³³⁶ וייתכן אפוא שאפשר לראות את הצורה בלי 'היא מתניתא' בסוף כצורה מקוצרת של המונח.³³⁷

היידן ר' פלוני³³⁸ – איזה ר' פלוני. מצוי.

ספרות – אלת"י א, עמ' 238, 240; מוסקוביץ, סברה תלמודית, עמ' 278 הערה 12

- 331 ראה ערך 'מתניתא ב', ליד הערות 612, 613.
- 332 ראה ב"מ א, ד (ז ע"ד), 1215 ש' 46 'ב' [...]. היא מתניתא' לעומת המקבילה בגיטין ח, ג (מט ע"ג), 1088 ש' 32 'ב' [...]. שנו' וכן צ"ל; בגוף כ"ל 'נ' [...]. שיני'.
- 333 שכן המונחים האחרים אינם תמיד מוסבים על מקורות תנאיים (פרט ל'לא שנו אלא'), והם נוטים יותר לבוא במבנים כפולים שבהם הפרשנות המצמצמת למקור שעליו מוסב המונח מונגדת לאפשרות אחרת שדינו שונה ('הדא דתימר ב'X, אבל ב'Y [...] וכדומה).
- 334 ראה גם לעיל הערה 329.
- 335 כגון ב"ק ו, ד (ה ע"ג), 1203 ש' 16-17: "השולח את הבעירה" כול'. חזקיה אמ', בשמסר לו גחלת, אבל מסר לו שלהבת חייב'.
- 336 ראה כלאים ב, ה (כו ע"ד), 150 ש' 46-47 ('בשזרעה לעמיר היא מתניתא'), אולם במקבילה בב"ב ה, א (טו ע"א), 1248 ש' 41, רק 'בזרען לעמיר' (אך דוק, שם הביטוי בא במסגרת תירוץ קושיה ולא בפרשנות לשמה, כבסוגיית כלאים); כתובות יג, ד (לו ע"א), 1015 ש' 29 ('בשטענו קנקינו'!) שמן היא מתניתא', ועיין שם גם בשאר חלקי הסוגיה, אולם במקבילה בשבועות ו, ד (לו ע"א), 1363 ש' 15, רק 'בשטענו קנקנים' (!) שמן' (וראה שם חילופי נוסח קלים נוספים, וכן שיבושים שונים). ראה גם גיוון הסגנון בסנהדרין ט, ט (כו ע"ב), 1313 ש' 42-43 (אלא אם נניח שבטעות נשמט 'היא מתניתא' מסוף המשפט, והשווה להערה הבאה): 'רב אמ', במפנים עדיו היא מתניתא', ר' יוסי בן חנינה אמ', בשאינו יכול לקבל התרייה'.
- 337 לחלופין, אפשר שהמילים 'היא מתניתא' נשמטו בטעות בחלק מן המקרים הללו, אולם בהיעדר סימוכין טקסטואליים קצת קשה לקבל אפשרות זו.
- 338 וכן וריאציות קלות שונות, כגון 'היידן' (כגון דוגמה 1 להלן), 'היי דן' (כגון דוגמה 2 להלן). – נוסף על הצורה 'היידן ר' פלוני', מצאנו בשתי סוגיות את הביטוי 'היידא מחלוקת'; ראה דמאי א, ג (כב ע"ב), 119 ש' 26 ומקבילה (וכן ציטוטו של משפט זה להלן בסוגיה [ש' 34 בסוגיית דמאי]) וע"ז ה, י (מה ע"א), 1409 ש' 5. ברם בסוגיית דמאי הנ"ל (ומקבילתה) הביטוי אינו מציע את תוכנה או את מקורה הספרותי של הדעה במחלוקת הנזכרת, כמקובל אצל 'היידן ר' פלוני' (ראה להלן), אלא מצביע על הפרובלמטיקה בעצם ההנחה שהעניין הנידון נתון במחלוקת, ושיעור המונח הוא 'איזה מחלוקת' [יש כאן?]. ואמנם, נראה שכאן מתפרש המונח כמו 'מה אנן קיימין', מונח שבא אחרי 'היידא מחלוקת' הן בדמאי והן במקבילה, כנראה בקונפליציה לעומת זאת, בע"ז המונח בא לברר את זהותם של אמוראים שנזכרו לפני כן, כמקובל אצל 'היידן ר' פלוני' ('גוי תופש במשפך [...] ר' אסי אוסר ור' אמי מתיר. גוי תופש בפי הנוד [...] ר' ירמיה בשם ר' זעירא היא

'היידן ר' פלוני' מציע שאלות ששיעורן, מהו המקור הספרותי או תוכן שיטתו של חכם מסוים שנזכר בחלק הקודם של הסוגיה בלי לפרט את תוכן דבריו, על דרך 'הי' ר' פלוני' בבבלי, כגון:

1. תני, נתפלל ולא השמיע לאזנו יצא. למי נצרכה, לר' יוסי. היידן ר' יוסי? הדא דתנינן, הקורא את שמע ולא השמיע [לאזנו יצא, ור' יוסי או' לא יצא (ברכות ב, ג [ד ע"ד], 17 ש' 26 ומקבילה)

2. ר' יוחנן בשם ר' הושעיה, הנחה מעכבת ('בביכורים'), אין קרייה מעכבת. והא תנינן: 'האוכל ביכורין עד שלא קרא עליהן' ('פטור')! – רב הושעיה רב יהודה בשם שמואל, דר' עקיבה היא ('הסובר שקריאה מעכבת'). ר' יוסי בעי, היי דן ר' עקיבה? אמ' ר' מנא, שמעית אבא תני [...] ר' עקיבה אומ' קרייה מעכבת (ביכורים א, 2 [סד ע"א], 352 ש' 30)

כמעט תמיד התלמוד עונה על שאלת 'היידן ר' פלוני' על ידי הצעת המקור הספרותי לדברי החכם הנזכר, כבדוגמאות דלעיל, או על ידי הצגת תוכן שיטתו,³³⁹ בלי ציטוט מקור ספרותי לכך.³⁴⁰ בדרך כלל התשובה לשאלה זו מוצעת מיד אחרי המונח, אולם במקומות ספורים התלמוד מתלבט או מביא מחלוקת בנוגע למקורו או לתוכן שיטתו של החכם הנזכר.³⁴¹ המקורות הספרותיים הבאים אחרי המונח מוצעים בסגנונות שונים, כגון 'היידן ר' פלוני? הדא/ההיא דתנינן [...] (דוגמה 1 לעיל), 'היידן ר' פלוני? – ר' אלמוני תני – [דברי התנא הנידון] (דוגמה 2 לעיל), ר' פלוני ד-עניין מסוים, דתנינן [...]'.³⁴² החכם ש'היידן ר' פלוני' שואל למקורו או לתוכן שיטתו ('ר' פלוני') הוא תמיד תנא.³⁴³

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

המונח 'היידן ר' פלוני' אינו מתחלף במונחים אחרים,³⁴⁴ אולם משמעותו קרובה מאוד לזו של 'הן' אשכחנן'. עם זאת, שני המונחים אינם נרדפים, שכן 'היידן ר' פלוני' מתייחס תמיד

המחלוקת [...] היידא מחלוקת? אמ' ליה, מחלוקת ר' אסי ור' אמי'. עם זאת, לשון זה שונה מ'היידן ר' פלוני' בכך שהוא מציע מחלוקת אמוראים, ודווקא מחלוקת שנזכרה בצורה מפורשת בשלב הקודם של הסוגיה! 339 חריג נמצא בכתובות ז, י (לא ע"ד), 992 ש' 46, שם התלמוד מציע שתי תשובות אפשריות לשאלת 'היידן ר' פלוני' ואת השלכותיהן האפשריות, אך אינו מפרט את המקור הספרותי לדברי התנא הנידון או את תוכן שיטתו ('היי דין ר' מאיר – בקדמיא? באחרייא? אין בקדמיא עד שיתנה, אין באחרייא אפי' התנה לא כלום'); וראה הדיון בסוגיה זו אצל ליברמן, הלכות הירושלמי, עמ' סג, אות כ.

340 ראה עירובין ו, ה (כג ע"ג), 480 ש' 28; הוריות ב, ג (מו ע"ג), 1418 ש' 31 (ושם משוּבש המונח כ'או דייק ר' מאיר' [בנספח לבבלי: 'היי הק רבי מאיר'], וצ"ל 'היידן ר' מאיר', כהגהת אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 893, הערה 1, ורבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 580). ראה גם תרומות ג, ו (מב ע"ב), 230 ש' 4, אלא שהגרסה והפירוש שם עדיין צריכים עיון.

341 ראה עירובין ג, ה (כא ע"ב), 467 ש' 48 ומקבילה ועירובין ו, ה (כג ע"ג), 480 ש' 28, שם הובאה מחלוקת באיזו שיטה של ר' פלוני מדובר. ראה גם כתובות ז, י (לא ע"ד), 992 ש' 46 (נידון לעיל הערה 339).

342 ראה עירובין ג, ה (כא ע"ב), 467 ש' 48 ומקבילה ועירובין ו, ה (כג ע"ג), 480 ש' 28.

343 לחריגים בגלל צורת המונח ('היידא מחלוקת' או 'היידן רבנן'), ראה לעיל הערה 338, ולהלן ליד הערה 345.

344 לאפשרות שהמונח מתחלף על ידי קונפליציה ב'מה אנן קיימין' ראה לעיל הערה 338.

לדברים המיוחסים לחכם נקוב שם, מה שאין כן אצל 'הן אשכחנן'. ועוד, שבניגוד ל'הן אשכחנן', בהיקריות אחדות של 'היידן ר' פלוני' ידועה רק זהותו של החכם ולא תוכן שיטתו. בשני מקומות מצאנו את הביטוי 'היידן רבנן', שלכאורה נראה כצורת משנה של 'היידן ר' פלוני'.³⁴⁵ ברם 'היידן רבני' שונה מ'היידן ר' פלוני' מצד תוכנו, שכן המונח הראשון אינו מנסה לברר מקור ספרותי לדעה של חכם או חכמים שנזכרו לפני כן, אלא את זהותם של חכמים שנשאלו שאלה מעשית.³⁴⁶

היך עבידא - 'איך עשויה, כיצד'.³⁴⁷ נפוץ.

ספרות - אלת"י א, עמ' 243-244; שם ו, עמ' 141-142; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 38; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 146; זוסמן, מבוא, עמ' לד הערה 225; לוי, מבוא ופירוש, עמ' 150; ליברמן, ספר המעשים, עמ' 378 הערה 4 (=מחקרים, עמ' 278); ליברמן, תלמודה של קיסרין, עמ' 7; מוסקוביץ, ברייתות חסרות, עמ' 11-13; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 227-270; מוסקוביץ, סוגיות מוחלפות, עמ' 39 הערה 130; ניר, גיטין פ"ה ה"ג (כב ע"א), ד"ה היא; סוקולוף, מילון, עמ' 392; רידב"ז, כללי תלמוד ירושלמי, אות ט; רידב"ז, סוכה פ"א ה"ו (ו ע"א), ד"ה חנינא בר שלמיא; ר"ש, פירוש למשנה, פאה ו, ו; שם, כלאים ב, א; תלמיד הרשב"ש לשקלים (מיוחס), עמ' 24, ד"ה נשתנה לזבח פסול

'היך עבידא' מתפרש בשתי דרכים עיקריות, בהתאם לרפרנט שלו.

א. על פי רוב, 'היך עבידא' ממחיש את הדברים שלפניו על ידי מתן דוגמה קונקרטית לדברים אלה, על דרך 'כיצד' או 'היכי דמי' בבבלי, כגון:

1. המתעסק בשבת פטור, בחלבים ובעריות חייב. היך עבידא? אמר, הרי אני קוצר

חצי גרוגרת וקצר כגרוגרת, פטור. הרי אני אוכל חצי זית ואכל כזית, חייב, הרי אני מתחמם בה והערה בה, חייב (שבת יא, ו [יג ע"ב], 426 ש' 39)

2. יש קטן נימול ליומו. היך עבידא? ילדה ואחר כך נתגיירה, נימול ליומו (שבת יט, ה [יז ע"ב], 447 ש' 33)

3. ר' ירמיה בעי, הוא ובנו מהו שיצטרפו בכלאים? היך עבידא? הוא לביש מנין דעמר

ובריה לביש מאנין דכיתן, נסב פיסקי דעמר ועגלה על תריהון [...] ר' חגי בעי,

הוא עצמו מהו שיצטרף בכלאים? היך עבידא? הוא לבוש דרדסין דעמר בחדא

ריגלייא ודרדסין דכיתן בחדא ריגלייא (כלאים ט, ז [לב ע"ד], 178 ש' 21, 23)

'היך עבידא' במובן זה מדגים קביעות (כברוגמאות 1, 2; שכיח מאוד), בעיות,³⁴⁸ וכנראה גם

³⁴⁵ ראה ברכות ב, ו (ה ע"ב), 21 ש' 9-10 (ושם 'איילן רבנן', אולם במקבילה במו"ק ג, ה [פב ע"ד], 817 ש' 11, 'היידן רבנן'; כתובות ט, א (לב ע"ד), 997 ש' 39-40 ('היי לון רבני').

³⁴⁶ ראה למשל סוגיית ברכות שצוינה בהערה הקודמת: 'ר' חמא אבוי דר' אושעיא הוה ליה עובדא, שאל לרבנן, ואסרון. ר' יוסי בעי, איילן רבנן, רבנן דהכא או רבנן דרומיאי?.'

³⁴⁷ לאור כתיב המונח - 'עבידא' (או 'עבירה') כמעט בכל מקום בירושלמי, לרבות קטעי הגניזה - מסתבר שלפנינו צורה סבילה, ולכן אין לפרש את המונח במובן 'כיצד הוא עושה', כפי שהציע ליברמן, תלמודה של קיסרין, עמ' 7.

³⁴⁸ ראה למשל דוגמה 3 לעיל; דמאי ד, ב (כג ע"ד), 128 ש' 43; כתובות ב, י (כו ע"ד), 966 ש' 3.

קושיות.³⁴⁹ הסגנון המקובל כשהמונח מתפרש כך הוא: 'הקטע שידגם] - היך עבדא - ציור לקטע המודגם³⁵⁰ - [לפעמים מונח כדוגמת 'הרי / הדא היא דתנינן' וכדומה,³⁵¹ ואחר כך חזרה על הקטע המודגם].

'היך עבדא' בהוראה זו יכול להיות מוסב על מקורות תנאיים או על מקורות אמוראיים.³⁵² בדרך כלל 'היך עבדא' מציע קטעים אנונימיים, שמן הסתם הם ממוצא אמוראי, אולם לעתים הוא מציע ברייתות.³⁵³ ואמנם, יש רגליים להנחה שלפעמים הן הקביעה המודגמת והן ההדגמה הן חלקים מברייתא אחת,³⁵⁴ ואפשר אפוא שהמינוח שהופיע בברייתות אלו במקורן ('כיצד') הומר ב'היך עבדא' מחמת עיבוד המינוח.

במקרים רבים הציור ש'היך עבדא' מציע נחוץ ולפחות תורם להבהרת העניין שנידון, אולם לעתים ציור זה נראה טריוויאלי ולמעשה מיותר.³⁵⁵ מסתבר ש'ציורים' כאלה נוספו מטעמים דידקטיים - לצורך מתן תוספת הבהרה ללומדים.

349 ראה ברכות ח, א (יא ע"ד), 60 ש' 14, 23, וכפירוש הרא"ף שם (והשווה מוסקוביץ, מינוח, עמ' 253-259). אמנם המונח חסר בגוף כ"ל בשני המקומות והושלם על ידי המגיה, אולם המונח ישנו בכ"ר ושמא משם לקחו המגיה?]. בכ"ס ובראשונים, ואין סיבה לפקפק במקוריותו; השווה מוסקוביץ, מינוח, עמ' 253, הערה 13, וזוסמן, מבוא, עמ' לר, הערה 225.

350 בדרך כלל ציור זה בא בדברי הסתמא, אולם במקומות ספורים הוא מוצע על ידי אמוראי; ראה תרומות ו, א (מד ע"א), 238 ש' 50 (ר' זעירא בשם ר' חנינה); ערלה ב, ז (סב ע"ב), 341 ש' 44 (ר' יוסי ביד' בון ר' אבהו בשם ר' יוחנן); וכתובות ה, א (כט ע"ג), 980 ש' 23 (גידול בשם רב).

351 כגון כלאים ה, ה (ל ע"א), 162 ש' 17-18 (מוסב על המשנה: 'הנוטע ירק [...] הרי זה מקדש ארבעים וחמש גפנים'); 'היך עבדא שובע שורין מן שובע שורין [...] הדא היא דתנינן, "הרי היא [!] מקדש ארבעים וחמש גפנים"; נדרים יא, ט (מב ע"ד), 1051 ש' 30 ('היינו'; וברור שצ"ל 'אהנו', הצורה הארץ-ישראלית, במקום 'היינו' הבבלי; השווה ערך 'אהנו', הערה 4); שבועות א, א (לב ע"ד), 1339 ש' 28, 32 ('הרי', פעמיים) [בפעם השנייה נשמט 'עבדא', אך המונח ישנו בשירי הירושלמי, עמ' 264, ש' 16].

352 מקורות תנאיים - ראה למשל כלאים ד, א (כט ע"א), 157 ש' 32 (מוסב על המשנה); שבועות ד, ו (לה ע"ד), 1356 ש' 15, 19 (מוסב על ברייתא); נדה א, א (מט ע"א), 1434 ש' 4 (מוסב על המשנה). מקורות אמוראיים - ראה למשל דוגמה 3 לעיל; כלאים ה, ז (ל ע"א), 163 ש' 5; שבועות ז, א (לז ע"ג), 1365 ש' 40. (כמובן, אינני מתייחס כאן למקורות אנונימיים, שאי אפשר לקבוע בבירור מה מוצאם הכרונולוגי).

353 ראה תרומות ב, א (מא ע"ב), 224 ש' 45 ומקבילה (השווה תוספתא, תרומות ג, ז [מהדורת ליברמן, עמ' 117]; ואין כאן מקומו להאריך); יומא א, ב (לח ע"ד), 564 ש' 19 (השווה תוספתא, יומא א, ה [מהדורת ליברמן, עמ' 221]); יבמות טו, ה (טו ע"ב), 900 ש' 18 ומקבילות (השווה תוספתא, יבמות יד, א [מהדורת ליברמן, עמ' 150]), ושבועות ד, ו (לה ע"ד), 1356 ש' 15, 19 (השווה תוספתא, שבועות ב, ה [מהדורת צוקרמנדל, עמ' 447] והברייתא בבבלי, שבועות לג ע"ב). ושם הוא הדין לקידושין ב, א (סב ע"א), 1161 ש' 12, אלא שהלשון שם תוקנה בשל עיבוד המינוח, ראה בבלי, קידושין מג ע"א; ועדיין צריך עיון.

354 כן נראה בנוגע לסוגיות יומא, יבמות ושבועות שנזכרו בהערה הקודמת, וייתכן שהוא הדין לסוגיית תרומות (שם).

355 כגון ערלה ב, ב (סב ע"א), 339 ש' 12: 'פשיטא שדיעתו מתרתו; ידיעת חבריו מהו שתתירו? היך עבדא? הוא לא ידע בה, חבריו ידע בה'; שביעית י, ד (לט ע"ד), 215 ש' 4. אפשר שכך יש לפרש גם בשביעית ג, ה (לד ע"ג), 187 ש' 45 (והשווה מה שנתקשה בזה י' פליקס, ירושלמי שביעית, א, ירושלים תשמ"מ, עמ' 193-194).

ב. לפעמים 'היך עבדא' מוסב על מחלוקות או על זוג אפשרויות שהועלו בשלב הקודם, ואז הוא מציע נפקות ביניהן,³⁵⁶ על דרך 'מאי בינייהו' בבבלי, כגון:³⁵⁷

4. [משנה: 'העומר שיש בו סאתים ושכחו אינו שכחה'.] כת' יב: 'כי תקצר קצירך בשדך ושכחת עומר בשדה' – עומר שאת יכול לפשוט ידך וליטלו – ייצא זה שאין את יכול לפשוט ידך וליטלו.³⁵⁸ אית תניי תני, 'ושכחת עומר' – ולא גדיש. **היך עבדא?** שכח עומר אחד בצידו ('של העומר שיש בו סאתים'): אין תעבדינה ('לעומר שיש בו סאתים') עומר, דברי הכל שכחה ('כשכחת עומר בצד עומר'). ואין תעבדינה גדיש, מחלוקת שמי והלל ('לעיל משנה א, בקשר לשכחת עומר בצד גדיש') (פאה ו, ה [יט ע"ג], 103 ש' 41)

הסגנון המקובל אצל 'היך עבדא' בהוראה זו הוא: 'שתי האפשרויות' – היך עבדא – [מקרה הנפקות] – על דעתיה דר' פלוני / אין תעבדינה [...] על דעתיה דר' אלמוני / אין תעבדינה [...], מעין הסגנון המקובל אחרי 'מה נפיק מביניהון' (עיין ערכו). נוסף על הוראות המונח שצוינו לעיל, בשני מקומות 'היך עבדא' מתפרש כנראה במובן 'למה, מה טעמא',³⁵⁹ ברם גם במקומות אלו המונח מדגים את הדברים שמופיעים לפניו על ידי מתן 'ציור'.

במקום אחד³⁶⁰ המונח מתפרש במובן 'כיצד יש לעשות', אך מסתבר שלפנינו שיבוש, וצ"ל 'היך [או: היכי] עבד' במקום 'היך עבדא'.

'היך עבדא' בכל הוראותיו בא בדברי סתם התלמוד.

356 ייתכן שאפשר לראות הוראה זו של המונח כהרחבת הוראתה הראשונה, שכן גם בהוראה זו 'היך עבדא' מציע ציור לאמור לפניו (והשווה כיוצא בזה בקשר למונח הדומה בבבלי 'היכי דמי', וכדברי רש"י לבבלי, ב"ק קז סע"ב: 'היכי דמי, כלומר למאי נ"מ'). – על הוראה זו של המונח כבר הצביע הר"ש משנץ בפירושו למשנה, פאה ו, ו (והשווה פירוש הריב"מ"ץ, שם [מהדורת זק"ש, עמ' לא], שמביא את הירושלמי בפרפרזה [כדרכו]: 'מאי איכא [!] בין מאן דעבדיה' וכו'), וכן רידב"ז, כללי תלמוד ירושלמי, אות ט.

357 נוסף על הדוגמה הרשומה בפנים, ראה למשל פאה ג, ט (יז ע"ד), 94 ש' 14-15; תרומות ב, ג (מא ע"ג), 226 ש' 28 ומקבילה; יבמות ג, ד (ד ע"ד), 843 ש' 50.

358 ההוספה היא על פי כ"ד, ונראה שעיקר גרסה זו מוכרח מצד העניין.

359 ראה נדרים ט, ד (מא ע"ג), 1044 ש' 17: 'כת' לא תקום ולא תטור את בני עמך. היך עבדיה? הוה מקטע קופר ומחת סכינא לידי, תחזור ותמחי לידיה?' (ועיין שם בפני משה), וראה גם כלאים ב, ב (כו ע"ד), 150 ש' 15; ואמנם, בהבאה-פרפרזה מסוגיה זו שבפירוש הריב"מ"ץ למשנה (מהדורת זק"ש, עמ' פז): 'מאי טעמא אתר דורע [...] (ויושם לב, שבביאור הגר"א מחק את ה'היך עבדא' מסוגיה זו, כנראה מפני שסבר שאין כאן שימוש אוטנטי במונח).

360 ראה הוריות ג, ז (מח ע"א), 1427 ש' 32 (והשווה פני משה ורידב"ז שם, וליברמן, תלמודה של קיסרין, עמ' 7). ניתוח שאר הסוגיות שבהן הוצע לפרש כן מראה שאין הכרח לפרש כך בשום מקום; ראה מוסקוביץ, מינוח, עמ' 235-236, ובנסמן שם.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

נראה שבמקום אחד 'היך עבידא' מתחלף בלשון 'כיצד'.³⁶¹ נוסף על כך, במקומות אחדים 'היך עבידא' בא במקום 'כיצד' על ידי עיבוד המינוח.³⁶² כש'היך עבידא' מוסב על מחלוקות ומציע נפקותות, הוא מתפרש כמו 'מה נפיק מן ביניהון'. לא מצאתי הבדלים בין שני המונחים במקרים כאלה, אולם גם לא מצאתי חילופים ביניהם. במסכת נזיקין, המונח 'מהו' עשוי להתפרש כמו 'היך עבידא' שבשאר הירושלמי³⁶³ ('היך עבידא' אינו מופיע במסכת נזיקין³⁶⁴), אף על פי ש'מהו' בא גם בהוראתו הרגילה במסכת זו.³⁶⁵ הצורה 'היכי עביד' ³⁶⁶ ('כיצד הוא עושה') דומה מבחינה צורנית-חיזונית ל'היך עבידא', אולם צורות אלו אינן נרדפות, לא מבחינה מילולית ולא מבחינה טרמינולוגית. עם זאת, ייתכן שבמקומות ספורים 'היך עבידא' נשתבש ל'היכי עביד'.³⁶⁷ לפעמים הביטוי 'מה אית לך' ממחיש דברים שלפניו, ואזי הוא דומה קצת ל'היך עבידא'. ברם מונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'היך עבידא' רגיל להציע משפטים שלמים הכוללים נושא ונשוא (אף על פי שאינו תמיד בא בסגנון זה), ואילו 'מה אית לך' רגיל להמחיש מקרים,³⁶⁸ ולכן הדוגמאות שהוא מציע מנוסחות ברגיל³⁶⁹ כשמות עצם או כפרזות שמניות. פרט למונחים שצוינו לעיל, לא מצאתי חילופים ברורים בין 'היך עבידא' למונחים אחרים או מונחים אחרים המתפרשים כמוהו בבירור.³⁷⁰

361 ראה ר"ה א, א (נו ע"ג), 661 ש' 35 ('היך עבידא'), אולם במובאה בקונטרס אחרון (שרידי הירושלמי, עמ' 313) 'הא כיצד'. ראה גם תרומות ד, ד (מב ע"ד), 232 ש' 21 – לפנינו 'היך עבידא', אולם במובאה הפרוזה שבפירוש המשנה לריב"מ"ן (מהדורת זק"ש, עמ' רלז), 'כיצד'.

362 ראה לעיל הערה 353.

363 עיין ערך 'מהו', הערה 314.

364 ראה עוד להלן הערה 366.

365 עיין ערך 'מהו', הערה 315.

366 ראה ליברמן, תלמודה של קיסרין, עמ' 8, וכן ב"ב ו, ז (טו ע"ג), 1251 ש' 32 – בכ"ל משוכש כ'אינו עבר', אולם בכ"א, עמ' 97 ש' 48, 'היאך עביד'; ודוק, ביטוי זה מקביל ל'כיצד הוא עושה' שבשורה הקודמת שם.

367 ראה לעיל הערה 360.

368 אך לא תמיד, כגון שכת ב, ה (ה ע"א), 379 ש' 39–40 [...] עד שיהא לו צורך בגופה שלפתילה [...] מה אית לך צורך בגופה של פתילה? [...] שכן שמשי אומנין מחרכין לין).

369 ולכן לדוגמה 'המתעסק בשבת פטור [...] היך עבידא? אמר הרי אני קוצר חצי גרוגרת וקצר כגרוגרת, פטור' (שבת יא, ו יג ע"ב), 426 ש' 39 = דוגמה 1 לעיל), ולעומתו: 'תרומה שאין הכהנים מקפידין עליה אחד מששים – מה אית לך? כגון תרומת הכליסין והחרובין'.

370 בב"ק ה, ט (ה ע"א), 1201 ש' 20, 'היך איפשר', אולם במובאה ברשב"א (בחידושי לב"ק נא ע"א, ד"ה כגון שעקרו [מהדורת ליכטנשטיין, עמ' רעז]), 'היאך עבידא', ברם נראה שזוהי גרסה תניינית, שמקורה בסוג של אשגרה מעלמא או תיקון מדעת, שבו הומר הביטוי הנדיר 'היך אפשר' בביטוי הנפוץ יותר 'היך עבידא'; השווה ליברמן, תלמודה של קיסרין, עמ' 7, הערה 1. 'תרה מזאת', 'היך עבידא' אינו בא כלל במסכת נזיקין. (אמנם שני הלשונות עשויים להתאים כאן מצד משמעותם, שכן 'היך אפשר' מתפרש כמו 'היכי משכחת לה' בבבלי, ומונח כזה עשוי בהחלט להלום את ההקשר בסוגייתנו, וכן בחלק מן המקומות האחרים שבהם כתוב 'היך עבידא' או 'כיצד'). ראה גם ב"ק ח, א (ו ע"ב), 1206 ש' 36, שם נראה כי המונח 'והיכי' (המיוחד למסכת נזיקין; עיין ערכו) מתפרש כמו 'היך עבידא', אולם מדובר כאן בשימוש חריג, שכן הלשון 'והיכי' מתפרש בדרך כלל כמו 'מה אנן קיימין' (מונח המציע דיון דיאלקטי), ולא כמו 'היך עבידא'. – לחילוף נוסף בין

הכא את/הוא/אינון/אתון אמר(ין)³⁷¹ [...] והכא את/הוא/אינון/אתון אמר(ין) (ה'הכא אתמר'³⁷² ווריאציות קלות;³⁷³ 'הכא אתמר'³⁷⁴) – 'כאן אתה (הוא/הם/אתם) אומר(ים) [...] וכאן אתה (הוא/הם/אתם) אומר(ים)'. מונח להצעת קושיות, מצוי.

ספרות – אלת"י א, עמ' 858–860,³⁷⁵ 882, 884; שם ג, עמ' 250–251, 252, 253; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 28; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 52, 248; זוסמן, תורה שבעל פה, עמ' 260 הערה 14; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 105 הערה 13

'הכא את אמר' מצביע על סתירה בין שני מקורות ספרותיים, כגון:

1. [משנה: 'האורג מלוא הסיט [...] משער נזיר ומפטר חמור בשק, ידלק השק'.] תמן תנינן ('משנה, תמורה ז, ד–ו'), אילו הן הנשרפין ותנינן אלו הן הנקברין ('שער נזיר ופטר חמור'). **הכא את אמר** ('בערלה') ישרפו, **והכא את אמר** יקברו! – אמ' ר' יוחנן, כאן בשק כאן בשיער (ערלה ג, ב [סג ע"א], 345 ש' 25–26)
2. [משנה: 'המורדת על בעלה פוחתין לה מכתובתה שבעה דינרין בשבת [...] המורדת על אשתו מוסיפין לה על כתובתה שלושה דינרין בשבת'.] **הכא את מר** שבעה ('במורדת'), **והכא את מר** שלשה ('במורד')! – אמ' ר' יוסי בר חנינא, היא, על ידי שהיא חייבת לו שבע, הוא פוחת ממנה שבעה, והוא, על ידי שהוא חייב לה שלשה, הוא מוסיף לה שלשה (כתובות ה, י [ל ע"ב], 985 ש' 1–2)

'הכא את אמר' מצביע על סתירות בין מקורות שונים, וזאת בשני אופנים עיקריים: (א) לפעמים לא ברור איזה הבדל יש בין המקורות הסותרים לכאורה, כבדוגמה^{1, 376} ועל כן פתרון הסתירה כרוך במציאת הבחנה בין המקרים הסותרים, ובכלל זה ייחוס המקורות הסותרים לתנאים שונים;³⁷⁷

'היכ' ו'היך עבדא' המצוי ברש"ס, שקרוב לוודאי שאינו גרסה מקורית, ראה ליברמן, תלמודה של קיסרין, עמ' 7–8, הערה 1.

371 להלן יכונה מונח זה 'הכא את אמר', למען הקיצור.

372 ראה למשל שרידי הירושלמי, 96 ש' 15 (וראה גם תעתיק החלק הראשון של המשפט בקטע הגניזה כפי שהובא במהדורת האקדמיה, עירובין ג, ג [כא ע"א], 466 ש' 28; שם עמ' 122 ש' 1; כ"א, עמ' 44 ש' 70 ועמ' 45 ש' 71.

373 למשל, 'את מר' (כגון דוגמה 2 להלן וב"מ א, ו [ח ע"א], 1216 ש' 40) או 'תמר' (שרידי הירושלמי, עמ' 121 ש' 15).

374 כגון יבמות י, יז (יא ע"ב), 880 ש' 35 (בהגהת המגיה); כתובות א, ו (כה ע"ג), 958 ש' 22–23; כ"א, עמ' 33 ש' 4 (אולם בכ"ל שם, ב"ק ט, א ו [ע"ד], 1208 ש' 45–46, 'הכא את מר [...] והכא את מר'). ראה גם יבמות טו, ט (טו ע"ב), 901 ש' 3–4 (בר"ו) – 'הכא תימר', וכעין זה בקטע זוסמן שם, עמ' 106 ש' 21–22.

375 בערך זה מחבר הקונקורדנציה הביא את הצורות 'הכא את אמר' ווריאציות ו'תמן את אמר' ביחד ללא הבחנה.

376 כיוצא בזה ראה עוד למשל דמאי א, ג (כב ע"א), 118 ש' 47–48; סוכה א, א (גב ע"ב), 638 ש' 47–48; יבמות ג, י (ה ע"א), 845 ש' 38.

377 ראה למשל שביעית ז, ח (לו ע"ג), 204 ש' 11 ('תדין תניין אינון'); יבמות ג, י (ה ע"א), 845 ש' 38 ('הכא את או' [...] והכא את או' [...]! – הא דאת אמר חולצת, ר' מאיר ור' שמעון, והן דאת אמר מתייבמת ר' שמעון ורבנן); גדרים ב, ד (לו ע"ג), 1024 ש' 18–19 ('תדין תניין אינון').

(ב) לפעמים ברור שהמקרים שהושוו זה לזה הם שונים, אלא שלא ברור מדוע יש הבדל ביניהם, כבדוגמה 2 לעיל;³⁷⁸ אזי המונח מתפרש כמו 'מאי שנא X מאי שנא Y' בבבלי.

'הכא את אמר' רגיל להצביע על סתירות בין מקורות תנאיים, משניות או ברייתות;³⁷⁹ בין חלקים שונים של אותו מקור תנאי;³⁸⁰ ובין דיוקים העולים ממקורות תנאיים.³⁸¹ במקומות אחרים המונח מצביע על סתירות בין דברי אמוראים.³⁸²

ברגיל המקורות הסותרים מוצעים לפני המונח, ואחרי המילים 'את אמר' בא קיצור או פרפרזה של החלקים הסותרים במקורות הנ"ל. אחרי המונח בא ברגיל תירוץ לסתירה (או הסבר מדוע יש הבדל בין המקרים השונים, כאשר המונח מתפרש בהוראתו השנייה המתוארת לעיל). במקרים רבים, תירוצים אלה מוצעים בלשונות כגון 'כאן [...] כאן',³⁸³ 'הן דתימר [...] הן דתימר',³⁸⁴ וכדומה.

במקום אחד נראה שלמונח הוראה מיוחדת ולמעשה יחידאית: כאן הוא מצביע על כפילות מיותרת ולא על סתירה בין מקורות שונים,³⁸⁵ על דרך *למה תנינא תרין זמנין* או *ולא כבר תנינא בירושלמי (עיין ערכיהם) או 'תנינא חדא זימנא' בבבלי.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

'הכא את אמר' אינו מתחלף במונחים אחרים בירושלמי, ככל שידוע לי.³⁸⁶ עם זאת, נראה שהמונח

378 כיוצא בזה ראה עוד למשל פאה ה, א (יח ע"ד), 98 ש' 14-15; כתובות ח, ט (לב ע"ב), 995 ש' 9-10; ב"ק ח, ג (ו ע"ב), 1207 ש' 24-25.

379 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; דמאי ב, ד (כג ע"א), 124 ש' 12; ב"מ ב, ב (ה ע"ב), 1217 ש' 43.

380 ראה למשל דמאי ג, ד (כג ע"ג), 127 ש' 29; פסחים ה, י (לב ע"ד), 529 ש' 14-15; יבמות ד, ג (ה ע"ד), 848 ש' 33-35.

381 ראה למשל כלאים ב, ב (כו ע"ד), 150 ש' 7-8; שקלים א, ה (מו ע"ב), 605 ש' 44; נדרים ב, ד (לו ע"ג), 1024 ש' 18-19.

382 כגון נדרים יא, יג (מב ע"ד), 1052 ש' 18 וב"ק ח, ד (ו ע"ב), 1207 ש' 43-44. בב"מ א, ו (ח ע"א), 1216 ש' 40 המונח מצביע על סתירה בין דיוק בדברי אמורא למשנה.

383 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; דמאי ג, ד (כג ע"ג), 127 ש' 29; שקלים א, ה (מו ע"ב), 605 ש' 44.

384 כגון יבמות ג, י (ה ע"א), 845 ש' 38; ב"ק ט, א (ו ע"ד), 1208 ש' 45-46; ב"מ ב, ב (ח ע"ב), 1217 ש' 43.

385 ראה ברכות ז, א (יא ע"א), 55 ש' 12-13: 'שלשה שאכלו כאחת חייבין לזמן כול'. הכא (במשנה ד בפרקין) איתמר [!] אין רשאיין (לחלקן), וכה (במשנתנו) איתמר [!] חייבין לזמן! - שמואל אמ', כאן בתחילה כאן בסוף (ועיין עוד שם בהמשך). השווה כבר פסקי הרא"ש, ברכות ז, כט, שפירש: 'כלומר, מאי קמ"ל, היינו רישא'. אמנם פרשנים אחרים פירשו את המונח לפי הודאתו הרגילה, כמצביע על סתירה; דאח כבד תוספות, ברכות מה ע"א, ד"ה שלשה שאכלו (ובעקבותיהם אצל אחרים, כגון רש"ס ופני משה; אך דוק, גם התוספות הבינו ככל הנראה ב'הוה' אמינא' שלהם שקושיית הירושלמי מתפרשת כמו 'תנינא חדא זימנא' שבבבלי), אולם פירוש נראה זה רחוק; עיין שם היטב.

386 עם זאת, הוא מתחלף בלשון 'למה [...] למה' בב"ד; ראה כתובות ה, י (ל ע"ב), 985 ש' 1-2 = דוגמה 2 לעיל ('הכא את מר [...] והכא את מר'), לעומת המקבילה בב"ר נב, יב (מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 552), 'למה [...] למה'. כמו כן, מצאנו חילוף בין שתי הצעות של אותה סוגיה, שבאחת מהן הדברים מוצעים בסגנון 'תמן תנינא' - [ציטוט ממקור ספרותי] - הכא את אמר - [תוכן המקור הראשון] - והכא את אמר - [תוכן המקור השני], ואילו בשנייה הקושיה מנוסחת בסגנון: 'תמן תנינא' - [המקור] - וכא את אמר הכין; ראה פסחים ו, א

מתפרש כמו מספר מונחים אחרים בירושלמי, בהתאם להוראתו: יש שהוא מתפרש כמו 'תמן את אמר [...] והכא את אמר'³⁸⁷ (כשהוא בא בהוראתו הראשונה), ויש שהוא מתפרש כמו *מה בין [...] מה בין' (כשהוא בא בהוראה השנייה). עם זאת, ברור שמונחים אלה אינם נרדפים ל'הכא את אמר' [...], מכיוון שהם משקפים רק חלק מהוראותיו של מונח זה. כמו כן אפשר ש'הכא את אמר' מתפרש כמו הצורה הנדירה *הכא את אמר [...] ולהלן את אמר', המזדמן בסוגיה אחת במסכת נזיקין,³⁸⁸ אלא שלאור נדירותה של הצורה האחרונה קשה לקבוע מסמרות בנידון.

והכא/וכא³⁸⁹ ('אוף/אף הכא',³⁹⁰ ואמנם במקומות אחדים שתי הצורות הללו מתחלפות;³⁹¹ 'וכא')³⁹² – גס/אף כאן. נפוץ.

ספרות – אלת"י ב, עמ' 103–104, 105 ('אוף/אף הכא'); שם ג, עמ' 254–257 ('והכא');³⁹³ שם ד, עמ' 502 ('וכאן'); אפשטיין, לשרידי הירושלמי, עמ' 135 (=מחקרים, עמ' 277); אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 416 הערה 1, 456 הערה 8, 512 הערה 10, 514 הערה 31, 589

-
- (לג ע"ב), 531 ש' 36–37 ('הכא את אמר [...] וכא את אמר') לעומת מקבילתו בעידובין י, יב (כו ע"ג), 495 ש' 41–40 ('תמן תנינן [...] והכא את אמר הכין'). ראה גם להלן הערה 387.
- 387 לא מצאתי הבדלים ברורים בין שני המונחים מצד משמעותם כש'הכא את אמר' מתפרש בהוראתו הראשונה. (לא מצאתי 'תמן את אמר [...] המצביע על סתירה בין שני חלקים של אותו מקור, כמצוי אצל 'הכא את אמר'). ראוי לציין, שאף על פי שלא מצאנו חילופים בין שני מונחים אלה, קיימים חילופים בין המונחים הדומים (מבחינה חיצונית-צורנית) 'תמן [...] הכא' ו'הכא [...] הכא' (= 'כאן [...] כאן'), עיין ערכיהם.
- 388 ראה ב"ק ז, י (ו ע"א), 1206 ש' 29 (לפי ההשלמה שבמהדורת האקדמיה על פי כ"א) ומקבילתו בב"ב ב, ה (יג ע"ג), 1241 ש' 48–49.
- 389 ראה אלת"י ג, עמ' 254–257. אפשטיין קובע ש'והכא' אינו לשון ירוש', וצ"ל: 'וכא' (מבואות לספרות האמוראים, עמ' 514, הערה 31; ההדגשה במקור), אולם קשה לשלול את מקוריותו של 'והכא'; ואמנם לפי אפשטיין, שם, עמ' 416, הערה 1, "וכא" במקום "והכא" [...] נכון יותר' (ההדגשה שלי), וכן נראה עיקר. (כאן קבענו 'והכא' כצורה העיקרית, מכיוון שהיא הצורה הנפוצה ביותר.) – ערך זה עוסק במונח 'והכא' לבדו, ולא בצירופים כגון 'תמן [...] והכא' (המתפרש כמו 'תמן [...] ברם הכא'; עיין ערכו) או 'והכא מה אית לך' (עיין ערך 'מה אית לך', דוגמאות 3–4).
- 390 ראה אלת"י ב, עמ' 103–104, 105. לפי אפשטיין, 'לשון "אף הכא" אינו לשון ירוש' [...] כהוגן: 'וכא' (מבואות לספרות האמוראים, עמ' 512, הערה 10; ההדגשות במקור), ומדבריו נראה שלא רק הצורה 'אף הכא' היא תניינית, אלא גם 'אוף הכא' (השווה שם, עמ' 456, הערה 8). ברם לאור שכיתותה של הצורה 'אוף הכא' (ורדק, התיבה 'אוף', וכנראה גם 'אף', רווחת בארמית הגלילית; ראה סוקולוף, מילון, עמ' 41), ולאור העובדה שהצורה 'אוף/אף הכא' מזדמנת גם בקטעי גניזה (כגון שרידי הירושלמי, עמ' 94 ש' 12 וקטע ליינגר, עמ' רסט ש' 6, 26), נראה שאין הכרח להניח שהצורה 'אוף/אף הכא' היא משנית. עם זאת, ראוי לציין שלעיתים 'א(ו)ף הכא' בא בהגהת המגיה כ'תיקון' במקום 'והכא' שבגוף כ"ל, כגון בתרומות ט, ו (מו ע"ד), 254 ש' 9 (בביטוי 'והכא כן' [כן צ"ל]; ראה אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 456, הערה 8 והראשונה) וקידושין ד, ח (סו ע"א), 1185 ש' 19. – במקומות ספורים בא המונח בצורה 'ואוף/ואף הכא' (ראה אלת"י ב, עמ' 105), ואפשר שצורה זו היא קונפליציה של שתי הצורות העיקריות של המונח, 'והכא' ו'אוף הכא'; השווה מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 197, הערה 75.
- 391 לרוגמאות ראה מוסקוביץ, מינוח, עמ' 71, 77, 84.
- 392 ראה אלת"י ד, עמ' 502, ולהלן, בקשר להוראה השנייה של המונח.
- 393 אולם רבות מן הרוגמאות בערך זה מנוסחות 'תמן [...] והכא', וראוי היה לדון בהן בנפרד (השווה ערך 'תמן [...] ברם הכא').

לש' 54; זוסמן, שקלים, עמ' 30, 31 הערה 99; ליברמן, ירושלמי הוריות, עמ' 295 (=מחקרים, עמ' 248); מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 197 הערה 75; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 71, 74, 77, 84, 91; מוסקוביץ, סברה תלמודית, עמ' 248, 270; מוסקוביץ, סוגיות מצוטטות, עמ' 34 הערה 15; רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 36; שרמר, עוד פירור, עמ' 40

'והכא' בא בשתי הוראות.

א. 'והכא' בא בסוף היסקים המבוססים על אנלוגיות, כדי לציין שדין או קביעה הבא לפני כן חל או אמור לחול גם במקרה אחר, על דרך 'הכא נמי' בבבלי, ³⁹⁴ כגון:

1. ולנטילת ידים אדם מהלך ארבע מילי [...] הדא דא'תא אמר³⁹⁵ לפניו, אבל לאחריו אין מטריחין עליו. שומרי גנות ופרדיסים מה את עבד להון, כלפניהן? כלאחריהן? נשמעינה מן הדא: 'האשה יושבת וקוצה חלתה ערומה' [...] והדא אשה לא בתוך הבית היא יושבת, ואת אמר אין מטריחין עליה! וכא ('בשומרי גנות') אין מטריחין עליו (ברכות ח, ב [יב ע"א], 61 ש' 11 ומקבילה)
2. [משנה: 'מצודות חיה ועופות ודגים שעשאן מערב יום טוב, לא יטול מהן ביום טוב אלא אם כן ידוע שניצודו מבעוד יום'.] אם נתקלקלה המצודה, דבר בריא שניצודו מבעוד יום [...] וחש לומ' שמא לא ניצודו מבעוד יום! – אמ' ר' יוסי ביר' בון, בפורש בחורשין ('שחיות מצויות שם, ומן הסתם ניצודו מבעוד יום'). תדע לך שהוא כן, דתנינן 'דגים'; ודגים לא במקום שהן מצויין? והכא, במקום שחיה ועוף מצויין (ביצה ג, ב [סב ע"א], 693 ש' 14 ומקבילה)
3. חוסם פרתו שלחבירו [...] לוקה ומשלם [...] מהחסימה הראשונה נתחייב מלקות, ומיכן ואילך לתשלומין. התיב ר' עזרא קומי ר' מנא, המצית גדישו שלחבירו בשבת, משיבולת הראשונה נתחייב מיתה, מיכן והילך לתשלומין; ולית את אמר הכין, אלא על כל שיבולת ושיבולת יש בה התריית {מכות} 'מיתה'³⁹⁶ והתריית תשלומין ('ופטור מתשלומין')! ואוף³⁹⁷ הכא, על כל חסימה יש בה התריית מכות והתריית תשלומין ('וצריך להיות פטור מתשלומין')! (תרומות ז, א [מד ע"ד], 242 ש' 19 ומקבילה)

394 ואמנם בנוסחים המוגהים של מסכת שקלים ('נוסח ב') יש שבא 'הכא נמי' במקום 'אוף הכא' שבנוסחים הבלתי מוגהים ('נוסח א'); ראה זוסמן, שקלים, עמ' 30, 31 הערה 99. כמו כן, יש שני מקומות שכתוב 'והכא' בגוף כ"ל, אולם המגיה הוסיף 'נמי', קרוב לוודאי בהשפעת הבבלי; ראה יבמות ד, א (ה ע"ג), 846 ש' 33 ושם ט, ו (י ע"ב), 874 ש' 26.

395 תיבה זו נמחקה שלא כדין על ידי המגיה.

396 ברור מן העניין שכן צ"ל (ועיין היטב במקבילה בכתובות ג, א [כז ע"ב], 968 ש' 36, שם נשתבשו הדברים באופן הפוך, וראה גם כ"ר וכ"ס).

397 לצורה זו ראה לעיל בסוף הערה 390.

'והכא' בא בסוף השוואות-אנלוגיות, שמעצם טיבן ממלאות תפקידים מגוונים בסוגיה - פשיטת בעיות,³⁹⁸ הצעת הוכחות וחזיונים לדעות אחרות,³⁹⁹ קושיות,⁴⁰⁰ ועוד.⁴⁰¹

מכיוון ש'והכא' בא בסוף השוואות, הוא רגיל להופיע אחרי מונחים אחרים המציעים את תחילת האנלוגיה, כדוגמת 'אילו [...] שמא',⁴⁰² 'אית לך מימר',⁴⁰³ 'ואת אמר',⁴⁰⁴ 'יבא' כיי דאמר ר' פלוני / דתנינן תמן',⁴⁰⁵ 'כמה דתימר (תמן)'⁴⁰⁶ ו'לא שנייא היא'.⁴⁰⁷ כמו כן, 'והכא' רגיל לבוא אחרי 'נשמענה מן הדא'⁴⁰⁸ כדי להציע סוף פשיטת בעיה המבוססת על פרשנות למקור שהוצע בלשון האחרון, או מסקנה העולה לפי מקור זה.

בהרבה מקומות 'והכא' מציע את הדין האמור לחול במקרה הנידון, אולם יש שהוא מציע אוקימתות,⁴⁰⁹ ולעיתים רחוקות אף דרשות המקבילות לדרשות אחרות המופיעות לפניו.⁴¹⁰ טיבן של ההשוואות שהוצעו בלשון 'והכא' משתנה ממקום למקום. בחלק מהמקומות המונח מציע אנלוגיות המבוססות על דמיון מהותי-תוכני בין המקרים שהושוו (כגון אימוץ עיקרון הלכתי דומה או זהה),⁴¹¹ אולם במקומות אחרים נראה שמדובר באנלוגיות פורמליסטיות, המבוססות על דמיון חיצוני מסוגים שונים בין המקרים שהושוו (כגון דמיון על דרך 'יגיד עליו רעו' או 'דומיא ר' בבבלי), כבדוגמאות 1, 2 לעיל.⁴¹²

- 398 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; מגילה ג, א (עג ע"ד), 763 ש' 15; קידושין א, ה (ס ע"ד), 1153 ש' 21.
- 399 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; מעשרות ב, ג (מט ע"ד), 269 ש' 46; פסחים ה, ג (לו ע"א), 547 ש' 35.
- 400 ראה למשל דוגמה 3 לעיל; ברכות ב, א (ד ע"א), 12 ש' 50; ערלה ב, יב (סב ע"ג), 343 ש' 14 (וראה גם להלן ליד הערה 415).
- 401 למשל, הצעת תירוץ (כגון שביעית א, א ולג ע"א), 179 ש' 20 ויבמות ט, ו ו' ע"ב], 874 ש' 26) והסבר ופירוט קביעות קודמות, במיוחד קביעות אסוציאטיביות לסוגיה (המוצעות בלשונות כמו 'אחייא', 'כרעתיה' וכדומה, כגון מעשרות א, ז ומט ע"ב], 267 ש' 48 ושבת יב, א ו'ג ע"ג], 427 ש' 41 ומקבילה).
- 402 עיין ערך 'אילו [...] שמא', הערה 121.
- 403 עיין ערך 'אית לך מימר', ליד הערה 246.
- 404 עיין ערך 'ואת אמר', הערה 460.
- 405 עיין ערך 'יבא', הערה 42, וערכים 'כיי דאמר ר' פלוני', הערה 114, ו'כיי דתנינן תמן', הערה 137.
- 406 עיין ערך 'כמה דתימר', ליד הערה 294.
- 407 עיין ערך 'שנייא היא', ליד הערה 91; במקרים כאלה המונח בא בסגנון: 'שנייא היא [...] ? וכא לא שנייא [...]'.⁴⁰⁸
- 408 עיין ערך 'נשמענה מן הדא', הערה 89.
- 409 ראה למשל מעשרות ב, ה (מט ע"ד), 270 ש' 50 ('אוף הכא בלוקט ונותן'); עירובין ג, ג (כא ע"א), 467 ש' 1; גיטין ה, ד (מו ע"א), 1075 ש' 48.
- 410 כגון חגיגה א, א (עו ע"א), 775 ש' 30 ('ולבני אהרן תעשה כותנות' - רבנן אמרי, שתי כותנות לכל אחד ואחד [...] והכא, 'תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל באזניהם' - רבנן אמרי, שתי אזניים לכל אחד ואחד) ונזיר ו, א (נד ע"ג), 1115 ש' 37 ומקבילה (ושם המונח, יחד עם חלקים אחרים של הסוגיה, בא בהגהת המגיה).
- 411 ראה למשל מעשרות א, ו (מט ע"ב), 267 ש' 37 ומקבילה: 'ר' יצחק בר גופתה בעי קומי ר' מנא, עשה כן ('עירה מים חמים') בשבת, חייב משום מבשל? עשה כן בבשר בחלב, חייב משום מבשל? אמ' ליה, כיי דאמר ר' זעירא, אי זהו חלוט ברור, כל שהוא מהלך תחתיו. וכא אי זהו תבשיל ברור, כל שהוא מהלך תחתיו (האנלוגיה מבוססת על אימוץ הגדרה אחידה לבישול בכל תחומי ההלכה); מגילה ג, א (עג ע"ד), 763 ש' 15; דוגמה 3 לעיל.
- 412 והשווה מוסקוביץ, סברה תלמודית, עמ' 248, 270 (וראה באופן כללי שם, עמ' 260-271).

במקומות אחדים המונח בא בצורה 'והכא/וכא כן' (או 'אן/ף הכא כן').⁴¹³ נראה שההבדל העיקרי בין צורה זו ל'והכא' בלי 'כן' אחריו הוא שאצל 'והכא' לבדו סוף ההשוואה מפורט במפורש אחרי המונח, מה שאין כן אצל 'והכא כן'. 'והכא כן' רגיל להציע פשיטת בעיות – במקומות מספר, אחרי 'יבא כן' [...]⁴¹⁴ – ואף בעיות,⁴¹⁵ אך לא קושיות וכדומה, כמצוי אצל 'והכא'.

ב. במקומות אחדים המונח מציין שיש להבחין בין מקרה אחד למקרה אחר, ולפי זה מתפרש המונח במובן 'ואילו כאן' ('ולענייננו'), כגון:

4. אם הברך ברשות, מביא וקורא [...] ר' יונה בשם ר' אימי, אפילו ('נתן רשות') לשעה [...] אמ' ר' מנה, מילתיה דר' יוחנן מסייע לאבא ('ר' יונה'), דאמ' ר' יוחנן, כולחן משום תורת הגוזלן ירדו להן. וכאן, מכיון שנתן לו רשות להברך אפילו לשעה, אין זה גוזלן (ביכורים א, א [סג ע"ג], 349 ש' 14)

5. היו קרקעות במקום אחד ומטלטלין במקום אחד ('האם המטלטלים נקנים אגב קרקעות')? [...] נישמענה מן הדא [...] מעשה במרוני אחד שהיה בירושלם והיו לו מטלטלין הרבה וביקש לחלקן [...] ובא מעשה לפני חכמ' וקיימו את דבריו. אמ' ר' חנניה קומי ר' מנא, ולא שכיב מרע הוא? לפי שבכל מקום [אין אדם מזכה]⁴¹⁶ אלא בכתב, וכאן אפי' בדברים; לפי שבכל מקום אין אדם מזכה עד שיהו קרקעות ומטלטלין במקום אחד, וכאן אפילו קרקעות במקום אחד ומטלטלין במקום אחר (פאה ג, ח [יז ע"ד], 93 ש' 39, 40 ומקבילות)

הוראה זו של המונח מצויה בעיקר כשהוא כתוב 'וכאן'.⁴¹⁷ 'וכאן' (ככתיב הרגיל בכגון זה) בהוראה זו רגיל לבוא במסגרת הסבר לקביעה שתחילתה הוצעה בשלב קודם של הסוגיה, כדי להציע את המסקנה הנובעת מכך, שלפיה יש להבחין בין המקרה הנידון כאן לבין מקרה אחר שנידון אף הוא בסוגיה.

413 ראה אלת"י ג, עמ' 257; שם ד, עמ' 721; ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 60; ניר, סוטה פ"ט ה"ה (קא ע"ב), ד"ה וכן; שם, מהדורת שטיינזלץ, קכו ע"ב, ד"ה וכן. – נראה שלעתים המונח השתבש ל'והכא את/הוא אמר הכן' וכדומה; ראה סוטה ט, ה (כג ע"ד), 946 ש' 13, גיטין ב, ג (מד ע"ב), 1060 ש' 42-43, ושם עמ' 1061 ש' 5 (עיי'ן היטב בכל המקומות הללו).

414 ראה למשל סוטה א, ו (יז ע"א), 909 ש' 50 ('חבל המצרי' של סוטה') [...] כפיפה מצרית [...] משל מי הן באין? ייבא כיי דאמ' [...] כל צורכי העיר באין משיירי הלישכה, והכא כן; שביעית ח, א (לח ע"א), 205 ש' 3-4; שבת יג, ו (יד ע"ב), 431 ש' 15; והשווה לדברי הניר שצוינו בהערה הקודמת.

415 כגון שביעית ז, ה (לז ע"ג), 203 ש' 26 ומקבילות וגיטין ב, ג (מד ע"ב), 1060 ש' 42-43 (ראה לעיל הערה 413).

416 מילים אלו נכתבו על ידי המגיה השני, אולם במקבילות הן נכתבו על ידי הסופר.

417 אבל לא תמיד; ראה למשל יבמות יא, ו (יב ע"א), 884 ש' 22 וב"ב ט, ט (יז ע"א), 1259 ש' 28, 30 (מקבילה לדוגמה 5 לעיל), שם המונח כתוב '(ו)הכא'. כמו כן, יש שהצורה 'וכאן' מתפרשת בהוראה הראשונה שנידונה לעיל; ראה למשל ברכות ח, א (יא ע"ד), 59 ש' 50, ושם ש' 60 ש' 2. במקומות אלה צורה זו באה פעמיים בזה אחר זה, בפעם הראשונה במובן 'אילו כאן' ובפעם השנייה במובן 'והכא' / אף הכא' (אך כלום אפשר שהצורה 'וכאן' בפעם השנייה באה באשגרה מן הפעם השנייה, ובמקומה צ"ל 'וכא' או 'והכא'?), והשווה אפשטיין, לשרידי הירושלמי, עמ' 135 (= מחקרים, עמ' 277).

במקומות מספר 'וכאן' כזה בא עם 'לפי ש-...' לפניו, במסגרת הסבר לדברים שלפניו.⁴¹⁸

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

'והכא' מתחלף במונחים אחרים המציעים סוף השוואות, כגון 'ודכוותה'⁴¹⁹ ו'*כן את אמר הכא'⁴²⁰ (כשהמונח בא בסוף המבנה: 'כמה דתימר [...] והכא'), ואכן נראה שמונחים אלה קרובים מאוד מצד משמעותם, ואולי אף נרדפים.⁴²¹

עוד נראה, ש'והכא' המציע קושיות קרוב במשמעותו ל'ואמור אף [...] כן', אולם ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי ל'והכא' שימושים אחרים שאינם מתועדים אצל 'ואמור אף [...] כן' (כגון פשיטת בעיות והצעת תירוצים).

במקומות ספורים 'והכא' ('וכאן') בהוראתו השנייה מתחלף ב'*ברם הכא'.⁴²² ברם על אף הדמיון בין שני המונחים, אין הם נרדפים: 'ברם הכא' מציע הבחנות (ברגיל), כדי לתרץ קושיות או לדחות הצעות, ואילו 'וכאן' מציע מסקנות ('ואילו כאן').

נראה כי הביטוי 'והכא כן' קרוב מאוד מצד משמעותו ל'אוף [...] כן' (אף על פי שלא מצאתי חילופים בין שני המונחים), וכי ההבדל העיקרי ביניהם הוא סגנוני: אצל 'אוף [...] כן' התלמוד מפרט את העניין שהוא נושא ההשוואה (אחרי המילה 'אוף'), ואילו אצל 'והכא כן' אין פירוט שכזה.⁴²³

418 כגון דוגמה 5 לעיל; פסחים י, א (לז ע"ב), 554 ש' 46, 555 ש' 1; כתובות ד, יב (כט ע"ב), 979 ש' 13, 14.
419 ראה כתובות ט, י (לג ע"ב), 1001 ש' 12 ('והכא'), לעומת המקבילה בשבועות ז, ט (לח ע"א), 1368 ש' 46 ('ודכוותה').

420 ראה עידובין א, א (יח ע"ב), 451 ש' 10 ('אוף הכא'), לעומת מקבילתה בסוכה א, א (נא ע"ג), 635 ש' 10-9 ('כך את אמר הכא'). כן אפשר שהמונח 'כן את אמר הכא' מתחלף ב'אוף הכא' במספר מקומות על ידי קונפליציה, אלא שהדברים אינם חתוכים; ראה שקלים א, ה (מו ע"), 606 ש' 17 ('כן את אמר / אף הכא לשמים הוא מתכוין', אולם בשרידי הירושלמי, עמ' 122 ש' 24, 'וכה' במקום 'כן [...] אף הכא' שבכ"ל, וכעין זה בשרידי הירושלמי, עמ' 123 ש' 8 ('והכא'), ושם ז, ו (נ ע"ד), 630 ש' 10 ('כן את אמר / אף הכא תניי בית דין', וכעין זה בשרידי הירושלמי, עמ' 139 ש' 12 'וכן איתמר (!) אוף הכה'). אך שמא התיבה 'אף' אוף' שבכ"ל במקומות הנ"ל באה באשגרה מעלמא, ולפי זה אין כאן קונפליציה, ואמנם כך מצטט הרשב"א בחידושו לקידושין נה ע"א (מהדורת ליכטנשטיין, עמ' שכ) מהמקבילה לסוגיית שקלים פ"ז ('כן איתמר הכא'; בכ"ל שם, קידושין ב, ח [סג ע"א], 1167 ש' 33-34, חסר החלק השני של דברי ר' זעירה). ראה גם כ"י אוקספורד של ירושלמי שקלים (מהדורת סופר, עמ' 86) לסוגיית שקלים פ"ז, ושם רק 'כן אמר (!) הכא'.

421 נוסף על כך, במקום אחד מצאנו חילוף בין 'אוף הכא הבעל צריך להביא ראייה' (ב"מ ד, א [ט ע"ג], 1224 ש' 3), ל'*אף הדא דמייה לה' (כ"א, עמ' 55, ש' 18, והשווה רונטל, ירושלמי נזיקין, עמ' יב). אולם דוק, כאן מדובר בחילוף בין משפט שלם המכיל את המונח למונח אחר, ולא בחילופי מונחים רגילים.

422 ראה חלה ד, יב (ס ע"ב), 330 ש' 32 ('וכאן'), אולם במקבילה בתרומות יא, ג (מו ע"ד), 259 ש' 30, 'ברם הכא'. ושמא ראוי להוסיף שבפסחים ד, ג (ל ע"ד), 518 ש' 28-29 - קטע מושגר (הקטע הועתק-הושגר מלעיל, ש' 18-19), שנכתב על ידי המגיה (ראה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 437), שגרסתו מקוימת גם על ידי הראב"ה, ב, תצט (מהדורת אפטוביצר, עמ' 121) - כתוב 'ברם הכא', אולם בשרידי הירושלמי, עמ' 113 ש' 10, שגם הוא גורס את הקטע הנ"ל, כתוב 'והכא'! (לעצם תופעה זו של חילופי מינוח בתוך קטע מושגר, השווה מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 529, הערה 33).

423 ושמא יש להוסיף, ש'והכא כן' רגיל אחרי 'יבא', מה שאין כן אצל 'אוף [...] כן'.

ראוי להעיר כי הלשונות 'והכא כן' ו'ואמור אף' [...] 'כן', שאמנם דומים מבחינה חיצונית, שונים מאוד מבחינה תוכנית, שהרי 'והכא כן' מציע קביעות או בעיות, ואילו 'ואמור אף' [...] 'כן' מציע קושיות.

הן⁴²⁴ אשכחנן (לפעמים משובש כ'והא אשכחנן⁴²⁵ או 'הן אשכחנן'⁴²⁶) - 'היכן מצאנו'. מצוי.

ספרות - אלת"י א, עמ' 954; שם ג, עמ' 9; שם ח, עמ' 85; מוסקוביץ, סברה תלמודית, עמ' 278 הערה 21

'הן אשכחנן' מציע שאלות ששיעורן, היכן מצאנו מקור ספרותי לדעה שנזכרה לפני כן, כגון:

1. והא ר' (עקיבא) [מאיר]⁴²⁷ פליג על רבנין ולא עבד עובדא כוותיה [...] והן אשכחנן דר' מאיר פליג על רבנין ולא עבד עובדא כוותיה? דתני [...] מתיר היה ר' מאיר לטרוף יין ושמן ולסוך לחולה בשבת. וכבר חלה וביקשנו לעשות לו כן, ולא הניח לנו. ואמרנו לו, ר', דברך מבטל <את> בחיך? ואמ' לן, אע"פ שאני מיקל לאחרים, מחמיר אני על עצמי, דהא פליגי עלי חבריי (ברכות א, ב [ג ע"א], 5 ש' 35)
2. [משנה: 'ותרומת מעשר שלדמיי [...] עולים באחד ומאה'. מ(א)] תנא תרומת מעשר שלדמאי ('מדמעת כמו תרומה רגילה')? ר' מאיר, דר' מאיר מחמיר בדבריהן כדברי תורה. והן⁴²⁸ אשכחנן דר' מאיר מחמיר בדבריהן כדברי תורה? אמ' ר' חנינה, ההיא⁴²⁹ דתנינן תמן, הרואה כתם הרי זו מקולקלת וחוששת משום זוב, דברי ר' מאיר. וחכמ' אומ', אין בכתמין משום זוב (ערלה ב, א [סא ע"ד], 337 ש' 19)⁴³⁰

'הן אשכחנן' מוסב כמעט תמיד על משפטים שלמים ('הן אשכחנן [ש]-[משפט מסוים]'). רוב המשפטים הללו מציינים שיטה המיוחסת לתנא נקוב שם, כבדוגמאות דלעיל.⁴³¹ אחרי המונח

- 424 הניקוד הוא על פי כ"ל לפסחים ו, ח (לג ע"ד), 535 ש' 20 וליומא א, א (לח ע"ד), 564 ש' 3, 8.
- 425 ראה אלת"י ג, עמ' 9. בחלק ממקומות אלה הגרסה הנכונה מתועדת בעדי נוסח אחרים, כגון דוגמה 2 להלן ('והא אשכחנן' בכ"ל, אולם בכ"ר אל נכון, 'והן', וכעין זה במקבילה בפסחים א, ח [כח ע"א], 503 ש' 5 [אן אשכחנן], והשווה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 385; יומא א, א (לח ע"ד), 564 ש' 3, 8 - בגוף כ"ל, 'והן', אולם המגיה 'תיקן' תיבה זו ל'והא', והגהה זו אינה אלא שיבוש.
- 426 ראה תרומות ח, ט (מו ע"א), 250 ש' 17 (אך במקבילה אל נכון, 'אשכחנן'); דוגמה 2 להלן ומקבילה.
- 427 וכן עיקר, כפי שעולה מהמשך הסוגיה ומכ"ר.
- 428 כגרסת כ"ר וכ"ס; בכ"ל 'והא' (השווה לעיל הערה 425).
- 429 שמא צ"ל: 'כההיא דתנינן תמן' (עיין ערך 'כ"ר דתנינן תמן', הערה 129).
- 430 ראה גם המקבילה החלקית בפסחים א, ח (כח ע"א), 503 ש' 5.
- 431 אבל לא תמיד; ראה מע"ש א, א (נב ע"ב), 285 ש' 17 ('הא [!] אשכחנן שפורעין חוב מדמיו') וקידושין ג, א (סג ע"ג), 1169 ש' 27.

תמיד מוצע מקור תנאי⁴³² למשפט הקודם, ברגיל בלשונות כגון 'דתני/נן', 'כהדא דתני' ו'כיי דתנינן תמן'.⁴³³

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

המונח 'הן' אשכחנן' אינו מתחלף בשום מונח אחר בירושלמי, אולם הוא קרוב מאוד מצד משמעותו ל'היידן ר' פלוני'. עם זאת, שני המונחים אינם נרדפים, שכן 'היידן ר' פלוני' מתייחס תמיד לדברים המיוחסים לחכם נקוב שם, מה שאין כן אצל 'הן אשכחנן'. ועוד, ש'היידן ר' פלוני' בא אף במקומות שבהם תוכן שיטתו של החכם הנזכר אינו ידוע, שכן התלמוד רק ציין שדעה מסוימת היא אליבא דר' פלוני, בלי לפרט מה סובר חכם זה.

(ו)הן דתימר⁴³⁴ ('הן דאת/דת אמר';⁴³⁵ לפעמים משובש כ'הא דתימר',⁴³⁶ וכן כמונח הנפוץ 'הדא דתימר'⁴³⁷) – 'זה שאתה אומר'. מונח תירוץ, מצוי.

ספרות⁴³⁸ – אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 404 הערה 6, 464 הערה 16

'הן דתימר' מציע פרשנות מצמצמת לקביעות – בדרך כלל, כדי ליישב סתירה ביניהן על ידי העמדתן במקרים שונים, כגון:

432 במקום אחד המקור התנאי מוצע יחד עם מימרה אמוראית, שכן ההוכחה מבוססת על צירוף שני המקורות; ראה תרומות ח, ט (מו ע"א), 250 ש' 17 ומקבילה.

433 אולם במקום אחד אין מונח כזה; ראה קידושין ג, א (סג ע"ג), 1169 ש' 27: 'הן אשכחנן הקרש יוצא בלא פדיון? – כר' שמעון וולא: 'כיי דתנינן תמן' וכדומה, אף על פי שמובאת משנה בהמשך כמקור לדעת ר' שמעון, דר' שמעון אמ' [...].

434 לעיתים נדירות המונח כתוב 'הן דתמר' (ונראה שזוהי צורה מקורית, אף על פי שאינה מצויה בכ"ל); ראה למשל שרידי הירושלמי, עמ' 252 ש' 22, 23; כ"א, עמ' 33 ש' 4, 5, ועמ' 87 ש' 70. לצורות השונות של התיבה השנייה במונח השווה ערך 'הדא דתימר', הערות 137, 138 ובטקסט הסמוך.

435 ראה למשל דוגמה 1 להלן; דמאי ו, ג (כה ע"ב), 136 ש' 47; חגיגה ב, ג (עח ע"א), 788 ש' 47-48; יבמות ד, ג (ה ע"ד), 848 ש' 37 ('והא דאת אמר').

436 ראה דמאי ו, ג (כה ע"ב), 136 ש' 46; בגוף כ"ל 'הן דתימר', אולם המגיה תיקן את התיבה 'הן' ל'הא' (אולם בשורה הבאה שגם בה מופיע המונח, לא הגיה כלום). ראה גם יבמות ג, י (ה ע"א), 845 ש' 39 ('הא דאת אמר [...] והן דאת אמר'); כאן 'הא' בא בגוף כ"ל, ולא בהגהת המגיה. וכן שם ד, ג (ה ע"ד), 848 ש' 37 ('והא דת אמר'; אולם בחלק הקודם של המשפט, ש' 36, 'הן דאת אמר', וכעין זה גם במקבילה).

437 ראה מעשרות ג, י (נא ע"א), 276 ש' 36-37; בגוף כ"ל כתוב 'הן דתימ' (בפעם הראשונה), אולם המגיה תיקן תיבה זו – שלא כדין – ל'הד' (וכך הדפיסו בד"ו 'הדא'). ראה גם תעניות א, א (סג ע"ג), 703 ש' 18-19: 'דא דאת אמר [...] ודא דאת אמר' (אחרי 'מה ופליג'), כסגנן המקובל אצל 'הן דתימר' [...] הן דתימר', וקרוב לומר שכן צ"ל. אך דוק, עיקר הגרסה שלפנינו מקוים בקטע של קיצור הגדות הירושלמי שפרסם גינצבורג, גנזי שכטר, עמ' 399 ('הדא דאתאמרא [...] הדא דאתאמרא' (!)), וכן על ידי ראשונים; ראה אור זרוע, ב, שצח (פב ע"א) (לפי מהדורת ש"י קליין, ירושלים תשס"ו, עמ' תקלט, 'הדא' הראשון חסר בשני כתבי יד התלויים זה בזה) ורא"ש תענית א, ב (הציטוט מתחיל רק מש' 19).

438 לא יוחד ערך לצורה זו בקונקורדנציה, והיקריות נרשמו כחלק מערך 'הדא דתימר' (אלת"י א, עמ' 854-858).

1. תמן את אמר אין המעשר טעון רחיצה, והכא את אמר המעשר טעון רחיצה?

– הן דת אמר המעשר טעון רחיצה, רבנן, הן דת אמר אין המעשר טעון רחיצה, ר' מאיר, דתנינן תמן, 'כל הטעון ביאת מים מדברי סופרים [...] מותר בחולין ובמעשר, דברי ר' מאיר, וחכמ' אוסרין במעשר' [...] הן דת אמר המעשר טעון רחיצה, [ברוצה לוכל, והן דתאמר אין המעשר טעון רחיצה⁴³⁹], ברוצה ליגע (חגיגה ב, ה [עז ע"ב], 790 ש' 33, 34, 39, 40 ומקבילה)

2. [משנה: 'האורג מלוא הסיט [...] משער נזיר ומפטר חמור בשק, ידלק השק'.] תמן תנינן [...] אילו הן הנקברין ('שער נזיר ופטר חמור'). הכא את אמר ישרפו, והכא את אמר יקברו? אמ' ר' יוחנן, כאן בשק ('ישרף, כי עלול לחטט אחריו'), כאן בשיער [...] אמ' ר' יוסי ביר' בון, הן דתימר ישרף – שערו ('של פטר חמור'); הן דתימר ייקבר – גופו (ערלה ג, ב [סג ע"א], 345 ש' 33)

בדרך כלל⁴⁴⁰ 'הן דתימר' בא פעמיים בזה אחר זה, כדי לתרץ סתירה בין שני מקורות, ובכלל זה שני חלקים של אותו מקור.⁴⁴¹ בסוגיה אחת המונח מציע הסברים לזוג קביעות העוסקות במקרים שונים שדינם שונה, אך איננו מתרץ קושיה.⁴⁴² במספר מקומות 'הן דתימר' בא אחרי 'הכא [א]: 'תמן' את אמר [...] הכא את אמר'.⁴⁴³

'הן דתימר' עשוי להעמיד את הקביעות שעליהן הוא מוסב במקרים שונים ('הן דתימר –

439 פשיטא שהשלמת המגיה כאן נכונה, ומסתבר שהגרסה שבגוף כ"ל נובעת מהשמטה על ידי הדומות.
440 אולם במספר מקומות המונח בא רק פעם אחת; ראה ערלה א, א (ס ע"ד), 332 ש' 39 (כאן המונח והמשפט המכיל אותו באים בהגהת המגיה, אולם המונח ישנו בכ"ר ובכ"ס) ושם, 333 ש' 1; ביצה ב, ד (סא ע"ב), 690 ש' 5 ומקבילה. ראה גם יבמות טו, ט (טו ע"ב), 901 ש' 4, אלא שכאן נראה שאחת ההיקריות של המונח נשמטה בטעות, שכן המונח בא אחרי 'הכא תימר [...] וכה תימר', וקרוב לוודאי אפוא שהמונח בא לתרץ את הסתירה, בניגוד לדוגמאות שצוינו לעיל (אמנם כל הקטע כאן בא רק בד"ו, אולם עיקר הגרסה שלפנינו, עם היקרות אחת בלבד של המונח, מקיים על ידי קטע זוסמן, עמ' 106 ש' 22). ראה גם נדה ג, ד (נא ע"א), 1445 ש' 9, אולם אפשר שגם שם נשמטה היקרות אחת של המונח מחמת טעות סופרים; עיין שם היטב (והשווה להלן שם, ש' 15, 16–17). ראה גם להלן הערה 445. ראוי להעיר בקצרה גם על מע"ש ג, ז (נד ע"ב), 296 ש' 3. פירוש הסוגיה כאן אינו מחוור כל צורכו, כי לא לגמרי ברור על מה הוא מוסב (עיין ליברמן, תוספתא כפשוטה, ב, עמ' 741, הערה 46), אולם ברור שהמונח אינו מציע פרשנות מצמצמת מכל סוג שהוא, אלא מסביר את ההשלכות של הקביעה שעליה הוא מוסב ('הן דתא אמר תוכן קודש – אוכלין שם קדשי קדשים ושוחטין שם קדשים קלין'). ושמא 'הן דתימר' בא לכאן בסוג של 'עיבוד המינוח'; השווה תוספתא, מע"ש ב, יד (מהדורת ליברמן, עמ' 254; אמנם בתוספתא לא בא שום מונח המקביל ל'הן דתימר' שבירושלמי, אלא שבתוספתא אין צורך במונח כזה); ועדיין צריך עיון. (רבינוביץ, שיערי תורת א"י, עמ' 115, מחק את המונח, אולם אין לכך סימוכין בעדי הנוסח.)

441 כגון דמאי ו, ג (כה ע"ב), 136 ש' 46, 47 ונדה ג, ד (נא ע"א), 1445 ש' 15, 16–17.
442 ראה מעשרות ג, י (נא ע"א), 276 ש' 36–37 (מוסב על המשנה שם: 'תאנה שהיא עומדת בחצר ונוטה לגנה, אוכל כדרכו פטור, עומדת בגנה ונוטה לחצר, אוכל אחת אחת פטור, ואם צרף חייב'): 'הן דתימר' אוכל כדרכו פטור – בעומד בגינה, הן דתימר' אוכל אחד אחד פטור ואם צירף חייב – בעומד בחצר'. ברור שאין סתירה בין שני חלקי המשנה, שהרי שניהם מתייחסים למקרים שונים, אלא ש'הן דתימר' מבהיר באיזה מצב בדיוק מדובר בכל חלק מן המשנה.

443 כגון יבמות ג, י (ה ע"א), 845 ש' 39; כתובות ה, ט (לב ע"ב), 995 ש' 11–12; ב"ק ט, א (ו ע"ד), 1208 ש' 47–46.

[קביעה א] – [ב]מקרה [X] [...] רגיל), או אליבא דחכמים שונים⁴⁴⁴ ('הן דתימר – [קביעה א] – [כ] ר' פלוני').

ברגיל התלמוד חוזר אחרי המונח על הקביעה שעליה הוא מוסב, אף על פי שקביעה זו מופיעה גם לפני 'הן דתימר'.

'הן דתימר' מוסב בדרך כלל על מקורות תנאיים, אולם במקומות אחדים נראה שהוא מוסב על מימרות.⁴⁴⁵

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

לא מצאתי חילופים ברורים בין 'הן דתימר' למונחים אחרים בירושלמי. עם זאת, אפשר ש'הן דתימר' (בצורתו הרווחת 'הן דתימר' [...] 'הן דתימר') מתחלף במונח 'כאן' [...] 'כאן' על ידי גיוון המינוח.⁴⁴⁶ ואכן נראה כי שני המונחים קרובים מאוד מצד משמעותם, אף על פי שאינם נרדפים, שהרי ברגיל 'הן דתימר' מציע אוקימתות מסוגים שונים,⁴⁴⁷ בעוד ש'כאן' [...] 'כאן' עשוי להציע גם הבחנות עקרוניות.⁴⁴⁸ על כל פנים, ברור ששני המונחים שונים מבחינה סגנונית: אצל 'הן דתימר' התלמוד רגיל לפרט את הרפרנט של המונח אחריו (כגון בדוגמה 2 לעיל: 'הן דתימר יישרף – שער'), דבר שאינו מקובל אצל 'כאן' [...] 'כאן' (כגון בדוגמה שנזכרה לעיל הערה 446: 'כאן בשק כאן בשיער').

במבט ראשון נראה שיש דמיון לא מבוטל בין 'הן דתימר' למונח הרווח 'הדא דתימר', הן מבחינה צורנית-חיצונית והן מבחינה תוכנית, אולם קיימים הבדלים מספר בין שני המונחים: (א) 'הן דתימר' רגיל לבוא פעמיים בזה אחר זה, מה שאין כן אצל 'הדא דתימר'; (ב) 'הן דתימר' רגיל להציע תירוצים לקושיות, ולא כדי להציע פרשנות לשמה, כרגיל אצל 'הדא דתימר'; (ג) אצל 'הן דתימר' רגיל הירושלמי לחזור בהמשך על הרפרנט שעליו המוסב הביטוי, מה שאין כן אצל 'הדא דתימר'.

444 כגון דוגמה 1 לעיל (ההיקרויות הראשונות של המונח שם); ביכורים ב, ב (סה ע"א), 357 ש' 3; יבמות ג, י (ה ע"א), 845 ש' 39.

445 ראה ערלה א, א (ס ע"ד), 332 ש' 39 (מוסב על מימרה של רבי; אך דוק, כאן המונח וחלק מן המשפט המכיל אותו באים בהגהת המגיה); שם עמ' 333 ש' 1; ביצה ב, ד (סא ע"ב), 690 ש' 5 ומקבילה; נדה ג, ד (נא ע"א), 1445 ש' 9 (מוסב על 'תנא ר' חנין דשמואל'); אך יושם לב, שכל המקומות הללו חריגים גם מבחינה אחרת, שבכולם המונח מוסב על מימרה יחידה (ראה לעיל הערה 440). ראה גם ב"ב ג, ה (יד ע"א) 1245 ש' 6, 8-7 (כאן המונח בא פעמיים, כרגיל).

446 ראה דוגמה 2 לעיל ('הן דתימר' [...] 'הן דתימר'), לעומת שם, ש' 27, 29, 30, 31-32 ('כאן' [...] 'כאן').

447 ראה לעיל ליד הערה 440.

448 עיין ערך 'כאן' [...] 'כאן', ליד הערה 7. ואמנם לפי דברינו כאן אפשר שהחילוף שצוין לעיל הערה 446 (=דוגמה 2 לעיל) אינו משקף גיוון המינוח, אלא דווקא את ההבדל בין שני המונחים: בדוגמה זו 'כאן' [...] 'כאן' מצביע על הבדל עקרוני בין המקרים שהונגדו, בעוד ש'הן דתימר' [...] 'הן דתימר' מציע אוקימתא.

הרי (לפעמים משובש כ'והרי⁴⁴⁹). נפוץ.

ספרות - אלת"י ג, עמ' 322-328; מאיר, משיבים או שואלים, עמ' 184 הערה 32; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 208-209

'הרי' מסב את תשומת לבו של הלומד למקרה, עובדה או קביעה הלכתית שיש בה כדי להוביל את הלומד למסקנה מסוימת - לרוב, קושיה על האמור לפניו - על דרך 'והרי' בבבלי, כגון:

1. כל שתשמישו ביום מוליד ביום, בלילה מוליד בלילה. התיבון: הרי התרנגולת - הרי אין תשמישה אלא ביום, והיא יולדת בין ביום בין בלילה! (ביצה א, א [ס ע"א], 681 ש' 31)

2. הרחיק את הסיכוך מן הדפנות שלשה טפחים פסולה, הא פחות מיכן כשירה. מהו לישן תחתיו? התיב ר' יצחק בן אלישיב, הרי טיט הנרוק משלים במקוה ואין מטבילין בו; אף הכא, משלים בסוכה ואין ישינן תחתיו (ברכות ז, א [יא ע"א], 55 ש' 32 ומקבילה)

3. דבר שהוא נוי בזה ומום בזה, כגון הדא קרחת, אע"ג דהוא מום, לא תניתא. תדע לך שהוא כן - הרי זקן, הרי נוי באיש ומום באשה, ולא תנינן! (כתובות ז, ט [לא ע"ד], 992 ש' 33 ומקבילה)

תפקידו הרווח ביותר של 'הרי' הוא להציע קושיות - בדרך כלל, קושיות שמטרתן לפרוך קביעה שלפניהן, כדוגמה 1 לעיל⁴⁵⁰ (שכיח ביותר), אך גם קושיות שתפקידן לפשוט בעיות⁴⁵¹ או לתרץ קושיות אחרות.⁴⁵² במקומות אחרים המונח בא כדי להציע מסקנות מסוגים אחרים, כגון סוף טיעון או חיזוק לאמור לפניו.⁴⁵³

'הרי' בא במספר סגנונות. לפעמים הוא בא אחרי מונחי קושיה אחרים, כגון 'התיבון', 'והא תנינן' ו'הגע עצמך', כדי לפרט את הקושיה שתחילתה הוצעה במונחים אלה,⁴⁵⁴ אולם לעתים הוא בא בלי מונחים כאלה.⁴⁵⁵ בכמה מקומות 'הרי' בא פעמיים בזה אחר זה (ראה דוגמאות 1,

449 ראה למשל כלאים ב, י (כח ע"א), 153 ש' 15, 17; ב"ק ז, י (ו ע"א), 1206 ש' 23 (פעמיים); שבועות ו, א (לו ע"ד), 1361 ש' 31, 32, 33. אפשר שצורה זו נובעת מנטייתו של הירושלמי להוסיף וי"ן מיותרות במקומות רבים (ראה למשל ליברמן, תיקוני ירושלמי, ו, עמ' 378 = מחקרים, עמ' 198). אפשר גם שצורה זו משקפת את השפעת הבבלי, שם מקובלת הצורה 'והרי' במקום 'הרי' הרגיל בירושלמי.

450 כיוצא בזה ראה עוד למשל להלן הערה 459 (ועוד הרבה).

451 כגון דוגמה 2 לעיל ויבמות יג, ב (יג ע"ד), 892 ש' 17.

452 ראה למשל שביעית ז, א (לז ע"ב), 202 ש' 14; יומא ד, ו (מא ע"ד), 581 ש' 30; קידושין א, ב (נט ע"ב), 1144 ש' 25.

453 ראה למשל דוגמה 3 לעיל; חגיגה א, ח (עו ע"ד), 781 ש' 11; קידושין א, ב (נט ע"א), 1142 ש' 40.

454 ראה למשל חלה א, ח (נח ע"א), 317 ש' 19 ור"ה א, א (גז ע"א), 664 ש' 21 ('והתנינן'); פסחים ו, ד (לג ע"ג), 533 ש' 13, 14 ונזיר ז, ב (נו ע"ג), 1127 ש' 3 ('הגע עצמך'); שביעית ז, א (לז ע"ב), 202 ש' 14 וסנהדרין ז, ט (כה ע"א), 1301 ש' 28 ('התיבון'; וכמובן, יש ש'התיבון' עצמו שלפני 'הרי' מלווה במונחים אחרים כדוגמת 'והא תנינן' ו'הגע עצמך'; ראה למשל הדוגמה מר"ה א, א שצוינה בתחילת הערה זו).

455 ראה למשל שביעית ז, ד (לז ע"ג), 202 ש' 47 ומקבילה; שבת ז, א (ט ע"ב), 403 ש' 47; כתובות א, ד (כה ע"ג), 957 ש' 26, 27.

3 לעיל); בפעם הראשונה הוא מציע מקרה שממנו מקשים (או שממנו מסיקים מסקנה אחרת), ובפעם השנייה הוא מציין את המסקנה הנובעת ממקרה זה, מסקנה שיכולה להיות עובדתית או הלכתית.⁴⁵⁶ במקומות אחרים 'הרי' בא רק פעם אחת, ואזי הוא יכול להציע את המקרה שממנו מקשים⁴⁵⁷ או את המסקנה העולה מן המקור שהובא לפני כן.⁴⁵⁸ במקומות אחרים הלשון 'ואת אמר' בא אחרי 'הרי', בסגנון: 'הרי' – [קביעה עובדתית או הלכתית] – ואת אמר – [המסקנה שממנה עולה הקושיה].⁴⁵⁹

במקומות אחרים מוצעים בזה אחר זה שני מקרים או יותר שמהם מקשים בלשון 'הרי'.⁴⁶⁰

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

נראה ש'הרי' מתחלף ב'והא' על ידי גיוון המונח,⁴⁶¹ ואכן נראה ששני המונחים קרובים מאוד מצד משמעותם,⁴⁶² אף על פי שאינם נרדפים, שהרי ל'והא' שימושים שאינם קיימים אצל 'הרי' – למשל, כשהוא בא בצורות 'והא כתיב' ו'והא תני'.

גם המונח 'הגע עצמך' קרוב מאוד מצד משמעותו ל'הרי', כשהמונח האחרון מציע מקרה שממנו מקשים. ברם מונחים אלה אינם נרדפים, שכן 'הגע עצמך' מציע מקרים המנוסחים כצורות פעליות ('הגע עצמך ש' – [קרה דבר מסוים]), בעוד ש'הרי' מציע צורות שמניות ('הרי' – [מקרה מסוים]).⁴⁶³

456 מסקנות עובדתיות – ראה למשל דוגמאות 1, 3 לעיל; מסקנות הלכתיות – ראה למשל שבת ז, א (ט ע"א), 402 ש' 8.

457 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; ברכות א, ח (ג ע"ד), 11 ש' 17–23 ('הרי גאולה! – שנייא היא [...] הרי הברלה! – שנייא היא [...]); שקלים ב, ד (מו ע"ד), 609 ש' 13; יבמות ד, טו (ו ע"ב), 853 ש' 8.

458 ראה למשל שבת יט, א (יז ע"א), 445 ש' 33 ('הגע עצמך שנולדה לו יכולת – הרי אינו ראוי לחותכה בשבת!'); כתובות ה, ט (ל ע"ב), 985 ש' 4, 6; וראה להלן על 'ואת אמר' הבא אחרי 'הרי'.

459 ראה למשל חלה א, ח (נח ע"א), 317 ש' 19 ('והתנינן, 'הקדישן עד שלא נגמר(ה)ו וגמרן הגיזבר ואחר כך פריין, פטורין' – הרי גיזבר כאחר הוא, ואת אמר(ת) מה שעשה עשוי!'); פסחים ו, ז (לג ע"ג), 533 ש' 48; קידושין א, ב (נט ע"א), 1142 ש' 40.

460 כגון שביעית א, א (לג ע"א), 179 ש' 18: 'הרי פרשת מילואין, הרי פרשת דור המבול – הרי אינן עתידין לחזור!'; מעשרות א, ד (מט ע"א), 265 ש' 47 ומקבילה; ע"ז ג, יג (מג ע"ב), 1400 ש' 19.

461 ראה ברכות א, ח (ג ע"ד), 11 ש' 17–23: 'הרי גאולה [...] הרי נברך [...] הרי הטוב המטיב, אולם בש' 19 שם: 'והא סופה' (וכן 'והא' להלן שם, 26, 27). ראה גם הניסוח המעניין בשבת ב, א (ד ע"ג), 376 ש' 31, 32: 'התיבון חברייא, והא קורה – הא לא הוצת האור ברוב הדלק. התיב רבי בא בר ממל, והא ששיתא – הרי לא הוצת האור ברוב הדלק'. כאן שתי הקושיות פותחות בלשון 'והא', ולא ב'הרי', ואף בחלק השני של הקושיה הראשונה כתוב 'הא' במקום 'הרי' הרגיל בכגון דא, שהוא גם הניסוח הבא בחלק השני של הקושיה השנייה (אם כי אפשר ש'הא' בחלק השני של הקושיה הראשונה בא באשגרה מ'והא' בתחילת המשפט).

462 כוונתי כמובן להוראתם הטרימינולוגית של המונחים, שהרי מבחינה מילולית ברור שהמילים 'הרי' ו'והא' נרדפות; ראה לאחרונה פרידמן, תוספתא עתיקתא, עמ' 275, הערה 5.

463 ראה מוסקוביץ, מינוח, עמ' 208–209, ושם דוגמאות (והשווה ערך 'הגע עצמך').

התיב⁴⁶⁴ ('התיבון' בלשון רבים⁴⁶⁵) - 'השיב/השיבו' (=הקשו). מונח קושיה, נפוץ.

ספרות⁴⁶⁶ - אלת"י ח, עמ' 564-568 (התיב, התיבון), 569-568 (מתיב, מתיבין); אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 43; בארי, תענית, עמ' 76; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 228; הלבני, מקורות ומסורות, פסחים, עמ' שפא הערה 4; מאיר, משיבים או שואלים, עמ' 169-172, 177-184, הערה 32; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 71, 72, 73, 75, 78, 84, 85, 91, 98, הערה 6, 102, הערה 12, 116, הערה 10, 130, הערה 9, 192, הערה 3, 202, הערה 24; מוסקוביץ, סוגיות מוחלפות, עמ' 39, הערה 126; מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 531, הערה 47; מלמד, פרקי מבוא, עמ' 315, 625; סוקולוף, מילון, עמ' 576-577

'התיב' מציע קושיות מסוגים שונים⁴⁶⁷, כגון:

1. כל שתשמישו ביום מוליד ביום, בלילה מוליד בלילה. **התיבון**: הרי התרגולות - הרי אין תשמישה אלא ביום, והיא יולדת בין ביום בין בלילה! (ביצה א, א [ס ע"א], 681 ש' 31)
2. תני, רבן שמעון בן גמליאל או', אין מרובע מששת ימי בראשית. **התיב** ר' ברכיה, והתנינן, גופה שלבהרת כגריס הקילקי מרובע! (מעשרות ה, ו [נב ע"א], 282 ש' 28 ומקבילות)
3. תני, אמ' ר' יוסי, מניין לרביעי בקודש שהוא פסול? ודין הוא: מה אם מחוסר כיפורים שאינו {אוכל} <פסול>⁴⁶⁸ בתרומה, הרי הוא פסול בקודש, שלישי שהוא פסול בתרומה, אינו דין שיפסול בקודש! [...] **התיב** ר' יוחנן, האוכל הבא מחמת טבול יום יוכיח, שהוא פוסל בתרומה ואינו פוסל בקודש! (סוטה ה, ב [כ ע"ב], 928 ש' 9)
4. ר' שמעון בן לקיש בעי, קצירת העומר מהו שידחה את השבת ביום? **התיב** ר' אבבי, והתנינן: 'מצותו לקצור בלילה; נקצר ביום כשר ודוחה את השבת!' (מגילה ב, ז [עג ע"ג], 762 ש' 6 ומקבילה)

ל'התיב' מספר תפקידים. תפקידו העיקרי הוא לפרוך דעות המופיעות לפני כן, כבדוגמאות 1-3 לעיל. על פי רוב אלו הן דעות אמוראיות, אולם לעתים מדובר בדעות תנאיות.⁴⁶⁹ 'התיב' כזה

464 בערך זה נידונו גם הצורות 'מתיב, מתיבין'; ראה להלן ליד הערה 481. להלן יכונה מונח זה 'התיב' גם כאשר המונח בא בצורת רבים ('התיבון').

465 לכתיבים אחרים, שהם למעשה וריאנטים קלים של הכתיב 'התיב/ון', ראה אלת"י ח, עמ' 564-568, ערך 'התיב' (וראה סוקולוף, מילון, עמ' 577, על הצורות הנדירות 'מותיב' ו'הותיבון').

466 חלק מן הספרות כאן עוסק בצורה 'מתיב/ין'.

467 על אף הדמיון בין מונח זה לבין המונחים המקבילים בבבלי 'איתיביה' ו'מיתיבי', לא ציינתי למונחים אלה כאן, מכיוון שיש הבדלים חשובים ביניהם - למשל, 'התיב' בירושלמי מציע פשיטת בעיות, וכן קושיות שאינן מבוססות על מקורות ספרותיים (השווה מלמד, פרקי מבוא, עמ' 625; אולם לא דק כשכתב ש'התיב' הוא 'לא לקושיה ממשנה ומברייא', והיה צריך לומר שמונח זה הוא לא רק לקושיה ממשנה או מברייא).

468 התיקון הוא על פי כ"ר, וכן תיקנו במהדורות האקדמיה.

469 כגון דוגמאות 2, 3 לעיל ופסחים י, ו (לז ע"ד), 557 ש' 26; וראה נדה ב, א (מט ע"ד), 1439 ש' 1, שם 'התיב' מציע קושיה מתנא אחד (מדור המעבר) על תנא אחר ('התיב ר' חייה לרבי'). ראה גם להלן הערה 485, על 'התיב/מתיב' הבא על ידי עיבוד המינוח במובאות של מקורות תנאיים, והערה 484, על 'מתיב/ין' המציע

יכול להציע מקרה שממנו מקשים על הדעה הקודמת (לרוב, בסגנון 'התיב [...] הרי - [מקרה בעייתית]);⁴⁷⁰ מקור ספרותי שממנו מקשים, בסגנונות כגון 'והא כתיב', 'והא מתניתא פליגא', 'והא תני/נן' וכדומה;⁴⁷¹ או קושיה שאינה מבוססת על מקרה או מקור ספרותי, ועל כן 'התיב' כזה בא ברגיל ללא מינוח נלווה, כבדוגמה 472.3.

במקומות אחרים, 'התיב' בא אחרי בעיות כדי לפשוט אותן, כבדוגמה 4 לעיל.⁴⁷³ במקרים כאלה, המונח מציע כמעט תמיד מקרה או מקור ספרותי,⁴⁷⁴ ועל כן הסגנון הרגיל בכגון זה הוא 'התיב [...] הרי / והא תני/נן' וכדומה. לעתים נראה שהמונח מוסב על קושיות אחרות, שהוא מקשה עליהן, ובכך מתרץ אותן.⁴⁷⁵

'התיב' בא במספר סגנונות. כשהמונח בא בצורת היחיד, הוא עשוי להופיע בסגנון 'התיב ר' פלוני'⁴⁷⁶ - [קושיה], כבדוגמאות 2-4 לעיל, או 'התיב ר' פלוני קומי ר' אלמוני'⁴⁷⁷ [לעיתים: 'לר' אלמוני'⁴⁷⁸] - [קושיה]. לעתים רחוקות המונח בא בסגנון 'התיב [...] על [חכם או מקור מסוים]'.⁴⁷⁹ במקומות אחרים המונח בא בלשון רבים ובצורה סתמית ('התיבון'), בלי לפרש את זהותם של המקשים. מכיוון שצורה זו מלווה בהמשך במונחי קושיה אחרים במקרים רבים (כגון

קושיות על דברי תנאים.

470 עיין ערך 'הרי', הערה 454.

471 'והא כתיב', ראה מאיר, משיבים או שואלים, עמ' 180-181, במראי המקומות שסומנו בכוכבית (וראה גם שם, עמ' 184, הערה 32). לצורות אחרות הרגילות לבוא אחרי 'התיב' (לצורותיו), עיין ערך 'והא תני', הערה 70, וערך 'והא מתניתא פליגא', הערה 38.

472 כיוצא בזה ראה עוד למשל ברכות ב, א (ד ע"א), 12 ש' 49; פסחים י, ו (לז ע"ד), 557 ש' 26; נדה ב, א (מט ע"ד), 1434 ש' 1.

473 כיוצא בזה ראה עוד למשל ברכות ז, א (יא ע"א), 55 ש' 32 ומקבילה; חגיגה ג, ב (עט ע"א), 795 ש' 5; יבמות יב, ו (יב ע"ד), 888 ש' 43 ומקבילה ('התיב'); ב"ק ז, ה (ו ע"א), 1205 ש' 40 ('מתיב'). אפשר לראות הוראה זו של המונח כווריאציה של הוראתו העיקרית, שכן כאן המונח מציע קושיה על הבעיה, לאמור: כיצד אפשר לשאול בקשר למקרה דגן, שהרי התשובה לכך עולה בבירור ממקור ספרותי מסוים או מן הסברה. (באופן תאורטי, אפשר לפרש 'התיב' כזה במובן 'משיב', דהיינו משיב תשובה; השווה מאיר, משיבים או שואלים, עמ' 170. אולם אפשרות זו אינה נראית לי, מכיוון שלפיה עלינו להניח שהמונח הוא דר-משמעי.)

474 אולם ראה יומא ו, ה (מג ע"ד), 592 ש' 17 ('ר' לעזר שאל [...] מהו [...] התיב שמואל קפודיקא, מעתה יטמו את אימוריהן').

475 ראה למשל שביעית ז, א (לז ע"ב), 202 ש' 14; שקלים א, ה (מו ע"ב), 606 ש' 14; יבמות י, יד (יא ע"ב), 879 ש' 34.

476 יושם לב ששם החכם המציע את הקושיה בא תמיד אחרי המילה 'התיב' (והשווה להלן הערה 485).

477 ראה למשל ברכות ד, ג (ח ע"א), 37 ש' 29; תעניות ב, ג (סה ע"ג), 715 ש' 11; סוטה ה, ב (כ ע"א), 926 ש' 33; וראה להלן הערה 482.

478 כגון תעניות ד, ח (סח ע"ד), 733 ש' 24; סוטה ה, ב (כ ע"ב), 927 ש' 25; נדה ב, א (מט ע"ד), 1439 ש' 1 (לעיתים צורה זו אף מתחלפת ב'קומי ר' אלמוני', כגון סנהדרין ג, י [כא ע"ג], 1283 ש' 28 ['התיב ר' חגי לר' יסא'], אולם במקבילות ביומא ו, א [מג ע"ב], 588 ש' 33 ושבעות ד, א [לה ע"ב], 1353 ש' 17, 'התיב ר' חגי קומי ר' יוסה/יוסי').

479 כגון שבת ד, ב (ז ע"א), 391 ש' 33; ביצה א, ג (ס ע"ב), 683 ש' 4; וראה החילוף שנידון להלן בתחילת הערה 483.

'הרי', 'והא תני' וכדומה) היא מתפקדת כמונח עזר, ולכן היא עשויה להיראות מיותרת במקרים אלה, ובמקום אחד דבר זה בא לידי ביטוי בממצא הטקסטואלי.⁴⁸⁰

במקומות אחדים המונח בא בצורת הבינוני 'מתיב' או 'מתיבין';⁴⁸¹ צורה זו נדירה יותר מ'התיב' ו'התיבון'. באופן כללי, נראה שאין הבדלים של ממש בין הצורות 'מתיב/מתיבין' ו'התיב/התיבון' מצד משמעותן, סגנון,⁴⁸² ודרך תפקודן בסוגיה. ואמנם יש מקומות ששתי הצורות מתחלפות בין עדי נוסח שונים של הירושלמי או בין מקבילות.⁴⁸³ עם זאת, קיימת הוראה אחת של 'מתיב/מתיבין' שאינה מתועדת אצל 'התיב/התיבון': לפעמים 'מתיב/מתיבין' מציע משא ומתן 'משוחזר' בין תנאים, שבו מושמים טיעונים בפי חכמים אלה, שאותם יכלו לטעון בעד עמדתם או נגד עמדתם של בני הפלוגתא שלהם.⁴⁸⁴

480 ראה ברכות א, ט (ד ע"א), 12 ש' 17 - עם 'התיבון', אולם במקבילה בב"ר מו, ח (מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 465), בלי מונח זה.

481 ראה אלת"י ח, עמ' 568-569.

482 אולם יושם אל לב, שבמקומות אחדים מצאנו את הצורה 'מתיב מאן דאמר [...] למאן דאמר [...]'] (ראה למשל ליברמן, הלכות הירושלמי, עמ' סח, הערה 20), צורה שאינה קיימת אצל 'התיב'. כמו כן, אצל 'מתיב' מצאנו את הסגנון 'מתיב ר' פלוני לר' אלמוני, על דעתך דאת אמר' (ראה למשל יבמות ד, יא ו' ע"ב), 852 ש' 6 גיטין ד, ט ו' ע"ב), 1071 ש' 27, שאינו מצוי אצל 'התיב'. מנגד, ראוי להעיר שקביעתה של עפרה מאיר ז"ל (משיבים או שואלים, עמ' 169), ש'מתיב/ין' בא תמיד לפני טיעון, המופנה לנמען מנגד' (כלומר בסגנון 'מתיב/ין ר' פלוני ל/קומי ר' אלמוני') מתייחסת רק ל'מתיב/ין' הבא לפני 'והא כתיב' (ראה שם, עמ' 184, הערה 32), שכן מצאנו 'מתיב ר' פלוני' עם 'והא תני' וכדומה גם בלי 'ל/קומי ר' אלמוני' בהמשך (כגון תרומות ב, ב [מא ע"ג], 225 ש' 18 וב"ק ז, ה ו' ע"א), 1205 ש' 40. אולם דוק, בחלק מן המקומות שבהם מצאנו סגנון זה 'מתיב' מתחלף ב'התיב' בעדי נוסח אחרים; ראה למשל כלאים ד, ד (כט ע"ב) 159 ש' 20 וסוכה א, א (נב ע"ב), 638 ש' 36 ('מתיב') לעומת מקבילתם בעירובין א, ח (יט ע"ג), 458 ש' 41 ('התיב'), יבמות טו, א (יד ע"ד), 897 ש' 17 (וראה מה שהערנו על כך להלן הערה 483); ואין כאן מקומו להאריך.

483 ראה למשל תרומות א, א (מ ע"ב), 217 ש' 36 ('מותיב') לעומת מקבילתו בגיטין ז, א (מח ע"ג), 1083 ש' 43 ('התיב'); תרומות ח, ט (מו ע"ב), 251 ש' 28 ('מתיב') לעומת מקבילתו בפסחים א, א (כח ע"ב), 504 ש' 33 ('התיב'); קידושין ג, יד (סד ע"ג), 1176 ש' 33 לפי כ"ל ('התיב ר' שמואל בר אבא על ההיא תנייא קדמיא'), לעומת שרידי הירושלמי, עמ' 232 ש' 35 ('מתיב [...] להדן תנייא קדמיא'); וכן על ידי גיוון המינוח, כגון יבמות טו, א (יד ע"ד), 897 ש' 17 ('מתיבין לר' יהודה, הגע עצמך'), לעומת שם ש' 18 ('התיב ר' חנניה חברון דרבנין, הגע עצמך'), וקידושין א, ב (נט ע"ב), 1144 ש' 25 ('התיב ר' נחום'), לעומת להלן שם ע"ג, ש' 27 ('מתיבין רבנין דקיסרין'; אך דוק, במקבילה 'התיבון' במקום 'מתיבין'). וכיוצא בזה במספר חילופים בין 'מתיבין' שבירושלמי לעומת 'התיבון' שבמקבילות בב"ר; ראה יבמות א, ו (ג ע"א), 834 ש' 28 ('מתיבין לר' נחמיה') לעומת בב"ר ג, ג, מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 518 (ושם רק 'אתיבון', בלי 'לר' נחמיה' אחר כך); יבמות יא, ב (יב ע"א), 883 ש' 14 ('מתיבין לר' מאיר') לעומת בב"ר יח, ה, עמ' 165 ('התיבון', בלי 'לר' מאיר' אחר כך וכך בכ"י וטיקן 30; בעדי נוסח אחרים 'אתיבון ליה'). ראה גם מגילה א, יג (עב ע"ב), 755 ש' 5, 7, 10 ('התיב'; וכעין זה במקבילה בב"ר כב, ה, עמ' 207-208, לפי חלק מעדי הנוסח, אלא שיש חילופים בעדי הנוסח, ולא כאן המקום להאריך בהם), אולם במקבילה בוי"ר ט, ו, מהדורת מרגליות, עמ' קפב, 'מתיב' (כך, פרט לשינויי כתיב קלים, בכל עדי הנוסח של וי"ר). ראה גם לעיל בסוף הערה 482.

484 ראה למשל עירובין ו, א (כג ע"ב), 478 ש' 15 (מוסב על המשנה שם: 'הדר עם הנכרי בחצר [...]'] הרי זה אוסר עליו. ר' אליעזר בן יעקב או, לעולם אינו אוסר'): 'מתיבין רבנין לר' אליעזר בן יעקב, אילו יש' <ראל> ובהמה שהיו דרים בחצר, שמא אין הבהמה אוסרת? כשם שהבהמה אוסרת, כך הגוי אוסר'; כלאים ב, י (כח ע"ב), 153 ש' 23; כתובות ג, ט (כו ע"ד), 971 ש' 44 ומקבילה. כמו כן, מצאנו 'מתיבין לר' פלוני' כשר' פלוני הוא תנא, כגון יבמות ו, ה (ז ע"ג), 859 ש' 27 ושם טו, א (יד ע"ד), 897 ש' 17; השווה מוסקובין, מינוח, עמ' 202,

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

'התיב' לצורותיו מתחלף במונחים 'אמר',⁴⁸⁵ *מגיב⁴⁸⁶ ו*השיב⁴⁸⁷, אולם ברור שאיננו נרדף לאף אחד מלשונות אלה, שאינם מקובלים להצעת קושיות בכל הנסיבות שבהן מקובל להשתמש ב'התיב'. לעומת זאת, נראה שקיימת קרבה גדולה בין 'התיב' למונחי קושיה אחרים בירושלמי, כדוגמת 'בעי', 'מקשי',⁴⁸⁸ ו'שאל', אף על פי שמונחים אלה אינם מתחלפים ב'התיב'. ואמנם ברור שלשונות אלה אינם נרדפים ל'התיב', שהרי הם עשויים להציע בעיות, ואפשר שלפעמים 'בעי' ו'שאל' מציעים קביעות בניחותא, שימוש שאינו מקובל אצל 'התיב'. זאת ועוד, 'מקשי' ו'שאל' אינם רגילים להציע קושיות ממקורות ספרותיים (בסגנון כדוגמת 'מקשי/שאל [...] והא תנינן'), כמצוי אצל 'התיב'.

במקום אחד נראה במבט ראשון ש'התיבון' מתחלף ב'הגע עצמך', אולם לאחר העיון נראה כי אין כאן חילוף אלא שיבוש.⁴⁸⁹

הערה 24, וראה עוד מאיר, משיבים או שואלים, עמ' 169–170. (ברם טענתה בעמ' 169 שאין ראיות שלפחות בחלק מן המקרים 'מתיב' מציע משא ומתן שלא התקיים בפועל בין החכמים שלהם הוא מיוחס אינה מדויקת. בחלק מן המקרים הטיעונים שעליהם נאמר 'מתיב ר' פלוני' מנוסחים בסגנון אמוראי מובהק, כגון בדוגמאות מעירובין לעיל [טיעון בסגנון 'אילו [...] שמא', ומכלאים [טיעון בארמית – 'מתיב [...] כמה דאית לכוני!], וגם אם אין כאן הוכחה חותכת, כי אפשר שנוסח הטיעונים הללו עובר, דומה שלפחות זכר לדבר יש כאן.)
485 ראה גיטין ט, ב (נ ע"ב), 1092 ש' 24 ('התיב'), לעומת המקבילה ביבמות ג, ט (ה ע"א), 845 ש' 24 ('אמר'); ב"ב ח, ג (טז ע"א), 1253 ש' 47 לפי כ"ל ('ר' יוחנן מתיב'), לעומת כ"א, עמ' 100 ש' 53 ('אמ' ר' יוחנן); ועל כל פנים נראה כי גרסת כ"ל היא בעייתית, שכן הסגנון 'ר' פלוני מתיב' אינו מצוי בשום מקום אחר, שהרי הסגנון המקובל הוא 'מתיב ר' פלוני'; השווה מה שהערנו על הסגנון המקובל אצל 'התיב', לעיל הערה 476. ועוד, שאפשר שהוראת המונח כאן חריגה במקצת – הצבעה על סתירה כביכול בתוך פסוק; ראה נתיבות ירושלים, ל ע"ב, ואין כאן מקומו להאריך). כמו כן, יש ש'התיב' לצורותיו בא על ידי עיבוד המינוח במקום 'אמר' בציטטות של מקורות תנאיים בירושלמי; ראה שביעית ו, ג (לו ע"ד), 200 ש' 11 ('התיבון'), לעומת תוספתא, תרומות ה, טו (מהדורת ליברמן, עמ' 135) ובבלי, נדרים נח ע"א ('אמרו לו'); ע"ז ג, ג (מב ע"ד), 1396 ש' 25 ('מתיב'), לעומת המקבילה בתוספתא, ע"ז ג, יט (מהדורת צוקרמנדל, עמ' 465, 'אמר'; השווה מאיר, משיבים או שואלים, עמ' 169–170).

486 ראה ברכות א, ה (ג ע"ב), 7 ש' 13 – בגוף כ"ל 'מתיב' (וכן הוא בשרידי הירושלמי, עמ' 4 ש' 7), אך גרסה זו תוקנה על ידי המגיה ל'מגיב', אולי על פי כ"ד (השווה ע"צ מלמד, 'הגהות בירושלמי כתב-יד לידן על פי כתב-יד רומי', תרביץ נ [תשמ"א], עמ' 120). ראה גם סוטה ט, ד (כג ע"ד), 946 ש' 5 – 'מגיבין' בכ"ל (במשפט: 'אמ' לון, ומן הדא דר' ינאי אתון מגיבין ל'), אולם 'מתיבין' בכ"ר. אך דוק, לאור נדירותו של 'מגיב' בירושלמי כמונח (לשון זה בא במקומות אחדים ללא משמעות טרמינולוגית מיוחדת), קשה לומר דברים ברורים בקשר לחילופים כאלה, ואפשר שמקורם בשיבוש או בחילוף גרפי קל.

487 ראה סוטה ז, א (כא ע"ב), 933 ש' 13 – 'השיב' בכ"ל, אולם בכ"ר 'התיב'. ודומה לזה בפאה ד, ב (יח ע"ב), 95 ש' 48, 49 ('מותיב'), לעומת המקבילה בגיטין ח, ג (מט ע"ג), 1088 ש' 29, 30 ('משיב'); אולם כאן נראה שגרסת פאה עיקר, מכיוון שהמונח בא בהקשר ארמי ('כל אילין מתיבתא/תתובתה דהוה ר' זעירא מתיב/משיב'). וכן במגילה א, יג (עב ע"ג), 755 ש' 10 – 'התיב', אולם במקבילה בפסיקתא רבתי, ה (מהדורת איש-שלום, טז ע"ב), 'השיב'.

488 ואמנם במקום אחד ייתכן ש'מקשי' ו'התיב' מתחלפים על ידי גיוון המינוח; ראה עירובין ה, א (כב ע"ג) 474 ש' 20 ('התיב') לעומת שם ש' 21 ('מקשי').

489 ראה ב"מ א, ה (ח ע"א), 1216 ש' 25 ('התיבון'), לעומת המקבילה בכתובות ו, א (ל ע"ג), 986 ש' 34 ('הגע עצמך'). כאן מסתבר שחלה השמטה בסוגיית ב"מ; השווה מוסקוביץ, סוגיות מוחלפות, עמ' 38–39, הערה 126.

כש'מתיב/מתיבין' מציע משא ומתן 'משוחזר' בין התנאים נראה שהוא מתפרש כמו 'כך משיב ר' פלוני⁴⁹⁰ (עיין ערכו).

ראה גם: *הוא מותיב לה והוא מתייב לה; *מתיבין הא מתניתא

490 ודוק, חלק מן ההבדלים בין מונחים אלה הם הבדלים קלים - החלפת עברית ('משיב') בארמית ('מתיב'), וכן קיצור מונח ארוך יותר (השמטת 'כך' מתחילת המונח בארמית).

ו

ויידא אמרה דא¹ ('והיידא אמרה דא', וכן שיבושים שונים²) - 'ואיזו אומרת/אמרה זו'. מונח סיוע, מצוי.

ספרות - אלת"י א, עמ' 239; איש-שלום, פסיקתא רבתי, קטז ע"א, אות כ; אשכנזי, נחמד למראה, קסח ע"א; אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 379 לש' 45; בנבנשת, שיירי כנסת הגדולה, סימן צד, קסה ע"ג; גינצבורג, פירושים וחיידושים, ג, עמ' 164; גליון הש"ס, פאה פ"א ה"ה (ט ע"א), ד"ה ויידא אמרה דא; הז'ר, נזיקין, עמ' 233; היגר, אוצר הבריות, ד, עמ' 19-16; הכהן, יד מלאכי, רנר; זוסמן, שקלים, עמ' 31 הערה 99; חיד"א, יעיר און, מערכת הוי"ו, אות ג; חיד"א, שם הגדולים, יח ע"ג, קונטרס אחרון לאות וי"ו; טוב ירושלים, שבת פ"א ה"א (ג ע"א); חידושי הרמב"ן, ר"ה כז ע"א, ד"ה ועכשיו אחזור (מהדורת קצנלנבוגן, עמ' נח);³ ליברמן, הערות העורך, עמ' 558 (= מחקרים, עמ' 514); ליברמן, על הירושלמי, עמ' 8; ליברמן, תוספתא כפשוטה, ח, עמ' 791; ליברמן, תיקוני ירושלמי, ג, עמ' 210 (= מחקרים, עמ' 185); מוסקוביץ, ויידא;⁴ מוסקוביץ, מינוח, עמ' 271-307; מיכל המים, פאה פ"א ה"ה, ד"ה הפריש;⁵ מרגליות, וי"ר, עמ' תקכ; ניר, פאה פ"א ה"ה (ח ע"א), ד"ה הפריש בכורים; שם, סוטה פ"ג ה"א (קט ע"ב), מהדורת שטיינזלץ, ד"ה אזכרה אזכרה; ניר, גיטין פ"א ה"א (ז ע"א), ד"ה נימר; פירוש ר' משולם והמיוחס לתלמיד הרשב"ש לשקלים, עמ' 9; פרנקל, מבוא הירושלמי, טו ע"א; ציון ירושלים, פסחים פ"ז הי"ג (נז ע"א), ד"ה ויידא; רטנר, אהבת ציון וירושלים, פסחים, עמ' 105; רידב"ז, כללי תלמוד ירושלמי, אות א; הנ"ל, פאה פ"א ה"ה (ט ע"א), ד"ה ויידא אמרה דא; רש"ס, פתיחה, ד"ה ויידא; שולזינגר, יד אליהו, זרעים, טו ע"ב, ד"ה ויידא; שיירי קרבן, קידושין פ"ב ה"א, ד"ה האיש מקדש; שער העין, ר"ה סוף פ"ד ושבעות סוף פ"ח; תמר, עלי-תמר, נשים, קדושין פ"ב ה"א (תל ע"א-ע"ב), ד"ה וידא (פעמיים)

בדרך כלל 'ויידא' מציע מקור ספרותי⁶ המסייע למה שנאמר באחד השלבים הקודמים בסוגיה, כגון:

- 1 להלן יכונה המונח 'ויידא', למען הקיצור.
- 2 פירוט ודיון בהם כמו גם בכתיבי המונח השונים (שרובם וריאציות קלות על הכתיבים שצוינו לעיל) ראה אצל מוסקוביץ, ויידא, עמ' 130-131.
- 3 ומשם באו עיקרי הדברים גם בראשונים אחרים; ראה רטנר, אהבת ציון וירושלים, ר"ה, עמ' 34.
- 4 מאמר זה כולו מוקדש למונח 'ויידא אמרה דא', ולכן הרביתי להפנות אליו בהמשך.
- 5 והשווה פירושו לסוטה פ"ג ה"א, ד"ה ולצורך.
- 6 נראה שבמקום אחד 'ויידא' איננו מציע מקור ספרותי, שכן הוא מתפרש במובן 'אלא אי איתמר הכי איתמר', מובן הקרוב להוראתו הנפוצה של המונח; ראה קידושין ג, ג (סג ע"ד), 1171 ש' 35, והדיון בסוגיה זו אצל

1. 'אכל דמאי' (מצטרף לזימון). הדא אמרה, אכל פירות ספק ניתקנו ספק לא ניתקנו, מזמנין. אמ' ר' {שמעון} <שמואל⁷ אחוי דר' ברכיה, בשעה שגזרו על הדמאי, רוב עמי הארץ היו {מכניסין} <מפרישין⁸ לבתיהן (ולכן אין ללמוד מדמאי לספק). ויי דא אמרה דא? כותי מזמנין עליו; ואהן כותי לאו ספק (ישראל) הוא? (ברכות ז, א [יא ע"ב], 56 ש' 31-32)

2. אותו [כזית] שאדם יוצא בו ידי חובתו בפסח צריך שלא יהא בו משקין [...] התיב ר' בון בר חיייה, והתנינן: 'חלות תודה' ('יוצא בהם חובת מצה'). אית לך מימר חלות תודה שאין בהן משקין? – אמ' ר' יוסה, תמן ('בחלות תודה') רביעית היא, ורביעית מתחלקת (לשני) [לכמה] מינין. והיי דא אמרה דא ('שקשה על הדעה שמצה צריך שלא יהא בה משקין')? יכול יצא ידי חובתו ברכיכה? ת"ל 'ושמרתם את המצות' [...] יצאת זו שאינה צריכה שימור. מפני שאינה צריכה שימור, הא אם היתה צריכה שימור יוצאין בה ('אף על פי שיש בה משקין')! (פסחים ב, ד [כט ע"ב], 510 ש' 41)

3. פשוטה ששמע מקצתה מן המתעסק⁹ יצא. והיי דא אמרה דא? ¹⁰תקע [...] ומשך בשנייה כשתים, אין בידו אלא אחת' ('כיון שנתכוון לשם שתי תקיעות שהשנייה אינה עולה לו, הריהו כמתעסק בסוף התקיעה, ואף על פי כן תחילתה עולה לו') ('ר"ה ג, ג [נח ע"ד], 674 ש' 35)

'ויידא' בא בשתי הוראות עיקריות: (א) על פי רוב, הוא מציע סיוע לשלב שלפני פניו, אחרי דחיית האמור בשלב הקודם של הסוגיא. במקרים אלה, 'ויידא' מציע מקור חלופי, הבא במקום הדעה שנדחתה, ושיעור המונח הוא: 'אלא איזה מקור אומר כמו שנאמר קודם' (מעין 'אלא מהכא' בבבלי), כבדוגמאות 1, 2 לעיל. (ב) לפעמים 'ויידא' מציע סיוע לשלב שלפניו. במקרים אלה המונח מציע מקור נוסף ולא מקור חלופי, כבדוגמה 3 לעיל.¹¹

נוסף על הוראות העיקריות שפורטו לעיל, נראה שבשני מקומות 'ויידא' בא בהוראות אחרות, חריגות במקצת, שאמנם אפשר לראותן כהרחבת משמעותו המקובלת: (1) הוא מציע מקור חלופי שעליו אפשר להקשות, במקום המקור שעליו הקשו תחילה;¹² (2) הוא מתפרש כמו סוג של 'אי איתמר הכי איתמר'.¹³

מוסקוביץ, ויידא, עמ' 143-144.

7 כגרסת כ"ר והמקבילה.

8 כן הוא במקבילה, וכן נראה עיקר.

9 המגיה הוסיף את התיבה 'לא' כאן, אולם תיבה זו ליתא בגוף כ"ל ובראשונים (ראה רטנר, אהבת ציון וירושלים, ר"ה, עמ' 34), וברור מן ההקשר שהיא מיותרת.

10 ראה גם הגרסה ב'מקבילה' החלקית (שלמעשה אינה אלא העברת יתר מסוגייתנו, וכבר עמד הרמב"ן על עיקרי הדברים), ר"ה ד, י (נט ע"ג), 680 ש' 8 (ודוק, עיקר גרסתנו בכ"ל שם מקוים גם על ידי שרידי הירושלמי, עמ' 150 ש' 7).

11 לדוגמאות נוספות להוראה זו של המונח ראה מוסקוביץ, ויידא, עמ' 135, הערה 51 ובנסמן שם.

12 ראה ברכות ד, א (ז ע"ג), 35 ש' 23 ומקבילה, והדיון בסוגיה זו אצל מוסקוביץ, ויידא, עמ' 138-139. ודוק, במקבילה לסוגיה זו בב"ר י, ח (עמ' 84) בא הביטוי 'ואין בעית מקשייה, על הדה קושייא' במקום 'ויידא אמרה דא' שבירושלמי.

13 ראה לעיל הערה 6.

על פי רוב, 'ויידא' מציע מקורות המסייעים לקביעות רגילות, כבדוגמה 1, אולם יש שהמונח מציע סיוע לפשיטת בעיות¹⁴ או לקושיה (ראה דוגמה 2). בדרך כלל 'ויידא' מציע סיוע לדברי אמוראים או לדברי סתם תלמוד, אולם בשני מקומות נראה שהמונח מציע סיוע למקורות תנאיים.¹⁵

בדרך כלל 'ויידא אמרה דא' מציע סיוע ממקורות תנאיים (משניות או ברייתות), ובמקרים אלה המקור התנאי מוצע אחרי המונח ללא לשון הצעה נוסף, כדוגמת 'דתני' או 'דתנינן'.¹⁶ עם זאת, במספר מקומות 'ויידא' מציע סיוע ממימרות אמוראיות¹⁷ או מסיפורים אמוראיים.¹⁸ בשניים ממקומות אלה דברי האמוראים אינם אלא ציטטות של משניות,¹⁹ ואפשר שהדברים יוחסו לאמוראים מפני שחכמים אלה הם שהביאו את המשניות הנזכרות. במספר מקומות המקור ש'ויידא' מציע הוא הסיפה או ההמשך של מקור שנדחה בשלב הקודם של הסוגיה.²⁰ ברגיל, הסיוע ש'ויידא' מציע עולה בצורה מפורשת מן המקור המוצע על ידו, אולם לעתים סיוע זה רק משתמע מן המקור, והוא מתבסס על דיוק או דיון במקור זה.²¹ במקומות מספר התלמוד מציין במפורש (בלשון 'הדא אמרה') את המסקנה העולה מן המקור שמציע המונח.²² בדרך כלל, הסיוע ש'ויידא' מציע אינו נדחה אחר כך (ואפשר שמשום כך המונח רגיל להופיע בסופי סוגיות), אף על פי שפה ושם יש חריגים.²³

- 14 ראה ערלה א, ב (סא ע"א), 333 ש' 43-44 (וכפירוש הגר"א והרידב"ז שם) וגייטין א, א (מג ע"ב), 1054 ש' 3 (לפירושו ראה הספרות שנרשמה אצל מוסקוביץ, ויידא, עמ' 129, הערה 2).
- 15 ראה פסחים ז, יא (לה ע"ב), 544 ש' 26, וכן שבת ג, א (ה ע"ד), 383 ש' 7, והדיון בו אצל מוסקוביץ, ויידא, עמ' 140.
- 16 אולם במקום אחד (כתובות ג, א [כז ע"א], 966 ש' 34-35) מצאנו 'ויי דא אמרה הדא דתני חזקיה' (עיין שם). כמו כן, הלשונות 'דתניא' (!) ו'דתנן' (!) נוספו לפעמים בנוסח הרש"ס אחרי מקורות תנאיים שהוצעו בלשון 'ויידא', אך קרוב לוודאי שגרסאות אלו הן פרי תיקוניו של הרש"ס, ולא גרסאות מקוריות.
- 17 ראה מוסקוביץ, ויידא, עמ' 136, הערה 56 ובנסמן שם.
- 18 ראה גיטין א, א (מג ע"ב), 1054 ש' 3 (ראה לעיל הערה 14) וב"מ ב, ה (ח ע"ג), 1218 ש' 43 (הסיוע שם הוא מן ה'עובדא' שבהמשך, כפירוש היפה מראה ונתיבות ירושלים על אתר).
- 19 ראה שבת א, א (ב ע"ג), 364 ש' 26: 'ויידא אמרה דא דמר ר' אחא ר' מיישא בשם ר' יוחנן המוציא אוכלים ונתנן על האסקופה' - הדברים המיוחסים לר' יוחנן כאן הם מובאה ממשנה שבת י, ב. ראה גם נדרים ב, ד (לז ע"ב), 1024 ש' 7, והדיון בסוגיה זו אצל מוסקוביץ, ויידא, עמ' 141-142.
- 20 כגון דוגמה 1 לעיל; ביצה ה, ה (סג ע"ב), 702 ש' 5; יבמות ד, ח (ו ע"א), 849 ש' 46 (וראה הדיון בסוגיה זו אצל מוסקוביץ, ויידא, עמ' 134-135, הערה 47).
- 21 כגון דוגמה 2 לעיל; פסחים ז, יא (לה ע"ב), 544 ש' 26; שבועות ח, ז (לח ע"ד), 1372 ש' 23. בפאה ה, א (יח ע"ד), 98 ש' 36-37 ומקבילה ההוכחה מבוססת על צירוף של מקור תנאי ומימרה אמוראית השנויה על מקור זה (עיין שם).
- 22 ראה למשל חלה ג, א (נט ע"א), 322 ש' 1 (נשתבש כ'והדא אמרה', ראה מוסקוביץ, ויידא, עמ' 131, הערות 19, 20); פסחים ז, יב (לה ע"ג), 545 ש' 12; ר"ה ד, י (נט ע"ד), 680 ש' 17.
- 23 כגון דוגמה 1 לעיל וגייטין ג, ח (מה ע"ב), 1066 ש' 5 (על הגרסה כאן ראה מוסקוביץ, ויידא, עמ' 131, הערה 20, וראה הקריאה במהדורת האקדמיה) ומקבילה.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

בסוגיה אחת נראה במבט ראשון כי 'ויידא' מתחלף בלשון 'מן מה ד[...]' (עיין ערכו), אולם מסתבר שאין זה חילוף אמתי, אלא שיבוש.²⁴ על כל פנים, ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'מן מה ד[...]' עשוי להציע מקורות לפשיטת בעיות, דבר שאינו מקובל אצל 'ויידא אמרה דא'. כמו כן, 'ויידא' מתחלף במקום אחד בביטוי 'אין בעית מקשייה על הדא קשי' בב"ר; אך דוק, כאן הוראת המונח בירושלמי חריגה.²⁵

נוסף על כך, נראה כי המונחים 'ועוד מן הדא' ו'שמע לה מן הדא' (עיין ערכיהם) עשויים להתפרש כמו 'ויידא' כשהמונח האחרון מציע מקור נוסף ולא מקור חלופי.

24 ראה נדרים ב, ד (לז ע"ב), 1024 ש' 6 ומקבילה, והדיון בדברים אצל מוסקוביץ, מינוח, עמ' 304-306; הג"ל, ויידא, עמ' 137, 141-142.

25 ראה לעיל הערה 12. - נראה שבמקום אחד 'ויידא' בא במדרש, אף על פי שבקטע המקביל בירושלמי בא מונח אחר, שאמנם קרוב מאוד ל'ויידא' מצד הוראתו (אולם קצת קשה להכריע בנידון, מכיוון שמדובר בצורה 'יחידאית'), 'מאן דבעי משמענה טבאות, מן ההיא'; ראה מדרש שמואל יג, ב (מהדורת בובר, עמ' 84), 'והדא דאמרת דא' (ובשיבושים דומים בשאר עדי הנוסח של המדרש, כפי שמסרה לי בטובה גב' תרצה ליפשיץ ז"ל), ואילו במקבילה במגילה א, יג (עב ע"ג), 756 ש' 29-30, 'מאן דבעי {ישמענה} <משמענה> טבאות'; ראה מוסקוביץ, ויידא, עמ' 130, הערות 7, 8 (ומעניין, שמונח שלישי, 'ואתיא כההיא דאמר' [ווריאציות כתיב קלות], בא כמעט בכל עדי הנוסח של מקבילה אחרת לקטע זה, וי"ר כב, ט [מהדורת מרגליות, עמ' תקב]); השווה מוסקוביץ, שם הערה 7.

ז

זאת אומרת¹ ('מכאן ש'...) ²). מונח היסק, נפוץ.

ספרות – אלת"י א, עמ' 900-902; ברויאר, עברית בבבלי, עמ' 210;³ הלבני, מקורות ומסורות, נשים, עמ' רצט; הנשקה, מנהג מבטל הלכה, עמ' קלו הערה 2, קמח הערה 36; מוסקוביץ, לישני אחריני, עמ' 65 הערה 13; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 79, 81-82, 89, 116-117 הערה 10; גיר, ברכות פ"ו ה"ו (ד ע"ב), ר"ה זאת אומרת

'זאת אומרת' מציע היסק העולה מן האמור לפניו, על דרך 'זאת אומרת' בבבלי,⁴ כגון:

1. [משנה: 'היה קורא בתורה והגיע זמן המקרא, אם כיוון את לבו יצא'. אמ' ר' בא, **זאת אומרת** שאין הברכות ('של קריאת שמע') מעכבות (ברכות ב, א [ד ע"א], 12 ש' 47)
2. תני, חגיגת ארבעה עשר היתה באה מן המעשר. ר' יעקב בר אחא בשם שמואל בר אבא, **זאת אומרת** שהיא רשות; אין תימר חובה, דבר שהוא בא חובה בא מן המעשר? (פסחים ו, ה [לג ע"ג], 533 ש' 18)
3. כך היה המנהג בירושלם – אדם הולך לבית הכנסת ולולבו בידו, קורא את שמע ומתפלל ולולבו בידו [...] הניחו בארץ אסור לטלטלו. אמ' ר' אבון, **זאת אומרת** שהוא אסור בהנייה (סוכה ג, יד [נד ע"א], 649 ש' 2)
4. [משנה: 'האשה שנתאלמנה או שנתגרשה, היא אומרת בתולה נשאתי, והוא אומ' לא כי, אלא אלמנה נשאתיך, אם יש עדים שיצאת בהינומה וראשה פרוע, כתובתה מאתים']. והלך אחר הרוב, ורוב הנישאות בתולות נישאות! ('ולמה

1 לעתים רחוקות משתבש כ'זאת אמר'. ראה למשל דמאי ה, א (כד ע"ג), 131 ש' 37-38 – לפנינו 'זאת אמר', אך ברור שצ"ל 'זאת אומרת', וכן הוא בכ"ס ולהלן ש' 42 בהגהת המגיה (בכ"ר המשפט חסר). כתובות ב, א (כו ע"ב), 961 ש' 24 – לפנינו 'זאת אמר', אולם המגיה הוסיף זי"ן לפני 'את' אחרי מחיקת הוי"ו מתיבה זו, וברור שהגהתו נכונה. (וכן בכיוון ההפוך, כגון 'במות ד, יא או ע"א', 850 ש' 40 – הסופד כתב 'זאת אומרת', אולם המגיה תיקן ל'זאת אומרה', וצ"ל 'זאת אמר'.)

2 ואמנם במקום אחד 'זאת אומרת' מתחלף ב'מכאן ש'; ראה יומא א, א (לח ע"ג), 561 ש' 18 ('זאת אומרת'), לעומת מקבילתו בפסיקתא דרב כהנא, ויהי ביום כלת משה, ה (מהדורת מנדלבוים, עמ' 10), 'מכאן ש'.

3 והשווה ברויאר, גלגולי לשון, עמ' 112.

4 או 'עדא אמרה', שלמעשה זהה למונח הירושלמי 'הרא אמרה' (עיין ערכו); ראה אפשטיין, דקדוק, עמ' 24-25.

צריכה ראייה?) [...] זאת אומרת שלא הילכו [...] לממון אחר הרוב (כתובות ב, א
כו ע"א), 960 ש' 540)

'זאת אומרת' מציע היסקים או הסברים משני סוגים עיקריים: (א) במקרים רבים הוא מציע היסק
'לשמו' מן האמור לפניו, כבדוגמאות 1-3, ולא אחת היסק זה חושף את העיקרון העומד מאחורי
הקביעה שלפניו.⁶ בכך למעשה המונח מסביר קביעה זו, כבדוגמאות 2, 3 לעיל; (ב) במקרים
אחרים 'זאת אומרת' מציע היסקים שמתרצים קושיות, כבדוגמה 4 לעיל.⁷

אחרי 'זאת אומרת' מוצע ההיסק או ההסבר, עם או בלי שי"ן הזיקה לפניו.⁸ לעתים התלמוד
מוכיח בהמשך שההיסק הוא נכון, כבדוגמה 2 לעיל ('זאת אומרת [...] אין תימר [...]').⁹
'זאת אומרת' מוסב בדרך כלל על מקורות תנאיים.¹⁰ המונח עצמו רגיל לבוא בפיהם של חכמים
נקובי שם.¹¹

במקומות אחרים ההיסקים ש'זאת אומרת' מציע נראים טריוויאליים וכמעט מובנים מאליהם,¹²
ומסתבר שהתלמוד הציעם מסיבות דידקטיות – כדי להבהיר את הדברים עד תום הלומדים.
לפעמים 'זאת אומרת' מציע היסקים המבוססים על דיוקים או על הוכחה משתיקה: מכיוון
שהמקור שעליו מוסב המונח לא הזכיר פרט מסוים, אפשר להסיק את המסקנה שמציע המונח.¹³
בדרך כלל 'זאת אומרת' מציע היסקים בהקשרים הלכתיים.¹⁴

- 5 השווה גם להלן שם, ש' 43, ובמקבילה.
- 6 על הקרבה בין היסקים להסברים, שכתוצאה ממנה יש שאותם מונחים מציעים היסקים והסברים (ולעתים
אף קשה להבחין ביניהם), השווה ערך 'הדא אמרה', ליד הערה 118, וראה מוסקוביץ, סברה תלמודית, עמ'
201-202.
- 7 כיוצא בזה ראה עוד למשל מע"ש ה, ו (נו ע"ג), 308 ש' 11; עירובין ח, ג (כה ע"א), 487 ש' 14; נזיר ב, ה (גב
ע"א), 1102 ש' 38.
- 8 עם שי"ן הזיקה – כך בכל הדוגמאות לעיל. בלי שי"ן הזיקה – ראה למשל דמאי ה, א (כד ע"ג), 131 ש' 37-
38; עירובין ח, ג (כה ע"א), 487 ש' 14; סוטה ח, ו (כב ע"ד), 941 ש' 43.
- 9 כיוצא בזה ראה עוד למשל שקלים ג, א (מז ע"ב), 611 ש' 24, 28 ומקבילה ('אין תימר'); שביעית ח, ח (לח
ע"ב), 208 ש' 1 ('דלכן'); יבמות ד, יא (ו ע"א), 850 ש' 32, 34 ומקבילה ('דלכן [...] דתנינן').
- 10 השווה כבר ניר, ברכות פ"ו ה"ו (ד ע"א), ד"ה זאת אומרת (עם זאת, דבריו שם טעונים סיוג במקצת, שכן 'זאת
אומרת' מוסב לעתים על דברי אמוראים או הסתם), והשווה דוגמאות 1-3 לעיל; הנשקה, מנהג מבטל הלכה,
עמ' קמח, הערה 36.
- 11 השווה הנשקה, שם.
- 12 כגון יבמות ג, יא (ה ע"א), 846 ש' 12 ("אם היו כוהנות, נפסלו מן הכהונה" (כשנתערבבו בעליהם)). אמ' ר'
יוסי, זאת אומרת שהאונסין פוסלין בכהונה כאשת איש' ושם יא, ד (יב ע"א), 883 ש' 37-38.
- 13 כגון תרומות ו, ו (מד ע"ב), 240 ש' 37; יומא ח, ב (מד ע"ד), 596 ש' 50 ('זאת אומרת [...] דל כן ניתני [...]');
סוכה ה, ו (נה ע"ג), 656 ש' 11 ('זאת אומרת [...] אין תימר [...] ניתני [...]').
- 14 אולם מצויים חריגים ספורים; ראה מע"ש ה, ב (נו ע"א), 305 ש' 10 ושקלים ג, א (מז ע"ב), 611 ש' 24, 28
ומקבילה.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקומות מספר 'זאת אומרת' מתחלף ב'הדא אמרה'¹⁵ שהוא תרגומו המילולי של המונח לארמית, ואכן נראה ששני המונחים קרובים מאוד מצד משמעותם. עם זאת, יש הבדלים ביניהם מבחינה סגנונית – למשל, יש ש'הדא אמרה' בא פעמים אחדות בזה אחר זה, מה שאין כן אצל 'זאת אומרת'. ועוד, שבעוד ש'הדא אמרה' רגיל לבוא אחרי 'נשמענה מן הדא' כדי להציע את סופן של פשיטות בעיה, 'זאת אומרת' ממלא תפקיד זה רק במקום אחד.¹⁶

אפשר ש'את שמע מינה' מתפרש כמו 'זאת אומרת', כשהמונח האחרון בא בהוראתו הראשונה הנידונה לעיל.¹⁷

פרט לכך לא מצאתי מונחים אחרים שנרדפים ל'זאת אומרת' או שמתחלפים בו¹⁸ (המונחים האחרים המתחלפים ב'הדא אמרה' אינם מתחלפים ב'זאת אומרת').¹⁹

- 15 עיין ערך 'הדא אמרה', הערה 131.
- 16 ראה חגיגה א, א (עו ע"א), 777 ש' 6; וכלום אפשר, לאור נדירותו של 'זאת אומרת' בהוראה זו, שהגרסה כאן היא משנית, ומקורה בחילוף בטעות בין 'זאת אומרת' ל'הדא אמרה', מכיוון שמונחים אלה רגילים להתחלף (ראה לעיל)?
- 17 ואף על פי שמונחים אלה אינם מתחלפים, מעניין ש'את שמע מינה' אולי מתחלף במונח הדומה 'הדא אמרה'; עיין ערך 'את שמע מינה', הערה 494.
- 18 אמנם, בסוגיה אחת מצאנו 'זאת אומרת' במקום 'מתניתא אמרה כן' שבמקבילה (ראה ע"ז ב, ב [מ ע"ד], 1385 ש' 20, 34 [זאת אומרת], לעומת שבת יד, ד [יד ע"ד], 434 ש' 37, 50 [מתניתא אמרה כן]), אולם נראה שהגרסה 'זאת אומרת' היא שיבוש, שהרי לפיה עלינו לפרש שהמונח מוסב אדלמטה, בניגוד לסגנון המקובל אצלו בכל מקום (אולם דוק, גרסתנו בהיקרות הראשונה של המונח בע"ז מקוימת על ידי הר"ח לע"ז כז ע"א, ברם בתוספות, ע"ז כז ע"ב ד"ה שאני, ספר התרומה קנג [מג ע"ג], ורוקח, סימן תעב [מהדרות שניאורסון, עמ' שיא] כתוב 'מתניתא אמרה כן' [ווריאציות קלות]). על כל פנים, אף אם נניח שהגרסה בע"ז היא שיבוש, קשה להבין כיצד נוצרה (אך ראה ערך 'מתניתא אמרה כן', הערה 567), ועדיין צריך עיון.
- 19 עיין ערך 'הדא אמרה', מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים.

ח

חזר ביה' ר' פלוני. 'חזר בו ר' פלוני'. מצוי.²

'חזר בו ר' פלוני' מציע את חזרתו של חכם מסוים מדעה שהחזיק בה לפני כן, כגון:

1. רב חונה עבד כתובה מדרש – דרש רב חונא, 'הבנים יירשו והבנות ייזונו', מה הבנים יורשין מן המטלטלין, אף הבנות ניזונות מן המטלטלין [...] אמרין, חזר בה רב חונא (יבמות טו, ג [יד ע"ד], 898 ש' 23 ומקבילה)
2. ר' שמעון בן לקיש בעי, קצירת העומר מהו שידחה את השבת ביום? התיב ר' אביי, והתנינן: 'מצותו לקצור בלילה. נקצר ביום כשר ודוחה את השבת'; ולא קבליה. אמ' ר' אחא, חזר ביה ר' שמעון בן לקיש מן הדא: 'כיון שחשיכה, אמ' להן: בא השמש? אומ' הין [...] – אם אינו עניין ללילה תניהו <עניין> ליום [...] (מגילה ב, ו [עג ע"ג], 762 ש' 7–8 ומקבילה)

בדרך כלל 'חזר בו' מציע חזרה מקביעות, כבדוגמה 3.1

'חזר בו ר' פלוני' עשוי לכוא ללא תוספת בהמשך,⁴ כבדוגמה 1, ואזי אין התלמוד מפרט מה סובר החכם הנזכר אחרי חזרתו.⁵ במקומות אחרים בא המונח בסגנון 'חזר בו מן הדא' או 'מן הדא

- 1 או 'חזר בה' (כגון דוגמה 1 להלן; יבמות ד, א [ה ע"ג], 847 ש' 11; שם ח, ו [ט ע"ד], 872 ש' 34), 'חזר בו' (כגון שבת יח, א [טז ע"ג] 443 ש' 13 ויבמות א, ב [ב ע"ד], 832 ש' 48).
- 2 לא יוחד ערך למונח זה בקונקורדנציה לירושלמי; היקרויותיו רשומות בערך 'חזר' (אלת"י ג, עמ' 572–573), יחד עם צורות אחרות המכילות את התיבה 'חזר'. לעומת זאת, הצורות 'חזר בו/ביה מן הדא' ו'מן הדא חזר ביה/בו' זכו לערך משל עצמן; ראה אלת"י ב, עמ' 767.
- 3 בשני מקומות נראה שהמונח מציע חזרה משאלה. ראה דוגמה 2 (אלא שאפשר לפרש שכאן עיקר החזרה הוא מכך ש'לא קבליה', אף על פי שכתוצאה מכך נפשטה הבעיה שהציע ר' שמעון בן לקיש בתחילת הדיון). וראה גם ערלה א, ג (סא ע"א), 334 ש' 12 (ולגופם של דברים ראה מוסקוביץ, לישני אחריני, עמ' 65, הערה 13 ובנסמן שם).
- 4 בסוגיה אחת מצאנו את המונח בצורה 'חזר ביה [...] וקבעה שמועה'; עיין ערך *קב"ע'.
- 5 דברים אלה נכונים גם כשהמונח בא בסגנון 'במחזורא תנינא חזר ביה ר' פלוני' (עיין אלת"י ג, עמ' 589).

חזר בו ר' פלוני.⁶ בחלק ממקומות אלה מוצע מקור ספרותי שבגללו חזר בו⁷ (בדרך כלל, אחרי המונח),⁸ ונראה שבמקרים אלה יש לפרש את הביטוי במובן: חזר בו ר' פלוני לאור המקור שצוין ('הדא'). במקומות אחרים לא הוצע מקור כזה, ואז נראה שיש לפרש את הביטוי במובן 'חזר בו ר' פלוני מן הדעה זו', כלומר חזר בו מדעתו כפי שהוצעה לפני כן.⁹

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

'חזר ביה' אינו מתחלף בשום מונח אחר. יש דמיון מסוים בין מונח זה למונח 'חזר ואמר', אלא שאצל 'חזר ואמר' הסוגיה מפרטת את עמדת החכם הנידון אחרי חזרתו, מה שאין כן אצל 'חזר ביה'.¹⁰ ועוד, ש'חזר ביה' אינו רגיל להציע חזרה מבעיות או קושיות,¹¹ כמקובל אצל 'חזר ואמר'; עיין ערכו.

- 6 ראה אלת"י ב, עמ' 767. בקידושין ב, א (סב ע"ג), 1163 ש' 46 כתוב 'אמ' = 'אמרי' דין חזר ביה ר' יוחנן, גרסה שאין לה הבנה, אך קרוב לוודאי שצ"ל שם: 'אמ', <מן> דין חזר בו' וכו', צורה הדומה ל'מן הדא חזר ביה ר' פלוני'.
- 7 ראה דוגמה 2; ערלה א, ג (סא ע"א), 334 ש' 12; קידושין ב, א (סב ע"ג), 1163 ש' 46 (ראה לעיל הערה 6), וראה המקורות שצוינו בסוף הערה 9.
- 8 אולם ראה שבת יח, א (טז ע"ג), 443 ש' 13 (וכן במקבילה, אלא ששם משובש, ואין כאן מקומו להאריך), שם אפשר שהמקור שבגללו חזר החכם מעמדתו הקודמת הובא לפני המונח ('מתניתא פליגא על ר' יוסי ביר' בוך', לעיל ש' 9, ועיין שם בהמשך). עם זאת, אין להוציא מכלל אפשרות שבסוגיה זו 'מן הדא' פירושו 'מן הדעה שהביע', ולא 'מן המקור שצוין'; ועדיין צריך עיון.
- 9 ראה פאה א, א (טו ע"ב), 78 ש' 4-5 ומקבילה וחגיגה ג, ב (עט ע"ב), 796 ש' 28. - תאורטית, אפשר אולי לטעון שבשני המקרים 'חזר בו מן הדא' פירושו 'חזר בו מדעה זו', אלא שבחלק מן המקרים הוצע אחרי המונח מקור ספרותי ששימש כיסוד לחזרת החכם הנזכר, ואילו במקרים אחרים לא הוצע מקור שכזה. ברם הצעה זו נראית לי דחוקה, מכיוון שלפחות בחלק מן המקרים ברור ממהלך הסוגיה ש'מן הדא' מציע את היסוד לחזרה, ואינו רומז לדעה שממנה חזר; ראה למשל דוגמה 2 לעיל ('ולא קבליה - אמ' ר' אחא, חזר ביה ר' שמעון בן לקיש מן הדא' - כפשוטם של דברים, חזר בו לאור האמור בהמשך, בניגוד למקור הראשון ש'לא קבליה'). וראה במיוחד יבמות ח, ו (ט ע"ד), 872 ש' 34-35, 'חזר בה ר' יהושע בן לוי מן הדין קרייא', ומניסוח זה ברור שהכוונה היא לחזרה בגלל האמור בפסוק, ולא חזרה מן הדעה המובעת בפסוק! ראה גם יבמות ד, א (ה ע"ג), 847 ש' 11 ('חזר בה ר' נתן מן מתנית''), וברור שכאן הכוונה היא שחזר בו לאור האמור ב'מתניתא'.
- 10 ושם יש להוסיף, שלפעמים התלמוד מסביר את הרקע לחזרתו של החכם הנזכר אצל 'חזר ביה' (בסגנון 'חזר ביה מן הדא' וכיוצא בזה), בניגוד למקובל אצל 'חזר ואמר'.
- 11 לחריגים אפשריים ראה לעיל הערה 3.

חזר ואמר¹² ('חזר ומר'; לפעמים 'חזר ר' פלוני ואמר'¹³). מצוי.

ספרות - נאה, מושגים היפוקרטיים, עמ' 182 הערה 1454

'חזר ואמר' (כמונח¹⁵) מציע דעה שהביע אמורא מסוים, השונה מדעה אחרת שהביע בשלב קודם בסוגיה, כגון:

1. ר' ירמיה בעי, עיטורי סוכה מה הן ('לעניין מוקצה')? חזר ר' ירמיה ואמ', כל שבעה הן בטילין על גב סוכה, מיכן והילך בהכין הן (ביצה א, א [ס ע"ב], 682 ש' 37)

2. [משנה: 'הנושא את האשה ולא מצא לה בתולים, היא אומרת משארסתי נאנסתי [...]] רבן גמליא' ור' אליעזר אומ' נאמנת'. ר' ירמיה בעי, מעתה אין טענת בתולים לא כרבן גמליאל וכו' אליעזר! [...] חזר ואמ' יש טענת בתולים כרבן גמליאל וכו' אליעזר, בשותקת (כתובות א, ו [כה ע"ג], 958 ש' 19)

'חזר ואמר' בא בדרך כלל בשני מצבים: (א) כשחכם שהעלה בעיה פשט אותה, על דרך 'בחר דאיבעיא הדר פשטה' בבבלי, כבדוגמה 1 לעיל¹⁶; (ב) כשחכם העלה קושיה, ו'חזר ואמר' פתרון

12 במקום אחד 'חזרון ואמרון', כשהמונח מתייחס לחזרה של שני חכמים (ר' ירמיה ור' אייבו בר נגרי); ראה חגיגה א, א (עו ע"א), 775 ש' 36. - בסוגיה אחת מצאנו את הסגנון 'חזר ואמר קומי ר' יוסי' (כתובות ז, ד [לד ע"א], 1003 ש' 42-43 = ב"ק ד, א [ד ע"ב], 1196 ש' 49-50; כך גם בכ"א). אולם קרוב לומר שחזרה זו אינה עניין למונח שלנו, שכן פירושה הוא שחכם מסוים חזר ואמר אותם דברים שנאמרו לפני כן לפני חכם אחר; עיין שם היטב.

13 כגון דוגמה 1 להלן; שביעית י, ג (לט ע"ג), 214 ש' 35; יבמות ח, ב (ט ע"ג), 869 ש' 37. ואמנם במקום אחד שתי הצורות מתחלפות; ראה כתובות ג, א (כו ע"ב), 968 ש' 31 ('חזר ומר'), ואילו במקבילה (תרומות ז, א [מד ע"ג-ד], 242 ש' 14), 'חזר ר' מנא ואמ'. נראה שבדרך כלל הצורה 'חזר ר' פלוני ואמר' באה כשיש מקום להתבלבל בנוגע לזהותו של החזר, בשל המרחק בין אזכור דבריו בפעם הראשונה לבין החזרה, או בשל השתתפותם של חכמים אחרים בסוגיה באופן שאלמלא ציון שמו של החכם שחזר בו, תיווצר אי-בהירות בנוגע לזהותו. עם זאת, לפעמים נאמר 'חזר ר' פלוני ואמר' אף על פי שאין מקום לבלבל שכוזה; ראה למשל דוגמה 1 להלן וערלה א, ה (סא ע"ב) 336 ש' 12 ('ר' יודן בעי, אף לעניין נבילה כן? חזר ר' יודן ומר [...]).

14 בקונקורדנציה לא יחד ערך למונח זה (כמובן, חלק מן הדוגמאות בערך 'חזר' - ראה אל"ת י, ג, עמ' 572-573 - שייך למונח שלנו).

15 שכן במקומות מספר המונח בא בפי דמויות בסיפורי אגדה לציין חזרה מעמדה או ממחשבה קודמת (ראה למשל ברכות א, ה [ג ע"ב], 7 ש' 30 ומקבילה; שבת ו, ט [ח ע"ד], 400 ש' 47; שם עמ' 401 ש' 18); דוגמאות כאלו לא יידונו בערך זה. ראה גם ברכות ג, א (ו ע"א), 26 ש' 3-4 ומקבילה, שם 'חזר ואמר' מציע הסבר עובדתי חלופי לטענתו של אדם שנזכר לפני כן, ולא חזרה מתפיסה עקרונית קודמת ('שמע ר' אחא ומר, אנא לא אמרית ליה כלום! חזר ואמ', או דילמ' לא שמע מיני אלא כיי דמר ר' יודה בן פזי בשם ר' אלעזר'); ונראה שהיקרות זו של הביטוי אינה עניין למונח שלנו (ודאי לא בהוראתו המקובלת). ואין צריך לומר שהיקרות של 'חזר ואמר' הבאות אחרי משפטי ביצוע (כגון נדרים) שבהן הדובר חוזר בו מדבריו הקודמים (כגון נדרים א, ב [לו ע"ד], 1021 ש' 31: 'אילו אמ' קונם קורדום יש לי, וחזר ואמ' קונם נכסיי עלי, ויש לו קורדום') אינן עניין למונח שלנו.

16 כיוצא בזה ראה עוד למשל כלאים ב, ד (כו ע"ד), 150 ש' 41; ערלה א, א (ס ע"ד), 331 ש' 44; ערלה א, ה (סא ע"ב), 336 ש' 12; נזיר ד, ד (נג ע"ב), 1109 ש' 36. במקום אחד נראה כי המונח מציע בעיה חלופית (נוספת? הפירוש המדויק עדיין צריך עיון) במקום הבעיה המקורית שהעלה החכם הנזכר; ראה סוכה א, א (נב ע"א), 637 ש' 31. (שימוש זה מזכיר קצת את הצורה 'חזר ושאל' בנזיר ז, ב [נו ע"ב], 1125 ש' 38, אלא ששם אין

לאותה קושיה – לרוב, על סמך פרשנות חדשה למקור שממנו הקשה, כבדוגמה 2 לעיל.¹⁷ במקומות אחרים המונח גם מציע חזרות מהיגדים 'רגילים' – פרשנות או פסיקה – ולא מבעיות או קושיות, אולם הוראה זו של המונח נדירה באופן יחסי.¹⁸ במספר מקומות המונח בא אחרי קושיות, בסגנון: 'חזר ואמר [...] אלא כאינש דשמע מילה ומקשי עליה'.¹⁹ פרט לכך אין למונח מאפיינים סגנוניים מיוחדים.²⁰

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

'חזר ואמר' אינו מתחלף במונחים אחרים. עם זאת, משמעותו קרובה לזו של מונחים אחרים המצביעים על חזרה של חכם מסוים והמכילים את התיבה 'חזר', כגון *'חזר ר' פלוני ופתר מתניתא' ו*'חזר ר' פלוני שמע לה מן חרא'.²¹ (כמובן, מונחים אלה שונים מ'חזר ואמר', כיוון שלא קיימות אצלם כל ההוראות הקיימות אצל 'חזר ואמר'). כמו כן, כש'חזר ואמר' מצביע על חזרה מפסיקה מסוימת, הוראתו דומה לזו של המונח הנדיר *'חזר ותנא', לפחות במקומות מסוימים.²²

נוסף על כך, יש דמיון מסוים בין 'חזר ואמר' למונח 'חזר ביה', אלא שאצל 'חזר ואמר' הסוגיה מפרטת מה סובר החכם הנזכר אחרי חזרתו, מה שאין כן אצל 'חזר ביה'.²³ ועוד, ש'חזר ביה' אינו רגיל להציע חזרה מבעיות או קושיות, כמקובל אצל 'חזר ואמר' (עיין ערכו).

מדובר בשתי שאלות עוקבות, אלא בשאלה נוספת ששאל ה'חד סב' שהוזכר לעיל את ר' יוחנן, אחרי שזכה למענה על שאלתו הראשונה.

17 כיוצא בזה ראה עוד למשל שביעית ד, ב (לה ע"ב), 190 ש' 31; חגיגה א, א (עו ע"א), 775 ש' 36; קידושין א, א (נח ע"ד), 1141 ש' 13.

18 ראה מע"ש ד, ט (נה ע"ב), 302 ש' 4-5 ומקבילה; ב"ק ב, ו (ג ע"א), 1192 ש' 13; וכנראה גם חלה ג, ז (נט ע"ג), 325 ש' 42, אלא שהפירוש המדויק שם עדיין צריך עיון. ראה גם החזרה מפסיקה שהציע חכם באופן טנטטיבי במעשרות א, ג (מח ע"ד), 265 ש' 16 ('בעא למיעבד כר' חנינא בר פפא – חזר ואמר'), וראה גם קידושין ג, ב (סג ע"ד), 1170 ש' 47, אלא שהפירוש המדויק שם עדיין צריך עיון.

19 ראה למשל שביעית ד, ה (לה ע"ב), 190 ש' 31; יומא ב, ג (לט ע"ד), 570 ש' 2 (בהגהת המגיה); יבמות א, ה (ג ע"א), 834 ש' 10.

20 במקום אחד הסגנון הוא 'חזר ר' יצחק בר לעזר ואמר' לא אמרנא כלום – והסבר מדוע 'לא אמר כלום' (ראה חלה ג, ז [נט ע"ג], 325 ש' 42), אך כאמור מדובר בסגנון חריג (ראה לעיל הערה 18).

21 ל'חזר ר' פלוני ופתר מתניתא', ראה קידושין ג, ו (סד ע"ב), 1173 ש' 48. מונח זה מזדמן גם בשבועות ג, ב (לד ע"ב), 1348 ש' 34, אולם נראה ששם גרסה זו היא שיבוש (אף על פי שקצת קשה לעמוד על סיבת היווצרותה), ואמנם במקבילה במע"ש ב, א (נג ע"ב), 289 ש' 43 בא מונח אחר (ומתאים), 'חזר ר' יונה ושמעה מן הכא', וכעין זה במקבילה ביומא ח, ג (מה ע"א), 597 ש' 16 ('חזר ר' יונה שמע לה מן הרא').

22 אלא שגוני משמעותו המדויקים של מונח זה טעונים בירור נוסף שאין כאן מקומו; עיין ערכו.

23 לפעמים התלמוד גם מסביר את הרקע לחזרתו של החכם אצל המונח 'חזר ביה' (בסגנון 'חזר ביה מן הרא' וכיוצא בזה), בניגוד למקובל אצל 'חזר ואמר'.

חייליה/חייליה²⁴ דר' פלוני מן הדא ('חייליה דר' פלוני מהדא'²⁵). 'כוחו של ר' פלוני מזו'. מונח סיוע, מצוי.

ספרות - אלת"י ב, עמ' 767; שם ג, עמ' 607-608; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 65; חידושי הרשב"ן, ברכות נט ע"א, ד"ה חייליה (שכ ע"ב); מוסקוביץ, מינוח, עמ' 92; מילר, חכמים, עמ' 36-37; עסיס, לפירושן של שתי סוגיות, עמ' לד; עסיס, קטע של ירושלמי סנהדרין, עמ' 51; פרנקל, מבוא הירושלמי, יא ע"א; ריבב"ן, ברכות, בתוך: גנזי ראשונים, ברכות, עמ' קצב; רידב"ז, כללי התלמוד ירושלמי; שו"ת ר' בצלאל אשכנזי, סימן ד, ד"ה ובירושלמי

'חייליה דר' פלוני מן הדא' מציע סיוע לדברי אמורא ממקור ספרותי המוצע בהמשך, כגון:

1. ר' ירמיה סבר מימר, מוספי שבת ומוספי ראש חדש, מוספי ראש חודש קודמין.

חייליה דר' ירמיה מן הדא: 'שירו שלשבת ושירו שלראש חדש, שירו שלראש חדש קודם' (שקלים ח, ו [נא ע"ב], 632 ש' 48 ומקבילה)

2. רב אמר בית דין שעשאו נגזל ולא בית דין שעשאו גוזל. **חיליה דרב מן הדא** דמר

רבי שמעון בן לעזר, בית דין שעשאו נגזל ולא בית דין שעשאו גוזל (יבמות טו, ז [טו ע"ב], 900 ש' 41)

על פי רוב 'חייליה דר' פלוני מן הדא' מציע סיוע ממקורות תנאיים, משניות או ברייתות, הבאים ברגיל מיד אחרי המונח²⁶ (בסגנון: 'חייליה דר' פלוני מן חדא - [מקור תנאי]), אולם לפעמים הסיוע מבוסס על מימרה אמוראית²⁷ ('חייליה דר' פלוני מן הדא דאמר ר' אלמוני').²⁸ במקרים רבים הסיוע שמציע המונח מבוסס על המקור שהוא מציע לבדו, אולם במקומות אחרים הסיוע מבוסס על דיון במקור זה, כגון דיוק בו,²⁹ או יישום של האמור בו לעניין הנידון (בסגנון 'כמה דתימר תמן [...] והכא / אף הכא');³⁰ ומכאן, שלפעמים הסיוע שמציע המונח מבוסס על אנלוגיה

24 ראה דוגמה 2 להלן; שביעית ד, ב (לה ע"ב), 190 ש' 34; גיטין ג, ו (מה ע"א), 1063 ש' 44 ('חיליה' נוסף על ידי המגיה). וברור שצורה זו תניינית.

25 ראה סנהדרין ה, ב (כב ע"ד), 1289 ש' 42; שם 1290 ש' 4-5 (אולם במקבילות ביבמות טו, ה [טו ע"א], 900 ש' 5, ונזיר ג, ז [נב ע"ד], 1107 ש' 41, 'מן הדא'; שבועות ה, ה (לו ע"ג), 1360 ש' 1-2; ע"ז ד, ט (מד ע"ב), 1404 ש' 48. ראוי לשים לב שצורה זו מצויה רק בסדר נזיקין. תופעה דומה קיימת אצל מונחים אחרים המכילים את הלשון 'מן הדא' / מהדא' בסופם (כגון 'נשמענה מן הדא' ו'שמע לה מן הדא'), שהצורות עם 'מהדא' בסוף רווחות בסדר נזיקין.

26 במקום אחד המונח בא בסגנון 'חייליה דר' פלוני מן הדא דתנינן תמן - [מקור תנאי]; ראה סנהדרין ה, ב (כב ע"ד), 1290 ש' 4-5, אולם במקבילות 'דתנינן תמן' ליתא; ראה עסיס, קטע של ירושלמי סנהדרין, עמ' 51, ומסתבר שגרסת המקבילות עיקרית. במקום אחד מוצע מקור תנאי בסגנון 'חייליה דר' פלוני מן הדא דאמר ר' אלמוני', כשר' אלמוני הוא תנא; ראה לעיל דוגמה 2.

27 במקום אחד נראה שהמונח אינו מציע מימרה, כי אם סברה אנונימית; ראה שביעית י, א (לט ע"ב), 212 ש' 47 ('חייליה דר' יוסי מן הדא - שור מצוי הוא להבריחו, שדה אינו מצוי להבריחה').

28 ראה יבמות ח, ב (ט ע"ב), 868 ש' 33-34 ומקבילה; כתובות א, י (כה ע"ד), 960 ש' 2, 8-9; ע"ז ד, ט (מד ע"ב), 1404 ש' 48.

29 כגון פסחים ט, ה (לז ע"א), 553 ש' 16; גיטין ג, ז (מה ע"א), 1064 ש' 44; גיטין ט, ז (נ ע"ב), 1093 ש' 13-14 (כאן הדיוק אינו מפורש בניסוח התלמוד, אולם העיון בסוגיה מעלה שזהו יסוד ההוכחה; עיי' שם היטב).

30 כגון שביעית ד, ב (לה ע"ב), 190 ש' 33-34; יבמות ח, ב (ט ע"ב), 868 ש' 33-34 ומקבילה.

מסוג זה או אחר לתוכנו של המקור שהמונח מציע.³¹ במקום אחד הסיוע עולה בצורה מפורשת מן המקור שמציע המונח (דוגמה 2 לעיל).

'חייליה דר' פלוני מן הדא' מוסב כמעט תמיד על קביעה, אולם במקום אחד נראה שהמונח מציע סיוע לבדיקה או קושיה.³²

בדרך כלל 'חייליה דר' פלוני מן הדא' מתייחס לקביעה הנתונה במחלוקת, והמונח מציע סיוע לאחד מבעלי הפלוגתא. עם זאת, נראה שקיימים שני חריגים בעניין זה.³³

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד נראה במבט ראשון ש'חייליה דר' פלוני מן הדא' מתחלף בלשון 'כדעתיה', אולם קרוב לוודאי שהגרסה 'חייליה דר' פלוני' במקום זה היא שיבוש שמקורו באשגרה.³⁴ מונח אחר הדומה לכאורה ל'חייליה דר' פלוני מן הדא' הוא *נסיב חייליה', אולם מכיוון שהמונח האחרון הוא צורה יחידאית שפירושה עדיין סתום במקצת,³⁵ קשה לקבוע במדויק מהו היחס בין שני המונחים.

נראה כי 'חייליה דר' פלוני מן הדא' קרוב מאוד במשמעותו לשאר מונחי הסיוע בירושלמי המציעים מקורות תנאיים. עוד נראה כי קיימת קרבה גדולה בין 'חייליה דר' פלוני מן הדא' לביתוי 'מן הדא', אלא ש'חייליה דר' פלוני מן הדא' תמיד מציע סיוע לדבריהם של חכמים נקובי שם, מה שאין כן אצל 'מן הדא'.³⁶ כמו כן, אפשר ש'חייליה דר' פלוני מן הדא' מתחלף על ידי גיוון המינוח ב'מתניתא מסייעא'.³⁷

- 31 ראה גם ברכות ט, ב (יג ע"ג), 70 ש' 19-20 ולעיל דוגמה 1.
- 32 ראה ברכות ט, ב (יג ע"ג), 70 ש' 19-20 ('אמ' ר' יוסי, מה אנן קיימין – אם בטורדין דיו פעם אחת ביום, אם במפסיקין מברך על כל אחת ואחת. חייליה דר' יוסי מן הדא [...]).
- 33 ראה שבת ג, ה (ו ע"ב), 386 ש' 42 ומקבילה. לכאורה קשה להגיה כאן, מכיוון שעיקר הנוסח מקוים על ידי המקבילה וכן על ידי ראשונים אחדים; ראה רטנר, אהבת ציון וירושלים, שבת, עמ' 53-54. (אינני מתייחס למילים הבעייתיות 'וכא הוא אמר הכין' המצויות במקבילה ואצל חלק מן הראשונים, שכן אפשר שמילים אלו, החסרות בסוגיית שבת ואצל ראשונים אחרים, הגיעו לכאן באשגרה מעלמא, בעקבות ההבחנה המוצעת בהמשך [ל'תמן' וכו'], ועדיין צריך עיון). ברם אפשר שהשתמשו במונח 'חייליה דר' פלוני מן הדא' כאן מפני שבהמשך (ש' 43) אמורא אחר אכן דוחה את ההוכחה שמציע המונח, ובכך למעשה חולק על האמורא ש'חייליה מן הדא'. כיוצא בזה בשקלים ח, ו (נא ע"ב), 632 ש' 48 ומקבילה, שגם שם אמורא אחר חולק בהמשך על האמורא ש'חייליה מן הדא' ודוחה את הראיה שמציע המונח. ראה גם כתובות א, י (כה ע"ד), 960 ש' 2, 8-9, אולם הסוגיה שם סתומה וקרוב לוודאי גם משובשת (ואין כאן מקומו להאריך), ועדיין צריך עיון. (בנדרים ט, ב [מא ע"ג], 1043 ש' 40-41, מסתבר שנשמטה אחת הרעות, ראה מה שהגיהו בקרבן העדה ורבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 407).
- 34 ראה יבמות טו, ה (טו ע"א), 899 ש' 42 ונזיר ג, ז (נב ע"ד), 1107 ש' 30 ('כדעתיה'), לעומת המקבילה בסנהדרין ה, ב (כב ע"ד), 1289 ש' 42 ('חייליה'); כך גם בקטע עסיס, עמ' 51), וראה עסיס, שם; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 52.
- 35 ראה בעיקר עסיס, לפירושן של שתי סוגיות, עמ' לד.
- 36 אפשר שקיים הבדל נוסף בין 'חייליה דר' פלוני מן הדא' ל'מן הדא', שהשימוש הרווח, אך כנראה לא הבלעדי, ב'חייליה' הוא מתן סיוע לדעה הנתונה במחלוקת; עיין לעיל ליד הערה 33.
- 37 ראה גיטין ט, ז (נ ע"ב), 1093 ש' 13-14 ('מתנית' מסייעא' – בש' 15), וכן שבועות ה, ה (לו ע"ג), 1360 ש'

וחש לומר (לפעמים רק 'חש לומר'³⁸) - 'ויחשוש לומר'. מונח קושיה, מצוי.

ספרות - אלת"י א, עמ' 909-910; ליברמן, תוספתא כפשוטה, ח, עמ' 808-809; עסיס, שרידי ירושלמי, עמ' 26 הערה 3953

'וחש לומר' מציע קושיה על דין המופיע בשלב הקודם של הסוגיה, ששיעורה, כיצד אפשר לפסוק כפי שהוצע שם, שהרי יש מקום לחשוש לאפשרות מסוימת המוצעת בהמשך, על דרך '(ו)ניחוש' בבבלי,⁴⁰ כגון:

1. [משנה: 'הריני נזיר כשיהא לי בן [...] הפילה אשתו ('ואין ידוע אם הפילה נפל או בן קיימא') אינו נזיר'.] **וחש לומר** שמא בן קיימה הוא! - אמ' ר' יוחנן, דר' יודה היא, דר' יודה אמ' ספק נזירות מותר (נזיר ב, ח [נב ע"א], 1103 ש' 12)
2. [משנה: 'הבאין מן הדרך נשיהם להם בחזקת טהרה'.] ובלבד באשה שיש לה ווסת [...] והיא ששהת אחר ווסתה שבעת ימים. **וחש לומר** שמא לא טבלה! - אמ' ר' חנינה, זאת אומרת שאסור לאשה לשהות בטומאתה (נדה ב, ג [נ ע"א], 1439 ש' 36)

בדרך כלל 'וחש לומר' מציע קושיות העומדות ברשות עצמן, אולם במקום אחד הוא מציע את היסוד לקושיית 'והא תנינן' שלפני כן.⁴¹

הסגנון הרגיל אצל המונח כמעט בכל מקום הוא 'וחש לומר שמא - [אפשרות מסוימת].⁴²

לעתים רחוקות ה'חש' שעליו מצביע המונח מוביל דווקא לקולא,⁴³ אולם בדרך כלל אין הדבר כן.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

אין מונחים אחרים שמתחלפים ב'וחש לומר' או שנרדפים לו.

-
- 2-1. ראה גם גיטין ה, ד (מז ע"א), 1075 ש' 40 ('מתניתא מסייעא' בש' 41-42), אלא שפירוש ה'מתניתא מסייעא' עדיין צריך עיון, ולכן קשה להסיק מסקנות מדוגמה זו.
  38. ראה למשל גיטין ו, א (מז ע"ד), 1079 ש' 24; ב"ק ז, ה (ו ע"א), 1205 ש' 44; ב"ב י, א (יז ע"ג), 1260 ש' 5.
  39. לפי עסיס ההיקרות של המונח הנידונה שם מתפרשת בניחותא (ראה יבמות טז, ב [טו ע"ג], 901 ש' 29), אולם דומה שפירושה המדויק של הסוגיה עדיין צריך עיון, ולכן ספק אם אפשר לקבוע מסמרות בנידון.
  40. במקום אחד המונח אינו מתפרש כך, אולם אפשר שהצורה שם אינה עניין למונח שלפנינו (ושמא באמת חל שם שיבוש, וצ"ל 'צריך לומר' במקום 'חש לומר'). ראה גיטין א, א (מג ע"א), 1053 ש' 1-2 (מוסב על דברי המשנה שם: 'המביא גט ממדינת הים צריך שיאמר בפני נכתב'): 'וקשיא, אילו המביא שטר מתנה ממדינת היום, שמא חש לומר ('צריך לומר') בפניי נכתב ובפניי נחתם? ודוק, גם הסגנון כאן שונה מן המקובל אצל המונח שלפנינו, שכן אין 'שמא' אחרי המונח (השווה להלן הערה 42).
  41. ראה גיטין ו, א (מז ע"ד), 1079 ש' 24.
  42. אולם ראה יומא ג, א (מ ע"ב), 571 ש' 25 ומקבילה (והשווה לעיל הערה 40).
  43. כגון כתובות א, א (כד ע"ד), 953 ש' 21 ('מצא הפתח פתוח אסור לקיימה משום ספק סוטה. **וחש לומר** שמא אנוסה היא'; ולפי זה האשה תהיה מותרת לבעלה!); כתובות ד, ד (כח ע"ג), 974 ש' 19.

ט

טעמא דר' פלוני¹ ('טעמיה דר' פלוני²; 'טעמון ד[צורת רבים]³) - 'טעמו של ר' פלוני. מונח הסבר והיסק, נפוץ.

ספרות - אלת"י ד, עמ' 94-99; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 30; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 69-72; ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 454; ליברמן, ירושלמי נזיקין, עמ' 113 לש' 9-10; מוסקוביץ, אמרו דבר אחד, עמ' 126; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 78, 105 הערה 13; מוסקוביץ, סברה תלמודית, עמ' 202, 224; מלמד, פרקי מבוא, עמ' 287 (=מדרשי-הלכה, עמ' לא); נאה, עזר כנגדו, עמ' 112 הערה 60

ל'טעמא דר' פלוני' שתי הוראות, אחת נפוצה ואחת נדירה.

א. בדרך כלל המונח מציע טעמה של דעה מסוימת, על סמך פסוק ודרשתו או על סמך שיקולים הגיוניים שאינם תלויים בדרשות פסוקים, על דרך 'טעמא' בבבלי⁵, כגון:

1. ר' יוחנן אמ', בין בשעת הקרבן בין שלא בשעת הקרבן, היום ('ט"ז ניסן') מתיר

- 1 כמו כן מצאנו 'טעמא דהן/דהדין תנייא' וכדומה, אלא שלצורך הדיון כאן אני מתייחס לצורות אלו כאל וריאציות של 'טעמא דר' פלוני'.
- 2 ראה למשל ברכות ב, ב (ד ע"ב), 14 ש' 45; פסחים ה, א (לא ע"ד), 523 ש' 12-13; שרידי הירושלמי, עמ' 120 ש' 24. (במקומות אחדים התיבה הראשונה בביטוי זה מקוצר כ'טע' או כ'טעמ'; ראה למשל שקלים א, ד [מו ע"א], 605 ש' 31-32; שרידי הירושלמי, עמ' 143 ש' 20; שם, עמ' 226 ש' 16.)
- 3 ראה למשל ברכות ח, ז (יב ע"ג), 64 ש' 20, 21 וקידושין א, ז (סא ע"ג), 1157 ש' 50 (מצאנו גם את הצורה 'טעמהון' בקשר לקבוצת חכמים, אבל צורה זו באה תמיד כחלק מן הביטוי 'מה טעמהון ד...'), ולא בביטוי 'טעמהון דפלוני'. במקום אחד מצאנו את הצורה 'טעמה (!) דרבנן' (שרידי הירושלמי עמ' 14 ש' 22; בכ"ל שם, ברכות ג, ג ו' ע"ב), 27 ש' 40, 'טעמון דרבנן', אולם אפשר שלפנינו 'אשגרת צורה', שבה השתמשו בצורה הרווחת של המונח, אף על פי שאינה מתאימה מבחינה דקדוקית (על כיוצא בזה ראה עסיס, הגהות ופירושים בירושלמי שבת, הערה 33; הנ"ל, לית היא פליגא, עמ' 160, הערה 80; ואין כאן מקומו להאריך). לחלופין, אפשר שלפנינו שיבוש, אולי בשל פתיחה שגויה של הקיצור 'טע', קיצור שאכן מצוי במקומות אחרים בקטעי גניזה (השווה לעיל הערה 2).
- 4 אולם יש לתקן את האמור שם לאור האמור להלן הערה 13, ובמקום 'מניין תנינן' שם צ"ל 'תמן תנינן', כגרסת כ"ו 30.
- 5 עם זאת, אין שני המונחים נרדפים, שכן ל'טעמא' בבבלי הוראה שאינה מתועדת אצל 'טעמא' בירושלמי - דיוק מפרט מסוים ('טעמא ד[...]) הא ([...]). במקרים כאלה הירושלמי משתמש במונח 'מפני ש[...]) הא', עיין ערכו. (במקום אחד בירושלמי נראה ש'טעמא דר' פלוני' מתפרש כך - ראה כתובות ד, יג [כט ע"ב], 979 ש' 29 - אולם דוק, כאן המונח בא בהגהת המגיה, וייתכן מאוד שגרסתו כאן הושפעה מסגנון הבבלי.)

- (חדש'). אמ' ר' הילא, טעמ' דר' יוחנן: 'עד עצם היום הזה', מלמד שהיום מתיר (חלה א, א [נז ע"ב], 313 ש' 4)
2. ר' יוחנן בשם ר' שמעון בן יוחי, כגון אנו שעוסקין בתלמוד תורה, אפי' לקרית שמע אין אנו מפסיקין [...] טעמ' דר' שמעון בן יוחי, זהו שינון וזה שינון, ואין מבטל שינון מפני שינון (ברכות א, ה [ג ע"ב], 7 ש' 40 ומקבילה)
3. [משנה: 'מי שהלך לו למדינת הים ועמד אחד ופירנס את אשתו, חנן או', איבד את מעותיו, ונחלקו עליו בני כהנים גדולים']. ר' בא בר ממל בעי, הפורע שטר חובו <שלחבירו> שלא מדעתו ('אם זכאי הפורע לקבל החזר'), תפלוגתא דחנן ובני כהנים גדולים? – אמ' ר' יוסי, טעמון דבני כהנים גדולים, תמן לא עלתה על דעתו שתמות אשתו ברעב, ברם הכא ('הלווה יכול לומר לפורע'): מפייס היונא ליה <והוא מחיל לי (כתובות יג, ב [לה ע"ד], 1013 ש' 25 ומקבילה)
- במקרים רבים הטעמים שמציע 'טעמא' מבוססים על פסוקים ודרשותיהם,⁷ כבדוגמה 1,⁸ אולם במקומות אחרים ה'טעם' הוא סברה, כבדוגמה 2.⁹
- כש'טעמא דר' פלוני' מציע פסוקים ודרשותיהם, הפסוק מובא מיד אחרי המונח ללא לשון הצעה נוספת, כדוגמת 'דכתיב' או 'שנאמר'.
- בדרך כלל המונח בא במסגרת הצעת מקור או הסבר 'לשמו', אולם לפעמים הוא בא במסגרת תשובה לבעיה, תירוץ לקושי או רומיה,¹⁰ או דחיית הדעה שבשלב הקודם (בדרך כלל, כשנעשה ניסיון בשלב הקודם לזהות דין מסוים כמשקף עמדתו של חכם מסוים, שאז בא המונח בסגנון: 'טעמא דר' פלוני [...] תמן [...] ברם הכא [...]').¹¹
- ב. לפעמים 'טעמא דר' פלוני' אינו מציע טעמו של החכם, אלא קביעה שנאמרה אליבא דאותו חכם (הוראה זו הרבה יותר נדירה מקודמתה), כגון:¹²
4. [משנה: 'הכותב נכסיו לבניו וכתב לאשתו קרקע כל שהוא, איבדה כתובתה'. ר' יוסי בן חנינא אמ', מקולי כתובה שנו כן [...] אמ' ר' בא, טעמ' דר' יוסי בר
- 6 התיקונים כאן ולהלן הם על פי המקבילה.
- 7 רק לעתים רחוקות מאוד מציע 'טעמא דר' פלוני' פסוק ללא דרשה, כגון פסחים ח, ז (לו ע"א), 548 ש' 43 והוריות א, א (מה ע"ד), 1413 ש' 34 ומקבילה.
- 8 כיוצא בזה ראה עוד למשל שביעית י, ז (לט ע"ד), 215 ש' 34; שבת ט, ג (יב ע"א), 420 ש' 21 ומקבילה; יבמות א, ו (ג ע"א), 834 ש' 18.
- 9 כיוצא בזה ראה עוד למשל ברכות ב, ה (ה ע"ב), 20 ש' 31; עירובין ו, ה (כג ע"ג), 480 ש' 25; כתובות ד, ב (כח ע"ב), 973 ש' 35.
- 10 ראה למשל דוגמה 2 לעיל ומקבילה; פסחים ז, י (לה ע"ב), 543 ש' 20 ומקבילה; נדה ב, א (מט ע"ד), 1439 ש' 2. כמוכן, אפשר שבחלק ממקרים אלה ה'טעמא' נאמר מלכתחילה כהסבר 'לשמה' של הדעה הנידונה, ואחר כך השתמשו בהסבר זה כדי לתרץ קושיה. אלא שלענייננו אין זה משנה, שהרי כאן אנו דנים בתפקידו של המונח כפי שהוא מצוי לפנינו בסוגיה.
- 11 כגון דוגמה 3 לעיל; שבת טז, ב (טו ע"ג), 438 ש' 31; כתובות ט, ז (לג ע"ב), 1000 ש' 27 ומקבילה.
- 12 דוגמאות נוספות ראה אצל ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 454, והשווה הנ"ל, ירושלמי נזיקין, עמ' 113, לש' 9-10. – לפשר השימוש ב'טעמא' הן למתן הסברים והן לציון היסקים, ראה מוסקוביץ, סברה תלמודית, עמ' 202.

חנינא, לא סוף דבר בכתובת מנה ומאתים, אלא אפילו כתובה שלא לפי דינר, מקולי
כתובה שנו (פאה ג, ט [יח ע"א], 94 ש' 33 ומקבילות)

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

'טעמא דר' פלוני' מתחלף ב'מה טעמא דר' פלוני',¹³ אולם אפשר שלפחות בחלק מן המקרים אין זה חילוף אמתי, אלא שיבוש, הנובע מהשמטה מוטעית של התיבה 'מה' שבתחילת המונח. מכל מקום, נראה שאין הבדל בין שני המונחים מצד משמעותם כש'טעמא דר' פלוני' בא בהוראתו הראשונה,¹⁴ אף על פי שהמונחים נבדלים מבחינה סגנונית, שכן 'טעמא' מציע את ההסבר במישרין, ואילו 'מה טעמא' מציע את ההסבר דרך שאלה ותשובה.

כמו כן, מצאנו חילופים ספורים בין 'טעמא דר' פלוני' ו'מן הכא'¹⁵ (מחוץ לירושלמי), ואף מונחים אלה קרובים מצד משמעותם, שכן 'מן הדא/הכא' (עיין ערך 'מן הדא') עשוי להציע מקור (מקראי) לדעה מסוימת, כמקובל במקרים רבים אצל 'טעמא דר' פלוני' (אלא ש'מן הדא/הכא' אינו רגיל להציע מקורות מסברה, כמצוי לפעמים אצל 'טעמא דר' פלוני').

במקום אחד 'סבר מימר' מתחלף על ידי גיוון המינוח ב'טעמא',¹⁶ ואף מונחים אלה קרובים מאוד, אף על פי שאינם נרדפים, שכן 'טעמא' עשוי להציע טעמים מפסוקים, ולא רק מסברה. 'טעמא' בהוראתו השנייה דומה מאוד למונחים 'דברי ר' פלוני', 'כר' פלוני' ו'על דעתיה דר' פלוני' כשמונחים אלה מציעים היסק אליבא דחכם הנזכר, ואפשר שאין הבדל בין מונחים אלה כשהם מתפרשים כך; אלא שלאור נדירותה של הוראה זו של 'טעמא דר' פלוני' קשה לקבוע מסמרות בנידון.

על אף הקרבה החיצונית בין 'טעמא דר' פלוני' ל'לית טעמא דלא', מונחים אלה אינם נרדפים, שכן 'לית טעמא דלא' בא רק אחרי התלבטות בנוגע לטעמה של הלכה מסוימת, מה שאין כן אצל 'טעמא דר' פלוני'.

13 ראה למשל שקלים א, ד (מו ע"א), 605 ש' 31-32 ('טעמ'), וכעין זה בשרידי הירושלמי, עמ' 120 ש' 24 ('טעמיה'), אולם בשרידי הירושלמי עמ' 121 ש' 18, 'מאי (!) טעמיה'. ראה גם סוטה ט, א (כג ע"ג), 943 ש' 50 ('טעמ'); אך דוק, כל הקטע שם בא בהגהת המגיה ווראה שם ש' 47, 48 - 'מה טע'; ודוק עוד, חלה השמטה בהגהת המגיה, ראה מהדורת האקדמיה, 944 ש' 1, לעומת שרידי הירושלמי, עמ' 217, ש' 29, 30 ('מה טעמה') והמקבילה בסנהדרין א, ג (יט ע"א), 1269 ש' 38, 40 ('מה טע'). מונחים אלה מתחלפים גם על ידי גיוון המינוח, כגון גיטין ט, א (נ ע"א), 1091 ש' 1 ('טע'), לעומת להלן שם, ש' 5 ('מה טע'). ואין נראה שגיוון המינוח כאן נובע מן העובדה ש'טעמא' מציע פסוק ו'מה טעמא' סברה, מכיוון ששני השימושים קיימים אצל שני המונחים (ואכן בסמוך, ש' 6, נמצא 'מה טעמ' שמציע פסוק). ראה גם קידושין א, ב (נט ע"ד), 1147 ש' 20 ומקבילה ('מה טע'), לעומת מקבילתו בב"ד מ, י (מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 397) ('טעמ' דר' ליעזר); אמנם בכ"ו 30: 'טע' דר' אליעזר מהכא', אולם בכ"י לונדון רק 'טעמ' דר' ליעזר, וכן כ"ו 60 - 'טע' דר' אליעזר'.

14 שכן הוראתו השנייה של 'טעמא דר' פלוני' אינה קיימת אצל 'מה טעמא דר' פלוני'.

15 ראה יבמות ו, ו (ז ע"ג), 859 ש' 40 ('טעמ' דהן תנייא'), לעומת המקבילה בב"ד מה, ג (מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 449).

16 ראה כלאים א, א (כו ע"ד), 145 ש' 16: 'טע' דר' ליעזר [...] מה דרבנין סברין מימר'.

ראה גם: *איתמר טעמא, *אמר טעמא, *אנא אמרית טעמא, *לית טעמא דהן כטעמא דהן,
*מה מקיים ר' פלוני, *תני [...] ואמר טעמא

יאות אמר ר' פלוני - 'פה אמר ר' פלוני'. מצוי.

ספרות¹ - בכר, טרמינולוגיה, עמ' 73-74; דיימונד, אמרי שפר, עמ' 433-435, 438, 441-442, 444, 469; לרנר, רות רבה, ג, עמ' 49; צורי, ר' יוסי בר חנינא, עמ' 122

'יאות אמר ר' פלוני' מציין שדעתו של חכם מסוים נראית נכונה - לעתים קרובות, כדי להקשות על בר הפלוגתא שלו, על דרך 'שפיר קאמר ר' פלוני' בבבלי, כגון:

1. [משנה: 'ערב תשעה באב [...] ר' יהודה מחייב בכפיית המטה, ולא הודו לו חכמ'.

יאות אמ' ר' יהודה; מה טעמון דרבנן? - עשו אותו כמי שמתו מוטל לפניו ('אונן'), אינו לא כופה את מיטתו ולא ישן על גבי מיטה כפויה (תעניות ד, י [סט ע"ג], 738 ש' 1)

2. אחד או' ('ראיתי') שתי שערות בגבו, ואחד או' שנים בכריסו [...] אמ' ר' חגי, דברי הכל פסול [...] אמ' ר' מנא, יאות אמ' ר' חגי;² אילו שטר שחתום בארבעה חותמות, זה מעיד על שנים וזה מעיד על שנים וקרא עליו ערער, שמא כלום הוא - ואין כל חתימה צריכה שני עדים? והכא, כל סימן צריך שני עדים (סנהדרין ג, י [כא ע"ד], 1284 ש' 49 ומקבילות)

'יאות אמר ר' פלוני' בא בשני אופנים עיקריים: (א) במקומות רבים המונח מוסב על מחלוקת תנאים, ואז הוא מציע פתח לקושיה, ששיעורה: דברי ר' פלוני מובנים ('יאות אמר ר' פלוני'), אולם קיים קושי להבין את שיטת בר הפלוגתא שלו, כבדוגמה 1 לעיל.³ בדרך כלל, 'יאות אמר ר' פלוני' בהוראה זו בא בדברי סתם התלמוד,⁴ בסגנון: 'יאות אמר ר' פלוני; מה טעמא דר' אלמוני?'⁵ במקרים כאלה אין התלמוד מסביר מדוע שיטת ר' פלוני נראית נכונה. (ב) כאשר

1 לא יוחד ערך למונח זה בקונקורדנציה, שכן כל היקרויותיו של הלשון 'יאות' נרשמו שם יחדיו (אלת"י ד, עמ' 130-131).

2 כך במקבילות בסוטה ובכתובות (המקבילה בכתובות היא השלמת גר"ש); כאן בטעות 'חגא'.

3 כיוצא בזה ראה עוד למשל ערלה א, א (ס ע"ג), 331 ש' 13; שבת ג, ד (ו ע"ב), 386 ש' 29-30; גיטין ד, ב (מה ע"ג), 1066 ש' 41.

4 ראה דיימונד, אמרי שפר, עמ' 441-442.

5 ראה הרוגמאות שצינו לעיל הערה 3. במקום אחד אין 'מה טעמא דר' אלמוני' בהמשך, אולם מסתבר שכן צ"ל, או לפחות שזו כוונת הסוגיה; ראה חלה ד, ה (נט ע"ד), 32 ש' 19: 'יאות אמ' ר' ישמעאל: כוסמין וחיטין שני מינים הן [...] את או' מצרף. חרש וישן לא כל שכן? אמ' ר' הילא, טע' דרבנן [...]; והשווה פני משה שם.

המונח מוסב על מקורות אמוראיים, הוא בא לציין את עצם העובדה שדברי ר' פלוני נכונים, ולכן אין התלמוד מקשה בהמשך על בר הפלוגתא, כבדוגמה 2 לעיל.⁶ כאשר המונח בא בהוראה זו, כמעט תמיד⁷ מוצע מיד לאחריו הסבר (על סמך מקור ספרותי או מסברה) מדוע דברי אותו חכם מסתברים. על פי רוב 'יאות אמר ר' פלוני' בהוראה השנייה בא בתחילת משפט ולא באמצעו, אולם במקומות ספורים מצויים חריגים מסוגים שונים.⁸ ברגיל 'יאות אמר ר' פלוני' (בשני שימושי הנ"ל) מוסב על קביעות, אולם בשני מקומות נראה שהוא מוסב על בעיות.⁹

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

'יאות אמר ר' פלוני' אינו מתחלף בשום מונח אחר, ואף אינו נרדף לשום מונח אחר בירושלמי. עם זאת, נראה שיש דמיון לא מבוטל בין 'יאות אמר ר' פלוני' בהוראתו הראשונה לביטוי 'על דעתיה דר' פלוני נחא, על דעתיה דר' אלמוני' יש להקשות כמוצע בהמשך]. עם זאת, מונחים אלה אינם נרדפים, שכן 'יאות אמר ר' פלוני' בא בהוראה זו רק כשהוא מוסב על דברי תנאים, בעוד ש'על דעתיה דר' פלוני נחא' יכול להיות מוסב גם על דברי אמוראים.

לעיתים רחוקות גם סגנונות אחרים מתועדים אצל המונח כשהוא בא בהוראה זו, כגון מע"ש ה, א (נה ע"ד), 304 ש' 21 ('יאות אמ' רבן שמעון בן גמליאל; וקשיא על דרבנן'); יבמות ו, ד (ז ע"ג), 858 ש' 43 ('יאות א') <[התיקון הוא על פי קטע זוסמן, עמ' 100 ש' 27] ר' מאיר ור' שמעון על דעתין דאילין תנן]; מחלפתה [!]

שיטתין דרבנן).

6 כיוצא בזה ראה עוד למשל פסחים א, ד (כו ע"ד), 501 ש' 1; כתובות יא, ה (לד ע"ג), 1006 ש' 44 ומקבילות; קידושין ג, א (סג ע"ד), 1170 ש' 21.

7 השווה דיימונד, אמרי שפר, עמ' 434-435. בשני מקומות הסבר כזה מוצע קצת יותר מאוחר בסוגיה; ראה תרומות ב, ג (מא ע"ג), 226 ש' 22 ומקבילה, שם מובאת הוכחה ש'יאות אמר ר' פלוני' מן הדיון בברייתא המוצעת אחרי המונח (= ו'כאן [...]) כמי שלא נהנה מחמת שבת כלום, ש' 25-27. וכן בכתובות יא, ה (לד ע"ג), 1006 ש' 44 ומקבילות ('חד אמ' יאות אמ' ר' לעזר, וחרנה אמ', לא אמ' ר' לעזר יאות. מאן דמר יאות אמ' ר' לעזר - נעשית ערות אחד [!]). במקום אחד לא מוצע שום הסבר אחרי המונח, אך דוק, כאן הביטוי בא בהקבלה על דרך הניגוד להיקרות אחרת של המונח, שבה אכן מוצע הסבר כזה; ראה נזיר ה, א (נד ע"א), 1113 ש' 10, 12: 'יאות אמ' ר' אחא, דאין חזר [...] אמ' ר' חגי, משה! יאות אמ' ר' יוסי; ונפק עובדא כר' אחא. ראה גם שבת ג, א (ה ע"ד), 383 ש' 44 ומקבילה (ויש לתקן את המקבילה על פי סוגיית שבת; עיין שם), וראה בהערה הבאה.

8 ראה עירובין א, ט (יט ע"ג), 459 ש' 16 ומקבילה ('אין תימר [...] יאות אמ' ר' חגי [...] אין תימר [...] לא אמ' ר' חגי כלום'); ר"ה א, א (נו ע"ב), 660 ש' 1: 'אין תימר כבר שמו, יאות אמ' חיפה; אין תימר לא שמו, לא אמ' חיפה כלום' (אולם הפירוש המדויק כאן עדיין צריך עיון). ראה גם כתובות יא, ה (לד ע"ג), 1006 ש' 44 ומקבילות; שבת כ, א (יז ע"ג), 448 ש' 34-35 ומקבילה: 'בקדמייתא הוינן אמרין יאות אמ' ר' זעירא'.

9 ראה תרומות ה, ב (מג ע"ג), 235 ש' 50 (מוסב על 'ר' זעירא בעי, לעיל ש' 47); שבת ז, ב (י ע"ב), 409 ש' 46 ומקבילה (מוסב על בעיית ר' יונה לעיל ש' 43-44).

ויאות. 'ויפה'. מונח עזר, מצוי.

ספרות - אלת"י ד, עמ' 131-132; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 74; דיימונד, אמרי שפר, עמ' 431-433; חרושי הר"ל, פסחים פ"א ה"א (ב ע"א)

'ויאות' מתפרש בשני אופנים:

א. על פי רוב, 'ויאות' מציע סיוע לאמור לפניו על סמך שיקולים המפורטים בהמשך,¹⁰ כגון:

1. ר' אימי ור' יהושע בן לוי [...] המוציא שם רע על הקטנה פטור. אמ' ר' הושעיה, ויאות: אילו גדולה שלא התרו בה, שמא כלום היא? וקטנה שהתרו בה כגדולה שלא התרו בה! (כתובות ד, ד [כח ע"ג], 975 ש' 33)
2. מותר לחמו שלנזיר יירקב. אמ' ר' יוסי, ויאות: להקריבו בפני עצמו אין <אתה>¹¹ יכול, שאין לך לחם קרב לעצמו. להקריבו עם נזירות אחרת אין את יכול, שאין לך נזירות באה בלא לחם. לפום כן צריך מימר מותר לחמו שלנזיר יירקב (שקלים ב, ה [מו ע"ד], 609 ש' 46 ומקבילה)

'ויאות' בהוראה זו משמש כפתיח להנמקה המוצעת בהמשך, התומכת בדברים שאליהם מתייחס המונח. במקרים רבים ההנמקה שמציע 'ויאות' מבוססת על אנלוגיה, ולפעמים אנלוגיה זו מוצעת בלשון 'אילו' [...] שמא/דילמא,¹² אולם לעתים ההנמקה מבוססת על שיקולים מסוגים אחרים, כמו טענות מסוג 'מה נפשך'¹³ (עם או בלי מונח זה), סברות מסוגים אחרים, ואפילו דרשות פסוקים.¹⁴ ברגיל, 'ויאות' מוסב על קביעות אמוראיות, אולם במקום אחד נראה שהמונח מתייחס למשנה.¹⁵ בדרך כלל 'ויאות' מוסב על קביעות הלכתיות, אולם במקומות ספורים נראה שהמונח מוסב על דברי אגדה.¹⁶

במקום אחד נראה כי 'ויאות' מציע פשיטת בעיה ולא אישור לקביעה,¹⁷ אולם לאור נדירותו

10 גינצבורג הציע שקביעת 'ויאות' אחת מסתיימת במונח, וכי ההנמקה שבהמשך היא מאמר חדש, שאינו שייך לקביעת ה'ויאות'; ראה פירושים וחידושים, ג, עמ' 443, אולם קשה מאוד לקבל הצעה זו, כאמור בפנים.

11 התיקון הוא על פי המקבילה.

12 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; פסחים א, ד (כו ע"ג), 500 ש' 44; פסחים י, ה (לו ע"ד), 557 ש' 30.

13 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; שקלים ז, ג (ג ע"ג), 629 ש' 10; נדרים ה, א (לט ע"א), 1032 ש' 6 (עם הלשון 'מה נפשך' אחרי 'ויאות').

14 ראה סוטה ט, ו (כד ע"א), 947 ש' 8 (וראה גם להלן דוגמה 3).

15 ראה סוטה ט, ו (כד ע"א), 947 ש' 8.

16 ראה שבת י, ה (יב ע"ג), 423 ש' 14; סוטה ז, ה (כא ע"ד), 936 ש' 13.

17 ראה יבמות יא, ו (יב ע"א), 884 ש' 31: 'ר' יוסי בעי, אילין תינוקות ספיקות, מהו לחלל עליהן את השבת? אמ' ר' יוסי ביר' בון, ויאות: מה נפשך - בן תשעה הוא, ימול, בן שמונה, נעשה מחתך בשר שלא לצורך'.

של שימוש זה, ולאור העובדה ששימוש זה איננו תואם את משמעותו המילולית של המונח (שלכאורה מצביע על אישור הנאמר לעיל, ולא על הכרעה בקשר למה שלא נאמר), אין להוציא מכלל אפשרות שלפנינו שיבוש, וכי 'ויאות' בסוגיה זו מוסב על קביעה שנשמטה לפנינו בטעות; ועדיין צריך עיון.

ב. לעתים נדירות נראה ש'ויאות' מתפרש בתמיהה, ואז הוא מקשה על האמור לפניו, כגון: 18.

3. מה מקיים ר' טעמ' דר' נתן, 'ראש האשמורת התיכונה' ('שמשמע שיש ג' אשמורות')? אמ' ר' הונא, סופה של שנייה וראשה של שלישית הן מתווכות את הלילה. אמ' ר' מנא, ויאות – מי 19 כת' 'תיכונות'? לא 'תיכונה'? – קדמייתא לא מתחשבא (ברכות א, א [ב ע"ד], 4 ש' 39).

מכיוון שדוגמאות ברורות וחד-משמעיות להוראה זו של המונח נדירות ביותר, וספק אם קיימות הן בכלל, לא ניתן להרחיב את הדיבור על הוראה זו של המונח.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

לא מצאתי שום מונח המתחלף ב'ויאות' או הנרדף לו. 20 עם זאת, אפשר שהמונח 'וקשיא' מתפרש כמו 'ויאות' כשהמונח האחרון מתפרש בתמיהה; אך כאמור, דוגמאות ברורות להוראה זו נדירות ביותר, ולפיכך בלתי אפשרי לקבוע את היחס המדויק בין שני המונחים.

18 דוגמאות אפשריות נוספות להוראה זו ראה ברכות ד, ז (ה ע"ג), 42 ש' 3 ומקבילה (= ר"ה ד, י [נט ע"ד]), 680 ש' 32; שביעית ד, י (לה ע"ג), 192 ש' 48; שבת ב, ה (ה ע"א), 379 ש' 50 (לפי גרסת הרמב"ן בחידושיו לשבת, קו ע"א, ד"ה דאמרי' [מהדורת מכון התלמוד הישראלי השלם, עמ' שסד-שסה. המהדיר העתיק את הקטע פעמיים, על פי הדפוס [עמ' שסד] ועל פי כ"י מדריד [עמ' שסה], ובשניהם 'ויאות', וזאת בהנחה ש'ויאות' מוסב על הקושיה שבש' 45 שם, ולא על דברי ר' יוחנן שלפני כן); ביצה ד, ג (סב ע"ג), 697 ש' 6; אך דוק, כל הסוגיות הללו טעונות דיון נרחב יותר, שאין כאן מקומו. ישנן סוגיות נוספות שבהן ייתכן שיש לפרש 'ויאות' בתמיהה, אולם מכיוון שפירושן של סוגיות אלו אינו בדור כל צורכו, נמנעתי מלציין כאן. – ראוי להעיר גם על פסחים א, א (כו ע"ב), 498 ש' 15, שהרד"ל בחידושיו על אתר פירשו בתמיהה ('והאי ויאות דרך בתמיהה הוא, וכמשמעו תמיד (!) בל' הירושל'), אלא שאין פירושו מוכרח; ראה למשל פני משה וקרבן העדה על אתר.

19 צ"ל: 'מה' (כסגנון הירושלמי; עיין ערכו), וכן הוא בכ"ר.

20 לקרבה אפשרית בין 'ויאות' ו'תדע לך שהוא כן', עיין ערך 'תדע לך שהוא כן', הערה 11.

ייבא²¹ ('יי בה', ²² ייא בה', ²³ יהא בה', ²⁴ יהי בה', ²⁵ גם 'או ייבא'; ²⁶ לפעמים כנראה משובש²⁷)
- 'יהא בה'.²⁸ מונח לפשיטת בעיות ולתירוץ קושיות, מצוי.

ספרות - אלת"י א, עמ' 770; שם, ד, עמ' 283; אשכנזי, נחמד למראה, קסח ע"ד; גלצר, עיטור סופרים, עמ' 59; חיד"א, יאיר און, מערכת היו"ד, ד; חיד"א, ככר לאדן, כלאים פ"ב ה"ה, קסה ע"ב; יסטרוב, מילון, עמ' 560; לוי, מבוא ופירוש, עמ' 58; לוי, מילון, א, עמ' 458; ליברמן, תוספתא כפשוטה, ח, עמ' 938 הערה 24; מוסקוביץ, הערות וביאורים בירושלמי, עמ' 79-82; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 73, 74, 77; מוסקוביץ, סוגיות מצוטטות, עמ' 34 הערות 15, 16; סוקולוף, מילון, עמ' 239; עסיס, סוגיות מקבילות, עמ' 74-75; רש"ס, פתיחה, ד"ה ייבא כהדא

'ייבא' מציע פשיטת בעיות ותירוץ לקושיות על סמך מקורות ספרותיים שהוצעו אחרי המונח, על דרך 'תא שמע' בבבלי, כגון:

1. 'לא יסיק בו תנור וכירים'. עבר והסיק? ייבא כהדא: 'אם חדש יותץ אם ישן יוצץ' (פסחים ב, א [כח ע"ג], 506 ש' 6)
2. מיילדת [...] לא תכניס ידה לפנים, שלא תמיק את העובר במיעיה [...] היתה חכמה? ייבה כ"י דמר ר' יעקב בר אחא בשם ר' יוחנן, אם היה רופא אומן מותר, והכא, אם היתה חכמה מותר (ע"ז ב, א [מ ע"ג], 1384 ש' 6)

- 21 בשרידי הירושלמי, עמ' 105 ש' 21, תובה זו מנוקדת ייבה, ודומה לזה שם, עמ' 76 ש' 37 (ייבה). ניקוד אחר מצוי אצל רש"ס, פתיחה, ד"ה ייבא כהדא (ייבא), ואינני יודע מגיין לו ניקוד זה (ועל כל פנים, מסתבר שאין לניקוד זה על מה לסמוך, במיוחד לאור העובדה שפירושו של רש"ס למונח זה - 'יהבה כהדא' - אינו מתקבל על הדעת, וקצת נראה שהוא גזר את התיבה הראשונה במונח מן השורש 'יהב'; ראה להלן הערה 28).
- 22 ראה ע"ז א, ה (לט ע"ד), 1379 ש' 49 ושם ב, א (מ ע"ג), 1384 ש' 6.
- 23 כך בקטע גניזה לב"ק ז, י (ו ע"א), 1206 ש' 17 (ראה כ"א, עמ' 28, ש' 73), וכעין זה בקטע בולוניה (מהדורת רוזנטל, עמ' 256 ש' 26 [ייבא.]). בכ"ל שם: 'ייבא', וכעין זה ('ייבה') בכ"א, עמ' 28 ש' 73.
- 24 ראה ברכות א, א (ג ע"א), 5 ש' 26 (היו"ד בתחילת המונח חסרה בגוף כ"ל ונוספה על ידי המגיה, אך ברור שהצדק אתו); נזיר ה, א (ג ע"א), 1113 ש' 25.
- 25 כך בכ"ר לתרומות ב, א (מא ע"ב), 224 ש' 24-25, אולם בכ"ל שם: וייבא (!) כהדא.
- 26 ראה להלן ליד הערה 43.
- 27 ראה שביעית ח, א (לח ע"א), 205 ש' 3-4 ('דיבה'). בגיטין ה, א (מו ע"ג), 1072 ש' 8 כתוב 'זהבא', ורבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 417, הגיה 'ייבא' במקומו, אולם מכיוון שיש בעיות טקסטואליות אחרות בסוגיה זו, דוגמה זו עדיין צריכה עיון.
- 28 כתרגומו ופירושו הנכונים של עסיס, סוגיות מקבילות, עמ' 74, והשווה כבר יסטרוב, מילון, עמ' 560. פירוש זה מקבל חיזוק מכתוב המונח במקומות שונים; ראה לעיל הערות 22-25 (השווה לכתוב 'ייבא' = יהא בן אהן צערא [...] ויאבך אהן צערא' בב"ק ח, א ו ע"ב, 1207 ש' 8, 10). אין כל יסוד לפרש את המונח כנגזר מן השורש 'יהב', כפי שפירשו חוקרים אחדים (כגון סוקולוף, מילון, עמ' 239).

על פי רוב 'ייבא' מציע פשיטת בעיות,²⁹ אולם במקומות ספורים נראה שהוא מציע תירוצים לקושיות.³⁰

'ייבא' בא תמיד בסגנון 'ייבא כן...', אולם הדברים הבאים אחר כך תלויים בסוג המקור שהמונח מציע. לפעמים 'ייבא' מציע מקורות תנאיים, ואז הסגנון המקובל בדרך כלל הוא: 'ייבא כהדא / כיי דתנינן תמן'³¹ - [לפעמים, 'תני/תנא']³² - [המקור התנאי]. במקומות אחרים 'ייבא' מציע מקורות אמוראיים - לרוב, מימרות יחידות, אך לעתים גם סוגיה³³ או מעשה.³⁴ כשהמונח מציע מימרות, הסגנון הרגיל הוא: 'ייבא כיי דאמר ר' פלוני'³⁵ - [מימרת ר' פלוני].³⁶ לפעמים 'ייבא' מציע מחלוקת, מכיוון שהתשובה לבעיה שלפני המונח נתונה במחלוקת (תנאית או אמוראית),

29 בכמה מקומות, ובכללם הדוגמאות לעיל, אין לשון בעיה (כדוגמת 'מהו') לפני 'ייבא', ובמקומות אלה אפשר לפרש שהמונח בא אחרי תיאור מקרה כדי להציע את הדין שחל באותו מקרה. אולם דומה שאפשר להתייחס גם למקרים אלה כפשיטות בעיה (אפילו אם לא נתייחס למשפטים שלפני המונח כבעיות מבחינה תחבירית, שצריך לפסקם בסימני שאלה), כיוון שבפועל לא ידוע מה דינם של המקרים שצוינו לפני המונח עד שבא 'ייבא' ומברר את הדברים.

30 ראה פסחים ו, ב (לג ע"ב), 532 ש' 27; ב"ק ז, י (ו ע"א), 1206 ש' 17 (לפשרה של סוגיה זו ראה מוסקוביץ, העדות וביאורים בירושלמי, עמ' 77-82). בשבת ג, ה (ו ע"ב), 386 ש' 30 המונח בא אחרי משפט שספק אם יש לפרשו כבעיה או כקושיה ('אות אמ' ר' מאיר, ומה טעמון דרבנין? יבא כיי דמר [...]), והוא מציע טעם כדי לפשוט את הבעיה, ולא פסק.

31 לעתים רחוקות 'ייבא' כיי דאמר ר' פלוני' מציע מקורות תנאיים. ראה שבת יג, ז (יד ע"ב), 431 ש' 20 ('ייבא כהיא דאמ' ר' שמעון בן אלעזר'); אך ייתכן מאוד שהנוסח משובש, אולי באשגרה מלעיל שם ש' 16 ('ייבא כהיא דאמ' ר' שמעון ביר' ינאי'). כמו כן, בסוטה א, ו (ז ע"א), 909 ש' 48 כתוב 'ייבא כיי דאמ' ר' (!), ואחר כך מוצעת משנה, שקלים ד, ב! (אמנם אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 73, מדייק מלשון הירושלמי - 'ייבא כיי דאמר ר', במקום 'ייבא כיי דתנינן תמן', כמתבקש לכאורה - שהתלמוד אינו מציע משנה כאן, וזאת אף על פי שגרסתנו הנ"ל במשנה שקלים מקיימת על ידי כל נוסחאותיה. אך דוק, גם לפי אפשטיין המונח מציע מקור תנאי - ברייתא - ולא מימרה).

32 ראה למשל פסחים א, א (כו ע"ב), 497 ש' 45 (ונראה שאין צורך להגיה 'ד'תני', כגרסת הראב"ה, ב, עמ' 70, סימן תנ); שם ב, ז (כט ע"ג), 512 ש' 7 (מקביל באופן חלקי לסוגיה הקודמת; עיין שם).

33 ראה תרומות ב, א (מא ע"ב), 224 ש' 24-25; שבת יג, ו (יד ע"ב), 431 ש' 16; נזיר ב, ה (נב ע"א), 1102 ש' 45 (והשווה מוסקוביץ, סוגיות מצוטטות, עמ' 38-39). ראה גם סוטה ב, א (ז ע"ד), 913 ש' 31, וליברמן, על הירושלמי, עמ' 59, הערה 26, אולם הפירוש המדויק כאן עדיין צריך עיון, ולכן אין לקבוע מסמרות בנידון.

34 ראה פסחים ד, א (ל ע"ד), 517 ש' 33.

35 אולם לעתים חומר אמוראי מוצע על ידי המונח בסגנון 'ייבא כהדא' (כגון נזיר ב, ה [נב ע"א], 1102 ש' 45) או 'ייבא כהדא דאמר ר' פלוני' (כגון פסחים ד, א [ל ע"ד], 517 ש' 33; נזיר ז, א [נו ע"ב], 1125 ש' 33), וקשה להכריע אם הצורה 'כהדא דאמר ר' פלוני' במקום זה היא שיבוש או צורה מקורית.

36 בסוטה ב, א (ז ע"ד), 913 ש' 31, כתוב 'ייבא כיי דר' יוחנן', ובכ"ז שם נוסף אחר כך 'דר' יוחנן אמ'. ברם לאור הסגנון המקובל במונח, נראה שזוהי השלמה מוטעית, וצ"ל רק 'ייבא כיי ד'אמר ר' יוחנן', וכן הגיה אל נכון באלת"א, עמ' 77 (ושלא כמהדירי מהדורות האקדמיה, שהשלימו כאן על פי כ"ר). ראה גם סוטה א, ו (ז ע"א), 909 ש' 48 (ראה לעיל הערה 31), שם כתוב 'ייבא כיי דאמ' ר' דר' אמ' (בכ"ז התיבות 'דאמ' ר' חסרות), ואף כאן נראה שלפנינו השלמה מוטעית. (לפי אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 73, הערה 1, 'שתי נוסחאות הן', אולם לאור הסגנון המקובל אצל המונח, נראה כי הגרסה הנכונה היא זו שמשקפת בכ"ר, ולפי זה אין כאן קונפליציה, אלא ניסיון השלמה שגוי, הדומה לזה שמצאנו בסוטה ב, א, כמוסבר לעיל.)

ואז המונח רגיל לבוא בסגנון: 'ייבא כתפלוגתא - [המחלוקת]', אך לפעמים גם בסגנון 'ייבא כהדא - [מחלוקת]'.³⁷

התשובות ש'ייבא' מציע יכולות להתבסס על תוכנו המפורש או הכמעט מפורש של המקור שמציע המונח.³⁸ במקרים כאלה, התשובה מסתיימת במקור זה. (לפעמים מקורות אלו מציעים כללים הלכתיים, שמהם עולה התשובה לבעיה³⁹). ברם במקומות אחרים התשובה מבוססת על אנלוגיה לדין העולה מן המקור שמציע המונח, ולפעמים אנלוגיות אלו מתייחסות לתחומי הלכה השונים מן התחום שאליו התייחסה הבעיה המקורית.⁴⁰ כאשר 'ייבא' מציע פשיטת בעיה המבוססת על אנלוגיה (גם כשאין מדובר באנלוגיה העוסקת בתחום השונה מזה שעל אודותיו שאלו), יש שהתשובה מסתיימת בהצעת המקור הרלוונטי,⁴¹ אולם במקומות אחרים התלמוד מפרט את תוכן האנלוגיה ומציע את המסקנה בסגנון כמו 'והכא / אוף הכא - [מסקנה]', או שהוא רומז לכך בצורה ברורה (בסגנון כגון 'והכא / אוף הכא כן').⁴²

במקומות מסוימים מוצעת יותר מתשובה אחת לבעיה הנידונה, ובמקרים כאלה רגיל הסגנון: '[ייבא] כן... או ייבא כן...'.⁴³ או 'ייבא כהדא [...] או כהדא'.⁴⁴ עם זאת, יש שהצורה 'או ייבא' מציעה רק תשובה אחת לבעיה או תירוץ אחד לקושיה,⁴⁵ ולא פתרון חלופי, כמתבקש לכאורה לאור הלשון 'או', ונראה כי שימוש כזה בלשון 'או' מצוי גם אצל מונחים אחרים בירושלמי.⁴⁶ אמנם בחלק ממקומות אלה אפשר לפרש ש'ייבא' מציע אפשרות חלופית במקום זו שבאה לפניה, אלא שאפשרות זו הנה צד אחד של הבעיה ולא פשיטתה.⁴⁷

37 ראה מע"ש א, א (נב ע"ג), 285 ש' 32 (מחלוקת רבי ורשב"ג); גיטין א, א (מג ע"א), 1053 ש' 25 (מחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש); נזיר ח, א (נו ע"א), 1129 ש' 18 (מחלוקת ר' מאיר וחכמים, אולם עיין שם בהמשך בנוגע ליהותם של בני הפלוגתא 'כיני מתניתא', וראה אפשריין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 201, ואין כאן מקומו להאריך).

38 כגון פסחים ב, א (כח ע"ג), 506 ש' 6; פסחים ד, א (ל ע"ד), 517 ש' 33; וראה בהערה הבאה.

39 ראה למשל יומא ג, ח (מא ע"א), 576 ש' 14 ('ייבא כהדא, שמעלין בקודש ולא מורידין'); מגילה ב, א (עג ע"א), 758 ש' 43 ('ייבא כהדא, כל שאינו חייב בדבר אינו מוציא את הרבים ידי חובתן'; וראה ליברמן, תוספתא כפשוטה, ה, עמ' 1144-1145); נזיר ב, ה (נב ע"א), 1102 ש' 45 ('ייבא כהדא [...] ויש אדם מתנה על דבר שלא בא לעולם?').

40 ראה למשל שביעית ח, א (לח ע"א), 205 ש' 3-4; פסחים א, א (כו ע"ב), 497 ש' 45; נזיר ז, ב (נו ע"ג), 1127 ש' 1.

41 ראה למשל מע"ש א, א (נב ע"ג), 285 ש' 32; עירובין ו, ג (כג ע"ג), 479 ש' 27; נזיר ח, א (נו ע"א), 1129 ש' 18.
42 ראה למשל דוגמה 2 לעיל ('והכא') ופסחים א, א (כו ע"ב), 497 ש' 45 ('אוף הכא'); שביעית ח, א (לח ע"א), 205 ש' 4-3 ('וכא כן') ושבת יג, ו (יז ע"ב), 431 ש' 13 ('והכא כן').

43 ראה למשל מע"ש א, א (נב ע"ג), 285 ש' 32; פסחים ו, ב (לג ע"ב), 532 ש' 27 (ומקבילותיו החלקיות, צוינו להלן הערה 50); מגילה ב, ג (עג ע"ב), 759 ש' 40.

44 ראה סנהדרין ג, י (כא ע"ג), 1284 ש' 25 ושבעות ד, א (לה ע"ג), 1354 ש' 23.

45 ראה פני משה, ב"ק פ"ו ה"ז (לג ע"ב), ד"ה או יבא; מוסקוביץ, הערות וביאורים, עמ' 80, הערה 64.

46 ראה פני משה, שם; מוסקוביץ, שם, עמ' 80-82.

47 כגון ברכות א, א (ג ע"א), 5 ש' 26: 'הא רבן גמליאל כר' שמעון בערבית; אף בשחרית כן? או [י]הא בה כיי [ד]מר ר' זעירא תנא [...] הקורא עם אנשי משמר לא יצא'. אם נפסק את המשפט כפי שהוצע כאן, 'אף בשחרית כן' מציע בעיה - משפט שלם מבחינה תחבירית, כמצוי אצל המונח 'אף [...] כן' (עיין ערכו) - ו'או ייבא' מציע את פשיטת הבעיה. ברם אפשר לפסק 'אף בשחרית כן, או יהא בה [...]?', ולפי זה 'או ייבא' מציע אפשרות חלופית, המנוגדת (והמונגדת) לאפשרות שהועלתה בלשון 'אף [...] כן', ולפי אפשרות זו אין דין שחרית כדין

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

נראה כי 'ייבא' קרוב מאוד מצד משמעותו ל'נשמעינה מן הדא', ואפשר ששני המונחים נרדפים. קשה למצוא הבדל ברור ביניהם מצד משמעותם או דרך שימושם,⁴⁸ ובמקום אחד נראה שהם מתחלפים (אלא שהחילוף כאן בעייתי במקצת).⁴⁹

לעתים הצורות 'ייבא כהדא' / כיי דאמר ר' פלוני' מתחלפות בצורות 'כהדא' / כיי דאמר ר' פלוני'.⁵⁰ אפשר כמובן שהיעדרה של התיבה 'ייבא' במקומות אלה נובע מהשמטות סופרים פשוטות, אולם ייתכן שלפנינו חילופים מקוריים. ואמנם המונחים הנזכרים קרובים מאוד מצד משמעותם (אף על פי שאינם נרדפים⁵¹), שהרי הביטויים 'כהדא' / כיי דאמר ר' פלוני' עשויים אף הם להציע פשיטת בעיות.⁵²

מונח אחר המתפרש לעתים כמו 'ייבא' הוא 'כיי דתנינן תמן', כשמונה זה מציע פשיטת בעיות או תירוצים לקושיות. אמנם לא מצאנו חילופים בין מונחים אלה, אך קיימים חילופים דומים ולמעשה מקבילים בין 'ייבא כהדא' / כיי דאמר ר' פלוני' ל'כהדא' ו'כיי דאמר ר' פלוני', ואין פלא אפוא ש'כיי דתנינן תמן' מתפרש לעתים כמו צורה מקוצרת של 'ייבא כיי דתנינן תמן'. גם הלשון 'מתניתא אמרה', כשהוא מציע פשיטת בעיות, מתפרש כמו 'ייבא', כשהמונח האחרון מציע מקורות תנאיים.

כמו כן, אפשר שהמונח 'תפלוגתא', העשוי להציע פשיטת בעיות גם בלי 'ייבא' לפניו (עיין ערכו), מתפרש כמו 'ייבא כתפלוגתא'; לפי שעה לא מצאנו חילופים בין מונחים אלה.⁵³ במקום אחד מצאנו חילוף בין 'אתיא' ו'ייבא',⁵⁴ ובמספר סוגיות נראה ש'ייבא' מתפרש כמו

ערבית. ראה גם סוטה א, א (טז ע"ג), 906 ש' 8 ('ייבא' בכ"ל, אך 'או ייבא' בכ"ר, ושתי הגרסאות תיתכנה; עיין שם היטב, וראה מוסקוביץ, הערות וביאורים בירושלמי, עמ' 80, הערה 64).

48 שלא כרש"ס, פתיחה, ד"ה 'ייבא'; דאה ערך 'נשמעינה מן הדא', הערה 100.

49 ראה שם, הערה 102.

50 ראה ברכות ה, ב (ט ע"ב), 45 ש' 39: 'כיי דמר', אולם בכ"ר ובמקבילה בתעניות א, א (סג ע"ד), 704 ש' 17, 'ייבה כיי'. ראה גם פסחים ו, ב (לג ע"ב), 532 ש' 27; כאן יש חילוף על ידי גיוון המינוח בכ"ל – 'כיי דאמר [...] או ייבא כיי דאמר' (וכן במקבילות לחלק זה של הסוגיה בכלאים ב, ה [כו ע"ד], 151 ש' 21, ונזיר ה, ד [נד ע"א], 1114 ש' 11), וכן חילוף בין עדי הנוסח, שכן בקטע גניזה למקום זה כתוב רק 'כההיא דאמ', בלי 'ייבא' (אך גם בלי 'או!'), בפעם השנייה (ראה קטע לוינגר, עמ' רנו, ש' 25). ראה גם מגילה ב, א (עג ע"א), 758 ש' 43; לפנינו 'ייבא כהדא', אבל ראשונים מסוימים גורסים רק 'כהדא', בלי 'ייבא' (ראה חידושי הרמב"ן למגילה יז ע"א [מהדורת גולדשטיין, עמ' כ], וכן בחידושי הרשב"א שם [מהדורת דימיטרובסקי, עמ' צז, אולם בהערה 8 שם: 'בכ"י יש מקום פנוי (לפני כהדא) וצריך להשלים בכ"ר'; וראה גם מגיד משנה להלכות מגילה ב, ד, המצטט את הרשב"א ומביא את הירושלמי בלשון 'יצא כהדא', שהוא כנראה שיבוש של 'ייבא'; הגרסה 'ייבא' מקוימת בעיקרה גם על ידי המאירי, בית הבחירה למגילה יז ע"א [מהדורת הרש"ר, עמ' מו] וברש"ס, פתיחה, ערך ייבא כהדא). ראה גם ב"ק ד, ו (ד ע"ג), 1199 ש' 1: לפנינו 'כיי דמר', אולם בכ"א עמ' 13 ש' 90, 'או ייבה כיי דמר' (אלא שלגופם של דברים הפירוש כאן עדיין צריך עיון).

51 שכן ל'כהדא' ו'כיי דאמר ר' פלוני' הוראות נוספות שאין ל'ייבא', עיין ערכיהם.

52 לפנינו אפוא זוג של מונחים מתחלפים שהאחד הוא קיצור של משנהו; ראה במבוא, פרק ג, הערה 76.

53 יש גם דמיון מסוים בין 'ייבא כתפלוגתא' (וממילא גם 'תפלוגתא') ל'מאן דאמר [...] מאן דאמר' כשהמונח האחרון מציע פשיטת בעיות (עיין ערכו, ליד הערה 16), אלא ש'מאן דאמר [...] מאן דאמר' בא כשהותם של בעל הפלוגתא אינה ידועה, מה שאין כן אצל 'ייבא כתפלוגתא' ו'תפלוגתא'.

54 ראה יבמות טז, ה (טו ע"ד), 902 ש' 47 (ד"ו); לפנינו 'אתיא', אולם בקטע זוסמן (עמ' 111 ש' 52), 'יבה', ושם

'אתי'א'.⁵⁵ ברם משמעותם ותפקידם של מונחים אלה שונים, שהרי בדרך כלל 'אתי'א' מצביע על דמיון בין שתי דעות, ואילו 'ייבא' מציע פשיטת בעיות. מסתבר אפוא שאין כאן חילופים אמתיים, אלא שיבושים או העברות ממקומות אחרים שבהם 'ייבא' מתפרש בהוראתו הרגילה. עם זאת, ראוי לשים לב שלעיתים רחוקות 'אתי'א' מציע פשיטת בעיות,⁵⁶ ואפשר שבמקומות אלה 'ייבא' אכן מתפרש כמו 'אתי'א'.

ירדו לה.⁵⁷ מצוי.

ספרות – אלת"י ד, עמ' 395; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 88; רטנר, אהבת ציון וירושלים, שבת, עמ' 32

'ירדו לה' מעמיד מקור מסוים⁵⁸ כשיטה תנאית מסוימת או על פי עיקרון משפטי מסוים, על דרך 'ירד ר' פלוני לשיטתו של ר' אלמוני' בבבלי, כגון:

1. מותר להצית את האור במדורת קדשים והיא דליקה והולכת בשבת. והא תנינן: 'אין מדליקין בשמן שריפה ביום טוב מפני יום טוב שחל להיות בערב שבת'. מעתה, אין מדליקין בשמן שריפה בלילה, על שם שאין שורפין את הקדשים בלילה! – אמ' ר' יוחנן, ירדו לה בשיטת ר' ישמעאל: כמה דר' ישמעאל אמ' תינוק שעיבר זמנו נימול בין ביום בין בלילה, כך עבר זמנה נשרפת בין ביום בין בלילה. ומה אית לך? שמן שריפה שעיבר זמנה (שבת ב, א [ד ע"ג], 377 ש' 7 ומקבילה)

'ירדו לה' בא בשתי דרכים עיקריות: (א) כדי להעמיד מקור מסוים לפי שיטה המיוחסת לתנא

כן עיקר, כי נראה שזהו פשיטת בעיה, אף על פי שהפירוש המדויק עדיין צריך עיון.

55 בשבת טז, ז (טו ע"ד), 439 ש' 45 נראה כי 'ייבא' מתפרש במובן 'אתי'א', אולם קרוב לוודאי שלפנינו העברה מן המקבילה, שם המונח מציע פשיטת בעיה; השווה עסיס, סוגיות מקבילות, עמ' 74. גם בשבת טז, א (טו ע"ג), 438 ש' 20 מוסב המונח על המשנה, ונראה שהוא מתפרש במובן 'אתי'א', אך שמא לפנינו חילוף נוסח באשגרה מביצה א, ה (ס ע"ג), 685 ש' 18: 'מה אנן קיימין, אם במחוכר לו כגופו הוא, אם בפרוש, הדא היא דאמ' ר' יעקב בר (א)אחא [...] דיסיקיא שיש בתוכה מעות, נותן עליה ככר ומטלטלה'; ועדיין צריך עיון, ואין כאן מקומו להאריך. וראה גם עירובין ו, ח (כג ע"ד), 481 ש' 49, ומה שפירש בו ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 318 (לדבריו 'ייבא' מתפרש כמו 'אתי'א'), אלא שהפירוש המדויק שם עדיין צריך עיון.

56 עיין ערך 'אתי'א', הערה 557.

57 במקומות אחדים מצויות צורות אחרות, ובראשן 'ירדו ל-X' (כגון ערלה ב, ז [סב ע"ג], 342 ש' 14, 17 ומקבילה, 'ירדו לחמיצן שלכותים כר' ליעזר', וראה גם להלן הערה 59), אולם למען הקיצור יכונה המונח 'ירדו לה'.

58 כמעט תמיד מקור תנאי (אולם ראה עירובין ז, ו [כד ע"ג], 485 ש' 38 ומקבילה). במקום אחד נראה שהמונח אינו מוסב על מקור ספרותי, אלא על מוסד משפטי הנידון בסוגיה; ראה עירובין ג, ה (כא ע"ב), 468 ש' 13 ומקבילה ('ירדו לסימפון כשיטת ר' מאיר'); אך שמא גם כאן הכוונה למקור ספרותי, דהיינו המימרה על סדר סימפון המיוחסת לר' אבהו בשם ר' יוחנן המובאת להלן, ש' 15-17 (עיין שם, וראה הדיון אצל ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 270).

נקוב שם, ואזי הסגנון המקובל הוא: 'ירדו לה/ל-X כשיטת ר' פלוני', או 'ירדו לה/ל-X כר' פלוני';⁵⁹ (ב) כדי לייחס את האמור במקור הנידון לקטגוריה משפטית מסוימת.⁶⁰ לפעמים 'ירדו לה' מציע פרשנות לשמה,⁶¹ ולפעמים הוא בא לתרץ קושיות, כבדוגמה לעיל.⁶²

במקומות ספורים 'ירדו לה' מונגד לדעה אחרת בסוגיה, שגם לפיה המקור הנידון משקף שיטת תנא מסוים ('דר' פלוני היא / מאן תנא'), אלא שבניגוד לדעה זו, 'ירדו לה' מצביע על התאמה חלקית בלבד בין שיטת ר' פלוני לבין המקור הנידון.⁶³ כמו כן, יש ש'ירדו לה' מבוסס על אנלוגיה לדברי ר' פלוני (ראה הדוגמה לעיל).

כאשר 'ירדו לה' מפנה לשיטה המיוחסת לתנא נקוב שם, השיטה הנידונה מפורטת בדרך כלל במקום אחר בסוגיה,⁶⁴ לפני המונח או לאחריו (כבדוגמה לעיל). ברגיל המונח בא בפי אמוראים, פרט למקום אחד שבו הוא בא ככל הנראה בפי תנא, אולם מסתבר שהנוסח בסוגיה זו משובש.⁶⁵

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד 'ירדו לה' מתחלף ב'פתר לה',⁶⁶ אולם ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי

59 ראה תרומות ח, ז (מו ע"א), 249 ש' 35 (בכ"ל בשיבוש קל: 'ירדו בניקודין, וצ"ל 'לניקודין', בבכ"ר, אלא אם נניח שלפנינו חילוף בין בי"ת ולמ"ד).

60 ראה ביכורים א, א (סג ע"ג), 349 ש' 6 ('כולהן משום תורת הגזולין ירדו להן'), וכן כנראה בכתובות ט, ז (לג ע"ב), 1000 ש' 10 ומקבילה ('כעין שבועת תורה ירדה [במקבילה: 'ירדו' להן]), אלא שהפירוש המדויק בסוגיה זו עדיין צריך עיון. וראה גם עירובין ז, ו (כד ע"ג), 485 ש' 38 וגיטין ה, ט (מו ע"ג), 1078 ש' 20 ('ירדו לה כשיטת הפיוטות', כלומר שדנו מקרה מסוים כדין הפיוטות), אך דוק, במקבילה כתוב 'פתר לה' במקום 'ירדו לה'; ראה להלן הערה 66.

61 כגון תרומות ח, ז (מו ע"א), 249 ש' 35 ועירובין ג, ה (כא ע"ב), 468 ש' 13 ומקבילה.

62 ראה גם עירובין ז, ו (כד ע"ג), 485 ש' 38 ומקבילה (ואולי גם תרומות ח, ז [מו ע"א], 249 ש' 35, שם 'ירדו לה' בא לנמק את התירוץ הקודם, ולמעשה אפשר לראותו כחלק מתירוץ זה, אף על פי שאינו מציע תירוץ העומד ברשות עצמו).

63 ראה ערלה ב, ז (סב ע"ג), 342 ש' 14 ומקבילה: 'מאן תנא חמיצין שלכותים? ר' ליעזר. ואנן לי נן אמרין כן, אלא [...] ירדו לחמיצין שלכותין כר' ליעזר. וכן חלה ג, א (נט ע"א), 322 ש' 18: 'ר' יוסי בשם ר' שמעון בן לקיש, דר' עקיבה היא [...] כלום אמ' ר' עקיבה אלא לשעבר, שמא כתחילה? [...] ר' יונה ר' חייא בשם ר' שמעון בן לקיש, ירדו לה בשיטת ר' עקיבה. ממבנה הסוגיה, שבה הגיבו לקושיית 'כלום אמ' ר' עקיבה' על ידי הבאת מסורתו של ר' יונה, נראה שדבריו שונים מדברי ר' יוסי בתחילת הסוגיה, ולפי ר' יונה משנת חלה מאמצת את שיטת ר' עקיבה במישור העקרוני, אף על פי שהיא מרחיקת לכת ממנה (שכן ר' עקיבה אמר את דבריו רק בדיעבד, ולא לכתחילה). ראה גם תרומות ח, ז (מו ע"א), 249 ש' 35, ונראה שאף כאן יש לפרש את ה'ירדו' בסוף הסוגיה במובן הנ"ל (עיי' שם בפנים, והשווה מפרשים).

64 כגון תרומות ח, ז (מו ע"א), 249 ש' 35 (מפנה לדברי רבן גמליאל שהובאו לעיל שם, ש' 27); עירובין ג, ה (כא ע"ב), 468 ש' 13 ומקבילה (מפנה לדברי ר' מאיר לעיל שם, עמ' 467 ש' 50-עמ' 468 ש' 1).

65 ראה נזיר ז, ב (נו ע"ג), 1127 ש' 15 ('אמ' ר' שמעון בן אלעזר!), וירדו בשיטת ר' שמעון דתני'; ודוק עוד, לא נאמר בבבלייתא בהמשך או במקבילותיה שהדברים הם אליבא דר' שמעון, כפי שנטען כאן!.

66 ראה עירובין ז, ו (כד ע"ג), 485 ש' 38 וגיטין ה, ט (מו ע"ג), 1078 ש' 20 ('ירדו לה'), לעומת המקבילה

לפעמים 'פתר לה' מציע להעמיד מקור ספרותי במקרה מסוים, הוראה שאינה קיימת אצל 'ירדו לה'. ועוד, ש'ירדו לה' מציע הסברים ולא רק פתרון קושיות.

נוסף על כך, יש דמיון לא מבוטל בין 'ירדו לה' למונחים אחרים המקשרים בין דעות שונות ומצביעים על הקרבה ביניהן, ובראשם 'כר' פלוני ו'אתי'א כ[...]; לפי שעה אינני מוצא הבדלים עקרוניים בין המונחים האלה מצד טיב הקשרים שעליהם הם מעמידים.

ויתבינה⁶⁷ – 'וישיבנו, למה לא ישיבנו'. מצוי.

ספרות – אלת"י ח, עמ' 570; סוקולוף, מילון, עמ' 576

'ויתבינה' שואל מדוע חכם⁶⁸ שחולק על חכם אחר לא הקשה על בר הפלוגתא שלו כפי שהוצע בהמשך, שכן היה יכול, ולכאורה גם צריך, להקשות כך, כגון:

1. אמ' ר' יוחנן, נהגו בחרובין כר' נחמיה (שהולכים אחרי שנת הבשלתם לעניין מעשר). מותיב ר' שמעון (בן לקיש)⁶⁹ קומי ר' יוחנן, והא תנינן: 'בנות שוח שביעית שלהן שנייה' [...] על דעתך, מה שעשו בשביעית יהו שביעית, והוא מקבל מיניה! אמ' ר' בון בר כהנא, ותמיה אנא איך הוה מותיב ר' שמעון קומי ר' יוחנן והוא מקבל מיניה, **ויתבינה**: אנא אמ' חרובין ואת אמר בנות שוח, אנא אמר מנהג ואת אמר הלכה, אמר אנא ר' נחמיה ואת אמר רבנין! אלא היא חרובין היא בנות שוח, היא מנהג היא הלכה, היא ר' נחמיה היא רבנין (שביעית ה, א [לה ע"ד], 193 ש' 23)

'ויתבינה' מציע טיעונים נגדיים אפשריים לטובת תנאים או אמוראים.⁷⁰ הקושיות שהוצעו במונח זה מבוססות תמיד על טיעונים הגיוניים ולא על סתירות ממקורות ספרותיים.

במקומות אחרים 'ויתבינה' אינו מציע שלב עצמאי במשא ומתן, אלא מפרט טיעון שתחילתו הוצעה בשלב הקודם של הסוגיה.⁷¹

במעשר שני ד, ד (נה ע"א), 300 ש' 11 ('פתר לה'; ראה לעיל הערה 60).

67 הניקוד הוא על פי כלאים ג, ח (כה ע"ד), 157 ש' 14 לפי כ"ל.

68 ברגיל מדובר בחכם אחר, אולם בשני מקומות המונח מתייחס לשיטת חכמים, ולפי זה יש לפרש את המונח כאילו כתוב 'ויתבינה' (אלא אם נאמר שלפנינו סוג של 'אשגרת ניסוח' בנוגע לצורת המונח; ראה על כיוצא בזה ערך 'טעמא', הערה 3), אך שמא באמת יש לגרוס 'ויתבינה' במקומות אלה. ראה כלאים ג, ח (כח ע"ד), 157 ש' 14; בכ"ל שם 'ויתבינה', אולם בכ"ר 'ויתבונה', ודומה לזה בכ"ס ('ויתבינה'), וראה גם להלן שם ש' 16 ('מן מה דלא מתיב', אך בכ"ס, 'מתיבין'). וכן שבועות ג, ז (לד ע"ד), 1350 ש' 36, שם כתוב 'ויתבינה', אך אפשר שצ"ל 'ויתבינה', שכן נראה שהמונח מתייחס לשיטת חכמים במשנה ('אמרו לו'); אלא שהפירוש המדויק עדיין צריך עיון, ולכן אין לקבוע מסמרות בנידון.

69 כך גורס כ"ס, וכן נראה עיקר מצד העניין, אולם ספק אם זו הגרסה שהייתה שלפני הרש"ס, או שמא תיקון מרעת של הרש"ס.

70 תנאים – ראה למשל כלאים ג, ח (כה ע"ד), 157 ש' 14; פסחים ו, ב (לג ע"ב), 532 ש' 24; שבועות ג, ז (לד ע"ד), 1350 ש' 36; אמוראים – ראה למשל הרוגמה בפנים; תרומות ד, ח (מג ע"א), 233 ש' 29; קידושין ג, יד (סד ע"ג), 1175 ש' 41.

71 כך בדוגמה לעיל ('ותמיה אנא איך הוה מותיב ר' שמעון קומי ר' יוחנן והוא מקבל מיניה [...] ויתבינה');

הסגנון הרגיל אצל 'ויתביניה' הוא: 'ויתביניה [לפעמים: ר' פלוני⁷²] - [הטיעון הנגדי]'.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

לפי מיטב ידיעתי, אין מונחים אחרים שמתחלפים ב'ויתביניה' או המתפרשים כמוהו.

מגילה א, י (עא ע"ב), 748 ש' 4 (מפרט 'מתניתא מסייעא' לעיל שם, 747 ש' 45).
 72 ראה שבת ז, א (ט ע"ב), 403 ש' 10, 15, ושבועות ג, ז (לד ע"ד), 1350 ש' 36.

כ

כאן [...] כאן (כך) [...] כן;¹ לפעמים שובש כ'בין [...] בין²) - מונח הבחנה, נפוץ.

ספרות - אלת"ר ד, עמ' 492-494; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 87, 104 הערה 13; מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 545

'כאן [...] כאן' מציע הבחנה בין שני מקרים דומים לכאורה, לרוב כדי ליישב סתירה ביניהם, על דרך 'כאן [...] כאן' בבבלי, כגון:

1. [משנה: 'חותכים יבולת במקדש אבל לא במדינה'.] תמן תנינן: 'חתיכת יבולתו

אין דוחין', והכא את אמר הכין? [...] ר' שמעון בן לקיש בשם לוי סובייה, כאן³ ('חותכין') בנפרכת, וכאן בשאינה נפרכת. ר' שמעון בן יקים [אמר], כאן ('אין חותכין') בלחה, כאן ביבישה. ר' יוסי בן חנינא אמר, כאן ביד ('חותכין'), כאן בכלי (עירובין י, יב [כו ע"ג], 495 ש' 43, 44, 45)

2. כת'יב, 'כל מחמצת לא תאכלו', לרבות כותח הבבלי ושכר המדי וחומץ האדומי שיהו באזהרה. יכול יהו בהכרת? ת"ל 'כי כל אוכל חמץ ונכרת'. חברייה בעון קומי ר' יונה, הכא כת' 'כל' והכא כת' 'כל', הכא ('לעניין כל מחמצת') את מרבה והכא את ממעט? אמר לון, כאן ('לעניין כרת') ריבה באוכלין ('כל אוכל'), וכאן ריבה בנאכלין ('כל מחמצת') (פסחים ג, א [כט ע"ד], 512 ש' 43)

3. מהו ליתן עיבור לעיבור? מילתא דר' שמעון בן יוחי אמרה {כן} נותנין עיבור לעיבור, דמר ר' שמעון בן יוחי, יכול אני לעשות שיהו מהלכין מצור לצידון [...] על ידי מערות ועל ידי בורגנין. - כאן להילוך ('נותנים עיבור לעיבור') וכאן

1 כתיב זה מצוי לעתים בכ"ל (כגון ברכות ד, א וז ע"ג), 34 ש' 11 ושם ז, ד [יא ע"ג], 59 ש' 4, אך בעיקר בקטעי גניזה; ראה למשל קטע לוינגר, עמ' רמט ש' 13; שרידי הירושלמי, עמ' 121 ש' 26; שם, עמ' 190 ש' 5. כתיב זה של התיבה 'כאן' מצוי כמובן גם במשנה ואף בבבלי; ראה בעיקר אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 1236-1237, ולבבלי ראה לאחרונה ברויאר, עברית בבבלי, עמ' 25 ובנסמן שם (וראה שם לאפשרות שיש לנקד תיבה זו 'כן'). - בברכות ז, ד (יא ע"ג), 59 ש' 4 היקרותו הראשונה של התיבה בביטוי מנוקדת 'כן' (היקרותו השנייה אינו מנוקדת), ובגיטין ה, ד (מז ע"א), 1075 ש' 13, היקרותו הראשונה של התיבה מנוקדת 'כן' (היקרותו השנייה אינו מנוקדת, וגם כתיב התיבה שונה - 'כאן').

2 ראה דוגמה 1 להלן; עירובין ג, א (כ ע"ג), 464 ש' 10 (והשווה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 256). מצאנו גם שיבוש בכיוון ההפוך; ראה מו"ק א, ג (פ ע"ג), 803 ש' 49, שם כתוב 'כאן [...] כאן', וצ"ל 'בין [...] בין'; השווה רטנר, אהבת ציון וירושלים, עמ' 82, ושרידי הירושלמי, עמ' 190, ש' 9, 10.

3 בכ"ל כאן (ובפעם הבאה) 'בין', אולם ברור שצ"ל 'כאן', וכן הוא במקבילה בפסחים ו, א (לג ע"ב), 531 ש' 39.

לעיבור ('יש ספק לעניין הנותן עירובו בעיבורה של עיר') (עירובין ה, א [כב ע"ב], 473 ש' 47)

'כאן [...] כאן' עשוי להציע אוקימתות⁴ למקורות הסותרים לכאורה⁵ (רווח), ואז הוא רגיל לבוא בסגנון 'כאן ב-[מקרה X] [...] כאן ב-[מקרה Y]',⁶ אולם במקומות אחרים המונח מסביר מדוע יש להבחין בין המקרים, וזאת על סמך הבחנות עקרוניות ביניהם.⁷ בדרך כלל 'כאן [...] כאן' מציע תירוצים לקושיות, אולם יש שהוא בא במסגרת דחיית אפשרות שהועלתה בשלב הקודם של הדיון.⁸

'כאן [...] כאן' הבא ליישב סתירות עשוי לבוא אחרי קושיות (ובכלל זה רומיות⁹) המוצעות כמעט בכל מונח אפשרי ('זהא תני', 'הכא את אמר [...] הכא את אמר [...]'), 'מתניתא פליגא' וכו').

במקומות אחדים המונח בא בסגנון 'אלא כאן [...] כאן', אולם סגנון זה הוא נדיר.¹⁰ לפעמים קביעות בסגנון 'כאן X, כאן Y' נדחות בהמשך, בסגנון: 'לפעמים: אפילו תימרן כאן וכאן X [לפעמים: כאן וכאן Y] [...] - [תירוצא אחר]'.¹¹

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

אפשר ש'כאן [...] כאן' מתחלף ב'הן דתימר [...] הן דתימר' וכן ב'תמן [...] הכא (מה אית לך)' על ידי גיוון המינוח.¹² ואמנם נראה שמונחים אלה קרובים מאוד במשמעותם, אף על פי שספק אם הם נרדפים, שהרי ברגיל 'הן דתימר' מציע אוקימתות מסוגים שונים,¹³ בעוד ש'כאן [...] כאן'

- 4 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; שביעית ב, ג (לג ע"ד), 182 ש' 46-47; שבת י, ב (יב ע"ג), 422 ש' 22.
- 5 גם אם הסתירה ביניהם לא הוצגה בצורה מפורשת בלשון קושיה, כגון בכתובות יג, ב (לה ע"ד), 1013 ש' 41-42 (ומקבילה) וב"מ ג, ד (ט ע"א), 1221 ש' 31-33.
- 6 לא מצאתי כללים בנוגע לסדר הדברים המקובל אצל 'כאן [...] כאן'; ראה למשל דוגמה 1 לעיל, שם הסדר אינו עקיב (אך שמא נוסחו הדברים כאן על פי העיקרון של 'כל הקצר קודם' על כיוצא בזה בבבלי ראה פרידמן, תלמוד ערוך, הפירושים, עמ' 298 והערה 30).
- 7 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; דמאי ו, ג (כה ע"ג), 138 ש' 10; מעשרות א, ו (מט ע"א), 267 ש' 24 ומקבילה; פסחים ג, ג (ל ע"ב), 514 ש' 44-45.
- 8 ראה למשל דוגמה 3 לעיל; שביעית ח, ה (לח ע"ב), 206 ש' 36; שבת ד, ב (ז ע"א), 390 ש' 30-31.
- 9 ראה למשל ברכות ד, א (ז ע"ג), 34 ש' 11; ביצה ג, ד (סב ע"א), 694 ש' 8-9; גיטין ח, ב (מט ע"ב), 1087 ש' 44.
- 10 ראה למשל שביעית ב, י (לד ע"ב), 186 ש' 2; תרומות ג, ד (מב ע"ב), 229 ש' 11-12; שבת ו, ט (ח ע"ג), 399 ש' 42-43; ע"ז ה, יד (מה ע"ב), 1411 ש' 4.
- 11 כגון פאה ג, ג (יז ע"ג), 91 ש' 49; מעשרות ב, א (מט ע"ג), 269 ש' 11 ומקבילה; ע"ז ב, ב (מ ע"ד), 1385 ש' 29-30; והשווה ערך *כאן וכאן'.
- 12 חילוף אפשרי ב'הן דתימר [...] הן דתימר' - ראה ערלה ג, ב (סג ע"א), 345 ש' 27, 29, 30, 31-32 ('כאן [...] כאן'), לעומת ש' 33 שם ('הן דתימר [...] הן דתימר'), אולם ראה להלן הערה 14. חילוף ב'תמן [...] הכא' - ראה פסחים ג, ג (ל ע"ב), 514 ש' 44-45 ('כאן [...] כאן'), לעומת להלן שם, ש' 45-46 ('תמן [...] הכא מה אית לך'). ראה גם החילוף בין 'הכא [...] והכא' (תרומות ז, א [מד ע"ד], 242 ש' 48) ו'תמן [...] והכא', המצוי במקבילות (מגילה א, ח [עא ע"א], 747 ש' 2 וכתובות ג, א [בז ע"ג], 969 ש' 14).
- 13 עיין ערך 'הן דתימר', ליד הערה 444. להבדלים סגנוניים בין שני המונחים, עיין בטקסט שאחרי הערה 448 שם.

עשוי להציע גם הבחנות עקרוניות.¹⁴ כמו כן, ספק אם 'כאן' [...] 'כאן' ו'תמן' [...] (ברם) הכא' נרדפים, על אף הקרבה ביניהם, שהרי 'כאן' [...] 'כאן' משמש יותר להצעת אוקימתות ופחות להצעת הבחנות עקרוניות, ואילו אצל 'תמן' [...] ברם הכא' נראה שההפך הוא נכון.¹⁵

כדעתיה ('כדעתה');¹⁶ 'כדעתין/כדעתון/כדעתהון' (לרבים¹⁷) – 'כדעתו'. מונח להצעת אסוציאציות, נפוץ.

ספרות – אלת"י ד, עמ' 222–223, 226–227; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 40; גינצבורג, פירושים וחדושים, א, עמ' 131; זוסמן, שקלים, עמ' 32 הערה 99; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 92, 104 הערה 13; מוסקוביץ, סברה תלמודית, עמ' 280, 285 הערה 48; ניר, פסחים פ"ח ה"ח (מב ע"ד), ד"ה ואתיא

מונח זה מציין שחכם מסוים (או קבוצת חכמים מסוימת) הולך לשיטתו, על דרך 'ר' פלוני לטעמיה' בבבלי,¹⁸ כגון:

1. הקישות והמלפפון מין אחד ('לעניין הפרשת תרומה'). ר' יודה אמ', שני מינין. ר' יודה **כדעתיה** ורבנין **כדעתין**, דתנינן תמן, 'הקישות והמלפפון אינן כלאים זה בזה; ר' יהודה או' כלאים' (תרומות ב, ה [מא ע"ד], 227 ש' 43)
2. [משנה: 'אין נותנין ביצה בצד המיחם ('בשבת') [...] ר' יוסה מתיר'.] תמן תנינן: 'תפוח ('של תרומה') שריסקו ונתנו לתוך העיסה וחימיצה, הרי זו אסורה'. תני, ר' יוסי מתיר [...] ר' יוסי **כדעתיה**: כמה דו אמר תמן ('בתפוח של תרומה') אין חימוצו ברור, כן הוא אמ' הכא ('בביצה בצד המיחם') אין תבשילו תבשיל ברור (שבת ג, ג [ה ע"ד], 384 ש' 31 ומקבילות)

מונח זה מצביע על קרבה בין שתי אמרות של אותו חכם.¹⁹ 'כדעתיה' יכול לקשר בין אמרות

14 ואמנם לפי האמור כאן אפשר שהחילוף שצוין לעיל הערה 12 אינו נובע מגיוון המינוח, אלא דווקא משקף את ההבדל בין שני המונחים: בסוגיה זו 'כאן' [...] 'כאן' מצביע על הבדל עקרוני בין המקרים שהונגדו, בעוד ש'הן דתימר [...] הן דתימר' מציע אוקימתא.

15 אך כאמור הדברים אינם חתוכים אצל אף אחד מן המונחים הללו, שהרי שני השימושים מתועדים אצל שני המונחים, אם כי במידות שונות. – כאן המקום להעיר על המונח היחידאי 'כאן' [...] ברם הכא' (שביעית ג, ב [לד ע"ג], 186 ש' 41–42), המתרחק קושיית 'למה תנינתה תרין זמנין' (הגרסה כאן מקוימת על ידי כל כתבי היד, וכן על ידי הר"ש בפירושו למשנה, שביעית ג, ג). מבחינה צורנית, וכנראה גם מבחינה תוכנית-תפקודית, נראה שביטוי זה דומה ל'כאן' [...] 'כאן', אך לאור נדירותו של 'כאן' [...] ברם הכא' קשה לקבוע מסמרות בנידון.

16 כך בשרידי הירושלמי, עמ' 193 ש' 22, ועמ' 197 ש' 26. כמובן, צורה זו מתפרשת כלשון זכר, שכן היא מתייחסת ברגיל לחכמים שהם גברים.

17 כגון כשמוסב על בית הלל, בית שמאי או 'רבנין'; ראה למשל דמאי ו, ו (כה ע"ג), 138 ש' 37 ('כדעתין'); מעשרות א, ז (מט ע"ב), 267 ש' 45 ('כדעתון'); גיטין ח, יא (מט ע"ג), 1089 ש' 34 ('כדעתהון').

18 ואמנם במקום אחד שני המונחים מתחלפים: בשקלים ג, ב (מוז ע"ג), 612 ש' 21, 'לטעמיה' (בהוספת המגיה, המשקפת כאן ובמקומות רבים אחרים במסכת זו סגנון בבלי), אולם במקבילה בפסחים י, א (לז ע"ג), 555 ש' 41, 'כדעתיה', אל נכון.

19 או של חכמים השייכים (או ששויכו על ידי התלמוד) לאותה קבוצה (כגון 'רבנין דתמן'), וראה ערך 'רבנין דתמן', הערה 10.

שונות של תנא או של אמורא.²⁰ כמעט תמיד המונח מקשר בין אמרות הלכתיות, אולם לעתים נדירות מאוד הוא מקשר בין אמרות העוסקות בעניין אגדי.²¹ לפעמים, כשהתלמוד קובע שאמורא מסוים הוא 'כדעתיה', המונח מתייחס לדבריו של אמורא המצטט חכם אחר.²² כמקובל במונחים המציעים אסוציאציות בין קביעות שונות,²³ הקרבה בין המימרות שנקשרו יחדיו יכולה להיות גדולה מאוד,²⁴ עד כדי זהות מילולית,²⁵ או מצומצמת יותר. ואכן, יש שהדמיון בין האמרות שנקשרו הוא חיצוני ורופף בלבד, כבדוגמה 2 לעיל²⁶ (וכמובן, קשה מאוד לקבוע בצורה מדויקת את מידת הדמיון בין אמרות שונות שנקשרו בלשון 'כדעתיה' או בלשונות אחרים המקובלים להצעת אסוציאציות).

הסגנון המקובל אצל 'כדעתיה' הוא: '[דברי ר' פלוני בהקשר מסוים] - ר' פלוני כדעתיה²⁷ - [בדרך כלל: 'דאמר ר' פלוני / דתני(נן) / דאפתלגון²⁸] - [דברי ר' פלוני בהקשר אחר]'. על פי רוב, דברי ר' פלוני בתחילת מבנה זה הם קביעה, אבל לפעמים 'כדעתיה' מוסב על בעיה או קושיה,²⁹ או על מעשה המסופר על ר' פלוני.³⁰ במקומות אחדים 'כדעתיה' אינו מציע את דבריו של ר' פלוני, אלא את התנהגותו כפי שבאה לידי ביטוי במעשה, המוצע בדרך כלל אחרי המונח.³¹

20 תנאים - ראה למשל דמאי ו, ו (כה ע"ג), 138 ש' 37; חלה ד, יא (ס ע"ב), 329 ש' 46; שבת ב, ד (ה ע"א), 379 ש' 26; אמוראים - ראה למשל דמאי ב, א (כב ע"ד), 122 ש' 46; פסחים א, א (כו ע"א), 497 ש' 15; נדרים ד, ג (לח ע"ג), 1029 ש' 35.

21 ראה שבת יד, ג (יד ע"ג), 433 ש' 10 וסוכה א, ד (גב ע"ב), 639 ש' 45. (במספר מקומות אחת המימרות היא אנדית והשנייה הלכתית או הלכתית למחצה, על גבול האגדה, כגון ברכות א, ה [ג ע"ב], 7 ש' 46 ומקבילה, אולם כאן אני מתייחס רק למקרים שבהם שתי האמרות הן אנדיות בעליל.)

22 ראה למשל כלאים ה, ז (ל ע"א), 163 ש' 9: 'ר' זעירא כדעתיה, דאמ' ר' זעירא בשם ר' יונתן'; חלה ג, ז (נט ע"ג), 325 ש' 20; נדרים ד, ג (לח ע"ג), 1029 ש' 35. קיימות גם דוגמאות הפוכות, שבהן אמורא שהוא 'כדעתיה' מובא על ידי חכם אחר; ראה למשל תחילת הערה 25 להלן.

23 כגון 'אמרו דבר אחד', 'אתיא', 'והיא דעתיה דר' פלוני', עיין ערכיהם; והוא הדין למונחים כאלה בבבלי (ראה מוסקוביץ, כולו; הנ"ל, אמרו דבר אחד בבבלי; הנ"ל, סברה תלמודית, עמ' 280-282).

24 ראה למשל חלה ב, ג (נח ע"ג), 319 ש' 40; פסחים ה, ז (לב ע"ג), 528 ש' 31; שבועות ד, יד (לה ע"ד), 1357 ש' 21-22.

25 כך בשבת ז, ב (י ע"ב), 411 ש' 10 ('ר' אילא בשם ר' שמעון בן לקיש, התולש מן הקדשים פטור. אמ' ר' יעקב בר אבא, ריש לקיש כדעתיה, דאיתפלגון, התולש בקדשים, ר' יוחנן אמ' חייב, ר' שמעון בן לקיש אמ' פטור). תופעה זו כמובן נדירה ביותר (ושמא הנוסח כאן משוכש - השווה הגהת קרבן העדה לסוגיה זו (על פי הבבלי)) - אולם גרסתנו מקרימת על ידי הראשונים שהביא רטנר, אהבת ציון וירושלים, שבת, עמ' 99 [למרבח הצער קטע הגניזה לסוגיה זו - ראה שרידי הירושלמי, עמ' 85 - פגום במקום זה]), אולם דוגמאות המשקפות דמיון רב בין שתי אמרותיו של החכם הנידון מצויות במספר מקומות (ראה ההערה הקודמת).

26 וראה עוד ברכות א, ה (ג ע"ב), 7 ש' 25 (והשווה כבר גינצבורג, פירושים וחיידשים, א, עמ' 181, שהצביע על דוגמה זו ועל התופעה באופן עקרוני); שם ז, א (יא ע"א), 55 ש' 20; חלה ב, ב (נח ע"ג), 319 ש' 18.

27 בסוגיה אחת נשתבש הסגנון, וכתוב 'רב אמ' כדעתיה ור' חנינא אמ' כדעתיה' (ראה שבת יד, ג [יד ע"ג], 433 ש' 10); הגרסה הנכונה, בלי 'אמר', מצויה במקבילה בוי"ר טז, ח (מהדורת מרגליות, עמ' שסד).

28 ביטוי זה בא הן כששני בעלי הפלוגתא הולכים לשיטתם, והן כשהמונח 'כדעתיה' מתייחס רק לאחד מהחולקים, כגון חלה א, א (נז ע"ב), 312 ש' 27 ושבת ז, ב (י ע"ב), 411 ש' 10.

29 ראה דמאי ד, ב (כד ע"א), 129 ש' 16; כלאים ה, ז (ל ע"א), 163 ש' 9; ערלה א, א (ס ע"ד), 332 ש' 15; פסחים א, א (כו ע"א), 497 ש' 15.

30 ראה כתובות ט, ב (לג ע"א), 998 ש' 31.

31 ראה דמאי ד, ב (כד ע"א), 129 ש' 16 ('ר' יונה כדעתיה, ר' יונה זבן חיטי מן דבר חקולא [...]); פסחים י, א

לעתים המכנה המשותף לשתי האמרות של החכם הנזכר מנוסח בצורה מפורשת אחרי האמרה השנייה, בסגנון: 'כמה דהוא אמר X, כן הוא אמר Y' וכדומה.³² סגנון כזה מצוי הן במקומות שבהם אפשר לפרש את העקרונות שהובעו בשני חלקי המשפט הנ"ל (X ו-Y בדגם דלעיל) כמשקפים עיקרון אחד רחב יותר – מעין 'עקרון על' – והן כשמדובר בעקרונות שונים אך דומים מבחינה חיצונית, שקשה לראותם כמשקפים עיקרון משותף אחד.³³ ברם בדרך כלל התלמוד אינו מנסח במפורש את המכנה המשותף לשתי אמרותיו או מעשיו של החכם שנקשרו יחדיו בלשון 'כדעתיה'.

כאשר שני בעלי פלוגתא הולכים לשיטתם, התלמוד עשוי לציין זאת באחד משני סגנונות: 'דין כדעתיה ודין כדעתיה',³⁴ או 'ר' פלוני כדעתיה ור' אלמוני כדעתיה'.³⁵ נראה שסגנונות אלה נרדפים; לא מצאתי כל הבדל ביניהם מצד משמעותם, סגנונם או מאפיינים אחרים של המונח. 'כדעתיה' ממלא תפקידים שונים. לפעמים הוא מציע קישורים 'לשמים',³⁶ ולעתים הוא בא (ככל הנראה) כדי להסביר את דעתו של חכם מסוים³⁷ או לתרץ קושיות.³⁸ בדרך כלל 'כדעתיה' מציע שלב עצמאי בסוגיה, אולם לעתים נדירות הוא בא כחלק של משא ומתן ('נימר ר' פלוני כדעתיה', 'דילכן ר' פלוני כדעתיה').³⁹

לעתים נדירות התלמוד מקשה על קביעות 'כדעתיה' או מנסה לרחותן.⁴⁰

-
- (לז ע"ג), 555 ש' 41; ובמקום אחד מבלי שהוצע המעשה אחרי המונה; ראה עירובין א, א (יח ע"ג), 453 ש' 19 (ריש לקיש טילטל, כדעתיה, ותו לא; אך שמא אין לדון היקרות זו של 'כדעתיה' כעניין למונח שלנו?).
- 32 כגון כלאים ד, ז (כט ע"ג), 160 ש' 4 (ר' שמעון כדעתיה, כמה דר' שמעון אמ' אין אדם מקדיש דבר שאינו שלו, כן הוא אמ' אין אדם חובש דבר שאינו שלו); עירובין א, א (יח ע"ב), 451 ש' 6, 7 ומקבילה; כתובות ב, ב (כו ע"ב), 961 ש' 48 ומקבילה (במקבילה נשמט חלק מן הקטע, כולל המונח, בגוף כ"ל, אך הקטע החסר הושלם – כדין – על ידי המגיה).
- 33 ראה דוגמה 2 לעיל ומו"ק א, ז (פ ע"ד), 806 ש' 15 ומקבילה.
- 34 ראה אלת"ר ד, עמ' 223. (בשרירי הירושלמי, עמ' 4 ש' 18–19 המונח כתוב 'דין כדעתיה ודין כדעתיה').
- 35 כגון מעשרות א, ז (מט ע"ב) 267 ש' 44, 45; שבת יד, ג (יד ע"ג), 433 ש' 10; חגיגה א, ב (עו ע"ב), 778 ש' 8 ומקבילה (במקבילה בפאה א, א [טו ע"ב], 77 ש' 46 נשמט 'ר' יוחנן כדעתיה ור' הושעיה כדעתיה' מגוף כ"ל, כנראה על ידי הדומות, אולם קטע זה ישנו בכ"ר).
- 36 ראה למשל פאה א, א (טו ע"ב), 77 ש' 46 ומקבילה ועירובין א, א (יח ע"ב), 451 ש' 6, 7. מסתבר מאוד שזה תפקידו של המונח הן כשיש קרבה גדולה מאוד בין האמרות שביניהן מקשר המונח (שאם לא כן לא היה צורך או תועלת לקשר ביניהן; ראה לעיל ליד הערות 24, 25), והן כשיש רק דמיון חיצוני ורופף בין האמרות (כדלעיל הערה 26).
- 37 ראה למשל מעשרות א, ז (מט ע"ב), 267 ש' 44, 45; ביכורים א, ו (סד ע"א), 352 ש' 26; עירובין א, א (יח ע"ב), 451 ש' 6, 7 ומקבילה.
- 38 ראה למשל דמאי ב, א (כב ע"ד), 122 ש' 46: 'ר' בא בר כהן בעא [...] לא כן אמ' ר' חייא בשם ר' יוחנן [...]. אמ' ליה, מה את בעי מר' יוחנן, ר' יוחנן כדעתיה [...]; כלאים ה, ז (ל ע"א), 163 ש' 9; מגילה ב, א (עג ע"א), 758 ש' 40.
- 39 כגון חלה ג, ז (נט ע"ג), 325 ש' 20; עירובין י, ה (כו ע"ב), 493 ש' 31 (אולם הפירוש המדויק עדיין צריך עיון קצת).
- 40 ראה חלה א, א (נו ע"ב), 312 ש' 27 (ר' שמעון בן לקיש כדעתיה [...] אמ' ר' יוסי ולא דמיין – תמן {אמ'} זה אסור וזה אסור, ברם הכא [...] (המילים 'ולא דמיין' חסרות גם במובאות בעיטור, ב, שעד ראשון, הכשר הבשר [מהדורת ר' מאיר יונה, י ע"ב] ובאור זרוע, א, ריד [לג ע"א], אולם קיומן או היעדרן של מילים אלו אינו מעלה או מוריד לעניין דברינו כאן, שקביעת ה'כדעתיה' נדחית בהמשך); כתובות ב, ב (כו ע"ב), 961 ש' 48,

במקום אחד (במסכת נזיקין) מצאנו את הצורה 'אף ר' פלוני כדעתיה', ושם מסתבר שאין כוונת המונח שר' פלוני הולך לשיטתו, אלא להפך – שר' פלוני חזר בו מדעתו הקודמת ואימץ את דעתו של בר הפלוגתא שלו.⁴¹ אם פירוש זה (והגרסה שעליה הוא מבוסס) הוא נכון,⁴² אפשר שלפנינו שימוש המיוחד למסכת נזיקין; ועל כל פנים, היות שמדובר בביטוי יחידאי, קשה לקבוע מסמרות בעניין.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

נראה כי 'כדעתיה' נרדף למונח הנדיר יותר 'היא דעתיה דר' פלוני' (עיי' ערכו), אף על פי שמונחים אלה אינם מתחלפים בשום מקום הידוע לי.⁴³

מונח אחר שכנראה מתפרש כמו 'כדעתיה' הוא 'היא דאמר ר' פלוני', כשהמונח האחרון בא אחרי קביעה הכוללת נשוא ומצביע על קרבה בין קביעות שונות המיוחסות לאותו חכם. ברם ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי זוהי רק הוראה אחת מהוראותיו המגוונות של 'היא דאמר ר' פלוני' (עיי' ערכו).

כמו כן, נראה ש'כדעתיה' נרדף למונח הנדיר *כשיטתיה',⁴⁴ כשהמונח האחרון בא אחרי 'אתיאי';⁴⁵ אך דוק, בדרך כלל 'כדעתיה' בא בפני עצמו (בסגנון 'ר' פלוני כדעתיה'), ולא כחלק ממשפט בסגנון 'אתיאי דר' פלוני כדעתיה'.⁴⁶

במקומות ספורים 'אתיאי' מתפרש כמו 'כדעתיה',⁴⁷ אולם שימוש זה ב'אתיאי' הוא נדיר מאוד.

-
- ומקבילה ('רבנין דתמן כדעתין [...] אמ' ר' יוסי לא מסתברא דלא מחלפא שיטתין דרבנין דתמן' [!]).
- 41 ראה ב"ק י, א (ז ע"ב), 1211 ש' 48, והשווה מוסקובין, מינוח, עמ' 111–112, הערה 4.
- 42 ואכן אפשר שהנוסח כאן משובש (אף על פי שהוא מקוים על ידי כ"א, עמ' 39, ש' 14–15; ראה גם את ההגהות שהציע רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 481), ובמקומו צ"ל 'אף ר' פלוני מודיי' (ולפי זה אפשר שהשיבוש המשוער נוצר כך: מודיי < כד < כדעתיה). לפי הגהה זו אין כמובן כל חריגה מצד המינוח.
- 43 במקום אחד הירושלמי מקשר בין שתי אמרות בלשון 'כדעתיה', אולם במקבילה בב"ר שתי האמרות באות זו לצד זו בלי ניסיון לקשר ביניהן, ואין שם 'כדעתיה'; ראה מ"ק ג, ה (פב ע"ב), 814 ש' 27 לעומת מקבילתו בב"ר ק, ז (מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 1290). ואמנם, המונח 'כדעתיה' לא נמצא בשום מקום בב"ר, אף על פי שהלשון 'היא דעתיה דר' פלוני' מזדמן בכמה מקומות במדרש זה (ראה אלבק, מבוא, עמ' 25); וכלום אפשר ששני המונחים שימשו בישיבות שונות או אצל חכמים שונים, וכי זה פשר ההבדלים בין המקורות? ('כדעתיה' בא במקום אחד בוי"ר, טז, ח, מהדורת מרגליות, עמ' שסד, אך כלום אפשר שהקטע שם לקוח מהירושלמי – ראה שבת יד, ג [יד ע"ג], 433 ש' 10 [והשווה לעיל הערה 27] – או למצער הושפע מנוסחו, לפחות לפי חלק מעדי הנוסח; ראה מהדורת מיליקובסקי-שליטר, <http://www.biu.ac.il/JS/midrash/VR/outfiles/OUT16-08.htm>
- 44 ראה שביעית ב, י (לד ע"ב), 185 ש' 41 ('אתיא (כ)דור' שמעון כרבנין ודר' אליעזר בן יעקב כשיטתיה'), וראה בהערה הבאה.
- 45 כרגיל אצל המונח *שיטה' לצורותיו; עיי' ערכו.
- 46 אולם מצאנו מבנה בסגנון זה במקום אחד; ראה מע"ש ה, ח (נו ע"ד), 309 ש' 32 ('אתיא דר' יודה כר' יוסי ודר' מאיר כדעתיה'). – לאפשרות ש'כדעתיה' מתחלף ב'חייליה דר' פלוני מן הדא' – 'חילוף' שכנראה אינו אלא שיבוש – עיי' ערך 'חייליה דר' פלוני מן הדא', ליד הערה 34.
- 47 עיי' ערך 'אתיאי', הערה 584 (והשווה שם, ליד הערה 595).

כהדא⁴⁸ - 'כזאת'. נפוץ.

ספרות - אלת"י ב, עמ' 761-763;⁴⁹ אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 326; גליון אפרים, מגילה פ"ג ה"א, ד"ה הדא; הזר, נזיקין, עמ' 231-232; היגר, אוצר הבריות, ז, עמ' 117-99;⁵⁰ הלבני, מקורות ומסורות, מועד, עמ' תקמא הערה 7;⁵¹ שם נשים, עמ' קנז הערה 8; וורס, בעיות, עמ' 314 הערה 5; לוי, מבוא ופירוש, עמ' 181; ליברמן, ירושלמי נזיקין, עמ' 143 לש' 34; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 93-94 הערה 2, 115 הערה 10; מוסקוביץ, סברה תלמודית, עמ' 95; מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 544 הערה 9; נאה, ביקורת, עמ' 585; ניר, גיטין פ"ז ה"ד (כז ע"ב), ד"ה כהדא; סגל, כי הא, עמ' 203; סוקולוף, אצל לויאס, דקדוק, עמ' XXVII (בחלק האנגלי); סוקולוף, מילון, עמ' 151; פירוש המיוחס לתלמיד הרשב"ש לשקלים, עמ' 43

'כהדא' מתפרש במספר דרכים:

א. ברוב המקומות, 'כהדא' מציע מעשה הממחיש את האמור לפניו או המתקשר אליו בצורה אחרת, כגון:⁵²

1. אין יצר הרע תאב אלא דבר שהוא אסור לו. כהדא, ר' מנא סלק למבקרה לר' חגי ('ביום כיפור'), דהוה תשיש. אמ' ליה, צהינא. אמ' ליה, שתה. שבקיה ונחת ליה. בתר שעה סלק לגביה, אמ' ליה, מה עבדת ההיא צהיותך? אמ' ליה, כד שרית לי, אזלת לה (יומא ו, ד [מג ע"ד], 591 ש' 12)
2. העושה נר ומנורה לבית הכנסת, עד שלא נשתכח שם הבעלים מהן, אין את רשאי לשנותן למקום אחר. אם משנשתכח שם הבעלים מהן, את רשאי לשנותן למקום אחר [...] אם היה שם הבעלים חקוק עליהן, כמי שלא נשתכח שם הבעלים מהן.

48 מונח זה כמעט שאינו משתבש, אך ראה קידושין א, ד (ס ע"ב), 1150 ש' 12 ('כי הא ד...'), שהוא לשון בבלי מובהק, ואפשר שצ"ל 'כהדא'; אך ראה אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 131, המוחק תיבות אלו כהוספה, ואינו מחליפן בגרסה אחרת; ב"ב ח, ח (טז ע"ב), 1255 ש' 42; לפנינו 'כהיאי', אך - כנראה לנכון - 'כהדא' בכ"א עמ' 103, ש' 115. ומנגד, במספר מקומות כתוב 'כהדא', אך במקומו צ"ל 'כהדא/בדא' (עיין ערך 'בדא', הערה 2); ראה למשל כתובות ט, ו (לג ע"ב), 1000 ש' 1; כתובות יג, א (לה ע"ד), 1013 ש' 11; גיטין ב, א (מד ע"א), 1059 ש' 24, וכן נאה, ביקורת, עמ' 585. בשני מקומות מצאנו את הצורה 'כהדא מתניא', הבא כחלק מביטויים אחרים ('אלא כא אנן קיימין כהדא [מתניא]', דמאי ז, י [כו ע"ג], 144 ש' 28; 'תיפתר כהדא מתנית', חלה א, א [נו ע"ג], 313 ש' 45). אולם מכיוון שפשרם של מקורות אלה עדיין צריך עיון, אי אפשר לומר דברים ברורים בקשר לצורה הנ"ל. זאת ועוד: בסוגיה הראשונה, התיבה 'מתניא' וכן המשך המשפט באים בהגהת המגיה, ואפשר שגרסתו היא תניינית (אולם דוק, עיקרה של גרסה זו מקוימת על ידי כ"ד וכ"ס). - ערך זה עוסק במונח 'כהדא', ולא בביטויים אחרים המכילים לשון זה, כגון 'אמר כהדא' (עיין ערך * 'כהדא דר' פלוני'), * 'כהדא דר' פלוני', ו'כהדא דתני'; מונחים אלה ואחרים כיוצא בהם נידונו בערכים משלהם.

49 אולם לא כל הדוגמאות שם הן עניין למונח שלפנינו (עיין שם, והשווה לסוף ההערה הקודמת).

50 בעמ' 99 מציין היגר שיתייחס למונח זה (בין היתר) בהמשך, אולם רוב הדיון שם מוקדש לצורות אחרות, ובראשן 'נשמעינה מן הדא'.

51 כאן ובמקום שצוין בהמשך הלבני דן במונחים 'כהדא' ו'כהדא דתני' בחדא מחתא, אולם דומה שיש להפריד ביניהם.

52 יש דמיון מסוים בין מונח זה לבין המונח 'כי הא דר' פלוני' בבבלי, אולם מכיוון שבמקומות רבים 'כהדא' אינו ממחיש את האמור לפניו (ראה להלן), דומה שאין בהשוואה למונח הבבלי כדי לתרום להבנת המונח בירושלמי.

כהדא, אנטוליניוס עשה מנורה לבית הכנסת. שמע ר' ואמר, ברוך [...] אשר נתן בליבו לעשות מנורה לבית הכנסת (מגילה ג, ב [עד ע"א], 764 ש' 24)

'כהדא' בהוראה זו מציע סיפורים (מעשים) העוסקים בענייני הלכה (בדרך כלל), ולעתים רחוקות גם בענייני אגדה.⁵³ על פי רוב, הסיפור שמציע המונח נפתח במה שקרה לאדם אחד⁵⁴ – מה שעשה או מה שנעשה לו – אולם בהמשך מוזכר לעתים קרובות אדם נוסף, המגיב לדברי האדם הראשון בסיפור. במקומות רבים האדם בתחילת הסיפור הוא אמורא, אך לפעמים הוא תנא⁵⁵ או איש (או אישה) שאינו חכם.⁵⁶ במקרים רבים האדם המוזכר בהמשך הוא חכם שנשאל על מעשהו של האדם שנזכר בתחילת הסיפור, והאדם האחרון קובע מה הדין החל במקרה הנידון. לכן, הסגנון הרווח אצל המונח הוא: 'כהדא – (ר') פלוני (לפעמים: דפלוני)⁵⁷ – [המעשה]. לפעמים באים בהמשך לשונות כגון 'אתא עובדא קומי ר' אלמוני'⁵⁸ או 'אתא שאל'.⁵⁹ במקומות ספורים אין שמו של נשוא הסיפור מופיע מיד אחרי 'כהדא', אלא תחילה מוצע הרקע לסיפור, ורק אחר כך מוזכר שמו של נשוא הסיפור.⁶⁰

מעשי 'כהדא' מתקשרים בדרכים שונות עם האמור לפניהם. לפעמים הסיפור שבא אחרי המונח ממחיש את האמור לפניו, כבדוגמה 1 לעיל.⁶¹ במקומות אחרים המעשה מתקשר מצד

53 ראה למשל יבמות טז, ג (טו ע"ג), 901 ש' 36 ומקבילה; סוטה ט, יד (כד ע"ב), 950 ש' 1; שם הט"ז (כד ע"ג), 950 ש' 40.

54 אולם במקומות ספורים יש חריגים. ראה ברכות ג, ה (ו ע"ד), 30 ש' 20 ('כהדא, ר' לייא וחבריא הוו יתבין קומי פונדקיא ברמשא'; ודוק, הסגנון כאן – 'ר' פלוני ור' אלמוני הוו יתבין' – מצוי בעיקר אצל המונח המקביל לכאורה 'דלמא'; עיין ערכו, הערה 111); מע"ש ד, ט (נה ע"ב), 301 ש' 47 ('כהדא, דר' יודה [צ"ל 'יונה'; ראה כ"ר, כ"ס והראשונים שצוינו אצל רטנר, אהבת ציון וירושלים, מע"ש, עמ' 190, וכן מוכח מן ההמשך] ור' יוסי הוון שותפין); יומא א, ב (לט ע"א), 564 ש' 29 ('כהדא, בולי ואסטרגי הוה לון קריבו, אתא עובדא קומי ר'). – אינני מתייחס כאן למקרים שבהם מסופר על מעשה שאירע לקבוצה שלמה, כגון יבמות טז, ג (טו ע"ג), 901 ש' 36 ('כהדא [...] הויין [!] ציפוריא'; גיטין ג, ז (מה ע"א), 1065 ש' 11 ('כהדא, אילין דרב נחמיה'). ראה גם כתובות ב, ב (כו ע"ב), 961 ש' 32 ומקבילה ('כהדא, ראובן אוכל שדה בחזקת שהיא שלו, והביא שמעון עדים'; אך דוק, מעשיהן של שתי הדמויות הנ"ל הוצגו בנפרד, ואף צוינו על ידי פעלים שונים).

55 ראה למשל כלאים ב, ד (כז ע"ד), 150 ש' 37 ('ר' שמעון בן יהודה); שביעית ד, ב (לה ע"ב), 190 ש' 42 ('ר' טרפון); מעשרות ג, ה (נ ע"ד), 275 ש' 2 ('ר' לעזר בר' שמעון).

56 ראה למשל שביעית ב, ח (לד ע"א), 185 ש' 18 ('כהדא, בר נש עאל טעון'; כתובות ב, ה (כו ע"ג), 963 ש' 49, ושם ד, י (כט ע"א), 978 ש' 42 ('כהדא, חדא איתא אתת לגבי ר' יוחנן'; ב"מ א, ד (ז ע"ד), 1216 ש' 5 ('כהדא, אריסיה דר' בא'; ואף לא יהודים (כנראה); דאה בהמשך הסוגיה שצוינה להלן), כגון דוגמה 2 לעיל ('כהדא, אנטוליניוס עשה מנורה לבית הכנסת').

57 ראה למשל ברכות ב, ו (ה ע"ב), 21 ש' 16; כלאים ט, ה (לב ע"ד), 177 ש' 5; מע"ש ד, ט (נה ע"ב), 301 ש' 47. אך דוק, צורה זו נדירה באופן יחסי, ושמא לפנינו צורה תניינית.

58 ראה למשל יומא א, ב (לט ע"א), 564 ש' 29; גיטין ד, ב (מה ע"ג), 1067 ש' 23; ב"ב ב, ב (יג ע"ב), 1241 ש' 1.

59 ראה למשל חלה ד, ו (ס ע"א), 327 ש' 44; שקלים ד, ד (מח ע"א), 615 ש' 32; תעניות ד, א (סז ע"ב), 724 ש' 28.

60 ראה סוכה ג, יב (נד ע"א), 648 ש' 25: 'כהדא, תרונגיא ('אתרוגים') הוון מצפצפין תמן, והוה רב נחמן בר יעקב יהב אתרוגא מתנה לבריה'; מו"ק א, ב (פ ע"ב), 802 ש' 40 ('כהדא, רבני דסכותא איתפחתת במועדא, ושרא לון ר' אבהו'. אמנם קצת עדי נוסח אינם גורסים 'כהדא' כאן – ראה זוסמן, כתב"יד אשכנזי, עמ' 55 – אולם נראה שגרסתם היא תניינית, ואין כאן מקומו להאריך.

61 כיוצא בזה ראה עוד למשל תעניות ד, א (סז ע"ב), 724 ש' 28; מו"ק ג, ה (פב ע"ג), 815 ש' 38; וראה במיוחד

תוכנו עם האמור לפניו, כגון על ידי אזכור האמור לפניו או על ידי התייחסות אחרת לדברים אלה⁶² – לפעמים, כנראה, על דרך ההסתייגות, ואולי אפילו בבחינת 'מעשה לסתור'.⁶³ במקומות אחרים נראה שהקשר בין 'כהדא' לקטע שלפניו הוא רופף יותר;⁶⁴ וכמובן, קשה מאוד להגדיר בצורה מדויקת את סוגי הקשרים הקיימים בין מעשי 'כהדא' לקטעים הקודמים להם. במקומות רבים המעשים שמציע 'כהדא' מנוסחים כולם או חלקם בארמית,⁶⁵ כמצוי בסיפורים בירושלמי.

'כהדא' מוסב בדרך כלל על החלק הקודם של הסוגיה (לפעמים, על שלב שלפני זה⁶⁶), אולם לעתים הוא מוסב על מקור תנאי, כגון ברייתא⁶⁷ ואף משנה.⁶⁸ 'כהדא' תמיד מופיע בדברי סתם התלמוד.

'כהדא' הוא 'מונח נשמט', שחסר לפעמים בחלק מעדי הנוסח או המקבילות לסוגיה מסוימת.⁶⁹ זאת ועוד: בכמה מקומות בתלמוד מצאנו מעשים שכנראה אפשר היה להציעם בלשון 'כהדא', אלא שהביטוי אינו מופיע במקומות אלה.⁷⁰

ב. במספר מקומות, 'כהדא' מציע מקור ספרותי כדי לתרץ קושיה או לפשוט בעיה, על דרך המונח 'ייבא כ[...]', כגון:⁷¹

-
- סנהדרין ג, ט (כא ע"ג), 1283 ש' 19, שם סוף הסיפור מקושר מפורשות למשפט שהוא ממחיש בלשון 'הדא <היא> דמר ר' פלוני' (והשווה כיוצא בזה אצל המונח הדומה 'דלמא'; עיין ערכו, הערה 114).
- 62 ראה למשל שביעית ו, א (ו ע"ג), 197 ש' 29 ומקבילה; פסחים ח, ח (לו ע"ב), 549 ש' 37 ומקבילה; סוכה ב, ה (נג ע"א), 643 ש' 15; סנהדרין י, א (כז ע"ד), 1315 ש' 29.
- 63 ראה למשל ביצה א, ה (ס ע"ג), 685 ש' 20; מ"ק ג, ו (פג ע"א), 819 ש' 39, לפי פירוש הרמב"ן ועוד (אולם ראה ר"ח ורי"צ גיאת ומראי מקומות לראשונים השונים ראה אצל רטנר, אהבת ציון וירושלים, מ"ק, עמ' 124) שגורסים אחרת בסוגיה, ולגרסתם המעשה שהוצע בלשון 'כהדא' תומך במה שלפניו, וראה גם הגהת קרבן העדה, שנועדה להתאים את 'כהדא' למה שלפניו; גיטין ד, ב (מה ע"ג), 1067 ש' 23 (לכאורה מעשה לסתור, אלא אם נאמר שקושיית 'הא תנינן' בהמשך איננה קושיה על ה'כהדא', אלא המשך דברים אלה); וראה גם ה'לא ידעין [...] לא ידעין' במ"ק ג, ה (פב ע"ד), 818 ש' 2 (עיין שם בפנים).
- 64 ראה למשל מגילה ג, א (עד ע"א), 764 ש' 5; סוטה ט, טז (כד ע"ג), 950 ש' 40; ב"ק ו, ז (ה ע"ג), 1204 ש' 9.
- 65 ביבמות ד, יא (ו ע"ב), 852 ש' 16 המעשה מנוסח כולו בעברית, אך דוק, כאן המונח מציע מעשה בתנא. ועוד, שכאן הדברים מנוסחים 'כהדא', מעשה שמתה האשתו של ר' טרפון; וכלום אפשר שלפניו קונפליציה של שני לשונות, 'כהדא' ו'מעשה' (ראה להלן הערה 75), שבה הגרסה העיקרית היא 'מעשה', בעוד ש'כהדא' הוא גרסה תניינית (גלוסה)?
- 66 כגון פסחים ח, ח (לו ע"ב), 549 ש' 37 (מוסב אדלעיל, ש' 29-31); מגילה ג, ב (עד ע"א), 764 ש' 19; סוטה ד, ה (יט ע"ד), 925 ש' 12.
- 67 ראה יומא א, ב (לט ע"א), 564 ש' 29 (מוסב על ברייתא של מדרש הלכה); ב"ק ט, יא (ז ע"א), 1210 ש' 39.
- 68 ראה למשל שביעית ד, ב (לה ע"ב), 190 ש' 42; שבת ד, א (ו ע"ד), 389 ש' 33; ב"ב ח, ז (טז ע"ב), 1255 ש' 21.
- 69 ראה למשל מוסקוביץ, מינוח, עמ' 93-94, הערה 2; מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 544, הערה 9.
- 70 ראה למשל ברכות ה, א (ט ע"א), 44 ש' 4; פאה ג, ט (יז ע"ד) 94 ש' 25; פסחים א, ד (כז ע"ג), 500 ש' 45 (ועוד הרבה); וראה ההערה הקודמת.
- 71 ראה גם ר"ה א, א (נו ע"ב), 661 ש' 26 (תירוץ לקושיה); מ"ק ב, ד (פא ע"ב), 808 ש' 39 (כנ"ל); אך שמא המונח בא לכאן באשגרה מלעיל א, ד [פ ע"ג], 804 ש' 17; ראה גם להלן, הערה 73. ראה גם מגילה ב, א (עג ע"א), 758 ש' 43, לפי גרסת כמה ראשונים (עיין ערך 'ייבא', הערה 50), הגורסים 'כהדא' ולא 'ייבא כהדא', כבכ"ל, ולפי גרסתם המונח מציע פשיטת בעיה.

3. רב הוה ליה כיתן ולקת [...] לא כן אמ' ר' אמי משם ר' שמעון בן לקיש, משעלו מן הגולה לא לקת פשתן ולא החמיץ יין, ונתנו עינין בזכות [...] רב? – כהדא, 'שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה' [...] שכל טובות ונחמות הבאות לעולם בזכותן, והן אין נהנין מהן כלום (מע"ש ה, ח [נו ע"ד], 309 ש' 24)

לאור נדירותה של הוראה זו, קשה לומר על אודותיה דברים נוספים.

ג. לעתים נדירות 'כהדא' מציע מקורות ספרותיים המסייעים לאמור לפניהם, על דרך 'כהדא' דתני⁷², כגון:⁷³

4. שטר אמנה ושטר פוסיטיס [...] אמ' ר' חגי, לא דרב אמ' אסור לחתום, אלא אסור לקיים, כהדא, 'אם און בידך הרחיקהו' – זה שטר אמנה ושטר פוסיטיס (כתובות ב, ג [כו ע"ב], 962 ש' 46)

היות שהוראה זו של המונח נדירה מאוד, קשה לומר עליה דברים ברורים.

ד. קיימות היקרויות מעטות של 'כהדא' שאינן מתפרשות בדרכים שתוארו לעיל, וקשה למצוא קשר בין הדברים ש'כהדא' מציע לבין החלק הקודם של הסוגיה, המשנה או ברייתא מקומית. מסתבר שהמונח בא במקומות אלה בטעות, כגון על ידי העתקה מוטעית ממקבילה או אשגרה ממקום אחר בסוגיה,⁷⁴ ויש למוחקו.

72 וכלום אפשר, לאור נדירותה של הוראה זו, שמדובר בשיבוש, ושצ"ל 'כהדא דתני' או משהו דומה במקומות אלה במקום 'כהדא'?

73 ראה גם שבת ז, א (ט ע"א), 402 ש' 21 (סיוע לקושיה – 'ויחוש'); כתובות ז, א (לא ע"ב), 989 ש' 18 (מציע פרפרזה של המשנה כסיוע לקושיה); נדרים ט, א (מא ע"ב), 1042 ש' 47; קידושין ג, ב (סג ע"ד), 1171 ש' 3; הוריות ב, ה (מו ע"ד), 1420 ש' 1 (מציע דרשת פסוק). ואפשר שכך יש לפרש גם בדמאי ב, א (כב ע"ג), 120 ש' 35 (עיין שם היטב), ואולי גם במר"ק א, ד (פ ע"ג), 804 ש' 17 (אך שמא המונח בא באשגרה כאן מלהלן ב, ד [פא ע"ב], 808 ש' 39? ראה גם לעיל הערה 71). וראה גם תרומות א, א (מ ע"ג), 219 ש' 25 (עיקר הגרסה כאן מקוים גם על ידי כ"ר, אך ראה להלן): 'אבל אם עשאו זה עד שלא נתנו זה, לא, כהדא די מתניתה: ביטל, אם עד שלא תרם ביטל [...]'. לפי הפיסוק שהוצע כאן, לפנינו קונפליציה של 'כהדא' ו'די מתניתא', וכוונת שני המונחים זהה. ברם אפשר שיש להגיה 'לא בדא' (= 'לא בהדא') במקום 'לא, כהדא' שלפנינו (ולפי הגהה זו, יש לפסק את המשפט באופן מעט שונה, בפסיק אחרי 'לא בהדא/בדא'), ואמנם כן הציע רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 81, ולפי זה אין כאן קונפליציה; ועדיין צריך עיון. (בכ"ס כתוב 'כי הדא מתני', וברור שגרסה זו היא תיקון מדעת, שנועדה לפתור את הצרימה בנוסח הירושלמי שלפנינו.)

74 ראה למשל יבמות יג, יג (יד ע"א), 895 ש' 6, שם נראה שהמונח בא באשגרה מ'כהדא' שבמקבילה בקידושין ג, ב (סג ע"ד), 1171 ש' 3 (כפירוש הראשון של בעל קרבן העדה, עיין שם); ואילו להלן שם, ש' 19, אפשר שהמונח בא באשגרה מלעיל ש' 6. וכן כתובות ב, ד (כו ע"ג), 963 ש' 24; סנהדרין ג, י (כא ע"ג), 1284 ש' 35; ושבויעות ד, א (לה ע"ג), 1354 ש' 31 (והשווה קרבן העדה שם) – בכולם נראה כי 'כהדא' בא באשגרה מן המקבילה בסוטה א, א (טז ע"ג), 906 ש' 8 ('ייבא כהדא'). וכן גיטין ז, ד (מח ע"ד), 1085 ש' 22 – 'כהדא' בא כנראה באשגרה מן המקבילה בסוטה א, א (טז ע"ג), 906 ש' 3.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במבט ראשון נראה ש'כהדא' בהוראתו הראשונה דומה ל'דלמא' (עיין ערכו), אולם שני המונחים נבדלים בכך שברגיל 'כהדא' מציע מעשה בחכם אחד, בעוד ש'דלמא' מציע מעשים בשני אנשים לפחות. עם זאת, אפשר ש'כהדא' בהוראה זו נרדף ל'מעשה', מונח המצוי כבר בספרות התנאים, ואפשר ששני המונחים מתחלפים במקומות אחדים.⁷⁵

'כהדא' בהוראתו השנייה דומה מאוד ל'ייבא כהדא', ואכן במקום אחד נראה ששני המונחים מתחלפים.⁷⁶

'כהדא' בהוראתו השלישית דומה מאוד לכל המונחים המציעים סיוע ממקורות תנאיים, כמו 'כהדא דתני', 'תני כן', וכדומה.⁷⁷ עוד נראה, כי 'כהדא' בהוראה זו דומה ל'אתיאי כהדא' (וכלום אפשר ש'כהדא' כזה הנו קיצור של 'אתיאי כהדא'?),⁷⁸ אלא שלאור נדירותו של המונח בהוראה זו קשה לקבוע מסמרות בנידון.

כהדא דתני⁷⁹ – כזאת ששנוי, נפוץ.

ספרות – אלת"י ב, עמ' 763-765; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 44;80 הלבני, מקורות ומסורות, מועד, עמ' תקמא הערה 7; שם נשים, עמ' קנז הערה 8; מוסקוביץ, המפריש, עמ' 43 הערה 16; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 90; מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 529; פני משה, יבמות פ"א ה"ו (ט ע"א), ד"ה כהדא דתני

'כהדא דתני' מציע ברייתא המסייעת בצורות שונות לאמור לפניו, או הפותרת בעיות הבאות לפניו, כגון:

1. עגבות אין בהן משום ערוה. הדא דאת אמ' לברכה, אבל להביט, אפילו כל שהוא אסור, כהדא דתני, המסתכל בעקיבה של אשה כמסתכל בבית הרחם (חלה ב, ד נח ע"ג), [320 ש' 11]

75 ראה ב"ק ח, ז (ו ע"ג), 1208 ש' 11, לפי כ"א (עמ' 31, ש' 55, 'כהדא', אולם מונח זה ליתא בכ"ל), ואילו במקבילה בכתובות ד, ח (כה ע"ד), 977 ש' 10, 'מעשה' (בהגהת המגיה). ראה גם יבמות ד, יא (ו ע"ב), 852 ש' 16, שם אפשר ששני המונחים מתחלפים על ידי קונפליציה ('כהדא, מעשה שמתה אשתו שלך' טרפון); ראה לעיל הערה 65.

76 ראה לעיל הערה 71, וערך 'ייבא', הערה 50.

77 ראה גם לעיל בסוף הערה 73 על האפשרות (שאמנם מסופקת מאוד) ש'כהדא' מתחלף ב'די מתניתא'.

78 לחילוף (מסופק מאוד) בין שתי הצורות, עיין ערך 'אתיאי', סוף הערה 560.

79 עיקר עניינו של ערך זה הוא בצורה 'כהדא דתני' לברה, בלי מונחים אחרים לפניו, כדוגמת 'ואתיאי כהדא דתני', 'לא צורכא דלא כהדא דתני', ו'לית לך אלא כהדא דתני'; צורות כאלו שייכות לביטויים בלי 'כהדא דתני' בסוף, ונידונו לפיכך בערכים המתאימים. – מכיוון ש'כהדא דתני' אינו משתבש הרבה (או בדרכים קבועות), ואין לו כתיבים או צורות לשוניות אחרות קבועים, לא התייחסנו לעניינים אלה כאן.

80 בדוגמאות שציין אלבק המונח בא בצורה 'כהדא דתנינן' ולא 'כהדא דתני', אולם גם הצורה 'כהדא דתני' מופיעה במדרש (כחלק מביטוי אחר); ראה פסיקתא דרב כהנא, ר"ה, א (מהדורת מנדלבוים, עמ' 333), 'ואתיאי דרב כהדא דתני', אולם עיין שם בשינויי נוסחאות, ואין כאן מקומו להאריך.

2. חלת חוץ לארץ ותרומת חוץ לארץ אוכל ואחר כך מפריש [...] לירקות [...] לא חשו, **כהדא דתני**, איסי בן עקביה או', מעשרות לירקות מדבריהן (חלה ד, י ס ע"א-ע"ב, 329 ש' 18)
3. רבנין אמרין, הנותן לחמיותו כנותן לשכינתו, **כהדא דתני**, הנותן לשכינתו פת {לאופות בו} <לאפות לו>⁸¹, תבשיל לעשות לו, אינו חושש לא משום שביעית ולא משום מעשרות (דמאי ג, ו [כג ע"ד], 128 ש' 24)
4. ליי דא מילה כת' 'שכבת זרע' ('בקשר לסוטה, ששם אין צורך שיפלוט')? לשיעורין, **כהדא דתני**, 'ונסתרה והיא נטמאה' – כמה היא סתירה? כדי טומאה. כמה היא כדי טומאה? כדי ביאה (סוטה א, ב [טז ע"ג], 907 ש' 12)
5. ולא נמצאו כלי שרת באין משל יחיד? – **כהדא דתני**, אשה שעשתה כתונת לבנה צריכה למסור לציבור ('והוא הדין לכלי שרת') (שקלים ד, ה [מח ע"א], 615 ש' 47)

בדרך כלל, 'כהדא דתני' מציע סיוע או הוכחה לדברים המופיעים לפני כן. לפעמים הסיוע נובע באופן ישיר מן המקור המוצע על ידי הביטוי, ובמקומות כאלה 'כהדא דתני' מתפרש כמו 'דתני' או 'ותני כן', כבדוגמה 1 לעיל.⁸² במקומות אחרים המונח מציע סיוע עקיף או חלקי לאמור לפניו, על דרך הדמיון והאנלוגיה.⁸³ במקומות מסוימים הברייתא המוצעת על ידי המונח מחזקת את הנחת היסוד של הדברים שלהם הוא מסייע, אבל לא דברים אלה עצמם, כבדוגמה 2 לעיל.⁸⁴ במקומות אחרים, המונח משלים את הטיעון שתחילתו הוצעה במשפט הקודם על ידי ציון מידע נוסף הדרוש כדי להוכיח טיעון זה, ואז המונח מתפרש כמו 'ותני', כבדוגמה 3 לעיל.⁸⁵ נוסף על כך, יש שהמונח מפרט את האמור לפניו על ידי הצעת פרשנות או מראה מקום לאמור לפניו, כבדוגמה 4 לעיל.⁸⁶ במקומות אחרים 'כהדא דתני' מציע פשיטת בעיות או תירוצים לקושיות, כבדוגמה 5 לעיל.⁸⁷

- 81 כן מוכרח על פי העניין, וכן הוא בכ"ר, כ"ס ובמקבילה בתוספתא, דמאי ד, לא (מהדורת ליברמן, עמ' 84).
- 82 כיוצא בזה ראה עוד למשל כלאים ח, א (לא ע"ב), 168 ש' 30; פסחים ז, ז (לד ע"ד), 540 ש' 16 ('כהדא דתנא' נמצא בהגהת המגיה, אולם נראה שכל הקטע שם נשמט על ידי הדומות, ואכן דברים אלה נמצאים בקטע לוינגר, עמ' רעה); סוטה ב, ב (יח ע"א), 915 ש' 30.
- 83 ראה למשל כלאים ו, ב (ל ע"ג), 164 ש' 48; ערלה א, א (ס ע"ד), 332 ש' 26-27 (עם 'והכא' בהמשך כדי להציע את המסקנה מן האנלוגיה); פסחים ב, ב (כט ע"א), 508 ש' 25.
- 84 כיוצא בזה ראה עוד למשל מע"ש ה, א (נה ע"ד), 303 ש' 38 (סיוע לקושיה); חלה ב, ב (נח ע"ג), 319 ש' 22; נדה א, ג (מט ע"א), 1434 ש' 19.
- 85 כיוצא בזה ראה עוד למשל דמאי ה, ב (כד ע"ג), 132 ש' 15; שם ז, א (כו ע"ב), 141 ש' 21-22; כלאים א, ח (כז ע"ב), 148 ש' 15.
- 86 כיוצא בזה ראה עוד למשל פאה ב, א (טז ע"ד), 88 ש' 26 (מפרט 'והן אשכחנן'); מעשרות א, א (מח ע"ד), 264 ש' 5 (מפרט 'מה אית לך'); שקלים ח, ו (נא ע"ב), 633 ש' 7 ('מהו מפני התקלה? כהדא דתני [...]').
- 87 כיוצא בזה ראה עוד למשל יומא ג, ד (מ ע"ג), 572 ש' 32; קידושין א, א (נח ע"ג), 1139 ש' 29; נדה א, ג (מט ע"א), 1434 ש' 24.

נראה של'כהדא דתני' עוד הוראה נדירה: הוא מציע נשוא של משפט מותנה (כגון 'אבל ב-X, כהדא דתני'), כלומר הדין במקרה שצוין הוא 'כהדא דתני'.⁸⁸

'כהדא דתני' מוסב בדרך כלל על השלב הקודם של הסוגיה (דברי אמוראים או דברי הסתם); לפי שעה, לא מצאתי דוגמאות הד-משמעיות ל'כהדא דתני' המוסב ישירות על משנה או ברייתא. לפעמים 'כהדא דתני' מציע ברייתות של מדרשי הלכה,⁸⁹ אולם בדרך כלל המונח מציע ברייתות שאין בהן דרשות פסוקים.

על פי רוב, 'כהדא דתני' מציע ברייתות ללא דיון נוסף, אולם במקומות ספורים נראה שהוכחות 'כהדא דתני' מבוססות על דברי אמוראים המובאים אחרי הברייתא שמציע המונח.⁹⁰

במקומות אחדים נראה ש'כהדא דתני' אינו מתקשר לאמור לפניו, אלא מציע ברייתא עצמאית, כמקובל אצל הלשון 'תני'. ברם בדיקה מעמיקה יותר של המקומות הללו מראה שבדיון אין הכרח לומר כן, אלא אפשר ש'כהדא דתני' מתקשר לאמור לפניו, או שלפניו אשגרה או העתקת יתר ממקום אחר בירושלמי, שבו הלשון 'כהדא דתני' מתאים.⁹¹

88 ראה במיוחד פסחים ג, ג (ל ע"א), 514 ש' 3: 'בלשה ביום טוב, אבל אם לשה מערב יום טוב, כהדא דתני [...] לשה מערב יום טוב [...] חלתה אסור לטלטלה' (אמנם יש ראשונים הגורסים 'תני' במקום 'כהדא דתני' - ראה רטנר, אהבת ציון וירושלים, פסחים, עמ' 45 - אולם מכיוון שראשונים אלה אינם מביאים את הסוגיה בשלמותה, אפשר שאין זה חילוף אמתי, אלא פרפרזה); מגילה ד, ג (עה ע"א), 770 ש' 29 ('מאן דאמר [...] כהדא דתני [...]).

89 ראה למשל דוגמה 3 לעיל; ר"ה א, א (נו ע"ג), 662 ש' 19; גיטין ד, ד (מה ע"ד), 1068 ש' 28.

90 ראה למשל פאה ב, א (טז ע"ד), 88 ש' 26; ערלה א, א (ס ע"ד), 332 ש' 26-27 (מבוסס על אנלוגיה המפורטת בהמשך בלשון 'זהכא'); וראה תעניות ב, יג (סו ע"א), 717 ש' 14, ומה שהעיר על כך עסיס (להלן הערה 91).

91 ראה למשל תעניות ב, יג (סו ע"א), 717 ש' 14 ומקבילה, ומה שפירש בו עסיס, לית היא מקשיא, עמ' נז-נח (והשווה לעיל הערה 90). ראה גם שבת ט, ד (יב ע"א), 420 ש' 45 ומקבילותיו ביומא ח, א (מד ע"ד), 596 ש' 12 ובתעניות א, ו (סד ע"ג), 709 ש' 32, אך נראה שלפניו העברה ממע"ש ב, א (נג ע"ב), 290 ש' 16 (ושמא בחלק מסוגיות אלו לא מדובר בהעברה, אלא ב'כהדא דתני' המוסב על המשנה המקומית?). ביבמות א, ו (ג ע"ב), 835 ש' 48 ומקבילתו בקידושין א, א (נח ע"ד), 1140 ש' 5, אפשר ש'כהדא דתני' בא באשגרה מן המקבילה בסוטה ג, ד (יט ע"א), 920 ש' 41 ('ואתיא כהדא דתני'). מו"ק ג, ז (פג ע"ב), 819 ש' 47 - נראה ש'כהדא ד' בא באשגרה מלהלן ש' 50 ('עאל ואמ' קומיהון כהדא דתני'). סוטה ז, א (כא ע"ב), 933 ש' 21 - אפשר שלפניו העברה מנדרים ג, א (לו ע"ד), 1025 ש' 14 (ואף שם נראה שהסיוע אינו מתחילת דברי הברייתא, אלא מדברי ר' יודה בהמשך; עיין שם). הסבר דומה הציע בקרבן העדה להיקרות הבעייתית של המונח בכתובות ג, ו (כו ע"ג), 970 ש' 42, אלא ששם קשה לפרש כך, שכן לא מצאנו מקבילה מדויקת לברייתא המוצעת על ידי המונח במקום אחר בירושלמי. בכתובות יא, א (לד ע"ב), 1004 ש' 40, המונח לכאורה מציע קושיה על האמור לפניו, ולכן היה מקום לפרשו כמציע ברייתא עצמאית (השווה הלבני, מקורות ומסורות, מועד, עמ' תקמא, הערה 7), אך נראה יותר שלפניו שיבוש, ובמקום 'כהדא דתני' צ"ל 'והא תני'; ועדיין צריך עיון. - בהקשר זה ראוי לציין גם לפסחים ז, ח (לה ע"א), 542 ש' 21, שם נראה שהמונח מציע ברייתא עצמאית (השווה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 490-491); ואמנם בגוף כ"ל כתוב רק 'תני', בלי 'כהדא ד', שנוסף על ידי המגיה, ומסתבר שגרסת גוף כ"ל מקורית. ואף על פי שגרסת המגיה מקוימת על ידי קטע לוינגר, עמ' רפא ש' 9, ייתכן מאוד שלפניו תיקון יתר מכון שנעשה על ידי מעתיק קדום, שסבר בטעות שהברייתא המובאת אחרי המונח, המציעה את דברי ר' יוסי הגלילי, היא המשכה של האמור לפני כן (ראה לעיל ש' 17-20: 'ר' יוסי הגלילי דרש [...] מה טע' דר' יוסה הגלילי [...]), ומעתיק זה הוסיף 'כהדא ד' כדי לקשר את האמור בברייתא עם מה שמופיע לפניו.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

הלשון 'כיי דתנינן תמן' דומה מאוד ל'כהדא דתני' מצד תפקידו וסגנונו, אלא שהמונח הראשון מציג משניות, בעוד ש'כהדא דתני' מציג ברייתות. דברים דומים אפשר לומר על המונח 'כיי דאמר ר' פלוני', שנבדל מ'כהדא דתני' בכך שהוא מציג מימרות ולא ברייתות. במקומות אחדים 'כהדא דתני' מתחלף במונחים אחרים – 'הדא היא דתני' ו'ותני כן'⁹² – ו'כהדא דתני' אכן מתפרש כמו מונחים אלה בהקשרים הנתונים (ובמקומות אחרים),⁹³ אף על פי של'כהדא דתני' הוראות שאינן קיימות אצל המונחים הנזכרים (כגון תירוץ קושיות). במקרים רבים נראה ש'כהדא דתני' מתפרש כמו 'דתני',⁹⁴ אף על פי שלא מצאתי חילופים בין שני המונחים.⁹⁵ עם זאת, ברור שאין מונחים אלה נרדפים, שכן ל'כהדא דתני' שימושים שאינם קיימים אצל 'דתני' – הצעת פשיטת בעיות ותירוצים לקושיות.⁹⁶ כמו כן, נראה שהמונח 'על פי שם', כשהוא מציג ציטטות ממקורות תנאיים (שזה כמובן רק אחד משימושיו), עשוי להתפרש כמו 'כהדא דתני'.

עוד נראה, ש'כהדא דתני' המציג פשיטת בעיות מתפרש כמו מונחים אחרים הממלאים תפקיד זה, כגון 'ייבא' ו'נשמענה מן הדא', אולם ברור כי מונחים אלה אינם נרדפים, שהרי ל'כהדא דתני' שימושים שאינם קיימים אצל 'ייבא' ו'נשמענה מן הדא'. ועוד, ש'כהדא דתני' מציג רק מקורות תנאיים, ואילו המונחים האחרים מציגים גם מקורות אמוראיים.

לאחרונה, נראה ש'כהדא דתני' מתפרש כמו 'כהדא' כאשר המונח האחרון מציג מקורות ספרותיים המסייעים לאמור לפניהם, אולם הוראה זו של 'כהדא' היא נדירה מאוד.⁹⁷

92 'הדא היא דתני' – ראה עירובין ב, ה (כ ע"ב), 770 ש' 29 ('כהדא דתני'), אולם ראשונים מסוימים גורסים 'הדא היא דתני'; ראה הנסמן אצל ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 263. ראה גם מ"ק ג, ז (פג ע"ב), 819 ש' 50; לפנינו 'כהדא דתני', אולם במובאה ברמב"ן (תורת האדם, מהדורת שעוועל, עמ' נב), 'האין [=הן, הדא] דתני' (אולם ראה מה שהערנו על סוגיה זו לעיל הערה 91). 'ותני כן' – ראה סנהדרין ב, א (כ ע"א), 1275 ש' 20 והוריות ג, ו (מח ע"א), 1427 ש' 18–19 ('כהדא דתני'), ואילו במקבילה בפסחים ח, ח (לו ע"ב), 549 ש' 14, 'ותני כן' (השווה מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 529).

93 ראה לעיל ליד הערה 82.

94 ולפנינו אפוא שני מונחים שהם קרובים מאוד במשמעותם שהאחד הוא קיצורו של חברו; עיין במבוא, פרק ג, הערה 76.

95 אולם מצאנו חילופים בין המונחים הדומים 'דתנינן' ו'כיי דתנינן תמן' המקובלים להצעת משניות; עיין ערך 'כיי דתנינן תמן', ליד הערה 150.

96 ראה לעיל הערה 87.

97 עיין ערך 'כהדא', ליד הערה 73; וכלום אפשר, לאור נדירותה של הוראה זו, שהמקומות הרלוונטיים משובשים, וצ"ל 'כהדא דתני' (או משהו דומה) במקום 'כהדא'?

כיי דאמר ר' פלוני⁹⁸ ('כהיא דאמר ר' פלוני'¹⁰⁰ 'כהיא דאמר ר' פלוני'¹⁰¹ לפעמים 'כהיא דאמר ר' פלוני'¹⁰² לעתים משתבש כ'כדאמר ר' פלוני'¹⁰³ וכדומה) – 'כאותה שאמר ר' פלוני'. מצוי.

ספרות – אלת"א, עמ' 768–769; אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 457; זוסמן, מבוא, עמ' כט הערה 182; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 74, 77, 102 הערה 12

'כיי דאמר ר' פלוני' מציע מימרות המסייעות בדרכים שונות למה שנאמר לפני המונח, או הפושטות בעיות או מתרצות קושיות שלפני המונח, כגון:

1. הכא אתמר ('אשה מורדת מפסידה') שבעה והכא אתמר ('בעל מורד מוסיף') שלשה! [...] – היא, על ידי שהיא חייבת לו שבע הוא פוחת ממנה שבעה, והוא,

98 בשרידי הירושלמי, עמ' 157 ש' 11 תיבה זו מנוקדת כ"י. הכתיב 'כיי' נפוץ מאוד בכ"ל, והוא מצוי גם בקטעי גניזה (כגון שרידי הירושלמי, עמ' 141 ש' 19, 143 ש' 9), אף על פי שאין זה הכתיב היחיד המצוי בקטעים אלה; ראה ההערות הבאות. לפשר כתיב זה ראה למשל עסיס, קטע, עמ' 45 (ושלא כפרנקל, מבוא הירושלמי, יא ע"א, שפירשו כמו 'כי האי', כבארמית הבבלית; ואמנם מעניין ששיבוש על דרך זו מצוי במקום אחד בתלמוד 'כי הא דמר ר' זעירא'; ראה סוטה ט, ד וכג ע"ד, 946 ש' 22).

99 ערך זה עוסק בצורה 'כיי דאמר ר' פלוני' הבאה בפני עצמה, שכן מצאנו לשון זה גם כחלק ממונחים אחרים, כגון 'אית/לית ליה כיי דאמר ר' פלוני', 'אתיאי כיי דאמר ר' פלוני', 'ייבא כיי דאמר ר' פלוני', 'לית לך אלא כיי דאמר ר' פלוני', 'קיימתיה כיי דאמר ר' פלוני'. צורות כאלו שייכות לביטויים בלי 'כיי דאמר ר' פלוני' בסוף, ונידונו אפוא בערכים המתאימים. (אגב, אפשר שהצורה 'לית לך אלא כיי דאמר ר' פלוני' מתחלף במונח שלנו במקום אחד; ראה להלן ליד הערה 121). וראה גם ברכות ג, א (ו ע"א), 26 ש' 4 ('או דילמ' לא שמע מיני אלא כיי דאמר ר' יהודה בן פזי'). במקום אחד מצאנו את הביטוי 'ורא מסייעא כיי דמר ר' יצחק' (ברכות ב, ב וד ע"ג, 16 ש' 10), במקום הצורה המקובלת אצל מונח זה, 'ורא מסייעא להאי דאמר ר' פלוני' (אולם ראה מה ששיערנו בקשר למקום זה בערך 'אתיאי', הערה 600, והשווה ערך 'הרא מסייעא', הערה 233), וכן מצאנו 'את שמע מינה כיי דאמר ר' פלוני' (סנהדרין ז, י וכה ע"א, 1302 ש' 17).

100 ראה למשל כלאים ח, א (לא ע"ב), 169 ש' 2, 3; יומא א, א (לח ע"א), 559 ש' 11; שרידי הירושלמי, עמ' 96 ש' 18.

101 ראה למשל כלאים ב, ה (כו ע"ד), 151 ש' 21; פסחים ד, ט (לא ע"ב), 521 ש' 24; וכן במספר קטעי גניזה, כגון קטע לוינגר, עמ' רנב ש' 19, רנו ש' 24–25 (ודומה לזה בשרידי הירושלמי עמ' 98 ש' 8: 'כהוא דאמר'). במקום אחד כתוב 'כהיא' בגוף כ"ל, אולם נוספה עוד ה"א על ידי המגיה; ראה פסחים ז, יא (לה ע"ב), 544 ש' 17.

102 ראה כתובות יא, א (לד ע"ב), 1004 ש' 43 (ואולי 'כהרא' שם הוא באשגרה מ'כהרא דתני' שם ש' 40?); שבועות ז, ה (לח ע"א), 1368 ש' 1. צורה זו מזדמנת גם אחרי 'ייבא' ומונחים אחרים, אלא שלא נעסק בצורות אלה כאן (ראה לעיל הערה 99).

103 ראה למשל שבת ח, א (יא ע"א), 415 ש' 9–10; נזיר ז, ד (נו ע"ד), 1128 ש' 33–34; סנהדרין ז, יא (כה ע"ב), 1303 ש' 7. (יש גם היקרויות של 'מדאמר ר' פלוני', שנראה להגיהם ל'כיי דאמר ר' פלוני', כגון גיטין א, ו ומג ע"ד, 1058 ש' 32; השלמת-תיקון המגיה בנדרים ד, ו [לח ע"ד], 1030 ש' 16; וראה גם ב"ב י, א [ז ע"ג], 1260 ש' 37; לפנינו 'מדמר', אולם אל נכון במקבילה בגיטין ח, יב [מט ע"ד], 1090 ש' 36–37, 'כיי דאמר'. – בסוטה ה, ב (כ ע"ב), 927 ש' 41 כתוב 'כמה דמר', אולם בכ"ר אל נכון, 'כיי דאמר'. ושם יש בכך לרמז לפתרונו של מה שנראה כשיבוש בכיוון ההפוך: ביומא ד, ו (מב ע"א), 582 ש' 4 כתוב 'כיי דאמר', ואחד כך פסוק, אולם מסתבר שצריך להגיה 'כמה דתימר' (כאחת מהוראותיו של ביטוי זה, עיין ערכו), וכן הגיה רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 254 (והשווה ראב"ד לתורת כהנים, צו, פרק ב, י והוצאת ספרא, ירושלים תשיט, לב ע"ב) – 'כדכתיב [!] ואכל', אולם במיוחד לר"ש שם [לב ע"א], 'כהיא ואכל'.

על ידי שהוא חייב לה שלשה הוא מוסיף לה שלשה. הגע עצמך שהכניסה לו עבדים – הרי אינה חייבת לו כלום! הגע עצמך שהתנה עמה לא שאר ולא כסות ולא עונה, הרי אינו חייב לה כלום! מאי כדון? כיי דמר ר' יוחנן, צערו של איש מרובה יותר מן האשה (כתובות ה, י [ל ע"ב], 985 ש' 4)

2. עשה כן ('עירה מים חמים') בשבת, חייב משום מבשל? עשה כן בבשר בחלב, חייב משום מבשל? אמ' ליה, כיי דאמ' ר' זעירא, אי זהו חלוט ברור? כל שהאור מהלך תחתיו. וכא אי זהו תבשיל ברור, כל שהאור מהלך תחתיו (מעשרות א, ו [מט ע"ב], 267 ש' 36 ומקבילה)

3. הוסיפו עליהן ('דברים שראש השנה שלהם בתחילת ניסן') [...] תרומת שקלים, כהיא דאמ' ר' שמואל בר יצחק, כתחילתה: 'ויהי בחודש הראשון בשנה השינית באחד לחודש הוקם המשכן', ותני עלה, ביום שהוקם המשכן, בו ביום נתרמה התרומה (ר"ה א, א [נו ע"ד], 662 ש' 43).

ל'כיי דאמר ר' פלוני' שלושה תפקידים עיקריים: (א) תירוצן קושיות (כבדוגמה 1 לעיל);¹⁰⁴ (ב) מתן תשובות לבעיות מסוגים שונים (כבדוגמה 2 לעיל);¹⁰⁵ (ג) הצעת מקור, הסבר או סיוע¹⁰⁶ לדברים המופיעים לפני כן (כבדוגמה 3 לעיל).¹⁰⁷

במקום אחד נראה שהמונח אינו מתפרש לפי אף אחת מן ההוראות שנידונו לעיל, אלא הוא מציע מראה מקום לדברי ר' פלוני,¹⁰⁸ על דרך 'דאמר ר' פלוני' (ואמנם אפשר לראות הוראה זו כהרחבת ההוראה השלישית של המונח המתוארת לעיל), על דרך המצוי אצל מונחי סיוע אחרים בירושלמי, כדוגמת 'כיי דתנינן תמן' ו'ותני כן' (עיין ערכיהם).
הוראה נדירה נוספת של המונח (בהנחה שאין מדובר בשיבוש), שאף אותה אפשר לראות כהרחבת אחת ההוראות הנפוצות של המונח (פשיטת בעיה), היא הצעת נשוא של משפט שנושא הוצע בתחילת המשפט.¹⁰⁹

104 כיוצא בזה ראה עוד למשל מעשרות א, ו (מט ע"א), 267 ש' 9; יומא א, א (לח ע"א), 559 ש' 11; סוטה ה, א (כ ע"א), 925 ש' 40-41.

105 כיוצא בזה ראה עוד למשל שביעית ח, ו (לח ע"ב), 207 ש' 22-23 (עונה על שאלה פרשנית – 'ומה היא שכרן שביעית?'); ביכורים ב, ב (סד ע"ד), 356 ש' 9, 12, 15 (כאן המונחים מתייחסים לשאלות בקשר למקורה של הלכה מסוימת – X מניין – ולא לשאלות אם דבר מסוים אסור או מותר וכדומה); חגיגה א, א (עו ע"א), 777 ש' 15-16 (תשובה על שאלה הלכתית רגילה – 'היורשים מהו שיביאו [...]?!'; אמנם הצורה כאן שונה קצת, 'כהיא דר' פלוני ור' אלמוני תריהון אמרינן', אולם נראה שאין הבדל בין הצורות השונות מצד משמעותן).

106 לעתים קרובות ההבחנה בין אלה אינה ברורה כל צורכה, ולכן לא הבחנתי ביניהן לצורך הדיון כאן.

107 כיוצא בזה ראה עוד למשל כלאים ט, ב (לב ע"א), 173 ש' 11; יבמות יג, ז (יג ע"ד), 893 ש' 41-42; סוטה ט, ד (כג ע"ד), 946 ש' 22.

108 ראה קידושין ד, ב (סה ע"ד), 1181 ש' 50 ומקבילה: 'שלשה הן שהן נאמנין על אתר – חיה ושיירה והמטהרת חברותיה [...] שיירה, כהיא דאמ' ר' אבא אחוי דיהודה בר זבדי; בהמשך המשפט, המקור הספרותי לאחד הפריטים שנזכרו (מטהרת חברותיה) מוצע בלשון דומה, 'כהיא דתנינן תמן'.

109 ראה הוריות ג, ז (מח ע"א), 1427 ש' 39: 'הרא דתנין מר בשהיו שניהן שוין, אבל אם היה זה פר וזה גדי, כהיא דמר ר' פינחס'. (כאן אין לפרש שהמונח מציע פשיטת בעיה, לאור ה'אבלי' שלפניו). ברם הנספח לכבלי הוריות גורס 'הרא היא דמר פנחס' במקום 'כהיא דמר' שבכ"ל, ושם גרסת הנספח עיקרית. (אם הנוסח בכ"ל משובש, אפשר להבין בקלות כיצד נוצר: ייתכן שהתיבה 'הרא' נשמטה בהשמטת סופרים מכנית, ואחר כך תיקנו המעתיקים את הצורה הבלתי מובנת 'היא דאמר ר' פלוני' ל'כהיא דאמר ר' פלוני').

'כיי דאמר ר' פלוני' מציע מימרות אמוראים,¹¹⁰ הן מימרות שנאמרו לעניין אחר ובהקשר ספרותי וענייני אחר,¹¹¹ והן מימרות המצויות במקום אחר באותה סוגיה.¹¹² במספר מקומות 'כיי דאמר ר' פלוני' בהוראתו הראשונה או השנייה בא אחרי 'מיי כדון'.¹¹³ לפעמים 'כיי דאמר ר' פלוני' מציע רק את מימרתו של ר' פלוני, אולם במקומות אחרים הסיוע שמציע המונח מבוסס על אנלוגיה למימרה הנ"ל, ואזי הסוגיה עשויה ליישם את האמור במימרה למקרה הנידון בסגנון 'והכא / אוף הכא - [היישום] או 'והכא / אוף הכא כן'.¹¹⁴ לפעמים 'כיי דאמר ר' פלוני' בא פעמיים בזה אחר זה, במסגרת הצעת זוג תירושים או תשובות לבעיות ('כיי דאמר ר' פלוני [...] או כיי דאמר ר' אלמוני' וכדומה).¹¹⁵

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במספר מקומות 'כיי דאמר ר' פלוני' מתחלף ב'ייבא כיי דאמר ר' פלוני',¹¹⁶ ונראה ששני המונחים קרובים מאוד מצד משמעותם, אף על פי שאינם נרדפים, שהרי 'ייבא' אינו מציע סיוע או מקור, כמקובל אצל 'כיי דאמר ר' פלוני' בהוראתו השלישית.¹¹⁷ 'כיי דאמר ר' פלוני' מתחלף ב'אמר ר' פלוני' בקטע מדרשי המצוי מחוץ לירושלמי.¹¹⁸ אפשר

110 במקום אחד נראה שהמונח מציע דברי תנאים (כשהוא בא בסגנון 'ייבא כיי דאמר ר' פלוני'); ראה סוטה א, ו (יז ע"א), 909 ש' 48 ('ייבא כיי דאמר ר' [...]! אחר כך מוצעת משנה שקלים ד, ב); עיין ערך 'ייבא', הערה 31. כמו כן נראה במבט ראשון שבמקום אחד ה'מימרה' שמציע המונח אינו אלא פסוק, אולם מסתבר שהנוסח כאן משובש; ראה יומא ד, ו (מב ע"א), 582 ש' 4, ומה שהעברנו על כך לעיל הערה 103.

111 השווה אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 457.

112 כגון שביעית ח, א (לז ע"ד), 204 ש' 26 (מפנה לאמור לעיל 23-24) ור"ה א, א (נו ע"א), 659 ש' 17 (מפנה לאמור לעיל שם, ש' 4-8). ראה גם הסוגיה הבעייתית במקצת ביומא א, א (לח ע"א), 559 ש' 11 ('כהיא דאמר ר' בא'), שלכאורה נרמזים בה דברי ר' בא בתחילת הסוגיה, ש' 4-5, אך אין הדברים זהים (אלא אם נניח שדברי ר' בא מסתיימים במילים 'כפרה שהיא כזו', ואילו השאר הוא תוספת והרחבה משל העורכים, ועדיין צריך עיון). במקומות ספורים נראה שהמונח מציע מימרות שענו במקורן על האמור מיד לפניו, ולפיכך קרוב לומר שבמקרים אלה צ"ל 'אמר ר' פלוני' ולא 'כיי דאמר ר' פלוני', מכיוון שאין כאן השוואה או הפניה למימרה שעיקרה נאמר במקום אחר. ראה למשל פסחים ט, ה (לז ע"א), 553 ש' 23 (ואמנם שם בגוף כי"ל 'כיי ד' ליתא, אולם נראה שחסר משהו לפני 'מר ר' הילא' שאחרי ה'כיי'); חגיגה ג, ג (עט ע"ב), 797 ש' 2 (ואכן רבינובין, שערי תורת א"י, עמ' 326, הגיה 'אמר' תחת 'כיי דאמר').

113 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; סוכה ב, ד (נג ע"א), 642 ש' 43; יבמות ב, ב (ג ע"ד), 837 ש' 29.

114 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; חגיגה א, א (עו ע"א), 777 ש' 15-16; קידושין א, ד (ס ע"ב), 1150 ש' 41. כמובן, יש ש'כיי דאמר ר' פלוני' מציע לימוד המבוסס על אנלוגיה בלי 'וכא' או 'וכא כן' בסוף; ראה למשל מעשרות א, ו (מט ע"א), 267 ש' 9.

115 כגון כלאים ח א (לא ע"ב), 169 ש' 2, 3 (אולם הפירוש המדויק עדיין צריך עיון); נזיר ה, ד (נר ע"א), 1114 ש' 11-12 (אלא ששם: 'כיי דאמר ר' פלוני [...] או ייבא כיי דאמר ר' אלמוני').

116 עיין ערך 'ייבא', הערה 50.

117 מונח נוסף שאולי מתחלף ב'כיי דאמר ר' פלוני' הוא 'הדא היא דאמר ר' פלוני', אלא שספק אם מדובר כאן בחילוף אמתי או בשיבוש; ראה לעיל הערה 109.

118 ראה דוגמה 1 לעיל ('הגע עצמך [...] הרי אינו חייב לה כלום! מאי כדון? כיי דמר ר' יוחנן צערו של איש מרובה'), אולם במקבילה בב"ר נב, יב (מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 552): 'אימור [...] אינו מתחייב לה כלום! אמר ר' יוחנן צערו של איש מרובה'.

שזהו חילוף מקורי, ואמנם במקומות ספורים נראה ש'כיי דאמר ר' פלוני' מציע מימדות שבאו במקורן כתגובה לאמור מיד לפניו, על דרך 'אמר ר' פלוני'. עם זאת, אפשר שנוסח הירושלמי במקומות אלה משובש, וצריך לומר בהם רק 'אמר ר' פלוני' ולא 'כיי דאמר ר' פלוני'.¹¹⁹

כפי שצוין, יש ש'כיי דאמר ר' פלוני' בא כחלק מן הביטויים 'ייבא כיי דאמר ר' פלוני' (בעיקר כדי לפשוט בעיות) ו'קיימתי כיי דאמר ר' פלוני'.¹²⁰ (בעיקר כדי לתרץ קושיות). נראה כי הביטויים הנזכרים מתפרשים כמו 'כיי דאמר ר' פלוני' בלי 'ייבא' או 'קיימתי' לפני כן, ואפשר אפוא שלפנינו מונחים הקרובים מצד משמעותם שהאחד הוא קיצור של חברו.

במקום אחד בא הנוסח 'כיי דאמר ר' פלוני' בגוף כ"ל, והמגיה הוסיף 'לית לך אלא' לפני כן.¹²¹ אפשר שכאן שתי צורות שקולות ערך, ופירושן זהה בהקשר הנידון. ברם ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'לית לך אלא כיי דאמר ר' פלוני' תמיד מציע דעה הבאה במקומה של דעה אחרת, מה שאין כן אצל 'כיי דאמר ר' פלוני'. ועוד, שכאן יש מקום לחשוד שאחת הגרסאות היא תניינית, אף על פי שלא ניתן לקבוע בוודאות איזו מהן; עיין ביתר הרחבה בערך 'לית לך אלא', במדור 'מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים'.

כאשר 'כיי דאמר ר' פלוני' מציע פשיטת בעיות, נראה שהוא מתפרש כמו מונחים אחרים הממלאים תפקיד זה, כגון 'ייבא' ו'נשמעינה מן הדא', אולם ברור כי מונחים אלה אינם נרדפים, שהרי ל'כיי דאמר ר' פלוני' שימושים אחרים, שאינם קיימים אצל המונחים האחרים. ועוד, ש'כיי דאמר ר' פלוני' מציע רק דברי אמוראים,¹²² ואילו המונחים האחרים מציעים גם מקורות תנאיים.

ראה גם: כהדא דתני, כיי דתנינן תמן

כיי דתנינן תמן¹²³ ('כהיא דתנינן תמן',¹²⁴ 'כהיא דתנינן תמן',¹²⁵ 'כי דתנינן תמן',¹²⁶

119 השווה גם לעיל בסוף הערה 112.

120 עיין ערך 'קיימה', הערה 8.

121 ראה עירובין י, א (כו ע"א), 492 ש' 11: 'ולא כבר כת' "מימים ימימה"? - [לית לך אלא] כיי דמר ר' יוחנן, כל מילה דלא מחוורא מסמכין ליה מן אתרין סגין' (ברם דוק, במקבילה, ברכות ב, ב [ד ע"ג], 15 ש' 46, כל עדי הנוסח גורסים 'לית לך אלא').

122 ראה עוד לעיל הערה 110.

123 ערך זה עוסק בצורה 'כיי דתנינן תמן' הבאה בפני עצמה, ולא בביטויים אחרים המכילים לשון זה, כגון 'אתיין כיי דתנינן תמן' ו'ייבא כיי דתנינן תמן' (עיין ערכים 'אתיין' ו'ייבא', וראה גם להלן הערה 154).

124 ראה למשל פסחים ג, ג (ל ע"א), 514 ש' 27; שקלים א, ז (מו ע"ב), 606 ש' 40 (ואמנם כתיב זה רווח במסכת שקלים); ר"ה ג, י (נט ע"א), 676 ש' 40.

125 ראה למשל דמאי ז, ב (כו ע"ב), 141 ש' 31; יבמות ד, ב (ה ע"ד), 848 ש' 28; קידושין ד, ג (סה ע"ד), 1182 ש' 33.

126 ראה למשל מע"ש א, א (נב ע"ב), 285 ש' 17-18; שרידי הירושלמי, עמ' 134 ש' 20 (בכ"ל שם: 'כהיא'); שם, עמ' 137 ש' 8 (אף כאן כ"ל גורס 'כהיא').

לפעמים משובש כ'כד תנינן תמן',¹²⁷ כהא/כהאי דתנינן תמן',¹²⁸ או 'ההיא דתנינן תמן'¹²⁹ – כאותה ששנינו שם'. מונח סיוע, מצוי.

ספרות – אלת"י ג, עמ' 137–138; אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 73, 799, 949; אפשטיין, מבואות לספרות התנאים, עמ' 231; זוסמן, מבוא, עמ' לד הערה 225; זוסמן, שקלים, עמ' 32 הערה 99; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 76, 85, 90; מוסקוביץ, סוגיות מצוטטות, עמ' 34 הערה 15, 35–36 הערה 20; מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 543; רפפורט, מכתב, עמ' 146; רש"ס, פתיחה, ד"ה כיי דתנינן תמן

'כיי דתנינן תמן' מציע משניות, לעתים תוך שילוב ברייתות,¹³⁰ המסייעות בדרכים שונות למה שנאמר לפני המונח, וכן משניות הפותרות בעיות שלפני המונח, כגון:

1. [משנה: 'מתקנין [...] כל כלי המים שברשות הרבים וחוטטין אותן'.] 'חוטטין אותן' – גרפין לון, כיי דתנינן תמן, 'החוטט בצינור לקבל צורות' (מו"ק א, ב [פ ע"ב], 803 ש' 2)

2. בשלשה מקומות נקרא ר' יהודה הנשיא רבותינו, בגיטין בשמן ובסנדל [...] בשמן, כהאי [!] דתנינן תמן, ר' ובית דינו התירו בשמן' (נדה ג, ד [נ ע"ד], 1444 ש' 33).
3. <מה>¹³¹ בא ר' עקיבה להוסיף על דברי בית הלל? – כיי דתנינן תמן, 'עד שבא ר' עקיבה ולימד שנדר שהותר מכללו הותר כולו' (נדרים ג, ב [לח ע"א], 1026 ש' 28)

במקומות רבים מאוד 'כיי דתנינן תמן' מציע סיוע לאמור לפניו, כבדוגמה 1 לעיל. טיב הסיוע במקרים כאלה משתנה ממקום למקום. לפעמים המונח מציע סיוע תוכני-ענייני ברור למובא לפניו,¹³² אולם לעתים הוא מציע סיוע מסוגים אחרים, כגון סיוע להנחת היסוד (העובדתית) של הקטע הקודם.¹³³ לפעמים הסיוע הוא חלקי, ואין בו משום הוכחה חד משמעית לאמור לפניו.¹³⁴

127 כך כבר בהגהת המגיה להיקרותו הראשונה של המונח בתלמוד; ראה ברכות א, א (ב ע"ג), 2 ש' 15 (וביתר דיוק: שם המגיה הגיה 'כדתנינן', במילה אחת). וכן בכ"א, עמ' 18 ש' 72, אולם בכ"ל, 'כיי דתנינן תמן' (בבבטי ייבא כיי דתנינן תמן; ראה ב"ק ה, ט ו' ע"א), 1201 ש' 28).

128 ראה יומא ה, ב (מב ע"ב), 583 ש' 18–19; בגוף כ"ל 'כהאי', אולם המגיה תיקן ל'כהא'; נידה ג, ד (נ ע"ד), 1444 ש' 33 (=להלן דוגמה 2).

129 ראה ערלה ב, א (סא ע"ד), 337 ש' 20–21; לפנינו: 'ההיא דתנינן תמן' (ודומה לזה בכ"ר ו'הן היא דתנינן תמן', אולם בכ"ס: 'כיי'), אבל במקבילה בפסחים א, ח (כח ע"א), 503 ש' 6, 'כיי דתנינן תמן', ומסתבר שכ"ף הדמיון נשמטה מתחילת המונח על ידי טעות סופרים פשוטה. ראה גם שבת יט, ד (יז ע"ב), 447 ש' 26 ומקבילה ('היי דין ר' יוסי? היי [במקבילה: ההיא] דתנינן תמן'); אולם כאן אפשר שאין מדובר בשיבוש, אלא בצורה נכונה, ועדיין צריך עיון. ראה גם יבמות יג, ח (יד ע"א), 894 ש' 18.

130 ראה למשל אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 799, 949; הנ"ל, מבואות לספרות התנאים, עמ' 231; והשווה ערך 'דתני', ליד הערה 172, וערך 'תמן תנינן', ליד הערה 87. ראה גם להלן ליד הערה 138.

131 תיקון זה (שהוא על פי קרבן העדה) מתבקש מצד העניין.

132 כגון ברכות ו, א (י ע"א), 50 ש' 15: 'עד כמה יפרוס (לחם)? [...] חד אמ' עד כזית [...] מאן דמר כזית, כיי דתנינן תמן, וכולן פתיתין כזית'; שביעית א, א (לג ע"א), 179 ש' 20; סוכה ג, ו (נג ע"ד), 647 ש' 1–2.

133 ראה למשל מע"ש ה, א (נה ע"ד), 303 ש' 45; יומא ד, ד (מא ע"ד), 580 ש' 23–24; סוכה ג, יא (נג ע"ד), 647 ש' 40.

134 ראה לדוגמה דמאי ז, ב (כו ע"ב), 141 ש' 31 (כאן הסיוע נדחה בהמשך) ויבמות יב, א (יב ע"ג), 886 ש' 42

על פי רוב 'כיי דתנינן תמן' מסייע למקורות אמוראיים או סתמיים, אולם יש שהוא מציע סיוע למשנה אחרת או לברייתא.¹³⁵ בדרך כלל 'כיי דתנינן תמן' מציע סיוע לקביעות, אולם לעתים רחוקות הוא מציע סיוע לבעיה או קושיה – וליתר דיוק, להנחה העומדת ביסוד בעיה או קושיה.¹³⁶ בדרך כלל הסיוע שמציע 'כיי דתנינן תמן' עולה באופן ישיר מן המשנה שמציע המונח, אולם לפעמים הסיוע מבוסס על אנלוגיה למקרה הנידון במשנה.¹³⁷ לעתים הסיוע מ'כיי דתנינן תמן' אינו מבוסס רק על המשנה שמציע המונח, אלא על מימרה אמוראית או סוגיה קצרה המובאת בסוגיה אחרי משנה זו.¹³⁸

תפקיד רווח אחר של 'כיי דתנינן תמן' הוא הצעת מראי מקומות לדין או לדעה המובאים לפני כן, כבדוגמה 2 לעיל,¹³⁹ ובמקרים כאלה נראה שהמונח מתפרש כמו 'דתנינן (תמן)'. הוראה זו שכיחה במיוחד כאשר המונח בא אחרי 'והן' או 'אשכחנן', שאז הוא מציינ מקור ספרותי לדעה הנזכרת.¹⁴⁰

לפעמים 'כיי דתנינן תמן' מציע פשיטת בעיות מסוגים שונים, ובכלל זה שאלות פרשניות,¹⁴¹ או תירוצים לקושיות.¹⁴²

על פי רוב 'כיי דתנינן תמן' בא בדברי הסתם, אולם במקומות ספורים הוא בא בפי אמוראים נקובי שם.¹⁴³

(עיין שם היטב).

- 135 ראה למשל שבת יח, ג (טז ע"ג), 443 ש' 47; יומא ד, ג (מא ע"ג), 579 ש' 47; שקלים ה, א (מח ע"ד), 620 ש' 1.
- 136 ראה למשל מע"ש ה, א (נה ע"ד), 303 ש' 45 (ראה לעיל הערה 133); פסחים ג, ג (ל ע"א), 514 ש' 27.
- 137 ראה למשל שקלים ב, א (מו ע"ג), 607 ש' 13: ויעשו אותן מרגלית – שמא תזיל המרגלית [...] כהיא דתנינן תמן [...] <ו>אמ' ר' שמואל בר רב יצחק שמא יזילו הכלים [...] והכא שמא תזיל המרגלית'; קידושין ג, ו (סד ע"ב), 1173 ש' 42; וכנראה גם חגיגה ג, ח (עט ע"ד), 800 ש' 23 (אולם לעניות דעתי הפירוש המדויק שם עדיין צריך עיון, על אף דברי ליברמן, תיקוני ירושלמי, ו, עמ' 105 = מחקרים, עמ' 208). ראה גם הסוגיה הבעייתית ביבמות ג, ט (ה ע"א), 845 ש' 10; שם המונח אינו מופיע לפנינו, אולם אפשר שכן צ"ל (כניגוד למקבילה בגיטין ט, ב [נ ע"ב], 1092 ש' 11-12; עיין שם), לאמור: 'כיצד ספק *גירושין* [לפנינו, כנראה בטעות: 'קידושין'], <כיי דתנינן תמן>, זרק לה קידושה [...] והכא זרק לה גיטה'. אם נגרוס כך, הרי שהמונח (שכאמור אכן נמצא במקבילה) מציע סיוע המבוסס על אנלוגיה למקרה הנידון במשנה, כלומר מן המקרה של ספק קידושין למקרה של ספק גירושין; עיין שם היטב.
- 138 ראה למשל ברכות א, א (ב ע"ג), 2 ש' 15; ברכות ז, א (יא ע"א), 55 ש' 30; יבמות יב, א (יב ע"ג), 886 ש' 42 (ואפשר שכן יש לפרש גם ביומא ג, ט [מא ע"א], 577 ש' 36).
- 139 ראה למשל יומא ה, ב (מב עב), 583 ש' 18-19 (מפרט 'זכר לדבר' המוצע לפני כן); גיטין ט, ב (נ ע"ב), 1092 ש' 11-12 (מפרט 'כיצד' שלפני כן); וראה בהערה הבאה. ראה גם חגיגה ג, ד (עט ע"ג), 797 ש' 41-42, 48, ועמ' 798 ש' 3, שם כתוב 'כיי דתנינן תמן', אולם במקבילות בעירובין ט, ג (כה ע"ד), 491 ש' 18, 23, 26 כתוב 'דתנינן' (או – בשיבוש – 'דתנן') או 'דתנינן תמן', בלי 'כיי' לפני כן.
- 140 ראה למשל ברכות א, ב (ג ע"א), 5 ש' 43; מע"ש א, א (נב ע"ב), 285 ש' 17-18; פסחים א, ח (כח ע"א), 503 ש' 6 ומקבילה (ראה לעיל הערה 129).
- 141 ראה למשל דוגמה 3 לעיל; כלאים ה, ז (ל ע"א), 163 ש' 2; שקלים ו, ב (נ ע"א), 625 ש' 46.
- 142 ראה למשל יומא א, א (לח ע"ג), 561 ש' 37; חגיגה ג, ח (עט ע"ד), 800 ש' 23 (אולם הפירוש המדויק כאן עדיין צריך עיון, והשווה לעיל הערה 137).
- 143 כגון שביעית א, א (לג ע"א), 179 ש' 20 (ר' מנא); פסחים א, ח (כח ע"א), 503 ש' 6 ומקבילה (ר' חנינה; לצורת המונח במקבילה ראה לעיל הערה 129); חגיגה ג, ח (עט ע"ד), 800 ש' 23 (ר' מנא).

בדרך כלל המונח מוסב על מה שבא מיד לפניו, אולם במקומות ספורים הוא מוסב על שלב קודם של הסוגיה.¹⁴⁴

במקום אחד 'כיי דתנינן תמן' מציע את המשנה המקומית,¹⁴⁵ בניגוד למצופה (לאור המילה 'תמן' שבסוף המונח), אולם מסתבר שלפנינו העתקה מן הסוגיה המקבילה,¹⁴⁶ שם המשנה שמציע המונח אינה המשנה המקומית.

במקום אחד נראה שהמשנה שמציע 'כיי דתנינן תמן' אינה מתקשרת עם האמור לפניו, וכי המונח מציע דיון עצמאי, כמקובל אצל המונח 'תמן תנינן'.¹⁴⁷ אפשר שלפנינו שיבוש, וצ"ל 'תמן תנינן' במקום 'כיי דתנינן תמן'.¹⁴⁸ ושמא קיים קשר כלשהו בין שימוש זה במונח לשימוש במונחים ירושלמיים אחרים כדי להציע דברים עצמאיים, אף על פי שבדרך כלל מונחים אלה מציעים דברים המתקשרים עם החלק הקודם של הסוגיה.¹⁴⁹

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במספר מקומות 'כיי דתנינן תמן' מתחלף במונחים 'דתנינן' או 'דתנינן תמן'.¹⁵⁰ עם זאת, ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי לפעמים 'כיי דתנינן תמן' מציע פתרונות לבעיות או תירוצים לקושיות, שימושים שאינם מתועדים אצל 'דתנינן' ו'דתנינן תמן'.¹⁵¹ במקום אחד 'כיי דתנינן תמן' מתחלף ב'הדא היא דתנינן'.¹⁵² קשה לקבוע אם זהו חילוף אמתי,

144 כך למשל כשהתלמוד מביא סדרת פריטים שהמקורות הממחישים אותם מוצעים בהמשך בלשון 'כיי דתנינן תמן' (ראה למשל חגיגה ג, ד ועט ע"ג), 797 ש' 41-42; אך עיין במקבילה, שם כתוב 'דתנינן / דתנינן תמן' במקום 'כיי דתנינן תמן'; ראה לעיל הערה 139). ראה גם ברכות ד, א (ז ע"ד), 36 ש' 7 ומקבילה; כאן קשה למצוא קשר בין המשנה המוצעת על ידי המונח לקטע הקודם, ומסתבר שמשנה זו מתייחסת לאמור דלעיל (עמ' 35 ש' 48), כפי שהציע גינצבורג, פירושים וחידושים, ג, עמ' 189.

145 ראה סוכה ג, יא (נג ע"ד), 647 ש' 40.

146 ראה ברכות ג, ג (ו ע"ב), 28 ש' 7 ור"ה ג, י (נט ע"א), 676 ש' 40.

147 עיין היטב יבמות ד, ב (ה ע"ד), 848 ש' 28 (השווה במיוחד גיר על אתר, כ ע"א, שהתקשה בכך). בשקלים ד, ה (מח ע"א), 615 ש' 49, כתוב לפנינו 'כהיא דתנינן תמן', אולם יש נוסחים מוגהים של המסכת הגורסים 'תמן תנינן' במקום 'כהיא דתנינן תמן' (ראה זוטמן, שקלים, עמ' 51; ואף על פי שהפירוש המדויק עדיין צריך עיון, נראה שגם הגרסה 'תמן תנינן' היא בעייתית, ואין כאן מקומו להאריך).

148 ולפי זה, הנוסח שלפנינו כנראה נוצר כך: 'תמן תנינן' < 'תנינן תמן' (שיבוש גרפי פשוט), ובשלב מאוחר יותר אפשר שנוספה 'כיי ד' על ידי סופר שביקש 'לתקן' את הצורה המשובשת 'תנינן תמן', ושמא סבר בטעות שההמשך מוסב אדלעיל.

149 עיין ערכי המונחים: דתני, דתנינן תמן, כהדא דתני.

150 ראה מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 543.

151 ושמא ראוי להעיר כי 'דתנינן / כיי דתנינן תמן' שבמדרש מתחלף ב'מתניא אמרה כן' בירושלמי; ראה פסיקתא דרב כהנא, ביום השמיני עצרת, ו (מהדורת מנדלבוים, עמ' 430) ('דתנינן / כיי דתנינן תמן'; ראה חילופי הנוסחאות באפאראט שם) לעומת המקבילה בסוכה ה, ז (נה ע"ד), 657 ש' 8 ומקבילה ('מתניא אמרה כן').

152 ראה סוכה ג, ו (נג ע"ד), 647 ש' 1-2: 'ניקב ולא פילש מבפנים, כשר, כהיא דתנינן תמן', וכעין זה אצל חלק מן הראשונים (ראה רטנר, אהבת ציון וירושלים, סוכה, עמ' 107), אולם הראב"ד גורס 'הדא היא דתנינן' (בלי 'תמן') במקום 'כיי דתנינן תמן' (ראה ראב"ד, תמים דעים, סימן רל).

שכן אפשר שהגרסה 'הדא היא דתנינן' נובעת מהגהה מדעת,¹⁵³ מכיוון שכאן המשנה שמציע 'כיי דתנינן תמן' כמעט זהה מצד תוכנה לקטע שעליו מוסב המונח, דבר שאינו רגיל אצל 'כיי דתנינן תמן'.

גם המונח 'ייבא' מתפרש לעתים כמו 'כיי דתנינן תמן', שהרי 'ייבא' מציע פשיטת בעיות ולפעמים גם תירוצים לקושיות. אמנם לא מצאנו חילופים בין שני המונחים, אולם מצאנו חילופים בין המונחים הדומים 'ייבא כהדא' / 'כהדא' ו'ייבא כיי דאמר ר' פלוני' / 'כיי דאמר ר' פלוני', ואין להתפלא שגם 'כיי דתנינן תמן' יתפרש כמו צורה מקוצרת של 'ייבא כיי דתנינן תמן'.¹⁵⁴ נראה שהמונח הנדיר * 'כהדא דתנינן'¹⁵⁵ קרוב מאוד מצד משמעותו ל'כיי דתנינן תמן', אלא שברוב המקומות המונח הראשון מציע את המשנה המקומית,¹⁵⁶ ולא משניות ממקומות אחרים, כמקובל בדרך כלל אצל 'כיי דתנינן תמן'.¹⁵⁷ ראוי להעיר גם על הקרבה הקיימת בין 'כיי דתנינן תמן' ל'כהדא דתני', שהוא דומה כמעט בכול ל'כיי דתנינן תמן', אלא שהמונח הראשון מציע ברייתות ולא משניות.

ראה גם: כיי דאמר ר' פלוני

כינני¹⁵⁸ (הכינני¹⁵⁹) – 'כן היא'. נדיר.

ספרות – אלת"י ג, עמ' 126;¹⁶⁰ מוסקוביץ, אתא ר' פלוני, עמ' 506–507, 517 הערה 85; נאה, ביקורת, עמ' 584–585; עסיס, קטע של ירושלמי סנהדרין, עמ' 45; פני משה, יומא פ"ב ה"א (י ע"א), ד"ה תלמידיו; פרנקל, מבוא הירושלמי, ח ע"ב-ט ע"א; רי"ד, בתוך שבלי הלקט, ב, מהדורת חסידה, עמ' 161².

153 האפשרות שהגרסה 'הדא היא דתנינן' היא עיקרית אינה מסתברת, כיוון שהתיעוד לגרסה 'כיי דתנינן תמן' הרבה יותר טוב (ראה ההערה הקודמת).

154 וצורה זו אכן מתועדת במספר מקומות; ראה שבת יג, ח (יד ע"ב), 431 ש' 13; נזיר ז, ב (נו ע"ג), 1127 ש' 2–1; ב"ק ה, ט (ה ע"א), 1201 ש' 28.

155 ראה אלת"י ח, עמ' 674.

156 אולם ראה תרומות י, ג (מז ע"א), 255 ש' 28, שם 'כהדא דתנינן' מציע משנה ממקום אחר (מסכת מכשירין!). אמנם מגיה כ"ל הוסיף את המילה 'תמן' אחרי 'כהדא דתנינן', אך דוק, תיבה זו ליתא בגוף כ"ל ובכ"ר (אך ישנה בכ"ס, כמצופה), וייתכן מאוד שזוהי הגהה מסברה. ואף על פי שאין להוציא מכלל אפשרות ש'כהדא דתנינן' כאן הוא שיבוש של 'כיי דתנינן תמן' (שנוצר עקב פתיחה מוטעית של קיצור התיבה הראשונה במונח והשמטת 'תמן' מסוף המונח), קשה לקבל הצעה זו בהיעדר ממצאים טקסטואליים התומכים בה.

157 לחריג אפשרי ראה לעיל ליד הערה 145.

158 ערך זה עוסק ב'כינני' כמונח, ולא ב'כינני' הבא בלשון ריבור רגיל (כגון קידושין ג, ד וסד ע"א), 1172 ש' 19 [כינני אורחא דזבונה מדרייה' וב"ב א, ו יב ע"ד], 1239 ש' 27. כמו כן, ערך זה אינו עוסק בצורות הדומות 'אלא כינני', 'וכינני', או 'כינני מתניתא'; עיין ערכיהם.

159 ראה למשל יומא ב, א (לט ע"ג), 568 ש' 26 ושם, לט ע"ד, ש' 43; ודומה לזה במקומות אחרים, כגון יבמות ח, א (ח ע"ד), 865 ש' 44 ('הא כינני'), וכן בקטע אפשטיין (עמ' 19 ש' 5 = מחקרים, עמ' 255, 'האכני'; לפנינו בכ"ל שם, ע"ז ג, ג [מב ע"ד], 1396 ש' 16, 'כינני'). בשרירי הירושלמי, עמ' 157 ש' 4, תיבה זו מנוקדת הכינני.

160 בערך זה נרשמו גם היקרויות של 'וכינני', שהוא מונח שונה (עיין ערכו).

161 מדבריו נראה שגרס רק 'כינני' בסוגיה שציטט (ראה שביעית ח, ד ולח ע"א), 206 ש' 11 ומקבילות) במקום 'אלא

'כיני' מציע פרשנות חדשה או ורסיה חדשה של האמור לפניו, הדוחים הבנה או גרסה קודמת של הדברים, על דרך 'אימא' או 'תני' בבבלי (בחלק מהיקריותיהם), כגון:

1. נדר מן הככר, מהו לחמם בו את ידיו? נישמענה מן הדא: אמ' הכיכר הזה הקדש, אכלו בין הוא בין אחר מעל [...] לא אמ' אלא אכלו, הא לחמם בו את ידיו מותר! – תלמידיו דר' יונה בשם ר' בון בר חייה, כיני, באו' לא אוכלינו ולא אטעמינו, לא אסרו עליו אלא לאכילה ('אבל אין לדעת מה הדין כשנדר מן הככר סתם') (כתובות יג, ב [לה ע"ד], 1014 ש' 3 ומקבילה)

'כיני' עשוי להציע פרשנות למה שמופיע לפניו (כך ברוב המקומות) או ורסיה חדשה של דברים אלה.¹⁶² בדרך כלל 'כיני' מציע תירוצים לקושיות, אולם במקומות ספורים הוא מציע דחייה של פשיטת בעיה.¹⁶³

נראה כי 'כיני' מתייחס ברגיל למקורות תנאים.

במקום אחד המונח בא בסגנון 'מאן דבעי מפתור הדא דר' זעירא, כיני',¹⁶⁴ ונראה שצורה זו מתפרשת כמו 'כיני' בלי 'מאן דבעי מפתור הדא דר' פלוני' לפני כן.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד בא 'כיני' (בסגנון: 'ר' פלוני בשם ר' אלמוני הכיני') במקום 'אתא' שבמקבילה ('אתא ר' פלוני בשם ר' אלמוני').¹⁶⁵ ואף על פי שבהקשר הנידון שני המונחים אכן יכולים להתחלף, קשה לראותם כמונחים נרדפים, שהרי לפעמים 'אתא' מחזק את האמור לפניו, ואינו מציע פרשנות חדשה או ורסיה חדשה של דברים כאלה, כמקובל אצל 'כיני'. פרט לכך לא מצאתי מונחים אחרים המתחלפים ב'כיני'.¹⁶⁶

הביטוי 'אלא כיני' דומה מבחינה חיצונית ל'כיני', אולם 'אלא כיני' אינו מציע פרשנות לדברים

כיני' שלפניו (אינני מתייחס כאן כמוכחן לשינויי כתיב קלים בין עדי הנוסח השונים). אלא שאם אכן גרס כך, נראה שאין גרסה זו עיקרית, והעיקר כגרסה שלפניו; ראה להלן, והשווה ערך 'אלא כיני'.

162 ראה יומא ד, א (מא ע"ג), 578 ש' 32 ויבמות ח, א (ח ע"ד), 865 ש' 44. לאור העובדה שהוראה זו מקובלת בכל מקום אצל המונח 'אלא כיני' ונדירה מאוד אצל המונח 'כיני', ייתכן שמקומות אלה משובשים, ואפשר שצ"ל בהם 'אלא כיני' במקום 'כיני'; וצריך עיון.

163 ראה דוגמה 1 לעיל ויומא ב, ב (לט ע"ד), 568 ש' 43.

164 ראה נדרים א, א (לו ע"ד), 1020 ש' 32.

165 ראה ביצה א, א (ס ע"א), 681 ש' 44 ('ר' יסה בשם ר' יוחנן הכיני') (בשרידי הירושלמי, עמ' 157 ש' 4: 'הכיני'), לעומת המקבילה בע"ז ב, ז (מא ע"ג), 1389 ש' 42 ('אתא ר' אסי בשם ר' יוחנן'). ראוי לציין כי שתי המקבילות הללו שונות זו מזו גם בפרטים נוספים; ראה מוסקוביץ, סוגיות מוחלפות בירושלמי, עמ' 41-42.

166 במקום אחד מצאנו 'חילוף' בין 'כיני' ו'כיני מתניתא', אך קרוב לוודאי שמדובר בשיבוש ולא בגרסה מקורית, וכי הגרסה העיקרית כאן היא 'כיני מתניתא'. ראה פאה ג, ב (יז ע"ג), 91 ש' 30 ('כיני', ודומה לזה בכי"ד [ביני]), אולם במקבילה בפאה ב, א (טז ע"ד), 88 ש' 33: 'ביני [צ"ל: כיני] מתניתא', וכעין זה בכי"ס לסוגיית פ"ג ('כני מתני').

המופיעים לפניו, כמקובל אצל 'כיני',¹⁶⁷ אלא רק הגהת דברים אלה או הצעת ורסיה חדשה של הדברים.

ראה גם: וכיני

וכיני¹⁶⁸ ('וכן היא',¹⁶⁹ 'וכני';¹⁷⁰ אפשר שבמקומות אחדים 'וכיני' הוא שיבוש של 'כיני'¹⁷¹) - 'וכן היא'. מצוי.

ספרות - אלת"י ג, עמ' 126;¹⁷² שם ד, עמ' 737; זוסמן, מבוא, עמ' לד הערה 225; ליברמן, ספר המעשים, עמ' 378 הערה 7 (=מחקרים, עמ' 278);¹⁷³ נאה, ביקורת, עמ' 584-585

'וכיני' עשוי להתפרש בשתי דרכים הפוכות:

א. לפעמים המונח מתפרש בניחותא, במובן 'אכן כך הוא', על דרך 'אין הכי נמי' בבבלי, כגון:

1. בעלי החוב ('גובים') בבינונית מפני הרמאין, שלא יהא אדם רואה את שדה חבירו יפה ומלוה אותו מעות ועוקף ונוטלה ממנו. מעתה לא ישומו לו אלא בזיבורית! אמ' ר' יודה, וכיני ('כך אכן ראוי'), אלא שלא לנעול דלת בפני בני אדם, שלמחר הוא מבקש ללוות ואינו מוצא (גיטין ה, א [מו ע"ג], 1072 ש' 33)

'וכיני' המתפרש כך בא במקרים אחדים אחרי קושיה (המוצעת בלשון 'מעתה') כדי להציע את התירוץ,¹⁷⁴ או כתשובה לבעיה,¹⁷⁵ כדי לציין שהנחת היסוד של השאלה או הקושיה אכן נכונה, אלא שניתן לענות עליה כמוצע בהמשך. לכן התיבה 'אלא' רגילה לבוא אחרי המונח במקרים כאלה, ובעקבות כך בא המענה לבעיה או לקושיה.

167 ראה עוד לעיל הערה 162.

168 חשוב להבחין בין מונח זה בוי"ו התמיהה בתחילתו למונח הדומה לכאורה (מבחינה חיצונית-צורנית) 'כיני', שכן הוראותיהם של מונחים אלה שונות מאוד (עיין ערך 'כיני').

169 ראה למשל כלאים א, ט (כו ע"ב), 149 ש' 8; נזיר ו, ג (נה ע"ב), 1119 ש' 43; שבועות ו, א (לו ע"ד), 1361 ש' 34.

170 ראה שרידי הירושלמי, עמ' 159 ש' 19 (ושם התיבה מנוקדת וכני); שם עמ' 228 ש' 86; והשווה קידושין א, י (סא ע"ד), 1160 ש' 40 ('ובני' [!]).

171 ראה להלן הערה 182, וכן כנראה יומא ג, ג (מ ע"ב), 572 ש' 18, אלא שהפירוש המדויק שם עדיין צריך עיון, ולכן אין לקבוע מסמרות בנידון. - מצוי גם שיבוש דומה בכיוון הפוך; ראה גיטין ג, א (מד ע"ד) 1062 ש' 25, 'בער', וצ"ל '<וכיני>', כבמקבילה בגיטין ט, ו (נ ע"ב), 1093 ש' 1; שבועות ג, ט (לד ע"ד), 1351 ש' 28, 'כיני', אולם נראה שצ"ל 'וכיני' (הקטע הרלוונטי חסר במקבילה בנדרים ג, ב [לו ע"ד], 1025 ש' 30, עיין שם).

172 בערך זה רשומות גם דוגמאות של 'כיני' בלי וי"ו, שהוא מונח שונה; עיין ערכו.

173 דברי ליברמן שהמונח מתפרש במובן 'וכך הוא האמת' משקפים רק הוראה אחת של המונח; ראה להלן.

174 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; יבמות י, יד (יא ע"ב), 880 ש' 12 ומקבילה; גיטין ט, ו (נ ע"ב), 1093 ש' 1.

175 ראה ברכות ג, א (ה ע"ד), 24 ש' 17 ומקבילה, אלא שאין לקבוע מסמרות בנידון, מכיוון שהפירוש המדויק עדיין צריך עיון; נזיר ו, ג (נה ע"ב), 1119 ש' 43. ראה גם מו"ק ג, ו (פג ע"א), 819 ש' 35, אלא שגם שם הפירוש המדויק עדיין צריך עיון.

ב. במקומות אחרים 'וכיני' מתפרש בתמיהה, ושיעורו: 'האם אכן נכון מה שנאמר לפני כן?', כגון: 176

2. 'אכתוב לו רובי תורתי' [...] מרובין הן הדברים הנדרשין מן הכתב מן הדברים הנדרשין מן הפה. וכיני? אלא כיני: חביבין הן הדברים הנדרשין מן הפה מן הדברים הנדרשין מן הכתב (פאה ב, ו [יז ע"א], 89 ש' 34 ומקבילה)

לעתים התלמוד מסביר אחרי המונח מדוע הדברים שלפניו אינם מתקבלים על הדעת, 177 אבל לא תמיד (כברוגמה דלעיל), כנראה מפני שלא היה צורך בהסבר כזה, היות שהקושי הנזכר פשוט ומובן ממילא. לפעמים הקושיה המוצעת על ידי המונח מסתיימת בו (כברוגמה דלעיל), אבל לא תמיד. 178 לעתים בא הלשון 'אלא כיני' מיד אחרי 'וכיני' כדי להציע את התירוץ לקושיה. 179 לא תמיד אפשר לקבוע באופן חד-משמעי אם המונח מתפרש בתמיהה או בניחותא, מכיוון שהדבר אינו עולה בבירור מהמשך הסוגיה, שהוא הקריטריון העיקרי לקביעת פירושו ותפקידו של המונח. 180

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד 'וכיני' מתחלף ב*'וכיני צריכה ליה' 181 (עיין ערכו). אולם לאור העובדה שכאן

176 כיצא בזה ראה עוד ביצה א, א (ס ע"ב), 682 ש' 33; קידושין א, י (סא ע"ד), 1160 ש' 40 ומקבילות (בקידושין המונח משובש כ'ובני', אולם ברור שצ"ל 'וכני/וכיני', כמקבילות); וכן נראה לפרש בשבת ו, ה (ה ע"ג), 399 ש' 3 (עיין שם היטב, אולם הפירוש המדויק עדיין צריך עיון).

177 כגון ביצה א, א (ס ע"ב), 682 ש' 33: 'מעתי נולדה ביום טוב לא תיאכל בשבת, בשבת לא תיאכל ביום טוב; אמ' ליה, וכיני? לא דיין שהחמרתה עליה שאם נולדה ביום טוב לא תיאכל ביום טוב [...] אלא שאת מבקש להחמיר עליה שאם נולדה ביום טוב לא תיאכל בשבת, בשבת לא תיאכל ביום טוב'.

178 ראה סנהדרין י, א (כו ע"ג), 1314 ש' 38 ומקבילות (מקביל לסוגיית קידושין שהובאה לעיל הערה 176; כאן אני מביא מסנהדרין, מפני שהנוסח שם מחזור יותר), שם חזרו מיד אחרי המונח על הקטע המוקשה המופיע לפניו ('וסיגין ותרעין תריעה. וכיני - סייגין סייגה ותרעין תריעה? אלא כיני [...]). ואף על פי שאין להוציא מכלל אפשרות שלפנינו אשגרה מהמשפט הקודם, הצעה שכזו נראית רחוקה קצת, שכן הגרסה שלפנינו מקוימת על ידי המקבילות (במקבילה בפאה א, א [טז ע"ב], 85 ש' 21 נשמט כל המשפט המכיל את המונח הן בכ"ל הן בכ"ר, קרוב לוודאי על ידי הדומות, אך מכיוון שכל המשפט הרלוונטי חסר מסוגיה זו, ברור שאי אפשר להוכיח ממנה כלום לענייננו).

179 ראה דוגמה 2 לעיל; קידושין א, י (סא ע"ד), 1160 ש' 40, ומקבילות; וכן הדוגמה הבעייתית קצת בשבת ו, ה (ח ע"ג), 399 ש' 3.

180 ראה למשל מעשרות א, ג (מט ע"א), 265 ש' 23 ונזיר ו, ג (נה ע"ב), 1119 ש' 43. ברם נראה שבשתי הסוגיות המונח מתפרש בניחותא (עיין היטב בשתיהן). - אינני מתייחס כאן למקומות שבהם פירושה של כל סוגיית ה'כיני' אינו ברור, שהרי במקומות אלה הספק איננו האם לפרש את המונח בתמיהה או בניחותא, אלא כיצד יש לפרש את המונח ואת כל הסוגיה שמסביב.

181 ראה שבת ז, ב (ט ע"ד), 406 ש' 46 ('וכיני') לעומת מקבילתו בסנהדרין ז, ה (כד ע"ג), 1298 ש' 45 ('וכן היא צריכה ליה').

המונח מציע ורסיה מתוקנת של הקושיה/בעיה שלפניו, נראה שהצורה 'וכיני' היא שיבוש, וכי הגרסה הנכונה היא גרסת המקבילה, 'וכיני צריכה ליה'.¹⁸²

ראה גם: כיני

כיני¹⁸³ מתניתא (כך/כך היא מתניתא,¹⁸⁴ כיני מתניתא¹⁸⁵) – 'כך היא המקור התנאי'. נפוץ.

ספרות – אלת"י ג, עמ' 126–128; שם ד, עמ' 734; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 37; אלבק, נוסחות במשנה, עמ' יד; אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 199, 186, 238, 245, 273, 289, 302, 306, 350, 351, 398, 439, 441–508, 187, 813, 937; אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 73, 409 הערה 12; אפשטיין, מדקדוקי הירושלמי, עמ' 265 הערה 1 (=מחקרים, עמ' 299); גולדברג, כיני מתניתא; גולדברג, תוספתא ב"ק, עמ' 83–84; גינצבורג, פירושים וחידושים, א, עמ' מג, 112–113, 347, 388; היגר, אוצר הברייתות, ד, עמ' 262; שם ז, עמ' 472–482; וייס, דור דור ודורשיו, ג, עמ' 100; זוסמן, כתב־יד אשכנזי, עמ' 46, 48 הערה 89; זוסמן, כתב־יד ליידי, עמ' 211 הערה 30; זוסמן, מבוא, עמ' כו הערה 160, לא הערה 207, לד הערה 225; זוסמן, שקלים, עמ' 31 הערה 99; זוסמן, תורה שבעל פה, עמ' 277 הערה 65, 338 הערה 39; חיד"א, ברכי יוסף, אורח חיים, רנה סעיף ב; כרמי, מאמר מדרכי, אורח חיים רנה, ב, ד"ה הגם הלום, שוב (יד ע"ב); לוי, מתיבות, עמ' XI; ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 505; ליברמן, ירושלמי נזיקין, עמ' 220 לש' 2; ליברמן, תוספתא כפשוטה, ו, עמ' 277 הערה 24, 324; שם י, עמ' 358 הערה 1; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 73, 92; עסיס, הגהות ופירושים בירושלמי שבת, עמ' ו הערה 33; פרנקל, מבוא הירושלמי, ט ע"א, ל ע"א–ע"ב, קמג ע"ב; קוהוט, ערוך השלם, ד, עמ' 255; רא"ף, תרומות פ"ח, כח ע"א, ד"ה כן היא; רטנר, אהבת ציון וירושלים, שביעית, עמ' 10; רידב"ז, כללי תלמוד ירושלמי, אות ד; רידב"ז, ברכות פ"ב ה"ח (כ ע"א), ד"ה הא בני; רש"ס, פתיחה, ד"ה כיני מתניתא; שדי חמד, כללים, מערכת הכ"ף, כלל נב (ג, קג ע"ב); שפירא, אליהו רבה, אורח חיים רנה, ב; תמר, עלי תמר, נזיקין, ג ע"ב

182 לחלופין, אם חילוף מקורי לפניו, אפשר שצ"ל 'כיני' ולא 'וכיני' בסוגיית שבת.

183 הניקוד כאן הוא על פי קטע אפשטיין, עמ' 244 ש' 19, 23 (=מחקרים, עמ' 286). בשרידי הירושלמי, עמ' 82 ש' 7, התיבה מנוקדת כיני.

184 לדוגמאות ראה אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 441.

185 כתיב זה מזדמן בעיקר בקטעי גניזה; ראה למשל שרידי הירושלמי, עמ' 3 ש' 5, 98 ש' 12, 133 ש' 6, 9 (כמובן, בקטעים אלה התיבה האחרונה של המונח כתובה בדרך כלל בה"א בסופה). עם זאת, לפעמים קטעי הגניזה גורסים 'כיני', כגון שרידי הירושלמי עמ' 288 ש' 17 וקטע אפשטיין שצוין לעיל הערה 183. לעתים רחוקות מאוד המונח השתבש בכי"ל או בעדי נוסח אחרים, כגון 'מני מתניתא' (יבמות א, ג ג ע"א, 833 ש' 49) [ואולם המגיה תיקן את התיבה הראשונה במונח ל'כיני'; נזיר ט, ה [נח ע"א, 1135 ש' 21]; 'בעי מתניתא' (תיקון יתר של המגיה בברכות א, ה ג ע"א, 6 ש' 33; בגוף כי"ל התיבה הראשונה כתובה כראוי, 'כיני').

186 כאן צוינו רק מקומות בחיבורו של אפשטיין העוסקים בהיבטים עקרוניים של המונח, שכן בנוסף לכך דן אפשטיין במקומות רבים בצורה מפורטת בסוגיות המכילות את המונח; עיין במפתחות שם, עמ' 1422, ערך 'כיני מתניתא'.

187 בעמודים אלה הקדיש אפשטיין דיון מקיף, שיטתי ומעמיק ל'כיני מתניתא' (עיקרי הדברים בקשר למונח מצויים שם, עמ' 441–444; בשאר העמודים אפשטיין דן בדוגמאות ספציפיות). אפשטיין כמעט שלא השאיר מקום לאחרים להתגדר בו, ודאי בכל הנוגע לעיקרי הדברים, אף על פי שיש מקום לדון בחלק מפרטי דבריו, ולכן רוב דבריו כאן הנם בבחינת סיכום דברי אפשטיין.

'כיני מתניתא' מתפרש בדרכים שונות במקומות שונים.

א. בדרך כלל, 'כיני מתניתא' מציע הגהות או פירושים למקורות תנאיים, על דרך 'אימא' ו'תני' כבבלי, כגון:

1. ('מי שביטל רשותו והוציא') 'בין שוגג בין מזיד הרי זה אוסר'. **כיני מתניתא**, אינו אוסר (עירובין ו, ד [כג ע"ג], 479 ש' 41)

2. [משנה: 'אין בין המודר הנייה מחבירו ולמודר ממנו מאכל אלא דריסת הרגל וכלים שאין עושין בהן אוכל נפש']. הא דבר שעושין בו אוכל נפש אסור. <ו>לא¹⁸⁸ ממאכל נדר? ר' שמעון בן לקיש אמר, **כיני מתניתא**: אין בין המודר הנייה מחבירו למודר הניית מאכל מחבירו. ותניי דבית ר' כן, המודר הניית מאכל מחבירו, לא ישאילנו נפה וכברה ריחים ותנור (מגילה א, ט [עא ע"א], 747 ש' 14 ומקבילה)

3. [משנה: 'האשה ניקנת בשלושה דרכים [...] ניקנת בכסף ובשטר ובביאה']. **כיני מתניתא**, או בכסף או בשטר או בביאה. ותני ר' חייה כן: לא סוף דבר בשלשתן, אלא אפי' באחד מהן (קידושין א, א [נח ע"ב], 1137 ש' 1)

'כיני מתניתא' יכול להציע הגהות¹⁸⁹ או פירושים¹⁹⁰ למקורות תנאיים, ולא תמיד ברור אם המונח מציע הגהה או פירוש.

לעתים 'כיני מתניתא' המציע פירושים מציע פרשנות מצמצמת,¹⁹¹ אולם בדרך כלל המונח מציע פירושים מסוגים אחרים (וקשה לסווג פירושים כאלה תחת קטגוריות ברורות). לפעמים נראה ש'כיני מתניתא' חוזר על חלק מן המקור שעליו הוא מוסב ושאותו הוא מגיה או מפרש, אף על פי שחזרה זו עשויה להיראות מיותרת.¹⁹²

בדרך כלל 'כיני מתניתא' בא מיד אחרי המקור שעליו הוא מוסב, כבדוגמאות 1, 3 לעיל, אולם יש שהמונח בא בתגובה לקושיה שלפניו.¹⁹³

'כיני מתניתא' יכול להיות מוסב על משניות (שכיח ביותר, כבדוגמאות דלעיל) או על ברייתות.¹⁹⁴ בשני מקומות נראה שהמונח מוסב על דברי אמוראים, אולם לאור נדירותו של שימוש זה, ייתכן מאוד שהנוסח במקומות אלה משובש, וכי צריך לומר 'כיני' במקום 'כיני מתניתא',¹⁹⁵ ולפי זה הנוסח שלפנינו נובע מ'אשגרא מעלמא'.

188 ההגהה (שהיא על פי המקבילה) אינה הכרחית, אולם הטקסט נקרא באופן חלק יותר לפיה.

189 ראה אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 444-486 ("כיני מתניתא" שבירושלמי, הנוגעים לנוסח המשנה (הגהות ונראות כהגהות)).

190 ראה שם, עמ' 486-508 ('פירושים גלויים שפתיחתם "כיני מתניתא"').

191 כגון ברכות א, ה (ג ע"א), 6 ש' 33; עירובין י, א (כו ע"א), 492 ש' 24; ב"מ ח, י (יא ע"ד), 1235 ש' 3.

192 ראה למשל פאה ו, י (יט ע"ד), 104 ש' 40; שביעית ה, ו (לו ע"א), 195 ש' 1; עירובין ו, ד (כג ע"ג), 479 ש' 36, 40; והשווה אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 444, בסוף ד"ה אם בא (ולפי זה אין הכרח להניח ש'כיני מתניתא' מציע פסקאות מן המשנה, כפי שטען אפשטיין, אלא אפשר שהמונח מציע פרשנות המנוסחת כהמשך טבעי למשנה; ואין כאן מקום להאריך בזה וראה להלן ליד הערה 200).

193 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; ערלה א, ה (סא ע"ב), 335 ש' 46; קידושין ב, ב (סב ע"ג), 1164 ש' 22. ויש לתקן על פי האמור כאן את דברי פרנקל, מבוא הירושלמי, ל ע"א-ע"ב.

194 ראה למשל ברכות ז, ב (יא ע"ב), 56 ש' 50; שביעית ב, ב (לג ע"ד), 182 ש' 33; ב"ק א, ב (ב ע"ג), 1188 ש' 40.

195 ראה פסחים ח, ח (לו ע"ב), 549 ש' 20 (להגהת 'כיני' במקום 'כיני מתניתא' בסוגיה זו ראה ליברמן, הירושלמי

'כיני מתניתא' רגיל לבוא הן בפי אמוראים נקובי שם והן בפי הסתמא.¹⁹⁶ לעתים המונח בא בפי אמוראים קדומים ואף בפי תנאים¹⁹⁷ ובפי אמוראים בבליים,¹⁹⁸ ככל הנראה מחמת עיבוד המינוח.

ב. לעתים 'כיני מתניתא' מציע ברייתא,¹⁹⁹ אולם שימוש זה נדיר בהרבה מן השימושים שנידונו לעיל, כגון:

4. [משנה: 'כל מי שאינו צריך ליטול ונוטל, אינו מת מן הזקנה עד שיצטרך לביריות. וכל מי שהוא צריך ליטול ואינו נוטל, אינו מת מן הזקנה עד שיפרנס לאחרים משלו. על זה נאמ' "ברוך הגבר"']. ר' אחא בשם ר' חננא, כיני מתניתא: 'כל מי שהוא צריך ליטול ואינו נוטל, הרי זה שופך דמים ואסור להתרחם עליו'; על נפשיה לא חייס, על חורנין לא כל שכן (פאה ח, ט [כא ע"ב], 114 ש' 12)

ברור ש'כיני מתניתא' כאן אינו מגיה את נוסח המשנה, אלא הוא מציע מקור אחר - כנראה ברייתא.

אפשטיין טען שבמספר מקומות 'כיני מתניתא' מציע פסקאות מן המשנה,²⁰⁰ אולם לעניות דעתי כמעט כל הדוגמאות שהביא הן מסופקות, אלא שדיון מפורט בדוגמאות הללו חורג ממסגרתו של ערך זה. וגם אם אפשר שלעתים 'כיני מתניתא' אכן מתפרש כך, מירי ספק לא יצאנו, ועל כן אין לקבוע מסמרות בנידון.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד 'כיני מתניתא' מתחלף ב'מתניתא אמרה כן',²⁰¹ אולם הוראותיהם של מונחים אלה

כפשוטו, עמ' 505, ורבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 236; ושלא כעסיס, הגהות ופירושים בירושלמי שבת, עמ' 1, הערה 33; ב"ק ה, ו (ה ע"א), 1201 ש' 5 (מוסב על דברי ר' יוסה בשם ר' יוחנן), והשווה רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 472, שהגיה 'כיני' במקום 'כיני מתניתא' (אולם דוק, גרסתנו מקוימת על ידי כ"א וקטע גניזה; ראה האפאראט בכ"א, עמ' 17, לש' 49, ועדיין צריך עיון).

196 אמוראים - ראה למשל אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 439 (והשווה במפתח שם, עמ' 1422, ערך 'כיני מתניתא'). סתמא - ראה למשל ברכות א, ה (ג ע"א), 6 ש' 33; עירובין ג, ה (כא ע"ב), 467 ש' 46; כתובות ה, א (כט ע"ג), 980 ש' 50-981 ש' 1.

197 ראה אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 441.

198 בעיקר (אבל לא רק) רב ושמואל; ראה אפשטיין, שם.

199 ראה אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 442; היגר, אוצר הבריות, ז, עמ' 472; ליברמן, תוספתא כפשוטה, י, עמ' 358, הערה 1. במקום אחד ליברמן הציע להגיה 'תני מתניתא' במקום 'כיני מתניתא'; ראה תוספתא כפשוטה, י, עמ' 32, הערה 10, אולם ראה גולדברג, לתוספתא ב"ק, עמ' 83-84; ולעניות דעתי פשוטו המדויק של ה'כיני מתניתא' כאן עדיין צריך עיון (על כל פנים, גם אם יש מקום לדון בחלק מדוגמותיו של אפשטיין בעניין זה, אין ספק שהוראה זו של המונח מתועדת במקומות אחרים, כגון בדוגמה שצוינה בפנים).

200 ראה אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 442-444, והשווה אפשטיין, מרקוקי הירושלמי, עמ' 265 הערה 1 (=מחקרים, עמ' 299). ראה גם לעיל סוף הערה 192 וצירף לכאן.

201 ראה חלה א, ג (נז ע"ג), 314 ש' 18 ('כיני מתניתא') = נדרים ז, ב (מ ע"ג), 1038 ש' 50 ('מתניתא אמרה כן').

שונות מאוד, מה גם שפשרה המדויק של הסוגיה הנדונה עדיין צריך עיון, ולכן קשה להסיק דברים ברורים מחילוף זה.

אפשר ש'מתניתא ב' מתחלף ב'כיני מתניתא'²⁰² אולם ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי לכל אחד מהם יש הוראות שאין לאחר, כגון השימוש ב'מתניתא ב' ליישב סתירות בין מקורות שונים על ידי העמדתם במקרים שונים, והשימוש ב'כיני מתניתא' להציע הגהות ולא פרשנות.

'כיני מתניתא' בהוראתו הראשונה מתפרש באופן הדומה מאוד ל'כיני', הנדיר הרבה יותר.²⁰³ נראה שגם 'אלא כיני' (כשהוא מוסב על מקורות תנאיים) עשוי להתפרש כמו 'כיני מתניתא'.²⁰⁴ ברם ברור שמונחים אלה אינם נרדפים ל'כיני מתניתא', שהרי 'כיני' ו'אלא כיני' עשויים להתייחס גם למקורות אמוראיים, מה שאין כן אצל 'כיני מתניתא'.²⁰⁵ ועוד, ש'כיני מתניתא' עשוי להציע פרשנות, מה שאין כן אצל 'אלא כיני'.

גם 'לית כאן' עשוי להתפרש כמו 'כיני מתניתא', אולם ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'כיני מתניתא' רגיל להציע לא רק הגהות, אלא גם פירושים, הוראה שהיא נדירה מאוד אצל 'לית כאן'.²⁰⁶ ועוד – והוא העיקר – ש'כיני מתניתא' אינו בא לדחות באופן מוחלט מקור תנאי שעליו הוא מוסב, הוראה המצויה אצל 'לית כאן'. עם זאת, נראה ש'כיני מתניתא' מתחלף ב'לית כאן' במקום אחד²⁰⁷ (אמנם בעריכה שונה של החומר התלמודי).

כאשר 'כיני מתניתא' מציע ברייתות,²⁰⁸ נראה שהוא מתפרש כמו 'תני'. לא מצאתי הבדל עקרוני בין שני המונחים במקרים אלה, פרט אולי לעובדה ש'כיני מתניתא' כזה עשוי לבוא בפי חכמים נקובי שם, מה שאין כן אצל 'תני'.

אפשר שהיקריות מסוימות של 'כיני מתניתא' מתפרשות כמו היקריות מסוימות של 'לצדדין

202 ראה ב"ק ב, י (ג ע"א), 1192 ש' 25–26 בכ"ל ('מתניתא ב'), לעומת כ"א שם, עמ' 3 ש' 45 ('כיני <מתניתא>'), וראה הדיון בחילוף זה בערך 'מתניתא ב', הערה 618. ראה גם הנוסח המחוּספס בב"ק ב, ה (ג ע"א), 1191 ש' 34–35: 'כיני מתנית' שקפצו, <הא> <נגרסת כ"א עמ' 2, ש' 24, אולם תיבה זו ליתא בכ"ל, בקטע פריימן, ובקטע בולוניה (מהדורת רוזנטל, עמ' 255 ש' 95)> נפלו לא בדא'. צירוף כזה של 'כיני מתניתא' עם 'לא בדא' אינו מצוי, ושמא לפנינו קונפליציה של שתי גרסאות, 'כיני מתניתא שקפצו' לעומת 'מתניתא שקפצו, הא נפלו לא בדא'; ועדיין צריך עיון.

203 בפאה ג, ב (ז ע"ג), 91 ש' 30 כתוב רק 'כיני', אולם במקבילה (שם ב, א טז ע"ד), 88 ש' 3 כתוב 'כיני [!] מתניתא'. ברם נראה שאין כאן חילוף, אלא השמטה בטעות של התיבה 'מתניתא' מסוגיית פ"ג. (התיבה 'מתניתא' חסרה גם בכ"ד 'כיני', אך ישנה בכ"ס – 'כני מתני').

204 בביכורים ג, ג (סה ע"ג), 359 ש' 27 מצאנו את הצורה 'אלא כיני מתנית'; ושמא לפנינו קונפליציה של 'אלא כיני' ו'כיני מתניתא'? (עיקר הגרסה כאן מקרימת על ידי כ"ס והמובאה שבפירוש המשנה לר"ש; בפירוש המשנה לרא"ש רק 'כיני מתניתין'!!), אך ייתכן מאוד שזו הגהה מן דעת, כמצוי אצל הרא"ש.

205 לחריגים אפשריים דאה לעיל ליד הערה 195.

206 עיין ערך 'לית כאן', הערות 385, 386.

207 ראה כתובות ד, יב (כט ע"א), 979 ש' 10: 'לא את הוא ששניתה לנו כן "ירתון" [...] אמ' ליה, לית כאן ירתון אלא יטלון', אולם במקבילה בב"ב ח, ו (טז ע"ב), 1254 ש' 38: 'ואת לא שניתה לנו כן: "אינן ירתון"! – כיני מתנית: אינן יטלון' (ודוק, עיקר גרסתנו כאן מקוים על ידי כ"א, עמ' 102 ש' 80).

208 ראה לעיל ליד הערה 199.

היא מתניתא²⁰⁹, אולם במקרים הללו שני המונחים אינם מתפרשים לפי הוראותיהם העיקריות והמקובלות, וברור אפוא שמונחים אלה אינם נרדפים. פרט לכך, לא מצאתי מונחים אחרים שנרדפים ל'כיני מתניתא' או שמתחלפים בו בבירור.²¹⁰

כך אנו אומרים²¹¹ (כן/כי אנן אמרין;²¹² כך אני אומר;²¹³ וריאציות של הצורות השונות שצוינו לעיל, וכן שיבושים שונים²¹⁴) – 'כך אנו אומרים?'²¹⁵ מונח להצעת תמיהות, מצוי

ספרות – אלת"י א, עמ' 883; שם ד, עמ' 593, 734, 737; אשכנזי, נחמד למראה, קסט ע"א; הכהן, יד מלאכי, של; חידושי הרד"ל, ביצה פ"א ה"ג (ה ע"א), ד"ה שתקנו שוגג; חידושי הרמב"ן, ב"ב נח ע"א, ד"ה ונמצא בירושלמי; ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 178–179, 553; ליברמן, מפרשים קדמונים, רצ-רצב (=מחקרים, עמ' 299–301); מגיד, בית אהרן, י, שפו ע"ב; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 92, 116 הערה 10; עיטור, א, שיתוף (מהדורת ר' מאיר יונה, מב ע"ב); עסיס, קטע של ירושלמי סנהדרין, עמ' 68; פחד יצחק, מהדורת מוסד הרב קוק, ב, עמ' שעח; קארו, כללי הגמרא, סב ע"ד, סג ע"ג; דבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 287; רטנר, אהבת ציון וירושלים, שביעית, עמ' 75; שם, תענית, עמ' 107

'כך אנו אומרים' מתפרש במובן 'כלום/האמנם [...]?', והוא מציע תמיהות על האמור לפני כן מסברה או מאנלוגיה למקרה דומה, כגון:

1. קנקנין ('של יין נסך') שאינן זפותות [...] ר' אמי אמ' מותרות [...] ר' אסי מקשי, כי נן אמרין, אהן כוזא לא בלע? [...] רב ששת שאיל, {מאן} <כן> אנן אמרין, האין

209 עיין ערך 'לצדדין', הערה 522.

210 במע"ש ב, ו (נג ע"ג), 292 ש' 16 כתוב *סלקת מתנית' בכי"ל, אולם הריבמ"ץ בפירושו למשנה על אתר (מהדורת זק"ש, עמ' שכג) מביא את הירושלמי בלשון 'כן היא מתני''. מסתבר אמנם שזהו תיקון מן דעת, הן לאור דרכו הידועה של הריבמ"ץ להגיה את הירושלמי מדעתו והן לאור העובדה ש'סלקת מתניתא' היא lectio difficilior מובהקת, שאך טבעי הוא שתומר במונח אחר המוכר יותר. אולם לגופם של דברים נראה כי הגהה משוערת זו אכן קולעת לכוונת הירושלמי כאן.

211 כתיב זה מצוי במקומות שונים בכי"ל (כגון דוגמה 3 להלן וכלאים ח, ג ולא ע"ג, 170 ש' 35), בכי"א (עמ' 15 ש' 13; בכי"ל שם 'כך אני אומ'; השווה להלן הערה 213), וגם בשרידי הירושלמי, עמ' 167 ש' 11, 277 ש' 3 (וכעין זה שם, עמ' 196 ש' 9: 'כן אנו אומרים'; הביטוי חסר בגוף כי"ל), ולכן הבאתי צורה זו כצורה העיקרית של המונח.

212 כגון פסחים א, א (כו ע"ב), 498 ש' 15 ('כן אנן אמרין') ודוגמה 2 להלן, ש' 50 ('כי נן אמרין').

213 ראה אלת"י ד, עמ' 593. ראוי לשים לב שצורות היחיד והרבים מתחלפות לעתים; ראה למשל מע"ש ג, א (גר ע"א), 293 ש' 37 ('כך אני או', וכן במקבילות לסוגיה זו בשביעית ובע"ז), אולם במקבילה בשבת א, ד (ג ע"ג), 371 ש' 31, 'כך אנו אומ'. עם זאת, מכיוון שהצורה בלשון רבים רווחת בקטעי גניזה ומצויה ברוב המקומות בתלמוד, מסתבר שזוהי הצורה העיקרית, ואמנם אפשר שהצורה בלשון יחיד היא קיצור מוטעה של הצורה בלשון רבים.

214 כגון 'כך או' אני' (סוטה ז, א וכו' ע"ב), 933 ש' 12; 'אנו אומ', בלי 'כן' לפני כן (נזיר א, א וכו' ע"א), 1097 ש' 30; ואל נכון במקבילה, נדרים א, ב וכו' ע"א, 1021 ש' 44; 'כן אמרין', בהשמטת 'אנו/אנן' (שבת ו, א וכו' ע"ד), 394 ש' 18.

215 לאור הכתיבים השונים של המונח, קשה לקבוע אם לפנינו ביטוי עברי, ארמי, או שמא שניהם (בהנחה שהצורות 'כן אנן אמרין' ו'כך אנו אומרים' וכדומה הן מקוריות באותה מידה).

דהון ('עביט') שלמימי רגלים לא בלע? ('ע"ז ב, ד [מא ע"ב], 1388 ש' 50, 1389 ש' 1)

2. השוחט חטאתו בשבת כיפר ומביא אחרת [...] לא כן אמ' ר' יוחנן בשם ר' שמעון בן יצדק, מצה גזולה אינו יוצא בה ידי חובתו בפסח! – אמ' לון, תמן ('במצה גזולה') גופה עבי(ד)[ר]ה, ברם הכא הוא עבר עבירה: כך אנו אומ', הוציא מצה מרשות היחיד לרשות הרבים, אינו יוצא בה ידי חובתו בפסח? (שבת יג, ג [יד ע"א], 430 ש' 26)

3. המקיים מליאה של אכרוע²¹⁶ לזרוע בטלה דעתו ('וחייב במעשרות') [...] אמ' ר' יונה, והוא שליקט ירק, אבל לא לקט ירק, כך אנו אומרי', עצים חייבין במעשרות? (מעשרות א, א [מח ע"ד], 264 ש' 7 ומקבילה)

4. מהו לשתמש על גב מקומה ('במקום שעשו קערה ביום טוב')? – כך אנו אומ', אסור לשתמש על גבי קרקע? (ביצה א, ג [ס ע"ג], 684 ש' 16)

ל'כך אנו אומרים' שימושים מספר. לפעמים המונח מציע תמיהות על האמור בשלב הקודם של הסוגיה,²¹⁷ אולם לעתים התמיהה דווקא מפרטת ומחזקת את האמור בשלב הקודם (כבדוגמה 2).²¹⁸ במקומות אחרים התמיהה שמציע המונח הנה המשכו של הקטע הקודם ולמעשה סימו, שכן היא מציעה את הנשוא של משפט זה, המבוטא באמצעות שאלה רטורית, כבדוגמה 3.²¹⁹ במקומות אחרים נראה ש'כך אנו אומרים' מציע תשובות לבעיות, כבדוגמה 4 לעיל,²²⁰ אם כי אפשר אולי לפרש – בדוחק, לטעמי – שבמקרים אלה המונח אינו מציע תמיהות, אלא הוא מפרט את הבעיה (ואזיי יתפרש במוכן 'האם אנו אומרים', ולא: 'וכי אנו אומרים'), הוראה שאכן מתועדת כנראה בסוגיה אחת בתלמוד.²²¹

216 במקבילה (ערלה א, א [ס ע"ג], 331 ש' 27): 'שלאכרוב', ונראה שכן צ"ל; השווה ליברמן, תוספתא כפשוטה, ב, עמ' 667, הערה 5.

217 ובכלל זה דעות מסוגים שונים ומגוונים, כגון קביעות רגילות (כגון דוגמה 1 לעיל), אפשרויות תאורטיות המועלות במהלך המשא ומתן התלמודי אך הנדחות בהמשך (כגון כלאים ח, ג [לא ע"ג], 170 ש' 35: 'מה נן קיימין, אם בשקשרו בשערו, כך אנו אומ' [...]?'), ואפילו קושיות אחרות, שנדחות ולמעשה מתורצות על ידי המונח (כגון ביכורים א, ח [סד ע"ב], 352 ש' 49).

218 כיוצא בזה ראה למשל מגילה ד, ז (עה ע"ב), 772 ש' 41–42 ומקבילה; סוטה ז, א (כא ע"ב), 933 ש' 12; נזיר א, א (נא ע"א), 1097 ש' 12 (לפניו המונח משובש, אולם קרוב לוודאי שכן צ"ל, וכן עולה לכאורה מן המקבילה החלקית בנזיר ב, ב [נא ע"ד], 1101 ש' 39).

219 ראה גם נדרים א, ב (לז ע"א), 1021 ש' 44 ומקבילה; תעניות ד, ט (סט ע"ב), 737 ש' 2 (ונראה ש'כך אנו אומרים' מתפרש כאן בתמיהה, אף על פי שראשונים מסוימים פירשוהו בניחותא; ראה ליברמן, מפרשים קדמונים, עמ' רצא = מחקרים, עמ' 300).

220 כיוצא בזה ראה למשל שבת ו, א (ז ע"ד), 17; כתובות ב, ה (כו ע"ג), 964 ש' 1, 3. וראה גם ב"ב ט, ד (יז ע"א), 1258 ש' 2, 5 ('בעא אחוי מיפלג עימיה. אתא עובדא קומי ר' אמי, אמ', כך אנו אומ'?). ראה גם בסוף ההערה הבאה.

221 ראה מע"ש ב, א (נר ע"א), 293 ש' 37 ומקבילות (בחלק מן המקבילות נראה שחלו השמטות; ראה להלן): 'פיתן (של גוים אסור)' [...] מהלכות שלעמעות היא. אמ' ר' יוסי, קשייתה קומי ר' יעקב בר אבא, מהו מהלכות שלעמעות היא? כך אני או', במקום שפת ישראל מצויה, בדין הוא שתהא פת גוים אסורה, {ועימעום} <ועימעמו> עליה והתירוה? או במקום שאין פת ישראל מצויה, בדין הוא שתהא פת גוים מותרת, ועימעמו עליה ואסורה? באופן תאורטי אפשר לטעון שהלשון 'כך אני אומר' כאן בא באשגרה מלהלן, שם ש' 41, או

'כך אנו אומרים' בא תמיד בתחילת המשפט, ותוכן התמיהה שהוא מציע מפורט בהמשך.²²² ברגיל 'כך אנו אומרים' מתפרש בתמיהה,²²³ ובדרך כלל פירוש זה עולה בבירור מן הסוגיות הרלוונטיות. עם זאת, בחלק מן המקומות אין הוכחה ברורה מתוך הסוגיה שכך יש לפרש את המונח, אולם מסתבר שגם במקרים אלה יש ללמוד סתום מן המפורש ולפרש את המונח בהתאם.²²⁴

המונח בא ברגיל בפי אמוראים ובסתם, אולם במקום אחד הוא מופיע בפי בייתוס בן זונין,²²⁵ כנראה מחמת עיבוד המינוח.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד 'כך אנו אומרים' מתחלף ב'כן אנן קיימין',²²⁶ אולם מסתבר שהגרסה האחרונה היא שיבוש, הנובע מהשלמה שגויה של קיצור ('כן אנן אמרין' < 'כן אנן וכו' < 'כן אנן קיימין') או מאשגרה מעלמא. במקום אחד 'כן אנן אמרין' מתחלף ב'אין כיני',²²⁷ אלא שבמקרה זה המונח השני מזדמן במסכת נזיקין,²²⁸ בסוגיה השונה בפרטים אחדים ממקבילתה, ופירושה וגרסתה המדויקים עדיין זקוקים לעיון נוסף.²²⁹ לכן אי אפשר לדעת אם לפנינו חילוף בין מונחים

שהניסוח כאן הושפע מהניסוח שם, והרי שם המונח מתפרש כהוראתו הרגילה. כמו כן, אפשר אולי לטעון שהעיקר כאן כגרסת המקבילה בשביעית ח, ד (לח ע"א), 206 ש' 6 (וראה גם שבת א, ד וג ע"ג), 371 ש' 31, לפי גוף כ"ל, וכן שרידי הירושלמי, עמ' 66; ראה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 46; אולם דוק, גרסת מע"ש מקוימת בעיקרה גם על ידי המקבילה בע"ז ב, ט ומא ע"ד, 1391 ש' 15, ואין כאן מקומו להאריך). לפי גרסה זו, יתפרש המונח כמביע תמיהה על הבעיה שלפניה, ובכך למעשה הוא פשוט בעיה זו, לאמור: 'מהו "מהלכות שלעמעות הוא"? - כך אני או', במקום שאין פת יס' מצויה, בדין היה שתהא פת גוי מותרת, ועימעמו עליה ואסרוה? אף כאמור, יותר נראה שגרסה זו משובשת, וכי מקורה בהשמטה מכנית פשוטה. - לגופם של דברים ראה גם סנהדרין ו, א (כג ע"ב), 1291 ש' 37, 40, שליברמן פירשו כמציע שאלה (מחקרים, עמ' 300) וכן פירש עסיס, קטע של ירושלמי סנהדרין, עמ' 68. אולם דומה שאין הכרח בכך, אלא אפשר לפרש את המונח כאן כמציע פשיטת בעיה; ועדיין צריך עיון.

222 בכך, בין היתר, נבדל 'כך אנו אומרים' מן המונח 'דלכן מה אנן אמרין' (ראה להלן הערה 231), שהרי 'דלכן מה אנן אמרין' בא לפעמים בסוף משפט, ולא תמיד בא אחריו פירוט של תוכן התמיהה (עיין ערכו).

223 ראה במיוחד ליברמן, מפרשים קדמונים, עמ' רצ-רצב = מחקרים, עמ' 299-301, ובנסמן שם.

224 ראה ליברמן, שם, והשווה עסיס, קטע של ירושלמי סנהדרין, עמ' 68 (שהפנה לליברמן הנ"ל): 'ופי בד"כ בתמיהה' (ההדגשה שלי).

225 ראה שבת ח, ו (יא ע"ג), 417 ש' 13-14.

226 ראה כתובות ט, ה (לג ע"א), 999 ש' 36 ('כן אנן אמרין') לעומת המקבילה בקידושין א, ד (ס ע"ב), 1150 ש' 45 ('כן אנן קיימין').

227 ראה כתובות ט, ה (לג ע"א), 999 ש' 36 ('כן אנן אמרין') לעומת המקבילה בב"מ ג, ג (ט ע"א), 1221 ש' 26 ('ואין כיני' אפי' [...]?; כך גם בכ"א עמ' 52 ש' 19).

228 גם 'כך אנו אומרים' מזדמן במסכת נזיקין (ראה ב"ק ה, ב וד ע"ד), 1200 ש' 13 וב"ב ט, ד וז ע"א, 1258 ש' 2, 5, ולכן אין סיבה להניח שהמרת המונח בביטוי אחר בסוגיה הנידונה כאן נובעת מכך שהלשון 'כך אנו אומרים' לא שימש אצל האמוראים המצוטטים במסכת נזיקין או עורכיה.

229 ראה המפרשים על אתר, ואין כאן מקומו להאריך.

שפירושם זהה בהקשר הנידון, או שמא חילוף הנובע מכך שלפנינו הצעות שונות באופן מהותי של החומר הרלוונטי.

יש דמיון מסוים בין 'כך' אנו אומרים ל'אית לך מימר' (עיין ערכו), שכן גם המונח זה מציע תמיהות ששיעורן שלא יעלה על הדעת לומר כפי שמוצע בהמשך. ברם מונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'אית לך מימר' מציע תמיהה על הנחת יסוד של הדברים, הנשללת כדי להוכיח דבר מה, בעוד ש'כן' אנו אומרים מציע תמיהה הנוגעת לעצם העניין העומד לדיון, ולא רק להנחת יסוד העומדת מאחורי הדברים.²³⁰

פרט למונחים שנידונו לעיל, לא מצאתי מונחים אחרים המתחלפים ב'כך' אנו אומרים' או שנראים נרדפים לו או קרובים לו מצד משמעותם.²³¹

כך משיב ר' פלוני ('כך' היה משיב ר' פלוני²³²). מצוי.

ספרות – אלת"י ח, עמ' 18, 19; הלבני, מקורות ומסורות, שבת, עמ' 25 הערה 75; ²³³ מאיר, משיבים או שואלים, עמ' 171; צורי, ר' יוסי בר חנינא, עמ' 144

'כך' משיב ר' פלוני' מציע טענה המיוחסת לחכם מסוים שכנראה הושמה בפיו על ידי חכמי התלמוד,²³⁴ העשויה לתמוך בעמדת הדובר או להקשות על עמדת בר הפלוגתא שלו, כגון:

1. [משנה: 'עולות במועד באות מן החולים' ('החולין') ושלמים מן המעשר. ביום טוב הראשון שלפסח, בית שמי או', מן החולים, ובית הלל או', מן המעשר.] ר' טוב

²³⁰ עיין היטב בדוגמאות בערך זה לעומת אלו שבערך 'אית לך מימר'.
²³¹ דברי ליברמן (מפרשים קרמונים, עמ' רצ = מחקרים, עמ' 299; וראה כבר רטנר, אהבת ציון וירושלים, תרומות, עמ' 97), ש'אין בין "כן אנן אמרין" ("כן אני אומר") ובין "דלא כן מה נן אמרין" אלא הבדל בסיגנון ולא בתוכן, ושניהם בתמיהה נאמרו, עשויים להטעות: שני המונחים אכן מתפרשים בתמיהה, אולם הם שונים מאוד מצד מובנם. שהרי 'דילכן מה אנן אמרין' מתפרש במובן 'פשיטא', כלומר הדברים שאליהם מתייחס המונח נראים מובנים מאליהם ולכן מיותרים, ואילו 'כך' אנו אומרים' מביע תמיהה על נכונותו של הקביעה שעליה הוא מוסב. ובמילים אחרות: 'כך' אנו אומרים' עוסק ב'בחינת הנכונות', בעוד ש'דילכן מה אנן אמרין' עוסק ב'בחינת החידוש' (וראה לעיל הערה 222).

²³² ראה אלת"י ח, עמ' 19. נראה שאין הבדל בין שתי הצורות מצד משמעותן, אף על פי שלכאורה היה מקום לחשוב ש'כך' היה משיב ר' פלוני, בניגוד ל'כך' משיב ר' פלוני, מציינ טענה שהחכם הנזכר יכול היה להשיב, אך לא השיב בפועל. השווה מאיר, משיבים או שואלים, עמ' 171.

²³³ לדעתו, דברים שהוצעו בלשון 'כך' משיבין ב"ש לב"ה 'יכולים' להיות מאוחרים לחכמים הללו (והשווה מקורות ומסורות, חגיגה, עמ' תקעט, הערה 2); ומכאן משתמע, שחלק מטיעוני 'כך' משיב ר' פלוני, אכן הוצעו על ידי החכמים שלהם הם מיוחסים. ברם אפשרות זו אינה נראית לי, אלא מסתבר שהמונח תמיד מציע משא ומתן 'משוחזר' (על דרך המשא ומתן בבבלי המוצע בלשון 'אמר לך'), שהרי (א) טיעונים שהוצעו בלשון 'כך' משיב' אינם מצויים בשום מקום במקורות התנאיים שבידינו; (ב) חלק מן הקושיות שהוצעו בלשון 'כך' משיב' מנוסחות בארמית, בסגנון בחר תנאי בעליל (השווה להלן הערה 241); (ג) גם טיעוני 'כך' משיב' המיוחסים לתנאים תמיד באים בפי אמוראים, וקשה להניח שחכמים מאוחרים אלה מסרו משא ומתן מקורי משל בית שמאי, בית הלל ושאר התנאים במקרים כאלה. ברור אמנם שאין בנימוקים אלה כדי להכריע באופן חד-משמעי, אולם רומה שהתמונה הכללית העולה מתוך המקורות תומכת בדברינו כאן. השווה להערה הבאה.
²³⁴ השווה ההערה הקודמת, והשווה מה שהעיר ר' הנשקה, 'פרקים בתלמודם של תנאים', סידרא יב (תשנ"ו), עמ' 44, הערה 5, בקשר לדוגמה הראשונה להלן: 'אין סיבה להניח שזו מסורת של דיאלוג מקורי [...] אלא שכך מפרש ריב"ח את מחלוקתם; אלא שהתייחס שם רק לסוגיה זו, ולא למשמעות המונח באופן כללי.

תנחום בר עילאי בשם ר' יוסי ביר' חנינה, **כך משיבין** בית שמי לבית הלל: דבר שהוא בא חובה בא מן המעשר? (חגיגה א, ג [עו ע"ב], 778 ש' 32–33)
 2. פירו' כת' חוץ לארץ שנכנסו לארץ, ר' אליעז' פוטר ור' עקיבה מחייב. מה טע' דר' אליעזר? 'לחם הארץ', לא לחם חוץ לארץ [...] **כך משיב** ר' עקיבה את ר' ליעזר, אין את מודי לי בשעה שנכנסו ישראל [לארץ] ומצאו קמחין וסלתות (אינן) [שהן] חייבין בחלה; ולא גידולי פטור הן? ('ואף כאן עלינו ללכת אחרי המצב הנוכחי') (חלה ב, א [נח ע"ב], 318 ש' 17–18)

'כך משיב ר' פלוני' עשוי להציע טיעונים המפריכים את עמדת בר הפלוגתא של הדובר²³⁵ או טיעונים המחזקים את עמדת הדובר, מבלי להקשות במפורש על עמדת בר הפלוגתא שלו.²³⁶
 'כך משיב' מציע משא ומתן המיוחס לתנאים או לאמוראים.²³⁷ המונח עצמו תמיד בא בפי אמוראים נקובי שם.²³⁸
 'כך משיב' בא בשני סגנונות עיקריים: 'כך (היה) משיב ר' פלוני לר' אלמוני',²³⁹ ו'כך (היה) משיב ר' פלוני את ר' אלמוני',²⁴⁰ בשני הסגנונות הטיעון הרלוונטי בא אחרי המונח. לפעמים טיעון זה מוצע על ידי מונח נוסף, כגון 'אין את מודה לי', 'על דעתך דאת אמר', ו'והא תנינך'.²⁴¹

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

אין מונחים אחרים המתחלפים ב'כך משיב'. יש דמיון מסוים בין מונח זה לבין המונחים 'משיב' ו'מתיב', אולם נראה שבדרך כלל²⁴² המונחים האחרים מציעים משא ומתן אמתי ולא משא ומתן 'משוחזר', כמקובל אצל 'כך משיב'.

235 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; תרומות ו, א (מד ע"א), 239 ש' 21–22; כתובות יג, ד (לו ע"א), 1015 ש' 19 ומקבילה.

236 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; מעשרות ב, ה (מט ע"ד), 270 ש' 45; שקלים א, ד (מו ע"א), 605 ש' 33.

237 תנאים – ראה למשל דוגמה 1 לעיל; מעשרות ב, ה (מט ע"ד), 270 ש' 45; קידושין ב, ט (סג ע"א), 1168 ש' 13; אמוראים – ראה למשל כתובות יג, ד (לו ע"א), 1015 ש' 19 ('כך משיב ר' שמע' בן לקיש את ר' יוחנן'); נדרים א, א (לו ע"ג), 1019 ש' 30–31 ('כך משיב ר' יוחנן את ר' אלעזר'; בהגהת המגיה); נזיר ג, ה (נב ע"ד), 1106 ש' 18 ('כך היה משיב ר' יוחנן את ר' לעזר').

238 לחשיבותו של עניין זה ראה לעיל הערה 233.

239 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; קידושין ב, ט (סג ע"ב), 1168 ש' 13; שבועות ו, ז (לו ע"ב), 1363 ש' 50; וראה בהערה הבאה.

240 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; פאה ד, ח (יח ע"ג), 98 ש' 2–3; נזיר ג, ה (נב ע"ד), 1106 ש' 18. במקומות אחדים שני הסגנונות מתחלפים, כגון שקלים א, ד (מו ע"א), 605 ש' 33; בכ"ל 'כן!! משיבין חכמ' לר' יהודה', אולם בשרידי הירושלמי, עמ' 120 ש' 23: 'כך משיבין חכמין את ר' יהודה'; שבועות ו, ד (לו ע"א), 1363 ש' 4 ('כן משיב ריש לקיש לר' יוחנן'), אולם במקבילה בכתובות יג, ד (לו ע"א), 1015 ש' 19, 'כך משיב ר' שמע' בן לקיש את ר' יוחנן'.

241 ראה למשל דוגמה 2 לעיל ('אין את מודי'); כתובות יג, ד (לו ע"א), 1015 ש' 19 ומקבילה ('על דעתך [...] והא תנינך [...]'); נזיר ג, ה (נב ע"ד), 1106 ש' 18 ('והא כת').

242 אך כנראה לא תמיד; ראה למשל עירובין ו, א (כג ע"ב), 478 ש' 15, 17: 'מתיבין רבנין לר' אליעזר בן יעקב,

כל גרמה אמרה (משתבש בדרכים שונות²⁴³) – 'כל עצמה אומרת/אמרה'. מצוי.

ספרות – אלת"י א, עמ' 788–789; שם ד, 633–634; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 34; גיגור, תלמוד ירושלמי, עמ' 301; הלר, מסורת הש"ס, עמ' 67; מוסקוביץ, בירורי ירושלמי, עמ' 164–166; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 15 הערה 7; ניר, כתובות פי"א ה"ג, ד"ה כל גרמה (מהדורת שטיינזליץ, צח ע"ב); רטנר, אהבת ציון וירושלים, דמאי, עמ' 116; שם, שביעית, עמ' 74

'כל גרמה אמרה' מציע שעיון מעמיק יותר במקור שנידון לפני כן יוביל דווקא למסקנה הפוכה מזו שהוסקה שם,²⁴⁴ כגון:

1. אמ' ר' לעזר ביר' יוסי קומי ר' יסא, ודא מסייע' לר' מאיר (הסובר שאין קניין לגוי בארץ ישראל להפקיע מיד מעשר'): 'והארץ לא תימכר לצמיתות כי לי הארץ' – לחולטנית (ומכאן שאין תוקף למכירה לגוי'). אמ' ליה, כל גרמא אמ' דהיא מסייעה לר' שמעון (החולק על ר' מאיר): 'לא תמכר' – [הא] אם נמכרה חלוטה היא (דמאי ה, ט [כד ע"ד], 134 ש' 17 ומקבילה)

2. מעשה ברבן גמליאל שהפיל שן טבי עבדו. אתא גבי דר' יהושע, אמ' ליה, טבי עבדי מצאתי עילה לשחררו [...] רבן גמליאל ביר' אבינה בעא קומי ר' מנא, רבן גמליאל כמאן דמר מותר לשחררו? אמ' ליה, כל גרמה אמרה שאסור לשחררו, די לא כן, {היו} >היה<²⁴⁵ לו לשחרר משעה ראשונה (כתובות ג, י [כח ע"א], 972 ש' 24 ומקבילה)

במספר מקומות 'כל גרמה אמרה' בא אחרי הצעה שנוסחה באופן טנטטיבי.²⁴⁶ בדרך כלל²⁴⁷ התלמוד מסביר אחרי המונח מדוע 'כל גרמה אמרה' היפוכה של הדעה שהובאה לפני כן. הסבר

אילו יש' <ראל> ובהמה שהיו דרים בחצר, שמא אין הבהמה אוסרת? [...] מתיב ר' אליעזר בן יעקב לרבנין, אילו יש' <ראל> ובהמה שהיו דרין בחצר, מה הבהמה אוסרת [...] גיטין א, א (מג ע"ב), 1055 ש' 15: 'מתיב ר' לעזר (הנזכר במשנה, גיטין א, א') לרבנן, כמא דאית לכוין המביא גט [...] אף אנא אית לי' (אך דוק, במקומות אלה הטיעונים המיוחסים לתנאים אינם מצוטטים על ידי אמוראים, כמקובל אצל 'כך משיב').

243 ראה הצורות השונות שנרשמו באלת"י א, עמ' 788–789, ושם ד, עמ' 633–634. במקומות ספורים אפשר ש'כל גרמה אמרה' הוא שיבוש במקום 'כל עמא מודיי'; ראה מוסקוביץ, בירורי ירושלמי, עמ' 164–165 (בקשר לכתובות יא, ד [לד ע"ג], 1006 ש' 28–29) ולהלן הערה 248.

244 'כל גרמה אמרה' דומה קצת ל'איפכא מסתברא' בבבלי, אולם לאור ההבדלים בין שני המונחים נמנעתי מלציין בפנים כמונח מקביל.

245 התיקון הוא על פי המקבילה, וכן מתבקש מצד העניין.

246 לכן באים לפעמים ביטויים כגון 'ר' פלוני בעא' (דוגמה 2 לעיל), 'סבר מימר' (שביעית ח, ג [לח ע"א], 205 ש' 43) ו'מסתברא' (קידושין ג, יב [סד ע"ג], 1175 ש' 20) לפני 'כל גרמה אמרה'.

247 אולם ראה מעשרות ה, ז (נב ע"א), 282 ש' 29 ומקבילות: 'אין מרובע מששת ימי בראשית. והא תנינן, גופה שלבהרת כגריס הקיקלי מרובע! [...] – כל גרמה אמרה לית היא מרובע, ולמה תנינן ('מרובע')? דירבענה היא'. ברם נראה שכאן לא היה צורך בהסבר מדוע 'כל גרמה אמרה', מכיוון שהיסוד לדחיית הדעה הקודמת הוא פשוט: המשנה לא הייתה צריכה להזכיר 'מרובע' בקשר לגריס הקיקלי, אלא אם כן אין זה מצבו הטבעי. (מצויות כנראה דוגמאות אחרות של 'כל גרמה אמרה' שבהן אין הסבר אחרי המונח, אולם דוגמאות אלו בעייתיות גם מבחינות אחרות, ולכן אין להסיק מהן דבר בנוגע לענייננו.)

זה יכול להיות מבוסס על עיון טקסטואלי או הגיוני במקור שהובא כראיה לדעה הקודמת, כבדוגמאות דלעיל, או על מקור ספרותי אחר המובא בהמשך.²⁴⁸

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

אין מונחים אחרים בירושלמי המתחלפים ב'כל גרמה אמרה' או המתפרשים כמוהו.

כל עמא מודיי²⁴⁹ ('כל עמא מודיי',²⁵⁰ 'כל עמא מודיי'²⁵¹) – 'כל העולם מודה'. נפוץ.

ספרות – אלת"י ד, עמ' 188–190; הז'ד, חכמים, עמ' 247–248; זוסמן, מבוא, עמ' לג הערה 220; זוסמן, שקלים, עמ' 24 הערה 72, 31; לויאס, דקדוק, עמ' 182; ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 504; מוסקוביץ, בירורי ירושלמי, עמ' 165–166; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 15 הערה 7; מילר, חכמים, עמ' 242; סוקולוף ויהלום, שירת בני מערבא, עמ' 274; פרידמן, אנא מן יומי, עמ' 208; פרידמן, קטע, עמ' 24; פרנקל, מבוא הירושלמי, יא ע"א; רטנר, אהבת ציון וירושלים, שקלים, עמ' 27

'כל עמא מודיי' מציין ששני בעלי פלוגתא²⁵² מודים בקשר לעניין מסוים, אף על פי שהיה מקום לחשוב שיחלקו בעניין זה, על דרך 'כולי עלמא לא פליגי' בבבלי, כגון:

1. [משנה: 'הבא על יבמתו בין שוגג בין מזיד בין באונס [...] אחד המערה ואחד הגומר קנה'.] שמואל אמ', [לא קנה אלא] בדברים האמורים בפרשה – לירש ניכסי המת [...] ולהתיר צרתה לשוק. ר' יוחנן אמ', קנה כל הדברים. אמ' ר' יצחק בר אלעזר, מה פליגין, בשהערה בה, אבל אם גמר את הביאה, כל עמא מודיי שקנה בכל הדברים (יבמות ו, א [ז ע"ב], 857 ש' 24)

248 ראה כתובות א, א (כה ע"א), 955 ש' 9 (אמנם המונח, יחד עם שאר המשפט שבו הוא נמצא, בא בהגהת המגיה, אך קרוב לוודאי שמשפט זה נשמט מגוף כ"ל על ידי הרומות; עיין שם). – במקום אחד נראה ש'כל גרמה אמרה' מבוסס על שיקולים מצד הסברה שאינם קשורים לתוכנו של המקור הנידון, ולפי זה יתפרש הביטוי במובן: 'כל עצמו של [העניין הנידון]', ולא 'כל עצמו של [המקור הנידון]'; ראה ע"ז ה, י (מה ע"א), 1409 ש' 7–8. אך שמא הגרסה כאן משובשת (אולם היא מקימת על ידי מובאות באור זרוע וברשב"א; ראה הנסמן אצל ח' סולוביצ'יק, היין בימי הביניים, ירושלים תשס"ח, עמ' 396–397), וצ"ל 'כל עמא מודיי' במקום 'כל גרמה אמרה' (ראה לעיל הערה 243); ועדיין צריך עיון.

249 לצורה 'מודיי' ראה קוטשר, מחקרים בארמית גלילית, עמ' 28–29 (=מחקרים בעברית ובארמית, עמ' קצד–קצה).

250 כגון ברכות ו, ה (י ע"ג), 53 ש' 30 ושבת טז, ב (טו ע"ד), 438 ש' 36. לפעמים התיבה האחרונה כתובה 'מודיי', כגון נזיר א, ב (נא ע"ב), 1098 ש' 31, 45, 46 ושם ה, ד (נד ע"א), 1113 ש' 43. לצורה זו ראה ערך 'אוף ר' פלוני מודיי', הערה 83.

251 כגון ביכורים ג, ו (סה ע"ד), 362 ש' 4, 9 וכתובות ד, ב (כח ע"ב), 973 ש' 32. במספר מקומות שבהם כ"ל גורס 'מודי', כ"א גורס 'מודיי' או 'מודיי'; ראה שם, עמ' 84, 86, עמ' 90, 12–13, עמ' 103, 113, ובאפאראט בכל המקומות הללו. ראה גם זוסמן, מבוא, עמ' לג, הערה 220.

252 ופשיטא אפוא שהלשון 'כל עמא' – 'כל העולם'! – אינו מתפרש כאן באופן מילולי; השווה למשל פרנקל, מבוא הירושלמי, יא ע"א, והז'ד, חכמים, עמ' 247–248.

2. ר' יוחנן אמ' מביא וקורא ('ביכורים בזמן שהיובל נוהג'), ר' שמעון בן לקיש אמ' אינו מביא ו(אינו) קורא. אמ' ר' לעזר ביר' יוסי קומי ר' יוסי, כל עמא מודיי שהוא מביא. מה פליגין? בקרייה: ר' יוחנן אמ' מביא וקורא, ר' שמעון בן לקיש אמ' מביא ואינו קורא (גיטין ד, ט [מו ע"ב], 1071 ש' 33)

3. [משנה: 'כוורת דבורים, ר' אליעזר או' הרי הוא כקרקע וכותבין עליה פרוזבול [...] וחכמ' אומ' אינה כקרקע ואין כותבין עליה פרוזבול'.] מה נן קיימין? אם במחברת לקרקע, כל עמא מודיי שהיא כקרקע! אם בנתונה על גבי שתי יתידות, כל עמא מודיי {שאינן} <שאינה>²⁵³ כקרקע! אלא כי נן קיימין, במונחת על גבי קרקע (שביעית י, ז [לט ע"ד], 215 ש' 39-40)

'כל עמא מודיי' בא בשלוש מסגרות עיקריות (ולעתים רחוקות גם במסגרות אחרות²⁵⁴): (א) אחרי שמחלוקת שנזכרה לפני כן צומצמה למקרה מסוים, בלשונות כגון 'מה פליגין'²⁵⁵ (שיכול לבוא לפני 'כל עמא מודיי' או לאחריו) וכדומה,²⁵⁶ בא 'כל עמא מודיי' כדי לציין שבמקרה המוצע על ידי המונח יסכימו בעלי הפלוגתא, כבדוגמה 1 לעיל; (ב) כדי לסמן תפנית חדשה בהבנת המחלוקת שנזכרה לפני כן, שבניגוד לאמור לעיל, אין מחלוקת בין בעלי הפלוגתא בנוגע למקרה שהוצע על ידי המונח, כבדוגמה 2 לעיל;²⁵⁷ (ג) אחרי 'מה אנן קיימין', במסגרת בחינת היקפה של מחלוקת שנזכרה לפני כן; אזי 'כל עמא מודיי' עשוי לבוא פעמיים בזה אחר זה, כדי לציין שאין מחלוקת במקרה שצוין על ידי המונח, ועל כורחנו יש להעמיד את המחלוקת במקרה אחר, כבדוגמה 3 לעיל.²⁵⁸

הסגנון הרגיל אצל 'כל עמא מודיי' הוא: 'כל עמא מודיי [ש] - [הדין הוא כמפורש להלן]; רק לעתים נדירות מצאנו סגנונות אחרים.²⁵⁹

253 התיקון הוא על פי כ"ר וכ"ס.

254 כגון להציע מחלוקת חדשה שלא נזכרה לפני כן כסוגיה, כדי לציין שמחלוקת זו אינה מתייחסת למקרה המוצע על ידי המונח (ראה ביצה ג, ז [סב ע"ב], 694 ש' 41: 'אמ' ר' מנא, כל עמא מודיי מינפוח שרי; [ל]מיחבט - ר' חיה רבה ור' שמעון בר', חד אמ' אסור, וחורנה אמ' מותר'), או כדי לענות בשלילה על השאלה אם יש מחלוקת בעניין מסוים, הדומה לעניין אחר שיש בו מחלוקת (ראה גיטין ז, ג [מח ע"ד], 1085 ש' 11: 'אף בהבקר כן, שדי מובקרת מעכשיו לאחר ל' יום? על דעת' [ור' מובקרת, על דעת' דרבנין אינה מובקרת. אף בהקדש כן? - כל עמא מודיי, אמירתי לגבוה כמסירתי להדיוט']). כמו כן נראה שלפעמים המונח מתרץ קושיה שלא במסגרת צמצום מפורש של תחולת מחלוקת; ראה שבת ז, ב (י ע"ב), 410 ש' 6 ושם טז, ב (טו ע"ד), 438 ש' 36 (ועדיין צריך עיון קצת).

255 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; חגיגה ב, ג (עח ע"א), 788 ש' 44; נדרים א, ד (לו ע"א), 1022 ש' 27.

256 כדוגמת 'הדא דתימר' (כגון דמאי ב, א [כב ע"ד], 122 ש' 41), '[ב]... נחלקר' (יבמות טו, ה [טו ע"א], 899 ש' 35 ומקבילות); '[ב]... פליגין' (סנהדרין א, א [יח ע"ב], 1265 ש' 18, 23), 'לא אמר אלא' (חגיגה ג, ב [עט ע"ב], 796 ש' 30; ולגופם של דברים נראה שצריך להגיה שם כפי שהגיה רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 325).

257 כיוצא בזה ראה עוד פסחים ד, ט (לא ע"ב), 520 ש' 48, 49 וקידושין ד, ח (סו ע"א), 1185 ש' 13.

258 כיוצא בזה ראה למשל עירובין ו, ו (בג ע"ג), 480 ש' 37, 39; שקלים ב, ג (מו ע"ג), 608 ש' 15, 16; יבמות א, ב (ב ע"ד), 832 ש' 34; ב"ב ח, ח (טז ע"ב), 1255 ש' 35-37.

259 ראה שבת ז, ב (י ע"ב), 410 ש' 6 ('כל עמא מודיי להדא דר' אימי'), ודומה לסגנון זה בב"ק ו, ז (ה ע"ג), 1204 ש' 7 ('כל עמא מודי על הדא דר' יוסי' - ודומה לזה גם בכ"א, עמ' 23 ש' 78, 'על הדא דר' יהודה', וכן צ"ל).

'כל עמא מודיי' יכול להתייחס חן למחלוקות תנאים²⁶⁰ והן למחלוקות אמוראים.²⁶¹ בדרך כלל 'כל עמא מודיי' אינו מלווה בהסבר מדוע החכם הנזכר יודה לחברו במקרה הנידון.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד נראה ש'כל עמא מודיי' מתחלף ב'אף ר' פלוני מודיי',²⁶² ונראה ששני המונחים קרובים מצד משמעותם, ואולי אף נרדפים.

'כל עמא מודיי' מתחלף על ידי גיוון המינוח במונחים *הכל מודין²⁶³ ו*דברי הכל.²⁶⁴ עם זאת, ברור ש'הכל מודין' ו'כל עמא מודיי' אינם נרדפים: 'להכל מודין' שימושים שבדרך כלל²⁶⁵ אינם קיימים אצל 'כל עמא מודיי' (כגון ציון נקודת הסכמה בין בעלי פלוגתא שלא במסגרת בירור תחולת מחלוקתם באחת הדרכים שצוינו לעיל²⁶⁶).

במקום אחד 'כל עמא מודיי' מתחלף ב*'לית כל עמא מודיי'²⁶⁷ (ביטוי יחידאי בירושלמי), אולם אפשר שאין כאן חילוף אמתי אלא שיבוש, שנוצר עקב השמטת סופרים מכנית של התיבה 'לית'. ואמנם נראה שצורות אלו אינן נרדפות, שכן 'לית כל עמא מודיי' בא במסגרת שאלה רטורית (כפי שמתאים מצד לשון המונח), ולא במסגרת הצעת פרשנות רגילה, כמקובל אצל 'כל עמא מודיי'.

במקום אחד 'כל עמא מודיי' מתחלף ב'כל עמא ידעין',²⁶⁸ אולם מסתבר שאין כאן חילוף אלא שיבוש, וכי הגרסה הנכונה בסוגיה זו היא 'כל עמא ידעין'.²⁶⁹ לפעמים המונח 'פשיטא דא מילתא' מנגיד עניין שלגביו אין מחלוקת (העניין ש'פשיטא') לעניין שקיימת לגביו מחלוקת,²⁷⁰ ואזי הוא מתפרש באופן הדומה קצת ל'כל עמא מודיי'.

260 ראה למשל ברכות ו, ד (י ע"ג), 52 ש' 30; עירובין ו, ב (כג ע"ב), 479 ש' 1; נדרים א, ד (לו ע"א), 1022 ש' 27.
261 ראה למשל דוגמאות 1, 2 לעיל.

262 ראה ב"ב ח, ח (טז ע"ב), 1255 ש' 35-37 ('כל עמא מודיי'), לעומת המקבילה בגיטין א, ו (מג ע"ד), 1057 ש' 50-1058 ש' 1 ('אף רבן גמליאל מודיי'); אך דוק, ניסוח שתי הסוגיות שונה, והדברים מיוחסים לחכמים שונים בשני המקומות, על אף הקרבה התוכנית בין הסוגיות.

263 ראה דמאי ז, י (כו ע"ג), 144 ש' 27 ('כל עמא מודיי') לעומת שם, ש' 26 ('הכל מודין').

264 ראה קידושין א, ה (ס ע"ג), 1152 ש' 22 (שני המונחים).

265 אך ראה לעיל הערה 254.

266 ראה למשל פאה ב, ו (יז ע"א), 90 ש' 8 ומקבילה: 'ר' זעירא בשם שמואל, אין למידין לא מן ההלכות ולא מן ההגדות ולא מן התוספות [...] ר' חנניה בשם שמואל, אין למידין מן ההודיה. הכל מודין שאין למידין מן המעשה; וראה ביתר הרחבה בערך *הכל מודין'.

267 ראה ב"מ ב, ה (ח ע"ג), 1218 ש' 41: 'אפי' כמאן דמר גזילו שלגוי אסור, כל עמא מודיי שאבדתו מותרת', אולם בכי"א שם, עמ' 48 ש' 48-49: 'ואפי' [...] לית כל עמה מודיי שאבדתו מותרת?'.

268 ראה קידושין א, ה (ס ע"ג), 1152 ש' 22 - 'כל עמא מודיי', וכעין זה במקבילה בב"ב ח, ה (טז ע"ב), 1254 ש' 26-27 ('כל עמא מודי'), אולם בכי"א עמ' 101 ש' 71-72, [...] מא ידעין'.

269 נראה ששיבוש דומה מצוי גם במקום אחר בירושלמי; ראה קידושין א, ב (נט ע"ב), 1144 ש' 5-6, והשווה רבינובין, שערי תורת א"י, עמ' 451, שהגיה 'ידעין' תחת 'מודיי' בסוגיה זו.

270 עיין ערך 'פשיטא דא מילתא', ליד הערה 29.

עם זאת, ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, לא רק מפני שאין זו הוראתו היחידה של 'פשיטא דא מילתא', אלא גם מפני שאין בקביעת ה'פשיטא דא מילתא' כשלעצמה לרמוז שאכן קיימת מחלוקת בנוגע לעניין דומה, כמקובל אצל 'כל עמא מודיי'.

כמה דתימר²⁷¹ / כמה דר' פלוני²⁷² אמר²⁷³ (תמן) ('כמה דאת אמר'²⁷⁴, 'כמה דתמר'²⁷⁵, 'היך מה²⁷⁶ דאת אמר'²⁷⁷) – 'כמו שאתה אומר' ('כמו שר' פלוני אומר'). נפוץ.

ספרות – אלת"י א, עמ' 843-842 ('כמה דר' פלוני / דהוא אמר'), 862-860, 863-862 ('כמה דתימר תמן'); שם ד, עמ' 713-712; שם ח, עמ' 625-624 ('כמה דתימר תמן'); אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 27; אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 358 הערות 5, 6, 364 הערה 8; אפשטיין, מדרוקי ירושלמי, עמ' 38-39 (=מחקרים, עמ' 307-308); בכר, טרמינולוגיה, עמ' 52, 85, 248; גולדשטיין, מונחי קישור, עמ' 1-3; גינצבורג, פירושים וחיידושים, ד, עמ' 61; זוסמן, מאה שנים, עמ' 26; זוסמן, מבוא, עמ' 182; ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 249, 276; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 86, 103 הערה 13; מוסקוביץ, סברה תלמודית, עמ' 248; מוסקוביץ, סוגיות מוחלפות, עמ' 43 הערה 157, 45 הערה 174; מלמד, פרקי מבוא, עמ' 315; ניר, נזיר ספ"ג, סח ע"ב, ד"ה כמה דתימר תמן; רבינוביץ, לצורתו הקדומה, עמ' 89 הערה 45; רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 28

ל'כמה דתימר' שתי הוראות עיקריות:

א. במקומות רבים 'כמה דתימר' מציע היסקים, בניחותא או בתמיהה, לאור מקור ספרותי או דעה אחרת הבאים אחרי המונח, על דרך 'כשם ש[...]' כך [...]²⁷⁸, כגון:

- 271 קרוב לוודאי שצורה זו היא משנית (השווה למשל רוזנטל, ירושלמי נזיקין, עמ' יח, הערה 29), והצורה הנכונה היא 'כמה דאת אמר' / דתמר' וכדומה, אולם קבענו צורה זו בפנים מפני שהיא הצורה הנפוצה ביותר.
- 272 המונח בא גם בצורות כמו 'כמה דו אמר', 'כמה דאינון אמרין' וכדומה, אלא שלצורך הדיון כאן התייחסתי לכל הצורות הללו כאל וריאציות על צורת היסוד 'כמה דתימר' / דר' פלוני אמר'.
- 273 מצאנו גם צורות כמו * 'כמה דר' פלוני מדמה/מהשני/עבד'. צורות אלו יידונו בערכים משלהם.
- 274 ראה למשל דוגמה 2 להלן ('כמה דאת מר'); ברכות א, א (ב ע"ג), 2 ש' 23; יבמות טו, א (יד ע"ג), 896 ש' 37. לעתים 'דאת' קוצר כ'דא', כגון ברכות ה, א (ח ע"ד), 42 ש' 30, 32 (בשני המקומות הללו 'אמר' בסוף המונח נמחק בטעות על ידי המגיה, שכנראה הבין את 'דא' כקיצור של 'דאמר') ושביעית ד, י (לה ע"ג), 192 ש' 39, והשווה אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 358, ליד הערה 5.
- 275 צורה זו מזדמנת בעיקר בקטעי גניזה (ראה למשל שרידי הירושלמי, עמ' 55 ש' 14, 74 ש' 30, 108 ש' 12), אולם לפעמים היא באה בעדים אחרים, כגון כ"ר (כגון ברכות ה, א [ח ע"ד], 42 ש' 29 ושם ז, ב [יא ע"ב], 56 ש' 44) וקטע זוסמן (עמ' 84 ש' 11). מסתבר שיש לנקד צורה זו דתמר; השווה למשל אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 358 הערה 5, 364 הערה 8; רוזנטל, ירושלמי נזיקין, עמ' יח, הערה 29.
- 276 לפעמים גם '(ה)כמה'. על צורה זו ראה גם ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 6 (בביטוי 'כמה/הכמה דר' פלוני מדמי'), 249, 276, אולם ראה לעומתו אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 358, הערה 6, ונראה שהעיקר בזה כדעת ליברמן.
- 277 ראה למשל דוגמה 3 להלן; ברכות א, א (ב ע"ג), 3 ש' 39-40; ע"ז א, א (לט ע"ב), 1375 ש' 30. מעניין לציין שפרט למקום אחד (עירובין ב, א [כ ע"א], 461 ש' 6), זהו הכתיב היחיד המזדמן במסכת עירובין (והמונח מצוי הרבה במסכת זו). אינני יודע מה פשר תופעה זו.
- 278 ואמנם במקום אחד שני הביטויים הללו מתחלפים; ראה ברכות ז, ב (יא ע"ב), 56 ש' 44 (כגרסת כ"ר ועוד שם [כמה דתמר]; ראה למשל אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 364, הערה 8, וזוסמן, מאה שנים,

1. [משנה: 'ועוד זו היתה ירושלם יתירה על יונה ('בנה'), שכל עיר שהיא רואה ושומעת וקרובה ויכולה לבוא ('לירושלים') תוקעים בה, וביוונה לא היו תוקעים אלא בבית דין בלבד.] **היך מה דאת אמר בירושלם שכל עיר שהיא רואה ושומעת וקרובה ויכולה לבוא תוקעין בה, ואמר אף ביבנה כן! – ירושלם דבר תורה [...]** ויבנה מדבריהן (ר"ה ד, ב [נט ע"ב], 677 ש' 24)
  2. בעון קומי ר' יוסה, **כמה דאת מר בכלים ששבתו {בכל החצר} <בחצר>**²⁷⁹ מטלטלין אותן בכל החצר, ודכוותה כלים ששבתו במבוי מטלטלין אותן בכל המבוי? בשבת שאלון ליה ולא אגיבון, דלא הוה ר' יוסי אמר אלא כל מילה באתרה (שבת יט, א [טז ע"ד], 444 ש' 27 ומקבילה)
  3. [משנה: 'מבויי שהוא גבוה מעשרים אמה ימעט. ר' יהודה אומר אינו צריך.']. ר' יודה כדעתיה [...]. דתנינן תמן, וכן גשרים המפולשין מטלטלין תחתיהן בשבת, דברי ר' יודה [...]. **היך מה דתימר תמן ('בגשרים המפולשין') את רואה את המלתירה כילו יורדת וסותמת,**²⁸⁰ **אוף הכא ('במבוי') את רואה את התיקרה כילו יורדת וסותמת (עירובין א, א [יח ע"ב], 451 ש' 8–9 ומקבילה)**
  4. אילו ('ארון ומטפחות ספרים') שעשאן לשם חולין והקדישן מה הן? **כמ' דאת אמר תמן ('בבית כנסת') בנייה לשם חצר והקדישה קדשה, והכא, עשאם לשם חולין והקדישן קדש (מגילה ג, א [עג ע"ד], 763 ש' 14)**
  5. חלץ בתוך שלשה חדשים, מהו שתהא צריכה לאחר שלשה חדשים? נישמענה מן הדא: 'קטנה שחלצה תחלוץ משתגדיל' [...]. **כמ' דאת אמר תמן אע"פ שחלצה חולצת, והכא**²⁸¹ **אע"פ שחלצה חולצת (יבמות ד, א [ה ע"ג], 846 ש' 33)**
- כמה דתימר' בהוראה זו ממלא תפקידים מגוונים. כשהמונח מציע משפטים בתמיהה, אלה יכולים להיות (א) קושיות, כבדוגמה 1 לעיל; במקומות אחדים קושיות אלו באות בסגנון 'כמה דתימר [...]' ואמור אוף הכא כן' וכדומה;²⁸² (ב) בעיות, כבדוגמה 2 לעיל.²⁸³
- כש'כמה דתימר' מציע משפטים המתפרשים בניחותא, אלה יכולים להיות (א) קביעות המפרטות קביעות אחרות הבאות לפני המונח, כבדוגמה 3 לעיל.²⁸⁴ שימוש זה מצוי במיוחד
-
- עמ' 26) לעומת מקבילתו בב"ר צא, ג (מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 1112), 'כשם ש[...] כך [...]'.
 279 התיקון הוא על פי המקבילה, וברור מצד העניין שכן צ"ל (אלא שבמקבילה גם בהמשך 'בחצר', במקום 'בכל החצר' שלפנינו).
 280 בגוף כ"ל כאן כתוב 'היא דעתיה דר' יודה בסוכה', אולם מילים אלה נמחקו – בדין – על ידי סופר כ"ל (ואכן מילים אלו חסרות במקבילה), ומקורן באשגרה מלהלן, ש' 11.
 281 המגיה הוסיף כאן 'נמי', וברור שזוהי גרסה מוגהת המשקפת השפעה בבליית.
 282 ראה למשל דמאי ה, ט (כה ע"א), 135 ש' 12 ('ואמ' <אף> מן הדמאי על הדמאי כן'; ההשלמה כאן מוכרחת לאור סגנון הירושלמי, וכן הגיה הגר"א); ר"ה א, א (נו ע"ג), 661 ש' 45; יבמות י, א (י ע"ג), 875 ש' 10. וכן כשהמונח בא בסגנון 'כמה דתימר [...]' ודכוותה, כגון עירובין ג, ז (כא ע"ג), 469 ש' 31 (ועיין עוד בהמשך שם); סוכה ג, יג (נר ע"א), 648 ש' 37; ביצה ג, ד (סב ע"א), 693 ש' 41–42.
 283 ראה למשל דמאי ה, ד (כד ע"ד), 133 ש' 20; עירובין ז, א (כד ע"ב), 483 ש' 30; יבמות ה, א (ו ע"ד), 854 ש' 22 ('כמה דר' שמעון אר'). – קביעתנו שמדובר בבעיות במקרים אלה מבוססת על השימוש בלשון 'בעי' וכדומה כדי להציע את המשפטים הנדונים, וכן (ובעיקר) על התגובות למשפטים אלה בהמשך (עייין שם).
 284 ראה למשל כלאים ז, ד (לא ע"א), 167 ש' 14 ומקבילה (מפרט 'דברי הכל היא'); פסחים ז, ו (לד ע"ג), 539

כאשר המונח בא אחרי ביטוי אחר המציע השוואות, כדוגמת 'אתי' או 'ר' פלוני כדעתיה;²⁸⁵ (ב) משפטים המציעים פשיטת בעיה או תירוץ לקושיה, כדוגמה 4 (שם - פשיטת בעיה);²⁸⁶ (ג) הצעת היסקים במסגרת דיון פרשני-הלכתי במקור ספרותי, הנועד לפשוט בעיה או לתרץ קושיה הבאה לפני כן, כדוגמה 5 לעיל.²⁸⁷

'כמה דתימר' בהוראה זו יכול להציע ציטוטים או פרפרזות²⁸⁸ של מקורות תנאיים,²⁸⁹ אמוראיים או סתמיים.²⁹⁰ לעתים המונח מציע דרשה²⁹¹ או הסבר לשיטתו של חכם מסוים (לא רק פרפרזה של שיטה זו)²⁹² - בעיקר, כשהוא בא בצורה 'כמה דהוא / דר' פלוני אמר'. 'כמה דתימר' בהוראה זו מציע משפטים בני שני חלקים: החלק הראשון פותח ב'כמה דתימר' וממשיך בהצגת הנתון המשמש כיסוד להיסק, והחלק השני מציע את ההיסק עצמו. לכן הסגנון הרגיל אצל המונח בהוראה זו הוא: 'כמה דתימר - [לפעמים: 'ב'גבי' - [מקרה מסוים]]²⁹³ - [מקור או הנחת יסוד] - ואמור אופי הכא / והכא (אופי הכא) / ודכוותה (וכדומה)²⁹⁴ - [המסקנה המתבקשת]'. ברגיל היסוד להשוואה בין שני חלקי המשפט אינו מפורש בטקסט התלמודי, שכן מקורן של ההשוואות כאלו בסברה.

בכמה מקומות המונח בא בצורה 'כמה דתימר תמן'. במקרים כאלה המונח רגיל להציע דברים שנזכרו לפני כן בסוגיה ('תמן') שמקורם ככל הנראה מחוץ לסוגיה המקומית,²⁹⁵ כגון משנה

ש' 34 (מפרט 'עשו אותו'); יבמות ד, יב (ו ע"ב), 852 ש' 41 (מפרט 'אף [...] כן'); וראה בהערה הבאה.
285 ראה למשל ערך 'אתי', הערה 546; ערך 'כדעתיה', הערה 32; מוסקוביץ, אמרו דבר אהר, עמ' 112 ('אמרו דבר אחד'). כמובן, במקרים כאלה המונח רגיל לבוא בצורת 'כמה דר' פלוני אמר' ולא 'כמה דתימר', מכיוון שהוא משווה בין דבריו של חכם נקוב שם שנאמרו בהקשר מסוים לדבריו שנאמרו בהקשר אחר (או לדברי חכם אחר).

286 כיוצא בזה ראה עוד למשל כלאים ג, ז (כח ע"ד), 157 ש' 5, 7 ומקבילה ושביעית ז, ג (לז ע"ב), 202 ש' 24, 25 (פשיטת בעיות); יבמות ט, ו (י ע"ב), 874 ש' 25 וב"ב ח, ו (טז ע"ב), 1255 ש' 6 (תירוץ לקושיות).

287 כיוצא בזה ראה עוד למשל שקלים א, ה (מו ע"ב), 606 ש' 15; יבמות יג, יב (יד ע"א), 895 ש' 3; ב"ק ז, ה (ו ע"א), 1205 ש' 41. שימוש זה שונה כמובן מפשיטת בעיות רגילה באמצעות 'כמה דתימר' (ראה למשל דוגמה 4 לעיל), כי שם המונח מציע את פשיטת הבעיה במישרין, ואילו כאן פשיטת הבעיה מבוססת על מקור ספרותי הטוען פרשנות והרחבה (המוצעות בלשון 'כמה דתימר') כדי שיהיה ניתן לפשוט את הבעיה ממנו.

288 ציטוט - ראה למשל שביעית ד, ב (לה ע"ב), 190 ש' 36-37 ומקבילות ויבמות י, א (י ע"ג), 875 ש' 10. פרפרזה - ראה למשל דוגמה 5 ויבמות ח, ב (ט ע"ב), 868 ש' 35 ומקבילה.

289 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; דמאי ה, ט (כה ע"א), 135 ש' 12; יבמות י, א (י ע"ג), 875 ש' 10.
290 ראה למשל דוגמה 4 לעיל; מע"ש א, ג (נב ע"ד), 287 ש' 46; יבמות יג, יב (יד ע"א), 895 ש' 3 ומקבילה.

291 כגון נזיר ט, א (גז ע"ג), 11 ('כמה דאת אמר "איש" - מה ת"ל "איש", להביא הגויים שנודדין נדרים ונדרות כי' <ראל>, אמור אף הכא כן'); סוכה ג, יג (נד ע"א), 648 ש' 37; יבמות יב, ב (יב ע"ג), 887 ש' 3-4.

292 ראה למשל דוגמה 3 לעיל; שבת ג, ג (ה ע"ד), 384 ש' 31 ומקבילות; מעשרות א, ד (מט ע"א), 265 ש' 44 ומקבילה. לשימוש זה בלשון אמ"ר לצורתי, הרווח בשני התלמודים, ראה מוסקוביץ, סברה תלמודית, עמ' 274-280 ובנסמן שם.

293 למשל דוגמאות 1, 2 ('כמה דתימר בן...'); פאה א, ד (טז ע"ג), 86 ש' 44 ושבת ז, ב (ט ע"ג), 405 ש' 5-6 ('גבי').

294 ראה הדוגמאות לעיל, והשווה ערכי המונחים הנזכרים.

295 ראה למשל דוגמאות 3-5 לעיל.

ממקום אחר, אולם לעתים לשון זה מציע דברים 'מעלמא', שלא הובאו לפני כן בסוגיה.²⁹⁶ נראה אפוא שאין הבדל עקרוני בין 'כמה דתימר' ל'כמה דתימר תמן', ואכן אפשר שלפנינו שתי צורות חלופיות של אותו מונח.²⁹⁷ ואמנם, יש ששתי הצורות מתחלפות,²⁹⁸ אם כי אפשר שאין כאן חילופים אמיתיים, אלא שיבושים, וכי התיבה 'תמן' נשמטה (או נוספה) מחמת טעות סופרים בחלק מעדי הנוסח.

ב. במקומות אחדים המונח מציע פסוק או מקור ספרותי אחר כסימוכין לפירוש המוצע לפניו, ובמקרים כאלה המונח מתפרש כמו 'שנאמר' או 'כמה שנאמר' (וכדומה), כגון:

6. כת'יב <'בסוכות תשבו', ואין 'תשבו' אלא תדורו, כמ' דא' אמר 'וירשתם אותה וישבתם בה' (סוכה ב, י [נג ע"ב], 644 ש' 33)

7. שלשה דברים מבטלין את הגזירה קשה, ואילו הן: תפילה וצדקה ותשובה. ושלשתן בפסוק אחד: 'ויכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם [...] ויבקשו פניי', זו צדקה, כמה דאת אמר, 'אני בצדק אחזה פניך' (תעניות ב, א [סה ע"ב], 712 ש' 14 ומקבילה)

בדרך כלל 'כמה דתימר' בהוראה זו מציע פסוקים - על פי רוב, בלי דרשות נלוות - אולם במקומות ספורים הוא מציע מקורות שאינם פסוקים.²⁹⁹ הסימוכין שמציע המונח במקרים כאלה יכולים לשקף פרשנות למקורות הנידונים בדרך הפשט או בדרך הדרש.³⁰⁰ במקומות מספר 'כמה

296 ראה למשל יבמות י, א (י ע"ג), 875 ש' 10 (מפנה למשנה, יבמות ג, י; שבת יג, ג (יד ע"א), 430 ש' 18 (מפנה להלכה 'מעלמא', מעין המצוי בתוספתא, פסחא ה, ז [מהדורת ליברמן, עמ' 169]); כתובות ג, ד (כז ע"ג), 970 ש' 8 (וראה רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 382).

297 דברים אלה אמורים רק כש'כמה דתימר' (תמן) מתפרש במשמעות הנידונה כאן, ולא כשהוא מתפרש בהוראה השנייה הנידונה בערך זה.

298 ראה פסחים ז, ו (לד ע"ג), 539 ש' 34; בכ"ל 'כמה דתימר' תמן, אולם בקטע לוינגר, עמ' רעד ש' 12, רק 'כמה דתמר'; שקלים ג, א (מז ע"ב), 611 ש' 43 - לפנינו 'כמה דא(מ)ת' אמר' (התיקונים הם משל הסופר), אולם בשרידי הירושלמי, עמ' 127 ש' 14, 'כמא (!) דתמר תמן'.

299 כגון יבמות ז, א (ח ע"א), 861 ש' 35, שם נראה שהמונח מציע לשון דיבור ('ר' חיה בר אדא בעא קומי ר' מנא, מהו עבדי מלוג? אמ' ליה, כמה דאת אמר מליג מליג; אך דוק, כאן הסגנון שונה מן המקובל אצל 'כמה דתימר'; ראה להלן, והשווה אפשטיין, מדרוקי ירושלמי, עמ' 39 = מחקרים, עמ' 308); שבת ה, ב (ז ע"ב), עמ' 392 ש' 32, שם המונח מציע משנה ('מאן דמר שחזות, כמ' דתימ' "אין משחזין את הסכין"; אך יושם לב, שלעיל ש' 31 המונח מציע פסוק [במהדורת האקדמיה לא ציינו שהמילים 'אין משחזין את הסכין' הן מובאה מן המשנה, ביצה ג, ז]; שבת ו, ד (ח ע"ב), 398 ש' 19 (מוסב על דברי המשנה, שם): 'שלטוניה, כמ' דאת אמ' "שביס שלסבכה"' (מובאה ממשנה נגעים יא, יא); גם בסוגיה זו יש כמה היקרויות של 'כמה דתימר' שבהן המונח מציע פסוקים (ראה למשל שם, ש' 14, 18, 19), כמקובל אצל 'כמה דתימר' בהוראה הנידונה כאן.

300 על דרך הפשט - ראה למשל דוגמה 6 לעיל וחגיגה ב, א (עז ע"ג), 785 ש' 28-29; על דרך הדרש - ראה למשל דוגמה 7 ויומא ז, ה (מר ע"ב), 594 ש' 32; וכמוכן, ההבחנה בין פשט ודרש במקרים כאלה אינה תמיד ברורה כל צורכה.

דתימר' בהוראה זו מציע תמיכה לפרשנות לקסיקלית שהוצעה לפני המונח,³⁰¹ ובמקרים רבים המונח מציע פרשנות למקורות תנאיים.³⁰²

לפעמים 'כמה דתימר' בא במסגרת דרשת פסוק הנפתחת בדרשת פסוק אחד, ובהמשכה מובאים הסימוכין לדרשה זו מפסוק אחר, המוצע על ידי המונח.³⁰³

הסגנון המקובל אצל המונח בהוראה זו הוא: 'העניין המתפרש או הקביעה הנדונה' - [פירוש] - כמה דתימר - [מקור המובא כסימוכין לפירוש], כבדוגמאות דלעיל.

'כמה דתימר' בהוראה זו בא תמיד בסגנון 'כמה דתימר', ולא בסגנון 'כמה דתימר תמן'. ומובן מאליו, שהוראה זו של המונח אינה קיימת אצל צורות אחרות של הביטוי, כגון 'כמה דר' פלוני/ דהוא אמר'.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

קשה להצביע על חילופים ברורים בין 'כמה דתימר' בהוראתו הראשונה למונחים אחרים.³⁰⁴ נראה ש'כמה דתימר' בהוראתו השנייה מתחלף במונחים אחרים להצעת פסוקים, כגון 'מה טעמא' (חילוף על ידי קונפליציה),³⁰⁵ וכן 'שנאמר' ו'דכתיב' (במקבילות במדרש).³⁰⁶ ואכן

301 ראה למשל דוגמה 6 לעיל; ברכות א, א (ב ע"ג), 3 ש' 39-40; סוטה ב, ה (יח ע"ב), 916 ש' 36. כמובן, אינני מתכוון לומר שפרשנות כזו הולמת בהכרח את פשוטם של המקורות הנדונים (הן המקור שעליו מוסב 'כמה דתימר' והן המקור ש'כמה דתימר' מציע כתימוכין), אלא רק שפרשנות זו מתייחסת לפירושן של מילים סתומות.

302 ראה למשל דוגמה 6 לעיל (והשווה למקבילה החלקית בספרא אמור פרק יז, ה [מהדורת וייס, קג ע"א]), והדוגמאות שציין אפשטיין, מדקדוקי ירושלמי, עמ' 39 = מחקרים, עמ' 308.

303 ראה למשל דוגמה 7 לעיל; תעניות ד, ח (סט ע"א), 736 ש' 16, 18, 20 (בפעם האחרונה - בהגהת המגיה); הוריות ג, ז (מח ע"ב), 1429 ש' 40.

304 לחילוף בין 'כמה דתימר' בהוראה זו ללשון 'כשם' [...] כך' (שאמנם קצת קשה להגדירו כמונח) ראה לעיל הערה 278. כמו כן מתחלף 'כמה דתימר' במקום אחד בלשון 'מה' [...] (בהנחה שאין כאן שיבוש); ראה כתובות ג, א (כז ע"ב), 967 ש' 50 ('כמה דתימר' תמן בעדים זוממין משלמין'), לעומת מקבילתו בתרומות ז, א (מד ע"ג), 241 ש' 31 ('מה עדים זוממין משלמין'). - במקום אחד נראה במבט ראשון ש'כמה דתימר' מתחלף ב'איתא חמי'; ראה מגילה א, ד (ע ע"ב), 741 ש' 42 ('כמה דאת אמר'), לעומת לעיל שם ה"ג, ש' 30 ('איתא חמי'). ברם מסתבר שהקושיים במקומות אלה מעט שונות, ולכן ספק אם באמת יש כאן גיוון המינוח. ועוד, שאפשר ששני המונחים נובעים מעריכות שונות של החומר התלמודי; ראה מוסקוביץ, סוגיות מוחלפות, עמ' 44-47, ובספרות שצוינה שם.

305 ראה כ"ד לברכות ה, א (ח ע"ד), 42 ש' 33: 'ומה טעמכמה [הכול נראה כמילה אחת!] דתמר "והנה רכב אש"'.³⁰⁶

306 ראה ברכות ד, א (ז ע"א), 32 ש' 26-27, 28, ושם ז ע"ב, ש' 30-31 ('כמה דתימר'), לעומת המקבילה בב"ר סח, ט (מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 779 ש' 1, 2, 4); אך יושם לב, שבכ"ז 30 כתוב 'הכ' דת' (= 'הכמה דתמר') בפעם הראשונה (בשאר עדי הנוסח שבמהדורת תיאודור-אלבק כתוב 'שנ' בפעמים האחרות); ר"ה ג, ח (נט ע"א), 676 ש' 20, 22 ('היך מה דאת אמר'), לעומת מקבילתו באיכה רבה, פתיחתא ב (מהדורת בובר, ב ע"א), 'שנאמר'. וראה גם תעניות ב, א (סה ע"ב), 712 ש' 14 ומקבילה ('כמה דתימר'), לעומת המקבילה בפסיקתא דרב כהנא, ביום השמיני עצרת, ג (מהדורת מנדלבוים, עמ' 425), 'דכתיב'.

נראה ש'כמה דתימר' בהוראה זו קרוב מאוד, ואולי אף נרדף ממש, ללשונות אחרים להצעת פסוקים.³⁰⁷

ראה גם: ואמור אוף (הכא), והבא (אוף הכא), ודכוותה

כן³⁰⁸ אמר ר' פלוני - 'כך אמר ר' פלוני'. מצוי.

ספרות - אלת"י ד, עמ' 733³⁰⁹

'כן אמר ר' פלוני' מציע מימרה אמוראית שמטרתה להכריע בנוגע לעניין שלגביו שורר חוסר ודאות, על דרך 'הכי אמר ר' פלוני' בבבלי, כגון:

1. ר' אבדמא דציפורין בעא קומי ר' מנא, איכן הוא אומרה ('לתפילת רחם בתשעה באב')? אמ' ליה, ואדיין את לזו? כן אמ' רב ירמיה בשם רב, כל דבר שהוא לבא אומרו בעבודה, כל דבר שהוא לשעבר אומרו בהודייה ('וזו תפילה להבא') (תעניות ב, ב [סה ע"ג], 714 ש' 41)
2. ר' לעזר ביר' חגי הוה מסמך לר' מנא, חמא לחד ארמאי מקטע מן סוסיה ומפיק לברא. אמ' ליה, הדא היא דאמ' ר' יוחנן, הנמצא ביד גוי כנמצא בפלטיא ('שמותר')? - אמ' ליה, כן אמ' ר' יוסי רבי, והן ('שהנמצא ביד גוי כנמצא בפלטיא') שראו אותו יוצא ממקילין של יש'ראל < (שקלים ז, ה [נ ע"ג], 629 ש' 24)

'כן אמר ר' פלוני' מציע תשובות לבעיות,³¹⁰ תירוצים לקושיות,³¹¹ וכן הכרעות בקשר למקרים שלגבם שורר חוסר ודאות או שדינם נראה טנטטיבי או בלתי ברור מסיבה אחרת.³¹²

307 והשווה מלמד, פרקי מבוא, עמ' 315, שהשווה בין 'כמה דתימר' ל'וכן הוא אומר'. עם זאת, ברור ש'כמה דתימר' אינו נרדף למונחים הנזכרים, מכיוון שהמונח בירושלמי עשוי להציע גם מקורות שאינם פסוקים (ראה לעיל הערה 299).

308 כך הכתיב כמעט בכל מקום, אולם ראה מע"ש ד, ב (נר ע"ד), 298 ש' 35 (בהגהת המגיה): 'הכין'.

309 אולם לא כל הדוגמאות בערך זה שייכות למונח שלנו (עיין שם).

310 ראה למשל יבמות יא, ב (יא ע"ד), 882 ש' 40; סוטה ז, ד (כא ע"ד), 935 ש' 9; גיטין ה, ד (מז ע"א), 1075 ש' 32.

311 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; מגילה ג, ה (ער ע"ב), 765 ש' 42; יבמות טז, ו (טז ע"א), 904 ש' 9.

312 כגון 'כן אמ' ר' יוחנן' הבא אחרי 'אתא' (י) עובדא קומי ר' אימי' (פאה ג, ט ו' ע"ד), 94 ש' 26; אחרי מחלוקת, כדי להכריע בה (ערלה ב, א [סא ע"ד], 337 ש' 26); אחרי דחיית שלב קודם בסוגיה על סמך סברה (חגיגה ב, ז [עז ע"ג], 792 ש' 8); אחרי פגישה עם חכם, כשציפו לשמוע מוצא פיו בנוגע לעניין חדש (ברכות ב, ג וה ע"א), 19 ש' 24).

לפעמים מימרות 'כן אמר ר' פלוני' חולקות על האמור לפניהן ודוחות אותו,³¹³ אולם במקומות ספורים מימרות אלו מאששות דברים המופיעים לפניהן.³¹⁴ הסגנון הרווח אצל 'כן אמר ר' פלוני' הוא: 'מקרה או מצב בעייתי שדן בו חכם מסוים] – אמר ליה ר' פלוני, כן אמר ר' אלמוני³¹⁵ (לפעמים: ר' אלמוני בשם ר' פלוני)³¹⁶ – [מימרה העוסקת בעניין הנידון].

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

אפשר ש'כן אמר ר' פלוני' מתחלף ב'לא כן אמר ר' פלוני' במקום אחד, אולם ספק אם מדובר בחילוף אמתי.³¹⁷ הלשון 'אתא ר' פלוני' מציע מימרות באותן הנסיבות שבהן 'כן אמר ר' פלוני' רגיל להופיע,³¹⁸ אלא ש'אתא ר' פלוני' תמיד מציע מימרות המיוחסות לשלשלת מוסרים, בעוד שאצל 'כן אמר ר' פלוני' תופעה זו נדירה באופן יחסי.³¹⁹

313 ראה למשל מגילה א, ד (ע"ב), 741 ש' 46-47; מו"ק ג, ז (פג ע"ב), 822 ש' 3; נדה א, ז (מט ע"ג), 1438 ש' 13.

314 ראה למשל דוגמה 2 לעיל וערלה ב, א (סא ע"ד), 337 ש' 26.

315 בשני מקומות המונח מציע מימרה המיוחסת לאותו חכם שדבריו שימשו כנקודת מוצא לדיון הקודם ושלגביהם נוצר חוסר הוודאות שזכה לתגובה בלשון 'כן אמר ר' פלוני'. ראה תעניות ב, א (סה ע"ב), 713 ש' 32: 'ר' אחא בשם רב, אין תענית עכשיו. אמ' ר' יוסה, הלא אמרה אילין תענייתא דאנן עבדין לית אילין <תעניין> [כגרסת המקבילה ועוד]. אמ' ליה, כן אמ' רב, כל תענית שאינה נעשית כתיקנה, עליה הכת' או' [...]' (לגרסה כאן ראה עוד להלן הערה 317); וראה גם ערלה ב, א (סא ע"ד), 337 ש' 26.

316 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; מו"ק ג, ז (פג ע"ב), 822 ש' 3; נדה ב, ו (נ ע"א-ע"ב), 1441 ש' 4.

317 בתעניות ב, א (סה ע"ב), 713 ש' 32 כתוב 'כן אמ' רב', וגרסה זו מקרימת גם על ידי קצור הגדות הירושלמי שפרסם גינצבורג (גנזי שכטר, א, עמ' 414 ש' 5), על ידי המובאה בראבי"ה, ג, תתסח (מהדורת אפסוביצר, עמ' 629), ובעיקרם של דברים, גם על ידי פירוש הר"ח לבבלי, תענית טז ע"ב (אך יושם לב לשינויי גרסה אחרים שם, ובכללם 'כן אמור רבנן' [!] במקום 'כן אמר רב' שלפנינו). ברם בקטע זוסמן, עמ' 50 ש' 17: 'לא כן אמנ'!', וכן הוא במובאה שבאור זרוע ב, תטז (פר ע"ג). בהנחה שהגרסה שבה מופיע 'לא' אינה שיבוש גרפי פשוט (שנוצר אולי בעקבות דיטוגרפיה מן 'אמר ליה' שלפני כן = 'א"ל ל' כן אמר' < א"ל לא כן אמר'), הרי שגרסה זו משנה את משמעותו ותפקידו של המשפט שמציע המונח, שהרי הביטוי 'לא כן אמר ר' פלוני' מציע תמיהות (עיין ערכו). לכן נראה יותר שאין כאן חילוף אמתי, אלא תיקון שאולי נועד לפתור את השימוש המשונה קצת במונח כאן (ראה לעיל הערה 315); ועדיין צריך עיון.

318 גם הלשון 'אשכח תני' מציע מקורות ספרותיים בנסיבות כאלו, אלא שמונח זה מציע מקורות תנאיים ולא מימרות אמוראיות.

319 ראה לעיל הערה 316.

כן אנן (גנ) 320 קיימין 321 ('כי אנן / כינן קיימין'; 322 'הכי/אכן אנן קיימין' 323) – 'כך-אנו עומדים'. מונח אוקימתא, נפוץ.

ספרות – אלת"י א, עמ' 502–503; שם ב, עמ' 6; אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 378 הערה 45; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 187; בן-חיים, תיבת מרקה, עמ' 19; ליברמן, ירושלמי נזיקין, עמ' 149 לש' 45; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 92; סוקולוף, מילון, עמ' 262

'כן אנן קיימין' מציע אוקימתא למקור המופיע לפני המונח, כגון:

1. המוכר שור לחבירו ונמצא נוגחן, רב אמ' מקח טעות הוא, ושמואל אמ' יכיל הוא מימור ליה לשחיטה מכרתיו לך. מה אנן קיימין? אם בשמכרו לאריס, דברי הכל לחרישה מכר! אם בשמכרו לטבח, דברי הכל לשחיטה מכר! אלא כי נן קיימין, בשמכרו לסרסור: רב אמ' מקח טעות הוא, שמואל אמ', יכול הוא מימר לשחיטה מכרתיו לך (שביעית ה, ח [לו ע"א], 195 ש' 16)

2. [משנה: 'נדרי הוי ('הבאי'): אמ', אם לא ראיתי בדרך הזו כעולי מצרים]. איפשר ('האם אי אפשר') שלא עבר בה כעולי מצרים? אלא כן אנן קיימין בראייה אחת. והא לוליינוס מלכא כד נחת לתמן נחות עימיה מאה עשרים ריבון! אלא אכן אנן קיימין, בראייה אחת (נדריים ג, ב [לז ע"ד], 1025 ש' 22, 23 ומקבילה)

3. [משנה: 'ההדיוט תופר כדרכו והאומן מכלב']. ר' יוחנן אמ', כדרכו – אחת אחת; מכלב – מפסיע. מתנית' מסייעא לר' יוחנן: 'הרוצענין מכלבין במועד'; אין תימר ('מכלב') אחת אחת, כך היא אומנותן! אלא כי נן קיימין, במפסיע (מו"ק א, ח [פ ע"ד], 806 ש' 23)

על פי רוב, 'כן אנן קיימין' מציע תשובות לשאלות המוצעות בלשון 'מה אנן קיימין' (עיי' ערכו). במקומות אחרים המונח מציע תירוץ לקושיה³²⁵ או בא במסגרת פירוט הוכחה לטיעון שהועלה לפני כן.³²⁶ לפעמים האוקימתא שמציע המונח איננה אוקימתא חדשה, אלא אוקימתא שהוצעה בשלב קודם של הדיון שהמונח בא לאשש אותה.³²⁷

320 ראה למשל אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 378, הערה 45.

321 כתיב זה שכיח מאוד בכ"ל (ראה דוגמאות באלת"י א, עמ' 502–503), והוא מצוי גם בקטעי הגניזה, כגון קטע אפשטיין, עמ' 18 ש' 10 ועמ' 19 ש' 9 (=מחקרים, עמ' 254, 255) ושרידי הירושלמי, עמ' 288 ש' 8–9. עם זאת, גם צורות אחרות מצויות בקטעי גניזה; ראה למשל להלן הערה 322.

322 ראה למשל יומא ח, ג (מה ע"א), 597 ש' 12–13; שרידי הירושלמי, עמ' 142 ש' 13, 228 ש' 18 (אלא ששם 'א"א' [!] כינן קיימין).

323 ראה דוגמה 2 להלן ('אכן'); כתובות א, א (כה ע"א), 955 ש' 24 ('הכינ'); נזיר ה, ה (גד ע"א), 1114 ש' 19 ('אכן').

324 כתרומו של סוקולוף, מילון, עמ' 262, וכן עולה לכאורה מן הכתיב 'כי נן / כינן קיימין' (= 'כן' [גנ] אנן), וגם מן הצורות (הנדירות אמנם) 'הכינ/אכן אנן קיימין' (ראה לעיל הערה 323).

325 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; כלאים ז, ג (ל ע"ד), 166 ש' 49; קידושין א, י (סא ע"ד), 1159 ש' 48 (וראה ליברמן, תוספתא כפשוטה, ח, עמ' 928).

326 ראה למשל דוגמה 3 לעיל; ביצה ה, ב (סג ע"ב), 700 ש' 34; יבמות ב, י (ד ע"א), 840 ש' 24.

327 כגון שבת א, א (ג ע"א), 367 ש' 16: 'איסקופה שאמרו רחבה ארבעה ואינה גבוהה עשרה. אין תימר גבוהה עשרה ורחבה ארבעה [...] אין תימר גבוהה עשרה ואינה רחבה ארבעה [...] אלא כן אנן קיימין ב(שאינה לא)

הסגנון הרגיל אצל המונח הוא: 'כן אנן קיימין ב'מקרה מסוים'.³²⁸ כמעט תמיד³²⁹ 'כן אנן קיימין' בא בסגנון 'אלא כן אנן קיימין'. לפעמים,³³⁰ כשהמונח בא אחרי 'מה אנן קיימין' כדי להעמיד מחלוקת במקרה מסוים, התלמוד מפרט אחרי המונח מה כל צד במחלוקת סובר, בסגנון: 'מה אנן קיימין [...] אלא כן אנן קיימין, ב'מקרה מסוים' - ר' פלוני אמר [...] ר' אלמוני אמר [...]'.³³¹ כבדוגמה 1 לעיל.³³²

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

לא מצאנו חילופים ברורים בין 'כן אנן קיימין' למונחים אחרים בירושלמי.³³³ עם זאת, נראה שהמונח 'תפתר' מתפרש כמו 'כן אנן קיימין' במקרים רבים, במיוחד כש'תפתר' מציע תשובה לשאלת 'מה אנן קיימין', שימוש המצוי כאמור אצל 'כן אנן קיימין', ואמנם נראה שבמקום אחד שני המונחים מתחלפים על ידי גיוון המינוח.³³⁴ עוד נראה, ש'כן אנן קיימין' מתפרש כמו 'ב' [...] אנן קיימין' כשהמונח האחרון מציע מסקנת הדיון.³³⁵ (למשל, כאשר הוא מציע את

רחבה ארבעה ולא גבוהה עשרה'; עירובין ח, ג (כה ע"א), 487 ש' 36; יבמות ה, א (ו ע"ד), 854 ש' 27-28.
 328 במקומות ספורים מצאנו סגנונות אחרים, כגון 'כן אנן קיימין כש'מקרה דבר מסוים' (ראה יבמות ד, א וה ע"ג), 847 ש' 48 וסוטה ד, ה ו'ט ע"ד, 924 ש' 50 ומקבילה). כמובן, ההבדל בין האותיות ב'י"ת וכ"ף הוא מזערי, וגם מצד משמעותן אין הבדל למעשה בין שתי הצורות במקרים כאלה. ראה גם מע"ש ב, א (נג ע"ב), 289 ש' 39 ומקבילתו ביומא ח, ג (מה ע"א), 597 ש' 12-13 (הגרסה במקבילה בשבועות ג, ב ולד ע"ב), 1348 ש' 30 (משובשת), 'כי נן קיימין כמות שהוא'; אך דוק, גם כאן המונח מתפרש כהוראתו הרגילה, ו'כמות שהוא' פירושו 'בשלא קרש', עיין שם בפנים. וכן 'כן אנן קיימין כר' פלוני'; ראה שבת ג, ז (ו ע"ג) 388 ש' 11-12, 21.
 329 שלושה חריגים לכאורה נרשמו באלת"י ב, עמ' 6, ערך 'כן אנן קיימין', אולם באחד המקומות הללו קרוב לוודאי שהנוסח שלפנינו משובש, וצ"ל 'כן אנן אמרין' (כנוסח המקבילה) במקום 'כן אנן קיימין' (ראה להלן הערה 333 ובנסמן שם). במקום אחר, סוטה ג, ה (יט ע"א), 921 ש' 33 הפירוש המדויק עדיין צריך עיון (וראה רבינובין, שערי תורת א"י, עמ' 366), ואילו המקבילה החלקית לסוגיה זו, סוטה ד, ה (יט ע"ד), 924 ש' 50, היא ככל הנראה העתקת יתר מוטעית מסוגיית סוטה פ"ג, עיין שם היטב. בכלאים ח, א (לא ע"ב), 168 ש' 48 כתוב 'אינן כי נן קיימין' בכ"ל, אולם ברור מן ההקשר שגרסה זו משובשת, וצ"ל 'אלא' במקום 'אינן', וכן הוא בכ"י וכ"ס. כמו כן נשמטה התיבה 'אלא' בטעות על ידי סופר כ"ל במקום אחד, אלא שהשלים תיבה זו אחר כך; ראה מו"ק ב, ב (פא ע"ב), 807 ש' 46.
 330 אבל לא תמיד; ראה למשל ערלה א, ד (סא ע"א), 335 ש' 4; פסחים ד, ט (לא ע"ב), 521 ש' 43; ע"ז ג, ג (מב ע"ד), 1396 ש' 19.

331 השווה ערך 'אומר' [...] 'אומר', הערה 40.
 332 כיוצא בזה ראה עוד למשל מע"ש ג, א (נד ע"א), 293 ש' 50; שבת י, א (יב ע"ב), 421 ש' 50; יבמות יג, יד (יד ע"א), 894 ש' 45-46 ומקבילה.

333 במקום אחד המונח מתחלף ב'כן אנן אמרין', אולם מסתבר שהגרסה הנכונה כאן היא 'כן אנן אמרין'; השווה ערך 'כך' אנו אומרם', הערה 226. - נראה ש'כן אנן קיימין' מתפרש כמו 'אמור מעתה' בלשון התנאים; ראה חגיגה ג, א (עח ע"ד), 793 ש' 8 ('כי נן קיימין'), לעומת המקבילה החלקית אך קרובה בתוספתא, כלים ב"ב ג, ט (מהדורת צוקרמנדל, עמ' 593 ש' 20), 'אמור מעתה'.

334 ראה גיטין ה, א (מו ע"ג), 1072 ש' 2, 4: 'מה אנן קיימין [...] אמ' ר' יודן תיפתר [...] אמ' ליה ר' מנא [...] אלא כן אנן קיימין'.

335 כגון כלאים ב, ז (כח ע"א), 152 ש' 10: 'מה נן קיימין? אם במתכוין לבדוק [...] אם בשאינו מתכוין לבדוק [...] במתכוין לבדוק אנן קיימין' (במקום הסגנון המצופה: 'אלא כן אנן קיימין במתכוון לבדוק'), וראה עוד ערך

התשובה הסופית לשאלה 'מה אנן קיימין?', וכמו 'קיימונה', כשמונה זה מתרץ קושיות 'מה אנן קיימין'.³³⁶

(ו) כר' פלוני³³⁷ - 'לפי ר' פלוני'. נפוץ.³³⁸

ספרות - מוסקוביץ, סברה תלמודית, עמ' 281

'כר' פלוני' מתפרש במובן 'אליבא דר' פלוני', כגון:

1. עיסת מעשר שיני בירושלם, כר' מאיר ('הסובר שמעשר שני ממון גבוה') פטורה מן החלה, כר' יודה ('החולק על ר' מאיר'³³⁹) חייבת בחלה (פאה ז, ו [כ ע"ג], 108 ש' 46, 47 ומקבילות)

2. [משנה: 'נושא הוא אדם אנוסת אביו ומפותת אביו, אנוסת בנו ומפותת בנו. ר' יהודה אוסר באנוסת אביו ובמפותת אביו'.] ר' חגיי בעא קומי ר' יוסי, מהו שיהא הולד ממזר כר' יודה? (יבמות יא, א [יא ע"ד], 882 ש' 21)

3. תנינן: ר' יוסי או', בשר המת שיבש ואינו יכול להשרות ולחזור כמות שהיה, טהור' [...] מעתה אין נצל כר' יוסי! (נזיר ז, ב [נו ע"ב], 1126 ש' 14)

4. [משנה: 'עציץ נקוב מקדש בכרם ושאינו נקוב אינו מקדש. ר' שמעון או', זה וזה אסורין ולא מיתקדשים'.] תני, אין בין עציץ נקוב לעציץ שאינו נקוב אלא הכשר זרעים בלבד. כר' שמעון, ברם כרבנין אית ('הבדלים') חורנין - עציץ נקוב מקדש בכרם, ושאינו נקוב אינו מקדש, התולש מעציץ נקוב חייב, משאינו נקוב פטור (כלאים ז, ו [לא ע"א], 168 ש' 6)

'כר' פלוני' ממלא תפקידים מגוונים:

*[ב'...] אנן קיימין'. - כאן המקום להעיר על הלשון *אלא כר' פלוני' (בעיקר כשהוא בא אחרי קושיות 'מה אנן קיימין' ובא לתרצן; ראה למשל שבת ג, ז ו [ע"ג], 388 ש' 17-18 'אלא כאן כר' יודה', לעומת הניסוחים המקבילים שם ש' 11-12, 20-21 'אלא כן אנן קיימין כר' יודה'), וכן על המונח היחידאי *אלא כר' פלוני אנן אמרין', הבא אף הוא בנסיבות כאלו (ראה דמאי א, ג [כב ע"א], 118 ש' 45). ברם דוק, הביטויים הללו מעמידים את הדברים שלפניהם אליבא דחכם מסוים, ולא במקרה מסוים, כמקובל אצל 'כן אנן קיימין'.
336 ראה פאה ד, ב (יח ע"ב), 95 ש' 26 ומקבילה, וראה גם המקבילה בב"מ א, ד (ז ע"ד), 1216 ש' 1, לפי כי"א עמ' 43 ש' 40.

337 נראה שאין הברל בין 'כר' פלוני' ל'כר' פלוני' מצד משמעותם. - הביטוי 'כר' פלוני' אינו רגיל להשתבש, כנראה מפני שמדובר בביטוי בעברית פשוטה. במקום אחד 'כר' פלוני' שבגוף כי"ל 'תוקן' ל'לר' פלוני' על ידי המגיה (זאת בנוסף לתיקונים אחרים שהכניס בסוגיה זו; ראה להלן הערה 347), כנראה על פי הסגנון הרווח בבבלי; ראה פסחים ב, ד (כט ע"ב), 510 ש' 12. - ערך זה עוסק רק בצורה 'כר' פלוני', ולא בביטויים אחרים המכילים צורה זו (כגון *אלא כר' פלוני', *ברם כר' פלוני', *הורי/הלכה כר' פלוני', *ר' פלוני כר' אלמוני', 'עד כדון כר' פלוני', 'תפתד כר' פלוני'), שנדונו בערכים משל עצמם.

338 קשה להצביע על מספר היקרויותיו המדויק של 'כר' פלוני' כמונח (בקונקורדנציה לא הוקדש לו ערך), מכיוון שבמקומות רבים הגרסה, הפירוש, או שניהם אינם מחוורים כל צורכם, ואי אפשר לקבוע בוודאות אם מקומות אלה הם עניין למונח שלנו. עם זאת, נראה שגם אם נוריד את ההיקרויות המסופקות של הביטוי, יישארו די דוגמאות כדי להצדיק את קביעתנו ש'כר' פלוני' הנו מונח נפוץ.

339 ראה גם לעיל ש' 36 ומקבילה.

1. במקומות אחדים המונח מפרט את הדין או המסקנה החלים במקרה מסוים אליבא דחכם מסוים או חכמים מסוימים.³⁴⁰ במקרים כאלה, 'כר' פלוני' בא ברגיל לפני ציון המסקנה הרלוונטית, בסגנון: 'כר' פלוני – [הדין].
2. במקומות אחרים 'כר' פלוני' מציע קושיות³⁴¹ או בעיות³⁴² המתעוררות אליבא דחכם מסוים (בחלק מן המקרים אי אפשר להכריע בוודאות אם מדובר בקושיה או בבעיה). במקרים כאלה 'כר' פלוני' עשוי לבוא בסוף המשפט המכיל אותו (כבדוגמאות 2, 3 לעיל) או באמצע משפט זה.³⁴³
3. במקומות מסוימים, 'כר' פלוני' מציין שהקביעה שלפניה או שלאחריה נכונה (רק) אליבא דאותו חכם, ולא אליבא דחכם אחר.³⁴⁴ בחלק ממקרים כאלה, הסגנון הוא 'קביעה' – 'כר' פלוני; ברם 'כר' אלמוני [...].
4. לעתים 'כר' פלוני' אינו בא באף לא אחד מן השימושים שנזכרו לעיל, והוא מציין שאפשרות מסוימת היא אליבא דר' פלוני.³⁴⁵
- לפעמים התלמוד מציע את עמדתו של ר' פלוני אחרי המונח ('כר' פלוני, דאמר / דו אמר – ודעה מסוימת),³⁴⁶ אולם במקרים רבים אין התלמוד עושה כן, אפילו אם המקור הספרותי לדברי החכם הנזכר אינו מצוי בסוגיה בקרבת מקום.³⁴⁷
- 'כר' פלוני' מפנה כמעט תמיד לדברי תנאים, כבדוגמאות דלעיל.³⁴⁸

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

נראה כי קיימת קרבה גדולה בין 'על דעתיה דר' פלוני' ל'כר' פלוני³⁴⁹ (בכל הוראותיו), ואף על

- 340 ראה למשל דוגמה 1; יבמות ח, ג (ט ע"ג), 870 ש' 42; שבועות ח, ט (לח ע"ד), 1373 ש' 3.
- 341 ראה למשל דוגמה 3; כתובות א, א (כה ע"א), 955 ש' 9 (בכ"ל 'בר' יודה', אך ברור מצד העניין שצ"ל 'כר' יודה'); גיטין ט, א (ג ע"א), 1091 ש' 18.
- 342 ראה למשל דוגמה 2; דמאי ה, ח (כר ע"ד), 133 ש' 45; שבת ז, ב (י ע"ב), 410 ש' 33 ומקבילות. הוראה זו שכיחה במיוחד אחרי 'עד כדון' (עד כדון 'כר' פלוני; 'כר' אלמוני?); עיין ערך 'עד כדון', ליד הערה 7.
- 343 כגון שקלים ה, ד (מט ע"א), 621 ש' 29; כתובות ה, ט (ל ע"ב), 985 ש' 13; סנהדרין א, א (יח ע"ב), 1265 ש' 25.
- 344 ראה למשל דוגמה 4; ברכות ג, ה (ו ע"ג), 29 ש' 37; יומא ה, ג (מב ע"ג), 583 ש' 37.
- 345 ראוי לציין במיוחד מקרים שבהם הביטוי בא כחלק מפרשנות או תירוץ המבוססים על אוקימתא מצד הנסיבות, הקיימת רק אליבא דהחכם הנזכר, כגון שקלים ב, ג (מו ע"ד), 608 ש' 19: 'מה עבד לה [...] פתר לה במכנס פרוטרוט בבית הלל'; שביעית י, א (לט ע"ב), 212 ש' 34; פסחים ג, א (כט ע"ד), 513 ש' 12 (ואף בלי לשון המצביע על כך שלפנינו פרשנות או תירוץ, כגון שבת ג, א [ה ע"ד], 383 ש' 44: 'ואם נתנה מוצאי שבת אסודין בכדי שיעשו. ר' אחא אמ', במזיד כר' מאיר; ר' יוסי אמ', בשוגג כר' יודה').
- 346 כגון ביכורים א, ב (סג ע"ד), 349 ש' 47; יבמות יא, א (יא ע"ד), 882 ש' 9; סוטה ט, א (כג ע"ג), 943 ש' 22 – 23. לעתים רחוקות התלמוד מביא מקור ספרותי לדברי ר' פלוני ('כר' פלוני [...] דתנינן), עם או בלי פירוט תוכן עמדתו, כגון דמאי ה, ח (כר ע"ד), 133 ש' 45 ופסחים ז, יב (לה ע"ב), 544 ש' 38.
- 347 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; שביעית י, א (לט ע"ב), 212 ש' 34; פסחים ב, ד (כט ע"ב), 510 ש' 12 ומקבילה (לפי גרסת גוף כ"ל וקטע גניזה, וכן הוא במקבילה; השווה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 405).
- 348 אולם במקומות ספורים מצאנו 'כר' פלוני' המציע דברי אמוראים, כגון שבת ז, ב (י ע"א), 408 ש' 2 (ר' זעירא) ויבמות טו, ה (טו ע"א), 899 ש' 47 ומקבילות (רב).
- 349 כמו כן קיימת קרבה לא מבוטלת בין 'כר' פלוני' ל'טעמא דר' פלוני' כשהמונח האחרון מתפרש במובן 'אליבא

פי שלא מצאנו חילופים ברורים בין שני המונחים, קיימים 'מעין חילופים' אחדים ביניהם.³⁵⁰ כמו כן, 'כר' פלוני' עשוי להתפרש כמו 'דברי ר' פלוני' ו'טעמא דר' פלוני' (כשהמונח האחרון מציג היסק/קביעה אליבא דחכם הנזכר ולא טעם לדבריו).

בשני מקומות נראה ש'כר' פלוני' מתחלף על ידי קונפליציה בלשון 'במחלוקת'.³⁵¹ עם זאת, ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי ל'כר' פלוני' הוראות שאינן קיימות אצל 'במחלוקת' (כגון הצעת בעיות וקושיות), מה גם ש'כר' פלוני' מפרט אליבא דאיזה חכם מדובר, מה שאין כן אצל 'במחלוקת'.

כש'כר' פלוני' מתפרש בהוראתו השלישית, נראה שמשמעותו קרובה מאוד לזו של ביטויים אחרים לזיהוי מקורות, כגון 'מתניתא דר' פלוני' (כש'כר' פלוני' מתייחס למקור תנאי), ואמנם אפשר שבמקום אחד מונחים אלה מתחלפים.³⁵² כמו כן, נראה ש'כר' פלוני' בהוראה זו דומה מאוד ל'אתיא כר' פלוני', ושמה לפנינו מונחים קרובים שהאחד הוא קיצור של משנהו.

נוסף על כך, יש דמיון לא מבוטל בין 'ירדו לה' ל'כר' פלוני' כשהמונח האחרון מקשר בין דעות שונות ומעמיד על הקרבה ביניהן, ולפי שעה אינני מוצא הבדלים עקרוניים בין המונחים הללו מצד טיב הקשרים בין דעות שעליהם הם מעמידים.

פרט לכך, לא מצאתי שום מונח הנרדף ל'כר' פלוני' או המתחלף בו בבירור.³⁵³

ראה גם: *אלא כר' פלוני; *ברם כר' פלוני; *ר' פלוני כר' אלמוני

דר' פלוני' (עיין ערכו). אולם מכיוון שמשמעות זו של 'טעמא דר' פלוני' נדירה, קשה לומר דברים ברורים בנידון.

350 ראה למשל את גיוון הסגנון בפסחים ה, ז (לב ע"ג), 528 ש' 28 ומקבילה: 'על דעת' דר' יוחנן נחא [...] ו'כר' חגיגה מה?'. כמו כן, יש ש'על דעתיה דר' פלוני' ו'כר' פלוני' מתחלפים כשהם באים כחלקים מביטויים אחרים, כגון ב"ק י, א (ז ע"ב), 1211 ש' 44; כ"ל גורס 'ואפי' כשמואל לית היא פליגא' (והשווה סגנון דומה בב"ק ב, א וב ע"ד), 1190 ש' 20, וזאת בניגוד לסגנון הרגיל 'ואפילו על דר' פלוני לית היא פליגא', אולם בכ"א עמ' 39 ש' 11: 'ואפי' על דשמואל לית ה'א פליגה'. אפשר שרמזו נוסף לקרבה בין שני המונחים משתקף בביטוי הנדיר 'על דעתיה דר' פלוני כר' אלמוני', המצרף את שני הלשונות יחד; ביטוי זה מתפרש ככל הנראה במוכח 'לפי דעתו ופירושו של ר' פלוני בשיטת ר' אלמוני'. ראה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 313.

351 ראה כתובות ג, א (כז ע"ב), 967 ש' 4-5: 'האונס והמפתה את היתומה פטור. אמ' ר' בא בר ממל, <ב>מחלוקת / כר' יוסי הגלילי, ברם כר' עקיבה, יש לה קנס וקנסה של עצמה'. וכן נזיר א, ב (נא ע"ב), 1098 ש' 28: 'הריני מייך [כגרסת כ"ל קודם הגהה] שלערלה [...] חבריאי אמרין, <ב>מחלוקת / כר' שמעון, דתנינן תמן, שבועה שלא אוכל [ואכל] נבילות וטריפות [...] חייב, ור' שמעון פוטר' (דיון מפורט יותר בסוגיות אלו ראה בערך *במחלוקת'; וראה גם ערך 'מחלוקת', הערה 322).

352 ראה עירובין ג, א (כ ע"ג), 464 ש' 24 ('הכל נלקח בכסף מעשר חוץ מן המים ומן המלח' - כר' עקיבה; ברם כר' ישמעאל [...]), לעומת מקבילתו במע"ש א, ד (נב ע"ד), 289 ש' 1-2 ('מתני' דר' עקיבה, דלא כר' ישמעאל'; אמנם מפירוש הר"ח לעירובין כח ע"א נראה שגרס בשני המקומות כגרסתנו במע"ש, אך אפשר שלא דק, והשווה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 256).

353 אך שמה ראוי להעיר על קידושין ג, א (סג ע"ג), 1169 ש' 27: 'הן אשכחנן הקדש יוצא בלא פדיון? - כר' שמעון (במקום: 'כ"י דתנינן תמן', כמצופה; עיין ערך 'הן אשכחנן', ליד הערה 433); אך דוק, שימוש זה הוא חריג.

ל

לא אמר אלא¹ ('לא אמרו אלא',² 'לא אמר ר' פלוני אלא'³). נפוץ.

ספרות – אלת"י ה, עמ' 59-62;⁴ דה-פריס, תולדות ההלכה, עמ' 130; הז'ר, נזיקין, עמ' 240-241; מוסקוביץ, לישן מתניתא, עמ' לח הערות 61, 62;⁵ מוסקוביץ, מינוח, עמ' 116 הערה 10

'לא אמר אלא' מתפרש בשתי דרכים:

א. לפעמים 'לא אמר אלא' מציע דיוקים ממקורות ספרותיים, שהדין במקור הנידון חל רק במקרה שצוין ולא במקרים אחרים, כגון:

1. תנה ר' חלפתא בן שאול, תכשיטין אסור לשלחן ('ביום טוב'). אמ' ר' מנא, לא אמרו אלא לשלחן, הא ללובשן מותר (ביצה א, יב [סא ע"א], 688 ש' 8)
2. תני, רבן שמעון בן גמליאל אומ', מצות נוהגות באדר שיני אינן נוהגות באדר הראשון [...] ר' חונה רבה דציפורין אמ', הנהיג ר' חנינה בציפורין כהדא דרבן שמעון בן גמליאל. לא אמ' אלא הנהיג, הא להלכה לא (שקלים א, א [מו ע"א], 604 ש' 16 ומקבילה)

ב. במקומות אחרים 'לא אמר אלא' מציע פרשנות מצמצמת למקור שעליו הוא מוסב, ופרשנות זו אינה עולה מלשון המקור המתפרש, כגון:

3. לוקח הוא שמן ערב <ב>שביעית ואינו חושש. ר' אימי סבר מימר, אפילו מן

1 אינני מוצא הבדל מהותי בין הצורות השונות של המונח מצד משמעותו, ונראה כי כולן נרדפות (ראה גם להלן הערה 2), ועל כן התייחסתי לכולן כחדא מחתא. למען הקיצור, מונח זה (על צורתיו השונות) יכונה 'לא אמר אלא'. – הלשון 'לא אמרו אלא' מצוי כבר בספרות התנאים וכן בבבלי, אולם כאן דנתי רק בהופעת המונח בירושלמי.

2 ראה למשל דוגמה 1 להלן; שביעית ט, ז (לט ע"א), 211 ש' 47; סוכה א, ג (נב ע"ב), 639 ש' 29. חשוב להדגיש כי צורה זו מוסבת ברגיל על מקורות אנונימיים, שאין הכרח לייחסם דווקא לקבוצת חכמים ובכך לפתור את השימוש בלשון רבים, ולכן נראה שאין בין 'לא אמר אלא' ל'לא אמרו אלא' אלא הסגנון בלבד (השווה להערה הקודמת).

3 ראה למשל דוגמה 4 להלן; פאה ז, א (כ ע"א), 105 ש' 4; פסחים ח, ח (לו ע"ב), 550 ש' 10.

4 בערך זה מצויות גם צורות אחדות שאינן עניין למונח שלפנינו, אולם רובו של הערך עוסק במונח.

5 יש לתקן את האמור שם על פי ערך זה.

החשוד. אמ' ליה ר' יוסי, לא אמרו אלא בשאינו יודע אם חשוד אם אינו חשוד, הא דבר בריא שהוא חשוד אסור (שביעית ח, ב [לח ע"א], 205 ש' 618)
 4. תני, ר' חנניה בן עקביה או', כצוצרה שהיא למעלה מן הים פוחת את המעזיבה ומשלשל וממלא [...] לא אמ' ר' חנניה בן עקביה אלא בים טיבריה, שההרים מקיפין אותה (עירובין ח, ח [כה ע"ב], 488 ש' 41)

'לא אמר אלא' בשתי הוראותיו רגיל להציע דיוקים ופרשנות 'לשמה', כבדוגמאות דלעיל, אולם לעתים הדיוקים והפרשנות ממלאים תפקידים אחרים, כגון תירוץ קושיות⁷ או מתן ביסוס וחיזוק מסוגים שונים לקביעות המופיעות לפני המונח.⁸
 בדרך כלל 'לא אמר אלא' מוסב על מקורות תנאיים, אולם לפעמים הוא מוסב על מקורות אמוראיים.⁹

על פי רוב,¹⁰ הסגנון המקובל אצל המונח הוא: 'לא אמר אלא' – [המקרה הנידון] – הא / אבל – [מקרה אחר שדינו שונה].¹¹ במקומות מספר שבהם המונח מציע פרשנות, הסגנון הוא 'לא אמר אלא ב'–[מקרה מסוים].¹²

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד 'לא אמר אלא' מתחלף ב'לא שנו אלא' על ידי גיוון המינוח.¹³ נראה ששני המונחים קרובים מאוד מצד משמעותם, אף על פי שאינם נרדפים, שהרי 'לא אמר אלא' יכול להיות מוסב

- 6 והשווה כיוצא בזה (בקשר ללקיחת מורסן בשביעית מכל מקום על ידי צבעין ופטמין) בשביעית ט, ז (לט ע"א), 211 ש' 47
- 7 ראה למשל ברכות ב, ג (ד ע"ג), 15 ש' 42–41 ומקבילה; מעשרות ה, ז (נב ע"א), 282 ש' 32–31 ומקבילות; יבמות ח, ד (ט ע"ד), 871 ש' 43. יושם לב שבמקרים הללו הסגנון הוא 'לא אמר אלא X', בלי שיונגד למקרה אחר בהמשך ('הא/אבל [...]').
- 8 ראה למשל ברכות ו, א (י ע"א), 49 ש' 27, 33 (במסגרת ביסוס 'זמניתא אמרה כן'); פסחים ט, ה (לו ע"א), 553 ש' 17 (מציע את היסוד ל'חייליה דר' יוסי מן הדא' על ידי פרשנות המקור שהוצע בלשון זה); גיטין א, א (מג ע"ב), 1053 ש' 44 (מציע את היסוד ל'זמנית' מסייעא לר' יוחנן' שלפניו).
- 9 ראה למשל דמאי ד, ב (כד ע"א), 129 ש' 13–12; מגילה א, א (ע ע"א), 740 ש' 8; ע"ז ב, ג (מא ע"ב), 1387 ש' 33.
- 10 אבל לא תמיד; ראה למשל דוגמה 4 לעיל; דמאי ד, ב (כד ע"א), 129 ש' 13–12; כתובות ה, י (ל ע"ב), 985 ש' 21.
- 11 ראה למשל דוגמאות 1–3 לעיל; דמאי ד, א (כג ע"ד), 128 ש' 40; עירובין א, א (יח ע"ב), 451 ש' 43 ('הא'); ברכות ה, א (ט ע"א), 44 ש' 29; עירובין ג, ד (כא ע"א), 467 ש' 7; כתובות ה, ב (כט ע"ד), 981 ש' 22 ('אבל').
- 12 ראה למשל דוגמאות 3, 4 לעיל; דמאי ב, ב (כב ע"ד), 123 ש' 10; ביצה ב, ג (סא ע"ב), 689 ש' 44–45.
- 13 ראה ברכות ה, א (ט ע"א), 44 ש' 29 ('לא אמרו אלא'), לעומת לעיל שם, ש' 28 ('לא שנו אלא'). לחילוף דומה, אף הוא על ידי גיוון המינוח, בין 'לא אמר אלא' ל'לא תנינן אלא', ראה גיטין ג, ז (מה ע"א), 1064 ש' 46 ('לא אמר אלא'; בטעות כתוב שם 'שלא אמ', ואפשר שהשי"ן המיותרת באה באשגרה מלפני כן, 'שאינו לוי' וכו'), לעומת לעיל שם, ש' 41 (אך דוק, כאן המונחים ממלאים תפקידים שונים בשני המקומות – 'לא תנינן אלא' מציע פשיטת בעיה, ו'לא אמר אלא' מציע ביסוס ל'חייליה דר' פלוני מן הדא' שלפניו; עיינין שם).

על מקורות אמוראיים,¹⁴ מה שאין כן אצל 'לא' שנו אלא'. במקום אחד מצאנו מעין חילוף בין 'לא' אמר אלא' (בצורה 'לא' אמר ר' פלוני אלא') ו'מתניתא ב...'¹⁵ אולם מונחים אלה אינם נרדפים, מכיוון ש'לא' אמר אלא' יכול להציע דיוקים ולא רק פרשנות מצמצמת, ואילו 'מתניתא ב...' מציג רק פרשנות מצמצמת. ועוד, ש'לא' אמר אלא' יכול להיות מוסב על מקורות אמוראיים, מה שאין כן אצל 'מתניתא ב...'. נוסף על כך, 'מתניתא ב...' עשוי להציע הבחנות בין המקרה שבו מדובר במקור תנאי מסוים למקור אחר שהונגד לו,¹⁶ שימוש שאינו מצוי אצל 'לא' אמר אלא'. נראה ש'לא' אמר אלא' המציע דיוקים ('לא' אמר אלא [...] הא') מתפרש באופן הדומה מאוד ל'הא' כשהוא מתפרש כך (עיין ערכו). עם זאת, ברור כי מונחים אלה אינם נרדפים, שהרי למונחים הארוכים יותר הוראה שאינה קיימת אצל 'הא' – הצעת פרשנות מצמצמת. נראה שבמקרים מסוימים 'הדא דתימר' מתפרש כמו 'לא' אמר אלא', אולם ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'לא' אמר אלא' יכול להציע דיוקים ולא רק פרשנות מצמצמת, כמקובל אצל 'הדא דתימר'.¹⁷

לא אמר כן.¹⁸ מונח מסירה, מצוי.

ספרות – אלת"י ד, עמ' 714-715; חיד"א, ככר לאדון, הוריות פ"א ה"ח, קעה ע"ב

'לא' אמר כן' מציג יחידה ספרותית המיוחסת לחכם נקוב שם, העוסקת בנושא שנידון לפני כן אך השונה בצורה כלשהי מן הדעה הקודמת בנושא זה, כגון:

1. בדק חבית להיות מפריש עליה והולך ובא ומצאה חומץ, ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי, שלשה ימים הראשונים וודאי יין, והאחרונים חומץ, והאמצעיים ספק [...] ר' יוחנן לא אמ' כן, אלא שלשה הראשונים ודאי [יין], מיכן ואילך [ספק] (גיטין ג, ח [מה ע"ב], 1065 ש' 38)

2. דישון המזבח הפנימי [...] מניין שהוא אסור בהנייה? ר' לא בשם ר' לעזר, 'אל' מקום טהור' – שיהא מקומו טהור. ר' זעורה בשם ר' לעזר לא אמ' כן, אלא מניין

14 ראה לעיל הערה 9.

15 ראה כתובות ב, יא (כו ע"א), 966 ש' 22-23 ('לא אמ' ר' יוחנן בן ברוקה אלא על נחיל שלדבורים שאין גזילו דבר תורה'), לעומת מקבילתו בב"ק י, ב (ז ע"ב), 1212 ש' 21 ('מתניתא בנחיל שגזלו מן ההל(י)כה'). ברם אין כאן אלא מעין חילוף, מכיוון שלא רק המונחים מתחלפים בסוגיות אלו, אלא גם חלקים אחרים של הסוגיות, ואמנם נראה כי סוגיות אלו נובעות מעריכות שונות של הירושלמי (ירושלמי נזיקין לעומת שאר הירושלמי).

16 עיין ערך 'מתניתא ב', ליד הערה 612.

17 עוד ראוי להעיר, שקיימת קרבה מסוימת בין 'לא' אמר אלא' כשהוא מציג פרשנות מצמצמת למונחים אחרים המצמצמים תחולתן של קביעות, כגון 'ב...' היא מתניתא' ר'ב... שנו', אלא שאצל מונחים אלה המשפט המכיל את המונח מסתיים בו בדרך כלל, בעוד שאצל 'לא' אמר אלא' הפרשנות המצמצמת מוגדרת ברגיל לאפשרות אחרת ('לא' אמר אלא X, הא/אבל Y [...]).

18 רק במקומות מעטים נשתבש המונח (כגון הוריות א, ח [מו ע"ב], 1417 ש' 27, 30) – 'למד כן', וצ"ל 'לא' מר כן' (וכן הוא בנספח לבבלי); 'לא אמרי' בכי"ל לב"ב ח, ה (טז ע"ב), 1254 ש' 29, וצ"ל 'לא' אמר כן', וכן הוא בכי"א, עמ' 101 ש' 73.

לדישון מזבח החיצון שהוא אסור בהנייה? ת"ל 'אל מקום הדשן' – שיהא מקומו לעולם (יומא ב, ג [לט ע"ד], 569 ש' 21)

3. שמעון בר ווא בשם ר' יוחנן, וולואי שיתפלל אדם כל היום. למה, שאין תפילה מפסדת. ר' זעירא בעא קומי ר' יוסי, לית מילתיה דר' יוחנן אמרה ספק נתפלל ספק לא נתפלל אל יתפלל? [...] אתא ר' אבהו בשם ר' יוחנן, ספק נתפלל ספק לא נתפלל אל יתפלל. ר' חנינא לא אמ' כן, אלא בעיין קומי ר' יוחנן: ספק נתפלל ספק לא נתפלל? אמ' לון, וולואי שמתפללין כל היום. למה, שאין תפילה מפסדת (ברכות ד, ד [ח ע"ב], 39 ש' 6-7)

'לא אמר כן' מציע יחידות ספרותיות השונות מאלו שלפניהן והחולקות עליהן¹⁹ מצד תוכנו; מצד דרך אמירתן (כנראה);²¹ ומצד אופן אמירת הדברים או נסיבות אמירתם.²² כמו כן, יש שהמונח מציע מקור שונה לאותה הלכה.²³

בדרך כלל המונח מציע קביעות, ובכלל זה דרשות פסוקים,²⁴ אולם במקומות אחדים הוא מציע שאלות או קושיות;²⁵ סיפורים שבמסגרתם מתנהל דיון הלכתי²⁶ ושמיכלים מסורות שונות בקשר לנושא הנידון; וכן סוגיות,²⁷ כלומר יחידות ספרותיות המורכבות משני שלבים לפחות. 'לא אמר כן' בא כמעט תמיד בהקשרים הלכתיים; רק במקומות ספורים הוא מציע מסורות אגדיות.²⁸

19 במקום אחד התלמוד מנסה ליישב את הסתירה שבין שתי המסורות החלוקות לכאורה ('מה ופליג?', אחרי ה'לא אמר כן' שבדוגמה 1 לעיל), אולם כפשוטם של דברים נראה ששתי המסורות אכן חלוקות (והשווה למקבילה החלקית בב"ב ו, א וטו ע"ג], 1250 ש' 42-43).

20 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; יומא א, ה (לט ע"א), 565 ש' 39 ומקבילה; ע"ז ד, ח (מד ע"א), 1404 ש' 21.

21 קשה למצוא דוגמאות ודאיות של 'לא אמר כן' המציע דברים השונים מקודמיהם רק מצד ניסוחם ולא מצד תוכנם. ברם ראה בב"ב ח, ה (טז ע"ב), 1254 ש' 29 (בגרסת כ"א, ראה לעיל הערה 18); ואמנם במקבילה בקידושין א, ה (ס ע"ג), 1152 ש' 14-15 הדעה המוצגת בב"ב בלשון ר' פלוני לא אמר כן' מוצגת כפירושה של הדעה הקודמת – 'מהו ארכביה על תרין ריכשי ברק? [...] (עייין שם, וראה פירושו אצל ליברמן, ירושלמי נזיקין, עמ' 215-216).

22 ראה למשל דוגמה 3 לעיל ('שמעון בר ווא בשם ר' יוחנן, וולואי שיתפלל אדם', לעומת ר' חנינא לא אמ' כן, אלא בעיין קומי ר' יוחנן, ספק נתפלל [...] אמ' לון, וולואי שמתפללין [...]'); ביכורים א, ד (סד ע"א), 351 ש' 16; כתובות א, ט (כה ע"ד), 959 ש' 27. – מטבע הדברים, להבדלים כאלה יש ברגיל גם השלכות תוכניות, ולכן ההבחנה בין שני סוגי ההבדלים היא לעתים עמומה. ועוד, שלא תמיד ברור במקרים כאלה לאילו הבדלים בדיוק מתייחס ה'לא אמר כן'.

23 כגון שבת ז, ב (י ע"ב), 410 ש' 18 ומקבילה (בסוגיית שבת הגרסה קצת משובשת; ראה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 143) ופסחים א, א (כז ע"א), 497 ש' 9.

24 ראה ההערה הקודמת.

25 ראה למשל שבת ז, א (ט ע"ב), 404 ש' 2 ויבמות ז, ו (ח ע"ב), 863 ש' 38, 43 (רומיות חלופיות – ר' יוסי / ר' חזקיה לא אמ' כן, אלא מחלפא שיטתיה דר' יוחנן [...]).

26 ראה למשל שבת ז, א (ט ע"א), 401 ש' 44; עירובין א, ד (יט ע"א), 456 ש' 23-24; עירובין ח, ד (כה ע"א), 487 ש' 49.

27 ראה למשל דוגמה 3 לעיל; כלאים א, ו (כז ע"א), 147 ש' 18; שבת יז, א (טז ע"א), 441 ש' 14-15.

28 ראה יומא א, ה (לט ע"א), 565 ש' 39 ומקבילה וע"ז א, ב (לט ע"ג), 1377 ש' 25.

במקומות אחדים המסורות שהמונח מציע באות לתרץ קושיות,²⁹ אולם בדרך כלל מסורות אלו באות 'לשמך'.

על פי רוב 'לא אמר כן' מציע מסורת המיוחסת לחכם אחד, אולם במקומות ספורים הוא מציע דברים המיוחסים לשלשלת מוסרים.³⁰

הסגנון המקובל אצל המונח הוא 'ר' פלוני³¹ לא אמר כן אלא³² – והמסורת החלופית³³. במקומות ספורים מצאנו את הצורה 'ר' פלוני לא הוה אמר כן,³³ אולם ספק אם מקומות אלה הם עניין למונח שלנו.³⁴

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד 'לא אמר כן' מתחלף ב'אמר' ('אומר'),³⁵ ואין תימה בכך, שהרי שני הלשונות עשויים להציע דעות חלוקות.

כאמור, 'לא אמר כן' מציע סוגים מגוונים של מקורות ספרותיים, וקשה להצביע על מונח אחר המשקף את כל מגוון השימושים המקובלים אצל 'לא אמר כן'. עם זאת, יש קרבה לא מבוטלת בין 'לא אמר כן' למונחי מסירה אחרים המציעים מסורות חלופיות מסוגים שונים, כגון *מפיק לישנא' (כש'לא אמר כן' מציע דברים שהם כנראה זהים מצד תוכנם אבל לא מצד ניסוחם לדברים אחרים);³⁶ 'אית דאמרין' ו'אית דבעי מימר' (אלא שמונחים אלה מציעים מסורות אנונימיות, מה שאין כן אצל 'לא אמר כן'); 'שמע לה מן הדא' ו'*לא מטעם זה אלא', כש'לא אמר כן' מציע מקור חלופי לעניין הנידון לפני כן; וכן לשונות כגון *אף על גב דלא אמר הדא מילתא אמר דכוותה', *לא אתאמרת אלא', ו'*לא הוה דרש כן'. אלא שכל הלשונות הללו מציעים סוגים מסוימים של מסורות חלופיות (עיי' ערכם), בניגוד ל'לא אמר כן', המציע כמעט כל סוג אפשרי של מסורות ויחידות ספרותיות חלופיות.

- 29 כגון כלאים ד, ח (כט ע"ג), 160 ש' 18 ושבת יד, ד (יד ע"ד), 433 ש' 49 ומקבילה.
- 30 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; ביכורים א, ד (סד ע"א), 351 ש' 10; שבת יב, ה (יג ע"ד), 429 ש' 21.
- 31 במקומות אחרים המונח מציע דבריהם של קבוצת חכמים (אלא שבחלק ממקומות אלה אין הדברים באים בסגנון 'פלוני לא אמר כן', ולכן אפשר שמקומות אלה אינם עניין למונח שלנו), כגון 'רבנן דקיסרין' (ולכן כאן הדברים מנוסחים 'לא אמרין כן', עירובין א, א יח ע"ד), 454 ש' 6; 'ראנן לי נן אמרין כן' (ערלה ב, ז וסב ע"ג), 342 ש' 13 ומקבילה; 'ראנן לא הוינן אמרין כן' (מע"ש א, ג [נב ע"ד], 288 ש' 20).
- 32 בפסחים א, א (כז ע"א), 497 ש' 9 חסדה המילה 'אלא' אחרי המונח, אולם קרוב לוודאי שגרסה זו משובשת, וכי צריך להשלים תיבה זו.
- 33 ראה ברכות ד, א (ז ע"ג), 35 ש' 2 ומו"ק ג, ה (פג ע"א), 819 ש' 13; אך דוק, בשתי הסוגיות הללו לשון זה בא בתגובה לשאלה בסגנון 'שמעת מן אבוך הדא מילתא?', שעליה ענו ש'אבא לא הוה אמר כן'.
- 34 ראה ההערה הקודמת.
- 35 ראה כתובות ו, א (ל ע"ג), 986 ש' 32 ('לא אמ' כן') לעומת מקבילתו בב"מ א, ה (ח ע"א), 1216 ש' 23 ('או'). וראה כיצא בזה בגיטין ג, ח (מה ע"ב), 1065 ש' 38, 45 ('לא אמר כן', דוגמה 1 לעיל) לעומת המקבילה (החלקית) בב"ב ו, א (טו ע"ג), 1250 ש' 42-43, 48-49, שם הוצעה המסורת החלופית בלי מינוח מיוחד.
- 36 ראה לעיל הערה 21.

לא אתיא³⁷ דלא³⁸ ('לא אתיא אלא';³⁹ במקומות ספורים משתבש כ'לא אתיא דא אלא';⁴⁰ במקום אחד נשמט 'דלא/אלא' מסוף המונח בטעות⁴¹) - 'אינו בא אלא'. מצוי.

ספרות - אלת"י ב, עמ' 883; אשכנזי, נחמד למראה, קסט ע"ב; חיד"א, ככר לאדן, שביעית פ"א ה"ד, קסה ע"ב; לויאס, דקדוק, עמ' 235; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 91-92; מלמד, פרקי מבוא, עמ' 607; רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 382

'לא אתיא דלא' מציין שהדברים שנאמרו לפניו מתאימים רק לפי שיטה מסוימת או במקרה מסוים, או שנאמרו בקשר לפרנט טקסטואלי מסוים המצוין בהמשך, כגון:

1. אם או'אמר את איסר מין שבועה, חייב על כל איסר ואיסר ועל כל שבועה ושבועה. אמ' ר' יוסי, לא אתיא אלא בחמשה ככרין, אבל בככר אחד, מכיון שהזכיר עליו שבועה עשאו כנבילה, מיכן ואילך {ב} <כ>מייחל שבועות על האיסרין, ואין שבועות חלות על האסרין (נדרים א, א [לו ע"ד], 1020 ש' 1)
2. [משנה: 'עשרה ('אילנות') ולמעלן [...]] חורשין כל בית סאה בשבילן, שנ' בחריש ובקציר תשבת'.] ('דברי המשנה "שנאמר בחריש ובקציר תשבת"') לא אתיא [דלא²] על רישא: ('אילנות העושים פחות מששים מנה באיטלקי') אין חורשין להן אלא צורכן, שנ'אמר 'בחריש ובקציר תשבות' (שביעית א, ד [לג ע"ב], 180 ש' 38)

'לא אתיא דלא' בא בשלוש הוראות עיקריות: (1) לציין שהקטע שעליו הוא מוסב נאמר רק אליבא דחכם מסוים; כך ברוב רובן של היקרויות המונח; (2) לציין שקטע מסוים מדבר במקרה מסוים (כברוגמה 1);⁴² (3) לעתים רחוקות מאוד, לציין את הרפרנט הטקסטואלי של קטע מסוים, כברוגמה 2.⁴³

הסגנון המקובל אצל המונח תלוי בהוראתו. בהוראה הראשונה הסגנון המקובל הוא: 'לא אתיא

37 לפעמים כתוב 'אתיא' (כגון כתובות י, ו [לד ע"א], 1004 ש' 18 וקידושין ב, א [סב ע"ב], 1161 ש' 48).

38 יש להבחין בין מונח זה למונח הדומה (מבחינה צורנית-חיצונית) *לא אתיא; עיין ערכו.

39 ראה למשל שבת ז, ב (י ע"ב), 409 ש' 46; מגילה א, יג (עב ע"ד), 757 ש' 50-758 ש' 1; ב"ק ט, ז (ז ע"א), 1210 ש' 31, וברור שזוהי צורה תניינית (אולם כך גם בקטע גניזה במקום אחר; ראה שרידי הירושלמי, עמ' 103 ש' 8). במקום אחד מצאנו קונפליציה של שתי הצורות; ראה סנהדרין ב, א (כ ע"א), 1274 ש' 45 ('לא אתיא דלא אלא').

40 ראה ב"ק ז, ד (ו ע"א), 1205 ש' 23 (אולם בכ"א עמ' 26 ש' 47 ובקטע בולוניה [מהדורת רוזנטל, עמ' 255 ש' 6]: 'לא אתיא אלא', ואילו בקטע גניזה המובא שם באפאראט, 'דילא' במקום 'אלא / דא אלא'; הוריות ג, ו (מז ע"ד), 1426 ש' 41. ושמא יש קשר בין שיבוש זה להבנתו המשונה של הרש"ס וההולכים בעקבותיו לביטויים הדומים 'לא מסתברא דלא' ו'לא צורכא דלא'; עיין ערכי מונחים אלה והספרות שצוינה שם.

41 ראה דוגמה 2 להלן; בגוף כ"ל 'לא אתיא על רישא', והמגיה השני הוסיף 'דלא' אחרי 'לא אתיא' (בצדק); וגם אלמלא תיקונו ברור מצד העניין שכן צ"ל, וכן הוא (בעיקרו) בכ"ד וכ"ס. בשבת א, ב (ג ע"א), 367 ש' 41 נשמט 'אלא' מסוף המונח בר"ו (שם ש' 24), אולם תיבה זו ישנה בכ"ל.

42 כך נראה גם מניסוחן של סוגיות אחרות, אולם פשרן של רוב הסוגיות הללו עדיין צריך עיון, ולכן אין לקבוע מסמרות בנידון. ראה למשל שבת א, ב (ג ע"א), 367 ש' 41; כתובות י, ו (לד ע"א), 1004 ש' 18; ב"ק ט, ז (ז ע"א), 1210 ש' 31 ומקבילה.

43 ראה גם שביעית א, ח (לג ע"ג), 181 ש' 37-38 וסוטה א, א (טז ע"ב), 905 ש' 38.

דלא' כר' פלוני / על דר' פלוני; בהוראה השנייה, 'לא אתיא דלא' ל/ב-מקרה מסוים; ובהוראה השלישית, 'לא אתיא דלא על' - [מקור מסוים].

ברגיל המונח בא להוציא מכלל דעה אחרת, ולכן הוא מנוסח 'לא אתיא דלא', כלומר אי אפשר להעמיד את הדברים אלא באופן המצוין בהמשך.

לפעמים המונח מתרץ קושיה,⁴⁴ אולם במקומות אחרים הפרשנות שהוא מציע אינה עונה על קושי מפורש. יש שפרשנות זו מונגדת לפרשנות אחרת המוצעת בסוגיה, לפני המונח או אחריו,⁴⁵ ויש שהיא באה להוציא מכלל אפשרות פרשנית שלא הועלתה במפורש בסוגיה.⁴⁶

'לא אתיא דלא' יכול להיות מוסב על מקורות תנאיים⁴⁷ או על מקורות אמוראיים וסתמיים.⁴⁸ בדרך כלל המונח מוסב על קביעות, אולם לעתים הוא מוסב על בעיות, לאמור שהבעיה הנידונה נשאלה רק אליבא דחכם מסוים.⁴⁹ במקום אחד המונח מוסב על פסוק כפי שנדרש בשלב הקודם של הסוגיה.⁵⁰

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד 'לא אתיא דלא' מתחלף ב'לא על הדא אתאמרת',⁵¹ ואף על פי שפירושה של סוגיה זו ומקבילתה עדיין צריך עיון, מסתבר שלפנינו חילוף אמתי ולא שיבוש, וכי כוונתם של שני המונחים זהה במקום זה. עם זאת, ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי אין זו הוראתו היחידה של 'לא אתיא דלא', ואמנם הוראה זו של המונח נדירה מאוד, כאמור לעיל. מכל מקום, נראה ש'לא אתיא דלא' המתפרש כך קרוב מאוד מצד משמעותו למונחים אחרים המציינים רפרנט טקסטואלי חלופי, כגון *הושבה' ו'שמועתה כן' (לפעמים; עיין ערכיהם).

אפשר ש'לא אתיא דלא' (בסגנון 'לא אתיא דלא כר' פלוני') מתחלף במקום אחד במונח 'מתניתא דר' פלוני'.⁵² עם זאת, נראה ששני המונחים אינם נרדפים, שהרי 'מתניתא דר' פלוני'

44 ראה למשל ביכורים ב, א (סד ע"ד), 355 ש' 34; שבת א, ב (ג ע"א), 367 ש' 41; סנהדרין ב, א (כ ע"א), 1274 ש' 45 ומקבילה.

45 ראה למשל פסחים ו, א (לג ע"ב), 531 ש' 13-14, שם הרעה המוצעת על ידי המונח מונגדת לדעת ר' יוחנן לפני כן (לעיל, 531 ש' 9 ואילך ולא ברור כמה בדיוק מכלל זה הוא דברי ר' יוחנן); שבת יח, ב (טז ע"ג), 443 ש' 30 (מונגדת לדעה המובאת בהמשך - 'לא אתיא אלא כר' חנינא [...] אמ' ר' יוסה, שנייא היא הכא [...]'); דוגמה 1 לעיל (מונגדת לדעה הבאה בהמשך - 'לא אתיא אלא בחמשה ככרין [...] אפי' בככר אחד אתיא היא [...]').

46 ראה למשל דוגמה 2 לעיל (שם המונח בא לשלול פרשנות המשנה כמשמעה, שלפיה הפסקה 'שנאמר' וכו' מוסבת על מה שבא מיד לפניו, ולא על מה שבא לפני פניו); שבת י, א (יב ע"ב), 421 ש' 46.

47 כגון דוגמה 2 לעיל; שביעית א, ח (לג ע"ג), 181 ש' 37-38; שבת י, א (יב ע"ב), 421 ש' 46.

48 כגון שבת ז, ב (י ע"ב), 409 ש' 46 ומקבילה וקידושין ב, א (סב ע"ב), 1161 ש' 48.

49 ראה שבת ז, ב (י ע"ב), 409 ש' 46 ומקבילה.

50 ראה ביכורים ב, א (סד ע"ד), 355 ש' 34.

51 ראה שבועות ג, יא (לה ע"א), 1352 ש' 21-22 ('לא אתיא אלא'; אמנם מיד אחר כך 'במתנית', אולם לאור המקבילה מסתבר שצ"ל 'על מתנית'), לעומת המקבילה בנדרים ג, ב (לח ע"א), 1026 ש' 22-23 ('לא' <על> הרא' <אם> אמרת אלא על הרא').

52 ראה פסחים ו, א (לג ע"ב), 531 ש' 13-14 ('לא אתיא אלא כר' שמעון'), לעומת מקבילתו בשבת יב, א (יג

אינו בא בהכרח להוציא מכלל אפשרות אחרת, כמקובל אצל 'לא אתיא אלא'. ועוד, ש'לא אתיא דלא' מתפרש כמו 'מתניתא דר' פלוני' רק כאשר 'לא אתיא דלא' מעמיד את המקור הנידון אליבא דחכם מסוים, ואין זו הוראתו היחידה, כאמור.

אפשר שבמקום אחד 'לא אתיא דלא' מתחלף ב'אלא' גרידא,⁵³ אלא אם נניח שהמילים 'לא אתיא' נשמטו כאן בטעות.

כמובן, 'לא אתיא דלא' דומה ל'אתיא', אולם נראה שאין מונחים אלה נרדפים, שהרי 'לא אתיא דלא' בא רק כשהתלמוד שולל אפשרות אחרת, מה שאין כאן אצל 'אתיא'.

לא אתינן מתני (משתבש לעתים כ'לא אתינן מתנית' וכדומה⁵⁴ או 'לא מתני'⁵⁵) – 'לא באנו לשנות'. מצוי.

ספרות – אלת"י ב, עמ' 251–252 (במפוזר); ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 146; רטנר, אהבת ציון וירושלים, פאה, עמ' 54

'לא אתינן מתני' מציין שמקור תנאי מסוים שעליו הוא מוסב אינו מזכיר פרט שלכאורה היה מקום להזכירו, מכיוון שמקור זה בא לשנות רק מקרים מסוג מסוים, כגון:

1. [משנה: 'אלו דברים שאין להן שיעור, הפיאה והביכורין']. למה לא תנינן עפר סוטה? ולמה לא תנינן אפר פרה? [...] – **לא אתינן מתנית'**⁵⁶ אלא דברים שהוא מוסיף עליהן ויש בעשייתן מצוה (פאה א, א [טו ע"א], 77 ש' 34)

ע"ג, 427 ש' 33 ('מתנית' דר' שמעון). אולם חילוף זה הוא מסופק, שהרי ההנחה שלפנינו חילוף אמתי מושתתת על ההנחה ששתי הסוגיות מוסכות על אותו מקור – הקטע הקודם בסוגיית פסחים – וכי מקור הדיון בשבת בהעברה מפסחים (כדעת הפני משה, רידב"ז, ועסיס, סוגיות מקבילות, עמ' 69). ברם אם נפרש שהדיון בשבת מוסב על המשנה שם, אזי צריך להגיה 'מתניתא דלא כר' שמעון' (כאפשרות אחת שנידונה בפני משה על אתר, והשווה רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 180). לפי זה אין כאן חילוף, אלא לפנינו סוגיות שונות המתייחסות בדרכים שונות למקורות ספרותיים שונים. וגם אם מקורה של סוגיית שבת בפסחים, אפשר שגרסת שבת נובעת מתיקון (מכוון או בלתי מודע), שכן אפשר שמעתיק או מוסר אתר הבחין שהמונח אינו מתאים בשבת, מכיוון ששם המשפט שהוא מציע לא הונגד לדעה אחרת, כמקבילה (ראה דברי ר' יוחנן בפסחים שם, עמ' 531 ש' 9–10, ועיין שם בהמשך).

53 ראה ב"ק ז, ד (ו ע"א), 1205 ש' 23 = מכות א, ח (לא ע"ב), 1334 ש' 29 (וקרוב לוודאי שסוגיית מכות הועתקה מב"ק וכי מקורה בתלמודה של נזיקין; ראה ליברמן, תלמודה של קיסרין, עמ' 36, הערה 31). סוגיות אלו גורסות 'לא אתיא דלא' (בווריאציות קלות; ראה באפאראט לכי"א, עמ' 26 ש' 47), אולם קטע סבונה לסוגיית מכות גורס רק 'אלא' (ראה שטמברגר, קטעי ירושלמי, עמ' 289).

54 ראה דוגמה 1 להלן (וראה הערה 56); שם ו, ב (יט ע"ג), 102 ש' 21; וראה גם דמאי א, א (כא ע"ג), 1154 ש' 6 ('מתני' בכי"ר, במקום 'מתני'; בכי"ל תיבה זו נשמטה לגמרי).

55 ראה כתובות ז, ז (לא ע"ד), 992 ש' 30 (ואל נכון במקבילה, דוגמה 2 להלן) וע"ז ה, יב (מה ע"ב), 1410 ש' 15.

56 ברור שכן צ"ל, אף על פי שאין עדי נוסח שגורסים כך (בכי"ר וכי"ס 'מתני', בר"ש 'לא מיתני במתני' (!), ובתוספות, חגיגה ז ע"א, ד"ה בכורים, 'לא אייתנין במתניתין' (!)).

2. ר' ירמיה שאל, אשה קרחת ('האם זה מום')? [...] בעיי מישמע' מן הדא: 'הוסיפו עליהן באשה ריח הפה וריח הזיעה ושומא שאין בה שיער', ולא אדכרון קרחה. סברין מימר שאינו מום [...] – מום הוא, לא אתינן מיתני אלא דבר שהוא [כעור בזה ובזה] [...] אבל דבר שהוא⁵⁷ נויי בזה ומום בזה, כגון הדא קרחתה [...] לא תנינתה (קידושין ב, ה [סב ע"ד], 1165 ש' 37 ומקבילה)

כמעט תמיד 'לא אתינן מתני' מתרין קושיות (לעתים קרובות, כאלו המנוסחות במונחים כמו 'למה לא תנינן', 'נתני' וכדומה⁵⁸), אולם במקום אחד המונח מציע לדחות דיוק המבוסס על אי-אזכור של פרט מסוים במקור תנאי (ראה דוגמה 2 לעיל).

הסגנון הרגיל אצל המונח הוא: 'לא אתינן מתני אלא – [סוג מסוים של פריטים]⁵⁹. התלמוד אינו מנסה להוכיח שהמקור הנידון 'לא בא לשנות' אלא מקרים מסוג זה, ונראה כי קביעה זו נובעת אך ורק מן הצורך לתרץ את הקושיה או לדחות את ההיסק שהוצעו בשלב הקודם.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד 'לא אתינן מתני' מתחלף בלשון * 'לא תנינן אלא'.⁶⁰ ברם נראה שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי ברגיל 'לא תנינן אלא' אינו בא לתרץ קושיות או לדחות דיוקים (עיי' ערכו), כמקובל אצל 'לא אתינן מתני', ואין להוציא מכלל אפשרות שהגרסה 'לא תנינן אלא' במקרה דנן יסודה בטעות סופרים (השמטת 'מתני' וחילוף גרפי קל בין 'אתינן' ו'תנינן').

ראה גם: *אתינן מתני, *וכא אתינן מתני, *מה אתינן מתני

לא בדא⁶¹ – 'לא בזאת'. מצוי.

ספרות – אלת"י ב, עמ' 759–760; אפשטיין, מעשים, עמ' 37 (=מחקרים, עמ' 330); אשכנזי, נחמד למראה, קסט ע"ב; זוסמן, מבוא, עמ' כט הערה 182; זוסמן, שקלים, עמ' 31 והערה 99; חיד"א, יעיר און, מערכת הלמ"ד, אות ב; ליברמן, תוספתא כפשוטה, ה, עמ' 920 הערה 33; מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 218–219; ר' משולם לשקלים, עמ' 51; סוקולוף, מילון, עמ' 85; עסיס, לית היא מקשייא, עמ' סו; פרנקל, למבוא התלמוד, עמ' 263 הערה 3;⁶² פרנקל, מבוא הירושלמי, ט ע"א–ע"ב; רש"ס, פתיחה, ד"ה לא בדא

57 עיקרו של הקטע שהושלם כאן על ידי המגיה נמצא (בשינויים קלים) בגוף כ"ל למקבילה.

58 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; פאה ו, ב (יט ע"ג), 102 ש' 21; שבת א, א (ב ע"ב), 363 ש' 9.

59 במקום אחד מצאנו וריאציה קלה על סגנון זה – 'לא אתינן מיתני עשרה אלא בגין סופה' (פאה ב, ב [ז' ע"א], 88 ש' 49).

60 ראה קידושין א, ט (סא ע"ג), 1159 ש' 42 ('לא תנינן אלא') לעומת מקבילתו בערלה ג, ח (סג ע"ב), 347 ש' 15 ('לא אתינן מתני'). גם קטע גניזה לסוגיית קידושין גורס 'לא אתינן מתני'; ראה שרידי הירושלמי, עמ' 228, ש' 16.

61 בשרידי הירושלמי, עמ' 163 ש' 23 התיבה מנוקדת כְּדָא, וכעין זה שם, עמ' 168 ש' 20 ('בְּדָא').

62 בתרגום עברי: ז' פראנקל, 'למבוא התלמוד', נטועים ח (תשס"ב), עמ' 117, הערה 32.

'לא בדא' מציין שקביעה קודמת אינה תופסת במקרה המצוין מיד לפניו, כגון:

1. 'אין זוקפין את המנורה ביום טוב'. הדא דאת אמר במנורה שלפרקים, אבל במנורה שאינה שלפרקים, לא בדא (ביצה ב, ו [סא ע"ג], 691 ש' 18)
  2. לוקחין גת בעוטה כול'. תני ר' חנן, והוא שלא העלים יש'ראל את עיניו ממנו, אבל אם העלים עיניו ממנו, לא בדא (ע"ז ד, ח [מד ע"א], 1404 ש' 12)
- 'לא בדא' בא ברגיל במסגרת צמצום תחולתו של דין מסוים למקרה מסוים, ולכן המונח עשוי לבוא בסגנונות כגון: 'הדא דתימר / והוא ש' / מתניתא ב [וכדומה]⁶³ ב-[מקרה X], אבל/הא - [מקרה Y], לא בדא'. ברגיל 'לא בדא' בא בסוף המשפט, בלי תוספת ביאור איזה דין תופס במקרה שאליו הוא מתייחס.⁶⁴
- במקומות ספורים נראה שהמונח מציין שפסיקתו של חכם מסוים לא תחול במקרה המצוין בהמשך. במקרים כאלה המונח בא בסגנון: 'לא בדא אמר ר' פלוני - [דבריו הקודמים]'.⁶⁵

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

אין מונחים אחרים המתחלפים ב'לא בדא' או המתפרשים כמוהו.

ולא כן אלפן רבי ('לא כן אולפן רבי', 'ולא כן אילפן רבי'⁶⁶) - 'לא כך לימדנו רבי'. מונח קושיה, מצוי.

ספרות - אלת"י ד, עמ' 316, 723-724; אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 809; גינצבורג, פירושים וחידושים, א, עמ' 413; זוסמן, תורה שבעל פה, עמ' 260 הערה 14; מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 192; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 129 הערה 9; מילר, חכמים, עמ' 57-58 הערה 78; עסיס, הגהות ופירושים בירושלמי שבת, עמ' ג הערה 19; עסיס, קטע של ירושלמי סנהדרין, עמ' 71

63 ראה למשל בדוגמאות לעיל. במקום אחד בא המונח אחרי 'עד כדון' כדי לציין אפשרות שונה; ראה ברכות ו, ד (י ע"ג), 52 ש' 40 ('עד כדון בשיש דעתו לאכל פת; לא היה בדעתו לאכל פת, לא בדה'). אם 'עד כדון' מתפרש כאן כהוראתו הרגילה, הרי ש'לא בדא' מציע את התשובה לבעיה שהוצעה בלשון 'עד כדון', ודבר זה נראה חריג. לכן נראה יותר שכאן 'עד כדון' מציע קביעה ומתפרש כמו 'הדא דתימר' (השווה ערך 'עד כדון', ליד הערה 21); ועדיין צריך עיון.

64 עם זאת, יש חריגים ספורים, ואפשר שמקורם בתוספת גלוסות; ראה עסיס, לית היא מקשייא, עמ' סו; מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 218-219. - בניזיר ג, ב (נב ע"ג), 1105 ש' 14 ('לא בדא עלת לו שנייה <ראשונה>'), נראה שצ"ל 'בדא' במקום 'לא בדא', ונראה כי הביטוי 'לא בדא' בא באשגרה מן ההמשך (ש' 14; אך שמא שם המילים 'עלתה' וכו' אינן גלוסה, אלא מקורן באשגרה מן הקטע הקודם; וצריך עיון).

65 עיין היטב בדמאי ד, ג (כד ע"א), 129 ש' 33 ושביעית ז, ה (לז ע"ג), 203 ש' 23 ומקבילה (לפניו משובש, ויש לתקן על פי המובאה באור זרוע, א, של [מא ע"ד]; באור זרוע גם פירש את הסוגיה כראוי, באופן המקביל ממש לסוגיית דמאי הנ"ל; עיין שם היטב).

66 לכתבי המונח השונים ראה אלת"י ד, עמ' 316, 723.

נראה⁶⁷ כי 'ולא כן אלפן רבי' מציע קושיות⁶⁸ שהקשו תלמידים על רבותיהם, או קטנים על הגדולים מהם,⁶⁹ על סמך מקורות הלכתיים-ספרותיים מסוגים שונים שהוצעו אחרי המונח, כגון:

1. ר' יסא ור' שמואל בר רב יצחק הו' יתבין אכלין בחדא מן אילין כנישתא עלייתא. אתת עונתה דצלותא וקם ר' שמואל בר רב יצחק מצלייא. אמ' ליה ר' מיישא, לא כן אלפן ר': 'אם התחילו אין מפסיקין', ותני חזקיה, כל מי שהוא פטור מדבר ועושהו נקרא הדיוט! (ברכות ב, ט [ה ע"ד], 24 ש' 1 ומקבילה)
2. אמ' ('אמר'), ר' יוחנן כד הוה אכל אפילו קופד אפי' ביעה הוה מתקן. אמרו ליה תלמידיו, לא כן אילפן ר', 'עשר תעשר את כל תבואת זרעך' ('זרק גידולי קרקע חייבים במעשרות')! – דו חשש למשקין שיש בהן (דמאי א, ג [כא ע"ד], 117 ש' (28–27)

על פי רוב, 'ולא כן אלפן רבי' מציע משניות⁷⁰ אולם לעתים הוא מציע פסוקים, עם או בלי דרשות⁷¹, או דברי אמוראים.⁷² ברגיל המונח מציע את המקור בלי תוספת דיון, ונמצא שהסגנון

- 67 אני אומר 'נראה', מכיוון שברוב הסוגיות אין הוכחה חר"משמעית מתוך הסוגיה שזה פשר המונח, אף על פי שכך עולה מפירושו המילולי. ודוק, במקרים רבים המונח אינו מציע ציטוט מדברי החכם המזוהה כ'רב', אלא ממקורות אחרים (ראה להלן). עם זאת, במקומות מסוימים המונח בא בפני חכמים המזוהים במפורש כתלמידיו של החכם הנזכר כ'רב'; ראה דוגמה 2 להלן ('אמרו ליה תלמידיו'); ביכורים ג, ג (סה ע"ג), 360 ש' 10–11; סנהדרין א, א (יח ע"א), 1264 ש' 8. ראה גם להלן הערה 69.
- 68 במקום אחד נראה שהמונח בא במסגרת פשיטת בעיה (ראה ברכות ב, ו [ה ע"ב], 21 ש' 5 ומקבילה), אולם הפירוש המדויק בסוגיה זו עדיין צריך עיון, ולכן אי אפשר לקבוע מסמרות בנידון (וראה גינצבורג, פירושים וחדושים, א, עמ' 378, אולם הדברים עדיין צריכים עיון).
- 69 במקומות מסוימים זהותו (זהותם) של השואל(ים) אינה מפורשת, ולכן אי אפשר לדעת אם מדובר בקושיית תלמיד על רבו, אולם נראה שהמקשים ראו את עצמם כפופים לחכם שעליו הם מקשים. ראה שביעית ו, א (לו ע"ג), 197 ש' 30–31 ומקבילה: 'ר' תנחום בר חייה הוה בחפר, והוון שאלין ליה והוא מורה, שאלין ליה והוא מורה. אמרין ליה, ולא כן אילפן רבי'; מו"ק ג, ה (פב ע"ג), 816 ש' 36. ראה גם פאה ח, ט (כא ע"ב), 112 ש' 45 ומקבילה, שם המונח בא בפני שר (!) – 'רבהון דרוחיא' – כשהוא מקשה על התנהגותו של ר' חנינא בר פפא. ראה גם סנהדרין ו, ג (כג ע"ב), 1292 ש' 7, שם בא ביטוי דומה ('לא כן אלפן משה רבן') בפני עכן, כשהוא מקשה על יהושע.
- 70 ראה למשל דוגמה 1 לעיל (וראה להלן הערה 74); דמאי א, ג (כב ע"א), 117 ש' 48 ומקבילה; סנהדרין א, א (יח ע"א), 1264 ש' 8.
- 71 בלי דרשה – ראה דוגמה 2 לעיל ופאה ח, ט (כא ע"ב), 112 ש' 45 ומקבילה; עם דרשה – ראה שביעית ד, ג (לה ע"ב), 191 ש' 8 ומקבילות.
- 72 כגון ביכורים ג, ג (סה ע"ג), 360 ש' 10–11 (מצטט את האמור לעיל שם, עמ' 359 ש' 42); מו"ק ג, ה (פב ע"ג), 816 ש' 36 (מצטט את האמור לעיל ש' 34); יבמות א, ב (ב ע"ד), 832 ש' 49 (מצטט את האמור לעיל ש' 48) ומקבילה.

המקובל אצל המונח הוא 'ולא כן אלפן ר' - [מקור ספרותי]⁷³, אולם במקומות אחדים התלמוד (או המקשן המצוטט בו) מביא פירוט או חיזוק נוסף לקושיה שמציע המונח אחרי המקור שהוא מציע.⁷⁴

בדרך כלל 'ולא כן אלפן רבי' מציע קושיות על מעשיהם-התנהגותם של חכמים,⁷⁵ אולם במקומות ספורים הוא מציע קושיות על דבריהם-מימרותיהם.⁷⁶ כמעט תמיד 'ולא כן אלפן רבי' מציע קושיות שהקשו על האמוראים, אולם במקום אחד המונח מציע קושיה שהקשו על תנא.⁷⁷

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

לא מצאנו חילופים ברורים בין 'ולא כן אלפן רבי' למונחים אחרים בירושלמי.⁷⁸ ברם נראה שאין הבדל מהותי בין טיב הקושיות שהוא מציע (כשהוא מציע קושיות מפסוקים או ממשניות) לבין הקושיות שמציעים מונחי קושיה אחרים בנסיבות דומות (למשל, 'והא כתיב', 'והא תנינן'). עם זאת, קיים הבדל ברור בין 'ולא כן אלפן רבי' לשאר מונחי הקושיה בתלמוד, שהרי עיקר תפקידו של 'ולא כן אלפן רבי' הוא להקשות על התנהגותם של חכמים ולא על מימרותיהם, מה גם שמונח זה נתייחד (ככל הנראה) לקושיות שהקשו תלמידים על רבותיהם או קטנים על הגדולים מהם.

73 בסוגיה אחת, בסגנון 'לא כן אלפן ר' פלוני ש-[קביעה מסוימת]; ראה עסיס, הגהות ופירושים בירושלמי שבת, עמ' ג, הערה 19.

74 ראה למשל דוגמה 1 לעיל ('ולא כן אלפן ר', אם התחילו אין מפסיקין, ותני חזקיה); שביעית ו, א (לו ע"ג), 197 ש' 30-31 ומקבילה; וראה הדיון בשביעית ד, ג (לה ע"ב), 191 ש' 8 ומקבילות אצל מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 192-193.

75 ראה למשל הדוגמות לעיל; שבת א, ב (ג ע"א), 367 ש' 48 ומקבילה. במספר מקומות המונח מציע קושיות על דברי חכמים שלא נאמרו כמימרות 'בית מדרשות', שאפשר אפוא לראותם כסוג של מעשי חכמים, כגון שביעית ד, ג (לה ע"ב), 191 ש' 8 ומקבילות: 'ר' חנינא פפא ור' שמואל בר נחמן עברון על חדר מחודשי שביעיות. אמ' ליה ר' שמואל בר נחמן, אישר. אמ' ליה ר' חנינא בר פפא, לא כן אילפן ר' [...]; שביעית ו, א (לו ע"ג), 197 ש' 30-31 ומקבילה.

76 ראה פסחים ה, ג (לב ע"ב), 526 ש' 8 ויבמות א, ב (ב ע"ד), 832 ש' 49 ומקבילה; בשני המקומות התלמיד מקשה על חכם על סמך מה שאמר לפני שחזר בו 'במחזורה תינינא'.

77 ראה דמאי א, ג (כב ע"א), 117 ש' 48 ומקבילה (קושיה על ר' פנחס בן יאיר), וראה גם בסוף הערה 69 לעיל.

78 וראה עוד מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 192. למונחים דומים בחטיבות אחרות של ספרות חז"ל, ראה אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 809 (והשווה גינצבורג, פירושים וחידושים, א, עמ' 413).

לא כן אמר ר' פלוני (ולא כן אמר ר' פלוני;⁸⁰ לפעמים משובש כ'לכן אמר ר' פלוני⁸¹ ועוד⁸²) – 'ולא כן אמר ר' פלוני?' מונח תמיהה, נפוץ.

ספרות – אלת"י ד, עמ' 722–723; זוסמן, תורה שבעל פה, עמ' 260 הערה 14; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 90; מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 547

'לא כן אמר ר' פלוני' מציע מימרות שמהן הקשו על דעות אחרות בסוגיה, על דרך (ו)הא אמר ר' פלוני' בבבלי, כגון:

1. רב הוה ליה כיתן ולקת [...] **לא כן אמר ר' אמי** משם ר' שמעון בן לקיש, משעלו מן הגולה לא לקת פשתן ולא החמיץ יין! (מע"ש ה, ח [נו ע"ד], 309 ש' 22)
2. [משנה: 'כל הכלים הנמצאים בירושלם דרך ירידה לבית הטבילה טמאים']. **לא כן אמר ר' אבהו** בשם ר' יוחנן, לא גזרו על הכלים שבירוש'! – מכיון שנמצאו דרך ירידה לבית טבילה, נעשו הוכיח ('ודאי טמאים') (שקלים ח, ב [נא ע"א], 632 ש' 1)

3. תני, אבל אמרו אשה מברכת לבעלה ועבד לרבו וקטן לאביו. ניחא אשה מברכת לבעלה <ועבד לרבו, קטן לאביו? **לא כן אמר ר' אחא** בשם ר' יוסי בן נהוריי, כל שאמרו בקטן כדי לחנכו? (סוכה ג, יא [נג ע"ד], 647 ש' 39 ומקבילה)

'לא כן אמר ר' פלוני' מציע קושיות מסוגים שונים. לעתים קרובות קושיות אלו לפרוך דעות שהובאו לפני כן (כבדוגמאות 1, 2 לעיל), אולם במקומות רבים הן באות לחזק קושיות אחרות הבאות לפני כן, ובמקומות אלה 'לא כן אמר ר' פלוני' מציע את התשתית הרעיונית-ההלכתית של הקושיה שלפני המונח (ראה למשל דוגמה 3 לעיל).⁸³

79 במקומות ספורים 'אמרין', כשהמונח מציע מימרה המיוחסת לחכמים אחרים; ראה שקלים ד, ג (מח ע"א), 615 ש' 17 (בכ"ל משובש שם [ראה להלן הערה 82], אולם בשרידי הירושלמי, עמ' 130 ש' 12, 'לכן [!] ראה להלן הערה 81] ר' אלעזר ר' יוסי בן חנינה תריהון אמרין'; יבמות יא, ו (יב ע"א), 884 ש' 27; כתובות ה, א (כט ע"ג), 980 ש' 12–13.

80 צורה זו מזדמנת בעשרות מקומות בירושלמי, אולם היא נדירה יותר מן הצורה בלי וי".

81 ראה למשל ברכות ג, ג (ו ע"ב), 28 ש' 6, לפי גוף כי"ל (תוקן על ידי המגיה ל'לא כן'); שרידי הירושלמי, עמ' 130 ש' 12 (בכ"ל שם – שקלים ד, ג [מח ע"א], 615 ש' 17 – שיבוש אחר, 'לא אמר כן', ראה להלן הערה 82); ב"ק ז, ב (ה ע"ד), 1205 ש' 5, לפי קטע גניזה (ראה האפאראט בכ"א, עמ' 25 ש' 23; בכ"ל ובכ"א 'ולא כן'); ב"ק ח, ד (ו ע"ב), 1207 ש' 45, לפי קטע גניזה (שרידי הירושלמי, עמ' 250 ש' 12; אף כאן, הגרסה 'לא כן' מתועדת הן בכ"ל והן בכ"א [עמ' 31 ש' 41]); וראה דברי זוסמן שצוינו בערך 'ולא כן תני', הערה 122, וצרף לכאן.

82 כגון 'לא אמר כן' (כגון ברכות ז, ד ויא ע"ג), 59 ש' 2 ושקלים ד, ג [מח ע"א], 615 ש' 17; 'לית כן אמר ר' פלוני' (עירובין ג, ה [כא ע"ב], 468 ש' 14, אולם במקבילה, קידושין ג, ג [סד ע"א], 1172 ש' 4, אל נכון – 'לא כן אמר'); 'אינו כן אמר ר' פלוני' (פסחים ב, ד [כט ע"ב], 510 ש' 27, אך אל נכון במקבילה במגילה א, יד [עב ע"ד], 757 ש' 45 ושרידי הירושלמי, עמ' 103 ש' 1); 'כן אמר ר' פלוני' (גיטין ב, ב [מד ע"ב], 1059 ש' 42; וראה גם תעניות ב, א [סה ע"ב], 713 ש' 32; לפנינו 'כן אמר רב', אולם בקטע זוסמן 50 ש' 17, 'לא כן אמר', ובאופן תאורטי שתי הגרסאות תיתכנה, אף על פי שמשמעות הסוגיה תשתנה בהתאם לגרסה; וראה עוד ערך 'כן אמר ר' פלוני', הערה 317); 'לא אמר ר' פלוני' (קידושין ג, ה [סד ע"א], 1173 ש' 4; אך אל נכון בשרידי הירושלמי, עמ' 230 ש' 8; שבועות ז, א [לז ע"ג], 1365 ש' 23).

83 כיוצא בזה ראה עוד למשל פסחים ח, א (לה ע"ג), 545 ש' 28–29 ומקבילה; יבמות א, ב (ב ע"ד), 833 ש' 30;

נוסף על השימושים הנ"ל, הרווחים אצל 'לא כן אמר ר' פלוני', לפעמים המונח מציע רומיות מדבריו של חכם מסוים על עצמו,⁸⁴ או קושיות ששיעורן 'פשיטא', מאחר שר' פלוני כבר אמר דברים דומים, ומדוע אפוא היה צורך במימרה נוספת שלכאורה אין בה חידוש.⁸⁵ לעתים המונח ממלא תפקידים אחרים, ובכלל זה פשיטת בעיות⁸⁶ ותירוץ קושיות על ידי הצעת תמיהה על קושיה אחרת שקדמה לה,⁸⁷ אולם שימושים אלה נדירים.

בדרך כלל 'לא כן אמר ר' פלוני' מציע מימרות אמוראיות, אולם במקום אחד המונח מציע מימרה של ר' חייא – כנראה ר' חייא מדור המעבר, ולא ר' חייא בר אבא.⁸⁸ במקרים רבים המימרות שמציע המונח מיוחסות לשלשלת מוסרים (כדוגמאות דלעיל), אולם במקרים אחרים הן מיוחסות לחכם יחיד.⁸⁹

'לא כן אמר ר' פלוני' יכול להציע קושיות על אמוראים אחרים⁹⁰ או על תנאים (במשניות או בברייתות).⁹¹

בדרך כלל המונח מקשה על השלב הקודם של הסוגיה, אולם לפעמים הוא מוסב על דברים שבאים לפני כן.⁹²

במקומות רבים, 'לא כן אמר ר' פלוני' מציע רק את מימרת החכם שממנה עולה התמיהה, אולם לפעמים נוסף על כך פירוט המבהיר את היסוד לתמיהה.⁹³

ב"ק י, א (ז ע"ב), 1211 ש' 44-45.

84 ראה שביעית ד, ב (לה ע"א), 189 ש' 43 (לפי הוורסיה של הדברים המייחסת אותם לר' ינאי); יבמות יב, א (יב ע"ג), 886 ש' 8; ב"ב ג, ה (יד ע"א), 1245 ש' 5 (כנראה).

85 ראה תרומות ג, א (מב ע"א), 228 ש' 14-15; עירובין א, א (יח ע"ב), 451 ש' 32.

86 ראה ערלה ב, א (סא ע"ד), 337 ש' 30; תעניות א, א (סג ע"ד), 704 ש' 28; סוטה ג, א (יח ע"ג), 918 ש' 24; קידושין ג, ה (סד ע"א), 1173 ש' 4 (וראה סוף הערה 82 על הנוסח המשובש כאן).

87 ראה שבת ב, א (ד ע"ג), 376 ש' 33; חגיגה ג, ח (עט ע"ד), 800 ש' 15, 20 (ראה פירוש הסוגיה אצל ליברמן, תיקוני ירושלמי, ו, עמ' 104 = מחקרים, עמ' 207); ואולי גם ב"ק ו, ז (ה ע"ג), 1204 ש' 5 (ראה הדיון בסוגיה זו וסקירת הספרות אצל אבישלום וסטרייך, 'התפתחות ומגמות פרשניות בדיני הנזיקין התלמודיים לאור מקרי פטור חריגים', עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, תשס"ז, עמ' 196).

88 ראה פאה ז, ד (כ ע"א), 106 ש' 13.

89 ראה למשל תרומות ג, ד (מב ע"א), 229 ש' 10; שבת ז, ב (י ע"א), 408 ש' 13; גיטין ד, ב (מה ע"ג), 1067 ש' 14-13.

90 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; שביעית י, ה (לט ע"ד), 215 ש' 12; שבת ו, ה (ח ע"ג), 398 ש' 46, 49.

91 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; שקלים ד, ג (מח ע"א), 615 ש' 17 (ברייתא); ב"ק ג, ו (ג ע"ד), 1195 ש' 16 (משנה). לעצם האפשרות להקשות ממקורות אמוראיים על מקורות תנאיים, ראה לאחרונה א' שוחטמן, "גברא אגברא קא רמית": לבירור שימוש של התלמוד במימרא כבסיס לקושיה, סידרא ו (תש"ן), עמ' 93-107, שדן בתופעה זו בבבלי, אבל לא בירושלמי.

92 ראה למשל שבת יג, ג (יד ע"א), 430 ש' 24; מגילה ד, ג (עה ע"א), 770 ש' 36; קידושין א, ז (סא ע"א), 1155 ש' 48.

93 ראה למשל כתובות ג, א (כו ע"ב), 967 ש' 30; קידושין ג, ה (סד ע"א), 1173 ש' 4 (וראה לעיל בסוף הערה 82 על הנוסח המשובש כאן); ב"ק ג, ו (ג ע"ד), 1195 ש' 16 (הקטע שנשמט בגוף כ"ל, קרוב לוודאי על ידי הרומות, הושלם על ידי המגיה, והוא מצוי בכ"א, עמ' 7 ש' 99).

בדרך כלל 'לא כן אמר ר' פלוני' מציע תמיהות בנוגע לענייני הלכה, אולם לעתים תמיהות אלו מתייחסות לענייני אגדה.⁹⁴

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד 'לא כן אמר ר' פלוני' מתחלף במונח 'תמן אמר ר' פלוני' [...] והכא את אמר הכין', אולם אין להוציא מכלל אפשרות שאין כאן חילוף אמתי, אלא אפשר שהלשון 'תמן אמר ר' פלוני' בא באשגרה 'מוצלחת' ממקום אחר בירושלמי.⁹⁵ עם זאת, נראה שקיימת קרבה לא מבוטלת בין שני המונחים, אף על פי שברור שאינם נרדפים, שהרי 'תמן את אמר' לצורותיו עשוי להציע מקורות תנאיים, דבר שאינו מקובל אצל 'לא כן אמר ר' פלוני'.

כמו כן, 'לא כן אמר ר' פלוני' עשוי להתפרש כמו 'הדא היא דאמר ר' פלוני'⁹⁶ כשהמונח האחרון מציע תמיהה על דעה מסוימת, אף על פי שברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי זוהי רק אחת מהוראותיו של 'הדא היא דאמר ר' פלוני'⁹⁷ (ומדובר דווקא בהוראה נדירה).

נראה שגם 'ולא שמיע' המציע מימרות⁹⁸ קרוב מאוד מצד משמעותו ל'לא כן אמר ר' פלוני'. נראה שההבדל העיקרי בין שני המונחים הוא ש'ולא שמיע' מדגיש את העובדה שהחכם הנזכר לכאורה לא שמע את דעתו של החכם האחר, בעוד ש'לא כן אמר ר' פלוני' מתמקד בעצם קיומה של דעה סותרת לכאורה, ולא בעובדה שחכם מסוים לכאורה לא הכיר דעה שכזו.

נראה ש'לא כן אמר ר' פלוני' מתפרש כמו הביטוי הנדיר *'(ו)הא אמר ר' פלוני'.'⁹⁹ כמו כן, נראה ש'לא כן אמר ר' פלוני' המציע רומיות מתפרש כמו 'מחלפא שיטתיה דר' פלוני'; במקרים אלה, אינני מוצא הבדלים בין שני המונחים.

פרט לכך, לא מצאתי מונחים אחרים המתפרשים כמו 'לא כן אמר ר' פלוני'.¹⁰⁰

ראה גם: ולא כן תני

94 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; פאה ז, ד (כ ע"א), 106 ש' 13; סנהדרין ז, יט (כה ע"ד), 1307 ש' 1.

95 ראה מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 547.

96 ואמנם במקום אחד 'ולא כן אמר ר' פלוני' (במדרש) מתחלף ב'הדא היא דאמר ר' פלוני' בירושלמי; ראה ו"ר לר, י (מהדורת מרגליות, עמ' תשצד, 'לא כן אמ' ר' אבהו') לעומת מקבילתו בפאה ח, ט (כא ע"ב), 112 ש' 35 ('הדא >היא' דאמ' ר' אבהו'); אך דוק, יש הבדלי ניסוח אחרים בין המקבילות, אף על פי שספק עד כמה הם משמעותיים לפירוש המונחים ולבירור היחס ביניהם.

97 עיין ערכו, ובמיוחד הערה 181 שם.

98 שכן מונח זה יכול להציע גם דברי תנאים; עיין ערכו, ליד הערות 273-274.

99 ראה למשל סוטה ב, א (יז ע"ד), 914 ש' 10; גיטין א, ה (מג ע"ג), 1057 ש' 8; ב"ב י, טז (יז ע"ד), 1262 ש' 24-23.

100 לחילוף מסופק מאוד בין מונח זה ל'כן אמר ר' פלוני', ראה לעיל הערה 82 ובנסמן שם.

לא כן סברנן¹⁰¹ מימר ('ולא כן סברנן מימר';¹⁰² 'לא כן סברנן'¹⁰³ מימר'; וכן שיבושים אחדים¹⁰⁴) – 'לא כן סוברים אנו לומר'. מונח מסירה, מצוי.

ספרות – אלת"ר ד, עמ' 724; שם ו, עמ' 12; עסיס, לית היא פליגא, עמ' 150

'לא כן סברנן מימר' מציע מקור ספרותי הסותר את האמור לפניו, על דרך 'והא קיימא לן' בבבלי, כגון:

1. תני, אמ' ר' יהודה, עשתות שלברזל היו מרתיחין אותן מערב יום הכיפורים ומטילין לתוך הצונין כדי שתפוג צינתן. ולא נמצא כמכבה ביום הכיפורים? [...]
אלא ר' יודה ור' שמעון אמרו דבר אחד ('שפטור על מלאכה שאינה צריכה לגופה'). לא כן סברנן¹⁰⁵ מימור, ר' יוסי ור' שמעון שניהם אמרו דבר אחד ('אבל לא ר' יהודה')? (יומא ג, ה [מ ע"ג], 573 ש' 23)

2. ואפילו על ר' שמעון בן לקיש לית היא פליגא ('משנה ע"ז ג, ו: "מי שהיה ביתו סמוך לעבדה זרה ונפל [...] אבניו ועציו ועפר(י)ו מטמין כשרץ"'), דר' שמעון בן לקיש אמ', ע"ז שנשתברה מותרת! – לא כן סברנן מימר¹⁰⁷ אם בעתיד לחזירן לכליין, דברי הכל אסור, ואמ' ר' יודן אבוי דר' מתניה, אם היו מונחין במקומן לא כמי שהוא עתיד להחזירן לכליין הן? ואילו במקומן הן! (שבת ט, א [יא ע"ד], 419 ש' 1084)

בדרך כלל 'לא כן סברנן מימר' מציע קושיות כדי לפרוך דעות אמוראיות או סתמיות¹⁰⁹ או כדי להקשות על משניות¹¹⁰, אולם לעתים הוא מציע תמיהות הבאות לתרץ קושיות.¹¹¹

101 זהו הכתיב הרווח בכ"ל, והוא מצוי גם במספר קטעי גניזה, כגון שרידי הירושלמי, עמ' 162 ש' 3, 190 ש' 3.
102 ראה למשל תרומות ה, א (מג ע"ג), 235 ש' 34 ומו"ק א, ג (פ ע"ג), 803 ש' 37 (כך גם בשרידי הירושלמי, עמ' 190 ש' 3). במקום אחד הצורות עם וכלי וי"ו מתחלפות; ראה ביצה א, ג (ס ע"ב), 683 ש' 12, שם כתוב 'לא כן' בכ"ל ובשרידי הירושלמי, עמ' 162 ש' 3, אולם בשרידי הירושלמי עמ' 161 ש' 20, 'ולכן' (!).

103 כתיב זה מזדמן במקום אחד בד"ו; ראה יבמות טו, ז (טו ע"ב), 900 ש' 27-28.
104 כגון 'וכן סברנן מימר' במקום 'ו' <לא> כן סברנן מימר' (ע"ז ג, ח [מג ע"ב], 1399 ש' 15); 'לא כן סבר מימור' (להלן דוגמה 1); 'לא סברנן מימר' (מו"ק א, ב [פ ע"ב], 802 ש' 42). כיוון ששיבושים אלה נובעים מטעויות גרפיות פשוטות, הם קלים לאבחון ולתיקון.

105 ברור שכן צ"ל (ושמא השיבוש נובע מאשגרה מלהלן שם, ש' 25).

106 ראה שבת ב, ה (ה ע"א), 379 ש' 37-38.

107 ראה ע"ז ג, ב (מב ע"ד), 1395 ש' 42-43.

108 עיין גם במקבילות, אלא ששם משובש (והשווה עסיס, לית היא פליגא, עמ' 149-150).

109 ראה למשל לעיל דוגמה 1; שביעית ב, י (לד ע"ב), 186 ש' 1; תרומות יא, ז (מח ע"ב), 262 ש' 2 (ושם משובש כ'ולא כן שבקנן [!] מימר'; ואל נכון במקבילה, שבת ב, א [וד ע"ד], 377 ש' 36).

110 כגון חלה ד, יב (ס ע"ב), 330 ש' 42; פסחים ט, ו (לז ע"א), 553 ש' 45; מו"ק א, ג (פ ע"ג), 803 ש' 37.

111 ראה לעיל דוגמה 2, וכן כנראה בקידושין ב, א (סב ע"ב), 1163 ש' 10, אולם הפירוש המדויק שם עדיין צריך עיון.

'לא כן סברנן מימר' עשוי להציע מקורות תנאיים,¹¹² דברי אמוראים,¹¹³ או דברי הסתם.¹¹⁴ לפעמים מקורות אלה מצויים במקום אחר בסוגיה בקרבת מקום למונח,¹¹⁵ אולם יש שהם נמצאים במקומות רחוקים באותה מסכת¹¹⁶ או במסכת אחרת.¹¹⁷ על פי רוב, התמיהות שמציע 'ולא כן סברנן מימר' עולות באופן ישיר מהמקור שהוא מציע, אולם לעתים הן מבוססות על אנלוגיה לדין המצוי במקור זה,¹¹⁸ או על צירוף של המקור עם מימרה נוספת המובאת בהמשך (כברוגמה 2 לעיל).

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

אפשר ש'ולא כן סברנן מימר' מתחלף במספר מקומות ב'ולא כן תנינן',¹¹⁹ אולם חילופים אלה מסופקים, וייתכן שמקורם בהגהה מכוונת של הירושלמי בידי חכמים שסברו בטעות ש'לא כן סברנן מימר' אינו יכול להציע מקורות תנאיים. אולם אפילו אם חילופים אלה אינם מקוריים, ברור ש'ולא כן סברנן מימר' מתפרש לעתים כמו 'ולא כן תנינן', אף על פי שמונחים אלה אינם נרדפים ממש, שהרי 'ולא כן סברנן מימר' עשוי להציע מקורות אמוראיים וסתמיים, מה שאין כן אצל 'ולא כן תנינן'.

מונח אחר הקרוב מאוד מצד משמעותו ל'לא כן סברנן מימר' הוא 'ולא כן אמר ר' פלוני'. אולם גם מונח זה אינו נרדף ל'ולא כן סברנן מימר', שהרי אין הוא מציע מקורות תנאיים או סתמיים, אלא רק מימרות המיוחסות לאמוראים נקובי שם.

ראה גם: לא כן אמר ר' פלוני; וסברנן מימר

- 112 משניות - ראה למשל תרומות ה, א (מג ע"ג) 235 ש' 34; חלה ד, יב (ס ע"ב), 330 ש' 42 (קושיה ממשנה על משנתנו); שבת ב, א (ד ע"ד), 377 ש' 36. במקום אחד המונח מפנה לברייתא, ראה תרומות יא, ז (מח ע"ב), 262 ש' 2 (מפנה לברייתא שהובאה לעיל ש' 7; וראה לעיל הערה 109 על הנוסח בסוגיה זו).
- 113 ערלה ב, ה (סב ע"א), 340 ש' 26 (ר' יונה); לעיל דוגמה 1 (ר' יוחנן). ראה גם בהערה הבאה.
- 114 כגון פסחים ט, ו (לז ע"א), 553 ש' 45. במקומות מסוימים לא ברור אם המקור שמציע המונח הוא אמוראי או סתמי, שכן לא ברור היכן סוף דברי האמורא והיכן תחילת דברי הסתם; עיין היטב מו"ק א, ג (פ ע"ג), 803 ש' 37 ומקבילה וע"ז ג, ז (מג ע"א), 1398 ש' 11-12.
- 115 ראה למשל ערלה ב, ה (סב ע"א), 340 ש' 26 (מפנה ללעיל, ש' 14-15); מו"ק א, ג (פ ע"ג), 803 ש' 37 (מפנה ללעיל ש' 31) ומקבילה.
- 116 כגון פסחים ט, ו (לז ע"א), 553 ש' 45, המפנה לדברי הירושלמי לעיל ט, ה (לז ע"א), 553 ש' 11; סוטה ג, ד (יח ע"ד), 919 ש' 37, המפנה לדברי הירושלמי לעיל ג, ב (יח ע"ד), 918 ש' 47-48.
- 117 ראה לעיל דוגמה 1 (ודאה לעיל הערה 106).
- 118 ראה ע"ז ג, ז (מג ע"א), 1398 ש' 11-12.
- 119 עיין ערך 'ולא כן תני', ליד הערה 135.

ולא כן תני¹²⁰ (ר' פלוני) / תנינן ('לא כן תנינן';¹²¹ לעתים רחוקות המונח משתבש בדרכים שונות¹²²) - 'ולא כך שנוי/שנינו?'. מונח קושיה/אישור, מצוי.

ספרות - אלת"ר ד, עמ' 724-725; שם ח, עמ' 670-671; אלגאזי, יבין שמועה, כלל תמז, ע"א; בארי, תענית, עמ' 115 הערה 77; גינצבורג, פירושים וחידושים, א, עמ' 410; זוסמן, תורה שבעל פה, עמ' 260 הערה 14; מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 192; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 129 הערה 9; ניר, יבמות, פי"ג ה"ו, נד ע"ב, ד"ה אחרי זה; עסיס, להגהות פני זקן, עמ' קפ הערה 104; פחד יצחק, מהדורת קנאל, ב, קד ע"ב; רטנר, אהבת ציון וירושלים, ביצה, עמ' 15; תוספות, ע"ז ז ע"א, ד"ה הנשאל¹²³

'ולא כן תני' מתפרש במספר אופנים:

א. לפעמים 'ולא כן תני' מציע קושיה ממקור תנאי על האמור לפניו, על דרך 'והא תניא/תנן' ומונחי קושיה דומים בבבלי, כגון:

1. 'חרש פוסל' ('לאכילת תרומה'). **לא כן תני ר' חייה**, אשתו שלחרש ושלשוטה טובלת מחיק בעלה ואוכלת? (יבמות ז, ג [ח ע"ב], 862 ש' 42)
2. 'אבל קטן שבא לכבות אין שומעין לו'. **ולא כן תני**, ראו אותו יוצא ומלקט עשבים ('בשבת') אין את זקוק לו! (שבת טז, ו [טו ע"ד], 439 ש' 41)

'ולא כן תני' בהוראה זו יכול להציע קושיות על משניות - לפעמים, מברייטות (כברוגמאות דלעיל, ועוד הרבה¹²⁴) - או על מימרות אמוראיות או מעשי אמוראים¹²⁵, ובמקום אחד על

- 120 בהמשך יכונה מונח זה 'ולא כן תני' למען הקיצור, גם כשהכוונה לצורה 'ולא כן תנינן'.
- 121 ראה למשל שביעית א, א (לג ע"א), 179 ש' 13-14; יומא א, ג (לט ע"א), 565 ש' 8; תעניות ב, א (סה ע"א), 711 ש' 23. לעתים הצורות עם וכלי וי"ו מתחלפות, כגון ביצה א, א (ס ע"א), 681 ש' 26 - 'לא כן תני' בכי"ל ובשרידי הירושלמי, עמ' 156 ש' 8, אולם בשרידי הירושלמי, עמ' 155 ש' 10, 'ולא [כן] תני' - כאן הבאתי את 'ולא כן תני' כגרסה העיקרית, אולם גם הצורה ללא וי"ו מתועדת היטב, הן בכי"ל והן בקטעי גניזה (כגון שרידי הירושלמי, עמ' 170 ש' 11, 13 ועמ' 302 ש' 25); ועל כל פנים, לא מצאתי הבדלים בין הצורה עם וי"ו לזו שבלעדיה מצד משמעותן.
- 122 כגון שבת א, ד (ג ע"ד), 373 ש' 9 ('ולא כן תניין' (!)); נדרים ד, ט (לח ע"ד), 1030 ש' 38 ('לא תני', וצ"ל 'לא כן תני', וכן הוא במקבילה בשבת טז, ו [טו ע"ד], 439 ש' 31). במקום אחד נראה שקיים שיבוש בכיוון ההפוך; ראה יבמות יג, ז (יג ע"ד), 893 ש' 36, שם כתוב 'ולא כן תנינן', אולם מצד העניין נראה שצ"ל 'ולא תנינן', וכן הגיה רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 359 (שאר המפרשים נדחקו מאוד). ב'ספר ירושלמי' באה לפעמים הצורה 'לכן' בטעות במקום 'לא כן'; ראה למשל זוסמן, כתבייד אשכנזי, עמ' 53 הערה 119 (והשווה לעיל שם, עמ' 48, הערה 89); וראה גם הנ"ל, מבוא, עמ' כו, הערה 160.
- 123 הפירוש שמציעים התוספות אינו הולם את הוראת המונח בשום מקום, אולם גם ראשונים אחרים פירשו כך; ראה א' שוחטמן, 'החשש להוצאת לעז על הראשונים כשיקול בפסיקת ההלכה', בראילן יח-יט (תשמ"א), עמ' 171-172, הערה 12 (וראה הסתייגות אפשרית מפירוש התוספות כבר בתשובות הרדב"ז, א, סימן שסב, שצוין שם).
- 124 אפשר שכך יש לפרש גם את הסוגיה הבעייתית בשבת י, ו (יב ע"ג), 423 ש' 21, עיין שם היטב, ולפי זה יתפרש המונח כהוראתו השכיחה (כלומר כקושיה מברייטא על הסיפה של המשנה, בקשר לכזית מן המת), ולא כאישור מברייטא לקביעה הסתמית המופיעה מיד לפני כן (כפי שפירשו המפרשים), הוראה שלא מצאנוה בצורה ודאית בשום מקום (אולם ראה ביצה א, יא [סא ע"א], 687 ש' 46, ועדיין צריך עיון).
- 125 ראה למשל שבת א, ד (ג ע"ד), 372 ש' 24 ומקבילה; שקלים ו, ד (ג ע"א), 627 ש' 13; ב"מ ב, יג (ח ע"ד),

פסוק.¹²⁶ על פי רוב הקושיה מסתיימת במקור שמציע המונח, אולם לעתים היא מבוססת על דיון קצר הנלווה למקור.¹²⁷

קושיות 'ולא כן תני' באות בדרך כלל בפי הסתם (כבדוגמאות דלעיל) או בפי אמוראים נקובי שם,¹²⁸ אולם במקומות ספורים הן מיוחסות לתנאים, כנראה בגלל עיבוד המינוח.¹²⁹ לעתים רחוקות בא לפני המונח לשון קושיה אחרת, כדוגמת 'ר' פלוני בעי, ולא כן תני'.¹³⁰ קושיות שהוצעו בלשון 'ולא כן תני' לא תמיד ניתרצו,¹³¹ כמקובל גם בקושיות שהוצעו במונחי קושיה אחרים בירושלמי.

ב. לפעמים 'ולא כן תני' בא אחרי קושיה,¹³² כדי להציע מקור תנאי המחזק את הקושיה, על ידי הצגת ההנחה ההלכתית העומדת ביסודה, כגון:

1. [משנה: 'ממאנין [...] בית הלל או', בבית דין ושלל בבית דין]. ובית דין יושבין במיאונין? לא כן תני, ברח מן [...] המיאונין! (יבמות יג, א [יג ע"ג], 891 ש' 14)
2. 'השוכר פרה מחבירו' כול'. ויש לו רשות להשאיל? ולא כן תני ר' חייא, אין השואל רשאי להשאיל! (ב"מ ג, ג [ט ע"א], 1221 ש' 20)

ג. במקומות ספורים 'ולא כן תני' מציע תשובות לבעיות על סמך מקורות תנאיים (לאמור: 'וכי לא כך שנינו?', ומדוע אפוא היה צריך לשאול).¹³³ ברם שימוש זה נדיר מאוד, ודומה שחלק מן הדוגמאות לשימוש זה חריגות גם מבחינות אחרות.¹³⁴

1220 ש' 40 (מעשה).

126 ראה סנהדרין י, ב (כט ע"א), 1323 ש' 18.

127 ראה למשל דמאי ז, ח (כו ע"ג), 144 ש' 6 ('ולא כן תנינן נתפצעו האגוזין' – בשעבר, הא כתחילה לא); שבת י, ו (יב ע"ג), 423 ש' 21 (מבוסס על מימרה אמוראית הבאה עם הברייתא, ולא על הברייתא בפני עצמה); וראה גם להלן הערה 134.

128 ראה למשל להלן הערה 130.

129 ראה ברכות ב, ח (ה ע"ד), 23 ש' 43–44; חגיגה ב, א (עז ע"ג), 785 ש' 17–18 (בפי ר' מאיר); וראה לעיל במבוא, פרק ד, הערה 102.

130 ראה למשל שביעית א, א (לג ע"א), 179 ש' 13–14 ומקבילה; ביצה א, ה (ס ע"ג), 685 ש' 39 (רב קטינא שאיל, ולא כן תני); תעניות ב, יג (סו ע"א), 717 ש' 29 ומקבילה ('ואפי' על דר' מאיר לית היא מקשיא, לא כן תני').

131 ראה למשל דמאי ז, ח (כו ע"ג), 144 ש' 6; ביצה א, ו (ס ע"ג), 685 ש' 40–41; תעניות ב, א (סה ע"א), 711 ש' 23.

132 לאפשרות ש'לא כן תני' מציע סיוע לא רק לקושיות אלא גם לקביעות, ראה לעיל הערה 124.

133 השווה לשימוש במונחים 'והא כתיב' ו'והא תני' בנסיבות דומות (עיין ערך 'והא כתיב', הערה 20; 'והא תני', הערה 69).

134 ראה חגיגה ב, א (עז ע"ג), 785 ש' 17–18: 'אמרין לר' מאיר, אין אמרין לך בההוא עלמא למאן את בעי למבקר, לאבוך או לרבך? אמ' לון, אנא מיקרב לר' קדמי [...] אמרין ליה, ושמעין לך? אמ' לון, ולא כן תנינן, מצילין תיק הספר עם הספר, תיק תפילין עם התפילין – מצילין לאלישע (אחר) בזכות תורתו! כאן 'ולא כן תנינן' בא בעיבוד המינוח (מה גם שהוא בא במסגרת אגדית, במסגרת מתן תשובה לשאלה לא 'בית מדרשית' בעליל); ראה לעיל הערה 129. ראה גם ברכות ז, ג (יא ע"ב), 57 ש' 45 ומו"ק ג, א (פא ע"ד), 811 ש' 18 (ויושם לב שכאן פשיטת הבעיה מבוססת על הברייתא המוצעת על ידי המונח בצירוף מימרה אמוראית המובאת בהמשך; השווה ליד לעיל הערה 127).

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

אפשר ש'ולא כן תנינן' מתחלף ב'ולא כן סברנן מימר'¹³⁵ ואף על פי שחילופים אלה מסופקים, ברור שמונחים אלה מתפרשים באופן דומה במקרים רבים. עם זאת, ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'ולא כן תנינן' מציע רק מקורות תנאיים, ואילו 'ולא כן סברנן מימר' מציע גם מקורות אמוראיים וסתמיים.¹³⁶

כמו כן, נראה שאין הבדלים עקרוניים בין 'ולא כן תני' כשהוא מתפרש בהוראתו הראשונה למונחים אחרים המציעים קושיות ממקורות תנאיים, כדוגמת 'והא תני/נן' ו'מתניתא פליגא'. עם זאת, לא מצאתי חילופים ברורים בין 'ולא כן תני' למונחים האחרים.¹³⁷ נראה שגם 'ולא שמיע ר' פלוני' המציע חומר תנאי¹³⁸ מתפרש באופן הדומה ל'ולא כן תני'. לפי שעה נראה שההבדל העיקרי בין מונחים אלה הוא ש'ולא שמיע' מדגיש את העובדה שהחכם הנזכר לכאורה לא שמע את דעתו של החכם האחר, בעוד ש'ולא כן תני' מתמקד בעצם קיומה של דעה סותרת לכאורה, ולא בעובדה שחכם מסוים לא שמע דעה שכזו.

ראה גם: ולא כן אמר ר' פלוני

לא מסתברא – וכי לא מסתבר? מצוי.

ספרות – אלת"י ו, עמ' 16–17; אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 367 הערה 12; גינצבורג, פירושים וחידושים, א, עמ' 237–238; חדושי מהר"א מגריידיץ, 'במות פט"ז ה"ד (פד ע"א); מוסקוביץ, מינוח, עמ' 72, 83; מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 543 הערה 5; רידב"ז, שביעית פ"א ה"ו (ג ע"א), ד"ה והן; שם, פ"ב ה"ז (ו ע"ב), ד"ה מה

'לא מסתברא' מתפרש בתמיהה,¹³⁹ לאמור, וכי לא מסתבר לומר כפי שנאמר בהמשך, כגון:

135 ראה מ"ק א, ב (פ ע"ב), 802 ש' 42; לפנינו 'לא <כן> סברנן מימר', אולם במובאה בשם הראב"ד שבפסקי הרא"ש, מ"ק א, ו, 'ולא כן תנינן'. ברם ייתכן שהגרסה האחרונה יסודה בהגהה מדעת, מכיוון ש'לא כן סברנן מימר' בסוגיה זו מציע משנה, בניגוד לשימושו הרווח (ועיין ערך 'לא כן סברנן מימר', הערה 112). ראה גם חלה ד, יב (ס ע"ב), 330 ש' 44 ('ולא כן תנינן'), שכנראה מתחלף על ידי גיוון המינוח ב'לא כן סברנן מימר', לעיל ש' 42 (ואמנם אף שם 'לא כן תנינן' ברש"ס, אלא שקרוב לוודאי שגרסה זו היא הגהה מדעת, וכי הגרסה העיקרית היא 'סברנן', כגרסת כ"ל וכ"ר; והשווה ע' סמואל, 'על נוסחו של ר' שלמה סיריליו לירושלמי מסכת חלה', מ' בראש, י' לינסון וב' ליפשיץ [עורכים], מחקרים בתלמוד ובמדרש, ספר זיכרון לתרצה ליפשיץ, ירושלים תשס"ה, עמ' 444). וכן בתרומות ה, א (מג ע"ג), 235 ש' 34; לפנינו 'לא כן סברנן מימר', אולם בכ"ס 'לא כן תנינן', שכן בסוגיה זו המונח מציע משנה.

136 על חילוף אפשרי אך בעייתי מאוד בין 'ולא כן תני' ו'ולאו מתניתא היא', ראה ערך 'ולאו מתניתא היא', ליד הערה 320.

137 לאפשרות ש'ולא כן תני' ו'והא תני' מתחלפים על ידי גיוון המינוח, עיין ערך 'והא תני', הערה 95.

138 אולם מדובר בשימוש נדיר; עיין ערך 'ולא שמיע', ליד הערות 273–274.

139 כך פירשו המפרשים כמעט בכל מקום (והשווה גינצבורג, פירושים וחידושים, א, עמ' 237, ועיין היטב גם אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 367 והערה 12), וכן נראה. עם זאת, בדרך כלל לא ניתן להוכיח בוודאות שזה פירוש המונח, מכיוון שעל פי רוב התלמוד איננו מציע דיון במשפט שמציע המונח, שהיה מאפשר הכרעה ברורה בנוגע לפשר הביטוי. ואמנם, הר"א מגריידיץ ביקש לפרש מספר היקרויותיו של המונח בניחותא, אולם אין פירושו מוכרח, ורוב המפרשים חולקים עליו (ראה חידושי ליבמות טז, ד [טו ע"ד], 902

1. כתחילה ('ירידת גשם') כדי רביעה, ולבסוף אפי' כל שהוא. ר' יוסה בשם ר' זעירא, להפסיק תענית נאמרה [...] אמ' ר' תנחום לרב אדא בר אבימי, לא מסתברא לברכה ('ברכת הודאה') נאמ' אמ' ליה, הין (ברכות ט, ב [יד ע"א], 72 ש' 12-13 ומקבילה)
  2. הוציא דיו ('בשבת'), אם בקולמוס כדי לכתוב שתי אותות, אם בכלי צריך יותר. תמן תנינן: 'כמה יהא במים ויהא בהם כדי הזייה?' ('כדי שיטביל ראשי גבעולין ויזה'). ר' ירמיה בעי, לא מסתברא, אם בכלי צריך יתיר? (שבת ח, ג [יא ע"ב], 416 ש' 23)
  3. שביעית, על ידי שזמנה מרובה, התירו ('להרביץ בעפר לבן'). מועד, על ידי שזמנו קצור, אסרו. אותן שבעת ימים האחרונים ('של שמיטה'), לא מסתברא מיעבדינון כשבעת ימי הרגל ויהיו אסורין? (מו"ק א, א [פ ע"א], 801 ש' 26 ומקבילות)
- 'לא מסתברא' מציע משפטים מסוגים שונים – בעיקר, פרשנות לאמור לפניו¹⁴⁰ (במקרים רבים, בסגנון 'לא מסתברא ב-X'),¹⁴¹ אך גם פסיקות,¹⁴² תשובות לבעיות,¹⁴³ ואף קושיות על האמור לפניו.¹⁴⁴ במספר מקומות המונח בא בסגנון: 'ר' פלוני בעי/בעא/שאל, לא מסתברא',¹⁴⁵ ובמקרים רבים משפטים כאלה זוכים לתגובות של חכמים אחרים בסגנון 'אוף אנא סבר כן'.¹⁴⁶
- משפטי 'לא מסתברא' מבוססים על הסברה (כמצופה לאור לשון המונח), ולכן מקורות ספרותיים אינם מובאים כתימוכין למשפטים הללו, ובדרך כלל אין התלמוד מפרט מדוע הקביעות הללו מסתברות.¹⁴⁷

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

נראה כי 'לא מסתברא' (המתפרש כאמור בתמיהה) מתפרש באופן הדומה מאוד ל'מסתברא'.

-
- ש' 39 [פד ע"א], שם אף ציין לתרומות ח, י [מו ע"ב], 251 ש' 47 [פעמיים], והשווה את דברי השואל בשו"ת הרשב"א החדשות מכתב יד, מהדורת זלניק ואייזנבאך, ירושלים תשס"ה, סימן סט, עמ' מד, שגרס או הביא בפרפרזה 'לא מסתברא כן'; ואין כאן מקומו להאריך).
- 140 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; תרומות ד, ח (מג ע"א), 233 ש' 22 ומקבילה; מע"ש ה, ט (נו ע"ד), 310 ש' 36; וראה בהערה הבאה.
- 141 ראה למשל כלאים ג, א (כח ע"ג), 154 ש' 36; שביעית א, ח (לג ע"ג), 181 ש' 35, 40; ביצה א, יא (ס ע"ד), 687 ש' 38.
- 142 ראה למשל דוגמה 3 לעיל ויבמות טו, ג (טו ע"א), 898 ש' 43.
- 143 ראה מגילה ב, ב (עג ע"א), 759 ש' 16-17 (וראה להלן הערה 148).
- 144 ראה מע"ש ה, ט (נו ע"ד), 310 ש' 36.
- 145 ראה למשל שביעית א, ח (לג ע"ג), 181 ש' 35, 40 ('בעי'); סוטה ט, י (כד ע"ב), 948 ש' 33 ('שאל'); יבמות טו, ג (טו ע"א), 898 ש' 43 ('שאל').
- 146 ראה למשל מע"ש ה, ט (נו ע"ד), 310 ש' 36; ביצה ד, א (סב ע"ב), 695 ש' 33; יבמות טז, ד (טו ע"ד), 902 ש' 40.
- 147 אולם יש חריגים; ראה תרומות ד, ח (מג ע"א), 233 ש' 18 ('לא מסתברא בתוך שלש, שאם תאבד אחת מהן יהיו שם שתיים') וביצה א, יא (ס ע"ד), 687 ש' 38 ('לא מסתברא בטוענו; אבל אם היה מושכו והולך, מה בין מושכו להוליכו מה בין מושכו להשקותו').

ואמנם במקום אחד שני המונחים מתחלפים,¹⁴⁸ אם כי אפשר שאין כאן חילוף אלא שיבוש, וכי הגרסה 'מסתברא' נוצרה עקב טעות סופרים פשוטה – השמטת התיבה 'לא'. נראה שההבדל העיקרי בין שתי הצורות הוא מידת הנחרצות המאפיינת אותן, וכי 'לא מסתברא' מציע דברים שהם יותר טנטטיביים מאלה שהוצעו בלשון 'מסתברא'.¹⁴⁹ ברם נראה שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי ל'מסתברא' הוראה אחת שאינה קיימת אצל 'לא מסתברא' – הצעת האפשרות שחכם אחד יודה לרעהו במקרה מסוים ('מסתברא ר' פלוני יודה לר' אלמוני').

מונח אחר שדומה ל'לא מסתברא' הוא 'לא מסתברא דלא'¹⁵⁰ ('אין מסתבר אלא'), המציין סביר להניח כפי שמוצע בהמשך. ברם נראה שמונחים אלה אינם נרדפים, כי 'לא מסתברא דלא' מציע דברים שלגבם לא מסתבר לומר אחרת לפי התלמוד, ואילו 'לא מסתברא' מציע הצעה הנראית סבירה יותר מן האפשרות החלופית, אבל לאו דווקא אפשרות שהיא מוכרחת או כמעט מוכרחת.¹⁵¹

לא מסתברא דלא ('לא מסתברא דילא';¹⁵² 'לא מסתברא אלא';¹⁵³ וקרוב לוודאי כי גרסה זו תניינית; לפעמים נשמט 'דלא' בסוף המונח בטעות¹⁵⁴) – 'לא מסתבר אלא'. מצוי.

ספרות – אלת"י ב, עמ' 884; אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 367 הערה 12; אפשטיין,

148 ראה ברכות ב, א (ר ע"ב), 13 ש' 33 ('מסתברא'), אולם במקבילה במגילה ב, ב (עג ע"א), 759 ש' 16–17, 'לא מסתברא' (וכן הוא גם בכ"ר לסוגיית ברכות ובמובאה מסוגיה זו שאצל הרשב"א); ראה גינצבורג, פירושים וחדושים, א, עמ' 237–238.

149 דומה כי כך עולה מלשון המונח, וכן (במקרים רבים) מלשונות ההצעה שלפני כן ('ר' פלוני בעי, לא מסתברא' וכדומה) ומן התגובות שבהמשך ('ר' אלמוני אמר, אוף אנא סבר כן').

150 ועיין היטב אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 367, הערה 12. – במקומות אחדים מצאנו 'לא מסתברא בגוף כ"ל, והמילה 'דלא' (או צורה אחרת של תיבה זו) נוספה אחד כך על ידי המגיה (עיין ערך 'לא מסתברא דלא', הערה 154); בחלק ממקרים אלה אפשר שלפנינו חילופים אמתיים ולא שיבושים. לחילוף אפשרי בין שני הביטויים על ידי גיוון המינוח ראה כתובות ה, ח (ל ע"ב), 984 ש' 45, 46. ראה גם כתובות ב, י (כו ע"א), 966 ש' 24–25 – לפנינו 'לא מסתברא', אולם העיטור (קבלת העדות, ב [מהדורת ר' מאיר יונה, נח ע"א]) גורס 'לא מסתב' אלא'.

151 ושמא יש להוסיף, ש'לא מסתברא דלא' ממלא תפקידים שאינם מקובלים אצל 'לא מסתברא', כגון הצעת פרשנות לפסוקים וקושיות שמטרתן לפרוך דעה אחרת (עיין ערכו).

152 לפעמים גם בשתי מילים ('די לא'), כגון ר"ה א, א (נו ע"ג), 662 ש' 38–39 (אולם בשרידי הירושלמי, עמ' 143 ש' 4, 'דילא'); ביצה א, י (ס ע"ד), 687 ש' 24 (אולם בשרידי הירושלמי, עמ' 302 ש' 3: 'דלא').

153 ראה למשל ברכות א, ח (ג ע"ד), 11 ש' 9 ושבת כ, א (יז ע"ג), 448 ש' 33 (וכן גם בקטע אפשטיין, עמ' 243 ש' 10 = מחקרים, עמ' 285). בשבת יד, ג (יד ע"ג), 432 ש' 41, כתוב 'דלא' בגוף כ"ל, אולם המגיה שינה תיבה זו ל'אלא'. ביבמות ח, ג (ט ע"ג), 871 ש' 6–7 כתוב 'לא מסתברא אלא' בגוף כ"ל, והמגיה הוסיף 'דלא' לפני 'אלא', בלי למחוק את הגרסה המקורית (ואילו במקבילה, קידושין ד, א [סה ע"ג], 1181 ש' 8 [=דוגמה 1 להלן], 'לא מסתברא דלא').

154 ראה מגילה א, ו (עא ע"ב), 747 ש' 26; בגוף כ"ל כתוב רק 'לא מסתברא', והמגיה הוסיף 'דידה' (!), וברור שצ"ל 'דלא' במקום 'דידה', וכעין זה גם במקבילה בר"ה א, א (נו ע"ג), 662 ש' 38–39 ('די לא'). בעירובין ה, א (ב ע"ב), 473 ש' 32, כתוב 'לא מסתברא' בגוף כ"ל, ו'אלא' נוסף על ידי המגיה, וכאן לא ברור אם אחת הגרסאות מקורית יותר, או שמא שתיהן שוות ערך מבחינה טקסטואלית. ראה גם כתובות יב, ה (לה ע"ב), 1012 ש' 5; בגוף כ"ל כתוב 'לא מסתברא', והמגיה הוסיף 'אלא' אחר כך, ושוב קשה להכריע האם גרסת המגיה היא תיקון יתר או שמא שתי הגרסאות מקוריות בה במידה.

מבואות לספרות האמוראים, עמ' 520 הערה 5; אשכנזי, נחמד למראה, קסט ע"ב; חיד"א, ככר לאדן, שבת פי"ד ה"ג (קסט ע"א);¹⁵⁵ לויאם, דקדוק, עמ' 235 הערה 1; ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 144, 183 הערה 1, 524; ליברמן, הערות לקטע ירושלמי סנהדרין, עמ' 92 הערה 2 (=מחקרים, עמ' 260); מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 198 הערה 84; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 321-322 הערה 1, 343 הערה 75; פרנקל, מבוא הירושלמי, י ע"ב; רטנר, אהבת ציון וירושלים, יומא, עמ' 18;¹⁵⁶ רש"ס, פתיחה, ד"ה לא צורכא דלא

'לא מסתברא דלא' מציע בעיה או הצעה ששיעורה, שההפך של האמור לפני כן הוא נכון, על דרך 'איפכא מסתברא' בבבלי, כגון:

1. אחת לס' לע' שנה הקב'ה מביא דבר בעולם ומכלה את הממזרים ונוטל עמהן כשירים, שלא לפרסם לחטאים [...] 'ומה טע'?¹⁵⁷ 'וגם הוא חכם ויבא רע'. לא **מסתברא דלא** 'וגם הוא חכם ויבא טוב'? אלא ללמדך שאפי' רעה שהקב'ה מביא לעולם, בחכמה הוא מביאה (קידושין ד, א [סה ע"ג], 1181 ש' 8 ומקבילה)
2. [משנה: 'האשה שהלך בעלה למדינת הים, באו ואמרו לה מת בעליך ונשאת, ואחר כך בא בעלה, תצא מזה ומזה [...] ואם נשאת שלא ברשות מותרת לחזור לו.'] **לא מסתברא דלא** ניסית ברשות מותרת, שלא ברשות אסורה! (יבמות י, ב [י ע"ד], 876 ש' 48)

3. ('שעה') חמישית ('בערב פסח') כר' יודה הקדישו ('לחמץ') מוקדש, עשאו תרומה אינה תרומה. הקדישו מוקדש – [הקדש דמים].¹⁵⁸ עשאו תרומה אינה תרומה, שלא ניתנה תרומה אלא לאכילה בלבד. אמ' לון ר' יוסי, **לא מסתברא דלא חילופין**: הקדישו אינו מוקדש, עשאו תרומה הרי זו תרומה! הקדישו אינו מוקדש, שאין פודין את הקדשים להאכילן לכלבים. עשאו תרומה הרי זו תרומה, טהורה היא דבר תורה, את הוא שגזרתה עליה שריפה (פסחים א, ד [כז ע"ד], 501 ש' 5-6)

על פי רוב 'לא מסתברא דלא' מציע תמיהה שמטרתה לפרוך דעה מסוימת, אולם לפעמים המונח בא לתרץ קושיות או לפשוט בעיות.¹⁵⁹

אחרי המונח מוצעת ברגיל האפשרות שמסתברת יותר לפי התלמוד מזו המצויה במקור שעליו מוסב המונח, בסגנון: '[דעה מסוימת] – לא מסתברא דלא – [דעה השונה מן הדעה הקודמת]', כבדוגמאות דלעיל.

'לא מסתברא דלא' יכול להיות מוסב על פסוקים הנדרשים באופן מסוים,¹⁶⁰ משניות,¹⁶¹

155 והשווה שם, מע"ש פ"ד ה"ט (קסו ע"ב).

156 הערתו שהמונח רגיל לבוא בפי ר' מנא עשויה להטעות, שכן המונח אינו מיוחד לחכם זה, והוא מופיע גם אצל חכמים אחרים וגם בסתמא (ראה למשל בדוגמאות דלעיל).

157 ההשלמה היא על פי המקבילה.

158 'והשלמה נכונה היא' (ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 381).

159 ראה מע"ש ד, ט (נה ע"ב), 302 ש' 13; מגילה א, ו (עא ע"ב), 747 ש' 26 (וראה לעיל הערה 154); סוטה ח, ה (כב ע"ד), 941 ש' 37-38.

160 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; ברכות א, ח (ג ע"ד), 11 ש' 9; סוטה א, ט (יז ע"ג), 912 ש' 33.

161 ראה דוגמה 2 לעיל; סוטה ט, ב (כג ע"ג), 944 ש' 25 (מציע להפוך את הדרשה במשנה, עיין שם).

או מקורות מסוגים אחרים (רווח). לפעמים התלמוד אינו מסביר מדוע מסתבר לומר היפוכו של האמור לפניו, אולם במקומות אחרים מוצע הסבר כזה.¹⁶²

במספר מקומות 'לא מסתברא דלא' בא אחרי מונחים המקובלים להצעת בעיות או קושיות.¹⁶³

לפעמים המונח בא בצורה 'לא מסתברא דלא חילופין', כבדוגמה 3 לעיל.¹⁶⁴ נראה שההבדל העיקרי בין צורה זו לבין הצורה ללא 'חילופין' הוא ש'לא מסתברא דלא חילופין' מוסב על קביעות בנות שני חלקים שאותם הוא מבקש להחליף (כבדוגמה 3 לעיל) - 'הקדישו מוקדש, עשאו תרומה אינה תרומה', בעוד ש'לא מסתברא דלא' מוסב ברגיל¹⁶⁵ על קביעות בנות חלק אחד.¹⁶⁶ לעתים הסגנון המצוי אחרי 'לא מסתברא דלא חילופין' שונה מזה המקובל אחרי 'לא מסתברא דלא', שכן אחרי המונח הארוך יותר לא מפורטת תמיד האפשרות המסתברת יותר,¹⁶⁷ כמקובל אחרי 'לא מסתברא דלא'.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

לא מצאנו חילופים ברורים בין 'לא מסתברא דלא' למונחים אחרים בירושלמי.¹⁶⁸ עם זאת, לעתים 'לא מסתברא דלא' מתפרש כמו 'לא צורכא דלא', אלא שלמונח האחרון הוראה נוספת

162 בלי הנמקה - ראה למשל ברכות א, ח (ג ע"ד), 11 ש' 9 ומקבילה; סוטה א, ט (יז ע"ג), 912 ש' 33; נזיר ז, ב (נו ע"ג), 1127 ש' 10; וכאן באמת לא ברור מדוע 'מסתבר' יותר כפי שמוצע בהמשך. עם הנמקה - ראה למשל דוגמה 3 לעיל; שבת א, ד (ג ע"ד), 373 ש' 13; גיטין ה, ג (מו ע"ד), 1074 ש' 11-12 (לפנינו 'מסתברא דלא', אך ברור שצ"ל '<לא> מסתברא דלא').

163 ראה למשל ד"ה א, א (נו ע"ג), 662 ש' 38-39 ('בעי'); סוטה ח, א (כב ע"ב), 937 ש' 47 ('התיב'); ע"ז ב, י (מב ע"א), 1393 ש' 3 ('מקשי').

164 ראה על צורה זו אלת"י ג, עמ' 648; אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 225, הערה 1; ליברמן, תוספתא כפשוטה, א, עמ' 424, הערה 3; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 344, הערה 76; פרנקל, מבוא הירושלמי, טו ע"ב; שור, ביקורת, עמ' 1.

165 אבל לא תמיד; ראה למשל דוגמה 2 לעיל.

166 השווה מוסקוביץ, מינוח, עמ' 344, הערה 76.

167 ראה תרומות ט, א (מו ע"ג), 252 ש' 43-44 (מוסב על המשנה שם: 'הזורע תרומה, שוגג יופך, מזיד יקיים'): 'לא מסתברא דלא חילופין' ('ששוגג יקיים ומזיד יופך')! - קנסו בו שתיבטל שדהו על גב תרומה; וכן שבועות א, ט (לג ע"ב), 1343 ש' 41 (ואמנם דוק, ההסבר לחילוף המסתבר לכאורה שמוצע בהמשך - 'לא כולא מן בר נשא מימר למלכא דלית את מליך' - מתייחס רק לצד אחד של האמור לפניו; ועל כל פנים, המונח חסר במקבילה ביומא ח, ו [מה ע"ב], 600 ש' 9). - הצורה שבסנהדרין ח, א (כו ע"א), 1307 ש' 25-26, 'כל אילין מיליאי לא מסתברין דלא חילופין', אינה עניין למונח שלנו, שהרי שם הכוונה אינה שצריך להפוך משפט מסוים, אלא שדיני בן סורר אינם מתקבלים על הדעת מצד הסברה, ולכן עלינו להבינם כגזרת הכתוב; השווה מפרשים על אתר, ועיין בהמשך הסוגיה שם.

168 אולם 'לא מסתברא דלא' המוסב על פסוק מתחלף ב'לא הוה צריך קרייא מימר' וכדומה במדרש; ראה יבמות ח, ג (ט ע"ג), 871 ש' 6-7 ומקבילה, לעומת מקבילתם בוי"ר לב, ו (מהדרות מרגליות, עמ' תשנא) - 'לא הוה צריך קרייא מימר'. ראה גם ערך 'לא צורכא דלא', הערה 259, לחילוף דומה, כשהמונח האחרון מתפרש כמו 'לא מסתברא דלא' בהוראה הנידונה כאן.

שאינן ל'לא מסתברא דלא' – הצעת בעיה בנוגע לעניין הדומה לזה שנידון לפני המונח, אחרי שנתברר העניין שנידון לפני כן (או מכיוון שעניין זה הוא פשוט).¹⁶⁹ הביטוי היחידאי (בירושלמי) 'לא מסתברא דלא' מן הדין קרייא¹⁷⁰ דומה מבחינה חיצונית ל'לא מסתברא דלא', אולם הוראתו שונה. שהרי 'לא מסתברא דלא' מן הדין קרייא אינו בא לשלול את האמור לפני כן, אלא מציע ללמוד הלכה חדשה מפסוק שהובא לפני כן בסוגיה כמקור להלכה אחרת.

מונח אחר שמשמעותו דומה לזו של 'לא מסתברא דלא' הוא 'לא מסתברא'¹⁷¹ (המתפרש בתמיהה, עיין ערכו). ברם נראה שמונחים אלה אינם נרדפים, כי 'לא מסתברא דלא' מציע דברים שלגביהם לא מסתבר לומר אחרת, בעוד ש'לא מסתברא' מציע הצעה הנראית סבירה יותר מן האפשרות החלופית, אבל לאו דווקא מוכרחת או כמעט מוכרחת.

לא סוף דבר ('ולא סוף דבר'¹⁷²) – 'לא רק / לאו דווקא'. מונח פרשני, מצוי.

ספרות – אלת"י א, עמ' 503–504; שם ב, עמ' 786–787;¹⁷³ אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 38; אפסוביצר, הערות לראבי"ה, ב, עמ' 390 הערה 4 (המשך מהעמוד הקודם); אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 206; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 137; הלבני, מקורות ומסורות, נשים, עמ' שא הערה 7; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 16 הערה 7, 73; מלאכת שלמה, כתובות פ"ה מ"ג, ד"ה אין האשה; מתנות כהונה, שיר השירים רבה ג, א, יא, (כב ע"ד), ד"ה לא סוף דבר; סטולמן, עירובין, עמ' 146 הערה 4; רידב"ז, דמאי פ"א ה"א (א ע"א), ד"ה אמר ר"י; שם, שבת פ"א ה"א (ב ע"א), ד"ה ר' יוסי; שם, יבמות פ"ד ה"ד (כה ע"ב), ד"ה סוף; תיאודור, מנחת יהודה, עמ' 477

169 במקום אחד נראה ש'לא מסתברא דלא' מתפרש כך; ראה ב"ק ג, ה (ג ע"ד), 1194 ש' 40 (וגרסתנו מקוימת על ידי כ"א, עמ' 7, ש' 78). אולם נראה יותר שהנוסח כאן משובש, וכי צ"ל 'לא צורכא דלא' במקום 'לא מסתברא דלא' (אם הנוסח כאן משובש, מסתבר שהשיבוש נובע מסוג של חילוף נוסח באשגרה – מכיוון שבהקשרים אחרים 'לא מסתברא דלא' מתפרש כמו 'לא צורכא דלא', החליפו בין המונחים, אף על פי שבהקשר זה הגרסה 'לא מסתברא דלא' אינה מתאימה). השווה לוי, מבוא ופירוש, עמ' 83, ורבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 468 (והשווה אלת"י, ב, עמ' 884, ערך 'לא מסתברא דלא', שאימץ אף הוא הגהה זו, אולם משום מה לא אימצה בערך הסמוך 'לא צורכא דלא', שם עמ' 885).

170 ראה ברכות ה, א (ח ע"ד), 42 ש' 13–14 (ושם 'אלא' במקום 'דלא'), וראה גינצבורג, פירושים וחידושים, ד, עמ' 7–8.

171 ראה גם לעיל הערה 154, לאפשרות ש'לא מסתברא דלא' מתחלף ב'לא מסתברא', וראה גם ערך 'לא מסתברא', הערות 150–151 ובטקסט הסמוך.

172 כגון ברכות ד, ז (ח ע"ג), 41 ש' 28; יבמות ח, ב (ט ע"א), 867 ש' 42; גיטין ו, ז (מח ע"א), 1081 ש' 33. וכן בקטע גניזה במקום אחד, דאה שרידי הירושלמי, עמ' 139 ש' 29 (אולם בכ"ל שם 'לא סוף דבר', ראה שקלים ז, ז [נ ע"ד], 630 ש' 38). – מונח זה כמעט שאינו משתבש, מן הסתם מפני שמדובר במונח בעברית פשוטה, אולם ראה ערך 'לא שנו אלא', הערה 281, בקשר לכתובות ז, ז (לא ע"ג), 991 ש' 2.

173 בערכים אלה נרשמו היקרויות של 'לא סוף דבר' יחד עם דוגמאות של 'סוף דבר' (המתפרש באופן אחר; ראה להלן), כנראה מפני שמחבר הקונקורדנציה סבר (בטעות) ש'סוף דבר' הוא שיבוש במקום 'ולא סוף דבר'. ראה להלן 'מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים'.

'לא סוף דבר' מרחיב את תחולת הקביעה שעליה הוא מוסב על דרך 'לא רק' או 'לאו דווקא', כגון:

1. תני, המתפלל אל יטיל את המים עד שיהלך ארבע אמות, וכן המיטיל מים אל יתפלל עד שיהלך ארבע אמות. אמ' ר' יעקב בר אחא, לא סוף דבר עד שיהלך ארבע אמות, אלא אפילו שהא כדילך ארבע אמות (ברכות ג, ה [ו ע"ד], 31 ש' 13)

2. [משנה: 'הזורק בים ארבע אמות (בשבת) פטור'.] לא סוף דבר ארבע אמות בים, אלא אפילו זרק בכל הים פטור, שכל הים נקרא כרמלית (שבת יא, ד [יג ע"א], 425 ש' 38)

בדרך כלל¹⁷⁴ 'לא סוף דבר' מוסב על משנה או ברייתא, והוא מציין שהאמור שם נכון לא רק במקרה¹⁷⁵ הנידון שם (או שיש להניח שניידון שם¹⁷⁶), אלא גם במקרים אחרים. על פי רוב, הסגנון המקובל אצל המונח הוא: 'לא סוף דבר - [העניין הנידון בקביעה שעליה הוא מוסב]¹⁷⁷ - אלא אפילו¹⁷⁸ - [מקרה אחר, ולפעמים מספר מקרים]¹⁷⁹ - [לפעמים, המסקנה הנובעת מן הפרשנות המוצעת על ידי המונח]¹⁸⁰ - [לפעמים, תוספת הנמקה או הוכחה ל'לא סוף

174 אבל לא תמיד, שכן לפעמים המונח מתייחס לדברי אמוראים; ראה למשל פאה ג, ט (יח ע"א), 94 ש' 33 ומקבילה; פאה ז, ב (כ ע"א), 105 ש' 34; כתובות ג, ו (כו ע"ד), 970 ש' 44 ומקבילה (מוסב על דרשת פסוקים של ר' יוחנן). במקום אחר נראה שהמונח מוסב על פסוק; ראה כתובות ד, ד (כח ע"ג), 974 ש' 34-35: 'ופרשו השמלה - לא סוף דבר ופרשו השמלה, אלא עד שיתחזוורו הדברים כשמלה'. אך דוק, כאן השימוש במונח חריג גם מבחינה אחרת, שכן הדברים לא נוסחו בסגנון המקובל ('לא סוף דבר X אלא אפילו Y'), ואמנם מצד העניין לא יכלו להיות מנוסחים כך (עיין שם היטב, וראה להלן ליד הערות 182-183).

175 במקום אחד 'לא סוף דבר' אינו מתייחס למקרה הנידון בקביעה שעליה הוא מוסב, אלא לחכם שאליבא ידידיה מדובר. ראה פסחים א, א (כו ע"א), 497 ש' 21-22: 'בדיקת היום בדיקה, דתנינן, ר' יודה או', בודקין אור לארבעה עשר ובארבעה עשר בשחרית ובשעת הביעור. לא סוף דבר ר' יודה, אלא אפי' דרבני'.

176 ראה ע"ז א, א (לט ע"ב), 1376 ש' 18: 'לא סוף דבר עבדים יש' <ראל>, אולם לפני כן מדובר ב'עבדים' סתם, ולא פורש שמדובר בעבדי ישראל דווקא.

177 בשני מקומות המונח מתייחס לשני עניינים, ולכן הוא בא פעמיים בזה אחר זה; ראה עירובין א, א (יח ע"ג), 452 ש' 28 ('לא סוף דבר ששה, לא סוף דבר שמונה', וראה עוד להלן הערה 183) ויבמות ו, ג (ז ע"ג), 858 ש' 28, 29 (ראה ההשלמה במהדורת האקדמיה על פי קטע גניזה).

178 במקום אחד כתוב 'ואפילו' במקום 'אלא אפילו'; ראה יבמות טו, א (יד ע"ד), 896 ש' 45 (ושמא יש לדמות צורה זו לצורות כגון 'הכא' במקום 'אוף הכא' ו'ואנן תנינן' במקום 'אוף אנן תנינן', עיין ערכי מונחים אלה).

179 כגון שקלים ז, ז (נ ע"ד), 630 ש' 38: 'לא סוף דבר מת, אלא אפי' נטמא, ואפי' נדחה ממום'; יבמות ח, ב (ט ע"א), 867 ש' 42.

180 כגון פאה ג, ג (יז ע"ג), 92 ש' 8 ('לא סוף דבר לביתו, אלא אפילו לשוק, נותן מן המשואר על הכל'); עירובין י, ה (כו ע"ב), 493 ש' 34 ('לא סוף דבר עומד [...] אלא אפי' [...] אסור'); ב"מ ג, א (ט ע"א), 1221 ש' 9-10: 'לא סוף דבר שילם, אלא מכיון שקיבל עליו לשלם כמי ששילם'.

דבר'ן. 181 במקומות אחדים התיבה 'אפילו' חסרה, אם מפני שנשמטה על ידי טעות סופרים, 182 ואם מפני שאינה מתאימה למבנה של המשפט הנידון 183 (והאפשרות השנייה נדירה). במקומות ספורים 'לא סוף דבר' בא בפי תנאים, כנראה מחמת עיבוד המינוח. 184

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

בשני מקומות 'לא סוף דבר' מתחלף במונח הנדיר 'סוף דבר', אולם קרוב לוודאי שאין אלה חילופים אלא שיבושים, וכי הגרסה הנכונה בסוגיות אלו היא 'סוף דבר'. 185 ואמנם, שני המונחים אינם נרדפים, שכן 'סוף דבר' אינו מציע פרשנות מרחיבה, כמקובל אצל 'לא סוף דבר', אלא בעיה או קושיה ששיעורה, האם הדברים הנידונים הם בדיוקא (עיין ערכו).

181 ראה למשל פאה ג, ט (יח ע"א), 94 ש' 33 ומקבילה ('לא סוף דבר בכתובת מנה ומאתים אלא אפילו כתובה שלאף - מקולי כתובה שנו'); פסחים א, א (כז ע"א), 497 ש' 21-22 ('לא סוף דבר [...] דתנינן [...]'); מגילה ג, א (עג ע"ד), 762 ש' 33-34 ('לא סוף דבר [...] אלא אפי' [...] אם אר' את עד שיהלך [...]').

182 ראה פאה ו, י (יט ע"ד), 104 ש' 42; בכ"ל 'אפילו' ליתא, אולם בכ"ד ואצל הרש"ס תיבה זו ישנה; יבמות ג, ח (ה ע"א), 845 ש' 1 - 'אפילו' ליתא בגוף כ"ל, אולם תיבה זו הושלמה, קרוב לוודאי בדיון, על ידי המגיה; כתובות ד, ז (כח ע"ד), 976 ש' 26 - 'אפילו' ליתא, אולם במקבילה בסנהדרין יא, ח (ל ע"ג), 1332 ש' 27 תיבה זו ישנה; ע"ז ב, ב (מ ע"ד), 1385 ש' 36 - 'אפילו' חסר, אך ישנו במקבילה בשבת יד, ד (יד ע"ד), 435 ש' 2. ומסתבר שגם במקומות שבהם אין לנו עדי נוסח אחרים הגורסים 'אפילו', תיבה זו נשמטה בטעות; ראה למשל עירובין י, ה (כו ע"ב), 493 ש' 23 (וכאן נראה שכל הקטע המכיל את המונח משובש); ביצה א, ה (ס ע"ג), 685 ש' 47 (כאן 'אפילו' חסר גם בשרידי הירושלמי, עמ' 170 ש' 20, וכן בקטע זוסמן עמ' 25 ש' 18-19); נזיר ו, ז (נה ע"ב), 1120 ש' 36. בנדרים ג, ז (לח ע"א), 1027 ש' 20, נראה שכל המשפט משובש, וצ"ל 'ולא סוף דבר {אלא כגון} אילו ההולכין מעכו ליפו, אלא <אפילו> במי שדרכו לפרש'; עיין שם.

183 ראה מע"ש ה, ג (נו ע"ב), 306 ש' 20 ומקבילות: 'לא סוף דבר הלכה זו, אלא כל הלכה שהיא רופפת בבית דין ואין את יודע מה טיבה, צא וראה היאך הציבור נוהג ונהוג'; עירובין א, א (יח ע"ג), 452 ש' 28; יבמות ו, ג (ז ע"ג), 858 ש' 28, 29 (ויושם לב, שלסוגיות עירובין ויבמות הנ"ל מבנה משותף ומיוחד - 'לא סוף דבר X לא סוף דבר Y, [אלא], ראה לעיל הערה 177; ויושם לב, שבשתי הסוגיות הללו 'אלא' חסר בגוף כ"ל). ושם הוא הדין לב"מ ג, א (ט ע"א), 1221 ש' 9-10 (וגרסתנו בכ"ל, בלי 'אפילו', מקוימת גם על ידי כ"א).

184 ראה ברכות א, א (ב ע"ג), 3 ש' 27 (והשווה למקבילות בב"ר טו, ו [מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 138] ובשיר השירים רבה ו, ט); קידושין א, א (נח ע"ב), 1137 ש' 2; שם, נח ע"ג, 1138 ש' 33 (וראה המקבילה בתוספתא, קידושין א, ב [מהדורת ליברמן, עמ' 276]; שם, במקום 'לא סוף דבר', נאמר 'צריך לומר [...]'); קידושין א, י (סא ע"ד), 1160 ש' 22-23 (כאן דברי התנא מובאים על ידי אמורא - ר' יוחנן, המביא את דברי ר' ליעזר בנו שלר' יוסי הגלילי). כמו כן, יש ש'לא סוף דבר' בא במימרות סתמיות או אמוראיות המקבילות למקורות תנאיים שבהם לא השתמשו בלשון 'לא סוף דבר', כגון פסחים ח, ד (לו ע"א), 548 ש' 5 (במקבילה בתוספתא, פסחא ז, י [מהדורת ליברמן, עמ' 179], 'ולא מפני שהוא פסח, אלא אף בני חבורה'; סוכה ב, ה (נג ע"א), 642 ש' 50 (במקבילה בתוספתא, סוכה ב, ב [מהדורת ליברמן, עמ' 260], 'ולא [במקום: לא סוף דבר] חולה מסכן, אלא אפילו חש בראשו'; יבמות ח, ב (ט ע"א), 867 ש' 42 (כלי שום לשון המקביל ל'לא סוף דבר' בתוספתא, יבמות י, ג [מהדורת ליברמן, עמ' 32], אלא רק 'שנימוקו ושניקבו ושחסרו' [כ"ו], או 'שנימוקה או שניקבה או שחסרה' [כ"א] וקטע גניזה, בניגוד לירושלמי, המנסח 'ולא סוף דבר נפצעה, אלא אפילו נימוקה, אפילו יבשה אפי' חסרה'; נזיר ו, ז (נה ע"ב), 1120 ש' 35 (במקבילה בתוספתא, נזירות ד, ד [מהדורת ליברמן, עמ' 137], 'ואין צריך לומר' במקום 'לא סוף דבר').

185 עיין ערך 'סוף דבר', הערה 78.

במקום אחד מצאנו חילוף בין 'לא סוף דבר' ל'ל' [...]. נצרכה;¹⁸⁶ אולם ברור שמונחים אלה אינם נרדפים או אפילו קרובים מצד משמעותם. ושמא הגרסה 'לא סוף דבר' בסוגיה זו נובעת מהגהה מדעת שנועדה לפתור קשיים שבסוגיה, קשיים שפרשנות אחרים פתרום בדרכים אחרות.

לא על הדא איתאמרת (אתאמרת) אלא על הדא¹⁸⁷ (לפעמים 'לא על הדא [...] אלא בהדא'¹⁸⁸ ווריאציות אחרות,¹⁸⁹ וכן שיבושים קלים אחדים;¹⁹⁰ וכן בצורה 'לא על הדא ר' פלוני אמר הדא מילתא אלא על הדא'¹⁹¹) – 'לא על זו נאמרה אלא על זו' (לא על זו ר' פלוני אמר דבר זה אלא על זו). נדיר.

ספרות – אלת"י א, עמ' 947; אלבק, השלמות ותוספות לסדר זרעים, עמ' 350; אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 460, 500 הערה 94; זוסמן, תורה שבעל פה, עמ' 274; מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 217–218 הערה 230; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 91–92, 225 הערה 36

'לא על הדא' מציע רפרנט חדש, תנאי או אמוראי,¹⁹² לקביעה תנאית¹⁹³ או למימרה שהובאה לפני כן בסוגיה, שכפשוטה יש לה רפרנט אחר, על דרך 'איכא דמתני לה א' בבבלי, כגון:

1. 'עיר שליחיד שנועשית של רבים' כול'. תני בשם ר' יודה, אין מערבין אותה חציין.

מחלפה שיטתיה דר' יודה [...] והכא אמ' הכין! – לא על הדא איתאמרת אלא על

הדא: 'אפי' עיר גדולה כאנטוכיא ואין בה אלא דלת אחת בלבד, מערבין' – עליה

תני בשם ר' יודה, אין מערבין אותה חציין (עירובין ה, ו [כב ע"ד], 476 ש' 28)

בדרך כלל 'לא על הדא' מוסב על קביעות, אולם במקום אחד נראה שהוא מוסב על קושיה (ר')

186 עיין ערך 'ל' [...]. נצרכה, הערה 67.

187 להלן יבונה מונח זה 'לא על הדא' למען הקיצור.

188 ראה ב"ק ד, ד (ד ע"ב), 1197 ש' 25 לפי כ"ל, אולם בכ"א עמ' 12 ש' 52, וכן במובאה בחידושי הרשב"א, ב"ק לח ע"א, ד"ה ירושלמי (מהדורת ליכטנשטיין, עמ' רז), 'על הדא', כרגיל; וכלום אפשר שיש קשר בין הצורה המזוהה שבכ"ל לעובדה שבמקום אחר במסכת נזיקין מצאנו את הצורה 'על דא' בהוראת 'ברא' שבשאר הירושלמי (עיין ערכי מונחים אלה)?

189 כגון 'על הדא קדמייתא' (פאה ז, ב [כ ע"א], 105 ש' 41–42; הפירוש כאן עדיין צריך עיון, ושמא לפנינו קונפליציה של 'הדא' ו'קדמייתא?); 'על הדא דבתרה' (ע"ז ד, יג [מד ע"ב], 1406 ש' 8–9, אלא שהפירוש כאן עדיין צריך עיון); וכן 'על רישיה דפירקא' במקום 'על הדא' (עירובין ד, ה [כב ע"א], 472 ש' 8–9).

190 כגון 'אמרת' (עירובין ד, ה [כב ע"א], 472 ש' 8–9) או 'את אמרת' (כ"א עמ' 12 ש' 52; בכ"ל שם [ב"ק ד, ד (ד ע"ב), 1197 ש' 26, 'איתאמרת') במקום 'אתאמרת'; 'לא הדא אמרת', במקום 'לא על הדא' (נדרים ג, ב [לח ע"א], 1026 ש' 22–23).

191 ראה דמאי ב, ד (כג ע"א), 124 ש' 25.

192 תנאי – עירובין ה, ו (כב ע"ד), 476 ש' 28 (=דוגמה 1); נדרים ה, א (לט ע"א), 1032 ש' 19–20 (וראה מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 217–218, הערה 230); שם י, א (מא ע"ד), 1045 ש' 35. בשאר המקומות המונח מתייחס לקביעות אמוראיות.

193 נוסף על הדוגמה שלהלן בפנים והדוגמאות שבהערה הקודמת, ראה ב"ק ד, ד (ד ע"ב), 1197 ש' 25.

לעזר שאל').¹⁹⁴ על פי רוב המונח איננו משנה את משמעותו של המשפט שעליו הוא מוסב, אולם יש שתוכנה ואף ניסוחה של קביעה זו משתנים בעקבות ה'לא על הדא'.¹⁹⁵ תפקידו של 'לא על הדא' משתנה מסוגיה לסוגיה; הוא יכול לתרץ קושיות,¹⁹⁶ לדחות פשיטת בעיות,¹⁹⁷ או להציע רפרנט חדש לקביעה שעליה הוא מוסב בלי שיקדם לו משא ומתן כלשהו בנוגע לקביעה הנידונה.¹⁹⁸ אי אפשר לקבוע בוודאות אם מקורם של הרפרנטים החדשים שהמונח מציע הוא במסורת או בסברה, אולם האפשרות השנייה מסתברת יותר.¹⁹⁹ הסגנון הרגיל אצל המונח הוא: 'המשפט שיוצק לו רפרנט חדש' - [לפעמים: משא ומתן המוביל לדחיית הרפרנט הקודם] - לא על הדא אתאמרת אלא על הדא (או וריאציות קלות²⁰⁰) - [הרפרנט החדש]. במקומות אחדים בא הלשון 'עליה' (במקום אחד, 'על הדא אתאמרת')²⁰¹ אחרי כל המבנה הנ"ל, ואחר כך התלמוד חוזר על המשפט שהוצק לו רפרנט חדש בעקבות המונח.²⁰² 'לא על הדא' בא הן בפי חכמים נקובי שם והן בסתם התלמוד.²⁰³

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד 'לא על הדא' מתחלף ב'לא אתיא דלא',²⁰⁴ ואף על פי שפירוש סוגיה זו ומקבילתה

194 ראה פאה ד, ו (יה ע"ג), 97 ש' 31. שמא יש להשוות לכך את הביטוי 'לא על הדא הוה ר' אמי מקשי' (כתובות א, ג וכה ע"ב, 957 ש' 13-14), אלא שקשה לקבוע מסמרות בנידון, מכיוון שפירושו המדויק של ביטוי זה, שהוא יחידאי, עדיין צריך לעיין.

195 ראה חלה א, ה (נז ע"ד), 316 ש' 20-21: 'אמ' ד' אבינא, הדא (אמרה) <דתימר> כשהיו פחות מחמשת רבעים, אבל אם היו חמשת רבעים מצומצמין, לא ברא (אלא חייב בחלה). ר' יוסי ביר' בון בשם ר' אבונא, לא על הדא אתאמרת אלא על הדא [...] ספק מדומע והנאכל משום דימוע חייב בחלה [...] [הדא דאיתמר] (!) כשהיו יותר מחמשת רבעים, אבל אם היו חמשת רבעים מצומצמין, פסור' מן החלה; וראה גם דמאי ב, ד (כג ע"א), 124 ש' 25 (דר' מאיר היא) - ניסוח המשפט אינו משתנה, אך בעקבות שינוי הרפרנט נראה כי תוכן הקביעה משתנה).

196 ראה דמאי ב, ד (כג ע"א), 124 ש' 25; עירובין ה, ו (כב ע"ד), 476 ש' 28; נדרים י, א (מא ע"ד), 1045 ש' 35. 197 ראה עירובין ד, ה (כב ע"א), 472 ש' 8-9; ודוק, כאן פשיטת הבעיה המקורית נדחת בלי שהקשו על כך ובלי כל סיבה אחרת הנראית לעין.

198 ראה למשל פאה ד, ו (יה ע"ג), 97 ש' 31; חלה א, ה (נז ע"ד), 316 ש' 20-21; ב"ק ד, ד (ד ע"ב), 1197 ש' 25. 199 במיוחד כשהמונח מציע תירוץ לקושיה או דחיית פשיטת בעיה, ואולי אפילו כשהוא מציע רפרנט חדש מבלי שיקדם לו משא ומתן (ראה חלה א, ה [נז ע"ד], 316 ש' 20-21).

200 ראה לעיל הערות 188, 189. 201 ראה ב"ק ד, ד (ד ע"ב), 1197 ש' 25: 'ר' אבהו בשם ר' יוחנן אמ' כדיניהן. אמ' ר' לא לא על הדא איתאמרת אלא בהרא (!), דתני ר' חייה [...] על הדא אתאמרת ווכעין זה בכי"א: 'על הדא אתאמרת': 'ר' אבהו בשם ר' יוחנן כדיניהן'. ושמא לפנינו שימוש טרמינולוגי המיוחד למסכת נזיקין.

202 ראה למשל הדוגמה לעיל; דמאי ב, ד (כג ע"א), 124 ש' 25; עירובין ד, ה (כב ע"א), 472 ש' 10. אולם לעתים אין 'עליה' אחרי המונח, כגון נדרים י, א (מא ע"ד), 1045 ש' 35 וע"ז ד, יג (מד ע"ב), 1406 ש' 8-9.

203 נקובי שם - דמאי ב, ד (כג ע"א), 124 ש' 25 (ר' יוסי); חלה א, ה (נז ע"ד), 316 ש' 20-21 (ר' יוסי ביר' בון בשם ר' אבונא; ומעניין שביטוי זה בא בפי ר' יוסי ביר' בון, שהרי חכם זה משתמש גם בביטוי הדומה *שמועתה כן/הכא, עיין ערכו, וראה להלן ליד הערה 207); ב"ק ד, ד (ד ע"ב), 1197 ש' 25 (ר' לא בכי"א: 'ר' הילא'); בשאר המקומות בסתם.

204 ראה נדרים ג, ב (לח ע"א), 1026 ש' 22-23 ('לא <על> הדא <אתאמרת אלא על הדא>') = שבועות ג, יא

עדיין צריך עיון, מסתבר שאין כאן שיבוש, אלא חילוף אמתי בין מונחים שכוונתם זהה בהקשר הנתון, שהרי גם במקומות אחרים נראה ש'לא אתיא דלא' מתפרש כמו 'לא על הדא'.²⁰⁵ עם זאת, מונחים אלה אינם נרדפים, שהרי בדרך כלל 'לא אתיא דלא' איננו מציע רפרנטים טקסטואליים חלופיים.²⁰⁶

לעתים נראה ש'לא על הדא' מתפרש כמו *שמועתה כן/הכא'.²⁰⁷ עם זאת, מונחים אלה אינם נרדפים, מכיוון שלפעמים 'לא על הדא' מציע רפרנט חדש למקור תנאי, מה שאין כן אצל 'שמועתה כן'. ועוד, שבדוגמאות (המעטות) של 'שמועתה כן/הכא' בהוראה זו מסתבר שהמונח מתייחס לצמד שמועות ולא לשמועה בודדת.²⁰⁸

גם המונח 'הושבה' עשוי להתפרש כמו 'לא על הדא אתאמרת', אלא ש'הושבה' מתייחס רק למקורות תנאיים,²⁰⁹ בעוד ש'לא על הדא' עשוי להתייחס גם לדברי אמוראים. ראוי לציין שהמונח *עליה', שמופיע במקומות אחרים יחד עם 'לא על הדא', מופיע במקומות אחרים בלעדיו, ובמקומות הללו הוא מציע רפרנט חלופי במקום זה שצוין לפני כן, כמקובל אצל 'לא על הדא'.²¹⁰ עם זאת, שני הביטויים נבדלים בכך, ש'עליה' אינו בהכרח שולל במפורש את הרפרנט הקודם, כמקובל אצל 'לא על הדא אתאמרת'.

ולא פליגין²¹¹ (לפעמים משובש כ'לא פליגין'²¹² או 'ולא פליגי'²¹³) – 'ואין חולקים'. מצוי.

ספרות – אלת"ו, עמ' 681; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 39; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 156

'ולא פליגין' מציע ששני היגדים שלכאורה חלוקים זה על זה אינם סותרים זה את זה,²¹⁴ על דרך 'ולא פליגי' בבבלי, כגון:

(לה ע"א), 1352 ש' 21–22 ('לא אתיא אלא'; מיד בהמשך: 'במתנית', אולם לאור המקבילה מסתבר שצ"ל 'על מתנית').

205 ראה ערך 'לא אתיא דלא', הערה 43.

206 אולם ראה שביעית א, ד (לג ע"ב), 180 ש' 38 ('לא אתיא דלא' על רישא); אך כאן, בניגוד לדוגמה שנידונה בהערה הקודמת, אין המונח מציע רפרנט חלופי במקום רפרנט אחר שנדחה.

207 השווה אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 500, הערה 94, אך ראה להלן.

208 עיין ערך *שמועתה כן'.

209 ראה ערך *הושבה', והשווה מוסקוביץ, מינוח, עמ' 225, הערה 36.

210 ראה דמאי ג, ד (כג ע"ד), 128 ש' 11 (עם 'דילמ' על [...]) איתאמרת' לפני כן; שם ה, א (כד ע"ג), 131 ש' 41 (עיין שם); שביעית א, ח (לג ע"ג), 181 ש' 39 (עם 'לא אתיא דלא על' לפני כן).

211 נראה שצורה זו, בוי"ו, עיקרית גם כשאנינה באה מיד אחרי הדעות הסותרות לכאורה, אלא כמושא של משפט הנפתח במונח אחר (למשל, 'או נימר ולא פליגין' או 'הוון בעיי מימר ולא פליגין'; ראה להלן), ואמנם זוהי הצורה המקובלת בדרך כלל במקרים כאלה.

212 ראה דוגמה 1 להלן; ברכות ד, ה (ח ע"ג), 40 ש' 50, וראה לעיל הערה 211.

213 כגון ברכות ג, ב (ו ע"ב), 27 ש' 10 (אך אל נכון בשרידי הירושלמי, עמ' 14 ש' 5); עירובין א, א (יח ע"ג), 452 ש' 26; ב"ק ג, ח (ג ע"ד), 1195 ש' 28 ('לא פליגי'; אך אל נכון בכ"א עמ' 8 ש' 108); וזהו כמובן צורה בבבלי.

214 במקום אחד קשה לפרש את המונח כך; ראה מו"ק ג, ז (פג ע"ג), 824 ש' 16 (עיקר הנוסח כאן מקוים על ידי שתי ההעתיקות של כ"ל): 'אמ' ר' יוחנן, הורי ר' יסא ('לאבלי') לשלול למחר. כד דמך ר' יסא, הורי ר' חייה בר בא לנעול בו ביום. אמ' ר' זעורה, ולא פליגין: מאן דאמ' ישלול למחר ינעול דאמ' ינעול בו ביום ישלול בו ביום'. כאן קשה מאוד לפרש את המונח לפי הוראתו הרגילה, כיוון שבהמשך מודגש ששתי הדעות

1. ברח ('עבד') מארץ לחוצה לארץ [...] ר' הושעיה רבה אמ' מותר ('להחזירו'), ר' מרינוס בריה דר' הושעיה רבה אמ' אסור. אמ' ר' זעירא לא פליגין, מאן דאמ' מותר, בלמוד לברוח לשם, ומאן דאמ' אסור, בשאינו למוד לברוח לשם (גיטין ד, ו [מו ע"א], 1070 ש' 6)

2. במה קידשה ('בקודשי קודשים')? ר' לעזר אמ' בגופו ('של קרבן'), ר' יוחנן אמ' בטובת הנייה שבו. או נאמר: ולא פליגין, מה דאמ' ר' לעזר בגופו – בחזקת טובת הנייה שבו (קידושין ב, ח [סג ע"א], 1167 ש' 11)

'ולא פליגין' יכול להיות מוסב על מחלוקות/סתירות לכאורה בין שתי מימרות אמוראיות;²¹⁵ בין שתי דעות תנאיות;²¹⁶ או בין מקור אמוראי ומקור תנאי.²¹⁷ בדרך כלל מוסבר אחרי המונח כיצד אפשר לפרש את המקורות הסותרים לכאורה באופן שלא יחלקו זה על זה. על פי רוב הסברים-תירוצים אלה מבוססים על אוקימתות או פרשנות חדשה להיגדים הסותרים,²¹⁸ אולם במקום אחד התירוצ' מבוסס על הבחנה עקרונית בין המקרים.²¹⁹ במקומות אחדים לא מוצע כל הסבר אחרי המונח, והמשפט הרלוונטי מסתיים במילים 'ולא פליגין'.²²⁰ במקרים אלה האפשרות שהדעות הסותרות אינן חלוקות נדחית ('ולא פליגין' – אשכח תני [שיש מחלוקת]), ואמנם נראה שההצעה ש'לא פליגין' אינא אלא 'הוה אמינא' (ודוק, במקרים אלה המונח מוצע בסגנון 'הוון בעיי מימר ולא פליגין').²²¹ בדרך כלל 'ולא פליגין' מוסב על דעות העוסקות בענייני הלכה, אולם לעתים רחוקות הוא מתייחס לדעות בענייני אגדה.²²²

-
- שלפני המונח חלוקות זו על זו. ושמא כאן 'ולא פליגין' פירושו 'אין מחלקין' (כלומר בין שלילה לנעילה), או שמא הלשון 'ולא פליגין' בא לכאן באשגרה, ומקורה בטעות של מעתיק שסבר שהתלמוד ביקש ליישב את הסתירה-מחלוקת בין דעותיהם של ר' יסא ור' חייא בר בא; ועדיין צריך עיון. (לראשונים היו גרסאות שונות בקטע שלפני 'ולא פליגין', ולא ברור אם גרסו 'ולא פליגין', ואם כן, כיצד פירשוהו; ראה רטנר, אהבת ציון וירושלים, מ"ק, עמ' 131, שכתב ש'כל הקטע שלפנינו משובש').
- 215 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; דמאי ב, א (כב ע"ג), 122 ש' 7; סוכה ד, ה (נד ע"ג), 651 ש' 21; וכן על 'תריין אמוראין' (ברכות ג, ב ו' ע"ב, 27 ש' 10). במקום אחד שתי המימרות מיוחסות לחכם אחד; ראה שבת ז, ב (י ע"א), 408 ש' 45.
- 216 ראה למשל שביעית ו, ד (לז ע"א), 201 ש' 4 ור"ה ג, ב (נח ע"ד), 674 ש' 22 (מתייחס לשתי דעות באותה משנה); פסחים א, ה (כו ע"ד), 501 ש' 19 (מוסב על 'אית תניי תני [...] אית תניי תני').
- 217 ראה מכות ב, ד (לא ע"ג), 1336 ש' 15 ומקבילה.
- 218 ראה למשל הדיגמאות דלעיל; ברכות ב, ד (ה ע"א), 18 ש' 41 (פרשנות חדשנית, אבל לא אוקימתא); ברכות ו, א (י ע"ב), 50 ש' 44-45; פסחים א, ה (כו ע"ד), 501 ש' 19.
- 219 ראה ברכות ו, א (י ע"א), 49 ש' 45 ומקבילה.
- 220 כגון שביעית ו, ד (לז ע"א), 201 ש' 4 ור"ה ג, ג (נח ע"ד), 674 ש' 22 (וראה גם פאה ב, ב [יז ע"א], 88 ש' 38, אלא שפירושה של סוגיה זו לא נתחוויר לי, על אף דברי ליברמן, תוספתא כפשוטה, א, עמ' 136-137).
- 221 אך דוק, לעתים הסגנון 'הוון בעיי מימר ולא פליגין' מציע יישובים לסתירות שאינם בגדר 'חוה אמינות' ושלא נדחו בהמשך; ראה עירובין ז, ח (כד ע"ג), 486 ש' 12 ור"ה ג, א (נח ע"ג), 673 ש' 30.
- 222 ראה ברכות ב, ד (ה ע"א), 18 ש' 41 ויבמות ד, ב (ה ע"ג), 848 ש' 6-7 (בסוגיות אחרות 'ולא פליגין' מתייחס לעניינים גבוליים, שספק אם יש לדונם כענייני אגדה).

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

לא מצאנו חילופים ברורים בין 'ולא פליגין' למונחים אחרים.²²³ עם זאת, 'ולא פליגין' קרוב מצד משמעותו ל'מה ופליג', אלא שהמונח האחרון מוביל באמצעות שאלה רטורית למסקנה שאין מחלוקת בין ההיגדים הסותרים לכאורה, בעוד ש'ולא פליגין' מציע אפשרות זו באופן ישיר.

לא צורכא²²⁴ דלא²²⁵ ('לא צורכא דילא / די לא'²²⁶; 'לא צורכא אלא'²²⁷ [צורה תניינית]; לפעמים בשיבושים שונים²²⁸) - 'אין צריך [לומר] אלא' (או 'אין מסופק אלא'²²⁹). מצוי.

ספרות - אלת"י ב, עמ' 884-885; שם ז, עמ' 92; אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 379 הערה 4; בארי, תענית, עמ' 115 הערה 77; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 184; גינצבורג, פירושים וחידושים, א, עמ' 327; זוסמן, מבוא, עמ' לד הערה 225; זוסמן, שקלים, עמ' 32 הערה 99; יסטרוב, מילון, עמ' 1272; לויאס, דקדוק, עמ' 235; ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 144; מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 198; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 321-351; מלמד, פרקי מבוא, עמ' 315, 607; סוקולוף, מילון, עמ' 150, 461; פרנקל, מבוא הירושלמי, י ע"ב; רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 403; רידב"ז, כללי תלמוד ירושלמי, ג; הנ"ל, תרומות פ"ד ה"ג (כ ע"א), ד"ה דא"ר לוי; הנ"ל, מגילה פ"ד ה"ו (לב ע"א), ד"ה לא; רש"ס, פתיחה, ד"ה לא צורכא דלא; רש"ס, שקלים רפ"ז, ד"ה לא צורכא;²³¹ שו"ת הרשב"א, ג, רכו

'לא צורכא דלא' בא בשתי הוראות עיקריות:²³²

א. על פי רוב, 'לא צורכא דלא' מתפרש במובן 'אין מסופק אלא', והוא מציע בעיות המתעוררות בעקבות שאלות שנפשטו בשלב קודם של הסוגיה או קביעות רגילות המצויות שם העוסקות בנושא הדומה לזה הנידון אחרי המונח, כגון:

- 223 לחילוף מסופק, עיין ערך 'מה ופליג', הערה 178.
- 224 בשרידי הירושלמי, עמ' 105 ש' 19, תיבה זו מנוקדת צורכה.
- 225 הכתיב 'דלא' מזדמן הן בכ"ל (במקומות רבים) והן בקטעי גניזה, כגון שרידי הירושלמי, עמ' 8 ש' 2-3 ועמ' 137 ש' 27, 28.
- 226 ראה למשל שרידי הירושלמי, עמ' 115 ש' 23-24; סוכה ג, ד (נג ע"ד), 646 ש' 29; מגילה ד, ו (עה ע"ב), 772 ש' 29 (והשווה ברכות ו, א י ע"ב), 51 ש' 19 ('דאילא'); תעניות ד, ב (סז ע"ד), 727 ש' 10 ('די לא').
- 227 כגון ברכות ב, ח (ה ע"ב), 21 ש' 50; יומא ו, ז (מד ע"א), 592 ש' 39 (וראה שם, ח, ה [מה ע"ב], 598 ש' 42 = דוגמה 2 להלן - התיבה 'דלא' הוגהה ל'אלא' על ידי המגיה); שרידי הירושלמי, עמ' 105 ש' 19.
- 228 ראה מוסקוביץ, מינוח, עמ' 324-327; זוסמן, שקלים, עמ' 32, הערה 99 (והשווה שם, עמ' 56); זוסמן, מבוא, עמ' לד, הערה 225.
- 229 כשהמונח בא בהוראתו הראשונה כמתואר להלן (עיין שם); ודוק, השורש 'צד"ך' מתפרש במובן 'להסתפק, לשאול' במקומות מספר בירושלמי (ראה למשל ערך 'צריכא'). ראה עוד להלן הערה 232.
- 230 והשווה שם, עמ' 56.
- 231 ראה גם פירושי ר' משולם והמיוחס לתלמיד הרשב"ש, עמ' 82.
- 232 באופן תאורטי, אפשר לטעון ששתי ההוראות הללו אינן אלא פנים שונות של הוראה בסיסית אחת, 'אין צריך [לומר] אלא' (ראה לעיל ליד הערה 229), אלא שלפעמים המונח מציע קביעות ולפעמים בעיות. ברם העדפנו לפרש שלמונח הוראות נפרדות, מכיוון שקיימים הבדלים נוספים בין הוראות אלו, מצד סגנון המונח, טיב המקורות שהוא מציע, וכדומה. ודוק עוד, מונחי הבבלי הקרובים ל'לא צורכא דלא' מקבילים ברגיל רק להוראה אחת של המונח (ראה להלן).

1. ר' זעירא בעא קומי ר' איסי, שיכור מהו שיברך ('ברכת המזון')? אמ' ליה, 'ואכלת ושבעת וברכת' – ואפילו מדומדם! לא צורכא דלא, מהו שיקרא שמע? (תרומות א, ו [מ"ע"ד], 222 ש' 3)

2. רופא או' יכול הוא ('לצום'), וחולה או' אינו יכול, שומעין לחולה. לא צורכא (ד)[א]לא: חולה או' יכול אני, ורופא או' איני יודע? ר' אבהו בשם ר' יוחנן, נעשה כספק נפשות, וכל ספק נפשות דוחה את השבת (יומא ח, ד [מה"ע"ב], 598 ש' 42)

שלושה סוגי קביעות עשויים לבוא לפני 'לא צורכא דלא' בהוראה זו: (1) קביעות רגילות; ²³³ (2) קביעות שהוצעו במונח המראה שהם בגדר 'פשיטא'; ²³⁴ (3) תירוץ או רחיית שאלה שנשאלה בשלב קודם של הסוגיה. ²³⁵ הסגנון המקובל אצל המונח בהוראה זו הוא אפוא: 'נתן מאחד הסוגים הנ"ל' – לא צורכא דלא – [בעיא] (ואולי, במקום אחד, קושיה ²³⁶).

בדרך כלל, כש'לא צורכא דלא' מופיע אחרי שאלה אחרת שנרחיית, הוא מציע שאלה השונה מזו שלפניה, אולם במקומות ספורים הוא מציג את השאלה הקודמת בקשר למקור אחר או אליבא דחכם אחר. ²³⁷ במספר סוגיות אפשר שהשאלות שמציע 'לא צורכא דלא' הן פירושים לשאלות שבשלב הקודם, ולא שאלות חדשות. ²³⁸

בשני מקומות 'לא צורכא דלא' בא לתרץ רומיה, המוצעת בלשון 'מיחלפא שיטתיה דר' פלוני'. ²³⁹

במספר סוגיות נראה שפתרונה של הבעיה המוצעת על ידי 'לא צורכא דלא' עולה מעיון בשלב קודם של הסוגיה. ²⁴⁰

233 כגון דוגמה 2 לעיל ויומא ו, ו (מד"ע"א), 592 ש' 39 (לא ציינתי כאן לסוגיות אחרות שבהן המונח כנראה מתפרש כך, מכיוון שפירושן המדויק עדיין צריך עיון).

234 כגון 'לא צריכה ליה הדא' (הוריות ב, ה [מו"ע"ד], 1419 ש' 42); 'פשיטא' (יבמות יג, יג [יד"ע"א], 895 ש' 21, 23); 'פשיטא דא מילתא' (שביעית י, ב [לט"ע"ג], 214 ש' 19 ויומא ו, ה [מג"ע"ד], 591 ש' 49); 'פשיטא ליה' (פאה ב, א [טז"ע"ד], 88 ש' 7 ושבת יא, ב [יג"ע"א], 424 ש' 4 ומקבילה). עם זאת, בכמה מקומות מצאנו קושיה חלופית אחרי לשונות כמו 'פשיטא' מבלי שיקדם לה 'לא צורכא דלא' (עיי' ערכי המונחים הנזכרים), ושמה יש לראות את הביטוי שלנו כמונח נשמט במקרים כאלה.

235 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; שביעית ח, א (לו"ע"ד), 204 ש' 35-36; כתובות יא, א (לד"ע"ב), 1005 ש' 3-4. 236 ראה יומא א, ב (לט"ע"א), 564 ש' 41; כאן 'לא צורכא דלא' מציע קושיה חלופית שאפשר היה להקשות במקום קושיית 'והא מתניתא פליגא' שלפניה, מכיוון שזו ניתרצה. אך שמא אין לפרש שהמונח בא כאן בהרחבת הוראתו הראשונה (אין מסופק אלא < אין מוקשה אלא), אלא בהוראה השנייה, כלומר 'אין צורך לומר' (את הקושיה כך, אלא אחרת).

237 אותה השאלה בקשר למקור אחר (או ליתר דיוק, בקשר לפסקה אחרת באותו המקור [כנראה]) – פסחים א, ג (כז"ע"ג), 499 ש' 46-47, 49-50 (פעמיים); ראה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 377; אותה שאלה אליבא דחכם אחר – סוכה ה, ז (נה"ע"ד), 657 ש' 2-3.

238 עיי' היטב שבת יא, ב (יג"ע"א), 425 ש' 4 ומקבילה; יבמות יג, ב (יג"ע"ג), 891 ש' 47-48; הוריות ב, ה (מו"ע"ד), 1419 ש' 42; ואולי גם פאה ב, א (טז"ע"ד), 88 ש' 7; כלאים ט, ז (לב"ע"ד), 178 ש' 25 (וצ"ל 'לא צורכא דלא' במקום 'לא צורכא ולא' שלפנינו; הפיסוק במהדורות האקדמיה שגוי); כתובות יא, א (לד"ע"ב), 1005 ש' 2-3. ושמה אפשר לראות גם את הסוגיות שנוכרו בהערה הקודמת כשייכות לקטגוריה זו.

239 ראה פאה ב, א (טז"ע"ד), 88 ש' 7 ונדרים ג, ו (לח"ע"א), 1027 ש' 15 ומקבילה.

240 ראה כלאים ג, א (כח"ע"ג), 154 ש' 33: 'מהו [להקדיח] <להקריח> בית רובע ולזרוע <ע בתוכו חמשה מיני תבואה? – מה אם ששה על ששה שלוקין עליו [...] מותר, כאן שאין לוקין עליו דבר תורה לא כל שכן! מהו

כמעט תמיד 'לא צורכא דלא' בהוראה זו בא בדברי סתם התלמוד, ²⁴¹ והוא מופיע בהקשרים הלכתיים.

ב. לפעמים 'לא צורכא דלא' מוסב על קביעה, והוא מציין ²⁴² שקביעה זו הייתה צריכה להיות מנוסח באופן אחר, או שתוכנו היה צריך להיות שונה, כמוצע בהמשך, על דרך 'מיבעי ליה' בבבלי, ²⁴³ כגון:

3. [משנה: 'מעוֹת שנימצאו [...] בהר הבית חולין']. לא צורכא דלא 'בהר הבית

קודש'! – ר' בא ר' חייה בשם ר' יוחנן, חזקה שאין הכהן מוציא מן הלישכה מעוֹת

עד שהוא מחללן על הבהמה (שקלים ז, ב [נ ע"ג], 629 ש' 4)

4. 'ויולד מן חודש אשתו' ('דברי הימים א ח, ט') – לא צורכא דלא 'ויולד מן בערה

נשיו' ('כאמור בפסוק הקודם, "ואת בערא נשיו")! אלא על ידיה נתחדשה הלכה:

עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית (יבמות ח, ג [ט ע"ג], 870 ש' 1–2)

'לא צורכא דלא' בהוראה זו עשוי להציע תיקוני תוכן או סגנון ²⁴⁴ לדברים שעליהם הוא מוסב; וכמובן, גם כשהמונח מציע תיקוני סגנון, לפעמים יש לתיקונים אלה השלכות תוכניות. הסגנון הרגיל אצל 'לא צורכא דלא' בהוראה זו הוא: 'קביעה תמונה לכאורה' ²⁴⁵ – לא צורכא דלא – [קביעה חלופית]. בדרך כלל ²⁴⁶ התלמוד מסביר אחר כך מדוע בכל זאת יש לקיים את הקביעה שעליה מוסב המונח, כבדוגמאות דלעיל.

להקריח בתחילת ששה להיות מיצר והולך? [...] לא צורכא די לא: מהו להקריח בתחילת בית רובע להיות מיצר והולך? מה אם ששה על ששה שלוקין עליו [...] כאן שאין לוקין עליו דבר תורה לא כל שכן! נראה שאפשר היה להסיק את התשובה לשאלת ה'לא צורכא דלא' מן האמור לעיל, אולם מכיוון שתשובה זו אינה ברורה באופן מיידי ללומד, חזרו על האמור לעיל כדי להבהיר את הדברים עד תומם. ראה גם פסחים ז, ח (לד ע"ד), 541 ש' 35 וקרבן העדה שם, ומוסקוביץ, מינוח, עמ' 348–349.

241 פרט אולי ליומא ו, ו (מג ע"ד), 591 ש' 49, שם אפשר שמזדמן המונח בפי ר' לעזר (עיין שם היטב), והוריות ב, ה (מו ע"ד), 1419 ש' 42 (עיין שם היטב). ראה גם ב"ק ג, ה (ג ע"ד), 1194 ש' 40, ומה שהערנו על סוגיה זו להלן הערה 263.

242 או שמא: מביע תמיהה על כך שהקביעה שעליה הוא מוסב נאמרה כפי שנאמרה; ובהיעדר מידע ברור על האינטונציה שבה נאמרו משפטי 'לא צורכא דלא' אלה, קשה להכריע בין שתי האפשרויות.

243 מלמד, פרקי מבוא, עמ' 607, משווה בין 'לא צורכא דלא' ל'לא נצרכה אלא' בבבלי, אולם אין מונחים אלה נרדפים. דומה שהמונח הבבלי הקרוב ביותר ל'לא צורכא דלא' בהוראה הנידונה כאן הוא המונח הנדיר ('אלא) הכי קמבעיא ליה', אלא שגם מונח זה אינו נרדף ל'לא צורכא דלא'; ואין כאן מקומו להאריך.

244 הכוונה בעיקר להצעות לשנות את סדר הפריטים במקור שעליו מוסב המונח, כגון תעניות ב, ט (סה ע"ד), 716 ש' 20–21 (מוסב על המשנה: 'על השישית הוא אומ', מי שענה את יונה ממעי הדגה [...] על השביעית הוא או', מי שענה את דוד ואת שלמה בנו בירושלם): 'לא צורכא דלא דוד ושלמה ואחר כך אליהו ויונה'; ברכות ב, ד (ר ע"ד), 18 ש' 13 (משובש בכ"ל, וצריך לגרוס כבשאר עדי הנוסח; השווה גינצבורג, פירושים וחדושים, א, עמ' 326); וראה גם שבת ב, ז (ה ע"ב), 381 ש' 48 ומגילה ד, ו (עה ע"ב), 772 ש' 29 (עיין שם בקרבן העדה).

245 ברגיל אין התלמוד מסביר מדוע קביעה זו נראית תמונה, אלא 'לא צורכא דלא' בא מיד אחרי הקביעה הנידונה.

246 אבל לא תמיד; ראה מעשרות ה, ב (נא ע"ד), 280 ש' 39; יומא ד, א (מא ע"ג), 578 ש' 41; וכנראה גם מגילה ד, ו (עה ע"ב), 772 ש' 29 (קרבן העדה שם; שאר המפרשים נדחקו, עיין למשל פני משה ואלבק, השלמות

הקביעה שלפני 'לא צורכא דלא' במובן זה היא בדרך כלל פסוק²⁴⁷ או משנה²⁴⁸, אבל לפעמים גם ברייתא²⁴⁹ או דברי סתם התלמוד²⁵⁰ (ואולי, במקום אחד, קושיה²⁵¹). בדרך כלל 'לא צורכא דלא' בהוראה זו מציע להחליף את הקביעות שבשלב הקודם, אולם במקום אחד נראה שהביטוי מציע תוספת ולא חלופה, לאמור, שהמקור הנידון היה צריך לומר גם את דברים הבאים.²⁵² 'לא צורכא דלא' בהוראה זו בא כמעט תמיד בדברי סתם התלמוד.²⁵³ 'לא צורכא דלא' שכזה רגיל הן בהקשרים הלכתיים – בעיקר, כשהוא מוסב על משנה או ברייתא – והן בהקשרים אגדיים (כשהוא מוסב על פסוקים). לפעמים 'לא צורכא דלא' בהוראה זו מתפרש במובן 'איפכא מסתברא'.²⁵⁴ נוסף על שתי ההוראות העיקריות של 'לא צורכא דלא' שנידונו לעיל, נראה כי בשני מקומות מתפרש המונח במובן 'לא היה צורך להשמיענו אלא'.²⁵⁵ ואמנם, היקרויות אלו של המונח חריגות גם מבחינות אחרות: באחד המקומות הללו הביטוי מופיע בצורה 'הווי לא צורכא דלא ל-עניין מסוים',²⁵⁶ ובמקום השני המונח מזדמן בברייתא אמוראית.²⁵⁷

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד נראה ש'לא צורכא דלא' מתחלף ב'אף [...] כן' על ידי קונפליציה,²⁵⁸ אולם פשיטא שמונחים אלה אינם נרדפים.

ותוספות למשנה מועד, עמ' 503).

- 247 כגון דוגמה 4 לעיל; ברכות ב, ח (ה ע"ב), 21 ש' 50; סוכה ה, א (נה ע"א), 653 ש' 31.
- 248 כגון דוגמה 3 לעיל; שקלים ז, א (ג ע"ג), 628 ש' 39; תעניות ד, ב (סז ע"ד), 727 ש' 10.
- 249 ראה ברכות ב, ד (ד ע"ד), 18 ש' 13; מעשרות ה, ב (נא ע"ד), 280 ש' 39; ויומא ג, ג (מ ע"ב), 572 ש' 17 (כאן המונח וחלק אחר של המשפט באים בהגהת המגיה, אולם נראה שחומר זה נשמט מגוף כ"ל על ידי הדומות).
- 250 ראה יומא ד, א (מא ע"ג), 578 ש' 41 ('לא צורכא דלא' מוסב על התשובה לשאלה).
- 251 ראה לעיל הערה 236.
- 252 ראה שקלים ז, א (ג ע"ג), 628 ש' 50 (מוסב על המשנה שם: 'מעוה שנמצאו [...] בין עצים ללבונה, קרוב לעצים יפלו לעצים, ללבונה יפלו ללבונה'): 'לא צורכא דלא' בין קטורת לעצים ללבונה לזהב לכפורת' (והשווה פני משה ונכעין זה בשאר מפרשים): 'וכי לא היה צריך התנא למיתני אלא גם לחלוקות הללו'.
- 253 פרט אולי לברכות ב, ח (ה ע"ב), 21 ש' 50 (בפי ר' שמעון בן לקיש; אבל במקבילה בשה"ש רבה, ו, ג [לג ע"א בדרפוס וילנא] כל הדרשה מיוחסת לר' יוסי בן חנינא, אלא ששם בא מונח אחר במקום 'לא צורכא דלא' – 'לא היה צריך קרא למימר', ור"ה ב, ה (נח ע"א), 670 ש' 28 (אולם יותר נראה שאין המונח חלק מדברי ר' יוחנן, אלא חלק מדברי סתם התלמוד, ולפי זה הוא מוסב ישירות על הפסקה מן המשנה, עיין שם).
- 254 ראה דוגמה 3 לעיל; יומא ג, ג (מ ע"ב), 572 ש' 17; מעשרות ב, ו (נ ע"א), 271 ש' 47 (לפניו שם רק 'לא צריכא', אך ברור שצ"ל 'לא צורכא דלא', וכן הוא בכ"ס).
- 255 ראה פסחים ד, ד (לא ע"א), 519 ש' 49 ושבועות ח, א (לח ע"ג), 1370 ש' 41-42.
- 256 כך בסוגיית שבועות הנ"ל.
- 257 כך בסוגיית פסחים הנ"ל (כחלק מ'מתניתא דר' לעזר פליגא עליו').
- 258 ראה שביעית י, ב (לט ע"ג), 214 ש' 21 (בכ"ל כתוב 'אם למידת הדין', אולם במקום 'אם' צ"ל 'אף', כבכ"ר ובמקבילה). במקבילה, גיטין ה, א (מו ע"ג), 1072 ש' 42, 'לא צורכא דלא' חסר, דבר המחזק את האפשרות שהנוסח בשביעית הוא קונפליציה. ראה הדיון בסוגיה זו אצל מוסקוביץ, מינוח, עמ' 350-351.

נראה כי 'לא צורכא דלא' בהוראתו השנייה מתפרש כמו הביטוי היחידאי (בירושלמי) 'והלא לא צריך לומר אלא',²⁵⁹ אלא שהמונח האחרון מוסב על פסוק, בעוד ש'לא צורכא דלא' יכול להתייחס גם למקורות תנאיים.

נראה ש'לא צורכא דלא' בהוראתו השנייה מתפרש לפעמים כמו 'לא מסתברא דלא'; במקומות אלה לא מצאתי כל הבדל בין שני המונחים מצד משמעותם, סגנונם, וכדומה.

גם 'לא מסתברא דלא חילופין' (= 'איפכא מסתברא' בבבלי) קרוב ל'לא צורכא דלא' כאשר הביטוי האחרון מציין שהדברים הנדונים היו צריכים להיות הפוכים, כבדוגמה 3 לעיל. אלא שברגיל 'לא צורכא דלא' שכזה מציע לתקן קביעות שהן בנות חלק אחד, בעוד ש'לא מסתברא דלא חילופין' מוסב בדרך כלל על קביעות בנות שני חלקים.²⁶⁰

לפעמים 'מה צריכה ליה' (עיין ערכו) מתפרש כמו 'לא צורכא דלא' בהוראתו הראשונה. עם זאת, מונחים אלה אינם נרדפים, מכיוון שברגיל 'לא צורכא דלא' מציע בעיה חדשה בעקבות קושיה על הבעיה הקודמת, ולא פרשנות חדשה לבעיה הקודמת, כמקובל בדרך כלל אצל 'מה צריכה ליה' בהוראה הנדונה.²⁶¹

כמו כן, אפשר ש'לא צורכא דלא' בהוראתו הראשונה מתפרש כמו המונחים הנדירים *הכין צריכה ליה' ו* 'לא אתיאי מישאול' (עיין ערכיהם). עוד נראה, כי היקרות אחת של *אין בעית מקשיא [...] קשי'²⁶² מתפרשת כמו 'לא צורכא דלא' בהוראתו הראשונה.

נראה כי 'לא צורכא דלא' בהוראתו השנייה מתפרש כמו המונח הנדיר *הכין צורכא מיתני' (עיין ערכו), וכן כמו 'נימר', לפי הוראה אחת (אולם למונח זה יש גם הוראות אחרות).

במסכת נזיקין, שבה 'לא צורכא דלא' אינו מופיע,²⁶³ המונח *אלא' (עיין ערכו) מתפרש כמו 'לא צורכא דלא' בהוראתו הראשונה.

259 ראה תעניות ד, א (סז ע"ג), 724 ש' 37; אך דוק, מונחים דומים מצויים הן במדרשי ההלכה התנאיים והן במדרשי האגדה הקלסיים ('לא היה צריך [קרייא] למימר/לומר', ואמנם מונח זה בא במקום 'לא צורכא דלא' בשתי מקבילות מדרשיות לסוגיות 'לא צורכא דלא' שבירושלמי; ראה מוסקוביץ, מינוח, עמ' 323, הערה 7, 342 הערה 73); ראה לפי שעה אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 40, ובכר, טרמינולוגיה, עמ' 183-184. ראה גם ערך 'לא מסתברא דלא', הערה 168 לחילוף דומה, כשהמונח הנ"ל מתפרש כמו 'לא צורכא דלא' בהוראה הנדונה כאן.

260 עיין ערך 'לא מסתברא דלא', ליד הערה 166.

261 עיין ערך 'מה צריכה ליה', הערות 278, 284. ועוד, ש'מה צריכה ליה' בא גם בהוראות שאינן מקובלות אצל 'לא צורכא דלא'; עיין שם, ליד הערות 276, 277.

262 בדרך כלל ביטוי נדיר זה מציע קושיות, בניגוד ל'לא צורכא דלא', שברך כלל מציע בעיות (אך ראה לעיל הערה 236). עם זאת, נראה כי במקום אחד 'אין בעית מקשיא' מציע בעיה (אך כלום אפשר שלפנינו סוג של אשגרת מינוח?); ראה קירושין ג, ה (סד ע"א), 1173 ש' 5-6 (כפירוש הפני משה שם).

263 אולם ראה לוי, מבוא ופירוש, עמ' 83, ורבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 468 (וכנראה בעקבותיו באלת"י ב, עמ' 884, ערך 'לא מסתברא דלא', אולם בערך הסמוך 'לא צורכא דלא', שם עמ' 885, לא ציין למקום הנידון כאן), שהגיהו 'לא צורכא דלא' תחת 'ולא מסתברא דלא' בב"ק ג, ה (ג ע"ד), 1194 ש' 40 (גרסת כי"ל כאן מקיימת בעיקרה על ידי כי"א, עמ' 7, ש' 78).

ולא שמיע [...] ('ולא שמיעין' ברכים; 264 לפעמים משתבש כ'ולא שמע' 265) – 'האם וכי לא שמע' 266 [...]. מונח קושיה, מצוי.

ספרות – אלת"י א, עמ' 767; 267 גינצבורג, פירושים וחידושים, א, עמ' 213; רטנר, אהבת ציון וירושלים, סוכה, עמ' 139

'ולא שמיע' מקשה על חכם מסוים²⁶⁸ שדבריו סותרים מימרה אחרת או דעה תנאית אחרת, לאמור, וכי לא שמע חכם זה את הדברים הנזכרים, כגון:

1. טיוב בזמן זה מהו? ר' ירמיה סבר מימר שרי. אמ' ר' יוסה, **ולא שמיע** ר' ירמיה שהוא לוקה? **לא שמיע** שהוא פסול מן העידות? חזר ואמר אין, דהוא שמיע, אלא כאינש דשמע מילה ומקשי עלה (שביעית ד, ב [לה ע"ב], 190 ש' 30)
2. עשרת ימי תשובה שבין ראש השנה ליום הכיפורים, אם עשו תשובה נכתבין עם הצדיקים, ואם לאו, נכתבין עם הרשעים [...] ר' חנניה חברהון דרבנן בעי, ואין הקב"ה רואה את הנולד? ('ומדוע הוא צריך לחכות לעשרת ימי תשובה')? – **ולא שמיע** דאמ' ר' סימון [...] אין הקב"ה דן את האדם אלא בשעה שהוא עומד בה! (ר"ה א, ב [נז ע"א], 665 ש' 41)

'ולא שמיע' ממלא תפקידים שונים. על פי רוב הוא בא לפרוך או לרחות קביעה הקודמת לה,²⁶⁹ אולם במקומות אחדים הוא מציע קושיה על קושיה אחרת, ובכך מתרצה.²⁷⁰ בדרך כלל 'ולא שמיע' מציע קושיה על אמורא בודד, אולם במקומות ספורים אפשר שהוא מציע קושיה על קבוצת חכמים.²⁷¹

264 ראה חלה ג, ז (נט ע"ג), 325 ש' 23–24 (מוסב על האמור לעיל ש' 22–23, ד' בא בר ממל ור' הילא אעלון עובדא קומי ר' יסא) ופסחים ז, יב (לה ע"ג), 545 ש' 2 (מוסב על 'תמן אמ' שלפני כן). ראה גם להלן הערה 271.

265 כגון כתובות יג, ז (לו ע"ב), 1016 ש' 7; נדרים ד, ב (לח ע"ג), 1029 ש' 13; שבועות ו, ז (לו ע"ב), 1365 ש' 2. על מקוריותה של הצורה 'ולא שמיע', ראה בעיקר קוטשר, מבנים סבילים, עמ' 137–138, הערה 29 (=מחקרים בעברית ובארמית, עמ' 75–76), והשווה סוקולוף, מילון, עמ' 558.

266 על 'שמיע' בצורה פעילה, ראה דברי קוטשר וסוקולוף שצינו בהערה הקודמת.
267 ערך זה עוסק רק בצורות עם 'דאמר' בהמשך ('ההוא דאמר', 'מה דאמר'). צורות 'ולא שמע' אחרות משוקעות בערך 'שמע', ראה אלת"י ח, עמ' 325–328.

268 לאפשרות שהמונח מציע קושיות על קבוצות של אנשים, ראה להלן הערה 271.

269 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; סוכה ב, י (נג ע"ב), 644 ש' 40; כתובות ב, א (כו ע"א), 961 ש' 4.

270 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; כלאים ו, ה (ל ע"ג), 165 ש' 41; שביעית ה, א (לה ע"ד), 193 ש' 35. דומה לזה ראה בברכות א, ח (ג ע"ג), 10 ש' 32–33, שם המונח מוסב על שאלה, ולמעשה הוא מציע לה תשובה ('מהו דין לחישה? ולא שמיע דמר ר' חלבו [...]).

271 ראה ברכות א, ט (ג ע"ד), 12 ש' 1: ר' בא בר אחא נחית לתמן, חמיתון מתחילין וגומדין ('פרשת ציצית בלילה'). **ולא שמיע** דתמן אמרין לא יתחיל ויאמר, ואם התחיל גומר? (וראה גינצבורג, פירושים וחידושים, א, עמ' 213). ודומה לזה בר"ה ב, ו (נח ע"א), 671 ש' 23–24: 'תני, לעיבור השנה מתחילין מן הצד. אמ' ר' זבידא, והן בייתא דלרע לא נהגין כן; **ולא שמיע** דאמ' ר' חייה בר מדיא [...] לעיבור השנה מתחילין מן הצד?'. אפשר שבמקומות אלה צ"ל 'ולא שמיעין' במקום 'ולא שמיע'. ושם המונח אינו בא במקומות אלה להקשות על התנהגותה של הקבוצה המתוארת לפני המונח, אלא על החכם שמוסר על התנהגות זו; ועדיין צריך עיון.

על פי רוב 'ולא שמיע' מציע מימרות אמוראיות, ולכן הסגנון הרגיל אצלו הוא: 'מקור שעליו מקשים' – ולא שמיע²⁷² דאמר [או: מה דאמר / ההוא דאמר] ר' פלוני – [מימרתו של ר' פלוני]. ברם במקומות ספורים מצאנו סגנונות אחרים, כגון 'ולא שמיע דתני'²⁷³ וכן 'ולא שמיע' בלי לשון הצעה נוספת.²⁷⁴ בשני הסגנונות האחרונים המונח מציע דברי תנאים. בדרך כלל 'ולא שמיע' מציע מימרה המיוחסת לחכם אחד, אולם לפעמים הוא מציע מימרה המיוחסת לשלשלת מוסרים.²⁷⁵

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד 'ולא שמיע דאמר ר' פלוני' מתחלף ב'אמר ר' פלוני'²⁷⁶ ואכן שני המונחים מתאימים כאן באותה מידה, מה שאין כן כש'ולא שמיע' מציע קושיה על קביעה. נראה ש'ולא שמיע' מתפרש באופן הדומה ל'לא כן אמר ר' פלוני' (או 'ולא כן תני', כש'ולא שמיע' מציע חומר תנאי). עם זאת, נראה שמונחים אלה אינם נרדפים, וכי ההבדל העיקרי ביניהם הוא ש'ולא שמיע' מדגיש שהחכם הנזכר לא שמע את דעתו של החכם האחר, בעוד ש'לא כן אמר ר' פלוני' וכדומה מתמקדים בעצם קיומה של דעה סותרת, ולא בעובדה שהחכם הנזכר לא שמע דעה שכזו.

לא שנו אלא (בשני מקומות: 'לא שנינו אלא'²⁷⁷). מצוי.

ספרות – אלת"א, עמ' 505–506; שם ח, עמ' 376–377; אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 35 הערה 46; אלבק, מחקרים בברייתא ותוספתא, עמ' 98; אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 810; דה-פריס, תולדות ההלכה, עמ' 130; מוסקוביץ, לישן מתניתא, עמ' לט הערה 61

'לא שנו אלא' מתפרש בשתי דרכים:²⁷⁸

272 בשני מקומות מצאנו את הסגנון 'ולא שמיע ר' פלוני', אולם לאור נדירותו של סגנון זה נראה שמדובר בסגנון תנייני ואולי אף בשיבוש; ראה שביעית ד, ב (לה ע"ב), 190 ש' 30 ויומא ב, ג (לט ע"ד), 569 ש' 50–570 ש' 1 (ודוק, כל הקטע ביומא בא בהגהת המגיה).

273 ראה ר"ה ג, ד (נח ע"ד), 674 ש' 43.

274 ראה סוכה ב, י (נג ע"ב), 644 ש' 40: 'חד תלמיד מן דר' מנא הורי [...] יצא אין (מחזירין) [מטריחין] עליו שיחזור. ולא שמיע: רבן גמליאל נכנס ויוצא כל הלילה, ר' ליעזר נכנס ויוצא כל הלילה' (הדברים שמופיעים אחרי 'ולא שמיע' הם ציטוט של ברייתא שהובאה לעיל, ש' 38–39, בלשון 'תני').

275 כגון פסחים ז, יב (לה ע"ג), 545 ש' 2; ר"ה ב, ו (נח ע"א), 671 ש' 23–24; יבמות ז, ה (ח ע"ב), 863 ש' 24.

276 ראה דוגמה 2 לעיל ('ולא שמיע דאמר ר' סימון'), אולם בקטע זוסמן, עמ' 37 ש' 12, רק 'א"ר' סימון'. ראה להלן בפנים.

277 ראה חלה א, א (נו ע"א), 311 ש' 25 (כך גם בכ"ר ובכ"ס); קידושין א, ו (ס ע"ד), 1153 ש' 36–37 (וראה המצוין אצל כ"ץ, קידושין, ג, עמ' 60–61), וראה להלן הערה 281 (אך כלום אפשר, לאור האמור שם, שזה מונח שונה, ולא רק כתיב שונה של 'לא שנו').

278 הלשון 'לא שנו אלא' מצוי גם בבבלי, אלא שדיון במונח הבבלי חורג מענייננו כאן (על היבטים שונים של מונח זה ראה בריאר, העברית של האמוראים, עמ' 143–144).

א. לפעמים 'לא שנו אלא' מציע פרשנות מצמצמת (אוקימתא) למקור תנאי שעליו הוא מוסב, כגון:

1. תני, מותר הוא אדם לזרע בתוך שדהו שורה שלחרדל וחריע [...] לא שנו אלא שדה קטנה, הא בגדולה לא (כלאים ב, ח [כח ע"א], 152 ש' 26)
2. אין מביאין מנחות ובכורים ומנחת בהמה קודם לעומר, ואם הביא פסול [...] לא שנו אלא שלשה עשר וארבעה עשר וחמשה עשר, הא ששה עשר, עבר והביא כשר (חלה א, א [נז ע"ג], 313 ש' 13)

ב. במקומות אחרים 'לא שנו אלא' מציע דיוק ממקור תנאי (בלשון 'הא' או 'אבל') ששיעורו שהדין במקור מתייחס רק למקרה המוזכר שם במפורש, כגון:

3. [משנה: 'אפילו נחש כרוך על עקיבו לא יפסיק'.] לא שנו אלא נחש, אבל עקרב מפסיק. למה, דמחייא וחזרה ומחייא (ברכות ה, א [ט ע"א], 44 ש' 28)
4. [משנה: 'הטומן לפת וצנונת תחת הגפן [...] אינו חושש לא משם כלאים ולא משם מעשרות'.] חזקיה אמ', לא שנו אלא לפת וצנונות, הא שאר דברים לא. ר' יוחנן אמ', לא שנייא, היא לפת היא צנונות היא שאר כל הדברים (כלאים א, ט [כז ע"ב], 148 ש' 19)

'לא שנו אלא' מוסב כמעט תמיד על משניות.²⁷⁹

על פי רוב אין התלמוד מסביר מדוע דייקו או העמידו את המקור הנידון כפי שעשו, אולם פה ושם יש חריגים.²⁸⁰

ברגיל 'לא שנו אלא' על שתי הוראותיו בא במבנים בני שני חלקים, בסגנון 'לא שנו אלא X, אבל/הא Y [...]'.²⁸¹

בדרך כלל המונח בא כפי אמוראים או הסתמא, אולם במקום אחד הוא מיוחס לתנא.²⁸² ברגיל 'לא שנו אלא' מציע פרשנות (ובכלל זה דיוקים) 'לשמה' למקורות שעליהם הוא מוסב.

279 ראה עוד להלן הערה 281.

280 ראה למשל דוגמה 3 לעיל; חלה ג, א (נט ע"א), 321 ש' 45; שבת א, ג (ג ע"ב), 369 ש' 50.

281 במקרים בודדים מצאנו חריגים ממבנה זה בגלל שיבושים שחלו בנוסח הירושלמי. ראה כתובות ז, ז (לא ע"ג), 990 ש' 46 (ראה שחזור הנוסח על פי מובאות בראשונים אצל ליברמן, תוספתא כפשוטה, ו, עמ' 293), וכן שם, עמ' 991 ש' 2, וראה גרסת הרמב"ם בסוגיה זו כמובא אצל הופקינס, הלכות הירושלמי, עמ' 288 ('לא סוף דבר אלא' במקום הגרסה המשובשת שלפנינו, 'לא שנו אלא'; ולפי גרסת הרמב"ם משמעות הקטע למעשה הפוכה, ויש כאן פרשנות מרחיבה במקום פרשנות מצמצמת). ראה גם שחזורו של ליברמן לקטע זה על פי מובאה בהגהות מיימוניות (הלכות הירושלמי, עמ' נט והעדה ד), שאף על פי שאינו משקף את גרסת הרמב"ם עצמו, כפי שעולה מקטע הופקינס הנ"ל, אפשר שהוא משקף גרסה נכונה בירושלמי. – אצל הצורה 'לא שנינו אלא' בא מבנה בן חלק אחד בלבד ('לא שנינו אלא X [בלבד]'); ראה מראי המקומות שצוינו לעיל הערה 277.

282 ראה שבת ו, ז (ח ע"ג), 399 ש' 23, וראה אלבק, מחקרים בברייתא ותוספתא, עמ' 25, הערה 2 ובנסמן שם, ואפשטיין, מבוא, עמ' 810, לדוגמאות נוספות מחוץ לירושלמי.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד 'לא שנו אלא' מתחלף על ידי גיוון המינוח ב'לא אמרו אלא',²⁸³ ואכן נראה ששני המונחים קרובים מאוד מצד משמעותם. עם זאת, מונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'לא אמר אלא' יכול להיות מוסב על מקורות אמוראיים,²⁸⁴ מה שאין כן אצל 'לא שנו אלא'. נראה ש'לא שנו אלא' המציע דיוקים ('לא שנו אלא [...] הא') מתפרש באופן הדומה מאוד ואולי אף זהה ל'הא' המתפרש כך (עיין ערכו). עם זאת, ברור כי מונחים אלה אינם נרדפים, שהרי למונח הארוך יותר הוראה שאינה קיימת אצל 'הא' – הצעת פרשנות מצמצמת. נראה שלפעמים 'הא דתימר' מתפרש כמו 'לא שנו אלא', אולם ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'הא דתימר' עשוי להיות מוסב לא רק על דברי תנאים, אלא גם על דברי אמוראים, מה שאין כן אצל 'לא שנו אלא'. ועוד, ש'לא שנו אלא' יכול להציע דיוקים ולא רק פרשנות מצמצמת, כמקובל אצל 'הא דתימר'. נראה כי גם 'מתניתא ב' עשוי להתפרש כמו 'לא שנו אלא', אולם מונחים אלה אינם נרדפים, שכן 'מתניתא ב' עשוי לתרץ קושיות על ידי הצעת הבחנה בין המקרה שבו מדובר במקור התנאי ('מתניתא ב') למקור אחר שהונגד לו, שימוש שאינו מצוי אצל 'לא שנו אלא'. עוד נראה ש'לא שנו אלא' קרוב (במקרים מסוימים) למונח הנדיר *לא תנינן אלא'; עיין ערכו.²⁸⁵

לא שנייא – 'אין הברל'. מונח פרשני, מצוי.

ספרות – אלת"י ח, עמ' 369–370; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 226; ליברמן, חשבון אותיות, עמ' 330 (=מחקרים, עמ' 523); ליברמן, תוספתא כפשוטה, י, עמ' 407

'לא שנייא' מציין שאין הברל בין דינם של מקרים שונים שלכאורה היה מקום להבחין ביניהם, על דרך 'לא שנא' בבבלי, כגון:

1. היה אוכל דבילה בידים מסואבות, הכניס ידו לתוך פיו ליטול את הצרור (ר') מאיר מטמא את הדבילה). חזקיה אמ', לא שנו אלא דבילה, שהוא רוצה במשקין שעל אצבעו, הא שאר כל הדברים לא. ר' יוחנן אמ', לא שנייא, היא דבילה היא שאר כל הדברים (חגיגה ג, ג [עט ע"ב], 796 ש' 38)
2. [משנה: 'הלוקח לזרע ולבהמה [...] פטור מן הדמי'.] מכיון שלקחו לזרע, לא שנייא היא דבר שזרעו כלה היא דבר שאין זרעו כלה (דמאי א, ג [כא ע"ד], 117 ש' 19–20)

283 ראה דוגמה 3 לעיל ('לא שנו אלא') לעומת להלן ש' 29 ('לא אמרו אלא כרוך'), והשווה דה־פריס, תולדות ההלכה, עמ' 130.

284 עיין ערכו, הערה 9.

285 קיימת קרבה מסוימת בין 'לא שנו אלא' המציע פרשנות מצמצמת למונחים אחרים המצמצמים תחולתן של קביעות, כגון 'ב' [...] היא מתניתא' ו'ב' [...] שנו'. ברם מונחים אלה נבדלים מ'לא שנו אלא' מבחינה סגנונית, שהרי אצלם המשפט המכיל את המונח מסתיים בו בדרך כלל, בעוד שאצל 'לא שנו אלא' הפרשנות המצמצמת מונגדת ברגיל לאפשרות אחרת המוצעת בהמשך ('לא שנו אלא ב-X, אבל ב-Y [...]').

'לא שנייא' בא בשני מצבים עיקריים: (1) להציע דעה המונגדת לדעה אחרת המופיעה או הנרמזת לפניו, המבחינה בין המקרים השונים שנידונו שם, כבדוגמה 1 לעיל;²⁸⁶ הוראה זו רגילה כש'לא שנייא' בא אחרי משפט המצמצם את תחולת הדין שעליו נסוב הדיון.²⁸⁷ (2) לפעמים 'לא שנייא' מציע פרשנות מרחיבה 'לשמה' לקביעה שעליה הוא מוסב, מבלי שתוקדם לכך דעה חולקת או רמז לקיומה של דעה שכזו, כבדוגמה 2 לעיל.²⁸⁸

'לא שנייא' בא בשני סגנונות: 'לא שנייא בין X בין Y', ו'לא שנייא היא X היא Y' (או: 'לא שנייא, הוא X הוא Y');²⁸⁹ לא מצאתי הבדל בין שני הסגנונות מצד משמעותם (אולם לא מצאתי חילופים ביניהם בעדי הנוסח של הירושלמי).

בדרך כלל הסגנון המקובל אצל 'לא שנייא' הוא: 'לא שנייא בין/היא [מקרה X] - בין/היא [מקרה Y]', בלי הסבר מדוע אין להבחין בין המקרים שצוינו. לפעמים 'לא שנייא' בא אחרי 'וכא [או: אופי הכא] / ודכותה / הוי' כדי להציע את המסקנה העולה מאנלוגיה למקרה אחר או על סמך ניתוח מסוים.²⁹⁰

'לא שנייא' יכול להיות מוסב על דברי תנאים,²⁹¹ כבדוגמאות דלעיל (וכך רגיל), או על דברי אמוראים.²⁹²

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

'לא שנייא' אינו מתחלף בשום מונח אחר בירושלמי,²⁹³ אולם יש קרבה מסוימת בינו לבין הביטוי 'שנייא היא' כשהמונח האחרון מתפרש בתמיהה.²⁹⁴ עם זאת, ברור שמונחים אלה אינם נרדפים,

286 ראה למשל הדוגמאות שצוינו להלן הערה 287, וכן רגיל.

287 ולכן חלק ממשפטים אלה נפתחים במונחים המציעים פרשנות מצמצמת, כגון 'לא אמר [...] אלא' (גיטין ב, ב, מד ע"ב, 1059 ש' 39); 'לא שנו אלא' (כגון דוגמה 1 לעיל; דמאי ב, א [כב ע"ג], 120 ש' 31; כלאים א, ט [כז ע"ב], 148 ש' 20); 'מה פליגי' (ערלה ב, ה [סב ע"א], 340 ש' 20).

288 כיוצא בזה ראה עוד למשל כלאים ו, ה (ל ע"ג), 165 ש' 31; שביעית ו, ג (לו ע"ד), 200 ש' 3; שבת יא, א (יב ע"ד), 424 ש' 6.

289 לצורות השונות ראה אלת"י ח, עמ' 369-370.

290 ראה למשל פאה ג, ו (יז ע"ג), 92 ש' 33: 'עד כדון כשהתחיל לקצור; ואפילו לא התחיל לקצור? נשמענה מן הדא: "לקח גז צאנו שלחבירו [...]..." - שנייא היא תמן בין שהתחיל לגזוז בין שלא התחיל לגזוז? וכא, לא שנייא בין שהתחיל לקצור בין שלא התחיל לקצור'; דמאי א, א (כא ע"ג), 115 ש' 8; כתובות ה, א (כט ע"ג), 980 ש' 46.

291 במקום אחד אפשר ש'לא שנייא' עצמו בא בעיבוד המינוח; עיין היטב במעשרות ה, ב (נא ע"ג), 280 ש' 6, והשווה לתוספתא, מעשרות ג, ח (מהדורת ליברמן, עמ' 239). - גרסת הרש"ס, שלפיה ברייתא מעין זו באה כחלק אינטגרלי מנוסח התלמוד, נראית תניינית - בין היתר, מפני שלפיה קיימת כפילות בלתי מובנת בין נוסח הברייתא ל'לא שנייא' שבהמשך. ומסתבר שהירושלמי מסתמך כאן על ברייתא שלא הובאה במפורש בסוגיה, כמצוי בכמה מקומות בתלמוד זה (ראה למשל מוסקוביץ, ברייתות חסרות, והספרות שצוינה שם).

292 בעיקר כשבא בסגנון 'על דעתיה דר' פלוני, לא שנייא'; ראה למשל כלאים ח, א (לא ע"ג), 170 ש' 2 ומקבילות; תרומות ז, א (מד ע"ג), 241 ש' 40 ומקבילה; מעשרות א, ו (מט ע"ב), 267 ש' 17.

293 לחילוף לכאורה על ידי גיוון המינוח בין 'לא שנייא' ו'שנייא היא' ראה להלן הערה 295.

294 קוסובסקי הקדיש ערך מיוחד ל'שנייא היא' המתפרש בתמיהה (ראה אלת"י ח, עמ' 369, ערך 'שנייא היא' השני), ואף הציע להגיה '<לא> שנייא היא' במקומות אלה, אולם דבריו אינם נראים, לאור הבדלי המשמעות

שהרי יש להם שימושים שונים: 'לא שנייא' מציע פרשנות העומדת ברשות עצמה (גם אם היא מונגדת לדעה אחרת המוצעת לפני כן), ואילו 'שנייא היא' בתמיהה מציע שאלות רטוריות, ברגיל כדי להוכיח טענה מסוימת.²⁹⁵

נראה שלעיתים 'לא שנייא' מתפרש כמו *היא X היא Y,²⁹⁶ מונח המציין אף הוא שאין הבדל בין דינם של שני מקרים, אף על פי שלכאורה היה מקום לחשוב שדינם שונה. עם זאת, אין מונחים אלה נרדפים, שהרי לפעמים 'היא X היא Y' אינו מציע פרשנות, כמקובל אצל 'לא שנייא', אלא הוא מרחיב את תחולת הדין שנאמר במקור שעליו הוא מוסב וקובע שדין זה חל גם על מקרה אחר, שלא נזכר באותו מקור.²⁹⁷

ולאו מתניתא²⁹⁸ היא ('ולא מתניתא היא';²⁹⁹ לפעמים 'לאו מתניתא היא'³⁰⁰) – 'ולא משנה (מקור תנאי) היא?'. מונח קושיה, מצוי.

ספרות – אלת"י ג, עמ' 133–134; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 37;³⁰¹ אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 131 הערה 5/6; ליברמן, ירושלמי נזיקין, עמ' 173 הערה 13; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 89, 104 הערה 13; מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 529

'ולאו מתניתא היא' מציע מקורות תנאיים שמקשים מהם על דברי אמוראים או על דברים אנונימיים³⁰² באופנים שונים, כמפורט להלן.

א. לפעמים 'ולאו מתניתא היא' מציע קושיה שפירושה, שאין רבותא במקור שעליו הוא מוסב,

והשימוש בין שתי הצורות (ואמנם לא מצאנו חילופים בין שתי הצורות במקרים כאלה, אף על פי שברור שאין בהוכחה משתיקה שכזו כדי להוכיח את הדברים). ראה גם ערך 'שנייא היא', בטקסט הסמוך להערה 100, ובהערה הבאה. – אין שום קשר בין 'שנייא היא' המתפרש בניחותא (שהיא הוראתו הרגילה) והמשמש כמונח תירוק ל'לא שנייא היא', שהוא מונח פרשני; עיין ערך 'שנייא היא'.

²⁹⁵ ראה למשל פאה ג, ו (יז ע"ג), 92 ש' 33–34, שם באים המונחים 'שנייא היא' (בתמיהה) ו'לא שנייא היא' זה לצד זה, אך ברור שאינם נרדפים, כי שניהם ממלאים תפקידים שונים. ראה גם ערך 'שנייא היא', דוגמאות 5, 6.

²⁹⁶ ושם יש לראות את 'לא שנייא' כשהוא בא בסגנון 'לא שנייא היא X היא Y' כמונח נשמט?

²⁹⁷ ראה למשל כלאים ט, ג (לב ע"א), 173 ש' 41: 'ר' אבהו בשם ר' יוחנן, בלגרי נשים אסורין משום כלאים. היא בלגרי נשים היא בלגרי אנשים'.

²⁹⁸ ליברמן כתב (ירושלמי נזיקין, עמ' 173, הערה 13): 'ובגוף הירושלמי רגיל "ולא מתניתן [!] היא"'. ברם גרסה שכזו אינה מצויה בשום מקום בכ"ל (השווה ערך *מתניתא). ושם נשתגרה לו גרסה זו בגלל הנחתו (שם) שהמונח מציע משנה (ודווקא המשנה המקומית), הוראה שלפיה הצורה 'מתניתן' (= 'משנתנ') מתאימה, אף על פי שאינה מוכרחת.

²⁹⁹ מדברי סוקולוף (מילון, עמ' 274) נראה שהצורה עם 'ולאו' היא העיקרית, אולם גם הצורה 'ולא' מתועדת במקומות אחדים; ראה למשל יומא ב, ג (מ ע"א), 570 ש' 19–20; יבמות א, א (ב ע"ג), 831 ש' 39; קידושין ד, ז (סו ע"א), 1184 ש' 22.

³⁰⁰ כגון מגילה ב, ג (עג ע"ב), 759 ש' 44; כתובות ו, ז (לא ע"א), 988 ש' 47–48 (אולם במקבילה בערלה ג, ב [סג ע"א], 345 ש' 23, בתוספת ו"ו התמיהה).

³⁰¹ להפניות הרשומות שם יש להוסיף עמ' 1185 (ש' 4).

³⁰² ראה עוד להלן ליד הערות 305, 309.

מכיוון שהאמור שם כבר עולה ממקור תנאי אחר, על דרך 'מאי קא משמע לן, תנינא' בבבלי, כגון: 303

1. רב יהודה שלח {לשאול} <שאל>, בהמה גסה במה היא נקנית? אמ' ליה (ר') 'אלעזר', במסירה. אמ' ליה, 304 ולא מתניתא היא: 'בהמה גסה נקנית במסירה?' – אית תניי תני מיחלף ('ולפי המסורת המוחלפת אין בהמה גסה נקנית במסירה') (קידושין א, ד [ס ע"ב], 1150 ש' 14)

'ולאו מתניתא היא' בהוראה זו מקשה בדרך כלל על מקורות אמוראיים, אולם לפעמים הוא מקשה על דברי חכמים מדור המעבר או אפילו תנאים. 305 קושיות 'ולאו מתניתא היא' כאלו מתורצות במקרים רבים בטענה שדברי החכם שעליו הקשו אכן מחדשים משהו שלא היה ניתן להסיקו מן ה'מתניתא'. לעתים תירוצים כאלה מנוסחים בסגנון: 'מתניתא ב' [מקרה X], אתא מימר לך ('החכם שעליו הקשו') – [את הדין במקרה Y]. 306

ב. במקומות אחרים 'ולאו מתניתא היא' מציע פשיטת בעיה על פי מקור תנאי, 307 כגון:

2. ר' יוחנן בעי, היה עומד ברשות הרבים [וזרק] וקידם וקלטה, מהו? ולאו מתניתא היא: קלטה אחר, קלטה כלב, או שנשרפה פטור! (שבת א, א [ב ע"ג], 365 ש' 1-2) 308

בדרך כלל 'ולאו מתניתא היא' בהוראה זו פושט בעיות המיוחסות לאמוראים נקובי שם, אולם לפעמים בעיות אלו הן אנונימיות. 309 לעתים פשיטות בעיה המוצעות על ידי 'ולאו מתניתא היא' נדחות בהמשך בסגנון 'מתניתא

303 כיוצא בזה ראה למשל דמאי ג, ד (כג ע"ג), 127 ש' 19-20; חגיגה א, ח (עו ע"ד), 781 ש' 43, ומקבילה; נדרים ט, ט (מא ע"ג), 1044 ש' 49.

304 אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 131, מחק את המילים 'אמר ליה', אולם אין הכרח בהגהה זו.

305 ראה למשל יבמות א, א (ב ע"ג), 831 ש' 39 ומקבילות (מתייחס לדברי ר' ינאי); ב"מ י, ד (יב ע"ג), 1238 ש' 20 (ר' חייא). לפעמים המונח מתייחס לדברי רבי, כגון חגיגה ג, ב (עט ע"א), 795 ש' 30; ב"ב ט, ח (יז ע"א), 1258 ש' 50; וראה גם כלאים ט, ד (לב ע"א), 173 ש' 50 ומקבילה (מוסב על מה שציווה דבי בשעת פטירתו). במעשרות ב, א (מט ע"ג), 268 ש' 34 המונח מתייחס לקטע סתמי, שאולי הוא ברייתא, והוא הדין להוריות ג, ז (מח ע"ב), 1428 ש' 36-37, 40 (כך נראה, אלא אם כן נפרש – בדוחק, לטעמי – שלפנינו בעיות סתמיות). ראה גם סנהדרין ח, ו (כו ע"ב), 1308 ש' 40, שם מתייחס המונח ל'אמ' ר' יאשיה סח לי זעירה משם אנשי ירושלים'.

306 ראה למשל דמאי ג, ד (כג ע"ג), 127 ש' 19-20; חגיגה א, ח (עו ע"ד), 781 ש' 43 ומקבילה; חגיגה ג, ב (עט ע"א), 795 ש' 30.

307 ייתכן שאפשר לראות הוראה זו של המונח כווריאנט של ההוראה הקודמת, לאמור, שאין מקום להתלבטותו של השואל מכיוון שהדברים כבר מפורשים במקור התנאי שמציע המונח.

308 כיוצא בזה ראה עוד למשל מעשרות ה, ג (נא ע"ד), 281 ש' 1; פסחים ח, א (לה ע"ד), 546 ש' 44; ביצה ד, א (סב ע"ב), 695 ש' 24.

309 ראה למשל שבת כ, ד (יז ע"ג), 450 ש' 3; יומא ב, א (לט ע"ג), 567 ש' 49; הוריות ג, ב (מו ע"ג), 1418 ש' 22.

ב' [מקרה X], מה צריכה ליה - [מקרה Y],³¹⁰ לאמור, שהשואל התייחס למצב השונה מזה שנידון במקור התנאי, ולכן אי אפשר להסיק את הדין ממקור זה.

ג. לעתים נדירות מאוד נראה ש'ולאו מתניתא היא' מציע מקור תנאי הסותר דברי אמורא, ואז הוא מתפרש כמו 'והא תניא/תנן' בבבלי, כגון:³¹¹

3. ר' יהושע בר זידל הוה ליה חמרא מבשלא שנתייחד ברשות הגוי, שאל לר' ינאי ביר' ישמעאל. אמ' ליה, כן אמ' ר' שמעון בן לקיש, מתוק ('מבושל')³¹² אין בו לא משום גילוי ולא משום יין נסך [...] קם ר' אילא עם ר' בון בר כהנא, אמ' ליה, אילולי דאתון מרחמין שמועתא, ולא מתנית' היא ('שאסור'), דתני ר' חיה, יין מבושל שלגוים למה אסור, מפני שהיה מתחילתו יין! (תרומות ח, ה [מה ע"ג], 246 ש' 44 ומקבילה)

אופי ההוכחות שמציע 'ולאו מתניתא היא' (בכל הוראותיו) משתנה ממקום למקום. לעתים ההוכחה מפורשת או כמעט מפורשת במקור התנאי,³¹³ אולם לפעמים ההוכחה מבוססת על דיוק או דיון במקור זה (לעתים, על סמך פרשנות המוצעת בצורה מפורשת בהמשך³¹⁴). 'ולאו מתניתא היא' מציע משניות - לעתים קרובות,³¹⁵ המשנה המקומית³¹⁶ - וברייתות,³¹⁷ הבאות ברגיל מיד אחרי המונח, ללא לשון הצעה נוספת כדוגמת 'דתני' או 'דתנינן', בסגנון: 'ולאו מתניתא היא - [מקור תנאי].'³¹⁸

- 310 כגון יומא ב, א (לט ע"ג), 567 ש' 46-47 ומגילה ב, ג (עג ע"ב). 759 ש' 44.
- 311 נוסף על הדוגמה המוצעת בפנים, ראה אולי ערלה ג, ב (סג ע"א), 345 ש' 23 ומקבילה (אלא שהפירוש והגרסה שם עדיין צריכים עיון); סנהדרין ז, ה (כד ע"ג), 1298 ש' 42 ומקבילה, ורבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 169 (אך ראה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 133); ועדיין צריך עיון.
- 312 כדלעיל ש' 32-33: 'רבי סימון מפרש [...] המתוק - חמרא מבשלא'.
- 313 כגון דוגמה 1 לעיל; כלאים ח, א (לא ע"ב), 169 ש' 9.
- 314 ראה למשל מעשרות ה, ג (נא ע"ד), 281 ש' 1 ('ולאו מתנית' היא [...] כלום צריכה אלא ביתר'); יבמות י, א (י ע"ד), 876 ש' 7 (ולא מתנית' היא [...] הא [...]).
- 315 אבל לא תמיד; למשל דוגמה 2 לעיל וסנהדרין ז, ה (כד ע"ג), 1298 ש' 42 ומקבילה (וראה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 133). כמובן, אינני מתייחס כאן לסוגיות מקבילות שבאחת מהן המונח מציע את המשנה המקומית, ובשנייה זוהי משנה ממקום אחר, מכיוון שסוגיה אחת הועתקה ככל הנראה מחברתה.
- 316 ראה למשל ביצה ד, א (סב ע"ב), 695 ש' 24; נדרים ט, ט (מא ע"ג), 1044 ש' 49; קידושין ד, ז (סו ע"א), 1184 ש' 22; והשווה ליברמן, ירושלמי נזיקין, עמ' 173, הערה 13 (וכן משמע, אולי, גם מאפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 131, הערה 5/6).
- 317 ראה למשל תרומות ח, ה (מה ע"ג), 246 ש' 44 ומקבילה; ערלה ג, ג (סג ע"א), 345 ש' 46 (וראה רא"ף שם); יומא ב, א (לט ע"ג), 567 ש' 46-47, 49, 568 ש' 3.
- 318 במקום אחד שבו המונח מציע ברייתא, הסגנון הוא 'ולאו מתנית' היא דתני'; ראה תרומות ח, ה (מה ע"ג), 246 ש' 44 ומקבילה (במקבילה כתוב 'תני' במקום 'דתני', מן הסתם בשיבוש). במקום אחד לא הוצע מקור תנאי אחרי המונח, ומסתבר שלפנינו השמטה (אולם הפירוש המדויק שם עדיין צריך עיון); ראה נזיר ט, ב (נו ע"ג), 1133 ש' 11.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

'ולאו מתניתא היא' מתחלף במקום אחד ב'והא תנינן',³¹⁹ ובמקום זה שני המונחים מציעים פשיטת בעיה. עם זאת, נראה שמונחים אלה אינם נרדפים, מכיוון שהוראה זו של 'והא תנינן' נדירה באופן יחסי, בעוד שהוראתו הרווחת של 'והא תנינן' - להקשות ממקור תנאי על דעה אחרת - נדירה מאוד אצל 'ולאו מתניתא היא'.

במקום אחר 'ולאו מתניתא היא' מתחלף ב'ולא כן תני' (כשהמונח הראשון מתפרש בהוראתו הראשונה),³²⁰ אולם הוראה זו כמעט שאינה קיימת אצל 'ולא כן תני', ואפשר אפוא שהלשון 'ולא כן תני' בסוגיה זו, שממילא מתועד רק בעדות עקיפה, הוא גרסה תניינית, שמקורה בסוג של אשגרה.³²¹

ליידא מילה (לפעמים: 'ליי דא'³²² מילה) - 'לאיזה דבר'. מצוי.

ספרות - אלת"י א, עמ' 239-240; אשכנזי, נחמד למראה, קסח ע"א, קסט ע"ב; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 96; זוסמן, שקלים, עמ' 31; כהן, מניינא למעוטי מאי, עמ' 93-94; כסף משנה, הלכות מעשר שני, א, ז; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 85; פרנקל, מבוא הירושלמי, יא ע"א; רש"ס, פתיחה, ד"ה וליידא מלה

'ליידא מילה' (כמונח³²³) שואל לעניין מה נאמר מקור ספרותי מסוים, כגון:

1. בעלי מומין קדושת המזבח חלה עליהן. **ליידא מילה?** לגיזה ולעבודה (שקלים ד, ז [מח ע"ב], 617 ש' 13-14)

2. [משנה: 'בית שמי אומ', אין מוציאין לא את הקטן [...]] ברשות הרבים ('ביום טוב'), ובית הלל מתירין]. הא גדול אסור ('לבית הלל')? [...] אפי' גדול מותר, **ולייידא מילה** תנינן קטן? בא להודיעך כוחן שלבית שמי, עד איכן היו מחמירין (ביצה א, ו [ס ע"ג], 685 ש' 28)

319 ראה שבת יד, ד (יד ע"ד), 435 ש' 5 ('ולאו מתניתא היא'), אולם במקבילות, סנהדרין ח, ט (כו ע"ג), 1310 ש' 24, וע"ז ב, ב (מ ע"ד), 1385 ש' 39, 'והא תנינן' (בע"ז בשיבוש קל, כנראה בהשפעת הבבלי, 'והתנן').

320 ראה תרומות ה, ט (מג ע"ד), 238 ש' 13 - 'ולא מתניתא היא' (אולם יושם לב שהמונח וחלק מן ההמשך באים בהגהת המגיה, וגם בכ"ר יש השמטה גדולה, אולם כל הקטע מתועד בכ"ס וכן בגוף כ"ל למקבילה בחגיגה א, ח [עו ע"ד], 781 ש' 43; עיקר הגרסה 'ולאו מתניתא היא' מקוימת גם על ידי ראשונים רבים, ראה למשל המובא אצל רטנר, אהבת ציון וירושלים, תרומות, עמ' 46). אולם במובאה בראב"ן סימן שיא (מהדורת אהרנרייך, קלא ע"א), 'ולא כן תני'.

321 ודוק, הסגנון 'ולא כן תני' שכיח יותר מ'ולאו מתניתא היא', ורק טבעי אפוא שישגירו לשון שכזה לסוגייתנו.

322 כגון כלאים ח, א (לא ע"ב), 169 ש' 34; יבמות ה, ג (ו ע"ד), 855 ש' 37; שבועות ב, א (לג ע"ד), 1346 ש' 12.

323 שכן במקומות מסוימים לשון זה אינו מתייחס למקור משפטי-ספרותי רשמי, כגון פסוק או מקור תנאי, אלא לאמידות שנאמרו במסגרת דיבור יומיומי, כגון יומא א, ב (לט ע"א), 564 ש' 30: 'בולי ואסטרגי הוה לון קריבו' (הוטל עליהם תשלום). אתא עובדא קומי ר' ואמ', אין בולי בכלל (סרט) אסרטגי? וליי דא מילה אמ' ('השליט') בולי ואסרטגי? אלא אמ', אילין יתנון פלגא ואילין יתנון פלגא; וכיוצא בזה במקומות אחרים, שאמנם פחות ברורים, כגון שם, 37 ש' 37; מע"ש א, א (נב ע"ג), 286 ש' 9-10; וראה גם קידושין ג, א (סג ע"ג), 1169 ש' 35, 37.

3. הכא ('בשפחה חרופה') את אמר 'שכבת זרע' – עד שיפלוט, והכא ('בסוטה') את אמר כן? אמ' ר' יוסי, שנייה היא, דכת' 'ונסתרה והיא נטמאה' – כיון שנסתרה, התורה קראה טמאה. ברם הכא, 'שכבת זרע' – עד שיפלוט. ליי דא מילה כת' שכבת זרע ('בסוטה')? לשיעורין, כהדא דתני, 'ונסתרה והיא נטמאה' – כמה היא סתירה? כדי טומאה (סוטה א, ב [טז ע"ג], 907 ש' 11)

'ליידא מילה' שואל לעניין איזה דין, כלומר לעניין אילו השלכות מעשיות נאמרו הדברים שעליהם הוא מוסב, כבדוגמה 1 לעיל, או מהו החידוש או הצורך במקור מסוים, כבדוגמאות 2, 3 לעיל. ברגיל התשובה לשאלה זו מוצעת בהמשך, כבדוגמאות דלעיל.

לפעמים 'ליידא מילה' מציע פרשנות למקור שעליו הוא מוסב – על פי רוב, פרשנות 'לשמה'³²⁴ – מבלי שתקדם לכך קושיה מפורשת, כבדוגמה 1 לעיל.³²⁵ במקומות אחרים המונח מציע פרשנות הפותרת בעיה או קושיה, כבדוגמה 2.³²⁶ בדרך כלל מדובר בקושי מצד ההיגיון (כבדוגמה הנ"ל), אולם במקומות ספורים מדובר כנראה בקושי הנובע מכך שהמקור הנידון נראה מיותר.³²⁷ במקומות אחרים המונח עצמו מצביע על קושי מסוים, כבדוגמה ³²⁸3 (כלומר מדוע הוזכר 'שכבת זרע' בפסוק הנידון שם, מכיוון שלשון זה אינו מתפרש כפשוטו).

המונח בא בשני סגנונות עיקריים: (א) כשהוא פותר קושי או בא במסגרת הצעת קושיה, הסגנון המקובל הוא: 'ליידא מילה כתיב/תנינן/אתאמרת – [המקור הנידון];'³²⁹ (ב) כשהמונח בא במסגרת פרשנית, הסגנון המקובל הוא: '[המקור הנידון] – ליידא מילה? ל/ש-עניין מסוים'.

'ליידא מילה' יכול להיות מוסב על פסוקים, כבדוגמה 3, או על מקורות תנאיים (כך בדרך כלל), כבדוגמאות 1, 2 לעיל, או על מימרות אמוראיות.³³⁰

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

'ליידא מילה' אינו מתחלף במונחים אחרים. עם זאת, נראה שהוא מתפרש כמו הביטוי המקביל

324 אולם במקומות ספורים הפרשנות מספקת את היסוד לקושיה שהוצעה לפני כן; ראה נדה א, ז (מט ע"ג), 1438 ש' 11-12 ('מתנית' פליג' על בר פדיה: "ר' יודה או", אף בשעת עברתן מלוכל בתרומה) – ליידא מילה? לא שאם תראה תהא מטמאה למפרע?); שבת ד, א (ו ע"ד), 389 ש' 48.

325 כיוצא בזה ראה עוד למשל מעשרות ד, ו (נא ע"ג), 279 ש' 27; יבמות ה, ב (ו ע"ד), 855 ש' 24; שבועות ב, א (לג ע"ד), 1346 ש' 10, 12.

326 כיוצא בזה ראה עוד למשל חגיגה ג, ב (עט ע"א), 794 ש' 38-39; יבמות ו, ב (ז ע"ב), 857 ש' 49; וראה בהערה הבאה.

327 ראה מגילה ד, ד (עה ע"א), 770 ש' 47 ('מכיון דתנינן אין פורסין את שמע פחות מעשרה, וליי דא מילה תנינן אין עוברין לפני התיבה פחות מעשרה?'); וייתכן שהוא הדין גם לכלאים ח, א (לא ע"ב), 169 ש' 34 ומקבילה.

328 ראה גם מע"ש א, (גב ע"ג), 286 ש' 24-25 ('לא שנייא בין חי בין שחוט [...] וליי דא מילה תנ' ינ' חי ולא שחוט? {כגון ניתני} <בגין מתני> דבתרה?); ואולי גם שבת יט, ד (יז ע"ב), 447 ש' 6 ומקבילה (אלא שהפירוש שם עדיין צריך עיון, ולכן אין לקבוע מסמרות בנידון) ויומא ג, ז (מ ע"ד), 575 ש' 14 (ואף שם הפירוש המדויק עדיין צריך עיון).

329 ראה למשל דוגמה 2 ('תנינן'); דוגמה 3 ('כת'); יבמות ו, ב (ז ע"ב), 857 ש' 49 ('איתמר').

330 ראה כתובות יא, ז (לד ע"ג), 1007 ש' 29.

בעברית, *'לאיזה דבר (נאמר)'.³³¹ כמו כן נראה שהיקריות מסוימות של 'ליידא מילה' מתפרשות כמו היקריות מסוימות של *'ל[...]. אתאמרת' (ומקבילתו הנדירה בעברית, *'ל[...]. נאמרה'), אלא ש'ליידא מילה' מציע את הדברים בדרך שאלה ותשובה, בעוד שהמונחים האחרים מציעים את הדברים באופן ישיר, בלי משא ומתן.

לית הדא אמרה – 'האין זאת אומרת?' מונח היסק, מצוי.

ספרות – אלת"י ה, עמ' 267; עסיס, לית דא פשיטא, עמ' 146

'לית הדא אמרה' מתפרש בתמיהה, ומציע היסק טנטטיבי מן האמור לפניו, כגון:

1. ר' זעירא שמע לה ('שאין עבד זוכה מרבו לאחר') מן הכא: 'אבל אינו מזכה ('עירוב') לא על ידי בנו ובתו הקטנים ולא על ידי עבדו ושפחתו הכנענים, מפני ש[אין]³³² ידן כידו'. **לית הדא אמרה** שאין העבד זכה מרבו לאחר! – תיפתר כר' מאיר, דר' מאיר עביד יד העבד כיד רבו (מע"ש ד, ד [נה ע"א], 300 ש' 23 ומקבילות)

2. תמן תנינן: 'הלוקח עובר חמורו שלנכרי, המוכר לו, אע"פ שאינו רשאי [...] פטור מן הבכורה'. ר' חגי בעא קומי ר' יוסי, **לית הדא אמרה** שאסור להמציא להן {עבדים} <עוברין>³³³? אמ' ליה, כבר קדמך ר' אבון, דמר ר' אבון בשם רבנין דתמן, זאת אומרת שאסור להמציא להן זרע (פסחים ד, ג [לא ע"א], 519 ש' 2 ומקבילה)

בדרך כלל היסקים שהוצעו בלשון 'לית הדא אמרה' נדחים (או שמקשים עליהם) בהמשך,³³⁴ אולם במקומות ספורים נראה שהיסקים אלה נשארים לפי המסקנה.³³⁵ לעתים ההיסקים שהוצעו במונח זה נראים טריוויאליים, כבדוגמאות דלעיל, ואפשר שתפקידם הוא דידקטי – להבהיר דברים שהלומד אולי לא היה עומד עליהם אלמלא הקביעות המפורשות שמציע המונח.³³⁶

331 כגון כלאים ח, א (לא ע"ב), 168 ש' 41 ('על דעתיה דר' יונתן, כת' שדך לא תזרע כלאים; לאי זה דבר נאמר' לא תזרע ברמך כלאים?').

332 ברור מצד העניין שכך צ"ל, וכן הוא במשנה המצוטטת כאן (עירובין ז, ו), במקבילות ובכ"ר.

333 כגרסת שרידי הירושלמי, עמ' 114 ש' 4 והמקבילה, וכן מוכח מן ההקשר.

334 ראה למשל דוגמה 1; חגיגה ג, א (עח ע"ד), 793 ש' 49; קידושין א, ג (ס ע"א), 1149 ש' 5-6. במקום אחד ההיסק שהוצע על ידי המונח מאושר מיד בהמשך, אבל מקשים עליו אחר כך; ראה מגילה ד, ד (עה ע"ב), 771 ש' 36-37 ומקבילה: 'לית הדא אמרה שעבדים נפדין בשלשה? אמ' ליה אין. אמ' ליה, והא תנינן [...]. במספר סגויות אי אפשר לקבוע בוודאות אם היסק שהוצע בלשון 'לית הדא אמרה' נדחה בהמשך אם לאו, מכיוון שפירוש הדברים שאחרי המונח עדיין צריך עיון, כגון ברכות ב, א (ר ע"ב), 13 ש' 18-19 ומע"ש ג, ג (נד ע"א), 294 ש' 45.

335 ראה דוגמה 2 לעיל, וראה במיוחד שבת ה, ד (ז ע"ג), 393 ש' 26: 'לית הדא אמרה שאסור לבהמה לצאת בקמיע מומחה? אמ' ליה אין, בבליה, דקמתה עליה.'

336 השווה מה שכתבנו על היסקים טריוויאליים המוצעים בלשונות 'זאת אומרת' ו'הא אמרה' בערכיהם.

לעתים קרובות בא לפני המונח לשון שאלה, בסגנון: 'ר' פלוני בעי/שאל, לית הדא אמרה'.³³⁷

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

'לית הדא אמרה' דומה מבחינה חיצונית ל'הדא אמרה', אולם אין הוא מתחלף בו בשום מקום. ואכן דומה שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי ברגיל 'לית הדא אמרה' מציע היסקים טנטטיביים בדרך שאלה, בעוד ש'הדא אמרה' מציע קביעות בניחותא שעומדות לפי מסקנת הסוגיה.

לית הדא פליגא (לפעמים משובש כ'לית היא פליגא',³³⁸ וכן שיבושים אחרים) – 'האין זאת חולקת?' מונח קושיה, מצוי.

ספרות – אלת"י ב, עמ' 752-753;³³⁹ שם ה, עמ' 267-268, 273; חידושי הרשב"א, גיטין כט ע"א, ד"ה כאן שנה רבי (מהדורות סקלר, עמ' רנט); ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 493; מוסקוביץ, ברייתות חסרות, עמ' 19 הערה 105, 21; עסיס, לית דא פשיטא, עמ' 145, 146; עסיס, לית היא פליגא, עמ' 143; רידב"ז, מו"ק פ"א ה"ז (ו ע"א), ד"ה תני; שם, נדרים פ"ח ה"א (כו ע"א), ד"ה הא; שם, ב"ק פ"י ה"א (מב ע"ב), ד"ה רב; שם, ע"ז פ"ג ה"א (כד ע"ב), ד"ה לית

'לית הדא פליגא' מציע קושיות ממקורות תנאיים שבאים לפניו על מקורות אחרים, כגון:

1. בעלי קריין טובלין כדרך בצינעה ביום הכיפורים. ולית הדא פליגא על ר' יהושע בן לוי, [ד]ר' יהושע בן לוי אמ', אין קרי אלא מתשמיש המיטה! – פתר לה בששימש מיטתו מבעוד יום ושכח ולא טבל (ברכות ג, ד [ו ע"ג], 28 ש' 28 ומקבילות)

2. [משנה: 'הלכה הבת ונישאת לעבד ונישאת לנכרי וילדה ממנו בן, הרי זה ממזר'.] **לית הדא פליגא** על רב, דרב אמ' גוי ועבד שבא על בת יש' הולד כשר! – פתר לה (למשנה) בגוי פסול ובעבד פסול ('מפסולים לבוא בקהל') (יבמות ז, ז [ה ע"ג], 864 ש' 4)

בדרך כלל 'לית הדא פליגא' מציע קושיות על מקורות אמוראיים, אולם במקומות ספורים המונח מציע קושיות על מקורות תנאיים.³⁴⁰ לעתים קרובות באים אחרי המונח דברי החכם שעליו

337 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; ברכות ב, א (ד ע"ב), 13 ש' 18-19; מגילה ד, ד (עה ע"ב), 771 ש' 36-37 ומקבילה.

338 ראה ב"ק י, א (ז ע"ב), 1211 ש' 42 (אך אל נכון בכי"א 38 ש' 9: 'לית הדא פליגא'); ע"ז ד, א (מג ע"ד), 1401 ש' 38. כמובן, הצורה 'לית היא פליגא' מתאימה במקרים אחרים, כגון בביטויים 'אמור סופא ולית היא פליגא' ו'ואפילו על דר' פלוני לית היא פליגא' (ראה להלן הערה 347, ועיין ערכי המונחים הנ"ל).

339 אך דוק, חלק מן הדוגמאות שם אינן עניין למונח שלנו, שכן מדובר במונחים אחרים (כגון 'הדא פליגא' ו'ואפילו על דר' פלוני לית היא פליגא', כש'היא' במונח זה השתבש כ'הדא'; ראה למשל עסיס, לית היא פליגא, עמ' 147, הערה 37).

340 ראה מוסקוביץ, ברייתות חסרות, עמ' 21 והערה 116.

הקשו, בין אם דבריו הובאו לפני כן בסוגיה (תופעה נדירה באופן יחסי³⁴¹) ובין אם לאו,³⁴² ולכן המונח רגיל להופיע בסגנון: 'לית הדא פליגא על ר' פלוני, דר' פלוני אמר - [מובאה או פרפרזה מדבריו] - [בדרך כלל: תירוץ]. עם זאת, לפעמים התלמוד רומז לדברי החכם הנ"ל בלי להביאם, ולכן אין 'דר' פלוני אמר' אחרי 'לית הדא פליגא על ר' פלוני'.³⁴³ במקומות ספורים מוצע דיון קצר כדי להבהיר את הקושיה אחרי הצגת שיטת החכם שעליו הקשו ולפני התירוץ.³⁴⁴ אפשר שבמקומות ספורים 'לית הדא פליגא' מציע רומיה מחכם מסוים על עצמו.³⁴⁵ במקומות אחדים נראה במבט ראשון ש'לית הדא פליגא' מתפרש בניחותא, אולם עיון מעמיק יותר במקומות אלה מעלה שגם בהם המונח מתפרש בתמיהה, כהוראתו הרווחת.³⁴⁶

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד 'לית הדא פליגא' מתחלף ב*'ואפילו על דר' פלוני לית היא פליגא',³⁴⁷ אולם ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שכן 'ואפילו על דר' פלוני לית היא פליגא' תמיד מציע את הקושיה האחרונה בסדרה של שתיים או שלוש קושיות, בעוד ש'לית הדא פליגא' עשוי להציע קושיה בודדת, או הקושיה הראשונה בסדרה של קושיות. עוד נראה ש'לית הדא פליגא על דר' פלוני' מתפרש כמו * 'הדא פליגא על דר' פלוני', ואפשר ששני המונחים מתחלפים.³⁴⁸

- 341 אך ראה למשל דוגמה 1 לעיל (ראה לעיל שם, ש' 22-23); חלה א, ה (נז ע"ד) 316 ש' 7 (ראה לעיל שם, עמ' 315 ש' 50-316 ש' 1); פסחים ח, א (לה ע"ד), 545 ש' 47 (ראה לעיל שם, ש' 41-42). - אינני מתייחס כאן למקומות שבהם דברי החכם שעליו הקשו מופיעים בסוגיה קודמת שלא בקרבת מקום; ראה למשל כלאים ב, ח (כח ע"א), 152 ש' 28, הרומז ללעיל ה"ז, 151 ש' 41-42, ושביעית א, ז (לג ע"ב), 181 ש' 30, הרומז ללעיל ה"ב, עמ' 179 ש' 45.
- 342 ראה למשל תרומות ה, ג (מג ע"ג), 236 ש' 32; מעשרות ד, ב (נא ע"ב), 278 ש' 5 (ראה להלן הערה 349); מו"ק א, ז (פ ע"ד), 805 ש' 50 ועמ' 806 ש' 1.
- 343 ראה למשל דמאי א, א (כא ע"ד), 116 ש' 22; חלה א, ה (נז ע"ד) 316 ש' 7; מו"ק א, ז (פ ע"ד), 805 ש' 50 ועמ' 806 ש' 1.
- 344 ראה מעשרות ד, ב (נא ע"ב), 278 ש' 5: 'לית הדא פליגא על דר' יוחנן, דר' יוחנן אמ' השבת טובלת - מפני שלקטום לשבת, הא אם לקטום שלא לשבת לא!'; שבת ט, א (יא ע"ד), 418 ש' 49 ומקבילה (לגרסה כאן ראה עסיס, לית היא פליגא, עמ' 149-150).
- 345 ראה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 493 (אולם לעניות דעתי הפירוש שם עדיין צריך עיון); מוסקוביץ, ברייתות חסרות, עמ' 21.
- 346 רוב הדוגמאות להוראה זו אין בהן ממש, אולם ראה גיטין ג, ה (מה ע"א), 1064 ש' 14, שם כבר פירש הרשב"א את המונח בניחותא (ראה חידושו לגיטין כט ע"א, ד"ה כאן שנה רבי ומהדורת סקלר, עמ' רנטו). אולם מסתבר שגם כאן אין הצדקה לפרש את המונח בניחותא; ראה לאחרונה הנשקה, משנה ראשונה, עמ' 325-327, ושם הפניות לספרות קודמת (וראה עוד רידב"ז לנדרים פ"ח ה"א וכו' ע"א, ד"ה הא; שם, ב"ק פ"י ה"א ומב ע"ב, ד"ה רב; שם, ע"ז פ"ג ה"א וכד ע"ב, ד"ה לית; אולם ראה פירושו למו"ק פ"א ה"ז וז ע"א, ד"ה תני, שם טען שהמונח מתפרש 'בכל מקום' בתמיהה, בניגוד לדבריו בשאר המקומות שצינו כאן).
- 347 ראה ע"ז ג, ח (מג ע"ב), 1399 ש' 14 ('לית הדא פליגא'), המקביל לשבת ט, א (יד ע"ד), 419 ש' 2-3 ('ואפילו' וכו'), וראה עסיס, לית היא פליגא, עמ' 149.
- 348 ראה גיטין ד, ב (מה ע"ג), 1066 ש' 24-25 ('לית הדא פליגא'), אולם לעיל ה"א (ש' 11) הקשו קושיה מקבילה

במבט ראשון נראה ש'לית הדא פליגא' דומה ל'מתניתא פליגא על דר' פלוני'. ברם מונחים אלה אינם נרדפים, שכן אצל 'מתניתא פליגא' המקור שממנו מקשים מוצע אחרי המונח, ונראה שדברי האמורא שעליו מקשים הם נקודת המוצא לדיון, ואילו אצל 'לית הדא פליגא' המקור שממנו מקשים מופיע לפני המונח, ונראה שמקור זה הוא נקודת המוצא לדיון.³⁴⁹ אם 'לית הדא פליגא' מציע רומיות מחכם מסוים על עצמו (ראה לעיל הערה 345), נראה שבמקרים אלה הוא יתפרש כמו 'מחלפא שיטתיה דר' פלוני', המונח המקובל בירושלמי להצעת רומיות.

לית טעמא דלא (לעתים משתבש בדרכים שונות³⁵⁰) – 'אין הטעם אלא'. מונח הסבר, מצוי.

ספרות – אלת"י א, עמ' 503; שם ב, עמ' 883–884; שם ד, עמ' 96; אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 505 הערה 14; חיד"א, ככר לאדן, שבועות פ"ד ה"ז (קעג ע"א); ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 64, 70; ליברמן, הלכות הירושלמי, עמ' נו הערה ש; ליברמן, תיקוני ירושלמי ג, עמ' 205 (= מחקרים, עמ' 180); מוסקוביץ, סוגיות מוחלפות, עמ' 53; עסיס, שרידי ירושלמי, עמ' 27 הערה 54; פרנקל, מבוא הירושלמי, י ע"ב; רידב"ז, כללי תלמוד ירושלמי, ג; רידב"ז, ברכות פ"ג ה"ו (כח ע"ב), ד"ה עד כדון; שם, סוכה פ"ג ה"ב (יג ע"א), ד"ה למה; שם, כתובות פ"ה ה"ו (לו ע"א), ד"ה ר"ה; שם, שבועות פ"ד ה"ז (כב ע"א), ד"ה למה

'לית טעמא דלא' מציע את טעמה של הלכה מסוימת אחרי דיון בטעמה של הלכה זו שבמסגרתו נרחה טעם אחד,³⁵¹ כגון:

1. [משנה: 'ישנו [...] כולם לא יאכלו' ('בקרבת הפסח').] למה, מפני הסייע דעת, או משם שעבר עליו חצות? הגע עצמך שיש שם חבורה אחרת – הרי לא עבר חצות ('כי החבורה השנייה תעיר את הראשונה מבעוד מועד')! הוי לית טעמ' דא אלא מפני הסייע דעת (פסחים י, ט [לז ע"ד], 558 ש' 17–18)³⁵²

בלשון 'הדא פליגא' על בר הפלוגתא של החכם שהקשו עליו בש' 24–25 (אלא שעדיין יש מקום לדון בדבר, מכיוון שאפשר שצריך להגיה בקטע הראשון; ראה ניר שם). ברם ראה המקבילה לקושיה שבש' 11 ('הדא פליגא') בקידושין ד, ט (סו ע"א), 1184 ש' 40–41, ושם כתוב 'לית הדא פליגא' (אלא שעדיין אפשר לטעון שאין כאן חילוף אלא שיבוש, וכי התיבה 'לית' נשמטה בגיטין מחמת טעות סופרים).

349 הברל זה בין המונחים בולט כששני הלשונות באים באותה סוגיה בזה אחר זה. ראה למשל מעשרות ד, ב (נא ע"ב), 278 ש' 5: 'רב המנונא אמ' תינוק שחיפה כלכלה לשוק נטבלה [...] מתנית' פליגא על רב המנונא: תינוקות שטמנו תאינים [...] תיפתר [...] לית הדא פליגא על דר' יוחנן, דר' יוחנן אמ' השבת טובלת' (ודוק, דברי ר' יוחנן לא נזכרו לפני כן; למקורם ראה מעשרות ב, ג [מט ע"ד], 269 ש' 40; חלה א, ה [גז ע"ד] 316 ש' 7.

350 כגון 'לא טעמ' במקום 'לית טעמא' (סוכה ג, ב [נג ע"ג], 645 ש' 43, וכן שם ב, ב [נב ע"ד], 642 ש' 1–2 לפי כ"ל קודם הגהה; ודוק, 'לית' היא הצורה המקובלת לשלילה לפני שם עצם; השווה לויאס, דקדוק, עמ' 235, סוף סעיף ג); 'שעמיה' במקום 'טעמא' (ברכות ג, ו [ז ע"א], 31 ש' 34); 'אלא' במקום 'דלא' (כגון שבת ב, ה [ה ע"ב], 380 ש' 40 ופסחים י, ט [לז ע"ד], 558 ש' 30–31; במקומות אלה סופר כ"ל כתב 'דלא', אך המגיה 'תיקן' את הגרסה ל'אלא', אולם במקום אחד הצורה 'אלא' מצויה אצל הסופר, ראה שבועות ה, א [לו ע"א], 1358 ש' 1). השווה תופעות דומות אצל המונחים 'לא מסתברא דלא' ו'לא צורכא דלא' (עיין ערכיהם).

351 ובמקום אחד, שני טעמים; ראה דוגמה 2 להלן.

352 חלק מסוגיה זו בא פעם נוספת בהמשך, במסגרת 'לישנא אחרינא' (ראה להלן שם, ש' 30–31, ומוסקוביץ,

2. חרש ('חרס') [...] ר' שמעון בן לקיש אמ' אין מקדשין בו ('מי חטאת'). ר' לעזר שאל, על דעתיה דר' שמעון בן לקיש למה אין מקדשין בו? מפני שאינו מקבל טומאה? הרי כלי גללים [...] הרי אינן מקבלין טומאה ומקדשין בהן! אלא משום שאינו מקבל רביעית? ולא מודה ר' שמעון בן לקיש בכלי חרש קטן שלם כל שהוא שמקדשין בו? הוי לית טעמ' אלא משום שאין עליו תואר כלי (שבת ח, ז יא ע"ג, 417 ש' 38)

'לית טעמא דלא' בא בדרך כלל אחרי שהוצעו שני טעמים אפשריים להלכה שנידונה לפני כן, והתלמוד שואל איזה מהם הוא נכון; לאחר מכן בא דיון שבו אחד הטעמים נדחה, והתלמוד מסיק ש'אין הטעם אלא' הטעם השני. לפעמים דיון זה מתנהל בסגנון: 'למה / מה טעמא דר' פלוני? - [טעם X או טעם Y]? - מה נפיק מביניהון [...] אין תימר - [טעם X] [...] אין תימר - [טעם Y] 353 [...] הוי לית טעמא דלא - [הטעם הנכון]. 354 במקומות אחרים התלמוד אינו שואל איזה משני טעמים הוא הנכון, אלא הוא מציג שני טעמים, ותוך כדי דיון בהם הוא דוחה אחד מהם ומכריע לטובת הטעם האחר בלשון 'לית טעמא דלא'. 355 כמו כן, יש שהתלמוד מציע טעם אחד (או יותר), ובעקבות דחייתו של אותו טעם התלמוד מציע טעם חדש בלשון 'לית טעמא דלא' כטעם הנכון. 356

'לית טעמא דלא' תמיד בא בסגנון: 'הוי (או: 'הרי' 357) לית טעמא דלא'. 'לית טעמא דלא' יכול להיות מוסב על הלכות ממוצא תנאי (כך ברוב המקומות) או אמוראי. 358

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

'לית טעמא דלא' אינו מתחלף במונחים אחרים ואינו מתפרש כמותם. ודוק, על אף הקרבה החיצונית בין 'לית טעמא דלא' למונחים אחרים להצעת טעמים, כדוגמת 'מה טעמא (דר' פלוני)' ו'טעמא דר' פלוני', מונחים אלה אינם נרדפים, שכן 'לית טעמא דלא' בא רק אחרי התלבטות בנוגע לטעמה של הלכה מסוימת, מה שאין כן אצל המונחים האחרים.

-
- לישני אחרוני, עמ' 66-67, אלא שלענייננו כאן אין חשיבות להבדלים שבין שני הלשונות.
- 353 במקרים כאלה התלמוד מניח שהמקור שעליו מוסב המבנה הנ"ל מתייחס לכל מקרה אפשרי, כולל מקרה שבו אחד הטעמים לא יתאים, ומכאן שהטעם האחר הוא הנכון; ראה מוסקוביץ, סוגיות מוחלפות, עמ' 53, והדוגמאות שנרמזו שם.
- 354 ראה מוסקוביץ, סוגיות מוחלפות, עמ' 53, ובנסמן שם.
- 355 ראה שבת ב, א (ד ע"ג), 376 ש' 37-38 וסוכה ב, ב (נב ע"ד), 642 ש' 1-2.
- 356 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; פאה ג, ד (יז ע"ג), 92 ש' 15; שבועות ה, א (לו ע"א), 1358 ש' 1.
- 357 ראה יבמות יא, א (יב ע"ג), 886 ש' 13-14, אולם אפשר שצורה זו היא שיבוש גרפי במקום 'הוי', ושמה היא באה באשגרה מן האמור לעיל (שם ש' 13), 'הרי שתיהן בה'.
- 358 ראה דוגמה 2 לעיל וכתובות ה, ו (ל ע"א), 984 ש' 8 (בהגהת המגיה).

- לית יכיל ('לית את יכיל';³⁵⁹ 'אין את יכיל'³⁶⁰) – 'אין אתה יכיל'.³⁶¹ מונח דחייה, מצוי.
- ספרות – אלת"י ה, עמ' 266, 269;³⁶² ווארטסקי, לשון המדרשים, עמ' 131–132; מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 206–207; סוקולוף, מילון, עמ' 283
- 'לית יכיל' (כמונח³⁶³) דוחה טענה שהועלתה בשלב הקודם של הסוגיה, ברגיל על סמך מקור ספרותי המוצע אחרי המונח, כגון:
1. ('כול הבעל לטעון טענת בתולים נגד אשתו') באומרת מצא ואיבד. ותהא נאמנת! – לית יכיל, דאמ' ר' אילא בשם ר' לעזר, מצא פתח פתוח אסור לקיימה משום ספק סוטה (כתובות א, ו [כה ע"ג], 958 ש' 21).
  2. [משנה: 'מי שלא שהת אחר בעלה שלושה חדשים ונישאת וילדה [...]]. מה נן קיימין? אם לאחר מיתה ('של הבעל הראשון'), לית יכיל, דתנינן [...]. והן אוננין עליו ('ומכאן ששני הבעלים קיימים')! (יבמות יא, ו [יב ע"א], 884 ש' 17)
- 'לית יכיל' מציג תירוצים לקושיות (כברוגמה 1),³⁶⁴ אך לפעמים הוא דוחה אפשרויות היפותטיות המוצעות לפניו, כברוגמה 2.³⁶⁵
- 359 כתיב זה הוא נדיר, שכן הצורה הרווחת היא 'לית יכיל'. לצורה עם 'את' ראה אלת"י ה, עמ' 266. במקום אחד שתי הצורות מתחלפות; ראה הוריות ג, ז (מח ע"א), 1427 ש' 36, לפי כ"ל ('לית יכיל'), אולם בנספח לבבלי (גרסה תניינית?), 'לית את יכיל'.
- 360 צורה זו נדירה; ראה פסחים ח, א (לה ע"ג), 545 ש' 34–35, 36; תעניות ד, ב (סח ע"א), 727 ש' 42–43; סוטה ב, א (יז ע"ד), 913 ש' 41, 42. בכל מקום אחר הלשון 'אין את יכיל' מתפרש באופן מילולי, בהוראה בלתי טרמינולוגית ('אין אתה יכיל' ולעשות משהו'), והיקדויות אלו אינן עניין למונח שלנו. (באלת"י ד, עמ' 295–296 בא בליל של צורות, ובהן 'אין את יכיל', 'לית את יכיל', ועוד, וכיוון שאין הדבר תורם להבהרת המונח, לא ציינו מראה מקום למקור זה בפנים).
- 361 ווארטסקי (לשון המדרשים, עמ' 131–132) פירש את המונח כצורה אימפרסונלית (כנראה במובן 'אי אפשר'), אולם לעניות דעתי קשה מאוד לפרש כך, שכן ברגיל 'יכיל' אינו מתפרש כ'אפשר', אלא 'יכול'. סביר אפוא להניח שאם זו הייתה כוונת המונח, הדברים היו מנוסחים בסגנון 'לית איפשר' ולא 'לית יכיל'. כמו כן, קיומן של הצורות 'לית את יכיל' ו'אין את יכיל' מצביע על נכונותו של הפירוש שהוצע בפנים (אלא אם נניח שצורות אלו תנייניות, וכי הן משקפות פרשנות למונח שאינה בהכרח נכונה). מסתבר אפוא ש'לית יכיל' הוא קיצור של 'לית את יכיל', על משקל המונח 'לית שמע מינה כלום' = 'לית את שמע מינה כלום' (עין ערכו).
- 362 נראה שבמקום אחד המונח בא בטעות; ראה נזיר ז, ג (נו ע"ג), 1128 ש' 11 (מסתבר שהמונח בא לכאן בתיקון יתר של סופר כ"ל או אבותיו, שהבין בטעות שהמשך מתרץ את הסתירה שבשלב הקודם; ואמנם, המונח ליטא במקבילה במו"ק ג, ה [פב ע"ג], 816 ש' 10, וראה עוד על גרסת הסוגיה ופירושה אצל מוסקוביץ, אתא ר' פלוני, עמ' 517–518). – לדעת עסיס, לפירושה של סוגיא אחת בירושלמי סנהדרין, עמ' קכה, יש להגיה היקרות אחת של 'לית יכיל' (בסנהדרין ז, ח [כד ע"ד], 1300 ש' 35) ל'לית לך אלא כהדא דתני', אולם לעניות דעתי הגהה זו אינה מוכרחת; עין שם היטב.
- 363 שכן הביטוי 'אין את יכיל' (ראה לעיל הערה 360), ולעיתים נדירות גם הצורה 'לית (את) יכיל' (ראה נדרים ו, יג [מ ע"א], 1037 ש' 21–22 ומקבילה; עין שם), עשוי לבוא בהוראה שאינה טרמינולוגית.
- 364 כיוצא בזה ראה עוד למשל פסחים ה, ב (לב ע"א), 524 ש' 19; כתובות א, א (כד ע"ד), 953 ש' 19; גיטין א, ה (מג ע"ג), 1057 ש' 3.
- 365 כיוצא בזה ראה עוד למשל סוכה א, ז (נב ע"ג), 640 ש' 29; קידושין ב, א (סב ע"א), 1161 ש' 9; ע"ז א, א (לט ע"ב), 1377 ש' 6 (וברור שצ"ל 'אין תימר' במקום 'אין נימר' שלפנינו).

ברגיל 'לית יכיל' מציע מקור ספרותי כיסוד לדחייה, בדרך כלל³⁶⁶ בסגנון 'לית יכיל, דכתיב / דתני (דתנינן) / דאמר ר' פלוני - [המקור הרלוונטי].³⁶⁷ בדרך כלל המקור שמציע המונח אינו מסביר מדוע אין לקבל את הדעה שעליה נאמר 'לית יכיל', אלא רק מוכיח שדעה זו אינה נכונה.³⁶⁸

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד 'לית יכיל' מתחלף ב'שנייא היא' על ידי קונפליציה.³⁶⁹ עם זאת, ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'שנייא היא' מצביע ברגיל על ההבדל בין מקרים דומים לכאורה, בעוד ש'לית יכיל' בא לדחות הצעה שהוצעה בשלב הקודם של הסוגיה. פרט לכך, אינני מכיר מונחים אחרים שמתחלפים ב'לית יכיל' או שקרובים לו מצד משמעותם.

(ו) לית כאן / אית כאן (לפעמים כתוב 'לית בן'³⁷⁰ או 'אין כאן'³⁷¹) - 'אין (או: יש) כאן'. נפוץ.

ספרות³⁷² - אלת"י ד, עמ' 495-496,³⁷³ 499-500 ('אית כאן, יש כאן'³⁷⁴); שם ה, עמ' 269-

366 לחריגים ראה להלן הערה 368.

367 וריאציה קלה על סגנונות אלה ראה ביבמות יג, ז (יג ע"ד), 893 ש' 38 ומקבילה: 'לית יכיל בגין דר' מאיר, דר' מאיר אמ' [...]. כמו כן, במקום אחד המונח בא בסגנון 'לית יכיל, ותני הזקיה כן' (ראה כתובות ד, ד [כח ע"ב], 973 ש' 50-974 ש' 1), אך דוק, כאן 'ותני ר' פלוני כן' מתפרש כמו 'דתני ר' פלוני', כמו במקומות אחרים בירושלמי (עיין ערך 'ותני כן', הערה 203). בהוריות ג, ז (מח ע"א), 1427 ש' 36 מוצע פסוק כסימוכין לטענת 'לית יכיל', אך בלי 'דכתיב' לפניו, והוא הדין לסוכה ה, ח (נה ע"ד), 658 ש' 13 לפי גוף כ"ל (שם 'דכתיב' נוסף על ידי המגיה). מסתבר שמקומות אלה משקפים את דרכו של הירושלמי בכמה מקומות להציע פסוקים בלי מונחי הצעה.

368 חריגים ספורים נמצאים בע"ז א, א (לט ע"ב), 1377 ש' 6 ('אין [נימר] <תימר> דהוה בשובתא, לית יכיל, דאת מחשב ואת משכח צומא רבא בחד בשובא'), וכן כנראה בכלאים ג, א (כח ע"ג), 154 ש' 49, שם לא בא לשון הצעה מן הסוג המתואר לעיל אחרי המונח, אלא שקשה לקבוע מסמרות בנידון, כי הפירוש המדויק עדיין צריך עיון.

369 עיין ערך 'שנייא היא', הערה 99.

370 ראה למשל ברכות ב, ג (ד ע"ד), 17 ש' 32; גיטין ז, א (מח ע"ג), 1083 ש' 48; וכן - כצפוי - במספר מקומות בקטעי גניזה, כגון שרידי הירושלמי, עמ' 94 ש' 29 (אולם בכ"ל שם, עירובין א, ח [ט ע"ג], 458 ש' 40, 'לית כאן') ועמ' 136 ש' 5 (ואף שם בכ"ל [ודוגמה 2 להלן], 'לית כאן').

371 צורה זו (כשהיא מתפרשת כמונח, שהרי יש 'אין כאן' בירושלמי שאינו מתפרש כך) מזדמנת שלוש פעמים, כולן בסוגיה אחת; ראה נדה ב, א (מט ע"ד), 1438 ש' 33, 34.

372 כל הפריטים ברשימה זו מתייחסים לצורה 'לית כאן', אלא אם צוין אחרת במפורש.

373 אולם גם צורות אחרות חוץ מ'לית כאן' נרשמו בערך זה; עיין שם.

374 אולם רבות מן הדוגמאות בערך זה אינן עניין ל'אית כאן' או 'יש כאן' בהוראתו הטרימינולוגית הנידונה כאן.

270, 274; 375 אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 13 הערה 4, 376, 205, 262, 268, 291, 306-307, 348, 350, 355, 372, 439, 440; גינצבורג, פירושים וחידושים, א, עמ' 313 הערה 10; וייס, דור דור ודורשיו, ג, עמ' 70 הערה 2; זוסמן, תורה שבעל פה, עמ' 262 הערה 17, 277 הערה 65; ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 65, 546; ליברמן, תוספתא כפשוטה, ח, עמ' 820; מוסקוביץ, נשים אינן נאמנות, עמ' 128; רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 190, 310 ('אית כאן'); רידב"ז, ערלה פ"ג ה"ג (יט ע"א), ד"ה אבא בר ירמיה; שם, שבת פ"ז ה"א (מג ע"ב-מד ע"א), ד"ה ר"א בר"ש

'לית כאן' (כמונח³⁷⁷) שולל את האמור במקור תנאי, על דרך 'אינה משנה' או 'סמי מכאן' בבבלי, כגון:

1. תמן תנינן, הרכינה ומיצת, הרי היא של מוכר, 'והכא את אמר הכין?'³⁷⁸ אמ' ר' יוחנן, **לית כאן** של מוכר אלא של לוקח (תרומות יא, ה [מח ע"א], 260 ש' 19)
2. [משנה: 'שלושה עשר שולחנות היו במקדש [...] על של שייש נותנים את האברים']. תני, על שלכסף. ר' יוסי [...] משמיה דר' יוחנן, **לית כאן** שלכסף, מפני שהוא מרתיח (שקלים ו, ד [נ ע"א], 627 ש' 12)
3. 'אם יש לו צורת פתח, אע"פ שהוא רחב מעשר אמות, אינו צריך למעט'. חנניה בר שילמיא הוה יתיב {מיתנא} <מתני> לחייה בריה דרב. אפיק רב רישיה מן כוותא, אמ' ליה: **לית כן**. אמ' ליה, ולא ניתנייה כן? אמ' ליה, {ד} <א>תניתיה, ואודעיה **דלית כן** (עירובין א, א [יח ע"ד], 454 ש' 27)

'לית כאן' מתפרש בשתי דרכים עיקריות:³⁷⁹ (א) לפעמים הוא מגיה את נוסחו של מקור תנאי, כבדוגמה^{380, 1} על ידי הוצאת פריט ממקור זה³⁸¹ או על ידי שינוי גרסתו;³⁸² (ב) לפעמים הוא

375 בסוף עמ' 270 יש ערך משנה המציין שתי היקרויות של המונח, ובתחילת הערך הוא מנוקד 'לית כן', בניגוד להיקרויות האחרות שלו, המנוקדים 'לית כאן/כך' (ראה לעיל עמ' 269). אינני יודע מניין למחבר לנקד או לפרש כך, ועל כל פנים אין להבחנה כזו בין הוראות שונות וניקודים שונים של המונח על מה שתסמוך.

376 אפשטיין דן במונח זה במקומות אחדים בספרו במסגרת סקירת דרכי הטיפול במשנה של האמוראים שהשתמשו במונח (ולכן דיונים אלה אינם מרוכזים במקום אחד). דברי אפשטיין מציירים תמונה מקיפה מאוד, גם אם לא תמיד שלמה או מושלמת, בנוגע למשמעויות המונח, הוראותיו ושימושו, ולכן הרבינו להפנות לדברים אלה בהמשך. – במדור זה צוינו רק מקומות העוסקים בהיבטים כלליים ועקרוניים של המונח. למקומות אחרים שבהם דן אפשטיין בסוגיות 'לית כאן' בלי לעסוק במונח במישור העקרוני, עיין במפתח, שם, עמ' 1423, ערך 'לית כאן'.

377 שכן במקומות שונים 'לית כאן' איננו מתפרש כמונח כפי שמוגדר כאן (כגון פסחים ב, ב [כט ע"א], 508 ש' 14: 'נפלה עליו מפולת, מאן דאמ' הערמה – לית כאן הערמה, והוא מותר; מאן דאמ' זכייה, לית כאן זכייה והוא אסור').

378 ההשלמה היא על פי מובאה בתוספות רי"ד, וכן הגיהו מספר פרשנים מדעתם; ראה אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 167, הערה 9 ובנסמן שם.

379 נוסף על כך, אפשר שבמקום אחד המונח מציין את העניין שבקשר אליו נאמרו דברים מסוימים; ראה ערלה א, ב (סא ע"א), 333 ש' 48, ומה שהעיר על כך ליברמן, תוספתא כפשוטה, ב, עמ' 498.

380 ראה למשל אפשטיין, עמ' 262 ובנסמן שם, וראה בהערות הבאות.

381 ראה למשל לברכות ב, ד (ד ע"ד), 17 ש' 32 ומקבילות ('לית כן חרש'); שבת יא, א (יב ע"ד), 424 ש' 21 ('לית כאן כיצד'); עירובין ה, ח (כב ע"ד), 477 ש' 3 ('לית כאן כיצד').

382 ראה למשל דוגמה 1; עירובין י, ג (כו ע"ב), 493 ש' 14 ('לית כאן ר' יודה אלא ר' מאיר'); גיטין ד, ח (מו ע"א),

דוחה את תוכן המקור³⁸³ שעליו הוא מוסב, כבדוגמאות 2, 3³⁸⁴ לעתים קשה לקבוע איזו משתי האפשרויות נכונה. נוסף על כך, נראה שיש מקום אחד שבו 'לית כאן' מציע פירוש,³⁸⁵ אולם ספק אם קיימות דוגמאות אחרות ל'לית כאן' בהוראה זו.³⁸⁶

שלושה סגנונות עיקריים מקובלים אצל 'לית כאן' (ואין בהכרח קשר בין סגנון המונח להוראתו³⁸⁷): (א) 'קביעה שהיא נושא המונח' – לית כאן – [חלק מן הקביעה];³⁸⁸ (ב) 'לית כאן

1071 ש' 3 (כנ"ל, אך בקשר לקושיה אחרת; 'יהודה' נשמט מגוף כי"ל ונמצא רק בהגהת המגיה, אולם מתוכן הסוגיה ברור שכן צ"ל).

383 במקום אחד נראה שהמונח דוחה את אפשרות קיומה של המציאות המתוארת במקור שעליו הוא מוסב, ולא את הדין הבא במקור זה. ראה מגילה א, ב (ע"ב), 741 ש' 27: 'לית כאן חל (י"ד אדר') להיות בשיני, ולית כאן חל להיות בשבת – חל להיות בשיני, צומא רבא בחד בשבא, חל להיות בשבת, צומא רבא בערובתא'. השווה אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 348. (אפשר שהוא הדין גם לברכות ב, ד וד ע"ד, 17 ש' 32 ומקבילות, אלא שהדבר תלוי בפירוש הסוגיה; ראה למשל אפשטיין, שם, עמ' 355).

384 דבר זה עולה בבירור מדוגמה 3, ואילו לגבי דוגמה 2, אם נשמיט את המילים 'של כסף' לא יישאר כלום מן הברייתא שעליה מוסב המונח, וברור אפוא שכוונת ר' יוחנן שם היא לדחות את הברייתא כליל. דוגמה מובהקת אחרת לכך ראה להלן בסוף הערה 387. ראה גם אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 262 ובנסמן שם, והשווה תמצית דבריו שם, עמ' 372 (וראה לעיל הערה 376); ליברמן, תוספתא כפשוטה, ח, עמ' 820 (אולם ייתכן שיש מקום לדיון נוסף בדוגמה הספציפית שציין שם, ואין כאן מקומו להאריך); רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 190.

385 ראה פסחים ח, ג (לה ע"ד), 547 ש' 17 (מוסב על המשנה שם: 'האומר לבניו הרי אני שוחט את הפסח למי שיעלה מכם ראשון לירושלם, כיוון שהיכניס הראשון ראשו ורובו לעיר, זכה בחלקו וזיכה את אחיו עמו'): 'אמ' ר' יוחנן, לית כאן הריני שוחט אלא הריני מפרש. ולמה תניננה הריני שוחט? בשביל לזרזו'. כפי שמעיר אפשטיין (מבוא לנוסח המשנה, עמ' 265), מן הלשון 'למה תניננה' נראה שר' יוחנן מאשר שמשתנו גורסת 'שוחט', אלא שהוא מפרש שהאב נקט לשון מטעה זו כדי לזרז את בניו לשחוט את הפסח.

386 אפשטיין הביא דוגמאות נוספות שלדעתו משקפות הוראה זו של המונח; ראה מבוא לנוסח המשנה, עמ' 205 (והשווה דבריו שם בהמשך: 'ובאמת אינו אלא חולק על משנתנו! [וההדגשה במקור]), 264–265, 291. עם זאת, דומה שדוגמאות אלו אינן עומדות בפני הביקורת, וכי אפשר לפרשן בלי קושי כהגהות או כרחיית המקור שעליו מוסב המונח, בהתאם להוראותיו האחרות, אלא שדיון מפורט בכל הדוגמאות הללו חורג מגבולותיו של ערך זה.

387 לכאורה היה מקום לטעון שכאשר המונח בא בסגנון 'לית כאן X אלא Y' הוא מציע הגהה. (ברור כמוכן ש'לית כאן' גרידא שולל את תוכנם של הדברים שעליהם הוא מוסב, ואילו 'לית כאן X' עשוי להתפרש כמציע הגהה או כדוחה את תוכנו של המקור שעליו הוא מוסב.) ברם ממקום אחד ברור שגם 'לית כאן' במבנה הנ"ל יכול להציע רחיית המקור שעליו מוסב המונח ולא הגהה (במקומות רבים אחרים שבהם מצוי סגנון זה הדברים מסופקים); ראה ע"ז ה, ח (מה ע"א), 1408 ש' 34, ודבריו הנכוחים של אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 267.

388 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; כלאים ד, ד (כט ע"ב), 159 ש' 19 ומקבילות; פסחים ב, ד (כט ע"ב), 510 ש' 27 ומקבילה; גיטין ח, יב (מט ע"ד), 1090 ש' 12 (לפנינו 'לית בה', וצ"ל 'כה' = 'כאן'; השווה אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 266, הערה 2). – במקום אחד מצאנו את הסגנון 'לית כאן על ראשה' (יבמות יד, ב ויד ע"ב, 896 ש' 10), אולם הפירוש המדויק בסוגיה זו עדיין צריך עיון.

- [חלק מן הקביעה] - אלא - [משהו אחר];³⁸⁹ (ג) לעתים רחוקות לא פורט אחרי המונח מה הוא בא לשלול, וסגנון המונח הוא רק: 'הקביעה שעליה מוסב המונח' - לית כאן.³⁹⁰ במקומות אחדים³⁹¹ מוסבר אחרי המונח מדוע יש להניח ש'לית כאן'.³⁹² תפקידו של 'לית כאן' משתנה ממקום למקום. לפעמים המונח מתרץ קושיות המופיעות לפניו.³⁹³ במקומות אחרים 'לית כאן' מציע הערות לשמן, אולם סביר להניח כי גם במקומות אלו בא 'לית כאן' להתמודד עם קושי סמוי הקיים לפי הקביעה שעליה הוא מוסב. במקומות אחרים האפשרות שמשהו 'לית כאן' מועלית במהלך משא ומתן, תוך כדי דיון בנושא מסוים, ולא כהערה פרשנית לשמה.³⁹⁴ 'לית כאן' מוסב בדרך כלל³⁹⁵ על משניות (רגיל מאוד) או ברייתות.³⁹⁶ המונח עצמו בא

389 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; שביעית ט, ו (לט ע"א), 211 ש' 22; שבת יא, ב (יג ע"א), 424 ש' 40; יבמות י, ג (י ע"ד), 877 ש' 1.

390 כגון דוגמה 3 לעיל; ערלה ג, ג (סג ע"א), 345 ש' 47 ('ולאו מתנית' היא: 'אם חדש יותן, אם ישן יוצן' - ר' (מנא) [חנניא] אמ' לית כן. ר' מנא [אמר] אית כן') גיטין ז, א (מח ע"ג), 1083 ש' 48 ומקבילה: 'אינו גט עד שישמעו קולו אמ' ('אומר') לסופר כתוב ולעדים חתומו. סוף דבר עד שישמעו את קולו? ולא אפי' הרבין בראשו, ואת ('אלא את') אמר לית כן ('המשנה היא לאו דווקא'). במקום אחד לא פורט בכ"ל מה שהמונח שולל, אולם יש ראשונים הגורסים פירוט כזה, ונראה שגרסתם עיקרית; ראה מגילה ג, ג (עד ע"א), 765 ש' 3 ('לית כן <בית כנסת>') ובראשונים שצוינו אצל אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 265, הערה 6.

391 אבל לא תמיד; ראה למשל דוגמאות 1, 3 לעיל; מע"ש ב, א (נג ע"ב), 290 ש' 23 ומקבילות; שבת ט, ג (יב ע"א), 420 ש' 30 ומקבילה (כאן ובמקבילה 'לית כאן אלא מותר', אולם בב"ר פ, ט ומהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 964, 'לית כן אסור אלא מותר', וכן הגיה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 162; יבמות י, ג (י ע"ד), 877 ש' 1.

392 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; כלאים ד, ד (כט ע"ב), 159 ש' 19 ומקבילות; נדרים יא, ג (מב ע"ג), 1050 ש' 12. 393 ראה למשל ערלה ג, ג (סג ע"א), 345 ש' 47 (מתרץ קושיית 'ולאו מתניתא היא'; עירובין י, ג (כו ע"ב), 493 ש' 14 (מתרץ קושיית 'מחלפה שיטתיה דר' פלוני'); גיטין ד, ח (מו ע"א), 1071 ש' 3 (מתרץ קושיה בסגנון 'X [...] ואת אמר כן?').

394 כגון שבת יא, א (יב ע"ד), 424 ש' 21 ('אית תני תני כיצד, אית דלא תני כיצד [...] על דעתיה דשמואל לית כאן כיצד') גיטין ז, א (מח ע"ג), 1083 ש' 48 ומקבילה (ראה לעיל הערה 390).

395 אולם לעתים רחוקות נראה שהמונח מוסב על דברי אמוראים. ראה מעשרות ב, ה (מט ע"ד), 270 ש' 48: 'ר' זעירא בשם ר' יוחנן, ר' הילא בשם ר' לעזר, מה פליגין, בלוקט ונותן לו [...] ר' יודן בעי, מה חמית מימר בלוקט ונותן לו, או נימר בלוקט ואוכל? אמ' ר' מנא, לית כאן בלוקט ואוכל אלא בלוקט ונותן לו'. וכן יבמות טז, ט (טז ע"ב), 904 ש' 36 ('לית כן כההיא דאמ' ר' שמואל בר סוסרטא, אית כן כההיא דמר ר' חנינה'). ראה גם כתובות ט, ז (לג ע"ב), 1001 ש' 9: 'אמ' ליה ('ר' מנא לאלכסא') [...] אנן משלחין בתריה תלת איגרינן, אין אתא, הא טבאות, ואין לא אנן מחלטין ניכסייא [...] אמ' ר' מתניה [במקבילה: חנניה], והוא שעמד בדין וברח, אבל אם לא עמד בדין וברח, לית כאן מחלטין אלא מכרזין'. אולם במקבילה בשבועות ז, ט (לח ע"א), 1368 ש' 44-45, סוף הקטע מנוסח בלי 'לית כאן': 'ושעמד ('הוא שעמד') בדין וברח, אבל אם לא עמד בדין, לא מחלטין ולא [נראה שצ"ל 'אלא', כבמקבילה] מכרזין'. וראה גם רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 394, שהגיה 'לית אנן מחלטין' במקום 'לית כאן מחלטין' שבסוף הקטע, ועדיין צריך עיון. (הממצא הטקסטואלי בראשונים המביאים את הירושלמי כאן הוא מגוון: ספר העיטור, א, הלכות עיסקא וחוב [מהדורת ר' מאיר יונה, יד ע"ב] גורס 'לית כאן מחלטין', וכן הוא בשו"ת הרשב"א ב, צג [מהדורת מכון ירושלים, ירושלים תשנ"ז, עמ' סט], אולם בשו"ת הרשב"א שם, סימן קסב (עמ' קיב) וסימן שנט (עמ' דמה), וכן בחידושי לב"ק קיב ע"ב [מהדורת ליכטנשטיין, עמ' תקע] הגרסה היא 'לית אנן מחלטין').

396 ראה אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 268 והערה 5.

בדרך כלל בפי אמוראים ארץ ישראלים, במיוחד ר' יוחנן,³⁹⁷ אך גם בפי אמוראים בבליים³⁹⁸ ובסתמא,³⁹⁹ ואף בפי תנאים,⁴⁰⁰ על ידי עיבוד המינוח. במקומות מסוימים מצאנו את הסגנון 'אית כאן',⁴⁰¹ הבא לשלול קביעות 'לית כאן' שבסוגיות הנידונות.⁴⁰²

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

'כיני מתניתא' עשוי להתפרש כמו 'לית כאן', וכנראה מתחלף בו במקום אחד⁴⁰³ (אמנם בעריכה שונה של החומר התלמודי). עם זאת, ברור ששני המונחים אינם נרדפים, שהרי 'כיני מתניתא' יכול להציע פירושים ולא רק הגהות, והוראה זו נדירה מאוד אצל 'לית כאן'.⁴⁰⁴ ועוד, ש'כיני מתניתא' אינו בא לדחות מקור תנאי, כמקובל אצל 'לית כאן'. נראה שבמקומות אחדים 'לית כאן' מתפרש כמו * 'לא תני' (עיין ערכו). עם זאת, ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'לא תני' אינו בא לדחות את תוכנם של מקורות תנאיים, וכן אינו מציע פירושים (הוראה שאמנם קיימת רק לעתים רחוקות אצל 'לית כאן').

ראה גם: *יש כאן זו

- 397 ראה שם, עמ' 262-268.
- 398 כגון רב (שבת יא, ב' ו'ג ע"א), 424 ש' 40, שמואל (שבת ו, א' ו' ע"ד), 394 ש' 11, ורב חסדא (ברכות ב, ג' ו' ע"ד), 17 ש' 32 ומקבילות.
- 399 ראה למשל עירובין ה, ח (כב ע"ד), 477 ש' 3; גיטין ג, ז (מה ע"א), 1064 ש' 48; סנהדרין א, ב (יח ע"ג), 1265 ש' 46.
- 400 ראה כתובות ד, יב (כט ע"א), 979 ש' 9, 10 ('לית כאן' בפי רשב"ג ורבי; והשווה שם, ש' 11-12), והשווה אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 13, הערה 4, שהעמיד על עיבוד המינוח כאן.
- 401 ראה אלת"ר ד, עמ' 499-500, ומה שהערנו לעיל הערה 374.
- 402 כיוון שמונח זה הוא למעשה דמות ראי של 'לית כאן' (והוא גם נדיר באופן יחסי), אינני רואה אפשרות להרחיב עליו מעבר לקביעה זו.
- 403 ראה כתובות ד, יב (כט ע"א), 979 ש' 10: 'לא את הוא ששניתה לנו כן ירתון [...] אמ' ליה, לית כאן ירתון אלא יטלון', אולם במקבילה בב"ב ח, ו (טז ע"ב), 1254 ש' 38: 'ואת לא שניתה לנו כן "אינן ירתון"! - כיני מתנית': אינן יטלון' (ודוק, עיקר גרסתנו בסוגיה זו מקיימת על ידי כ"א, עמ' 102 ש' 79-80).
- 404 ראה לעיל הערות 385, 386.

לית לך אלא כ[...]⁴⁰⁵ (אין לך אלא כ[...]⁴⁰⁶) - 'אין לך אלא כ[...]. מצוי.

ספרות - אלת"י א, עמ' 769; שם ב, עמ' 763; שם ה, עמ' 271, 274; עסיס, לפירושה של סוגיא אחת בירושלמי סנהדרין, עמ' קכה

'לית לך אלא כ[...]' מציע דעה הבאה להחליף דעה אחרת,⁴⁰⁷ בעקבות קושי שנתעורר בקשר לדעה הראשונה, כגון:

1. [משנה: 'כתבי הקדש [...] אין קורים בהן מפני ביטול בית המדרש'. מעתה,

במקום שיש בית המדרש אל יקראו, במקום שאין בית המדרש יקראו! - לית לך

אלא כהדא דתני ר' נחמיה, דתני ר' נחמיה, מפני מה אין קורין בכתבי הקודש אלא

מן המנחה ולמעלה, מפני שטרי הדיוטות (שבת טז, א [טו ע"ג], 437 ש' 24)

2. [משנה: 'האומר תן גט זה לאשתי ושטר שחרור זה לעבדי, אם רצה להחזיר [...]

לא ('יחזיר') בשחרורי עבדים, לפי שזכים לאדם שלא בפניו'.] הגע עצמך שהיה

עבדו שלקצין, הרי חובה הוא לעבד! [...] לית לך אלא כהדא, אילו המוכר את

עבדו שלא מדעתו, [שמא אינו מכור]? ('ולאו בזכות וחוב תליא מילתא'⁴⁰⁸) (גיטין

א, ו [מג ע"ד], 1057 ש' 35)

בדרך כלל 'לית לך אלא' בא כדי לתרץ סתירה בין מקורות ספרותיים או קושיה מצד ההיגיון, אולם במקומות ספורים המונח מציע פתרונות לקשיים מסוגים אחרים (כגון פחדים וטעויות של

405 בפסחים ו, א (לג ע"א), 530 ש' 37 כתוב 'לית לך כהדא', בלי 'אלא', אך ברור מן ההקשר שתיבה זו נשמטה בטעות (ואמנם הגרסה המתבקשת, עם 'אלא', מקוימת על ידי גנזי שכטר, א, עמ' 448 ש' 24, וכן על ידי המובאות בסדר הקבלה למאירי [מהדורת הבלין, עמ' 56], בבית הבחירה למאירי לפסחים סו ע"א [מהדורת קליין, עמ' רפט] ובספר חסידים [מהדורת ויסטינצקי-פריימן, סימן תתרמט]). אלא שעדיין יש מקום להסתפק אם הצורה בסוגיה זו היא עניין למונח שלנו, שהרי שנינו שם: 'שלשה הניחו כתרן בעולם הזה וירשו חיי העולם הבא, ואילו הן, יונתן בן שאול ואלעזר בן עזריה וזקני בתירה [...] ('קושיות בקשר ליונתן בן שאול ואלעזר בן עזריה' - לית לך <אלא> כהדא דזקני בתירה'. כאן נראה שהוראת הביטוי היא 'אין לך' (אנשים שהניחו כתרן) אלא זקני בתירה', ולא: 'אין לך אלא - [קביעה מסוימת המובאת בהמשך], כהוראה הרווחת של 'לית לך אלא כ'; ועדיין צריך עיון.

406 ראה דמאי ו, ט (כה ע"ד), 139 ש' 11 (אולם בכ"ד שם: 'לית לך אלא'); דמאי ז, י (כו ע"ג), 144 ש' 33 (אולם בכ"ד וכ"ס שם: 'לית לך אלא').

407 במקום אחד נראה ש'לית לך אלא' אינו מציע דעה חלופית כמתואר בפנים, אלא שיקול עקרוני חדש, שנועד לפתור את הקושי שצוין בשלב הקודם. ראה ברכות ב, ב (ד ע"ג), 15 ש' 46 ומקבילה: 'מימים ימימה [...] פרט לשבתות וימים טובים [...] אית דבעי (מימר) נשמעינה וצ"ל: משמענינה] מן הדא, "והיה לך לאות" - את שהוא לך לאות, פרט לימים טובים ושבתות, שכולן אות. ולא כן [במקבילה: 'כבר', ואפשר שכן צ"ל] כת' "מימים ימימה"! - לית לך אלא כ"י דמר ר' יוחנן, כל מילא דלא מחוורא מסמכין לה מן אתרין סג"י; אולם ראה להלן הערות 417, 418 בקשר לגרסה כאן, ועדיין צריך עיון.

408 כלשון בעל קרבן העדה, ד"ה ומשני לית לך.

409 חכם). הדעות שלהן מציע 'לית לך אלא' חלופה הן ברגיל פסיקות הלכתיות, 410 או פירושים או הסברים להלכות (כבדוגמאות דלעיל). במקום אחד נראה שהמונח מציע פשיטת בעיה. 411 בדרך כלל המונח בא בסגנון 'לית לך אלא כהדא / כהדא דתני / כהדא דר' פלוני' 412 / כיי דאמר ר' פלוני, ובמקום אחד, 'לית [או 'אין] לך אלא כהדין פיתרא קדמא'. 413 בדרך כלל המונח מציע מקורות ספרותיים, מימרות או ברייתות, אולם במקומות אחדים הוא מציע קביעות מסוגים אחרים. 414

כאשר 'לית לך אלא כ[...]' מציע מקור תנאי, אמוראי, או אנונימי, יש שמקור זה מובא בשלב קודם של הסוגיה, 415 ויש שלא. 416

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד בא הביטוי 'כיי דמר ר' יוחנן' בגוף כ"ל, והמגיה הוסיף 'לית לך אלא' לפני כן, 417 ואפשר שלפנינו צורות שקולות ערך שפירושן זהה בהקשר דנן. ברם ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'לית לך אלא' תמיד מציע דעה הבאה במקומה של דעה אחרת, מה שאין כן אצל 'כיי דאמר ר' פלוני'. ועוד, שכאן יש מקום לחשוד שאחת הגרסאות היא תניינית, אף על פי שלא

409 ראה ברכות ד, א (ז ע"ג), 35 ש' 31 ומקבילה: 'עלה אדם (שהתפלל ערבית מבעוד יום)' על מיטתו אין מטריחין אותו לירד. אמ' ר' זעורא, כל <ז>מן וכך במקבילה, וכן כנראה היה כתוב לפני שהסופר מחק אות (זו) דהוינא עבד כן הוינא מפ(ק)ח(ח) – לית לך [אלא כהדא] דר' מפקד לאבדן אמוריה, אכריו קומי ציבורא, מאן דמצלי יצלי דרמשא עד יומא קיים' ('אפילו לכתחילה'). וכן שם ה"ד (ח ע"א), 38 ש' 45: 'צריך לחדש בה (בתפילת שמונה עשרה) דבר בכל יום [...] אמ' ר' זעורא, כל זמן דהוינא עביד כן הוינא טעי. ולית לך אלא כיי דמר ר' אבהו בשם ר' אלעזר, ובלבד שלא יהא כקורא באגרת' (וישם לב שבשני המקומות מדובר כנראה בבעיות של אותו חכם, ר' זעורה).

410 ראה למשל ברכות ד, א (ז ע"ג), 35 ש' 31 ומקבילה; ברכות ד, ד (ח ע"א), 38 ש' 45; מגילה א, א (ע ע"ב), 741 ש' 18.

411 ראה נזיר ז, ב (נו ע"ג), 1127 ש' 4-3.

412 ראה מגילה א, א (ע ע"ב), 741 ש' 18.

413 ראה דמאי ז, י (כו ע"ג), 144 ש' 33, וראה לעיל הערה 406.

414 כגון נוסחה חלופית כפתח להתרת נדרים (נדרים ט, א [מא ע"ב], 1043 ש' 5), סברה (דוגמה 2 לעיל), וציווי של רב לתלמידיו (ברכות ד, א [ז ע"ג], 35 ש' 31 ומקבילה, ראה לעיל הערה 409).

415 ראה ברכות ד, א (ז ע"ג), 35 ש' 31 ומקבילה (מפנה ללעיל ש' 26-27); ברכות ד, ד (ח ע"א), 38 ש' 45 (מפנה ללעיל ש' 42-43); נדרים ט, א (מא ע"ב), 1043 ש' 5 (מפנה ללעיל עמ' 1042 ש' 48).

416 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; ביצה ה, ב (סג ע"ב), 700 ש' 26 ומקבילה (במקומות אלה המונח מציע מקורות תנאים); נזיר ח, י (נו ע"ב), 1131 ש' 44 (וראה פירושו אצל ליברמן, תוספתא כפשוטה, ז, עמ' 565; ועדיין צריך עיון).

417 ראה עירובין י, א (כו ע"א), 492 ש' 11: 'ולא כבר כת' "מימים ימימה"? – [לית לך אלא] כיי דמר ר' יוחנן, כל מילה דלא מחזורא מסמכין ליה מן אתרין סגין' (ברם דוק, במקבילה, ברכות ב, ב [ד ע"ג], 15 ש' 46, כל עדי הנוסח גורסים 'לית לך אלא').

ניתן לקבוע בוודאות איזו מהן: מצד אחד, אפשר שהגרסה בלי 'לית לך אלא' הנה שיבוש, הנובעת מהשמטת סופרים פשוטה (ודוק, הגרסה עם 'לית לך אלא' מתועדת בכל עדי הנוסח לסוגיה המקבילה). מצד שני, השימוש בלשון 'לית לך אלא' בסוגיה זו בעייתי קצת, שהרי הדעה המוצעת אחרי המונח אינה באה לסתור או להחליף דעה אחרת, כמקובל אצל 'לית לך אלא', ודבר זה עשוי לרמוז דווקא על מקוריותה של הגרסה בלי המילים הללו;⁴¹⁸ ועדיין צריך עיון.

(ו) לית שמע מינה כלום⁴¹⁹ ('ולית את שמע מינה כלום'⁴²⁰) – 'אין אתה'⁴²¹ לומד ממנה כלום'. מונח דחייה, מצוי.

ספרות – אלת"י ד, עמ' 702; שם ה, עמ' 271, 274; לוי, מבוא ופירוש, עמ' 80, 174; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 95 הערה 3; סוקולוף, מילון, עמ' 283; עסיס, הגהות ופירושים בירושלמי שבת, עמ' 73 וזה הערה 35; עסיס, תשע-עשרה שמועות, עמ' 73

'לית שמע מינה כלום' חותם משפט הדוחה הצעה שהובאה לפני כן, וקובע שאין הכרח לקבל את המסקנה העולה לפי הצעה זו, כגון:

1. הניית מאכל מהו? תני, אבל משאלו הוא קורדום ('לנדור מהנאת מאכל'). הוינן סברין מימר, בקרדום שלביקוע ('אוכל'). – תיפתר בקורדום שלניכוש, ולית שמע מינה כלום (מגילה א, ט [עא ע"ב], 747 ש' 21 ומקבילה)
2. המטלטלין מהו שיקנו בגרירה? [...] תני, אם היה גורר בו ויוצא פטור, שחלו עליו מיתה ותשלומין כאחת. הא אם לא חלו עליו שניהן כאחת, חייב בתשלומין ('ומכאן שמיטלטלין נקנים בגרירה')! – אמ' ר' יוסי ביר' בון, תיפתר כגון דהוון אילין כיסייא רברבין שדרכן ליקנות בגרירה, ולית ש"מ⁴²² כלום (ב"ק ג, ד [ג ע"ג], 1194 ש' 22–23)

418 ברם אפשרות זו נראית בעייתית מבחינה טקסטואלית, כי קשה להאמין שסופר היה מחליף את הצורה השכיחה 'כיי דאמר ר' פלוני' בצורה הנדירה יותר 'לית לך אלא כיי דאמר ר' פלוני'. לפי זה מסתבר שהגרסה עם 'לית לך אלא' היא המקורית, וכי 'לית לך אלא' בסוגיה זו מתפרש בהרחבת משמעותו הרווחת.

419 ערך זה עוסק רק בצורה זו, ולא בצורה 'אין מן הדא לית שמע מינה כלום', לה יוחד ערך אחר (עיין שם).
420 ראה עירובין א, א (יח ע"ג), 453 ש' 10–11, וכן בב"ק ט, ג (ו ע"ד), 1209 ש' 35, לפי כ"א, עמ' 34 ש' 32–33 (אולם בכ"ל 'לית שמע מינה כלום'); ב"מ א, ג (ז ע"ד), 1215 ש' 29, לפי כ"א עמ' 43 ש' 24–25 (אולם בכ"ל 'לית שמע מינה כלום'). ראה עוד בהערה הבאה.

421 נראה שכן הבין סוקולוף, עמ' 283. מסתבר שהצורה הרווחת, ללא 'את', היא קיצור של 'לית את', כפי שעולה הן מקיומה של הצורה המכילה 'את' והן מן ההקשר במקרים כאלה, וכן מן ההקבלה למונח הרווח (שהוראתו אמנם שונה מן הקצה אל הקצה) 'את שמע מינה'; השווה ערך 'לית יכיל', הערה 361. לכן נראה שאין צורך להגיה כפי שהציע לוי, מבוא ופירוש, עמ' 80, 174 ('לית את שמע מינה'; וראה גם אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 1000, שהוסיף בסוגריים מרובעים את התיבה 'את' אחרי 'לית' בציטוט מסוגיה המכילה את המונח, ונראה שכוונתו הייתה להגיה ולא רק לפרש).

422 כגרסת כ"א, עמ' 6 ש' 67; בכ"ל 'שמע מן הדא'.

ברגיל⁴²³ 'לית שמע מינה כלום' בא במסגרת דחיית קביעות מסוגים שונים,⁴²⁴ כגון דחיית הוכחות ופשיטת בעיות,⁴²⁵ או כדי לתרץ קושיה.⁴²⁶

בדרך כלל הסגנון המקובל אצל 'ולית שמע מינה כלום' הוא: 'תפתר'⁴²⁷ [...] ולית שמע מינה כלום'. עם זאת, נראה שאפשר היה לבטא את הדחיות במקומות אלה גם בלי המילים 'לית שמע מינה כלום', ואמנם במקומות רבים נדחות טענות בלשון 'תפתר' בלי 'לית שמע מינה כלום' בהמשך. מסתבר אפוא שאפשר לראות את 'לית שמע מינה כלום' כמונח נשמט, אף על פי שמצאנו תיעוד טקסטואלי לכך רק בסוגיה אחת.⁴²⁸

במקומות ספורים המונח בא בסגנונות אחרים, כגון 'פתר לה' [...] ולית שמע מינה כלום',⁴²⁹ 'אין מן הרא [...] לית שמע מינה כלום' (עיין ערכו), ועוד.⁴³⁰

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

אין מונחים המתחלפים ב'לית שמע מינה כלום' או המתפרשים כמוהו.⁴³¹

- 423 בסוגיה אחת המונח אינו חותם דחיית טיעון שהועלה בשלב הקודם, אלא טיעון שהועלה לפני כן על ידי חכם אחר, וזאת במסגרת דיוק במקור שעליו מוסב המונח. ראה ערלה ג, א (סב ע"ד), 344 ש' 22 ומקבילה: 'מה ת"ל "לא יאכל חמץ"? לא בא הכת' (וב) אלא לאוסרו בהנייה. בגין דכת' "לא יאכל", הא מ"לא תאכל", לית שמע מינה כלום'. ודוק, סגנון המונח כאן שונה מן הרגיל - לפניו בא 'בגין דכתיב' במקום 'תפתר' וכדומה - ואף צורת המונח שונה ('לית שמע מינה כלום', במקום 'ולית שמע מינה כלום' הרגיל), וגם דבר זה נובע משימוש המיוחד של המונח כאן.
- 424 מכיוון ש'לית שמע מינה כלום' בא בדרך כלל בסגנון 'תפתר' [...] ולית שמע מינה כלום', חלק מן הדברים דלהלן שייכים בעיקרם למונח 'תפתר', אולם אני מציינם כאן כדי למסור תמונה מקיפה ככל האפשר של הצורה הנידונה כאן.
- 425 דחיית הוכחות - ראה למשל תרומות ד, ו (מב ע"ד), 233 ש' 2; פסחים א, ח (כח ע"ב), 504 ש' 7 ומקבילה. דחיית פשיטת בעיות - ראה למשל דוגמאות 1, 2 לעיל, והשווה עסיס, הגהות ופירושים בירושלמי שבת, עמ' ו, הערה 35.
- 426 כך לפחות במקום אחד, יומא ג, ו (מ ע"ג), 574 ש' 17 (ראה על סוגיה זו מוסקוביץ, הזמנה מילתא, עמ' 229-230, הערה 10); דוגמאות אפשריות אחרות לתופעה זו הן בעייתיות ולכן לא צוינו כאן.
- 427 בסוגיה אחת: 'אמר/אמרי' (!) 'תפתר' (ב"ק ו, ד (ה ע"ג), 1203 ש' 19-20; וראה כ"א, עמ' 22, ש' 48, 49 ובאפאראט שם), צורה שכנראה נרדפת ל'תפתר' (עיין ערך 'תפתר', ליד הערה 303).
- 428 ראה סנהדרין ב, א (כ ע"א), 1275 ש' 23, בלי 'לית שמע מינה כלום', לעומת מקבילותיו בפסחים ח, ח (לו ע"ב), 549 ש' 17 והוריות ג, ו (מח ע"א), 1427 ש' 21 (עם המונח). רמז אפשרי נוסף שיש לזוץ 'לית שמע מינה כלום' כמונח נשמט מצוי בשביעית ז, א (לז ע"ב), 201 ש' 25-26 ומקבילה, שם נראה שיש שני תירוצים מקבילים שהוצעו בלשון 'תפתר', אחד עם 'לית שמע מינה כלום' ואחד בלעדיו (והשווה גם ב"ק ו, ד (ה ע"ג), 1203 ש' 20-21; ראה ההערה הקודמת), אלא שקשה לקבוע מסמרות בנידון, מאחר שהפירוש שם עדיין צריך עיון.
- 429 ראה תעניות ד, ט (סט ע"ב), 737 ש' 13; ודוק, 'פתר לה' קרוב מאוד מצד משמעותו ל'תפתר' (עיין ערכי שני המונחים).
- 430 כגון 'מכיון דאת אמר [...] לית שמע מינה כלום' (סוטה ח, א [ב ע"ב], 938 ש' 6; וראה לעיל הערה 423. דאח גם ב"ק ז, ד (ו ע"א), 1205 ש' 23 ומקבילה, שם המונח בא אחרי 'והיכי', אלא שאין להסיק מכך הרבה, שכן כל הסוגיה עדיין טעונה עיון.
- 431 ליחס בין 'לית שמע מינה כלום' ו'תפתר' עיין לעיל, ליד הערה 427 ואילך.

ראה גם: אין מן הדא לית שמע מינה כלום

לכן צריכה (לפעמים משובש כ'לא כן צריכה'⁴³² ועוד⁴³³) – 'לכך צריכה'. מונח פרשני, מצוי.

ספרות – אלת"י ד, עמ' 724; שם ה, עמ' 285; ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 16–17; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 98 הערה 6; סוקולוף, מילון, עמ' 283; רידב"ז, חגיגה פ"ג ה"ו (כא ע"א-ע"ב), ד"ה הגבאים; שם, מו"ק פ"ב ה"ג (ח ע"ב), ד"ה ר"ח חברין; שם, גיטין, פ"ג ה"ו (יז ע"ב), ד"ה אר"מ

ברגיל⁴³⁴ 'לכן צריכה' מציע להעמיד את המקור שעליו הוא מוסב במקרה שלפיו יהיה חידוש במקור זה, ולפיו יימצאו דברי מקור זה מדויקים כל צורכם, על דרך 'לא נצרכה אלא' בבבלי, כגון:

1. תני, 'בעולת בעל' – להביא את המקבלת בעלה בבית אביה והיא ארוסה והבא ('שהבא') אחריו בחנק. ולא סוף דבר מכדרכה, אלא אפי' שלא כדרכה. ר' אבהו בשם ר' יוחנן, **לכן צריכה**, שלא כדרכה; {אפילו תימא} <אין תימר>⁴³⁵ מכדרכה, למה לי בעלה, אפי' כיי דתנינן תמן, באו עליה שנים, הראשון בסקילה והשני בחנק! (כתובות ג, ו [כז ע"ד], 970 ש' 45 ומקבילה).
2. תני, אפילו בתי {כניסיות} <כיסאיות>⁴³⁶ ובתי מרחציות ('מדליקין בערב יום הכיפורים'). **לכן צריכה**, אפי' מקום שלא נהגו להדליק, מדליקין (פסחים ד, ד [לא ע"א], 519 ש' 37–38)

'לכן צריכה' יכול להיות מוסב על מקורות תנאיים (משניות וברייתות)⁴³⁷ – כך בדרך כלל – או מקורות אמוראיים.⁴³⁸ במקומות מסוימים המונח מציין מקרים שבהם יש חידוש לפי המקור הנידון, אף על פי שדברי המקור יהיו נכונים גם במקרים אחרים (כגון דוגמה 2 לעיל),⁴³⁹ ועל

⁴³² ראה אלת"י ד, עמ' 724. במקום אחד נשתבשה צורה זו ל'לא צריכא'; ראה קידושין א, א (נח ע"ב), 1137 ש' 9.

⁴³³ כגון 'לכך נצרכה' (שביעית ח, ו [לח ע"ב], 207 ש' 6) ו'לכון צריכה' (כתובות י, ב [לג ע"ד], 1003 ש' 2; וכבר הגיהו המפרשים 'לכן צריכה', כמתבקש, על סמך האמור לעיל, 1002 ש' 45). ראה גם סוף הערה 432 לעיל.

⁴³⁴ במקום אחד המונח אינו מציע אוקימתא רגילה, אלא סוג אחר של פרשנות למקור שעליו הוא מוסב. ראה יבמות ו, ו (ז ע"ג), 859 ש' 35–36 (מוסב על דברי המשנה שם: 'בית הלל אומרים זכר ונקבה' [לפרו ורבו]): **'לכן צריכה**, אפילו זכר ונקבה, דל כן היא מתנית' מקולי בית שמי ומחומרי בית הלל'.

⁴³⁵ כנוסח המקבילה בקידושין א, א (נח ע"ב), 1137 ש' 9.

⁴³⁶ על פי שרידי הירושלמי, עמ' 115 ש' 9.

⁴³⁷ ראה למשל דוגמאות 1, 2 לעיל (ברייתות); מעשרות ב, ו (ג ע"א), 271 ש' 12, וגיטין ג, ו (מה ע"א), 1064 ש' 22 (משנה).

⁴³⁸ ראה למשל יבמות ח, ג (ט ע"ג), 870 ש' 19 וקידושין א, ד (ס ע"ב), 1149 ש' 28. בשבת ט, ג (יב ע"א), 420 ש' 25 נראה שהמונח מתייחס לדברי אמוראים שאינם מימרה בית מדרשית רגילה, אף על פי שברור שהם עוסקים בענייני הלכה ('ר' יעקב בר אחא אמ', ר' אלעזר ור' יוחנן מפקדין לחייתא, כל שיקויין דאתון עבדין בחולא עבדין בשוכתא. **לכן צריכה**, אפילו ביום השלישי שחל להיות בשבת').

⁴³⁹ כיוצא בזה ראה עוד למשל מעשרות ב, ז (ג ע"א), 272 ש' 3; מגילה ד, ד (עה ע"א), 770 ש' 48; קידושין א, ד (ס ע"ב), 1149 ש' 28.

כן במקרים רבים כאלה המונח בא בסגנון 'לכן צריכה - אפילו - [מקרה מסוים]'.⁴⁴⁰ במקומות אחרים נראה ש'לכן צריכה' מציע להעמיד את המקור הנידון דווקא במקרה מסוים, כבדוגמה 1 לעיל.⁴⁴¹

בדרך כלל 'לכן צריכה' מוסב ישירות על המקור שלו הוא מציע אוקימתא (כבדוגמה 2 לעיל), אולם לפעמים הוא בא אחרי קושיה ומתרץ אותה. בדרך כלל כוונתה של קושיה זו הוא שתוכן המקור שעליו מוסב המונח נראה מובן מאליו ולכן מיותר.⁴⁴² לפעמים 'לכן צריכה' מונגד לדעה אחרת הבאה לפני כן,⁴⁴³ אולם על פי רוב אין הדבר כן.

בדרך כלל 'לכן צריכה' מציע את המקרה שבו הוא מבקש להעמיד את המקור שעליו הוא מוסב⁴⁴⁴ (במקום אחד, בצירוף הדין התופס במקרה זה⁴⁴⁵) בלי דיון נוסף, אולם במקומות אחדים מוצעת הנמקה אחרי המקרה המחזקת את האוקימתא שהמונח מציע⁴⁴⁶ או המפרטת את החידוש במקרה המוצע ('לכן צריכה [...] שלא תאמר [...]').⁴⁴⁷

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

'לכן צריכה' דומה מבחינה חיצונית ל'ל' [...] נצרכה' (ובמידה מסוימת אף למונח 'למי נצרכה'), אולם אין קשר תוכני בין מונחים אלה, שכן 'לכן צריכה' מציע להעמיד את המקור שעליו הוא מוסב במקרה שלפיו יהיה חידוש במקור זה (או שבו יהיו דברי המקור מדויקים כל צורכם), מה שאין כן אצל המונחים האחרים (עיין ערכם).

440 ראה למשל מעשרות ב, ז (נ ע"א), 272 ש' 3; שבת ט, ג (יב ע"א), 420 ש' 25; קידושין ג, א (סג ע"ג), 1170 ש' 3, ושם (ע"ד) ש' 23.

441 ראה גם מעשרות ב, ו (נ ע"א), 271 ש' 12 ('למה לי "על מנת", אפילו שלא על מנת? [...] לכן צריכה [...]').
442 כגון מעשר שני ד, א (נר ע"ד), 298 ש' 9 ('דלא כן מה נן אמרין? [...] לכן צריכה [...]'); מגילה ג, ח (ער ע"ב), 767 ש' 3 ('בלא כן אין הפותח והחותם בתורה מברך [...] לכן צריכה [...]'); מגילה ד, ד (עה ע"א), 770 ש' 48 ('מכיון דתנינן [...] וליי דא מילה תנינן [...] לכן צריכה [...]'). עם זאת, יש שהמונח מתרץ קושיות מסוגים אחרים; ראה כתובות ב, ד (כו ע"ג), 963 ש' 20, 23 ('עד אחד בכתב כלום הוא? לכן צריכה [...]').

443 ראה דוגמה 1 לעיל ונדרים ו, יג (לט ע"ד), 1036 ש' 3 (אולם ראה רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 404, שפירש ש'לכן צריכה' מוסב על ברייתא שלא הובאה בתלמוד; ועדיין צריך עיון).

444 ראה למשל מעשרות ב, ו (נ ע"א), 271 ש' 12 ושם ה"ז, 272 ש' 3; מעשר שני ד, א (נר ע"ד), 298 ש' 9; נדרים ו, יג (לט ע"ד), 1036 ש' 3. במקום אחד המקרה הרלוונטי אינו מוצע כאוקימתא, אלא באמצעות ברייתא המוצעת בלשון 'כהדא דתני'; ראה מגילה ד, ד (עה ע"א), 770 ש' 48: 'מכיון דתנינן [...] ליי דא מילה תנינן אין עוברין לפני התיבה פחות מעשרה? - לכן צריכה, כהדא דתני [...]'.
445 ראה דוגמה 2 לעיל ('לכן צריכה, אפי' מקום שלא נהגו להדליק, מדליקין').

446 ראה דוגמה 1 לעיל ('לכן צריכה [...] אין תימר [...] למה לי [...]?'); יבמות ו, ו (ז ע"ג), 859 ש' 35-36 ('לכן צריכה [...] דל כן היא מתנית'').

447 כגון מעשרות א, ב (מח ע"ד), 264 ש' 35-36; יבמות ח, ג (ט ע"ג), 870 ש' 19; גיטין ג, ו (מה ע"א), 1064 ש' 22.

(ו) **למה לא תנינן**⁴⁴⁸ ('למה לא תניננה/תנינה';⁴⁴⁹ לפעמים משתבש כ'למה תנינן'⁴⁵⁰) - 'למה לא שנינו, למה לא שנינו אותה/שנה אותה'. מונח קושיה, מצוי.

ספרות - אלת"י ח, עמ' 667, 671; אלבק, מחקרים בברייתא ותוספתא, עמ' 25 הערה 1; רטנר, אהבת ציון וירושלים, יומא, עמ' 92

'למה לא תנינן' מציע קושיות ששיעורן, למה לא שנה התנא פרט מסוים שלכאורה ראוי היה לשנותו, כגון:

1. [משנה: 'אלו דברים שאין להן שיעור, הפיאה והביכורין' וכו']. ר' ברכיה בעי, **ולמה לא תנינן עפר סוטה? ולמה לא תנינן אפר פרה?** [...] - לא אתינן מתני[ת] אלא דברים שהוא מוסיף עליהן ויש בעשייתן מצוה (פאה א, א [טו ע"א], 77 ש' 32-33)

2. [משנה: 'החדש אסור מן התורה בכל מקום, והערלה הלכה והכלאים מדברי סופרים']. ר' יונה בעי קומי ר' יוסי, **ולמה לא תנינן אף החלה עמה?** אמ' ליה, לא אתינן מתני[ת] אלא דבר שהוא נוהג בישראל ובגוים, וחלה אינה נוהגת אלא ביש'ראל< (ערלה ג, ח [סג ע"ב], 347 ש' 14-15 ומקבילה)

על פי רוב 'למה לא תנינן' מתפרש: למה לא שנה התנא (בדרך כלל, התנא של המשנה⁴⁵¹) פרט נוסף במשנה המקומית,⁴⁵² שלכאורה ראוי היה להזכירו שם.⁴⁵³ ברם נראה שבשני מקומות המונח שואל מדוע לא נוסחה המשנה באופן אחר,⁴⁵⁴ ולא מדוע פריט מסוים לא נכלל במשנה. המונח בא בשני סגנונות עיקריים: (א) 'למה לא תנינן' - [פריט מסוים]; (ב) 'אזכור כלשהו של פריט שחסר לכאורה' - למה לא תנינה/תנינה. בחלק מן המקומות המונח בא בסגנון 'למה לא תנינן X' או: למה לא תנינה [עמהם/עמהו].⁴⁵⁵ אחרי המונח התלמוד רגיל להסביר מדוע לא

448 להלן יכונה המונח 'למה לא תנינן' גם כאשר הכוונה היא לצורות האחרות של הביטוי.

449 ראה אלת"י ח, עמ' 667; הדוגמאות של 'למה לא תנינה' רשומות בערך 'למה תנינה' (במפורד), ואילו הדוגמאות של 'למה לא תנינה' רשומות בערך 'תנינה' (שוב, במפורד).

450 ראה ערלה ב, ד (סב ע"א), 339 ש' 48; לפנינו 'למה תנינן', אולם צ"ל 'ולמה לא תנינן' (השווה אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 492, הערה 17); ביצה א, ח (ס ע"ד), 686 ש' 11 (גרסת כ"ל מקוימת על ידי שרידי הירושלמי, עמ' 171 ש' 11), אולם ברור מצד העניין שצ"ל 'למה לא תנינן', וכן הוא בקטע זוסמן, עמ' 26 ש' 42 ובקטע גניזה אחר (הובאה במהדורת האקדמיה), והשווה אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 955. במקום אחד מצאנו שיבוש בכיוון ההפוך - לפנינו כתוב 'למה לא תנינה', וצ"ל 'ולמה תנינה' (שבת ז, ג ו' ע"ג), 412 ש' 31; ראה אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 291 והערה 1, וליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 148 ובנסמן שם).

451 במקום אחד נראה שהמונח מוסב על ברייתא (אך שמא יש להגיה 'למה לא תני' במקום 'למה לא תנינן?'); ראה נדרים א, א (לו ע"ד), 1020 ש' 19-20 ומקבילה, שכנראה מתייחס לקטע הקודם ('תני כלוי אני ממך').

452 אבל לא תמיד; ראה למשל הדוגמאות של 'למה לא תנינה מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה' שצוינו להלן הערה 455, וכן סנהדרין ז, יג (כה ע"ג), 1304 ש' 44-45 ('ולמה לא תנינן ידעוני בכריתות').

453 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; ביכורים ב, ט (סה ע"ב), 358 ש' 43; נדרים א, א (לו ע"ד), 1020 ש' 19-20. - בדרך כלל פרט זה מנוסח כשם עצם, אולם במקום אחד הוא מנוסח כצורה פעלית; ראה עירובין ח, א (כה ע"א), 486 ש' 49 ('ולמה לא תנינן מזכוכ' ונראה שצ"ל 'מזכין').

454 עיין היטב כלאים ו, ה (ל ע"ג), 165 ש' 22 וערלה ב, ד (סב ע"א), 339 ש' 48 (ראה לעיל הערה 450).

455 ראה למשל פאה א, א (טו ע"א), 77 ש' 2 (ויושם לב שסגנון זה מתחלף על ידי גיוון הסגנון בצורה ללא

נזכר פרט זה במקור התנאי – למשל, מפני שהוא נרמז במקום אחר,⁴⁵⁶ או מפני שהרשימה עוסקת רק בפריטים מסוג מסוים.⁴⁵⁷

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

נראה כי 'ולמה לא תנינן' עשוי להתפרש כמו 'ניתני' כשהמונח האחרון מציע קושיות עצמאיות הפותחות משפט מסוים, ואמנם אפשר שמונחים אלה מתחלפים במקום אחד על ידי גיוון המונח.⁴⁵⁸

כמו כן, קיים דמיון מסוים בין 'למה לא תנינן' ו'למה לינן אמרין'.⁴⁵⁹ ברם ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'למה לינן אמרין' עשוי להתייחס למקורות אמוראיים ולא רק למקורות תנאיים.⁴⁶⁰ ועוד, ש'למה לינן אמרין' רגיל להציע קושיות ששיעורן, מדוע המקור הנידון התייחס רק למקרה מסוים ולא למקרה אחר, הוראה שכמעט שאינה קיימת אצל 'למה לא תנינן'.

למה לינן אמרין ('למה לי נן אמרין';⁴⁶¹ לעתים משתבש בדרכים שונות;⁴⁶² בכמה מקומות בא בצורה 'למה לא אמר'(⁴⁶³) – 'למה אין אנו אומרים'. לשון קושיה/בעיה, מצוי.

ספרות – אלת"י א, עמ' 884; אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 390 הערה 18; ליברמן,

'עמהון', להלן שם, ש' 32–33 = דוגמה 1 לעיל); שביעית ט, א (לה ע"ג), 208 ש' 41; דוגמה 2 לעיל (בסגנון 'ולמה לא תנינן אף החלה עמהן'; אך דוק, במקבילה בקידושין א, ט וסא ע"ד, 1159 ש' 41 התיבה 'עמהן' ליתא, והשווה כ"ץ, קידושין, עמ' 99, המביא ציטוטים רבים מסוגיה זו בראשונים; אלה שמצטטים מסוגיית ערלה גורסים 'עמהן', ואילו אלה שמצטטים מסוגיית קידושין או שאינם מציינים מאיזו מסכת הם מצטטים אינם גורסים 'עמהן'). סגנון דומה קצת, 'למה לא תניתה מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה', מצוי במקומות אחרים, כגון שביעית א, א (לג ע"ב), 179 ש' 37 ויומא ח, ב (מד ע"ד), 597 ש' 5. ראה גם שביעית ט, א (לח ע"ג), 208 ש' 45 ('ולמה לא תנינן אלא אילין'), וראה גם סנהדרין ז, יג (כה ע"ג), 1304 ש' 44–45 ('ולמה לא תנינן ידעוני בכריתות').

456 במקרים כאלה עשוי התלמוד לומר 'תניתה בסופה'; ראה ביכורים ב, ט (סה ע"ב), 358 ש' 43 ונדרים א, א (לו ע"ד), 1020 ש' 19–20 ומקבילה.

457 במקרים כאלה התלמוד עשוי לומר בהמשך 'לא אתינן מתני אלא [...]', כבדוגמאות 1, 2 לעיל; ע"ז ה, יב (מה ע"ב), 1410 ש' 17 (ושם בשיבוש קל, 'לא מתני' במקום 'לא <אתינן> מתני').

458 ראה יבמות א, א (ב ע"ג), 831 ש' 7: 'ר' שמעון בן לקיש בעי, ניתני שש עשרה נשים חליצה פוטרת צרתה! אמ' ר' יעקב דרומי קומי ר' יוסי, ולמה לא תנינתה? בגין ר' עקיבה' (והשווה ערך 'ניתני', ליד הערה 60).

459 ואפשר ששני המונחים מתחלפים במקום אחד; ראה ערך 'למה לינן אמרין', הערה 474.

460 עיין ערך 'למה לינן אמרין', הערה 467.

461 ראה למשל דוגמה 1 להלן; כלאים ו, ה (ל ע"ג), 165 ש' 24; קידושין א, א (נח ע"ד), 1141 ש' 12.

462 כגון פאה ג, ח (יז ע"ד), 93 ש' 8 – 'וליתנן אמ', אולם מן ההקשר קרוב לוודאי שצ"ל 'למה לינן אמרין' (וכן באמת כתוב בקשר לקושיה/בעיה דומה להלן ש' 11), אף על פי שהצורה שבכ"ל מקוימת בעיקרה גם על ידי כ"ר וכי"ס (ושמא לפנינו צורה תקנית חלופית או נרדפת?); 'ולמה לונן [!]' כ"י בפאה ז, ח (כ ע"ג) 109 ש' 23–24, אולם בכ"ר ובכ"ס שם 'לינן אמרין' (בכ"ס – 'ולמה לית אנן אמרין'; בכ"ר, 'ולית לינן אמרין'; ראה עוד להלן הערה 473); 'למה לית אינן (!) אמרין' (יבמות יא, א ויא ע"ד, 882 ש' 3).

463 ראה להלן ליד הערה 470.

הירושלמי כפשוטו, עמ' 442; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 92; רש"ס, פתיחה, ד"ה לינן אמרין⁴⁶⁴

'למה לינן אמרין' מציע קושיות ששיעורן, מדוע מקור מסוים לא אמר דברים אחרים או דברים נוספים, כפי מתבקש לכאורה מצד העניין, כגון:

1. [משנה: 'בית שניפחת וסיכך על גביו, אם יש בין הכותל לסיכך ארבע אמות, פסולה'.] הא פחות מיכן כשירה [...] ר' זעורה ר' יסה בשם כהנא, מפני שהיא נראית כדופן עקומה. אמ' ר' יונה לר' יוסי, ולמה לי נן אמרין משום שאין סכך פסול פוסל אלא בארבע אמות ('ולפי זה אפילו באמצע כשר')? (סוכה א, י [נב ע"ג], 641 ש' 16)

2. תני, יש בראייה מה שאין בחגיגה ובחגיגה מה שאין בראייה [...] ובשמחה מה שאין כן בשניה, שהשמחה נוהגת בין בדבר שהוא משלו בין בדבר שהוא משלאחרים [...] ר' יוסי בעי, ולמה לי נן אמרין כל שהוא חייב בראייה חייב בשמחה, ויש שהוא חייב בשמחה ואינו חייב בראייה? – נשים חייבות בשמחה ואינן חייבות בראייה (חגיגה א, ב [נו ע"ב], 777 ש' 44)

'למה לינן אמרין' מציע שני סוגי קושיות: (א) קושיות ששיעורן שהמקור שעליו מוסב המונח היה צריך לומר משהו השונה מן האמור בו, וכדרך כלל גם חולק עליו;⁴⁶⁵ (ב) קושיות ששיעורן שהמקור שעליו מוסב המונח היה צריך לומר משהו בנוסף לאמור שם.⁴⁶⁶

'למה לינן אמרין' יכול להיות מוסב על מקורות תנאיים או על מקורות אמוראיים.⁴⁶⁷ בדרך כלל⁴⁶⁸ הסגנון המצוי אצל המונח הוא: 'ר' פלוני שאל/בעי, למה לינן אמרין – [ניסוח אחר]. לעתים התלמוד מציע סימוכין אחרי המונח המצביעים על היתכנותה או נכונותה של האפשרות שהוצעה בלשון 'למה לינן אמרין'.⁴⁶⁹

במקומות אחדים מצאנו את הצורה 'למה לא אמר' במקום 'למה לינן אמרין'.⁴⁷⁰ לא מצאתי הבדלים בין שתי הצורות מצד משמעותן, ולא ברור מתי השתמשו בצורה זו ומתי בצורה האחרת. עם זאת, ראוי להעיר על שתי נקודות בקשר לצורה 'למה לא אמר': (1) לעתים היא מוסבת על

464 צורה זו ('אמרין') היא תניינית, וכנראה משקפת השפעת הבבלי.

465 כגון דוגמה 1 לעיל ומע"ש ה, א (נה ע"ד), 303 ש' 37.

466 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; פאה ג, ח (יז ע"ד), 93 ש' 11; ערלה ג, ו (סג ע"ב), 346 ש' 28; מגילה א, יא (עא ע"ג), 749 ש' 8; וראה כבר פירושו של ר' שמחה משפירא לסוגיית מגילה הנ"ל (מובא באור זרוע א, תקלט [עה רע"ד]): 'נראה דה"פ, ריב"ל שאל אמאי לא תני נמי במתני'; ההדגשה שלי).

467 דברי תנאים – ראה למשל דוגמה 2 לעיל; מגילה א, יא (עא ע"ג), 749 ש' 8; קידושין א, א (נח ע"ד), 1141 ש' 12. דברי אמוראים – ראה למשל פאה ג, ח (יז ע"ד), 93 ש' 11 וכלאים ו, ה (ל ע"ג), 165 ש' 24.

468 אולם במקום אחד מצאנו חריג; ראה כלאים ב, יא (כח ע"ב), 153 ש' 43–44: 'תני, חמשה דברים נאמרו בדלעת יוונית – [1] אין מסככין אותה על גבי זרעים [2] ומביאין [!] את הטומאה וחוצצת את הטומאה [3] ועוקצה טפח [4] ואוסרת כל שהוא [5] והנודר מן הדילועין אינו אסור אלא בדלעת יוונית בלבד. ר' יונה בעי, ולמה לית אנן אמרין מביאה את הטומאה וחוצצת את הטומאה [תרתין?]' (ולפי זה יהיו שש התייחסויות לדלעת יוונית, ולא חמש).

469 כגון פאה ג, ח (יז ע"ד), 93 ש' 11 ('ולמה לי נן אמר' מי שאין לו קרקע פטור מן הוידוי, דכת' [מן] <ואת> האדמה אשר נתת לנו'); מע"ש ה, א (נה ע"ד), 303 ש' 37, 44; נדרים א, ב (לז ע"א), 1021 ש' 48.

470 ראה למשל יומא א, ג (לט ע"א), 565 ש' 17; תעניות ב, טו (סו ע"ב), 718 ש' 44; שבועות א, ט (לג ע"ב), 1343 ש' 34; וראה בהערות הבאות.

פסוקים⁴⁷¹ ולא על מקורות תנאיים או אמוראיים; (2) במספר מקומות היא שואלת מדוע נוסחה פסיקה מסוימת כפי שנוסחה (כגון: 'הלכה כדברי האוסר'), ועל כך באה התשובה * 'אית תניי תני מחלף'⁴⁷² (עיין ערכו).

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

'למה לינן אמרין' מתחלף במקום אחד ב*'למה לינן פתרינ',⁴⁷³ אולם נראה שמונחים אלה אינם נרדפים, שכן 'למה לינן פתרינ' שואל מדוע לא פירשוהעמידו את המקור הנידון באופן מסוים, ואילו 'למה לינן אמרין' טווח משמעויות רחב יותר, כמוסבר לעיל. במקום אחר 'למה לינן אמרין' מתחלף ב'למה לא תנינן',⁴⁷⁴ ועל אף הקרבה בין מונחים אלה, ברור שאינם נרדפים, שהרי 'למה לא תנינן' מתייחס רק למקורות תנאיים, מה שאין כן אצל 'למה לינן אמרין'. ועוד, שספק אם חילוף מקורי לפנינו, כי אפשר שהגרסה 'למה לא תנינן', המצויה רק בעד נוסח עקיף, יסודה בפרפרזה.

למי נצרכה.⁴⁷⁵ מצוי.

ספרות - אלת"י ז, עמ' 86-87 (במפורז)⁴⁷⁶

'למי נצרכה' שואל אליבא דאיזה תנא יש חידוש במקור שעליו הוא מוסב,⁴⁷⁷ כגון:

1. תני, נתפלל ולא השמיע לאזנו יצא. למי נצרכה? לר' יוסי. היידין ר' יוסי? הדא דתנינן: 'הקורא את שמע ולא השמיע (את) [ל]אזנו יצא, ר' יוסי או' לא יצא' ('ואף על פי כן בתפילה יצא') (ברכות ב, ג [ד ע"ד], 17 ש' 25-26 ומקבילה)

471 ראה מגילה ג, ח (ער ע"ג), 767 ש' 32-33 ומקבילה; סנהדרין י, א (כח ע"א), 1317 ש' 20; ע"ז א, א (לט ע"ב), 1377 ש' 5.

472 ראה למשל כלאים ט, ג (לב ע"א), 173 ש' 28; תעניות א, ג (סד ע"א), 706 ש' 47; מ"ק ג, ז (פג ע"ב), 820 ש' 35 ומקבילה (וראה ההערה הבאה).

473 ראה פאה ז, ח (כ ע"ג), 109 ש' 23-24 לפי גרסת כ"ר ('למה לינן <אמרין>'; התיבה האחרונה חסרה בגוף כ"ל, ראה לעיל הערה 462). ברם במקבילה בפסחים ד, ט (לא ע"ב), 521 ש' 24 לפי כ"ל: 'למה לי נן פתרינ', אולם בקטע גניזה שם (גנזי שכטר, עמ' 442 ש' 8), 'למה לינן אמרין'; השווה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 442 (וקצת קשה לדחות את הגרסה 'למה לינן אמרין' כשיבוש או כגרסה תניינית, מכיוון שהיא מקוימת על ידי קטע גניזה). במקום אחד נשתבש 'למה לא אמר' ל'למה לא פתר'; ראה הוריות ג, ז (מח ע"ב), 1428 ש' 45 ('ולמה לא פתר לה'), אולם אל נכון במקבילה במ"ק ג, ז (פג ע"ב), 820 ש' 35 ('ולמה לא אמ').

474 ראה מגילה א, יא (עא ע"ג), 749 ש' 8 ('ולמה לי נן אמרין'); גרסה זו מקוימת גם באור זרוע א, תקלט (עה סע"ג), אולם בתוספות למנחות לג ע"א, ד"ה כתבה, מביא את הירושלמי: 'ובירושלמי [...] דפריך ולמה לא תנינן'.

475 מונח זה כמעט שאינו משתבש, כנראה מפני שהוא בעברית פשוטה, אולם בשני מקומות מצאנו שיבושים, שאמנם קלים לאבחון וגם לתיקון ('למה נצרכה' - כתובות ב, ד [כו ע"ג], 962 ש' 50; 'נצרכה' בלי 'למי' לפני כן - נדרים ה, א ולט ע"א, 1032 ש' 1).

476 וראה גם מה שרמז ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 542.

477 'למי נצרכה' דומה אפוא למונח 'לא נצרכה אלא לר' פלוני' בבבלי, אלא שצורה זו נדירה מאוד שם.

2. [משנה: 'התרומה ותרומת מעשר [...] מיצטרפין'.] למי נצרכה? לר' שמעון: אע"ג דר' שמעון אמ' אין שני [שמות] מצטרפין ('שאין ערלה וכלאי הכרם מצטרפים'), מודי שכולהן לשם ('לשון') תרומה מצטרפין (ערלה ב, א [סא ע"ד], 337 ש' 16).

'למי נצרכה' מוסב כרגיל על מקורות תנאיים,⁴⁷⁸ משניות (כבדוגמה 2) או ברייתות (כבדוגמה 1). במקום אחר⁴⁷⁹ באה קושיה לפני המונח ששיעורה, שדברי המקור התנאי הם בבחינת 'פשיטא', אולם בדרך כלל המונח מוסב ישירות על המקור התנאי, בלי שתקדם לו קושיה או דיון מסוג אחר.

ברגיל התלמוד עונה על שאלות 'למי נצרכה' בסגנון 'לר' פלוני'. אחר כך התלמוד עשוי לפרט את שיטתו של חכם זה באמצעות פרפרזה של עמדתו (כבדוגמה 2 לעיל⁴⁸⁰) או הבאת המקור הספרותי לדבריו (כבדוגמה 1 לעיל, 'דתנינן [...] ר' פלוני אומר'). ברם במקומות אחדים לא בא שום פירוט של שיטת החכם הנזכר.⁴⁸¹ כשמפורטת שיטת החכם בהמשך, יש שהתלמוד מסתפק בציון שיטה זו (כבדוגמה 1), אולם במקומות רבים התלמוד מסביר כיצד יש חידוש אליבא דהחכם הנזכר, בסגנונות כגון: 'שלא תאמר - [דין אחר, המסתבר לכאורה אליבא דחכם הנזכר] [...] - לפם כן צריך מימר',⁴⁸² או: 'אף על גב דר' פלוני אמר - [שיטה כללית מסוימת] - מודי הוא הכא - [שהדין שונה, כמפורש במקור שאליו מתייחס המונח]'.⁴⁸³

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

'למי נצרכה' אינו מתחלף בשום מונח אחר בירושלמי, ונראה שאיננו נרדף לשום מונח אחר. עם זאת, נראה שקיים דמיון מסוים בין מבנים בסגנון 'למי נצרכה? לר' פלוני' לביטוי *על [דרבנן]

478 בפאה ח, ה (כ ע"ד), 110 ש' 40 ומקבילה המונח מוסב על מימרה המיוחסת לר' ינאי. בשני מקומות המונח מתייחס למקורות אנונימיים שלא זוהו במפורש כמקורות תנאיים, אולם מסתבר שהם כאלה; ראה שבת ז, ג (י ע"ג), 412 ש' 45; שם ז, ד (י ע"ד), 413 ש' 16 ומקבילה.

479 ראה שבת ט, ז (יב ע"ב), 421 ש' 20 ('וקשיא, אילו הוציא והוציא בהעלם אחר, כלום הוא חייב אלא אחר? - למי נצרכה, לר' אליעזר').

480 השווה עוד למשל כתובות ד, ט (כט ע"א), 978 ש' 29 וכתובות ו, א (ל ע"ג), 986 ש' 22-23 ('אע"ג דלר' מאיר עבד יד העבד כיד רבי').

481 ראה למשל שבת ז, ג (י ע"ג), 412 ש' 45 ופסחים ו, ח (לג ע"ד), 534 ש' 50. (בר"ה ג, ו [נט ע"א], 675 ש' 42, לא פורטה שיטת החכם מיד אחרי אזכורו, כי אם בהמשך הדיון.) לא ברור מדוע לא פורטה שיטת החכם הנזכר במקומות הללו, מכיוון שבחלק מהם הדברים אינם ברורים כל צורכם (לסוגיית שבת הנ"ל ראה דברי ר' אליעזר לעיל ש' 42, ובסוגיית ר"ה ראה דברי ר' נתן להלן, ש' 46).

482 ראה פאה ח, ה (כ ע"ד), 110 ש' 40 ומקבילה, וכן שבת ט, ז (יב ע"ב), 421 ש' 20, אלא שהפירוש שם עדיין צריך עיון, ואפשר ש'שלא תאמר' מתקשר לאמור לפניו (ראה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 163, ועדיין צריך עיון).

483 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; דמאי ו, ג (כה ע"ב), 136 ש' 36; שבת טז, א (טו ע"ג), 437 ש' 5.

נצרכה⁴⁸⁴, הבא פעמים מעטות בתלמוד⁴⁸⁵ והמציין כנראה שהדברים 'נצרכים' לשיטת חכמים. אולם לאור נדירותו של מונח זה, קשה לקבוע מסמרות בנידון.⁴⁸⁶ כמו כן קיים דמיון מסוים בין 'למי נצרכה' למונחים 'ל' [...] נצרכה' ו'לכן צריכה' (בעיקר מבחינה צורנית-חיצונית). ברם מונחים אלה נבדלים מ'ל' [...] נצרכה' בכך, שהם מציינים מקרה שבו יש חידוש במקור הנידון, ולא שיטת חכם שלפיה יש חידוש כזה. לכאורה יש דמיון מסוים בין 'למי נצרכה' ו'דר' פלוני היא' (או 'אתיאי כר' פלוני וכדומה). ברם נראה כי מונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'למי נצרכה' מציין את שמו של החכם שלפיו יש חידוש במקור הנידון, אף על פי שתוכנו של מקור זה יהיה נכון גם אליבא דבר הפלוגתא שלו,⁴⁸⁷ ואילו 'דר' פלוני היא' ו'אתיאי כר' פלוני מציינים שדברי המקור הנידון נכונים רק אליבא דחכם הנזכר. אמנם, במקום אחד אפשר ש'למי נצרכה' מתחלף על ידי גיוון המינוח ב*'עוד היא דר' פלוני',⁴⁸⁸ מונח שקרוב מאוד מצד משמעותו ל'דר' פלוני היא'. ברם אפשר שגיוון סגנוני זה אינו מצביע על נרדפות המונחים, אלא נובע משיקולים סגנוניים,⁴⁸⁹ מה גם שפירושה המדויק של סוגיה זו עדיין צריך עיון,⁴⁹⁰ ולכן אי אפשר לקבוע מסמרות בנוגע ליחס בין שני המונחים.

- 484 במקום אחד מצויה צורה הרומה לכאורה למונח שלנו, 'לר' פלוני נצרכה'. צורה זו אינה מופיעה בשום מקום בכ"ל, אולם היא מצויה במובאות מחלה ד, י (ס ע"א), 329 ש' 7 אצל ראשונים אחרים (ראה רטנר, אהבת ציון וירושלים, עמ' 153-154). ואילו כ"ל, כ"ר וכ"ס גורסים 'אוף ר' יודה/יוסה מודה בה' (בשינויי כתיב קלים), במקום 'לר' יוסה נצרכה' שבראשונים. ייתכן מאוד, כמובן, שגרסת הראשונים הנ"ל אינה מקורית, וכי היא נובעת מהגהה; יחד עם זאת, מסופקני אם אפשר לדחות צורה זו על הסף כבלתי אפשרית.
- 485 ראה יבמות ח, ב (ט ע"ב), 868 ש' 41 (הפירוש עדיין צריך עיון); הוריות ב, ג (מו ע"ג), 1418 ש' 38-39; שם ה"ד (מו ע"ד), 1419 ש' 20-21. ראה גם קידושין ב, ט (סג ע"א), 1168 ש' 6-7, ושם נראה שצ"ל 'נצרכה' במקום 'צריכה'; ראה ערך 'צריכה', הערה 3.
- 486 עם זאת, בדור שיש הבדל מסוים בין שני המונחים, שכן 'למי נצרכה' מציע באמצעות שאלה ותשובה את זהותו של החכם שלפיו יש חידוש ('למי נצרכה? - לר' פלוני'), בעוד ש'על דרבנין נצרכה' מציע מידע זה באופן ישיר. ועוד, שבסוגיות הוריות הנ"ל מונח זה בא לדחות הצעה קודמת ('מה, כר' פלוני [...] אין כר' אלמוני [...] - על דעתיה דרבנין נצרכה').
- 487 אפשר שקיים חריג במקום אחד, שבת ז, ג (י ע"ג), 412 ש' 45 (כך בכל אופן הבינו המפרשים), אולם בהיעדר פירוט שיטת החכם שנזכר כאן (ראה לעיל הערה 481) קשה לקבוע מסמרות בנידון. גם בעירובין א, ה (יט ע"א), 456 ש' 33 נראה שהמונח מתפרש כמו 'דר' פלוני היא', ואמנם בהמשך הסוגיה אמורא אחר אומר על המשנה הנידונה שם ש'ר' יודה היא' (ראה ש' 35-36), במקום 'למי נצרכה' - לר' יודה' שבמשפט הקודם; ועדיין צריך עיון.
- 488 ראה ר"ה ג, ו (נט ע"א), 675 ש' 42: 'שופר שנסדק ודיבקו פסול. למי נצרכה, לר' נתן. דיבק שיברי שופרות פסול. עוד היא דר' נתן'.
- 489 וביתר דיוק: מכיוון ש'למי נצרכה' [...] למי נצרכה' עשוי להישמע מחוספס, השתמשו בפעם השנייה בסגנון אחר ('עוד היא [...]'), כדי למנוע צרימה.
- 490 ראה לפי שעה ליברמן, תוספתא כפשוטה, ה, עמ' 1041-1042, אולם דומה שגם הפירוש שהציע שם טעון עיון נוסף.

לפס כן צרך⁴⁹¹ **מימר** ('לפום כן צרך מימר';⁴⁹³ 'לפס כן צריך מימר';⁴⁹⁴ לפעמים בשיבושים קלים⁴⁹⁵) – 'לכן היה צריך לומר'. מונח צריכותא, מצוי.

ספרות – אלת"י ד, עמ' 729; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 184; ליברמן, תוספתא כפשוטה, ב, עמ' 526 הערה 74; מוסקוביץ, סוגיות מצוטטות, עמ' 37 הערה 29; מלמד, פרקי מבוא, עמ' 315; סוקולוף, מילון, עמ' 470

א. בדרך כלל 'לפס כן צרך מימר' מסביר מדוע קביעה שהוצעה לפני כן בסוגיה או במשנה נחוצה, בניגוד למה שאפשר היה לחשוב, על דרך 'קא משמע לן' בבבלי או 'תלמוד לומר' במדרשי הלכה (כשהמונח מציע פסוק), כגון:

1. [משנה: 'מי שהוציאוהו גוים [...] אין לו אלא ארבע אמות'.] {ו}דלכן מה נן אמרין ('פשיטא')? – ויעשה כמי שיצא ברשות ויהא לו אלפיים אמה לכל רוח, **לפום כן צרך**⁴⁹⁶ **מימר** אין לו אלא ארבע אמות (עירובין ד, א [כא ע"ד], 470 ש' 18–19).

2. [משנה: 'כל המעות הנימצאין הרי אילו חולין, אפילו דינרי זהב עם הכסף ועם המעות'.] שלא תאמ', הואיל ואין דרך בני אדם לעשות כן, יהא ('מעשר') שיני. **לפום כן צרך מימר** חולין (מעשר שני ד, ט [נה ע"ב], 301 ש' 39)

3. 'בשטר' – 'וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה ושילחה מביתו ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר', מקיש הוייתה ליציאתה [...] מה אם הכסף שאינו מוציא הרי הוא מכניס, שטר שהוא מוציא אינו דין שיכניס! לא, אם אמרת בכסף שהוא מוציא להקדיש [...] נשבר קל וחומר וחזרתה למקרא, **לפום כן צריך מימר**: 'וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה' [...] הקיש הוייתה ליציאתה, מה יציאתה בשטר אף הוייתה בשטר (קידושין א, א [נח ע"ב], 1137 ש' 30)

'לפס כן צרך מימר' בא בשני סוגי צריכותות: (א) אחרי שהתלמוד מעלה את האפשרות שקביעה מסוימת היא מובנת מאליה, הוא מסיק שאכן יש בה חידוש, ומציין זאת בלשון 'לפס כן צרך מימר'.⁴⁹⁷ במקרים כאלה המונח עשוי לבוא אחרי מונחים כמו 'דלכן מה אנן אמרין', ואזי הוא

491 ואכן כתיב זה מצוי הרבה בקטעי גניזה; ראה למשל שרידי הירושלמי, עמ' 54 ש' 4 (והשווה גם להלן שם 55 ש' 4), 72 ש' 12, 101 ש' 23. ראה גם סוקולוף, מילון, עמ' 437 (ערך 'פס'), ושם ציונים לספרות נוספת על צורה זו (לא בקשר למונח שלנו).

492 בשרידי הירושלמי, עמ' 259 ש' 20, תיבה זו מנוקדת צָרַךְ, וכן מסתבר לאור משניותה של הצורה 'צריך'; ראה להלן הערה 494.

493 ראה למשל ברכות ב, ג (ד ע"ד), 17 ש' 24; עירובין, א, א (יח ע"ב), 451 ש' 43; קידושין א, א (נח ע"ב), 1137 ש' 30 (=דוגמה 3 להלן); ולפעמים גם בקטעי גניזה, כגון קטע אפשטיין, עמ' 129 ש' 31 (=מחקרים, עמ' 271); שרידי הירושלמי, עמ' 130 ש' 28 ועמ' 138 ש' 11.

494 אולם צורה זו היא תניינית; ראה סוקולוף, מילון, עמ' 470 (ושם דוגמאות).

495 כגון 'למימר' במקום 'מימר' (כתובות א, ב וכה ע"ב), 956 ש' 20; וגדולה מזו בברכות ב, ג (ד ע"ד), 17 ש' 24, 'למימרא' (!); 'לפום כן צרך לומ' (דמאי ה, ט וכד ע"ד), 134 ש' 40–41, וראה גם נזיר ד, ד (נג ע"ב), 1110 ש' 5.

496 תיבה זו ליתא בגוף כ"ל, אך ישנה בקטע גניזה (שרידי הירושלמי, עמ' 101 ש' 23).

497 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; שביעית ד, ז (לה ע"ג), 192 ש' 24; יבמות י, א (י ע"ד), 876 ש' 14; וראה בהערה הבאה.

חוזר על הקביעה הנדונה בסגנון כמו: 'דלכן מה אנן אמרין [...] לפס כן צרך מימר - והקביעה הנדונה'.⁴⁹⁸ (ב) אחרי שהתלמוד מעלה את האפשרות שאלמלא קביעה מסוימת אפשר היה להגיע למסקנה הפוכה אך מוטעית,⁴⁹⁹ בא 'לפס כן צרך מימר' - ברגיל אחרי 'שלא תאמר' (מונח הדומה ל'מהו דתימא' בבבלי; עיין ערכו), המציע 'הוה אמינא' הנשללת על ידי 'לפס כן צרך מימר'. לכן, הסגנון הרגיל במקרים כאלה הוא: 'וקביעה' - שלא תאמר - [דעה המנוגדת לקביעה] - לפס כן צרך מימר - [הקביעה הנדונה].

הקביעות ש'לפס כן צרך מימר' מציע יכולות להיות דברי תנאים (לרוב, משניות),⁵⁰⁰ דברי אמוראים,⁵⁰¹ או פסוקים, בדרך כלל בלוויית דרשותיהם.⁵⁰² במקומות ספורים אפשר ש'לפס כן צרך מימר' איננו חוזר על קביעה הבאה לפני כן, אלא הדיון נחתם במונח זה⁵⁰³ (כמצוי במקומות אחדים אצל המונח המקביל בבבלי, 'קא משמע לך'). עם זאת, ייתכן שמקומות אלה משובשים, וכי הקביעה שהייתה צריכה להופיע אחרי המונח נשמטה בטעות או נשתכשה.

ב. לעתים נדירות 'לפס כן צרך מימר' מציע מסקנה העולה מן האמור לפני כן, ואזי הוא מתפרש במובן 'לפיכך'. קשה לראות הוראה זו כהוראה טרמינולוגית, שכן מובן זה נראה יותר כתרגום מילולי של הביטוי, כגון:⁵⁰⁴

4. מותר לחמו שלנזיר יירקב. אמ' ר' יוסי, ויאות, להקריבו בפני עצמו אין יכול, שאין לך לחם קרב לעצמו. להקריבו עם נזירות אחרת אין יכול, שאין לך נזירות באה בלא לחם. **לפום כן צריך מימר מותר לחמו שלנזיר יירקב** (שקלים ב, ה [מו ע"ד], 609 ש' 48 ומקבילה)

498 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; ברכות ב, ג (ד ע"ד), 17 ש' 24; דמאי ה, ט (כד ע"ד), 134 ש' 40-41.

499 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; יבמות ד, ד (ה ע"ד), 849 ש' 12; כתובות א, ב (כה ע"ב), 956 ש' 20.

500 ראה למשל דוגמאות 1, 2 לעיל; יבמות י, א (י ע"ד), 876 ש' 14.

501 ראה למשל ברכות ב, ג (ד ע"ד), 17 ש' 24; מעשרות א, ז (מט ע"ב), 268 ש' 14-15; עירובין א, א (יה ע"ב), 451 ש' 43.

502 ראה למשל דוגמה 3 לעיל; שביעית י, ב (לט ע"ג), 214 ש' 8-9, 15 (המונח מציע רק את הפסוק ולא דרשה עליו); ר"ה א, א (נו ע"ג), 662 ש' 22.

503 ראה שביעית ד, ז (לה ע"ג), 192 ש' 24, ופליקס, ירושלמי שביעית, א, עמ' 279-280 (בחלק הביאור), ובמיוחד דברי ליברמן שציין שם (תוספתא כפשוטה, ב, עמ' 526, הערה 74). הוא הדין לסנהדרין ז, ה (כד ע"ג), 1298 ש' 19-20 לפי כ"ל, אולם בקטע גניזה (שרידי הירושלמי, עמ' 259 ש' 10 [מקוטע קצת], וראה גם במהדורת האקדמיה על אתר), וכן במקבילה בשבת ז, ב (ט ע"ג), 406 ש' 16, כתוב 'לפום כן צרך מימר חייב על כל אחת ואחת'. וגם אם לא ניתן לקבל את הגרסה עם 'חייב על כל אחת ואחת' אחרי המונח (כדעת ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 132 - בין היתר, בהסתמך על גרסת סנהדרין, אך לפלא שלא ציין את גרסת קטע הגניזה שם, המקיימת את גרסת כ"ל בשבת!), מסתבר שאין כאן סטייה מן הסגנון הרווח אצל המונח, אלא אשגרה קלה (ראה למשל לעיל בסוגיית סנהדרין, עמ' 1297 ש' 50, 1298 ש' 8-9), וצ"ל רק 'חייב' או משהו דומה במקום 'חייב על כל אחת ואחת'.

504 ראה עוד שקלים י, י (מח ע"ג), 617 ש' 49 (בסגנון הדומה לדוגמה 4: 'יאות, להקריבו אין את יכול [...] לפרותו אין את יכול [...] לפום כן צרך מימר'); שקלים ז, ג (ג ע"ג), 629 ש' 11 (אף הוא בסגנון דומה, עיין שם; סוטה ט, כג ע"ד), 945 ש' 18. וראה גם שקלים ד, ה (מח ע"א), 615 ש' 42, לפי שרידי הירושלמי, עמ' 130 ש' 28 (בכ"ל 'לפיכך' במקום 'לפס כן צרך מימר'; 'לפי כך' גם בשרידי הירושלמי, עמ' 131 ש' 23).

במקרים כאלה המונח בא לפעמים בצורה 'לפום כן הוא אומר' 505 או 'לפיכך' 506 (לצורך הדיון כאן אני מתייחס לכל הצורות הללו כווריאציות של מונח אחד, ולא כמונחים נפרדים. 507)

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

כפי שצוין, 'לפם כן צרך מימר' המציע פסוקים והבא במסגרת דרשתם מתפרש כמו 'תלמוד לומר', ואמנם במקום אחד נראה ששני המונחים מתחלפים. 508
אפשר ש'לפם כן צרך מימר' מתפרש כמו הצורה הנדירה *לפם כן צרך מתני', 509 אלא שהצורה האחרונה משמשת רק להצעת מקורות תנאיים, בעוד ש'לפם כן צרך מימר' יכול להציע קביעות מסוגים אחרים. על כל פנים, לאור נדירותה של הצורה 'לפם כן צרך מתני', קשה לומר דברים ברורים יותר על היחס בין שני המונחים.

לצדדין - 'לצדדים'. מונח פרשני, מצוי.

ספרות - אלת"ז, עמ' 16-17; אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 637; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 181; הנשקה, איסטיס, עמ' 55; יפה עינים, שבת ס ע"א, ד"ה לצדדין; ליברמן, ירושלמי הוריות, עמ' 301 (=מחקרים, עמ' 254); ליברמן, על הירושלמי, עמ' 48; ליברמן, תוספתא כפשוטה, ו, עמ' 324; נאה, ביקורת, עמ' 599 הערה 166; רטנר, אהבת ציון וירושלים, מע"ש, עמ' 198

'לצדדין' מציין שהחלקים השונים של מקור תנאי מתייחסים למצבים שונים, אף על פי שאין רמז לכך בטקסט התנאי, על דרך 'לצדדין' בבבלי, כגון:

505 ראה סוטה ט, ד (כג ע"ד), 945 ש' 20-21 - לפנינו 'לפום כן צרך מימר', וכן עולה מן האותיות שנשתייירו בשרידי הירושלמי, עמ' 219 ש' 9, אולם בכ"ר, 'לפום כן הוא אומר'.
506 ראה לעיל בסוף הערה 504.

507 קשה לקבוע אם הצורות השונות מקוריות באותה מידה. אפשר שהלשון המקורי בסוגיות הללו היה 'לפם כן צרך מימר', ולשון זה הומר בביטויים האחרים מפני שאיננו מתפרש במובנו הרגיל. ועוד, שהלשונות שהחליפו את הביטוי אינם מונחים טכניים, ולכן אפשר שגרסנים או מעתיקים המירו את המינוח הטכני המקורי בביטויים 'יומיומיים' שהיו שגורים יותר בפיהם. עם זאת, אין להוציא מכלל אפשרות שדווקא הלשונות האחרים הם הגרסאות המקוריות בסוגיות אלו, אלא שהומרו, בטעות או במתכוון, ב'לפם כן צרך מימר' (אפשר למשל שלפנינו טעות בהעתקה, כגון 'לפיכך' < 'לפי כן' < 'לפ' כן' והשווה כתובות יג, ט (לו ע"ב), 1016 ש' 29: 'לפיכך [!] צריך מימר').

508 ראה לעיל דוגמה 3, והשווה לספרי דברים, רסח (מהדורת פינקלשטיין, עמ' 288), שם מנוסחים הדברים בסגנון 'תלמוד לומר' (וראה עוד מלמד, פרקי מבוא, עמ' 315).

509 ראה ב"מ א, ה (ח ע"א), 1216 ש' 32; סנהדרין ח, ה (כו ע"ב), 1308 ש' 35-36; ואולי גם ב"ב ה, א (טו ע"א), 1249 ש' 4-5 (אולם אפשר ש'מתני' כאן - כן צ"ל, ראה להלן - אינו מתפרש במובן 'לשונות', אלא במובן 'להתנות'; ראה ליברמן, ירושלמי נזיקין, עמ' 202, ועדיין צריך עיון). רבינוביץ (שערי תורת א"י, עמ' 526) הציע להגיה 'מימר' תחת 'מתני' בסוגיית סנהדרין, אולם דומה שאין צורך בכך, שכן הצורה עם 'מתני' מזדמנת גם במקומות אחרים. (בכל המקומות הללו נשתבש סוף המונח 'למתנית' או 'מתניתא', גם בכ"א ובקטע בולוניה ולסוגיית ב"מ הנ"ל; ראה מהדורת רונטל, עמ' 259 ש' 23, אולם ברור שצריכה לבוא כאן צורת מקור, ולכן צ"ל 'מתני' במקום 'מתניתא').

1. מתנית' פליגא על רב ('הסבור שזר שאכל תרומה אינו חייב מיתה'): 'התרומה והביכורים חייבין עליהן מיתה!' – פתר לה בכהנים ('שאוכלו בטומאת הגוף'). והא תנינן 'חומש' – וכי יש חומש בכהנים? פתר לה, לצדדין היא מתנית': רישא בכהנים וסיפא ביש'ראל' (ביכורים ב, א [סד ע"ד], 355 ש' 25)
2. והתנינן: 'קטנה שאמרה התקבל לי גיטי, אינו גט עד שיגיע גט לידה' ('משמע שדווקא קטנה, אבל נערה יכולה למנות שליח')! – פתר לה⁵¹⁰ ביתומה. והא תנינן: 'אם אמ' לו אביה, צא והתקבל לבתי גיטה [...] לא יחזיר!' – פתר לה, לצדדין היא מתניתה: רישא ביתומה וסיפא בשיש לה אב (גיטין ו, ב [מח ע"א], 1080 ש' 45 ומקבילה)

'לצדדין' בא בשני סגנונות עיקריים: (א) 'לצדדין היא מתניתא', כשהמונח מוסב על מקור תנאי; בחלק ממקומות אלה המונח בא בסגנון 'ר' פלוני פתר לה, לצדדין היא מתניתא';⁵¹¹ (ב) 'לצדדין אתאמרת'⁵¹² (במקום אחד שובש כ'לצדדין דת מר'⁵¹³), כשאינו מוסב על מקור תנאי.⁵¹⁴ לפעמים התלמוד מפרט אחרי המונח במה דן כל חלק של המקור, כבדוגמאות דלעיל⁵¹⁵ ('רישא ב...') סיפא ב...'), אבל לעתים המשפט המכיל את המונח מסתיים בו, ולא בא פירוט נוסף של הדברים.⁵¹⁶ נוסף על הוראתו הרווחת של המונח כמוסבר לעיל, נראה שיש לו שלוש הוראות נוספות (כל אחת מהן במקום אחד בלבד): (א) 'לצדדין' מציע לפרש את חלקיה השונים של משנה כבלתי תלויים זה בזה, בבחינת 'או – או', אף על פי שחלקי המשנה מחוברים בוי"ו החיבור;⁵¹⁷ (ב) שתי משניות הרחוקות זו מזו עוסקות במקרים שונים;⁵¹⁸ (ג) ההלכה היא 'לצדדין', שבמקרה מסוים חל דין מסוים, ואילו במקרה אחר – דין אחר.⁵¹⁹

- 510 כך מתבקש מצד הסגנון, וכן הוא במקבילה.
- 511 ראה למשל דוגמאות 1, 2 לעיל; עירובין ו, ג (כג ע"ב), 479 ש' 14.
- 512 ראה אלת"י א, עמ' 947–948.
- 513 ראה הוריות ג, ג (מז ע"ג), 1424 ש' 2 ('לצדדין דת[ן] מר כן'; והשווה ליברמן, ירושלמי הוריות, עמ' 301 = מחקרים, עמ' 254), אולם הפירוש עדיין צריך עיון.
- 514 במקום אחד 'לצדדין אתאמרת' מוסב על מימרה (מע"ש ד, ב [נד ע"ד], 298 ש' 46) ובמקום אחד על פסוק (ע"ז ד, ד [מד ע"א], 1403 ש' 28), ואילו הפירוש במקום השלישי, הוריות ג, ג (מז ע"ג), 1424 ש' 2, עדיין צריך עיון.
- 515 בסוגיה אחת התלמוד מציע פירוש חלקי מאוד של ה'לצדדין'; ראה יבמות ד, ד (ה ע"ד), 849 ש' 3 ומקבילה, ומה שפירש בו ליברמן, תוספתא כפשוטה, ו, עמ' 324–325.
- 516 כגון פאה ד, ו (יח ע"ג), 97 ש' 18; מע"ש ד, ב (נד ע"ד), 298 ש' 46; עירובין ו, ג (כג ע"ב), 479 ש' 14.
- 517 כך נראה לפרש בנדרים א, א (לו ע"ד), 1020 ש' 30 (מוסב על המשנה: 'כנדרי רשעים, נדר בנזיר בקרבן ובשבועה'): 'שמואל אמ', לצדדין היא מתניתא: או בנזיר או בקרבן או בשבועה. אמנם ליברמן (תוספתא כפשוטה, ו, עמ' 324, הערה 5) פירש את הדברים על פי הבבלי (נדרים ז ע"א; עיין שם), אולם אין כל רמז בירושלמי למובא בבבלי, ולכן נראה שהעיקר הוא כמו שכתבנו בפנים.
- 518 ראה תרומות ז, א (מד ע"ג), 240 ש' 46–47 ומקבילה – 'הכא (משנה מכות ג, א) את אמר לוקה והכא (משנה תרומות ז, א וכתובות ג, א) את אמר משלם! אמ' ר' יוחנן לצדדין היא מתני': אם התרו בו לוקה, אם לא התרו בו משלם'.
- 519 ראה תרומות ו, ד (מד ע"ב), 240 ש' 14 (מוסב על המשנה: 'גנב תרומת הקדש ואכלה, משלם שני חומשים וקרן'): 'לצדדין היא מתני', יש בו כזית ואין בו שוה פרוטה, משלם לקודש; יש בו שוה פרוטה ואין בו כזית, משלם לשבט'. ודוק: אין כל התייחסות במשנה שעליה מוסב המונח למי הגנב משלם, ונמצא ש'לצדדין היא

על פי רוב 'לצדדין' מציע תירוצים, אולם במקומות אחדים הוא מציע פרשנות 'לשמה'⁵²⁰ או ממלא תפקידים אחרים.⁵²¹

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

אין מונחים אחרים בירושלמי המתחלפים ב'לצדדין' או המתפרשים כמוהו.⁵²²

מתניתא' מתפרש כאן במובן 'לצדדין' היא ההלכה'.

520 ראה תרומות ו, ד (מד ע"ב), 240 ש' 14 (הובא לעיל הערה 518); יבמות ד, ד (ה ע"ד), 849 ש' 3 ומקבילה; נדרים א, א (לו ע"ד), 1020 ש' 30 (הובא לעיל הערה 517); והשווה הנשקה, איסטים, עמ' 55, הערה 56.

521 ראה ע"ז ד, ד (מד ע"א), 1403 ש' 28, שם המונח עונה על השאלה 'מניין ליתן את האמור של זה בזה'. ראה גם מע"ש ד, ב (נר ע"ד), 298 ש' 46, שם המונח מציע פשיטת בעיה.

522 אולם אם פירושנו לעיל (הערה 517) לנדרים א, א (לו ע"ד), 1020 ש' 30 הוא נכון, הרי שהמונח מתפרש במקרה זה (שממילא הוא חריג; עיין שם) כמו 'כיני מתניתא' (ל'כיני מתניתא' המתפרש כך ראה ר"ה ג, א [נח ע"ג], 673 ש' 13; נזיר א, ב [נא ע"ב], 1098 ש' 14; וקידושין א, א [נח ע"ב], 1137 ש' 1).

מ

מָאן¹ דאמר² [...] (ו)מאן דאמר [...] (מ'מן דמר [...] (ו)מן דמר³, 'מאן דמר [...] (ו)מאן דמר [...] (מ'מן דמר⁴) - 'מי שאמר [...] מי שאמר'. נפוץ.

ספרות - אלת"י א, עמ' 773-782; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 35; אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 75; בארי, תענית, עמ' 45 הערה 135; זוסמן, תורה שבעל פה, עמ' 260 הערה 14; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 105 הערה 13, 106 הערה 15; ממך, שרידי מילון, עמ' 364, 384 הערה 67; פרידמן, מקבילות, עמ' 334; שיירי קרבן, עירובין פ"ו ה"ב (לח ע"ב), ד"ה מאן דמר⁵

'מאן דאמר [...] מאן דאמר [...] מתייחס באופנים שונים ליחס בין עמדותיהם, האנונימיות בדרך כלל, של לפחות שני חכמים בעלי דעות שונות,⁶ על דרך 'מאן דאמר [...] מאן דאמר [...] בבבלי, כגון:

1. רימון שנטעו לשם רימון [...] אית תניי תני חייב ('בערלה'), אית תניי תני פטור. אמ' רב חסדא, מאן דאמ' חייב, במקום שרוב משמרין, מאן דאמ' פטור, במקום שאין הרוב משמרין (ערלה א, א [ס ע"ד], 331 ש' 33-34)

- 1 הניקוד הוא על פי חלה ג, ה (נט ע"ב), 324 ש' 5, לפי כ"ל.
- 2 או 'דאמ', כקיצור הרווח בכ"ל.
- 3 'מן' במקום 'מאן' רוח בקטעי הגניזה; ראה למשל שרידי הירושלמי, עמ' 14 ש' 5, 104 ש' 14; קטע לוינגר, עמ' רנ, ש' 23, 25-26, 29. כתיב זה מצוי גם בכ"א (כגון עמ' 15 ש' 9, 10 ועמ' 91 ש' 38-39), ואף בכ"ל (כגון ברכות א, ה [ג ע"א], 6 ש' 47-48, 49 ושם, ב, ב [ד ע"ד], 17 ש' 3), ואפילו בהגהת המגיה (כגון מגילה ד, ב [עז"א], 770 ש' 21, 23 ונזיר א, א [נא ע"ב], 1098 ש' 6-7). במקומות אחרים כתיב המונח אינו עקיב לאורך הביטוי, ולכן מצאנו צורות כגון 'מן דמר [...] מאן דמר' או להפך, כגון ברכות ו, ח (י ע"ד), 55 ש' 7-8 ושרידי הירושלמי, עמ' 60 ש' 24, 136 ש' 15. - לעתים בא 'מה' במקום 'מן/מאן', כגון חלה ב, ב (נח ע"ג), 319 ש' 8-9; שבת א, ג (ג ע"ב), 369 ש' 45; שרידי הירושלמי, עמ' 72 ש' 8 (וכן גם בכ"ל שם). לעתים נדירות ביותר המונח כתוב '(ו)מן דאמר' (ראה ערלה א, ד [סא ע"ב], 335 ש' 29, בהגהת המגיה, וקידושין א, א [נח ע"ג], 1138 ש' 38 - 'דאמר' בהגהת המגיה). אולם מכיוון שכתיב זה נדיר כל כך, ואינו אלא וריאציה של הכתיבים האחרים, לא ציינתיו בפנים.
- 4 כגון ברכות ג, ב (ו ע"ב), 27 ש' 10-11; עירובין א, א (יח ע"ג), 452 ש' 18; כתובות ד, ח (כח ע"ד), 976 ש' 38.
- 5 והשווה ליברמן, תוספתא כפשוטה, ג, עמ' 406, שהביא את דברי השיירי קרבן וכנראה הסכים להם (בנוגע לפירוש המונח).
- 6 לחריג אפשרי - 'מאן דאמר' המוסב על אפשרויות שונות שלא אומצו על ידי חכמים שונים - ראה להלן ליד הערה 30.

2. קערה שחקה קוף ('ביום טוב') מהו? [...] איתפלגון ר' זעורה ורב המנונא, חד אמ' אסור, וחורנה אמ' מותר. מאן דאמ' אסור, נעשה כמוקצה שיבש ('תאנים שגמרו להתייבש') ולא ידע בו. מאן דאמ' מותר, נעשה כטבל שתיקנו שוגג (ביצה א, ג [ס ע"ב], 684 ש' 14-15)
3. 'בן בתירה מתיר בסוס'. לא אמ' בן בתירה אלא בסוס זכר, שהורג בעליו במלחמה. ויש אומ' שרץ אחר הנקיבות, ויש אומ' שעומד ומשתין. מה ביניהון? סריס. מאן דמר שרץ אחר הנקיבות, אינו רץ. ומאן דמר עומד ומשתין, אף זה עומד ומשתין (ע"ז א, ו [מ ע"א], 1380 ש' 44-45 ומקבילה)
4. [משנה: 'סדר תעניות כיצד [...] נותנין אפר מקלה על גבי התיבה ובראש הנשיא'. ר' יודן ביר' מנשה ור' שמואל בר נחמן, חד אמ' כדי להזכיר זכותו שלאברהם, וחורנה אמ' כדי להזכיר זכותו שליחצחק. מאן דאמ' כדי להזכיר זכותו שלאברהם, בין עפר בין אפר, על שם 'ואנכי עפר ואפר'. מאן דאמ' כדי להזכיר זכותו שליחצחק, ובלבד אפר, רואין אפרו שליחצחק כאילו צבור על גבי המזבח (תעניות ב, א [סה ע"א], 711 ש' 26-27)
5. ר' אבא ורב הונא בשם רב, נעילה פוטרת שלערב [...] ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי, אין נעילה פוטרת שלערב [...] תפילת הערב מהו? רבן גמליאל או' חובה, ר' יהושע או' רשות. אמ' ר' חנינא, אתיין אילין פלגותא כאינן פלגותא: מאן דמר חובה, אין נעילה פוטרת שלערב, ומאן דמר רשות, נעילה פוטרת שלערב (ברכות ד, א [ז ע"ג], 35 ש' 35-36 ומקבילה)
- ל'מאן דאמר [...] מאן דאמר [...] הוראות אחדות. במקרים רבים המונח מיישב סתירות (מחלוקות) בין מקורות שונים (על פי רוב, מקורות תנאיים)⁷, כבדוגמה 1 לעיל - לרוב, על ידי העמדתם במקרים שונים⁸ או אליבא דחכמים שונים⁹.
- במקומות אחרים 'מאן דאמר [...] מאן דאמר [...] מציע מקורות, הסברים או פרשנות¹⁰ למקורות סותרים לכאורה, בלי לנסות ליישב את הסתירה או את המחלוקת ביניהם, כבדוגמה 2 לעיל. הסברים כאלה יכולים להתבסס על הסברה¹¹ או על פסוקים.¹² בחלק ממקרים אלה המונח מציע הסברים לקסיקליים לזוג מקורות - בדרך כלל, מקורות שהם וורסיות שונות של
- 7 ראה עוד להלן ליד הערה 25.
- 8 ראה למשל ברכות ו, א (י ע"ב), 50 ש' 45-47; שבת ג, א (ה ע"ג), 383 ש' 2-3; גיטין ד, ו (מו ע"א), 1070 ש' 4-5, 7-6.
- 9 ראה למשל כלאים ז, ד (לא ע"א), 167 ש' 11-12 ומקבילה; עירובין א, א (יח ע"ג), 452 ש' 18; סוטה ב, ב (יז ע"ד), 914 ש' 40-41.
- 10 ההבדל בין שלושה אלו אינו תמיד חד וברור, ולכן התייחסנו לכולם בחדא מחתא. - השימוש במונח בהוראה הנידונה כאן בא לידי ביטוי מפורש בשני מקומות, שבהם המונח בא בסגנון 'מאן דאמר טעמא דר' פלוני [...] מאן דאמר טעמא דר' אלמוני' (אחרי 'חד אמר טעמא דר' פלוני וחורנה אמר טעמא דר' אלמוני'); ראה ברכות א, א (ב ע"ד), 4 ש' 17-18 ושם ח, ח (יב ע"ג), 64 ש' 21-23.
- 11 ראה למשל עירובין א, ג (יט ע"א), 455 ש' 43-44; סוטה א, א (טז ע"ג), 906 ש' 17-18 ומקבילות; סנהדרין ב, ד (כ ע"ב), 1277 ש' 9-10.
- 12 ראה למשל חלה ד, ח (ס ע"א), 328 ש' 41-42; שבת ז, ב (י ע"ב), 410 ש' 48-49; סנהדרין א, ג (יט ע"ב), 1271 ש' 35-36 (וראה להלן הערה 34).

מקורות תנאיים דומים או שמשקפים גרסאות שונות של מקורות כאלו¹³ (וכמובן לא אחת קשה להבחין בין שני אלה).

במקומות אחרים 'מאן דאמר [...] מאן דאמר [...]' מפרט את עמדותיהם (או עמדותיהם המשווערות) של בעלי הדעות שנזכרו לפני כן בקשר למקרה שלא נחלקו אודותיו במפורש, כבדוגמאות 3, 4. 'מאן דאמר [...] מאן דאמר [...]' כזה יכול למלא תפקידים שונים, בעיקר הצעת הערות 'לשמך'¹⁴ הצעת הערות במסגרת פירוט קביעה קודמת העוסקת ביחס שבין הדעות הנידונות,¹⁵ הצעת פשיטת בעיות,¹⁶ ופירוט נפקותות בין דעות שונות אחרי לשונות כמו 'מה נפיק מן ביניהון'.¹⁷ כמו כן, יש שהמונח מקשר בין מחלוקות ומצביע על התאמה אפשרית ביניהן,¹⁸ כבדוגמה 5, או שהוא מברר את היחס בין המחלוקת הנידונה לעניינים אחרים.¹⁹ בדרך כלל 'מאן דאמר [...] מאן דאמר [...]' מציע קביעות, אולם לעתים הוא מציע בעיות²⁰ או

13 כגון ברכות ח, ז (יב ע"ג), 64 ש' 6-7 ומקבילות ('מאן דאמר' 'מאברין', מוסיפין לה אבר; מאן דאמר 'מעברין', כאשה עוברת); שבת ה, ב (ז ע"ב), 392 ש' 31-32 ('מאן דאמר' שוות [...] מאן דמר שחזות [...]'); סוטה ו, א (כ ע"ד), 931 ש' 17-18 ('מאן דמר מוצרות [...] ומאן דמר מחזרות [...]').
14 ראה למשל ערלה ג, א (סב ע"ד), 343 ש' 22-23; פסחים ד, ג (ל ע"ד), 518 ש' 14-15 ומקבילה; סנהדרין א, ג (יט ע"ב), 1271 ש' 37-38.

15 ראה מעשרות ב, א (מט ע"ג), 269 ש' 1-2: 'מדברי שניהן, אפילו חבר ששילח לחבר צריך לעשר [...] מאן דאמר' שלא נחשדו חברים לתרום שלא מן המוקף [...] צריך הוא לעשר, ומאן דאמר' מוטב שיתרמו שלא מן המוקף [...] צריך הוא לעשר; כאן המונח מסביר מדוע חל אותו דין לפי שתי הדעות. פסחים ב, ב (כט ע"א), 508 ש' 16-17 ('הכל מודין בגר שמת וביבזו יש' <ראל> את נכסיו - מאן דאמר' הערמה, מותר, ומאן דאמר' זכייה, (אסור) [מותר]; אף כאן המונח מסביר מדוע חל אותו דין לפי שתי הדעות [כהגהת המגילה]. ראה גם חלה ג, ז (נט ע"ג), 325 ש' 26-28 ('כל עמא מודיי שהוא מפריש; מה פליגין, לחוש להפרשה שנייה. מאן דאמר' טבל בטל ברוב [...] אינו חושש להפרשה שנייה), מאן דאמר' אין הטבל בטל ברוב [...] חושש להפרשה שנייה').

16 כגון ברכות ט, א (יב ע"ד), 65 ש' 11-12 ('מהו שיברך? מאן דאמר [...]'); מ"ק ג, ז (פג ע"ב), 821 ש' 8-9 ומקבילה ('מהו לקרוע [...] מאן דאמר [...]'); כתובות י, א (לג ע"ד), 1002 ש' 10-11 ('כתובה ופרנסת בנות מי קודם? - מאן דאמר [...]'). במקומות אחרים אפשר לפרש כך, אולם נראה שאין הכרח בכך, כגון ערלה ג, א (סב ע"ד), 344 ש' 30-31.

17 עיין ערך 'מה נפיק מן ביניהון', הערה 236.

18 כגון שקלים ח, א (נא ע"א), 631 ש' 41 ומקבילות ('מאן דאמר' טמא, כר' יהודה, ומאן דאמר' טהור, כר' יהושע בן בתירה); עירובין א, א (יח ע"ג), 452 ש' 18 (וראה פירושו אצל ליברמן, תוספתא כפשוטה, ג, עמ' 380-381); להלן הערה 35 (על הסגנון 'מאן דאמר [...] כמאן דאמר [...]').

19 הוראה זו רגילה בעיקר כשהמונח בא בסגנון 'מאן דאמר תמן [...] - [עמדתו המשווערת של החכם שדעתו נזכרה לעיל בקשר למקרה אחר]. ראה למשל עירובין ג, ד (כא ע"א), 467 ש' 27: 'מאן דמר תמן טהור אמר' [צ"ל 'אף?'] הכא מותר, מאן דמר תמן טמא אמר' [צ"ל 'אף?'] הכא אסור; כלאים ג, ד (כח ע"ד), 156 ש' 13; שביעית ג, ב (לד ע"ג), 187 ש' 11-12 ומקבילה. במקומות אחרים, 'מאן דאמר [...] מאן דאמר [...] דן ביחס שבין עמדותיהם של שני ה'מאן דאמר' עצמם, ברגיל בסגנון כמו 'מאן דאמר X, כל שכן Y; מאן דאמר Y, הא X לא'. ראה למשל שבת ג, ז (ו ע"ב), 387 ש' 30: 'מאן דמר מיוחד ('לאיסור בשבת הוא אסור'), כל שכן ייחדו, ומאן דמר ייחדו, הא מיוחד לא'; פאה ד, ו (יח ע"ב), 97 ש' 11-12 ומקבילה; פסחים ג, א (כט ע"ד), 512 ש' 39-40.

20 כגון שבת ב, ה (ה ע"א), 380 ש' 23-24 ('מאן דמר חייב שתיים, אחת משום מבעיר ואחת משום מבשל, ומאן דמר אחת - היי דא היא?'); יבמות ח, ב (ט ע"ב), 868 ש' 3-6 ('מאן דאמר' [...] יליף לה [...] מאן דאמר' [...] מנן ליה?'); הוריות א, ח (מו ע"ב), 1417 ש' 12-13, 15 ('מאן דמר חובת בית דין היא, בית דין מביאין; מאן דאמר'

קושיות²¹ אך ראוי לשים לב שבחלק ממקומות אלה המונח בא בסגנונות מיוחדים (כגון 'מאן דאמר תמן' [...]²²).

במקומות רבים 'מאן דאמר [...] מאן דאמר [...] מוסב על מסורות שהוצעו בלשון 'אית תניי תני / אנן תנינן [...] אית תניי תני' [...]²³. בחלק ממקומות אלה בא המונח 'הוון בעיי מימר' לפני 'מאן דאמר [...] מאן דאמר [...]²⁴, ויישוב הברייתות או הסברן כמוצע על ידי 'מאן דאמר [...] מאן דאמר' נדחה בהמשך, כמצוי במקומות אחרים אחרי קביעות שהוצעו בלשון 'הוון בעיי מימר'. נוסף על כך, יש ש'מאן דאמר [...] מאן דאמר' מוסב על מחלוקות אמוראים, ברגיל מחלוקות המוצעות בסגנון 'ר' פלוני ור' אלמוני²⁵ / תרין אמורין²⁶, חד אמר [...] וחרנה [או: חד] אמר [...].

חובת ציבור היא, מי מביא? [...] מי סומך?'. במקומות אחרים הדברים מסופקים, מכיוון שהמשפטים שמציע המונח אינם מכילים לשונות שאלה, כבדוגמאות שהובאו לעיל, אף על פי שמסתבר שגם אותם יש לפרש כך, כגון נזיר ז, ב (נו ע"ג), 1127 ש' 7-8 ('נפלים מהו שיהא להן רקב? מאן דמר דמן מטמא ברביעית יש להן רקב, ומאן דמר אין דמן מטמא ברביעית אין להן רקב - נישמענה מן הדא [...] ושם ט, א (נו ע"ג), 1132 ש' 11-12 ('ר' ירמיה בעי, מאן דאמר' תמן מעריך [...]). ושם ראוי להוסיף, שלפעמים קביעות 'מאן דאמר [...] מאן דאמר [...] נדחות בהמשך, אף על פי שאין שום סימן שהמונח מציע 'הוון אמינא' (כדוגמת השימוש ב'הוון בעיי מימר' לפני המונח; ראה להלן הערה 24), ואפשר שבמקומות אלה המונח אינו מציע קביעה שנדחת, אלא בעיה שבעקבותיה באה תגובה, אף על פי שפשיטא שאי אפשר לקבוע מסמרות בנידון; ראה למשל דמאי ד, ב (כג ע"ד), 129 ש' 2-3 ('מאן דאמר' [...] מאן דאמר' [...] - אפילו למאן דאמר' [...] וסוכה ד, ו (נד ע"ג), 651 ש' 35-36 ('מאן דאמר' [...] ומאן דאמר' [...] - לית יכול'). ראה גם כלאים ב, א (כז ע"ג), 149 ש' 16, אלא שכאן 'מאן דאמר [...] מאן דאמר [...] ודחייתו מיוחסים לחכמים שונים ('אמר' ר' מנא, [מאן] דאמר' שיש בה [...] מאן דאמר' שנפל לתוכה [...] אמר' ר' יוסי ביר' בון, בין כמאן דאמר' שיש בה בין כמאן דאמר' שנפל לתוכה [...]). ראה גם סוטה ב, ב (יו ע"ד), 914 ש' 34 לפי גוף כ"ל, שם אין 'הוון בעיי מימר' לפני המונח, ובהמשך הסוגיה ה'מאן דאמר [...] מאן דאמר' נדחה (אמנם חלק מן הדחייה מצוי בהגהת המגיה), אולם המגיה הוסיף 'הוון בעיי מימר' לפני 'מאן דאמר [...] מאן דאמר'. כלום אפשר אפוא שגרסת כ"ל היא הגרסה המקורית, ולפיה 'מאן דאמר [...] מאן דאמר' מציע בעיה (או הצעה טנטטיבית) שנדחת בהמשך, אלא שהמגיה, שלא הכיר הוראה זו של המונח, הוסיף 'הוון בעיי מימר' כדי להפוך את ה'מאן דאמר [...] מאן דאמר' ל'הוון אמינא' רגילה? (אך שמא באמת הגרסה עם 'הוון בעיי מימר' עיקרית, השווה כ"ל כאן ולהלן ש' 39-40) - בסוגיה אחת שני הצדדים במבנה 'מאן דאמר [...] מאן דאמר' מציעים בעיות, אולם ייתכן שכאן המונח מציע פרשנות באמצעות שאלה רטורית; ראה שביעית ד, ג (לה ע"ב), 191 ש' 3-4 ומקבילות: 'ר' חייא <ו> אימי, חד אמר' חרוש בה טבות [...] וחרנה אמר' אישר. מאן דאמר' חרוש בה טבות [...] מהו שואלין בשלומן? אישר. מאן דאמר' אישר, מהו שואלין בשלומן? (כשלום) <בשלום> יש' <ראל>, שלום עליכם'.

21 כגון שביעית ג, ב (לד ע"ג), 187 ש' 11-12 ומקבילה ('מאן דאמר' [...] הכא מאי [...] אית לך (ל) מימר?); סוכה ג, יג (נד ע"א), 648 ש' 31, 33 ומקבילה; מ"ק ג, ה (פב ע"ד), 816 ש' 42-43; סוטה ז, ה (כא ע"ד), 935 ש' 50-936 ש' 2. ראה גם להלן הערה 34 על הצורה 'מאן דאמר [...] ניחא'.

22 ראה עוד לעיל הערה 19.

23 ראה למשל ערלה ג, א (סב ע"ד), 343 ש' 22-23; עירובין ז, ד (כד ע"ג), 485 ש' 1-2; יבמות יב, א (יב ע"ב), 885 ש' 13-14, 29-20, 25-26, 30-32.

24 ראה למשל ברכות א, ה (ג ע"א), 6 ש' 47-49; עירובין ב, א (כ ע"א), 461 ש' 24-25; קידושין ב, ה (סב ע"ג), 1164 ש' 47-48.

25 ראה למשל ברכות ו, א (י ע"א), 50 ש' 15-16 (מחלוקת ר' חננא ור' מנא); פסחים ז, י (לה ע"ב), 543 ש' 26 (שתי דעות בשם ר' יוחנן); כתובות יג, ט (לו ע"ב), 1016 ש' 24-26 (מחלוקת רב נחמן בר יעקב ורב ששת).

26 ראה למשל כלאים ט, ב (לב ע"א), 173 ש' 10; ביכורים ג, ג (סה ע"ג), 359 ש' 45-46 ומקבילה; סוטה ה, ב (נה ע"ב), 654 ש' 32-34.

בדרך כלל 'מאן דאמר [...] מאן דאמר [...]' מוסב על דעות שזהות בעליהן אינה ידועה, וזאת בשלושה אופנים עיקריים: (א) כשדעות אלו נמסרו בצורה אנונימית²⁷ (בלשונות כמו 'אית תניי תני [...] אית תניי תני'); (ב) כשלא ידוע איזה מבעלי הפלוגתא, שזהותם אכן ידועה, מחזיק באיזו דעה ('ר' פלוני ור' אלמוני, חד אמר [...] וחורנה אמר [...] מאן דאמר [...] מאן דאמר [...]'); (ג) כשהמונח מוסב על מחלוקת שלא הובאה בסוגיה (ולפעמים גם לא במקום אחר בתלמוד), או שאחת הדעות החלוקות לא הובאה בסוגיה, ולכן לא ברור (לפחות מן הסוגיה המקומית) מי הם בעלי הדעות החלוקות.²⁸ שימוש זה במונח לציון דעות שזהות בעליהן אינה ידועה הוא טבעי, מכיוון שהמונח מתייחס לתוכן הדברים ('מאן דאמר - [עמדה מסוימת]) ולא לשמות הדוברים. עם זאת, במקומות אחדים 'מאן דאמר [...] מאן דאמר' מוסב על מחלוקת שבהן ברור מי מחזיק בכל דעה.²⁹ אפשר שהקביעות הרלוונטיות נוסחו בסגנון 'מאן דאמר [...] מאן דאמר [...]' במקרים אלה, במקום 'ר' פלוני אמר [...] ר' אלמוני אמר', כצפוי, מפני שהמונח היה מקובל כפי הלומדים, או כדי להקל על הלומדים, על ידי מיקוד תשומת לבם בעמדות בלי להצריכם לזכור מי אמר מה; ועדיין צריך עיון.

במקומות ספורים המונח אינו מוסב על חילוקי דעות המיוחסות לחכמים שונים, אלא על זוג אפשרויות שונות, ובכלל זה אפשרויות שהוצעו או שקיימות אליבא דאותו חכם.³⁰ בדרך כלל המונח מוסב על זוג מקורות, ולכן הלשון 'מאן דאמר' במונח בא פעמיים בזה אחר

27 וראה גם פסחים ד, ג (ל ע"ד), 518 ש' 14-15 ומקבילה ('מאן דאמר' מותר למכור [...] מאן דאמר' אסור למכור), שם המונח מתייחס לזוג מנהגים חלוקים (!) המוזכרים במשנה ('מקום שנהגו למכור [...] מקום שנהגו שלא למכור'), והשווה כיצא בזה בפסחים ד, ד (לא ע"א), 519 ש' 35-36.

28 ראה למשל מו"ק ג, ז (פג ע"ב), 821 ש' 8-9 ומקבילה ('מהו לקרוע על קללת הגוי? מאן דאמר' רב שקה גוי היה קורעין, ומאן דאמר' יהודי היה אין קורעין' - אך לא הובאה מחלוקת מפורשת בעניין זה בסוגייתנו או במקום אחר בש"ס המוכר לי); דמאי ד, ב (כג ע"ד), 129 ש' 2-3 ('יום טוב שהוא סמוך לשבת [...] שני ימים טובים שלגליות, מאן דאמר' קדושה אחת היא, אוכל 'על פי עם הארץ', מאן דאמר' שתי קדושות הן, אינו אוכל'; מחלוקת בעניין זה לא הובאה בסוגייתנו, אולם היא מצויה במקומות אחרים, כגון שביעית ט, א ו'לח ע"ד', 209 ש' 17-18 ומקבילות); נזיר ז, ב (נו ע"ג), 1127 ש' 7-8 (המונח רומז למחלוקת ר' עקיבא וחכמים במשנה, אהילות ב, ב, שלא הובאה בסוגייתנו).

29 כגון סוטה ז, ה (כא ע"ד), 935 ש' 50-936 ש' 2: 'תני, על אבני המלון נכתבו, דברי ר' יודה. ר' יוסי אר', על אבני המזבח נכתבו. מאן דמר על אבני המלון נכתבו [...] מאן דמר על אבני המזבח נכתבו [...]'; חלה ג, ז (נט ע"ג), 325 ש' 47-48; יבמות יד, א (יד ע"ב), 895 ש' 46-48.

30 כגון דמאי ד, ג (כד ע"א), 129 ש' 29-30 (מוסב על הברייתא לעיל ש' 21-22: 'תני, תרומת מעשר שלדמיי שחזרה למקומה מרמעת, שלא למקומה אינה מרמעת'): 'מאן דאמר' מרמעת ('כשחזרה למקומה'), שהיא מתרת את השיריים לאכילה, מאן דאמר' אינה מרמעת ('כשלא חזרה למקומה'), שאינה מתרת השיריים לאכילה; ע"ז ד, א (מג ע"ד), 1401 ש' 44 ('ר' בא בשם רב, זמנין דאת אמר [...] וזמנין דאת אמר' [...] מאן דאמר' [...] ומאן דמר').

זה.³¹ עם זאת, יש שהביטוי מוסב על יותר משתי דעות, ואז הלשון 'מאן דאמר' יכול לבוא שלוש או ארבע פעמים בזה אחר זה.³²

בדרך כלל 'מאן דאמר [...] מאן דאמר [...] בא בסגנון 'מאן דאמר - [דעה שנזכרה לפני כן] - [אוקימתא/הסבר/מקור]³³ וכדומה [...], אולם לפעמים הוא בא בסגנונות מורכבים יותר, כגון 'מאן דאמר - [דעה מסוימת] - יאות/ניחא, מאן דאמר - [דעה אחרת] - [קושיה או בעיה] (כשהמונח מציע קושיות או בעיות);³⁴ 'מאן דאמר [...] כמאן דאמר [...] מאן דאמר [...] כמאן דאמר [...];³⁵

לפעמים היקרות אחת של הלשון 'מאן דאמר' נשמטה בטעות, אולם מדובר בטעות ברורה ומוכחת. כך בשבת ח, א (יא ע"ב), 415 ש' 17 (היקרותו השנייה של המונח, החסרה לפנינו, מצויה במקבילות), וראה גם חלה ד, ה (נט ע"ד), 327 ש' 35 (בכ"ל 'מאן דאמר' נשמט פעמיים; היקרותו הראשונה של הביטוי הושלמה אל נכון על ידי המגיה, אבל לא היקרותו השנייה; ודוק, הגרסה הנכונה, עם 'מאן דאמר' פעמיים בזה אחר זה, מצויה בכ"ס ובאור זרוע א, רמח"ל ע"ב). ראה גם ב"ק ג, ה (ג ע"ד), 1195 ש' 2-1, שם נשמט לא רק 'מאן דאמר', אלא גם המשפט שהוא אמור להציע (כך גם בכ"א, אולם ברור שהיקרות נוספת של המונח מתבקשת מצד העניין; השווה הגהת רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 468), וכן ע"ז ג, ח (מג ע"ב), 1399 ש' 7 (אולם ה'מאן דאמר' החסר, יחד עם המשפט שהוא אמור להציע, נמצא אל נכון במקבילה, שבת ט, א (יא ע"ד), 418 ש' 43-44). לפעמים ההיקרות החסרה של הביטוי, יחד עם החלק מהמשפט שהוא אמור להציע, הושלמה על ידי המגיה, כגון פאה א, א (טו ע"א), 77 ש' 28-29; שביעית ה, ט (לו ע"א), 195 ש' 50 (ועיין שם בהמשך ובמקבילות); ערלה א, ד (סא ע"ב), 335 ש' 28-29; וראה עוד בהערה הבאה.

כגון חלה ד, ח (ס ע"א), 328 ש' 41-44; פסחים ו, א (לג ע"א), 529 ש' 34-36; מגילה ב, ג (עג ע"ב), 760 ש' 3-1, 4-6 (שלוש פעמים); ברכות ו, א (י ע"ב), 50 ש' 45-47 וקידושין ג, א (סג ע"ג), 1169 ש' 44-47 (ארבע פעמים). בשביעית ז, ו (לז ע"ג), 203 ש' 46, 'מאן דאמר' בא רק פעמיים (שתיהן בהגהת המגיה), אולם המונח מוסב על שלושה 'אית תניי תני' (ששניים מהם באים רק בהגהת המגיה), ומסתבר שהיקרות אחת של הביטוי, יחד עם חלק מהמשפט שהוא אמור להציע, נשמטה על ידי הדומות (עיין היטב שם בפנים). ראה גם ליברמן, תוספתא כפשוטה, ח, עמ' 871, ד"ה ברם, ששיער שבגרסה המקורית בגיטין ז, ד (מט ע"א), 1085 ש' 45-46 היו שלושה 'אית תניי תני', שעליהם בא 'מאן דאמר' שלוש פעמים (לפנינו 'אית תניי תני' בא פעמיים בכ"ל, ואילו 'מאן דאמר' בא פעם אחת בכ"ל ופעם אחת, יחד עם חלק מהמשפט שהוא מציע, בהגהת המגיה; וברור שהיקרות אחת של 'מאן דאמר' נשמטה מגוף כ"ל בטעות, ככל הנראה על ידי הדומות, עיין שם היטב).

ברבים מן המקרים שבהם מוצעים פסוקים או מקורות ספרותיים אחרים כתימוכין לדעה שלפני המונח, לא בא לשון הצעה נוסף אחריו, כדוגמת 'דכתיב'; השווה לוי, מבוא ופירוש, עמ' 174. (הצעתו לחוקק את התיבה 'דכתיב' מכ"ל במקום הנידון שם מקרימת על ידי כ"א, עמ' 22 ש' 50, וכן על ידי קטע הגניזה שציין.) עם זאת, פה ושם מצויים חריגים, כגון שבת ה, א (ז ע"ב), 391 ש' 43 ('מאן דמר ליברקס על שם "לובים וכושים במצדירי"); שם ה"ב, עמ' 392 ש' 31-32 ('מאן דאמר' שזות - מעתדן, כמ' דתימר, "שיח זונה ונצורת לב"; מאן דמר שחזות, כמ' דתימר, "אין משחזין את הסכין" - ויושם לב שכאן 'כמה דתימר' מציע גם פסוק וגם משנה כמקורות ל'מאן דאמר'); יומא ג, ד (מ ע"ג), 572 ש' 41 ('מאן דאמר' נכוסא מן הדא: "הביאו לו את התמיד" [משנה!]; אך דוק, בהמשך מוצע פסוק כמקור ל'מאן דאמר' השני ללא ללשון הצעה). במקום אחד המונח בא בסגנון 'מאן דאמר' [...] יליף לה מ[...] מאן דאמר' [...] יליף לה מ[...]; ראה כתובות יג, ט (לו ע"ב), 1016 ש' 24-26.

ראה למשל שבת ט, א (יא ע"ד), 418 ש' 32-33 ומקבילה ('מאן דאמר' [...] ניחא); סוטה ז, ה (כא ע"ד), 936 ש' 5-6 (כנ"ל); סנהדרין א, ג (יט ע"ב), 1271 ש' 39-40 ('מאן דמר' [...] יאות).

ראה למשל ברכות א, ה (ג ע"א), 6 ש' 47-49; פסחים ח, ג (לו ע"א), 547 ש' 40-41; יבמות יב, א (יב ע"ב), 885 ש' 13-14.

'מאן דאמר תמן [...] אוף הכא [...], מאן דאמר תמן [...] אוף הכא [...]'³⁶ לפעמים, כאשר המונח מיישב סתירה בין מקורות חלוקים לכאורה, הוא בא בסגנון: 'ולא פליגין, מאן דאמר [...] מאן דאמר [...]'³⁷.

'מאן דאמר [...] מאן דאמר [...] בא הן בפי הסתמא והן בפי אמוראים נקובי שם, במיוחד רב חסדא, הרגיל להשתמש בביטוי כדי ליישב שני 'אית תניי תני' הנראים כסותרים.³⁸

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

'מאן דאמר [...] מאן דאמר [...] אינו נרדף לשום מונח אחר בירושלמי³⁹ ואף אינו מתחלף בשום מונח אחר. עם זאת, יש דמיון לא מבוטל בינו לבין מונחים אחרים הדנים ביחס בין דעות שונות שזהות בעליהן ידועה, כגון 'על דעתיה דר' פלוני [...] על דעתיה דר' אלמוני' או 'ר' פלוני אמר [...] ר' אלמוני אמר [...]', כשמונחים אלה מציעים השלכותיהן של דעות שהובאו לפני כן (עיין ערכיהם). כיוצא בדבר, 'מאן דאמר [...] מאן דאמר' המציע השלכות של דעות שנזכרו לפני כן דומה ל'אין תימר [...] אין תימר' הממלא את אותו התפקיד. ברם, מונחים אלה נבדלים בכך ש'מאן דאמר [...] מאן דאמר [...] מתייחס בדרך כלל⁴⁰ לדעות – ולמעשה למקורות ספרותיים – שנזכרו לפני כן, אלא שלא ידוע מי עומד מאחוריהן, ואילו 'אין תימר [...] אין תימר' מתייחס בדרך כלל לאפשרויות שהועלו לפני כן במהלך המשא ומתן התלמודי.⁴¹

כאשר 'מאן דאמר [...] מאן דאמר [...] מציע פשיטת בעיה,⁴² הוא מתפרש כמו 'תפלוגתא' או 'ייבא כתפלוגתא', אלא ששני המונחים האחרונים באים כשזהותם של בעלי העמדות ידועה, מה שאין כן (בדרך כלל) אצל 'מאן דאמר [...] מאן דאמר'. כיוצא בדבר, כאשר 'מאן דאמר [...] מאן דאמר' מציע הסברים לדעות שונות, הוא מתפרש כמו 'מה טעמא דר' פלוני [...] מה טעמא דר' אלמוני'. אך שוב, המונח האחרון בא כשזהותם של בעלי הפלוגתא ידועה, מה שאין כן ברגיל אצל 'מאן דאמר [...] מאן דאמר'.

ראה גם: *מאן דאמר [...] מסייעא

- 36 ראה לעיל הערה 19.
- 37 ראה למשל ברכות ג, ב (ו ע"ב), 27 ש' 10-11 ומקבילה; עירובין ו, ד (כג ע"ג), 480 ש' 4; גיטין ד, ו (מו ע"א), 1070 ש' 4-5.
- 38 ראה דוגמאות אצל אפשטיין, לשרידי הירושלמי, עמ' 240, לש' 3-4 (=מחקרים, עמ' 282).
- 39 אך שמא יש להשוות מונח זה כשהוא מציע הסברים לדעות שונות שלפניו לסגנון 'ההן תנייא עבד [...] וההן תנייא עבד' (ראה סוכה ה, ו [נה ע"ג], 656 ש' 6).
- 40 אבל לא תמיד; ראה לעיל ליד הערה 29.
- 41 עיין ערך 'אין תימר', ליד הערה 164.
- 42 ראה לעיל הערה 16.

מאן תנא⁴³ ('מן תנא'⁴⁴) - 'מי שנה'. מונח לזיהוי מקורות, מצוי.

ספרות⁴⁵ - אלת"י ה, עמ' 344-345; אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 22; ליכרמן, תוספתא כפשוטה, ז, עמ' 507; מוסקוביץ, סברה תלמודית, עמ' 281 והערה 36; עסיס, תרגום, עמ' ט

'מאן תנא' שואל איזה תנא עומד מאחורי קביעה תנאית אנונימית, על דרך 'מאן תנא' בבבלי, כגון:

1. [משנה: 'תמיד [...] ערב פסחים נשחט בשבע ומחצה וקרב בשמונה ומחצה, בין בחול בין בשבת.'] **מאן תנא** 'בין בחול בין בשבת?' ר' ישמעאל, דתני, כסידרו בחול כך סידרו בשבת, דברי ר' ישמעאל. ר' עקיבה או', כסדרו בערב שבת כך סידרו בשבת (פסחים ה, א [לא ע"ד], 522 ש' 42)

2. [משנה: 'הכותב [...] בין משני סימיונות בכל לשון חייב. אמ' ר' יוסה, לא נתחייבו שתי אותות אלא משם רושם, שכך רושמים על קרשי המשכן לידע אי זה הוא בן זוגו.'] **מאן תנא** 'סימיונות?' ר' יוסי (שבת יב, ג [יג ע"ג], 428 ש' 1)

3. [משנה: 'לאחר שהודו, ר' אליעזר או', תירום ותישרף.'] מי {הורה} 'ההודה'⁴⁶ למי, בית שמי לבית הלל או בית הלל לבית שמי? [...] ר' אביי שמע לה מן הדא: 'המערה מכלי לכלי ונגע טבול יום בקילוח, יעלה באחד ומאה'. ואם תאמ' בית הלל יודו לבית שמי שלא תעלה, **מאן תנא** הכא 'תעלה', לא בית שמי, ל"א⁴⁷ בית הלל? (תרומות ה, ד [מג ע"ג], 236 ש' 50 ומקבילה)

'מאן תנא' יכול להיות מוסב על משניות או ברייתות.⁴⁸ בסוגיה אחת נראה שהמונח מתייחס לדברי אמורא.⁴⁹

הסגנון המקובל אצל המונח הוא: 'מאן תנא - [מובאה, ולעתים פרפרזה,⁵⁰ מן המקור התנאי שעליו מוסב המונח] - ר' פלוני'. במקרים מסוימים הסגנון הוא: 'מאן תנא [...] ר' פלוני, ברם כר'

43 בשרידי הירושלמי, עמ' 214 ש' 33 תיבה זו מנוקדת תְּנָה. - במקומות ספורים מצאנו צורה דומה, 'מאן (ד)לא תנא'; ראה אפשטיין, מי ששנה זו, עמ' 149 והערה 32 (=מחקרים, עמ' 60); הנ"ל, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 57, בעיקר הערה 4; עסיס, תרגום, עמ' ט, בעיקר הערה 40. אולם מכיוון שמדובר בצורה נדירה מאוד, לא הרחבנו את הדיבור עליה כאן.

44 ראה קטע לוינגר, עמ' רעא ש' 21-22; שרידי הירושלמי, עמ' 128 ש' 19; יבמות טו, ט (טו ע"ב), 901 ש' 1-2 (בד"ו, אולם גרסתו מקוימת בעיקרה גם על ידי קטע זוסמן, עמ' 106 ש' 18 'מן תנה').

45 כאן צוינו רק חיבורים המתייחסים לצורה 'מאן תנא'; לספרות על הצורה דומה 'מאן תניתה' ראה להלן הערה 61.

46 התיקון הוא על פי המקבילה.

47 התיקון הוא על פי כ"ר, כ"ס והר"ש, והשווה הגהת המגיה במקבילה.

48 משניות - ראה למשל ערלה ב, א (סא ע"ד), 337 ש' 18 וקידושין ב, ו (סב ע"ד), 1165 ש' 49. ברייתות - ראה למשל מע"ש ה, ז (נו ע"ג), 308 ש' 46 ונדרים יא, ח (מב ע"ד), 1051 ש' 24 ומקבילה.

49 ראה שקלים ו, א (מט ע"ד), 624 ש' 28, 45 ומקבילה (מוסב על מימרה של ר' יוחנן, ש' 27, ושל ר' שמעון בן לקיש, ש' 44).

50 כגון ברכות א, א (ב ע"ג), 2 ש' 19 ושביעית ח, ה (לח ע"א), 206 ש' 40 ומקבילה.

אלמוני – [הדין האמור לא יחול],⁵¹ או 'מאן תנא [...] דלא כר' פלוני'.⁵² במקומות ספורים המונח בא בסוף משא ומתן, ואז הסגנון המקובל הוא 'הוי מאן תנא [...]'.⁵³ לעתים⁵⁴ מובא מקור ספרותי לדברי החכם ששמו מופיע אחרי המונח⁵⁵ ('מאן תנא [...] ר' פלוני, דתני' וכדומה), או שמוצעת פרפרזה של שיטת חכם זה.⁵⁶ בסוגיה אחת שאלו 'הידין ר' פלוני' אחרי 'מאן תנא [...] ר' פלוני', ובתשובה לכך הוצעו שתי אפשרויות.⁵⁷ מידת הקרבה התוכנית-רעיונית בין דברי המקור שעליו מוסב המונח לדברי החכם הנזכר (ר' פלוני בדגם דלעיל) בהקשרם המקורי משתנה ממקום למקום. לעתים מדובר בקרבה גדולה, עד כדי זהות (כבדוגמה 1 לעיל), אולם במקומות אחרים מדובר בקרבה פחותה, העשויה לבוא לידי ביטוי באימוץ עמדה עקרונית דומה.⁵⁸ בדרך כלל נראה ש'מאן תנא' מציע זיהוי 'לשמר' של התנא העומד מאחורי המקור הנידון.⁵⁹ במקרים כאלה המונח רגיל להופיע בתחילת הדיון,⁶⁰ והתשובה לשאלת 'מאן תנא' עשויה לחתום חלק זה של הדיון.

- 51 כגון מע"ש א, א (נב ע"ב), 285 ש' 4-5; פסחים ב, א (כח ע"ג), 504 ש' 42; נזיר ט, ב (נז ע"ג), 1133 ש' 5.
- 52 ראה תרומות א, א (מ ע"ב), 218 ש' 28; מגילה א, יג (עב ע"ג), 756 ש' 3; קידושין ב, ו (סב ע"ד), 1165 ש' 49; ונראה שכן יש לגרוס בכלאים ד, ד (כט ע"ב), 159 ש' 9 ומקבילות (כהגהת רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 49). ראה גם יבמות טו, ט (טו ע"ב), 901 ש' 1-2: 'מן תנא [...] רבי טרפון, דלא כרבי עקיבא' (אך דוק, כל הקטע מצוי בד"ו, והפירוש עדיין צריך עיון). ראה גם סוטה ב, ה (יח ע"ב), 917 ש' 21-22 ('מה' צ"ל: מאן תנא הדא מתניתא, לא רבנן ולא ר' עקיבה'), אלא שהפירוש עדיין צריך עיון.
- 53 ראה שביעית ב, א (לג ע"ג), 182 ש' 10; שביעית ח, ה (לח ע"א), 206 ש' 36; מעשרות ג, א (נ ע"ג), 273 ש' 15; שבת ג, ז (ו ע"ג), 388 ש' 26; שקלים ד, א (מח ע"א), 614 ש' 28 ('הוי' נמחק על ידי המגיה, אך נמצא גם בשירידי הירושלמי, 128 ש' 19).
- 54 אבל לא תמיד; דאה למשל ברכות א, א (ב ע"ג), 2 ש' 19; פסחים ב, א (כח ע"ג), 504 ש' 42; כתובות ד, א (כח ע"ב), 972 ש' 28. בחלק ממקרים אלה נראה שהתלמוד לא ציין מקור לשיטת התנא מפני שדבריו נמצאים בקרבת מקום (לפעמים, במשנה המקומית); ראה למשל דוגמה 2 לעיל וערלה א, ו (סא ע"ב), 336 ש' 28.
- 55 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; שבועות ח, ה (לח ע"ב), 206 ש' 40 ומקבילה; שבת יח, א (טז ע"ג), 443 ש' 5-4.
- 56 כגון ערלה ב, א (סא ע"ד), 337 ש' 18: 'מ'()אן תנא תרומת מעשר שלדמאי? ר' מאיר, דר' מאיר מחמיר בדבריהן כדברי תורה; נדרים יא, ח (מב ע"ד), 1051 ש' 24 ומקבילה; ואפשר שהוא הדין למקומות שבהם כתוב 'מאן תנא, ר' פלוני, דאמר ר' פלוני', שכן 'דאמר' עשוי להציע פרפרזה ולא ציטוט מילולי, אף על פי שלעתים קרובות קשה להכריע בעניין זה, ראה למשל סוטה ב, ה (יח ע"ב), 917 ש' 4, והשווה למשנה, יבמות ד, יג, ותוספתא, יבמות יא, ו (מהדורת ליברמן, עמ' 36) ומקבילות, וראה פרידמן, האשה רבה, עמ' 388-390; ועדיין צריך עיון.
- 57 ראה עירובין ג, ה (כא ע"ב), 467 ש' 47 ומקבילה.
- 58 ראה לעיל הערה 56, ועיין היטב בדוגמה המעניינת בפסחים ז, ו (לד ע"ג), 538 ש' 40.
- 59 עם זאת, נראה שבמקומות ספורים שאלת 'מאן תנא' והתשובה עליה ממלאות תפקידים אחרים במשא ומתן התלמודי, כגון הוכחת טיעון מסוים; דאה למשל דוגמה 3 לעיל ועירובין י, א (כו ע"א), 492 ש' 31 (כנראה; הפירוש המדויק עדיין צריך עיון).
- 60 או בסוף דיון, כשהוא בא בצורה 'הוי מאן תנא'; ראה לעיל הערה 53.

במקומות אחדים מצאנו את הצורה 'מאן תניתה'⁶¹ או 'מן תנתה'⁶² כלומר 'מי שנאה', במקום 'מאן תנא' הרווח יותר. נראה שאין הבדל בין הצורות הללו מצד משמעותן, אולם יש הבדל סגנוני ביניהן: אחרי 'מאן תנא' מוצעת הפסקה מן המקור התנאי שעליה מוסב המונח, ואילו אחרי 'מאן תניתה' אין פסקה כזו,⁶³ שהרי אין צורך בה (מכיוון שפירוש המונח הוא 'מי שנאה'), ולכן הסגנון המקובל אצל המונח האחרון הוא: 'מאן תניתה - ר' פלוני'.⁶⁴

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקומות ספורים נראה ש'מאן תניתה' [- ר' פלוני] מתחלף ב'מתניתא דר' פלוני',⁶⁵ ואפשר שגם 'מאן תנא [...] ר' פלוני' מתחלף ב'מתניתא דר' פלוני'.⁶⁶ ואמנם, קיימת קרבה גדולה בין מונחים אלה מצד משמעותם, אף על פי שהם שונים מבחינה סגנונית, שכן 'מאן תנא' ו'מאן תניתה' מציעים את זיהוי התנא הרלוונטי בדרך שאלה ותשובה,⁶⁷ בעוד ש'מתניתא דר' פלוני' מציג זיהוי זה באופן ישיר, באמצעות קביעה.

כמו כן, 'מאן תנא [...] ר' פלוני' דומה ל'דר' פלוני' היא.⁶⁸ לא מצאתי הבדלים בין מונחים

61 בקונקורדנציה הובאו שתי הצורות, 'מאן תנא' ו'מאן תניתה', יחד באותו ערך. - מספר מחברים העירו בקצרה על הצורה 'מאן תניתה'; ראה אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 22; ליברמן, 'ירושלמי נזיקין, עמ' 198, הערה 13; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 103, הערה 13; רוזנטל, לשונות סופרים, עמ' 313; הנ"ל, רב בן-אחי ר' חיה, עמ' 307, בהערה.

62 ראה למשל שרידי הירושלמי, עמ' 114 ש' 20; כי"א, עמ' 27 ש' 53; שם עמ' 55 ש' 3; קטע בולוניה, מהדורת רוזנטל, עמ' 255 ש' 8; וראה מה שהעירו על כתיב זה ליברמן ורוזנטל שצוינו בהערה הקודמת. - במקום אחד המונח כתוב 'מאן תניתה', כנראה בשיבוש; ראה יומא ח, ו (מה ע"ב), 600 ש' 20, אולם במקבילה בשבועות א, ט (לג ע"ב), 1344 ש' 2, 'מאן תניתה'.

63 דוגמה מעניינת לכך מצויה במעשרות ג, א (נ ע"ג), 273 ש' 13, 15, שם נראה ששני הביטויים מתחלפים על ידי גיוון המינוח, אבל כל ביטוי בא בסגנון שונה (אך דוק, פשרה המדויק של סוגיה זו עדיין צריך עיון קצת, ואין כאן מקומו להאריך): 'מתנית' דר', דתני [...] מאן תניתה? ר', דתני [...] הוי מאן תנא המעביר תאינים בחצירו לקצות [...] ר'.

64 במקום אחד לא נשתמרה הבחנה סגנונית זו, אולם מסתבר שמקום זה משובש. ראה שבועות ז, ד (לז ע"ד), 1367 ש' 24 ('מאן תניתה מפריחי יונים - ר' ליעזר'), אולם במקבילות כתוב 'מאן תנא' במקום 'מאן תניתה', ומסתבר ש'מאן תניתה' הוא שיבוש (ואפשר שמקורו באשגרה מלהלן ש' 30, שם נראה שהצורה 'מאן תניתה' מתאימה; עיין שם היטב).

65 ראה ב"ר צא, ג (מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 1118, 'ומן תניה'; בכי"ו 'מן תנתה'), לעומת המקבילה בברכות ז, ב (יא ע"ב), 57 ש' 38 ומקבילה ('מתניתה כרבן וצ"ל 'דרבן' שמעון בן גמליאל'). ראה גם מעשרות ג, א (נ ע"ב), 273 ש' 10 ('מתנית' דר') לעומת שם ע"ג, ש' 13 ('מאן תניתה ר'), אלא שהיחס בין שני המונחים עדיין צריך עיון, מכיוון שפירוש הסוגיה עדיין צריך עיון; ראה עוד לעיל הערה 61.

66 ראה מע"ש ד, ז (נה ע"א), 301 ש' 1-2 ('מתנית' דר') לעומת המקבילה בגיטין ו, א (מז ע"ד), 1079 ש' 43 ('מה תני', אך נראה שצ"ל 'מאן תנא').

67 ועוד, שאצל 'מאן תנא' באה אחרי המונח מובאה או פרפרזה של המקור שעליו מוסב הביטוי, מה שאין כן אצל 'מתניתא דר' פלוני'.

68 ראה למשל עירובין ו, ח (כג ע"ד), 481 ש' 41 ('מתניתא דר' פלוני') לעומת לעיל שם, ש' 39 ('דר' פלוני היא'); ביצה א, ה (ס ע"ג), 684 ש' 41 ('מתנית' דר'), לעומת להלן שם, ש' 44-45 ('דר' היא'); אך יושם לב שבמקבילה במע"ש ד, ט (נה ע"ב), 302 ש' 1 ואילך, חסר החלק המקביל לש' 41 שבסוגיית ביצה).

אלה (או מונחים אחרים לזיהוי מקורות) מצד טיב זיהוי המקורות שהם מציעים, אולם לעתים הם נבדלים מצד דרך שימושם, שכן 'דר' פלוני היא רגיל להציע תירוצים לקושיות, מה שאין כן אצל 'מאן תנא'

גם המונח 'כר' פלוני, כשהוא מציע זיהוי מקורות, עשוי להתפרש כמו 'מאן תנא [...] ר' פלוני', אולם ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'לכר' פלוני תפקידים שאינם קיימים אצל 'מאן תנא', כגון הצעת בעיות אליבא דר' פלוני (עיין ערך 'כר' פלוני' בהרחבה).

מונח אחר הדומה ל'מאן תנא', שבדומה לו מציע זיהוי מקורות באמצעות שאלה ותשובה, הוא הביטוי הנדיר *הדא מתניתא מהי'. ברם מונח זה אינו נרדף ל'מאן תנא', שהרי אחרי 'הדא מתניתא מהי' רגילות לבוא שתי תשובות המיוחסות לחכמים שונים (בניגוד למקובל אצל 'מאן תנא'), שלפי אחת מהן המקור הנידון נאמר רק אליבא דתנא מסוים, ולפי השנייה מקור זה הוא כדברי הכול.⁶⁹

מדמי (בלשון רבים 'מדמי'/'מדמיין'⁷⁰) – 'מדמה/מדמים'. מצוי.

ספרות – אלת"י ב, עמ' 908

'מדמי' מציין שחכם מסוים מדמה את הדין⁷¹ במקרה אחד לדין החל במקרה אחר, כגון:

1. [משנה: 'הנוטל חלה מן הקב, רבי עקיבא אומר חלה, וחכמים אומרים אינה חלה'.]
ר' עקיבה מדמי לה לפירות שלא נגמרו מלאכתן – עבר והפריש מהן תרומה, הרי זו תרומה. ורבנין מדמין לה לתבואה שלא הביאה שליש – עבר והפריש ממנה חלה, אינה חלה. חזרו לומר, אינן דומין לא לפירות שלא נגמרה מלאכתן ולא לתבואה שלא הביאה שליש, אלא ר' עקיבה מדמי לה לומר 'לאומר' הרי זו תרומה על הפירות האילו לכשיתלשו ונתלשו, ורבנין מדמין לה לומר 'לאומר' הרי זו תרומה על הפירות האילו לכשיתלשו (חלה ד, ה [נט ע"ד], 327 ש' 24, 25, 28, 29)

2. שנים אומ' נתקדשה ושנים אומ' לא נתקדשה, ר' יונה מדמי לה לחלבין – אילו שנים אומ' פל'וניא אכל חלב ושנים אומ' לא אכל חלב, שמא אינו מביא אשם תלוי מספק? והכא, יתן גט מספק (יבמות י, ד [יא ע"א], 877 ש' 35 ומקבילה)
3. אמ' ר' יהושע, הואיל ואין הגשם' סימן ברכה בחג, למה הוא מזכיר? אמ' לו ר' אליעזר, אף הוא אינו או' אלא משיב הרוח ומוריד הגשם בעונתו – בעונתן הן חביבין כתחיית המתים. אמ' ר' יוסה, ותמיה אנא היך רבנן ('ר' אליעזר') מדמי

69 מונח אחר שאולי מתפרש כמו 'מאן תנא' הוא הביטוי היחידאי 'מה [כ"ר]: 'מן' = 'מאן' תנא הדא מתניתא (סוטה ב, ה ו'ח ע"ב, 917 ש' 21-22). אולם מכיוון שפֿשרו המדויק של מונח זה אינו מחוור כל צורכו, אי אפשר לקבוע מה היחס בינו ל'מאן תנא' (ועל כל פנים, ראוי לציין שההמשך – לכאורה, התשובה לשאלה המוצעת על ידי המונח – 'לא רבנן ולא ר' עקיבה', הוא קביעה שלילית, דבר שאינו מקובל אחרי 'מאן תנא'). גם 'הדא היא ד(אמר) ר' פלוני' עשוי להתפרש כמו 'מאן תנא? דר' פלוני היא', אולם הוראה זו של 'הדא היא ד(אמר) ר' פלוני' נדירה מאוד; עיין ערך 'הדא היא דאמר ר' פלוני', הערה 185.

70 ראה אלת"י ב, עמ' 908, ערך 'מדמי' (וכו').

71 במקום אחד 'מדמי' בא בהקשר אגדי; ראה סוכה א, ה (נב ע"ב), 639 ש' 48, 49 (ראה להלן הערה 78).

ירידת גשמים לתחיית המתים, ולא דמייא! בעי בר נשא ייחון מיתייא כל אימת,
לא בעי בר נשא ייחות מיטרא כל אימת (תעניות א, א [סג ע"ד], 704 ש' 41)

'מדמי' בא בשלוש הוראות עיקריות:

1. לפעמים 'מדמי' מסביר פסיקת חכם מסוים על סמך אנלוגיה-ילפוטא מדין אחר, כבדוגמה 1 לעיל.⁷² במקרים כאלה, יסודו ההלכתי של המקור המוסבר אינו מפורש במקור זה, והסגנון המקובל הוא: 'והדין שמנסים להסביר' - ר' פלוני מדמי לה ל-X⁷³ - [פירוט הדמיון].
2. במקומות אחרים 'מדמי' לה' מברר את הדין החל במקרה שדינו אינו ידוע על סמך אנלוגיה למקרה שדינו ידוע, כבדוגמה 2 לעיל.⁷⁴ אף כאן, המונח בא בסגנון 'ר' פלוני מדמי לה ל[...].
3. במקומות אחרים 'מדמי' [...] בא במסגרת הפנייה לילפוטא שבאה לפני כן בסוגיה. במקרים כאלה המונח עשוי לבוא בסגנון 'מדמי' לה', בלי פירוט נוסף,⁷⁵ או במסגרת קושיות בסגנון 'תמה אנא היך ר' פלוני מדמי [...]'⁷⁶ ו'עד דאת מדמי לה' וכדומה.⁷⁷

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

'מדמי' אינו מתחלף במונחים אחרים בירושלמי.

לכאורה יש דמיון מסוים בין 'מדמי' ל-'יליף' (יל"ף), שכן שני המונחים מצביעים על ילפותות שיסודן באנלוגיה. עם זאת, מונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'יליף' מצביע בדרך כלל על אנלוגיה להלכה או לעניין שיסודו במקרא (כפי שהבינוהו חז"ל), ואילו רוב האנלוגיות שמציע 'מדמי'

72 ראה גם פאה א, ה (טז ע"ג), 87 ש' 23.

73 במקומות ספורים מצאנו את הסגנון 'מדמי לה כ-X' (או, בשיבוש גרפי קל, 'ב-X'); ראה סוכה א, ה (נב ע"ב), 639 ש' 48, 49.

74 נראה שכך יש לפרש גם בשבת א, א (ב ע"ב), 363 ש' 32, 33 (ראה עסיס, הגהות ופירושים בירושלמי שבת, עמ' א-ג) ובהוריות ג, ג (מז ע"ב), 1422 ש' 45, 1423 ש' 1 (ולא כאן המקום להאריך בפירושה של סוגיה מורכבת זו).

75 ראה שביעית ט, א (לח ע"ד), 209 ש' 23 ומקבילות ('מן מה דאנן חמיי רבנין מדמיי לה, הדא אמרה היא הדא היא הדא', אולם פירושו המדויק של הדמיון כאן נתון במחלוקת ועדיין צריך עיון; ראה הסיכום אצל פרנצוס, ירושלמי ביצה, עמ' 74, הערה 68).

76 ראה דוגמה 3 לעיל ויומא ב, א (לט ע"ג), 567 ש' 36 (ויושם לב שה'דמיון' כאן אינו אנלוגיה ספציפית שצוינה בצורה מפורשת, אלא הכוונה לכל הניסיונות הקודמים להסיק דינים בקשר לתרומת המזבח מדיני קמיצה; ראה למשל לעיל, ש' 13-14, 18-19).

77 ראה בשבת א, א (ב ע"א), 363 ש' 39 (ומקבילה, אלא שהמונח בא שם כנראה באשגרה משבת) וכתובות א, י (כה ע"ד), 960 ש' 23.

אינן כאלה.⁷⁸ כמו כן, 'מדמי' דומה מאוד לביטוי 'למה זה/הוא/הדבר דומה', המצוי כבר בספרות התנאים, ואפשר שבמקום אחד 'מדמי' בא במקום הביטוי הנ"ל על ידי עיבוד המינוח.⁷⁹

מה (לפעמים נשתבש כ'מהו'⁸⁰) - 'האם'. מונח להצעת שאלות, מצוי.

ספרות - אלת"י ה, עמ' 357-358; אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 374 הערה 5; לויאס, דקדוק, עמ' 204-205; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 103 הערה 13; נאה, ביקורת, עמ' 596; סוקולוף, מילון, עמ' 293; פרנקל, מבוא הירושלמי, יא ע"ב-יב ע"א; ר"ש, פירוש למשנה, פאה ו, ט, ד"ה ירושלמי

'מה' מתפרש כמו 'וכי, האם', והוא מציע בעיות ותמיהות מסוגים שונים, כגון:

1. [משנה: 'הנותן לחמותו מעשר את שהוא נותן לה ואת שהוא נוטל ממנה, מפני שהיא חשודה לחלף'.] מה, חמותו מן האירוסין או מן הנישואין? נישמענה מן הדא [...] (דמאי ג, ו [כג ע"ד], 128 ש' 27)
2. נמנו באושא שיהא אדם מפריש חומש מנכסיו למצות ('לצדקה') [...] ר' גמליאל בר איניאי בעא קומי ר' מנא, מה, חומש בכל שנה ושנה? לחמש שנים הוא מפסיד כולא! אמ' ליה, (כ)[ב]תחילה לקרן, מיכן ואילך לשכר (פאה א, א [טו ע"א], 78 ש' 27)
3. ר' יונתן בשם ר', האוכל אוכל שלישי בתרומה נפסל גופו מלוכל בתרומה [...] מה, ר' כר' אליעזר, דתנינן תמן, האוכל [...] אוכל שלישי, שלישי ('שפסול בתרומה')? - דברי הכל היא [...] (חגיגה ג, ב [עט ע"א], 795 ש' 13)

'מה' (כמונח) מציע שאלות משלושה סוגים עיקריים: (א) שאלות המנסות לברר איזו משתי אפשרויות המפורטות בהמשך היא נכונה, כבדוגמה 1 לעיל;⁸¹ (ב) שאלות המנסות לברר אם

78 וראה סוכה א, ה (נב ע"ב), 639 ש' 48, 49, שם באים שני הביטויים בסמיכות, אך בהוראות שונות במקצת: 'אמ' ר' יוחנן, כת' "באספך מגרנך ומיקבך" - מפסולת שבגרנך ושביקב ('הוא הסכך') [...] ר' שמעון בן לקיש אמ', "ואיד יעלה מן הארץ". אמ' ר' תנחומה, דין כדעתיה ודין כדעתיה: ר' יוחנן דו אמ' ענגים מלמעלה היו, דו יליף לה מ"אספך", ר' שמעון בן לקיש אמ' ענגים מלמטן היו, דו יליף לה מענגים. אמ' ר' אבין [...] ר' יוחנן דו מדמי לה במשלח [צ"ל: כמשלח] לחבירו חבית וקנקנה, ר' שמעון בן לקיש דו מדמי לה כהן דאמ' לחבריה, שלח קופתך וסב לך חיתין'. ברם נראה שאין כאן אלא זכר לדבר, שהרי כאן 'מדמי' בא בהקשר אגדי, תופעה שהיא חריגה (השווה לעיל הערה 71).

79 ראה חלה ד, ה (נט ע"ד), 327 ש' 24 (ההיקרות הראשונה של המונח בדוגמה 1 לעיל), אולם במקבילה בתוספתא, חלה ב, ה (מהדורת ליברמן, עמ' 279 ש' 14) בא 'למה הוא דומה' במקום המונח שבירושלמי (אולם עיין שם בהמשך ההלכה, שאינו מקביל להמשך הירושלמי, ש' 28, 29, שגם שם בא המונח 'מדמי').

80 כגון פאה א, א (טו ע"א), 78 ש' 29 (בגוף כ"ל כתוב 'מה', אולם הסופר הוסיף וי"ו בסוף התיבה שלא כדיון; השווה אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 374, הערה 5); שבת א, ד (ג ע"ד), 372 ש' 35 (אך אל נכון בקטע אפשטיין למקבילה, עמ' 17, ש' 18 = מחקרים, עמ' 253); פסחים ג, ב (ל ע"א), 513 ש' 30 (בגוף כ"ל 'מה', אל נכון, אולם המגיה הוסיף וי"ו בסוף התיבה, שלא כדיון). לשיבושים בכיוון ההפוך, שכתוב 'מה' וצ"ל 'מהו', עיין ערך 'מהו', הערה 297.

81 כיוצא בזה ראה עוד למשל כלאים א, א (כו ע"ד), 145 ש' 32; עירובין ה, ט (כג ע"א), 477 ש' 42; גיטין ד, א (מה ע"ג), 1066 ש' 19. בחלק ממקרים אלה אין 'או' בין שתי האפשרויות (כגון נדרים ח, ה [מא ע"א], 1041 ש' 24; קידושין א, ז [סא ע"א], 1154 ש' 48 [בגוף כ"ל; המגיה הוסיף 'או' שלא כדיון, כדרכו במספר מקרים

אפשרות מסוימת היא נכונה, כבדוגמה 2 לעיל.⁸² בחלק ממקרים אלה אפשר ואולי אף סביר לפרש את המשפט שמציע המונח כתמיהה ולא כבעיה, בעיקר כשהקשו על האפשרות שהוצעה אחרי 'מה'.⁸³ אפשרויות שהוצעו בלשון 'מה' בהוראה זו רגילות להידחות בהמשך;⁸⁴ (ג) שאלות בסגנון 'מה, [לפעמים: ר' פלוני] כר' אלמוני', כלומר האם דעה מסוימת שנזכרה לפני כן מתאימה לשיטת ר' אלמוני, שדעתו מובאת בהמשך, כבדוגמה 3 לעיל.⁸⁵ במקומות אחרים השאלות המוצעות בלשון 'מה' הן שאלות פרשניות (כשהמונח בא באחת משתי הוראותיו הראשונות), כבדוגמאות דלעיל.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

אפשר ש'מה' מתחלף ב*'מה אתאמרת',⁸⁶ ואכן נראה שהמונח האחרון (עיי' ערכו) מתפרש כמו 'מה' בהוראתו הראשונה (אולם ההוראות האחרות של 'מה' אינן קיימות אצל המונח השני). הלשון 'מה [כר' פלוני] בירושלמי מתחלף ב'כר' פלוני, אתמהא? בבראשית רבה,⁸⁷ ונראה ש'אתמהא' (שאמנם אינו מופיע בשום מקום בירושלמי⁸⁸) קרוב מאוד ל'מה' בהוראתו הנידונה כאן.⁸⁹

-
- כאלה; ב"ב ו, א וטו ע"ג, 1251 ש' 7), וראה לאחרונה רוזנטל, למילון התלמודי, עמ' 107, הערה 9 ובנסמן שם.
- 82 כיוצא בזה ראה עוד למשל דמאי ב, ב (כב ע"ד), 122 ש' 50; מגילה ד, א (עד ע"ג), 767 ש' 44; סוטה ט, ה (כג ע"ד), 946 ש' 2.
- 83 ראה למשל דוגמה 2 לעיל ('מה, חומש בכל שנה ושנה? לחמש שנים הוא מפסיד כולא!'), והדוגמאות שצינו בהערה הקודמת. במספר מקומות המפרשים הבינו את שאלת 'מה' כתמיהה, אף על פי שאין הכרח לפרש כך (ראה למשל פני משה וקרובן העדה לדוגמה 3 לעיל, והשווה באופן כללי פרנקל, מבוא הירושלמי, יא ע"ב [הוא ל' שאלה וספק, ולפעמים ל' תמיהה], ולויאס, דקדוק, עמ' 204–205), אולם בהיעדר ראיות מכריעות להפך נראה שאין מניעה מלפרש את המונח כלשון בעיה.
- 84 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; ברכות ו, א (י ע"א), 50 ש' 3; יומא א, א (לח ע"ג), 562 ש' 39 ומקבילה.
- 85 כיוצא בזה ראה עוד למשל ברכות ו, א (י ע"א), 50 ש' 3; שבת יג, א (יד ע"א), 429 ש' 36; יבמות א, א (ב ע"ב), 829 ש' 23.
- 86 ראה ב"מ ג, יב (ט ע"ב), 1222 ש' 32 ('מה'), אולם בכ"א, עמ' 53 ש' 55 'מה את אמר', ונראה שצ"ל 'מה אתאמרת'.
- 87 ראה ברכות ו, א (י ע"א), 50 ש' 3–4 ('מה, כר' נחמיה?'), לעומת מקבילתו בב"ר טו, ז (מהדורת תיאודור, עמ' 140 [כר' נחמיה, אתמהא?]).
- 88 ראה על מונח זה R. N. Brown, 'The Term *'etmaha* in Genesis Rabba', *HUCA* 56 (1985), pp. 167–174, במיוחד עמ' 167, ושם נסמן.
- 89 מצאנו עוד שני חילופים בין 'מה' ללשונות אחרים, שניהם בעריכות שונות של הסוגיה. בב"ב ה, א (טו ע"א), 1248 ש' 41 כתוב 'מה, התנה יהושע לעוברי עבירה?', לעומת המקבילה בכלאים ב, ה (כו ע"ד), 150 ש' 49, 'וכי לא בא יהושע לפרש אלא לעוברי עבירה?', וברור שקיימת קרבה גדולה בין הלשונות המתחלפים (אף על פי ש'וכי לא' איננו מונח). ראה גם ביצה א, א (ס ע"א), 681 ש' 43 ('מה, כר' אליעזר?'), אולם במקבילה בע"ז ב, ז (מא ע"ג), 1389 ש' 41: 'זו להוציא מברכי ר' ליעזר?' (פיסקת את הקטע בתמיהה לאור הקטע הקודם: 'ר' שמואל בר רב יצחק בעי'); וראה עוד על היחס בין שתי הסוגיות מוסקוביץ, סוגיות מוחלפות, עמ' 42.

מה אית לך (לפעמים משתבש כ'מאי אית לך',⁹⁰ 'מה אית לך מימר' וכדומה,⁹¹ כנראה בהשפעת הבבלי) - 'מה יש לך'. מונח פרשני ומונח קושיה, מצוי.

ספרות - אלת"י א, עמ' 416; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 21; 92; ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 399, 552; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 74, 77, 87; מלמד, פרקי מבוא, עמ' 316, 622; סוקולוף, מילון, עמ' 55; 93; עסיס, קטע של ירושלמי סנהדרין, עמ' 45

'מה אית לך' שואל אלו דוגמאות יש לקביעה שעליה הוא מוסב, וזאת בשני אופנים עיקריים:
א. לפעמים 'מה אית לך' מציע בעיות, שהתשובות להן ממחישות את הקביעה שעליה מוסב המונח, כגון:

1. 'וכל שאין תחילתו אוכל אבל סופו אוכל, אינו חייב עד שיעשה אוכל'. **מה אית לך?** כהדא דתנינן דבתרה: 'מאימתי פירות (שהם דבר שאין תחילתו אוכל אבל סופו אוכל) חייבין במעשרות? תאינים משיבחילו'⁹⁴ (מעשרות א, א [מח ע"ד], 264 ש' 10)

2. תרומה שאין הכהנים מקפידין עליה ('בטל') אחד מששים. **מה אית לך?** כגון תרומת הכליסין והחרובין ושעורין שבאדום (ביכורים ג, א [סה ע"ג], 359 ש' 8)

'מה אית לך' בהוראה זו מוסב בדרך כלל על מקורות תנאיים, כבדוגמאות דלעיל, אולם נראה שבמקום אחד הוא מוסב על פסוק, במסגרת דרשה שהתלמוד מציע לפסוק זה.⁹⁵ במקומות אחרים באה אחרי המונח שורה של דוגמאות.⁹⁶ לפעמים מוצעות הדוגמאות בלשון 'כגון' (כבדוגמה 2 לעיל), דבר העשוי לרמוז שהדוגמאות שצוינו הן בבחינת 'תנא ושייר',⁹⁷ אולם אפשר

90 ראה נדרים ו, ב (לט ע"ג), 1034 ש' 33.

91 ראה שביעית ד, ח (לה ע"ג), 192 ש' 26-27 לפי כ"ר ('מאי אית לך למימר') וכ"ס ('מה אית לך מימר'), וכעין זה בכ"ל ('מה אית לך אמר, אמ' ר' אבון [...]'; אך שמא 'אמר' כאן הוא בדיטוגרפיה מההמשך? ראה להלן). אולם בשרידי הירושלמי, עמ' 55 ש' 5: [...] אית לך אמ' ר' אבין, וכאן נראה ש'אמ' שייך להמשך, ואינו חלק מן הביטוי. וכן שבת א, ה (ד ע"א), 373 ש' 44, 49-50 (אולם בשרידי הירושלמי, עמ' 68 ש' 26, הגורס את ההיקרות הראשונה של המונח בסוגיה זו, רק <מה> אית לך); שבת טז, ב (טו ע"ד), 438 ש' 35 ('מאי איכא למימר'); ב"ק י, א (ז ע"ב), 1212 ש' 14 (אולם בכ"א עמ' 39 ש' 27: 'מה אית לך'). ראה גם יבמות ב, ד (ג ע"ד), 838 ש' 37; בגוף כ"ל כתוב רק 'מה אית לך', אולם המגיה הוסיף 'למימר'. לאור נדירותה של צורה זו ולאור העובדה שבדרך כלל עדי נוסח אחרים, הטובים מן העדים הגורסים 'מימר', מתעדים את הצורה הקצרה יותר, אני נוטה לראות את הצורה המכילה 'מימר' כשיבוש ולא כצורה תקנית וחלופית. (יושם לב גם לקרבתה של צורה זו לצורה הבבלית 'מאי איכא למימר', דבר המחזק את החשד שלפנינו צורה תניינית.) ראה גם להלן הערה 92.

92 לפנינו בב"ר (עמ' 90 ש' 4) 'מה אית לך למימר' (כך גם בכ"י וטיקן 60; כ"י וטיקן 30 חסר כאן), וכן הוא במקבילות בפסיקתא רבתי ובילקוט שמעוני, אולם ברור שצורה זו אינה מקורית.

93 הפירוש המוצע שם ('what do you have [to learn from this]') אינו מקוים על ידי הדוגמאות בשום מקום.

94 והשווה למקבילה בתוספתא מעשרות א, א (מהדורת ליברמן, עמ' 227) ולהלן הערה 103.

95 ראה שביעית ו, א (לו ע"ב), 196 ש' 21 ומקבילה.

96 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; שביעית ז, א (לז ע"ב), 201 ש' 35; יומא א, א (לח ע"ב), 560 ש' 26.

97 אולם בשני מקומות צוין רק פריט אחד אחרי 'כגון' שאחרי המונח; ראה תרומות ט, ז (מו ע"ד), 254 ש' 18 ('מה אית לך [...] כגון הכלובסין') וקידושין א, י (ראה ההערה הבאה).

שבמקום אחד המונח מציע את כל הדוגמאות האפשריות - למעשה, הדוגמה היחידה - לקביעה המומחשת.⁹⁸

על פי רוב, הדוגמאות מוצעות מיד אחרי המונח (לפעמים, תוך ציון שם מוסרן),⁹⁹ אולם לפעמים התלמוד חוזר על הקביעה המומחשת אחרי המונח, ורק אחר כך באה התשובה לשאלת 'מה אית לך'.¹⁰⁰ לעתים הדוגמאות מוצעות באמצעות שאלה רטורית ('מה אית לך' - [העניין המודגם] - לא [דוגמה לעניין המודגם]?¹⁰¹), או על פי מקור ספרותי ('כהדא דתני' וכדומה), כדוגמה 1 לעיל.¹⁰²

בדרך כלל ניתן היה להציע את הדוגמאות לקביעה המומחשת בלי 'מה אית לך', וייתכן אפוא שאפשר לראות את 'מה אית לך' כמונח נשמט, ואמנם במקום אחד המונח חסר מעד נוסח מסוים לסוגיה הנידונה.¹⁰³

ב. במקומות אחרים 'מה אית לך' מציע קושיות ששיעורן, שלכאורה אין אפשרות ('היכי תמצא') לקיים את הקביעה שעליה מוסב המונח, על דרך 'מאי איכא למימר' בבבלי, כגון:

3. ניהא תמן ('בבבלי, שאפשר לסמוך על חזקה לעניין קדשי הגבול'), דכת' 'הציבי לך ציונים'; הכא ('בארץ ישראל, שתרומה היא מן התורה') מה אית לך? - כמאן דאמ' מאיליהן קיבלו את המעשרות (קידושין ד, א [סה ע"ב], 1178 ש' 27)
4. תמן אמ' ר' שמעון [...] עבודה זרה שעשאה לחי למבוי מתרת את המבוי, והכא את אמר הכין ('שעירוב תבשילין צריך להיות ראוי לאכילה')? - אמ' ר' אלעזר, תמן מכל מקום נסתם המבוי, והכא מה אית לך? ('כי כאן בעינן סעודה הראויה לו') (עירובין ג, א [כ ע"ד], 465 ש' 26-27)

'מה אית לך' בהוראה זו רגיל לבוא בסגנון: 'תמן - [מקרה X] [...] - (ו)הכא/גבי Y - מה אית

98 ראה קידושין א, י (סא ע"ד), 1160 ש' 4 (עיין שם היטב, וראה בפני משה ובקרבן העדה שם).

99 כגון תרומות ט, ז (מו ע"ד), 254 ש' 1 ויבמות א, א (ב ע"ג), 830 ש' 39.

100 כגון שבת ב, ה (ה ע"א), 379 ש' 39-40: [...] עד שיהא לו צורך בגופה של פתילה [...] מה אית לך צורך בגופה של פתילה? רבנן דקיסרין [...] שכן שמי אומנין מחרכין לין; שבת יט, ד (יז ע"ב), 446 ש' 49 ומקבילה; פסחים ט, א (לו ע"ג), 550 ש' 29.

101 כגון פסחים ט, א (לו ע"ג), 550 ש' 29 (ראה בהערה הקודמת); יומא ה, ז (מג ע"א), 587 ש' 26-27; מגילה א, יג (עב ע"ג), 756 ש' 13.

102 ראה גם מעשרות א, א (מח ע"ד), 264 ש' 4. ושם גם הסוגיה הבעייתית בתרומות ה, ט (מו ע"א), 250 ש' 46 - ראה להלן הערות 109, 110 - שייכת לקבוצה זו (ולפי זה אפשר שיש להגיה אחרי המונח: 'מה אית לך, <כהדא דתני', עיין שם).

103 ראה קידושין א, י (סא ע"ד), 1160 ש' 4 לפי כ"ל (המונח ישנו), אולם בשרירי הירושלמי, עמ' 228 ש' 21, 'מה אית לך' חסר. ראה גם מעשרות א, א (מח ע"ד), 264 ש' 10 (=דוגמה 1 לעיל, והשווה גם שם, ש' 4), עם 'מה אית לך', לעומת המקבילה בתוספתא מעשרות א, א (מהדורת ליברמן, עמ' 227), בלי מינוח מיוחד ('כל שתחלתו אוכל ואין סופו אוכל, וכגון המקיים ירק לזרע, חייב בתחילתו [...] כל שאין תחלתו אוכל אבל סופו אוכל, כגון פירות אילן, פטור בתחילתו' [ההשלמה בסוגריים היא על פי כ"י ארפורט והרפוס הראשון, עיין שם במהדורת ליברמן ובתוספתא כפשוטה, ב, עמ' 667]).

לך¹⁰⁴ [לפעמים: אזכור העניין שנידון לעיל¹⁰⁵?], אך לעתים אין מינוח נלווה כש'מה אית לך' מתפרש כך.¹⁰⁶

לפעמים הקושיות שמציע 'מה אית לך' בהוראה זו באות לפרוך דעה אחרת,¹⁰⁷ אולם יש שקושיות אלו באות כדי לתרץ קושיה, על ידי הבחנה בין שני מקרים דומים לכאורה שבאמת אין לדמותם.¹⁰⁸

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד 'מה אית לך' (בהוראתו השנייה) מתחלף ב*'מה בידך',¹⁰⁹ אולם ברגיל אין כל דמיון בין מונחים אלה מצד משמעותם, ובמקום הנידון פשר הסוגיה עדיין צריך עיון.¹¹⁰

'מה אית לך' בהוראתו הראשונה דומה קצת ל'היך עבדא', שהרי גם מונח זה ממחיש את הקביעה שעליה הוא מוסב. ברם מונחים אלה אינם נרדפים, כי 'היך עבדא' רגיל להציע משפטים שלמים הכוללים נושא ונשוא, ואילו 'מה אית לך' רגיל להמחיש מקרים,¹¹¹ ולכן הדוגמאות שהוא מציע מנוסחות ברגיל¹¹² כשמות עצם או כפרזות שמניות.

נראה ש'מה אית לך' בהוראתו השנייה מתפרש כמו 'אית לך מימר', פרט להבדל סגנוני: 'מה אית לך' אינו מפרט בהמשך את ה'היך תמצא' שאינו מתקבל על הדעת ('הכא מה אית לך?'), בעוד שפירוט כזה מקובל אחרי 'אית לך מימר' ('אית לך מימר - [דין מסוים]?').

- 104 'גבי [...] מה אית לך' - ראה שביעית ד, ח (לה ע"ג), 192 ש' 26; שבת ז, א (ט ע"ב), 404 ש' 9; שם יט, א (יז ע"א), 445 ש' 30-31 ומקבילה. למבנה השני ('תמן [...] הכא מה אית לך') ראה למשל הדוגמאות שצוינו בפנים. בשני מקומות הביטוי בא בסגנון 'הכא [...] תמן מה אית לך'; ראה פסחים ג, ג (ל ע"א), 514 ש' 42-43 וביצה ג, ד (סב ע"א), 694 ש' 9-10, והשווה ערך 'תמן' [...] ברם הכא', הערה 22 (אלו הן סוגיות מקבילות, אלא שבמקום שסוגיית פסחים גורסת 'הכא [...] תמן' סוגיית ביצה גורסת 'תמן [...] הכא').
- 105 ראה פסחים ח, ג (לו ע"א), 547 ש' 26 ('יוצא לחולין וחוזר וקדש [...] הגע עצמך שהימנה אותו על חנם - מה אית לך יוצא לחולין וחוזר וקדש?'); שבועות א, ה (לג ע"ב), 1342 ש' 42.
- 106 ראה שבת ו, ה (ח ע"ג), 399 ש' 8: 'מסתברא בשן שלזהב שעמדה לה ביוקר לא תצא, די נפלה ומחזרה ליה; שן תותבת מה אית לך?'; ב"ק י, א (ז ע"ב), 1212 ש' 14; שבועות א, ה (לג ע"ב), 1342 ש' 42.
- 107 ראה למשל דוגמה 3; שביעית ד, ח (לה ע"ג), 192 ש' 26; שבת ז, א (ט ע"ב), 404 ש' 9.
- 108 ראה למשל דוגמה 4; פסחים ג, ג (ל ע"א), 514 ש' 42-43; ביצה ג, ד (סב ע"א), 694 ש' 9-10.
- 109 ראה תרומות ח, ט (מו ע"א), 250 ש' 46 ('מה אית לך') לעומת מקבילתו בפסחים א, ח (כח ע"א), 503 ש' 50 ('מה בידך').
- 110 לפירוש סוגיית פסחים (שגרסתה שונה גם בפרטים אחרים מגרסת המקבילה, מלבד חילוף המונחים שנזכר בפנים) ראה גם ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 387, וראה לעיל הערה 102.
- 111 ולכן לדוגמה: 'המתעסק בשבת פטור [...] היך עבדא, אמר הרי אני קוצר חצי גרוגרת וקצר כגרוגרת פטור' (שבת יא, ו ויג ע"ב), 426 ש' 39, ולעומתו: 'תרומה שאין הכהנים מקפידין עליה אחד מששים - מה אית לך? כגון תרומת הכליסין והחרובין' (=דוגמה 2 לעיל).
- 112 אבל לא תמיד, כגון שבת ב, ה (ה ע"א), 379 ש' 39-40: 'עד שיהא לו צורך בגופה שלפתילה [...] מה אית לך צורך בגופה של פתילה? [...] שכן שמש אומנין מחרכין לין'.

מה אנן (נן) ¹¹³ קיימין (לעתים משובש כ'במה אנן קיימין' ¹¹⁴) - 'במה' ¹¹⁵ אנו עומדים'. נפוץ.

ספרות - אלת"י ב, עמ' 6-8; אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 378 הערה 44; אשכנזי, נחמד למראה, קסט ע"ד; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 186-187; לוי, מבוא ופירוש, עמ' 150; לויאס, רקדוק, עמ' 184; ליברמן, ירושלמי הוריות, עמ' 295 (= מחקרים, עמ' 248); ליברמן, תוספתא כפשוטה, א, עמ' 160 הערה 19; מאיר, משיבים או שואלים, עמ' 167; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 116 הערה 10, 249 והערה 72; מלמד, פרקי מבוא, עמ' 316, 624; מראה הפנים, ערלה פ"ב ה"א (י ע"ב), ד"ה מה פליגין; שם, סנהדרין פ"א ה"א (א ע"ב), ד"ה מה אנן קיימין; סוקולוף, מילון, עמ' 293; סמואל, רש"ס, עמ' 104 הערה 48; רידב"ז, סוכה פ"א ה"ו (ו ע"א), ד"ה חנינא; שטמברגר, קטעי ירושלמי, עמ' 281 ¹¹⁶

'מה אנן קיימין' שואל באיזה מקרה יש להעמיד מקור ספרותי מסוים - ברגיל, כשיש קושי למצוא 'היכי תמצא' מתאים למקור זה - על דרך 'במאי עסיקנן' או 'היכי דמי' בבבלי, כגון:

1. 'וראיתם אותו' - כדי שיהא אדם רחוק מחבירו ארבע אמות ומכירו [...] מה אנן קיימין? אם ברגיל, אפי' רחיק כמן ('כמה') חכים ליה ('מכיר אותו')! ואם בשאינו רגיל, אפי' קרוב ליה לא חכים ליה! אלא ¹¹⁷ כן אנן קיימין, ברגיל ושאינו רגיל (ברכות א, ה [ג ע"א], 6 ש' 42-43)
2. מניין שהשתייה בכלל אכילה? ר' יונה שמע לה מן הדא: 'על כן אמרתי לבני יש'ראל כל נפש מכם לא יא'כל דם'. מה נן קיימין? אם בדם שקרש, והתני, דם שקרש אינו לא אוכל ולא משקה! אלא כי נן קיימין, כמות שהוא, והתורה קראת אותו אכילה (מע"ש ב, א [נג ע"ב], 289 ש' 38 ומקבילות)
3. ר' שמעון בן לקיש בעי, קצירת העומר מהו שתדחה את השבת ביום? התיב אביי, והא תנינן: 'מצותו לקצור בלילה; נקצר ביום כשר' ¹¹⁸ ודוחה השבת; ולא קיבלה ('ר' שמעון בן לקיש') [...] חזר ר' שמעון בן לקיש מן הדא: 'כיון שחשיכה אמ' להן, בא השמש [...] אומ' הין'. מה אנן קיימין? אם ללילה, כבר הוא או' ('ברישא

113 דוגמאות רבות לשני הכתיבים מצויות באלת"י ב, עמ' 6-8, ערך 'מה אנן קיימין'. (הכתיב 'מה נן קיימין' נפוץ קצת יותר.)

114 צורה זו אינה מזדמנת בשום מקום בגוף כ"ל, ואף בהגהת המגיה היא מצויה רק פעם אחת; ראה תרומות ז, ו (מה ע"א), 244 ש' 4-5. ברם צורה זו, שוודאי תניינית היא, באה במקומות אחדים במובאות מן הירושלמי שאצל הראשונים; ראה למשל תוספות, פסחים נו ע"ב ד"ה מחלוקת (כך כבר בדפוס ונציה); הגהות מיימוניות, הלכות חמץ ומצה, פ"ג ה"א, אות כ; טור אורח חיים, כסף משנה, הלכות תפילה, יא, יט. צורה זו רגילה גם אצל הרש"ס; השוה סמואל, רש"ס, עמ' 104, הערה 48.

115 ל'מה' בארמית גלילית במובן 'במה', ראה למשל לויאס, רקדוק, עמ' 184; סוקולוף, מילון, עמ' 293 (בסוף הערך).

116 ראה גם שם הערה 12, אולם הצעת המחבר שם אינה מתקבלת על הדעת: הגרסה הנכונה בקטע הנידון (סנהדרין ח, ו [כו ע"ב], 1309 ש' 24) היא ללא ספק 'דלא כן מה נן אמרין' (עיין ערכו), כנוסח כ"ל, ותוספת התיבה 'קיימין' בקטע סבונה נובעת מאשגרה.

117 בגוף כ"ל נוספה התיבה 'אם' בטעות אחרי 'אלא', אולם תיבה זו נמחקה אל נכון על ידי המגיה, ותיבה זו ליתא בכ"ר; השוה אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 342, הערה 36.

118 כהגהת המגיה (וכן הוא במקבילה); בגוף כ"ל לפני תיקון: 'קצר'.

שלילה דוחה את השבת'). אלא אם אינו עניין ללילה, תניהו עניין ליום (ר"ה א, י
[נז ע"ג], 668 ש' 31 ומקבילה)

'מה אנן קיימין' מציע שאלות המשמשות כפתיח לתשובות הממלאות אחד משני תפקידים: (א)
פרשנות 'לשמה' של המקור שעליו הן מוסבות, על ידי בירור המקרה שבו מדובר שם; ¹¹⁹ (ב)
הצעת פרשנות למקור הנידון, כדי שמקור זה יוכל למלא תפקיד מסוים במשא ומתן התלמודי,
כגון פשיטת בעיה. ¹²⁰

במקרים רבים מאוד מוצעות שתי אפשרויות אחרי 'מה אנן קיימין' (כבדוגמאות 1, 2 לעיל),
ושתיהן נדחות לפני שמגיעים לפירוש הנכון, אולם לפעמים רק אפשרות אחת מוצעת (ונדחת)
לפני שמגיעים לפתרון הנכון. ¹²¹ על פי רוב, האפשרויות המוצעות אחרי המונח נדחות מפני
שהן נסתרות על ידי מקורות אחרים או על סמך שיקולים מסברה, אולם לעתים הן נדחות מפני
שהדברים הם בגדר 'פשיטא'. ¹²²

ברגיל התשובה הנכונה לשאלת 'מה אנן קיימין' מוצעת בעקבות המשא ומתן הבא אחרי
המונח, ¹²³ אולם לעתים תשובה זו באה לפניו, ובמקרים כאלה הסגנון המקובל הוא: 'מחלוקת] -
בסתם חלוקין. מה אנן קיימין? אם ב[... דברי הכל / כל עמא מודיי / אף ר' פלוני מודי - [...] אלא
כי אנן קיימין בסתם' וכדומה. ¹²⁴

במקרים רבים מאוד, התשובה לשאלת 'מה אנן קיימין' מוצעת בסגנון '(אלא) כן אנן קיימין
- [המקרה שבו מדובר]', כבדוגמאות לעיל. לפעמים תשובה זו מוצעת בלשונות אחרים, ¹²⁵ ויש
שהיא מוצעת ללא כל מונח מקדים. ¹²⁶ נמצא כי הסגנון הרגיל אצל 'מה אנן קיימין' הוא: 'מה אנן
קיימין - אם / אין [תימרא] ב[...]. [קושיה על כך] [...] [לפעמים: 'כן אנן קיימין' וכדומה] - [הפתרון
לשאלת 'מה אנן קיימין']'.

119 ראה למשל דמאי ו, יג (כה ע"ד), 140 ש' 12-13; פסחים ד, ט (לא ע"ב), 521 ש' 41; יבמות ד, ב (ה ע"ג), 847 ש' 44.

120 ראה למשל דוגמה 3 לעיל; ביכורים א, ח (סד ע"ב), 353 ש' 4; גיטין ה, ד (מז ע"א), 1075 ש' 45.

121 ראה למשל כלאים ה, ז (ל ע"א), 162 ש' 45; שבת ט, ט (יב ע"א), 421 ש' 4-5; קידושין א, ב (נט ע"א), 1142 ש' 38.

122 ראה למשל ביכורים א, ו (סד ע"א), 352 ש' 20; תעניות א, ו (סד ע"ג), 709 ש' 41 ומקבילות; יבמות ה, א (ו ע"ד), 854 ש' 13.

123 השווה מראה הפנים לסנהדרין פ"א ה"א (א ע"ב), ד"ה מה אנן קיימין, אלא שדבריו טעונים סיוג על פי האמור להלן בפנים.

124 ראה למשל ערלה א, ד (סא ע"א), 335 ש' 2; נזיר א, ב (נא ע"ב), 1098 ש' 44; ע"ז ג, יב (מג ע"ב), 1400 ש' 8. ברם דוק, לא בכל מקום שהעמידו מחלוקת בסתם בעקבות 'מה אנן קיימין' בא הלשון 'בסתם חלוקין' לפני 'מה אנן קיימין'; ראה למשל פסחים ד, ט (לא ע"ב), 521 ש' 41 ויבמות יג, יב (יד ע"א), 894 ש' 44.

125 כגון 'קיימונה' (גיטין ח, ג [מט ע"ג], 1088 ש' 6), 'תפתר' (כגון דמאי ב, ה [כג ע"א], 125 ש' 1-2 ומגילה ג, ג [עד ע"א], 765 ש' 3), 'ואלא כיני' (פסחים ז, א [לד ע"א], 535 ש' 31-32 [וגרסת כ"ל כאן מקוימת על ידי קטע לוינגר, עמ' רסג ש' 19-20]; אך כלום אפשר ש'אלא כיני' כאן הוא שיבוש במקום 'אלא כן אנן קיימין'?). לפעמים, כשהמונח מוסב על פסוקים ובעקבותיו מוצעות דרשות לפסוקים הללו, התשובה לשאלת 'מה אנן קיימין' מוצעת בלשון 'תניהו עניין לו[...]; ראה למשל שביעית א, א (לג ע"א), 179 ש' 2-3; פסחים ב, ב (כח ע"ד), 507 ש' 41-42; יבמות ב, י (ד ע"א), 840 ש' 11-12.

126 ראה למשל כלאים ז, א (ל ע"ד), 166 ש' 10; שביעית ג, ה (לד ע"ד), 188 ש' 8; יבמות יג, יג (יד ע"א), 895 ש' 10.

'מה אנן קיימין' יכול להיות מוסב על פסוקים, ¹²⁷ מקורות תנאיים, ¹²⁸ או מקורות אמוראיים. ¹²⁹ בדרך כלל המונח מתייחס לדעה אחת, אבל לפעמים הוא מוסב על מחלוקת. ¹³⁰ על פי רוב 'מה אנן קיימין' בא בסתמא, אולם במקומות לא מעטים הוא בא בפי אמוראים נקובי שם, ¹³¹ בסגנון 'ר' פלוני בעי, מה אנן קיימין' וכדומה.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד נראה ש'מה אנן קיימין' מתחלף ב'היידא מחלוקת', ¹³² אולם ברור שמונחים אלה אינם נרדפים. במקום אחד נראה ש'מה אנן קיימין' מתחלף ב'והיכי', ¹³³ מונח המיוחד למסכת נזיקין והמתפרש ברגיל כמו 'מה אנן קיימין' (עיין ערכו), אף על פי שגם הלשון 'מה אנן קיימין' מזדמן לפעמים במסכת נזיקין. ¹³⁴

לפעמים נראה ש'מה אנן קיימין' מתפרש כמו * 'מה נפשך' (עיין ערכו) כאשר המונח הראשון מציע שתי אפשרויות הפוכות שנדחות בהמשך. ואמנם, במקום אחד התשובה לקושיית 'מה נפשך' מוצעת באותו הסגנון המקובל אחרי 'מה אנן קיימין', דהיינו 'כן אנן קיימין'. ¹³⁵ כאשר 'מה אנן קיימין' מוסב על מחלוקת, אפשר שהוא מתפרש כמו 'מה פליגין' (עיין ערכו), שהרי אחרי המונח האחרון התלמוד רגיל להציע מספר אפשרויות הנשללות בהמשך עד שהוא מגיע להסבר הנכון של המחלוקת.

פרט למונחים אלה, אינני מכיר מונחים אחרים המתפרשים בבירור כמו 'מה אנן קיימין'. ¹³⁶

127 ראה למשל שביעית א, א (לג ע"א), 179 ש' 2-3; פסחים ב, ב (כח ע"ד), 507 ש' 41-42; סוטה ג, א (יח ע"ג), 918 ש' 30, 32-33.

128 ראה למשל שביעית ו, ב (לו ע"ד), 199 ש' 41; מו"ק א, א (פ ע"ב), 801 ש' 40; גיטין ה, א (מו ע"ג), 1071 ש' 38.

129 ראה למשל ביכורים א, ו (סד ע"א), 352 ש' 20; פסחים ז, א (לד ע"א), 535 ש' 31-32; יבמות ו, א (ז ע"ב), 857 ש' 9.

130 ראה למשל עירובין ו, ו (כג ע"ג), 480 ש' 36-37; יבמות יג, יב (יד ע"א), 894 ש' 44; וראה לעיל הערה 124 ובנסמן שם.

131 ראה למשל ברכות ט, ב (יג ע"ג), 70 ש' 18; שבת ב, א (ד ע"ד), 378 ש' 2; גיטין ה, א (מו ע"ג), 1071 ש' 38.

132 ראה דמאי א, ג (כב ע"ב), 119 ש' 26-27 ומקבילה (חילוף על ידי קונפליציה): 'ר' ירמיה אמ', השאר (במשנה) במחלוקת. 'ר' יוסי (או') בעי, היידא מחלוקת / מה נן קיימין? אין כר' מאיר [...] אין כר' יודה [...]; עיין ערך 'היידן ר' פלוני', הערה 338.

133 ראה ב"מ א, ד (ז ע"ד), 1215 ש' 47 ('והיכי'), לעומת פאה ד, ב (יח ע"א-ע"ב), 95 ש' 24 = גיטין ח, ג (מט ע"ג), 1088 ש' 6 ('מה אנן קיימין'). ברם ראוי לשים לב שסוגיית ב"מ איננה מקבילה מדויקת לשתי הסוגיות האחרות, השונות ממנה מצד המבנה שלהן ובפרטים נוספים, אף על פי שברור שהיחידה הפותחת בלשון 'מה אנן קיימין' (או 'והיכי') כמעט וזהה בכל הסוגיות הללו, חוץ מסופה (ראה השוואת הסוגיות אצל ליברמן, תלמודה של קיסרין, עמ' 42-44).

134 ראה ב"מ ד, ב (ט ע"ד), 1224 ש' 41; ב"ב ד, ב (יד ע"ג), 1247 ש' 3; שם ח, ח (טז ע"ב), 1255 ש' 35.

135 ראה כלאים ז, ג (ל ע"ד), 166 ש' 48.

136 אולם ראה הביטוי * 'מה את מקיים לה' ביבמות י, ז (יא ע"א), 878 ש' 6 ('מה את מקיים לה', בעד אחד או בשני עדים? אין תקיימינה בעד אחד [...] אין תקיימינה בשני עדים [...]); אך כלום אפשר שלפנינו שיבוש, או לפחות צורה חלופית של 'מה אנן קיימין' (אך דוק, מן הלשון בהמשך, 'אין תקיימינה', משמע קצת שהגרסה שלפנינו נכונה). - נראה ש'מה אנן קיימין' המוסב על פסוקים מתפרש כמו מספר מונחים המצויים בספרות

ראה גם: כן אנן קיימין

מה את עבד לה¹³⁷ – 'איך אתה דן אותה'. מצוי.

ספרות – אלת"י ב, עמ' 40-41; שם ו, עמ' 136-137;¹³⁸ מוסקוביץ, סברה תלמודית, עמ' 130
הערה 136; סוקולוף, מילון, עמ' 392

'מה את עבד לה' שואל כיצד יש לדון את המקרה המצוין לפני המונח כשיש מקום לדמות מקרה
זה לאחר משני מקרים אחרים המפורטים בהמשך,¹³⁹ כגון:

1. היה עומד ('כהן גדול') ומקריב על גבי המזבח ונודע לו שהוא בן גרושה או
בן חלוצה, **מה את עבד ליה?** כמי שהוא מת, ויחזור הרוצח למקומו, או {במי}
<כמי>¹⁴⁰ שנגמר דינו בלא כהן גדול, ואינו יוצא משם לעולם? נישמענייה מן הדא
[...] (תרומות ח, ב [מה ע"ב], 245 ש' 9 ומקבילה)

2. [משנה: 'היפריש ביכוריו [...] אבדו או שניטמאו, מביא אחרים תחתיהם [...]
והשניים אין חייבין עליהן חומש'.] **מה את עבד לון** ('לשניים'), כתוספת הביכורים
או כעיטור הביכורים? אין תעבדינון כתוספת הביכורים, פטורין מן הדמאי, אין
תעבדינון כעיטור הביכורים, חייבין בדמאי (ביכורים א, י [סד ע"ב], 353 ש' 30)

ברגיל 'מה את עבד לה' מציע שני מקרים¹⁴¹ שהיה מקום לדמותם למקרה הנידון, ולכן הסגנון
המקובל אצל מונח זה הוא: 'המקרה הנידון' – מה את עבד לה, כ-X¹⁴² או כ-Y¹⁴³?¹⁴⁴ לפעמים

התנאים, כגון 'במה הכתוב מדבר', 'וכי מה בא זה ללמדנו', 'ומה תלמוד לומר'; ראה מלמד, פרקי מבוא,
עמ' 316.

137 לפעמים גם 'מה את עבד לה' או 'מה את עבד ליה' (או 'מה את עבד לון/להון' כשמוסב על נושא ברכים,
כגון ברכות ז, א ויא ע"ב, 56 ש' 18 ומקבילה; מ"ק א, א פ ע"ב, 801 ש' 37; יבמות יא, ה ויב ע"א, 884 ש'
11); ראה הכתיבים שנרשמו בערכי המונח בקונקורדנציה (ראה ההערה הבאה).

138 אך יושם לב, שבערכים הללו נכללו גם צורות כמו 'הכא את עבד [...]', 'בכל אתר את עבד [...]' וכדומה.

139 לסוגי ההמשגה הבאים לידי ביטוי במונח זה ודומיו, ראה מוסקוביץ, סברה תלמודית, עמ' 133-159.

140 התיקון הוא על פי כ"ר וכ"ס, וכן מתבקש מצד העניין ולאור החלק הראשון של המשפט.

141 במקום אחד המונח אינו מציע מקרים, אלא אפשרויות הלכתיות, ולכן הפרטים המוצעים אחרי המונח באים
בלי כ"ף הדמיון לפניהם. ראה פסחים ז, יא (לה ע"ב), 543 ש' 45 ומקבילה ('ההן יוצא מה את עבד ליה, מטמא
את הידים או אינו מטמא את הידים?'). – במקום אחד התלמוד אינו מציע שום מקרה שיש לדמותו למקרה
העומד לדיון, ושמא חל שיבוש כאן; ראה שבת יט, ה (יו ע"ב), 447 ש' 43 ומקבילה ('לילי שמיני מה את עבד
ליה? ממה דתני [...] הדא אמרה לילי שמיני כשמיני').

142 לפעמים הכ"ף שובשה כבי"ת, כגון דוגמה 1 לעיל; מעשרות ג, ח (ג ע"ד), 276 ש' 13; כתובות ד, ו (כח ע"ד),
976 ש' 8.

143 לפעמים תיבה זו חסרה, כמצוי בכמה מקומות בירושלמי. ראה למשל חלה ב, ג (גח ע"ג), 319 ש' 50; פסחים
ג, ח (ל ע"ב), 516 ש' 10 (בגוף כ"ל, אולם המגיה הוסיף 'או' בין שתי האפשרויות); יבמות יג, א (יג ע"ב),
890 ש' 10-11; והשווה רוזנטל, למילון התלמודי, עמ' 107-108, הערה 9 ובנסמן שם.

144 במקום אחד לא הוצעו אפשרויות חלופיות אחרי המונח, אלא המשפט מסתיים בביטוי זה; ראה יבמות ח, א
(ט ע"א), 867 ש' 6. ברם לאור הסגנון הרווח אצל 'מה את עבד לה' מסתבר שגרסה זו משובשת, וכי נשמטו
בטעות האפשרויות הרלוונטיות. עוד סטייה קלה מן הסגנון המתואר בפנים מצויה בשבועות ד, ד (לה ע"ג),
1355 ש' 33, שם הוקדם הסבר קצר לאפשרות השנייה ('מה את עבד ליה, כמי שקדם חטאו לקרבנו, או מאחר

מצוין גם הדין הנוהג במקרים שהוצע לדמותם למקרה שעל אודותיו שאלו 'מה את עבד לה'.¹⁴⁵ לעתים¹⁴⁶ מפורטות אחר כך השלכותיהן ההלכתיות של שתי האפשרויות הנזכרות, בסגנונות כמו 'אין תימר/תעבדיניה כ-X [...] אין תימר/תעבדיניה כ-Y'.¹⁴⁷

לפעמים התלמוד מציע תשובות לשאלות 'מה את עבד לה', אם באמצעות קביעה רגילה ('מסתברא', 'נימר') ואם על סמך בירור הנערך בהמשך ('נשמעינה מן הדא').¹⁴⁸ ברם יש ששאלות 'מה את עבד לה' נשארות ללא הכרעה.¹⁴⁹

במקום אחד נראה ש'מה את עבד לה' אינו מציע בעיה, אלא קושיה, מעין 'היכי עבד',¹⁵⁰ ששיעורה שהדברים מוקשים ממה נפשך, בין אם נדמה את המקרה לאפשרות הראשונה ובין אם נדמה אותו לאפשרות השנייה,¹⁵¹ ומסתבר שאפשר לראות הוראה זו של המונח כהרחבת הוראתו הרגילה.¹⁵²

הוראה חריגה נוספת של 'מה את עבד לה', המצויה פעמיים באותה סוגיה (בהנחה שאין כאן שיבוש), היא 'באיזה מקרה מדובר'.¹⁵³ במקרים אלה התלמוד מציע רק אפשרות אחת אחרי המונח, במקום שתיים כמקובל, והאפשרות שהוא מציע היא למעשה תת-סוג של המקרה שעל אודותיו שאלו 'מה את עבד לה'.¹⁵⁴

שאינן חייבין אלא בבית דין, כמי שקדם קרבנם לחטאם).

145 ראה דוגמה 1 לעיל ('מה את עבד ליה? כמי שהוא מת, ויחזור הרוצח למקומו') וגיטין א, א (מג ע"א), 1053 ש' 24-25.

146 אך לא תמיד; ראה למשל דוגמה 1 לעיל; ברכות ה, ב (יב ע"א), 61 ש' 7; גיטין א, ב (מג ע"ג), 1056 ש' 28-29.

147 'אין תעבדיניה' - ראה למשל דוגמה 2 לעיל; פסחים ו, ז (לג ע"ד), 534 ש' 29 ומקבילתו בשבת יט, ד (יז ע"ב), 447 ש' 11 (בשני המקומות הנוסח משובש, ובכל סוגיה חסד אחד הצדדים של ה'אין תעבדיניה'). 'אין תימר' - ראה למשל פסחים ז, ו (לד ע"ג), 539 ש' 18 ומגילה ב, ז (עג ע"ג), 761 ש' 46-47.

148 ראה למשל ברכות ז, ה (יא ע"ג), 59 ש' 12-13 ('נאמר'); יבמות יא, ה (יב ע"א), 884 ש' 11 ('מסתברא'); דוגמה 1 לעיל ('נשמעינה מן הדא').

149 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; נזיר ה, א (נג ע"ד), 1112 ש' 11, 14 (במקבילה בשקלים ב, ג [מו ע"ד], 608 ש' 26, המגיה הוסיף 'נשמעינה מן הדא' ועוד שתי מילים, אולם ברור שלפנינו תיקון יתר שאינו אלא שיבוש, וכן קלקל את הנוסח בש' 30, עיין שם); יבמות י, ד (י ע"ד), 877 ש' 7-8.

150 על מונח זה ראה לפי שעה מוסקוביץ, מינוח, עמ' 235 ועמ' 236, הערה 35.

151 ראה פסחים ז, ו (לד ע"ג), 539 ש' 18 (עיין שם היטב; לפנינו הנוסח משובש, וצריך להגיה כפי שהגיה בפני משה; השווה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 486).

152 להלן בירושלמי שם (ש' 23) המונח בא בהוראה שלא מצאנוה בשום מקום אחר - 'איך אתה עושה', או 'מה הדין' ('ההן מחצה על מחצה מה את עבד ליה? ר' בא משם רב, מטמאין אחד בשרץ. שמואל אמ' משלחין אותו לדרך רחוקה'). שמא לפנינו שימוש לא טרמינולוגי, או שמא הנוסח כאן משובש, ובמקום 'מה את עבד ליה' צ"ל 'מהו', והנוסח שלפנינו נובע מאשגרה מהופעת המונח בקטע הקודם (ש' 18; ודוק, הסגנון שם דומה מאוד לסגנון כאן - 'ההן מחצה על מחצה מה את עבד ליה' - ועל כן קיומה של אשגרה שכזו מובנת; אך דוק, גרסת כ"ל מקיימת על ידי קטע לוינגר, עמ' רעג, ש' 29).

153 ראה פסחים ז, ז (לד ע"ד), 541 ש' 19, 21-22: 'ההן טמא, מה את עבד ליה - כטמא [נראה שצ"ל 'בטמא', עיין שם היטב, אולם כלפנינו גם בקטע לוינגר, עמ' רעח, ש' 18; גרסת הקטע מקיימת את עיקר גרסתנו בכ"ל גם בשאר פרטיות] טומאת זיבה וטומאת צרעת? [...] ההן טבול יום מה את עבד ליה, כטבול [שוב נראה שצ"ל 'בטבול']; בקטע לוינגר, עמ' רעח, ש' 20, רק 'טבול' יום מן המת?; עיין שם היטב. השווה כבר פני משה ('במה את מפרש ליה'), וכעין זה בקרבן העדה ('במאי מוקמת ליה').

154 מצד העניין נראה שמונח כמו 'מה אנן קיימין' היה מתאים כאן יותר, אולם קצת קשה להגיה נגד קטע הגניזה, מה גם שהסגנון שלפני המונח ('ההן טמא / טבול יום') אינו רגיל אצל 'מה אנן קיימין', ואילו סגנון כזה מצוי

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

אין מונחים אחרים שמתחלפים ב'מה את עבד לה' או המתפרשים כמוהו.

מה את שמע מינה – 'איך' 155 אתה שומע (זאת) ממנה'. מצוי.

ספרות – אלת"י ב, עמ' 42–43; שם ח, עמ' 335–336; 156 בכר, טרמינולוגיה, עמ' 219; דיימונד, מאי משמע, עמ' 57

'מה את שמע מינה' שואל כיצד אפשר להסיק מסקנה מסוימת ממקור ספרותי המובא כראיה לדעה מסוימת, מכיוון שלכאורה יסוד הראיה אינו מובן, על דרך 'מאי תלמודא' או 'מאי משמע' בבבלי, כגון:

1. תנא ר' יעקב בר אידי קומי ר' יונתן, 'ואת כי שטית תחת אישך' – פרט לאונסין.
מה את שמע מינה? 157 אמ' ליה, מה תחת אישך לרצון, אף כאן לרצון (סוטה א, ב [טז ע"ג], 907 ש' 32 ומקבילה)

2. בדקה ומצתה ספק [...] מהו שיטמא בספק ('מעט לעת')? נישמעינה מן הדא: 'טומטום ואנדרוגינס שראו דיין שעתן'. **מה את שמע מינה?** אמ' ר' יוסי, טומטום ואנדרוגינס ספק ומעת לעת ספק, ואין ספק לספק. וכא, ראייתה ספק ומעת לעת ספק, ואין ספק לספק (נדה א, א [מה ע"ד], 1433 ש' 26)

על פי רוב 'מה את שמע מינה' מוסב על דרשות פסוקים, אולם במקומות ספורים הוא מתייחס למקורות תנאיים או אמוראיים (או סתמיים). 158 בדרך כלל, התשובה לשאלת 'מה את שמע מינה' מוצעת מיד אחרי המונח (לפעמים בתוספת 'אמר ליה' לפני כן, כשהתשובה באה בתגובה לחכם אחר ששאל 'מה את שמע מינה'), 159 ותשובה זו מבהירה את היסוד לראיה המובאת לפני כן. כש'מה את שמע מינה' מוסב על דרשות פסוקים, הדרשה עשויה להיות רחוקה מן הפשט. 160

במספר מקומות אצל 'מה את עבד לה'.

155 להוראה זו של 'מה' בארמית גלילית (= 'במה, איך') השווה סוקולוף, מילון, עמ' 293, וכן לויאס, דקדוק, עמ' 184 (חוקרים אלה לא התייחסו למונח שלנו).

156 בשני הערכים 'מה את שמע מינה' מופיע יחד עם צורות אחרות, כגון 'את שמע מינה' ו'מינה את שמע', שאינן עניין למונח שלנו.

157 מן התגובה בהמשך ('אמ' ליה') נראה שר' יונתן הוא ששאל 'מה את שמע מינה', ור' יעקב בר אידי הוא שהשיב לו. ראה להלן ליד הערה 159.

158 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; יומא ד, ו (מא ע"ד), 581 ש' 28; מגילה א, יג (עב ע"ב), 754 ש' 42 ומקבילות.
159 במקרים כאלה מסתבר (אף על פי שברגיל אין הוכחה לכך) שבעל הדרשה המקורית הוא שהשיב על שאלת 'מה את שמע מינה'; ראה למשל דוגמה 1 לעיל ונדרים ג, א (לז ע"ד), 1025 ש' 17–18 ומקבילה (ולפי דברינו אין צורך לפרש את תפקידי המונח כפי שהציע דיימונד, מאי משמע, עמ' 57; ודוק עוד, אין פירושן של כל הסוגיות שהביא שם מחוור כל צורכו; עיין שם).

160 ראה למשל ברכות ב, ג (ד ע"ד), 18 ש' 2 ומקבילה (הוכחה שהלל נאמר דווקא לפי הסדר – 'בגין דכת' <יב> "ממזרח שמש ועד מבואו" [...] מה את שמע מינה? [...] עוד היא אמורה על הסדר – "בצאת יש' ממצרי" לשעבר, "לא לנו" [...] – לדורות הללו); תרומות ו, א (מד ע"א), 239 ש' 31; נדרים ג, א (לז ע"ד), 1025 ש' 18–17 ומקבילה.

במקום אחד התשובה לשאלת 'מה את שמע מינה' איננה תוספת פרשנות עצמאית למקור שעליו מוסב המונח, אלא חזרה בצורה מלאה יותר על הפסוקים שנדרשו לפני המונח באופן המבהיר את היסוד לדרשה.¹⁶¹

התשובות הבאות בתגובה ל'מה את שמע מינה' כמעט תמיד ממלאות תפקיד פרשני – הבהרת הראיה המוצעת לפני המונח. עם זאת, נראה שבמקום אחד המונח בא להקשות על האמור לפניו ואינו משמש כפתיח להצעת פרשנות, שהרי במקום זה בא אחרי המונח חיזוק לתמיהת 'מה את שמע מינה' ולא תשובה לשאלה זו.¹⁶²

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

'מה את שמע מינה' אינו מתחלף במונחים אחרים ואינו מתפרש כמותם.

מה ופליג (לפעמים משובש כ'מה פליג',¹⁶³ 'מהו פליג',¹⁶⁴ וכן שיבושים אחדים¹⁶⁵) – 'האם חולק'. מצוי.

ספרות – אלת"י ו, עמ' 679; אנגל, גליוני הש"ס, כלאים פ"ט ה"א; אפשטיין, מבוא לנוסח

161 ראה שביעית ב, ו (לג ע"ד), 183 ש' 46 ומקבילה: 'אבל אמרו פירות נטיעה זו אסורין עד חמשה עשר בשבט, ומה טע' ר' יסא בשם ר' יוחנן – "ובשנה". מה את שמע מינה? אמ' ר' זעירא, "שלש שנים יהיה לכם ערילים לא יאכל – ובשנה".

162 ראה מגילה א, יג (עב ע"ב), 754 ש' 42 ומקבילות (במקבילה שבסנהדרין י, ו [כט ע"ג], 1326 ש' 34, 35 חל שיבוש כפול: הופעת המונח בש' 34 היא מיותרת, ואילו היקרות המונח בש' 35 היא משובשת, וצ"ל שם: 'מה' את שמע מינה', כבמקבילות, במקום 'את שמע מינה': 'אית מילין אמרין דאתגיייר אנטול(ל)אנוס, אית מילין אמרין דלא איתגיייר אנטול(ל)אנוס. ראו אותו יוצא במנעל פחות ביום הכיפורים ('ומכאן שנתגיייר'). מה את שמע מינה, שכן אפילו יריאי שמים ('שאינם גרים אמתיים') יוצאין בכך! (לפירוש כאן ראה ליברמן, יוונית ויוונית בארץ ישראל, ירושלים תשכ"ג, עמ' 59–61).

163 ראה דוגמה 1 להלן (אך אל נכון בכי"ר ובשרידי הירושלמי, עמ' 25 ש' 11, 'מה ופליג'); דוגמה 2 (ולהלן הערה 167); ב"ק י, ג (ז ע"ג), 1212 ש' 33 (אך אל נכון בכי"א, עמ' 40 ש' 40, 'מה ופליג'); ב"מ ח, יא (יא ע"ד), 1235 ש' 12–13 (אבל בכי"א עמ' 73 ש' 40 אל נכון, 'מה ופליג'). בשקלים ד, ג (מח ע"א), 615 ש' 6: 'מה (ו)פליג', והוי"ו נמחקה, אולם אל נכון בשרידי הירושלמי, עמ' 129 ש' 19 ('מה ופליג'), ודומה לזה שם, עמ' 130 ש' 6 ('מא ופליג' [!]); אלא שלגופם של דברים פשר המונח כאן עדיין צריך עיון קצת; ראה להלן ליד הערה 175).

164 ראה ברכות ח, ו (יב ע"ב), 63 ש' 14 (כך גם בכי"ר); סוטה א, ב (טז ע"ד), 907 ש' 50 (בכי"ר: 'ומה פליג' [!]); ב"מ א, ו (ח ע"א), 1216 ש' 50, לפי כי"א (עמ' 45 ש' 75; המשפט חסר בכי"ל ובקטע בולוניה).

165 כגון 'ולא (ו)פליג', ונראה שצ"ל 'מה ופליג' (וכעין זה בכי"ר); ראה דמאי ב, ג (כג ע"א), 123 ש' 50–124 ש' 1, ואפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 397, הערה 19 (אך כלום אפשר שגרסת כי"ל משקפת – אמנם בצורה עמומה ומשובשת במקצת – חילוף בין 'מה ופליג' ו'ולא פליגין'? ראה להלן הערות 178, 179). וכן דמאי א, ב (כא ע"ד), 117 ש' 11–12; לפנינו 'מה פליגין' (כגון כי"ל מונח זה בא פעמיים, כנראה בשל דיטוגרפיה, אולם המונח מופיע רק פעם אחת בכי"ר, כי"ס, ובמובאות שבכסף משנה ורדב"ז להלכות מע"ש ג, ט; ומכל מקום גם עדי נוסח אלה מקיימים את הגרסה 'מה פליגין', ראה להלן). ואף על פי שפירוש הסוגיה עדיין צריך עיון, נראה שצ"ל 'מה ופליג' במקום 'מה פליגין' (ודוק, בהמשך בא 'ולא פליגין', מונח העשוי להופיע אחרי 'מה ופליג', אבל לא אחרי 'מה פליגין'). נראה ששיבוש דומה מצוי בעירובין ו, ד (כג ע"ג), 480

המשנה, עמ' 76, 165, 954; אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 397 הערה 19; אפשטיין, מבואות לספרות התנאים, עמ' 250 הערה 41; אפשטיין, מדקדוקי ירושלמי, עמ' 262 (=מחקרים, עמ' 296); בארי, תענית, עמ' 46 הערה 137, 47 הערה 148; זוסמן, מבוא, עמ' לד הערה 225; זוסמן, שקלים, עמ' 31 הערה 99, 70; יפה עינים, שקלים פ"ד ה"ב, ד"ה מה פליג; ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 164, 316; נאה, ביקורת, עמ' 584; פרנקל, מבוא הירושלמי, יב ע"א; רוזנברג, תיקוני נוסחאות, עמ' 25; תשב"ץ, ג, שכד, מח ע"ב-ע"ג

'מה ופליג' בא אחרי שני היגדים סותרים או חלוקים לכאורה, כדי לשאול האם הם באמת חלוקים, ואחריו מוצע הסבר המראה שאין הכרח להניח שהיגדים אלה חלוקים, כגון:

1. ר' אבא בשם רב, מסובין אסורין לטעום כלום עד שיטעום המברך. ר' יהושע בן לוי אמ', שותין אע"פ שלא שתה. מה <ו>פליג? 166 – מה דמר [רב, כשהיו כולם זקוקין לככר אחד. מה דמר] ר' יהושע, בשתיה כל אחד ואחד כוסו בידו (ברכות ו, א [י ע"א], 50 ש' 23-24)

2. אמ' ר' יוחנן, אבן שהיא נתונה ברשות הרבים גבוה עשרה ורחבה ארבעה, המשתמש מתוכה לרשות הרבים ומרשות הרבים לתוכה חייב. שמואל אמ', קופה שהיא מליאה פירות ונתונה ברשות הרבים גבוהה עשרה ורחבה ארבעה, המשתמש מתוכה לרשות הרבים או מרשות הרבים לתוכה פטור. מה ופליג? 167 – כאן (בש) [כש] הפכה על צדה, וכאן בשלא הפכה על צידה (שבת י, ב [יב ע"ג], 422 ש' 22)

ההיגדים שלהם מתייחס 'מה ופליג' יכולים להיות קביעות של שני אמוראים, כבדוגמאות דלעיל; ברייתות סותרות; 168 קביעות סותרות המיוחסות לאותו אמורא, כשדברי האמורא הובאו באחת הפעמים על ידי אמורא אחר; 169 משנה וברייתא הסותרות זו את זו; 170 או מקור תנאי הסותר מקור אמוראי. 171 כמו כן, יש שאחד ההיגדים הסותרים לכאורה אינו מימרה רגילה, אלא התנהגותו של חכם המתוארת במסגרת 'עובדא'. 172

ההבחנה המוצעת אחרי 'מה ופליג' כדי להסביר שאין מחלוקת בין הקביעות הסותרות לכאורה יכולה להתבסס על אוקימתא או על הבדל עקרוני בין הקביעות הנידונות. 173 על פי רוב, התשובה

ש' 3; ודוק, גם שם מצוי מבנה דומה, 'מה פליגין? ר' פלוני אמר, לא פליגין [...]'. – לשיבוש אפשרי בכיוון ההפוך, שמונת אחר נשתבש ל'מה ופליג', ראה ערך 'מיי כדון', הערה 376.

166 לתיקון כאן השווה לעיל הערה 163.

167 בגוף כ"ל נמחקה הו"ו בתחילת התיבה 'פליג' (על ידי הסופר?) שלא כדיון; השווה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 164, והשווה לעיל הערה 163.

168 כגון דמאי ב, ג (כג ע"א), 123 ש' 50-124 ש' 1 (וראה לעיל הערה 165 על הגרסה כאן); ב"ק י, יב (ז ע"ג), 1214 ש' 14 (סתירה לכאורה בין תני ר' חייא ותני בר קפרא).

169 כך נראה לפרש בכתובות ב, ג (כו ע"ב), 962 ש' 43 (עיי' שם היטב).

170 ראה ברכות ח, ו (יב ע"ב), 63 ש' 14; יומא ח, ב (מז ע"ד), 597 ש' 3; ואולי גם עירובין ב, ב (כ ע"א), 462 ש' 20-21 (אולם הפירוש המדויק עדיין צריך עיון).

171 ראה גיטין ו, א (מח ע"א), 1080 ש' 23 (כפי הנראה); יש כאן בעיות טקסטואליות; נזיר ט, ג (נז ע"ד), 1134 ש' 34 (כך נראה); ע"ז ה, יד (מה ע"ב), 1411 ש' 3-4.

172 ראה ב"ק י, ג (ז ע"ג), 1212 ש' 33 וב"מ ח, יא (יא ע"ד), 1235 ש' 12-13.

173 ראה ההערה הבאה, ושם דוגמאות לסוגי ההבחנות השונים.

לבעיית/קושיית 'מה ופליג?' מוצעת על ידי אחד ממנוחי ההבחנה המקובלים בירושלמי, כגון 'כאן [...] כאן', 'מה דאמר ר' פלוני [...] מה דאמר ר' אלמוני', ו'שנייה היא [...]'.¹⁷⁴ במקום אחד נראה שהמונח אינו מציע יישוב לקביעות סותרות לכאורה, אלא הסבר למחלוקת אמיתית. ודוק, כאן המונח אינו מציע הבחנה בין הדעות החלוקות לכאורה.¹⁷⁵ לפי זה, 'מה ופליג' כאן מתפרש כמו 'במאי קמיפלגי' בבבלי. ואף על פי שהוראה זו חריגה, כאמור, קשה להגיה סוגיה זו, מכיוון שגרסת כ"ל מקוימת על ידי שני קטעי גניזה.¹⁷⁶

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

'מה ופליג' אינו מתחלף בשום מונח אחר בירושלמי. עם זאת, נראה שהלשון *'ופליגין', המזדמן במקום אחד בירושלמי והמתפרש בתמיהה, מתפרש כמו 'מה ופליג'.¹⁷⁷ (אלא אם נניח ש'ופליגין' הוא שיבוש¹⁷⁸).

גם המונח 'ולא פליגין', הבא בכמה מקומות אחרי שני היגדים סותרים לכאורה והמיישבם באופן שאין צורך להניח שיש מחלוקת או סתירה ביניהם, קרוב מאוד מצד משמעותו ל'מה

174 ראה למשל דוגמה 1 ('מה דאמר ר' פלוני'; וכן בפאה ב, א וטז ע"ד, 88 ש' 18-19; כלאים ט, א ולב ע"א), 172 ש' 28, ועוד); גיטין ג, ח (מה ע"ב), 1065 ש' 39 ('מה דאמר'); וכן גיטין ו, א (מה ע"א), 1080 ש' 23 ('שנייה היא'); ע"ז ה, יד (מה ע"ב), 44 ('כאן [...] כאן'). - לאפשרות שתגובות לשאלות 'מה ופליג' מוצעות לפעמים בלשון 'ולא פליגין', ראה לעיל הערה 165.

175 ראה שקלים ד, ג (מח ע"א), 615 ש' 6 (התיקון בהמשך הוא על פי גרסת קטע גניזה שהובאה במהדורת האקדמיה, וראה לעיל הערה 163): 'שמואל אמ', נשים האורגות בפרכות נוטלות שכן מתרומת הלשכה. רב חונה אמ', (מתרומת) <מלשכת> בדק הבית. מה (ו)פליג? שמואל עבד לה כקרבן, רב חונה עבד לה כביניין. רוב המפרשים פירשו את המונח כאן כמו 'במאי קמיפלגי', אולם עיין מה שהתקשה בכך ביפה עינים בגלל המינוח (אבל הגהתו רחוקה; עיין שם). ראה גם בהערה הבאה.

176 ראה לעיל הערה 163. במקבילה לסוגיה זו בשיר השירים רבה ג, ז, המילים 'מה ופליג' חסרות, וההמשך מנוסח באופן השונה קצת מן הירושלמי ('הדין עבד לה כבנין, והדין עבד לה כקדנות'). הרש"ס גורס 'במה פליגין' במקום 'מאי פליגין', אולם אין מונח כזה בירושלמי, ואילו המונח הדומה (מבחינה צורנית) 'מה פליגין' אינו מתפרש כמו 'במאי קמיפלגי' בבבלי (עיין ערך 'מה פליגין').

177 ראה ביכורים ג, ז (סה ע"ד), 362 ש' 27: 'תני, המדיר את בנו לתלמוד תורה מותר למלות לו חבית שלמים ולהדליק לו את הנר. ר' יעקב בר אידי בשם ר' יונתן, אף לוקח לו חפציו מן השוק. ופליגין? - כאן באיש כאן באשה'. ראה עוד בהערה הבאה.

178 אפשר שבמקום 'ופליגין' צ"ל 'ולא פליגין', וכי התיבה 'לא' נשמטה על ידי השמטת סופרים מכנית. ואמנם ר' אברהם מן ההר בפירושו לנדרים לח ע"ב (מהדורת בלוי, עמ' פ) גורס 'ולא פליגין' בסוגיה זו. ראשונים אחרים המצטטים את הסוגיה - שקרוב לוודאי שגרסוהם תלויות זו בזו - גורסים 'מה פליגין'; ראה הלכות נדרים להרמב"ן, לה ע"ב (מהדורת הישריק, עמ' מ); חידושי הרשב"א לנדרים לח ע"ב (מהדורת סלומון, עמ' קסג); חידושי הריטב"א לנדרים לח ע"ב (מהדורת יפה'ן, עמ' שעא) ור"ן שם; פסקי הרא"ש לנדרים ד, ו; מאירי, בית הבחירה לנדרים לח ע"ב (מהדורת דיקמן, עמ' קנב), ונימוקי יוסף (יב ע"ב בדפוס וילנא), וכן גורס כ"ס לסוגיית ביכורים. גרסה זו אינה מתאימה מצד העניין, אולם אפשר שביסודה משתקפת הגרסה 'מה ופליג', התואמת היטב את הסוגיה; ועדיין צריך עיון. (אם 'מה ופליג' הוא הגרסה הנכונה, אפשר להבין בקלות כיצד נוצרה גרסת כ"ל: תחילה נשמטה התיבה 'מה' בטעות סופרים וכפי שקרה כנראה במקום אחר בירושלמי אצל מונח זה; ראה כתובות ה, א (כט ע"ג), 980 ש' 38; אך כלום אפשר שגם בסוגיה זו הצורה 'ופליג' היא צורה מקורית?], ואחר כך התיבה 'ופליג' הושלמה בטעות כ'ופליגין').

ופליג'.¹⁷⁹ נראה שההבדל העיקרי בין מונחים אלה הוא דרך שימושם בדיאלקטיקה התלמודית: בדרך כלל 'ולא פליגין' מציע הבחנה המבקשת ליישב את ההיגדים הסותרים מבלי שתקדם לכך שאלה אם יש ביניהם מחלוקת,¹⁸⁰ בעוד ש'מה ופליג' שואל האם הדעות הנראות כחלוקות הן באמת כאלה.

מה חמית¹⁸¹ **מימר** (במקומות ספורים נשתבש המונח, כנראה בהשפעת הבבלי, כ'מאי חמית מימר'¹⁸² ו'מה חמית למימר'¹⁸³) – 'מה ראית לומר'. מונח שאלה/קושיה, מצוי.

ספרות – אלת"א, עמ' 909; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 66, 200; זהר, בסוד היצירה, עמ' 130 הערה 9; רידב"ז, ב"ק פ"ד ה"ב (יח ע"ב), ד"ה תני

'מה חמית מימר' שואל מניין לנו שיש לפרש מקור מסוים באופן שהוצע לפני כן, על דרך הביטוי 'מה ראית' (המצויה בחטיבות שונות של ספרות חז"ל),¹⁸⁴ כגון:

1. ויקריב פסח תחילה ותמיד אחריו! – יאוחר דבר שנ' בו 'בערב' ו'בין הערבים' ('פסח') לדבר שלא נאמ' בו אלא 'בין הערבים' [בלבד] ('תמיד'). ר' ירמיה בעי, מה חמית מימר ערב מואחר? או נאמ' ערב מוקדם! אלא כיני [...] (פסחים ה, א [לא ע"ד], 523 ש' 2-3)

2. [משנה: 'כל המיוחד לאוכל אדם אין עושין ממנו מלוגמא [...] וכל שאינו מיוחד לאוכל אדם, עושין ממנו מלוגמא'. אוכלי אדם ואוכלי בהמה היו בפרשה; מה חמית מימר אוכלי אדם אין עושין מהן מלוגמא, ואוכלי בהמה עושין מהן מלוגמא? – [...] 'והיתה שבת הארץ לכם לאכלה' [...] מיעט אוכלי אדם [...] (שביעית ח, א [לז ע"ד], 204 ש' 19-20)

3. תרומת הדשן כשירה כל הלילה [...] מאי חמית מימר כן? 'כל הלילה והרים' – מיכן לתרומת הדשן שהיא כשירה כל הלילה (יומא ב, א [לט ע"ב], 566 ש' 39)

'מה חמית מימר' מתפרש בשלוש דרכים עיקריות:

1. לפעמים המונח שואל מדוע העדיפו אפשרות פרשנית או פסיקתית מסוימת על פני אפשרות חלופית שנרמזה לפני כן, כבדוגמה 1.¹⁸⁵ בחלק ממקומות אלה המונח בא בסגנון 'מה חמית מימר X, או [נימר] Y'.¹⁸⁶

179 לחילוף אפשרי, אך מאוד מסופק, בין שני המונחים דאח לעיל הערה 165, וראה גם בהערה הקודמת.

180 לאפשרות שלפעמים 'ולא פליגין' מציע תגובות לשאלות 'מה ופליג', ראה לעיל הערה 165.

181 בקטע גניזה במקום אחד 'חמת'; ראה שרידי הירושלמי, עמ' 288 ש' 11 (בכ"ל שם, נדה א, ג [מט ע"א], 1434 ש' 23, 'המית').

182 ראה דוגמה 3 להלן.

183 ראה כתובות ז, ט (לא ע"ג), 992 ש' 5, וכן הוא במקבילתה של סוגיה זו בקידושין ב, ה (סב ע"ד), 1165 ש' 12-13.

184 יש דמיון מילולי, ובמידה פחותה גם דמיון ענייני, בין 'מה חמית מימר' בירושלמי לביטוי המקביל בבבלי (באופן מילולי) 'מאי חזית', אלא שאין שני המונחים נרדפים, ואין באן מקומו להאריך.

185 כיוצא בזה ראה עוד למשל מעשרות ב, ה (מט ע"ד), 270 ש' 47; ב"ק ד, א (ד ע"א), 1196 ש' 41; שבועות א, ג (לג ע"א), 1341 ש' 35.

186 ראה הדוגמאות שצינו בהערה הקודמת.

2. לפעמים 'מה חמית מימר' מוסב על קביעה בת שני חלקים, והוא מתפרש כמו 'מאי שנא חלק א מחלק ב', כבדוגמה 187.
3. לפעמים 'מה חמית מימר' שואל מדוע יש לפרש או לפסוק באופן מסוים, מבלי שתוצג או שתירמוז חלופה פרשנית או פסיקתית כלשהי, כבדוגמה 188. במקרים כאלה המונח מתפרש באופן הדומה ל'מנא הני מילי' או 'מה טעמא'.
- 'מה חמית מימר' יכול להיות מוסב על דרשות פסוקים, מקורות תנאיים שלא בסגנון מדרשי (ראה בדוגמאות לעיל), מימרות אמוראים או מקורות סתמיים. 189 המונח בא בהקשרים הלכתיים (כך ברוב רובם של המקומות) או בהקשרים אגדיים. 190
- בדרך כלל המונח בא בסגנון: 'מה חמית מימר - [הדעה שנאמרה לפני כן]', אולם במקומות אחדים הוא בא בסגנון: '[דעה מסוימת] - מה חמית מימר כן'. 191 התשובות לשאלות 'מה חמית מימר (כן)' יכולות להיות דרשות פסוקים, 192 כבדוגמאות דלעיל, או מקורות תנאיים או אמוראיים שאינם מנוסחים כדרשות. 193
- 'מה חמית מימר' בא בדרך כלל בפי אמוראים או בסתמא, אולם במקום אחד אפשר שהוא בא כברייתא, על ידי עיבוד המינוח. 194

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

אין מונחים אחרים (פרט ל'מה ראית', כמוזכר לעיל) שמתחלפים ב'מה חמית מימר' או המתפרשים כמוהו. 195

- 187 כיצא בזה ראה עוד יבמות א, א (ב ע"ד), 832 ש' 17 וכתובות ד, א (כח ע"ב), 972 ש' 43.
- 188 כיצא בזה ראה עוד ביכורים ב, א (סד ע"ג), 354 ש' 19-20, 48; פסחים ה, א (לא ע"ג), 522 ש' 21; נזיר ז, ג (נו ע"ג), 1128 ש' 5.
- 189 ראה למשל ביכורים ב, א (סד ע"ג), 354 ש' 19-20; שבת ב, א (ד ע"ג), 376 ש' 47-48 ומקבילה; כתובות ז, ט (לא ע"ג), 992 ש' 5 ומקבילה.
- 190 ראה ברכות א, א (ב ע"ג), 3 ש' 35 ('ומה חמית מימר עוביו שלרקיע מהלך חמש מאות שנה?') וביכורים ב, א (סד ע"ג), 354 ש' 19-20, 48. - בסנהדרין ב, א (כ ע"א), 1274 ש' 38 ומקבילה מצאנו כיטוי דומה בהקשר אגדי, 'ומה המית מימר הא מילתא', אלא שביטוי זה אינו עניין למונח שלנו; עיין שם היטב.
- 191 ראה פסחים ז, ט (לה ע"א), 542 ש' 45 לפי קטע לוינגר, עמ' רפב, ש' 4, וכן הוא במקבילתו בשבת ב, א (ד ע"ג), 376 ש' 47-48 (אלא ששם 'מה חמית לומ' [!] כן); כתובות ד, א (כח ע"ב), 972 ש' 43; גיטין ט, ד (ג ע"ב), 1092 ש' 32 (אך דוק, שם המונח וכן הדין שמסביב באים בהגהת המגיה, והפירוש עדיין צריך עיון).
- 192 ופשיטא שתופעה זו קיימת כשהמונח שואל מדוע דורשים הפסוק באופן מסוים.
- 193 מקורות תנאיים - ראה למשל כתובות ז, ט (לא ע"ג), 992 ש' 5 (ומקבילה), ושם יא, ו (לד ע"ג), 1007 ש' 13-14; מקורות אמוראיים - ראה למשל מעשרות ב, ה (מט ע"ד), 270 ש' 47 ויבמות א, א (ב ע"ד), 832 ש' 17.
- 194 ראה שבועות א, ב (לג ע"א), 1341 ש' 14 ('מה חמית מימר בטמא שאכל טהור - או <נימר> בטהור שאכל טמא? ת'ל [...]); ההשלמה היא על פי המקבילות החלקיות, עיין שם, והשווה לברייתא שבספרא, צו, פרק יד, ג (מהדורת וייס, לו ע"ד) ומקבילתו שם, אמור פרשה ד, ח, צו ע"ב, והשווה לברייתא בבבלי, זבחים מג ע"ב ('בטומאת הגוף הכתוב מדבר; אתה אומר בטומאת הגוף, או אינו אלא בטומאת בשר?').
- 195 עם זאת, יש מונחים המקיימים חלק מהוראותיו של 'מה חמית מימר', כגון 'מה טעמא' או 'מנן תיתי לה', כש'מה חמית מימר' מתפרש בהוראתו השלישית לעיל.

(ו) מה טעמא¹⁹⁶ ('מה טעם';¹⁹⁷ 'מה טעמא/טעמיה דר' פלוני'¹⁹⁸ או 'מה טעמון/טעמהון [...]'¹⁹⁹ כשמתייחס לטעמים של קבוצת חכמים; לעתים משתבש כ'מאי טעמא', כנראה בהשפעת הבבלי²⁰⁰) - 'מה הטעם (של ר' פלוני)'. מונח הסבר, נפוץ.

ספרות - אלת"ר ד, עמ' 99-107; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 30; אפשטיין, מדקדוקי ירושלמי, עמ' 47 (=מחקרים, עמ' 316); בארי, תענית, עמ' 32 הערה 80; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 69-71; זוסמן, כתב"ד אשכנזי, עמ' 48 הערה 89; זוסמן, שקלים, עמ' 31 הערה 99; מלמד, פרקי מבוא, עמ' 287, 201, 316; מוסקוביץ, גופים זרים, עמ' 247 הערה 57; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 75, 78, 79, 82, 83, 104, הערה 13, 105 הערה 13; מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 545; מלמד, פרקי מבוא, עמ' 287 (=מדרשי-הלכה, עמ' לא); סמואל, רש"ס, עמ' 104 הערה 48; עסיס, קטע של ירושלמי סנהדרין, עמ' 45; קצוף, היחס, עמ' 27-28²⁰² (=הנ"ל, יחס הבריייתות, עמ' ט-י); קרבן העדה, סוכה פ"ד ה"ג (יט ע"א), ד"ה מ"ט²⁰³

'מה טעמא' שואל מה טעמה או מקורה של קביעה מסוימת, ובתשובה לכך מוצע פסוק (ודרשתו) או סברה, על דרך 'מאי טעמא' בבבל, כגון:

1. תני, עבירות שנתודה עליהן ביום הכיפורים שעבר אינו צריך להתודות עליהן יום

הכיפורים הבא [...] ר' ליעזר או', הרי זה ('המתודה') זריז ונשכר. מה טע' דר'

ליעזר? וחסטאתי נגדי תמיד' (יומא ח, ט [מה ע"ג], 601 ש' 9)

2. צריך אדם שיהו לו שני עטיפין, אחד לחול ואחד לשבת. מה טעמ' 'זרחצת וסכת

[ושמת] שמלותיך'. וכי ערומה היתה? אלא אילו בגדי שבתה (פאה ח, ח [כא ע"ב],

112 ש' 17)

3. [משנה: 'כל סאה שיש בה רובע זרע ממין אחד ימעט. ר' יוסה אומ', יבור'.] מה

טעמ' דר' יוסי? מכיון שהתחיל ברובע, צריך להשלים את כל הרובע (כלאים ב,

א [כז ע"ד], 149 ש' 43)

'מה טעמא' יכול להציע פסוקים, עם דרשותיהם או בלעדיהן, כבדוגמאות 1, 2, 204 או סברות מסוגים שונים, כבדוגמה 3.²⁰⁵ התשובה לשאלת 'מה טעמא' מוצעת כמעט תמיד בסתמא ומיד

196 לפעמים התיבה השנייה במונח מקוצרת בכ"ל ('מה טע'/'טעמ'), ולא רשמנו צורות אלו כאן.

197 ראה למשל ברכות ב, ב (ד ע"ג), 15 ש' 11; קידושין א, י (סא ע"ד), 1160 ש' 16, 25; סנהדרין ב, ו (ב ע"ג),

1278 ש' 36. כתיב זה רגיל במיוחד במסכת ברכות, אולם גם הכתיבים האחרים מתועדים שם.

198 ראה למשל פאה א, ה (טז ע"ג), 87 ש' 37; שרידי הירושלמי, עמ' 134 ש' 14 (בכ"ל שם 'מה טע', וכאמור

קיצורים כאלה רגילים מאוד בכ"ל; השווה לעיל הערה 196); כי"א עמ' 9 ש' 125 (אולם בכ"ל, 'מא' טע').

199 ראה למשל ברכות ח, א (יא ע"ד), 59 ש' 45-47 ('טעמהון'); מגילה א, י (עב ע"ג), 755 ש' 41 ויבמות יג, א

(יג ע"ב), 890 ש' 16, 17 ('טעמון').

200 ראה למשל ברכות א, א (ב ע"ג), 3 ש' 14; כתובות ג, ד (כו ע"ג), 969 ש' 43; קידושין א, ז (סא ע"א), 1155

ש' 34; והשווה עסיס, קטע של ירושלמי סנהדרין, עמ' 45. צורה זו שכיחה גם אצל הרש"ס; השווה סמואל,

רש"ס, עמ' 104, הערה 48.

201 נדפס שוב אצל מלמד, מדרשי הלכה, עמ' לא.

202 והשווה שם, עמ' 197.

203 ברם דבריו דחוקים ביותר (עיין שם).

204 דוגמאות נוספות ראה ערכים 'מה טעם' (1), (2), (5), (8) באלת"ר ד, עמ' 99-102, 104-105, 106-107.

205 דוגמאות נוספות ראה ערכים 'מה טעם' (4), (6), (7) באלת"ר ד, עמ' 102-104, 105-106. - מעניין לציין

אחרי המונח, אולם לעתים רחוקות התשובה מוצעת על ידי אמורא נקוב שם.²⁰⁶ במספר מקומות מוצעות שתי אפשרויות אחרי 'מה טעמא' ('מה טעמא, X או Y'), ובהמשך הסוגיה מנסה לברר מהו הטעם הנכון.²⁰⁷

'מה טעמא' יכול להיות מוסב על דברי תנאים או על דברי אמוראים,²⁰⁸ והוא יכול להתייחס לקביעות הלכתיות (כבדוגמאות דלעיל) או אגדיות.²⁰⁹

לפעמים נראה ש'מה טעמא' בא בציטטות ממקורות תנאיים,²¹⁰ שלחלקן יש מקבילות במקורות תנאיים שמחוץ לתלמוד, בעיקר בתוספתא.²¹¹ אפשר שהמונח בא בעיבוד המינוח במקומות אלה. לחלופין, אפשר שהירושלמי לא הכיר את הברייתות הרלוונטיות (או את הטעם המופיע בהן), והוא ציין טעם זה על דעת עצמו; לפי אפשרות זו, השימוש בלשון 'מה טעמא' במקרים כאלה אינו משקף עיבוד המינוח.²¹² וקשה להכריע בין שתי האפשרויות.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

'מה טעמא' המציע פסוקים מתחלף במונחים אחרים המציעים פסוקים,²¹³ כגון 'שנאמר',

שהוראה זו של המונח מתועדת כנראה רק כשהוא בא בצורות 'מה טעמא דר' פלוני' או 'מה טעמא אמרו'; ראה אלת"י, שם.

206 כגון ברכות ב, ב (ד ע"ד), 17 ש' 5 ומקבילה; שביעית ב, ו (לג ע"ד), 183 ש' 45 ומקבילה; נזיר ו, א (נר ע"ד), 1116 ש' 27. ראה גם ערלה ג, ז (סג ע"ב), 346 ש' 34 ('מה טע' דר' יוסי? כיי דאמ' ר' אבהו [...]).

207 ראה למשל ברכות ג, ו (ז ע"א), 31 ש' 31; דמאי ד, ה (כד ע"א), 130 ש' 4; יבמות טז, ב (טו ע"ג), 901 ש' 24 (בד"ו).

208 דברי תנאים – ראה למשל דוגמאות 1, 3 לעיל; ברכות א, ה (ג ע"א), 6 ש' 33–34; פסחים ח, ח (לו ע"ב), 549 ש' 43. דברי אמוראים – ראה למשל ברכות ט, ה (יד ע"ג), 76 ש' 10; מגילה ד, יב (עה ע"ג), 774 ש' 39, 40; קידושין א, ה (ס ע"ג), 1151 ש' 41. במקומות רבים 'מה טעמא דר' פלוני' מציע טעמים או מקורם של תנאים, ו'מה טעמא' – טעמים של אמוראים, אולם הדברים אינם חתוכים; דאה למשל להלן הערות 210, 211 ('מה טעמא' המוסב על דברי תנאים), ומגילה ד, יב (עה ע"ג), 774 ש' 39, 40 וסנהדרין ח, ח (כו ע"ג), 1310 ש' 6 ('מה טעמא דר' פלוני' המתייחס לדברי אמוראים).

209 ראה למשל תעניות א, א (סד ע"א), 705 ש' 31; סוטה ה, ז (כ ע"ג), 929 ש' 48; שבועות ו, ו (לז ע"א), 1363 ש' 34.

210 ראה למשל ביכורים א, ד (סד ע"א), 351 ש' 25; תעניות א, ב (סד ע"א), 706 ש' 27; חגיגה ב, א (עז ע"ד), 787 ש' 6.

211 ראה למשל ברכות ד, ה (ח ע"ב), 40 ש' 29, 31, 35 לעומת המקבילה בתוספתא, ברכות ג, טו–טז (מהדורת ליברמן, עמ' 16); סוכה ד, ז (נר ע"ד), 651 ש' 46, לעומת מקבילתו בתוספתא, סוכה ג, טו (מהדורת ליברמן, עמ' 270); סנהדרין יא, ד (ל ע"א), 1329 ש' 13, לעומת מקבילתו בתוספתא, סנהדרין יא, ח (מהדורת צוקרמנדל, עמ' 432); בכל המקומות הללו בא המונח 'שנאמר' ('שנ') בתוספתא במקום 'מה טעמא' שבירושלמי.

212 ראה לכל העניין אפשטיין, מבואות לספרות התנאים, עמ' 254, ומה שנחלק עליו ליברמן בכמה מקומות, כגון תוספתא כפשוטה א, עמ' 90, לש' 53; שם עמ' 283, לשו' 10–11; שם, ד, עמ' 832, לש' 74, והשווה לכל העניין מוסקוביץ, מינוח, עמ' 131–133; קצוף, היחס, עמ' 58–59.

213 נוסף על המונחים שצינו להלן, נראה כי 'מה טעמא' בהוראה זו מתפרש באופן הדומה ל'קרייא מסייע' (עיין ערכו). עם זאת, מונחים אלה נבדלים בכך ש'קרייא מסייע' מציע סיוע רק לדעות הנתונות במחלוקת.

*'דכתיב', *הדא היא דכתיב',²¹⁴ 'על שם',²¹⁵ ו'כמה דתימר'.²¹⁶ עם זאת, ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'מה טעמא' משמש גם להצעת סברות. כמו כן, יש ש'מה טעמא' מתחלף ב'טעמא'.²¹⁷ (בהנחה שאין מדובר בשיבוש – השמטת התיבה 'מה' מחמת טעות סופר). ואף על פי שמונחים אלה קרובים מאוד במשמעותם, אינם נרדפים, מכיוון של'טעמא' הוראה (אמנם נדירה) שאינה קיימת אצל 'מה טעמא' – הצעת היסקים אליבא דחכם הנידון, על דרך המצוי אצל המונחים 'כר' פלוני ו'על דעתיה דר' פלוני'.

במקומות אחרים 'מה טעמא' מתחלף ב'על דעתיה'.²¹⁸ (כשמונח זה מציע טעם), אולם מונחים אלה אינם נרדפים, שהרי ל'על דעתיה' יש הוראות שאינן קיימות אצל 'מה טעמא' (כגון הצעת היסקים; עיין ערכו).

לעתים המונח 'מה חמית מימר' מתפרש כמו 'מה טעמא',²¹⁹ אולם ברור כי מונחים אלה אינם נרדפים, מכיוון של'מה חמית מימר' הוראות אחרות (עיין ערכו) שאינן קיימות אצל 'מה טעמא'. לפעמים גם 'מיי כדון' מתפרש כמו 'מה טעמא',²²⁰ אולם גם מונחים אלה אינם נרדפים, מכיוון של'מיי כדון' הוראות אחרות, שהן כמדומה אף רווחות יותר מ'מה הטעם' (עיין ערכו), שאינן קיימות אצל 'מה טעמא'.

קיימת גם קרבה מסוימת מבחינה חיצונית-צורנית בין 'מה טעמא' ל'לית טעמא דלא', אולם ברור כי מונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'לית טעמא דלא' בא רק אחרי התלבטות בנוגע לטעמה של הלכה מסוימת, מה שאין כן אצל 'מה טעמא'.

יש דמיון מסוים בין 'מה טעמא' הבא פעמיים בזה אחר זה כדי להסביר טעמם של בעלי פלוגתא ('מה טעמא דר' פלוני [...] מה טעמא דר' אלמוני') ל'מאן דאמר [...] מאן דאמר' כשהמונח האחרון מציע הסברים לדעות שונות. אלא ש'מה טעמא' בא כשהותם של בעלי הפלוגתא ידועה, מה שאין כן אצל 'מאן דאמר [...] מאן דאמר'.

²¹⁴ 'שנאמר' – ראה למשל מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 545; 'דכתיב' – כגון סוטה ה, ז (כ ע"ג), 929 ש' 48 ('ומה טע') לעומת מקבילתו בברכות ט, ז (יד ע"ב), 74 ש' 50 (והשווה מוסקוביץ, מינוח, עמ' 82); 'הדא היא דכתיב' – כגון תעניות ב, ו (סה ע"ד), 716 ש' 2 ('מה טע'), לעומת שרידי הירושלמי, עמ' 177 ש' 12 ('הדה הוא דכ') וקטע סבונה ('מה טעמ') לעומת כ"ל ('הדא היא דכת') בסנהדרין י, ט (כט ע"ד), 1327 ש' 50 (ראה שטמברגר, קטעי ירושלמי, עמ' 285); וראה באופן כללי את ההפניות למוסקוביץ, מינוח, שנרשמו במדור ספרות. (חילופים כאלה מזדמנים גם בין הירושלמי למקבילותיו במדרש, אולם לא הבאנום כאן מכיוון שהתופעה כבר מתועדת היטב בחילופים פנים-ירושלמיים.)

²¹⁵ עיין ערכו, הערה 88.

²¹⁶ עיין ערכו, הערה 305.

²¹⁷ עיין ערך 'טעמא', הערה 13.

²¹⁸ עיין ערך 'על דעתיה דר' פלוני', הערה 74.

²¹⁹ עיין ערך 'מה חמית מימר', ליד הערה 188.

²²⁰ עיין ערך 'מיי כדון', ליד הערה 384.

מה נפק (נפיק) מביניהון²²¹ ('מה מפקה מביניהון'²²², 'מה ביניהון'²²³) – 'מה יוצא מביניהם'. מצוי.

ספרות – אלת"י ב, עמ' 410–411, 224; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 126; 225 לוי, מבוא ופירוש, עמ' 135–136; מוסקוביץ, הערות וביאורים בירושלמי, עמ' 75; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 75, 86–87; מוסקוביץ, סוגיות מוחלפות, עמ' 48 הערה 189, 52 הערה 219, 54 הערה 225; עסיס, שתי סוגיות בירושלמי פסחים, עמ' לז; רידב"ז, ברכות פ"ג ה"ו (כח ע"ב), ד"ה ער כדון; 226; שם, סוכה פ"ג ה"ב (יג ע"א), ד"ה למה; שם, יבמות פ"ב ה"א (סו ע"ב), ד"ה אמר ר' ינאי; שם, כתובות פ"ה ה"ו (לז ע"א), ד"ה ר"ה; שם, שבועות פ"ד ה"ז (כב ע"א), ד"ה למה

'מה נפק מביניהון' מציע מקרה נפקות בין שתי דעות או אפשרויות שנידונו לפניו, על דרך 'מאי ביניהון' בבבלי, כגון:

1. אמ' ר' יוחנן, הילכו בנדרים אחר לשון בני אדם. אמ' ר' יאשיה, הילכו בנדרים אחר לשון תורה. **מה נפק ביניהון?** אמ' קונם יין שאני טועם בחג. על דעתיה דר' יוחנן אסור ביום טוב האחרון, על דעתיה דר' יאשיה מותר (עירובין ג, א [כ ע"ד], 465 ש' 12 ומקבילה)

2. תני, ('מי שמתו מוטל לפניו') אם רצה להחמיר על עצמו ('לקרוא שמע') אין שומעין לו. למה? מפני כבודו שלמת, או משום שאין לו מי שישא משואו? **מה {נפוק} {נפיק}**²²⁷ **מביניהון?** היה לו מי שישא משואו: {ו} אין תימר מפני כבודו של מת, אסור, ואם תאמ' מפני שאין לו מי שישא משואו, הרי יש לו מי שישא משואו! (ברכות ג, א [ה ע"ד], 24 ש' 23–24)

3. [משנה: 'המפקיד פירותיו אצל [...] הנכרי כפירותיו ('וחייב לעשר'). ר' שמעון אומ', דמיי'.] מודה ר' שמעון שהוא מפריש מעשרותיו מהלכה ('מדרבנן'). הא ר' שמעון אמ' מפריש ורבנין אמרי מפריש – **מה ביניהון?** ר' שמעון או' מפריש ונוטל דמים מן השבט, ורבנין אמרי מפריש ואינו נוטל דמים מן השבט (דמאי ג, ד [כג ע"ג], 128 ש' 6)

221 או 'מן ביניהון', כגון פסחים ד, ג (לא ע"א), 519 ש' 7 (וכן הוא בשרידי הירושלמי, עמ' 114 ש' 9); פסחים ז, ו (לד ע"ג), 538 ש' 44, לפי קטע לוינגר, עמ' רעב ש' 26 (אולם בכי"ל שם 'מביניהון'; יבמות א, א (ב ע"ב–ע"ג), 830 ש' 16.

222 ראה למשל יומא ח, ח (מה ע"ג), 600 ש' 41; ב"ק ה, א (ד ע"ד), 1200 ש' 6; שרידי הירושלמי, עמ' 266 ש' 11–12 (בכי"ל שם, שבועות א, ט ולג ע"ג), 1344 ש' 22, רק 'מה ביניהון'. ברור שלפנינו צורות חלופיות של אותו מונח ולא מונחים שונים, ואמנם שתי הצורות מתחלפות לעתים (כגון נזיר ט, ה [נח ע"א, 1136 ש' 6–7] 'מה נפק מביניהון', לעומת מקבילתו בסנהדרין ט, ג [כז ע"א], 1312 ש' 31 – 'מה מפקה מביניהון').

223 ראה למשל דמאי ג, ד (כג ע"ג), 128 ש' 6; עירובין א, ג (יט ע"א), 455 ש' 33; נדרים יא, א (מב ע"ג), 1049 ש' 6. במספר מקומות כתוב 'ומה ביניהון', כגון יבמות ז, ה (ח ע"ב), 863 ש' 16–17; ב"ק א, ב (ב ע"ג), 1189 ש' 7; שם ד, א (ד ע"א), 1196 ש' 19.

224 בערך זה הובאו דוגמאות של 'מה ביניהון' במפורז בין שאר הדוגמאות ('ביניהון' וכדומה).

225 אולם דבריו של בכר על נדירותו היחסית של המונח בשני הסדרים האחרונים של הירושלמי תמוהים.

226 כאן ובמקומות הבאים הרידב"ז מתייחס ל'מה נפיק מביניהון' כשהוא בא בסגנון 'מה נפיק מביניהון [...] אין תימר [...] הוי לית טעמא דלא'; ראה להלן הערה 232.

227 התיקון הוא על פי כ"ס (וכעין זה בכי"ר, 'נפק'), וכן מתבקש מצד העניין ולאור צורת המונח הרווחת.

4. פטר חמור, ר' לעזר אמ' מקדשין בו את האשה, ר' יוחנן אמ' אין מקדשין בו את האשה [...] מה נפיק מן ביניהון? עבר ופדייו שלא מדעת הבעלים. ר' לעזר אמ' אינו פדוי (כי הוא ממון בעלים, וצריך דעת בעלים לפדותו), ר' יוחנן אמ' פדוי (קידושין ב, ט [סג ע"א], 1167 ש' 41)

'מה נפק מביניהון' מציע נפקותות מסוגים שונים בין דעות תנאיות, אמוראיות וסתמיות שונות. לפעמים הוא בא אחרי קביעות כלליות, כדי להציע מקרה קונקרטי שבו יש נפקות ברורה בין הקביעות הנזכרות, כבדוגמה 1 לעיל.²²⁸ במקומות אחרים המונח מציע נפקות בין טעמים או הסברים שונים לאותה הלכה, כבדוגמה 2 לעיל.²²⁹ לפעמים 'מה נפק מביניהון' בא אחרי שנקבע ששני חכמים שלכאורה חולקים זה על זה מסכימים בעניין מסוים, כדי לברר מתי בכל זאת יש מחלוקת ביניהם, כבדוגמה 3 לעיל.²³⁰ לאחרונה, יש שהמונח בא אחרי שתי קביעות החולקות בעליל זו על זו, כדי להציע נפקות נוספת ביניהן, ולפי זה שיעור המונח הוא 'מה עוד נפק מביניהון', כבדוגמה 4 לעיל.²³¹

על פי רוב 'מה נפק מביניהון' בא במסגרת בירור 'לשמו' של השלכותיהן האפשריות של שתי דעות המופיעות לפניו. ברם יש שהמונח בא במסגרת ניסיון לברר טעמו של דין מסוים, כיוון שטעם זה עשוי להתברר מתוך בחינת הנפקותות בין ההסברים השונים. במקרים כאלה המונח עשוי לבוא בסגנון: 'מה טעמא [...] - [אפשרויות הסבר שונות] - מה נפיק מביניהון - [פירוט הנפקותא ודיון בה] - [הכרעה כאחד הטעמים בתחילת הסוגיה].'²³²

בדרך כלל 'מה נפק מביניהון' מוסב על זוג קביעות, אולם לעתים נדירות הוא מתייחס לצדדים שונים של בעיה.²³³ על פי רוב 'מה נפק מביניהון' מוסב על מה שבא מיד לפני כן, אולם במקומות ספורים נראה שהוא מוסב על שלב קודם בסוגיה.²³⁴

228 כיוצא בזה ראה למשל תרומות ז, א (מד ע"ד), 242 ש' 30 ומקבילות; מע"ש א, ד (נג ע"א), 289 ש' 8 ומקבילה; ביצה ה, ב (סג ע"ב), 700 ש' 22 ומקבילה.

229 דמאי ו, יג (כו ע"א), 140 ש' 33; ערלה א, ה (סא ע"ב), 336 ש' 19; מו"ק א, ב (פ ע"ב), 802 ש' 33.

230 כיוצא בזה ראה עוד למשל דמאי ה, ג (כד ע"ד), 133 ש' 9 (בגוף כ"ל: 'מה דעתיה', אך המגיה תיקן: 'מה <ביניהון על> דעתיה', וברור שהגהה זו, המקומית על ידי כ"ר וכ"ס, נכונה); פסחים ז, ו (לד ע"ג), 538 ש' 44 ומקבילה; נדרים יא, א (מב ע"ג), 1049 ש' 4 (בסגנון: 'הא ר' פלוני אמר [...] ר' אלמוני אומר - ואותו דבר').

231 כיוצא בזה ראה למשל פסחים ה, ב (לב ע"א), 524 ש' 38; קידושין ד, ו (סה ע"ד), 1183 ש' 21; ב"ק ה, א (ד ע"ד), 1200 ש' 6; והשווה לוי, מבוא ופירוש, עמ' 135-136; עסיס, שתי סוגיות בירושלמי פסחים, עמ' לו; וכבר העמיד על כך בפני משה לאחרות מן הסוגיות הרלוונטיות (וראה שיירי קרבן לשבועות פ"ג ה"א, ד"ה מאי מפקא, שנתקשה בעניין זה, עיין שם). - ראוי להעיר כי הוראה דומה מצויה גם אצל המונח המקביל בבבלי, 'מאי ביניהון'; ראה למשל בבלי, יבמות סא ע"ב ותוספות, שם, ד"ה נפקא מינה.

232 ראה למשל ברכות ג, ו (ז ע"א), 31 ש' 32-33; מע"ש ד, א (נד ע"ד), 297 ש' 47; כתובות ה, ו (ל ע"א), 984 ש' 6; וראה גם מוסקוביץ, סוגיות מוחלפות, עמ' 53 והערה 223 ובנסמן שם.

233 כגון דמאי ב, א (כב ע"ג), 121 ש' 9-10: 'ר' יונה בעי, למפריעו הוא נעשה תגר או מיכן ולהבא? מה נפקא מביניהון? [...]'; פסחים ח, ג (לו ע"א), 547 ש' 22; נדרים ג, ו (לח ע"א), 1027 ש' 8-9.

234 ראה למשל פסחים ה, ב (לב ע"א), 524 ש' 38 (ראה לעיל שם, ש' 4-5, וכפירוש עסיס, שתי סוגיות בירושלמי פסחים, עמ' לו); סנהדרין ב, א (כ ע"א), 1275 ש' 15 ומקבילה.

על פי רוב רק נפקותא אחת מוצעת אחרי 'מה נפק מביניהון', אולם במספר מקומות מוצעות שתי נפקותות ויותר.²³⁵

בדרך כלל, אחרי שהתלמוד מציע את הנפקות, הוא מפרט מה יסבור כל צד – לעתים, בסגנונות כגון 'כר' פלוני – [הדין הוא] [...] 'כר' אלמוני [...], 'על דעתיה דר' פלוני [...] על דעתיה דר' אלמוני, 'מאן דאמר [...] מאן דאמר [...], 'אין תימר [...] אין תימר [...], 'ו'ר' פלוני אומר [...] ר' אלמוני אומר.²³⁶ עם זאת, לעתים נדירות מצוין מקרה הנפקות ללא פירוט מה יסבור כל צד במחלוקת.²³⁷ על פי רוב אין התלמוד מנסה להכריע איזו מן האפשרויות שנידונו היא הנכונה, פרט למקרים שבהם הנפקות הוצעה מלכתחילה במסגרת ניסיון לברר איזה משני טעמים אפשריים לדין מסוים הוא הנכון.²³⁸

במקומות אחדים נראה שהתלמוד מציע לדחות את הנפקות, בטענה שייתכן שבעלי הפלוגתא יסכימו על דינה.²³⁹

במקומות אחדים הנפקותות המוצעות אחרי המונח נראות טריוויאליות ולמעשה מיותרות.²⁴⁰ לא ברור מדוע התלמוד הציג נפקותות כאלו, ושמה נהג כן מסיבות דידקטיות, כדי להבהיר ללומד את השלכות העניין הנידון בצורה מפורשת עד תום.

במספר מקומות שבהם התלמוד מציין נפקות בין דעות שונות אין הוא משתמש בלשון 'מה נפק מביניהון', אלא בלשונות אחרים העשויים להופיע במקומות אחרים ליד 'מה נפק מביניהון'.²⁴¹ (כגון 'על דעתיה דר' פלוני [...] על דעתיה דר' אלמוני'), ולכן נראה שאפשר לראות את 'מה נפק מביניהון' כמונח נשמט.

235 ראה למשל פאה ג, ו (יז ע"ג), 92 ש' 39; פסחים ח, ד (לו ע"א), 548 ש' 15; ביצה ה, ב (סג ע"ב), 700 ש' 22; קידושין ב, א (סב ע"ג), 1163 ש' 28–29.

236 ראה למשל עירובין ג, א (כ ע"ד), 464 ש' 31 ומקבילה ('כר' עקיבה); נדרים ג, ב (לז ע"ד), 1026 ש' 3 ('על דעת' דר' יוחנן); חלה ד, ז (ס ע"א), 328 ש' 6 ('מאן דאמר'); דוגמה 2 לעיל ('אין תימר'); פסחים ז, ו (לד ע"ג), 538 ש' 44 ('ר' מאיר אר').

237 ראה למשל תרומות ד, ד (מב ע"ד), 232 ש' 31–32; מגילה א, יג (עב ע"ג), 755 ש' 49; מגילה ד, יב (עה ע"ג), 774 ש' 10.

238 ראה לעיל ליד הערה 232.

239 ראה למשל נדרים ו, א (לט ע"ג), 1033 ש' 50 וקידושין א, ב (נט ע"ב), 1143 ש' 47 (המונח והמשפט המכיל אותו נמצאים בהגהת המגיה, אולם קרוב לוודאי שתיקונו נכון, וכי משפט זה נשמט על ידי הרומות).

240 כגון נדרים ג, ו (לח ע"א), 1027 ש' 8–9: 'ראה קציעות המלך ממשמשין ובאין, ראה דליקה ממשמשת ובאה, ואמ' הרי נטיעות חאילו קרבן אם אינן {מקצעות} <ניקצעות>, טלית זו קרבן אם אינה נשרפת ונקרעה, למפדיען קדשו או מיכן ולבא? מה נפיק מביניהון? <נהנה מהן>. אין תימר למפדיען קדשו, [מעל], אין תימר מיכן ולבא, לא [מעל]; מע"ש ה, ה (נו ע"ב), 307 ש' 8; יומא ו, ב (מג ע"ג), 589 ש' 40.

241 ראה למשל פאה ג, ב (יז ע"ג), 91 ש' 32, 33 ויבמות ג, א (ד ע"ג), 842 ש' 18. וראה סנהדרין ב, א (כ ע"א), 1275 ש' 15 ומקבילתו בהוריות ג, ו (מח ע"א), 1427 ש' 12–13, שם המונח ישנו, לעומת המקבילה בפסחים ח, ח (לו ע"ב), 549 ש' 8, שם המונח חסר. ראה גם יומא ו, ב (מג ע"ג), 589 ש' 39–42, שם נראה שיש קונפליציה של שתי גרסאות, אחת בסגנון 'על דעתיה [...] והשנייה עם 'מה נפיק מביניהון'.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

אין מונחים אחרים המתחלפים ב'מה נפק מביניהון', אולם המונח 'היך עבדא' עשוי להתפרש כמותו כשהוא מוסב על מחלוקת ולא על קביעה יחידה (עיין ערכו); וכמובן, הוראה זו של 'היך עבדא' היא נדירה. מכל מקום, לא מצאתי הבדלים בין 'היך עבדא' בהוראה זו ל'מה נפק מביניהון'.

ראה גם: *ביניהון, לית טעמא דלא

מה עבד לה ר' פלוני²⁴² ('מה עבדין לה'²⁴³) - 'מה (הוא) עושה לו ר' פלוני'. מצוי.

ספרות - אלת"י ה, עמ' 387; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 38; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 146; זוסמן, שקלים, עמ' 46 (לש' 23); מילר, חכמים, עמ' 139-140; עסיס, לפירושה של סוגיא אחת בירושלמי סנהדרין, עמ' קיח

'מה עבד לה' שואל כיצד חכם מסוים או קבוצת חכמים מתמודדים עם מקור שלכאורה סותר את דעתם, על דרך 'מאי עביד ליה' או 'ור' פלוני?²⁴⁴ בבבלי, כגון:

1. תני בשם ר' שמעון, גיורת שנתגיירה פחותה מבת שלש שנים ויום אחד כשירה לכהונה. מה טע', 'וכל הטף בנשים אשר לא ידעו משכב זכר החיו לכם', ופינחס עמהן. **מה עבדין ליה רבנין** ('החולקים על ר' שמעון')? - החיו לכם לעבדים ולשפחות (קידושין ד, ז [סו ע"א], 1183 ש' 47)

2. מתניתא מסייעא לר' אליעזר ('הסבור שעבדי צאן ברזל שמכרן הבעל מכורין') [...]. **עבדי צאן ברזל יוצאין בשן ועין לאיש, אבל לא לאשה. מה עבד ליה ר' יוחנן** ('החולק על ר' אליעזר')? - קל הוא בשחרור (יבמות ז, א [ח ע"א], 861 ש' 7-6)

3. מתניתא פליגא על רבי לעזר ('הסבור שהמזכה לעובר לא קנה'): גר שמת וביזבזו ישראל את נכסיו ונודע [...] שהיתה עיברה, הכל חייבין להחזיר ('כי העובר זכה בירושה'). **מה עבד לה רבי לעזר?** - שנייה היא הכא שהוא בנו (יבמות ד, א [ה ע"ג], 847 ש' 5)

242 לפעמים גם בצורות 'מה עביד לה' ו'מה עבד ליה'.

243 כשמוסב על קבוצה של חכמים (בדרך כלל 'רבנין'), כגון שבת ג, ג (ו ע"א), 385 ש' 5; סוטה ח, א (כב ע"ג), 938 ש' 37-38; קידושין ד, ז [סו ע"א], 1183 ש' 47.

244 במקום אחד בירושלמי מצאנו סגנון כזה, מן הסתם בהשפעת הבבלי; דאה ביכורים א, ה (סד ע"א), 351 ש' 38 ('ורבנין?'); אך דוק, גרסה זו באה בהגהת המגיה. ברם במקבילה בקידושין ד, ו (סו ע"א), 1183 ש' 47, כתוב אל נכון 'מה עבדין ליה רבנן'. - כשהמונח מתייחס לפסוקים, הוא עשוי להתפרש כמו 'מה תלמוד לומר', ואמנם במקום אחד נראה ש'מה עבד לה' בא במקום 'מה תלמוד לומר' על ידי עיבוד המינוח; דאה יומא ה, ב (מב ע"ב), 583 ש' 23 ('מה עבד לה') לעומת מקבילתו בתוספתא, יומא ב, יב (מהדרות ליברמן, עמ' 237; וראה פירוש הסוגיה אצל ליברמן בביאור הקצר על אתר, וכן תוספתא כפשוטה, ד, עמ' 771).

'מה עבד לה' בא בשני מצבים עיקריים:²⁴⁵ (א) אחרי מקור המסייע לחכם מסוים, 'מה עבד לה' שואל כיצד בר הפלוגתא שלו יתמודד עם מקור זה, כבדוגמאות 1, 2 לעיל. במקרים כאלה, המקור שעליו שואלים 'מה עבד לה' יכול להיות פסוק, עם דרשה או בלעדיה,²⁴⁶ או מקור תנאי שאיננו מנוסח כדרשה;²⁴⁷ (ב) אחרי דרשה (או מקור תנאי שאיננו דרשה) שלכאורה סותר שיטתו של חכם מסוים, 'מה עבד לה' שואל כיצד חכם זה יפרש את המקור כדי שלא יסתור את דבריו, כבדוגמה 3 לעיל.²⁴⁸

במקרים רבים שבהם 'מה עבד לה' מתרץ קושיה, התירוץ מוצע על ידי אחד ממונחי התירוץ המקובלים בירושלמי ('פתר לה', 'שנייה היא' וכדומה).²⁴⁹ ואמנם דומה שאין 'מה עבד לה' מוסיף הרבה במקרים כאלה, מכיוון שברור שלפנינו קושיה ותירוץ,²⁵⁰ ואפשר אפוא לראות את 'מה עבד לה' בהוראה זו כמונח נשמט.²⁵¹

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

נראה ש'מה עבד לה' דומה ל*'מה מקיים [...] (עיין ערכו), ואפשר שבמקומות ספורים מונחים אלה מתחלפים.²⁵² עם זאת, מסתבר שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'מה מקיים' מוסב ברגיל

245 נוסף על המצבים המתוארים בפנים, במקומות ספורים המונח מקשה כיצד חכם מסוים מתמודד עם הסברה של חברו, אבל לא עם מקור ספרותי התומך בו. ראה פסחים ו, א (לג ע"ב), 531 ש' 7: 'תני ר' ישמעאל, הפשיטו ('של קרבן פסח') דוחה את השבת. תני, ר' ישמעאל בנו שלר' יוחנן בן ברוקה או', בשבת היה מפשיט את החזה. מה טעם' דר' ישמעאל, שלא יהא נראה כנוטל אימורין מתוך זבח מנוול. מה עבד לה ר' ישמעאל בנו שלר' יוחנן בן ברוקה?); ברכות ו, א (י ע"א), 49 ש' 16; כתובות א, ד (כה ע"ג), 957 ש' 33-34.

246 ראה למשל דוגמה 1 ושקלים ו, א (מט ע"ג), 623 ש' 28, 30 ומקבילה (עם דרשה); דמאי ו, ג (כה ע"ב), 137 ש' 1 ומקבילה (ראה גם להלן הערה 251) ויומא ה, א (מב ע"ב), 583 ש' 24 (בלי דרשה).

247 ראה למשל דוגמה 2 לעיל ומעשרות א, ו (מט ע"א), 267 ש' 14.

248 כיוצא בזה ראה עוד למשל ערלה ג, א (סב ע"ד), 343 ש' 48 ומקבילה; פסחים ב, ב (כט ע"א), 508 ש' 25; יבמות י, יז (יא ע"ג), 880 ש' 49.

249 ואין צריך לומר שטיב התירוצים לשאלות 'מה עבד לה' עשוי להשתנות ממקום למקום; תירוצים אלה יכולים להתבסס על אוקימתות, הבחנות עקרוניות, פרשנות חרשה למקור שממנו הקשו, ועוד.

250 ודוק, רוב הקושיות על עמדתו של חכם נקוב שם בירושלמי מתורצות מבלי שיוקדם לתירוץ 'מה עבד לה'.

251 עם זאת, כמעט שאין מקומות שבהם 'מה עבד לה' חסר בחלק מעדי הנוסח לסוגיה מסוימת. להריגים אפשריים, ראה דמאי ו, ג (כה ע"ב), 137 ש' 1 ומקבילתו בקידושין ב, י (סג ע"ב), 1168 ש' 21, שבהם כתוב 'מה עבד ליה ר' יוחנן' אחרי פסוק שהובא כמקור לבר הפלוגתא של ר' יוחנן, לעומת מקבילתם בנדרים יא, ג (מב ע"ג), 1050 ש' 15, שם מובא הסברו של ר' יוחנן לפסוק זה בלי 'מה עבד לה' (וכן בלי הלשון 'פתר לה', אלא רק 'ור' יוחנן אמר'). יבמות ד, א (ה ע"ג), 847 ש' 30 - 'מה עבד <לה> רב? פתר לה [...], אולם התיבות 'מה עבד <לה> רב' חסרות במקבילה בביכורים ב, ח (סה ע"ב), 358 ש' 31, שם כתוב דק 'פתר לה' (אך דוק, בסוגיית ביכורים חלו שיבושים נוספים, וייתכן שהיעדר המונח מסוגיה זו נובע מהשמטת סופרים, ואיננו שריד מגרסה מקורית). ראה גם יבמות טו, ה (טו ע"ב), 900 ש' 11 ומקבילתו בנזיר ג, ז (נב ע"ד), 1107 ש' 46, שם אין 'מה עבד לה', אולם המונח ישנו בקטע זוסמן לסוגיית יבמות, עמ' 103 ש' 11, וכן במקבילה בסנהדרין ה, ב (כב ע"ד), 1290 ש' 10, לפי כ"ל ולפי קטע עסיס, עמ' 53.

252 חילוף אפשרי על ידי גיוון המינוח ראה ביומא ח, ט (מה ע"ג), 602 ש' 9-10 ('מה עבד לה'), לעומת האמור לפני כן (עמ' 601 ש' 9-11), 'מה מקיים'. כמו כן, במגילה א, יג (עב ע"ג), 755 ש' 22 כתוב 'מה עבד לה', אולם במקבילות במדרש 'מה מקיים' (ראה ו"ר ט, ו [מהדרות מרגליות, עמ' קפד], ושיר השירים רבה ד,

על פסוקים, בעוד ש'מה עבד לה' יכול להיות מוסב על פסוקים או על מקורות תנאיים. ועוד, שהסגנון המקובל אצל שני המונחים שונה: אחרי 'מה עבד לה' התלמוד אינו חוזר לפרט את המקור הבעייתי, מה שאין כן אצל 'מה מקיים [...]'], שם רגילים סגנונות כגון 'מה מקיים ר' פלוני - [הפסוק הנידון] / טעמא דר' אלמוני'.

מה פליגין ('מפליגין', ²⁵³ 'מה פליגי', ²⁵⁴ לפעמים 'במה פליגין', בנוסחים מוגהים של הירושלמי; ²⁵⁵ לפעמים משתבש בדרכים אחרות²⁵⁶) - 'במה חלוקים'. מונח פרשני, נפוץ.

ספרות - אלת"ו, עמ' 681-683; אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 395 הערה 16, 498 הערה 6; בארי, תענית, עמ' 45-46; לויאס, דקדוק, עמ' 184; ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 404, 463, 478; ליברמן, תוספתא כפשוטה, ב, עמ' 732 הערה 6; מוסקוביץ, אמרו דבר אחד, עמ' 128 הערה 100; מוסקוביץ, בירורי ירושלמי, עמ' 165; מוסקוביץ, הערות וביאורים בירושלמי, עמ' 75; מראה הפנים, ערלה פ"ב ה"א (י ע"ב-יא ע"א), ד"ה מה פליגין; סוקולוף, מילון, עמ' 433; ר"ש, פירוש למשנה, ערלה ב, ג

ל'מה פליגין' שתי הוראות עיקריות, אחת שכיחה ואחת נדירה.

טז, וכעין זה במדבר רבה יג, ב' [במה מקיים]; במקבילה בב"ר כב, ה [מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 208] כל המשפט הרלוונטי חסר). - באופן תאורטי אפשר לטעון שהנוסח שלפנינו בירושלמי השתבש, בהשפעת היקרויות אחרות של 'מה עבד לה' לפני כן; ראה לעיל ע"ב, 755 ש' 6-7, 9, 11 (במקום האחרון המונח בא בהגהת המגיה). אולם אם נניח כך, הרי ששני המונחים מתחלפים בירושלמי על ידי גיוון המונח (השווה שיר השירים רבה ובמדבר רבה הנ"ל; גם בפסיקתא רבתי, ה [מהדורת איש-ש"ש, עמ' טז ע"ב], המקביל לירושלמי הנ"ל, ש' 6-7, בא 'מה מקיים' במקום 'מה עבד לה' שבירושלמי).

²⁵³ צורה זו מזדמנת במקומות מספר בכ"ל; ראה למשל שביעית ט, ד (לט ע"א), 210 ש' 50; ביכורים ג, ו (סה ע"ד), 362 ש' 6; פסחים ד, ט (לא ע"ב), 520 ש' 49. במקומות אחרים מופיע כתיב זה בגוף כ"ל, אך תוקן על ידי המגיה (ים) של כתב היד (ומשום מה תיקונים אלה מזדמנים דווקא במסכת פסחים); ראה למשל פסחים ב, ד (כט ע"ב), 510 ש' 1 (וליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 404); פסחים ה, ו (לב ע"ג), 528 ש' 18 (וליברמן, שם, עמ' 463; הכתיב כאן הטעה את יסטרוב, מילון, עמ' 1175, עיין שם). חשוב לציין שצורה זו איננה שיבוש; ראה למשל ליברמן, במקומות הנ"ל; הנ"ל, תוספתא כפשוטה, ב, עמ' 732, הערה 6; סוקולוף, מילון, עמ' 433 (והשווה סוקולוף ויהלום, שירת בני מערבא, עמ' 231, לש' 12).

²⁵⁴ ראה למשל מעשרות ה, ב (נא ע"ד), 280 ש' 14; עירובין ט, א (כה ע"ג), 489 ש' 46; נדרים ז, א (מ ע"ב), 1038 ש' 25; ונראה שצורה זו משקפת את השפעת הכבלי.

²⁵⁵ ראה למשל כסף משנה להלכות שקלים ג, יג ('במה פליגי') ובכ"ס למקום זה בירושלמי (שקלים ב, ג ומו ע"ג), 608 ש' 8-9, 10; וכן הוא גם במקום אחד בכ"ל, תרומות ז, א (מד ע"ג), 241 ש' 18 (אולם במקבילה בכתובות ג, א [כז ע"ב], 967 ש' 37, 'מה פליגין', אל נכון).

²⁵⁶ בדרך כלל מדובר בשיבושים קלים שקל לאבחנם ולתקנם (כגון שקלים ד, ז [מח ע"ב], 616 ש' 48, שם נשמט 'מה' לפני 'פליגין'). עם זאת, במקומות אחדים מצויים שיבושים יותר מורכבים, כגון יבמות ז, א (ח ע"א), 861 ש' 10: 'מה פליגין, בשמכרן לעולם או בשמכרן לשעה? אין תימר [...] אין תימר [...] הוי בשמכרן לשעה א(י)נן קיימין'; לאור הנוסח בהמשך, נראה שצ"ל 'מה אנן קיימין' במקום 'מה פליגין'. כמו כן אפשר שבמקומות אחדים 'מה פליגין' הוא שיבוש במקום 'מה ופליג'; ראה דמאי א, ב (כא ע"ד), 117 ש' 11-12 (אולם הגרסה 'מה פליגין' מקיימת גם על ידי כ"ד, כ"ס, וכסף משנה ורדב"ז להלכות מע"ש ג, ט); שבת טז, א (טו ע"ג), 437 ש' 4; עירובין ו, ד (כג ע"ג), 480 ש' 3. אם אכן צ"ל 'מה ופליג' במקום 'מה פליגין' במקומות אלה, הסיבה לשיבוש מובנת היטב (אך כלום אפשר שמדובר בהוראה נדירה של 'מה פליגין'? ועדיין צריך עיון).

א. בדרך כלל 'מה פליגין' מצמצם תחולתה של מחלוקת שכבר הוזכרה בסוגיה למקרה מסוים המצוין בהמשך, על דרך 'כי פליגי' בבבלי, כגון:

1. כל נותני טעם בין לשבח בין לפגם אסור, דברי ר' מאיר. ר' שמעון או', לשבח אסור [...] מה פליגין, בשהשביח ואחר כך פגם, אבל פגם ואחר כך השביח, אף ר' מאיר מודה (תרומות י, ב [מז ע"א], 255 ש' 17-18 ומקבילה)

2. ר' יוחנן אמ' הנשוך ('מצטרף לשיעור חלה') תורה, ר' שמעון בן לקיש אמ' אין הנשוך תורה [...] ר' זעירה בעי, או 'נימיר' 257 מה פליגין ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש, בנשוך מאיליו, אבל אם השיכו בידו, כל עמא מודיי שהנשוך תורה (חלה ג, ז [נט ע"ג], 325 ש' 17)

'מה פליגין' בהוראה זו יכול להיות מוסב על מחלוקות תנאים²⁵⁸ (כברוגמה 1) או מחלוקות אמוראים (כברוגמה 2).²⁵⁹ עיקר תפקידו של המונח הוא להציע פרשנות 'לשמה', אולם לעתים נדירות הוא בא במסגרת תירוץ קושיות או רומיות.²⁶⁰

מכיוון שעיקר תפקידו של 'מה פליגין' הוא לצמצם תחולתן של מחלוקות, הוא רגיל לבוא בסגנון: 'מה פליגין' - [לפעמים: שמותיהם של בעלי הפלוגתא] 261 - ב[מצב או מקרה מסוים].²⁶² לעתים קרובות המקרה שעליו נאמר ש'פליגין' מונגד למקרה אחר, שלגביו אין מחלוקת, ומקרה זה מוצע על ידי מונחים כגון 'אף ר' פלוני מודי/מודה', 'כל עמא מודיי',²⁶³ ו'הכל מודים'.²⁶⁴ ברם לא תמיד יש מונחים כאלה, והסגנון המקובל במקרים כאלה הוא 'מה פליגין ב-X', אבל/ברם/הא ב-Y - [הדין הוא כמתואר בהמשך],²⁶⁵ או שפורט אחרי המונח מה סובר כל צד במחלוקת, בסגנון 'מה פליגין, ב-X: ר' פלוני אמר [...] ר' אלמוני אמר [...]'.²⁶⁶

257 התיקון הוא על פי שרידי הירושלמי, עמ' 59 ש' 2, וכעין זה בקטע אפשטיין, עמ' 131 ש' 27 = מחקרים, עמ' 273 (השווה ערך 'או נימר', הערה 26).

258 כיוצא בזה ראה עוד למשל מעשרות ב, ב (מט ע"ד), 269 ש' 30; עירובין ה, ח (כג ע"א), 477 ש' 17; יבמות יא, ב (יא ע"ד), 882 ש' 37.

259 כיוצא בזה ראה עוד למשל תרומות ז, א (מד ע"ג), 241 ש' 18 ומקבילה; מעשרות ה, ב (נא ע"ד), 280 ש' 14 ומקבילה; כתובות ט, ב (לג ע"א), 998 ש' 32-33.

260 ראה למשל שביעית ח, ה (לח ע"א), 206 ש' 35; שביעית י, א (לט ע"ב), 213 ש' 2; חלה ג, ז (נט ע"ג), 325 ש' 26.

261 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; ברכות ו, ד (י ע"ג), 52 ש' 29; ביכורים ב, ב (סה ע"א), 356 ש' 26-27.

262 בשני מקומות מצאנו את המונח בסגנון קצת שונה - 'מה פליגין כר' פלוני, ברם כר' אלמוני [...]'; ראה עירובין ג, ד (כא ע"א), 467 ש' 17 (אולם הפירוש עדיין צריך עיון) ועירובין ד, א (כא ע"ד), 470 ש' 42.

263 השווה מוסקוביץ, בירורי ירושלמי, עמ' 165.

264 לפעמים המונחים 'הכל מודין' או 'כל עמא מודיי' באים פעמיים בזה אחר זה כדי לציין מצבים שבהם אין מחלוקת, ומצבים אלה מונגדים למצב המתואר בלשון 'מה פליגין', כגון ב"ק ה, ה (ד ע"ד), 1200 ש' 32-33 ('הכל מודין בבית [...] הכל מודין בשדה [...] מה פליגין בחצר [...]'); עירובין ה, ד (כב ע"ד), 476 ש' 6, 7.

265 כגון מע"ש ד, ז (נה ע"א), 300 ש' 48 ומקבילה: 'מה פליגין, בשהפליגו דעתן לעניינות אחרים, אבל אם היו עוסקין באותו עניין, גט הוא'; שבת ז, ב (י ע"ב), 409 ש' 37; שבת י, ז (יב ע"ג), 423 ש' 29.

266 כגון ב"ק ה, ה (ד ע"ד), 1200 ש' 32-33: 'מה פליגין, בחצר: ר' או' חצר כשדה, וחכמ' אומ' חצר כבית'; כלאים ה, ב (כט ע"ד), 161 ש' 34-35; חגיגה ב, ג (עח ע"א), 788 ש' 46 ('ר' פלוני עבד לה [...] ר' אלמוני עבד לה [...]). לפעמים פירוט מה סובר כל צד בא בלשון 'מאן דאמר [...] מאן דאמר', כגון בחלה ג, ז (נט ע"ג), 325 ש' 26 - ביבמות א, א (ב ע"ג), 831 ש' 21 פורטה דעתו של רק אחד מבעלי הפלוגתא, אך נראה

לפעמים 'מה פליגין' בא במסגרת 'הווה אמינא' המוצעת בסגנון כמו 'הוינן סברין מימר / הוון בעיי מימר, מה פליגין ב-X [...] - [שלילת ה'הווה אמינא']'.²⁶⁷
ברגיל, כש'מה פליגין' בא בהוראה זו, אין התלמוד מציין מדוע יש להעמיד את המחלוקת במקרה הנידון, ומסתבר שיסודן של האוקימתות שמציע המונח במקרים אלה הוא בסברה.

ב. הוראה שנייה ונדירה של 'מה פליגין' היא להציע מחלוקת חדשה שלא נזכרה לפני כן. מחלוקת זו מונגדת לקביעה אחרת המצויה לפני כן, המציינת שבמקרה אחר אין מחלוקת. לכן, 'מה פליגין' בהוראה זו רגיל לבוא בסגנון כמו 'הכל מודין ב-[מקרה מסוים] - מה פליגין - [מחלוקת חדשה]',²⁶⁸ כגון:²⁶⁹

3. כשהוא נוטלו ('ללולב') מהו או? ברוך אקב'ו על נטילת לולב [...] הכל מודין ביום טוב הראשון שהוא או' על נטילת לולב. מה פליגין, בשאר כל הימים: ר' יוחנן אמ' על נטילת לולב, ר' יהושע בן לוי אמ' על מצות זקנים (סוכה ג, ד [נג ע"ד], 646 ש' 24)

לאור נדירותה של הוראה זו, קשה לומר דברים ברורים נוספים על אודותיה.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקומות ספורים 'מה פליגין' מתחלף ב'הדא דתימר', שבדומה לו מציע לצמצם את תחולת

שפירוט הדעה השנייה נשמט לפנינו בטעות (עיי' שם היטב).

267 ראה למשל ברכות ב, ג (ד ע"ד), 17 ש' 28 ומקבילות; שבת טז, ה (טו ע"ד), 439 ש' 23; עירובין ד, א (כא ע"ד), 470 ש' 42 (אחרי 'הוון בעיי מימר').

268 ודוק, ההבדל בין 'מה פליגין' שכזה ל'מה פליגין' בהוראתו הראשונה אינו רק ששם העניין שלגביו אין מחלוקת מוצע במקומות רבים אחרי המונח, בעוד שהמחלוקת עצמה באה לפני המונח. אלא שבהוראה הנדונה כאן המונח אינו מצמצם תחולתה של מחלוקת ידועה למקרים מסוימים, אלא קובע שיש מחלוקת שלא הייתה ידועה לפני כן, שגדריה המדויקים מצוינים בהמשך, ואין כאן צמצום מחלוקת.

269 דוגמאות נוספות להוראה זו של המונח ראה למשל פסחים ה, ו (לב ע"ג), 528 ש' 18; פסחים ז, א (לד ע"א), 535 ש' 50; חגיגה א, א (עו ע"א), 776 ש' 4; וראה הדוגמה שנידונה בערך 'פשיטא דא מילתא', הערה 27. - נראה שווריאציה על הוראה זו מצויה בפסחים ד, ט (לא ע"ב), 520 ש' 49, שם המונח אינו בא לקבוע את גדריה של מחלוקת קיימת, כמצוי בדרך כלל אצל 'מה פליגין', אלא כדי להציע מחלוקת בנוגע לעניין מסוים שלא ידענו על קיומה לפני כן, אלא שבעלי המחלוקת הם אלה שנזכרו קודם לכן בקשר למחלוקת אחרת (עיי' שם היטב; ואין כאן מקומו להאריך). ראה גם קידושין ד, ח (סו ע"א), 1185 ש' 14, שם 'מה פליגין' מציע וורסיה אחרת של מחלוקת בין שני חכמים שנחלקו לפני כן: ר' יוסי בשם ר' זעירא, איתפלגון ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש, ר' יוחנן אמ' הורגין על החזקות, ור' שמעון בן לקיש אמ' אין הורגין על החזקות. ר' יוסי ביר' בון בשם ר' זעירא, כל עמא מודיי שהורגין על החזקות; מה פליגין בשריפה: ר' יוחנן אמ' הורגין על החזקות [ואין שורפין על החזקות, ר' שמעון בן לקיש אומר כשם שהורגין על החזקות כך שורפין על החזקות].

הדברים שעליהם הוא מוסב.²⁷⁰ עם זאת, ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'מה פליגין' מתייחס רק למחלוקות, מה שאין כן אצל 'חדא דתימר'.²⁷¹ קיימים עוד מונחים המציעים לצמצם תחולתן של מחלוקות – 'ב[...]. נחלקו', *'ב[...]. פליגין', ו*'ב[...]. אתפלגון'.²⁷² – ונראה כי מונחים אלה קרובים מאוד ל'מה פליגין', אף על פי שלא מצאנו חילופים ביניהם. עם זאת, נראה שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי מונחים אלו מתפרשים לפעמים בהוראות שאינן קיימות אצל 'ב[...]. נחלקו', כגון הצעת מחלוקת חדשה. עוד נראה, ש'מה פליגין' מתפרש כמו 'מה אנן קיימין' כשהמונח האחרון מוסב על מחלוקת ומנסה לברר את היקף תחולתה.²⁷³

מה צריכה ליה²⁷⁴ – 'מה מסופק לו'. מצוי.

ספרות – אלת"י ז, עמ' 85; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 344

'מה צריכה ליה' שואל באיזה מקרה מדובר או אליבא דמי מדובר בבעיה²⁷⁵ המופיעה לפני המונח, על דרך 'מאי/כי קא מיבעיא ליה' בבבלי, כגון:

1. המטלטלין מהו שיקנו בגרירה? אמ' ר' בא בר ממל, מה צריכה ליה, בעורות הקשים, אבל בעורות הרכים, לא קנה עד שיגביה (קידושין א, ה [ס ע"ד], 1153 ש' 10)

2. הרב מהו שיצא בהקדש העבד ('של קרבן פסח')? ולא מתנית' היא: 'האומ' לעבדו צא ושחוט עלי את הפסח'! – מתניתא מדעת רבו; מה צריכה ליה – שלא מדעת רבו (פסחים ח, א [לה ע"ד], 546 ש' 45–46)

3. מהו שיהו אסורין משום גזל ('במשמר פירותיו לעצים')? וכי עצים אינן אסורין

270 ראה תרומות י, ב (מז ע"א), 255 ש' 13 ומקבילות; לפנינו 'מה פליגין', אולם בסמ"ג, לאווין, סימן עט, 'הרא דאת אמרת' (עיקר גרסתנו כאן, 'מה פליגין', מקוימת על ידי תוספות, מנחות נד ע"א, ד"ה תפוח ובשורת הרשב"א, א, שלג); אך שמא לפנינו תיקון מכוון של בעל הסמ"ג (או אבותיו) או של מעתיקי הספר? כמו כן מתחלפים שני המונחים על ידי גיוון המינוח; ראה דמאי ו, י (כה ע"ד), 139 ש' 18, 20 ('מה פליגין'), לעומת שם ש' 24 ('הרא דתימר').

271 מונח אחר שאולי מתחלף ב'מה פליגין' הוא 'תפתר', אולם חילוף זה הוא בעייתי; ראה ערך 'תפתר', הערה 309.

272 מונח נדיר זה מזדמן רק במסכת נזיקין; ראה ב"מ ב, ד (ח ע"ג), 1218 ש' 28–29; שם ה, ח (י ע"ג), 1229 ש' 28, 30. ברם דוק, 'מה פליגין' מצוי במקום אחד במסכת זו (ב"ק ה, ה [ד ע"ד], 1200 ש' 32–33), וכמוהו 'ב[...]. נחלקו' (ב"ק ג, ב [ג ע"ג]) 1193 ש' 23–24. – בסנהדרין י, ח (כט ע"ד), 1327 ש' 40, מצאנו *אוף בהרא איתפלגון, אולם המשפט המכיל ביטוי זה אינו מתקשר למה שנאמר לפניו (השווה שיירי קרבן שם), ושם אפוא לפנינו העברה ממקום אחר, ואולי אף מעריכה אחרת של התלמוד.

273 עיין ערך 'מה אנן קיימין', הערה 130.

274 מונח זה כמעט שאינו משתבש או בא בצורות אחרות, אולם פה ושם מצויים חריגים, כגון 'מה הן צריכה ליה' (יומא ה, ז [מג ע"א], 587 ש' 29–30) 'רמה צריכה לא' (כתובות ג, א [כו ע"ג], 969 ש' 8, אך אל נכון במקבילות). כמו כן מצאנו את הצורה 'מה צריכה לר' פלוני' במקום אחד (יבמות ג, א [ד ע"ג], 841 ש' 45). ראה גם עירובין ו, א (כג ע"ב), 478 ש' 20 ('מה צריכה כהרא דתני'), ואפשר שנשמטה התיבה 'ליה' מסוף המונח, אלא שהפירוש כאן עדיין צריך עיון, ולכן אי אפשר לקבוע מסמרות בנידון.

275 ובכלל זה מעין בעיה 'מכללא'; ראה להלן ליד הערה 287.

משום גזל? מה צריכה ליה, כגון אילין תותיין, דלא אית בהון ממש (ערלה א, א
[ס ע"ג], 331 ש' 30)

'מה צריכה ליה' בא בשלוש מסגרות עיקריות: (א) במסגרת פירוש 'לשמה' של בעיה קודמת, בלי שהבנה קודמת של הבעיה תידחה;²⁷⁶ (ב) במסגרת פתרון קושיה - ברגיל, קושיה המוצעת בלשון 'ולא מתניתא היא' והמוסכת על בעיה אמוראית - על ידי העמדת ה'מתניתא' והבעיה במקרים שונים ('מתניתא ב-X, מה צריכה ליה, ב-Y');²⁷⁷ (ג) בעקבות דחיית הבנה אחרת של בעיה המופיעה בשלב קודם של הסוגיה; במקרים כאלה 'מה צריכה ליה' מציע הבנה חדשה של הבעיה המקורית, שהיא נקיה מן הקשיים שהביאו לידי דחיית ההבנה הקודמת.²⁷⁸ במקום אחד המונח מציע פרשנות לבעיה במסגרת דיוק בבעיה.²⁷⁹

בדרך כלל 'מה צריכה ליה' מצמצם את תחולת הבעיה המקורית למקרה מסוים או קובע שמדובר בבעיה אליבא דחכם מסוים. לכן, המונח רגיל להופיע בסגנונות כמו 'מה צריכה ליה, ב/ש-מקרה X / כר' פלוני (או: 'כמאן דאמר' [...]).²⁸⁰ לפעמים האוקימתא המוצעת בתשובה ל'מה צריכה ליה' מונגדת למקרה אחר או לעמדתו של חכם אחר שלפיו אין מקום לשאלה. ברכים ממקרים אלה מצוי הסגנון: 'מה צריכה ליה [...] אבל/ברם [...]',²⁸¹ ולעתים 'מה צריכה ליה' שכזה מונגד לקביעה המוצעת בלשון 'פשיטא' או מונח דומה.²⁸² בדרך כלל התלמוד מסתפק בהצעת הפרשנות החדשה לבעיה בלי לפרטה או להסבירה, אולם במקומות בודדים מצויים חריגים.²⁸³ במקומות ספורים המונח אינו מצמצם את תחולת הבעיה המקורית, אלא הוא מציע בעיה

- 276 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; יומא ו, ז (מג ע"ד), 591 ש' 38-39; קידושין א, ג (ס ע"א), 1148 ש' 26.
- 277 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; יומא ב, א (לט ע"ג), 567 ש' 48; ביצה ד, א (סב ע"ב), 695 ש' 26; מגילה ב, ג (עג ע"ב), 759 ש' 45. ל'מה צריכה ליה' המציע פתרון לקושי על ידי העמדת הבעיה המקורית כשיטה מסוימת דווקא, ראה מגילה א, ח (עא ע"א), 746 ש' 46 ומקבילות: 'ר' יונה בעי, ולמה לא שמע לה (ר' יודה בר פזי) מן הדא דתני ר' שמעון בן יוחי? [...] מה צריכה ליה, כר' שמעון בן לקיש, ברם כר' יוחנן [...].
- 278 ראה למשל דוגמה 3 לעיל; ברכות ב, ה (ה ע"ב), 20 ש' 39 (כנראה, אולם הפירוש המדויק עדיין צריך עיון); מע"ש ב, א (נג ע"ב), 290 ש' 42.
- 279 ראה יומא ד, ג (מא ע"ג), 579 ש' 44: 'שחט ומת, אחר מהו שייכנס בדמו? [...] מילתיה דר' יהושע בן לוי אמ' אפי' ברם (נכנס) [...] ר' יהושע בן לוי שאל, חפן ומת, מהו שייכנס בחפניו (של ראשון)? מה צריכה ליה, בחפניו [...] ברם הכא (בכניסה ברם) [...] פשיטא ליה אפי' ברם'.
- 280 'מה צריכה ליה ב/ש' - ראה למשל דוגמאות 1, 2 (רגיל); 'כר' פלוני / כמאן דאמר' - ראה למשל תרומות ז, א (מד ע"ג), 242 ש' 42 ומקבילות; פסחים ז, א (לד ע"א), 536 ש' 21; ביצה ד, א (סב ע"ב), 695 ש' 26.
- 281 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; עירובין ה, ג (כב ע"ד), 475 ש' 35-36; יומא ו, ז (מג ע"ד), 591 ש' 38-39.
- 282 ראה למשל שבת א, א (ב ע"ג), 365 ש' 9 ('פשיט' ליה לר' יוחנן [...] ומה צריכה ליה); ג, ה (גב ע"ד), 1107 ש' 4-5 (בסגנון: 'מה צריכה ליה, בנזיר טהור, אבל בנזיר טמא פשיט' ליה שאין מצטרפין'); קידושין א, ג (ס ע"א), 1148 ש' 26 ('פשיט' [...] מה צריכה ליה').
- 283 ראה יומא ד, ג (מא ע"ג), 579 ש' 44 ('מה צריכה ליה, בחפניו, דכת' ומלא חפניו'; אך דוק, סוגיה זו חריגה קצת, ראה לעיל ליד הערה 279); קידושין א, ג (ס ע"א), 1148 ש' 26 ('פשיט' שהעבד מקבל מתנה מאחר לאחר [...] מה צריכה ליה, מרבו לאחר: כשם שהעבד זכה מאחר לרבו כך הוא זוכה מרבו לאחר? נישמענה מן הדא [...]).

חדשה בעקבות דחיית הוורסיה המקורית של הבעיה,²⁸⁴ או שהוא מציע הסבר לבעיה הקודמת במקום אוקימתא לבעיה זו.²⁸⁵

ברגיל 'מה צריכה ליה' מוסב על משפטים המנוסחים כבעיות, אולם במקום אחד המונח מתייחס לתמיהה שהובעה בדרך אחרת ('הוה ר' חייא בר ווא מסתכל ביה ('כתמה עליו')²⁸⁶ [...]) - מה צריכה ליה [...]).²⁸⁷

בדרך כלל התלמוד אינו מנסה לפשוט בעיות שהוצעו בלשון 'מה צריכה ליה', והן נשארות ללא תגובה.²⁸⁸

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

ספק אם יש מונחים אחרים המתחלפים ב'מה צריכה ליה'.²⁸⁹ יש דמיון מסוים בין 'מה צריכה ליה' ל'לא צורכא דלא' כשהמונח האחרון מציע בעיה חדשה בעקבות דחיית בעיה בשלב הקודם של הסוגיה. עם זאת, יש הבדל חשוב בין שני המונחים (מלבד העובדה שלעיתים קרובות 'לא צורכא דלא' מתפרש במובן שונה ('אין צורך [לומר] אלא', ולא 'אין מסופק אלא'²⁹⁰): ברגיל 'לא צורכא דלא' מציע בעיה חדשה במקום הבעיה הקודמת, בעוד ש'מה צריכה ליה' רגיל להציע פרשנות חדשה לבעיה הקודמת.²⁹¹

גם המונח 'צריכה לר' פלוני' דומה קצת ל'מה צריכה ליה', עם זאת, ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'מה צריכה ליה' מציג את היסוד לדברי החכם הנידון בדרך שאלה ותשובה ('מה צריכה ליה? - X'), בעוד ש'צריכה ליה' מציע יסוד זה ללא משא ומתן. ועוד, ש'צריכה ליה' ממלא תפקידים שאינם קיימים אצל 'מה צריכה ליה' ולהפך - 'מה צריכה ליה' יכול לבוא

284 ראה מע"ש ב, א (נג ע"ב), 290 ש' 42: 'ר' יודי בעי, [שמן] שלמעשר שני שנסרח? אמ' ר' מנה, מכיון שנסרח פקעה ממנו קדושתו! מה צריכה ליה, שביעית - אע"פ שנסרח בקדושתו הוא?.'

285 ראה ברכות ו, א (י ע"א), 49 ש' 15 ('ומה צריכה ליה, מפני שגלעינתו ממעטתו'); פסחים א, א (כז ע"א), 497 ש' 14, ושם ע"ב, ש' 40; וראה גם כתובות ג, י (כה ע"א), 972 ש' 9 ומקבילה, שם למעשה בא הסבר לשני צדדי הבעיה ('מהו שישלם דמי העבד מפי עצמו? מה צריכה ליה, כל שלשים קנס, או יותר מדמיו קנס? אין תימר כל שלשים קנס <אינו> משלם, אין תימר יותר מדמיו קנס <אינו> משלם') והתיקונים הם על פי המקבילה, וכן הגיהו המפרשים)).

286 ראה בעיקר ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 289 והערה 2; הלבני, ספקי דגברי, עמ' עה.

287 ראה ברכות ו, א (י ע"א), 49 ש' 15.

288 אולם ראה קידושין א, ג (ס ע"א), 1148 ש' 26.

289 אולם ראה יומא ב, א (לט ע"ג), 568 ש' 1: 'ידיים מהו שיפסלו משם יוצא? ולא מתנית' היא [...]? - אתיא כמאן דאמ' אין הלינה פוסלת בידים, מה צריכה ליה / [ברם הכא] כמאן דאמ' לינה פוסלת בידים'. כפשוטם של דברים נראה שלפנינו קונפליציה של שני לשונות מתחלפים (אף על פי שברור שמונחים אלה אינם נרדפים), 'מה צריכה ליה' ו'ברם הכא'. אלא שעדיין צריך עיון אם הגהת המגיה מבוססת על גרסה אמיתית, או שמא מקורו בסוג של אשגרה מעלמא (ש'אתיא כמאן דאמר' רגיל לגרור אחרינו 'ברם כמאן דאמר'); ועדיין צריך עיון.

290 ראה ערך 'לא צורכא דלא', הערה 229.

291 ייתכן שגם המונח הנדיר *הכין היא צריכה ליה' מתפרש כמו 'מה צריכה ליה', אלא שהדברים עדיין מסופקים; עיין ערכו.

במסגרת פתרון קשיים או בעקבות דחיית הבנה אחרת של בעיה המופיעה לפני כן,²⁹² מה שאין כן אצל 'צריכה ליה', ואילו 'צריכה לר' פלוני יכול להסביר קביעות,²⁹³ הוראה שאינה מקובלת אצל 'מה צריכה ליה'.

מהו ('מהוא';²⁹⁴ לעתים 'מה הוא';²⁹⁵ וכן 'מהי' ('מהיא, מה היא') ו'מה הם/הן';²⁹⁶ לפעמים המונח משתבש כ'מה'²⁹⁷ או כ'מאי'²⁹⁸) – 'מה הוא'; 'האם, מה דינו'. נפוץ.

ספרות – אלת"י ג, עמ' 56–69; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 35–36; בארי, תענית, עמ' 113; זוסמן, מבוא, עמ' כו הערה 160; ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 159, 425; ליברמן, הישגים ושאיפות, עמ' 378; ליברמן, ירושלמי נזיקין, עמ' לא, לו הערה 59,²⁹⁹ 130 לש' 56; ליברמן, תלמודה של קיסרין, עמ' 7; מוסקוביץ, הערות וביאורים בירושלמי, עמ' 81 הערה 74; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 100 הערה 8, 102 הערה 12, 112–113 הערה 4; מוסקוביץ, סוגיות מוחלפות, עמ' 64 הערה 11; מילר, חכמים, עמ' 66, 148, 150–154; סוקולוף, מילון, עמ' 294

ל'מהו' שני מובנים עיקריים:

א. לפעמים 'מהו' שואל מה הדין בקשר למקרה מסוים, על דרך 'מהו' בספרות התנאים ו'מאי' בבבלי (בחלק מן המקומות), כגון:

- 292 ראה לעיל ליד הערות 277, 278.
 293 עיין ערך 'צריכה לר' פלוני', דוגמה 1.
 294 כתיב זה רווח בעיקר בקטעי הגניזה ובכ"א; ראה למשל שרידי הירושלמי, עמ' 10 ש' 14, 62 ש' 6, 223 ש' 22; כ"א, 26 ש' 43, 41 ש' 69, 74 ש' 9. – כמובן, צורות באל"ף אחרי וי"ו בסוף תיבה אינן מיוחדות למונח שלנו, והן מזדמנות גם אצל מילים אחרות בירושלמי, כגון 'הוא' (שרידי הירושלמי, עמ' 26 ש' 14 ועוד) ו'אבהוא' (כגון שרידי הירושלמי, עמ' 178 ש' 9, 179 ש' 3; קטע לוינגר, עמ' רנא ש' 22, 25). על כתיבים כאלו ראה גם סוקולוף, קטעי ב"ר מן הגניזה, עמ' 38.
 295 ראה למשל תרומות א, ג (מ ע"ג), 220 ש' 46; כתובות ב, ד (כו ע"ג), 963 ש' 9. צורות כאלו מזדמנות גם בקטעי גניזה; ראה למשל ברכות ג, ה (ו ע"ד), 30 ש' 26, לפי קטע רבינוביץ, עמ' 505 ש' 3 ('ומה הוא'); שרידי הירושלמי, עמ' 135 ש' 2; שם, עמ' 196 ש' 4.
 296 כגון שביעית ח, ו (לח ע"ב), 207 ש' 22 ('ומה היא שכרן שביעית'; אולם לעיל ש' 18 באה אותה בעיה בלשון 'מהו שכרן שביעית'); פסחים ח, א (לה ע"ד), 546 ש' 11: 'מצתן (של נשים) מה היא' (אולם במקבילה 'מהו'). לצורה 'מה הן', המקובלת אצל נושא הבא בלשון רבים, ראה למשל ביצה א, א (ס ע"ב), 682 ש' 37 ('עיתורי סוכה מה הן'); כתובות ד, ו (כח ע"ד), 976 ש' 47; כ"א עמ' 7 ש' 93 ('שנו והזיקו מה הם'; אולם בכ"ל, ב"ק ג, ה [ג ע"ד], 1195 ש' 13, 'מהו', ודאה כעת רונטל, קטעי בולוניה, עמ' 265–266, הערה 6). – על הכתיבים השונים של 'מהו' בחטיבות אחרות של ספרות חז"ל, ראה אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 1217–1218; בריואר, עברית בבבלי, עמ' 74.
 297 ראה למשל ברכות ג, ג (ו ע"ג), 28 ש' 36; בגוף כ"ל כתוב דק 'מה', אך תוקן אל נכון ל'מהו' על ידי המגיה; יבמות א, ה (ג ע"א), 834 ש' 2; כתובות ה, י (ל ע"ב), 985 ש' 18. – לחילופים בכיוון ההפוך, שכתוב 'מהו' וצ"ל 'מה', עיין ערך 'מה', הערה 80.
 298 ראה למשל שבועות ח, א (לח ע"ב), 1370 ש' 4; נזיר ו, א (נר ע"ד), 1117 ש' 45; ב"מ ה, ח (י ע"ג), 1230 ש' 7; ומסתבר שצורות אלו משובשות וכי מקורן בהשפעת הבבלי. עם זאת, אין להוציא מכלל אפשרות שצורות אלו נשתלשלו מן הצורה התקנית 'מהי' (= 'מה היא'; ראה ערך 'מיי כדון', הערה 372), ואמנם כך גורס קטע בולוניה במקום אחד במונח שלנו (מהדרות רונטל, עמ' 263 ש' 86 = ב"מ ה, ח הנ"ל).
 299 השווה גם שם, עמ' 127, לש' 69–70.

1. הרחיק את הסיכוך מן הדפנות שלשה טפחים פסולה, הא פחות מיכן כשירה. מהו לישן תחתיו? (ברכות ז, א [יא ע"א], 55 ש' 32 ומקבילה)
  2. אילו כלים שאין האומן רשאי למוכרן בשביעית לחשוד על השביעית. סתמן ('כשלא ברור אם הקונה חשוד על השביעית') מהו? מן מה דתנינן? לאיסור ולהיתר מותר, הדא אמרה סתמן מותר (שביעית ה, ו [לו ע"א], 195 ש' 3)
  - 'מהו' בהוראה זו יכול לבוא לפני השאלה (לעתים, תוך ציון נושא השאלה במילים ספורות לפני המונח³⁰⁰); במקרים רבים כאלה, השאלה שמציע המונח נפתחת בצורת מקור בעברית,³⁰¹ לפעמים עם 'ש'/'ד' בצירוף פועל בבינוני או בעתיד (לעתים - בארמית³⁰²). במקומות אחרים 'מהו' בא אחרי תיאור המקרה ששואלים מה דינו (X' - מהו?), כבדוגמה 303.
  - ב. במקומות אחרים 'מהו' שואל מה פשר מילה, פרזה או משפט מסוים, על דרך 'מאי' בבבלי (בחלק מן המקומות), כגון:
    3. [משנה: 'אין סומכין לשדה תבואה חרדל וחריע'.] מהו חריע? מוריקא (כלאים ב, ח [כח ע"א], 152 ש' 18)
    4. [משנה: 'ר' יהודה או', אף אשה אחרת מתקינים לו, שמא תמות אשתו [...]] אמרו לו חכמי, 'אין לדבר סוף'. מהו אין לדבר סוף? שמא תמות אשה זו ותמות אשה אחרת (יומא א, א [לח ע"ד], 563 ש' 48)
    5. 'וישמע הכנעני מלך ערד יושב הנגב כי בא יש' דרך האתרים וילחם ביש'. מהו 'דרך האתרים'? כי מת התייר הגדול שהיה תר להם את הדרך, ובאו ונתגרו בהם ובקשו יש'ראל > לחזור למצרים (יומא א, א [לח ע"ב], 560 ש' 11 ומקבילה)
  - 'מהו' בהוראה זו עשוי לשאול מה פירושו הלקסיקלי³⁰⁴ או הענייני³⁰⁵ של העניין הנידון. לעתים התשובה ל'מהו' שכזה מתארת את כל השתלשלותו של העניין הנידון, ובמקרים כאלה נראה שהמונח מתפרש במובן 'על שום מה'.³⁰⁶
- 300 כגון ר"ה א, י (נו ע"ג), 668 ש' 33: 'מכשירין, מהו שידחו את השבת כלילה?'; ברכות ט, ב (יג ע"ד), 70 ש' 47; קידושין א, ה (ס ע"ד), 1153 ש' 9.
- 301 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; ברכות ו, א (י ע"ב), 51 ש' 18; גיטין ד, ד (מה ע"ד), 1069 ש' 4.
- 302 ראה למשל מע"ש ה, ה (נו ע"ב), 307 ש' 30 ('מהו דנסב'); מגילה ג, ח (ער ע"ב), 766 ש' 42; סנהדרין א, ב (יח ע"ג), 1266 ש' 17.
- 303 ראה למשל ברכות ב, ב (ד ע"ג), 16 ש' 15; חלה א, ה (נו ע"ד), 315 ש' 32; סנהדרין ת, ב (כו ע"א), 1307 ש' 36.
- 304 ראה למשל דוגמה 3 לעיל; ר"ה א, ה (נו ע"ב), 667 ש' 21; קידושין א, ד (ס ע"ב), 1149 ש' 38 ומקבילה; סנהדרין ו, ג (כג ע"ב) 1292 ש' 15.
- 305 ראה למשל דוגמה 4 לעיל; ברכות ג, ה (ו ע"ד), 30 ש' 26; חגיגה ב, ה (עח ע"ב), 790 ש' 38.
- 306 כגון תעניות ב, יג (סו ע"א), 717 ש' 20 ומקבילה: 'יום ניקנור. מהו יום ניקנור? שלטון משלמלכות יוון היה עובר לאלכסנדריוס וראה את ירושלם, וחירף וגידף וניאץ [...]; פסחים ז, א (לד ע"א), 536 ש' 14 ומקבילה; ר"ה ב, ג (נח ע"א), 670 ש' 17 (ותן דעתך, שהוראה זו של המונח מתועדת כבר בספרות התנאים; ראה לדוגמה תוספתא, תעניות ג, ז [מהדורת ליברמן, עמ' 339], והשווה למקבילה בירושלמי, תעניות ד, ז [סח ע"ב], 730 ש' 29).

לפעמים מוצעות שתי אפשרויות פרשניות אחרי 'מהו' בהוראה זו.³⁰⁷ 'מהו' כזה עשוי להיות מוסב על מקורות תנאיים או אמוראיים,³⁰⁸ ואף על פסוקים.³⁰⁹ כש'מהו' בהוראה זו מוסב על פסוק, התשובה היא לעתים קרובות על דרך הדרש.³¹⁰ 'מהו' בהוראה זו יכול להיות מוסב על מילה או פרזה יחידה (רגיל), אך גם על משפט שלם.³¹¹ 'מהו' כזה רגיל להופיע לפני העניין שאת פירושו הוא מבקש לברר, בסגנון 'מהו X', כבדוגמאות לעיל.

בדרך כלל 'מהו' בהוראה זו מציג פרשנות 'לשמה', מפני שהעניין הנידון הוא סתום, אולם יש ש'מהו' כזה ממלא תפקידים אחרים, ובראשם תירוץ קושיות.³¹² נוסף על הוראותיו השכיחות של 'מהו' שתוארו לעיל, נראה שלעתים רחוקות המונח מתפרש במובן 'איזה מין' או 'איזה אופן'.³¹³ לפעמים 'מהו' במסכת נזיקין מתפרש כמו 'כיצד',³¹⁴ על דרך 'היך עבירא' שבשאר הירושלמי. עם זאת, לעתים 'מהו' במסכת נזיקין מתפרש לפי הוראתו הרגילה שבשאר הירושלמי.³¹⁵ במקומות אחרים 'מהו' חסר בחלק מעדי הנוסח של התלמוד.³¹⁶ אפשר אפוא לראות את 'מהו' כמונח נשמט; ואין כל תימה בכך, שהרי הירושלמי רגיל להעלות שאלות בלי מונחי שאלה.³¹⁷

- 307 ראה למשל שביעית א, ט (לג ע"ג), 181 ש' 42 ('מהו "עד שיחולו"? עד שיפרו, או עד שיעשו חולין מאיליהן?'); פאה א, א (טו ע"ב), 78 ש' 29; יומא ב, א (לט ע"ג), 567 ש' 16. לדוגמה מעניינת לאי-הכרת סגנון זה, כנראה מפני שהדברים נוסחו בצורה אסינדרטית, ראה הריון אצל ליברמן, תוספתא כפשוטה, ח, עמ' 630, הערה 24.
- 308 מקורות תנאיים – ראה למשל כלאים ב, יא (כח ע"ב), 154 ש' 2, 5 ופסחים ה, א (לא ע"ד), 523 ש' 11. מקורות אמוראיים – ראה למשל שביעית ד, ו (לה ע"ג), 192 ש' 14 וסוטה ו, ד (כא ע"א), 932 ש' 34.
- 309 ראה למשל דוגמה 5 לעיל; קידושין ד, א (סה ע"ב), 1180 ש' 4; סנהדרין ב, ד (כ ע"ב), 1277 ש' 14.
- 310 ראה למשל דוגמה 5 לעיל וקידושין ד, א (סה ע"ב), 1180 ש' 4.
- 311 ראה למשל דוגמה 4 לעיל; יבמות ב, יא (ד ע"א), 840 ש' 30 ומקבילה; סוטה ו, ד (כא ע"א), 932 ש' 34.
- 312 ראה למשל פאה ח, ז (כא ע"א), 111 ש' 41; מעשרות ב, ג (מט ע"ד), 270 ש' 6; ר"ה ב, ו (נח ע"א), 671 ש' 20 ומקבילה.
- 313 ראה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 159; ליברמן, הישגים ושאירות, עמ' 378, הערה 24; ירושלמי נזיקין, עמ' לא, לז הערה 59 (לא הבאתי דוגמאות להוראה זו של המונח בשל מורכבותן).
- 314 ראה ליברמן, תלמודה של קיסרין, עמ' 7, ומוסקוביץ, מינוח, עמ' 112–113, הערה 4, ושם דוגמאות נוספות. באחד המקומות הללו נראה ש'מהו' בא בעיבוד המינוח; ראה ב"ק ב, ד (ג ע"א), 1191 ש' 27 ('מהו שינת ואכלה'), ואילו במקבילה בתוספתא, ב"ק א, ז (מהדורת ליברמן, עמ' 3): 'כיצד שינתה ואכלה'.
- 315 ראה למשל ב"ק א, א (ב ע"ב), 1187 ש' 36 ('ר' ירמיה בעי, היתה מהלכת ומעקרת עשבים בגופה ובקרנה, מהו? שינוי הוא? דרכה לכן?'); ב"מ ד, א (ט ע"ג), 1223 ש' 37 ('מהו ללוות דינרין בדינרין?'); ב"ב ג, ג (יד ע"א), 1244 ש' 32 ('ערר מהו שצריך בית דין?').
- 316 ראה למשל שבת יב, ד (יג ע"ד), 429 ש' 9 (המונח חסד בגוף כ"ל, אך הושלם על ידי המגיה, כנראה שלא לצורך, אולם במקבילה גיטין ב, ג [מד ע"ב], 1060 ש' 14 'מהו' מופיע בגוף כ"ל); פסחים ב, ב (כח ע"ד), 507 ש' 29, שם אין מונח בגוף כ"ל, אולם 'מהו' נוסף על ידי המגיה; ואילו במקבילה בקידושין א, ד (ס ע"ב), 1149 ש' 43, 'מהו' בא בגוף כ"ל; ב"ב ח, א (טז ע"א), 1252 ש' 33 (המונח חסר בכ"ל, אך ישנו בכ"א עמ' 98 ש' 10). – ביבמות טז, ג (טו ע"ג), 901 ש' 39, בקטע שכולו חסר בגוף כ"ל והושלם בד"ו, בא הפסוק 'ויכו [...] מכה רבה' [כצ"ל] עם דרשתו, בלי שאלת 'מהו', אולם בקטע זוסמן, עמ' 108 ש' 14 כתוב 'מהו מכה רבה'; ואפשר שגרסת הקטע הנ"ל היא מקורית, וכי המילים 'מהו מכה רבה' נשמטו מד"ו על ידי הדומות.
- 317 השווה זוסמן, מבוא, עמ' כו, הערה 160.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

אין מונחים אחרים שנרדפים ל'מהו'³¹⁸ או שמתחלפים בו. עם זאת, נראה שהמונח הנדיר *מהו' הדא דתני'נן' מתפרש כמו 'מהו',³¹⁹ אלא ש'מהו' מתייחס לכל סוגי המקורות, בעוד ש'מהו' הדא דתני'נן' מוסב רק על מקורות תנאיים. כמו כן נראה שהמונח *מהו' דין דכתיב', המוסב רק על פסוקים, מתפרש באופן הדומה מאוד ל'מהו' המוסב על פסוקים.³²⁰ כאמור, 'מהו' במסכת נזיקין מתפרש לפעמים כמו 'כיצד' או 'היך עבדא' שבשאר הירושלמי.³²¹ ואמנם הלשון 'היך עבדא' אינו מופיע כלל במסכת זו, ומסתבר שלפנינו מונחים נרדפים שמוצאם בעריכות שונות של התלמוד.

מחלוקת (לעתים נראה שצורה זו היא שיבוש, הבא בטעות במקום 'במחלוקת'³²²). מצוי.

ספרות - אלת"י ג, עמ' 667, 668-669; מלמד, פרקי מבוא, עמ' 611

'מחלוקת' מציין שדינו של עניין שנזכר לפני כן נתון במחלוקת המצוינת אחרי המונח והמתייחסת ברגיל³²³ למקרה אחר, על דרך 'פלוגתא' בבבלי, כגון:

1. זרקו לה ('גט') בחצר שאינה שלשניהן, מהו? [...] אמ' ר' אבין, מחלוקת רב ור'

318 יש קרבה מסוימת בין 'מהו' בלי תשובה למונח 'צריכה', שרגיל להציע שאלות שלא זכו לתשובה. ברם דומה שרב המפריד על המשותף במקרים כאלה, מכיוון שכל עצמו של הביטוי 'צריכה' בא להראות שדינו של המקרה הנידון מסופק (על דרך 'תיקו' בבבלי), מה שאין כאן אצל 'מהו'.

319 ואף על פי שאין ראיה לדבר, זכר לדבר, שכן בירושלמי יבמות ז, א (ח ע"א), 861 ש' 34 כתוב 'מהו' עבדי מלוג', אולם במקבילה בב"ר מה, א (מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 447) שאלה זו מנוסחת 'מהו' דתנינן עבדי מלוג'.

320 ואכן מצאנו חילוף בין שני המונחים: בחגיגה ב, א (עז ע"ג), 786 ש' 20, 'מהו' דין דכתיב' (עייין שם בתיקוני הסופר), ואילו במקבילה בב"ר יב, י (מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 108), לפי כ"ל, רק 'מהו' (אולם כ"י וטיקן 60 גורס 'מה' הוא דין דכת'). ברם דוק, 'מהו' דין דכתיב' בא כמעט תמיד במסגרת דיאלוג בין חכמים העוסקים בפירוש פסוק מסוים, מה שאין כן אצל 'מהו'.

321 ראה לעיל הערה 314.

322 ראה קידושין א, ז (סא ע"ג), 1158 ש' 4 [...] מצתן ('של נשים') מהו? אמ' ליה, חובה. ר' זעירה אמ' מחלוקת, ר' הילא אמ' דברי הכל, וקרוב לוודאי שצ"ל 'במחלוקת'; ראה סוף ערך זה, אולם במקבילה בפסחים ח, א (לה ע"ד), 546 ש' 11 משובש באופן אחר: 'מצתן [...] רשות' (כנראה באשגרה מאחת ההיקריות האחרות של לשון זה בסוגיה, במקום 'מצתן [...] <ב>מחלוקת', כמוצע כאן). וכן בנזיר א, ב (נא ע"ב), 1098 ש' 28: 'הריני מיין [כגרסת כ"ל קודם הגהה] שלערלה, לא אמ' כלום. חברייא אמרין, מחלוקת, ונראה שצ"ל 'במחלוקת' (בהמשך: 'כד' שמעון', אולם נראה שלפנינו קונפליציה של שתי צורות); עייין ערך 'כר' פלוגי', הערה 351. ראה גם שביעית ב, א (לג ע"ג), 182 ש' 10 (ואמנם ברש"ס 'במחלוקת', במקום 'מחלוקת' שבכ"ל; ודוק עוד, הסגנון במקומות הללו הוא 'מחלוקת', ולא 'מחלוקת' ר' פלוגי ור' אלמוני', כמקובל אצל 'מחלוקת'); כתובות ד, ה (כח ע"ג), 975 ש' 29 (ונראה שיש שם קונפליציה, 'מחלוקת' / 'כר' יוסי הגלילי', עייין שם היטב).

323 אולם במקום אחד מצאנו חריג; ראה עירובין ז, א (כר ע"ב), 483 ש' 42: 'מהו למעט בכלים? [...] תמן אמרי <ן> מחלוקת ר' חיה רבה ור' ישמעאל ביר' יוסי: חד אמ' אסור וחד אמ' מותר'. מניסוח הדברים נראה שאין כאן היקש למחלוקת ידועה העוסקת בעניין אחר, אלא מחלוקת העוסקת בעניין הנידון (=מיעוט בכלים) ממש. עייין היטב גם ע"ז ה, א (מד ע"ד), 1406 ש' 39.

חייה רובה, דמר ר' שמואל ר' זעירה רב חייה בר אשי בשם רב, אין משיכה קונה בחצר שאינה שלשניהן, ותני ר' חייה ופליג (גיטין ח, א [מט ע"ב], 1087 ש' 21) 2. תני, שדה שהביאה שליש לפני גוי ולקחה ממנו יש' >ראל, ר' עקיבה או' התוספת פטור, וחכמ' או' התוספת חייב [...] אמ' ר' יוחנן, הבקר והקדש {בסוריא} <סוריא>³²⁴ ('לפני שהתבואה הביאה שליש') מחלוקת ר' עקיבה וחכמ' (מעשרות ה, ד [נא ע"ד], 281 ש' 25)

'מחלוקת' יכול להיות מוסב על בעיה,³²⁵ שאותה הוא פושט, או לבוא אחרי נושא ולהציע את הנשוא, לאמור, שדינו של העניין שנזכר נתון במחלוקת.³²⁶ (אפשר כמובן שגם דוגמאות מן הסוג השני צריכות להתפרש כבעיות, אולם בהיעדר מינוח או סימנים אחרים המצביעים על כך בבירור, קשה לקבוע מסמרות בנידון.) המחלוקות ש'מחלוקת' מציע יכולות להיות מחלוקות תנאים³²⁷ או מחלוקות אמוראים.³²⁸

הסגנון הרגיל אצל המונח הוא: 'נושא מסוים' - מחלוקת ר' פלוני ור' אלמוני.³²⁹ לפעמים המחלוקת הנידונה מפורטת אחרי המונח, בלשונות כמו 'דתני/נן' או 'דאתפלגון' (ואחר כך המחלוקת),³³⁰ אולם לא תמיד,³³¹ כנראה מפני שהתלמוד הניח שתוכן המחלוקת היה ידוע ללומדים.

מכיוון ש'מחלוקת' מיישם מחלוקת שנאמרה במקורה בקשר לעניין אחר, השימוש במונח זה כרוך מעצם טיבו באנלוגיות מסוגים שונים.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

נראה כי 'מחלוקת' מתפרש כמו 'תפלוגתא' (שהוא תרגומו הארמי של 'מחלוקת'), ואכן אפשר ששני המונחים נרדפים, אף על פי שלא מצאתי חילופים ביניהם בשום מקום.³³² הלשון *במחלוקת' דומה מבחינה חיצונית ל'מחלוקת', אולם הוא נבדל ממנו בכך ש'מחלוקת' מציע שדינו של מקרה מסוים שלא פורש ולא היה ידוע לפני כן נתון במחלוקת, ואילו 'במחלוקת'

- 324 וכן הוא בכ"ר ס; בכ"ר חסר כאן.
- 325 שהרי הירושלמי רגיל להשתמש במקרים אלה בלשונות להצעת בעיות, כמו 'מהו'. ראה למשל מעשרות א, ו (מט ע"ב), 267 ש' 34 ומקבילה; עירובין ז, א (כד ע"ב), 483 ש' 42; ע"ז ה, א (מד ע"ד), 1406 ש' 39.
- 326 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; שבת ז, ג (י ע"ג), 412 ש' 40; סנהדרין ז, יא (כה ע"ב), 1303 ש' 34.
- 327 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; חגיגה א, א (עה ע"ד), 775 ש' 26; קידושין א, ד (ס ע"ב), 1149 ש' 43.
- 328 ראה למשל מעשרות א, ו (מט ע"א), 267 ש' 34 ומקבילה; עירובין ז, א (כד ע"ב), 483 ש' 33; כתובות ג, א (כו ע"ג), 968 ש' 41 ומקבילה.
- 329 בעירובין ד, א (כא ע"ד), 471 ש' 2 כתוב רק 'מחלוקת', בלי פירוט שמות החכמים, אולם מסתבר שלפנינו שיבוש מחמת השמטה (לגופם של דברים ראה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 281).
- 330 ראה למשל פסחים ב, ב (כח ע"ד), 507 ש' 30 ומקבילה; שבת ז, ג (י ע"ג), 412 ש' 40; חגיגה א, א (עה ע"ד), 775 ש' 26.
- 331 ראה למשל יבמות ב, יב (ד ע"ב), 841 ש' 13; ב"ב ט, ח (יז ע"א), 1258 ש' 46; סנהדרין ז, יא (כה ע"ב), 1303 ש' 34.
- 332 לא ברור מתי השתמשו במונח העברי ומתי במונח הארמי, ומסתבר שהדבר תלוי במידה רבה ביד המקרה.

מציע שדין ידוע תופס רק אליבא דחכם מסוים. ואמנם קביעות שדעה מסוימת היא 'במחלוקת' מונגדות בדרך כלל לקביעות אחרות, שלפיהן הדין הנידון תופס אליבא דכולי עלמא (דברי הכל').

מחלפא שיטתיה דר' פלוני (מחלפא שיטתון דפלוני' וכדומה, כשמתייחס לקבוצת חכמים;³³³ 'מיחלפא שיטת ר' פלוני';³³⁴ ובמקום אחד 'מוחלפת שיטתו של ר' פלוני'³³⁵) – 'מוחלפת שיטת ר' פלוני'. מונח להצעת רומיות, נפוץ.

ספרות – אלת"י ג, עמ' 645-647; שם ח, עמ' 30-33; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 30; אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 486-487; אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 246-251, 797, 897; אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 149-150; בארי, תענית, עמ' 105-108, 120, 126; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 214; יש סדר למשנה, תרומות פי"א סוף משנה א, ד"ה עוד שם מחלפא; כ"ץ, ירושלמי קידושין, א, עמ' 232; ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 316; מוסקוביץ, ברייתות חסרות, עמ' 21; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 221-222 הערה 23; מוסקוביץ, סוגיות מוחלפות, עמ' 50 הערה 203; מלמד, פרקי מבוא, עמ' 617; פרנקל, מבוא הירושלמי, טו ע"ב; ר' שמואל בר חפני, מבוא התלמוד, עמ' 179³³⁶

ברגיל 'מחלפא שיטתיה דר' פלוני' מציע רומיות מדבריו או שיטתו של חכם על עצמו, על דרך 'קשיא דר' פלוני אדר' פלוני' או 'ורמי דר' פלוני אדר' פלוני' בבבלי, כגון:

1. קילל ('ספק בן שבעה לראשון וכן תשעה לאחרון') שניהן כאחת [...] ר' יודה פוטר. ר' יוחנן בעי, מחלפה שיטתיה דר' יודה, דתנינא תמן, 'אכל מזה כזית ומזה כזית' ('מגיד הנשה של ימין ושל שמאל') [...] ר' יודה אמ' אינו סופג אלא ארבעים! (יבמות יא, ז [יב ע"ב], 884 ש' 47)
2. אמ' ר' [לוי], 'גם כי תרבו תפילה אינני שומע', מיכן שכל המרבה בתפילה נענה. מחלפה שיטתיה דר' לוי: תמן אמ' ר' אבא [...] בשם ר' לוי, 'בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור' – חנה על ידי שריבת בתפילתה קיצרה בימיו שלשמואל [...] וכא הוא אמ' הכין! – כאן ביחיד כאן בציבור (תעניות ד, א [סז ע"ג], 724 ש' 49)

333 ברגיל בית שמאי ובית הלל; ראה למשל ברכות ח, ג (יב ע"ב), 62 ש' 5; ערלה א, ב (ס ע"ד), 333 ש' 19; יבמות ו, ד (ז ע"ג), 858 ש' 44, 50 ('שיטתין', בסגנון 'מחלפאי שיטתין דרבנן'). לפעמים בא המונח בצורת 'שיטתיה' גם כשמוסב על קבוצת חכמים, כגון 'מחלפא שיטתיה דרבנן' (!) בעירובין ג, ח (כא ע"ג), 469 ש' 44; אך דוק, שרידי הירושלמי, עמ' 101 ש' 3-4 גורס 'מחלפה שטתון דרבנן'.

334 ראה למשל עירובין א, א (יח ע"ג), 453 ש' 22 (וכן במקומות אחרים במסכת זו, כגון שם ח, ו [כה ע"א], 488 ש' 10-11, שם ח, ח [כה ע"ב], 488 ש' 45; שם י, טו [כו ע"ד], 496 ש' 38; ב"ק ו, ז (ה ע"ג), 1204 ש' 1, 4 (וכן במקומות אחרים בסדר נזיקין בכ"ל, כגון סנהדרין ה, ג [כב ע"ד], 1290 ש' 23, 34-35, שבועות ב, א [לג ע"ד], 1345 ש' 34-35, 36-37, 44).

335 ראה פאה ז, ה (כ ע"ב), 107 ש' 25 (אמנם הסגנון כאן הוא 'נראית מוחלפת שיטתו שלר' יהודה'; ודוק, השימוש בתיבה 'נראית' לפני המונח יחידאי אף הוא); אך יושם לב, שבמקבילה (מוחלפת! ראה ליברמן, תלמודה של קיסדין, עמ' 25) לסוגיה זו, פאה ה, ג (יט ע"א), 99 ש' 50-100 ש' 1, כתוב 'מחלפא שיטתיה דר' יהודה', כרגיל, בלי 'נראית' לפני כן; וראה עוד מוסקוביץ, סוגיות מוחלפות, עמ' 50, הערה 203.

336 בהערה 12 שם מפנה המהדיר למבוא, עמ' 131, ובמקום זאת צ"ל עמ' 138.

'מחלפא שיטתיה דר' פלוני' מציע רומיות מדברי תנאים ומדברי אמוראים,³³⁷ בענייני הלכה (כך כרוב רובם של המקומות) ובענייני אגדה.³³⁸ לפעמים המונח מציע זוג רומיות על דעותיהם של שני בעלי פלוגתא³³⁹ (כגון 'מחלפה שיטתיה דרב, מחלפא שיטתיה דשמואל').

בדרך כלל תוכן הרומיה מוצע אחרי המונח בלשון 'תמן'³⁴⁰ הוא אמר (לעתים נדירות: 'תמן הוא עבד/יילף')³⁴¹ [...] וכא הוא אמר (עבד/יילף) – [הכין / פירוט השיטה המוחלפת]. במקרים רבים (לא תמיד!)³⁴² המקור הספרותי לשיטת החכם מוצע בקרבת מקום של המונח – בדרך כלל אחריו, בלשונות כגון 'דתני/גן', 'דאמר ר' פלוני', ואף 'דאיתפלגון' (הן כש'מחלפא שיטתיה דר' פלוני' מציע רומיה הנוגעת רק לאחד מבעלי הפלוגתא³⁴³ והן כשהוא מציע זוג רומיות המתייחסות לשניהם³⁴⁴). לעתים התלמוד מסתפק בהצעת המקורות הספרותיים הסותרים לכאורה, בלי לפרט את תוכן הסתירה בסגנון 'תמן הוא אמר' וכדומה.³⁴⁵

בדרך כלל המקורות שמציע 'מחלפא שיטתיה דר' פלוני' מובאים ללא דיון נוסף, אבל לעתים מובא דיון (או דיוק) כזה כדי להוכיח שהמקורות הללו אכן סותרים.³⁴⁶ במקומות אחדים דיונים אלה ארוכים, ואזי התלמוד עשוי לחזור אחרי הדיון על 'מחלפא שיטתיה דר' פלוני' שבתחילת הסוגיה, כמין 'חזרה מקשרת' המחזירה את הלומד לרומיה כפי שהוצעה בתחילת הדיון.³⁴⁷

337 תנאים – ראה למשל דוגמה 1 לעיל; ברכות ח, ג (יב ע"ב), 62 ש' 5; עירובין ב, ד (כ ע"א), 462 ש' 33; אמוראים – ראה למשל דוגמה 2 לעיל; ברכות ד, א (ז ע"ג), 34 ש' 22 ומקבילה; פסחים ז, י (לה ע"א), 543 ש' 6, 16 ומקבילה.

338 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; תעניות א, א (סג ע"ד), 704 ש' 44-45; סוטה ה, ח (כ ע"ד), 930 ש' 38-39.

339 ראה למשל שביעית ה, ח (לו ע"א), 195 ש' 18; תעניות א, א (סג ע"ד), 704 ש' 44-45; קידושין ג, י (סד ע"ב), 1175 ש' 7-8.

340 לשאלה היכן הוא 'תמן' והיכן 'הכא' במבנים כאלה, עיין ערך 'תמן' [...] (ברם) הכא', ליד הערה 37.

341 כגון עירובין ג, ז (כא ע"ב), 469 ש' 19 ומקבילות ('עבד'); פסחים ז, י (לה ע"א), 543 ש' 16 ('עבד'); יבמות ד, יד (ז ע"ג), 853 ש' 25 ('יילף').

342 ראה למשל עירובין י, ג (כו ע"ב), 493 ש' 13; פסחים א, ד (כז ע"ג), 500 ש' 24, 36-37 (ש' 37-36 באות בהגהת מגיה, כהשלמת גרש מסנהדרין); סוכה ב, א (נב ע"ד), 641 ש' 35. בחלק מן המקרים שבהם לא הובא מקור ספרותי לדעת החכם, מדובר בסוגיות שהועברו להקשרים משניים, והמקור הרלוונטי מובא בהקשרה המקורי של הסוגיה, אף על פי שלא הועתק להקשר המשני; ראה למשל שביעית ח, ה (לח ע"א), 206 ש' 42 לעומת מקבילתו בנדרים יא, א (מב ע"ג), 1049 ש' 19; שבועות ב, א (לג ע"ד), 1345 ש' 36-37 לעומת מקבילתו בהוריות ג, ג (מז ע"א), 1422 ש' 22.

343 ראה שבת ז, ב (י ע"ב), 411 ש' 11 (אמנם המונח 'דאיתפלגון' שאחרי המונח אינו מובן, שהרי לא הובאה מחלוקת בהמשך. וראה רטנר, אהבת ציון וירושלים, שבת, עמ' 99, הכותב שהרמב"ן ור"ן לא גרסו 'מחלפא שיטתיה' כאן, אולם דברים אלה אינם נכונים; ראה חידושי הרמב"ן לשבת עד ע"ב [מהדורת הרשלר, ירושלים תשל"ג], עמ' רסא, ובחידושים המיוחסים לר"ן [מהדורת גאלדמאנן, עמ' קט]. אולם לאמתו של דבר מסתבר ש'דאיתפלגון' בא לכאן באשגרה מלעיל ש' 10 [למרכה הצער קטע הגניזה לסוגיה זו – ראה שרידי הירושלמי, עמ' 85 – פגום במקום זה], וכי הרומיה כאן שייכת לסוג הקושיות שנידון להלן הערה 352); ביצה א, א (ס ע"א), 682 ש' 23 (וראה מקבילות); גיטין ז, א (מח ע"ג), 1083 ש' 19.

344 ראה לעיל הערה 339.

345 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; עירובין ב, ד (כ ע"א), 462 ש' 33 ('מחלפה שיטתיה דר' יודה, דתנינן תמן, וכן גשרים המפולשין מטלטלין תחתיהן בשבת, דברי ר' יהודה'); תעניות א, א (סג ע"ד), 704 ש' 44-45.

346 ראה למשל שבת יג, ה (יד ע"א), 430 ש' 41; סוכה ב, א (נב ע"ד), 641 ש' 37; קידושין ג, יד (סד ע"ד), 1177 ש' 21-22.

347 ראה למשל ברכות ז, ב (יא ע"ב), 57 ש' 11 (חזרה מקשרת – להלן ש' 33; אולם יושם לב שבמקבילה בב"ר צא,

בהרבה מקומות 'מחלפא שיטתיה דר' פלוני' בא בסתמא דגמרא, אולם יש שהוא בא בפי חכמים נקובי שם, לעתים קרובות בסגנון 'ר' פלוני בעי, מחלפא שיטתיה דר' אלמוני'.³⁴⁸
 על פי רוב התלמוד מתרץ את הרומיה, אולם לעתים היא נשארת ללא תירוצ. ³⁴⁹
 במספר מקומות 'מחלפא שיטתיה דר' פלוני' מקשה מדברי חכם מסוים כפי שהובא על ידי חכם אחר ('מחלפא שיטתיה דר' פלוני, תמן אמר ר' אלמוני בשם ר' פלוני'), או מדברי חכם מסוים על מה שהביא בשם חכם אחר ('מחלפא שיטתיה דר' פלוני, תמן אמר ר' פלוני בשם ר' אלמוני').³⁵⁰ במקרים מן הסוג האחרון התלמוד עשוי לתרץ את הרומיה בסגנונות כמו 'תמן בשם גרמיה, ברם הכא בשם ר' פלוני' או 'תמן בשם ר' פלוני, והכא בשם ר' אלמוני'.³⁵¹
 לעתים נדירות 'מחלפא שיטתיה דר' פלוני' אינו מציע רומיה מאותו חכם על עצמו, אלא קושיה מדברי חכם אחד על חכם אחר, כנראה מפני שהתלמוד מניח שהחכם השני נקט עמדה זהה לזו של החכם הראשון.³⁵²
 בדרך כלל 'מחלפא שיטתיה דר' פלוני' פותח את המשפט שבו הוא מופיע (או שהמונח בא מיד אחרי 'ר' אלמוני בעי' וכדומה), אולם לעתים הרומיה שמציע המונח מתעוררת בעקבות הדיון הקודם, ואזי המונח בא באמצע משפט.³⁵³
 בדרך כלל 'מחלפא שיטתיה דר' פלוני' מצביע על סתירה בין שתי מימרות הלכתיות או אגדיות, אולם לעתים נדירות הסתירה היא בין מימרה של החכם לאמירה שאינה מימרה הלכתית רגילה, אף על פי שאמירה זו משקפת את עמדתו ההלכתית של החכם.³⁵⁴

ג (מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 1115), אין 'מחלפא שיטתיה' כאן; פסחים ז, י (לה ע"א), 543 ש' 6 ('מחלפא שיטתיה' בתחילת הדיון) וש' 16 ('מחלפא שיטתיה' במסגרת חזרה מקשרת); נדרים יא, א (מב ע"ג), 1049 ש' 24, 19

- 348 ראה אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 246-249, בהרחבה.
 349 ראה למשל חלה ב, ב (נח ע"ג), 319 ש' 19; ערלה א, ב (ס ע"ד), 333 ש' 16; עירובין ח, ח (כה ע"ב), 488 ש' 45.
 350 כגון דוגמה 2 לעיל ('מחלפא שיטתיה דר' לוי - תמן אמ' ר' אבא בריה דר' פפי, ר' יהושע דסיכני בשם ר' לוי'); קידושין ג, יד (סד ע"ד), 1177 ש' 21-22; ובכיוון ההפוך, כגון גיטין ט, ח (ג ע"ג), 1093 ש' 49 ('מחלפא שיטתיה דר' בא, תמן אמ' ר' בא בשם רב ירמיה [...]. והכא הוא [=ר' בא] אמ' הכין'); מע"ש א, ב (נב ע"ג), 287 ש' 5 ומקבילה (מפנה לדברי ר' יודה בר פזי בשם ר' יהושע בן לוי לעיל 286 ש' 46).
 351 ראה למשל תרומות ז, ד (מד ע"ד), 243 ש' 37-38; מע"ש א, ב (נב ע"ג), 287 ש' 6-7 ומקבילה ('תמן בשם גרמיה' וכו'); גיטין ט, ח (ג ע"ג), 1094 ש' 1-2.
 352 ראה ביצה א, ד (ס ע"ג), 684 ש' 31, 35 (קושיות מבית הלל על חכמים, שמן הסתם הולכים בשיטת בית הלל, וכן מבית שמאי לר' אליעזר, ש'שמתי' הוא); סוכה ב, א (נב ע"ד), 641 ש' 42 ('מחלפא שיטתיה דרבן גמליאל' - אך הקושיה היא שטבי, עבדו של רבן גמליאל, הניח תפילין ולא מיחו בידו חכמים, 'וכא מיחו' חכמים, לאו דווקא רבן גמליאל' בידו). ראה גם לעיל הערה 343.
 353 כגון 'כל שכן מחלפא שיטתיה דר' יודה' (סוכה ב, א [נב ע"ד], 641 ש' 37-38); 'אין תימר [...]. מחלפא שיטתיה דר' יוחנן' (שבועות ח, ט [לח ע"ד], 1372 ש' 44); 'אשכחתי מימר מחלפא שיטתיה דרב' (סוטה ה, ב [כ ע"א], 926 ש' 41).
 354 ראה למשל דמאי ה, ט (כד ע"ד), 134 ש' 44-45 ('קם עימיה ר' יהושע בן לוי, אמ' ליה, מאן יעביד דא אלא אבוך? מחלפא שיטתיה דר' יהושע בן לוי, תמן הוא אמ' הלוקח פירות תלושין מן הגוי מפריש תרומה [...]. והכא הוא אמ' הכין'); ברכות ד, א (ז ע"ג), 34 ש' 22 ומקבילה; שביעית י, ט (לט ע"ד), 216 ש' 39.

לפעמים 'מחלפא שיטתיה דר' פלוני' מצביע על סתירות בין מקומות שבהם חכם נוקט עמדה חד-משמעית בקשר לעניין מסוים לבין מקומות שבהם הוא מסופק.³⁵⁵ במקרים כאלה הירושלמי עשוי לפרט את הרומיה בלשון 'תמן צריכה ליה וכא פשיטא ליה' וכדומה.³⁵⁶ לעתים נדירות 'מחלפא שיטתיה דר' פלוני' אינו מצביע על סתירות אמיתיות, שכן המימרות הנדונות עוסקות בעניינים שברור שהם שונים זה מזה.³⁵⁷ במקרים כאלה נראה שפשר המונח הוא: מדוע החכם התייחס באופנים שונים למקרים הנזכרים, בבחינת 'מאי שנא הכא [...] ומאי שנא התם [...]'.³⁵⁸

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

נראה שמספר מונחים נדירים מתפרשים כמו 'מחלפא שיטתיה דר' פלוני', אף שאינם מתחלפים בו: *הכא את אמר [או: תימר] הכין והכא את אמר [או: תימר] הכין³⁵⁸ (אך דוק, מונח זה בא רק כשחכם אחד מציג רומיה לחברו); *מילתא דר' פלוני פליגא על מילתא דר' פלוני;³⁵⁹ *תריין מילין אמר ר' פלוני / אתון אמרין / תני ר' פלוני ואינן פליגין הדא על הדא.³⁶⁰ כמו כן, נראה שלעתים רחוקות המונחים 'לא כן אמר ר' פלוני' ו'לית הדא פליגא על ר' פלוני' מציעים רומיות, כמקובל אצל 'מחלפא שיטתיה דר' פלוני', אף על פי שאין זו הוראתם הרווחת (עיי' ערכם). פרט לכך, לא מצאתי שום מונח שמתפרש כמו 'מחלפא שיטתיה דר' פלוני' או שמתחלף בו.

355 ראה למשל ברכות ז, ב (יא ע"ב), 57 ש' 11; שקלים ד, ה (מה ע"א), 616 ש' 9 (אולם הפירוש המדויק עדיין צריך עיון); שבועות ח, ט (לח ע"ד), 1372 ש' 35. וראה גם פאה ב, א (טז ע"ד), 88 ש' 2 (בלי 'תמן צריכה ליה', אלא שכאן נאמר [ש' 1] שר' יסא 'שרע מינה' בקשר למקרה מסוים, בניגוד לעמדתו הנחרצת המובאת בהמשך); ושם הוא הדין לנדרים ג, ו (לח ע"א), 1027 ש' 13-14 (אלא שהפירוש המדויק עדיין צריך עיון, ואין כאן מקומו להאריך).

356 ראה למשל סוגיות ברכות, שקלים ושבועות שזכרו בהערה הקודמת.

357 ראה למשל עירובין ג, ח (כא ע"ג), 469 ש' 42, 44 ומקבילות ('מחלפא שיטתיה' {דר' יודה} <כנהגת ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 277], תמן [ביום טוב הסמוך לשבת] איעבד לה קדושה אחת, וכא [בשני ימים של ראש השנה] איעבד לה שתי קדושות! – תמן קדושה אחת ארוכה היא, ברם הכא אחת קודש ואחת חול'; תעניות א, ג (סד ע"ב) 707 ש' 38 (סתירה בין שני חלקי אותו משפט – 'לעולם הולכין אחר סידרה, אם היתה השנה מעוברת הולכין אחר עיבורה. מחלפה שיטתיה דר', תמן הוא אמ' אחר סידרה, וכא הוא אמ' אחר עיבורה?'); וראה שביעית ח, ה (לה ע"ב), 206 ש' 42 ומקבילה ('מחלפה שיטתיה דר' יוסי, תמן הוא אמ' אין רחיצה חיי נפש, וכא הוא אמ' הכביסה חיי נפש'; אך שמא סבר המקשן שיש כאן קל וחומר, שאם רחיצה אינה חיי נפש, על אחת כמה וכמה כביסה).

358 ראה ערלה ג, א (סב ע"ד), 343 ש' 50 ומקבילה, ואלת"י ג, עמ' 251-252.

359 ראה כתובות ב, ג (כו ע"ב), 962 ש' 44-45.

360 ראה פרנקל, מבוא הירושלמי, טו ע"ב-טז ע"א; הלר, מסורת הש"ס, עמ' 67-68; מלמד, פרקי מבוא, עמ' 617; רזנברג, תיקוני נוסחאות, עמ' 25.

(ו)מטי³⁶¹ בה ('מטיבה' במילה אחת,³⁶² גם 'מטו בה'³⁶³) - 'מגיע(ים) בה, גורם/גורמים לה להגיע'. מונח הצעה, מצוי.

ספרות - אלת"י ב, עמ' 296-297; שם ה, עמ' 463; אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 379 הערה 55; אפשטיין, מדקדוקי ירושלמי, עמ' 40; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 110; גינצבורג, פירושים וחידושים, ג, עמ' 367; זוסמן, נזיקין, עמ' 82 הערה 116; זוסמן, תורה שבעל פה, עמ' 270 הערה 38א; לוי, מבוא ופירוש, עמ' 17 הערה 9; סוקולוף, מילון, עמ' 302; פרנקל, מבוא הירושלמי, לט ע"א; רש"ס, פתיחה, ד"ה ומטו בה³⁶⁴

'מטי בה' מציע שם מוסרה הקדום ביותר של מסורת שנמסרה בשלב קודם של הסוגיה על ידי אמוראים מאוחרים יותר (או הסתמא),³⁶⁵ כגון:

1. ראש חודש שחל להיות בחנוכה [...] ('ר' יצחק') אמ' [...] קורין שלשה בראש חודש ואחד בחנוכה. ר' פינחס ור' סימון, ר' אבא בר זמינא מטו בה בשם ר' אבדימא דמן חיפא, קורין שלשה בחנוכה ואחד בראש חודש (ברכות ד, א [ז ע"ג], 35 ש' 10 ומקבילה)

2. לא כן אמ' ר' בא בשם רב יהודה, ר' זריקן מטי בה בשם רב, דברי חכמ' חלצה ולא רקקה, רקקה ולא חלצה, לא עשה כלום עד שתחלוץ ותרוק (יבמות יב, א [יב ע"ג], 886 ש' 4)

3. ר' יוסי אמ' לה סתם, ר' חנינא מטי בה בשם ר' שמואל בר רב יצחק, התורה ריבת ב[טהרת] זרעים (כלאים ז, ו [לא ע"א], 168 ש' 10)

שלושה סגנונות קיימים אצל 'מטי בה': (א) 'ר' פלוני (ו)ר' אלמוני, ר' פלמוני מטי בה בשם ר' פלוני³⁶⁶; (ב) 'ר' פלוני בשם ר' אלמוני, ר' פלמוני מטי בה בשם ר' פלוני³⁶⁷; (ג) 'ר' פלוני אמר לה סתם, ר' אלמוני מטי בה בשם ר' פלמוני.³⁶⁸ לפעמים 'מטי בה' מייחס מסורות לרב או לר' יוחנן³⁶⁹ ('מטי בה בשם רב / ר' יוחנן'), אולם

361 נראה שהצורות 'ומטי/ומטו בה' הן שיבושים (בהשפעת הבבלי? ראה להלן הערה 365), שהרי המונח בירושלמי אינו מתפרש בצורה אימפרסונלית כמו מקבילתו בבבלי; ראה להלן.

362 כגון קידושין ד, ו (סו ע"א), 1184 ש' 10; שרידי הירושלמי, עמ' 68 ש' 7; שם, עמ' 304 ש' 5.

363 כגון דוגמה 1 להלן; חגיגה א, ח (עו ע"ד), 780 ש' 50; נדרים י, י (מב ע"ב), 1048 ש' 26. במקומות אלה המונח בא בסגנון 'ר' פלוני, ר' אלמוני, ר' פלמוני מטו בה בשם ר' פלוני². לפי כתיב זה אפשר שכוונת המשפטים הללו היא שכל החכמים הנזכרים 'הביאור-הגיעו' את השמועה עד לר' פלוני², אולם נראה יותר שבמקרים כאלה חל שיבוש קל בנוסח, ובמקום 'מטו בה' צ"ל 'מטי בה', כצורתו הרווחת של המונח.

364 כאן הרש"ס מביא את הצורה הבבלית של המונח ומפרש את הביטוי על פי המצוי בבבלי (ראה להלן הערה 365).

365 'מטי בה' בירושלמי מזכיר את הלשון 'ומטו בה' בבלי, אך נבדל ממנו בכך שהמונח בבבלי מוסר דברים באופן אנונימי, בעוד שהסגנון אצל המונח בירושלמי הוא 'ר' פלוני מטי בה' (למונח הבבלי ראה בעיקר אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 267, הערה 6; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 111; סוקולוף, מילון ארמית בבלי, עמ' 660, הוראה 8; פרנקל, מבוא הירושלמי, לט ע"א).

366 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; חלה א, ד (נו ע"ג), 314 ש' 43; תעניות א, ג (סד ע"ב), 707 ש' 40.

367 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; ברכות ז, ד (יא ע"ג), 59 ש' 3; שבת א, יא (ד ע"ב), 376 ש' 11.

368 ראה למשל דוגמה 3 לעיל; שבת י, ז (יב ע"ד), 423 ש' 50; יבמות ד, א (ה ע"ג), 846 ש' 31.

369 בשם רב - כגון דוגמה 2 לעיל; שבת ה, ב (ז ע"ב), 392 ש' 38; יבמות יב, ג (יב ע"ד), 887 ש' 50; בשם ר' יוחנן

לעתים המונח מייחס מסורות לאמוראים אחרים (ראה למשל דוגמאות 1, 3 לעיל), ובמקומות ספורים הוא מייחס מסורות לתנאים.³⁷⁰

אין למימרות 'מטי בה' כל ייחוד מצד תפקידן ומצד מאפייניהם האחרים, שכן כמעט כל סוגי המימרות מוצעים בלשון זה.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

אין מונחים אחרים המתחלפים ב'מטי בה' או המתפרשים כמוהו. אמנם יש קרבה מסוימת בין 'מטי בה' ל'אית דאמרין לה בשם ר' פלוני',³⁷¹ אלא שאצל 'מטי בה' המסורת הרלוונטית תמיד נמסרת על ידי חכם נקוב שם ('ר' פלוני מטי בה בשם ר' אלמוני'), בעוד שאצל 'אית דאמרין לה בשם ר' פלוני' המוסר האחרון הוא תמיד אנונימי. ועוד, שאצל 'מטי בה' המונח בא כנראה להצביע על המקור הקדום ביותר למסורת הנידונה, מה שאין כן אצל 'אית דאמרין לה בשם ר' פלוני'.

מיי כדון³⁷² ('מהו כדון',³⁷³ 'מהי כדון',³⁷⁴ 'מאי כדון' [צורה תניינית אך רווחת³⁷⁵]; במקומות בודדים נראה ש'מיי כדון' הוא שיבוש במקום 'עד כדון'³⁷⁶) - 'מהו (מהי) עכשיו'. נפוץ.

ספרות - אלת"י ד, עמ' 532-533; ר"א אזכרי, ספר חרדים, ביצה, מהדורת פרנצוס, עמ' 117;

- כגון פאה א, ה (טז ע"ג), 87 ש' 7; שקלים ו, ד (ג ע"א), 627 ש' 12; יבמות ד, א (ה ע"ג), 846 ש' 31.
370 ראה חלה א, ד (נו ע"ג), 314 ש' 43 (בשם רבי יהודה; וברור משם המוסר שהכוונה לרבי יהודה התנא ולא לרב יהודה האמורא; חגיגה ג, ב (עט ע"ב), 795 ש' 38 ('ולא ידעין אין מטי בה בשם ר' - וברור מן ההקשר שהכוונה לרבי ולא לרב); כתובות ז, ז (לא ע"ג), 991 ש' 1 (בשם ר' חנינה בן גמליאל).

371 ראה הדיון במונח זה בערך 'אית דאמרין', ליד הערות 192, 193.
372 הלשון 'מיי' הוא כנראה דיפטונג שפירושו 'מה היא'; ראה עסיס, קטע של ירושלמי סנהדרין, עמ' 45, ושם דיון מפולש בקשר לכתיב המונח (וראה גם ערך 'מהו', הערה 298). הצורה 'מיי כדון' מצויה במקומות אחרים בכ"ל, בקטעי גניזה (ראה עסיס, שם), וכן בכ"י אסקוריאלי (ראה למשל עמ' 13 ש' 90, 46 ש' 97 - אולם בכ"ל, 'מאי' בשני המקומות!).

373 ראה למשל תרומות ג, ד (מב ע"א), 228 ש' 229-50 ש' 1 ('מהו כדון'!!); יבמות יג, ו (יג ע"ד), 893 ש' 25-26; קידושין ג, א (סג ע"ד), 1170 ש' 6; וכעין זה בקטע לוינגר, עמ' רעו ש' 25 ('מהוא כדון').

374 כגון שבת יד, ג (יד ע"ג), 433 ש' 2, ושם יד, ד (יד ע"ד), 433 ש' 38.
375 ומסתבר שצורה זו משקפת השפעה בבלי; ראה עסיס, קטע של ירושלמי סנהדרין, עמ' 45.

376 ראה מגילה ג, ו (עד ע"ב), 767 ש' 8 ('מאי כדון למצוה, [או] לעיכוב?'), והשווה מה שהעיר על סוגיה זו ר' יוסף ראש הסדר: 'מה היא כדון [...] פיר' עד כען שמענו [!] (=אדלר, מבוא, עמ' 704; וראה ערך 'צריכה', הערה 5); גם במסכת סופרים יג, ב (מהדורת היגר, עמ' 238), 'מאי' בכל עדי הנוסח. ראה גם תרומות ד, א (מב ע"ג), 231 ש' 8, ומה שכתב על כך מוסקוביץ, המפריש, עמ' 43, הערה 16. אפשר ששיבושים (משוערים) אלה נובעים מסוג של אשגרה (בשל המרכיב המשותף לשני המונחים, 'כדון'). - אפשר ש'מיי כדון' השתבש במקום אחד ל'מה ופליג', אלא שהדבר עדיין צריך עיון. ראה יבמות ב, ד (ג ע"ד), 838 ש' 15-16: 'בר קפרא אמ' כולהון יש להן הפסק, דבר קפרא מוסיף אם אבי אמו ואם אבי אבי. רב אמ' כלת בנו (אין) לה הפסק. מה פליג? כלת בנו ממקום אחר באת' ('דינה שונה, כיוון שאינה צאצא ישיר'). הלשון 'מה <ו>פליג' אינו הולם את הוראתו ושימושו הרגילים של מונח זה (עיי' ערכו), ואפשר שלפנינו שיבוש גרפי פשוט, ובמקום 'מה פליג' צ"ל 'מהו כדון' (ושיבוש משוער זה נוצר כך: מהו כדון < מהו כ' < מהו פ' < מה פ' < ולשיבוש 'מה' ל'מהו', עיי' ערכי מונחים אלה) < מה פליג'. לפי זה המונח יתפרש במובן: מדוע כלת בנו יש לה הפסק (להוראה זו של

אפשטיין, דקדוק, עמ' 29; אפשטיין, מבואות, עמ' 274; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 105, 109; גינצבורג, פירושים וחידושים, ב, עמ' 182; זוסמן, שקלים, עמ' 31 הערה 99, 70; לוי, מבוא ופירוש, עמ' 53 בהערה; ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 110; ליברמן, תיקוני ירושלמי א, עמ' 112 (=מחקרים, עמ' 171); מוסקוביץ, המפריש, עמ' 43 הערה 16; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 94 הערה 2, 98 הערה 6; מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 545 הערה 9; מלמד, פרקי מבוא, עמ' 609; ר' משולם לשקלים, עמ' 51; סוקולוף, מילון, עמ' 251; עסיס, להשגות פני זקן, עמ' קסו הערה 6; עסיס, קטע של ירושלמי סנהדרין, עמ' 45-46; פרנקל, מבוא הירושלמי, יב ע"א; רידב"ז, כללי תלמוד ירושלמי, אות י; רידב"ז, תרומות פ"א ה"א (א ע"א), ד"ה א"ר יוסי; רש"ס, פתיחה, ד"ה מאי כדון

'מיי כדון' מציע פתרונות לקשיים מסוגים שונים, מפורשים או 'מכללא', העולים בשלב הקודם של הסוגיה, כגון קושיה שלא ניתרצה, מחלוקת שלא הוכרעה, וכדומה, כגון:

1. [משנה: 'המורדת על בעלה, פוחתין לה מכתובתה שבעה דינרין בשבת [...]] המורד על אשתו, מוסיפין לה על כתובתה שלושה דינרין בשבת'.] הכא את מר שבעה והכא את מר שלשה! – אמ' ר' יוסי בר חנינא, היא, על ידי שהיא חייבת לו שבע, הוא פוחת ממנה שבעה, והוא, על ידי שהוא חייב לה שלשה, הוא מוסיף לה שלשה [...]. הגע עצמך שהתנה עמה לא שאר ולא כסות ולא עונה – הרי אינו חייב לה כלום! מאי כדון? – כיי דמר ר' יוחנן, צערו של איש מרובה יותר מן האשה (כתובות ה, ט [ל ע"ב], 985 ש' 6)

2. ר' שמעון בן לקיש בעי, צריד שלמנחות מהו שיעשה מיניין ('לטמא אחרים')? – התיב ר' לעזר, והכת' 'מכל האוכל אשר יאכל אשר יבא עליו מים יטמא' – את שטומאתו על ידי מים עושה מיניין, את שאין טומאתו על ידי מים אינו עושה מיניין! – התיב ר' יוסי, הרי נבלת עוף הטהור, הרי היא מטמא טומאת אוכלים בלא הכשר ובלא טומאה! – מפני שסופה לטמאות טומאה חמורה. מאי כדון? 'מכל האוכל אשר יאכל' – את שטומאתו משם אוכל עושה מיניין, ואת שאין טומאתו משם אוכל ('כגון צריד של מנחות') אינו עושה מיניין (חגיגה ג, ב [עט ע"א], 795 ש' 10)

3. [משנה: 'מכרה או מישכנה ('עבודה זרה'), ר' אומ' ביטל, וחכמ' אומ' לא ביטל'.] זעור בר חנינה בשם ר' חנינה, בשמכרה לצורך נחלקו, אבל אם מכרה לעובדה, דברי הכל אינה בטילה. רב ירמיה בשם רב, בשמכרה לעובדיה נחלקו, אבל אם מכרה לצורך, דברי הכל בטילה היא [...]. ואתיין דר' חנינה כר' יוחנן ודרב ירמיה כריש לקיש. מאי כדון? בשמכרה לצורך נחלקו, אבל אם מכרה לעובדיה, דברי הכל אינה בטילה (ע"ז ד, ה [מד ע"א], 1403 ש' 39)

'מיי כדון' מציע פתרונות מסוגים שונים – תירוצים לקושיות שלא ניתרצו³⁷⁷ (כברוגמה 1 לעיל),

³⁷⁷ 'מיי כדון' ראה להלן.

377 ראה עוד למשל דמאי א, ב (כא ע"ד), 116 ש' 40; חגיגה ג, ג (עט ע"ב), 796 ש' 47; ב"ק ב, ד (ג ע"א), 1191 ש' 22.

פתרונות לבעיות³⁷⁸ (כברוגמה 2 לעיל), או הכרעה בנוגע לעניינים הנתונים במחלוקת³⁷⁹ (כברוגמה 3 לעיל), על דרך 'מאי הוי/הוה עלה' בבבלי.³⁸⁰ במקומות רבים 'מיי כדון' מציע מוצא מתסבוכת שנוצרה עקב דחיית פתרון אחר לקושי שהועלה בשלב הקודם³⁸¹ (כברוגמאות 1, 2 לעיל), אולם במקומות אחרים המונח מציע פתרונות מיד אחרי קושיה או בעיה, מבלי שתקדם לו דחיית פתרון אחר.³⁸² לפעמים 'מיי כדון' פותר קושיה או בעיה 'מכללא', שלא הוצגה במפורש לפני המונח, אלא שהקושי ברור מאליו גם מבלי שיוצג בצורה מפורשת.³⁸³

בכמה מקומות 'מיי כדון' מסביר את טעמה של קביעה מסוימת,³⁸⁴ ובמקומות כאלה הוא מתפרש כמו 'מה טעמא'. עוד שימוש המזדמן אצל 'מיי כדון' (לעתים רחוקות מאוד), שאמנם אינו אלא וריאנט של הוראתו היסודית כמתואר לעיל, הוא הצעת שאלה ששיעורה, כיצד מבררים את המציאות כשיש לה השלכות הלכתיות.³⁸⁵

בדרך כלל 'מיי כדון' מוסב על משא ומתן אמוראי, אולם פה ושם הוא מוסב על מקורות תנאיים.³⁸⁶ במקומות ספורים הוא מציע פסוקים ודרשות על הפסוקים הללו,³⁸⁷ אולם לרוב הוא מציע תירוצים ופתרונות שמקורם בסברה.

כיוון ש'מיי כדון' רגיל להופיע אחרי קושיות – המוצעות, כדרך של קושיות בירושלמי, על ידי מונחי הקושיה המקובלים בתלמוד ('והא תני/נן', 'מעשה', וכדומה) – רגילים לבוא אחרי 'מיי כדון' מונחי תירוצי המקובלים בירושלמי, כגון 'תמן [...] ברם הכא', 'תפתר', וכדומה.³⁸⁸ במקומות מספר המונח נראה מיותר, מכיוון שהקושיה או הבעיה שהוא מציע מובנת גם

378 ראה עוד למשל ברכות ו, ב (י ע"ג), 52 ש' 16; פסחים ז, ז (לד ע"ד), 540 ש' 24 ומקבילה.
379 ראה למשל שביעית ח, ז (לח ע"ב), 207 ש' 32; שבת ח, א (יא ע"א), 415 ש' 12 ומקבילה; סוכה ד, ה (נד ע"ג), 651 ש' 1 ומקבילה; ב"ק ו, א (ה ע"ב), 1202 ש' 13 (ותן דעתך שכאן הובאו אחרי המונח אותן העמדות שהוצעו לפני כן, אלא שכאן הן מיוחסות לחכמים אחרים; עיי' שם היטב). השווה אפשטיין, מבואות, עמ' 274 (בלי דוגמאות).

380 ראה עוד להלן הערה 392.
381 השווה לוי, מבוא ופירוש, עמ' 53 (בהערה), אלא שדבריו טעונים תיקון לאור דברינו להלן (ותן דעתך, ש'מיי כדון' בלי 'תסבוכת' לפני כן אינו מיוחד למסכת נזיקין).

382 ראה למשל שקלים ד, ג (מח ע"א), 615 ש' 27; מגילה ד, ד (עה ע"ב), 771 ש' 11 (שתי הדוגמאות הנ"ל עם 'אית לך מימר' לפני 'מיי כדון'); ב"מ א, ח (ח ע"א), 1217 ש' 25.

383 כגון מעשרות ב, א (מט ע"ג), 268 ש' 21: 'אישתאלית לאילין דבי ר' ינאי, ואמרין נהגין הוינן יהבין אילין לאילין בחקלא ואכלין ולא מתקנין ('אף על פי שלכאורה זוהי מתנה, שטובלת כמכר'). מיי כדון ('איך אפשר לעשות כן')? – [כ]מאן דאמ' מאיליהן קיבלו עליהן המעשרות'. ראה גם כלאים ב, א (כז ע"ג), 149 ש' 19; שבת א, א (ב ע"ג), 365 ש' 24; שבועות א, ה (לג ע"א), 1342 ש' 13; ע"ז ה, א (מד ע"ד), 1406 ש' 42.

384 ראה למשל תרומות ז, ב (מד ע"ד), 243 ש' 11; יומא ג, ו (מ ע"ד), 574 ש' 45; חגיגה ג, ג (עט ע"ב), 796 ש' 47, 797 ש' 2; קידושין ג, א (סג ע"ד), 1170 ש' 6; ע"ז ה, א (מד ע"ד), 1406 ש' 42.

385 ראה ברכות א, א (ב ע"ג), 3 ש' 9 ומקבילה: 'הדא איילתא דשחרא, מאן דאמ' כוכבתא היא טעיא, זימנין דהיא מקדמא זימנין דהיא מאחריה. מאי כדון? כמין תרין דוקרנין דנהור דסלקין מן מדינחא ומנהרין'. ראה גם גיטין א, א (מג ע"ב), 1053 ש' 45.

386 ראה שבת א, ג (ג ע"ב), 370 ש' 17; יומא ג, ו (מ ע"ד), 574 ש' 45.

387 ראה תרומות ז, ב (מד ע"ד), 243 ש' 11; פסחים ז, ז (לד ע"ד), 540 ש' 24 ומקבילה; חגיגה ג, ב (עט ע"א), 795 ש' 10; שבועות א, ה (לג ע"א), 1342 ש' 13.

388 ראה למשל דמאי א, ב (כא ע"ד), 116 ש' 40 ('תמן [...] ברם הכא'); חלה ג, ג (נט ע"א), 323 ש' 23 ('תפתר'); חגיגה ג, ג (עט ע"ב), 797 ש' 2 ('כהיא דאמר ר' פלוני').

בלעדיו. ואכן יש ש'מיי כדון' חסר בחלק מעדי הנוסח של התלמוד³⁸⁹, ונראה אפוא שאפשר לראותו כמונח נשמט.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

אין מונחים המקבילים באופן מדויק ל'מיי כדון', לא בירושלמי ולא בבבלי³⁹⁰ (או בחיבורי חז"ל אחרים), אף על פי שלעיתים 'מיי כדון' מתפרש כמו 'מה טעמא' בירושלמי³⁹¹, או כמו 'מאי הוי' הוה עלה' בבבלי (בעיקר, כש'מיי כדון' מציע הכרעה בעניין הנתון במחלוקת).³⁹² בשולי הדברים ראוי להעיר שהלשון 'מה כדון' מופיע במקום אחד בב"ר, אולם נראה שאין הוא מתפרש כמו 'מיי כדון' בירושלמי, אלא כמו 'מהו כן' בירושלמי³⁹³, ולא ברור אפוא אם הצורה בב"ר היא משובשת (אפשרות שאמנם אינה מסתברת כל כך), או אם היא משקפת שימוש המיוחד למדרש זה.

מיליהון דרבנין³⁹⁴ [...] – 'דברי חכמים' [...]. מצוי.

ספרות – אלת"י ה, עמ' 532; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 36; אפשטיין, מדקדוקי ירושלמי, עמ' 50 (=מחקרים, עמ' 319); בארי, תענית, עמ' 87 הערה 111;³⁹⁵ בכר, טרמינולוגיה, עמ' 112; בכר, מסורת, עמ' 601–602; הלבני, ספקי דגברי, עמ' פא; זוסמן, כתובת הלכתית, עמ' 110 הערה

389 ראה למשל מוסקוביץ, מינוח, עמ' 94, הערה 2; מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 545, הערה 9. ראה גם שקלים ד, ג (מח ע"א), 615 ש' 27, שם המונח ישנו, לעומת המקבילה בפסיקתא דרב כהנא, פרה אדומה, ז (מהדורת מנדלבוים, עמ' 74), שם המונח איננו.

390 ל'מיי כדון' שמתפרש כמו 'מאי הוי/הוה עלה' בבבלי, ראה להלן הערה 392. חוקרים אחדים טענו ש'מיי כדון' עשוי להתפרש כמו 'מאי איכא למימר' בבבלי (ראה פרנקל, מבוא הירושלמי, יב ע"א, ומלמד, פרקי מבוא, עמ' 609), אולם דברים אלה אינם מדויקים, שהרי 'מאי איכא למימר' בבבלי בא ברגיל כדי להקשות כיצד אפשר להסביר או ליישב דעה מסוימת המונגדת לדעה אחרת שהיא מובנת (ולכן הסגנון המקובל אצל 'מאי איכא למימר' בבבלי הוא: 'הניחא/בשלמא/ניחא [דעה X]; [דעה Y] – מאי איכא למימר?'; ראה למשל ברכות יב ע"א, שבת לא ע"ב, שם לט ע"א).

391 ראה לעיל הערה 384. – במקום אחד אפשר ש'מיי כדון' מציע רומיה (הזוכה מיד אחר כך לתירוץ), ואם כן אפשר שהמונח מתפרש כמו 'מחלפא שיטתיה דר' פלוני' (ראה תרומות א, א [מ ע"א], 217 ש' 25, ועיין היטב ברא"ף ובגר"א שם); אולם מכיוון שהפירוש המדויק בסוגיה זו עדיין צריך עיון, אי אפשר לקבוע מסמרות בנידון.

392 ראה לעיל הערה 380. אמנם פרשנים וחוקרים אחדים קישרו בין 'מיי כדון' ל'מאי הוי/חיה עלה' בבבלי (ראה למשל רש"ס, פתיחה, ערך מאי כדון; ספר חרדים לביצה, מהדורת פרנצוס, עמ' 117; פרנקל, מבוא הירושלמי, יב ע"א; גינצבורג, פירושים וחידושים, ב, עמ' 182), אולם אין הקבלה מלאה בין שני המונחים, וספק גדול אם אפשר לראותם כנרדפים (על הוראותיו השונות של 'מאי הוי/הוה עלה' ראה לאחרונה ע' פוקס, "המלך הקדוש": עיון בחתימת ברכה ובסוגיית ברכות יב ע"ב, תרביץ עה [תשס"ו], עמ' 141–144).

393 ראה ב"ר פט, ח (מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 1096): 'כד שמע ר' אליעזר אישה צוחת (בעקבות פתרון חלום שגרם למות בעלה) שאל, מה כדון' (אולם בכ"י וטיקן 30 'מהוא כדון').

394 לפעמים 'דרבנן', אולם הצורה 'רבנין' מדויקת יותר; עיין ערך *רבנין'.

395 וראה גם שם, עמ' 131, הערה 141.

114; ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 343; 396 מוסקוביץ, מינוח, עמ' 103 הערה 13, 106 הערה 15; פרנקל, מבוא הירושלמי, טז ע"א

'מיליהון דרבנין' מציע דבריהם או מעשיהם של חכמים – לרוב, שלשלת אמוראים נקובי שם – כדי להוכיח טענה מסוימת המפורטת במשפט המכיל את המונח, כגון:

1. אית מתני' אמ' עבדים כקרקעות, אית מתני' אמ' כמטלטלין [...] 'מיליהון דרבנין אמרין עבדים כמטלטלין, דמר ר' יוסי בשם רבנין [...] אין גובין מן העבדים כקרקעות (קידושין א, ג [נט ע"ד], 1147 ש' 29)

2. ישראל וגוי שקנו שדה בסוריא, הרי הוא כטבל וכמעשר מעורבין זה בזה, דברי ר'. רבן שמעון בן גמליאל או', חלקו שליש' כראל' חייב, חלקו שלגוי פטור [...] אם קנו על מנת לחלוק, אוף ר' מודה לרבן שמעון בן גמליאל שזה חלק מגיע לו משעה ראשונה. אמ' ר' יוסי, 'מיליהון דרבנין פליגין, דאמ' ר' אבהו בשם ר' יוחנן, 'האחין' 397 השותפין מחלוקת ר' ורבן (גמליאל) שמעון בן גמליאל; האחין השותפין לא לחלוק הן? (דמאי ו, י [כה ע"ד], 139 ש' 26)

בדרך כלל 'מיליהון דרבנין' בא כחלק מביטויים אחרים, בעיקר 398 'מיליהון דרבנין אמרין' (ברגיל כדי להציע הערות 'לשמן', כבדוגמה 1 לעיל); 'מיליהון דרבנין אמרין כן'; 'מיליהון דרבנין פליגין' (בסגנון: 'מיליהון דרבנין פליגין על ר' פלוני' [רגיל], או רק 'מיליהון דרבנין פליגין' 399); ו'מיליהון דרבנין מסייעין' 400.

בדרך כלל 'מיליהון דרבנין' מציע שלשלת מוסרים המורכבת משני אמוראים לפחות, אולם במקומות אחדים המונח מציע מימרה של אמורא יחיד, 401 ובמקום אחד – אמרה של תנא יחיד. 402

396 ליברמן מתייחס שם רק לצורה 'מיליהון דרבנין פליגין'.

397 נראה מן ההמשך שכ"ל, וכן הוא בכ"ס, וכן הגיהו הגר"א ועוד מדעתם.

398 מצאנו גם צורות אחרות המכילות את המונח, כגון * 'מיליהון דרבנין לא שבקין לך', * 'מיליהון דרבנין לא שמ' > עין לך', * 'פרש מיליהון דרבנין מן מיליהון', וכן במשפט 'אילו שמע מיליהון דרבנין מיזל הוה בהדא'; ראה לכל הצורות הללו אלת"י ה, עמ' 532, ערך 'מיליהון דרבנין' (הערך הראשון שם). ברם לא נדון בערך זה בצורות הללו, אלא רק בצורות הרווחות והעיקריות 'מיליהון דרבנין' – [פועל בצורה פעילה]; ראה להלן.

399 ראה דמאי ז, א (כו ע"א), 141 ש' 13; עירובין ח, ו (כה ע"א), 488 ש' 5 (וראה סוף הערה זו); נדה ב, ד (ג ע"א), 1440 ש' 4 (אולם נראה שצ"ל שם 'מסייעין' במקום 'פליגין'; השווה רבינובין, שערי תורת א"י, עמ' 588; ועדיין צריך עיון). אפשר שצורה זו מציעה דברי אמוראים החולקים על המשנה; ראה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 343, אולם הפירוש המדויק עדיין צריך עיון, ולכן אין לקבוע מסמרות בנידון.

400 ראה אלת"י ה, עמ' 532, ושם ערכי משנה מיוחדים לכל הצורות הללו.

401 כגון פסחים א, א (כו ע"א-ע"ב), 497 ש' 30; שם ח, ג (לו ע"א), 547 ש' 27; נדה ב, ד (ג ע"א), 1440 ש' 4. – כוונת פרנקל (מבוא הירושלמי, טז ע"א), שכתב ש'מיליהון דרבנין' 'לא קאי לרוב כ"א אמורא יחיד', היא כנראה שגם כשהמונח מציע שלשלת מוסרים, המימרה הרלוונטית מיוחסת בסופו של דבר לחכם אחד (בסגנון: 'ר' פלוני [...] בשם ר' אלמוני'), שאם לא כן דברי פרנקל מוכחים על ידי הדוגמאות שהוא מביא שם.

402 ראה נדה ב, א (מט ע"ד), 1438 ש' 43 (אמנם בצורה שאינה מעניינה של ערך זה, 'כר שמע מיליהון דרבנין חזר ביה').

במקום אחד 'מיליהון דרבנין' אינו מציע שם המוסר⁴⁰³ (רק 'מיליהון דרבנין אמרין - [האמרה]), ושם נשמט שם המוסר או המוסרים בטעות. כמו כן יש ש'מיליהון דרבנין' אינו מציע מימרא, אלא דיון בין חכמים בעקבות בעיה שהציג חכם אחד לחברו, שמתוכו מתברר העניין הנידון,⁴⁰⁴ וכן יש שהמונח מציע מעשי חכמים ולא מימרות.⁴⁰⁵ ברגיל כל החכמים ששמותיהם באים אחרי המונח נוקבו בשמותיהם, אולם לעתים המונח מציע דברי אמורא המצטט 'רבנין' סתם.⁴⁰⁶ כש'מיליהון דרבנין' מציע דברי אמוראים, מדובר כמעט תמיד באמוראים ארץ ישראלים.⁴⁰⁷ הסגנון הרווח אצל המונח הוא: 'מיליהון דרבנין אמרין (כן) / פליגין / מסייעין, דאמר ר' פלוני בשם ר' אלמוני'. לפעמים שלשלת המוסרים מוצעת אחרי דיון במקור תנאי המובא אחרי המונח, בסגנונות כמו: 'מיליהון דרבנין [...] תמן תנינן / דתנינן תמן [...] אמר ר' פלוני [...]'.⁴⁰⁸ ואכן, בכמה מקומות הטיעון שמציע 'מיליהון דרבנין' אינו מבוסס רק על מימרתם של שלשלת המוסרים, אלא על דיוק או דיון - סוגיה קצרה או ארוכה יותר - בדברי ה'רבנין' שנזכרו.⁴⁰⁹ בדרך כלל 'מיליהון דרבנין' מציע מימרות הלכתיות, אולם במקומות בודדים הוא מציע מימרות בענייני אגדה.⁴¹⁰

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

אין מונחים אחרים המתחלפים ב'מיליהון דרבנין' או המתפרשים כמוהו.

ראה גם: מילתיה (דר' פלוני) אמרה

- 403 ראה דמאי ב, א (כב ע"ג), 121 ש' 21, חוסמן, כתובת הלכתית, עמ' 110, הערה 114.
- 404 ראה תרומות ד, ח (מג ע"א), 233 ש' 22 ('מילתהון [!]) דרבנין פליגא: כהנא שאל לשמואל, לא מסתברא; עירובין ב, ד (כ ע"ב), 462 ש' 41; יבמות א, א (ב ע"ג), 831 ש' 22 ומקבילה.
- 405 ראה תעניות ב, יג (סו ע"א), 718 ש' 5-6 ומקבילה ('מיליהון דרבנן אמרי בטלה מגילת תענית: ר' יונתן ציים כל ערובת ריש שתא, ר' אבון ציים כל ערובת שובא, ר' זעורה צם תלת מאון צומין [...] ולא חש למגילת תענית'). וראה גם דמאי ז, א (כו ע"א), 141 ש' 13, שם המונח מציע דברי חכם המספר סיפור על חכמים אחרים, שממנו הובאה ההוכחה ('מיליהון דרבנין פליגין, דאמר ר' שמואל בר רב יצחק, ר' ור' יוסי ביר' יהודה נתארחו אצל בעל הבית אחד [...]).
- 406 ראה דוגמה 1 לעיל וסנהדרין ז, יג (כה ע"ג), 1305 ש' 10.
- 407 אולם ראה כלאים ט, ז (לב ע"ד), 178 ש' 10, שם 'מיליהון דרבנין' מציע דברי ר' בא ר' ירמיה בשם רב.
- 408 השווה חוסמן, כתובת הלכתית, עמ' 110, הערה 114 ובנסמן שם.
- 409 ראה למשל דמאי ב, ב (כב ע"ד), 123 ש' 9 ('מיליהון דרבנין מסייעין על ר' יוסי, דאמר ר' חנינא ר' יסא בשם ר' יוחנן, לא אמר ר' יודה אלא [...] אין תימר [...] מה בין [...]?'); תרומות ד, ח (מג ע"א), 233 ש' 22 (ראה לעיל הערה 404); מעשרות א, א (מח ע"ג), 263 ש' 20.
- 410 כגון פסחים א, א (כו ע"א-ע"ב), 497 ש' 30; סוכה ג, יב (נד ע"א), 647 ש' 49 ומקבילה; מגילה א, יג (עב ע"ב), 755 ש' 1 ומקבילה.

מילתיה⁴¹¹ (דר' פלוני) אמרה⁴¹² (לפעמים שובש כ'מילתיה דר' פלוני', בהשמטת 'אמרה'⁴¹³) - 'דברו (של ר' פלוני) אמר'. מונח היסק⁴¹⁴, נפוץ.

ספרות - אלת"י א, עמ' 795-796; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 36; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 112; הזר, נזיקין, עמ' 117 הערה 407; כ"ץ, ירושלמי קידושין, א, עמ' 178; ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 415; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 72; מראה הפנים, ב"ק פ"ב ה"ג (ט ע"א), ד"ה ריש לקיש⁴¹⁵; סוקולוף, אצל לויאס, דקדוק, עמ' XXVII; רטנר, אהבת ציון וירושלים, מע"ש, עמ' 163; רידב"ז, כללי תלמוד ירושלמי, אות יג; רידב"ז, מע"ש פ"א ה"ב (ג ע"א), ד"ה ר"י בעי; שם, ב"מ פ"ג ה"א (יג ע"ב), ד"ה מילתי

'מילתיה (דר' פלוני) אמרה' מציע היסק⁴¹⁶ ממקור ספרותי המיוחס לחכם מסוים או ממעשה באדם מסוים, או הסבר⁴¹⁷ למקור שכזה, כגון:

1. ר' יהושע בן לוי אמר, צריכה שתהא ('חרוסת') עבה. **מילתיה אמר'**, זיכר לטיט. אית תניי תני, צריכה שתהא רכה. **מילתיה אמר'**, זיכר לדם (פסחים י, ג [לז ע"ד], 556 ש' 48, 49)

2. **מילתיה דר' יוחנן אמר'** מתענין שעות, דר' יוחנן אמר', הריני בתעניתי עד דחסל פירקי, עד דניחסל פרשתי. **מילתיה דר' יונה אמר'** מתענין שעות: ר' יונה הוה בצור ושמע דדמך בריה דר' יוסי. אע"ג דאכל גובנה ושתא מיא, אסקיה צום כל ההוא יומא (נדרים ח, א [מ ע"ד], 1040 ש' 27, 28-29)

411 לחילופי כתיב קלים (כגון 'מלתיה' ר'מילתא'), ראה אלת"י א, עמ' 795-796. - להלן יכונה המונח 'מילתיה (דר' פלוני) אמרה', אף על פי שהכוונה לשתי הצורות (עם ובלי 'ר' פלוני'). כאשר הכוונה היא רק לאחת הצורות, יצוין הדבר במפורש, בלשון 'מילתיה אמרה' או 'מילתיה דר' פלוני אמרה'.

412 במקומות אחרים בד"ו כתוב 'אמר' במקום 'אמרה' (ראה לדוגמה עירובין ח, ח [כה ע"ב], 15 וגישין ה, ט [מז ע"ב], 39), אולם במקומות כאלה כ"ל רגיל לגרוס 'אמר'. מסתבר אפוא שהצורה שבד"ו אינה צורה חלופית, אלא שיבוש, שנוצר על ידי פתיחה שגויה של הקיצור שבכ"ל.

413 כגון פאה ד, ו (יח ע"ג), 97 ש' 23; כתובות א, ט (כה ע"ד), 959 ש' 37; ב"ק ח, יא (ו ע"ג), 1208 ש' 37 (אולם 'אמרה' ישנו בכ"א עמ' 32, ש' 78, והשווה לסגנון המקביל המצוי להלן שם, ש' 39).

414 לאפשרות שהמונח מציע הסברים, ראה להלן הערה 417.

415 פירושו החדשני, שבסוגייתנו המונח אינו מציע היסק מדברי חכם או הסבר לדבריו, אלא עצם מימרתו, על דרך 'אמר ר' פלוני', אין לו קיום; עיין שאר המפרשים כאן (וראה בהערה הבאה).

416 במקומות ספורים קשה להבין כיצד הדברים שהוצעו בלשון 'מילתיה דר' פלוני אמרה' הוסקו מן הדברים שיוחסו לחכם הנזכר, ובמקרים אלה נראה במבט ראשון שהמונח מציע מימרות עצמאיות, על דרך המקובל אצל 'אמר ר' פלוני'. ראה למשל עירובין ו, ח (כר ע"א), 482 ש' 47, 48 (ועיין היטב ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 322) וכתובות יב, ה (לה ע"ב), 1011 ש' 2-3. ברם פירוש זה למונח קשה, הן לאור לשון המונח ('מילתיה [...] אמרה') והן לאור הוראתו הרווחת, העולה בבירור מרוב רובן של היקרויותיו. לכן מסתבר יותר שיסוד ההיסק (המשוער) במקרים אלה נשמט לפנינו מחמת טעות סופרים (או שהיקרותו של המונח יסודה בשיבוש); ועדיין צריך עיון.

417 לא תמיד קל להבחין בין היסקים והסברים בספרות חז"ל (ראה מוסקוביץ, סברה תלמודית, עמ' 202), ואמנם במספר מקומות קשה להכריע אם קביעה המוצעת על ידי המונח היא היסק או הסבר; ראה למשל גיטין ט, א (נ ע"א), 1091 ש' 22, 37 וב"ק ג, א (ג ע"ג), 1193 ש' 21 (והשווה כיוצא בזה להלן שם, ה"ג, ש' 39). עם זאת, במקומות מסוימים נראה בבירור שהמונח מציע הסברים, כגון ב"ק ח, יא (ו ע"ג), 1208 ש' 37 ('מילתיה דר' לעזר <אמרה> משום פגם משפחה'; לתיקון הנוסח כאן ראה לעיל הערה 413) ודוגמה 1 להלן.

3. [משנה: 'שתי נשים שעשו שני קבים ונגעו זה בזה [...] בזמן שהן של אשה אחת, מין במינו חייב'.] אמ' ר' יוחנן, סתם אשה אחת אינה מקפדת [...] אם אינה מקפדת, למה {הוא} <היא>⁴¹⁸ עושה אותה {כשני} <בשני> מקומות? אמ' ר' יונה, בשאין לה מקום ללוש ('את הכול ביחד'). מילתיה דר' יונה אמ', היה לה מקום היכן ללוש {והוא} <והיא> עושה אותן {כשני} <בשני> מקומות, מקפדת היא (חלה ד, א [נט ע"ד], 326 ש' 19)

על פי רוב 'מילתיה (דר' פלוני) אמרה' מציע היסקים או הסברים ממקורות אמוראיים – מימרות (שכיח ביותר), בעיות וקושיות.⁴¹⁹ לפעמים מוצעת אחרי המונח סוגיה שלמה, קצרה או ארוכה יותר, המכילה מימרה המשמשת כיסוד להיסק.⁴²⁰ ברם יש שההיסקים שמציע המונח מבוססים על דברי תנאים⁴²¹ (ובכלל זה חכמים מדור המעבר) או מעשים⁴²² ('עובדי'). על פי רוב נראה כי היסקים אלה הובאו 'לשם', כדי להבהיר ללומד את המסקנות הנובעות ממקור מסוים ולמצות את הדיון בהן, אולם במקומות אחדים 'מילתיה (דר' פלוני) אמרה' מציע היסקים כדי לפשוט בעיות.⁴²³

הצורה 'מילתיה אמרה' (כלי 'דר' פלוני') באה תמיד אחרי המקור שעליו מבוסס ההיסק. אחרי המונח מוצע ההיסק, בשי"ן הזיקה לפניו או בלעדיו.⁴²⁴ לעומת זאת, הסגנון המקובל אצל

418 כל התיקונים כאן ולהלן מתבקשים מצד הלשון, והם מקוימים על ידי קטע אפשטיין, עמ' 133 (=מחקרים, עמ' 275).

419 ראה למשל ערלה א, ו (סא ע"ב), 336 ש' 27 ('מילתיה דר' יצחק אמרה [...] ר' יצחק שאל, מאן תנא [...]'); בעיה; פסחים ב, ד (כט ע"ב), 510 ש' 38 ('מילתיה דר' בון בר חייה אמ' [...] התיב ר' בון בר חייה, והתנינן; קושיה; גיטין ג, א (מד ע"ג), 1062 ש' 11-12 (בעיה).

420 ראה למשל פסחים ו, ב (לג ע"ב), 532 ש' 11 ('מילתיה דר' זעורא אמ', היא זבח היא זוכה – תני ר' יודה בר פזי [...] קומי ר' זעירא [...] אמ' ליה [...]'); יומא ד, ג (מא ע"ג), 579 ש' 42 (ההוכחה מבוססת על האמור להלן ש' 43); פסחים ג, א (כט ע"ד), 513 ש' 5 (המונח והמשך המשפט שהוא מציע נשמטו בכ"ל, קרוב לוודאי על ידי הדומות, אך ישנם בקטע גניזה שהובא במהדורת האקדמיה = שרידי הירושלמי, עמ' 107 ש' 7).

421 כגון גיטין ה, ט (מז ע"ב), 1077 ש' 33-34 ('מילתיה דר' שמעון בן יוחי אמ' [...] דתני ר' שמעון בן יוחי [...]'); עירובין ה, א (כב ע"ב), 473 ש' 35-36, 45 ('מילתיה דר' שמעון אמ' [...] כן), דמר ר' שמעון בן יוחי [...]'] [נראה שהתיבה 'כן' מיותרת, ואמנם תיבה זו ליתא במובאה שבפסקי הרא"ש, עירובין, ה, ג, המצטט ש' 45 בירושלמי]; קידושין א, א (נח ע"ג), 1138 ש' 27-28 ('מילתיה דר' חייה רבה אמרה [...] דתני ר' חייה [...]'). ראה גם דוגמה 1 לעיל, ש' 49 ('אית תניי תני [...] מילתיה אמ' [...]'); אך דוק, כאן ה'אית תניי תני' מונגד לדברי ר' יהושע בן לוי, לעיל ש' 47). – אני אומר 'דברי תנאים' ולא 'מקורות תנאיים', מכיוון שהמקורות הללו מנוסחים לעתים כמימרות, ולא כמשניות או ברייתות (ראה למשל בדוגמה מעירובין ה, א שצוינה לעיל, 'דמר ר' שמעון בן יוחי'). ואמנם, בסוגיה אחת 'מילתיה' של תנא מסוים מונגד ל'מתניתא' שלו; ראה ב"מ ד, א (ט ע"ג), 1223 ש' 32-34: 'מילתיה דר' אמ' זהב כפירות, מתנית' אמ' כסף כפירות. <מתניתה דר' חייה> אמרה זהב כפירות, מלתיה אמרה, כסף כפירות' (ההשלמה היא על פי כ"א, עמ' 55, ש' 5-6; וראה רונטל, ירושלמי נזיקין, עמ' כא, הערה 40, שניקד מתניתה, ופירש שהכוונה למשנתו של רבי).

422 ראה למשל ברכות א, א (ב ע"ד), 5 ש' 1; עירובין ו, ג (כג ע"ג), 479 ש' 28-29; גיטין ו, ז (מח ע"א), 1082 ש' 2.

423 ראה למשל ערלה ג, ז (סג ע"ב), 346 ש' 42; יומא ב, ג (לט ע"ד), 569 ש' 30; מגילה ג, א (עג ע"ד), 762 ש' 42.

424 ללא שי"ן הזיקה – ראה למשל הדוגמאות דלעיל. עם שי"ן הזיקה – ראה למשל ברכות א, א (ב ע"ד), 4 ש' 44 וגיטין ט, א (ג ע"א), 1091 ש' 37.

'מילתיה דר' פלוני אמרה' משתנה ממקום למקום; בדרך כלל דברי החכם או המעשה מוזכרים אחרי המונח,⁴²⁵ אבל לעתים הם באים לפניו.⁴²⁶ כאשר המקור מובא אחרי המונח, הסגנון הרווח הוא: 'מילתיה דר' פלוני אמרה [ש-] 427 - [ההיסק], ד- [תני/אמר] ר' פלוני וכדומה. לפעמים המקור הספרותי מוצע בלי דל"ת הזיקה, בעיקר כאשר ההיסק מבוסס על מעשה או על בעיה.⁴²⁸ במספר מקומות המונח בא פעמיים או יותר בזה אחר זה, כשהוא מתייחס לדבריהם של חכמים שונים⁴²⁹ ('מילתיה דר' פלוני אמרה [...] מילתיה דר' אלמוני אמרה [...]).

לעתים ההיסקים שמציע 'מילתיה (דר' פלוני) אמרה' עשויים להיראות טריוויאליים ומובנים מאליהם,⁴³⁰ ואפשר שהם צוינו במקרים כאלה מסיבות דידקטיות - כדי להבהיר את המסקנות הרלוונטיות ללומדים בצורה הברורה והמפורשת ביותר.

במספר מקומות המונח בא בסגנון 'לית מילתיה (דר' פלוני) אמרה',⁴³¹ וביטוי זה מתפרש בתמיהה. לפחות במקום אחד נראה שמונח זה מציע שאלה, כפי שעולה מן ההמשך,⁴³² אולם במקומות אחרים ייתכן שהצורה עם 'לית' מציעה היסק רגיל, אלא שהיסק זה הוא כנראה יותר טנטטיבי מן ההיסקים שמציע 'מילתיה (דר' פלוני) אמרה'. אכן, במקום אחד שתי הצורות מתחלפות,⁴³³ אם כי אפשר שלפנינו שיבוש, וכי הצורה הקצרה נוצרה על ידי השמטה מוטעית של התיבה 'לית'.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד נראה ש'מילתיה אמרה' מתחלף ב'הרא אמרה' על ידי קונפליציה של מדפיסי דפוס

425 ראה למשל מע"ש ה, ט (נו ע"ד), 310 ש' 25; שבת יא, א (יב ע"ד), 424 ש' 17; גיטין ה, ט (מז ע"ב), 1077 ש' 33-34, 36-37, 38.

426 ראה למשל דוגמה 3 לעיל; ברכות ו, א (י ע"א), 49 ש' 17; ב"ק ג, ג (ג ע"ג), 1193 ש' 39.

427 ראה לעיל הערה 424; ודוק, אין הבדל בין 'מילתיה אמרה' ו'מילתיה דר' פלוני אמרה' בכל הקשור לקיומה או היעדרה של שי"ן הזיקה לפני המשפט המציע את ההיסק.

428 ראה למשל הדוגמאות שצוינו לעיל הערות 419, 422. במקום אחד הסגנון עם דל"ת הזיקה מתחלף בסגנון בלעדיה (אולם אפשר שלפנינו שיבוש מכני פשוט); ראה ר"ה א, ג (נז ע"א), 665 ש' 11-12 ('דתני בתקיעיתא דרב'), לעומת קטע זוסמן שם, עמ' 35 ש' 29 ('תני בתקיעתא דרב').

429 כגון דוגמה 2 לעיל (שלוש פעמים, שכן המונח מתייחס לדבריהם של שלושה חכמים); גיטין ג, א (מד ע"ג), 1062 ש' 9, 10, 12; קידושין א, א (נח ע"ב), 1137 ש' 43-44.

430 כגון דוגמה 3 לעיל; מע"ש ה, ו (נו ע"ג), 308 ש' 40-41 ('מילתיה דר' יהושע בן לוי אמרה הראוי ליטול זכה, דר' יהושע בן לוי אמ', בבעל הבית עשיר נחלקו, אבל בבעל הבית עני, מאחר שהוא ראוי ליטול זכה'; אך שמא סוף המשפט אינו חלק ממימרתו המקורית של ר' יהושע בן לוי?); גיטין ט, א (ג ע"א), 1091 ש' 22, 37 (בפעם השנייה צ"ל 'מיתה' במקום 'גירושין', כהגהת קרבן העדה על אתר; אך שמא יש לגרוס 'מיתה ו'גירושין' מתירין, כהגהת רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 425, וכן פירש בפני משה בלי להגיה).

431 ראה ברכות ד, ד (ח ע"ב), 39 ש' 4; יבמות ד, יא (ו ע"ב), 851 ש' 48; כתובות ג, ד (כו ע"ג), 970 ש' 2; גיטין ה, ד (מז ע"א), 1075 ש' 21.

432 ראה ברכות ד, ד (ח ע"ב), 39 ש' 4: 'רבי זעירא בעא [!] קומי ר' יוסי, לית מילתיה דר' יוחנן אמרה ספק נתפלל ספק לא נתפלל אל יתפלל? ולא אגיבה'; אולם דוק, הפירוש המדויק כאן עדיין צריך עיון.

433 ראה יבמות ד, יא (ו ע"ב), 851 ש' 48 ('לית מילתא דר' לעזר אמרה'), אולם בקטע זוסמן, עמ' 93, ש' 9, רק 'מילתה דר' לעזר אמרה'.

ונציה⁴³⁴ (אחד הלשונות מצוי רק אצל המגיה). אכן, קיימת קרבה לא מבוטלת בין שני המונחים, אף על פי שאינם נרדפים, מכיוון ש'מילתיה (דר' פלוני) אמרה' כמעט תמיד⁴³⁵ מציע היסק מדבריו של חכם נקוב שם, מה שאין כן אצל 'הדא אמרה'. ועוד, של'הדא אמרה' שימושים שאינם קיימים אצל 'מילתיה דר' פלוני', כגון הצעת היסקים בתמיהה (כנראה) ותירוץ קושיות (עיי' ערך 'הדא אמרה').

עוד מצאנו חילוף – מסופק אמנם – בין 'לית מילתיה דר' פלוני אמרה' ו'מילתיה דר' פלוני אמרה'; עיי' לעיל, ליד הערה 433.

פרט לכך, לא מצאתי מונחים אחרים המתחלפים בבירור ב'מילתיה (דר' פלוני) אמרה' או שנראים קרובים לו מצד משמעותם.⁴³⁶

ראה גם: מיליהון דרבנין; *מילתיה דר' פלוני אמרה כן; *מילתיה דר' פלוני מסייעא/פליגא

מיסבר⁴³⁷ סבר ר' פלוני – 'סבר ר' פלוני [...]'. מצוי.

ספרות – אלת"י ו, עמ' 15

ל'מיסבר סבר' שתי הוראות:

א. בדרך כלל 'מיסבר סבר' מתפרש בניהוחא, והוא מציע הסבר לשיטת חכם שנזכרה לפני כן, כגון:

1. [משנה: 'אלמנה [...] ר' שמעון או' [...] מן הנישואין מוכרת שלא בבית דין, מן האירוסין לא תמכור אלא בבית דין, מפני שאין לה מזונות, וכל שאין לה מזונות לא תמכור אלא בבית דין'] **מיסבר סבר** ר' שמעון במזונות הדבר תלוי: פסק לזון מן האירוסין מוכרת [שלא] בבית דין, פסק <שלא>⁴³⁸ לזון מן הנישואין לא תמכור אלא בבית דין (כתובות יא, ב [לד ע"ב], 1005 ש' 13)
2. [משנה: 'ר' יהודה או', אם רצה, כותב לבתולה שטר של מאתים, והיא כותבת לו שנתקבלתי ממך מנה'] **מיסבר סבר** ר' יהודה אין פוחתין לבתולה ממנה [...] ויכתוב כן משעה ראשונה! [...] (כתובות ה, א [כט ע"ד], 981 ש' 18)

434 ראה סנהדרין ז, י (כה ע"ב), 1302 ש' 39: 'מילתיה' הדא אמרה'. ראה גם שבועות ו, ו (לז ע"ב), 1363 ש' 45 ('הדא מילתא אמרה'), אולם כאן לא הוזכר חכם נקוב שם לפני כן, ולכן נראה שאין כאן קונפליציה אמיתית, אלא צורה פלאוגסטית ובלתי שגרתית, ואולי גם משוכשת ('הדא מילתא' במקום 'הדא' בלבד, כמקובל במונח 'הדא אמרה').

435 ל'מילתיה אמרה' המוסב על מקור אנונימי ('אית תניי תני'), ראה פסחים י, ג (לז ע"ד), 556 ש' 49 (=היקרותו השנייה של המונח בדוגמה 1 לעיל).

436 במקום אחד נראה במבט ראשון שקיים חילוף בין 'מילתיה דר' פלוני אמרה' ו'מילתיה [...] פליגא'; ראה פאה א, א (טו ע"ד), 81 ש' 6-7 ('מילתיה דר' חייא בר ווא אמ') לעומת מקבילתו בקידושין א, ז (סא ע"ב), 1157 ש' 9 ('מילתיה דר' חייא בר בא פליגא'). ברם מסתבר שגרסת פאה היא שיבוש, וכי חלה השמטה לפני התיבה 'אמ' (השמטה כזו סומנה במהדורת האקדמיה על אתר); השווה כ"ץ, ירושלמי קידושין, עמ' 178, ובמה שציין בהערה 46 שם.

437 לפעמים תיבה זו כתובה ללא יו"ד, או בצורת 'מסבור/מיסבור'; ראה אלת"י ו, עמ' 15.

438 כך הגיהו בפני משה ובקרבן העדה (ועל פי זה נדפס בדפוסים המאוחרים), והגהתם מוכרחת על פי העניין.

לפעמים 'מיסבר סבר' מציע הסבר שאין חולק או מקשה עליו.⁴³⁹ ברם יש שהקשו על הסבר זה,⁴⁴⁰ ובמקרים כאלה אפשר שהמונח מציע הסבר טנטטיבי, שידוע שיידחה בהמשך (על דרך המקובל אצל לשונות כמו 'וכי תימא' בבבלי). לפעמים 'מיסבר סבר ר' פלוני' בא בתחילת הדיון בשיטה מסוימת, כבדוגמאות דלעיל, אבל לעתים המונח בא במהלך המשא ומתן – בדרך כלל, כדי לתרץ קושיה – ואזי הוא עשוי לבוא בסגנון 'אלא מסבר סבר ר' פלוני'.⁴⁴¹

ב. לעתים 'מיסבר סבר' מתפרש בתמיהה, ושיעורו, האם יעלה על הדעת (מבחינה הגיונית) שהחכם הנידון אכן יסבור כפי שהוא כנראה סובר, כגון:⁴⁴²

3. ר' או', על כל עבירות שבתורה יום הכיפורים מכפר [...] ר' יסא מקשי, מיסבור סבר ר' שיום הכיפורים מכפר בלא תשובה? [...] (יומא ח, ח [מה ע"ב], 600 ש' 17 ומקבילה)

התמיהות ש'מיסבר סבר' בהוראה זו מציע מוצעות ברגיל ללא הנמקה. 'מיסבר סבר' (בשתי ההוראות) יכול להיות מוסב על דברי תנאים (כך ברוב המקומות) או על דברי אמוראים.⁴⁴³

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

נראה ש'מיסבר סבר' המציע תמיהות אינו מתפרש כמו שום מונח אחר בירושלמי, אולם נראה ש'מיסבר סבר' בניחותא מתפרש כמו 'סבר' או 'סבר מימר' (כשהמונחים אלה מציעים הסברים לדברי חכם מסוים). ואמנם אפשר ש'מיסבר סבר' מתחלף במקום אחד ב'סבר מימר' על ידי קונפליציה.⁴⁴⁴

439 ראה למשל דוגמה 1 לעיל ונדרים י, ה (מב ע"א), 1046 ש' 29. ייתכן שהמונח מתפרש כך גם במקומות נוספים – ראה למשל חלה א, א (נז ע"ב), 312 ש' 10 וכתובות ד, א (כח ע"ב), 972 ש' 34 – אלא שקשה להכריע בנידון, מכיוון שפירושן של סוגיות אלו עדיין צריך עיון.

440 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; תרומות ז, א (מד ע"ג), 241 ש' 44 ומקבילה; יומא ג, ה (מ ע"ג), 573 ש' 21.

441 ראה למשל תרומות ז, א (מד ע"ג), 241 ש' 44 ומקבילה; עירובין א, א (יח ע"ג), 452 ש' 35; יומא ג, ה (מ ע"ג), 573 ש' 21, 24–25.

442 ראה נזיר ב, ו (נב ע"ב), 1104 ש' 8, וכנראה גם כתובות יג, א (לה ע"ד), 1012 ש' 47–48 (וכפני משה על אתר, עיין שם היטב; אך רוק, פירוש זה מבוסס על ההנחה ש'בעי' לפני 'מסבר סבר' מתפרש בתמיהה, כהודאתו הנפוצה, אולם אם נפרש מונח זה בניחותא, אזי אפשר לפרש גם את 'מסבר סבר' בניחותא). ראה גם ביכורים א, א (סג ע"ד), 349 ש' 36, שם המונח מציע תמיהה רטורית יחד עם תשובתה ('אין כר' ליעזר, יביא ויקרא! – אמ' ר' יוסי, מיסבר סבר ר' שמואל בר רב יצחק שר' ליעזר מתיר לעשות כן והן שלו לעולם? אלא ר' ליעזר מתיר לעשות כן, וכל הקורם בהן זכה').

443 דברי תנאים – כך בכל הדוגמאות לעיל. דברי אמוראים – ראה למשל תרומות ז, א (מד ע"ג), 241 ש' 44 ומקבילה; יומא ה, ה (מב ע"ג), 584 ש' 37; גיטין א, א (מג ע"ב), 1054 ש' 12.

444 ראה יומא ג, ה (מ ע"ג), 573 ש' 24–26: 'אלא מיסבור סבר ר' יודה שאין תולדת האש כאש / אלא כיני: ר' יודה סבר מימר שאין תולדת אש כאש'.

מכפליה ('מפכלה', ⁴⁴⁵ 'מה אפכן לה', ⁴⁴⁶ ועוד ⁴⁴⁷) – 'מה איכפת לו'. ⁴⁴⁸ מונח הבחנה, מצוי.

ספרות – אלת"י א, עמ' 459–460; שם ה, עמ' 375; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 21; אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 349 הערה 48; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 6; גינצבורג, אצל קרויס, תוספות ערוך השלם, עמ' 424, ערך 'איכפת'; גליון אפרים, ב"ב ו, ב (יט ע"ב), ד"ה א"ר אבהו; דלמן, דקדוק, עמ' 245; זוסמן, מבוא, עמ' כו הערה 160, לד הערה 225; חיד"א, ככר לאדן, תרומות פ"ח ה"ז (קסו ע"א); לוי, מילון, א, עמ' 77–78; ליברמן, ירושלמי נזיקין, עמ' 208 לש' 35–36; ליברמן, שוב על כ"י לידן, עמ' 110 (= מחקרים, עמ' 222); סוקולוף, מילון, עמ' 58; פליישר, אצל לוי, מילון, ב, עמ' 454; קוהוט, ערוך השלם, עמ' פג; ראבי"ה ג, תשטו (מהדורת אפסטייצר, עמ' 418); רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 76; רוזנברג, תיקוני נוסחאות, עמ' 28; רטנר, אהבת ציון וירושלים, תרומות, עמ' 66–67; שור, באורים ותקונים, עמ' 61; שור, ביקורת, עמ' 1

'מכפליה' (כמונח ⁴⁴⁹) מקשה על האמור לפני כן, לאמור: כיצד אפשר להשוות בין עניינים שונים שהתלמוד השווה ביניהם, מאחר שאינם דומים, כגון:

1. אמ' ר' בא בר ממל, מאן תנא שומרת יבם ('מקנאים לה')? ר' עקיבה, דר' עקיבה אמ' יש ממזר ביבמה. אמ' ליה ר' אילי, מה (אפכה) [איכפת] ליה ממזר גבי קינוי? התורה אמרה 'וקנא את אשתו', אפילו מקצת אשתו! ('ולכן גם מי שחולק על ר' עקיבא יודה שמקנא ליבמה') (סוטה ב, ה [יח ע"ב], 917 ש' 5)

הסגנון הרווח אצל 'מכפליה' הוא: 'מכפליה X אצל גבי Y'. 'מכפליה' בא ברגיל בהקשרים הלכתיים, והוא יכול להיות מוסב על סוגים שונים של משא ומתן. ⁴⁵⁰ לפעמים התלמוד מסביר אחרי 'מכפליה' מדוע אין להשוות בין המקרים שהושוו, כבדוגמה לעיל, ⁴⁵¹ אולם בדרך כלל אין הסבר כזה.

לעתים רחוקות 'מכפליה' אינו מקשה על ניסיון להשוות בין דברים שלדעת המקשן אינם בני השוואה, אלא הוא שואל כיצד אפשר לטעון טענה מסוימת שנטענה לפני כן, ⁴⁵² ושמה אפשר

⁴⁴⁵ כך בגוף כ"ל קודם הגהה בברכות ב, ג (ה ע"א), 19 ש' 7 ('מ)אפכ ליה', אולם כאן הביטוי בא בהוראה לא טרמינולוגית; ראה להלן הערה 449), וכן בשרירי הירושלמי שם, עמ' 9 ש' 16 ('ומה אפכלה'); שרידי הירושלמי, עמ' 100 ש' 8 ('מפכלה'; אולם בכ"ל שם, עירובין ג, ח וכו' ע"ב), 469 ש' 15, 'מכפלה', וכן להלן שם, ש' 16; בכ"ל שם, ש' 23 'מכפלה'. על כתיב המונח ראה עוד אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 349, הערה 48; ליברמן, שוב על כ"י לידן, עמ' 110.

⁴⁴⁶ ראה ביצה א, א (ס ע"א), 682 ש' 19, 27, ודומה לזה ביבמות ג, ד (ד ע"ד), 844 ש' 14: 'מה אי(פכ)לפין'.

⁴⁴⁷ ראה לעיל הערה 445, וראה הכתיבים שנרשמו באלת"י א, עמ' 459–460, ושם ה, עמ' 375.

⁴⁴⁸ זהו כמובן תרגום מילולי, הרחוק מלהבהיר את הודאתו הטרמינולוגית של המונח. – הביטוי 'מה איכפת ליה' (בעברית) כבר מצוי במשנה, אם כי בהוראה קצת שונה; ראה משנה, ב"מ ג, ז, ושם ט, ד.

⁴⁴⁹ שכן לשון זה בא לפעמים בהוראה לא טרמינולוגית; ראה ברכות ב, ג (ה ע"א), 19 ש' 7 (ושמה באמת צ"ל שם 'מה איכפת לך', במקום 'מה איכפת ליה'; השווה כ"ס).

⁴⁵⁰ כגון קביעות (כבדוגמה דלעיל), או הוכחה לקיומה של סתירה (ראה שביעית ט, א [לח ע"ד], 209 ש' 21–22 ומקבילות; יבמות ג, ד [ד ע"ד], 844 ש' 14).

⁴⁵¹ ראה גם ב"ב ו, ג (טו ע"ג), 1251 ש' 18.

⁴⁵² ראה ב"ב ו, ג (טו ע"ג), 1251 ש' 18 ('מן הדביר ולמעלן עשרים אמה. אמ' ר' אבהו, מפכליה דביר? דביר היה עומד מן הקרקע ועד הקורות'), והשווה סוטה ה, ב (כ ע"ב), 927 ש' 40 (ונראה ששם צ"ל 'מה אכפן' לה, {לא}

לראות הוראה זו כווריאציה על ההוראה הנפוצה יותר של המונח. 'מכפליה' כהוראה זו אינו בא בסגנון 'מכפליה X אצל/גבי Y', אלא בסגנון: '[המקרה הבעייתי] - מכפליה' (או: 'מכפליה - [המקרה הבעייתי]'), מכיוון שהקושי שעליו מצביע המונח מתמקד בנכונותם של הדברים שאליהם הוא מתייחס, ולא בנכונותה של השוואה בין עניינים שונים שהושוו.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

אין מונחים אחרים שמתחלפים ב'מכפליה' או שמתפרשים כמוהו. ודוק, 'מכפליה' שונה מרוב מונחי ההבחנה בירושלמי, שבניגוד להם הוא רגיל להציע קושיות ולא תירוצים.

מן הדא⁴⁵³ ('מהדא';⁴⁵⁴ 'מן הדין';⁴⁵⁵ 'מן ההיא';⁴⁵⁶ לפעמים 'מן הכא'⁴⁵⁷) - 'מזו'. מונח להצעת מקור, מצוי.

ספרות - אלת"י ב, עמ' 766-767; בארי, תענית, עמ' 46 הערה 146;⁴⁵⁸ זוסמן, כתב-יד אשכנזי, עמ' 48 הערה 89; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 64 הערה 11, 84, 90-91; מרגליות, החילוקים, עמ' 37

'מן הדא' מציע מקור או הוכחה לדברים הבאים לפני כן, כגון:

1. ('העיר') חמתה עצמה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, מן הדא: 'וערי מבצר הצדים צר וחמת' [...] חמת - חמתה' (מגילה א, א [ע"א], 740 ש' 9)
2. המשמר פירותיו לעצים, ר' בא בר ממל אמ' חייב, ר' הילא בשם ר' יוסי אמ' פטור.

דו אמר, וכי התיבה 'לא' באה בדיטוגרפיה מן התיבה הקודמת, 'לה', תוך שיבוש קל), ושם עמ' 928 ש' 3. - מעניין לציין שכל הדוגמאות הללו עוסקות בענייני אגדה, אולם לאור נדירותן קשה לקבוע כללים בזה.

453 ערך זה עוסק רק בצורה 'מן הדא', ולא בביטויים אחרים המכילים צורה זו, כדוגמת 'חייליה דר' פלוני מן הדא', 'נשמענה מן הדא', 'שמע לה מן הדא' וכדומה, שלהן יוחדו ערכים משלהם.

454 ראה למשל חגיגה ב, ה (ע"ב), 790 ש' 14 וב"ב ג, א (יג ע"ד), 1243 ש' 49 (אולם כ"א גורס 'מן הדא' במקום 'מהדא' שבכ"ל; ראה שם, עמ' 86 ש' 30).

455 ראה כתובות א, ג (כ"ב), 957 ש' 6 (בסגנון 'מן הדין, דכת"י ונדרים י, י (מב ע"א), 1047 ש' 50. במקום אחד צורה זו מתחלפת ב'מן הדא' על ידי גיוון הסגנון; ראה קידושין ג, יד (סד ע"ד), 1177 ש' 37 ('מן הדא') לעומת שם, ש' 38-39 ('מן הדין'; בשני המקומות המונחים מציעים פסוקים כסימוכין לאמור לפניהם). ראה גם להלן הערה 472 (בקשר לשבת א, א וב ע"ג), 365 ש' 6-7, אלא ששם המונח מתפרש באופן שונה; עיין שם). לצורה 'מן הדין קריא', ראה להלן ליד הערה 469.

456 ראה למשל מעשרות א, א (מח ע"ד), 263 ש' 29; פסחים ג, ח (ל ע"ב), 516 ש' 16; יבמות ב, ו (ד ע"א), 839 ש' 29 ומקבילה.

457 ראה דמאי ד, ו (כד ע"א), 130 ש' 32 (אולם במקבילות 'מן הדא'; יבמות טו, ז (טו ע"ב), 900 ש' 49 (בד"ו; ודוק, בקטע דומה, לעיל ש' 46, בא 'מן הדא' בגיוון הצורה). צורה זו שכיחה יותר אצל המונחים 'נשמענה מן הדא' ו'שמע לה מן הדא'; עיין ערכיהם.

458 אולם לא לגמרי ברור עד כמה הכוונה שם לביטוי 'מן הדא' לבדו, ועד כמה לצירופים אחרים המכילים לשון זה (כגון *לא מן הדא אלא מן הדא, הביטוי הנדרון שם, או 'חייליה דר' פלוני מן הדא', 'נשמענה מן הדא', וכדומה).

ר' בא בר ממל אמ' חייב, מן הדא: 'ובא הלוי כי אין לו חלק ונחלה עמך' – ממה שיש לך ואין לו את חייב ליתן לו, יצא הבקר, שידך וידו שוין בו [...] ר' הילא בשם ר' יוסי אמ' פטור, מן הדא: 'כוסבר שזרעה לזרע, ירקה פטור' ('כיוון שלא נאכל, בדומה למשמר פירותיו לעצים') (ערלה א, א [ס ע"ג], 331 ש' 22, 25)

'מן חדא' יכול להציע כסימוכין או הוכחה⁴⁵⁹ פסוקים, עם או בלי תוספת דרשות;⁴⁶⁰ מקורות תנאיים;⁴⁶¹ נוהג מקובל או מקרה, וכדומה.⁴⁶² המונח מציע תימוכין למימרות אמוראים וקביעות סתמיות,⁴⁶³ לשאלות בנוסח 'מניין'⁴⁶⁴ ואף לפסיקות של חכם מסוים.⁴⁶⁵

'מן הדא' בא בשלושה סגנונות: (א) 'מן הדא' – [מקור], בלי לשון הצעה נוספת; זוהי הצורה הרווחת וכנראה גם העיקרית; (ב) 'מן הדא' – דכתיב / דתני / דאמר ר' פלוני – [מקור];⁴⁶⁶ צורות כאלו הן נדירות וכנראה גם תנייניות;⁴⁶⁷ (ג) 'מן הדא דר' פלוני'.⁴⁶⁸

במספר מקומות מצאנו את הצורה 'מן הדין קרייא'⁴⁶⁹ המציעה פסוקים, ואמנם במקומות ספורים צורה זו מתחלפת ב'מן חדא' הרגיל יותר.⁴⁷⁰ צורה אחרת שאפשר לראותה כווריאציה של

459 ההבדל בין אלה הוא דק, ובמקרים רבים קשה להבחין ביניהם בצודה ברורה (אלא אם נגדיר כסימוכין מקורות מפסוקים, עם או בלי דרשותיהם, והוכחות – מובאות ממקורות חז"ליים המוכיחות את האמור במקורות חז"ליים אחרים).

460 עם דרשות – ראה למשל דוגמאות 1, 2 לעיל וכתובות ג, א (כו ע"ב), 967 ש' 34; בלי דרשות – ראה למשל חגיגה א, א (עו ע"א), 776 ש' 28 ומ"ק ג, ט (פג ע"ד), 828 ש' 26.

461 ראה למשל מעשרות א, א (מח ע"ד), 263 ש' 31; יומא ג, ד (מ ע"ג), 572 ש' 41; כתובות ט, ז (לג ע"ב), 1000 ש' 40, 41. רק במקום אחד (הידוע לי) המונח מציע דברי אמוראים; ראה מע"ש א, ג (נב ע"ד), 288 ש' 13 ('מן הדא' מציע את מימרת ר' לעזר [האמורא] המובאת לפני כן, ש' 11).

462 כגון מעשרות ב, ה (מט ע"ד), 270 ש' 49 ('מן הדא גינת וורדין', והכוונה למעשה 'גינת וורדים' שנזכר במשנה שם, מעשרות ב, ה); יומא א, ב (לט ע"א), 565 ש' 4 ומקבילה ('ומאן דאמ' אפילו בזויות' מרצה הציץ'), מן הדא דיום הכיפורים' [שאין כוהן הגדול לובש את הציץ אז']. השווה להלן ליד הערות 472, 473.

463 ראה למשל דוגמה 2 לעיל (פעמיים); פאה ח, ח (כא ע"ב), 112 ש' 21; חגיגה א, א (עח ע"ד), 775 ש' 2 – ספק גדול אם המונח מציע סימוכין למקורות תנאיים, אולם ראה תרומות ד, ג (מב ע"ד), 231 ש' 36 והוריות א, א (מה ע"ד), 1413 ש' 23–24. ייתכן כמובן שחלק מן המקורות האנונימיים שלהם מסייע 'מן הדא' הם תנאיים, אלא שאי אפשר להוכיח זאת בוודאות.

464 ראה למשל יומא ח, ו (מה ע"ב), 598 ש' 46; חגיגה א, א (עו ע"א), 776 ש' 28; הוריות א, א (מה ע"ד), 1413 ש' 23–24. ראה גם להלן, הערה 471.

465 כגון 'סבר מישרי לון מן הכא' (דמאי ד, ו וכד ע"א), 130 ש' 32 ומקבילות); 'אתא עובדא קומי ר' שמעון בן לקיש וקנסיה מן הדא' (כלאים ז, ד (לא ע"א), 167 ש' 21); 'ר' לא היה אוכל' ('בערב פסח') לא חמץ ולא מצה – לא מצה מן הדא דר' לוי, ולא חמץ מן הדא דר' יודה בן בתירה' (פסחים י, א (לו ע"ב), 554 ש' 39, 40).

466 ראה למשל יבמות ב, ו (ד ע"א), 839 ש' 26 ('דכתיב'); נדה א, ד (מט ע"א), 1435 ש' 4–5 ('דתנינן'); מע"ש א, ג (נב ע"ד), 288 ש' 13 ('דאמ' ר' אלעזר').

467 והשווה זוסמן, כתב־יד אשכנזי, עמ' 48, הערה 89 (על 'מן הדא דתנינן' וכדומה).

468 ראה למשל ברכות ג, ה (ו ע"ד), 31 ש' 22; פסחים י, א (לו ע"ב), 554 ש' 39, 40; יבמות יג, ג (יג ע"ד), 892 ש' 43.

469 ראה אלת"י ב, עמ' 877.

470 ראה ברכות ה, ב (ט ע"ב), 45 ש' 4 ('מן הדא'), אולם במקבילה בתעניות א, א (סג ע"ג), 703 ש' 29, 'מן הדין קרייא'. חילופים דומים קיימים אצל המונחים 'שמע כולהון מן הדא' (עיין ערך 'שמע לה מן הדא') ו'*מייתי

המונח היא 'מן דבתרה', המציעה מקור שהוא המשכו של המקור שהובא לפני כן.⁴⁷¹ עוד צורה הדומה ל'מן הדא', המזדמנת רק לעתים נדירות, היא 'מן' [לפעמים בתוספת כינוי רומז] X;⁴⁷² צורה זו מציעה מקרה ולא מקור ספרותי. במקום אחד נראה שצורה זו מתחלפת ב'מן הדא' על ידי קונפליציה.⁴⁷³

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד 'מן הדא' מתחלף ב'די מתניתא' על ידי קונפליציה,⁴⁷⁴ אולם ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'די מתניתא' מציע רק משניות, בעוד ש'מן הדא' מציע סוגים מגוונים של מקורות.

כש'מן הדא' מציע פסוקים, נראה שהוא מתפרש כמו *דכתיב' ושאר מונחי הסיוע/הוכחה בתלמוד המציעים פסוקים,⁴⁷⁵ ואמנם במקום אחד 'מן הדא' מתחלף ב'דכתיב'.⁴⁷⁶ כמו כן, נראה ש'מן הדא' המציע מקורות תנאיים ואמוראיים מתפרש כמו שאר המונחים המציעים מקורות כאלה, כדוגמת 'דתני/נ' ו'*דאמר'.

לה מן הדא'.

471 ראה אלת"י ב, עמ' 596 (במפורז, שכן ערך זה מכיל גם דוגמאות ל'שמע לה מן דבתרה'), ורטנר, אהבת ציון וירושלים, ערלה, עמ' 204. - צורה זו באה במקומות בודדים כדי לפשוט בעיה המוצעת בלשון 'מה חמית מימר ב... קיימין'; ראה כתובות ז, ט (לא ע"ג), 992 ש' 6 ומקבילה, וכתובות יא, ו (לד ע"ג), 1007 ש' 14.
472 ראה למשל שבת א, א (ב ע"ג), 365 ש' 6-7 ('חייב' [בשבת] מן הדין פיר'; והשווה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 11, שכתב ש'סגנון זה רגיל [!] בירושלמי); שבת ד, א (ו ע"ד), 390 ש' 7 ('מן אילין מוכין'); שבת יא, ב (יג ע"א), 424 ש' 44 ('מן אילין עגלות'); עירובין ח, ג (כה ע"א), 487 ש' 17 ('שניהן אסורין, מן הבית שבו [צ"ל: שבין] שתי חצירות'; והשווה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 340, ואף כאן כתב שזהו 'הסיגנון הרגיל בירושלמי', וכיוון ככל הנראה לשימוש בסגנון 'מן X'); וכנראה גם כתובות א, ו (כה ע"ג), 958 ש' 32 ('מן אילין בתולין'), אלא שהפירוש המדויק של כל העניין שם עדיין צריך עיון. ראה גם בהערה הבאה.

473 ראה שבת א, א (ב ע"ג), 364 ש' 20-21 (ויושם לב שהחילוף בין שתי הצורות גורר בעקבותיו חילוף ניסוח של הדברים הבאים אחרי המונח): 'המוציא מרשות היחיד לרשות הרבים דרך כרמלית חייב, מן המוציא לאחריו / מן הדא, המתכוין להוציא [...] לאחריו ובא לו לפניו חייב'.

474 ראה ב"מ ג, ד (ט ע"א), 1221 ש' 41 ('דמתנית' [= 'די מתניתא'] מהדא', וכעין זה בכ"א עמ' 52 ש' 27: 'די מתניתין [!] מן הדא'), ומוסקוביץ, מינוח, עמ' 64, הערה 11.

475 במקום אחד נראה ש'מן הדא' מתחלף ב'שנאמר' על ידי עיבוד המינוח; ראה יומא ח, ד (מה ע"ב), 598 ש' 46 ('מן הדא') לעומת מקבילתו בתוספתא, שבת ח, ל (מהדורת ליברמן, עמ' 35). - במקום אחד מצאנו חילוף בין שתי סוגיות, שבאחת מהן (ב"ב ג, א [יג ע"ד], 1243 ש' 50) בא 'מהדא' לפני פסוק שהובא כראיה (ונוסף אחריו 'דכתיב' על ידי המגיה), ואילו במקבילתה (קידושין ד, ב [סה ע"ד], 1181 ש' 49) לא הובא שום מונח לציון את הפסוק. לפי זה אפשר ש'מן הדא' הוא מונח נשמט, על דרך המונחים האחרים בירושלמי להצעת פסוקים (שהרי במקומות רבים בירושלמי לא בא שום מינוח לפני פסוקים שהובאו לסייע לאמור לפניהם).

476 ראה כתובות ג, א (כו ע"ב), 967 ש' 34 ('מן הדא'), לעומת מקבילתו בתרומות ז, א (מד ע"ג), 241 ש' 16 ('דכתיב'). ראה גם תעניות ד, ד (סח ע"ב), 729 ש' 41 ('מן הדא'), לעומת מקבילתו באיכה רבה, א, טז (מהדורת בובר, מד ע"ב), 'כדכתיב' (י). לחילוף דומה בכיוון הפוך, ראה ב"ר פה, כד (מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 1043): 'מן הכא', לעומת ביטוי אחר להצעת פסוק המופיע במקבילה בירושלמי, 'אע"פ שאין ראייה לדבר, זיכר לדבר' (יבמות ד, יא [ו ע"א], 850 ש' 17-18). וראה גם החילוף בין 'מן הכא' בב"ר מה, ג (עמ' 449) ללשון 'טעמ' דהן תנייא' שבמקבילה ביבמות ו, ו (ז ע"ג), 859 ש' 40.

נראה כי קיימת קרבה גדולה בין 'מן הדא' ל'שמע לה מן הדא', אלא ש'שמע לה מן הדא' תמיד מציע מקורות שהובאו על ידי חכמים נקובי שם ('ר' פלוני שמע לה מן הדא'), מה שאין כן אצל 'מן הדא'.⁴⁷⁷ כמו כן נראה כי קיימת קרבה גדולה בין 'מן הדא' ל'חייליה דר' פלוני מן הדא', אלא ש'חייליה דר' פלוני מן הדא' תמיד מציע סיוע לדבריהם של חכמים נקובי שם.⁴⁷⁸

מן מה ד[...]. ('ממה ד';⁴⁷⁹ לפעמים משובש כ'מן ד[...]', בהשמטת 'מה', או 'מה ד[...]', בהשמטת 'מן' (480) – 'ממה ש' [...]', נפוץ.

ספרות – אלת"י א, עמ' 772–773; שם ה, עמ' 401–402; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 48; מוסקוביץ, ויידא, עמ' 137, 142; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 304–306; מוסקוביץ, עשו אותו, עמ' 206 הערה 7; רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 378; רוזנטל, לעריכת מסכת פסח ראשון בבלי, הערות לעמ' 260

'מן מה ד[...]' מציע היסקים, בדרך כלל פשיטת בעיות או הכרעה בנוגע לעניינים מסופקים מסוגים אחרים, על סמך מקורות המוצעים אחרי המונח, על דרך 'תא שמע' בבבלי, כגון:

1. עד כדון ('כהן מיטמא משום כבוד הרבים') בטומאה שלדבריהם; אפי' טומאה שהיא מדברי תורה? מן מה דמור ר' זעירא, גדול הוא (זכות) [כבוד]⁴⁸¹ הרבים שהוא דוחה מצוה בלא תעשה שעה אחת, אדא ('הדא') אמר' אפי' בטומאה שהיא מדבר תורה (ברכות ג, א [ו ע"ב], 26 ש' 31–32 ומקבילה)

2. חמין שהוחמו ביום טוב וכן {המים} <חמין>⁴⁸² שהוחמו מערב שבת לשבת, רב ושמואל – חד אמ' מרחיץ בהן פניו ידיו ורגליו, וחורנה אמ' מרחיץ בהן גופו איברים איברים, ולא ידעין מאן אמ' דא ומאן אמ' דא. מן מה דתני שמואל מרחיץ בהם פניו ידיו ורגליו, הוי [רב] דו אמ' מרחיץ בהן גופו אברים אברים (ביצה ב, ה [סא ע"ג], 691 ש' 3 ומקבילה)

3. 'הכל כשירין לקרות את המגילה, חוץ מחרש' [...] אמ' רב מתנה, דר' יוסי היא ('הסובר שהקורא את השמע ולא השמיע לאזניו לא יצא'). אמ' ר' יוסה, הוינן סברין מימר, מה פליגין ר' יוסה ורבנן, בשמע, דכת' בה 'שמע', הא שאר כל

477 אולם במקום אחד מצאנו חריג; ראה ערלה א, א (ס ע"ד), 331 ש' 37 ('אמ' ר' מתיה מן דבתרתה'), ודוק, הגרסה כאן מקוימת על ידי כ"ר וכ"ס.

478 אפשר שקיים הבדל נוסף בין 'חייליה דר' פלוני מן הדא' ל'מן הדא', שכן רווח השימוש ב'חייליה דר' פלוני מן הדא' לסייע לדעה הנתונה במחלוקת (אף על פי שאין זה שימוש הבלעדי); עיין ערך 'חייליה דר' פלוני מן הדא', ליד הערה 33.

479 ראה למשל שבת טז, ה (טו ע"ד), 439 ש' 25; סוטה ו, ב (כא ע"א), 931 ש' 43; שבועות ב, א (לג ע"ד), 1345 ש' 20.

480 כגון ברכות ב, ג (ד ע"ד), 17 ש' 30 וכלאים ג, ב (כח ע"ג), 155 ש' 26 (בלי 'מה'); בלי 'מן', כגון שבת יז, א (טז ע"א), 441 ש' 1, 13 (השווה להלן הערה 496) ופסחים י, א (לו ע"ג), 555 ש' 36 בגוף כ"ל (אולם 'מן' נוסף, כדן, על ידי המגיה).

481 וכן הוא ('כבוד') בגוף כ"ל במקבילה בניזיר ז, א (נו ע"א), 1124 ש' 39, וברור שכן עיקר.

482 כן נראה מצד העניין, וכן הוא במקבילה שבת ג, ד (ו ע"א), 385 ש' 46.

המצות לא. מן מה דרב מתנה אמ' דר' יוסי היא ('המשנה במגילה'), הדא אמרה, היא שמע היא שאר כל המצות (מגילה ב, ד [עג ע"ב], 760 ש' 38 ומקבילות)

לעתים קרובות 'מן מה ד[...]' בא כדי לפשוט בעיות, 483 כבדוגמה 1 לעיל, 484 וברגיל מדובר בשאלות כיצד להכריע בין אפשרויות שונות (כגון 'מהו X או Y'). במקומות אחרים המונח מציע הכרעה בנוגע לעניינים מסופקים מסוגים אחרים. לכן הוא עשוי לבוא אחרי 'ולא ידעין' ומאן אמר דא ומאן אמר דא' 485 או אחרי 'הוון בעיי' סברין מימר', כדי לרחות את ההצעה שהוצעה בלשונות אלה. 486 במקומות אחרים נראה ש'מן מה ד[...]' מציע היסקים 'לשם', מבלי שתקדם לכך בעיה או עניין הטעון הכרעה. 487

'מן מה ד[...]' רגיל לבוא בסגנונות: 'מן מה דכתיב / דתני(נן) / דאמר ר' פלוני', ולעתים רחוקות יותר 'מן מה דאנן חמיין', 'מן מה דלא אמר/מתיב/תנינן', וכדומה. 488 אחר כך מובא פסוק, מקור תנאי, או דברי אמורא 489 וכדומה, ואחר כך המסקנה העולה מן המקור שמציע המונח. 490 בחלק קטן מן המקומות ההוכחה אינה מבוססת על מקור זה לבדו, אלא על צירוף מקור נוסף המובא בהמשך. 491 בדרך כלל, בא 'הוי' - [מסקנה] או 'הדא אמרה' - [מסקנה] אחרי המונח כדי להציע את המסקנה הרלוונטית, 492 אולם לעתים נדירות מסקנה זו מוצעת בלי מינוח שכזה. 493 טיב ההיסקים שמציע 'מן מה ד[...]' משתנה ממקום למקום: חלק מהיסקים אלה מפורשים

483 וכנראה גם לתרץ קושיות (במקומות ספורים), כגון שביעית ט, א (לח ע"ד), 209 ש' 14 ומקבילות וחלה א, א (נז ע"ב), 311 ש' 44.

484 כיוצא בזה ראה עוד למשל כלאים א, א (כו ע"א-ע"ב), 145 ש' 33; פסחים ג, ז (ל ע"ב), 515 ש' 41; ר"ה ב, ח (נח ע"ב), 672 ש' 22.

485 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; כלאים ב, י (כח ע"ב), 153 ש' 35; תעניות א, ב (סד ע"א), 706 ש' 10.

486 כגון חלה ד, ה (נט ע"ד), 327 ש' 31 ונדרים ב, ד (לז ע"ב), 1024 ש' 2 ומקבילה ('הוון בעיי מימר'); דוגמה 3 ומעשרות ב, ב (מט ע"ד), 269 ש' 32 ('הוינן סברין מימר').

487 ראה חלה ג, ז (נט ע"ב), 325 ש' 10; שבת ד, א (ו ע"ד), 389 ש' 45-46; שם יט, ב (יז ע"א), 446 ש' 9; כתובות יא, ו (לד ע"ג), 1007 ש' 7; גיטין ה, ה (מז ע"א), 1076 ש' 16; וכן כנראה פסחים ז, יא (לה ע"ב), 544 ש' 8-9 (בשל מורכבותן של הסוגיות הללו לא הדגמנו הוראה זו של המונח בפנים).

488 חלק מן הצורות הללו רשומות באלת"י ב, עמ' 10, ושם ה, עמ' 401-402.

489 ובכלל זה שאלות וקושיות שהעלו אמוראים, כגון ביכורים ג, ה (סה ע"ד), 361 ש' 33 ומקבילה ('מן מה דאמר' ר' יונה, מהו להביאן') ושבת ג, ז (ו ע"ב), 387 ש' 28 ('מן מה דמר ר' חנינה, ר' ירמיה שאל').

490 במקום אחד אין מסקנה זו - דאה שבת ח, א (יא ע"א), 414 ש' 27 ומקבילות - אולם אפשר שמקום זה משובש (ייתכן שהמסקנה נשמטה בטעות, או שהלשון 'מן מה ד' בא לכאן בטעות, אולי באשגרה מהיקרות אחרת של הביטוי בסוגיה זו וראה לעיל ש' 20, 25), אף על פי שגרסתנו בסוגיה זו מקוימת על ידי כל המקבילות.

491 כגון כלאים א, א (כו ע"ד-כו ע"א), 145 ש' 33 ('מן מה דאמר' רב [...]) ואמ' ('ואמרין') הדא דרב פליגא'; סוכה א, ז (נב ע"ב-ע"ג), 640 ש' 16 ('מן מה דאמר' ר' ירמיה [...]) ואמרין כר' מאיר הורין'; סוטה ה, ב (כ ע"א), 926 ש' 24 ('מן מה דמר ר' יוסי [...]) <ואמרין לה!!> רב בשם ר' חייא רובא - היסוד להוכחה מבוסס על ה'אמרי לה' שאחרי המונח).

492 ראה למשל ברכות ב, ג (ד ע"ד), 17 ש' 30 (אך דוק, במקבילות בא 'הדא אמרה' במקום 'הוי'); כלאים ב, י (כח ע"ב), 153 ש' 35; ביצה ג, ב (סב ע"א), 693 ש' 19-20 ('הוי'); שביעית ה, ט (לו ע"א), 195 ש' 40-41 ומקבילה; מגילה ד, א (עד ע"א), 768 ש' 38; גיטין ה, ה (מז ע"ב), 1076 ש' 32 ('הדא אמרה').

493 כגון חלה א, א (נז ע"ב), 311 ש' 44 וסוטה ט, ד (כג ע"ד), 945 ש' 49.

במקור המוצע אחרי המונח (כבדוגמה 2 לעיל), אולם היסקים אחרים מפורשים פחות וחדשניים יותר.⁴⁹⁴

במקומות ספורים המונח בא בסגנון 'אלא מן מה ד',⁴⁹⁵ אולם בכל המקומות הללו המונח מציע דרשות בסגנון: 'אין אנו יודעים [...] אלא מן מה דכתיב [...]...', וספק אפוא אם צורות אלו אכן שייכות למונח 'מן מה ד[...]' במתכונתו המקובלת.

לעתים רחוקות 'מן מה ד[...]' מציע מקור לדעה שנזכרה בשלב הקודם של הסוגיה, במסגרת תשובה לשאלה בסגנון 'מה טעמא' או 'מניין'.⁴⁹⁶ מסופקני אם תופעה זו היא עניין למונח שלפנינו, ואפשר שיש לדון 'מן הדא' מסוג זה כווריאציה על ביטויים אחרים להצעת מקורות, כדוגמת 'מן [...]...' או 'מן הדא' (עיי' ערכו).

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקומות ספורים 'מן מה ד[...]' מתחלף ב'נשמעינה מן הדא',⁴⁹⁷ אולם קשה להסיק מכך מסקנות מרחיקות לכת, לאור נדירותם ובעייתיותם⁴⁹⁸ של החילופים הרלוונטיים. ואף על פי שמונחים אלה קרובים מאוד מצד משמעותם, ברור כי אינם נרדפים, מכיוון ש'מן מה ד[...]' בא במקומות אחדים אחרי 'הוון בעיי/סברין מימר' כדי לדחות את הדעה שהוצעה בלשונות הללו, דבר שאינו מקובל אצל 'נשמעינה מן הדא'.⁴⁹⁹ ועוד, שבמקרים רבים שני המונחים נבדלים מבחינה סגנונית:

494 כגון כלאים ח, ג (לא ע"ג), 170 ש' 45 ומקבילה; שבת ח, א (יא ע"א), 414 ש' 20 ומקבילות; שבת יט, ה (יז ע"ב), 447 ש' 43 ומקבילה.

495 ראה פאה ב, ו (יז ע"א), 89 ש' 41-42 ומקבילות (במקבילה במגילה ד, א ועד ע"ד), 768 ש' 17, הסופר לא כתב 'אלא' תחילה, אולם הוסיף תיבה זו אחר כך) וחגיגה ב, א (עז ע"ג), 786 ש' 12 (במקבילה לסוגיה זו בב"ר יב, י [מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 109], כתוב 'וממה דאמר ר' פלוני' [בכ"י וטיקן 60, רק 'דא' ר' פלוני], בלי 'אלא' לפני כן). ראה גם מע"ש ג, ט (נד ע"ג), 296 ש' 48 ('אלא מן מה דאיןן מתיבין'; וראה גם מה שהערנו על סוגיה זו בהערה הבאה).

496 כגון מע"ש ג, ט (נד ע"ג), 296 ש' 48 (אחרי 'מה טעמא') וברכות ח, ח (יב ע"ג), 64 ש' 39 ומקבילות (אחרי 'מניין'); וכן ככל הנראה כדי לפרט הוכחות שהוצעו בלשון 'ועוד מן הדא'; ראה ברכות ו, א (י ע"א), 49 ש' 40-41 ומקבילה ופסחים א, ח (כח ע"א), 503 ש' 19 (אולם מלבד העובדה שהפירוש המדויק כאן עדיין צריך עיון, יש לשים לב שבמקבילה בתרומות ח, ט ומו ע"א), 250 ש' 16, כתוב 'ועוד מן הדא ואנא חמי רבנין', וכנראה צ"ל 'דאנן חמיין', וכעין זה בכ"ד וכ"ס [ועוד מן הדא דאנא חמיין]. ראה גם שבת יז, א (טז ע"א), 441 ש' 1, 13 (כך נראה; בדם בשני המקומות הללו נראה שהמונח השתבש, וצ"ל 'מן מה ד', עיי' שם היטב, והשווה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 199).

497 ראה יומא ב, ב (לט ע"ד), 568 ש' 41; לפנינו 'מן מה דתני', אבל בסמ"ג עשין, קצא, 'נשמיענן מן הדין' (!). ראה גם תעניות ד, ח (סח ע"ד), 733 ש' 21; לפנינו 'נישמעינה מן הדא דתני', אולם בקטע ווסמן, 56 ש' 52: 'מן מה דתני'. (אמנם גרסת הקטע לא תיתכן בלי תוספת מסוימת בהמשך - 'הדא אמרה' וכדומה - אולם אין להוציא מכלל אפשרות שגרסה זו היא שריד של גרסה מקורית; ועדיין צריך עיון.)

498 שהרי החילוף בסוגיית יומא מתועד רק אצל חכם מאוחר באופן יחסי, שכנראה לא נמנע מלהביא גרסאות 'מוגהות' של הירושלמי (ודוק, גרסתו כאן נראית כ-*lectio facilior*, מכיוון ש'נשמעינה מן הדא' שכיחה הרבה יותר מ'מן מה ד'). גם החילוף העולה מקטע ווסמן (שם) קצת חשוד, בין היתר מפני שאם נאמץ אותה נצטרך להגיה את המשך הסוגיה, עיי' בהערה הקודמת.

499 אולם במקומות ספורים מצאנו סגנון כזה אצל 'נשמעינה מן הדא', ראה נדרים י, ב (מא ע"ד), 1046 ש' 2, 8

אחרי 'מן מה ד[...]' המסקנה הרלוונטית מוצעת ברגיל בצורה מפורשת ('מן מה ד[...]' הדא אמרה' וכדומה), דבר שאינו תמיד קורה אצל 'נשמענה מן הדא'.

במקום אחד אפשר ש'מן מה ד[...]' מתחלף ב'יידא אמרה דא', אלא שהדברים עדיין צריכים עיון, ומסתבר יותר שלפנינו שיבוש.⁵⁰⁰ על כל פנים, ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'מן מה ד[...]' עשוי להציע מקורות לפשיטת בעיות וכדומה, דבר שאינו מקובל אצל 'יידא אמרה דא' (עיי' ערכו).

קיים דמיון מסוים בין 'מן מה ד[...]' למונחים אחרים המציעים פשיטת בעיות, כדוגמת 'ייבא', 'כהדא דתני', 'כיי דתני(נן תמן) / דאמר ר' פלוני', ואף 'תני', כשמונח זה מציע ברייתא כדי לפשוט בעיה.⁵⁰¹ עם זאת, מונחים אלה נבדלים מבחינה סגנונית, שכן אצל המונחים האחרים פשיטת הבעיה עשויה להסתיים במקור שמציע המונח, ואילו אצל 'מן מה ד[...]' המסקנה הרלוונטית מוצעת ברגיל בצורה מפורשת בהמשך, בסגנונות כמו 'הדא אמרה - [מסקנה] וכדומה.⁵⁰²

מסתברא - 'מסתבר'. מצוי

ספרות - אלת"ו, עמ' 16; זוסמן, אצל פרידמן, האשה רבה, עמ' 361 הערה 7; 503; ליברמן, על הירושלמי, עמ' 7; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 72, 83; מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 543 הערה 5

'מסתברא' מצוין שהדעה המוצעת בהמשך מסתברת, כגון:

1. כל שהוא כעין סולת וכעין חליטה ו[אינו] מחמשת המינין [...] אמ' ר' יונה, שלח רב זעורא גב אילין דבית ר' ינאי ואמרן לי, לית אנא ידע מה אמרון לי. מי כדון? אמ' ר' יוסי, **מסתברא** שהכל נהיה בדברו (ברכות ו, א [י ע"ב], 51 ש' 16)
2. סימן שוטה, היוצא בלילה והלן בבית הקברות והמקורע כסותו [...] ר' חונא אמ', והן שיהו כולהם בו [...] ר' יוחנן אמ', אפי' אחד מהן. אמ' ר' אבין, **מסתברא** כמה⁵⁰⁴ דאמ' ר' יוחנן אפי' אחד מהן, ובלבד במאבד מה שנותנין לו (גיטין ז, א [מח ע"ג], 1083 ש' 6 ומקבילה)
3. [משנה: 'ר' שמעון פוטר ('ממעשרות') את האתרוגים בקוטנן]. אתרוג הבוסר ('לעניין ד' מינים'), ר' עקיבה אומ' אינו פרי, וחכמ' אומ' פרי [...] אתיידא דר' שמעון בשיטת ר' עקיבה רבו, כמה דר' עקיבה אמ' אינו פרי, כן ר' שמעון או' אינו פרי [...] **מסתברא** ר' שמעון יודה לר' עקיבה, ר' עקיבה לא יודי לר' שמעון. ר' שמעון יודה לר' עקיבה, דכת' פרי ('עץ הדר'), ואינו פרי. ר' עקיבה לא יודה לר'

ונדה ב, ו (נ ע"א), 1441 ש' 1.

500 ראה נדרים ו, ו (לט ע"ג), 1034 ש' 42 ('מן מה דאמ''), לעומת מקבילתו בנדרים ב, ד (לז ע"ב), 1024 ש' 6 ('יידא אמרה דא'), וראה מוסקוביץ, מינוח, עמ' 304-306; מוסקוביץ, ויידא, עמ' 137, 141-142.

501 עיי' ערך 'תני', הערה 148.

502 ראה גם את גיוון המינוח בשבת ח, א (יא ע"א), 414 ש' 25 ('מן מה דתני [...] הדא אמרה [...]'), לעומת פשיטת בעיה דומה לעיל שם ש' 24, המוצעת בלשון 'תני' (לגרסה בש' 27 שם ראה לעיל הערה 490). גיוון זה משקף הן את הקרבה התוכנית בין המונחים והן את השוני ביניהם מבחינה סגנונית.

503 האמור שם מתייחס רק ל'מסתברא' בשימוש השני המתואר להלן.

504 במקבילה: 'מה' (אולם כל הקטע שם בא בהגהת המגיה).

שמעון, הרי מנומר הרי גדל בטפוס [...] הרי הוא פסול ללולב וחייב במעשרות
(מעשרות א, ד [מט ע"א], 265 ש' 48 ומקבילה)

'מסתברא' (כמונח⁵⁰⁵) בא בשני מצבים עיקריים.

1. במקרים רבים, 'מסתברא' מציין שאפשרות שצוינה בהמשך היא נכונה (כברוגמאות 1, 2 לעיל). בדרך כלל 'מסתברא' כזה בא לפסוק הלכה בנוגע לנושא שלגביו שורר חוסר ודאות, אם מפני שהועלתה בעיה מפורשת בקשר לנושא זה,⁵⁰⁶ שעליה בא 'מסתברא' לענות, ואם בשל חוסר הכרעה מסוגים אחרים⁵⁰⁷ (כגון הצעת מחלוקת בלי הכרעה בין הדעות). במקרים כאלה, הסגנון הרגיל הוא: 'מסתברא' – [דעה מסוימת],⁵⁰⁸ או 'מסתברא כר' פלוני.⁵⁰⁹

2. במקומות אחרים, 'מסתברא' בא אחרי זוג⁵¹⁰ דעות שביניהן קיימת קרבה מסוימת, כדי לציין שמסתבר שצד אחד יודה לצד השני, אבל לא להפך (כברוגמה 3 לעיל). שימוש זה רגיל במיוחד אחרי הביטויים 'אתיא ר' פלוני כר' אלמוני' ו'ר' פלוני ור' אלמוני שניהם אמרו דבר אחד',⁵¹¹ אולם לפעמים הוא מזדמן גם במקומות אחרים.⁵¹² הסגנון הרגיל אצל 'מסתברא' בהוראה זו הוא: 'מסתברא ר' פלוני יודה/מודה לר' אלמוני, ר' אלמוני לא יודה לר' פלוני [...].

לפעמים מוסבר אחרי המונח (בשתי ההוראות הנ"ל) מדוע האפשרות הרלוונטית אכן

505 שהרי תיבה זו באה לפעמים בהוראה שאינה טרמינולוגית (כגון סנהדרין ז, יט וכה ע"ד), 1306 ש' 31, 'מסתברא דאית הכא יהודאין [...]'.
506 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; סוטה ח, ה (כב ע"ד), 941 ש' 36; כתובות ט, ד (לג ע"א), 999 ש' 8.

507 כברוגמה 2 לעיל, שם הובאה מחלוקת לפני המונח ללא הכרעה; שבת א, א (ב ע"ד), 366 ש' 9 ומקבילה ('הו' יליף לה מן ארון וחורנה יליף לה מן העגלות, ולא ידעין מאן יליף לה מן הארון'); ב"ק ו, א (ה ע"ב), 1202 ש' 12 (אחרי מחלוקת שהובאה ללא הכרעה).

508 דעה זו יכולה להיות פרוזה יחידה ללא נשוא (כברוגמה 1 לעיל) או משפט שלם (כברוגמה 3). הדעה הנידונה יכולה לבוא בסגנונות שונים, כגון 'מסתברא ד' [דעה או חכם מסוים] (כגון ברכות א, ט ג ע"ד), 12 ש' 5: 'מסתברא דר' יוסה'; פסחים ו, ו [לג ע"ג], 533 ש' 43: 'מסתברא דר' מנא בקדמייתא ודר' יוסי באחריתא', וכן 'מסתברא כ' [דעה או חכם מסוים] (כגון יבמות יג, ו יג ע"ד), 893 ש' 23: 'מסתברא כמאן דאמ' [...]. נדרים ב, ג [לז ע"ב], 1023 ש' 50 ומקבילה: 'מסתברא כאחוי דחיפה באחריתא ודחיפה בקדמייתא'; והשווה לסגנון בפסחים ו, ו שהובא לעיל).

509 במקום אחד כתוב 'מסתברא על דר' שמאי, ונראה שצ"ל 'כהרא דר' שמאי'; דאח יבמות ב, ג (ג ע"ד), 837 ש' 42 (ושמא נובע שיבוש משוער זה מן העובדה שהביטויים 'על דר' פלוני' [=על דעתיה דר' פלוני] ו'כר' פלוני' בירושלמי קרובים מאוד מצד משמעותם, ועל כן הם עשויים להתחלף; עיין ערכיהם).

510 במקום אחד המונח מתייחס לדעותיהם של שלושה חכמים; ראה כלאים ו, א (ל ע"ב), 164 ש' 11 ('מסתברא ר' יוסי ור' ישמעאל יודון לר' יוחנן בן נורי, ור' יוחנן בן נורי לא יודי לר' יוסי ור' ישמעאל; ר' יוסי יודי לר' ישמעאל, ר' ישמעאל לא יודי לר' יוסי').

511 ראה למשל דוגמה 3 לעיל; פאה ג, א (יז ע"ג), 91 ש' 12; דמאי ג, ה (כג ע"ד), 128 ש' 16-17 ומקבילה. לא לגמרי ברור במקרים כאלה אם 'מסתברא' בא לסתור את קביעת ה'אתיא' / 'אמרו דבר אחד', או רק לסייגו ובעצם לפרשו; השווה מוסקוביץ, אמרו דבר אחד, עמ' 112-113.

512 ראה למשל כלאים ה, ג (כט ע"ד), 161 ש' 50; נדרים ו, יב (לט ע"ד), 1035 ש' 47; קידושין ד, יא (סו ע"ב), 1185 ש' 29.

'מסתברא',⁵¹³ אבל במקרים רבים אין הסבר כזה.⁵¹⁴ לא ברור מתי באים הסברים כאלה ומתי לא, וייתכן מאוד שהדבר תלוי ביד המקרה.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

נראה כי 'מסתברא' קרוב מצד משמעותו ל'לא מסתברא', ואמנם במקום אחד שני הלשונות מתחלפים,⁵¹⁵ אם כי אפשר שהגרסה 'מסתברא' מקורה בהשמטת סופרים של התיבה 'לא' שבתחילת המונח. בכל מקרה, ספק אם מונחים אלה נרדפים, ונראה שהם נבדלים במידת הנחרצות המאפיינת אותם: נראה כי 'לא מסתברא' מציע דברים יותר טנטטיביים מ'מסתברא'.⁵¹⁶ ועוד, שההוראה השנייה של 'מסתברא' ('מסתברא ר' פלוני יודה לר' אלמוני') אינה קיימת אצל 'לא מסתברא'.

מעתה⁵¹⁷ – 'אם כן'.⁵¹⁸ מונח קושיה, נפוץ.

ספרות – אלת"ו, עמ' 617–620; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 36; זוסמן, סיום, עמ' 28; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 103 הערה 13; פרנקל, מבוא הירושלמי, יב ע"א

'מעתה' מציע קושיות ששיעורן שאם הדברים שלפני כן נכונים, אזי מתעורר קושי כמוצע בהמשך, על דרך 'אלא מעתה' בבבלי, כגון:

1. כל שאומ' אחריו ג' ברכות אומ' לפניו המוציא לחם מן הארץ, [וכל שאין אחריו שלש ברכות אין אומ' לפניו המוציא לחם מן הארץ]. התיבון, הרי פחות מכזית – הרי אין אומ' [...] [לאחריו] ג' ברכו'; מעתה לא יאמרו לפניו המוציא לחם מן הארץ! (ברכות ו, א [י ע"א], 50 ש' 20)

513 ראה למשל ברכות ו, ב (י ע"ג), 52 ש' 17 (המונח בא בהוראה הראשונה); דוגמה 3 לעיל ופאה ג, א (יז ע"ג), 91 ש' 12 (המונח בא בהוראה השנייה). – במקום אחד שבו המונח בא בהוראה השנייה, מוצע נימוק רק לצד אחד של ה'מסתברא' (כלומר מדוע ר' פלוני יודה לר' אלמוני, אבל לא מדוע ר' אלמוני לא יודה לר' פלוני); ראה קידושין ד, יא (סו ע"ב), 1185 ש' 29.

514 ראה למשל ברכות ב, ג (ד ע"ד), 17 ש' 33; יבמות יא, ה (יב ע"א), 884 ש' 12 (בהוראה הראשונה); כלאים ו, א (ל ע"ב), 164 ש' 11 (בהוראה השנייה).

515 ראה ברכות ב, א (ד ע"ב), 13 ש' 33 ('מסתברא'), אולם במקבילה במגילה ב, א (עג ע"א), 759 ש' 16–17, 'לא מסתברא' (וכן הוא גם בכ"ר לסוגיית ברכות ובמבואה בחידושי הרשב"א לברכות יג ע"א, ד"ה מתני' |מהדורת ברונר, עמ' פג); השווה גינצבורג, פירושים וחידושים, א, עמ' 237–238.

516 כפי שעולה לא רק מעצם ניסוח המונח, אלא גם (במקרים רבים) מלשונות ההצעה שלפני כן ('ר' פלוני בעי, לא מסתברא' וכדומה) וכן מן התגובות שבהמשך ('ר' אלמוני אמר, אוף אנא סבר כן'); ודוק, סגנונות כאלה אינם קיימים אצל 'מסתברא'.

517 בשני מקומות המונח השתבש כ'אלא מעתה', הצורה המקובלת בבבלי; ראה כלאים ט, ד (לב ע"ג), 175 ש' 45 (אך לנכון בכ"ר ובמקבילה בכתובות יב, ג [לה ע"ב], 1010 ש' 47) וחלה ד, ז (ס ע"א), 328 ש' 20 (ושם הפירוש עדיין צריך עיון; אך דוק, אין 'אלא' במקור הדברים לעיל, ש' 16, עיין שם).

518 ואמנם במקום אחד המונח מתחלף בלשון 'אם כן'; ראה כלאים ט, ד (לב ע"ג), 175 ש' 45 ומקבילה ('מעתה'), לעומת המקבילה בב"ר צו (מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 1239): 'אם כן'.

2. ילמדנו ('יוונית לבנו') בשעה שאינה לא יום ולא לילה, דכת' 'והגית בו יומם ולילה'. מעתה אסור לאדם ללמד את בנו אומנות, בגין דכת' 'והגית בו יומם ולילה', והתני ר' ישמעאל, 'ובחרת בחיים' זו אומנות! (פאה א, א [טו ע"ג], 79 ש' (36

3. כת' 'והדוה בניתה והזב את זובו' – מה נידה מטמא מאונסים, אף הזב מטמא מאונסים. מעתה אפי' מראייה הראשונה ('יטמא זב, כמו בניתה')! (נזיר ט, ד [נח ע"א], 1135 ש' 16)

בדרך כלל 'מעתה' פותח את המשפט המציע את הקושיה – לרוב, משפט המכיל נושא ונשוא.⁵¹⁹ לעתים משפט זה מכיל הסבר קצר מדוע היה מקום לחשוב כפי שהוצע בלשון 'מעתה', כבדוגמה 2 לעיל.⁵²⁰ ('מעתה [...] בגין דכתיב [...]'), או הוכחה שהמסקנה הטנטטיבית שהוצעה בלשון 'מעתה' אינה נכונה.⁵²¹

במקומות אחדים 'מעתה' בא אחרי מונחים כגון 'והא כתיב/תני/תנינן' או 'התיב [...] (הרי)' כדי להציע את סוף הקושיה, כבדוגמה 1 לעיל.⁵²² בדרך כלל תפקידו של 'מעתה' הוא לפרוך דעה שהוכחה לפני כן, אולם יש שהוא בא במסגרת ניסיון להוכיח טענה מסוימת, אחרי 'אין תימר' או 'אם'.⁵²³ רוב קושיות 'מעתה' מתורצות בהמשך, אבל לא כולן.⁵²⁴ במקומות ספורים נראה במבט ראשון ש'מעתה' מתפרש בניחותא, אולם בחינה מעמיקה יותר מעלה שאין הכרח לפרש כך בשום מקום.⁵²⁵

519 אך לא תמיד; ראה למשל דוגמה 3 לעיל ('מעתה אפי' מראייה הראשונה'); מגילה א, ג (ע ע"ב), 741 ש' 35; יבמות י, יד (יא ע"ב), 880 ש' 11.

520 כיוצא בזה ראה עוד למשל דמאי ב, א (כב ע"ג), 120 ש' 36; שביעית ג, א (לד ע"ג), 186 ש' 18; מו"ק ג, א (פא ע"ג), 809 ש' 33.

521 כגון דוגמה 2 לעיל ('מעתה [...] – והא תני [...]'); פאה ד, ב (יח ע"ב), 95 ש' 45 מקבילה: 'מעתה אפי' קרוב ללוה (לוה) ותינן קרוב ללוה הלוה חייב'; שביעית ו, א (לו ע"ג), 198 ש' 35 ומקבילה ('מעתה לא יחושו [...] ונאן חמי רבנין חששין').

522 כיוצא בזה ראה עוד למשל שביעית א, א (לג ע"א), 179 ש' 19 (אחרי 'התיב [...] הרי [...]'); ערלה ג, א (סב ע"ד), 343 ש' 32, 34 ומקבילה (אחרי 'והא כתיב'); קידושין ב, א (סב ע"ב), 1162 ש' 30 (אחרי 'והא תנינן').

523 כגון מו"ק ג, ה (פב ע"ב), 813 ש' 41 ('אין תימר שלא מפני הרגל התירו, מעתה אפילו חל יום שלשים שלו להיות בשבת מגלח!'); כתובות ג, א (כו ע"א), 966 ש' 45; נדרים ז, ב (מ ע"ג), 1039 ש' 1 ('מה אנן קיימין? אם [...] מעתה [...]').

524 ראה למשל שביעית ו, ב (לו ע"ד), 199 ש' 47; גיטין ט, ח (נ ע"ג), 1094 ש' 11; ע"ז א, ו (לט ע"ד), 1380 ש' 10.

525 כגון ערלה א, א (ס ע"ג), 331 ש' 3 (ראה מה שהעיר על כך אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 487, הערה 2, אולם דומה שהפירוש עדיין צריך עיון, ולכן קשה לבסס את פירוש המונח על סוגיה זו); יומא ו, א (מג ע"ב), 588 ש' 41 – 'מעתה אין האשה (מעידה) [והנה], ואכן במקבילות: 'למדנו שאין האשה דנה' (מצויים גם הברלים אחרים בין המקבילות, אלא שאין כאן מקומו להאריך; ראה גם רטנר, אהבת ציון וירושלים, עמ' 67–68); אך אפשר ש'מעתה' כאן בא באשגרה מלעיל, ש' 34; יבמות ז, ג (ח ע"ב), 862 ש' 31 (ליברמן, תוספתא כפשוטה, ז, עמ' 87, פירש 'מעתה' כאן בניחותא, אולם דבריו אינם נראים, מכיוון שבהמשך, ש' 32, נאמר 'שנייא היא', שבא כנראה לתרץ קושיה, ולכן מסתבר שצריך להגיה את הנוסח כאן; השווה קרבן העדה; סוטה ג, ח (יט ע"ב), 923 ש' 28 (אך אפשר שהמונח בא באשגרה מלעיל, ש' 22; ברם דוק, המונח ישנו בכ"ר).

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

לא מצאתי חילופים ברורים בין 'מעתה' למונחים אחרים בירושלמי.⁵²⁶ עם זאת, נראה כי 'מעתה' מתפרש כמו המונחים הארמיים 'אין כיני' (עייין ערכו) ו'אין תימר כן',⁵²⁷ ולפי זה אפשר שלפנינו מונחים נרדפים שהאחד מנוסח בעברית והאחר בארמית.⁵²⁸ כמו כן נראה ש'מעתה' מתפרש באופן הדומה ל'על דעתך [...]'. (עייין ערכו), אלא שהמונח האחרון, בשונה מ'מעתה', בא רק במסגרת דיאלוג ישיר בין חכמים, שבו חכם אחד מקשה על חברו. נוסף על כך, יש ש'מעתה' מתפרש כמו 'ואמור אף [...] כן'⁵²⁹ או 'ודכוותה' כשהלשונות האחרונות מציעים קושיות. ברם המונחים האחרונים אינם נרדפים ל'מעתה', שהרי הם מציעים קושיות רק ממקרים המקבילים למקרה הנידון לפנייהם, מה שאין כן בהכרח אצל 'מעתה'. ועוד, שאצל 'מעתה' תוכן הקושיה מפורט אחרי המונח, מה שאין כן אצל 'ואמור [...]', ואילו 'ודכוותה' מציע קביעות לפעמים (עייין ערכו), מה שאין כן (ככל הנראה) אצל 'מעתה'.

עוד מונח הדומה לכאורה ל'מעתה' הוא 'אין תימר', שהרי גם לשון זה עשוי להציע קושיות ששיעורן שאימוץ הנחה מסוימת עשוי להוביל למסקנה בלתי אפשרית. אלא ש'אין תימר' בא ברגיל כדי להוכיח טענה מסוימת באמצעות *reductio ad absurdum*, ולא לפרוך דעה מסוימת, כמקובל אצל 'מעתה'.

מפני ש[...] אבל/הא.⁵³⁰ מונח דיוק, מצוי.

ספרות - אלת"י ד, עמ' 730-735 (במפורז)

מפני ש[...] הא' מציע דיוקים ממקורות ספרותיים (ברגיל, מקורות תנאיים) ששיעורם, שהאמור

ראה גם שקלים א, א (מה ע"ד), 603 ש' 24, ובהלכה ה שם (מו ע"ב), 606 ש' 19, שם פירשו ר"י משקלוב (ראה תקלין חדתין על אתר) ואחרים את הלשון 'שאל' בניחותא, כמציע קביעה, ולפי זה נראה שיש לפרש גם את 'מעתה' הבא אחר כך בניחותא. אלא שפירושו המדויק של הסוגיות הללו עדיין צריך עיון, לעניות דעתי, ולכן נראה שאין לקבוע מסמרות בנידון. - מעניין שמונח דומה בבבלי ('אי הכי') מתפרש במקום אחד בניחותא; ראה שבת כח ע"א, ורש"י שם, ד"ה אי הכי.

526 לחילוף בין 'מעתה' ללשון 'אם כן' במדרש, ראה לעיל הערה 518. נוסף על כך, ייתכן שקיימים מעין חילופים בין 'מעתה' ל'ואמור [...] כן' בשני מקומות. ראה פסחים ז, ה (לד ע"ב), 538 ש' 13; בגוף כ"ל 'ואמר אף בזריקה כן', אולם תיבות אלו נמחקו על ידי המגיה, שהוסיף במקומן קטע ארוך, שבסופו בא משפט המקביל למה שנמחק (למעשה משפט זה הנו 'לישנא אחרינא' במקום הקטע שנמחק; עייין היטב ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 483-484) - 'מעתה לא יזרק הדרם בטומאה' (גרסת המגיה, ובכלל זה היעדרו של המשפט 'ואמר אף בזריקה כן', מקוימת בעיקרה על ידי קטע לוינגר, עמ' רע). ראה גם ב"ב ה, א (טו ע"א), 1248 ש' 43: 'ומר בשדה כרם <כן>' (התיקון מתבקש מצד העניין, והשווה ליברמן, ירושלמי נזיקין, עמ' 202, הערה 1), אולם במקבילה (מעריכה אחרת!) בכלאים ב, ה (כו ע"ד), 151 ש' 4: 'מעתה מצא כלאים בכרם'.

527 עייין ערך 'אין תימר', בטקסט הסמוך להערה 158 ואילך.

528 עייין במבוא, פרק ג, הערה 74 (אף על פי ש'מעתה' ו'אין כיני' אינם נרדפים מבחינה מילולית; השווה לביטויים הקרובים ואולי נרדפים 'אתי' ו'אמר דבר אחר', ומה שהערכנו על היחס בין מונחים אלה בערכיהם).

529 לחילופים מסופקים בין 'מעתה' למונח זה ראה לעיל הערה 526.

530 להלן יכונה מונח זה 'מפני ש[...] הא' גם כאשר הכוונה היא לצורה 'מפני ש[...] אבל'.

במקורות אלה תקף רק בהתקיים התנאי שצוין במקור הנידון, על דרך המונח 'טעמא ד' (או: ש') בבבלי, כגון:

1. ר' פינחס שמע לה ('ששתייה בכלל אכילה') מן הדא: 'שבועה שלא אוכל, ואכל אוכלין שאינן ראויין לאכילה ושתה משקין שאינן ראויין לשתייה, פטור'. מפני ששתה משקין שאינן ראויין לשתייה, אבל אם [אכל אוכלין שהן ראויין לאכילה] שתה משקין שהן ראויין לשתייה, חייב (יומא ח, ג [מה ע"א], 597 ש' 28)
2. בתולה נישאת ביום הרביעי [...] בר קפרא אמ', מפני שכת' בה ברכה [...] והלא כת' ברכה בשביעי? אין כת' ברכה בבריות, אלא ביום. מפני שאין כת' ברכה בבריות, הא אילו הוה כת' ברכה בבריות, היתה נישאת בשבת. לא כן תני, לא יבעול אדם בעילה כתחילה בשבת! (כתובות א, א [כד ע"ד], 953 ש' 5-6)
3. עד אחד אמ' מת, ונישאת, ובא אחר ואמ' לא מת, הרי זו לא תצא. מפני שאמ' משנישאת, הא אם עד שלא נישאת ונישאת, תצא (יבמות טו, ד [טו ע"א], 899 ש' 11)

'מפני ש[...] הא' מציע דיוקים הממלאים תפקידים שונים: (א) פרשנות למקור שהובא בסוגיה, כדי שאפשר יהיה להוכיח משהו ממנו – קביעה,⁵³¹ קושיה,⁵³² או פשיטת בעיה⁵³³ – כבדוגמה 1 לעיל; (ב) פתיחה לקושיה המבוססת על הדיוק שמציע המונח, כבדוגמה 2 לעיל;⁵³⁴ (ג) פרשנות 'לשמה' למקור הנידון לפני המונח, שבה הדיוק אינו ממלא תפקיד אחר בדיון, כבדוגמה 3 לעיל.⁵³⁵ הסגנון המקובל אצל 'מפני ש[...] הא' הוא: 'מקור תנאי שעליו מוסב המונח' – מפני ש' – מובאה קצרה מן המקור התנאי, שממנו מדייקים – הא/אבל – [הדיוק].

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

'מפני ש[...] הא' אינו מתחלף במונחים אחרים בירושלמי.⁵³⁶

- 531 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; דמאי ז, ו (כו ע"ג), 143 ש' 7-8; קידושין ג, ה (סד ע"ב), 1173 ש' 32-33.
- 532 ראה למשל תרומות ג, ד (מב ע"א), 228 ש' 49-50; שבת ט, א (יא ע"ד), 418 ש' 46 ומקבילה; כתובות ד, ד (כח ע"ג), 974 ש' 43-44.
- 533 כגון ביכורים א, ח (סד ע"ב), 353 ש' 7; עירובין א, ז (יט ע"ב), 458 ש' 13-14 ומקבילה; גיטין ב, א (מד ע"א), 1058 ש' 49-50.
- 534 כיוצא בזה ראה עוד למשל עירובין ג, ג (כא ע"א), 466 ש' 41-42; יבמות ב, א (ג ע"ג), 836 ש' 37-38; ב"ק ה, ב (ד ע"ד), 1200 ש' 12.
- 535 כיוצא בזה ראה עוד למשל שבת ד, א (ו ע"ד), 389 ש' 22; עירובין ו, ח (כג ע"ד), 481 ש' 37-38; מ"ק ג, ה (פג ע"א), 818 ש' 43.
- 536 אך שמא ראוי לציין, ולו רק כקוריוז, חילוף בין הלשון 'מפני ש[...] אבל' ללשון 'על ידי ש[...] אבל'; ראה ר"ה א, ו (נז ע"ב), 667 ש' 25 ('מפני שהן ארבעים זוג'), וכן מגילה ב, ז (עג ע"ב), 761 ש' 45 ('מפני שהיו ארבעים זוג') לעומת המקבילה בר"ה ב, ט (נח ע"ב), 672 ש' 29-30, 'על ידי שהיו ארבעים זוג'.

'מפני ש[...]' הא' דומה למונח הדיוק הנפוץ 'הא', אולם מונחים אלה אינם נרדפים: 'מפני ש[...]' הא' בא אחרי משפטים מורכבים, שאלמלא ביררה הסוגיה את נושא הדיוק באמצעות הלשון 'מפני ש[...]' היה מקום להסתפק מהו נושא הדיוק. לעומת זאת, 'הא' בא אחרי משפטים פשוטים (או אחרי חלקים ממשפטים כאלה) שבהם נושא הדיוק הוא ברור, ואין צורך לבררו.⁵³⁷

מקשי ('מקשה';⁵³⁸ לצורה 'מקשי לה' ראה להלן) - מקשה. מונח להצעת שאלות וקושיות, מצוי.

ספרות - אלת"ז, עמ' 389; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 41; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 197; ליברמן, הערות לקטע ירושלמי סנהדרין, עמ' 91-92 הערה 2 (=מחקרים, עמ' 259-260); מאיר, משיבים או שואלים, עמ' 171, 177; מוסקוביץ, אמרו דבר אחד, עמ' 134 הערה 122; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 88

'מקשי' מציע שאלות ותמיהות מסוגים שונים, כגון:

1. ר' או', על כל עבירות שבתורה יום הכיפורים מכפר, חוץ מן הפורק עול והמיפר ברית [...] ר' זבידא אמ', ר' יסא מקשי, מיסבור סבר ר' שיום הכיפורים מכפר בלא תשובה? (יומא ח, ו [מה ע"ב], 600 ש' 17 ומקבילה)
2. תמן תנינן, 'מרחיקין את הזרעים ואת המחרשה [...] מן הכותל שלשה טפחים'. ר' ירמיה אמ', ר' חמא בר עוקבא מקשי, תמן את אמר אין השרשין מהלכין מן הצד ('שמרחיקים אותם'), והכא את אמר השרשין מהלכין מן הצד? (כלאים ז, א [ל ע"ד], 166 ש' 16)
3. 'מן המקדש לא יצא ולא יחלל' - הא אם יצא, אינו מחלל. ר' אשיאן ר' יונה ר' בון בר כהנא מקשי, והכת' אלמנה וגרושה וחללה זונה את אלה לא יקח' (זולא יחלל זרעו בעמיו) - הא אם לקח אינו מחלל? (הוריות ב, ז [מו ע"ד], 1420 ש' 39)

⁵³⁷ כגון נדרים י, י (מב ע"א), 1047 ש' 31: 'נשאלין נדרים שהן לצורך השבת - הא שלא לצורך השבת לא' (ועיין ערך 'הא' בהרחבה). הברל זה בין שני המונחים בא לידי ביטוי ברור במקומות שבהם שני המונחים מזדמנים בקרבת מקום, כגון נזיר ב, ה (נב ע"א), 1102 ש' 35-36: 'מתנית' אמרה כן: "הריני נזיר ועלי לגלח נזיר, ושמע חבירו ואמ' ואני, ואמ' ועלי לגלח נזיר, אם היו פיקחין מגלחין זה את זה", הא לעצמן לא. מפני שאמ' הריני נזיר ועלי לגלח נזיר, אבל אמ' הרי עלי לגלח חצי נזיר וחזר ואמ' הריני נזיר, אם גילח לעצמו יצא'. - דבריני כאן על 'הא' לעומת 'מפני ש[...]' הא' נכונים גם לגבי הלשונות 'לא אמר/שנו אלא' כשהם מציעים דיוקים: במקרים כאלה הלשונות הנזכרים מתפרשים כמו 'הא', ולא כמו 'מפני ש[...]' הא' (עיין ערכיהם).

⁵³⁸ ראה שבת ו, ח (ח ע"ג), 399 ש' 29 (אולם המונח וחלק מן הקטע שמסביב באים בהגהת המגיה); שבועות א, ט (לג ע"ב), 1343 ש' 48 (אולם במקבילה ביומא ח, ו [מה ע"ב], 600 ש' 17, 'מקשי'); וכן בביטוי *חבורה היתה מקשה', עיין ערכו.

4. רב [...] אשכח ר' יוחנן יתיב ומקשי, תנינן 'חורגו לבדו' ('פסול לעדות'); אשת חורגו מהו? בעל חורגתו מהו? (סנהדרין ג, ז [כא ע"ב], 1282 ש' 42)

'מקשי' מציע שאלות וקושיות מארבעה סוגים עיקריים: (א) תמיהות מסברה, כבדוגמה 539;1 (ב) סתירות בין מקורות ספרותיים שונים, כבדוגמה 540;2 (ג) קושיות ממקורות ספרותיים, כבדוגמה 541;3 (ד) איבעיות מסוגים שונים, כבדוגמה 542.4 במקרים רבים השאלות והתמיהות ש'מקשי' מציע מוצעות באמצעות מונחי קושיה או שאלה נוספים, כגון 'תמן את אמר', 'והא כתיב', וכדומה, כבדוגמאות דלעיל.

הסגנון המקובל אצל המונח הוא 'ר' פלוני מקשי'. לפעמים המונח בא בצורה 'יתיב (ו) מקשי', 'הוה יתיב (ו) מקשי' (וכן בצורת הרבים 'יתבין מקשיין' וכדומה),⁵⁴³ ואינני מוצא הבדל בין 'מקשי' לבדו לבין הצורות הללו מצד משמעותן ודרך תפקודן בסוגיה.⁵⁴⁴ כמו כן, יש שהמונח בא בצורה 'ר' פלוני הוה מקשי', או 'הבורה היתה מקשה',⁵⁴⁵ ושוב, אינני מוצא הבדל בין 'מקשי' לבדו לבין הצורות הללו מצד משמעותן ותפקודן בסוגיה.

במקומות מספר מזדמנת הצורה 'מקשי לה'⁵⁴⁶ (= 'מקשה אותה'). מונח זה שונה מ'מקשי' בכך שהוא רומז לקושיה שהועלתה בשלב קודם של הסוגיה.⁵⁴⁷

539 כיוצא בזה ראה עוד למשל כתובות א, ג (כה ע"ב), 957 ש' 3; ב"ק א, א (ב ע"א), 1187 ש' 15; ע"ז ב, ח (מא ע"ג), 1390 ש' 31.

540 ראה גם יבמות ב, יב (ד ע"ב), 841 ש' 14.

541 ראה גם ע"ז ב, א (מ ע"ג), 1383 ש' 12 ('והא כתיב').

542 כיוצא בזה ראה עוד למשל שביעית ז, ג (לו ע"ג), 202 ש' 37 ('הוון יתבין מקשיין'); נזיר ד, ו (נג ע"ג), 1111 ש' 18 (במונה 'עד דאת מקשי לה', וראה להלן הערה 546); סנהדרין ג, י (כא ע"ד), 1285 ש' 8 ('יתיב מקשי'); וכך כנראה בעירובין ג, ז (כא ע"ב), 469 ש' 47 ('ר' חמא בר עקיבה מקשי, מתנית' דלא כר' אליעזר'; אך דוק, שאלות כאלו מוצעות בדרך כלל בסגנון: 'ר' פלוני בעי, מתניתא דלא כר' פלוני', עיין ערך 'מתניתא דלא כר' פלוני').

543 ראה אלת"י ז, עמ' 390 ('יתבין מקשיין'); 'יתיב מקשי' - ראה דוגמה 4 לעיל והדוגמה שצוינה בהערה הבאה.

544 לא ברור אם הלשון 'יתיב' בא לחדש משהו מעבר לרקעו הראלי של הדיון הנזכר. עם זאת, מעניין שבחלק ממקרים אלה מדובר במימרות שיצאו מפי זוג אמוראים ('ר' פלוני ור' אלמוני הוון יתבין מקשיין') במסגרת לימודם המשותף, תופעה לא שגרתית שהתלמוד כנראה ראה לנכון לציין. במספר מקומות נראה שהמונח בא במסגרת תיאור 'חי' של נסיבות העלאת הקושיה; ראה דוגמה 4 לעיל וע"ז ג, טו (מג ע"ג), 1400 ש' 40 ('אמ' ר' חגי, כד נחתית מן אילפא, אשכחית ר' יעקב בר אחא יתיב מקשי').

545 ראה אלת"י ז, עמ' 390, והשווה רטנר, אהבת ציון וירושלים, מעשרות, עמ' 91; שם, שבת, עמ' 155.

546 ראה אלת"י ז, עמ' 389 (ושם יוחד ערך נפרד לצורה זו), וראה עוד על מונח זה אצל ליברמן, הערות לקטע של ירושלמי סנהדרין, עמ' 91-92, הערה 2 (= מחקרים, עמ' 259-260). לפעמים שתי הצורות מתחלפות זו בזו בטעות; ראה ליברמן, שם. היות שצורה זו עשויה להופיע בצירופים שונים (כגון 'עד דאת/רו מקשי לה', 'מקשי לה' וכדומה), שכולן נדירות, לא הארכנו עליהן את הדיבור כאן, והן יידונו ביתר פירוט במקומן.

547 השווה ליברמן, שם.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

בכמה מקומות 'מקשי' מתחלף ב'שאל',⁵⁴⁸ ואמנם נראה שיש קרבה לא מבוטלת בין שני המונחים. עם זאת, נראה שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי שימוש העיקרי (גם אם לא הבלעדי) של 'שאל' הוא להציע שאלות הלכתיות (האם דבר מסוים אסור או מותר, האם אדם מסוים חייב או פטור, וכדומה), בעוד ש'מקשי' מציע גם תמיהות, וכן שאלות בעלות אופי אקדמי-עיוני.⁵⁴⁹ נראה שגם 'בעי' מתחלף ב'מקשי'.⁵⁵⁰ בדומה ל'מקשי', 'בעי' מציע שאלות וקושיות מסוגים שונים ומגוונים, ונראה שמונחים אלה קרובים מאוד, אם לא נרדפים ממש.⁵⁵¹ קיימת גם קרבה מסוימת בין המונח 'קשייתא' (עיין ערכו), שמציע שאלות ותמיהות מסוגים רבים, ל'מקשי', אלא ש'קשייתא' מציע שאלות או תמיהות של הדובר עצמו ('הקשיתי'), ואילו 'מקשי' מציע שאלות ותמיהות בגוף שלישי ('ר' פלוני מקשי').

548 ראה ע"ז ב, י (מב ע"א), 1393 ש' 6 ('מקשי'), ואילו במקבילה בתרומות י, ז (מז ע"ב), 256 ש' 41, 'שאל'. כמו כן שני המונחים מתחלפים על ידי גיוון המינוח; ראה ע"ז ב, ד (מא ע"ב), 1388 ש' 50 ('מקשי'), לעומת הקושיה הדומה להלן שם, 1389 ש' 1 ('שאל'); נזיר ד, ו (נג ע"ג), 1111 ש' 17-18 ('ר' יוסי בן חנינה שאל, מליקת העוף שלו מהו שתיאכל? - עד דאת מקשי לה למליקת העוף, קשיתה [לשחיתת] העוף').

549 אפשר שגם 'התיב' מתחלף ב'מקשי' על ידי גיוון המינוח (ראה עירובין ה, א [כב ע"ג] 474 ש' 20 ['התיב'] לעומת שם ש' 21 ['מקשי']), אולם ברור שאין מונחים אלה נרדפים, שהרי 'התיב' בא במקרים רבים כמונח עזר, והוא מלווה במונחים אחרים (בסגנון כמו 'התיב ר' פלוני, והא כתיב/תני'), מה שאין כן אצל 'מקשי'. - ייתכן שקיימות קונפליציות של 'מקשי' עם 'אמר' במקומות ספורים, אולם מקומות אלה מסופקים, וקרוב לוודאי שאינם מלמדים הרבה על משמעות המונח (ראה ברכות ב, ה [ה ע"ב], 20 ש' 26 ומה שנדחק בזה בפני משה על אתר, וראה גם כ"ד וכ"ס, הגורסים רק 'מקשי'; שבת א, ד [ג ע"ד], 373 ש' 7; ודברי ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 51, דחוקים).

550 חילוף אפשרי על ידי גיוון המינוח ראה מעשרות ה, ד (נא ע"ד), 281 ש' 33 ('מה את בעי [ש' 30]... יאות את מקשו').

551 שכן אפשר שלפעמים 'בעי' מתפרש בניחותא (עיין ערכו), ואילו 'מקשי' אינו מתפרש כך בשום מקום.

מתניתא⁵⁵² **אמרה** (לפעמים משתבש כ'מתניתא אמרה כן⁵⁵³ או בדרכים אחרות⁵⁵⁴) – 'המקור התנאי אומר'. מצוי.

ספרות – אלת"י א, עמ', 796–799; 555 שם ח, עמ' 685; אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 813; זוסמן, תורה שבעל פה, עמ' 260 הערה 14; ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 259; ליברמן, ירושלמי הוריות, עמ' 300 (=מחקרים, עמ' 253); מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 195; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 88–89

'מתניתא אמרה' מציע מקורות תנאיים העוסקים בדרכים מגוונות בנושא שנידון לפני כן, כגון:

1. תני, לא יהא מגמא חומץ ופולט ('בשבת'), אבל מגמא הוא חומץ ובולע. **מתניתא אמרה** שאסור לגמות ולבלוע, דתנינן, 'החושש שיניו לא יגמא בהן חומץ' (שבת יד, ד [יד ע"ג–ע"ד], 433 ש' 37)
2. ר' יוסי ביר' בון בעא קומי ר' מנא, מהו לטחון עם הגוי בארץ? אמ' ליה, **מתניתא אמרה** שהוא אסור, דתנינן, 'עושין בתלוש בסוריא אבל לא במחובר' – הא בארץ, אפילו בתלוש יהא אסור (שביעית ו, ב [לו ע"ד], 199 ש' 35)

552 בקטע גניזה במקום אחד (שרידי הירושלמי, עמ' 265 ש' 23): 'מתניתן (!) אמרה', אולם מסתבר שזו טעות (ואמנם בכ"ל שם, שבועות א, א [לב ע"ד], 1340 ש' 13, רק 'מתנית' אמרה). ראה גם שבת ו, ב (ה ע"א), 396 ש' 43 ('מתניתין (!) אמרה'), אולם במקבילה ביבמות יב, ב (יב ע"ד), 887 ש' 30–31, 'מתנית' אמרה. – במקום אחד מצאנו את הצורה 'מתניתא דר' פלוני אמרה' (במובאה שאצל רוזנטל, ירושלמי נזיקין, עמ' כא, התיבה הראשונה במונח מנקודת מתניתא, ונראה כי זה ניקודו של רוזנטל עצמו; בגוף המהדורה, עמ' 55 ש' 5, המילה אינה מנוקדת), המונגרת ל'מילתיה אמרה'; ראה ב"מ ד, א (ט ע"ג), 1223 ש' 33 (הקטע נשמט מכ"ל, אך ישנו בכ"א; וראה מה שהעיר על מקום זה ליברמן, ירושלמי נזיקין, עמ' 145 לש' 5–6). נראה שלפי רוזנטל, תיבה זו מתפרשת כ'משנתו', ולא כ'משנה' (=מקור תנאי); עיין שם הערה 40.

553 ראה שבת ו, א (ז ע"ד), 394 ש' 44 ('מתנית' אמרה כן ש'), אולם במקבילה בבבא א, יב (סא ע"א), 688 ש' 10–11, רק 'מתניתא אמרה ש' (אולם בקטע זוסמן שם, עמ' 29 ש' 56, 'מתני' אמ (!) כן', מעין הגרסה בשבת לפי כ"ל), ונראה שהגרסה 'מתניתא אמרה' עדיפה. עירובין ג, א (כ ע"ד), 465 ש' 4; לפנינו 'מתני' [אמרה כן], ונראה שצ"ל רק 'מתניתא אמרה', וכן הוא במקבילות בנדרים ו, א (לט ע"ג), 1033 ש' 43 ובנויר ו, יא (נה ע"ג), 1121 ש' 31 (וראה גם ערך 'מתניתא אמרה כן', הערה 591). וכן בגיטין ט, ז (ג ע"ג), 1093 ש' 24; לפנינו 'מתניתא אמרה כן', אולם במקבילה בשבועות ה, ה (לו ע"ג), 1360 ש' 11, 'מתניתא אמרה', וכן נראה עיקר (אלא שעדיין יש מקום לחכוך בדבר, ואין כאן מקומו להאריך). בחלה ד, י (ס ע"א), 329 ש' 11 לפי כ"ל, 'מתניתא אמרה', אולם כמה ראשונים גורסים 'מתניתא אמרה כן' (ראה רטנר, אהבת ציון וירושלים, עמ' 154–155), וקשה להכריע בין הגרסאות. בע"ז ה, י (מה ע"א) 1408 ש' 47 בא 'מתניתא אמרה' בכ"ל, אולם קטע אפשטיין, עמ' 247 ש' 9 (=מחקרים, עמ' 289) גורס 'מתניתין (!) אמרה כן'; ומצד העניין נראה שדווקא גרסת כ"ל, המקוימת גם על ידי המקבילה בקידושין א, ד (ס ע"ב), 1149 ש' 30, נכונה היא (כאן המונח מציע פשיטת בעיה). לחילופים בכיוון ההפוך, עיין ערך 'מתניתא אמרה כן', הערה 566. – ביבמות ו, א (ז ע"ב), 857 ש' 27 כ"ל גורס 'מתניתא אמרה', אולם בקטע זוסמן שם (עמ' 97 ש' 49) כתוב 'מתניתא אמרה כן', ואפשר ששתי הגרסאות ייתכנו (ואין כאן מקומו להאריך).

554 כגון פסחים א, א (כו ע"א), 497 ש' 19–20; בגוף כ"ל: 'הדא אמרה', אולם המגיה השני תיקן 'הדא' ל'מתניתא', וכן צ"ל (הגרסה 'מתניתא' מקוימת גם על ידי הראב"ה, שצוין על ידי ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 369); כתובות ז, ט (לא ע"ג), 991 ש' 48 ('מתנית' אמרה כן...), וצ"ל רק 'מתניתא כן...'.⁵⁵⁵

555 רובו של ערך זה מוקדש ל'מתניתא אמרה כן', אולם ציינתי כאן מכיוון שמצויים בו מראי מקומות ל'מתניתא אמרה' שאינם מופיעים בערך 'מתניתא אמרה' שבאלת"י ח, עמ' 685.

'מתניתא אמרה' יכול להציע משניות או ברייתות.⁵⁵⁶ הסגנון הרגיל אצל המונח הוא: 'מתניתא אמרה' [ש-] (בדרך כלל⁵⁵⁷) - [המסקנה הנובעת מן ה'מתניתא'] - דתנינן (או מונח דומה) - [המקור התנאי המשמש כיסוד למסקנה]. לפעמים נלווה למקור התנאי הסבר, המבהיר את היסוד למסקנה העולה מן המקור.⁵⁵⁸

'מתניתא אמרה' ממלא תפקידים מגוונים כל כך, עד שקשה לייחס לו תפקיד מוגדר. בכלל תפקידים אלה: הצעת דעה החולקת על הדעה הקודמת,⁵⁵⁹ פשיטת בעיות,⁵⁶⁰ וכן תפקידים שקשה לסווגם תחת קטגוריות מוגדרות.⁵⁶¹

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

אין מונחים אחרים שהם נרדפים ל'מתניתא אמרה'.⁵⁶² כש'מתניתא אמרה' מציע פשיטת בעיות, נראה שהוא מתפרש כמו מונחים אחרים הממלאים תפקיד זה, כדוגמת 'ייבא' ו'נשמענה מן הדא' (כשמונחים אלה מציעים מקורות תנאיים).

מבחינה צורנית 'מתניתא אמרה' דומה לביטוי * 'אית מתניתא אמרה', אולם נראה שמונחים אלה אינם נרדפים, שכן 'אית מתניתא אמרה' תמיד מופיע פעמיים (לפחות) ומציע מקורות המשקפים דעות שונות או הפוכות בקשר לנושא הנידון (כגון: 'אית מתני' אמ' עבדים כקרקעות, אית מתני' אמ' כמטלטלין').⁵⁶³

556 משניות - ראה למשל דוגמה 1 לעיל; יבמות יב, ב (יב ע"ד), 887 ש' 30-31; שבועות ה, ה (לו ע"ג), 1360 ש' 11. ברייתות - ראה למשל שביעית ט, ז (לט ע"א), 211 ש' 45; יומא ה, ז (מג ע"א), 587 ש' 24; כתובות א, ח (כה ע"ד), 959 ש' 11.

557 אבל לא תמיד; ראה למשל תרומות א, י (מא ע"א), 223 ש' 25-26 וכתובות א, ח (כה ע"ד), 959 ש' 11. 558 ראה למשל דוגמה 2 לעיל ('מתנית' אמ' [...] הא [...]'); יומא ה, ז (מג ע"א), 587 ש' 24; שבועות ה, ה (לו ע"ג), 1360 ש' 11.

559 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; דמאי ז, א (כו ע"א), 140 ש' 41; כתובות א, ח (כה ע"ד), 959 ש' 11. 560 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; תרומות א, י (מא ע"א), 223 ש' 25-26; כתובות יג, ג (לו ע"א), 1014 ש' 34. דומה לזה מצאנו בכתובות ז, יא (לא ע"ד), 993 ש' 7, שם המונח מציע הכרעה בין שתי דעות חלוקות שהובאו לפני כן (עיין שם בפנים).

561 כגון בתרומות ז, א (מד ע"ג), 241 ש' 46 ומקבילה - חזיוק הדעה שלפני כן על סמך ה'מתניתא'; פסחים א, א (כז ע"א), 497 ש' 19-20 (לגרסה כאן ראה לעיל הערה 554): 'מתניתא אמרה שבדיקת היום בדיקה, דתנינן; לפני כן (וגם אחר כך) לא נאמר דבר מפורש על תקפותה של בדיקת היום בדיעבד, אף על פי שהנושא הכללי - שלכתחילה צריכים לבדוק בלילה - אכן נידון במשנה ובסוגיית התלמוד עליה; נזיר ו, יא (נה ע"ג), 1121 ש' 31 ומקבילות (ראה לעיל הערה 553), שם המונח מציע דעה המונגדת ל'קרייא אמרה', אף על פי שאין בהכרח סתירה בין הדעות השונות ('מתנית' אמרה שהשולק קרוי מבושל [...] וקרייא אמרה שהצלי קרוי מבושל').

562 עם זאת, נראה שיש קרבה מסוימת בין 'מתניתא אמרה' לבין המונח הנדיר * (ודא) מתניתא עבדא, הבא רק אחרי שאלות 'מה את עבד לו...'; ראה למשל יבמות יא, ה (יב ע"א), 884 ש' 12: 'אילין בני התערובות מה את עבד להון? [...] מסתברא מיעבדינן כטמא ובעל מום, ומתנית' עבדא לון כזקן וכחולה, דתנינן' (והשווה כיוצא בזה נדרים ו, ח [לט ע"ד], 1035 ש' 21, 29, אלא שהפירוש המדויק עדיין צריך עיון).

563 קידושין א, ג (נט ע"ד), 1147 ש' 21-23; דוגמאות נוספות ראה אלת"א, עמ' 422, 423 (אולם הצורה 'ואית מתנית' אמרה כן, המתפרשת בתמיהה - ראה קידושין ג, ו [סד ע"ב], 1173 ש' 47 - אינה עניין לכאן; השווה ערך 'מתניתא אמרה כן', ליד הערה 600).

'מתניתא אמרה' דומה קצת ל'מתניתא אמרה כן' מבחינה חיצונית-צורנית, אלא שבדרך כלל 'מתניתא אמרה כן' מציע סיוע לאמור לפניו (עיין ערכו), מה שאין כן אצל 'מתניתא אמרה'.

מתניתא⁵⁶⁴ אמרה כן (ומתניתא אמרה כן;⁵⁶⁵ לפעמים המונח משתבש כ'מתניתא אמרה';⁵⁶⁶ אפשר שלעתים נדירות מונחים אחרים משתבשים כ'מתניתא אמרה כן'⁵⁶⁷) - 'המקור התנאי אמר/אומר כן'. מונח סיוע, ולפעמים מונח קושיה. נפוץ.

ספרות - אלת"י א, עמ' 796-799 (במפוזר); שם ד, עמ' 715-717; אפשטיין, לשרידי הירושלמי,

⁵⁶⁴ הניקוד כאן ולהלן הוא על פי קטע אפשטיין, עמ' 245 ש' 7 (=מחקרים, עמ' 287; אולם כתיב המילה הראשונה במונח שם הוא 'מתניתה'). - בקטע אפשטיין, עמ' 247 ש' 9 (=מהקרים, עמ' 289) כתוב 'מתניתן' (!) אמרה כן, אולם לאור העובדה שהכתיב הרווח במונח זה, גם בקטעי גניזה, הוא 'מתניתא' (או 'מתניתה'), מסתבר שהגרסה 'מתניתן' היא שיבוש. ודוק עוד, הגרסה 'מתניתן/מתניתן', שאמנם מזדמנת לפעמים בירושלמי במובן 'משנה' בניגוד לברייתא, כמעט שאינה באה במונחים אחרים שנפתחים בתיבה זו (כדוגמת 'מתניתא מסייעא', 'מתניתא פליגא'). הצורה 'מתניתן/מתניתן' מקובלת רק כשהיא מציינת משנה המוגדרת לברייתא, ובמקרים כאלה היא באה בדרך כלל בצורות כמו 'כמתניתן' או 'למתניתן', כגון 'אית תניי תני מחלף [...] ר' אחא [...] כמתניתן' (כגון תעניות ד, ה [סח ע"ב], 730 ש' 1-2); 'אנן תניין [...] אית תניי תני [...] קר>>א מסייע למתניתן' (יומא ו, ז [מג ע"ד], 591 ש' 32).

⁵⁶⁵ ראה למשל ברכות ג, ה (ו ע"ד), 30 ש' 3; שביעית ב, ב (לג ע"ד), 182, ש' 25; שבועות ח, א (לח ע"ב), 1369 ש' 28, 30. לפעמים המונח כתוב בקטעי הגניזה בוי"ו (כגון שרידי הירושלמי, עמ' 137 ש' 7, 138 ש' 12, 230 ש' 27), אולם בקטעים אחרים אין וי"ו, כגון שרידי הירושלמי, עמ' 273 ש' 22 וקטע אפשטיין, עמ' 247 ש' 9 (=מחקרים, עמ' 289). על כל פנים, נראה שאין קשר בין קיומה או היעדרה של הוי"ו לפרשנות המונח (בניחותא או בתמיהה, ושם כמצביע על פשיטות העניין הנידון, מכיוון שהדברים עולים ממשנה מפורשת; ראה להלן).

⁵⁶⁶ ראה למשל ברכות ד, ג (ח ע"א), 38 ש' 23 ('כן' חסד בכי"ל, אך ישנו בכי"ר, בכי"ס, במקבילה בתעניות ב, ב [סה ע"ג], 714 ש' 43 ובראשונים); וכן במקומות אחדים שבהם 'כן' נשמט בגוף כי"ל, אך נוסף על ידי המגיה או בעדויות נוסח אחרות (כגון ערלה א, ד [סא ע"א], 334 ש' 30; פסחים ז, יא [לה ע"ב], 544 ש' 23; סוכה א, א [נב ע"א], 638 ש' 1). ראה גם חלה א, ט (נח ע"א), 317 ש' 29; לפנינו 'מתנית' אמ', אולם בקטע אפשטיין (עמ' 128 ש' 20 = מחקרים, עמ' 270) וכן אצל כמה ראשונים (צוינו אצל אפשטיין, שם): 'מתניתא אמרה כן', וקשה להכריע בין הגרסאות, כיוון שהפירוש עדיין צריך עיון. כיוצא בזה בחלה ד, י (ס ע"א), 329 ש' 11 - בכי"ל, כי"ר וכי"ס 'מתניתא אמרה', אולם במספר ראשונים (ראה דטנר, אהבת ציון וירושלים, עמ' 154), 'מתניתא אמרה כן', ואף כאן קשה להכריע, מכיוון שפירוש הסוגיה עדיין צריך עיון, מה גם שאפשר שצ"ל 'מתניתא אמרה כן ש-' (עיין להלן ליד הערה 586 ואילך). ראה גם יבמות ו, א (ז ע"ב), 857 ש' 27 ('מתניתא אמרה'), לעומת קטע זוסמן, עמ' 97 ש' 49 (עם 'כן' בסוף); גרסת קטע זוסמן נראית קצת יותר, אולם אף כאן אפשר שגרסת כי"ל נכונה, ואפשר ששתי הגרסאות תיתכנה (אלא שאין כאן מקומו להאריך).

⁵⁶⁷ כך למשל אצל 'מתניתא אמרה כן' במע"ש א, ד (נג ע"א), 289 ש' 10, שלכאורה בא לסייע למשנתנו, בניגוד להוראה הרווחת של המונח. בפני משה פירש ש'מתניתא אמרה כן' בסוגיה זו אינו מוסב על מה שלפניו, ולפיכך נאלץ לסרס את סדר הירושלמי ולפרש שהביטוי מוסב על 'דרך חילול' שבש' 1. (פרשנים אחרים מציעים לגרוס רק 'מתניתא אמרה', שאותו הם מפרשים בדרכים שונות; ראה רש"ס, רא"ף, וגר"א). ברם הריבמ"ץ (בפירושו למשנה, מע"ש א, ה [מהדורת זק"ש, עמ' שיז]) הביא את הירושלמי בלשון 'א"ר חגאי זאת אומרת אין מחללין' (תיקון מן דעת); ועדיין צריך עיון. ('חילוף' אחר בין 'מתניתא אמרה כן' ו'זאת אומרת' מצוי בין שבת יד, ד [יד ע"ד], 434 ש' 37, 50 'מתניתא אמרה כן' [לע"ז ב, ב [ומ ע"ד], 1385 ש' 20, 34 'זאת אומרת', אולם מסתבר שהגרסה בע"ז היא שיבוש, שהרי לפיה עלינו לפרש 'זאת אומרת' כמוסב אדלמטה, בניגוד לסגנון הרגיל אצל ביטוי זה. ושם נוצרה גרסת ע"ז כדלהלן: 'מתניתא אמרה' < 'הדא אמרה' [השווה

עמ' 128 לש' 20 (=מחקרים, עמ' 270); אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 442 הערה 1; בארי, תענית, עמ' 46 הערה 140; גינצבורג, פירושים וחידושים, ב, עמ' 287; דינר, חידושי ריצ"ד, א, תז ע"א; הנשקה, שמחת הרגל, עמ' 200 הערה 136; וייס, דור דור ודורשיו, ג, עמ' 3; ליברמן, תיקוני ירושלמי, ב, עמ' 239 (=מחקרים, עמ' 178); מוסקוביץ, המפריש, עמ' 47 הערה 64; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 80, 86, 88, 89, 92; מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 547; ניר, עירובין פ"ה ה"ה (ל ע"ג), ד"ה לא סוף דבר; שם, כתובות פ"ט ה"ט, ד"ה מתניתא אמרה כן (מהדורת שטיינזלץ, צד ע"ב); צורי, תולדות דרכי הלימוד, עמ' 159; רוזנטל, דקדוקי עניות, עמ' 150 הערה 36

'מתניתא אמרה כן' בא בשתי הוראות:

א. על פי רוב 'מתניתא אמרה כן' מציע סיוע לדברים המופיעים לפניו ממשנה או מברייתא הסמוכה למשנה, על דרך 'מתניתא נמי דייקא' בבבלי, כגון:

1. בן שאינו יודע לשאל את פתח לו תחילה. אמ' ר' יוסה, מתניתא אמרה כן – אם

אין דעת בבן אביו מלמדו' (פסחים י, ד [לז ע"ד], 557 ש' 13)

2. ר' יעקב בר זבדי בשם ר' אבהו, שמן זית אומ' עליו בורא פרי העץ. אמ' ר' חייא

בר פפא קומי ר' זעורא, ומתניתא אמרה כן: 'חוש מן היין, שעל היין הוא או' בורא

פרי הגפן. ויין לאו שחוק הוא? לא מר ('אמר') אלא חוש מן היין, הא שאר כל

הדברים אע"פ ששחוקין, בעינן הן (ברכות ו, א [י ע"א], 49 ש' 26)

בדרך כלל 'מתניתא אמרה כן' מציע סיוע ממשניות, אך לפעמים הוא מציע ברייתות⁵⁶⁸ – לרוב, ברייתות הקשורות באופן הדוק למשנה.⁵⁶⁹ לפעמים הסיוע מבוסס על צירוף משנה וברייתא ('מתניתא אמרה כן – [משנה] – ותני עלה [...]).⁵⁷⁰ ברגיל המשנה או הברייתא מוצעת מיד אחרי המונח ללא לשון הצעה נוספת, כדוגמת 'דתני/נן', והסגנון הרגיל אצל המונח הוא אפוא: 'קביעה שעליה מוסב המונח' – מתניתא אמרה כן – [ציטוט מהמשנה או הברייתא].⁵⁷¹

לפעמים הסיוע שמציע 'מתניתא אמרה כן' מפורש במקור המובא אחרי המונח,⁵⁷² אולם לעתים הסיוע מבוסס על דיון או דיוק במקור זה, כבדוגמה 2 לעיל.⁵⁷³ כאשר הסיוע מבוסס על

ערך 'מתניתא אמרה', הערה 1554 < זאת אומרת [מונח המתחלף בכמה מקומות ב'הדא אמרה']; ועדיין צריך עיון.)

568 ולפי זה יש לתקן את דבריו המעניינים של בעל עמודי ירושלמי תנינא לתרומות פ"ה ה"ב, כח ע"א, ד"ה אחר שהודו.

569 ראה למשל עירובין ב, א (יט ע"ד), 460 ש' 50–461 ש' 1; פסחים ה, ח (לב ע"ג), 528 ש' 47 (וברור שהתיבה 'אמרה' נשמטה כאן בטעות מהמונח; השווה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 464); יומא ב, ד (מ ע"א), 570 ש' 28. על תופעה זו, ובמיוחד על הנטייה להביא ברייתות משל ר' חייא בלשון 'מתניתא אמרה כן', השווה היגר, אוצר הברייתות, ב, עמ' 141. – לעתים 'מתניתא אמרה כן' מציע סיוע ממדרשי הלכה; ראה למשל פסחים ה, ח (לב ע"ד), 529 ש' 1 ויבמות ח, ג (ט ע"ג), 870 ש' 27 (אולם הפירוש בסוגיה זו עדיין צריך עיון).

570 כגון שביעית ב, ב (לג ע"ד), 182 ש' 25 ומעשרות ה, ז (נב ע"א), 282 ש' 47.

571 לצורה 'מתניתא אמרה כן ש-', ראה להלן ליד הערה 586.

572 ראה למשל פסחים י, ד (לז ע"ד) 557 ש' 13 (דוגמה 1 לעיל), 557 ש' 13; חגיגה א, ו (עו ע"ג), 779 ש' 40.

573 כיוצא בזה ראה עוד למשל מעשרות ה, א (נא ע"ג), 279 ש' 45; שבת א, א (ב ע"ב), 363 ש' 5 ומקבילה; יומא ב, ג (לט ע"ד), 570 ש' 2.

דיוקים, יש שהם רחוקים מן הפשט, ולפעמים הם קרובים יותר לדרוש מאשר לדיוקים רגילים.⁵⁷⁴ לעתים הדיוק מוצע באריכות מה.⁵⁷⁵

בדרך כלל 'מתניתא אמרה כן' מוסב על קביעות אמוראיות, אולם לפעמים המונח מציע סיוע לברייתות (ממשניות).⁵⁷⁶ במקום אחד נראה שהמונח מוסב על בעיה ולא על קביעה.⁵⁷⁷ בדרך כלל המונח מוסב על השלב הקודם של הסוגיה, אולם לעתים הוא מוסב על דברים הבאים לפני כן.⁵⁷⁸

נראה שתפקידו של 'מתניתא אמרה כן' הוא לסייע לדברים שעליהם הוא מוסב, אולם אין להוציא מכלל אפשרות שלפחות בחלק מן המקרים המונח בא דווקא להקשות שדברים אלה הם בבחינת 'פשיטא', כיוון שהם עולים בבירור מן המשנה.⁵⁷⁹ (או מברייתא הסמוכה למשנה). במקומות רבים 'מתניתא אמרה כן' מופיע בפי ר' יוסי,⁵⁸⁰ אולם הוא מופיע גם אצל אמוראים אחרים, ובכללם רב.⁵⁸¹

קביעות 'מתניתא אמרה כן' אינן בהכרח משקפות את עמדתה הסופית של הסוגיה, ולעתים הן זוכות לדיון נוסף או נדחות בהמשך.⁵⁸²

574 ראה למשל ברכות ד, ג (ח ע"א), 38 ש' 23 (עייין שם היטב); שם ד, ז (ח ע"ג), 42 ש' 6 ומקבילה; ביצה ג, ו (סב ע"א), 694 ש' 14-15.

575 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; מעשרות ה, א (נא ע"ג), 279 ש' 45; יבמות ג, י (ה ע"א), 845 ש' 35.

576 ראה למשל מע"ש ד, ח (נה ע"ב), 301 ש' 25; פסחים י, ד (לו ע"ד), 557 ש' 13; כתובות ב, ג (כו ע"ב), 962 ש' 32.

577 ראה סוכה ה, ז (נה ע"ד), 657 ש' 2: 'מהו להתחיל מהן לרגל הבא? – אמ' ר' יוסה, מתני' אמרה כן, בשמיני חזרו לפייס כרגלים'; אך כלום אפשר שהמונח בא כאן באשגרה מלהלן, ש' 8 (ראה גם רטנר, אהבת ציון וירושלים, סוכה, עמ' 139, ורבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 271).

578 ראה למשל שבת יד, ד (יד ע"ד), 434 ש' 37 (מוסב אדלעיל, ש' 31-32); פסחים ה, ח (לב ע"ד), 529 ש' 1 (מוסב אדלעיל, עמ' 528 ש' 44-46).

579 כאחת האפשרויות שהעלה היגר, אוצר הברייתות, ב, עמ' 141. סיוע פורתא לאפשרות זו אפשר להביא מסוגיה אחת, שבה המונח מוסב על בעיה (ראה לעיל הערה 577), ומסתבר אפוא שפירושה שם 'מדוע צריך לשאול, מאחר שהדברים (כמעט) מפורשים במשנה', על דרך המקובל אצל המונח 'ולא מתניתא היא' (עייין ערכו); ראה סוכה ה, ז (נה ע"ד), 657 ש' 2. (לאפשרות שסוגיה זו משובשת, ראה רטנר, אהבת ציון וירושלים, סוכה, עמ' 139).

580 השווה צורי, תולדות דרכי הלימוד, עמ' 159; היגר, אוצר הברייתות, ב, עמ' 141 (והשווה Hayim Lapin, 'Institutionalization, Amoraim, and Yerushalmi Šebi'it', P. Schäfer [ed.], *The Talmud Yerushalmi and Graeco-Roman Culture*, III, Tübingen 2002, p. 169, שהעיר שהמונח בא בירושלמי שביעית בפי אמוראים מאוחרים בלבד, אך ראה להלן בפנים).

581 כגון ר' הושעיה (פאה ח, ב [כ ע"ד], 110 ש' 8 ושקלים ז, ג [ג ע"ג], 629 ש' 9), ר' אלעזר (שביעית ט, ז [לט ע"א], 211 ש' 29 ושקלים ו, ו [נ ע"ב], 628 ש' 10), ר' חייא בר אבא (ערלה א, ד [סא ע"א], 334 ש' 30, וכן מע"ש ג, יא [נר ע"ג], 297 ש' 33, בשם ר' יוחנן), ואף רב (עירובין י, ד [כו ע"ב], 493 ש' 25). כמו כן בא המונח בסתם בכמה מקומות (כגון שקלים ז, ד [ג ע"ג], 629 ש' 14; חגיגה ג, ה [עט ע"ג], 798 ש' 24).

582 ראה למשל שביעית י, ד (לט ע"ג), 215 ש' 1-2; פסחים ז, יא (לה ע"ב), 544 ש' 23; נדה ב, א (מט ע"ד), 1438 ש' 39.

ב. לפעמים המונח מתפרש בתמיהה ('מתניתא אמרה כן?'),⁵⁸³ ואז הוא מציע קושיה על האמור לפניו (ואמנם בחלק ממקרים אלה הגיהו המפרשים 'מתניתא לא אמרה כן'⁵⁸⁴), כגון:⁵⁸⁵

3. ר' זעורא בשם שמואל ראשי לפתות [...] שחקן או' עליהן שהכל נהיה בדברו. אמ' ר' יוסי, ומתניתא אמרה כן: 'חוץ מן הפת, שעל הפת הוא או' המוציא לחם מן הארץ. ופת לאו שחוקה היא? לא מר ('אמר') אלא חוץ מן הפת, הא שאר כל הדברים, אע"פ ששחוקין בעינן הן ('בניגוד לר' זעורא, הסובר שברכתן שהכל') (ברכות ו, א [י ע"א], 49 ש' 32)

הוראה זו של המונח נדירה, ולכן קשה לומר עליה דברים נוספים.

במספר מקומות מצאנו את הצורה 'מתניתא אמרה כן ש' – [אפשרות מסוימת],⁵⁸⁶ ואחר כך 'דתנינן' או מונח דומה המציע את ה'מתניתא'.⁵⁸⁷ במקרים כאלה האפשרות המוצעת אחרי המונח יכולה לאשר או לסתור דברים המופיעים לפני כן.⁵⁸⁸ לפעמים הדברים שאליהם מתייחס 'מתניתא

583 פרשנים וחוקרים העירו במספר מקומות על הוראה זו של המונח; ראה למשל חרושי ריצ"ד, א, תז ע"א; ניר, עירובין פ"ה ה"ה (ל ע"ג), ד"ה לא סוף דבר; שם, כתובות פ"ט ה"ט (מהדורת שטיינזלץ, צד ע"ב, ד"ה מתניתא אמרה כן). לתופעה הכללית של מונחים בירושלמי שמתפרשים כלשונות סיוע במקומות מסוימים וכלשונות קושיה במקומות אחרים, עיין במבוא, פרק ו, הערה 116.

584 ראה להלן הערה 585. – באופן תאורטי אפשר לטעון שבמקרים כאלה המונח מתפרש בהוראתו הרגילה, אלא שאיננו מוסב על השלב הקודם של הדיון, אלא על שלב אחר, כגון זה שלפני פניו. ברם הצעה זו נראית דחוקה, מפני שכמעט תמיד המונח מוסב על השלב המופיע מיד לפניו.

585 דוגמאות נוספות ראה מעשרות ה, ז (נב ע"א), 282 ש' 47 (ואמנם ברש"ס שם גורס 'מתניתא לא אמרה כן', אולם ייתכן מאוד שגרסה זו היא תיקון מדעת, כמצוי אצל הרש"ס); פסחים ח, ד (לו ע"א), 548 ש' 10 (אמנם רבינובין, שעדי תורת א"י, עמ' 235 הגיה 'מתניתא לא אמרה כן'; סוכה ה, ח (נה ע"ד), 657 ש' 19; כתובות ט, א (לב ע"ד), 997 ש' 9 (אך ראה המובאה בפסקי הרא"ש, כתובות ט, א = תוספות הרא"ש לכתובות פג ע"ב, ד"ה אלא ברשיירה [מהדורת וילמן, צד ע"א]: 'מתניתא לא אמרה כן'). כמו כן יש מקומות מסופקים שאפשר שיש לפרשם בתמיהה, אלא שהדברים עדיין צריכים עיון; ראה למשל ביכורים א, א (סג ע"ג), 349 ש' 6 (עיין בספר ניר שם); עירובין ב, א (יט ע"ד), 460 ש' 50; יומא ז, א (מד ע"א), 593 ש' 1; ב"ק ה, י (ה ע"א), 1202 ש' 2 (כאן כתוב 'מתנית' [לא] אמרה כן, והתיקון הוא משל הסופר, וכעין זה בקטע הגניזה שם, 'מתניתה לא אמרה כן אלא', אולם בכ"א עמ' 19 ש' 88, רק 'מתניתה אמרה כן', בלי 'לא'; ואין כאן מקום להאריך. ראה גם להלן הערה 597.

586 במקום אחד מצאנו צורה דומה – 'מתניתא אמרה כן' בלי שי"ן הזיקה, ואחר כך המסקנה העולה מן ה'מתניתא'; ראה מ"ק א, ח (פ ע"ד), 806 ש' 34 ('מתנית' אמרה כן סירוג שתי וערב, דתנינן תמן'; גרסת כ"ל כאן מקוימת בעיקרה על ידי שרידי הירושלמי, עמ' 194 ש' 2–3).

587 בשני מקומות 'מתניתא אמרה כן ש' אינו בא בסגנון זה, אלא במתכונת הרגילה אצל 'מתניתא אמרה כן', עם ה'מתניתא' מיד אחרי המונח; ראה נדרים י, ג (מב ע"א), 1046 ש' 27 ונזיר ח, ב (נו ע"ב), 1131 ש' 40. ברם אפשר שמקומות אלה משובשים, וכי שי"ן הזיקה נוספה בטעות אחרי המונח; וצריך עיון.

588 מסייע לדברים שלפני כן – ראה למשל שביעית ט, ז (לט ע"א), 211 ש' 29 ומקבילה; שבת יד, ד (יד ע"ד), 434 ש' 37, 50; יבמות א, ו (ג ע"ב), 835 ש' 17 ומקבילה. סותר דברים שלפני כן – ראה למשל מע"ש א, א (נב ע"ב), 285 ש' 21; שבת יט, א (יז ע"א), 445 ש' 3; יבמות טו, ד (טו ע"א), 898 ש' 49.

אמרה כן ש' מופיעים מיד לפני המונה, 589 אולם לעתים הם מופיעים לפני זה, 590 בניגוד למקובל בדרך כלל אצל 'מתניתא אמרה כן'. במספר מקומות הצורה 'מתניתא אמרה כן ש' מתחלפת ב'מתניתא אמרה [ש-]', 591 ואפשר שהצורה הראשונה היא הנכונה במקומות אלה, ולפחות בחלקם. מכל מקום, לאור הברלי הסגנון, השימוש והמשמעות בין 'מתניתא אמרה כן' ו'מתניתא אמרה כן ש', קשה לומר שמדובר בצורות נרדפות, כשם שקשה לקבוע את הוראתו המדויקת של 'מתניתא אמרה כן ש', מכיוון ששימושו מגוונים כל כך (השווה לעיל).

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד 'מתניתא אמרה כן' מתחלף ב'כיני מתניתא', 592 אולם הוראותיהם של מונחים אלה שונות מאוד (שהרי 'כיני מתניתא' מציע הגהות ופירושים ולא מקורות מסייעים), מה גם שפשרה המדויק של הסוגיה הנדונה עדיין צריך עיון, ולכן קשה לומר דברים ברורים על חילוף זה. 593 במקום אחד 'מתניתא אמרה כן' בירושלמי מתחלף ב'דתנינן' או 'כיי דתנינן תמן' שבמדרש. 594 נראה שמונחים אלה קרובים מצד משמעותם, אף על פי שאינם נרדפים, שהרי במקרים רבים

589 כגון שביעית ט, ז (לט ע"א), 211 ש' 29 ומקבילה; יבמות א, ו (ג ע"ב), 835 ש' 17 ומקבילה; כתובות ט, א (לב ע"ד), 996 ש' 39-40.

590 ראה למשל מע"ש א, א (נב ע"ב), 285 ש' 21 (מוסב אדלעיל, ש' 14-15, ואולי גם ש' 5-6); שבת יד, ד (יד ע"ד), 434 ש' 37, 50 (מוסב אדלעיל, ש' 31-32); שבת יט, א (יו ע"א), 445 ש' 3 (מוסב אדלעיל, עמ' 444 ש' 46); יבמות טו, ד (טו ע"א), 898 ש' 49 (מוסב על השלב שלפני פניו; עיין שם).

591 ראה למשל שבת ו, א (ו ע"ד), 394 ש' 44 ('מתניתא אמרה כן ש'), אולם במקבילה בביצה א, יב (סא ע"א), 688 ש' 10-11 לפי כ"ל, רק 'מתניתא אמרה ש' (אולם בקטע זוסמן לסוגיה זו, 'מתני' אם [[! כן', מעין גרסת המקבילה בשבת); עירובין ג, א (כ ע"ד), 465 ש' 4 ('מתניתא אמרה כן ש'; אולם דוק, התיבות 'אמרה כן' באות רק בהגהת המגיה; וראה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 259, ועדיין צריך עיון), אבל במקבילות רק 'מתניתא אמרה', וכן מסתבר (כאן נראה שהמונח אינו מתייחס לשום דבר הבא לפניו, וכי הוא מונגד ל'קרייא אמרה' שבהמשך; והשווה ערך 'מתניתא אמרה', הערות 553, 561). ראה גם גיטין ט, ז (נ ע"ג), 1093 ש' 24; לפנינו 'מתניתא אמרה כן ש', אולם במקבילה בשבועות ה, ה (לו ע"ג), 1360 ש' 11, 'מתניתא אמרה ש', וכן נראה עיקר (אלא שעדיין יש מקום לחכוך בדבר, ואין כאן מקומו להאריך).

592 ראה נדרים ז, ב (מ ע"ג), 1038 ש' 50 ('מתניתא אמרה כן') = חלה א, ג (נז ע"ג), 314 ש' 18 ('כיני מתניתא').

593 במקום אחד 'מתניתא אמרה כן' מתחלף ב'שמע לה מן הדא', אולם ספק גדול אם אפשר ללמוד ממנו על מובניהם ויחסם של שני המונחים (עיין ערך 'שמע לה מן הדא', ליד הערה 55); ראה סוכה ב, ח (נג ע"א), 644 ש' 7 ('מתניתא אמרה כן') לעומת מקבילתו בתרומות ה, ד (מג ע"ג), 236 ש' 47-48 ('שמע לה מן הדא'). ואמנם אפשר שאין כאן חילוף אמתי, אלא שהמונח בסוגיית סוכה הועתק באשגרה מלהלן שם, ש' 14; ועדיין צריך עיון.

594 ראה סוכה ה, ז (נה ע"ד), 657 ש' 8 ומקבילה ('מתניתא אמרה כן'), לעומת המקבילה בפסיקתא דרב כהנא, ביום השמיני עצרת, ו (מהדורת מנדלבוים, עמ' 430) ('דתנינן / כיי דתנינן תמן'; ראה חילופי הנוסחאות שם).

'רתנינן / כיי דתנינן תמן' מציע מקור לדעה הנדונה, ולא מקור המסייע לדעה זו (עיין ערכי המונחים הנ"ל).

הביטוי הנדיר *לישן מתניתא אמרה כן' כנראה נרדף למונח שלנו.⁵⁹⁵ מונח אחר הדומה ל'מתניתא אמרה כן' הוא *המשנה אמרה כן'; ביטוי זה הוא תרגום עברי מדויק של 'מתניתא אמרה כן' (אך שמא הצורה בעברית היא תניינית?). ברם 'המשנה אמרה כן' מופיע רק פעם אחת בירושלמי (והיא מתפרשת בתמיהה,⁵⁹⁶ כהוראתו השנייה של 'מתניתא אמרה כן'), ולכן קשה לומר דברים ברורים יותר בנוגע ליחס בינו ל'מתניתא אמרה כן'.

הביטוי 'מתניתא לא אמרה כן' מתפרש כמו 'מתניתא אמרה כן' כשהביטוי האחרון מתפרש בתמיהה, ואפשר ששני המונחים מתחלפים במקומות שונים.⁵⁹⁷

קיים דמיון מסוים בין 'מתניתא אמרה כן' המציע סיוע למונחים כמו 'מתניתא מסייעא' ו'אוף אנן תנינן'. עם זאת, מונחים אלה אינם נרדפים ל'מתניתא אמרה כן': (א) 'מתניתא מסייעא' מציע לא רק משניות, אלא גם ברייתות, ולא דווקא ברייתות הסמוכות למשנה (כמקובל אצל 'מתניתא אמרה כן' המציע ברייתות), ואילו 'אוף אנן תנינן' מציע רק משניות (ככל הנראה);⁵⁹⁸ (ב) מבחינה סגנונית, 'מתניתא מסייעא' מציין למי הוא מסייע ('מתניתא מסייעא לר' פלוני').⁵⁹⁹

הלשון 'מתניתא אמרה (ש)' דומה מבחינה חיצונית ל'מתניתא אמרה כן', אולם הוראתו שונה, שכן בדרך כלל 'מתניתא אמרה (ש)' אינו מסייע לאמור לפניו; עיין ערך 'מתניתא אמרה' בהרחבה.

גם הביטוי 'אית מתניתא אמרה כן', המופיע רק פעם אחת בירושלמי,⁶⁰⁰ דומה מבחינה חיצונית ל'מתניתא אמרה כן', אולם פירושו שונה מאוד: 'אית מתניתא אמרה כן' מתפרש בתמיהה, ושיעורו 'האם יש משנה שאומרת כן?', כלומר האם יש מקור תנאי שהדיוקים מהרישה והסיפה שלו סותרים זה את זה.

595 ראה על צורה זו (שהיא יחידאית בירושלמי) מוסקוביץ, לישן מתניתא, עמ' מה-מו.

596 ראה תרומות ד, ג (מב ע"ד), 232 ש' 5-6, והשווה מוסקוביץ, המפרש, עמ' 47, הערה 64.

597 ראה לעיל הערה 585. נוסף על האמור שם, יש לציין שבב"ק ה, י (ה ע"א), 1202 ש' 2, כתוב 'מתנית' [וא] אמרה כן' בכי"ל (התיקון הוא משל המגיה, וכן הוא [לא] בקטע גניזה שם), אולם במשפט המקביל שם, להלן ש' 4, 'מתניתא אמרה כן' (כגרסת כי"א, עמ' 19 ש' 88, וכעין זה בקטע גניזה שם; כל הקטע נשמט בכי"ל על ידי הדומות), שאפשר שמתפרש בתמיהה (עיין מה שנתלבטו בזה המפרשים, ובמיוחד ר"י לוי בפירושו על אתר, עמ' 157-158, שראה את גרסת קטע הגניזה ודן בה, וראה גם ליברמן, ירושלמי נזיקין, עמ' 119, לש' 88).

598 עיין ערכו, הערה 70.

599 ועוד, שמונחים כמו 'מתניתא מסייעא' ו'אוף אנן תנינן' אינם מתפרשים בתמיהה, מה שאין כן אצל 'מתניתא אמרה כן'.

600 ראה קידושין ג, ו (סד ע"ב), 1173 ש' 47, ועיין ערך *אית מתניתא אמרה כן'.

מתניתא ב (לפעמים בווריאנטים שונים;⁶⁰¹ משתבש לעתים כ'מתניתא אמרה [ב']⁶⁰²) – 'המקור התנאי [מדבר] ב[...]' מונח פרשני, נפוץ.

ספרות – אלת"י ח, עמ' 680–682;⁶⁰³ מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 207; מוסקוביץ, לישן מתניתא, עמ' לט, הערה 61; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 73, 116 הערה 10; מוסקוביץ, סוגיות מוחלפות, עמ' 44

'מתניתא ב' מציע פרשנות מצמצמת למקורות תנאיים ומעמידה אותם במקרים המתוארים בהמשך, כגון:

1. [משנה: 'ירד לטבול, אם יכול לעלות ולהתכסות [...]] יעלה ויתכסה ויקרא, ואם לאו יתכסה במים'.] **מתניתא בעכורין**, אבל בצלולין אסור (ברכות ג, ה [ו ע"ד], 29 ש' 48)

2. ר' אבהו בשם ר' יוחנן, כל האסורין שריבה עליהן שוגג מותר, מזיד אסור. ולא מתנית' היא: 'אם שוגג מותר אם מזיד אסור!' – **מתנית' בתרומה**, [דרובה]⁶⁰⁴ אתא מימור לך ('ר' יוחנן') [ואפילו] בשאר כל הדברים (חגיגה א, ח [עו ע"ד], 781 ש' 44 ומקבילה)

'מתניתא ב' יכול להיות מוסב על משניות⁶⁰⁵ או ברייתות.⁶⁰⁶ המקרים המצוינים אחרי המונח יכולים להיות מנוסחים בצורה שמינית (כבדוגמה 2 לעיל, 'מתנית' בתרומה', וכן ברוב המקומות) או בצורה פעלית.⁶⁰⁷ במקומות אחדים המונח בא בסגנון: 'מתניתא ב[...]' אבל/הא [...],⁶⁰⁸ או 'מתניתא ב-X, אבל ב-Y, לא בדא',⁶⁰⁹ אבל לא תמיד.⁶¹⁰ לעתים רחוקות 'מתניתא ב' מלווה

601 למשל, 'מתניתא מ' (כגון פסחים ח, א ו'לה ע"ד], 546 ש' 45–46: 'מתניתא מדעת רבן, מה צריכה ליה [...]); 'מתניתא ש' (כגון עירובין ט, א ו'כה ע"ג], 489 ש' 48), וכן בצורות טמפורליות שונות (כגון 'מתנית' לאחר כפרה', פסחים ט, ו [לז ע"א], 553 ש' 42; 'מתנית' משנחשור', מע"ש ה, ט [נו ע"ד], 309 ש' 37: 'מתנית' עד שלא גזור', שביעית ה, ג [לה ע"ד], 194 ש' 16). כמו כן, יש שהבי"ת אחרי 'מתניתא' חסרה, כנראה בטעות, כגון שבת כ, ד [יז ע"ג], 450 ש' 4 (מתנית' מין במינו') ונדרים ו, יג (לט ע"ד), 1036 ש' 1. ראה גם כתובות ב, ז (כו ע"ד), 964 ש' 34 ('מתנית' לעניין). ראה גם את הצורה *לית מתניתא ב-X אלא ב-Y בכתובות יג, א (לה ע"ד), 1012 ש' 48 ('מסביר [!] סבר ר' דלית מתנית' באשת איש אלא באלמנה').

602 ראה למשל עירובין י, ו (כו ע"ב), 494 ש' 3; קטע לוינגר, עמ' רנח ש' 14 (אולם אל נכון בכי"ל, פסחים ו, ו [לג ע"ג], 533 ש' 35); כתובות ז, ט (לא ע"ג], 991 ש' 48 (אולם במקבילה לסוגיה זו, קידושין ב, ה [סב ע"ד] 1165 ש' 5, הגרסה היא 'מתנית' בשקידשה', אל נכון).

603 אולם דוק, חלק מהיקריות התיבה 'מתניתא' שבערך זה אינן עניין לכיטוי שלנו.

604 כצ"ל לפי העניין; השווה ערך 'אתא מימר לך', הערה 496.

605 כגון ברכות ג, ה (ו ע"ג], 29 ש' 37; שבת כ, ה [יז ע"ד], 450 ש' 8; יבמות יד, א (יד ע"ב), 895 ש' 29.

606 כגון ברכות ט, ב (יג ע"ב), 69 ש' 2; פסחים ג, ג (ל ע"א), 514 ש' 9; נזיר ד, א (נג ע"א), 1108 ש' 8.

607 כגון 'מתנית' בשחבשוהו יש' <ראל> (פסחים ח, ו [לו ע"א], 548 ש' 30) 'רמתנית' בשאסר הרופא' (נדרים ד, ד [לח ע"ג], 1030 ש' 3). צורות פעליות רגילות לבוא בסגנון 'מתניתא בש-צורה פעלית בלשון עבר', כבדוגמאות הנ"ל, אבל לא תמיד (ראה למשל פסחים ו, ו [לג ע"ג], 533 ש' 35: 'מתנית' ביודע').

608 כגון דמאי ז, א (כו ע"א), 140 ש' 41 ('הא'); שבת יא, ג (יג ע"א), 425 ש' 23; נדרים ד, ד (לח ע"ג], 1030 ש' 3 ('אבל').

609 ראה למשל ברכות ו, ז (י ע"ד), 54 ש' 34; פסחים ב, ג (כט ע"א), 508 ש' 44; סוטה א, ו (יז ע"א), 909 ש' 44.

610 ראה למשל שביעית ד, ט (לה ע"ג], 192 ש' 30; ביצה ד, א (סב ע"ב), 695 ש' 18–19; ב"ק י, ב (ז ע"ב), 1212

בציון שם החכם שאלִיבא ידיה נאמרה הפרשנות שמציע המונח (בסגנונות כגון 'מתניתא ב...')
[ו]כר' פלוני'.⁶¹¹

על פי רוב, 'מתניתא ב' מציע פרשנות מצמצמת 'לשמה' – בדרך כלל, בתחילת הדיון במקור המתפרש, כבדוגמה 1 לעיל. במקומות אחרים המונח מציע תירוצים לקושיות, המבוססים על הבחנה בין המקרה שבו מדובר במקור התנאי ('מתניתא ב') למקור אחר, כבדוגמה 2 לעיל. במקרים כאלה רגילים סגנונות כגון: 'מתניתא ב...'] מה דאמר ר' פלוני ב...'] וכדומה.⁶¹² לפעמים קושיות אלו מוצעות בלשון 'ולאו מתניתא היא'.⁶¹³

במקומות ספורים נראה שהמשפט הנפתח בלשון 'מתניתא ב' הוא בעיה ולא קביעה ('ר' פלוני בעי/בעא, מתניתא ב-X?').⁶¹⁴ במקום אחד 'מתניתא ב' מציע שתי אפשרויות פירוש למקור שעליו הוא מוסב ('מתניתא או ב-X כר' פלוני, או ב-Y כר' אלמוני').⁶¹⁵ קביעות 'מתניתא ב' באות כרגיל בפי אמוראים נקובי שם או בסתמא, אולם במקום אחד לפחות המונח בא בפי תנא, כנראה מחמת עיבוד המינוח, במקום 'במה (במי) דברים אמורים' שבמקור התנאי המקביל.⁶¹⁶

ש' 21.

611 ראה ברכות ג, ד (ו ע"ב-ע"ג), 28 ש' 14-15 ('מתניתא במקום שאין מים, וכר' מאיר'); תענית ב, יג (סו ע"א), 717 ש' 16-17 ומקבילה ('מתניתא או באחד עשר כר' יוסי, או בשנים עשר כר' מאיר'); סנהדרין ו, א (כג ע"ב), 1291 ש' 24 ('מתנית' או כר' או כרבנן בעיר שלגים'; עיקר הגרסה כאן מקוים על ידי קטע עסיס, עמ' 67); ושמא גם חגיגה ג, ב (עט ע"א), 795 ש' 28 ('מתנית' בחולין שנעשו על גב הקודש, כר' יהושע'; אך קשה לקבוע מסמרות בנידון, מכיוון שהפירוש עדיין לא נתחוויר לי כל צורכו). ראה גם ברכות ג, ה (ו ע"ג), 29 ש' 37 ('מתניתא ברבים, אבל בינו לבין עצמו מפסיק, וכר' מאיר; ברם כר' יהודה [...]); דמאי ג, א (כג ע"ב), 125 ש' 12-13 ('מתנ' בעניי חבירים, ובאכסניא כר' יהושע'; עיין שם היטב בפנים); והשווה ערך 'מתניתא דר' פלוני', הערה 644.

612 כיוצא בזה ראה עוד למשל שביעית י, ב (לט ע"ב), 213 ש' 1; נדרים ח, ה (מא ע"א), 1041 ש' 32; וראה בהערה הבאה.

613 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; פסחים ח, א (לה ע"ד), 546 ש' 45-46 ('מתניתא מ'); מגילה ב, ג (עג ע"ב), 759 ש' 45.

614 ראה שביעית ה, ט (לו ע"א), 195 ש' 31 ומקבילה; סנהדרין ז, ה (כר ע"ג), 1298 ש' 1; וכן שביעית ה, ג (לה ע"ד), 194 ש' 16 (אך שם 'מתנית' עד'; ראה לעיל הערה 601). ראה גם נדה ב, ד (נ ע"א), 1440 ש' 2 ('רב נחמן בר רב יצחק שאל לרב חונה, מתנית' בשנמצא').

615 ראה תעניות ב, יג (סו ע"א), 717 ש' 16-17 ומקבילה.

616 ראה פסחים ב, ג (כט ע"א), 508 ש' 44 ('תני, ר' שמעון בן אלעזר או' משום ר' שמעון בן יוצדק, מתנית' בשהפרישה מצה'); במקבילה (הלא מדויקת) בתוספתא פסחא א, י (מהדורת ליברמן, עמ' 143), סוף הברייתא מנוסחת 'במי דברים אמורים' במקום 'מתניתא ב' שבירושלמי. ראה גם הקטע הסתמי בכתובות יג, י (לו ע"ב), 1016 ש' 39 – 'מתניתא ב', אולם בקטע המקביל בתוספתא, כתובות יב, ה (מהדורת ליברמן, עמ' 98), הדברים מנוסחים בסגנון 'במי דברים אמורים' (היחס המדויק בין מקבילות אלו תלוי בין היתר בגרסתן; ראה ליברמן, תוספתא כפשוטה, ו, עמ' 380-384). ראה גם חגיגה ג, ה (עט ע"ג), 798 ש' 24 ('מתניתא ב'), המקביל אף הוא לקטע בתוספתא (חגיגה ג, כט ומהדורת ליברמן, עמ' 392). אפשר שגם קטע זה בירושלמי משקף עיבוד המינוח, אלא שכאן אין 'במה (במי) דברים אמורים' בתוספתא, ואמנם הברייתא בתוספתא מנוסחת באופן שונה לחלוטין מן הירושלמי (עיין שם בפנים), ועדיין צריך עיון.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

לפעמים 'מתנייתא ב' מתחלף ב'הרא דתימר'.⁶¹⁷ עם זאת, מונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'הרא דתימר' יכול להיות מוסב על מקורות אמוראיים, מה שאין כן אצל 'מתנייתא ב'. אפשר ש'מתנייתא ב' מתחלף במונח 'כיני מתנייתא',⁶¹⁸ אך שוב ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי לכל אחד מהם הוראות שאין לשני (כגון השימוש ב'מתנייתא ב' לתרץ קושיות בין מקורות סותרים על ידי העמדתם במקרים שונים, והשימוש ב'כיני מתנייתא' להציע הגהות ולא פרשנות).

אפשר שבמקום אחד 'מתנייתא ב' מתחלף בלשון 'ב...' היא מתנייתא' על ידי גיוון המינוח.⁶¹⁹ אולם על אף הדמיון בין שני המונחים, אין הם נרדפים, מכיוון שלעיתים 'מתנייתא ב' מציג תירוצים לקושיות באופנים שאינם מקובלים אצל 'ב...' היא מתנייתא'.⁶²⁰ אפשר שבמקום אחד מתחלף 'מתנייתא ב' ב'*ב...' אנו קיימין',⁶²¹ ואף מונחים אלה אינם נרדפים (כנ"ל).

נראה שגם הלשונות 'ב...' שנו', 'לא שנו אלא' ו'לא אמר (ו) אלא'⁶²² קרובים מאוד ל'מתנייתא

617 ראה הקונפליציה בברכות ט, ח (יד ע"ב), 75 ש' 17-18 (הרא דאמ' [=הרא ד'את אמ' / מתנייתא מן הצופים ולפנים]), ומוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 207-208. כיוצא בזה בפסחים ב, ב (כח ע"ד), 507 ש' 7, שם כתוב 'מתנייתא ב' בכ"ל, אולם ראשונים מסוימים גורסים 'הרא דתימר' (או וריאציה קלה של צורה זו, כגון 'הרא דתימא'); ראה ר"ן ע"ז, י"ד ע"א בדפי הרי"ף (סימן אלף רמג), ד"ה לאוסרה; רבנו ירוחם, תולדות אדם וחווה, נתיב יז, חלק ז; אגודה, ע"ז, סימן כט, וכן במלאכת שלמה על אתר ובאשכול חלק ג (מהדורת אויערבאך, עמ' 130) (אולם דוק, קטע זה אינו מופיע במהדורת אלבק; עיין שם, ב, עמ' 143). ראה גם תרומות ו, ו (מד ע"ב), 240 ש' 38 ('מתנייתא [!] עד שלא התייר') לעומת מקבילותיו ('הרא דתימר'), וראה גם בסוף הערה זו. - לכאורה מצוי חילוף בין 'מתנייתא ב' לביטוי 'במה דברים אמורים' בחגיגה א, א (עה ע"ד), 775 ש' 1 - בכ"ל 'מתנייתא' בראיית קרבן, אולם לפי המובאה בתוספות, חגיגה ב ע"א, ד"ה הכל חייבין, 'בד"א בראיית קרבן', אולם אפשר שמובאה זו משקפת עיבוד או פרפרזה משל בעלי התוספות. (הירושלמי כאן מובא באופן אחר בתוספות, ערכין ב ע"ב, ד"ה הכל - 'הרא דאתי [!] אמר בקרבן'; ראה לעיל לחילופים דומים).

618 ראה ב"ק ב, י (ג ע"א), 1192 ש' 25-26 בכ"ל ('מתנייתא ב'), לעומת כ"א שם, עמ' 3 ש' 45 ('כיני <מתנייתא>'), והשווה גרסת קטע פריימן שם, עמ' 59 ש' 16 ('כיני מתנייתא'). (לכאורה אפשר שאין כאן חילוף, אלא שיבוש קל בכ"ל, שנוצר על ידי השמטת התיבה 'כיני'; אך דוק, עיקר גרסת כ"ל, בלי 'כיני', מקיימת על ידי כמה ראשונים, אם כי אפשר שהם תלויים זה בזה בצורה זו או אחרת; ראה המובא בפירושו של ר"י לוי על אתר, עמ' 61). ראה גם הנוסח המחוּספס בב"ק ב, ה (ג ע"א), 1191 ש' 34-35: 'כיני מתנייתא' שקפצו, <הא> וכגרסת כ"א עמ' 2 ש' 24 נפלו לא בדא'. צירוף כזה של 'כיני מתנייתא' עם 'לא בדא' אינו מצוי, ושמא לפנינו קונפליציה של שתי גרסאות, 'כיני מתנייתא שקפצו' ו'מתנייתא שקפצו', הא נפלו לא בדא'; ועדיין צריך עיון.

619 ראה דמאי ג, א (כג ע"ב), 125 ש' 12, 16 ('אמ' ר') (יוס') [יונה], מתני' בעניי חבירים [...] ר' יוסי או', בעניי עם הארץ היא מתני'').

620 ראה לעיל ליד הערות 612, 613.

621 ראה מגילה א, י (עא ע"ב), 747 ש' 39, 41 ('מתנייתא' בשני בני אדם [...]) הרא דאמרה בשני בני אדם אנו קיימין', אולם דוק, פירוש הסוגיה עדיין צריך עיון.

622 ואמנם במקום אחד מצאנו מעין חילוף בין 'מתנייתא ב' ו'לא אמר אלא'. (אני אומר 'מעין חילוף', מכיוון שלא רק המונחים מתחלפים בסוגיות אלו, אלא גם חלקים אחרים של הדברים; ועוד, ששתי הסוגיות נובעות מעריכות שונות של הירושלמי). ראה ב"ק י, ב (ז ע"ב), 1212 ש' 21 ('מתנייתא בנחיל שגולו מן ההל(י)כה'), לעומת מקבילתו בכתובות ב, יא (כו ע"א), 966 ש' 22-23 ('לא אמ' ר' יוחנן בן ברוקה אלא על נחיל שלדבורים שאין גזילו דבר תורה').

ב' כשהם מציעים פרשנות מצמצמת. עם זאת, יש הבדלים מסוימים בין כל המונחים הללו – 'לא' אמר אלא' ו'לא' שנו אלא' יכולים להציע דיוקים ולא רק פרשנות מצמצמת, 'לא' אמר אלא' עשוי להיות מוסב על מקורות אמוראיים, ו'לא' אמר אלא' ו'לא' שנו אלא' עשויים להציע פרשנות מצמצמת המונגדת למקרה אחר⁶²³ ('לא' אמר/שנו אלא X, אבל Y [...]). ואילו 'בן[...] שנו' אינו רגיל לתרוץ קושיות על סמך הבחנה בין מקרים שונים, כמקובל לפעמים אצל 'מתניתא ב' ('מתניתא בן[...] מה דאמר ר' פלוני [...] וכדומה).

ראוי להעיר שגם הסגנון 'ב-מקרה X', בלי 'מתניתא' לפני כן, עשוי להתפרש כמו 'מתניתא ב' (כשאינו מתרוץ קושיות), ולפי שעה קשה למצוא הבדלים בין סגנונות אלה מצד טיב הפירושים שהם מציעים.⁶²⁵

מתניתא⁶²⁶ דלא כר' פלוני⁶²⁷ – 'המקור התנאי הוא שלא כר' פלוני'. מצוי.

ספרות – אלת"י ה, עמ' 121; שם ח, עמ' 684; לויאס, דקדוק, עמ' 235, הערה 1; עסיס, לית דא פשיטא, עמ' 140; עסיס, סוגיות מקבילות, עמ' 20

623 יש להבחין בין הוראה זו של 'לא' אמר אלא' ו'לא' שנו אלא' לבין השימוש ב'מתניתא ב' כדי להבחין בין מקורות שונים במסגרת תירוץ קושיות ('מתניתא בן[...] מה דאמר ר' פלוני בן[...]'); ראה לעיל ליד הערה 612.

624 כגון ב"ק ג, א (ג ע"ב), 1192 ש' 31: 'רב אמ', בממלא את כל רשות הרבים, אבל אם אינה ממלא את כל רשות הרבים, אין דרך אדם להיות מבחין [כגרסת כ"א] ברשות הרבים'.

625 אולם נראה ששתי הצורות נבדלות מבחינות אחרות. ראשית, לא מצאנו 'בן[...] המציע הבחנות בין מקרים שונים על דרך המקובל אצל 'מתניתא ב' (ראה לעיל ליד הערה 612). ועוד, שכשהירושלמי מציע צמצום פרשני כפול למשפט מסוים, 'מתניתא ב' עשוי להציע רק את הצמצום הראשון, ואילו 'בן[...] עשוי להציע את הצמצום השני. ראה למשל ביצה ה, ג (סג ע"א), 700 ש' 39: 'מתנית' בשמסרה לו ביום טוב, אבל אם מסרה לו מערב יום טוב, כרגלי הרועה. בשיש שם רועה (אחד) <אחר> [ראה ליברמן, תוספתא כפשוטה, ה, עמ' 1005], אבל אם אין שם רועה (אחד) <אחר> [כנ"ל], כרגלי הבקר'.

626 במקומות ספורים: 'והדא מתניתא דלא כר' פלוני' (ראה דמאי ז, ב [כו ע"ב], 141 ש' 36–37; דמאי ז, ה [כו ע"ב], 142 ש' 12 ומקבילה; וראה הערה הבאה). נראה שצורה זו נרדפת, ולפחות קרובה מאוד מצד משמעותה (ראה להלן), ל'מתניתא דלא כר' פלוני'. אפשר שנקטו את הלשון 'הדא מתניתא דלא כר' פלוני' במקומות אלו מפני שבהם המשנה המקומית הונגדה ל'תמן תנינן', ו'הדא מתניתא' בא להדגיש שהמשנה שאינה כר' פלוני היא המשנה המקומית.

627 ולפעמים, בסגנון 'והדא' מתניתא דלא כר' פלוני ור' אלמוני, כבסוגיות שנזכרו בהערה הקודמת, וכן הוא בפסחים ט, ו (לו ע"א), 553 ש' 42 לפי הגרסה שהביא מכתב יד במלאכת שלמה (ראה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 514; לפנינו שם רק 'וכר' שמעון', במקום 'מתניתא דלא כרבי ודלא' כר' שמעון' שבמובאה הנ"ל). – במקומות ספורים כתוב 'מתניתא דר' פלוני' במקום שכנראה צ"ל 'מתניתא דלא כר' פלוני'; עיין ערך 'מתניתא דר' פלוני', הערה 645.

'מתניתא דלא כר' פלוני' מציין שמקור תנאי סתמי, ברגיל משנה,⁶²⁸ אינו משקף את שיטתו של תנא⁶²⁹ מסוים, כגון:

1. [משנה: 'אין מחללין מעשר שני על אסימון'.] מתני' דלא כר' {יוסי} <דוסא>⁶³⁰, דתני, מחללין מעשר שני על אסימון, דברי ר' דוסא, וחכמ' אוסרין (מע"ש א, ב [נב ע"ג], 287 ש' 13)

2. [משנה: 'שמי אומ', כל הנשים דיין שעתן'.] תמן תנינן, 'השרץ שנמצא במבוי מטמא למפרע'. ר' אמי בעי, מתנית' דלא כשמי? אמ' ר' יוסי, אין לית הוא כשמי, אפי' כהלל לית היא [...] (נדה א, א [מח ע"ד], 1433 ש' 10)

'מתניתא דלא כר' פלוני' יכול להצביע על חוסר התאמה מסוגים שונים בין שיטת המקור התנאי הנידון לשיטתו של ר' פלוני: (א) לפעמים מדובר בסתירה ישירה וחזיתית בין הדברים, כבדוגמה 1 לעיל; (ב) לפעמים השיטה המשתקפת במקור התנאי אינה עולה בקנה אחד עם שיטתו של ר' פלוני, כבדוגמה 2;⁶³¹ (ג) לפעמים קיימת סתירה בין דיוק בדברי ר' פלוני לדברי המקור התנאי.⁶³²

במספר מקומות 'מתניתא דלא כר' פלוני' בא אחרי ר' אלמוני בעי/מקשי,⁶³³ ומסתבר⁶³⁴ שבמקרים אלה המונח מתפרש בתמיהה ומציע בעיה; ואמנם, בחלק ממקומות אלה מקשים על

628 בביכורים ב, ח (סה ע"ב), 358 ש' 30 ה'מתניתא' הנידונה היא ברייתא, אולם קרוב לוודאי שהיקרות המונח יסודה בשיבוש; ראה להלן הערה 629. בפסחים ז, ז (לד ע"ד), 540 ש' 32 = נזיר ט, ב (נז ע"ד), 1133 ש' 41 נראה שהמונח מוסב על ברייתא, אולם מן העיון מתברר שהמונח מוסב על משנה הנידונה במקבילה השלישית, ושם זוהי המשנה המקומית; ראה עירובין ז, ג (כד ע"ג), 484 ש' 41, והשווה מה שהעיר על כך ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 331.

629 במקום אחד מצאנו 'מתני' דלא כרב' (!); ראה ביכורים ב, ח (סה ע"ב), 358 ש' 30, אולם קרוב לוודאי שזה שיבוש (כנראה באשגרה מהיקריות אחרות של 'מתניתא דלא כר' בקרבת מקום, כמו לעיל ש' 29 ולהלן ה"ט, ש' 39), ובמקומו צ"ל 'מתניתא פליגא על רב', וכן הוא במקבילה ביבמות ד, ב (ה ע"ג), 847 ש' 29 (אלא ששם יש שיבושים אחרים; עיין שם, וראה עסיס, סוגיות מקבילות, עמ' 20).

630 כן מוכרח על פי ההמשך, וכן הוא בכ"ס, וכן הגיהו בדפוסים המאוחרים (ודוק, ההבדל בין 'יוסי' ו'דוסא' הוא הבדל קל וקטן מבחינה גרפית).

631 וכך כמובן בכל הדוגמאות של ר' פלוני בעי/שאל, מתניתא דלא כר' אלמוני (שהרי אם מדובר בתכנים זהים, אין מקום לשאול אם המקור התנאי הוא כר' פלוני); ראה להלן ליד הערה 633.

632 ראה שבת יג, ה (יד ע"א), 430 ש' 37 ומקבילה.

633 ראה למשל דוגמה 2 לעיל ועירובין ג, ב (כ ע"ד), 465 ש' 37 ומקבילה ('בעי'); עירובין ג, ו (כא ע"ב), 468 ש' 47 ('מקשי'; 'ל'מקשי' במובן 'שאל' עיין ערכו).

634 אני אומר 'מסתבר', מכיוון שבאופן תאורטי אפשר לטעון ש'בעי' מתפרש במקומות אלה כמובן 'אמר/הציע' ולא 'שאל'. (קשה אמנם לטעון כך כשהמונח בא בסגנון ר' אלמוני מקשי, מתניתא דלא כר' פלוני, אולם היות שמדובר רק בסוגיה אחת, ואין להוציא מכלל אפשרות ש'מקשי' שם הוא חילוף נוסח באשגרה במקום 'בעי', אין להסיק מסקנות חד-משמעיות מסוגיה זו.)

ההצעה ש'מתניתא דלא כר' פלוני' או דוחים אותה.⁶³⁵ (במקום אחד הצעה שכזו נדחת בלי 'בעי' או 'מקשי' לפני המונח).⁶³⁶

בדרך כלל מוצע אחרי 'מתניתא דלא כר' פלוני' מקור ספרותי המפרט את דעתו של ר' פלוני,⁶³⁷ בלשונות כגון 'דתני' ו'דתנינן'.⁶³⁸

במקומות ספורים המונח בא בסגנון 'מתניתא דלא כר' פלוני, ברם כר' אלמוני [...]'.⁶³⁹ 'מתניתא דלא כר' פלוני' בא בפי אמוראים נקובי שם⁶⁴⁰ ובסתם (כך בדרך כלל). בדרך כלל 'מתניתא דלא כר' פלוני' בא בתחילת הדיון במשנה, ולא במסגרת משא ומתן במשנה (כגון במסגרת ניסיון לתרץ קושיות, לאשש פרשנות שהוצעה בסוגיה, וכדומה).

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

נראה כי 'מתניתא דלא כר' פלוני' מתחלף במקום אחד ב'ודלא כר' פלוני',⁶⁴¹ ואכן נראה ששני המונחים קרובים מאוד מצד משמעותם. עם זאת, אין הם נרדפים, שכן 'ודלא כר' פלוני' מוסב לפעמים על דברי אמוראים, ובמקום אחד 'ר' פלוני' במבנה זה הוא אמורא (עיין ערכו), בניגוד למקובל אצל 'מתניתא דלא כר' פלוני'.

עוד נראה, שלמעשה אין הבדל בין 'מתניתא דר' פלוני' ו'מתניתא דלא כר' אלמוני' כשר' אלמוני הוא בר הפלוגתא של ר' פלוני, ולא לגמרי ברור מתי נקטו את הסגנון הראשון ומתי את הסגנון השני.⁶⁴²

ראה גם: מתניתא דר' פלוני

635 ראה דוגמה 2 לעיל ועירובין ג, ו (כא ע"ב), 468 ש' 47. עם זאת, פשיטא שאין כאן הוכחה חותכת שהמונח מתפרש בתמיהה במקומות אלה, שכן אפשר שהוא מתפרש בניהוחא, אלא שבהמשך הקשו על הקביעה שהוא מציע.

636 ראה עירובין ז, ג (כד ע"ג), 484 ש' 41 ומקבילות ('מתנית' דלא דר' צ"ל: 'כר', כבמקבילות) יוסי [...] - ר' יוסי ביר' בון בשם רב חסדא, דברי הכל היא'.

637 במקומות ספורים לא בא פירוט כזה, כנראה מפני שלא היה צורך בו, מכיוון שרברי ר' פלוני מופיעים במשנה המקומית; ראה למשל דוגמה 2 ולעיל הערה 626.

638 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; שבת יג, ה (יד ע"א), 430 ש' 37; סוטה א, ג (טז ע"ד), 908 ש' 4-5. במקום אחד מצאנו את הסגנון 'מתניתא דלא כר' פלוני דאמר', ואחר כך מובאת שיטתו של ר' פלוני, בלי מקור ספרותי לכך (כך נראה; ואמנם אין מקור שכזה מצוי בידינו); ראה סנהדרין ו, י (כג ע"ד), 1295 ש' 36.

639 ראה גיטין ו, ג (מח ע"א), 1081 ש' 10-11 והסוגיה הדומה בקידושין ב, ד (סב ע"ג), 1164 ש' 26, והשווה לסגנון המצוי לעתים אצל המונח 'מתניתא דר' פלוני' ('מתניתא דר' פלוני, ברם כר' אלמוני [...]).

640 ראה למשל לעיל הערה 633.

641 ראה כלאים א, ו (כו ע"א), 147 ש' 7 ('ודלא כר' מאיר'), אולם במובאה באור זרוע, א, רנח (נז ע"ב), 'מתני' דלא כר' מאיר'.

642 לפעמים נראה שנקטו את הסגנון 'מתניתא דלא כר' פלוני' מפני שבר הפלוגתא של ר' פלוני הוא אנונימי, ולכן לא הייתה אפשרות לומר שהמשנה היא כמותו (ראה למשל דוגמה 1 לעיל), אולם במקרים אחרים קשה להסביר את הדברים בדרך זו (ראה למשל דוגמה 2 לעיל).

מתניתא דר' פלוני⁶⁴³ (לעתים משובש כ'מתניתא כר' פלוני;⁶⁴⁴ לפעמים נראה שצ"ל 'מתניתא דלא כר' פלוני' במקום 'מתניתא דר' פלוני'⁶⁴⁵) – 'המקור התנאי (הוא) כמו ר' פלוני'. מונח לזיהוי מקורות, מצוי.

ספרות – אלת"י ח, עמ' 683–684;⁶⁴⁶ ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 338; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 103 הערה 13; מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 544 הערה 8;⁶⁴⁷ רוזנטל, לשונות סופרים, עמ' 313

'מתניתא דר' פלוני' קובע שמקור תנאי סתמי משקף את שיטתו של תנא מסוים (ר' פלוני), כגון:

1. [משנה: 'החדש אסור מן התורה בכל מקום'.] **מתנית' דרבי ליעזר**,⁶⁴⁸ דתנינן תמן, 'כל מצוה [...] שהיא תלויה בארץ אינה נוהגת אלא בארץ, חוץ מן הערלה ומן הכלאים. ר' ליעזר אומר, אף החדש' (ערלה ג, ח [סג ע"ב], 347 ש' 8)
2. [משנה: 'מעשרים משל ישראל' על של גוים ומשל גוים על של ישראל'...] **מתני' דר' מאיר**, דר' מאיר אמ' אין קניין לגוי בארץ יש' להפקיעו מיד מעשר (דמאי ה, ט [כד ע"ב], 134 ש' 9 ומקבילה)
3. [משנה: 'החיטים והזונים אינן כלאים זה בזה'.] ר' יעקב בר זבדי בעא קומי ר' ירמיה, **מתני' דר' ישמעאל ביר' יוסי**, דתני, ר' ישמעאל ביר' יוסי או' משום אביו, תורמין מן היין על החומץ ('שמין מקולקל ומין רגיל נחשבים למין אחד')? [...] אמ' ליה [...] תמן למעשרות וכאן לכלאים (כלאים א, א [כו ע"ד], 145 ש' 24)

'מתניתא דר' פלוני' יכול להצביע על התאמה מסוגים שונים בין המקור שעליו הוא מוסב לדברי ר' פלוני. לפעמים תוכן המקורות זהה או כמעט זהה, כבדוגמה 1 לעיל,⁶⁴⁹ אולם במקומות אחרים

⁶⁴³ במקומות סופרים, 'מתניתא דר' פלוני ודר' אלמוני'; ראה כתובות א, ו (כה ע"ג), 958 ש' 25–26 ('מתנית' דרבן גמליאל ור' אליעזר <ו> דלא כר' יהושע' [ראה גם להלן הערה 661]) ונזיר ב, ג (נב ע"א), 1102 ש' 8; אך דוק, הפירוש שם עדיין צריך עיון (ואין כאן מקומו להאריך), מה גם שאין להוציא מכלל אפשרות שאוחרו של החכם הראשון בסוגיה זו, ר' מאיר, בא באשגרה מאזכורו בשורה הקודמת (עיין שם). ראה גם סנהדרין ו, א (כג ע"ב), 1291 ש' 24: 'מתנית' או כר' או כרבנן'.

⁶⁴⁴ ראה למשל ברכות ז, ב (יא ע"ב), 57 ש' 38 (אך לנכון בשרידי הירושלמי, עמ' 295 ש' 6, 'ומתניתה דרבן'); פאה ו, ח (יט ע"ד), 104 ש' 17; דמאי ו, א (כה ע"ב), 136 ש' 4–5; והשווה רוזנטל, לשונות סופרים, עמ' 313. צורה זו מזדמנת גם בעדי נוסח אחרים (כגון בנספח לבבלי הוריות א, ד [מו ע"א], 1416 ש' 4–5, וקטע זוסמן, עמ' 40, ש' 34, אך אל נכון בכי"ל לשני המקומות הללו), וכן במקומות שונים במובאות מן הירושלמי שאצל הראשונים. ראה גם סנהדרין ו, א (כג ע"ב), 1291 ש' 24 ('מתנית' או כר' או כרבנן בעיר שלגוים', וכעין זה גם בקטע עסיס, עמ' 67); אך שמא לפנינו סגנון מיוחד אך תקני, שהשתמשו בו מפני שמצוינות שתי אפשרויות זיהוי ('מתניתא או כר' פלוני או כר' אלמוני'), או מפני שהמשפט מנוסח כזיהוי חכם המלווה באוקימתא ('מתניתא כן... בעיר שלגוים'); ראה ערך 'מתניתא ב', ליד הערה 611.

⁶⁴⁵ ראה סוטה ד, א (יט ע"ג), 923 ש' 37–38 (ועיין שם בקרבן העדה); נזיר א, ב (נא ע"ב), 1099 ש' 22; שם ב, ג (נב ע"א), 1102 ש' 7.

⁶⁴⁶ ברם דוק, לא כל מראי המקומות שבערך זה הם עניין למונח שלנו.
⁶⁴⁷ ראה גם ההערות הכלליות בקשר למונחים לזיהוי מקורות ולהצעת שיטות אצל מוסקוביץ, סברה תלמודית, עמ' 281, ובמיוחד שם הערה 36.

⁶⁴⁸ תיקון זה מתבקש מצד העניין, והוא מקיים על ידי כ"ר (שם יש יו"ד לפני העיין; עיין שם היטב).
⁶⁴⁹ כיוצא בזה ראה עוד למשל תרומות ז, א (מד ע"ד), 242 ש' 28 ומקבילות; נזיר ו, ב (נה ע"א), 1118 ש' 43;

כוונת המונח היא שהמקור שעליו הוא מוסב מאמץ שיטה הזוהה או הדומה לשיטת ר' פלוני, כבדוגמה 650.2

'מתניתא דר' פלוני' יכול להיות מוסב על משניות (כבדוגמאות דלעיל) או על ברייתות.⁶⁵¹ לפעמים המונח מוסב על דיוק מן המקור התנאי, ולא ישירות על המקור.⁶⁵²

במספר מקומות המונח בא בסגנון: 'ר' אלמוני בעי/שאל ולר' פלמוני, מתניתא דר' פלוני', כבדוגמה 653,3 ומסתבר⁶⁵⁴ שבמקרים אלה 'מתניתא דר' פלוני' מתפרש כשאלה. ואמנם, בחלק ממקומות אלה מקשים על ההצעה ש'מתניתא דר' פלוני' או דוחים אותה⁶⁵⁵ (אולם יש שמשפטים כאלה נדחים גם בלי לשון שאלה לפני המונח).⁶⁵⁶

אחרי 'מתניתא דר' פלוני' התלמוד עשוי להציע מקור ספרותי לדברי ר' פלוני⁶⁵⁷ בלשונות כגון 'דתני', 'דתנינן', וכדומה (כך ברוב המקומות), או את תוכן שיטתו,⁶⁵⁸ ברגיל בלי מקור ספרותי המראה שזו שיטתו.⁶⁵⁹ ברם לעתים התלמוד אינו מציע לא את תוכן שיטתו של ר' פלוני ולא מקור ספרותי לדבריו, כנראה מפני שדברים אלה היו ידועים⁶⁶⁰ (אולי ממקור ספרותי אחר המופיע בקרבת מקום של 'מתניתא דר' פלוני').

סוכה ה, א (נה ע"א), 653 ש' 1-2.

650 כיוצא בזה ראה עוד למשל מעשרות ה, ה (נב ע"א), 281 ש' 44; כתובות ט, ז (לג ע"ב), 1000 ש' 25; וכן הוא, מטבע הדברים, כששואלים (ושמא: מציעים) אם 'מתניתא דר' פלוני' ולבסוף אפשרות זו נדחת; ראה להלן.

651 ראה למשל שבת טז, ב (טו ע"ד), 438 ש' 43; סוטה ב, ב (יז ע"ד), 914 ש' 24-25; נזיר ו, ב (נה ע"א), 1118 ש' 43.

652 ראה למשל פאה ו, ח (יט ע"ד), 104 ש' 17-18; תרומות ז, א (מר ע"ד), 242 ש' 28 ומקבילות; סוכה ה, א (נה ע"א), 653 ש' 1-2.

653 כיוצא בזה ראה עוד למשל ביכורים א, א (סג ע"ג), 349 ש' 16 וסנהדרין ה, ו (כו ע"ב), 1309 ש' 19 ('בעי'); כתובות א, ו (כה ע"ג), 958 ש' 25-26 ('שאל', בסגנון: 'ר' לעזר שאל לר' יוחנן, מתנית' דרבן גמליאל ור' אליעזר <ו>דלא כר' יהושע?').

654 אני אומר 'מסתבר', כי אפשר ש'בעי' מתפרש במקומות אלה בניחותא, במובן 'אמר/הציע' ולא 'שאל'. קשה אמנם לפרש כך כשהמונח בא בסגנון 'ר' אלמוני שאל לר' פלמוני, מתניתא דר' פלוני', אולם מכיוון שיש רק סוגיה אחת כזו (ראה ההערה הקודמת), ואין להוציא מכלל אפשרות ש'שאל' שם הוא חילוף נוסח באשגרה במקום 'בעי' (על תופעות דומות במקומות אחרים בירושלמי ראה מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 529, הערה 33), אין להסיק מסקנות חד-משמעיות מסוגיה זו. ועוד, שאפשר ש'שאל' עצמו מתפרש לפעמים במובן 'אמר, הציע'; עיין ערכו, ליד הערות 9, 10.

655 במקומות אחדים, בסגנון 'דברי הכל היא (הכא)'; ראה למשל ביכורים א, א (סג ע"ג), 349 ש' 16; שבת יא, א (יב ע"ד), 424 ש' 11 ומקבילה; כתובות א, ו (כה ע"ג), 958 ש' 25-26.

656 כגון שבת טז, א (טו ע"ב), 437 ש' 2-4 ('מתנית' דר' שמעון [...] - מה פליגינן? תמן מפני בזיון, ברם הכא כל עמא מודיי [...]'); ביצה א, יב (סא ע"א), 688 ש' 1-2; נזיר ב, ג (נב ע"א), 1102 ש' 7 (והשווה ליברמן, תוספתא כפשוטה, ז, עמ' 515, שפיסק את המשפט 'מתניתא דר' מאיר' בסימן שאלה).

657 לא תמיד אפשר לקבוע בוודאות שהמקור שמוצע אחרי המונח הוא אכן המקור שאליו התכוונו בעלי הקביעה ש'מתניתא דר' פלוני'; ראה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 338, ועל התופעה באופן כללי ראה מוסקוביץ, כולוה, עמ' 316-319 ובהערות שם.

658 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; מע"ש ד, ג (נה ע"א), 299 ש' 28; ביכורים א, א (סג ע"ג), 349 ש' 16.

659 אך ראה פאה ד, ה (יח ע"ב), 96 ש' 36.

660 כגון פאה ו, ח (יט ע"ד), 104 ש' 17; שביעית ב, ד (לג ע"ד), 183 ש' 7; חגיגה ג, א (עח ע"ד), 792 ש' 35.

במקומות בודדים המונח בא בסגנון 'מתניתא דר' פלוני ודלא כר' אלמוני'.⁶⁶¹ לפעמים המונח בא בסגנון 'מתניתא דר' פלוני, ברם כר' אלמוני [...].⁶⁶²

'מתניתא דר' פלוני' בא הן בפי הסתמא (כך בדרך כלל) והן בפי אמוראים נקובי שם.⁶⁶³

בדרך כלל 'מתניתא דר' פלוני' בא בתחילת הדיון במקור שעליו הוא מוסב, במסגרת פרשנות 'לשמה' למקור זה, אולם במקום אחד המונח מציע תירוץ לקושיה.⁶⁶⁴

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד 'מתניתא דר' פלוני' מתחלף ב'מאן תניתה [- ר' פלוני] (כב"ר).⁶⁶⁵ ואמנם נראה ששני המונחים קרובים מאוד מצד משמעותם, אלא ש'מתניתא דר' פלוני' מציע את זיהוי המקור באמצעות קביעה, ו'מאן תניתה' מציע זיהוי זה באמצעות שאלה ותשובה.

נראה ש'מתניתא דר' פלוני' מתחלף בביטויים 'דר' פלוני היא'⁶⁶⁶ ו'מאן תנא [- ר' פלוני]'.⁶⁶⁷ ודומה שמונחים אלה קרובים מאוד מצד משמעותם ל'מתניתא דר' פלוני'.⁶⁶⁸ לא מצאתי הבדלים ביניהם (או בין מונחים אחרים לזיהוי מקורות) מצד טיב זיהוי המקורות שהם מציעים, אולם לפעמים הם נבדלים מצד דרך שימושם, שכן 'דר' פלוני היא' רגיל להציע תירוצים לקושיות, מה שאין כן אצל 'מתניתא דר' פלוני'.

גם הביטוי 'כר' פלוני', כשהוא מציע זיהוי מקורות, עשוי להתפרש כמו 'מתניתא דר' פלוני', ואפשר שבמקום אחד מונחים אלה מתחלפים,⁶⁶⁹ אף על פי שברור שאינם נרדפים, שהרי ל'כר' פלוני' תפקידים שאינם קיימים אצל 'מתניתא דר' פלוני' (כגון הצעת בעיה שהיא רק אליבא דר' פלוני; עיין ערכו בהרחבה).

אפשר שבמקום אחד 'מתניתא דר' פלוני' מתחלף ב'לא אתיא דלא (כר' אלמוני)',⁶⁷⁰ אולם

- 661 ראה למשל מע"ש א, ד (נב ע"ד), 289 ש' 1; יבמות טו, ז (טו ע"ב), 900 ש' 32; לעיל הערה 643.
- 662 כגון שביעית ב, ד (לג ע"ד), 183 ש' 7; שקלים ו, א (מט ע"ד), 625 ש' 44; תענית ד, ה (סח ע"ב), 729 ש' 48.
- 663 ראה למשל לעיל הערה 653.
- 664 ראה עירובין ז, יא (כד ע"ד), 486 ש' 35.
- 665 ראה ברכות ז, ב (יא ע"ב), 57 ש' 38 ומקבילה ('מתניתא דר' פלוני'), לעומת המקבילה בב"ר צא, ג (מהדורות תיאודור-אלבק, עמ' 1118, 'מן תניתה'; בכ"ו 'מן תנתה'). ראה גם להלן הערה 668 ובטקסט הסמוך.
- 666 ראה למשל עירובין ו, ח (כג ע"ד), 481 ש' 41 ('מתניתא דר' פלוני') לעומת לעיל שם, ש' 39 ('דר' פלוני היא'); ביצה א, ה (ס ע"ג), 684 ש' 41 ('מתנית' דר'), לעומת להלן שם, ש' 44-45 ('דר' היא'; ויושם לב גם למקבילה במע"ש ד, ט ונה ע"ב), 302 ש' 1-4, עיין שם היטב.
- 667 ראה מע"ש ד, ז (נה ע"א), 301 ש' 1-2, לעומת המקבילה בגיטין ו, א (מז ע"ד), 1079 ש' 43 ('מה תני', אך נראה שצ"ל 'מאן תנא', או לפחות שיש לפרש כך את הנוסח שלפנינו).
- 668 אולם הסגנון המקובל אצל 'מאן תנא' שונה מזה המקובל אצל 'מתניתא דר' פלוני': אצל 'מאן תנא' הסגנון המקובל הוא 'מאן תנא - וציטוט או פרפרזה של המקור התנאי', ואילו אצל 'מתניתא דר' פלוני' הסגנון הוא: 'ציטוט המקור התנאי - מתניתא דר' פלוני'.
- 669 ראה עירובין ג, א (כ ע"ג), 464 ש' 24 ('הכל נלקח בכסף מעשר חוץ מן המים ומן המלח' - כר' עקיבה; ברם כר' ישמעאל [...]), לעומת מקבילתו במע"ש א, ד (נב ע"ד), 289 ש' 1-2 ('מתני' דר' עקיבה, דלא כר' ישמעאל'). אמנם מפירוש הר"ח לעירובין כח ע"א נראה קצת שבשני המקומות גרס כגרסתנו במע"ש, אך אפשר שלא דק בזה, והשווה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 256.
- 670 ראה שבת יב, א (יג ע"ג), 427 ש' 33 ('מתנית' דר' שמעון') לעומת 'לא אתיא אלא' במקבילה, פסחים ו, א (לג

קרוב לוודאי שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'מתניתא דר' פלוני' אינו בא בדרך כלל לשלול אפשרות אחרת, כמקובל אצל 'לא אתיא דלא'.⁶⁷¹

עוד נראה, שלמעשה אין הבדל בין 'מתניתא דר' פלוני' ו'מתניתא דלא כר' אלמוני' כשר' אלמוני הוא בר הפלוגתא של ר' פלוני, ולא לגמרי ברור מתי נקטו את הסגנון הראשון ומתי את הסגנון השני.⁶⁷²

מתניתא⁶⁷³ לא אמרה כן – 'המקור התנאי לא אמר/אומר כך'. מונח קושיה, מצוי.

ספרות – אלת"ר ד, עמ' 717-718; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 80

'מתניתא לא אמרה כן' מציע משנה או ברייתא הסותרת דברים אחרים שנאמרו לפני כן, כגון:

1. אמ' ר' לעזר, נהגו השותפין להיות {מתרין} <מותרין>⁶⁷⁴ ('מוותרין') זה לזה בתרנוגלין. אמ' ר' יוסה, מתנית' לא אמרה כן, אלא 'שניהן אסורין להעמיד ריחים ותנור ולגדל תרנוגלין' (ב"ב ג, ז [יד ע"א-ע"ב], 1245 ש' 41)
2. אמ' ר' אבהו, צרכו לדבר, שולחין ומביאין אותו משם ('לרוצח בשגגה מעיר מקלטו'). אמ' ר' יוסי, מתנית' לא אמרה כן, אלא 'אפי' יש' <ראל> צריכין לו, אפי' שר צבא כיואב בן צרויה, אין [יוצא] משם לעולם, שנ' "שמה" – שם תהא דירתו' כול' (מכות ב, ז [לב ע"א], 1338 ש' 34)

בדרך כלל 'מתניתא לא אמרה כן' מציע את המשנה המקומית,⁶⁷⁵ אבל במספר מקומות הוא מציע ברייתא (בדרך כלל, ברייתא הסמוכה למשנה⁶⁷⁶). כמעט תמיד המונח מציע מקור תנאי שחולק על אמורא, אולם במקום אחד המונח מציע מקור שחולק על תנא.⁶⁷⁷ לפעמים הסתירה מן ה'מתניתא' לדברי החכם האחר עולה מתוכנו המפורש של המקור התנאי, כבדוגמאות דלעיל, ולעתים הסתירה עולה מדיוק ב'מתניתא'.⁶⁷⁸

ע"ב), 531 ש' 13-14; אך ראה מה שהערנו על כך בערך 'לא אתיא דלא', הערה 52.

671 עיין ערך 'לא אתיא דלא', במיוחד ליד הערה 52.

672 ועיין עוד ערך 'מתניתא דלא כר' פלוני', הערה 642.

673 בקטע וידר, עמ' 134 ש' 37 כתוב 'מתניתין' (בכ"ל שם, דוגמה 2 להלן – 'מתנית'), אולם קרוב לוודאי שזו טעות; עיין ערך 'מתניתא אמרה כן', הערה 564.

674 כגרסת כ"א, עמ' 88 ש' 89 (וכעין זה במקבילה בנדרים ה, א [לט ע"א] 1032, ש' 3-4, 'כמוותרין'); והשווה ליברמן, תוספתא כפשוטה, ז, עמ' 588.

675 אך ראה דוגמה 1 לעיל, אולם שמא במקורה הוסבה סוגיה זו על משנה נדרים ה, א (המשנה המוצעת על ידי המונח), אלא שמקורה של סוגיה זו בתלמודה של נזיקין למסכת נדרים, שלא הגיע לידינו (במקבילה בירושלמי בנדרים ה, א [לט ע"א] אין 'מתניתא לא אמרה כן', והשווה ליברמן, תלמודה של קיסרין, עמ' 66). ראה גם כלאים ט, ו (לב ע"ד), 177 ש' 22, 25, שם המונח מפנה למשנה אחרת באותו פרק (משנה ט; הסוגיה מוסבת על משנה ח, אך דוק, לעיל ש' 19-20 המונח מפנה למשנה המקומית, ואפשר שאגב כך נקטו לשון זה גם בשאר המקומות שבסוגיה זו).

676 ראה דוגמה 2 לעיל; מגילה א, ז (ע ע"ד), 744 ש' 40; ב"ק ה, י (ה ע"א), 1202 ש' 2; ב"ב ח, ג (טז ע"א), 1253 ש' 32; אך ראה יומא ב, א (לט ע"ג), 567 ש' 21.

677 ראה פאה א, ב (טז ע"ב), 85 ש' 37.

678 ראה עירובין ט, ה (כה ע"ד), 491 ש' 41; יומא ב, א (לט ע"ג), 567 ש' 21; ב"ק ה, י (ח ע"א), 1202 ש' 2 (וישם

הסגנון המקובל אצל המונח הוא: 'דברי אמורא' - מתניתא לא אמרה כן אלא - [המקור התנאי שחולק על האמורא].

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במספר מקומות 'מתניתא לא אמרה כן' בא במקום 'מתניתא אמרה כן' שבכ"ל,⁶⁷⁹ אולם ספק אם מדובר בחילופים אמתיים או בהגהות מדעת; ודוק, במקומות אלה 'מתניתא לא אמרה כן' בא בעדי נוסח הנראים חשודים כמוגהים. מכל מקום, ברור שיש דמיון רב בין 'מתניתא לא אמרה כן' ל'מתניתא אמרה כן' כשהמונח האחרון מתפרש בתמיהה (הוראה שאמנם נדירה באופן יחסי). לא מצאתי הבדלים בין 'מתניתא לא אמרה כן' למונחים אחרים המציעים מקורות תנאיים הסותרים דברי אמוראים, פרט אולי לעובדה ש'מתניתא לא אמרה כן' מציע בעיקר משניות וברייתות הסמוכות למשנה המקומית.

ראה גם: מתניתא אמרה כן

מתניתא מסייעא (לפעמים בצורה 'אית מתניתא מסייעא'⁶⁸⁰) - 'המקור התנאי מסייע לר' פלוני'. מונח סיוע, נפוץ.

ספרות - אלת"ו, עמ' 54-56; אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 33 הערה 37; אלבק, מחקרים בברייתא ובתוספתא, עמ' 32 הערה 1; בארי, תענית, עמ' 46 הערה 141; בר, חב"א, עמ' 90 הערה 99; מוסקוביץ, לישן מתניתא, עמ' לב; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 91; מילר, חכמים, עמ' 132

'מתניתא מסייעא' מציע מקור תנאי המסייע לדברי אמורא המופיעים לפני כן,⁶⁸¹ על דרך 'תנאי כוותיה דר' פלוני' בבבלי, כגון:

1. כיצד הוא ('יום הכיפורים') מכפר? [...] ר' חנניה או' בסוף ('היום') [...] אמ' ר' זעורה **מתניתא מסייעא** לר' חנניה: 'חומר בשעיר, מה⁶⁸² שאין ביום הכיפורים [...] שהשעיר מכפר מיד, ויום הכיפורים מכפר משתחשך' (יומא ח, ח [מה ע"ג], 600 ש' 43 ומקבילות)

2. כתב כל נכסיו לשני בני אדם כאחת, והיו עדים כשירין לזה ופסולין לזה [...] ר' יוחנן אמ' מאחר שהן פסולין לזה, פסולין לזה [...] **מתנית' מסייעא** לר' יוחנן: 'מה השנים נמצא אחד מהן קרוב או פסול עדותן בטילה, אף השלשה נמצא אחד מהן קרוב או פסול עדותן בטילה' (גיטין א, א [מג ע"א], 1053 ש' 31 ומקבילות)

לב, שכאן הדיוק מבוסס על שתיקת המקור הנידון, שהזכיר רק שור עם שור הבר, ולא חיות או עופות ים עם חיות או עופות יישוב.

679 עיין ערך 'מתניתא אמרה כן', הערה 585 ובנסמן שם.

680 ראה להלן הערות 694, 696.

681 בדרך כלל מיד לפני כן, אבל לא תמיד; ראה למשל יומא ד, ו (מב ע"א), 581 ש' 46 (מוסב ככל הנראה על ש' 38-37, אולם הפירוש המדויק עדיין צריך עיון); כתובות ד, ז (כח ע"ד), 976 ש' 31-32 (מוסב אדלעיל, ש' 29).

682 כנוסח המקבילות לפי כ"ל; כאן 'מות(ה)'.

'מתניתא מסייעא' יכול להציע משניות או ברייתות.⁶⁸³ לעתים הסיוע עולה בצורה מפורשת או כמעט מפורשת מן המקור המוצע על ידי המונח,⁶⁸⁴ אולם במקומות אחרים הסיוע מבוסס על דיוק מן המקור התנאי⁶⁸⁵ או דיון בו מסוג אחר.⁶⁸⁶ במספר מקומות הסיוע מבוסס על אנלוגיה לאמור במקור זה, המוצעת אחרי המונח והמקור שהוא מציע בלשונות כגון 'ודכוותה' ו'אוף הכא'.⁶⁸⁷

הסגנון הרווח אצל המונח הוא 'מתניתא מסייעא לר' פלוני / למאן דאמר - [מקור תנאי]. במקומות ספורים בא אחרי המונח לשון הצעה נוסף, כגון 'דתני' או 'דתנינן (תמן)',⁶⁸⁸ אולם נראה שזהו סגנון תנייני. בדרך כלל המונח בא בסתם, אולם במקומות ספורים הוא בא בפי אמוראים נקובי שם.⁶⁸⁹

לפעמים מובא זוג ברייתות (או שני חלקים של אותה ברייתא⁶⁹⁰) כדי לסייע לשני בעלי פלוגתא, בלשון 'מתניתא מסייעא'⁶⁹¹ לדין⁶⁹² ומתניתא מסייעא לדין⁶⁹³, או 'אית מתניתא מסייעא לדין ואית מתניתא מסייעא לדין',⁶⁹⁴ על דרך 'תניא כוותיה דר' פלוני ותניא כוותיה דר'

683 משניות - ראה למשל דוגמה 2 לעיל; ברכות ב, ב (ד ע"ג), 15 ש' 6; שקלים ב, ג (מו ע"ג), 608 ש' 12. ברייתות - ראה למשל דמאי ב, א (כב ע"ג), 120 ש' 42-43; פסחים ב, א (כה ע"ג), 505 ש' 46-47 (מדרש הלכה); נזיר ו, א (נר ע"ד), 1117 ש' 50-1118 ש' 1.

684 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; יבמות טו, ג (יד ע"ד), 898 ש' 15 ומקבילה (כאן הסיוע אינו מבוסס על ה'מתניתא' המוצעת מיד אחרי המונח, אלא על ברייתא המוצעת אחרי מקור זה בלשון 'ותני עלה'); כתובות ח, ג (לב ע"א), 994 ש' 9.

685 ראה למשל שקלים ב, ה (מו ע"ד), 609 ש' 43 ('מתנית' מסייעא [...] ולא אמ' [...]'); גיטין ח, ז (מט ע"ג), 1089 ש' 11-12 ('מתנית' מסייעא [...] הא [...]'); נזיר ד, ג (נג ע"ב), 1109 ש' 10 ('מתנית' מסייעא [...] מפני ש[...] הא [...]').

686 ראה למשל ברכות ד, א (ז ע"ג), 34 ש' 16 ומקבילה ('מתניתא מסייעא [...] אית לך מימר [...]'); דמאי ו, ב (כה ע"ב), 136 ש' 13-14; מגילה א, י (עא ע"ב), 747 ש' 45; וראה בהערה הבאה.

687 ראה למשל פאה ג, ט (יו ע"ד), 94 ש' 19; דמאי א, א (כא ע"ג), 115 ש' 6-7; יבמות טז, ז (טז ע"א), 904 ש' 17.

688 ראה למשל פאה ז, ב (כ ע"א), 105 ש' 38; כתובות יב, ב (לד ע"ד), 1008 ש' 40; בבב ג, יב (יד ע"ב), 1246 ש' 31, לפי כ"א, עמ' 89 ש' 117 ('דתנן' [...]); בכ"ל אין כאן מונח הצעה. וכעין זה בשקלים ב, ג (מו ע"ג), 608 ש' 12, שם הוסיף המגיה 'דתנן' (!) אחרי המונח, אולם אין תיבה זו מופיעה בגוף כ"ל או במקבילה, נזיר ה, א (נג ע"ד), 1112 ש' 1-2. במקומות אחדים בא 'תני', ולא 'דתני', אחרי המונח; ראה דמאי ב, א (כב ע"ג), 120 ש' 45 ('תני' גם בכ"ר, אולם בכ"ס, 'דתני'); שם ב, ד (כג ע"א), 124 ש' 39 (אך דוק, הפירוש עדיין צריך עיון; ומעניין שבמקומות אלה המונח בא אחרי, וכדי לפרט, 'מתניתא מסייעא לדין ומתניתא מסייעא לדין').

689 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; יבמות ז, א (ח ע"א), 861 ש' 4; שבועות ח, א (לח ע"ג), 1370 ש' 37-38.

690 ראה פסחים ב, א (כח ע"ג), 505 ש' 46, וראה להלן הערה 695.

691 לפעמים תיבה זו כתובה 'מסיעה' (!) בקטעי גניזה; ראה למשל שרידי הירושלמי, עמ' 118 ש' 8, 9 ועמ' 126 ש' 8, 10.

692 בקטעי גניזה אחדים תיבה זו נכתבה 'לדין'; ראה למשל שרידי הירושלמי, עמ' 118 ש' 8 ועמ' 226 ש' 18 (והשווה גם קטע אפשטיין, עמ' 241 ש' 19 (=מחקרים א, עמ' 283), 'מתני' מסיעה בין לדין בין לדין' (הניקוד במקור).

693 ראה אלת"י ב, עמ' 876-877, וכן מוסקוביץ, ברייתות חסרות, עמ' 10, הערה 45. במקום אחד המונח בא בסגנון 'מתניתא מסייעא לדין ולדין'; ראה שרידי הירושלמי, עמ' 226 ש' 18 (אולם בכ"ל שם, קידושין א, ז סא ע"ג), 1158 ש' 5, 'מתנית' מסייעא לדין ומתנית' מסייעה לדין, כסגנון הרגיל; ראה מוסקוביץ, שם).

694 ראה אלת"י א, עמ' 422, 423.

אלמוני' בבבלי. במקרים כאלה התלמוד מפרט בהמשך את המקורות המסייעים לכל צד, ברגיל⁶⁹⁵ בסגנון: 'מתניתא מסייעא לדין ומתניתא מסייעא לדין - מתניתא מסייעא לר' פלוני - [מקור תנאי] [...] מתניתא מסייעא לר' אלמוני - [מקור תנאי]. במקום אחד התלמוד מסייע לשני בעלי פלוגתא משני חלקי אותה ברייתא, בסגנון 'מתניתא מסייעא בין לדין בין לדין'.⁶⁹⁶ בשני מקומות התלמוד מציע שני חלקים של מקור מסוים ומציין שרק אחד מהם מסייע לחכם הנידון, בסגנון: 'מתניתא מסייעא לר' פלוני ו[סיפא] פליגא עליו'.⁶⁹⁷ במקרים אלה הקביעה ש'מתניתא מסייעא' לר' פלוני ו[סיפא] פליגא עליו מבוססת על קריאה 'אטומיסטית' של המקור התנאי, שבה כל חלק ממנו נקרא בנפרד, כאילו רק הוא קיים, ואין הוא מתפרש לאור חלקו השני של המקור.⁶⁹⁸

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

נראה ש'מתניתא מסייעא' קרוב מאוד מצד משמעותו ומצד טיב הסיוע שהוא מציע לשאר מונחי הסיוע בירושלמי המציעים מקורות תנאים, ואפשר שלפעמים הוא מתחלף בחלק מהם.⁶⁹⁹ עם זאת, נראה שאין מונחים אלה נרדפים. למשל, 'מתניתא מסייעא' שונה מ'מתניתא אמרה כן' בכך שהוא עשוי להציע ברייתות (ולאו דווקא ברייתות הסמוכות למשנה), ולא רק משניות.⁷⁰⁰ בכך שונה 'מתניתא מסייעא' גם מ'אוף אנן תנינן', שמציע רק משניות (ככל הנראה).⁷⁰¹ גם מבחינה סגנונית שונה 'מתניתא מסייעא' ממונחי סיוע אחרים, שכן הוא מציין למי הוא מסייע ('מתניתא מסייעא לר' פלוני'), בניגוד למקובל אצל מונחים כמו 'מתניתא אמרה כן' ו'אוף אנן תנינן'. מבחינה חיצונית 'מתניתא מסייעא' דומה מאוד ל'הדא מסייעא', אולם ביטויים אלה אינם נרדפים, שכן 'הדא מסייעא' עשוי להציע מקורות אמוראיים וסתמיים ולא רק מקורות תנאים, כמקובל אצל 'מתניתא מסייעא'. ועוד, שאצל 'מתניתא מסייעא' המקור המסייע תמיד מוצע אחרי המונח, מה שאין כן אצל 'הדא מסייעא'.⁷⁰²

695 בדוגמה מפסחים ב, א שנידונה לעיל הערה 690, הסגנון שונה מעט - 'מתניתא מסייעא לר' פלוני [...] והדא מסייעא לר' אלמוני' - מכיוון שכאן הובאו שני חלקי ברייתא אחת, ולא שתי ברייתות נפרדות.

696 ראה שבת טו, ג (טו ע"א), 436 ש' 13. במקום אחד מצאנו את הסגנון 'אית מתניתא רישא וסיפא מסייעא'; ראה כתובות ד, א (כח ע"ב), 972 ש' 40.

697 ראה כתובות ח, א (לב ע"א), 993 ש' 49-50 וקידושין ב, ט (סג ע"א), 1167 ש' 43.

698 השווה מוסקוביץ, לפתרון של שתי סתומות, עמ' 87, הערה 60 (רצ"ל 'מתניתא מסייעא' במקום 'מתניתא פליגא' בשורה השנייה שם).

699 חילוף אפשרי בין 'מתניתא מסייעא' ל'חייליה דר' פלוני מן הדא' (על ידי גיוון המינוח) ראה גיטין ט, ז (ג ע"ב), 1093 ש' 15 ('מתניתא מסייעא'), לעומת שם ש' 13-14 ('חייליה דר' פלוני מן הדא'). לחילוף אפשרי בין 'מתניתא מסייעא' ל'אוף אנן תנינן', ראה נזיר ז, ד (נו ע"ד), 1128 ש' 43-44, לפי המובאה שבפירוש הר"ש למשנה, אהילות א, ב (נוסח גוף הציטוט מהירושלמי שם הוא כלפנינו - 'אוף אנן תנינן הדא מסייעא' - אולם כשהר"ש חוזר לפרש את הירושלמי, הוא מביאו בלשון 'מתניתא מסייעא'). לחילוף בין 'מתניתא מסייעא' ל'קרייא מסייע' ראה ערך 'קרייא מסייע', הערה 39 (אלא שהפירוש בסוגיה הנידונה שם עדיין צריך עיון, ולכן קשה לקבוע מה טיבו המדויק של החילוף).

700 עיין ערך 'מתניתא אמרה כן', ליד הערות 568, 569.

701 עיין ערכו, הערה 70.

702 עיין ערך 'הדא מסייעא', ליד הערה 234.

נראה כי 'מתניתא מסייעא' קרוב מאוד מצד משמעותו ל*והא מתניתא מסייעא, אולם לאור נדירותו של המונח השני קשה לקבוע מסמרות בנידון.⁷⁰³
נראה שקיימת קרבה מסוימת בין 'מתניתא מסייעא לר' פלוני' ו'מתניתא פליגא על ר' אלמוני' כשר' פלוני ור' אלמוני הם בעלי פלוגתא.

מתניתא פליגא (לעתים, קרוב לוודאי בשיבוש,⁷⁰⁴ 'מתניתין פליגא';⁷⁰⁵ לפעמים משתבש בדרכים אחרות⁷⁰⁶) – 'המקור התנאי חולק'. מונח קושיה, נפוץ.

ספרות – אלת"י ו, עמ' 685–688; אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 273 הערה 5, 813; אפשטיין, מדרדוקי ירושלמי, עמ' 259 (=מחקרים, עמ' 293); בארי, עמ' 46 הערה 139; הלבני, מקורות ומסורות, שבת, עמ' קעט; הלבני, מקורות ומסורות, נשים, עמ' 17 הערה 27, רפ עמ' 7; מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 195; מוסקוביץ, מינות, עמ' 65 הערה 11, 115 הערה 10; עסיס, לית הדא פליגא, עמ' 144 הערה 19; עסיס, סוגיות מקבילות, עמ' 20

'מתניתא פליגא' מציע מקור תנאי החולק על דברי חכם שהובאו לפני כן, כגון:

1. ר' יוסי בר' חנינא בעי, מהו ליגע במושך ('במשקין שזבו בשבת')? [...] ר' יוסי בר חנינא אמ' מותר. **מתנית' פליג'** על ר' יוסי בר חנינא: 'ושוין שלא יגע במושך'! (שבת א, ט [ד ע"ב], 375 ש' 23)

2. פדה שוה מנה במאתים, [ר' יוחנן אמ'] אינו פדוי [...] **מתנית' פליג'** על ר' יוחנן: 'אמ' טלית זה תחת חמור זה יצא לחולין'! (כתובות יא, ד [לד ע"ג], 1006 ש' 26)

'מתניתא פליגא' מציע משניות⁷⁰⁷ או ברייתות⁷⁰⁸ שחולקות על דעה אמוראית המובאת לפני

703 ברם דוק, אצל 'והא מתניתא מסייעא' הסגנון המקובל הוא 'התיב/מתיב ר' פלוני, והא מתניתא מסייעא', מה שאין כן אצל 'מתניתא מסייעא' (באחד המקומות הסגנון הוא 'והא מתניתא מסייעא לך ופליגא עלי'; ראה הוריות ג, ג [מז ע"ג], 1423 ש' 49).

704 שהרי הכתיבים 'מתניתן/מתניתין' רגילים בירושלמי רק כאשר המשנה מוגדרת לברייתא; ראה ערך 'מתניתא אמרה כן', הערה 564.

705 ראה ברכות א, ט (ג ע"ד), 11 ש' 46 ושרידי הירושלמי, עמ' 181 ש' 20. (הצורה 'מתניתין פליגא' מזדמנת גם במקומות אחרים בד", אלא שבכ"ל כתוב 'מתני' או 'מתנית' במקומות אלה, והצורה בד"ו נובעת מפתרון מוטעה של הקיצור.)

706 כגון 'פליגא מתני' (תרומות י, ד [מז ע"ב], 255 ש' 50); 'מתניתא (אמרה) פליגא' (ראה ליברמן, ירושלמי הוריות, עמ' 300; מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 195), וראה גם שביעית ד, ו (לה ע"ג), 192 ש' 19–20 – בגוף כ"ל כתוב 'מתנית' על ר' יודה, והתיבה 'פליגא' הושלמה אחרי 'מתניתא', כדין, על ידי המגיה; 'מתני' דלא כרב', במקום 'מתניתא פליגא על רב' (ראה ביכורים ב, ח [סה ע"ב], 358 ש' 30; ומסתבר שהגרסה שלפנינו יסודה באשגרה מהיקריות אחרות של 'מתניתא דלא כר' בקרבת מקום, ראה לעיל שם, ש' 29 ולהלן שם ה"ט, ש' 39, ואמנם במקבילה ביכמות ד, ב [ה ע"ג], 847 ש' 29 כתוב 'מתנית' פליג', אלא ששם מצויים שיבושים אחרים; עיין שם היטב, וראה עסיס, סוגיות מקבילות, עמ' 20). ושם גם ההיקרות הבעייתית של 'מתניתא מסייעא' בביכורים ב, א (סד ע"ד), 355 ש' 26, שהמפרשים נדחקו בפירושה, היא שיבוש במקום 'מתניתא פליגא' (ואולי הגרסה 'מתניתא מסייעא' כאן נובעת מאשגרה מלעיל ש' 8, והשווה מראה הפנים).

707 כגון פאה ה, ב (יח ע"ד), 99 ש' 6; שבת יז, ו (טז ע"ב), 442 ש' 15; קידושין ב, א (סב ע"ב), 1161 ש' 35.

708 כגון דוגמה 1 לעיל, חלה ג, ו (נט ע"ב), 324 ש' 22; קידושין א, ה (ס ע"ד), 1153 ש' 2–3. לפעמים המונח מציע ברייתות של מדרש הלכה, כגון פסחים ב, א (כח ע"ג), 505 ש' 26 וביצה ה, ב (סב ע"ב), 700 ש' 30.

כך.⁷⁰⁹ לפעמים הקושיה אינה מבוססת על המקור התנאי לבדו, אלא על צירוף של מקור זה עם מקור תנאי נוסף, המוצע בלשון כגון 'ותני עלה'.⁷¹⁰ במקומות אחרים קושיית 'מתניתא פליגא' מבוססת על דיוק מהמקור התנאי (במספר מקומות, בלשון 'הא [...]')⁷¹¹ או על דיון מסוג אחר במקור זה, המוצע אחרי המקור.⁷¹²

הסגנון הרגיל אצל 'מתניתא פליגא' הוא: 'מתניתא פליגא על' ⁷¹³ [ר'] פלוני ⁷¹⁴ / מאן דאמר [...] - [לפעמים: 'דתני/נן' או 'דתנינן תמן' ⁷¹⁵] - [המקור התנאי שממנו מקשים] ⁷¹⁶ - [לפעמים: דיון במקור זה]. על פי רוב המונח בא בדברי סתם התלמוד, אולם לפעמים הוא בא בסגנון 'התיב/ מתיב ר' פלוני [...] מתניתא פליגא על ר' אלמוני [...]'.⁷¹⁷ לעתים רחוקות התלמוד מוסיף אחרי 'מתניתא פליגא על ר' פלוני' ש'הדא מסייעא לר' אלמוני',⁷¹⁸ כשר' אלמוני הוא בר הפלוגתא של ר' פלוני. לפעמים הסוגיה מסכמת את הקושיה המוצעת על ידי המונח בהמשך וקובעת שאין לה תירוץ, בלשון 'הדא פליגא על ר' פלוני ולית ליה קיום'.⁷¹⁹

709 אך לא תמיד מיד לפני כן; ראה למשל פסחים ב, א (כח ע"ג), 505 ש' 26 וכתובות ג, א (כו ע"ב), 968 ש' 3.
710 ראה למשל כלאים ט, ב (לב ע"א), 173 ש' 2; שביעית ו, ג (לו ע"ד), 200 ש' 17; חגיגה ב, ו (עח ע"ג), 791 ש' 38.

711 ראה למשל שבת ט, א (יא ע"ד), 418 ש' 45; סוטה ו, ד (כא ע"א), 932 ש' 27 ('מתנית' פליג' [...] הא עד בעד [...]]; קידושין א, ה (ס ע"ד), 1153 ש' 11. - לפעמים הקושיה מבוססת על דיוק, אף על פי שהדיוק אינו מוצע במפורש על ידי מונח, כגון תעניות ד, ט (סט ע"ב), 737 ש' 3 וגיטין ו, ב (מח ע"א), 1080 ש' 45 ומקבילה.

712 ראה למשל עירובין ט, א (כה ע"ג), 490 ש' 2 ('מתנית' פליגא [...] ניחא הגדול מותר, [...] והקטן אסור [...]?); חגיגה ג, ג (עט ע"ב), 796 ש' 39 ('מתנית' פליגא [...] ניחא משקין [...]]; יבמות י, יז (יא ע"ג), 880 ש' 44-43 ('מתנית' פליג' [...] כמה דתימר [...] ודכוותה [...]!)).

713 לפעמים תיבה זו השתבשה, כגון שבת ז, ב (ט ע"ד), 407 ש' 24 ('מתנית' פליגא ל[...]]; ושם הנוסח כאן הושפע מן המשפט הקודם, 'מסייע לו [...]]; שבועות ו, א (לו ע"ד), 1362 ש' 1-2 ('מתנית' פליג' ב[...]). במקום אחד מצאנו 'מתניתא פליגא' בלי 'על' בהמשך, אך דוק, כאן המונח בא בסגנון מיוחד, במסגרת דו שיח בין חכמים ('נהיר את כד איתאמרת הדא דר' הושעיה, ואמ' ר' יוסי ביר' חנינה מתנית' פליגא: הפריש בכוריו [...]], ביכורים א, ו (סד ע"א, 352 ש' 14). גם בשבועות ו, ז (לז ע"ב), 1364 ש' 40, 41, חסר 'על ר' פלוני', אך דוק, כל הקטע המכיל את המונח נמצא בהגהת המגיה.

714 הצורה 'דר' פלוני', המופיעה בשני מקומות במקום 'ר' פלוני' (ראה כתובות ג, א [כו ע"ב], 967 ש' 22 וב"ק ד, ה [ד ע"ב], 1198 ש' 4), היא שיבוש (ואכן בכתובות שם, ש' 19 ועוד הגירסה היא 'ר' פלוני'; ראה המקבילה לסוגיית כתובות בתרומות ז, א [מד ע"ג], 241 ש' 3, והמקבילה לב"ק בגיטין ד, ד [מז ע"א], 1075 ש' 17).

715 ראה למשל כלאים א, ד (כו ע"א), 146 ש' 31; שבת ג, ז (ו ע"ב), 387 ש' 31; כתובות ג, א (כו ע"ב), 967 ש' 22; ואפשר כמובן שצורה זו, שהיא נדירה הרבה יותר מן הצורה בלי 'דתני/נן' בהמשך, היא תניינית (השווה אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 273, הערה 5, שטען ש'כך הוא לשון הירוש' תמיד [ההרגשה שלי]: אצל "מתני' פליגא" אין "דתני", או "דתנינן"; אולם לא רק בזה).

716 מקור כזה חסר בפאה ח, ז (כא ע"א), 111 ש' 36, אך מסתבר שהמקור נשמט מחמת טעות סופרים.
717 ראה פסחים ב, ב (כט ע"א), 508 ש' 22-23; פסחים ד, ד (לא ע"א), 519 ש' 44; פסחים י, ג (לז ע"ד), 556 ש' 42 (אולם הפירוש המדויק עדיין צריך עיון). סגנון זה רגיל הרבה יותר אצל המונח 'והא מתניתא פליגא' (עיון ערכו).

718 ראה יבמות ג, א (ד ע"ד), 843 ש' 10, 17-18, 22 ('הדא מסייעא למאן דאמ' חליצה פטור'), הבא אחרי ש' 5, 13-14, 20-21 שם ('מתנית' פליג' על רב'; מי שסובר שחליצה פטור חולק על רב). אמנם לא ברור לי מדוע נקטו סגנון זה, הנראה פליאונסטי, שהרי אם ה'מתניתא' חולקת על רב, פשיטא שהיא מסייעת, ולו רק בעקיפין, לבר הפלוגתא שלו.

719 ראה חגיגה ב, ו (עח ע"ג), 791 ש' 38; גיטין ז, א (מח ע"ג), 1083 ש' 33 (כאן המונח בא בסגנון 'מתנית' פליגא

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

לפעמים 'מתניתא פליגא' מתחלף ב'והא תני/נן'⁷²⁰ (אולם אפשר שבחלק ממקומות אלה אחת הגרסאות היא תניינית, ומקורה בטעות 'מוצלחת' של המעתיקים, מחמת אשגרה וכדומה).⁷²¹ ואמנם נראה שיש קרבה גדולה בין שני המונחים, על אף סגנונם השונה (שכן אצל 'מתניתא פליגא' נאמר ברגיל ש'מתניתא פליגא על ר' פלוני', מה שאין כן אצל 'והא תני/נן'). עם זאת, ל'והא תני/נן' יש הוראות שאינן קיימות אצל 'מתניתא פליגא', כגון הצעת מקורות לפשיטת בעיות או לתירוץ קושיות. ועוד, שלפעמים 'והא תני/נן' מציע קושיות על מקורות תנאיים, דבר שאינו מקובל אצל 'מתניתא פליגא'.

במקומות אחדים 'מתניתא פליגא' מתחלף ב'והא מתניתא פליגא'⁷²² (וכמובן, אפשר שאין כאן חילופים אמתיים אלא שיבושים, שכן אפשר שהתיבה 'והא' נשמטה בטעות בחלק מן המקומות), וייתכן שמונחים אלה נרדפים.⁷²³

כמו כן, נראה שאין הבדל בין 'מתניתא פליגא' ו'ולא כן תני' כשהמונח האחרון מציע קושיות ממקורות תנאיים על האמור לפניו, אולם לפי שעה לא מצאתי חילופים בין מונחים אלה. נראה כי גם הלשונות * 'הדא פליגא' ו'לית הדא פליגא' קרובים מאוד מצד משמעותם ל'מתניתא

על ריש לקיש ולית ליה קיום', אך מסתבר שהתיבות 'ולית ליה קיום' מיותרות, וכי מקורן באשגרה מההמשך [ש' 36], 'הדא פליג' על ריש לקיש ולית ליה קיום'; הוריות א, א (מה ע"ד), 1414 ש' 25.
720 ראה שבת ב, ה (ה ע"א), 379 ש' 45 ('מתניתא פליגא') לעומת המקבילה בב"ק ג, ט (ג ע"ד), 1196 ש' 4 ('והא תנינן'; ויושם לב שבסוגיית שבת חלה השמטה, אלא שאפשר לתקנה על פי המובאות מן הירושלמי שאצל הראשונים; ראה רטנר, אהבת ציון וירושלים, שבת, עמ' 37, וליברמן, תלמודה של קיסרין, עמ' 29, הערה 11); ב"מ א, ד (ז ע"ד), 1215 ש' 36 ('מתניתא פליגא') לעומת 'והא תנינן' במקבילות (פאה ד, ב ויח ע"ב), 95 ש' 29 וגיטין ח, ג (מט ע"ג), 1088 ש' 11, אולם יושם לב שיש גם הבדלים אחדים בין סוגיית ב"מ – הנובעת כמובן מעריכה אחרת של התלמוד – למקבילותיה). אפשר שיש קונפליציה של מונחים אלה בתרומות ז, א (מד ע"ג), 241 ש' 34-35, אולם אפשר שלפנינו שיבוש רגיל ולא קונפליציה; ראה מוסקוביץ, מינוח, עמ' 65, הערה 11; ועל כל פנים, במקבילה בכתובות ג, א (כו ע"ב), 968 ש' 3-4 כתוב 'מתניתא פליגא', ואילו המקבילה בתרומות (ש' 35) מקיימת את הגרסה 'והא תנינן'. עוד נראה שלפעמים מונחים אלה מתחלפים על ידי גיוון המינוח, כגון כלאים א, ד (כו ע"א), 146 ש' 31 ('מתניתא פליגא'), לעומת ש' 32 שם ('והא תני'); קידושין ב, א (סב ע"ב), 1161 ש' 35 ('מתניתא פליגא') לעומת שם ש' 37, 38 ('והא תנינן').

721 ראה למשל מוסקוביץ, מינוח, עמ' 65, הערה 11.

722 ראה ערלה א, ד (סא ע"ב), 335 ש' 22 ('מתניתא פליגא'), לעומת מקבילתו בנוזר ו, יא (נה ע"ג), 1122 ש' 9 ('והא מתניתא פליגא'); אך שמא 'והא' שבתחילת המונח יסודו במין אשגרה מן התיבה 'הא' בחלק הקודם של המשפט; שבת ט, א (יא ע"ד), 418 ש' 45 ('מתניתא פליגא'), לעומת מקבילתו בע"ז ג, ח (מג ע"ב), 1399 ש' 8 ('והא מתניתא פליגא'); אך שמא נשמט משהו בסוגיית שבת (עיין שם). כמו כן אפשר שמונחים אלה מתחלפים על ידי גיוון המינוח, ראה יבמות ג, א (ד ע"ד), 842 ש' 47-48, 50, ושם עמ' 843 ש' 5, 13-14, 20-21 ('מתניתא פליגא'), לעומת שם ש' 24 ('והא מתניתא פליגא' על רב'; אמנם כאן המונח בא בסגנון 'התיב ר' חמא [...] והא מתנית' פליג', אך דומה שאין לעובדה זו חשיבות מיוחדת לענייננו, כיוון שגם 'מתניתא פליגא' עשוי לבוא אחרי 'התיב/מתיב ר' פלוני'; ראה לעיל, הערה 717).

723 אמנם סגנונם שונה בדרך כלל – 'והא מתניתא פליגא' בא ברגיל בלי 'על ר' פלוני' / מאן דאמר' בהמשך (ולעתים קרובות עם 'התיב ר' פלוני' וכדומה לפניו), בניגוד ל'מתניתא פליגא' – אולם לפעמים סגנונם של שני המונחים זהה. ועוד, שלעתים נדירות 'והא מתניתא פליגא' מציע קושיה על מקור תנאי (עיין ערכו, הערה 37), דבר שאינו מקובל אצל 'מתניתא פליגא', אך מדובר כאמור בשימוש נדיר.

פליגא'.⁷²⁴ עם זאת, נראה שיש הבדל סגנוני, ובסופו של דבר גם תוכני, בין 'לית הדא פליגא' ו'מתניתא פליגא על דר' פלוני'. אצל 'מתניתא פליגא' דברי האמורא שעליו מקשים (ר' פלוני) באים ברגיל לפני המונח, והמקור שממנו מקשים מוצע אחריו, ולכן נראה שדברי החכם שעליו הקשו הם נקודת המוצא של הדיון. לעומת זאת, אצל 'לית הדא פליגא' המקור שממנו מקשים מופיע לפני המונח, ודברי החכם שעליו מקשים באים אחריו, ולכן נראה שהמקור שממנו הקשו הוא נקודת המוצא של הדיון.⁷²⁵

קיימת קרבה גדולה מבחינה תוכנית בין 'מתניתא פליגא על ר' פלוני' ל'הדא/מתניתא מסייעא לר' אלמוני' כשר' אלמוני הוא בר הפלוגתא של ר' פלוני, ואמנם בסוגיה אחת מצאנו מעין גיוון המינוח בין לשונות אלה.⁷²⁶

ראה גם: * 'מתניתא דר' פלוני פליגא עלוי'

724 וראה את החילוף בין 'מתניתא פליגא' בגיטין ד, ב (מה ע"ג), 1067 ש' 19 ל'ואפילו על ר' פלוני לית היא פליגא' שבמקבילה, שהיא אמנם מעריכה אחרת (ב"ב י, ד ו' ע"ג, 1261 ש' 11), אולם ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי המונח השני בא רק בסוף סדרה של שתי קושיות לפחות (ראה עסיס, לית היא פליגא, עמ' 143, וראה שם עמ' 157 בקשר לסוגיית ב"ב הנ"ל), מה שאין כן בהכרח אצל 'מתניתא פליגא'. – לאמתו של דבר, גם מונחי קושיה אחרים, כגון 'תמן את אמר [...]', עשויים להתפרש כמו 'מתניתא פליגא' כשהם מציעים קושיות ממקורות תנאיים (כגון קידושין ג, א וסג ע"ג, 1169 ש' 19-20: 'תמן את אמר "אמירתי לגבוה כמסירתי להדיוט" [=משנה קידושין א, ו] והכא את אמר הכין?').

725 הבדל זה בין המונחים בולט כששני הלשונות באים יחד באותה סוגיה בקרבת מקום. ראה למשל מעשרות ד, ב (נא ע"ב), 278 ש' 5: 'רב המנונא אמ' תינוק שחיפה כלכלה לשוק נטבלה [...]. מתנית' פליגא על רב המנונא: תינוקות שטמנו תאינים [...] תיפתר [...] לית הדא פליגא על דר' יוחנן דר' יוחנן אמ' השבת טובלת' (דווקא, דברי ר' יוחנן לא נזכרו לפני כן בסוגיה זו; למקורם ראה מעשרות ב, ג ומט ע"ד, 269 ש' 40); חלה א, ה (נו ע"ד) 316 ש' 3, 7.

726 ראה לעיל, הערה 718 ובטקסט הסמוך.

נ

ב[...]. נחלקו.¹ מצוי.

ספרות - אלת"י ג, עמ' 665-666 (במפוזר); מלמד, פרקי מבוא, עמ' 611; פרנקל, מבוא הירושלמי, ט ע"א

'ב[...]. נחלקו' מצמצם תחולתה של מחלוקת תנאית על ידי ציון המקרה שבו נחלקו התנאים, כגון:

1. [משנה: 'מכרה' ('עבודה זרה') או מישכנה, ר' אומ', ביטל, וחכמ' אומ', לא ביטל'.] זעור בר חיננה בשם ר' חנינה, בשמכרה לצורף נחלקו, אבל אם מכרה לעובדה, דברי הכל אינה בטילה. רב ירמיה בשם רב, בשמכרה לעובדיה נחלקו, אבל אם מכרה לצורף, דברי הכל בטילה היא (ע"ז ד, ה [מד ע"א], 1403 ש' 34-36)
2. [משנה: 'מי שליפט את הפיאה ואמר הרי זה לאיש פלוני עני, ר' אליע' אומ', זכה לו, וחכמ' אומ', יתננה לעני שנימצא ראשון'.] ר' יהושע בן לוי או', בבעל הבית עשיר נחלקו, אבל בבעל הבית עני, מאחר שהוא ראוי ליטול, זכה (פאה ד, ו [יח ע"ב], 96 ש' 42)

במספר מקומות מקרה אחר מצוין אחרי המונח (בלשון 'אבל'), המונגד למקרה שעליו נאמר 'ב[...]. נחלקו', שכן במקרה זה אין מחלוקת. הסגנון הרגיל בכגון זה הוא: 'ב-X נחלקו, אבל ב-Y, אף ר' פלוני מודיי / כל עמא מודיי / דברי הכל [ב...].² ברגיל אין התלמוד מנמק מדוע העמידו את המחלוקת דווקא במקרה שצוין על ידי המונח.³

- 1 התיבה 'נחלקו' חסרה במקבילתה של סוגיית 'ב[...]. נחלקו' אחת. ראה נזיר א, ב (נא ע"ב), 1098 ש' 30-31 ('בכולל נחלקו'), אולם במקבילה (שבועות ג, ג [לד ע"ג], 1349 ש' 9) רק 'בכולל', ונראה שגם גרסה זו יש לה קיום (אך מעניין שבשתי הסוגיות הרעה הנידונה מיוחסת לחכמים שונים - ר' זעירא בנזיר, ור' יוחנן בשבועות; ראה גם בהמשך סוגיית שבועות, ש' 18-19).
- 2 ראה למשל דוגמה 1 ומו"ק א, ז (פ ע"ד), 806 ש' 10, 12 ('דברי הכל'); נזיר ג, ז (נב ע"ד), 1107 ש' 22, 24 ומקבילות ('כל עמא מודיי'); כתובות י, א (לג ע"ד), 1002 ש' 21-22 ('אף ר' עקיבה יודה').
- 3 אולם ראה דוגמה 2 לעיל, שם הוצע הסבר כזה.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

'ב[...נחלקו' קרוב מאוד למונחים 'מה פליגינ' ו'ב[...פליגינ', אף על פי שאינו מתחלף בהם בשום מקום.⁴ עם זאת, נראה שמונחים אלה אינם נרדפים, שכן 'מה פליגינ' ו'ב[...פליגינ' מתפרשים לפעמים בהוראות שאינן קיימות אצל 'ב[...נחלקו', כגון הצעת מחלוקת חדשה; עיין ערכיהם. ועוד, שלפעמים המונחים האחרים מוסכים על מחלוקות אמוראים, מה שאין כן אצל 'ב[...נחלקו'.

ניחא – 'נוח, מקובל'. מונח קושיה, נפוץ.

ספרות – אלת"י ה, עמ' 721-724;⁵ אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 37; אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 451 הערה 1; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 124; זוסמן, שקלים, עמ' 31 הערה 99; ליברמן, על הירושלמי, עמ' 69 הערה 74; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 73, 89, 354 הערה 9; מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 528-529; עסיס, לית היא פליגא, עמ' 160; רוזנטל, ירושלמי נזיקין, עמ' יט הערה 32

'ניחא' מציע קושיות ששיעורן, שדינו של פרט מסוים או פרטים מסוימים שנזכרו לפני כן (ובכלל זה המשנה⁶) מובן, אבל אין דינו של פרט אחר מובן, על דרך 'הניחא' או 'בשלמא' בבבלי,⁷ כגון:

1. [משנה: 'ההולך ממקום שעושין למקום שאינן עושין או ממקום שאינן עושין למקום שעושין, נותנין עליו [...] חומרי המקום שהלך לשם'.] ניחא ממקום שעושין למקום שאין עושין; ממקום שאין עושין למקום שעושין, ויבטל ('למה נוהג כמנהג המקום שהלך לשם'), שהרי כמה בטיילין יש לו באותו מקום! (פסחים ד, א [ל ע"ד], 518 ש' 1)

2. תני ר' חייה, נזק וחצי נזק נגבין מן המשועבדין. ניחא נזק; חצי נזק, לא מגופו הוא משלם? (גיטין ה, א [מו ע"ג], 1071 ש' 44)

בדרך כלל 'ניחא' מציע קושיות המורכבות משני חלקים: החלק הראשון מציין את המקרה המובן ('ניחא'), והחלק השני – המקרה הבעייתי. על פי רוב שני חלקי המשפט המוצע בלשון

4 במקום אחד המונח מתחלף על ידי גיוון המינוח ב'הדא דתימר'; ראה ע"ז ד, ה (מד ע"א), 1403 ש' 31-32 ('הדא דתימר'), לעומת המשפטים המקבילים להלן שם (=דוגמה 1 לעיל, 'ב[...נחלקו'). ברם ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'הדא דתימר' מצמצם תחולתן של קביעות מכל הסוגים, בעוד ש'ב[...נחלקו' מתייחס רק למחלוקות תנאים.

5 קוסובסקי ציין אל נכון בראשית הערך (עמ' 121) ש'ניחא' בא בשתי דרכים – בתחילת משפט ('ניחא X, Y?') ובסגנונות כמו 'על דעתיה דר' פלוני ניחא, על דעתיה דר' אלמוני [...]', אלא שלא הפריד בין שני השימושים בערך עצמו. דברינו בערך זה מתייחסים רק לשימוש הראשון, שכן השימושים האחרים נידונו בערכים אחרים.

6 ראה למשל מו"ק א, א (פ ע"ב), 801 ש' 1, 19 וכתובות ד, ו (כח ע"ד), 976 ש' 4.

7 והשווה לפרפרזה של ערלה א, ה (סא ע"ב), 335 ש' 45 בפירוש הריב"מ ל'משנה ערלה א, ו (מהדורת זק"ש, עמ' שפו), 'בשלמא', ואילו במובאה בר"ש שם, 'ניחא' (לפנינו תיבה זו נשמטה בטעות; ראה אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 451, הערה 1).

'ניחא' מציינים מקרים שנזכרו בקטע הקודם (או במשנה שעליה מוסב הדיון⁸), באופן מילולי או בפרפרזה,⁹ אולם לעתים המונח מציע משפטים בסגנון: 'ניחא כר' פלוני / כמאן דאמר [...]; (ברם)¹⁰ כר' אלמוני / כמאן דאמר [...].¹¹

בדרך כלל התלמוד אינו מסביר מדוע המקרה שצוין אחרי המונח הוא 'ניחא', אבל פה ושם יש חריגים.¹² לעתים התלמוד מסתפק בציון המקרה הבעייתי בלי להציג את תוכן הקושיה ממנו,¹³ אולם במקומות רבים תוכן הקושיה מפורט ואף מנומק.¹⁴ על פי רוב 'ניחא' מציע רק מקרה אחד לפני המקרה שעליו מקשים, אולם לפעמים הוא מציע יותר.¹⁵

בדרך כלל 'ניחא' מציע קושיות העומדות ברשות עצמן, אולם יש שהמונח בא באמצע המשא ומתן התלמודי, במסגרת דיון פרשני במקור מסוים, כדי שמקור זה יוכל למלא תפקיד אחר בסוגיה, כגון הצגת קושיה או הוכחה.¹⁶ לעתים רחוקות נראה ש'ניחא' מציע בעיות ולא קושיות,¹⁷ ובמקרים אלה נראה שהמונח מתפרש כמו 'פשיטא', ולא כמו 'הניחא' או 'בשלמא' שבתלמוד הבבלי.

- 8 ראה לעיל הערה 6.
- 9 ראה למשל מ"ק ב, ד (פא ע"ב), 808 ש' 39 ('ניחא כולהן; אבנים?'); כתובות ז, ו (ל ע"ב), 990 ש' 31; ע"ז ב, ט (מא ע"ד), 1391 ש' 26.
- 10 פרט ל'ברם', הרגיל כשהמונח בא בסגנון המתואר בפנים, אין לשונות אחרים הרגילים להופיע אחרי המקרה המוצע אחרי 'ניחא' – בכלאים ז, ב (ל ע"ד), 166 ש' 35 כי"ל גורס 'ניחא בסיתווא, אבל בקייטא, אולם כי"ר, ריבמ"ץ ור"ש גורסים 'אפילו' במקום 'אבל', ונראה שכן צ"ל.
- 11 ראה למשל מגילה א, יד (עב ע"ד), 757 ש' 25 ('ניחא כר' יודה'); שבת א, א (ב ע"ד), 366 ש' 4–5 ומקבילה; יבמות ה, ד (ז ע"א), 855 ש' 46 ('ניחא כמאן דאמר').
- 12 ראה למשל עירובין ה, א (כב ע"ג), 474 ש' 36; שקלים ו, ב (ג ע"א), 626 ש' 26; יבמות ג, י (ה ע"א), 845 ש' 30.
- 13 ראה למשל תרומות ד, א (מב ע"ג), 231 ש' 4 ('ניחא במרבה בתרומה; ובמעשרות?'); שבת טז, ב (טו ע"ג), 438 ש' 17; מ"ק ב, ד (פא ע"ב), 808 ש' 39.
- 14 ראה למשל הרוגמאות שצוינו לעיל בפנים; סוכה ג, יא (נג ע"ד), 647 ש' 38; כתובות ט, יג (לג ע"ג), 1002 ש' 1.
- 15 כגון פסחים ח, א (לה ע"ג), 545 ש' 28 ומקבילה: 'ניחא זב וזבה ומצורע; יולדת – ויש קטנה יולדת?'; כתובות א, ג (כה ע"ב), 956 ש' 40; כתובות יא, ז (לד ע"ג), 1007 ש' 26.
- 16 ראה למשל פסחים א, א (כו ע"א), 497 ש' 25 (במסגרת הצעת פשיטת בעיה בלשון 'נשמעינה מן הדא'); חגיגה ג, ג (עט ע"ב), 796 ש' 42 (אחרי 'מתנית' פליגא על חזקיה, כרי לפרט את הקושיה); קידושין א, ב (נט ע"ג), 1145 ש' 24 (אחרי 'והא תני', כנ"ל).
- 17 ראה למשל קידושין א, ב (נט ע"א), 1142 ש' 34: 'ניחא חלה ואחר כך ברח <אינו> משלם; ברח ואחר כך חלה? אמ' ר' חייא בר אדא, נישמעניה מן הדא [...] (התיקון מתחייב מצד העניין, והשווה קרבן העדה, וכן דברי ליברמן בטופס הירושלמי שלו, הובאו אצל כ"ץ, קידושין, ב, עמ' 35); כלאים ג, ב (כח ע"ג), 155 ש' 18 (בביאור הגר"א כתב 'תיבת ניחא מיותר', אולם תיבה זו מקוימת על ידי כי"ר וברש"ס, וקשה להגיה); חלה ג, ה (נט ע"ב), 323 ש' 48; עירובין ה, א (כב ע"ג), 474 ש' 36 (שכן בהמשך, ש' 47, מוצעת הבעיה: 'ובמדבר מי היה מכזיב להן את הרוחות?'); כתובות ט, א (לב ע"ד), 997 ש' 14 – לפעמים 'ניחא' מציע משפטים שקשה לקבוע אם הן בעיות או קושיות, כגון שבת ז, ד (י ע"ד), 413 ש' 42 ('ניחא יצטרפו למושב שכן שוו למושב בטפח; (שוחק) {בהיסקן} <בשבת> מניין?'; וראה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 149).

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד 'ניחא' מתחלף ב'אתיאי',¹⁸ אולם ברור שאין מונחים אלה נרדפים (אף על פי שהם יכולים להתחלף בהקשר הנזכר), שכן 'ניחא' מציע קושיות ולפעמים בעיות, ואילו 'אתיאי' מצביע על דמיון בין שתי דעות (עיין ערכו).

מונח אחר שדומה במידה מסוימת ל'ניחא' הוא 'עד כדון', שמציע אף הוא משפטים בעלי שני חלקים שהחלק הראשון הוא בבחינת 'פשיטא', בעוד שהחלק השני טעון עיון.¹⁹ ברם מונחים אלה אינם נרדפים, שהרי ברגיל 'ניחא' מציע קושיות, ואילו 'עד כדון' רגיל להציע בעיות (עיין ערכו).

ראה גם: אילו [...] יאות/ניחא, *מאן דאמר [...] (ניחא), על דעתיה דר' פלוני (ניחא)

נימר²⁰ ('נאמר';²¹ לעתים רחוקות משתבש כ'נימא' או 'לימא', קרוב לוודאי בהשפעת הבבלי²²) - 'אומר/נאמר'. מונח דחייה ופשיטת בעיות, נפוץ.

ספרות - אלת"י א, עמ' 934-935; ר"א אזכרי, ספר חרדים, לביצה, עמ' 65;²³ אפשטיין, דקדוק, עמ' 64, 65; אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 444 והערה 1; אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 104, 350 הערה 64, 409 הערה 13, 476 הערה 13; גינצבורג, פירושים וחיידושים, א, עמ' 390; הלר, מסורת הש"ס, עמ' 63; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 56 הערה 6, 84, 103; עסיס, נזיקין, עמ' 152 הערה 74, ד"ה חוץ

'נימר' מתפרש בשלוש דרכים:

- 18 ראה בעיקר ליברמן, על הירושלמי, עמ' 69, הערה 74; מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 528-529.
- 19 עיין ערך 'עד כדון'. ייתכן ששני המונחים מתחלפים; ראה מע"ש ב, א (נג ע"ב), 290 ש' 9 ויזמא ח, ג (מה ע"א), 597 ש' 34 ('ניחא'), אולם במקבילה בשבועות ג, ב (לד ע"ג), 1348 ש' 50, 'עד כדון'. ברם קשה לקבוע מסמרות בנידון, שכן יש הברלים אחרים בין הסוגיות שאפשר שאינם חילופים מקוריים אלא שיבושים, ואפשר שגם החילוף בין 'ניחא' ו'עד כדון' הוא כזה. ודוק, שתי הגרסאות יכלו להיווצר על ידי אשגרה ממקומות אחרים בסוגיה; ראה לעיל בסוגיית שבועות, לד ע"ב, 1348 ש' 48 ('עד כדון'), וכן לעיל בסוגיות מע"ש ויזמא ('ניחא' ב'ש' 4 במע"ש ובש' 30 ביומא). ועוד, שפירושה המדויק של הסוגיה עדיין צריך עיון, וממילא לא ניתן לומר דברים ברורים על אודותיה.
- 20 כתיב זה מצוי לא רק בכ"ל (במקומות רבים), אלא גם בקטעי גניזה; ראה למשל שרידי הירושלמי, עמ' 12 ש' 15; עמ' 154 ש' 8; עמ' 161 ש' 21; וראה עוד בהערה הבאה. לא מצאתי קשר בין כתיבי המונח להוראותיו השונות, אלא כל כתיב עשוי להתפרש בדרכים שונות.
- 21 כך בכ"ל בהרכה מקומות, וכן במספר קטעי גניזה, כגון שרידי הירושלמי, עמ' 50 ש' 40, 103 ש' 21, 217 ש' 9, וקטע אפשטיין, עמ' 131 ש' 27 (= מחקרים, עמ' 273; בביטוי 'או נאמר').
- 22 ראה למשל ברכות ב, ז (ה ע"ב), 21 ש' 48; שם ג, א (ה ע"ד), 24 ש' 18 (אולם בשרידי הירושלמי, שם, עמ' 12 ש' 15, אל נכון, 'נימר', וכעין זה במקבילה במו"ק ג, ה ופב ע"ב), 814 ש' 24 ('נאמר'); פאה א, ה (טז ע"ג), 87 ש' 11.
- 23 פירושו המשונה ('כלום' קבלנו כמו נקיטין המורגל בתלמוד בבלי) אין לו סימוכין משום מקום בירושלמי.

א. לפעמים 'נימר' מתרץ קושיה או דוחה אפשרות אחרת שהועלתה לפניו בלי להסתמך על מקור ספרותי, על דרך 'אימא' בבבלי,²⁴ כגון:

1. ר' ברכיה חמוניה קרי קרית שמע ומצלי בתר תלת שעין. והא תנינן: 'הקורא מיכן ואילך לא הפסיד, כאדם שהוא קורא בתורה'! – נימר כבר קיבל מלכות שמים בעונתה (ברכות ד, א [ז ע"ב], 32 ש' 50)

2. 'המביא גט ואבד ממנו' כול" (מצאו לאלתר כשר'). אי זהו על אתר [...] כל שלא עבר שם ברייה [...] עבר גוי? נישמענה מן הדא, אבא בר בר חנה אייתי גיטא ו>א<בד מיניה, ואשכחיה חד סירקיי. אתא עובדא קומי ר' יוחנן ואכשרון. הדא אמרה עבר גוי כשר! – נימר סימן הוה ליה ביה (גיטין ג, ג [מד ע"ד], 1063 ש' 35)

שני גוני משמעות אלו של המונח – תירוץ קושיות (כבדוגמה 1)²⁵ ודחיית אפשרויות שהועלו לפני כן (כבדוגמה 2)²⁶ – קרובים, שכן שניהם כרוכים בדחיית האמור בשלב הקודם על סמך פרשנות חדשה למקרה או למקור הנידון לפני כן. לפעמים פרשנות זו מבוססת על מעין אוקימתא, שלפיה המקור הנידון עוסק במקרה מיוחד (ראה למשל הדוגמאות דלעיל). בדרך כלל 'נימר' בהוראה זו מציע משפטים עצמאיים, כבדוגמאות דלעיל, אולם לעתים רחוקות הוא בא באמצע משפט, כחלק מארגומנטציה מורכבת יותר.²⁷ 'נימר' בהוראה זו בא בעיקר בהקשרים הלכתיים (כצפוי לאור תפקידו – דחיית מסקנות ותירוץ קושיות), אולם לפעמים הוא בא בהקשרים אגדיים.²⁸

ב. במקומות אחרים 'נימר' מציע פשיטת בעיה או מציין את הדין במקרה שאין דינו ידוע,²⁹ בלי להתבסס על מקור ספרותי, כגון:

3. מה הן ('ביצים הנמצאות בתרנגולת שחוטה') בחלב? נאמר, אם היו מעורות לגידים אסורות, ואם לאו מותרות (ביצה א, א [ס ע"א], 681 ש' 7)
4. ביקש להביא דבילה ('כביכורים') – נאמר, אם היתה קעילית מביא, אם היתה בוצרית אינו מביא (ביכורים ג, ג [סה ע"ג], 359 ש' 19)

בדרך כלל פשיטת הבעיה (או הצעת הדין) הבאה אחרי 'נימר' בהוראה זו מורכבת משני חלקים, המתייחסים למצבים שונים שבהם חלים דינים שונים. הסגנון הרגיל בזה הוא: 'נימר – אם [במקרה

24. השווה אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 444.

25. ראה למשל כלאים ד, א (כט ע"ב), 157 ש' 47; פסחים ב, ד (כט ע"ב), 510 ש' 46; סנהדרין א, א (יח ע"ב), 1264 ש' 13.

26. ראה למשל סוכה ב, ז (נג ע"א), 644 ש' 10; מגילה ב, ב (עג ע"א), 759 ש' 20; גיטין ג, ח (מה ע"ב), 1066 ש' 3.
27. כגון כלאים ח, ג (לא ע"ג), 170 ש' 36 ('מה נן קיימין? אם [...] אם [...] נאמ' מפני ש[...]'); הפיסוק במהדורת האקדמיה שגוי; חלה ג, ז (נט ע"ג), 325 ש' 19 ('אפילו תימר [...] נאמר [...]'); שבת ו, ב (ח ע"ב), 397 ש' 21.

28. כגון ברכות ט, ב (יג ע"ד), 70 ש' 40, וסוטה ג, ד (יח ע"ד), 919 ש' 45.

29. כמובן, קשה לפעמים להבחין בין שני אלה, בעיקר במשפטים שאין בהם לשון שאלה, אך אפשר לפרשם כשאלות, כגון דוגמה 4 להלן.

X, דין א] - אם [במקרה Y, דין ב], כבדוגמאות דלעיל, אולם לעתים רחוקות מצאנו יוצאים מכלל זה³⁰ (אך שמא נוסח הירושלמי משובש במקרים אלה, וצד מסוים של הדיון נשמט בטעות?). היות ש'נימר' בהוראה זו ובהוראתו הקודמת מציע משפטים שתפקידם בסוגיה ברור גם אלמלא המונח, המונח עשוי להיראות מיותר במקרים כאלה. ואמנם 'נימר' אינו מופיע בחלק מעדי הנוסח של התלמוד במספר מקומות,³¹ ועל כן אפשר לראותו כמונח נשמט.

ג. לעתים נדירות 'נימר' מציע קושיות ששיעורן שמקור ספרותי מסוים היה צריך להיות מנוסח באופן אחר, על דרך 'איבעי ליה למימר' בבבלי, כגון:

5. כת' 'ויבא שלמה לבמה אשר בגבעון ירוש'. מה נן קיימין? אם מירוש' היה בא, נימר, מירוש' לבמה! (יומא ה, ג [מב ע"ג], 583 ש' 39)

6. 'ושגוב הוליד את יאיר' ('ויהי לו עשרים ושלוש ערים בארץ הגלעד') [...] וכי מניין היו ליאיר ערים בהר הגלעד ('שלא היו לאביו')? אלא שנשא אשה מבנות מנשה ומתה וירשה. אם או' את שאין יורשת אשה דבר תורה, נימר 'ויהי לשגוב' ('וממנו ירש יאיר את הערים')! ('ב"ב ח, ו [טז ע"ב], 1255 ש' 14)

לפעמים נימר' בהוראה זו מזדמן אחרי משפטי תנאי ('אם [...]'), כבדוגמאות דלעיל, אבל לא תמיד.³² 'נימר' שכזה עשוי להתייחס לפסוקים, כבדוגמאות דלעיל, או למקורות אמוראים.³³ כש'נימר' מתפרש כך, סגנון המונח הוא: 'המקור הנידון' - נימר - [נוסח חדש למקור הנידון, שלכאורה מתאים יותר]. ברגיל התלמוד אינו מסביר מדוע הנוסח החלופי מתאים יותר, מכיוון שהדברים ברורים בדרך כלל.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

נראה כי 'נימר' בהוראתו הראשונה קרוב מאוד ל'תפתר', ואפשר שבמקום אחד שני המונחים

- 30 ראה למשל חלה ד, יב (ס ע"ב), 330 ש' 12 וסוטה ט, א (כג ע"ג), 943 ש' 25.
- 31 למשל, המונח ליתא בכ"ל לסוטה ח, ב (כב ע"ד), 941 ש' 14, אך ישנו בכ"ר שם. בב"ק ג, ח (ג ע"ד), 1195 ש' 28 ובמקבילה במכות ב, ג (לא ע"ג), 1336 ש' 15 המונח חסר, אך ישנו בכ"א עמ' 8 ש' 108. בסוטה ג, ד (יח ע"ד), 919 ש' 45 המונח ישנו לפנינו, אבל הוא חסר במובאה בתוספות, סוטה כ ע"ב, ד"ה יש זכות תולה. כמו כן נמחק המונח בשני מקומות על ידי מגיה כ"ל (ראה כלאים ב, ח [כח ע"א], 152 ש' 27 ור"ה ג, ז [נט ע"א], 676 ש' 6; במקום האחרון המיר המגיה את המונח במילה 'ותקע' [ז], והשווה אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 409 הערה 13. ולפי דברינו אין הכרח לומר שהמחיקה נעשתה שלא כדיון).
- 32 ראה דוגמאות בהערה הבאה.
- 33 כגון גיטין ג, ב (מר ע"ד), 1063 ש' 25 ('ר' זעירא רב הונא בשם רב, הל' כר' יורה בגיטין וכו' אליעזר בשטרות. נאמר הל' כר' אליעזר!'; וכיוצא בזה בש' 26 שם); ברכות ג, א (ה ע"ד), 24 ש' 18 ומקבילה (אולם הפירוש המדויק עדיין צריך עיון קצת); יומא ג, ה (מ ע"ג), 573 ש' 23.

מתחלפים על ידי גיוון המינוח.³⁴ עם זאת, נראה שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי ברגיל 'תפתר' מציע אוקימתות, ואילו 'נימר' מציע פרשנות (לפעמים, אמנם, פרשנות מצמצמת).³⁵ במקומות אחדים נראה ש'נימר' מתחלף ב'אמריין'³⁶ (אלא אם נתלה חילופים אלה בשיבושים גרפיים קלים). ואמנם נראה שמונחים אלה קרובים מאוד מצד משמעותם, אף על פי שאינם נרדפים, שהרי חלק מן ההוראות של 'נימר' אינן קיימות אצל 'אמריין' (ובן להפך).³⁷ עוד נראה, ש'נימר' נרדף לביטוי הנדיר *'אימר', המצוי רק בירושלמי נזיקין,³⁸ אלא שלא ברור אם לפנינו מונחים שונים אך נרדפים, או שמא מדובר רק בחילופים גרפיים.³⁹ מונח נוסף המתפרש לפעמים כמו 'נימר' הוא 'או נימר'.⁴⁰ עם זאת, ברור שלשונות אלה אינם נרדפים, שהרי על פי רוב 'או נימר' מציע משפטי ברירה, תפקיד שאינו קיים אצל 'נימר' בלי 'או'.
נראה ש'נימר' בהוראתו האחרונה מתפרש כמו 'לא צורכא דלא' כשהמונח האחרון מתפרש במובן 'לא היה צריך לומר אלא' (עייין ערכו).

ניתני ('נתני',⁴¹ וניתני,⁴² ובמקום אחד 'ניתנינה';⁴³ במקומות ספורים משתבש כ'ליתני',⁴⁴ קרוב

- 34 ראה גיטין ג, ח (מה ע"ב), 1066 ש' 3 ('נימר'), לעומת לעיל ש' 1 ('תפתר'). אולם אפשר שלאמתו של דבר זוהי ראייה לסתור; ראה להלן בפנים ובהערה הבאה.
- 35 ולפי זה גיוון הסגנון שבסוגיית גיטין ג, ח שצוינה בהערה הקודמת אינו סימן שלפנינו מונחים נרדפים, אלא דווקא משקף את ההבדל בין הביטויים: 'תפתר באילין בני גלילא' (אוקימתא) לעומת 'נימר משום הרא מטעומיתה' (פרשנות).
- 36 ראה ברכות ג, א (ו ע"ב), 26 ש' 39 ('נימר'), לעומת מקבילתו בנזיר ז, א (נו ע"א), 1124 ש' 45 ('אמ') [כנראה 'אמריין'; עייין מה שכתבנו על כתיב מונח זה בערכו]; וכן הוא ('אמ') גם במקבילה לסוגיה זו בב"ר, צו (מהדורת אלבק, עמ' 1238 ש' 4, ואילו להלן ש' 5 במפורש: 'אמריין', אלא שהאמור שם אין לו מקבילה בירושלמי). ראה גם קטע סבונה למכות ב, ג (לא ע"ג), 1336 ש' 15 ('אמור'; ראה שטמברגר, קטעי ירושלמי, עמ' 289), לעומת המקבילה ב"ק ג, ח (ג ע"ד), 1195 ש' 28 לפי כ"א עמ' 8 ש' 108 ('נימר'; בכ"ל לשתי הסוגיות המונח חסר; ראה לעיל הערה 31).
- 37 שהרי 'נימר' רגיל להציע תשובות בנות שני חלקים לבעיות, הוראה שאינה מקובלת אצל 'אמריין', ואילו 'אמריין' עשוי להציע הערות והוספות 'לשמך', דבר שאינו מקובל אצל 'נימר'.
- 38 ראה עסיס, נזיקין, עמ' 152 הערה 74. – אני מתייחס רק לצורה 'אימר', ולא לצורות אחרות המכילות לשון זה ('אימר שנייה היא' 'אימר תפתר'), שקרובות הרבה יותר למונחים 'שנייה היא' ו'תפתר'.
- 39 על כל פנים, הצורה 'נימר' מזדמנת במקומות שונים בירושלמי נזיקין; ראה עסיס, שם.
- 40 עייין ערך 'או נימר', ליד הערה 31.
- 41 כתיב זה אינו מופיע בשום מקום בכ"ל, אולם הוא מתועד לפעמים בקטעי גניזה; ראה למשל שרידי הירושלמי, עמ' 73 ש' 15, 160 ש' 11.
- 42 ראה מע"ש ד, ג (גר ע"ד), 299 ש' 5 ושבת ז, ב (י ע"ג), 411 ש' 30 (ראה להלן הערה 48). אפשר שכתוב זה מתבקש בסוגיית מע"ש, כי בסוגיה זו המונח אינו מציע קושיה עצמאית, אלא הוא מוסב על קושיה קודמת, שאותה הוא מפרט ('והתנינן' 'חמש פרוטות הן' – וניתני שש על דעתיה דר' סימאי!).
- 43 במובן 'שנה אותה'; ראה יבמות א, א (ב ע"ג), 831 ש' 10: 'אמ' ד' יעקב דרומי קומי ד' יוסי, ולמה לא תנינתה? בגין ר' עקיבה [...] ניתנינה על דרבנן!'.
ראה דוגמה 3 להלן ובהערה 50 שם.
- 44

לוודאי בהשפעת הבבלי; כמו כן בא לעתים בשיבושים אחרים,⁴⁵ ולפעמים צורות אחרות נשתבשו ל'ניתני' (46) – '(ש)אשנה/47(ש)נשנה'. מונח קושיה, נפוץ.

ספרות – אלת"י ח, עמ' 676–677; זוסמן, מבוא, עמ' לא הערה 207; עסיס, קטע של ירושלמי סנהדרין, עמ' 40; פרידמן, תלמוד ערוך, הנוסח, עמ' 14; רוזנטל, למילון התלמודי, עמ' 107 הערה 8; ר"י קורקוס, הלכות כלאים י, ב, ד"ה והתוספות

'ניתני' מציע קושיות ששיעורן שמקור תנאי מסוים היה צריך להיות מנוסח באופן אחר, המפורט בדרך כלל אחרי המונח,⁴⁸ על דרך 'וליתני' בבבלי,⁴⁹ כגון:

1. אמ' ר' יונה [...] אם היתה נתונה ('סכך') למטה מעשרים אמה לדפנות כשירה. אמ' ליה ר' יוסה, על דעתך דאת אמר בדפנות הדבר תלוי, ניתני סוכה שהיא נתונה למעלה מעשרים אמה לדפנות פסולה! (סוכה א, א [נא ע"ד], 635 ש' 40)
2. לוי בר סוסי בעא קומי ר', ניתני שש עשרה נשים ('במשנה יבמות א, א, במקום חמש עשרה הנשים המנויות שם'): אמו אנוסת אביו נשואה לאחיו מאביו ('היא האישה הט"ז')! (יבמות א, א [ב ע"ג], 830 ש' 41)
3. [משנה: 'עיגול של דבילה שניטמא מקצתו, תורם מן הטהור שיש בו על הטמא שיש בו, וכן אגודה של ירק']. וליתני⁵⁰ עיגול ולא ליתני אגודה, וניתני אגודה ולא ליתני ערימה! – אילו תנינן עיגול ולא תנינן אגודה הוין אמרין [...] (תרומות ב, א [מא ע"ב], 224 ש' 14)

'ניתני' בא בשני אופנים עיקריים: (א) לפעמים הוא מציין שפרט מסוים במקור תנאי היה צריך להופיע באופן אחר, כבדוגמאות 1, 2 לעיל. ברגיל 'ניתני' בהוראה זו מציע הסתייגות מתוכנו של המקור התנאי שעליו הוא מוסב ולא רק מסגנונו. (ב) במקור התנאי מוזכרים שני פריטים, אף

45 כגון שביעית ט, ב (לח ע"ד), 210 ש' 35 ('ניתנו' במקום 'נתני'); נזיר ג, ו (נב ע"ד), 1107 ש' 19 (לפנינו 'ותני', רצ"ל 'נתני'; וראה גם בהערה הבאה). ראה גם 'וניתני' בשבת יא, א (יג ע"א), 424 ש' 34; סוטה ט, ז (כד ע"א), 947 ש' 13, שם צ"ל 'נתני' במקום 'מתני' (אבל ככ"ר אל נכון, וכן במקבילה ביבמות טו, ה [טו ע"ב], 900 ש' 16; והשווה זוסמן, מבוא, עמ' לא הערה 207).

46 ראה חלה ב, ז (נח ע"ד), 321 ש' 19, שם כנראה צ"ל 'נותנת' במקום 'נתני'; יבמות טז, ה (טו ע"ד), 903 ש' 18, שם כנראה צ"ל 'לימדנו' (!) במקום 'ניתני' (כפי שמופיע להלן ש' 21, וכן במקבילה בגיטין ו, ח [מח ע"ב], 1082 ש' 15); גיטין ד, ו (מו ע"א), 1070 ש' 8, שם כנראה צ"ל 'תני' במקום 'ניתני' (וכן הגיה רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 417).

47 לצורה זו כלשון מדבר ראה למשל ליברמן, ירושלמי נזיקין, עמ' 135 לש' 34, ד"ה ונחזריניה; פרידמן, תלמוד ערוך, הפירושים, עמ' 187, הערה 11 (בסוף); מ' קיסטר, 'ביאורים באגדות החורבן באבות דרבי נתן', תרכ"ץ סז (תשנ"ח), עמ' 490, הערה 34; רוזנטל, למילון התלמודי, עמ' 107 הערה 8; ובספרות שצוינה במחקרים אלה. לאפשרות ש'ניתני' הוא לשון מדברים, ראה סוקולוף, מילון, עמ' 585 (בתחילת הערך).

48 יוצא מכלל זה רק שבת ז, ב (י ע"ג), 411 ש' 30 (ודוק, כתיב המונח שם, 'וניתני', שונה מן הרגיל, ויש בכך כרי לרמוז לשימוש המיוחד כאן): 'על דעת דר' ישמעאל בנו שלר' יוחנן בן ברוקה, ארבעים מלאכות אינן, וניתני! – לא אתינן מיתני אלא [...].'

49 במקום אחד נראה ש'ניתני' מתפרש כמו 'לפלוג וליתני בדירה' בבבלי; ראה הדברים שהובאו בשמי אצל י"מ שליזינגר, "לפלוג וליתני בדירה": פרק בהרמנויטיקה של הבבלי, סידרא כ (תשס"ה), עמ' 212, הערה 3.

50 ראה לעיל הערה 44; ודוק, שיבוש זה חוזר על עצמו עוד פעמיים בהמשך (אולם שם מצאנו גם 'וניתני', אל נכון).

על פי שלכאורה יש צורך רק באחד מהם. 'ניתני' בהוראה זו, שהיא נדירה הרבה יותר מקודמתה, משמש בצריכותות, כבדוגמה 3 לעיל.⁵¹ אחרי 'ניתני' משני הסוגים בא בדרך כלל תירוץ, המסביר מדוע בכל זאת נשנו הדברים כפי שנשנו.⁵²

בדרך כלל 'ניתני' בא במשפטים מותנים, לאמור, שאם הנחה מסוימת שהועלתה בשלב הקודם של הסוגיה היא נכונה, אזי המקור התנאי שעליו מוסב המונח היה צריך להיות מנוסח באופן אחר. לכן, 'ניתני' רגיל לבוא באמצע משפטים (כבדוגמה 1 לעיל) בסגנונות כמו 'אין / אין תימר / אם [...] ניתני'⁵³ ו'על דעתך / דעתיה דר' פלוני [...] ניתני'.⁵⁴ ברם לא תמיד המונח בא במשפטים מותנים, ואזי הוא פותח את המשפט הרלוונטי (כבדוגמה 2 לעיל).⁵⁵ כאשר המונח בא במסגרת צריכותא, הסגנון המקובל הוא 'ניתני X ולא ניתני Y – אילו תנינן X [...] אילו תנינן Y [...]'. תפקידו של 'ניתני' משתנה ממקום למקום. לפעמים המונח בא לפרוך את הדעה שלפניו (כבדוגמאות 1, 2 לעיל), או שהוא בא במסגרת צריכותות (כבדוגמה 3 לעיל). במקומות אחרים הוא בא כחלק מהוכחה לדעה הבאה לפניו, ובמקרים כאלה הוא רגיל לבוא אחרי הלשונות 'הדא אמרה', 'זאת אומרת', 'אין תימר' ו'דלכן'.⁵⁶

כמעט תמיד 'ניתני' מוסב על משניות, אולם במקום אחד הוא מתייחס לברייתא,⁵⁷ ובמקום אחר נראה שהוא מוסב על פסוק.⁵⁸ במספר מקומות 'ניתני' מציע תמיהות בנוגע למספר הפריטים שצוין במקור התנאי, לאמור, שהמקור היה צריך לציין מספר שונה של פריטים.⁵⁹

- 51 ראה גם כלאים ט, ו (לב ע"ד), 177 ש' 18 (אף על פי שהפירוש המדויק שם עדיין צריך עיון קצת) וחלה ד, ג (נט ע"ד), 326 ש' 41.
- 52 לעתים הסבר זה מוצע בלשון 'לא אתנינן מיתני אלא' כאשר המונח מתפרש בהוראתו הראשונה (כגון שבת א, א וב ע"ב), 363 ש' 9 ויבמות א, א וב ע"ג, 831 ש' 10, ובסגנון 'אילו תנינן [...] כשהוא מתפרש בהוראתו השנייה (ראה הדוגמאות שצוינו לעיל הערה 51).
- 53 ראה למשל ברכות ז, א (יא ע"א), 55 ש' 39–40; שקלים ג, א (מז ע"ב), 611 ש' 35, 36 ומקבילה; סוכה ה, ו (נה ע"ג), 656 ש' 11–12 ('אין תימר [...] ניתני'); כלאים ז, א (ל ע"ד), 166 ש' 13; שביעית ג, ה (לד ע"ד), 188 ש' 9; שבת ד, א (ו ע"ד), 389 ש' 50 ('אם/אין [...] ניתני').
- 54 ראה למשל שקלים ג, א (מז ע"ב), 611 ש' 35 ומקבילה; סנהדרין י, ח (כט ע"ד), 1327 ש' 37; שבועות ג, ד (לד ע"ג), 1349 ש' 19.
- 55 ראה גם שביעית ט, ב (לח ע"ד), 210 ש' 35.
- 56 כגון שקלים ג, א (מז ע"ב), 611 ש' 35 ומקבילה: 'זאת אומרת מעשר בהמה לא עשו אותו לא כחנט ולא כשליש; אין תימר כחנט, ניתני כל המעוברין מעשרים ותשעה באלול, אין תימר כשליש, ניתני כל הנולדין עד עשרים ושנים בו'; יומא ח, ב (מד ע"ד), 597 ש' 1; מגילה א, י (עא ע"ב), 747 ש' 36.
- 57 ראה ברכות ז, א (יא ע"א), 55 ש' 40.
- 58 ראה ב"ק ז, א (ה ע"ד), 1204 ש' 37. ייתכן שהוא הדין גם לכלאים ט, ו (לב ע"ד), 177 ש' 18 (כך כבר בתשב"ץ ג, שכד, ובמהר"י קורקוס להלכות כלאים ב, י); גם כאן, ברומה לסוגיית ב"ק הנ"ל, המונח בא במסגרת צריכותא, אלא שהפירוש המדויק עדיין צריך עיון קצת, ולכן אין לקבוע מסמרות בעניין זה (וראה עוד עסיס, קטע של ירושלמי סנהדרין, עמ' 40).
- 59 כגון דוגמה 2 לעיל; ב"ק א, א (ב ע"א), 1187 ש' 12 ('ניתני שלשה [...] ניתני חמשה'); סוטה ט, ד (כג ע"ד), 946 ש' 15; סנהדרין י, ח (כט ע"ד), 1327 ש' 37.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

יש קרבה מסוימת בין 'ניתני' המציע קושיות עצמאיות למונחים 'למה לא תנינן' ו'למה לא תניתה' / תניתה', ואמנם מצאנו מעין חילוף בין לשונות אלה על ידי גיוון המינוח.⁶⁰

ראה גם: *מה נתני

ל[...].⁶¹ נצרכה.⁶² מונח פרשני, מצוי.

ספרות⁶³ – אלת"י ז, עמ' 86–87 (במפוזר); ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 97; ניר, ברכות פ"ז ה"ד, ד"ה לשני בתים

ל[...]. נצרכה' מציין מקרה או תחום הלכתי שבו מדובר במקור שעליו מוסב המונח, לפי התלמוד, כגון:

1. תני [...] כל שאין אומ' אחריו שלש ברכות, אין אומ' לפניו המוציא לחם מן הארץ. התיבון: 'הרי פחות מכזית אין אומ' עליו שלש ברכות'; מעתה לא יאמרו לפניו המוציא לחם מן הארץ! – ר' יעקב בר אחא אמ', לשאר המינין נצרכה ('הדין שכל שאין אחריו שלש ברכות אין אומרים עליו המוציא') (סוכה ב, ו [נג ע"א], 643 ש' 31 ומקבילה)

2. [משנה: 'יום הכיפורים אסור באכילה ובשתייה וברחיצה וביסיכה ובינעילת הסנדל ובתשמיש המיטה']. ענוש כרת ואת אמר הכין? – אמ' ר' הילא, לפחות מכשיעורין נצרכה ('הדין במשנה, שאז אסור אך אינו ענוש כרת') (יומא ח, א [מד ע"ד], 595 ש' 31).

בדרך כלל ל[...]. נצרכה' מציע מקרים או תחומי הלכה השונים מאלה העשויים להשתמע ממשוטים של המקורות שעליהם הוא מוסב, ולכן מקרים אלה נראים בדרך כלל כאוקימתות. ל[...]. נצרכה' מוסב כמעט תמיד על מקורות תנאיים, כבדוגמאות דלעיל, אולם ייתכן שבמקום אחד הוא מתייחס למקור אמוראי.⁶⁴ לפעמים המונח מציע תירוצים לקושיות, כבדוגמאות דלעיל, אולם במקומות

60 ראה יבמות א, א (ב ע"ג), 831 ש' 7: ר' שמעון בן לקיש בעי, ניתני שש עשרה נשים חליצה פוטר צרתה! אמ' ר' יעקב דרומיאי קומי ר' יוסי, ולמה לא תניתה? בגין ר' עקיבה [...]. כמובן, אין כאן אלא מעין חילוף, שכן תפקידיהם של שני המונחים שונים: 'ניתני' מציע קושיה, ואילו 'למה לא תניתה' משמש כפתיח לתירוץ.

61 בפסחים ז, יא (לה ע"ב), 544 ש' 19–20 מצאנו את הצורה ב[...]. נצרכה', אולם הפירוש שם עדיין צריך עיון, וספק אם צורה זו היא עניין למונח שלנו. – ערך זה מתייחס רק להיקריות של ל[...]. נצרכה' שבהם מצוין מקרה, תחום הלכתי וכדומה אחרי הלמ"ד שבתחילת המונח, ולא לצורה 'למי נצרכה', שהוראתה שונה (עדיין ערכו, וראה בסוף ערך זה).

62 בשני מקומות המונח כתוב 'ניצרכה' בקטעי גניזה; ראה שרידי הירושלמי, עמ' 25 ש' 8 ועמ' 28 ש' 18.

63 ראה גם פירוש המונח המשתקף בפני משה לפאה פ"ה סה"ג (כו ע"א), ד"ה א"ר חייא בר אדא, שלפיו הוא מתפרש כמו 'צריכה' שבשאר הירושלמי, וראה גם בספר ניר לשבת פ"ה ה"ג, ד"ה לכלאים נצרכה (וראה מה שהשיג עליו ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 97). ברם אין שום קשר בין הוראת הפועל צר"ך בביטוי ל[...]. נצרכה' להוראתו בצורה 'צריכה' (=מסופקת); ראה להלן.

64 ראה פסחים א, א (כו ע"ב), 498 ש' 3–4; אך דוק, כאן אפשר שהאמורא מוסר ברייתא ('תני ר' גמליאל בר'

אחרים הוא מוסב ישירות על המקור הנידון ללא כל דיון מקדים, ולכן נראה שבמקרים אלה הוא מציע פרשנות.⁶⁵ לעתים המונח מציע אוקימתא ללא פיתוח או הסבר בהמשך, כבודגמאות דלעיל, אולם במקומות אחרים יש פירוט בזה.⁶⁶

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

ל[...]. נצרכה' אינו מתחלף במונחים אחרים בעדי הנוסח הישירים של הירושלמי. בסוגיה אחת יש ראשונים הגורסים 'לא סוף דבר' במקום ל[...]. נצרכה' שלפנינו,⁶⁷ אולם ייתכן מאוד שגרסתם אינה מקורית, אלא יסודה בהגהה מדעת שנועדה לפתור את הקשיים בסוגיה. לפעמים *ל[...]. אתאמרת'⁶⁸ מתפרש כמו ל[...]. נצרכה', כאשר ל[...]. אתאמרת' מציין את העניין שלגביו נאמר דין מסוים (עיין ערכו).⁶⁹ ברם מונחים אלה אינם נרדפים, שהרי במקרים אחרים ל[...]. נצרכה' מציע מקרה שבו עוסק המקור הנידון לפי התלמוד, ולא העניין או התחום ההלכתי שלגביו נאמרו הדברים, כמקובל אצל ל[...]. אתאמרת'. המונחים 'למי נצרכה' ו'לכן צריכה' דומים לל[...]. נצרכה' מבחינה חיצונית, אבל לא מצד משמעותם: ברגיל מונחים אלה מבקשים להעמיד מקור מסוים אליבא דחכם מסוים או במקרה מסוים כדי שיהיה חידוש במקור הנידון (עיין ערכם), ואילו ל[...]. נצרכה' מציע אוקימתא כדי שדברי המקור יהיו נכונים.

איניינא קומי ר' מנא [...] אמ' ליה, ל[...]. נצרכה'.

65 כגון שבת ה, ג (ז ע"ב), 392 ש' 46; נזיר ז, ד (נו ע"ד), 1128 ש' 50; קידושין ד, יא (סו ע"ב), 1185 ש' 40 (וראה פירושו אצל רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 462).

66 כגון ברכות ז, ב (יא ע"ב), 56 ש' 40 ('לשני קטנים נצרכה, שאם היה קטן עושין אותו ספק, ספק עושין אותו ווראי', וראה פירושו בראבי"ה, א, קכח [מהדורת אפסוביצר, עמ' 113]); נזיר ז, ד (נו ע"ד), 1128 ש' 50 ומקבילתה (החלקית) להלן שם, 1129 ש' 8-9.

67 ראה ברכות ז, ה (יא ע"ג), 59 ש' 11; לפנינו ל[...]. נצרכה' (וגרסה זו מקוימת על ידי כי"ר ושרידי הירושלמי, עמ' 28 ש' 18), אולם מספר ראשונים גורסים 'לא סוף דבר' (ראה שיטה מקובצת לברכות נ ע"ב = חידושי הריטב"א לברכות נ ע"ב [מהדורת הרשלר, עמ' שנח], ד"ה שתי חבורות, וכן הוא בחידושי הרשב"א לברכות נ ע"א, ד"ה הא דקתני [מהדורת ברונר, עמ' שלח], ד"ה הא דקתני). ברם ראשונים אחרים גורסים כלפנינו; ראה רטנר, אהבת ציון וירושלים, עמ' 177-178).

68 ושמא הוא הדין למונחים הנדירים *ל[...]. נאמדה' ו*ל[...]. הושבה', אלא שלאור נדירותם, קשה לקבוע מסמדות בנידון.

69 ודוק, לפעמים אפשר היה לגרוס ל[...]. אתאמרת' במקום ל[...]. נצרכה' שלפנינו בלי לשנות את משמעות המשפט הרלוונטי; ראה למשל פאה ה, ג (יט ע"א), 100 ש' 10 ('למידת הדין נצרכה'; דאה לפי שעה ברא"ף וברירב"ז, אלא שעדיין צריך עיון קצת, ואין כאן מקומו להאריך), ושבת ה, ג (ז ע"ב), 392 ש' 46 ('לכלאים נצרכה', וכפירוש ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 97).

נשמעינה⁷⁰ מן הדא (נשמעינה מן הדא,⁷¹ נשמעינה מן הדא,⁷² נשמעינה מהדא,⁷³ לעתים רחוקות נשמע מן הדא;⁷⁴ במקומות אחדים המונח השתבש, אולם בדרך כלל קל לשחזר את הגרסה הנכונה;⁷⁵ לפעמים צורות אחרות נשתבשו כמונח זה⁷⁶) – 'אשמע/נשמע אותה מזאת'. מונח לפשיטת בעיות, נפוץ.

ספרות – אלת"י ב, עמ' 772-768; שם ח, עמ' 343-339;⁷⁷ בכר, טרמינולוגיה, עמ' 219; הזר, נזיקין, עמ' 232; היגר, אוצר הברייתות, ז, עמ' 99-117; מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 205-206; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 258-259; מלמד, פרקי מבוא, עמ' 625; מראה הפנים, ברכות פ"ח ה"א

- 70 ראה למשל ברכות ג, ו (ז ע"א), 31 ש' 36; ברכות ה, ד (ט ע"ד), 48 ש' 22; פאה א, א (טו ע"א), 77 ש' 15-16; שרידי הירושלמי, עמ' 1 ש' 11; קטע לוינגר, עמ' רסט ש' 10; ועוד הרבה.
- 71 כתיב זה רווח בכ"ל הרבה יותר מ'נשמעינה', אולם הבאנו את הכתיב החסר מפני שהוא כמדומה מוכר יותר.
- 72 ראה למשל ערלה ב, ח (סב ע"ג), 342 ש' 28; שרידי הירושלמי, עמ' 99 ש' 3, 186 ש' 4; כ"א, עמ' 20 ש' 11; עסיס, קטע של ירושלמי נזיקין, עמ' 47 ש' 23-24, 26.
- 73 צורה זו מצויה בעיקר בסדר נזיקין; ראה למשל ב"ק י, ה (ז ע"ג), 1212 ש' 44; ב"מ י, ג (יב ע"ג), 1238 ש' 11; ב"ב ב, א (יג ע"ב), 1240 ש' 41; שבועות ב, א (לג ע"ג), 1345 ש' 13. ואמנם הכתיב 'מהדא' במקום 'מן הדא' מצוי לא מעט בסדר נזיקין גם אצל מונחים אחרים, כגון 'ועוד מן הדא' ו'שמע לה מן הדא' (עיי' ערכיהם).
- 74 צורה זו מצויה בעיקר בכ"א; ראה למשל שם, עמ' 4 ש' 14, 23 ש' 82, 40 ש' 51.
- 75 כגון 'שמעינן' (!) במקום 'נשמעינה' (כתובות יג, ב [לה ע"ד], 1013 ש' 29), או 'נשבע' (!) במקום 'נשמעינה' (קידושין א, ד וס ע"ב, 1150 ש' 36).
- 76 כך למשל אצל המונח 'אית דבעי משמענה מן הדא', המשתבש במקומות מספר כ'אית דבעי נשמעינה (!) מן הדא'; השווה מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 205 הערה 133, וערך 'אית דבעי משמענה מן הדא', ליד הערה 225. מסתבר ששיבוש זה נוצר בשל פתרון מוטעה של המ"ם שבמילה 'משמענה' כצירוף של נו"ן וי"ד, לאור הכתיב הרגיל במונח 'נשמעינה מן הדא'; ראה לעיל הערה 70. ראה גם חגיגה א, א (עו ע"א), 776 ש' 25, שבו 'נשמעינה' אינו מציע פשיטת בעיה, אלא מוסב ישירות על המשנה: 'עבדים' (שפטורים מן הראייה) – נישמענה מן הדא: "שלש פעם בשנה". מסתבר שכאן צ"ל 'מן הדא' (עיי' ערכו) במקום 'נשמעינה מן הדא', וכי הביטוי 'נשמעינה מן הדא' בא כאן באשגרה, אולי מלעיל ש' 17 (שם המונח 'נישמעינה מן הדא' מתאים או באשגרה 'מעלמא'.
- עוד נראה, שבמספר מקומות 'נשמעינה מן הדא' הוא שיבוש במקום 'ועוד מן הדא'. כך למשל בשבת א, א (ב ע"ב), 363 ש' 14 ('נשמעינה מן הדא'), אולם במקבילה בשבועות א, א (לב ע"ג), 1339 ש' 13, 'ועוד מהדא', וכן נראה עיקר, שהרי כאן המונח אינו מציע פשיטת בעיה, אלא תוספת הוכחה לדעה שהובאה לפני כן, כמקובל אצל 'ועוד מן הדא'. (שיבוש כזה עשוי לנבוע מחילוף גרפי פשוט: נש' מן הדא < וע' מן הדא). כיוצא בזה בנדרים ח, ה (מא ע"א), 1041 ש' 27; 'נשמעינה מן הדא' שם אינו מובן, אולם רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 406, הציע לגרוס 'ועוד מן הדא' במקום 'נשמעינה מן הדא', והגהתו מסתברת (אולם כאן אפשר ש'נשמעינה מן הדא' בא מאשגרה מלעיל ש' 25, עיי' שם). ראה גם את הגרסה המעניינת בפסחים א, ח (כח ע"א), 503 ש' 19: 'ועוד [שמעינן] מן הדא' (התוספת היא משל המגיה, וליתא במקבילה בתרומות ח, ט [מו ע"א], 250 ש' 16, שם כתוב רק 'ועוד מן הדא'). כלום אפשר שלפנינו רמז לקיומן של שתי גרסאות חלופיות (לאו דווקא מקוריות בה במידה!), 'ועוד מן הדא' ו'נשמעינה מן הדא'? אלא שפירוש סוגיה זו עדיין צריך עיון, ולכן קשה לקבוע מסמרות בנידון. ראה גם מו"ק א, א (פ ע"א), 801 ש' 12-13, שם בא 'נשמעינה' אחרי שהבעיה שעליה מוסב המונח נפשטה, ושם גם כאן צ"ל 'ועוד מן הדא' (או שמא לפנינו אשגרה מאחת ההיקריות הרבות של 'נשמעינה מן הדא' בסוגיה זו); ועדיין צריך עיון.
- 77 בערך זה נרשמו היקריות של 'נשמעינה מן הדא' לצד היקריות של 'אית דבעי משמענה מן הדא', אף על פי שהצורה האחרונה היא מונח שונה; עיי' ערכה.

(נז ע"א-ע"ב), ד"ה וקשיא; רזונטל, דקדוקי עניות, עמ' 147 הערה 59; רידב"ז, ברכות פ"ב ה"א (יב ע"א), ד"ה אמר ר' בא; רש"ס, פתיחה, ד"ה ונשמעינה מן הדא; שולזינגר, יד אליהו, זרעים, טז ע"ב, ד"ה הי' יושב

ברגיל 'נשמעינה מן הדא' מציע פשיטת בעיות, על דרך 'תא שמע' בבבלי, כגון:

1. ר' בון בר חייה בעא קומי ר' זעורה, איכן היו מראים פניו?], בהר הבית או בעזרות? אמ' ליה, **נשמעינה מן הדא**: הטמא פטור מן הראייה, דכת' 'ובאת שמה והבאתם שמה'. ואין טמא מת נכנס להר הבית? הדא אמרה, בעזרה היו מראים פנים (חגיגה א, א [עו ע"א], 776 ש' 44)

2. מהו למנות זקינים לדברים יחידים? **נשמעינה מן הדא**: רב מניתיא ר' להתיר נדרים ולראות כתמים (חגיגה א, ח [עו ע"ג], 780 ש' 35 ומקבילה)

בדרך כלל 'נשמעינה מן הדא' מציע פשיטת בעיות, אולם במקומות ספורים נראה כי הוא מציע 'פשיטת' קושיה, על ידי הכרעה בין המקורות הסותרים.⁷⁸

'נשמעינה מן הדא' יכול להציע מקורות תנאים – לפעמים, בתוספת מימרה אמוראית,⁷⁹ דיוק,⁸⁰ או דיון קצר (כבדוגמה 1) או ארוך יותר;⁸¹ מימרות אמוראיות;⁸² או 'עובדי' (כבדוגמה 2), בעברית או בארמית.⁸³ לפעמים 'נשמעינה מן הדא' מציע מקור המכיל מחלוקת, ובמקרים כאלה התשובה לבעיה היא שהעניין הנידון נתון במחלוקת, כפי שעולה מן המקור שמציע המונח.⁸⁴ במקומות כאלה 'נשמעינה מן הדא' מתפרש כמו מונחים אחרים המציינים שדין מסוים נתון במחלוקת, כדוגמת 'תפלוגתא' ו'ייבא כתפלוגתא' (עיין ערכיהם).

בדרך כלל השאלות הבאות לפני 'נשמעינה מן הדא' מוצעות על ידי מונחי השאלה המקובלים בירושלמי ('מהו', 'מניין', 'עד כדון', וכדומה), אבל לפעמים הן מוצעות ללא מונח.⁸⁵ סגנון המונח תלוי בדרך כלל בסוג המקורות שהוא מציע. על פי רוב, כש'נשמעינה מן הדא'

78 ראה ברכות ח, א (יא ע"ד), 60 ש' 17 ונדרים ב, ד (לו ע"ב), 1024 ש' 11-12 (ומוסקוביץ, מינוח, עמ' 259, הערה 23). לפעמים 'נשמעינה מן הדא' מציע תשובה למשפט שהוא ספק קושיה ספק בעיה, כגון כתובות ג, ז (כו ע"ד), 971 ש' 13-14: 'ויש אדם מוחל על דבר שאינו ברשותו? **נשמעינה מן הדא** [...] בבושט ופגם (הדא) <היא> מתנית'. ראה גם ר"ה ד, ט (נט ע"ד), 680 ש' 15, שאולי מציע הכרעה בין שתי ברייתות סותרות ('אית תניי תני הולך אצל התוקע אית תניי תני אצל המברך [...] **נשמעינה מן הדא** [...] הולך לו אצל תוקע'), אלא שפירוש הסוגיה עדיין צריך עיון, ולכן קשה לקבוע מה תפקידו המדויק של המונח כאן.

79 ראה למשל פאה ז, א (כ ע"א), 105 ש' 3; כלאים ב, ד (כו ע"ד), 150 ש' 33; מ"ק א, ז (פ ע"ד), 805 ש' 42. 80 ראה למשל ברכות ב, א (ד ע"ב), 14 ש' 31; תרומות ד, ד (מב ע"ד), 232 ש' 16; נדה ב, ו (נ ע"א), 1441 ש' 1.

81 ראה למשל פאה א, א (טו ע"א), 77 ש' 15-16; כלאים ה, ז (ל ע"א), 162 ש' 43; חלה ב, ג (נח ע"ג), 320 ש' 1; כתובות ה, ט (ל ע"ב), 985 ש' 13-14; הוריות ג, ג (מז ע"ב), 1422 ש' 39; ועוד הרבה (והשווה רזונטל, דקדוקי עניות, עמ' 147, הערה 59).

82 ראה למשל דמאי ו, ג (כה ע"ג), 137 ש' 24; חלה ב, ד (נח ע"ג), 320 ש' 22; כתובות ג, ז (כו ע"ד), 971 ש' 14-13.

83 ראה למשל תרומות ג, ג (מב ע"א), 228 ש' 37; חגיגה א, ח (עו ע"ג), 780 ש' 35; ב"ק ו, ז (ה ע"ג), 1204 ש' 12.

84 ראה למשל גיטין ד, ב (מה ע"ג), 1066 ש' 39; ב"ק ג, א (ג ע"ג), 1193 ש' 8; ב"ק י, ד (ז ע"ג), 1212 ש' 44.

85 ראה למשל ברכות א, א (ב ע"ב), 1 ש' 16; שבת ו, א (ח ע"א), 395 ש' 33; סוטה ד, ד (יט ע"ג), 924 ש' 24.

מציע מקורות תנאיים, לא באים אחריו לשונות הצעה נוספים, והסגנון בכגון זה הוא אפוא: 'נשמעינה מן הדא - [מקור תנאי]'.⁸⁶ כש'נשמעינה מן הדא' מציע מימרות אמוראיות, הסגנון הרגיל הוא 'נשמעינה מן הדא, דאמר ר' פלוני - [מימרת ר' פלוני]. כאשר המונח מציע 'עובדי', בדרך כלל לא בא שום מונח אחריו ולפני המעשה (כבדוגמה 3 לעיל).

טיבן של פשיטת הבעיות שמציע 'נשמעינה מן הדא' משתנה ממקום למקום. לעתים התשובה לבעיה מפורשת או כמעט מפורשת במקור שמציע המונח,⁸⁷ אולם במקומות אחרים פשיטת הבעיה מבוססת על דיוק או דיון במקור זה.⁸⁸ או על אנלוגיה למקור, המוצעת בדרך כלל בלשונות כגון 'והכא' או 'ודכוותה'.⁸⁹ במקומות אחדים⁹⁰ באים אחרי המונח לשונות היסק המציעים את התשובה בצורה מפורשת, כגון 'הדא אמרה', 'זאת אומרת' ו'לעתים נדירות' הוי',⁹² במיוחד כש'נשמעינה מן הדא' מציע פשיטת בעיה המבוססת על מקור תנאי בצירוף דיון במקור. לא ברור מתי מונחים כאלה מופיעים ומתי לא, וייתכן מאוד שהדבר תלוי ביד המקרה, לפחות בחלק מן המקרים.

במקומות מספר קשה להבין כיצד המקור שמציע 'נשמעינה מן הדא' פושט את הבעיה.⁹³ במקרים אלה אפשר שנוסח הירושלמי משובש, וכי המקור שהיה האמור לפשוט את הבעיה נשמט לפנינו, או שהבעיה עצמה משובשת, ולכן נראה שהמקור אינו פושט את הבעיה כפי שהיא מנוסחת לפנינו. לחלופין, אפשר שהבעיות במקומות אלה לא נפשטו, והדברים הבאים אחרי

86 במקומות ספורים בא (ד)תני/נן (תמן) אחרי 'נשמעינה מן הדא' המציע מקור תנאי, אולם לאור נדירותם של מקרים כאלה נראה כי מדובר בסגנון תנייני. ראה תעניות ד, ח (סח ע"ד), 733 ש' 21; כתובות ה, ז (ל ע"ב), 985 ש' 13-14; נדה ג, ד (נא ע"א), 1445 ש' 26. במקום אחד 'דתנינן תמן' חסר מגוף כי"ל ונוסף על ידי המגיה; ראה חגיגה ג, ב (עט ע"א), 795 ש' 24-25, ונראה כי היעדר המילים 'דתנינן תמן' מגוף כי"ל מחזקת את השערתנו שאין זה סגנון מקורי.

87 ראה למשל כלאים א, ב (כז ע"א), 146 ש' 6-7: 'הקישות והאבטיח מה אמ' בה ר' יודה? נשמעינה מן הדא: "הקישואין והאבטיחין והמלפפונות אינן כלאים זה בזה, ר' יהודה או' כלאים" (אך תן דעתך, שפשיטת הבעיה נדחית בהמשך, בלשון 'נאמר'); גיטין ג, ג (מר ע"ד), 1063 ש' 33 (גם כאן פשיטת הבעיה נדחית בלשון 'נימר'); קידושין ד, ג (סה ע"ד), 1182 ש' 14.

88 ראה לעיל ליד הערות 80, 81.

89 ראה למשל פסחים ז, ז (לד ע"ד), 541 ש' 27; יבמות ד, א (ה ע"ג), 846 ש' 29; כתובות ה, ט (ל ע"ב), 985 ש' 13-14.

90 אבל לא תמיד; ראה למשל תרומות ח, ב (מה ע"ב), 245 ש' 11; מעשרות ג, ג (ג ע"ג), 274 ש' 29; עירובין א, ז (יט ע"ב), 458 ש' 12.

91 ראה למשל חגיגה א, א (עו ע"א), 777 ש' 2; כתובות א, א (כה ע"א), 954 ש' 25; קידושין א, ד (ס ע"ב), 1150 ש' 36. במקום אחד בא 'לית הדא אמרה', ראה קידושין א, ג (ס ע"א), 1148 ש' 29.

92 ראה למשל מגילה א, יג (עב ע"ב), 755 ש' 15 ויבמות ז, א (ח ע"א), 861 ש' 13.

93 ראה למשל עירובין ד, ה (כב ע"א), 472 ש' 4 (וראה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 285, ד"ה מה אמר); נדרים ב, א (לו ע"ב), 1023 ש' 10; נזיר ה, א (נד ע"א), 1113 ש' 6; וראה בהערה הבאה.

'נשמעינה מן הדא' הם תחילת דיון חדש שאינו קשור לבעיה. לפי זה עלינו להניח שהמונח נוסף שלא כדין על ידי מעתיקים שסברו בטעות שמה שבא אחרי הבעיה הוא פשיטתה ולא תחילת דיון חדש.⁹⁴

על פי רוב 'נשמעינה מן הדא' בא בדברי סתם התלמוד, אולם במקומות ספורים הוא בא בפי חכמים נקובי שם,⁹⁵ או אחרי 'אמרי'ן⁹⁶ או 'אמר ליה'.⁹⁷ פשיטות בעיה שהוצעו בלשון 'נשמעינה מן הדא' אינן משקפות תמיד את עמדתו הסופית של התלמוד, מכיוון שלפעמים הן נדחות בהמשך.⁹⁸

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

מונחים מספר בירושלמי מציעים פשיטת בעיות, כגון 'כהדא דתני' ו'הדא היא דתני' (פשיטת בעיות על סמך מקורות תנאיים);⁹⁹ 'כיי דאמר ר' פלוני' (פשיטת בעיות על סמך מקורות אמוראיים); ו'ייבא' ו'מן מה ד' לצורותיהם¹⁰⁰ (לשונות אלה מציעים מקורות תנאיים ואמוראיים). לא מצאתי הבדלים מהותיים בין סוגי פשיטת הבעיות שמציעים מונחים אלו לבין אלו שמציע 'נשמעינה מן הדא'. עם זאת, נראה שרוב המונחים הללו אינם נרדפים ל'נשמעינה מן הדא', היות שיש להם הוראות שאינן קיימות אצל המונח שלנו (עיין ערכיהם), מה גם שיש הבדלים סגנוניים בין חלק מן המונחים הללו ל'נשמעינה מן הדא'.¹⁰¹ במקומות ספורים אפשר ש'מן מה ד' ו'ייבא'

- 94 לאפשרות זו ראה עסיס, לפירושן של תשע-עשרה שמועות, עמ' 69, 71.
- 95 ראה פאה ג, ח (יז ע"ד), 93 ש' 31-32 מו"ק ג, ה (פג ע"א), 818 ש' 17; קידושין א, ב (נט ע"א), 1142 ש' 36.
- 96 ראה ביכורים א, ב (סג ע"ד), 350 ש' 3-4 ('סברי'ן אמרי'ן נישמענה מן הדא'; ראה מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 204-206) וכתובות ה, א (כט ע"ג), 980 ש' 48.
- 97 ראה פסחים ב, ג (כט ע"א), 509 ש' 18 (אך דוק, 'אמר ליה' בסוגיה זו בא בהגהת המגיה); סוכה ד, ח (נד ע"ד), 652 ש' 16; חגיגה א, א (עו ע"א), 777 ש' 2; מו"ק א, ז (פ ע"ד), 805 ש' 42.
- 98 ראה למשל פאה ה, ב (יח ע"ד), 99 ש' 18; כלאים א, ב (כו ע"א), 146 ש' 6-7; עירובין ד, ה (כב ע"א), 472 ש' 7-8.
- 99 לעיתים גם 'תני' מציע ברייתות הפושטות בעיות (עיין ערך 'תני', הערה 148), ואזי גם הוא מתפרש כמו 'נשמעינה מן הדא' המציע ברייתא. ראה עוד שם הערה 179 על הבדלים אפשריים בין 'תני' המציע פשיטת בעיות ל'נשמעינה מן הדא'.
- 100 הרש"ס (פתיחה, ד"ה ייבא כהדא) הציע ש'נשמעינה מן הדא' מציע פשיטת בעיה 'מן הענין עצמו', בעוד ש'ייבא כהדא' 'מביא ראיה ברומה', אולם בדיקה שיטתית של מונחים אלה מראה שאין להבחנה זו על מה שתסמוך, לא בקשר ל'נשמעינה מן הדא' (ראה למשל לעיל ליד הערה 89) ולא בקשר ל'ייבא' (עיין ערכו, ליד הערה 38 ואילך).
- 101 עיין ערכיהם, וראה גם להלן בטקסט שאחרי הערה 102.

מתחלפים ב'נשמעינה מן הדא',¹⁰² אולם קשה להסיק מכך מסקנות מרחיקות לכת, לאור נדירותם ובעייתיותם של החילופים.¹⁰³

נראה שגם 'שמע לה מן הדא' המציע פשיטת בעיה מתפרש באופן הדומה ל'נשמעינה מן הדא', אולם ברור כי מונחים אלה אינם נרדפים, שהרי אין זו הוראתו היחידה של 'שמע לה מן הדא', מה גם ש'שמע לה מן הדא' תמיד מיוחס לחכמים נקובי שם ('ר' פלוני שמע לה מן הדא').¹⁰⁴ גם הלשון 'מתניא אמרה', כשהוא מציע פשיטת בעיות, מתפרש כמו 'נשמעינה מן הדא' המציע מקורות תנאיים.

102 ראה יומא ב, ב (לט ע"ד), 568 ש' 41; לפנינו 'מן מה דתני', אבל בסמ"ג עשין, קצא, 'נשמיענן מן הרין' (!). וכן בתעניות ד, ח (סח ע"ד), 733 ש' 21; לפנינו 'נישמעינה מן הדא דתני', אולם בקטע זוסמן, 56 ש' 52, 'מן מה דתני'. (אמנם גרסת הקטע לא תיתכן כפי שהיא בלי תוספת בהמשך - 'הדא אמרה' וכדומה - אולם אין להוציא מכלל אפשרות שגרסה זו היא שריד של גרסה אמיתית; ועדיין צריך עיון). - אפשר ש'נשמעינה מן הדא' מתחלף גם ב'ייבא'; בב"ק ו, ז (ה ע"ג), 1204 ש' 12 כתוב 'נשמעינה מן הדא', אולם במקבילה (שבועות ז, ב ולז ע"ד), 1366 ש' 35, 'ייבא'. אמנם המקור שמציע המונח שם שונה מזה המוצע במקבילה בב"ק, אולם העובדה שאותה בעיה נפשטת באמצעות מונחים שונים בשתי הסוגיות ודאי מצביע על קרבה מסוימת בין שני המונחים, גם אם אין מדובר בקרבה מוחלטת (אך שמא מקורו של ה'ייבא' בשבועות באשגרה מלעיל שם ש' 31? ועדיין צריך עיון).

103 שהרי החילוף בסוגיית יומא מתועד רק אצל חכם מאוחר באופן יחסי, שכנראה לא נמנע מלהביא גרסאות מוגהות של הירושלמי (ודוק, גרסתו כאן נראית כ-lectio faciliior, מכיוון ש'נשמעינה מן הדא' שכיחה הרבה יותר מ'מן מה ד'). גם החילוף העולה מקטע זוסמן (שם) קצת חשוד, בין היתר מפני שאם נאמץ אותו נצטרך להגיה את המשך הסוגיה; עיין בהערה הקודמת.

104 אפשר ששני המונחים מתחלפים על ידי גיוון המינוח במקום אחד; ראה מעשרות ג, ג (נ ע"ג), 274 ש' 32, 34, 36 ('שמע לה מן הכא'; אולם הפירוש בש' 34 צריך עיון) לעומת לעיל שם, ש' 29 ('נשמעינה מן הדא'). עם זאת, אפשר שגיוון הסגנון כאן נובע מסיבה אחרת, שהרי כאן 'נשמעינה מן הדא' מציע את התשובה הראשונה לבעיה, ו'שמע לה מן הכא' את התשובות הבאות, וזאת בהתאם לנטייה הקיימת אצל 'שמע לה מן הדא' (או 'הכא') במספר מקומות (לא תמיד!) להציע מקורות נוספים ולא המקור הראשון בסדרה (עיין ערכו, ליד הערה 40). ואמנם ברגיל איננו מוצאים סדרה של כמה 'נשמעינה מן הדא' בזה אחר זה, אך סגנון שכזה מצוי במספר מקומות אצל 'שמע לה מן הדא' (עיין ערכו, הערה 41). ועוד - והוא העיקר - שכאן 'נשמעינה מן הדא' בא בפי הסתם, כמקובל בדרך כלל אצל מונח זה, ואילו 'שמע לה מן הדא' מציע דברים המיוחסים לחכם נקוב שם, כמקובל במונח זה.

ס

סבר¹ - 'סובר ר' פלוני'. מצוי.

ספרות - אלת"י ו, עמ' 8-9; אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 474 הערה 13; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 129; מוסקוביץ, בירורי ירושלמי, עמ' 166 הערה 50; מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 204-206;² מוסקוביץ, מינוח, עמ' 72, 75, 86, 88

'סבר' (כמונח³) מציע הסבר לדעה שלפני כן, כגון:

1. [משנה: 'הישן תחת המיטה ('בסוכה') לא יצא ידי חובתו. אמ' ר' יהודה, נוהגין היינו ישינים תחת המיטות לפני הזקנים']. מחלפה שיטתיה דר' יודה: תמן הוא אמ' המעשה קודם לתלמוד, וכא הוא או' הכין ('שישנים תחת המטה אף על פי שלא יוצאים ידי חובה')! - סבר ר' יודה הישן תחת המיטה כישן תחת הסוכה (סוכה ב, א [נב ע"ד], 641 ש' 36)

2. תני, אחד מביא את האבן ואחת מביא את הטיט, המביא את הטיט חייב. ר' יוסה או', שניהן חייבין. סבר ר' יוסה אבן בלא טיט בניין (שבת ז, ד [י ע"ד], 413 ש' 13)

1 לפעמים 'סבר מימר' נשתבש כ'סבר' (עיין ערך 'סבר מימר', הערה 19), אולם בדרך כלל קל להבחין בשיבושים כאלה, שכן הסגנון המקובל אצל 'סבר מימר' הוא 'ר' פלוני סבר מימר', בעוד שהסגנון המקובל אצל 'סבר' הוא 'סבר ר' פלוני'. (אמנם במקומות מסוימים מצאנו 'ר' פלוני סבר', אולם אפשר שצורות אלו משובשות או תנייניות; ראה למשל גיטין ד, ד [מה ע"ד], 1069 ש' 9 ושם ז, ו [מט ע"א], 1086 ש' 30 ולגופם של דברים ראה ליברמן, תוספתא כפשוטה, ח, עמ' 1878). נוסף על כך, במקומות מסוימים מצאנו את הצורה 'סבר ד' פלוני מימר' (ראה ערך 'סבר מימר', הערה 18), ובמקום אחד נראה ששתי הצורות מתחלפות (מחמת שיבוש? על ידי גיוון המינוח? על כל פנים, הפירוש המדויק עדיין צריך עיון קצת, ולכן קצת קשה להכריע); ראה גיטין ח, יב (מט ע"ד), 1090 ש' 6-7 ('סבר רב נחמן למימר' [!]), ואילו בהמשך שם 'סבר רב הונא' (ש' 9, 11). במקומות אחרים נראה ש'אמר' נשתבש ל'סבר'; עיין ערך 'אומר [...] אומר', הערה 33.

2 הדיון שם מתמקד בצורת הרבים 'סברין', והפניתי לו כאן למען השלמות, שהרי עיקר ענייננו כאן הוא 'סבר' בלשון יחיד ('סברין' במובן הגידון כאן כמעט שאינו מתועד בירושלמי, אולם דאה קידושין א, ג [ס ע"א], 1148 ש' 7).

3 שהרי לעתים 'סבר' אינו מתפרש בהוראתו הטרמינולוגית המתוארת כאן, אלא במובן 'חשב', 'העלה על דעתו' (כגון פאה ו, ג [יט ע"ג], 103 ש' 8 ומקבילה: 'רב כר נחת לתמן אמ', אנא הוא בן עזאי דהכא. אתא חד סב שאל ליה, שני הרוגים זה על גבי זה? סבר רב שהן עורפין. אמ' ליה, אין עורפין; אך שמא בכל זאת יש לדון היקרויות כאלו של 'סבר' כמשקפות הוראה טרמינולוגית - אמנם נדירה למדי - של ביטוי זה?).

'סבר' יכול להציע הסברים 'לשם' או כדי לתרץ קושיות.⁵ בדרך כלל, כש'סבר' מציע הסברים לשם, הוא מוסב על קביעות,⁶ אולם במקום אחד ההסבר מתייחס לתמיהה.⁷ 'סבר' יכול להציע הסברים לדברי תנאים⁸ או לדברי אמוראים.⁹ בדרך כלל המונח מוסב על אמרות של חכמים, אולם לעתים רחוקות הוא מתייחס למעשיהם.¹⁰

הסגנון המקובל אצל המונח הוא: 'סבר ר' פלוני - [הסבר לשיטת ר' פלוני],¹¹ כבדוגמאות לעיל, או 'סבר ר' פלוני כר' אלמוני / כהדא דר' אלמוני.¹²

טיב ההסברים ש'סבר' מציע משתנה ממקום למקום. על פי רוב המונח מציין את השיטה ההלכתית שאימץ החכם הנידון (לפעמים, על ידי ציון העובדה שהחכם סובר כמו חכם אחר, בלי לפרט את עצם השיטה), כבדוגמאות דלעיל. ברם לעתים 'סבר' מציין שהחכם אימץ גרסה מסוימת של מקור ספרותי¹³ או תפיסה שהיא ספק הלכתית ספק עובדתית.¹⁴

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

בשני מקומות 'סבר ר' פלוני כר' אלמוני מתחלף ב'פתר לה כר' אלמוני,¹⁵ אולם מסתבר שאין זה חילוף אמתי, אלא שיבוש, וכי הגרסה הנכונה היא 'פתר לה'. ודוק: ברגיל 'פתר לה' מתרץ קושיות

- 4 ראה למשל דמאי ב, א (כב ע"ד) 122 ש' 27 ומקבילה; שבת א, א (ב ע"ד), 366 ש' 19; מגילה ב, ז (עג ע"ג), 761 ש' 39.
- 5 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; תרומות ה, א (מג ע"ג), 235 ש' 32; עירובין ז, יא (כד ע"ד), 486 ש' 41.
- 6 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; דמאי ו, א (כה ע"ב), 135 ש' 37; שבת ו, ב (ח ע"א), 396 ש' 38 ומקבילה.
- 7 ראה דמאי ב, א (כב ע"ד), 122 ש' 27 ומקבילה.
- 8 כגון הדוגמאות לעיל; מגילה א, יג (עב ע"ג), 755 ש' 48; כתובות א, ח (כה ע"ד), 959 ש' 10.
- 9 ראה למשל דמאי ו, א (כה ע"ב), 135 ש' 37; עירובין א, א (יח ע"ב), 451 ש' 42; כתובות ד, ד (כח ע"ג), 975 ש' 5.
- 10 ראה שבת ו, ב (ה ע"א), 396 ש' 38 ומקבילה (ר' אבהו כרוך [!] אגוד מלכניקי - סבר ר' אבהו); יומא ה, ז (מג ע"א), 587 ש' 39 ('אתא ר' בא [...] הקדיש דם [ו] <ל> ברוך הבית ביניהון, והוה ר' זעורה חדי בה, סבר על דרבנן איתאמרת'; אולם דוק, ביחוס תנאים ואמוראים [מהדרות מיימון, עמ' רא] כתוב 'סבר מימר' במקום 'סבר' שלפנינו, והשווה סגנון דומה, אמנם בהקשר אחר, בסנהדרין ז, יג [כה ע"ג], 1304 ש' 39).
- 11 בדרך כלל דעה זו מוצעת ללא שי"ן הזיקה לפני, אולם ראה מגילה ב, ז (עג ע"ג), 761 ש' 39 ונזיר ג, ו (נב ע"ד), 1107 ש' 19.
- 12 ראה למשל ערלה ב, יב (סב ע"ג), 343 ש' 15 ('סבר ר' שמעון בן לקיש כהדא דתני בר קפרא'); תרומות ה, א (מג ע"ג), 235 ש' 32; עירובין א, א (יח ע"ב), 451 ש' 42. בפסחים י, ג (לז ע"ד), 556 ש' 38 כתוב 'סבר ר' שמעון בן לקיש על הדא דבר קפרא', אולם בדור מצד העניין שהביטוי מתפרש כמו 'סבר [...] כהדא דבר קפרא', ושם באמת כן צ"ל (וראה אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 959 והערה 2, והשווה שם, עמ' 288).
- 13 ראה ערלה ב, יב (סב ע"ג), 343 ש' 15 ופסחים י, ג (לז ע"ד), 556 ש' 38, וראה ההערה הקודמת ובנסמך שם.
- 14 כגון עירובין ז, יא (כד ע"ד), 486 ש' 41 ('סבר ר' מאיר לית הדא זכו, לא בעי בר נש ייעול חברייה לביתה') ונזיר ט, ג (נז ע"ד), 42 ('סבר [...] אין מתי מצווה מצויין').
- 15 ראה תרומות ז, א (מר ע"ג), 241 ש' 5, 41 ('סבר ר' שמעון בן לקיש כר' מאיר'), לעומת מקבילתו בכתובות ג, א (כז ע"ב), 967 ש' 24, 968 ש' 9 ('פתר לה כר' מאיר'), וראה להלן.

על ידי העמדת מקור ספרותי כחכם מסוים – וכך כמדומה מתבקש בסוגיה זו¹⁶ – ואילו 'סבר ר' פלוני כר' אלמוני' המתרחץ קושיות מעמיד את דברי החכם שעליו הקשו (ר' פלוני) כשיטת חכם אחר (ר' אלמוני). בכל מקרה, ברור כי 'סבר' ו'פתר לה' אינם נרדפים, שהרי 'סבר ר' פלוני' עשוי להציע פרשנות 'לשמה', תפקיד שכמעט אינו קיים אצל 'פתר לה', ואילו 'פתר לה' רגיל להציע אוקימתות ('פתר לה ב'מקרה X'), שימוש שאינו קיים אצל 'סבר'.

המונח (ר' פלוני) סבר מימר¹⁷ דומה ל'סבר ר' פלוני' כשהמונח הראשון מציע הסבר לשיטת ר' פלוני (שהרי למונח זה הוראה נוספת, 'אמר', כלומר הביע דעה מסוימת). עם זאת, אין שני המונחים נרדפים, שהרי 'סבר ר' פלוני' אינו רגיל להציע דעה המונגדת לדעה אחרת, כמקובל אצל 'סבר מימר'. ועוד, ש'סבר ר' פלוני' עשוי לתרחץ קושיות, תפקיד שאינו מקובל אצל 'סבר מימר'.

גם 'מיסבר סבר' עשוי להתפרש כמו 'סבר' כשהמונח הראשון מציע הסבר. ברם גם מונח זה אינו נרדף ל'סבר', שהרי 'מיסבר סבר' יכול להציע תמיהות, הוראה שאינה קיימת אצל 'סבר ר' פלוני'.

סבר מימר¹⁸ (לפעמים שוכש כ'סבר', בלי 'מימר';¹⁹ לעתים המונח בא בצורת רבים ['סברין מימר'] כשהוא מתייחס לקבוצת חכמים²⁰) – 'סבר לומר'. מצוי.

ספרות – אלת"י ו, עמ' 9-10, 11-12;²¹ גינצבורג, פירושים וחידושים, ד, עמ' 269, 270;

16 שהרי כאן כמעט ברי שר' שמעון בן לקיש עצמו חולק על ר' מאיר (ראה למשל סוגיית תרומות שם, עמ' 241 ש' 3-1), אף על פי שוודאי אפשר להעמיד את ה'מתניתא' החולקת על ר' שמעון בן לקיש כר' מאיר. ראה גם בהמשך סוגיית תרומות (ש' 42-43): 'ואין יסבור ר' שמעון בן לקיש כל מתני' דר' מאיר, קריא דר' מאיר?' ושמא יש להוסיף, כי במקום אחר בסוגיה שתי המקבילות גורסות 'פתר לה כר' מאיר', על אף הברלים קלים אחרים ביניהן; ראה ש' 35 בסוגיית תרומות = עמ' 967 ש' 21 בסוגיית כתובות. עם זאת, שמא אפשר ש'סבר ר' שמעון בן לקיש' מתפרש כאן באופן חריג במקצת, לאמור, שר' שמעון בן לקיש סבור שכך יש לפרש את המשניות הרלוונטיות? ועדיין צריך עיון.

17 לאפשרות ששני המונחים מתחלפים (על ידי גיוון המינוח), ראה לעיל הערה 1.

18 וליתר דיוק, ר' פלוני סבר מימר'. לעתים רחוקות הביטוי בא בסגנון 'סבר ר' פלוני מימר'; ראה שביעית ו, א (לו ע"ד), 199 ש' 4 (אלא שהפירוש שם עדיין צריך עיון); תרומות ה, ה (מג ע"ד), 237 ש' 16 (גם כאן פשוט המונח וכן החלק הרלוונטי של הסוגיה עדיין צריכים עיון); תרומות ז, א (מד ע"ג), 240 ש' 47-48 ומקבילה (כאן נראה שהמונח מציע הסבר לדעה המופיעה לפני כן); וראה גם ערך 'סבר', הערה 1.

19 כגון פסחים ו, ז (לג ע"ג), 534 ש' 15; לפנינו 'סבר מימר', אולם בקטע לוינגר, עמ' רס ש' 16, רק 'סבר'; שם ש' 23 בכ"ל, 'סבר', אולם אל נכון בקטע לוינגר, עמ' רס, ש' 22, 'סבר מימר'; יבמות יד, ב (יד ע"ב), 896 ש' 8, 'סבר מימר', אולם במקבילה בגיטין ה, ה (מז ע"א), 1076 ש' 11, רק 'סבר' (אך דוק, גם שם בא 'סבר מימר' בהמשך המשפט 'ר' יוסי סבר מימר', כמקבילה ביבמות; יבמות טו, ז (טו ע"ב), 900 ש' 40, 'סבר מימר' (ד"ו), אולם בקטע זוסמן, עמ' 104 ש' 56, רק 'סבר'. לעצם העניין יש לציין, שהמונח 'סבר' אכן מצוי בירושלמי, אך ברגיל בצורה 'סבר ר' פלוני', בעוד שהסגנון הרגיל אצל המונח שלנו הוא 'ר' פלוני סבר מימר'; עיין עוד ערך 'סבר', הערה 1. ועוד, ששני המונחים אינם נרדפים; עיין להלן ליד הערה 41.

20 ראה למשל מע"ש ג, ו (נד ע"ב), 295 ש' 33-34; שבת ו, ה (ח ע"ג), 398 ש' 45, 49; יומא ד, א (מא ע"ג), 579 ש' 12.

21 עמודים אלה עוסקים בצורה 'סברין מימר', אולם ערך זה איננו מבחין בין 'סברין מימר' כמונח עצמאי הפותח משפט (עיין ערכו) ל'סברין מימר' כצורת הרבים של 'סבר מימר' (כלומר בצורה 'רבנין סברין מימר'.

מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 205 הערות 130, 132; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 74, 85, 87, 117; סוקולוף, מילון, עמ' 22366

ל'סבר מימר' (כמונח²³) שני מובנים:

- א. לפעמים 'סבר מימר' מציע דעתו של חכם המונגדת לדעה אחרת המובאת בסמוך,²⁴ כגון:
- מאימתי אדם זכה בפירותיו בשביעית? ר' ירמיה **סבר מימר**, משיתנם לתוך כליו. ר' יוסי **סבר מימר**,²⁵ אפילו נתנם לתוך כליו לא זכה בהן, דהוא סבר דאינון דידיה ולית אינון דידיה (שביעית ד, ב [לה ע"ב], 190 ש' 38–39 ומקבילות)
  - איכן הוא אומרה ('לתפילת תענית')? ר' ירמיה **סבר מימר**, אומרה בשומע תפילה. אמ' ליה ר' יוסי, לא כן אמ' ר' זעיר' בשם רב חונה [...] (ברכות ה, ב [ט ע"ב], 45 ש' 44–45 ומקבילה)

'סבר מימר' בהוראה זו בא בשני אופנים עיקריים: (א) לפעמים מובאת אחרי המונח דעה המונגדת לדעה אחרת וחולקת (ובכלל זה זוג דעות מנוגדות ששתיהן הוצעו בלשון 'סבר מימר'²⁶), וזאת בלי קושיה מפורשת על הדעה שהוצעה בלשון 'סבר מימר', כבדוגמה 1 לעיל;²⁷ (ב) לפעמים 'סבר מימר' מציע דעה שמקשים עליה בהמשך, כבדוגמה 2 לעיל.²⁸

ל'סבר מימר' בהוראה זו תפקידים שונים. לפעמים הוא מציע קביעה הלכתית, הבאה כתשובה

וכדומה).

- אולם נראה שחל שיבוש קל בתרגום שם (is of the same opinion, to wit), וצריך להשמיט את המילה same, שמקורה באשגרה מלעיל.
- שהרי לפעמים לשון זה בא בהוראה לא טרמינולוגית, במובן 'חשב', כגון דמאי א, ג (כא ע"ד), 117 ש' 31, 32: ר' ירמיה שלח לד' זעירא חדא מסאנא ('סל') דתאנים דלא מתקנא, והוה ר' ירמיה **סבר מימר**, מה, רבי זעירא מיכול דלא מתקנא? והוה ר' זעירא **סבר מימר**, מה, איפשר דר' ירמיה משלחה לי מילא דלא מתקנא? (מה) בין דין לדין איתכלת טבל'. ואמנם במקבילה בב"ר ס, ח (מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 649 ש' 4, 5) כתוב 'אמר' במקום 'סבר מימר'. הוראה זו של 'סבר מימר' מצויה בעיקר כשהביטוי אינו בא בצורה 'ר' פלוני סבר מימר', אלא בצורות אחרות, כגון 'סבר מימר' (ברכות ג, א או ע"א), 26 ש' 6 ומקבילה) ו'אף הוא סבר מימר' (תרומות ב, ה [מא ע"ד], 227 ש' 40).
- 'סבר מימר' בהוראה זו דומה מאוד ל'אמר' (בשני התלמודים), אלא ש'אמר' אינו בהכרח מציע דעה המונגדת לדעה אחרת (השווה להלן).
- וכן הוא במקבילה בסנהדרין ג, ו (כא ע"ב), 1282 ש' 17, אולם במקבילה אחרת, כתובות ט, ג (לג ע"א), 998 ש' 42–43, 'אמ' ר' יוסי'.
- ראה למשל שבת יט, ד (יז ע"ב), 446 ש' 49, 447 ש' 1 ומקבילה; יבמות טו, ז (טו ע"ב), 900 ש' 43, 44 (ד"ו, אך עיקרי הדברים מקוימים גם על ידי קטע זוסמן, עמ' 105 ש' 5–7, וראה גם במקבילה בב"מ ג, ד [ט ע"א], 1221 ש' 35); סנהדרין ג, ו (כא ע"ב), 1282 ש' 13–14 (אולם במקבילה בשביעית ד, ב [לה ע"ב], 190 ש' 29 [ועיין שם בהמשך] בסגנון אחר, התואם את המקובל אצל הלשון 'סבר מימר'). ראה גם לעיל הערה 24.
- כיוצא בזה ראה עוד למשל שביעית ח, ב (לח ע"א), 205 ש' 18; גיטין א, א (מג ע"א), 1053 ש' 8; קידושין א, ה (ס ע"ג), 1152 ש' 1. – בב"מ ה, א (י ע"א), 1226 ש' 36 לא הובאה דעה חולקת בכי"ל אחרי הדעה שהוצעה בלשון 'סבר מימר', אולם קרוב לוודאי שגרסה זו משובשת, ויש להשלים את הקביעה החסרה על פי כי"א (ראה מהדורת האקדמיה של כי"ל, ש' 37–38).
- כיוצא בזה ראה עוד למשל שביעית ד, ב (לה ע"ב), 190 ש' 29; שקלים ב, ז (מז ע"א), 610 ש' 7–8; הוריות א, ח (מו ע"ב), 1417 ש' 29.

לשאלה או כציון הדין בקשר לנושא שנזכר לפני כן,²⁹ אולם יש שהוא מציע פרשנות למשפט שלפניו.³⁰

ב. במקומות אחרים 'סבר מימר' מציע הסבר לשיטת חכם מסוים שנזכרה בסוגיה או במשנה המקומית, על דרך 'סבר' בבבלי, כגון:³¹

3. [משנה: 'הנודר מן הירק מותר בדילועים, ור' עקיבה אוסר'.] ר' עקיבה סבר מימר הדילועין בכלל ירק, ורבנין אמרין,³² אין הדילועין בכלל ירק (נדריים ז, א [מ ע"ב], 1038 ש' 14)

4. ר' ינאי זעירא נפל עודדיה ('חתיכת צמר') דאודניה, בעא מיחזרתיה בשבתא, וגערו בו חביריו [...] רבי ינאי סבר מימר, אין שכיח ('שוכח') ומהלך בהן ארבע אמות, וחברוי סברין מימר שכיח הוא, ומהלך בהן ארבע אמות (שבת ו, ה [ח ע"ג], 399 ש' 4)

ברגיל ההסברים ש'סבר מימר' מציע אינם עקרונות הלכתיים מופשטים, כדוגמת העקרונות המצויים בבבלי, אלא הסברים פשוטים יחסית מסוגים שונים.³³ 'סבר מימר' בהוראה זו יכול להציע הסברים לדברי תנאים (כדוגמה 3 לעיל) או לדברי אמוראים.³⁴ לפעמים³⁵ 'סבר מימר' בהוראה זו בא פעמיים בזה אחר זה, מכיוון שהוא מוסב על מחלוקת, כדוגמה 4 (וכנראה גם דוגמה 3) דלעיל.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

'סבר מימר' מתחלף ב'אמר',³⁶ ואף קרוב לו מצד משמעותו (בשתי הוראותיו הנ"ל). עם זאת, אין

29 ראה למשל שביעית ד, ב (לה ע"ב), 190 ש' 29; שקלים ח, ו (נא ע"ב), 632 ש' 46-47 ומקבילה; הוריות א, ח (מו ע"ב), 1417 ש' 29.

30 ראה למשל דמאי ו, א (כה ע"א), 135 ש' 24; כתובות א, י (כו ע"א), 960 ש' 32; קידושין א, ה (ס ע"ג), 1152 ש' 1, 9.

31 כיוצא בזה ראה עוד למשל דמאי ב, א (כב ע"ג), 120 ש' 32, 33; מע"ש ג, ו (נר ע"ב), 295 ש' 32-35; מגילה א, ב (ע ע"ב), 741 ש' 44-46 (פעמיים; בפעם השנייה המונח בא בהגהת המגיה, אולם ברור שגרסה זו עיקרית, וכי הדברים נשמטו בגוף כ"ל על ידי הדומות, עיין שם).

32 השימוש ב'אמרין' כאן במקום 'סברין מימר', כמתבקש לאור הסגנון שבתחילת המשפט, נובע ככל הנראה מגיוון המינוח (וראה עוד להלן הערה 36), אולם אין להוציא מכלל אפשרות שלפנינו גרסה תניינית, שבה הומר המונח 'סבר מימר' בלשון הנפוץ יותר 'אמרין'. (לאור נדירותו היחסית של הלשון 'סבר מימר', לא סביר להניח שהגרסה המקורית הייתה 'ר' עקיבה *אמר * [...] ורבנין אמרין', וכי 'אמר' בתחילת המשפט הומר בטעות ב'סבר מימר').

33 ובכלל זה הסברים שחילוקי הדעות מסוימים נובעים ממחלוקת במציאות; ראה למשל דוגמה 4 לעיל; דמאי ב, א (כב ע"ג), 120 ש' 32, 33; כלאים א, א (כו ע"ד), 145 ש' 16.

34 ראה דמאי ב, א (כב ע"ג), 120 ש' 32, 33 (מוסב על מחלוקת ר' יוחנן ר' אלעזר); פסחים א, ו (כו ע"ד), 502 ש' 7-8 (הנוסח שם טעון תיקון קל; ראה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 382).

35 אבל לא תמיד, ראה למשל כלאים ג, ח (כט ע"א), 157 ש' 16 ושביעית ט, ז (לט ע"א), 211 ש' 46.

36 ראה למשל דוגמה 3 לעיל (וראה הערה 32); ב"מ א, א (ז ע"ד), 1215 ש' 3 ('אמר'), אולם בכי"א עמ' 42 ש' 6,

שני הביטויים נרדפים: כש'סבר מימר' בא בהוראתו הראשונה, הוא מציע רק דעות המונגדות לדעות אחרות, מה שאין כן בהכרח אצל 'אמר'. ואילו 'סבר מימר' המציע הסברים אינו תמיד מוסב על מחלוקות, כמקובל בדרך כלל אצל 'אמר' המציע הסברים (בסגנון 'אומר [...] אומר'; עיין ערכו). ועוד, שבדרך כלל 'סבר מימר' מתייחס למחלוקות אמוראים ו'ר' פלוני אומר [...] ר' אלמוני אומר' למחלוקות תנאים, אף על פי שאין הבחנה זו נשמרת בעקיבות מוחלטת אצל אף אחד מן המונחים.

המונח 'טעמא' מתחלף ב'סבר מימר' במקום אחד³⁷ (על ידי גיוון המינוח), ואכן נראה שמונח זה מתפרש באופן הדומה ל'סבר מימר' כשהמונח האחרון מציע הסברים. גם 'מיסבר סבר' מתחלף כנראה ב'סבר מימר' במקום אחד³⁸ (על ידי קונפליציה). גם מונחים אלה קרובים מאוד מצד משמעותם, אלא ש'מיסבר סבר' עשוי להתפרש בתמיהה ולהציע קושיות, מה שאין כן אצל 'סבר מימר'.

במקום אחד 'סבר מימר' מתחלף ב'על דעתיה דר' פלוני'³⁹, אולם כאן המונח אינו מתפרש באף אחת מן הדרכים שנידונו לעיל, אלא הוא מפרט את ההשלכות של מקרה נפקות אליבא דבעלי פלוגתא שנחלקו בעניין דומה. אפשר שלפנינו שימוש תנייני ב'סברין מימר', תופעה המובנת לאור הקרבה הקיימת במקרים רבים בין מונחים להצעת הסברים (כגון 'סבר מימר') למונחים להצעת היסקים⁴⁰ (כגון 'על דעתיה'; ואמנם יש ש'על דעתיה' מציע הסברים, בדומה ל'סבר מימר'). ושמה לפנינו סוג של חילוף מונח באשגרה, לאמור, שמכיוון שבהקשרים אחרים 'סבר מימר' עשוי להתפרש כמו 'על דעתיה', שני המונחים התחלפו כאן, אף על פי שבהקשר הנוכחי אין מקום לחילוף שכזה; ועדיין צריך עיון.

מונח אחר הדומה ל'סבר מימר' (כשהוא מציע הסברים) הוא 'סבר ר' פלוני'⁴¹, כשהמונח האחרון מציע הסבר לדבריו של חכם זה. עם זאת, אין שני המונחים נרדפים, שכן 'סבר ר' פלוני' אינו רגיל להציע דעה המונגדת לדעה אחרת, כמקובל אצל 'סבר מימר'. ועוד, ש'סבר ר' פלוני' רגיל לתרץ קושיות, תופעה שאינה קיימת אצל 'סבר מימר'.

'סבר מימר'; ב"מ ה, א (י ע"א), 1226 ש' 36 ('סבר מימר'), אולם בכ"א עמ' 59 ש' 15, 'אמ'; וראה גם לעיל הערה 24. כמו כן, שני המונחים באים בתקבולת במספר מקומות ('ר' פלוני סבר מימר - ר' אלמוני אמר'), כגון תרומות ב, ד (מא ע"ד), 227 ש' 1 וקידושין א, ה (ס ע"ג), 1152 ש' 1.

37 ראה כלאים א, א (כו ע"ד), 145 ש' 16 ('טע' דר' ליעזר [...] מה דרבנין סברין מימר [...]).

38 ראה יומא ג, ה (מ ע"ג), 573 ש' 24-26: 'אלא מיסבור סבר ר' יודה שאין תולדת האש כאש / אלא כיני: ר' יודה סבר מימר שאין תולדת אש כאש'.

39 ראה תרומות ז, א (מד ע"ד), 243 ש' 2, 3: 'המצית גדישו שלחבירו ביום טוב ביניהון: אילין תניי סברין מימר, הואיל ואין בהן כרת משלם, ואילין רבנין סברין מימר, הואיל ויש מכות, אינו משלם, ואילו במקבילות במגילה א, ח (עא ע"א), 747 ש' 6, 7 וכתובות ג, א (כו ע"ג), 969 ש' 17-18: 'על דעתון דאילין תניי [...] על דעתון דאילין רבנין' (כנוסח סוגיית מגילה; בכתובות הדברים באים בשינויי כתיב קלים). לכך יש להוסיף, שבסוגיית תרומות עצמה מתחלפים המונחים על ידי גיוון המונח, ראה לעיל שם, עמ' 242 ש' 48-49 ('על דעתיה דר' פלוני'). ראה עוד להלן בפנים.

40 ראה מוסקוביץ, סברה תלמודית, עמ' 201-202.

41 לחילופים (שיבושים?) אפשריים בין שני המונחים, ראה לעיל הערה 19, וערך 'סבר', הערה 1.

סברין מימר⁴² (לעתים בשיבושים קלים⁴³) – 'סוכרים לומר'. מצוי.

ספרות – אלת"י ו, עמ' 11-12; גינצבורג, פירושים וחידושים, ב, עמ' 196; זוסמן, שקלים, עמ' 30 הערה 98; מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 204 הערה 127, 205 הערה 132, 206 הערה 134; פני משה, ע"ז פ"ב ה"ט (יז ע"א), ד"ה סברין מימר; פרנקל, מבוא הירושלמי, יד ע"א⁴⁴

'סברין מימר' מציע קביעה אימפרסונלית⁴⁵ העוסקת בנושא שמופיע לפני כן שנסתרת בהמשך, או שחכם אחר חולק עליה בהמשך, מעין 'סבריה' בבבלי (בדרך כלל⁴⁶), כגון:

1. שלשה שהן יודעין לפתוח מתירין כזקן. **סברין מימר**, במקום שאין זקן. רבנן דקיסרין אמרין, אפילו במקום שיש זקן (חגיגה א, ח [עו ע"ג], 780 ש' 31 ומקבילה)

2. כשירין הוזהרו על הפסולות [...] אבל לא כשירות על הפסולין [...] והא תאני, 'לא יקחו לא יקחו', מלמד שאף האשה מוזהרת על ידי איש; **סברין מימר** בכשירות על הפסולין! – [ו]אינן אלא בפסולות על הכשירים (קידושין ג, יד [סד ע"ג], 1175 ש' 50 ומקבילה)

3. הוא ואמו ורבו ואביו עומדים בשבי, הוא קודם לאמו ואמו לרבו ורבו לאביו. ולא מתנית' היא: 'האשה קודמת לאיש [...] להוציאה מבית השבי' ('ובכלל זה אמו לרבו')! – **סברין מימר** בשאין רבו שם, אתא מימר לך ואפי' רבו שם (הוריות ג, ז [מח ע"ב], 1428 ש' 41)

'סברין מימר' (כמונח⁴⁷) מציע 'הווה אמינות' סתמיות משני סוגים: (א) לפעמים הוא מציע קביעה שמובאת אחריה דעה חולקת, אולם אין היא נדחית⁴⁸; (ב) במקומות אחרים הקביעה שמציע המונח נדחית.⁴⁹

42 הניקוד באן הוא על פי עירובין י, יד (כו ע"ד), 496 ש' 2 לפי כ"ל (אלא ששם כתוב 'ממר', ללא יו"ד). – ערך זה עוסק בלשון 'סברין מימר' כמונח אימפרסונלי, ולא ב'סברין מימר' המתייחס לקבוצת חכמים, כגון 'רבנין סברין מימר', שאז מתפרש המונח כצורת הרבים של 'ור' פלונין סבר מימר' (עיין ערך 'סבר מימר').

43 כגון 'סברין מימר' (שבת כ, א [יז ע"ג], 448 ש' 26-27) ו'סברין למימר' (נוסח המשקף השפעה בבליית, המצוי בנוסחים המוגהים של מסכת שקלים; ראה זוסמן, שקלים עמ' 30, הערה 98, ועמ' 48, לש' 62).

44 כאן פרנקל דן בחדא מחתא במונחים 'סבר מימר' ו'סברנן מימר', ואף 'הוון בעיי מימר' ו'הוון סברין מימר', אולם לאמתו של דבר מונחים אלה אינם נרדפים (עיין ערכיהם).

45 במקומות רבים המונח בא באופן אנונימי, אבל לא תמיד; ראה למשל ברכות ה, ב (ט ע"ב), 45 ש' 7 ('אמ' ר' תנחומא אדרעיה, סברין מימר [...]) וביצה ג, ב (סב ע"א), 693 ש' 14-15 ('ר' זעורה בשם רב, סברין מימר [...]).

46 שהרי לפעמים המונח בבבלי מציע דעות הקיימות לפי המסקנה; ראה למשל ערך 'הוון בעיי מימר', הערה 268 ובנסמן שם.

47 שהרי לעתים רחוקות 'סברין מימר' בא בלשון היומיום, במובן 'חשבו' (בטעות), ואיננו מציע קביעות הלכתיות או אגדיות. ראה שביעית ו, א (לו ע"ג), 197 ש' 16, 17 ומקבילה (ושם חסרה ההיקרות הראשונה של הביטוי): 'תלמיד אחד בא לכאן והורה לנו על מי ביצים שאין מכשירין. סברין מימר, ואנן שלקין ביעין ולתין במיהן, סברין מימר, מי שלק שלביצים' (וייתכן מאוד שלפנינו קונפליציה של שתי גרסאות נרדפות, אלא שאין כאן מקומו להאריך).

48 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; שקלים ב, ה (מו ע"ד), 609 ש' 50 ומקבילה; קידושין א, ה (ס ע"ג), 1152 ש' 15.

49 ראה למשל דוגמה 2 לעיל ('סברין מימר [...] ואינן אלא [...]); חלה ג, ז (נט ע"ג), 325 ש' 23 ('סברין מימר

ל'סברין מימר' תפקידים מגוונים. לפעמים המונח מציע את הדין האמור לחול במקרה הנידון,⁵⁰ במסגרת תשובה לבעיה או התייחסות לנושא שהועלה לפני כן. במקומות אחרים 'סברין מימר' מציע פרשנות⁵¹ – במקרים רבים, פרשנות המצמצמת את תחולת האמור לפניו (כך בכל הדוגמאות דלעיל). לעתים פרשנות זו מובאת כדי להציע את הנחת היסוד שעליה מבוססת הטענה שהוצעה לפני כן, כבדוגמה 2 לעיל ('והא תאני [...] סברין מימר', שכן בלי ה'סברין מימר' אין מקום להקשות מן הברייתא).⁵²

לפעמים 'סברין מימר' מציע משפטים שלמים הכוללים נושא ונשוא,⁵³ אולם לפעמים הוא מציע רק חלקי משפט (כך בכל הדוגמאות דלעיל).

בדרך כלל 'סברין מימר' מוסב על מקורות אמוראיים או סתמיים, אולם נראה שלפעמים הוא מוסב על מקורות תנאיים.⁵⁴

בדרך כלל 'סברין מימר' בא בהקשרים הלכתיים.⁵⁵

במקומות אחדים נראה ש'סברין מימר' מציע קביעה שאינה נסתרת בהמשך ושאינן חולק עליה.⁵⁶ עם זאת, ברוב המקומות הללו הדעה שמציע המונח מונגדת בצורה זו או אחרת לדעה אחרת, מפני ש'סברין מימר' מוסיף על האמור לפניו ומרחיב את תחולתו⁵⁷ או מסייג את האמור שם ומצמצם את תחולתו.⁵⁸ נראה אפוא שאפשר לראות הוראה זו של 'סברין מימר' כהרחבת הוראתו השכיחה, אלא שבמקרים אלה הדעה המונגדת ל'סברין מימר' באה לפני המונח ולא לאחריו, כפי שמקובל ברוב המקומות.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

'סברין מימר' אינו מתחלף במונחים אחרים, אולם נראה שהוא קרוב מאוד מצד משמעותו

[...] ולא שמיעין דאמ' ר' סימון [...] פסחים ב, ד (כט ע"ב), 510 ש' 46 ('סברין מימר [...] נאמר [...]).

50 ראה למשל ע"ז ב, י (מב ע"א), 1392 ש' 38 ('יש' > ראל < וגוי שהן שופתין בקדירה, יש' שופת והגוי מנער. מי מחזיר? סברין מימר, יש' מחזיר); חלה ג, ז (נט ע"ג), 325 ש' 23; פסחים ג, ב (ל ע"א), 513 ש' 31.

51 ראה למשל פאה א, א (טו ע"ב), 78 ש' 30; שבת א, ז (ד ע"א), 374 ש' 19 ומקבילה; פסחים ד, ד (לא ע"א), 519 ש' 23.

52 כיוצא בזה ראה עוד למשל פסחים ב, ד (כט ע"ב), 510 ש' 46; פסחים ו, ח (לג ע"ד), 535 ש' 11-12; קידושין ב, ה (סב ע"ד), 1165 ש' 36.

53 ראה למשל ברכות ה, ב (ט ע"ב), 45 ש' 7; חלה ג, ז (נט ע"ג), 325 ש' 23; שקלים ב, ה (מו ע"ד), 609 ש' 50 ומקבילה.

54 כגון דוגמה 2 לעיל; פסחים ב, ד (כט ע"ב), 510 ש' 46 (מוסב על ברייתא שהובאה לפני כן בלשון 'והא תני'); ביצה ג, ב (סב ע"א), 693 ש' 14-15 (מוסב על המשנה שם) ומקבילה.

55 אך ראה ברכות ה, ב (ט ע"ב), 45 ש' 7 ומקבילה (אולם הקביעה שמציע המונח היא בעלת אופי הלכתי, אף על פי שהיא מופיעה בהקשר אגדי) ושקלים ה, א (מח ע"ד), 619 ש' 15, 16, 17-18 (אלא שיש מקום להסתפק אם 'סברין מימר' מתפרש כאן כמונח; עיין שם בפנים).

56 ראה הסוגיה הסתומה בפסחים ג, ב (ל ע"א), 513 ש' 31, אך כאמור הפירוש המדויק עדיין צריך עיון (על אף דברי ספר ניר שהובאו אצל ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 417); יומא ה, ב (מב ע"ב), 583 ש' 8-9; וראה ההערות הבאות.

57 ראה עירובין ו, ג (כג ע"ג), 479 ש' 24; פסחים ד, ד (לא ע"א), 519 ש' 23; נזיר ה, א (נג ע"ד), 1112 ש' 24.

58 ראה סנהדרין א, א (יח ע"ב), 1264 ש' 21; נדה א, ו (מט ע"ג), 1437 ש' 38.

ל'הוינן סברין מימר'. עם זאת, ברור שמונחים אלה אינם נרדפים. ראשית, הם נבדלים מבחינה מורפולוגית: 'הוינן סברין מימר' מציע קביעות בלשון מדברים, ו'סברין מימר' – בלשון נסתרים. ועוד, שקביעות 'סברין מימר' רבות אינן נדחות במפורש (אף על פי שבמקרים כאלה התלמוד רגיל להציע דעות חולקות אחרי המונח), כמקובל אצל 'הוינן סברין מימר' (עיין ערכו).

גם 'הוון בעיי מימר' דומה ל'סברין מימר', שהרי במקומות רבים המונח הראשון מציע 'הוון' אמינות' שנדחות בהמשך. עם זאת, נראה כי מונחים אלה אינם נרדפים, שהרי אצל 'הוון' בעיי מימר' מצויים שימושים שאינם קיימים אצל 'סברין מימר', כגון יישוב מחלוקת או צמצום מחלוקת בסגנון 'הוון בעיי מימר, מאן דאמר [...] מאן דאמר [...]'.⁵⁹

לכאורה קיים דמיון מסוים בין 'וסברנן מימר' ל'סברין מימר' כשהמונח האחרון מציע פרשנות החושפת את הנחת היסוד שעליה מבוססת טענה שהועלתה לפני כן בסוגיה.⁶⁰ עם זאת, נראה שמונחים אלה אינם נרדפים (ולכן אין לטעון שאחת הצורות היא שיבוש של חברתה), מכיוון שברגיל פרשנות המוצעת בלשון 'סברין מימר' נדחית בהמשך, מה שאין כן אצל 'וסברנן מימר'.

וסברנן מימר⁶¹ (לפעמים משתבש בדרכים שונות;⁶² במקום אחד נראה שהמונח בא בטעות במקום 'סברין מימר'⁶³) – 'וסוברים' אנו לומר'. מצוי.

ספרות – אלה"ו, עמ' 13; אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 721 הערה 1; עסיס, לית היא פליגא, עמ' 150 הערה 47.

'וסברנן מימר' מציע הנחה הלכתית או פרשנית הנדרשת כדי להוכיח טענה שהועלתה לפני כן, על דרך 'ואמרינן' או 'וקיימא לך' בבבלי, כגון:

1. מתני' פליג' על ר' יוחנן ('הסובר שכל שיש בו הותר מדה השבח לפי חשבון'): 'האשה ששאלה מחבירתה תבלין ומלח לעיסתה, הרי אילו כרגלי שתיהן' ('אף על פי שאין כאן הותר מדה'). – אמ' ר' בא, תחומין עשו 'אותן כ'⁶⁵ [ל]מידת הדין ('דיני ממונות, שבה בעלות קובעת ולא הותר מדה'). תדע לך שהוא כן,

59 ועוד, שבמספר מקומות 'הוון בעיי מימר' מציע דעות העומדות לפי המסקנה שאין דעה אחרת חולקת עליהן, דבר שאינו מקובל אצל 'סברין מימר'.

60 ראה לעיל ליד הערה 52.

61 מכיוון שפירושן של רוב הסוגיות המכילות את המונח עדיין צריך עיון, קשה לומר עליו דברים ברורים. דברינו בערך זה מבוססים על הסוגיות המעטות שגרסותן ופירושן מחוורים, וכן על אותן הסוגיות שהמהלך הכללי שלהן ברור, אף אם פירושן המדויק עדיין צריך עיון.

62 ראה שבת ט, א (יא ע"ד), 418 ש' 50 ומקבילה; לפנינו 'לא כן סברנן מימר', אולם צ"ל 'וסברנן מימר' (ראה עסיס, לית היא פליגא, עמ' 150). בכלאים ד, ב (כט ע"ב), 158 ש' 4-5 ומקבילה כתוב 'סברין מימר' (וכן בכ"ר וברש"ס בסוגיית פ"ד), אולם מצד העניין נראה שצ"ל 'וסברנן מימר' (בפ"ח הרש"ס גורס 'וסברין מימר'). בדוגמה להלן כתוב 'סברנן מימר', אולם ברור מצד העניין שצ"ל 'וסברנן מימר', וכן הוא בכ"ר ('וסברנן למימר' (!)), בכ"ס ובמקבילה בביצה ה, ג (סג ע"ב), 700 ש' 46.

63 ראה יבמות יא, ו (יב ע"א), 884 ש' 22 (וכהגהת רבינובין, שערי תורת א"י, עמ' 357), שהרי שם המונח אינו מתפרש כהוראתו בשאר המקומות, אלא הוא מציע שלב עצמאי בדיון ובעצם מתרץ קושיה שהוצעה לפני כן, על דרך המקובל אצל 'סברין מימר'.

64 אולם חלק מן הדוגמאות שהביא שם מתייחסות ל'לא כן סברנן מימר' (עיין ערכו) ולא ל'וסברנן מימר'.

65 התיקונים כאן ולהלן הם על פי המקבילה.

דתמן אמרין בשם רב חסדא [...] אפילו עצים, <וסברנן⁶⁶ מימר עצים אין בהן ממש (ואף על פי כן הולכים אחרי רגלי שתיהן) (מע"ש ב, א [נג ע"ג], 291 ש' 26) 'וסברנן מימר' מציע הנחות יסוד הנחוצות לכיסוסם של כמעט כל סוגי הטיעונים המצויים בתלמוד.⁶⁷

במקומות אחדים נראה ש'וסברנן מימר' מצטט או מפנה לדברים שנאמרו במפורש במקום אחר בסוגיה,⁶⁸ כמקובל אצל המונח 'לא כן סברנן מימר' (עיין ערכו).

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

נראה ש'וסברנן מימר' נרדף למונח הנדיר *ואמרין⁶⁹, אף על פי שאינו מתחלף בו או במונחים אחרים.

לכאורה יש דמיון מסוים בין 'וסברנן מימר' ל'סברין מימר' כשהמונח האחרון מציע פרשנות החושפת את הנחת היסוד שעליה מבוססת טענה שהועלתה לפני כן בסוגיה.⁷⁰ עם זאת, נראה שמונחים אלה אינם נרדפים (ולכן אין לטעון שאחת הצורות היא שיבוש של חברתה), מכיוון שברגיל פרשנות המוצעת בלשון 'סברין מימר' נדחית בהמשך, מה שאין כן אצל 'וסברנן מימר'.

ראה גם: לא כן סברנן מימר

סוף דבר⁷¹ – (האם) רק/דווקא [...]. נדיר.

ספרות⁷² – מוסקוביץ, מינוח, עמ' 73; רידב"ז, יבמות פ"ד ה"ד (כה ע"ב), ד"ה סוף

- 66 לתיקון כאן ראה לעיל הערה 62.
- 67 כגון קושיות (ראה עסיס, לית היא פליגא, עמ' 150 והערה 47), פשיטת בעיה (ראה פאה ז, ו [כ ע"ג], 108 ש' 50 ומקבילה [כנראה; ראה להלן הערה 68]), תירוצ (נדרים ב, ב [לז ע"ב], 1023 ש' 21), חיוק לאמור לפני כן (כגון הדוגמה שבפנים).
- 68 ראה כתובות ד, יב (כט ע"ב), 980 ש' 7, המפנה ללעיל שם, עמ' 979 ש' 50–עמ' 980 ש' 1; ע"ז ג, יא (מג ע"ב), 1400 ש' 2, המפנה ללעיל שם, עמ' 1399 ש' 48–49 (קרוב לוודאי שהסוגיה משובשת, ויש להגיהה כפי שהציע בפני משה על אתר). ראה גם פאה ז, ו (כ ע"ג), 108 ש' 50 ומקבילה, שם אפשר שהמונח מפנה בצורה פרפרסטית לאמור לפני כן, כ ע"ב, 108 ש' 5, אלא שהפירוש המדויק עדיין צריך עיון, ולכן אין לקבוע מסמרות בנידון; וראה דברי המפרשים לנדרים ב, ב [לז ע"ב], 1023 ש' 21, אלא שקשה להכריע בדבר, שכן גרסתה ופירושה המדויקים של סוגיה זו עדיין צריכים עיון.
- 69 ראה כלאים א, א (כז ע"א), 145 ש' 35 ('ואמ'; בכי"ר מפורש 'ואמרין') וסוכה א, ז (נב ע"ג), 640 ש' 17, 19; בשני המקומות בא מונח זה בסגנון 'מן מה דאמר ר' פלוני [...] ואמרין [...] הדא אמרה [...]'.⁷⁰
- 70 עיין ערך 'סברין מימר', ליד הערה 52.
- 71 לפעמים שובש קלות, כגון על ידי השמטת התיבה 'דבר' (ראה למשל יבמות ד, ד [ז ע"ד], 849 ש' 8 וכתובות יב, ה [לה ע"ב], 1012 ש' 7, שם הושלמה התיבה החסרה על ידי המגיה), וכן הומר לפעמים שלא כדין במונח הנפוץ 'לא סוף דבר'; ראה להלן ליד הערה 78.
- 72 בקונקורדנציה לא יוחד ערך לביטוי 'סוף דבר', והיקריותו המעטות נרשמו בערכי המונח 'לא סוף דבר' (אלת"א, עמ' 503–504; שם ב, עמ' 786–787), שכן מחבר הקונקורדנציה דן את הביטוי 'סוף דבר' כטעות, שלא כדין (ראה להלן).

'סוף דבר' מציע בעיות או קושיות⁷³ ששיעורן, האם (או: האמנם) הדברים שנאמרו לפני כן, שעליהם מוסב המונח, מתפרשים בדווקא,⁷⁴ כגון:

1. [משנה סוטה א, ב: 'כיצד הוא מקנא לה? או' לה בפני שנים אל תדברי עם איש פלוני]. סוף דבר עד שתדבר עמו – הא אם נסתרה עמו ולא דיברה, אין סתירתה כלום? (סוטה א, ב [טז ע"ג], 906 ש' 31)

המשפטים ש'סוף דבר' מציע מורכבים משני חלקים, תחילה עניין שהוא פשוט ואחר כך שאלה או קושיה, בסגנון: 'סוף דבר – [קביעה מסוימת] – [לפעמים, תוספת לשון קישור⁷⁵] – [דברים השונים מן הקביעה הנ"ל].

בדרך כלל שאלות/קושיות 'סוף דבר' באות כשלבים עצמאיים בדיון התלמודי, אולם במקום אחד שאלת 'סוף דבר' היא חלק ממשא ומתן רחב יותר.⁷⁶ במקום זה המונח מציע שאלה רטורית, שמטרתה להוכיח שפרשנות מסוימת לקטע הנידון היא נכונה, ופרשנות זו משמשת יסוד לתירוץ הקושיה הקודמת.

בדרך כלל שאלות 'סוף דבר' זוכות לתגובה בהמשך.⁷⁷

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

בשני מקומות 'סוף דבר' מתחלף במונח השכיח 'לא סוף דבר',⁷⁸ אולם קרוב לוודאי שאין אלה חילופים אמתיים, אלא שיבושים, וכי הגרסה 'לא סוף דבר' היא שיבוש, הנובע מהמרת המונח הנדיר והבלתי מוכר 'סוף דבר' במונח הנפוץ יותר 'לא סוף דבר'. ואמנם, שני המונחים אינם נרדפים, שהרי 'סוף דבר' אינו מציע פרשנות מרחיבה, כמקובל אצל 'לא סוף דבר', אלא בעיות או קושיות.

- 73 בכמה מקומות ההבחנה בין שני אלה קשה, במיוחד לאור נדירותו של המונח.
- 74 במקום אחד קשה לפרש את המונח כך, אולם פירושו המדויק שם עדיין צריך עיון; ראה ברכות ט, א (יג ע"א), 66 ש' 23 (אך דוק, כאן המונח בא בהקשר אגדי, בניגוד למקובל).
- 75 כגון 'הא' בדוגמה דלעיל, או 'לא אפילו' במקומות אחרים (כגון 'במות ד, יא ו' ע"א, 850 ש' 35: 'סוף דבר עד שתלד, לא אפילו הפילה?'; והשווה תרומות א, א [מ ע"ב], 217 ש' 40 ומקבילה [וראה להלן הערה 78]).
- 76 ראה תרומות א, א (מ ע"ב), 217 ש' 40 ומקבילה (הגרסה הנכונה בסוגיה זו עולה מהשוואת שתי המקבילות; ראה גם להלן הערה 78): 'אמר סופה ולית היא פליגא: אינו גט] עד שישמעו את קולו [ש]אמ' לסופר כתוב ולעדים חתמו. [לא] סוף דבר עד שישמעו את קולו, [א]לא אפילו הרכין בראשו? – ('אלא') את אמר לית כאן ('המקור אינו מתפרש בדווקא'), (ו)אף הכא לית כאן.
- 77 לפעמים בלשונות כגון 'נשמענה מן הדא' (כגון ב"ב ד, א [יד ע"ג], 1246 ש' 42), וכן בלשון 'דרובא אתא מימר' לך', כגון 'במות ד, ד (ה ע"ד), 849 ש' 8 ומקבילה (אולם הפירוש המדויק עדיין צריך עיון) ובדוגמה שבפנים (בכ"ל שובש מונח זה כ'דיברה אתא מימר לך'; בכ"ל אל נכון, 'דרובה').
- 78 ראה תרומות א, א (מ ע"ב), 217 ש' 40; בגוף כ"ל 'סוף דבר' (וכן הוא בכ"ל ובמקבילה בגיטין ז, א [מח ע"ג], 1083 ש' 47), אולם המגיה הוסיף 'לא' לפני 'סוף דבר' וגם שינה את הנוסח (המקורי) בהמשך, 'לא אפילו [...]', ל[א]לא אפילו. אמנם כאן שתי הגרסאות ייתכנו מצד פירוש הסוגיה (עיין שם היטב), אולם מצד הממצא הטקסטואלי, ואולי גם מבחינה פרשנית, נראה שהגרסה 'סוף דבר' עדיפה. ראה גם ב"ב, ג (ג ע"א), 1191 ש' 10; שם כתוב 'לא סוף דבר' בכ"ל, אולם בכ"א (עמ' 1 ש' 5) ובקטע בולוניה (מהדורת רוזנטל, עמ' 255 ש' 78) רק 'סוף דבר', וקרוב לוודאי שכן עיקר (עיין שם היטב).

במקומות אחדים 'סוף דבר' אינו בא להוכיח פרשנות מסוימת או להציע בעיה או לקושיה, כבדוגמה דלעיל, ואזי נראה שהוא מתפרש כמו 'עד כדון',⁷⁹ אולם דוגמאות כאלו נדירות.

79 ראה למשל ב"ק ב, ג (ג ע"א), 1191 ש' 10 (והדיון בגרסה כאן לעיל הערה 78) וב"ב ד, א (יד ע"ג), 1246 ש' 42.

ע

עד כדון - 'עד עכשיו'. מונח להצעת בעיות, נפוץ.

ספרות¹ - אלת"י ד, עמ' 533-536;² אשכנזי, נחמד למראה, קע ע"א; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 147; היגר, אוצר הברייטות, ד, עמ' 39; זוסמן, מבוא, עמ' כה הערה 158; זוסמן, שקלים, עמ' 31 הערה 99; חיד"א, יעיר און, מערכת העי"ן, אות ד; טוב ירושלים, שבת פ"ז ה"ב (מו ע"א), ד"ה עד כדון; לוין, ר' יוחנן, עמ' כ; מוסקוביץ, המפריש, עמ' 43 הערה 16; מוסקוביץ, לישן מתניתא, עמ' לד; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 2 הערה 2; מלמד, פרקי מבוא, עמ' 281 (=מדרשי הלכה, עמ' כד), 315, 609; עסיס, לפירושה של סוגיא אחת בירושלמי סנהדרין, עמ' קטו הערה 28; פרנקל, מבוא הירושלמי, יב ע"א; רדב"ז, הלכות מתנות עניים ג, יב; ר"י קורקוס, הלכות מתנות עניים, ג, יב, ד"ה גם מה שהשיג; רידב"ז, ר"ה פ"ג ה"ה (טז ע"ב), ד"ה מנין שהן; שם, סנהדרין פ"ז ה"ז (לה ע"ב), ד"ה עד כדון; ר"ש, פירוש למשנה תרומות ד, ד, ד"ה ירושלמי; רש"ס, פתיחה, ד"ה עד כדון

ברגיל 'עד כדון' (כמונח³) מציע שאלות המתייחסות למקור המופיע לפני כן והמורכבות משני חלקים, ושיעורן שדינו או מקורו של המקרה הנזכר לפני כן הוא פשוט, אך מה בנוגע למקרה אחר דומה הנזכר בהמשך,⁴ כגון:

1. ר' כשהיה אוכל בשר או ביצה היה או' אשר ברא נפשות רבות [...] עד כדון בסוף; בתחילה? אמ' ר' חגי, בורא מיני נפשות (ברכות ו, א [י ע"ב], 51 ש' 2).
2. מניין לספק קבר התהום? [...] 'או בדרך רחוקה לכם', מה לכם בגלוי, אף כל דבר

- 1 חלק מספרות זו עוסקת בצורה 'עד כדון כר' עקיבה, כר' ישמעאל', ורשמית כאן למען השלמות.
- 2 חלקו הראשון של ערך זה עוסק לא רק ב'עד כדון' בהוראתו הטרמינולוגית, אלא גם בהוראתו המילולית ('עדיין') - ראה להלן הערה 3 - ודוגמאות כאלו אינן עניין לדיוננו כאן.
- 3 שהרי לפעמים הוא מתפרש באופן מילולי ('עדיין') ולא בהוראה המצוינת להלן; ראה למשל ברכות ב, ז (ה ע"ג), 23 ש' 19 ('עד כדון עונקתיה דההוא גברא רפיא'); מע"ש א, ג (נב ע"ד), 288 ש' 41; מגילה א, ז (עא ע"א), 746 ש' 10.
- 4 לפעמים 'עד כדון' מתפרש כמו 'בשלמא' בבבלי, אלא שאין מונחים אלה רומים בכול, מכיוון שבמקרים רבים 'בשלמא' מציע קושיות ולא בעיות, כמקובל אצל 'עד כדון'. כש'עד כדון' שואל מה מקורה של הלכה מסוימת ('עד כדון X, Y מניין'), הוא מתפרש כמו 'אשכח' בבבלי, או כמו 'שמענו' במדרשי ההלכה (כמו בביטוי 'עונש שמענו, אזהרה מניין'). לפעמים 'עד כדון' מתפרש כמו 'אין לי אלא' במדרשי ההלכה, ואמנם אפשר שבמקום אחד מתחלפים שני המונחים; ראה שבועות ו, ו (לז ע"ב), 1363 ש' 23 ('עד כדון'), ולעומתו מכילתא דרשב"י כב, ו (מהדורת אפשטיין-מלמד, עמ' 199 ש' 9), 'אין לי אלא' (וכמובן מקור זה אינו זהה למקבילה בירושלמי).

שהוא בגלוי, יצא קבר התהום [...] עד כדון עושי פסח, נזיר מניין? [...] 'זכי ימות מת עליו' – מה עליו שהוא בגלוי, אף כל דבר שהוא בגלוי (פסחים ז, ז [לד ע"ג], 540 ש' 2)

3. 'המול ימול' – מיכן לשני מילות, אחת למילה ואחת לפריעה [...] עד כדון כר' עקיבה, דו אמ' לשונות ריבויין הן; כר' ישמעאל, דו אמ' לשונות כפולות הן, התורה {ריבתה} [דברה] כדרכה: 'הלוך הלכת', 'נכסף נכספת' [...] – אמ' ר' יודה בן פזי 'אז אמרה חתן דמים למולות' – מיכן לשני מילות, אחת למילה ואחת לפריעה (שבת יט, ב [יז ע"א], 445 ש' 39 ומקבילה)

'עד כדון' מציע שאלות משלושה סוגים עיקריים: (א) כשהדין בקשר למקרה שנזכר לפני המונח ידוע, 'עד כדון' שואל מה הדין במקרה אחר הדומה לו שנזכר בהמשך, כבדוגמה 1 לעיל;⁵ (ב) כשמקורו של הדין שנזכר לפני כן ברור, 'עד כדון' שואל מה מקורו של הדין במקרה אחר הדומה לו, כבדוגמה 2 לעיל;⁶ (ג) כשמקורו של הדין ידוע אליבא דחכם מסוים, 'עד כדון' שואל כיצד אפשר ללמוד דין זה אליבא דחכם אחר, שגישתו שונה מגישת החכם הראשון, כבדוגמה 3 לעיל; במקרים כאלה החכם הראשון הוא כמעט תמיד ר' עקיבא, והחכם השני ר' ישמעאל.⁷ 'עד כדון' יכול להיות מוסב על משניות, ברייתות ומימרות אמוראיות,⁸ ובכללן דרשות פסוקים, כבדוגמאות 2, 3 לעיל.

כאמור, 'עד כדון' רגיל להציע שאלות המורכבות משני חלקים: החלק הראשון עוסק במקרה פשוט, והחלק השני עוסק במקרה שעל אודותיו שואלים. במקומות מספר המקרה שעל אודותיו שואלים אינו כלול במקרה המוצע אחרי המונח (לדוגמה: 'הטומן את הלוף – עד כדון לוף; בצלים?'),⁹ אולם במקומות אחרים המקרה הבעייתי הוא סוג של 'תת מקרה' של המקרה הנזכר אחרי המונח,¹⁰ ובמקרים כאלה רוח הסגנון: 'עד כדון ב[תת מקרה X]; [תת מקרה Y]?'.¹¹ לפעמים מפורש במקור שעליו מוסב המונח שמדובר (בין היתר) במקרה המוצע אחרי 'עד כדון',¹² אולם במקומות אחרים אין הדבר כן, אף על פי שמסתבר שהמקור הנידון מתייחס גם למקרה שכזה.¹³

5 ראה למשל עירובין א, י (יט ע"ד), 460 ש' 20; מגילה ד, א (עד ע"ד), 769 ש' 11; קידושין א, ה (ס ע"ג), 1152 ש' 29.

6 ראה למשל ברכות ז, א (יא ע"א), 56 ש' 9; יבמות יא, א (יא ע"ד), 881 ש' 41; קידושין א, ד (ס ע"ג), 1151 ש' 20.

7 ראה אלת"ר ד, עמ' 535-536; אך ראה כלאים ב, ד (כו ע"ד), 150 ש' 40 ('עד כדון כר' שמעון בן יהודה', אולם הפירוש המדויק עדיין צריך עיון).

8 משניות וברייתות – ראה למשל ברכות ג, ו (ו ע"ד), 31 ש' 27-28 (והשווה שם ז ע"א, ש' 35) וסוטה ה, ב (כ ע"ב), 928 ש' 16 (משניות); מעשרות ד, א (נא ע"ב), 277 ש' 40 וקידושין ב, א (סב ע"א), 1161 ש' 27 (ברייתות); מימרות – ראה למשל ערלה ב, ו (סב ע"ב), 340 ש' 46 ומגילה ד, א (עד ע"ד), 769 ש' 11.

9 ראה שביעית ה, ב (לה ע"ד), 194 ש' 8.

10 ראה למשל ברכות ג, א (ו ע"ב), 26 ש' 30 ומקבילה: 'היו שם שתי דרכים מתאימות, אחת רחוקה וטהורה ואחת קרובה וטמאה [...] הולך בקרובה מפני כבוד הרבים. עד כדון בטומאה שלדבריהם; אפי' טומאה שהיא מדברי תורה?'; כתובות יג, ב (לה ע"ד), 1013 ש' 28 ומקבילה; נזיר ח, א (נז ע"א), 1130 ש' 6.

11 ראה ההערה הקודמת.

12 כבדוגמה 2 לעיל, שם דין קבר תהום נזכר במשנה בקשר לעושי פסח, ועל כן שואל התלמוד 'עד כדון עושי פסח'; השווה מוסקוביץ, לישן מתניתא, עמ' לד.

13 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; מו"ק ג, א (פא ע"ד), 811 ש' 7; קידושין א, א (נח ע"ב), 1137 ש' 41.

14	ראה עוד למשל סוטה ח, א (כב ע"ב), 937 ש' 43; נדרים א, א (לו ע"ג), 1019 ש' 6; קידושין א, ב (נט ע"א), 1141 ש' 41.
15	ראה למשל ר"ה ג, ה (נח ע"ד), 675 ש' 14; יבמות א, א (ב ע"ב), 830 ש' 12 (וראה מחלוקת המפרשים שם); והשווה ח'גר, אוצר הברייתות, ד, עמ' 39; י"א גרינבוים, 'בירור בחד לישנא קלילא: עד כדון כרבי עקיבא כרבי ישמעאל' (!), נר מערבי ח (תשנ"ג), עמ' פג-פד.
16	ראה למשל לעיל הערות 5, 6. דוגמה מעניינת לעניין זה נמצאת בשקלים א, ב (מו ע"א), 605 ש' 10, שם גוף כ"ל גורס 'עד כדון שביעית, מוצאי שבת', בלי 'מניין' אחד כך, אולם המגיה הוסיף את התיבה 'מאי' (לשון בבלי!) אחרי השאלה, כנראה כדי להבהיר את כוונתו המדויקת של המשפט. ואילו במקבילה בפאה ה, א (יח ע"ד), 98 ש' 27 הבעיה מסתיימת בלשון 'מניין', ודומה לזה בשרידי הירושלמי לסוגיית שקלים, עמ' 121 ש' 5 ('מנינים' (!)).
17	ראה למשל מגילה ג, א (עג ע"ד), 763 ש' 5 ומקבילה וב"ק ו, א (ה ע"ב), 1202 ש' 15; אך דוק, סגנון זה הוא נדיר.
18	ראה למשל דוגמה 2; ביכורים ב, ב (סד ע"ד), 356 ש' 8; חגיגה ג, ח (עט ע"ד), 800 ש' 5, 10.
19	ראה למשל דמאי ו, ג (כה ע"ג), 137 ש' 36; שקלים ד, ה (מח ע"א), 615 ש' 46; כתובות יג, ב (לה ע"ד), 1013 ש' 28 ומקבילה.
20	ראה פאה ד, ב (יח ע"א), 95 ש' 19 ('עד כדון מזיד - אפי' שוגג? ואפי' כריכות?') ומקבילתו החלקית (שאלה זהה בקשר להלכות שונות) בפאה ה, א (יח ע"ד), 98 ש' 17; נזיר ד, ו (נג ע"ג), 1111 ש' 25. כמו כן, יש ששתי שאלות 'עד כדון' נפרדות באות בזו אחר זו, כגון עירובין א, י (יט ע"ד), 460 ש' 20, 21 ('עד כדון בשאינן סמוכין לחורש; ואפילו סמוכין לחורש? עד כדון בשאינן סמוכין למעיין; ואפילו סמוכין למעיין?').
21	ראה למשל ברכות א, ט (ד ע"א), 12 ש' 28: 'ארבעה נקראו עד שלא נולדו ואילו הן, יצחק [...] עד כדון בצדיקים, ואבל' ברשעים, "וזורו רשעים מרחם" (וקשה לפרש ש'ברשעים' הוא בעיה שהתשובה לה היא הפסוק 'וזורו רשעים מרחם') וברכות ו, ד (י ע"ג), 52 ש' 39 (כך נראה, שכן בא 'לא בדה' בסוף המשפט; עיין ערך 'לא בדה', הערה 63). ראה גם פאה ג, ב (יז ע"ג), 91 ש' 21, ורמב"ם, הלכות מתנות עניים ג, יב, שאולי הבין את ה'עד כדון' בסוגיה זו כמו 'הדא דתימר' ולא כפתיחה לבעיה, וראה עוד השגת הראב"ד על הרמב"ם (שם), וכסף משנה, רדב"ז ור"י קורקוס, שם. ראה גם ערך 'הדא דתימר', הערה 148 ובטקסט הסמוך.
22	ראה למשל פאה ד, ב (יח ע"א), 95 ש' 19; דמאי ה, ב (כד ע"ג), 132 ש' 22; עירובין א, י (יט ע"ד), 460 ש' 20.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

לעתים 'ער כדון' מתפרש כמו 'הרא דתימר',²³ אולם הוראה זו של המונח נדירה מאוד, כאמור לעיל.

יש דמיון מסוים בין 'ער כדון' ו'ניחא', אלא שברגיל 'ניחא' מציע קושיות ולא בעיות, כמקובל אצל 'ער כדון'.²⁴

גם הלשון 'אוף [...] כן' (כשהוא מציע בעיות) דומה ל'ער כדון', כשמונח זה שואל האם הדין הנזכר לפני כן חל גם במקרה אחר.²⁵ נראה שההבדל העיקרי בין שני המונחים במקרים כאלה הוא סגנוני: 'ער כדון' חוזר על המקרה הרלוונטי לפני שהוא מציע בעיה בנוגע למקרה אחר, מה שאין כן אצל 'אוף [...] כן', המציע רק את המקרה המסופק.²⁶

לפעמים נראה שהמונח הנדיר 'סוף דבר' מתפרש כמו 'ער כדון',²⁷ אלא שלאור נדירותו של דוגמאות כאלו, קשה לומר דברים ברורים בנידון.

פרט לכך, לא מצאתי מונחים אחרים המתפרשים כמו 'ער כדון' או המתחלפים בו.²⁸

ועוד מן הדא (ועוד מהרא'²⁹) – 'ועוד מזאת'. מונח סיוע, מצוי.

ספרות – אלת"י ב, עמ' 767-768; שם ו, עמ' 223-224; זוסמן, שקלים, עמ' 31 הערה 99; ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 132-133, 385

'ועוד מן הדא' מציע מקור נוסף המסייע לאמור לפניו, כגון:

1. [משנה: 'וכל מצוה בלא תעשה [...] אחד אנשים ואחד נשים חייבין, חוץ מיבל תשחית ומיבל תקיף ומיבל תיטמא למיתים'.] [איסי אומר, אף משום] לא יקרחו קרחה. מה טעמ'?' 'לא יקרחו קרחה' – את שישנו בפאת זקן ישנו בקרחה, ונשים

23 ראה לעיל הערה 21, וראה גם את החילוף כביכול בין מונחים אלה, שכנראה אינו אלא שיבוש, בסנהדרין א, ב (יט ע"ב), 1270 ש' 30 ('הרא דתימר'), לעומת מגילה ד, ד (עה ע"ב), 771 ש' 26 ('ער כדון'), ומה שהערנו על כך בערך 'הרא דתימר', הערה 148. – בהקשר זה מעניין לציין, ולו רק בקוריוז, חילוף שקרוב לוודאי שיסודו בפרפרזה (ועל כל פנים ברור שמדובר בגרסה תניינית): בשביעית ה, ב (לה ע"ד), 194 ש' 8 לפי כ"ל, 'ער כדון לוף; בצלים?', אולם במובאה בריבמ"ץ בפירושו למשנה (מהדורת זק"ש, עמ קעד): 'גרסי' [!] לא שנינו הנה [!] אלא הטומן לוף, הטומן בצלין מאי?.

24 עיין ערך 'ניחא', הערה 19.

25 ושם יש לדייק יותר: כש'ער כדון' אינו שואל בקשר ל'תת מקרה' של הנושא הנידון לפני המונח ('ער כדון ב'תת מקרה IX); ראה לעיל ליד הערה 10.

26 כגון פסחים ו, ז (לג ע"ד), 534 ש' 45-46 ומקבילות ('שכח והוציא את הלולב ברשות הרבים פטור, מפני שהוציאו ברשות. אף בסכין שלמילה כן? אף במצה כן? מן מה דאמ' ר' יוחנן [...]).

27 ראה למשל ב"ק ב, ג (ג ע"א), 1191 ש' 10 (והדין על סוגיה זו בערך 'סוף דבר', הערה 78) וב"ב ד, א (יד ע"ג), 1246 ש' 42. ברם דוק, ל'סוף דבר' הודאות אחרות (עיין ערכו) שאינן תואמות את המצוי אצל 'ער כדון'.

28 על היחס בין 'ער כדון' ו'פשיטא', עיין ערך 'פשיטא', בטקסט שאחרי הערה 23.

29 כגון שבועות א, ה (לג ע"ב), 1342 ש' 40; שם ז, ד (לו ע"ד), 1367 ש' 25; ע"ז ה, יא (מה ע"א), 1409 ש' 44-43; ואף בקטע גניזה במקום אחד (שרידי הירושלמי, עמ' 226 ש' 26; בכ"ל שם, קידושין א, ז [סא ע"ג], 1158 ש' 26 [=דוגמה 1 להלן], 'ועוד מן הדא', כרגיל). – על הכתיב 'מהרא' במקום 'מן הדא' במונחים אחרים בסדר נזיקין, עיין ערך 'נשמעינה מן הדא', הערה 73.

שאין להן זקן, פטורות מן הקרחה. ועוד מן הדא: 'בנים' (לא תקרחו'), ולא בנות (קידושין א, ז [סא ע"ג], 1158 ש' 26)

2. ר' חייא בר ווא בשם ר' יוחנן, זית כבוש אומ' עליו בורא פרי העץ. ר' בנימין בר יפת בשם ר' יוחנן, ירק שלוק או' עליו שהכל נהיה בדברו [...] אמ' ר' זעורא, מאן ידע משמע מן ר' יוחנן יאות [...] לא ר' חייא בר ווא? ועוד מן הדא, מן מה דאנן חמיין רבנן רברביא עלון לאברייתא ונסבין תורמוסין ומברכין עליהן בורא פרי האדמה – ותורמוסין לאו שלוקין הן? (ברכות ו, א [י ע"א], 49 ש' 41 ומקבילה) 3. [משנה: 'אין בין יום טוב לשבת אלא אוכל נפש בלבד'.] אילין אינין? והא אית לך חורניין – סקילה בשבת ואין סקילה ביום טוב, כרת בשבת ואין כרת ביום טוב [...] ועוד מן הדא, שוחקין עצי בשמים למילה ביום טוב אבל לא בשבת (ביצה ה, ב [סג ע"ב], 700 ש' 16–17 ומקבילה)

'ועוד מן הדא' יכול להציע מקורות המסייעים לקביעה (כך בדרך כלל) או לקושיה.³⁰ במקום אחד נראה שהמונח מציע סיוע ממקור לטענה שלא נתמכה לפני כן על ידי מקור אחר.³¹ הסגנון הרגיל אצל 'ועוד מן הדא' הוא: 'ועוד מן הדא דתני(נן) / דאמר ר' פלוני'³² – [מקור תנאי או אמוראי],³³ אולם לפעמים מוצע אחרי המונח מקור ספרותי ללא לשון הצעה³⁴ או 'עובדא',³⁵ בדרך כלל ללא לשון הצעה מיוחדת.³⁶ בחלק מן המקומות שבהם מוצע מקור תנאי אחרי המונח (בלשון 'דתני(נן)'), הסיוע אינו מבוסס על מקור זה לבדו, אלא על צירוף של מקור זה עם דיון בו או מימרה אמוראית שנשנתה עליו.³⁷

- 30 ראה דוגמה 3 לעיל (וכן בהמשך שם, ש' 18 בסוגיית ביצה); כלאים ח, א (לא ע"ב), 169 ש' 15–16; מע"ש ר, ג (נד ע"ד), 299 ש' 7–8.
- 31 ראה פאה א, א (טו ע"ב), 78 ש' 5–6 ומקבילה.
- 32 'דתני(נן)' – ראה למשל ברכות ב, א (ד ע"ב), 13 ש' 45; פסחים ג, א (כט ע"ד), 512 ש' 49–50; שבועות א, ה (לג ע"ב), 1342 ש' 40. 'דאמר' – ראה אלת"י א, עמ' 771.
- 33 לדעת ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 132 (בקשר לשבת ז, ב וט ע"ד), 406 ש' 40, בעקבות פירוש הנועם ירושלמי לסוגיה זו, שם יד ע"ד, ד"ה ע"כ נראה), לפעמים 'ועוד מן הדא' אינו מציע מקור נוסף המסייע לאמור לפניו, אלא המשפט המכיל את המונח מסתיים בו (אך שמא לדעתו הביטוי בסוגיה זו אינו עניין למונח שלנו, מכיוון שלדבריו הירושלמי מציע 'פתגם' – 'אינו מחזור ועוד מן הדא'). ברם לאור סגנון המונח ודרך שימוש בשאר המקומות קשה מאוד לקבל פירוש זה, ועדיף לומר שפירוש הסוגיה הנ"ל עדיין צריך עיון.
- 34 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; ביכורים ב, ב (סה ע"א), 356 ש' 48; מגילה א, יג (עב ע"ג), 756 ש' 12. במקומות אחרים מצאנו חילופי סגנון אצל המונח: לפעמים הוא בא עם 'דתני' אחריו ולפעמים לא. ראה נדרים יא, ג (מב ע"ד), 1050 ש' 26, שם אין 'דתני' אחרי המונח, אולם תיבה זו ישנה במקבילות בדמאי ו, ג (כה ע"ב), 137 ש' 13 ובקידושין ב, י (סג ע"ב), 1168 ש' 32. חילוף דומה (על ידי גיוון הסגנון) מצוי בדוגמה 3 לעיל (בלי 'דתני'), אולם להלן שם ש' 18 בא המונח בסגנון 'ועוד מן הדא דתני', וגם במקבילה בא 'דתני' רק אצל ההיקרות השנייה של המונח.
- 35 ראה למשל ברכות ב, ו (ה ע"ב), 21 ש' 8; דמאי ב, א (כב ע"ג), 120 ש' 39–40; ערלה ב, ז (סב ע"ג), 342 ש' 15 ומקבילה.
- 36 דוגמאות של 'ועוד מן הדא' בלי לשונות ההצעה 'דתני/דאמר' מרוכזים בערך 'ועוד מן הדא' שבאלת"י ב, עמ' 767–768 (משום מה ערך זה אינו מכיל היקרויות אחרות של המונח).
- 37 ראה ברכות ב, א (ד ע"ב), 13 ש' 45 ומקבילה; כלאים ח, א (לא ע"ב), 169 ש' 15–16; מו"ק ג, ה (פב ע"ב), 813 ש' 42; נדה ב, ו (נ ע"ב), 1441 ש' 20.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד 'ועוד מן הדא' מתחלף ב'ותני כן'.³⁸ עם זאת, 'ועוד מן הדא' אינו נרדף ל'ותני כן', שהרי 'ותני כן' אינו תמיד מציע הוכחה נוספת אחרי הוכחה אחרת, כמקובל אצל 'ועוד מן הדא'. ועוד, ש'ועוד מן הדא' יכול להציע מקורות אמוראיים ומעשים ('עובדי'), מה שאין כן אצל 'ותני כן'.

במספר מקומות נראה ש'ועוד מן הדא' מתפרש כמו 'ויידא אמרה דא', כשהמונח האחרון מציע מקור נוסף ולא מקור חלופי (עיין ערכו). גם הלשון 'ועוד', בלי 'מן הדא' בהמשך, עשוי להתפרש כמו 'ועוד מן הדא'.³⁹

פרט לכך, לא מצאתי חילופים ברורים בין 'ועוד מן הדא' למונחים אחרים, או מונחים אחרים המתפרשים כמוהו.⁴⁰

על דעתיה דר' פלוני ('על דר' פלוני';⁴² 'על הדא דר' פלוני';⁴³ על דעתין/רעתין/רעתהון ד[...]), כשמוסב על קבוצת חכמים⁴⁴) – 'על (לפי) דעתו של ר' פלוני'. נפוץ.

ספרות – אלת"י ד, עמ' 215–221, 225–226; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 25–26; בארי, תענית,

38 ראה כתובות ג, א (כז ע"ב), 968 ש' 15–16 (בסגנון 'ועוד (א)מ[ה]דא, דתני'), לעומת מקבילתו בתרומות ז, א (מד ע"ג), 241 ש' 48 ('ותני כן').

39 ראה לדוגמה ברכות ד, א (ז ע"ג), 35 ש' 22 ומקבילה 'ר' יוחנן פליג, ולא הוה צריך מפלגה על הדא. למה, שכן מוסיפין מחול על קודש. ועוד, דסלקון חומרייא מן ערב לציפורין ואמרין כבר שבת ר' חנינא בן דוסא בעירי'; וראה אלת"י ו, עמ' 223 ('ועוד' I). – במקום אחד אפשר שהלשון 'ועוד מן הדא' בא בעיבוד המינוח; ראה פסחים ה, ח (לב ע"ד), 528 ש' 48, והשווה למקבילה (שניסוחה אמנם שונה מנוסח הירושלמי) בתוספתא, פסחא ד, יב (מהדורת ליברמן, עמ' 164; שם ההוכחה השנייה מוצעת בלשון 'דבר אחר').

40 במקום אחד מצאנו מה שנראה כחילוף בין 'נשמעינה מן הדא' (שבת א, א וב ע"ב), 363 ש' 14 ו'ועוד מן הדא' (ראה המקבילה בשבועות א, א ולב ע"ג), 1339 ש' 13 ('ועוד מהדא'). ברם מסתבר שאין כאן חילוף אלא שיבוש, והעיקר כגרסת שבועות; עיין ערך 'נשמעינה מן הדא', הערה 76.

41 בגוף כ"ל תיבה זו מקוצרת לעתים קרובות ('על דעת' דר' פלוני'), אולם בד"ו התיבה כתובה בדרך כלל במלואה.

42 ראה כבר ליברמן, על ביטויים, עמ' 184 (=מחקרים, עמ' 287), ואמנם במספר מקומות כתוב 'על דר' פלוני' בגוף כ"ל, והמגיה הוסיף 'דעתיה' אחרי 'על', שלא לצורך; ראה למשל הדוגמאות שנידונו אצל ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 252, 254, 255. (כמובן, תופעות כאלו אינן מיוחדות למסכת עירובין, שבה דן ליברמן, והן מצויות גם במקומות אחרים; ראה למשל כלאים ד, א וכט ע"ב), 157 ש' 43–44, מע"ש ד, ג ונד ע"ד, 299 ש' 5–7, ויבמות ג, ד [ד ע"ד], 844 ש' 3. כמו כן, יש ששתי הצורות נקרות בקרבת מקום ובכך למעשה מתחלפות זו בזו; ראה למשל חלה א, ד (גז ע"ד), 315 ש' 22–24; פסחים ח, ח (לו ע"ב), 549 ש' 8 ('על דר' פלוני', פעמיים), לעומת שם ש' 9, 10 ('על דעתיה דר' פלוני'); קידושין ב, ט (סג ע"א), 1168 ש' 6–7 ('על דר' פלוני', אולם לעיל ש' 3–5, 'על דעתיה דר' פלוני'). – נראה כי הצורה 'על דר' פלוני' רווחת יותר כשהמונח אינו בא בתחילת משפט (לדוגמה, כשהביטוי בא כחלק מן המונח 'וקשיא על דר' פלוני'; השווה להלן הערה 60), ר'על דעתיה דר' פלוני' כשהמונח מציע תחילת משפט, אולם אין הדברים חתוכים, שכן מצויים חריגים בשני הכיוונים.

43 צורה זו נדירה; ראה מוסקוביץ, סוגיות מצוטטות, עמ' 35, הערה 18.

44 ראה אלת"י ד, עמ' 225–226. במספר מקומות בד"ו כתוב 'על דעתיה' בקשר לקבוצת חכמים, כגון כתובות ד, ב (כח ע"ב), 38 ושבועות ג, א (לד ע"ב), 36, אולם ברוב המקומות הללו כתוב 'דעת' בכ"ל, וברור אפוא

עמ' 100 ('על דעתיה דר' פלוני ניחא'); בכר, טרמינולוגיה, עמ' 40, 124 ('על דעתיה דר' פלוני ניחא'); זוסמן, כתב-יד אשכנזי, עמ' 48 הערה 89; ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 252, 254, 313; ליברמן, ספר המעשים, עמ' 378 הערה 3 (=מחקרים, עמ' 278); ליברמן, על ביטויים, עמ' 184-185 (=מחקרים, עמ' 287-288); ליברמן, תוספתא כפשוטה, ח, עמ' 736 לש' 46-47; מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 197; מוסקוביץ, לישני אחריני, עמ' 74 ('על דעתיה דר' פלוני ניחא'); מוסקוביץ, מינוח, עמ' 85, 87, 104 הערה 13, 106 הערה 15; ⁴⁵ מוסקוביץ, סברה תלמודית, עמ' 263 הערה 126; מוסקוביץ, סוגיות מצוטטות, עמ' 35 הערה 18; סוקולוף, מילון, עמ' 406

'על דעתיה דר' פלוני' מתפרש במובן 'אליבא דר' פלוני', כגון:

1. כיצד הוא ('יום הכיפורים') מכפר? ר' זעורה אמ', כל שהוא ('ביום עצמו'). ר' חנניה או', בסוף. מה מפקא מביניהון? מת {מרד} <מיד>⁴⁶ על דעת' דר' זעורה כבר כיפר, על דעת' דר' חנניה לא כיפר (יומא ח, ח [מה ע"ג], 600 ש' 42 ומקבילות)
2. על דעתיה דר' יוסי הגלילי ('הסובר שאין כותבין גט על אוכל'), ידות אוכלין כאוכלין? נישמענה מן הדא [...] (עירובין א, ז [יט ע"ב], 458 ש' 11 ומקבילה)
3. [משנה: ר' ישמעאל אומ', הקרתני שקיבל שדה מירושלמי, מעשר שיני לירושלמי]. על דעתיה דר' ישמעאל, אילו כהן טמא שהיה שותף עם כהן טהור, שמא אין חולקין במעשרות? ('אף על פי שאין הטמא יכול לאוכלם; ומדוע במשנתנו אין חולקים במעשר?') (דמאי ו, ד [כה ע"ג], 138 ש' 12)
4. מעיין שיצא כתחילה, משקין ממנו אפילו שדה בית הבעל, דברי ר' מאיר. וחכמ' אומ', אין משקין ממנו אלא שדה בית השלחין שחרבה. על דעת' דר' מאיר, משקין ממנו דבר שאינו אבד [...] על דעת' דרבנן, אין משקין ממנו אלא דבר שהוא אבד [...] (מו"ק א, א [פ ע"א], 801 ש' 7, 8)
5. אמרו בית הלל לבית שמי, מעשה באשתו שלפישון הגמל שמיאנו לה חכמ' שלא בפניה. אמרו להן בית שמי, משם ראייה? לפי שמדד בכפישה, לפיכך מדדו [לו] חכמ' בכפישה. וקשיא, אילו העושה דבר שלא כשורה, שמא מתירין ערוה שלו? אמ' רב חסדא, הדא אמרה עברה ומיאנה {מן הנישואין} <שלא בפניו>⁴⁷ על דבית שמי מיאווה מיאווין (יבמות יג, א [יג ע"ג], 891 ש' 5)

'על דעתיה דר' פלוני' ממלא תפקידים מגוונים.

1. לפעמים המונח מפרט את הדין או את המסקנה החלים במקרה מסוים אליבא דשני בני

שאין כאן צורה מקורית אך נדירה, אלא פתיחה בלתי מדויקת של הקיצור.

45 דבריי שם טעונים תיקון על פי האמור להלן בערך זה, ליד הערה 65, וראה גם הערה 74.

46 כגרסת המקבילה, וברור שכן צ"ל.

47 ברור מן העניין שכן צ"ל, וכן הגיה בקרבן הדעה, ומסתבר שהגרסה שלפנינו היא באשגרה מלעיל יג ע"ב, 890

ש' 9.

פלוגתא, ובמקרים כאלה הוא רגיל לכוא פעמיים בזה אחר זה ('על דעתיה דר' פלוני [...] על דעתיה דר' אלמוני [...]). לעתים קרובות 'על דעתיה דר' פלוני' שכזה בא במסגרת הצעת נפקותות, ברגיל⁴⁸ אחרי 'מה נפיק מביניהון' (עיין ערכו)⁴⁹ או 'היך עבידא'⁵⁰ (כשמונה זה מתפרש כמו 'מה נפיק מן ביניהון'⁵¹). במקרים כאלה הסגנון המקובל הוא: 'מה נפיק מביניהון / היך עבידא - [מקרה הנפקות] - על דעתיה דר' פלוני - [המסקנה הרלוונטית] - על דעתיה דר' אלמוני - [המסקנה הרלוונטית]'. 'על דעתיה דר' פלוני' שכזה עשוי לכוא גם בסגנונות אחרים: לפעמים בא מונח אחר לפניו,⁵² או שמקרה מסוים, הנתון במחלוקת בין החכמים שנזכרו לפני כן, מוזכר לפני המונח.⁵³

2. במקומות אחרים 'על דעתיה דר' פלוני' מציע קושיות⁵⁴ או בעיות⁵⁵ אליבא דחכם מסוים (בחלק מן המקרים קשה להכריע אם מדובר בקושיה או בבעיה⁵⁶). במקומות רבים מאוד⁵⁷ 'על דעתיה דר' פלוני' שכזה פותח את המשפט המכיל את הקושיה או הבעיה ('על דעתיה דר' פלוני

48 אבל לא תמיד; ראה למשל מעשרות ב, ב (מט ע"ד), 269 ש' 35, 36 ויבמות ג, א (ד ע"ג), 842 ש' 18, 19. כמובן, הסגנון המקובל אצל 'על דעתיה' בהוראה זו שונה מן הסגנון המקובל אחרי 'מה נפיק מביניהון', שהרי אחרי 'מה נפיק מביניהון' מוצע כרגיל מקרה הנפקות, ורק אחר כך מפורט דינו של מקרה זה בלשון 'על דעתיה דר' פלוני'. - אפשר שבמקום אחד יש קונפליציה בין שתי ורסיות של סוגיה שבה 'על דעתיה' מציע נפקות, ובוורסיה אחת המונח בא אחרי 'מה נפיק מביניהון', ואילו בשנייה אין מונח כזה; עיין יומא ו, ב (מג ע"ג), 589 ש' 39-42 ('על דעתיה דר' יהודה הוירדי מעכב, על דעתיה דר' שמעון אין הוירדי מעכב / מה נפק מן ביניהון, שלחו בלא ווידוי: על דעת דר' יהודה צריך להביא שעיר אחר, על דעת דר' שמעון אינו צריך להביא שעיר אחר; ואין כאן מקומו להאריך).

49 ראה למשל דוגמה 1; דמאי ו, יג (כו ע"א), 140 ש' 33-34; קידושין ב, א (סב ע"ב), 1162 ש' 14, 15. כגון חלה ג, ט (ז ע"ד), 94 ש' 15-16 (היקרותו השנייה של המונח באה בהגהת המגיה, וברור שבגוף כ"ל חלה השמטה על ידי הדומות); יבמות א, ו (ג ע"ב), 835 ש' 35, 36 ומקבילה; קידושין ב, א (סב ע"א), 1161 ש' 12-13.

51 עיין ערך 'היך עבידא', ליד הערה 356. 52 כגון 'תפלוגתא'; ראה למשל פאה ו, א (יט ע"ב), 101 ש' 24, 25 ('הבקר [...] לאדם אבל לא לבהמה [...] (ת)פלוגתא דר' יוחנן ודר' שמעון בן לקיש: על דעתיה דר' יוחנן הבקירו הבקר, על דעתיה דר' שמעון בן לקיש אין הבקירו הבקר'); ערלה ב, ד (סב ע"א), 340 ש' 3, 4; יומא ה, ד (מב ע"ד), 585 ש' 45, 46. 53 ראה למשל כלאים ח, א (לא ע"ב), 169 ש' 48 ומקבילות (נטע וזמר בשבת, על דעתיה דכהנא חייב שתיים, על דעתיה דר' זעירא אינו חייב אלא אחת); יומא ה, א (מב ע"ב), 582 ש' 23, 24; קידושין ד, ג (סה ע"ד), 1182 ש' 34-35. - כאשר נשוא הדיון מוזכר לפני המונח, אפשר שיש לפרש חלק זה של המשפט כבעיה, שתשובתה מוצעת בלשון 'על דעתיה דר' פלוני', ובסוגיות מסוימות אכן מפורש שהחלק של המשפט שלפני 'על דעתיה' הוא בעיה; ראה יבמות יג, ב (יג ע"ד), 892 ש' 49 ('והדא מתנית' מהו? על דעת דכהנא [...] על דעת דר' יוחנן [...]') וב"ק ו, ב (ה ע"ב), 1202 ש' 40, 41.

54 ראה למשל דוגמה 3; עירובין ב, ו (כ ע"ב), 463 ש' 47; פסחים ז, ט (לה ע"א), 542 ש' 42-43.

55 ראה למשל דוגמה 2; פסחים ז, ו (לד ע"ג), 539 ש' 17-18, 23; כתובות א, א (כה ע"א), 954 ש' 23.

56 כגון דמאי ו, י (כה ע"ד), 139 ש' 22 ('מה בין [...] מה בין [...]'); שבת ח, ז (יא ע"ג), 417 ש' 34 ('על דעתיה דר' שמעון בן לקיש למה אין מקדשין בו?'); כתובות ג, א (כו ע"ג), 969 ש' 14-15 ('מה איכא [...] בין [...] ל[...]').

57 ראה לדוגמה המצוין לעיל הערות 54, 55.

- [לפעמים: 'דו אמר [...]]⁵⁸ - [קושיה או בעיה], אבל לא תמיד,⁵⁹ ובחלק מן המקומות באים מונחי קושיה או בעיה לפני 'על דעתיה דר' פלוני'. דבר זה שכיח במיוחד כאשר המונח בא כחלק מן הביטוי 'וקשיא על דר' פלוני'⁶⁰ (ויושם לב, שהצורה 'על דר' פלוני' שכיחה יותר בביטוי זה מאשר 'על דעתיה דר' פלוני').⁶¹ בחלק מן המקומות שבהם 'על דעתיה דר' פלוני' מציע קושיות או בעיות, המונח בא בסגנון: 'על דעתיה דר' פלוני [לפעמים: 'דו אמר - (שיטתו או דבריו)]⁶² - ניחא⁶³ - [לפעמים: פירוט מה ניחא או מדוע ניחא]⁶⁴ - [לפעמים: 'על דעתיה דר' אלמוני' (לפעמים: 'דו אמר' [...]) - 'קשיא' [...]] / קושיה או בעיה'.

3. במקומות אחרים 'על דעתיה דר' פלוני' מציע הסבר, פירוש או מקור לדברי החכם הנידון, כבדוגמה 4 לעיל.⁶⁵

4. לפעמים 'על דעתיה דר' פלוני' אינו בא אף באחד מן התפקידים שנזכרו לעיל, אלא הוא מציין שאפשרות מסוימת היא אליבא דר' פלוני, כבדוגמה 5.⁶⁶ ברכים ממקרים אלה הביטוי אינו בא בתחילת המשפט, ולעתים קרובות הוא כתוב 'על דר' פלוני' במקום 'על דעתיה דר' פלוני'.⁶⁷ 'על דעתיה דר' פלוני' יכול להיות מוסב על דברי תנאים, כבדוגמאות 2-5 לעיל, או על דברי אמוראים.⁶⁸

כש'על דעתיה דר' פלוני' מתפרש בהוראתו הראשונה, טיב ההיסקים שהוא מציע משתנה

58 ראה למשל דמאי ג, א (כג ע"ב), 125 ש' 19-21; יומא ד, א (מא ע"ג), 578 ש' 45-46; הוריות ג, ג (מז ע"ב), 1423 ש' 16, 17-18. קשה לקבוע מתי השתמשו בסגנון זה ומתי לא, אולם נראה שסגנון זה רגיל יותר כש'על דעתיה' מוסב על מחלוקת (ועל כן סגנון זה מצוי במספר מקומות שבהם המונח בא בצורה 'על דעתיה דר' פלוני דו אמר [...]) ניחא, על דעתיה דר' אלמוני [...]). ודוק, סגנון זה בא גם כשאין צורך להבהיר ללומד את תוכן דברי ר' פלוני, כיוון שהדברים מפורשים לפני כן (ראה לדוגמה בסוגיית דמאי הנ"ל); וצריך עיון.

59 כגון ביצה א, י (ס ע"ד), 686 ש' 44: 'עשה כן בשבת, על דבית שמי מהו שיהא חייב?'; מע"ש ד, ג (נר ע"ד), 299 ש' 5-7; נזיר א, א (נא ע"ב), 1097 ש' 36; וראה גם להלן ליד הערה 66.

60 עיין ערך 'וקשיא', הערות 52, 53.

61 ראה עוד לעיל הערה 42.

62 ראה לעיל הערה 58.

63 במקום אחד: 'אות', ואמנם צורה זו מתחלפת ב'על דעתיה [...]) ניחא' על ידי גיוון המינוח; ראה נדה א, ד (מט ע"א), 1434 ש' 46-47 ('על דעת' [...]) ניחא', לעומת שם, ש' 47-1435 ש' 1 ('על דעת' [...]) יאות'.

64 ראה למשל יבמות י, ד (י ע"ד), 877 ש' 14-15 ומקבילה 'על דעת' דרבנין דתמן ניחא, היא מיתה היא גירושין - על דעת' דרבנין דהכא [...]); פסחים א, ו (בז ע"ד), 501 ש' 48-49; קידושין ב, ט (סג ע"א), 1168 ש' 3-4.

65 כיוצא בזה ראה עוד למשל פאה ז, ו (כ ע"ב), 107 ש' 33-34, 42 ומקבילה (מקור); דמאי ב, ה (כג ע"א), 124 ש' 45, 48 (סברה/פירוש); קידושין א, ב (נט ע"ב), 1143 ש' 45-46 (כנ"ל); והשווה להלן הערה 74. - במספר מקומות הפרשנות שמציע 'על דעתיה דר' פלוני' בהוראה זו באה לתרץ קושיות; ראה למשל מע"ש ב, א (נג ע"ג), 291 ש' 29-30 וב"ק ג, ב (ג ע"ג), 1193 ש' 32-33.

66 כיוצא בזה ראה עוד למשל מע"ש ה, ג (נו ע"א), 305 ש' 36 ומקבילה ('אתיין דר' יודה כבית שמי על דעת' דר' = לפי שיטת רבי); חלה א, ד (נז ע"ד), 315 ש' 22 ('פשיטא על דרבנין [...]); יבמות ג, א (ד ע"ג), 842 ש' 14 ('תדין תנאין אינון על דבית שמי'); יבמות יג, ב (יג ע"ד), 892 ש' 49 ('והדא מתנית' מהו? על דעת' דכהנא [...]) על דעת' דר' יוחנן [...]) = פשיטת בעיה). היות שתפקידי המונח במשפטים כאלה מגוונים מאוד וקשה לסווגם תחת קטגוריות מוגדרות, לא ניסיתי לעשות כן.

67 השווה עוד לעיל בסוף הערה 42.

68 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; פאה ג, ב (יז ע"ג), 91 ש' 32, 33; גיטין ו, ב (מה ע"א), 1080 ש' 37-39.

ממקום למקום: לעתים מדובר בהיסקים טריוויאליים העשויים להיראות מובנים מאליהם,⁶⁹ אבל לפעמים מדובר בהיסקים בלתי מוכרחים שנראים מחודשים.⁷⁰

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

לפעמים 'על דעתיה' מתחלף במונחים אחרים המציניים שיטתו של חכם מסוים,⁷¹ כגון 'סבר מימר'⁷² ו'*לית לר' פלוני [...],⁷³ אולם ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שכן למונחים האחרים אין כל מגוון ההוראות שיש ל'על דעתיה דר' פלוני'.

נראה כי 'על דעתיה דר' פלוני' המציע טעם או מקור לדברי חכם מסוים מתחלף ב'(מה) טעמא דר' פלוני'.⁷⁴

נראה שקיימת קרבה גדולה בין 'על דעתיה דר' פלוני' ל'כר' פלוני, ואף על פי שלא מצאנו

69 ראה למשל כתובות יג, א (לה ע"ג), 1012 ש' 31: 'שני דייני גזילות היו בירושלים [...] תני בשם ר' נתן, אף נחום המדי היה עמהן. על דעת' דר' נתן, שלשה דייני גזילות היו בירושלים'; יומא ו, ב (מג ע"ג), 589 ש' 40-39; שקלים ו, א (מט ע"ד), 624 ש' 30. לא לגמרי ברור מדוע ראה התלמוד לנכון לפרט את המסקנות האמורות במקרים כאלה. אפשר כמובן שהדבר נעשה מסיבות דידקטיות – לתוספת הבהרה לתועלת הלומדים – אולם קשה לקבוע מסמרות בנידון.

70 ראה למשל ברכות ז, א (יא ע"א), 55 ש' 25-26; עירובין ד, א (כא ע"ד), 470 ש' 45, 47; יבמות ד, א (ה ע"ג), 847 ש' 1 (עיין היטב בכל הסוגיות הללו).

71 במקום אחד המונח *שיטת' עצמו מתחלף בלשון 'דעתיה' (וליתר דיוק בצורה המקוצרת ד-, בצורה 'על דר' פלוני'), כשצורות אלו באות כחלק ממונח אחר. ראה כ"א, עמ' 73 ש' 35 ('לית דא פשיטה על דבן ננס'), לעומת גרסת כ"ל שם (ב"מ ח, י יא ע"ד), 1235 ש' 5 – 'לית דא פשטא [!] על שיטת בן ננס'.

72 ראה תרומות ז, א (מד ע"ד), 243 ש' 2-3 ('סברין מימר'), לעומת מגילה א, ח (עא ע"א), 747 ש' 6, 7 וכתובות ג, א (כו ע"ג), 969 ש' 17-18 ('על דעתיה דר' פלוני'); בסוגיות אלו המונח מפרט עמדותיהם של זוג חכמים בנוגע למקרה נפקות שהוצע לפני כן ('המצית גדישו שלחבירו ביום טוב ביניהון – אילין תניי סברין מימר / על דעתון דאילין תנייא [...]); ויושם לב שבסוגיית תרומות מונחים אלה מתחלפים גם על ידי גיוון המונח, ראה לעיל שם, עמ' 242 ש' 48-49. ראה גם להלן ליד הערה 76.

73 ראה סנהדרין ז, ה (כד ע"ג), 1299 ש' 4, 5 ('על דעתיה דר' פלוני'), אולם במקבילות בכלאים ח, א (לא ע"ב), 169 ש' 24, 25 ובשבת ז, ב (ט ע"ד), 407 ש' 5, 6, 'לית (ליה) לר' פלוני' (ורוק, בכ"ד בכלאים הגרסה היא 'על דעתיה דר' אלעזר [...] לית ליה לר' יוחנן'); אך שמא הלשון בסנהדרין הושפע מהמשך הסוגיה שם (עיין שם, ש' 7, 8-9, 10 – בהגהת המגיה) ואולי אף בא באשגרה משם, ועדיין צריך עיון.

74 ראה (מעין) גיוון המינוח בביכורים ג, א (סה ע"ג), 359 ש' 2 ('על דעתיה דר' שמעון'), לעומת השאלה המקבילה, המתייחסת לדעתם של בני הפלוגתא של ר' שמעון (לעיל עמ' 358 ש' 50), 'מה טע' דרבנין'. ראה גם חגיגה ב, א (עז ע"ג), 786 ש' 31, 34 ('מה טעמון דבית שמי/הלל') לעומת המקבילות בב"ר א, טו (מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 13 – 'על דעתיה דבית שמי/הלל'), וי"ר לו, א (מהדורת מרגליות, עמ' תתלג-תתלד – 'על דעתיה' וכדומה בחלק מעדי הנוסח, אולם בעדי נוסח אחרים 'טעמון' וכדומה; ראה באפאראט של מרגליות, והשווה מהדורת מיליקובסקי-שליטר: <http://www.biu.ac.il/JS/midrash/VR/outfiles/OUT36-01.htm>), ובמדרש שמואל ה, א (מהדורת בוכר, ח ע"א – 'על דעתיה'); ברם דוק, אין הקבלה מדויקת בין המקורות הללו, ויש הבדלי נוסח ביניהם מלבד חילוף המינוח, ואין כאן מקומו להאריך. – כאן נידונו רק חילופים בין 'על דעתיה דר' פלוני' ו'(מה) טעמא דר' פלוני' כשמונחים אלה מציעים טעמי חכמים; ראה להלן בסמוך להערה 75 על 'טעמא דר' פלוני' המציע היסק אליבא דחכם מסוים והמתפרש אפוא כמו 'על דעתיה דר' פלוני' במקומות אחרים.

חילופים ברורים בין שני המונחים, קיימים מעין חילופים ביניהם.⁷⁵ גם 'דברי ר' פלוני' ו'טעמא דר' פלוני' (כשהמונח האחרון מציע היסק/קביעה אליבא דר' פלוני) עשויים להתפרש כמו 'על דעתיה דר' פלוני' (עין ערכיהם). כן נראה, כי 'על דעתיה דר' פלוני' [...] על דעתיה דר' אלמוני' המפרט את עמדותיהם של בני פלוגתא בנוגע למקרה נפקות מתפרש כמו 'ר' פלוני אומר [...] ר' אלמוני אומר', שגם הוא רגיל לבוא בנסיבות כאלו.⁷⁶

נראה כי 'מאן דאמר [...] מאן דאמר', המוסב תמיד על מחלוקות, מתפרש באופן דומה ל'על דעתיה דר' פלוני' כשהמונח האחרון מוסב על מחלוקת ובא פעמיים בזה אחר זה. עם זאת, נראה שמונחים אלה אינם נרדפים, שכן 'מאן דאמר [...] מאן דאמר' מוסב בדרך כלל על מחלוקות שבהן לא ברור מי מחזיק באיזו דעה, מה שאין כן אצל 'על דעתיה דר' פלוני'.

נראה כי 'אין תימר [...] אין תימר' עשוי להתפרש באופן דומה ל'על דעתיה דר' פלוני' [...] על דעתיה דר' אלמוני', אלא ש'אין תימר' מתייחס לעצם האפשרות שהועלתה לפניו, בעוד ש'על דעתיה דר' פלוני' מתייחס לשיטתו של חכם מסוים הנקוב בשמו.

נראה שיש דמיון לא מבוטל בין 'על דעתיה דר' פלוני' ניחא, על דעתיה דר' אלמוני' המציע קושיה ל'אות אמר ר' פלוני', כשהביטוי האחרון מציע פתיח לקושיה על בר הפלוגתא של ר' פלוני. עם זאת, מונחים אלה אינם נרדפים, שכן 'אות אמר ר' פלוני' בהוראה הנזכרת מוסב רק על דברי תנאים, בעוד ש'על דעתיה דר' פלוני' ניחא יכול להיות מוסב גם על דברי אמוראים.

על שם⁷⁷ - 'משום'. מצוי.

ספרות - אלת"י ח, עמ' 210; רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 298

75 ראה למשל את גיוון הסגנון בפסחים ה, ז (לב ע"ג), 528 ש' 28 ומקבילה: 'על דעת' דר' יוחנן ניחא, דכת' [...] וכד' חנינה מה?'. לפעמים צורות אלו מתחלפות כשהן באות כחלק ממונחים אחרים, כגון ב"ק י, א (ז ע"ב), 1211 ש' 44 לפי כ"ל - 'ואפי' כשמואל לית היא פליגא' (והשווה סגנון דומה בב"ק ב, א [ב ע"ד], 1190 ש' 20, וזאת בניגוד לסגנון הרגיל בכגון זה, 'ואפילו על דר' פלוני לית היא פליגא', אולם בכ"א עמ' 39 ש' 11: 'ואפי' על דשמואל לית ה' פליגה'. ראה גם ערך 'מסתברא', הערה 509. אפשר שרמז נוסף לקרבה בין שני המונחים מצוי בביטוי נדיר המצרף את שני הלשונות, 'על דעתיה דר' פלוני כר' אלמוני', המתפרש כנראה במובן 'לפי דעתו ופירושו של ר' פלוני בשיטת ר' אלמוני'; ראה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 313.

76 עיין ערך 'אומר' [...] אומר', במיוחד ליד הערה 38, וערך 'מה נפיק מן ביניהון', ליד הערה 236. ואף על פי שלא מצאנו חילופים בין שתי הצורות, יש רמז לקרבה ביניהן בגיוון הסגנון שבכלאים ג, ו (כח ע"ד), 157 ש' 2-1 (מה ביניהון [...] על דעתיה דר' ישמעאל [...] ורבנין אמרין [...]), וכן בקידושין ב, א (סב ע"ג), 1163 ש' 26 ('על דעת' דר' זעירא') לעומת שם, ש' 27 ('אמ' ר' הילא'; מצד העניין נראה שלשון זה מתפרש כמו 'על דעתיה דר' הילא', ואכן בקרבן העדה, ד"ה 'אוף הכא', הציע להגיה 'על דעתיה' במקום 'אמר'; אך אפשר שגרסתנו אינה אלא אשגרה, ועדיין צריך עיון). ראה גם ע"ז ה, ג (מד ע"ד), 1407 ש' 11 ('על דעת' דר' מאיר [...] על דעת' דר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש', אחרי 'שמועתה כאן'), אולם במקבילות בתרומות י, ב (מז ע"א), 255 ש' 23 וערלה ב, ה (סב ע"א), 340 ש' 24, 'ר' יוחנן אמ' [...] ר' שמעון בן לקיש אמ' [...] (בתרומות נשמט 'אמר' הראשון). אולם מכיוון שהפירוש כאן עדיין צריך עיון, אין להסיק מסקנות ברורות מחילוף זה. ראה גם שבת ז, ב (ט ע"ד), 407 ש' 8, 'אמ' ר' אלעזר', לעומת 'על דעת' דר' לעזר' שבמקבילה (סנהדרין ז, ה [כד ע"ג], 1299 ש' 7); אך דוק, גם פירוש סוגיה זו עדיין צריך עיון, ולכן אין להסיק מסקנות חד-משמעיות ממנה. ראה גם החילוף (שגיאה?) שנידון אצל מוסקוביץ, סברה תלמודית, עמ' 263, הערה 126, וראה לעיל הערה 72 על השימוש ב'סבר מימר [...] סבר מימר' בנסיבות דומות.

77 מונח זה כמעט שאינו משתבש, מן הסתם מפני שהוא בעברית פשוטה, אולם ראה כלאים ט, ג (לב ע"א), 173

'על שם' (כמונח⁷⁸) מציע מקורות המסייעים או המשמשים כסימוכין לאמור לפני כן, כגון:

1. תני, מצה גזולה אסור לברך עליה. אמ' ר' הושעיה, **על שם** 'ובוצע ברך [נאץ] ה' (חלה א, ט [נח ע"א], 317 ש' 41 ומקבילה)

2. ר' חייא רבה ור' שמעון בר' שקלו מנה כנגד מנה בבכור. במ' דבר' אמ', בחול, הא ביום טוב אסור, **על שם** 'אין משגיחין בכף מאזנים כל עיקר'⁷⁹ (ביצה ג, ז [סב ע"א], 694 ש' 27)

3. [משנה: 'אין נושאים נשים במועד']. ר' אילא [...] **על שם** שאין מערבין שמחה בשמחה (מו"ק א, ז [פ ע"ד], 805 ש' 46)

בדרך כלל 'על שם' מציע פסוקים המשמשים כמקורות להלכות הנידונות, כבדוגמה 1 לעיל, אולם לעתים המונח מציע עקרונות משפטיים המפורשים במקורות תנאיים, כבדוגמה 2,⁸⁰ או סברות שאינן מצויות במקורות תנאיים (המוכרים לנו), כבדוגמה 3.⁸¹ עקרונות וסברות כאלה תמיד מנוסחים כמשפטים שלמים מבחינה תחבירית.

בדרך כלל 'על שם' מציע מקור לעניין מסוים – פסיקה מסוימת (לעתים קרובות, הלכה במשנה); התנהגותם של חכמים שצוינה לפני כן;⁸² או קביעות (ובכלל זה תשובות לשאלות) שאינן בעלות אופי הלכתי.⁸³ במקומות ספורים המונח מציע תירוץ לקושיה⁸⁴ או היסוד לקושיה.⁸⁵

ש' 31 ('על שלא יתכוונו בחמה מפני החמה'), וברור מצד העניין שצ"ל 'על <שם> שלא יתכוונו', אף על פי שגרסתנו מקרימת על ידי כ"ר וראשונים אחדים; ראה למשל רטנר, אהבת ציון וירושלים, כלאים, עמ' 75-76 (בכ"ס: 'משום ובלבד שלא יתכוונו', אך קרוב לוודאי שזו תיקון מן דעת).

78 שכן יש לכיטוי זה הוראות אחרות, כגון 'מפני ש' או 'על שמה' (של אומה מסוימת); ראה הדוגמאות שנרשמו באלת"י ח, עמ' 209, הוראות 1, 2.

79 המובאה היא ממשנה, ביצה ג, ו, וראה להלן הערה 80.

80 ראה עוד למשל חלה ג, ה (נט ע"ב), 323 ש' 43 ('על שם המוציא מחבירו עליו הראיה' = משנה, ב"ק ג, יא ומקבילות); שקלים ח, ו (נא ע"ב), 633 ש' 3 ומקבילה ('על שם כל התדיר מחבירו קודם את חבירו' = משנה, זבחים י, א ומקבילות); חגיגה ג, ב (עט ע"ב), 796 ש' 29, 31 ('על שם כל הפוסל את התרומה מטמא את הידים [...] על שם שאין שיני עושה שיני' = משנה, ידים ג, ב).

81 כיוצא בזה ראה עוד למשל שקלים ד, ג (מח ע"א), 615 ש' 27 ('על שם מעלה היא בפרה, סילסול היא בפרה') ותעניות א, ז (סד ע"ד), 710 ש' 33 ('על שם שאין מטריחין על הציבור יותר מדאי').

82 ראה למשל ברכות ו, ד (י ע"ג), 52 ש' 39, 'הדא גריזמתה, ר' ירמיה בשם ר' אמי מברך על תורמוסה. אמ' ר' לוי, **על שם** 'אל תגזול דל כי דל הוא'"; כלאים ט, ג (לב ע"א), 173 ש' 31 (ראה לעיל, הערה 77); כתובות יא, ג (לד ע"ב), 1006 ש' 12-13.

83 ראה למשל ברכות ט, ב (יג ע"ג), 69 ש' 44; כלאים ח, ג (לא ע"ג), 170 ש' 42; סנהדרין י, ג (כט ע"ג), 1325 ש' 45.

84 ראה למשל עירובין ג, ה (כא ע"ב), 468 ש' 20 ('בכל אתר אית ליה לר' מאיר ממשמע לאו את שומע הין, והכא לית ליה? – אמ' ר' מתנייה, **על שם** חומר הוא בעריות'); יומא א, ד (לט ע"א), 565 ש' 26; שקלים ד, ג (מח ע"א), 615 ש' 27.

85 ראה שקלים א, ה (מו ע"ב), 606 ש' 20 ('מעטה אין מקבלים מהם [לאמת המים] [...] **על שם** 'ולכם אין חלק וצדקה וזכרון בירוש'").

כש'על שם' מציע פסוקים, אלה מוצעים בדרך כלל ללא דרשות נלוות,⁸⁶ גם כשההוכחה מהפסוקים מבוססת על פרשנותם על דרך הדרש.⁸⁷

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

לפעמים 'על שם' המציע פסוקים מתחלף במונחים אחרים להצעת פסוקים,⁸⁸ ואכן נראה שאין הבדל בין 'על שם' בהוראה זו לשאר המונחים המציעים פסוקים, כדוגמת 'שנאמר', *'דכתיב' ודומיהם.⁸⁹ כמו כן, נראה שאין הבדל עקרוני בין 'על שם' המציע ציטטות ממקורות תנאיים למונחים אחרים המציעים מקורות כאלה, כדוגמת 'דתני/נן' ו'כהדא דתני'.

- 86 אך פה ושם מצויים חריגים, כגון תעניות ב, א (סה ע"א), 711 ש' 47 ('על שם' 'וארצה בו ואכבדה' – ואכבד כת' חסר ה'א'); ברכות א, ח (ג ע"ג), 8 ש' 50; קידושין ד, א (סה ע"ב), 1179 ש' 9.
- 87 ובחלק מן המקרים הללו הדרשות רחוקות מאוד מפשוטו של מקרא. ראה למשל ברכות ב, ג (ה ע"א), 18 ש' 28 ('מפני מה התקינו רופא חולים בברכה שמינית, כנגד המילה [שהיא לשמנה], על שם "בריתי היתה אתו החיים"'); שם ו, ד (י ע"ג), 52 ש' 39 (הובא לעיל הערה 82); סוכה ג, א (נג ע"ג), 645 ש' 13.
- 88 ראה סוכה ג, א (נג ע"ג), 645 ש' 13, שבו גורס הר"ח (בפירושו לסוכה לא ע"ב) 'וכתיב' במקום 'על שם', וראה גם ילקוט שמעוני תהלים, תתעג (רפוס ראשון), הגורס 'שנאמר', אך אפשר שגרסות אלו הן תנייניות, ומקורן בפשוט הסגנון הירושלמי המקורי על ידי המרתו במינוח מוכר יותר. וכיוצא בזה בתעניות ב, א (סה ע"א), 711 ש' 47; לפנינו 'על שם', אולם בקטע זוסמן, עמ' 47 ש' 47, 'מה טעם' (ואף כאן יש מקום לחשוד שהגרסה 'מה טעם' היא תניינית, לאור העובדה שמונח זה הרבה יותר נפוץ מ'על שם'). ראה גם סנהדרין ב, ג (כ ע"א), 1276 ש' 3, שם כנראה מתחלף 'על שם' ב'שנאמר' על ידי גיוון המינוח (ראה להלן שם ש' 4). ראה גם יומא ז, ג (מד ע"ב), 594 ש' 14 ('על שם'), לעומת המקבילה בווי"ד כא, י (מהדורת מרגליות, עמ' תצ, לפי רוב ערי הנוסח; ראה מהדורת מיליקובסקי-שליטר, <http://www.biu.ac.il/JS/midrash/VR/outfiles/OUT21-10.htm>). וראה גם כלאים ט, ד (לב ע"ג), 176 ש' 5-6 ומקבילה ('הדא היא דכתיב'), אולם במקבילה בפסיקתא דרב כהנא, דברי ירמיהו, י (מהדורת מנדלבוים, עמ' 233), 'על שם' (אך דוק, בקטע זה ישנם הבדלים נוספים בין המקבילות, ואין כאן מקומו להאריך).
- 89 ושם ראוי להוסיף, ש'על שם' דומה למונחים אלה בכך שהוא עשוי להיחסר מחלק מערי הנוסח כשהוא מציע פסוקים; ראה ברכות ה, ג (ט ע"ג), 47 ש' 10 (המונח ליתא בכ"ל, אך ישנו בשרידי הירושלמי, עמ' 21 ש' 2) וקידושין ד, א (סה ע"א), 1178 ש' 44 (המונח ליתא בגוף כ"ל, אך הושלם על ידי המגיה; אך דוק, בהמשך, ש' 45, המונח ישנו גם בגוף כ"ל).

פ

פשיטא – 'פשוטה'. מצוי.

ספרות – אלת"י ו, עמ' 854–855; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 172; הייז, בבלי וירושלמי, עמ' 225, הערה 6; כהן, הלכה סבוראית, עמ' 203 הערה 185; שטמברגר, קטעי ירושלמי, עמ' 293

ברגיל 'פשיטא' מציע דין שנחשב פשוט לפי התלמוד, שבעקבותיו מוצעת בעיה העוסקת במקרה דומה, על דרך כמה היקרויות של 'פשיטא' בבבלי,² כגון:

1. זרעו לזרע לפני ראש השנה שביעית ונכנסה שביעית, בין זרעו בין ירקו מותר. זרעו לירק לפני ראש השנה השביעית ונכנסה שביעית, [בין זרעו³ בין ירקו אסור. זרעו לזרע ולירק לפני ראש השנה השביעית, ונכנסה שביעית (פשיטא זרעו אסור)], **פשיטא** זרעו מותר; ירקו מהו? (שביעית ב, ח [לד ע"א], 185 ש' 12)
2. זה ('עבד') שהוא נמכר בבית דין – 'והגישו אדוניו אל האלהים'. וזה שהוא מוכר את עצמו – 'והגישו אל הדלת'. ר' אמי בעא, **פשיט'**, זה שהוא נמכר בבית דין, בית דין כותבין שטרו; זה שהוא מוכר את עצמו, מי כותב את שטרו? (קידושין א, ב [נט ע"ג], 1146 ש' 6)

ברגיל 'פשיטא' מציע משפטים המורכבים משני חלקים: בחלק הראשון נקבע שעניין מסוים הוא פשוט, ובחלק השני מוצעת בעיה, העוסקת במקרה דומה אך שונה. המונח בא בשני סגנונות עיקריים, השונים מבחינה תחבירית ועניינית: (א) לפעמים 'פשיטא' מציין את המסקנה התופסת במקרה שתוארו באה לפני המונח, כנושא התחבירי של משפט ה'פשיטא'; אזוי 'פשיטא' מציע את הנשוא, שהוא בגדר 'פשיטא', לפני שמוצעת הבעיה המתעוררת בעקבות ה'פשיטא', כבדוגמה 1;4 (ב) לפעמים המשפט שלפני 'פשיטא' כבר מכיל נשוא ואינו זקוק להשלמה. במקרים כאלה

1 ראה גם סוקולוף, מילון, עמ' 453, ערך 'פשיט', הן בצורות אחרות הגזורות משורש זה ('פשיטא רא מילתא', 'פשיטא ל...), אבל לא בצורה 'פשיטא' גרידא.

2 ברם ברור ש'פשיטא' בבבלי אינו נדרף ל'פשיטא' בירושלמי, שהרי למונח הבבלי הוראה שאינה קיימת בירושלמי – ציון העובדה שעניין מסוים הוא מובן מאליו, ולפיכך לא ייתכן שמקור ספרותי מתייחס למקרה שכזה (ראה למשל א' כהן, 'ביקורת הלכתית לעומת ביקורת ספרותית בסוגיות התלמוד', 'אסופות ג [תשמ"ט], עמ' שלג, וראה גם שם, עמ' שלט-שמג).

3 הוספת המגיה מתבקשת מצד העניין, וקרוב לוודאי שהדברים נשמטו בגוף כ"ל על ידי הדומות, ואמנם הקטע ישנו (בשינויים קלים) בכי"ר ובכי"ס.

4 כיוצא בזה ראה עוד למשל נדה א, א (מח ע"ד), 1433 ש' 24 ('בדקה ומצתה טמא, פשיטא אינה כפקידה למעט

'פשיטא' מציע משפט חדש שהוא בבחינת 'פשיטא', לפני שמוצעת הבעיה בקשר למקרה האחר שאינו 'פשיטא', כבדוגמה 5.2

במספר מקומות הבעיה שאחרי המונח מוצעת בלשון 'מהו' או במונח אחר להצעת בעיות.⁷ ברם לא תמיד בא מונח כזה, ובמקרים כאלה אפשר לפרש את כל המשפט המוצע על ידי המונח כקביעה אחת ארוכה שכולה 'פשיטא', ולא כצירוף של קביעה עם בעיה.⁸ אולם מכיוון שבשאר המקומות ברור ש'פשיטא' מציע פתיח לבעיה,⁹ מסתבר שכך יש לפרש גם מקומות אלה, ולפי זה יש לפסק את המשפטים הנידונים כמכילים נתון ואחר כך שאלה,¹⁰ אף על פי שאין הכרח לפרש כך, כאמור.

הסגנון הרווח אצל 'פשיטא' הוא: '[לפעמים: בעיה ש'פשיטא' מפרטת ומפרשת] - פשיטא - [מקרה פשוט] - [מקרה בעייתי]¹¹ - [לפעמים: לשון בעיה]'. במספר מקומות מצאנו סטיות קלות מדגם זה, כגון השימוש בלשון 'פשיטא על דר' פלוני' כדי לציין שהדברים פשוטים לפי חכם מסוים ומסופקים לפי חכם אחר, כמפורט בהמשך.¹² בדרך כלל מוצע אחרי 'פשיטא' מקרה אחד שהוא 'פשיטא' ומקרה אחר מסופק, אולם במקומות ספורים מוצע יותר ממקרה אחד שהוא 'פשיטא'.¹³

בדרך כלל לא מוסבר מדוע המקרה המוצע אחרי המונח הוא 'פשיטא'.¹⁴ במקום אחד העניין

-
- מעת לעת; הוא עצמו מהו שיטמא בספק?; סוכה א, א (נא ע"ד), 636 ש' 6; נדרים י, י (מב ע"א), 1047 ש' 40.
- 5 כיוצא בזה ראה עוד למשל ערלה ב, ב (סב ע"א), 339 ש' 11; עירובין ו, ח (כר ע"א), 482 ש' 45; שבועות ב, א (לג ע"ג), 1345 ש' 11.
- 6 ראה למשל דוגמה 1 לעיל ('פשיטא זרעו מותר, ירקו מהו?'); עירובין ו, ח (כר ע"א), 482 ש' 34; נדרים י, י (מב ע"א), 1047 ש' 40.
- 7 כגון 'לא צורכא דלא' (כגון יבמות יג, ב [יג ע"ג], 891 ש' 46 ויבמות יג, יג [יד ע"א], 895 ש' 20), 'מה צריכה ליה' (קידושין א, ג [ס ע"א], 1148 ש' 22), 'אף [...] כן' (שבועות ב, א [לג ע"ג], 1345 ש' 11); 'מה את עבד לה' (סוכה א, א [נא ע"ד], 636 ש' 6), וכנראה גם 'למה' (סנהדרין א, ב [יה ע"ג], 1265 ש' 50 [כן נראה לפרש], עיין שם היטב).
- 8 ראה למשל כלאים ד, ד (כט ע"ב), 158 ש' 26; פסחים א, א (כו ע"ג), 499 ש' 14; כתובות ד, ד (כח ע"ג), 974 ש' 46; שבועות ז, א (לז ע"ג), 1365 ש' 46; שם לז ע"ד, 1366 ש' 8; וראה ההערה הבאה.
- 9 ודוק, בשני מקומות המונח בא בסגנון 'ר' פלוני בעי/בעא, פשיטא [...]'; ראה דוגמה 2 לעיל ושבועות ב, א (לג ע"ג), 1345 ש' 11 (אמנם גם אלמלא הלשון 'ר' פלוני בעי/בעא' נראה ש'פשיטא' מציע בעיות בסוגיות אלו).
- 10 למשל, בסוגיית כלאים שנזכרה לעיל הערה 8, אפשר לפסק: 'עשה פסין כנגד הגפנים [...] פשיטא כנגד העומר מותר; כנגד הפירצה? - אסור'; וכיוצא בזה, *mutatis mutandis*, בשאר המקומות.
- 11 במקום אחד המונח בא בסגנון 'פשיטא X, אלא Y' (ראה הוריות ב, ב [מו ע"ג], 1418 ש' 17; כך גם בנספח לבבלי), אולם לאור הסגנון הרווח אצל המונח ונדירותו של הסגנון הנזכר כאן, ייתכן מאוד שגרסה זו משובשת או תניינית.
- 12 ראה חלה א, ד (נז ע"ד), 315 ש' 22: 'כת' עשר תעשר את כל תבואת זרעך - דבר שהוא נזרע ומצמיח, יצא פחות משליש, שאם נזרע אינו מצמיח. פשיטא על דרבנן בההן פחות משליש שאינו נגרר לענין המעשרות. ר' חיה בר יוסף שאל, על דעת דר' לעזר, מהו שיהא נגרר לענין חלה בעיסת האורז?.'
- 13 ראה למשל סוכה א, א (נא ע"ד), 636 ש' 6 (שאמנם חריג גם מבחינות אחרות; ראה להלן הערה 15) וקידושין א, ג (ס ע"א), 1148 ש' 22.
- 14 אך ראה קידושין א, א (נט ע"א), 1141 ש' 18 ('פשיט' שאינה יוצאה בגט, דאמ' ר' חיה בשם ר' יוחנן [...]).

שהוא 'פשיטא' הוא עניין עובדתי ולא הלכתי¹⁵ (ברגיל אין הדבר כן), ולכן ברור מדוע דבר זה נחשב מובן מאליו.

נוסף על הוראתו הרווחת של המונח כמתואר לעיל, נראה שבמקום אחד 'פשיטא' מציע בעיה המותנית בקבלת הנחה שבקטע הקודם,¹⁶ על דרך המקובל אצל המונח *כתי פשיטא לך' (עין ערכו); ושמה באמת כן צריך לומר,¹⁷ ועדיין צריך עיון.

במקום אחד 'פשיטא' אינו בא בתחילת המשפט כדי להציע בעיה, אלא בסוף משפט כדי לציין שדינו של מקרה שצוין לפני כן (באמצעות דיוק) הוא בבחינת 'פשיטא'.¹⁸

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

ספק אם 'פשיטא' מתחלף במונחים אחרים.¹⁹ עם זאת, נראה שבמקומות רבים 'פשיטא' מתפרש כמו 'פשיטא דא מילתא', אף על פי שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'פשיטא דא מילתא' עשוי להציע מחלוקות ולא רק בעיות (עין ערכו).

במקומות ספורים 'פשיטא' מתפרש כמו 'פשיטא ליה / לר' פלוני', שכן המונח האחרון מציין שהדברים הבאים אחריו הם בבחינת 'פשיטא', אך קיים ספק בנוגע למקרה אחר המוצע בהמשך.²⁰ אולם לאור נדירותו של *פשיטא ליה / לר' פלוני', קשה לקבוע את היחס בינו לבין 'פשיטא' בצורה מדויקת.²¹

לעתים רחוקות גם 'ניחא' (כשהוא מציע בעיות) מתפרש כמו 'פשיטא',²² אלא שגם מונח זה אינו נרדף לו, מכיוון שבדרך כלל הוא מציע קושיות ולא בעיות.²³

15 ראה סוכה א, א (נא ע"ד), 636 ש' 6: 'הביא נסר ונתנו על גבי חוליה שלעמוד, פשיטא אם ימור מן הנסר יש כאן עשרים אמה, אם ימור מן הקרקע אין כאן עשרים אמה'.

16 ראה ביכורים א, ב (סג ע"ד), 349 ש' 46: 'מהו שיביא ממנה (מאשירה שביטלה) [לולב]? מצוות כגבוה הן, או אינן כגבוה? אין תימר כגבוה הן, אינו מביא; אין תימר אינו כגבוה, מביא. פשיטא שהוא מביא ממנה לולב, שאין מצות כגבוה; מהו שיביא ביכורים?'.

17 אמנם אין סימוכין בעדי הנוסח להגהה שכזו, אולם מבחינה א-פרוירית קל להבין כיצד שיבוש כזה ייווצר: מעתיקים שלא הבינו את הצורה 'כתי פשיטא לך' היו עשויים להמירה בצורה 'פשיטא', השכיחה יותר והמוכרת יותר.

18 ראה נדרים יא, יג (מב ע"ד), 1052 ש' 10 (מוסב על המשנה שם: 'האומרת טמאה אני לך תביא ראייה לרבך'): 'הא לא הביאה ראייה לרבך פשיטא שהיא מותרת לביתה'.

19 לאפשרות ש'פשיטא' מתחלף ב'פשיטא דא מילתא' במקום אחד, ראה ערך 'פשיטא דא מילתא', הערה 36.

20 ראה פאה ב, א (טז ע"ד), 88 ש' 7; שבת א, א (ב ע"ג), 365 ש' 8 (פירוש משפט ה'פשיטא' כשלעצמו מובן, אולם יחסו של משפט זה לחלק הקודם של הסוגיה, שפירושו עדיין לא נתחוויר לי כל צורכו, עדיין צריך עיון); שבת יא, ב (יג ע"א), 425 ש' 2, 3 ומקבילה (אולם הפירוש המדויק עדיין צריך עיון); ב"ק ג, ה (ג ע"ד), 1194 ש' 39 (ונראה שבמקום 'ולא מסתברא דלא' שבהמשך צ"ל 'לא צורכא דלא', עין ערך 'לא מסתברא דלא', הערה 169).

21 ושמה יש להוסיף, שבאחת מסוגיות 'פשיטא ליה' נראה שלמונח זה תפקיד שאינו קיים אצל 'פשיטא' - תירוצן רומיה; ראה סוגיית פאה שצוינה בהערה הקודמת.

22 עין ערך 'ניחא', ליד הערה 17.

23 עוד מונח הרומה קצת ל'פשיטא' הוא 'את אמר', כשהמונח האחרון בא בתחילת משפט כדי להציע בעיה (עין ערך 'את אמר', ליד הערה 444). אולם קיים הבדל חשוב בין שני המונחים, שכן במשפטי 'את אמר' המקרה

במבט ראשון נראה ש'פשיטא' דומה ל'עד כדון', שהרי גם 'עד כדון' מציע בעיות אחרי עניינים שהם בבחינת 'פשיטא'. אולם במקרים רבים קיים הבדל מהותי בין שני המונחים: 'עד כדון' רגיל להציע סוגים של פרשנות מצמצמת לדברים שעליהם הוא מוסב ('עד כדון ב[...]', 'עד כדון כר' פלוני'), מה שאין כן אצל 'פשיטא'.

במבט ראשון נראה ש'פשיטא' (וליתר דיוק, 'פשיטא לי') דומה למונח היחידאי *לא צריכא לי(ה) הדא²⁴ (או: 'לא נצרכה לי הדא'). אלא שהמונח האחרון בא במסגרת משא ומתן 'חי' בין חכמים, כדי לדחות שאלתו של אחד מהם כדבר פשוט כל כך עד שלא היה צורך לשאול על אודותיו, הוראה שאינה קיימת אצל 'פשיטא'.

פשיטא דא מילתא ('פשיטא הדא מילתא'²⁵ וכן שיבושים אחדים²⁶) – 'פשוט (הוא) דבר זה'. מצוי.

ספרות – אלת"י ב, עמ' 756; שם ו, עמ' 855; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 172; גרינבוים, ביאורי לישנא קלילא, עמ' צו; סוקולוף, מילון, עמ' 453; עסיס, לית דא פשיטא, עמ' 134; שטמברגר, קטעי ירושלמי, עמ' 293

'פשיטא דא מילתא' מציע משפטים בני שני חלקים, שהראשון בהם הוא קביעה שהיא בגדר 'פשיטא', והשני הוא בעיה או מחלוקת, כגון:

1. **פשיטא הדא מילתא**, מכר לו פירות ושייר לו קרקע, המוכר אינו יכול להביא ('ביכורים'), שאין לו פירות. חזר ולקחן ממנו? נשמענה מן הדא [...] (ביכורים א, ח [סד ע"ב], 352 ש' 50)

2. **פשיטא הדא מילתא**, פחות מבן עשרים שהביא שתי שערות, למפריעו הוא נעשה איש, ויותר מבן עשרים שהביא שתי שערות, מיכן והילך הוא איש. מה פליגין ('באיזה מקרה יש מחלוקת')²⁷, בבן עשרים: שמואל אמ' למפריעו הוא נעשה איש, רב אמ' מיכן והילך הוא איש (יבמות י, יז [יא ע"ג], 880 ש' 37)

'פשיטא דא מילתא' בא בשתי הוראות עיקריות: (א) לפעמים הוא מציע בעיה אחרי עניין שהוא

הפשוט נזכר בקטע קודם בסוגיה (ולכן הוא נחשב פשוט), מה שאין כן אצל 'פשיטא'.
24 ראה הוריות ב, ה (מו ע"ד), 1419 ש' 42: 'ר' יונתן שלח שאל [...] אזהרה למשמש עם הטמאה מניין [...] אמ' ליה, מילה דמיינוקייא אמרין בכנישתא בכל יום את שאיל ליי [...] אמ' ליה, לא צריכה לי(ה) הדא [בנספח לבבלי: 'לא נצרכא לי הדא'; (ו) לית צורכא דלא [...]']

25 ראה למשל דוגמאות 1, 2 להלן; ביכורים א, ג (סג ע"ד), 350 ש' 38; יומא ו, ה (מג ע"ד), 591 ש' 45; קטע לוינגר, עמ' רסט ש' 1-2 ('פשיטה הדא מילתא'; בכ"ל שם 'פשיטא דא מילתא').

26 ראה עירובין ח, ג (כה ע"א), 487 ש' 16; בגוף כ"ל 'פשיטא דלא מילתיה' (!), אולם המגיה השני תיקן 'דלא' ל'הדא' (והיה צריך לתקן גם 'מילתיה' ל'מילתא'); שם ה"ז (כה ע"א), 488 ש' 19-20 – בגוף כ"ל 'פשיטא דלא מלתרה' (!), אך המגיה תיקן את שתי המילים האחרונות ל'הדא מילתא', וברור שכן צריך לומר. ראה גם נזיר ו, יא (נה ע"ג), 1122 ש' 47: 'פשיטא דא בלא ניטמא כשר', ומסתבר שצ"ל 'פשיטא דא <מילתא>', אלא שהפירוש המדויק עדיין צריך עיון.

27 כאן 'מה פליגין' מציע מחלוקת חדשה שלא נזכרה לפני כן, ולא הסבר למחלוקת ידועה, כהוראתו הרווחת (דוגמאות נוספות ראה ערך 'מה פליגין', הערה 269).

בבחינת 'פשיטא', כבדוגמה 1; 28 (ב) לפעמים הוא מציע מחלוקת (חדשה) אחרי עניין שנחשב 'פשיטא', כנראה מפני שעניין זה מוסכם על הכול, כבדוגמה 2. 29 לעתים קשה לקבוע איזו מן האפשרויות הללו היא נכונה, 30 היות שבמקומות רבים אין מונח או אינדיקציה אחרת ש'פשיטא דא מילתא' מציע בעיה (אף על פי שלשונות שאלה באים אחרי המונח במספר מקומות), 31 ובהמשך הסוגיות הללו אכן מוצעים חילוקי דעות בנוגע למקרה שהוצע אחרי המונח. 32 הסגנון הרגיל אצל 'פשיטא דא מילתא' הוא: 'פשיטא דא מילתא - [מקרה פשוט] - [מקרה בעייתי / חילוקי דעות בקשר למקרה כזה]'. לפעמים מוצעים מספר מקרים פשוטים אחרי המונח לפני שהתלמוד מציע את המקרה שדינו מסופק או נתון במחלוקת. 33

- 28 כיוצא בזה ראה פסחים ז, ה (לד ע"ב), 537 ש' 39, וראה את הדוגמאות המסופקות שנידונו להלן הערה 32.
- 29 כיוצא בזה ראה עוד למשל שביעית י, ב (לט ע"ג), 214 ש' 19 ומקבילה (וראה להלן הערה 31); עירובין ח, ז (כה ע"א), 488 ש' 19-20; יומא ו, ה (מג ע"ד), 591 ש' 45 (כנראה, לאור 'לא צורכא דלא' שבהמשך [בהגהת המגיה], אולם הפירוש המדויק עדיין צריך עיון).
- 30 במקומות ספורים ייתכן שהחלק השני של המשפט המוצע על ידי המונח אינו בעיה או מחלוקת, אלא קביעה רגילה, אולי המשך הדברים הפשוטים שהוצעו מיד אחרי המונח. אלא שלאור הוראתו הרווחת של המונח קשה לפרש כן, ולפי זה עלינו לפסק את המשפטים הרלוונטיים בהתאם. ראה דמאי ז, ג (כו ע"ב), 141 ש' 41 ומקבילה (לפי דברינו יש לפסק: 'פשיטא דא מילתא, נשרפו הפירות, התרומה בטיבולה. נשרפה התרומה? - לכשיאכלו הפירות, קדשה התרומה למפרע') ופסחים ז, יב (לה ע"ג), 545 ש' 15 (לפי דברינו יש לפסק: 'פשיטא דא מילתא, התחילו אילו וניטמו אילו [...] ולא עוד, אלא אפי' התחילו אילו וניטמו הן, זכו טהורין בחלקן שלטמאין. אבל [שמא צ"ל: 'אלא'] התחילו אילו וניטמו אחד מהן? לא זכו טהורין בחלקן שלטמאין').
- 31 כגון 'מהו' (עירובין ח, ז [כה ע"א], 488 ש' 19-20; נזיר ד, ג [נג ע"ב], 1109 ש' 19 ומקבילה); 'לא צורכא דלא' או 'אוף [...] כן' (ראה שביעית י, ב [לט ע"ג], 214 ש' 19, ושם יש קונפליציה של שני המונחים הנ"ל; ראה הדיון בסוגיה זו ומקבילתה אצל מוסקוביץ, מינוח, עמ' 350-351).
- 32 ראה למשל עירובין ח, ג (כה ע"א), 487 ש' 16: 'פשיטא [הרא] מילתיה [!], לזה בפתח ולזה בפתח, שניהן אסורין מן הבית (שבו) <שבין> שתי חצירות. לזה בזריקה ולזה בשילשול, שמואל אמ' שילשול מותר, שהוא כדרכו, וזריקה אסורה, שאינה כדרכה. רב אמ', לא עשה כלום'. לפי הפיסוק המוצע כאן המונח מציע מחלוקת, אולם אפשר לפסק את חלקו השני של המשפט כך: 'לזה בזריקה ולזה בשילשול', ולפי זה המחלוקת הוצעה כתשובה לבעיה. וראה כיוצא בזה ביכמות ב, ג (ג ע"ד), 837 ש' 40; סנהדרין ח, ט (כו ע"ג), 1310 ש' 19; ע"ז ה, י (מה ע"א), 1409 ש' 2. ראה גם ביכורים א, ג (סג ע"ד), 350 ש' 38: 'פשיטא דא מילתא, הפריש ביכורין חוץ משבעת המינין לא קדשו. מה פליגין, בתמרים שבהרים ובפירות שבעמקים. ר' זעירא ר' יסא בשם ר' לעזר לא קדשה; ר' אילא בשם ר' אמי, איתפלגון ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש, ר' יוחנן אמ' לא קדשו, ר' שמעון בן לקיש אמ' קדשו'. לפי גרסה זו ברור שהמונח מציע מחלוקת ולא בעיה, אולם הרש"ס גורס 'תמרים [...] מהו' (וכן, כנראה על פיו, ב'ספר מוגה' שהביא בשדה יהושע), ובתשובה לבעיה זו באה המחלוקת. אפשרטין כתב על גרסה זו (מבואות לספרות האמוראים, עמ' 495 הערה 6) ש'הוא נו' אמיתי', אולם מסתבר יותר שהיא גרסה מוגהת, כרגיל אצל הרש"ס, שנוצרה כדי לפתור את בעיית השימוש המשווה לכאורה ב'פשיטא דא מילתא' כדי להציע מחלוקת, ואולי גם את השימוש המוזר לכאורה ב'מה פליגין' כדי להציע מחלוקת חדשה, ולא לפרש מחלוקת קיימת (אף על פי ששימוש זה מתועד במקומות אחרים בירושלמי; עיין ערך 'מה פליגין', ליד הערה 268). ודוק עוד, גרסתנו בסוגיה זו מקוימת על ידי הרב"ז (הלכות ביכורים ב, ג), ולכן מסתבר שסוגיה זו היא דווקא דוגמה לשימוש ב'פשיטא דא מילתא' כדי להציע מחלוקת.
- 33 ראה למשל עירובין ח, ז (כה ע"א), 488 ש' 19-20; פסחים ז, ה (לד ע"ב), 537 ש' 39; שם הי"ב (לה ע"ג), 545 ש' 15.

ברגיל לא מוסבר מדוע דינו של המקרה המוצע מיד אחרי המונח נחשב פשוט.³⁴

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

ספק אם 'פשיטא דא מילתא' מתחלף במונחים אחרים. עם זאת, במקרים רבים נראה שלשון זה מתפרש כמו 'פשיטא',³⁵ ואפשר שבמקום אחד שני המונחים מתחלפים.³⁶ כמו כן, כאשר 'פשיטא דא מילתא' מנגיד עניין שלגביו אין מחלוקת (העניין ש'פשיטא') לעניין שקיימת לגביו מחלוקת, הוא מתפרש באופן הדומה קצת ל'כל עמא מודיי'. ברם מונחים אלה אינם נרדפים, שכן הלשון 'פשיטא דא מילתא' אינו רומז בהכרח לקיומה של מחלוקת בעניין שיידון בהמשך. זאת בניגוד ל'כל עמא מודיי', שכל עצמו לא בא אלא להנגיד בין מקרה שאין בו מחלוקת למקרה שיש בו מחלוקת.

פתר לה³⁷ ('פתר ליה';³⁸ 'פתרין לה';³⁹ לפעמים נשמטה התיבה 'לה' בטעות⁴⁰) – 'פירש/תירץ אותה'.⁴¹ מונח פרשנות ותירוצן, נפוץ.

ספרות – אלת"י ו, עמ' 873–877; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 40; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 180; ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 478; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 86, 88; מילר, חכמים, עמ' 139–140; מלמד, פרקי מבוא, עמ' 611–612; מראה הפנים, ביכורים פ"ב ה"א (ז ע"א), ד"ה מתניתין מסייעא

'פתר לה' בא בשתי הוראות עיקריות:

- 34 אך ראה דוגמה 1 לעיל.
- 35 עיין ערך 'פשיטא', ושם דיון במונחים אחרים המתפרשים לפעמים כמו מונח זה, וממילא גם כמו 'פשיטא דא מילתא' כשהמונח האחרון מתפרש כמו 'פשיטא'.
- 36 ראה שטמברגר, קטעי ירושלמי, עמ' 293, בקשר לשבועות ז, א (לו ע"ג), 1365 ש' 46 (כ"ל גורס 'פשיטא', ואפשר שקטע סבונה גורס 'פשיטא דא מלתא'). ברם בשני מקומות אחרים בסוגיה זו הנמצאים בקרבת מקום הגרסה היא 'פשיטא', כלפנינו בכ"ל (ראה שם, לו ע"ד, 1366 ש' 8, 11).
- 37 ערך זה עוסק רק בצורת 'פתר לה', ולא בשאר הצורות הגזורות מן השורש 'פת"ר', שנידונו בערכים משלהן (עיין בסוף ערך זה) או בשורש פת"ר באופן כללי.
- 38 כתיב זה מזדמן רק לעתים נדירות, ולכן נראה שהוא תנייני; ראה למשל פאה ח, ז (כא ע"א), 111 ש' 37; כתובות יא, א (לד ע"ב), 1004 ש' 42; נזיר ו, ג (נה ע"ב), 1119 ש' 50–1120 ש' 1.
- 39 צורה זו באה כשהמונח מתייחס לקושיה על מספר חכמים, כגון שביעית ו, ג (לו ע"ד), 200 ש' 14 ופסחים ז, ז (לד ע"ד), 541 ש' 8 (וראה אלת"י ו, עמ' 877).
- 40 כגון מעשר שני ה, ו (נו ע"ג), 308 ש' 35; לפנינו 'פתר לצדדין היא מתניתא', וצ"ל 'פתר <לה> לצדדין היא מתניתא' (ומסתבר ש'לה' נשמט עקב הפלולוגיה או הפלוגרפיה); סוטה ה, ב (כ ע"א), 926 ש' 29 ('פתר להקל', וצ"ל 'פתר <לה> להקל'); גיטין ו, ב (מח ע"א), 1080 ש' 43 (אך אל נכון במקבילה בקידושין ב, א וסב ע"ב), 1161 ש' 38, עיין שם.
- 41 התרגום המילולי הוא 'פירש' (השווה למשל סוקולוף, מילון, עמ' 456), אולם לאור שימוש הרווח של המונח להציע תירוצים, ייתכן שעדיף לתרגמו 'תירץ'; ראה להלן.

א. על פי רוב 'פתר לה' מתרץ קושיה על אמורא (לעתים רחוקות, על הסתמא)⁴² על ידי מתן פרשנות חדשה למקור שממנו הקשו, כגון:

1. ר' יוסי ביר' חנינא אמ', אדם נותן מעשרותיו בטובת הנייה [...] מתני' פליגא על ר' יוסי ביר' חנינא: 'קונם כהנים ליום נהנין לי, יטלו בעל כרחו!' – פתר לה באו' אי איפשי ליתן מתנה כל עיקר ('שרק אז יטלו בעל כרחו') (דמאי ו, ג [כה ע"ב], 137 ש' 3 ומקבילות)

2. ר' שמעון בן לקיש אמ', ואפי' לא התרו ('על עברה שיש בה מלקות וממון') אינו משלם, מאחר שאילו מתרין בו לוקה. מתניתא פליגא על ר' שמעון בן לקיש: 'האוכל תרומה שוגג משלם את הקרן וחומש'. (אפי') [ואלו] התרו בו אינו לוקה? – פתר לה כר' מאיר, דר' מאיר אמ' לוקה ומשלם (כתובות ג, א [כז ע"ב], 967 ש' 21 ומקבילה⁴³)

3. 'הריני נזיר ונזיר כשיהיה לי בן' [...] הפריש קרבנותיו ולא הספיק לגלח עד שנולד הבן [...] ר' יוחנן אמ', מגלח וחוזר ומגלח. מתניתא פליגא על רבי יוחנן: 'שאלו את רבי שמעון בן יוחי, הרי שהיה נזיר ומצורע' [...] אבל אם היה נזיר ונזיר, מגלח תגלחת אחת על שתיהם! מה עבד לה ר' יוחנן? פתר לה, חלוקים הן על ר' שמעון בן יוחי (נזיר ב, י [נב ע"ב], 1104 ש' 35)

במקרים רבים מאוד, 'פתר לה' מתרץ קושיות על סמך אוקימתות, ולכן הוא רגיל לבוא בסגנונות כמו 'פתר לה ב-[מקרה מסוים]'⁴⁴ ו'פתר לה כר' פלוני'⁴⁵ אבל לעתים המונח מציע אוקימתות בלי ניסוחים כנ"ל.⁴⁶ ברם לעתים 'פתר לה' אינו מציע אוקימתות, אלא עקרונות או קביעות הלכתיים שבכוחם להסביר את המקור הבעייתי באופן המתרץ את הקושיה.⁴⁷ לפעמים 'פתר לה' מציע פרשנות חדשה מסוג אחר כדי לפתור את הקושי – למשל, כשהמונח בא כחלק מן הביטוי 'פתר לה לצדדין היא מתניתא'.⁴⁸

על פי רוב 'פתר לה' אינו מציע משפטים שלמים, במיוחד כשהוא בא בסגנונות 'פתר לה ב-X' ו'פתר לה כר' פלוני', אולם במקומות שונים מצאנו חריגים.⁴⁹

42 ראה פסחים ט, ו (לז ע"א), 553 ש' 46: 'לא כן סברנן מימר, כל שנראה לקרב בפסח אין גופו קרב שלמים! פתר לה כשהפריש מעות' (אך שמא צ"ל 'תפתר' במקום 'פתר לה' כאן?); קידושין ד, א (סה ע"ב), 1178 ש' 35.

43 ישנם הברלים מסוימים בין המקבילה לסוגייתנו, אולם הברלים אלה אינם נוגעים למונח ולשימוש בקטע המכיל אותו.

44 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; מע"ש ב, א (נג ע"ג), 291 ש' 16; קידושין ב, א (סב ע"ב), 1161 ש' 36.

45 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; כלאים ב, ז (כח ע"א), 152 ש' 1; גיטין ז, ב (מח ע"ד), 1084 ש' 24.

46 כגון פאה ד, ו (יח ע"ג), 97 ש' 21 ('פתר לה עד שלא העשיר') ומקבילה; שקלים א, ה (מו ע"ב), 606 ש' 9; יבמות י, יז (יא ע"ג), 880 ש' 49.

47 כגון קידושין ד, ט (סו ע"א), 1184 ש' 42 ('פתר לה משום חומרא דערייות'); שקלים ז, ז (נ ע"ד), 630 ש' 20; סוטה ה, ב (כ ע"א), 926 ש' 29 (לגרסה כאן ראה לעיל הערה 40).

48 עיין ערך 'לצדדין'.

49 כך רגיל כשהמונח בא בסגנון 'פתר לה לצדדין היא מתניתא', וכן במקומות אחרים; ראה למשל דוגמה 3 לעיל; פסחים ז, יא (לה ע"ב), 544 ש' 15 ('פתר לה ב...') היא מתניתא'; יבמות ד, ב (ה ע"ג), 847 ש' 30-31 ומקבילה.

'פתר לה' רגיל להופיע אחרי מונחי קושיה שונים, ובראשם 'מתניתא פליגא על ר' פלוני',⁵⁰ אך גם לשונות אחרים, כגון *מה מקיים [...]'⁵¹ ומה עבד לה ר' פלוני'.⁵² לעתים רחוקות הקושיות ש'פתר לה' מתרץ אינן מבוססות במישרין על מקורות ספרותיים,⁵³ אולם גם במקרים אלה 'פתר לה' מתרץ את הקושיות על סמך מתן פרשנות, כאילו היה מוסב על מקור ספרותי.⁵⁴ בדרך כלל 'פתר לה' מציע פרשנות לפסוקים⁵⁵ ומקורות תנאיים (כך ברוב רובם של המקומות), אולם נראה שבמקום אחד הוא מציע 'פתרא' לבעיה.⁵⁶

'פתר לה' בהוראה זו בא כמעט תמיד בלי שמו של החכם שעליו הקשו ('פתר לה - [תירוצו]),⁵⁷ אולם פה ושם הוא בא בסגנון 'פתר לה ר' פלוני',⁵⁸ ואינני מוצא הבדלים בין שתי הצורות מצד משמעותן.

בדרך כלל 'פתר לה' מציע רק 'פתרא' אחד, אולם במקומות ספורים הוא מציע שניים ('פתר לה או [...] או [...]').⁵⁹

לעתים נדירות נראה ש'פתר לה' מציע לדחות אפשרות שהועלתה בשלב הקודם של הסוגיה. אולם לאור נדירותו של שימוש זה והספקות הנוגעים לפירושו של הסוגיות הרלוונטיות, ספק רב אם זוהי הוראה אמיתית של המונח, ואפשר ששימוש זה נובע משיבושים שחלו בסוגיות הנידונות.⁶⁰

- 50 ראה למשל שביעית ו, ג (לו ע"ד), 200 ש' 1; עירובין ו, ג (כג ע"ב), 479 ש' 13; גיטין ט, ט (נ ע"ד), 1094 ש' 25. בביכורים ב, א (סד ע"ד), 355 ש' 26 המונח בא אחרי 'מתניתא מסייעא' (י), אולם מסתבר שהנוסח כאן משובש, וצ"ל 'מתניתא פליגא' במקום 'מתניתא מסייעא' (הנוסח שלפנינו בא כנראה באשגרה מלעיל, ש' 8).
- 51 כגון שביעית ו, א (לו ע"ב), 196 ש' 47; פסחים ב, ב (כח ע"ד), 507 ש' 45; קידושין א, ב (נט ע"ג), 1146 ש' 1.
- 52 לעתים קרובות מונח זה עצמו בא אחרי 'מתניתא פליגא' ולפני 'פתר לה'; ראה למשל שביעית ו, ג (לו ע"ד), 200 ש' 22; פסחים ב, א (כח ע"ג), 505 ש' 29; יבמות ד, ב (ה ע"ג), 847 ש' 30-31.
- 53 ראה למשל שבת יד, א (יד ע"ב) 431 ש' 50: 'מעשה שנפל נחש בשבת ועמד נפתי אחד והרגו. אמר ר', פגע בו כיוצא בו. ולא מן הדברים הנהרגין בשבת איננו? פתר לה (שדברים כאלה נהרגין בשבת) בבאין להזיק; שבת יד, ג (יד ע"ג), 432 ש' 37; כתובות ג, ז (כז ע"ד), 971 ש' 11.
- 54 ראה ההערה הקודמת.
- 55 ראה למשל שביעית ו, א (לו ע"ב), 196 ש' 47 ומקבילה; פסחים ב, א (כח ע"ג), 505 ש' 29; קידושין א, ב (נט ע"ג), 1146 ש' 1; ב"ק ב, ו (ג ע"א), 1192 ש' 2.
- 56 ראה יבמות ח, ב (ט ע"ב), 869 ש' 21: 'פצוע דכא כהן מהו שישא בת גרים? [...] ובת גרים לא כיש' <דאל' היא? - פתר לה כר' יודה, דר' יודה או', בת גר זכר כבת חלל זכר: רק לפי 'פתר לה' יש קיום לבעיה שבתחילת הדיון ('מהו שישא בת גרים?').
- 57 לא ברור אם כוונת הביטוי היא שבפועל תירץ החכם הנזכר את הקושיה או פירש את המקור כפי שהוצע, או שהיה יכול לתרץ או לפרש באופן הנזכר, על דרך 'אמר לך' בבבלי.
- 58 ראה יבמות י, ד (יא ע"א), 877 ש' 26-27 ומקבילה; יבמות טו, ה (טו ע"ב), 900 ש' 11 ומקבילות; נזיר ו, ג (נה ע"ב), 1119 ש' 50-1120 ש' 1.
- 59 ראה פסחים ב, ב (כח ע"ד), 507 ש' 20, וגיטין ט, ט (נ ע"ד), 1094 ש' 25 ('ואם' בש' 26 מתפרש כמו 'או אם'; עיין שם). - איננו דנים כאן בצורה *פתר לה תרין פתרינ' (עיין ערכו, והשווה להלן הערה 64 ובטקסט הסמוך להערה 76).
- 60 ראה למשל פסחים ב, ב (כח ע"ד), 507 ש' 20: 'רב אמ' הטח ביתו חמץ צריך לבער. תני, אמ' ר' שמעון בן אלעזר, בצק שעשאו כופת בטל. פתר לה, או חלוקין על ר' שמעון בן אלעזר, או אהן כופת מאיס היא'. ברם לאור המהלך הכללי של הסוגיה אפשר שלפנינו שיבוש קל, וצ"ל 'והא' <תני', ואזי יתפרש 'פתר לה' בהוראתו הרגילה. כיוצא בזה בפסחים ח, ג (לו ע"א), 547 ש' 32-33: 'הדא אמרה שאינו יוצא לחולין וחוזר

כאמור, 'פתר לה' רגיל להציע פרשנות למקור שממנו הקשו. עם זאת, אפשר שלעיתים רחוקות המונח מציע פרשנות לדברי החכם שעליו הקשו, ולא למקור שממנו הקשו על חכם זה.⁶¹ ברגיל 'פתר לה' בא בסתם, פרט למספר קטן של חריגים,⁶² אולם חלקם בעייתיים או מסופקים מסיבות שונות.⁶³

ב. הוראה הרבה יותר נדירה של המונח, המתועדת כשהוא בא בצורה 'ר' פלוני פתר לה', היא שחכם זה מפרש מקור תנאי באופן המפורט בהמשך, בלי שתקדם לכך קושיה, כגון:⁶⁴

4. [משנה: 'יוצא אשה בחוטי שער [...] בטטפת ובסלבוטים [...] בפלפל ובגרגר מלח [...] בלבד שלא תתן כתחילה בשבת'] ר' ינאי פתר לה ('שלא תתן לכתחילה') בפלפל ובגרגר מלח, וחברוי פתרון ליה על כולה (שבת ו, ה [ח ע"ג], 399 ש' (15-14)

הוראה זו נדירה מאוד, ולכן קשה לומר עליה דברים ברורים.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

'פתר לה' בהוראתו הראשונה קרוב מאוד ל'תפתר', ואמנם נראה שמונחים אלה מתחלפים בכמה מקומות על ידי גיוון המינוח,⁶⁵ אף על פי שלא מצאתי חילופים ביניהם בעדי נוסח השונים של

וקדש; אין תימר שהוא יוצא לחולין וחוזר וקדש, יהא אסור משום אתנן! - פתר לה בשלא נכנס לתוך ידו [צ"ל: ידה] כלום'. כאן השימוש במונח נראה מוזר לא רק בגלל תפקידו - דחיית אפשרות שהועלתה לפני כן - אלא גם מפני שאינו מתייחס לדברים המיוחסים לחכם נקוב שם, כמקובל אצל 'פתר לה'. ושם צ"ל 'תפתר' במקום 'פתר לה'; וצריך עיון.

61 ראה עירובין ו, ז (כג ע"ד), 481 ש' 20 ובקרבן העדה שם ונדה ב, ג (ג ע"א), 1439 ש' 29.
62 ראה פסחים ב, ב (כח ע"ד), 507 ש' 45; יבמות י, ד (יא ע"א), 877 ש' 25-26 ומקבילה; שם טו, ה (טו ע"ב), 900 ש' 11 ומקבילות, וראה בהערה הבאה.

63 ראה מע"ש ד, ד (נה ע"א), 300 ש' 11: 'ר' יוסי ביר' בון בשם שמואל בר רב יצחק, פתר לה בשיטת אפיוטות', אולם המקבילות גורסות 'ירדו לה' במקום 'פתר לה' (ראה להלן הערה 67), ואפשר שגרסה זו עיקרית. כמו כן מצאנו את הסגנון 'ר' פלוני בשם ר' אלמוני פתר לה פתח חורן' (ראה שבועות א, א ולב ע"ד), 1339 ש' 21-22 ושם ה"ח ולג ע"ב, 1343 ש' 5, אולם זהו סגנון שונה, שאינו עניין לצורה הסטנדרטית של המונח הנידונה כאן. ראה גם שבת ג, ז (ו ע"ב), 387 ש' 42-43 ומקבילה: 'מתנית' פליגא על מאן דמר כל המיוחד לאיסור אסור [...] ר' בא בשם ר' חייא בר אשי, פתר לה רב בשוכח' (עיקר הגרסה כאן מקוימת כנראה גם על ידי שרידי הירושלמי, עמ' 78, אולם חלקים מן הטקסט שם פגומים, ולכן אין לדעת בדיוק כיצד גרס הקטע). אך שוב מדובר בסגנון מיוחד, שהרי כאן 'מתניתא פליגא' על חכם אחד ('מאן דמר'; ראה גם לעיל ש' 25-29), ואילו מי שפותח את הקושי מן ה'מתניתא' הוא חכם אחר ('פתר לה רב'), בניגוד למקובל אצל 'פתר לה', שה'פתרא' הוצע על ידי (או לפי) אותו החכם שעליו הקשו. ראה גם להלן דוגמה 4, אך שם מדובר בהוראה מיוחדת (עיון שם), מה גם ששם המונח בא בפני שני חכמים שנחלקו בנוגע לפירוש המקור הנידון ('ר' פלוני פתר לה ב...'). ר' אלמוני פתר לה ב...), בניגוד למקובל אצל 'פתר לה' בהוראה הנידונה כאן.

64 ראה גם שבת ג, ז (ו ע"ג), 388 ש' 24 (אולם הפירוש עדיין צריך עיון) וב"ק י, יב (ז ע"ג), 1214 ש' 12. - איננו דנים כאן בצורה *פתר לה תרין פתרי' (או *פתר לה פתח חורן), שתידון בערך נפרד.

65 כגון פאה ד, ו (יח ע"ג), 97 ש' 21, 'פתר לה', לעומת שם ש' 22 ('תפתר'); סוטה ה, ב (כ ע"א), 926 ש' 29,

התלמוד. עם זאת, נראה ששני המונחים אינם נרדפים, שכן 'תפתר' תמיד מציע אוקימתות, מה שאין כן אצל 'פתר לה'. ועוד, שלפעמים 'תפתר' דוחה היסקים שהוצעו בשלב קודם של הסוגיה, תפקיד שאינו מצוי אצל 'פתר לה'.⁶⁶

במקום אחר 'פתר לה' (בשיטת) מתחלף ב'ירדו לה' (בשיטת),⁶⁷ ברם ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, אף על פי שבמקרה זה הם יכולים להתחלף, שהרי 'ירדו לה' יכול להציע הסברים ולא רק תירוצים, והסברים אלה תמיד מבוססים על העמדת העניין הנידון לפי שיטת חכם מסוימת. ואילו 'פתר לה' מציע תירוצים ולא רק פרשנות, ותירוצים אלה אינם תמיד מבוססים על העמדת מקור מסוים אליבא דחכם מסוים.

בשני מקומות (באותה סוגיה) מתחלף 'פתר לה' כר' אלמוני' ב'סבר ר' פלוני' כר' אלמוני,⁶⁸ אולם נראה שאין זה חילוף אמתי אלא שיבוש, וכי הגרסה הנכונה כאן היא 'פתר לה'. ודוק: ברגיל 'פתר לה' מתרץ קושיות על ידי העמדת המקור שממנו הקשו כתנא מסוים – וכך כמדומה מתבקש בסוגייתנו⁶⁹ – ואילו 'סבר ר' פלוני' (כשהוא מתרץ קושיות) מעמיד את דברי החכם שעליו הקשו ('ר' פלוני'), ולא את המקור שממנו הקשו, כשיטת חכם אחר ('ר' אלמוני). ואמנם, ברור ש'פתר לה' ו'סבר' אינם נרדפים, שהרי 'פתר לה' רגיל להציע אוקימתות ('פתר לה' ב'מקרה [X]), שימוש שאינו קיים אצל 'סבר', ואילו 'סבר ר' פלוני' עשוי להציע פרשנות 'לשמה' ולא רק לתרץ קושיות, תפקיד שכמעט אינו קיים אצל 'פתר לה'.

מונח אחר הדומה ל'פתר לה' הוא 'קיימה', שאף הוא רגיל להציע תירוצים המבוססים על אוקימתות. ברם לא מצאתי חילופים ברורים בין מונחים אלה,⁷⁰ אף על פי שהשורשים פת"ר וקיי"ם מתחלפים כשהם באים כחלקים של מונחים אחרים.⁷¹ ואמנם לא מצאתי הבדלים מהותיים בין שני המונחים מצד משמעותם, דרך שימושם או סוגי הפירושים והתירוצים שהם מציעים. עם

⁶⁶ 'פתר לה', לעומת שם ש' 30 ('תפתר'); כתובות ג, ז (כז ע"ד), 971 ש' 11 ('תפתר' ו'פתר לה' באים באותה שורה).

⁶⁷ ראה לעיל ליד הערה 60.

⁶⁸ ראה מע"ש ד, ד (נה ע"א), 300 ש' 11 ('פתר לה'), לעומתו עירובין ז, ו (כז ע"ג), 485 ש' 38 וגיטין ה, ט (מז ע"ג), 1078 ש' 20 ('ירדו לה'), וראה לעיל הערה 63.

⁶⁹ ראה כתובות ג, א (כז ע"ב), 967 ש' 24, 968 ש' 9 ('פתר לה' כר' מאיר'), לעומת מקבילתו בתרומות ז, א (מד ע"ג), 241 ש' 5, 41 ('סבר ר' שמעון בן לקיש כר' מאיר'), וראה להלן.

⁷⁰ שהרי כאן כמעט ברי שר' שמעון בן לקיש עצמו חולק על ר' מאיר (ראה למשל בסוגיית תרומות שם, עמ' 241 ש' 1-3), אולם ודאי אפשר להעמיד את ה'מתניתא' ש'פליגא על ר' שמעון בן לקיש כר' מאיר. ראה גם בהמשך סוגיית תרומות (ש' 42-43): 'ואין יסבור ר' שמעון בן לקיש כל מתני' דר' מאיר, קרייא דר' מאיר?' ושם יש להוסיף, כי במקום אחר בסוגיה שתי המקבילות גורסות 'פתר לה' כר' מאיר', על אף הבדלים קלים אחרים ביניהן; ראה ש' 35 בסוגיית תרומות = עמ' 967 ש' 21 בסוגיית כתובות. עם זאת, ייתכן שכאן 'סבר ר' שמעון בן לקיש' מתפרש באופן חריג במקצת, לאמור, שר' שמעון בן לקיש סבור שכך יש לפרש את המשניות הרלוונטיות; ועדיין צריך עיון.

⁷¹ אולם ראה את גיוון המינוח ביבמות ד, ב (ה ע"ג), 847 ש' 30-31 ('פתר לה'; אחרי 'מתניתא פליגא על ר' פלוני [...] מה עבד לה' ר' פלוני'), לעומת שם ש' 40 ('קיימה ר' אלמוני', אחרי 'מתניתא פליגא על ר' פלוני').

⁷² ראה ערכי המונחים *יכיל אנא פתר לה', כן אנן קיימין ו'תפתר'. נוסף על כך, מעניין שבסוגיה אחת מונחים הגזורים משני השורשים באים יחדיו באותו משפט, באופן העשוי לרמוז על קרבה תוכנית ביניהם; ראה גרה ג, ד (נ ע"ד), 1444 ש' 22 ('אמר ר' הונא קיימתה קומי ר' ירמיה: תיפתר [...]).

זאת, נראה שהם נבדלים בכך ש'קיימה' מוצע ברגיל על ידי חכם נקוב שם (בסגנון: 'קושיה או מקור] - ר' פלוני אומר, קיימה ר' אלמוני'),⁷² בעוד ש'פתר לה' בא ברגיל בסתם. המונח 'ב[... היא מתניתא', כשהוא מתרץ קושיה, קרוב מאוד ל'פתר לה', ואמנם במקום אחד מצאנו את הצורה 'פתר לה ב[... היא מתניתא'.⁷³

נראה ש'פתר לה' המציע תירוצים המבוססים על העמדת המקור הנידון אליבא דחכם מסוים ('פתר לה כר' פלוני') קרוב מאוד ל'דר' פלוני היא', ואמנם מצאנו חילוף (על ידי קונפליציה) בין הצורה הדומה *יכיל אנא פתר לה' ו'דר' פלוני היא' במקום אחד.⁷⁴

עוד נראה, כי 'פתר לה' מתפרש כמו המונח הנדיר *יכיל אנא / הוא / ר' פלוני פתר לה' (עיין ערכו). כן אפשר ש'פתר לה' מתפרש כמו המונח היחידאי *לא הוה ר' פלוני פתר לה אלא', המצוי במקום אחד במסכת נזיקין,⁷⁵ אלא שלאור נדירותה של צורה זו קשה לקבוע מסמרות בנידון.

'פתר לה' בהוראתו השנייה דומה מאוד למונחים אחרים המכילים את השורש 'פת"ר', כגון *פתר לה תרין פתריין' (הצעת שני פירושים למקור מסוים, לאו דווקא מכוח קושיה על מקור זה) ו'פתר מתניתא' (הצעת פירוש למקור תנאי - ושוב, לאו דווקא מכוח קושיה), וייתכן ש'פתר לה' מתחלף במקום אחד ב'פתר מתניתא'.⁷⁶

ראה גם: *פת"ר (ושם נסמן)

פתר מתניתא (לפעמים משובש כ'פתר לה מתניתא'⁷⁷) - 'פירש את המקור התנאי'. מונח פרשני, מצוי.

ספרות - אלת"ו, עמ' 876; אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 429 הערה 6; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 179-180; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 78, 92; סוקולוף, מילון, עמ' 456

72 סטיות מדגם זה קיימות בעיקר כשהמונח בא בסגנון 'ר' פלוני / הוא קשתיה, ר' אלמוני / הוא קיימה' וכדומה.

73 ראה פסחים ז, יא (לה ע"ב), 544 ש' 15-16.

74 ראה ברכות ב, ח (ה ע"ד), 24 ש' 3-4: 'אמ' ליה, והא תנינן [...] אמ' ליה, ולא דרבנן גמליאל היא / אמ' ליה, יכיל אנא פתר <לה> כרבנן גמליאל'.

75 ראה ב"ק י, א (ז ע"ב), 1212 ש' 1-2 (וראה פירוש הדברים אצל ליברמן, תוספתא כפשוטה, ט, עמ' 126). ברם דוק, גם הצורה הרגילה של המונח ('פתר לה') מצויה במסכת זו, כגון לעיל שם, עמ' 1211 ש' 43, 45 (וראה עסיס, לית היא פליגא, עמ' 151-152) וב"ק ב, ו (ג ע"א), 1192 ש' 2.

76 עיין ערך 'פתר מתניתא', הערה 84, ועדיין צריך עיון.

77 ראה שביעית ה, ג (לה ע"ד), 194 ש' 23 ('פתר לו') (ה) מתנית'; הה"א שבסוף התיבה 'לה' נוספה על ידי המגיה; שבת ז, ב (ט ע"ד), 407 ש' 19 (אך דוק, כל הקטע המכיל את המונח בא בהגהת המגיה); גיטין ז, ד (מח ע"ד), 1085 ש' 31. ראה עוד להלן הערה 84.

'פתר מתניתא' מציע פרשנות למקורות תנאיים המיוחסת לאמוראים נקובי שם, כגון:

1. 'יכול יהו לוקין על התוספות שבו'. ר' יוחנן פתר מתנית', יכול יהו לוקין על חרישה בשביעית ('שהיא תוספת על איסור שביעית המפורש בתורה'). ר' לעזר פתר מתנית', יכול יהו לוקין על איסור שני פרקים הראשונים ('תוספת שביעית') (כלאים ח, א [לא ע"ב], 169 ש' 35-36 ומקבילות)
2. [משנה: 'התינוקות אין מענין אותם ביום הכיפורים, אבל מחנכין אותם קודם שנה וקודם שתיים']. רב חונה פתר מתנית', תינוקות אין מענין אותן ביום הכיפורים ולא מחנכין אותן. קודם לשנה קודם לשנתיים, מחנכין. ר' יוחנן פתר מתנית', תינוקות אין מענין אותן ביום הכיפור' אבל מחנכין. קודם לשנה קודם לשתיים משלימין (יומא ח, ד [מה ע"א], 598 ש' 28)

'פתר מתניתא' מציע פרשנות למשניות ולברייתות.⁷⁸ פרשנות זו מוצעת 'לשמה', ואינה באה בתגובה לקושיה בשלב קודם של הסוגיה. כמעט תמיד⁷⁹ 'פתר מתניתא' בא פעמיים בזה אחר זה, במסגרת מחלוקת אמוראים בנוגע לפרשנותו של מקור תנאי מסוים.⁸⁰ הפרשנות שמציע המונח יכולה להיות פרשנות עניינית (כברוגמה 2 לעיל) או פרשנות לקסיקלית או מעין לקסיקלית (כברוגמה 1 לעיל - מהי ה'תוספת' שנזכרה בברייתא). לעתים 'פתר לה' מציע אוקימתא או תוספת פרשנית למקור המתפרש.⁸¹

הסגנון המקובל אצל 'פתר מתניתא' הוא: '[המקור המתפרש]⁸² - ר' פלוני פתר מתניתא - [הפרשנות]'. בדרך כלל הפרשנות מוצעת תוך חזרה על חלק מן המקור המתפרש ושילובו בנוסח הפירוש (כגון 'יכול יהו לוקין על התוספות שבו - ר' יוחנן פתר מתנית', יכול יהו לוקין על חרישה', דוגמה 1 לעיל).

78 משניות - ראה למשל דוגמה 2 לעיל; פאה ח, ו (כא ע"א), 110 ש' 49; שקלים ד, ה (מח ע"א), 615 ש' 37-38. ברייתות - ראה למשל דוגמה 1 לעיל (ברייתא של מדרש הלכה); ערלה ג, ח (סג ע"ב), 348 ש' 14, 18; יבמות א, א (ב ע"א), 829 ש' 6, 14.

79 אך ראה ע"ז ג, ח (מג ע"ב), 1399 ש' 22. לאור נדירותה של התופעה, יש מקום לחשוד ש'פתרא' אחר נשמט כאן בטעות; וצריך עיון. ראה גם הוריות א, א (מה ע"ד), 1414 ש' 18-19, שם יש רק 'פתר מתניתא' אחד, ולכאורה חסר ה'פתרא' שני, אלא שבמקום 'אמ' מתנית' לעיל ש' 16 צ"ל 'פתר מתניתא', כגרסת הנספח הבבלי למסכת, ולפי זה 'פתר מתניתא' אכן בא פעמיים, כמקובל. - מקום נוסף שבו כתוב 'פתר מתניתא' רק פעם אחת מקורו בשיבוש; ראה להלן הערה 83.

80 אולם אין לומר שתכונה זו היא המייחדת את 'פתר מתניתא' לעומת 'פתר לה' כשהמונח האחרון מציע פרשנות למקור תנאי ללא קושיה מקדימה (ראה להלן הערה 84), שכן גם 'פתר לה' בהוראה זו עשוי לבוא פעמיים בזה אחר זה במסגרת מחלוקת אמוראים; ראה למשל ערך 'פתר' לה', דוגמה 4.

81 ראה פאה ח, ו (כא ע"א), 110 ש' 49 ('ר' יונה פתר מתני' ביותר מכשיעור') וסוטה ט, ד (כג ע"ד), 945 ש' 14.

82 במקום אחד רובו של מקור זה נשמט לפנינו; ראה הוריות א, א (מה ע"ד), 1414 ש' 12 ופני משה שם, ד"ה כל ההוריי (שהפנה לגרסת הנספח לבבלי, אלא שגם שם נשמט חלק מן המקור הרלוונטי).

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

ספק אם קיימים חילופים אמתיים בין 'פתר מתניתא' למונחים אחרים.⁸³ עם זאת, נראה שמונח זה מתפרש כמו 'פתר לה' בהוראתו הפחות נפוצה – הצעת פרשנות למקורות תנאיים.⁸⁴ כש'פתר מתניתא' מציע פרשנות לקסיקלית-עניינית פשוטה (כבדוגמה 1 לעיל) נראה שהוא מתפרש באופן הדומה מאוד לסגנון 'מהו X? ר' פלוני אמר [...]'.⁸⁵

83 בסוגיה אחת 'פתר מתניתא' מתחלף ב'*פתר קרייא'; ראה סוטה ט, ה (כג ע"ד), 946 ש' 25, 26, 28 ('פתר קרייא'), לעומת שרידי הירושלמי, עמ' 220, ש' 18, 20 ('פתר מתניתא'). ברם ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, ומסתבר שסיבת החילוף כאן היא שה'פתר' יכול להתייחס או לפסוק ('את הדם הזה', דברים כא, ז) או למשנה הנידונה שם (סוטה ט, ו), הדורשת פסוק זה. כמו כן מצאנו 'חילוף' בין 'שמע לה מן הדא' ו'פתר מתניתא'; ראה מע"ש ב, א (נג ע"ב), 289 ש' 43, ויומא ח, ג (מה ע"א), 597 ש' 16 ('שמע לה מן הדא') לעומת שבועות ג, ב (לד ע"ב), 1348 ש' 34 ('פתר מתניתא'). אולם מסתבר שהגרסה 'פתר מתניתא' כאן היא שיבוש, אלא שקשה לברר כיצד נוצרה (על כל פנים, נראה שפירוש קרבן העדה לסוגיית שבועות, ד"ה ופתר מתניתא, הוא דחוק). ראה גם בהערה הבאה.

84 עיין ערך 'פתר לה'. לכאורה היה מקום לטעון שהגרסה 'פתר לה מתניתא' (ראה לעיל הערה 77) נובעת מקונפליציה של שני מונחים, 'פתר לה' ו'פתר מתניתא', אולם לדעתי סביר יותר לתלות גרסה זו באשגרה – כלומר, הסופר כתב תחילה את המונח הנפוץ יותר, 'פתר לה', ואחר כך תיקן את הסוף ל'מתניתא', בלי למחוק את התיבה המיותרת 'לה'; אך פשיטא שקשה לקבוע מסמרות בעניין זה.

צ

צריכה¹ (צריכן/צריכין)² במקום אחד נראה ש'צריכה' היא שיבוש, ובמקומה צ"ל 'נצרכה'³ – 'מסופקת'. נפוץ.

ספרות⁴ – אלת"ז, עמ' 83; אור זרוע א, תקנו (עז ע"א); אשכנזי, נחמד למראה, קע ע"ג; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 184; הייז, בבלי וירושלמי, עמ' 225 הערה 6; חיד"א, ככר לאדון, דמאי פ"ד ה"ה (קסה ע"ב); ר' יוסף ראש הסדר,⁵ בתוך אדלר, מבוא, עמ' 695; מלמד, פרקי מבוא, עמ' 609; מראה הפנים, ב"ק פ"ו ה"ב (כו ע"ב), ד"ה דא; ניר, ברכות פ"ז ה"ד, ד"ה לשני בתים; פרנקל, מבוא הירושלמי, יב ע"ב; רוזנברג, תיקוני נוסחאות, עמ' 24; רטנר, אהבת ציון וירושלים, תרומות, עמ' 54; ריב"ש, שאלות ותשובות, סימן קלו (בדברי השואל); רידב"ז, ב"ק פ"ו ה"ב (כו ע"ב), ד"ה ר"ה אמר; רמב"ם, הלכות הירושלמי, עמ' סב,⁶ וליברמן שם, סימן ד; רש"ס, פתיחה, ד"ה צריכה

- 1 לעתים הצורה 'צריכה' מזדמנת גם כאשר המונח מוסב על נושא בלשון רבים; ראה ערלה ג, א (סב ע"ד), 344 ש' 25; קידושין א, ד (ס ע"ג), 1151 ש' 11; וראה ההערה הבאה.
- 2 כאשר המונח מוסב על נושא בלשון רבים, כגון 'אלין תחנונייה צריכן' (שרידי הירושלמי, עמ' 22 ש' 9), אולם בכי"ל שם, ברכות ה, ד (ט ע"ג), 47 ש' 30, 'צריכה'. השווה גם כתובות ב, ג (כו ע"ב), 962 ש' 40 לפי כי"ל ('צריכין'). שם מתייחס המונח ל'אילין איגראתא'.
- 3 ראה קידושין ב, ט (סג ע"א), 1168 ש' 7: 'על דעת דר' יוחנן, וקשיא: בחייו הוא אסור, לא כל שכן לאחר עריפה! אתא ר' יעקב בר אחא [...] על דרבנין צריכה, שלא תאמ', הואיל והקישתה התורה עריפתו לפדיונו [...] >לפם כן צרך מימר עריפה ער' וגו'<. כאן פירוש המונח הוא שיש צורך בפסוק ובדרשה עליו, כהוראתו הרגילה של 'נצרכה' (עיין ערכו). גם הסגנון בהמשך, 'שלא תאמר', רגיל אחרי 'ל...' נצרכה, ומסתבר אפוא שצ"ל כאן 'על דרבנין נצרכה'. ראה גם פסחים ו, ח (לג ע"ד), 535 ש' 7, לפי כי"ל ('נצרכה'), לעומת קטע לוינגר שם (עמ' רסב ש' 26), 'צריכה', ומסתבר שדווקא גרסת קטע הגניזה משובשת וגרסת כי"ל היא נכונה; אך דוק, כאן הסגנון הוא 'צריכה ל...' (עיין ערכו). לגופם של דברים ראה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 476-477; הנ"ל, קטע לוינגר (הערותיו לקטע), עמ' רפה; תוספתא כפשוטה, ד, עמ' 573; ולפלא שלא דן בחילוף בין 'צריכה' ל'נצרכה'. – להבחנה האמורה בין 'צריכה' ל'נצרכה' ראה גם ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 97, ומה שהשיג שם על ספר ניר (עיין שם היטב).
- 4 הספרות הרשומה כאן מתייחסת רק לצורה 'צריכה', ולא לשורש צר"ך או למונחים אחרים הגזורים ממנו. להיבטים הלקסיקליים של השורש צר"ך בירושלמי ראה אפשטיין, שאילתות, עמ' 309 (=מחקרים, א, עמ' 91) וסוקולוף, מילון, ערך 'צרך', עמ' 470, מובן 4.
- 5 לזיהוי מחבר הקטע ראה ש' אברמסון, 'הלכות ספר תורה ("גנוזי מצרים")', סיני צה (תשד"מ), עמ' קצז-רח, במיוחד עמ' רד.
- 6 פורסם מחדש על ידי הופקינס, הלכות הירושלמי, עמ' 289.

'צריכה' בא כדי לציין שהדין במקרה שנזכר לפניו מסופק;⁷ מקרה זה תמיד בא אחרי דיון במקרים אחרים, שדינם מפורש לפני כן, כגון:

1. תני, מאכילין אותו ('חולה ביום כיפור') את הכל בקל – נבילה ותרומה, מאכילין אותו מתרומה.⁸ טבל ושביעית, מאכילין אותו שביעית. חלה וערלה, צריכה (יומא ח, ד [מה ע"ב], 599 ש' 2)
2. העושה איספלנית משור הנסקל ומחמץ שעבר עליו הפסח אינו לוקה [...] מכלאי הכרם לוקה [...] מערלה צריכה (ערלה ג, א [סב ע"ד], 343 ש' 44 ומקבילה)

בדרך כלל 'צריכה' בא אחרי תיאור קצר מאוד של המקרה שדינו מסופק, המורכב ממילה או מפרזה יחידה. במקומות רבים⁹ 'צריכה' בא במסגרת מבנה משולש, המציין שהדין במקרה מסוים הוא X, במקרה אחר הוא לא X, ובמקרה השלישי הדין 'צריכה' (כבדוגמה 2 לעיל). ברגיל לא הוסבר מדוע הדין במקרה המצוין כ'צריכה' מסופק,¹⁰ ואין לשונות כגון 'פשיטא' מופיעים לפני המונח כדי להציע את המקרים שדינם ידוע.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

אין מונחים אחרים בירושלמי המתחלפים ב'צריכה'.

יש דמיון מסוים בין המונח הנדיר *בעיא דא מילתא', שברגיל מציין בעיות שלא נפשטו, ל'צריכה',¹¹ אולם קיימים הבדלים סגנוניים ותוכניים חשובים בין שני המונחים. *בעיא דא מילתא' בא בתחילת משפט, והבעיה שהוא מציע מנוסחת כמשפט שלם מבחינה תחבירית, המופיע מיד אחרי המונח. לעומת זאת, אצל 'צריכה' העניין המסופק מוצג לפני המונח, ולעתים קרובות הוא מנוסח כמילה או כפרזה יחידה ולא כמשפט שלם. גם מבחינה תוכנית שונים המונחים, שהרי ברגיל 'בעיא דא מילתא' אינו בא לברר את דינו של מקרה אחד מתוך סדרה של מקרים, כמצוי אצל 'צריכה'.¹²

7 לכאורה מונח זה דומה קצת ל'תיקו' בבבלי, אולם 'תיקו' מציין שבעיה מסוימת לא נפשטה, בעוד ש'צריכה' אינו בא אחרי משפטים המנוסחים במפורש כבעיות (אף על פי שאפשר כמובן לפרש כך את המלים או הפרזות שלפני המונח).

8 להלן ש' 3-4 הירושלמי מסביר שתרומה פחות חמורה מפני שהיא אסורה רק מדרבנן בזמן הזה.

9 ראה למשל שבת ז, ב (י ע"א), 409 ש' 30; ביצה א, ט (ס ע"ד), 686 ש' 42; גיטין ד, ו (מו ע"א), 1070 ש' 12. ברם מבנה זה אינו מצוי בכל מקום; ראה למשל פאה א, ד (טז ע"ג), 87 ש' 4 ומקבילה; כתובות ב, י (כו ע"ד), 965 ש' 30 ומקבילה; קידושין א, ד (ס ע"ג), 1151 ש' 11. ואמנם לפעמים 'צריכה' בא פעמיים בזה אחר זה, כגון מגילה א, יא (עא ע"ג), 749 ש' 29: 'ארצך צריכה, תפארתך צריכה' (והשווה כיצא בזה שם, עמ' 750 ש' 8; שם ה"ט [עא ע"ב], 747 ש' 19).

10 הדין מצוי בערלה א, ב (סא ע"א), 334 ש' 6: 'אילן שנטעו בתוך הבית חייב בערלה ופטור מן המעשרות [...] ובשביעית צריכה, דכת' ושבתה הארץ שבת ליי', וכת' שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור'.

11 השווה שור, ביקורת, עמ' 1, ועסיס, הגהות ופירושים בירושלמי שבת, עמ' ח-ט, הערה 50 (והשווה שם, עמ' י, ובשני המקומות דן המחבר באפשרות ש'בעיא דא מילתא' אינו בהכרח מציע בעיה שלא נפשטה); ראה עוד ערך *בעיא דא מילתא'.

12 ושם יש להוסיף ש'בעיא דא מילתא' אינו תמיד בא במסגרת בירור שאלות הלכתיות, כלומר מה דינו של

גם המונח הנדיר * 'עד כדון צריכה' מציע בעיות שלא נפתרו, אולם לאור נדירותו והבעייתיות המאפיינת חלק מן הסוגיות שבהן הוא מזדמן, קשה לומר דברים ברורים על היחס בינו לבין 'צריכה'.¹³

פרט לכך, לא מצאתי מונחים אחרים המתפרשים כמו 'צריכה'.¹⁴

ראה גם: צריכה לר' פלוני

צריכה לר' פלוני / לרבנין¹⁵ / ליה (וכן מספר שיבושים¹⁶) – 'מסופק לר' פלוני'. מונח להצעת בעיות, מצוי.

ספרות – אלת"י ז, עמ' 83-84

'צריכה לר' פלוני' מציע מקרה שהחכם הנזכר מסופק בנוגע לדינו, ברגיל כדי להסביר משפט מסוים, כגון:

1. [משנה: 'הנוטע בתוך שלו והבריק לתוך שלו ודרך היחיד [...] באמצע [...] ר' יהודה או', בזה מביא' (ביכורים)]. אמ' ר' יונה, צריכה לר' יודה (במשנה): המוכר שביל לחבירו, מקום דר[י]סה הוא מכר, או עד התהום מכר? אין תימר מקום דר[י]סה מכר, מביא וקורא; אין תימר עד התהום מכר, לא יביא כל עיקר. מספק מביא ואינו קורא (ביכורים א, א [סג ע"ד], 349 ש' 23)
2. ר' שמעון בן לקיש שאל לר' חנינה, הקונה מעמון ומואב מהו? [...] כת' כי חשבון עיר סיחון' [...] צריכה לר' שמעון (בן לקיש): טהרה מיד סיחון ועוג אי לא טהרה? אין תימר טהרה, חייבת, אין תימר שלא טהרה, פטורה (שביעית ו, א [לו ע"ד], 199 ש' 10)

'צריכה לר' פלוני' מציע הסבר לדעתו של תנא או אמורא שנזכר לפני כן, באמצעות פירוט הספק שעומד ביסוד דעתו לפי התלמוד. עם זאת, במקום אחד נראה ש'צריכה ליה' מציע ספק

מקרה מסוים; ראה שבת ז, ב (ט ע"ב), 404 ש' 26 ('בעיא דא מילתא: "ויבא הביתה לעשות מלאכתו" מנ(י)הוין?'; עיין שם בפנים).

13 אולם נראה לפי שעה שסגנונו של 'עד כדון צריכה', ואולי גם פירושו (ואפשר שהוא הדין למונח * 'צריכה לרבנין', עיין ערכו) דומים יותר לאלה של 'בעיא דא מילתא' (ראה לעיל) מאשר לאלה של 'צריכה'.

14 במבט ראשון נראה שקיים דמיון מסוים בין 'צריכה' ל'מהו' כשהמונח האחרון מציע שאלות שלא זכו לתשובה. ברם נראה כי השוני בין המונחים גדול מן המשותף להם, שכן 'צריכה' בא להדגיש שדינו של המקרה הנידון מסופק, על דרך 'תיקו' בבבלי, מה שאין כן אצל 'מהו'.

15 במספר מקומות נראה שלפנינו צורת משנה של המונח 'צריכה לר' פלוני'; ראה למשל בכורים א, ב (סג ע"ד), 349 ש' 41 ופסחים ד, ט (לא ע"ב), 521 ש' 12 ומקבילה (שם) המונח מסביר את היסוד לדברי חכמים במשנת פסחים, עיין שם בפנים). אולם במקומות אחרים נראה שלפנינו מונח שונה, ראה להלן ליד הערה 23, ועיין ערך * 'צריכה לרבנין'.

16 במקום אחד נשתבש המונח ל'צריכה דר' פלוני', ראה יבמות ד, ג (ה ע"ד), 848 ש' 40 ('צריכא דבית שמי'); ואמנם במקבילה לסוגיה זו בכתובות ח, ט (לב ע"ב), 995 ש' 16, 'צריך (!) לבית שמי'.

חדש בקשר לעניין שלא נאמר או נרמז לפני כן שיש בו ספק.¹⁷ ההסברים שמציע המונח יכולים להתייחס לפסיקות (כבדוגמה 1 לעיל) או לבעיות (כבדוגמה 2 לעיל).
הסגנון המקובל אצל המונח הוא: 'קביעה או בעיה המיוחסת לר' פלוני' – צריכה לר' פלוני¹⁸ – [פירוט הספק העומד ביסוד דברי ר' פלוני]. לפעמים מפורטת אחרי המונח הנפקות בין האפשרויות השונות, בלשונות כגון 'אין תימר [...] אין תימר', כבדוגמאות דלעיל.¹⁹ לעתים המונח בא מיד אחרי המשפט שעליו הוא מוסב, כבדוגמה 1 לעיל, אך לפעמים בא דיון כלשהו בין משפט זה למונח (כבדוגמה 2).
על פי רוב, תפקידו של המונח הוא להציע פרשנות, אולם לעתים פרשנות זו מתרצת קושיות²⁰ או פושטת בעיות.²¹

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

המונח 'מה צריכה ליה' מתפרש באופן הדומה ל'צריכה ל[...]'. עם זאת, ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'מה צריכה ליה' מציג את היסוד לדברי החכם הנזכר בדרך של שאלה ותשובה ('מה צריכה ליה? – X'), ואילו 'צריכה ליה' מציג עניין זה באמצעות קביעה, ללא משא ומתן. ועוד, ששני המונחים עשויים למלא תפקידים שונים: 'צריכה ליה' יכול להסביר קביעות, מה שאין כן אצל 'מה צריכה ליה', ו'מה צריכה ליה' יכול לבוא בעקבות דחיית הבנה אחרת של בעיה המופיעה לפני כן,²² מה שאין כן אצל 'צריכה לר' פלוני'.
המונח הנדיר *'צריכה לרבנין' דומה ל'צריכה לר' פלוני' מבחינה חיצונית-צורנית.²³ ברם נראה שמונח זה אינו מציע הסברים לבעיות או לקביעות, כמקובל אצל 'צריכה לר' פלוני', אלא הוא מציין שבעיה שבאה לפני כן לא נפתרה. על כל פנים, לאור נדירותו של 'צריכה לרבנין' והבעיות הפרשניות הנוגעות לחלק מהיקריותיו, קשה לומר דברים ברורים על היחס בין שתי הצורות.

17 ראה שבת ז, ב (י ע"ב), 410 ש' 46: 'בישל בחמי טיבריא (בשבת) מהו? חזקיה אמ' אסור [...] אמ' ר' מנא, אזלית לקיסרין ושמעית ר' זריקן בשם חזקיה, לחזקיה צריכה ליה, פסח שנתבשל בחמי טבריא מהו? תרין אמורין [...].'

18 במקום אחד הסגנון הוא 'אלא צריכא לרבנין', מכיוון שהמונח מציע הסבר חלופי במקום ההסבר שהוצע (ונדחה) לפני כן; ראה ביכורים א, ב (סג ע"ד), 349 ש' 41.

19 וראה גם את הסגנון 'אין [...] אם' ביבמות ד, ג (ה ע"ד), 848 ש' 40.

20 ראה שבת כ, ד (יז ע"ג), 450 ש' 4: 'בעיא דא מילתא [...] ולא מתנית' היא? [...] – מתנית' מין במינו, צריכה ליה: מין בשאינו מינו' (אך שמא לפנינו שיבוש, וצ"ל: 'מה ד' צריכה ליה', כסגנון המצוי אחרי 'ולא מתניתא היא'; עיין ערכים 'ולאו מתניתא היא' ו'מתניתא ב').

21 ראה גיטין ח, א (מט ע"ב), 1087 ש' 20.

22 עיין ערך 'מה צריכה ליה', ליד הערות 277, 278.

23 ראה גם לעיל הערה 15.

ק

קיימה¹ ('קיימתיה', 'קיימונה/קיימנה'²; בדרך כלל אינו משתבש³) - 'פירש/תירץ אותה'⁴ (פרשתי/תירצתי אותה, פירשנו/תירצנו אותה). מונח פרשנות ותירוצים, מצוי.

ספרות - אלת"י א, עמ' 770; שם ז, עמ' 207-209; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 41; אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 236 הערה 1; ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 349; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 74; מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 541 הערה 105; מלמד, פרקי מבוא, עמ' 615 הערה 590; עסיס, קטע של ירושלמי סנהדרין, עמ' 39; רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 60; רוזנטל, קטעי בולוניה, עמ' 231 הערה 16; שרמר, בשולי, עמ' 75, 78-79; תמר, עלי תמר, נשים, יבמות פ"א ה"ו (ג ע"ב)

'קיימה' מציע תירוצים לקושיות, המבוססים ברגיל על אוקימתות למקורות שמהם הקשו, כגון:

1. ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי, משקה בית מטבחיא שיצא לחוץ ניטמא. והא תנינן: 'משקה בית מטבחיא שיצאו לחוץ בקדושתן הן! אמ' ר' יוסה, קיימה ר' סימון ר' חנינא ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי ('למשנה') בשיצאו וחזרו (חגיגה ג, א [עח ע"ד], 793 ש' 12)
2. אמ' רבן שמעון בן גמליאל [...] אם היה פיקח ונתחרש, כותב ואחרים מקיימים (על) [כתב] ידו [...] והא מתניתא פליג: 'נתחרש הוא או נשתטה אינו מוציא עולמית' - ויכתוב ויקיימו אחרים כתב ידו! קיימניה ('למתניתא') בשאינו יודע לכתוב (גיטין ז, א [מח ע"ג], 1083 ש' 42 ומקבילה)

בדרך כלל 'קיימה' מציע תירוצים לקושיות, אולם לעתים נדירות נראה שהוא מציע פרשנות שאינה

- 1 הניקוד הוא על פי שביעית ב, ז (לד ע"א), 184 ש' 16 לפי כ"ל (אולם שם המונח כתוב 'קיימא' ולא 'קיימה'). - ערך זה עוסק רק בצורות שפורטו להלן, ולא בשאר הצורות הגזורות מן השורש קי"ם (עיי' בסוף הערך). כל הצורות שיידונו כאן יכוננו 'קיימה', למען הקיצור, ובמקום שצריך להבחין בין הצורות יצוין הדבר במפורש.
- 2 שתי הצורות מתועדות; ראה למשל כלאים ג, א (כח ע"ג), 154 ש' 26 (פעמיים); גיטין ח, ג (מט ע"ג), 1088 ש' 8 ('קיימנה'); תרומות א, א (מ ע"ב), 217 ש' 35; ע"ז ב, א (מ ע"ג), 1383 ש' 13, 14 ('קיימונה').
- 3 אולם נראה ששיבוש מעניין מצוי במקום אחד: בניה ג, ד (נא ע"א), 1445 ש' 15, כתוב 'אוקמה' (!), וכעין זה בשרידי הירושלמי, עמ' 290 ש' 1 ('אקימה'), אולם קרוב לוודאי שצ"ל 'קיימה', כצורה הרווחת של המונח ('אוקמה' היא לשון בבלי).
- 4 מבחינה לשונית המונח דומה לתר"ץ ודומי בבבלי, אלא ששימושיו של המונח בבבלי (כגון 'ר' פלוני מתרץ לטעמיה') שונים מאלה של המונח בירושלמי. ליחס בין השורשים קי"ם בירושלמי ותר"ץ בבבלי ראה במיוחד שרמר, בשולי, עמ' 75, 78-79.

מתרצת קושיות⁵ או הערות מסוגים אחרים, ובכלל זה פשיטת בעיות.⁶ עם זאת, גם בחלק מן המקומות שבהם המונח מציע פרשנות, מסתבר שהיא באה להתמודד עם קושי פוטנציאלי במקור שעליו הוא מוסב, אף על פי שקושי זה לא הוצע במפורש בסוגיה.

התירוצים ש'קיימה' מציע מבוססים ברגיל על העמדת המקור הבעייתי במקרה מסוים, ולכן הסגנון הרווח אצל המונח הוא: 'קיימה ב-[מקרה מסוים]'.⁷ עם זאת, לפעמים המונח מציע אוקימתות המנוסחות באופנים אחרים, ובכלל זה משפטים שלמים מבחינה תחבירית.⁸ במקומות אחרים 'קיימה' מציע תירוצים המבוססים על העמדת המקור שממנו הקשו כשיטה מסוימת, או לאור קביעה או עיקרון הלכתי המצוי במקום אחר⁹ – לפעמים, על סמך דרשות פסוקים.¹⁰ בחלק ממקרים אלה מצוי הסגנון 'קיימה כהדא / כיי דאמר ר' פלוני'.¹¹

לפעמים תירוצי 'קיימה' מוצעים על ידי מונחי תירוצים נוספים, בסגנונות כגון 'קיימתיה, לו...]. נצרכה' ו'קיימה ר' פלוני, כאן ב...]. כאן ב...].¹² במקרים כאלה 'קיימה' מתפקד כמונח עזר, והוא עשוי להיראות מיותר,¹³ אולם אינני מכיר מקומות שבהם 'קיימה' מופיע רק בחלק מעדי הנוסח לסוגיה מסוימת.

כאשר המונח בא בצורה 'קיימה', התירוצי או הפירוש מוצע על ידי חכם נקוב שם או שלשלת

5 ראה ביכורים א, ד (סד ע"א), 351 ש' 15 (אך שמא הניסוח כאן הושפע משימוש המונח במשפט הדומה להלן ש' 19, 21, שם הוא מציע תירוצי לקושיה); יומא ג, ו (מ ע"ג), 573 ש' 46; סנהדרין ה, א (כב ע"ג), 1288 ש' 41 (וראה עסיס, קטע של ירושלמי סנהדרין, עמ' 39); ולא כאן המקום להרחיב על פירושן של כל הסוגיות הללו.

6 ראה עירובין א, ו (יט ע"ב), 457 ש' 29: 'נותן את הקורה לוכסן ומשתמש לוכסן. ובלבד שלא תהא הקורה משוכה יותר מעשר' (כך נראה לפסק; השווה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 236). (ומדר') <אמר ר' יוסי, קיימה רב אבדימי נחיתה, ובלבד שלא תהא הקורה משוכה יותר מעשר'; וראה גם סוכה ג, א (נג ע"ג), 645 ש' 29, אולם הפירוש המדויק עדיין צריך עיון.

7 ראה למשל בדוגמאות שהובאו לעיל. במקום אחד נשמטה הבי"ת בטעות מן המילה שאחרי המונח, ראה שבת ג, ז (ז ע"ג), 388 ש' 38. ראה גם הסגנון בכלאים ג, א (כה ע"ג), 154 ש' 27: 'קיימה על ראשה' (כלומר הדברים שעליהם הקשו מוסבים על הרישה).

8 כגון ברכות ז, ב (יא ע"ב), 56 ש' 39 ('קיימא [...] ל...]. נצרכה'); ביכורים א, ד (סד ע"א), 351 ש' 15 ('קיימה [...] ב...]. היא מתניתא'); נדה ג, ד (נ ע"ד), 144 ש' 22 ('קיימתה [...] תיפתר ש...].'); וראה גם להלן הערה 12. – לפעמים המונח מציע משפטים שלמים גם כשאנו מציע אוקימתות (ראה להלן בפנים); ראה למשל להלן הערה 10.

9 כגון יבמות ב, א (ג ע"ג), 836 ש' 39 ('אמ' ר' חגי קיימתה בההוא צ"ל: כיי דמר ר' יעקב בר אחא [...] שומרת יבם שמתה מותר באמה [...] כיון שמתה בטלה זיקתה, והכא כיון שמת בטלה זיקתו'); יבמות ג, א (ד ע"ג), 842 ש' 29; כתובות ט, יב (לג ע"ג), 1002 ש' 2.

10 ראה שביעית ב, ז (לד ע"א), 184 ש' 16 ('קיימא חונה בר חמא [...] כת' 'עשר תעשר את כל תבואת זרעך' – מעשר את [...]]; ערלה ג, ח (סג ע"ב), 348 ש' 3; תעניות א, ו (סד ע"ג), 709 ש' 6 (אלא שבדוגמאות אלו הדרשה מוצעת בלי 'כתיב', כדוגמה משביעית פ"ב).

11 ראה לעיל הערה 9.

12 ראה למשל ברכות ז, ב (יא ע"ב), 56 ש' 39 ('ל...]. נצרכה'; לפירוש הדברים ראה כבר בראבי"ה, א, קכח [מהדורת אפסטיבצר, עמ' 113]); ברכות ב, ב (ד ע"ג), 16 ש' 26 ('כאן ב...]. כאן ב...].'); ביכורים א, ד (סד ע"א), 351 ש' 15 ('קיימה [...] ב...]. היא מתניתא'); והשווה לעיל הערה 8.

13 לפעמים המונח נראה מיותר גם כשהוא מציע אוקימתות 'רגילות' (בסגנון 'קיימה ר' פלוני' ב-[מקרה מסוים] / כיי דאמר ר' פלוני וכדומה), מכיוון שביטויים כמו 'ב-X' ו'כיי דאמר ר' פלוני' רגילים לתרג קושיות גם בלי מונח נלווה כדוגמת 'קיימה' (ראה גם ערך 'כיי דאמר ר' פלוני', ליד הערה 104).

מוסרים, בסגנונות כמו: 'קושיה או מקור' - ר' פלוני אומר, קיימה ר' אלמוני - [לפעמים: בשם ר' פלמוני].¹⁴

לפעמים,¹⁵ כשהמונח בא בצורה 'קיימה', אחד מבעלי התירוצים (בשהתירוצים מיוחס לשלשלת מוסרים) הוא חכם שעליו הקשו לפני כן.¹⁶

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד 'קיימה' מתחלף ב'הוי אומר',¹⁷ אף על פי שבדרך כלל יש למונחים אלה הוראות שונות מאוד, שהרי ברגיל 'הוי אומר' מתפרש כמונח היסק ('מכאן תסיק'). המונחים 'פתר לה' ו'תפתר' דומים ל'קיימה', שהרי גם הם רגילים להציע תירוצים המבוססים על אוקימתות (אף על פי שלשניהם יש הוראות שאין ל'קיימה'; עיין ערכיהם). כשמונחים אלה מציעים תירוצים המבוססים על אוקימתות, אינני מוצא הבדלים ביניהם ל'קיימה' מצד סוגי התירוצים שהם מציעים. ברם מונחים אלה נבדלים מ'קיימה' מבחינה סגנונית (כש'קיימה' בא בצורה הנ"ל), שהרי משפטי 'קיימה' תמיד מיוחסים לשני חכמים או שלשלוות חכמים, בסגנון 'ר' פלוני אומר, קיימה ר' אלמוני' וכדומה.¹⁸ לעומת זאת, 'פתר לה' בא ברגיל בפי הסתם,¹⁹ ואילו משפטי 'תפתר' שאינם באים בפי הסתם מיוחסים ברגיל לחכם אחד בלבד (או לשלשלת אחת של חכמים), בסגנון: 'אמר ר' פלוני, תפתר'. מכל מקום, לא מצאתי חילופים ברורים בין 'קיימה' ל'פתר לה' או 'תפתר',²⁰ אף על פי שהשורשים פת"ר וק"ם מתחלפים כשהם באים כחלקים של מונחים אחרים.²¹

המונח 'ב' [...] היא מתניתא', כשהוא מתרץ קושיה, קרוב מאוד מצד משמעותו ל'קיימה', ואמנם במקום אחד מצאנו את הסגנון 'קיימה [...] [...] היא מתניתא'.²²

14 סטיות מדגם זה קיימות בעיקר כשהמונח בא בסגנון 'ר' פלוני / הוא קשתיה, ר' אלמוני / הוא קיימה' וכדומה.

15 אבל לא תמיד; ראה למשל סוכה ד, ה (גד ע"ג), 651 ש' 32 ומקבילה וקידושין א, ה (ס ע"ד), 1153 ש' 8.

16 ראה למשל דוגמה 1 לעיל (ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי [...] והא תנינן [...] אמ' ר' יוסה, קיימה [...] ר' סימון בשם ר' יהושע בן לוי); ברכות ז, ב (יא ע"ב), 56 ש' 39; שביעית ב, ז (לד ע"א), 184 ש' 16.

17 ראה ב"מ א, ד (ז ע"ד), 1216 ש' 1 ('הוי אומר'), לעומת כ"א ע"מ' 43 ש' 40, ו'קיימתיה' (וכעין זה במקבילות פאה ד, ב יח ע"ב), 95 ש' 26 וגיטין ח, ג (מט ע"ב), 1088 ש' 8.

18 ראה לעיל הערה 14.

19 עיין ערך 'פתר לה', ליד הערות 62, 63.

20 אולם ראה את גיוון המינוח (המסופק!) ביבמות ד, ב (ה ע"ג), 847 ש' 30-31 ('פתר לה'; אחרי 'מתניתא פליגא על ר' פלוני [...] מה עבד לה ר' פלוני'), לעומת שם ש' 40 ('קיימה ר' אלמוני', אחרי 'מתניתא פליגא על ר' פלוני').

21 ראה ערכי המונחים *'כיל אנא פתר לה', 'כן אנן קיימין' ו'תפתר'. נוסף על כך, מעניין שבסוגיה אחת מונחים הגזורים משני השורשים באים ביחד באותו משפט באופן העשוי לרמוז על קרבה תוכנית ביניהם ('אמר ר' הונא קיימתה קומי ר' ירמיה, תפתר [...]'); ראה גדה ג, ד (נ ע"ד), 1444 ש' 22-23.

22 ראה ביכורים א, ד (סד ע"א), 351 ש' 15-16, 21-22 (והשווה לעיל, הערות 8, 12).

קס [...] – 'עמד (אתו) [...]', מונח עזר להצעת בעיות וקושיות, מצוי.

ספרות – אלת"ז, עמ' 202; ליברמן, תוספתא כפשוטה, ג, עמ' 331–332; רטנר, אהבת ציון וירושלים, יומא, עמ' 33

'קס [...] מציע בעיה או קושיה²³ שחכם אחד העלה בפני (או נגד) חברו, כגון:

1. ר' יעקב בר אחא ר' אימי בשם ר' יודה בר פזי, קידשוהו ('לחודש') ואחר כך

נמצאו העדים זוממין, הרי זו מקודש. קס ר' יוסה עם ר' יודה בן פזי, אמ' ליה:

את שמעת מן אבוך הדא מילתא? (שביעית י, ב [לט ע"ג], 213 ש' 37 ומקבילה)

2. ר' שמואל בר רב יצחק לא נחת לבית וועדא, קס עם ר' זעורא, אמ' ליה: מה

חדתון [הוה לכון בבי מדרשא] יומא דין? (יומא ג, ו [מ ע"ג], 573 ש' 47)²⁴

כאמור, 'קס [...] יכול להציע בעיות (כבדוגמה 2) או תמיהות²⁵, ואמנם נראה שההבדל בין שני אלה הוא דק מאוד, ולכן קשה במקרים רבים להבחין ביניהן.

'קס [...] בא בשני סגנונות עיקריים: (א) 'ממירה המיוחסת לר' אלמוני (בדרך כלל)²⁶ – קס ר' פלוני עם ר' אלמוני, אמר ליה' (כבדוגמה 1); (ב) 'ר' פלוני [...] קס עם ר' אלמוני, אמר ליה' (כבדוגמה 2).²⁷ במספר מקומות, כאשר המונח בא בסגנון הראשון, באים אחריו ביטויים כמו 'את שמעת מן אבוך הדא מילתא?', 'את אמרת הדא מילתא?' וכדומה.²⁸

23 ליברמן (תוספתא כפשוטה, ג, עמ' 331) פירש ש"לעמוד עם" בלשון א"י פירושו "לגשת אל", דוגמת "שתעמוד עמי לערב", ומכאן שהביטוי 'קס ר' פלוני עם ר' אלמוני' פירושו 'נגש ר' פלוני לר' פלוני כדי לשאל אותו, או לומר לו' (ההדגשה שלי; והשווה כבר פירוש ר' משולם לירושלמי שקלים, עמ' 31: 'קס ר' מני עם ר' שמאי – בא לדבר עמו על הדבר הזה'). ברם פירוש זה הוא בעייתי, שהרי המונח תמיד מציע בעיה או תמיהה (ראה להלן), ודבר זה אינו בא לידי ביטוי בלשון המונח אם נפרש 'קס עם' כ'נגש אל' (ודוק עוד, בסוף דבריו פירש ליברמן: 'נגש [...] לומר לו', ולא מצאנו אמירה רגילה שאינה בעיה או קושיה בשום מקום אצל מונח זה). אולם בן-חיים כתב (תיבת מרקה, עמ' 280, הערה 3, 223) ש'קס [...] עם' בארמית שומרנית מתפרש כמו 'נאבק עם' (בן-חיים עצמו לא דן שם במונח שלנו), ולאור זה הוראת המונח שלנו מובנת היטב (והשווה כבר במיוחד לתלמיד הרשב"ש לירושלמי שקלים, עמ' 31 – 'קס ר' מני עם ר' שמאי – להקשות על דבריו').

24 והשווה גיטין ה, ד (מו ע"א), 1075 ש' 31 ומקבילה (עיין שם).

25 ראה למשל שביעית י, ט (לט ע"ד), 216 ש' 27 ומקבילות (ראה להלן הערה 29): 'ר' יעקב בר זבדי ר' אבהו בשם ר' יוחנן, אמ' ליתן מתנה לחבירו וביקש לחזור בו, חוזר בו. קס ר' יוסי עם ר' יעקב בר זבדי, אמ' ליה, ההן לאו צדק והין צדק? כיוצא בדבר ראה ביצה א, ג (ס ע"ב), 683 ש' 8: 'קס ר' יוסי עם ר' אחא, אמ' ליה: אתה אמרתה הדא מילתא? לא כן אמ' ר' יוחנן [...]. מן הלשון 'לא כן אמר ר' פלוני' בסוף ברור שמדובר בקושיה, אף על פי שהלשון 'את אמרת הדא מילתא' בפני עצמו יכול להתפרש כבקשה לקבל מידע ולא כתמיהה.

26 אולם ראה למשל תרומות ח, ה (מה ע"ג), 246 ש' 43 ועירובין א, ז (יט ע"ב), 457 ש' 44–45. (הממירה המיוחסת לר' אלמוני היא ברגיל מימרה המוצעת על ידי שלשלת מוסרים, שר' אלמוני יכול להיות מקורה או מוסרה האחרון).

27 הדוגמאות החד-משמעיות היחידות לבעיות (לא תמיהות) המוצעות במונח הן אלה המוצעות בסגנון זה; ראה לעיל דוגמה 2 והערה 24.

28 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; דמאי ו, ו (כה ע"ד), 138 ש' 48; פסחים ה, ד (לב ע"ב), 527 ש' 3–4.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד 'קם ר' פלוני עם ר' אלמוני' מתחלף בסגנון 'ר' פלוני בעא קומי ר' אלמוני',²⁹ ונראה שמונחים אלה קרובים מאוד, ואולי אף נרדפים.³⁰

קרייא מסייע³¹ (לפעמים משובש כ'קרא מסייע'³²) – 'הפסוק מסייע'. מונח סיוע, מצוי.

ספרות – אלת"ו, עמ' 53; שם ז, עמ' 347; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 91

'קרייא מסייע' מציע סיוע מפסוק ודרשתו לדעה הנתונה במחלוקת,³³ כגון:

1. 'ואת דמם תזרק' [...] 'ר' מנא אמ', זריקה כעין שפיכה. 'ר' חנניה אמ', זריקה כעין

הזייה. אמ' ר' יוחנן בר מדיא, קרייא מסייע לר' חנניה: 'כי מי נדה לא זורק עליו

טמא יהיה' וגו' – {הא דיילא} >היידיליה<³⁴ ('הרי הוא') קיים גבה ('גבי') הזייה,

ואת צווח ('קורא') לה זריקה (פסחים ה, ו [לב ע"ג], 528 ש' 19)

2. אנן תנינן, 'בא לו ('כהן גדול שמסר את השעיר לעזאזל למוליכו') אצל הפר ואצל

שעיר הנשרפין'. אית תניי תני, בא לו כהן גדול לקרות. אמ' ר' חנניה, קר>ייא

מסייע למתניתן: 'והמשלח את השעיר לעזאזל יכבס בגדיו'. מה כת' בתריה? 'ואת

פר החטאת ואת שעיר החטאת' (יומא ו, ז [מג ע"ד], 591 ש' 33)

'קרייא מסייע' יכול להציע סיוע לדעה תנאית או אמוראית, בענייני הלכה (כך כמעט תמיד) או

אגדה.³⁵ המונח בא בסגנונות שונים, בעיקר 'קרייא מסייע לר' פלוני', אך גם 'קרייא מסייע למאן

דאמר', 'קרייא מסייע להן תנייא', ו'קרייא מסייע למתניתן'.³⁶

ברגיל 'קרייא מסייע' מציע סיוע המבוסס על צירוף הפסוק הנידון עם דרשה. לכן, הסגנון

29 'קם ר' פלוני עם ר' אלמוני' – ראה שביעית י, ט (לט ע"ד), 216 ש' 27 ומקבילותיו במע"ש ד, ז (גה ע"ב),

301 ש' 21 וגייטין ו, א (מז ע"ד), 1080 ש' 14, אולם 'ר' פלוני בעא קומי ר' אלמוני' במקבילות בב"מ ד, ב (ט

ע"ד), 1224 ש' 33 לפי כ"א (עמ' 56 ש' 38; המשפט המכיל את המונח נשמט בכ"ל) ושבעות ד, י (לה ע"ד),

1356 ש' 45-46. – למען הדיוק יש לציין שבמקרים אלה 'קם [...] בא בצורה 'קם ר' פלוני עם ר' אלמוני,

אמר ליה [...] אולם אין לעובדה זו חשיבות מצד פשר המונח. כמו כן ראוי להעיר שזהותם של החכמים שונה

במקבילות – בשלוש הסוגיות הראשונות 'קם ר' יוסי עם ר' יעקב בר זבדי', ואילו בשתי הסוגיות האחרונות,

'ר' יעקב בר זבדי בעא קומי ר' אבהו'; אך ספק אם יש לדברים אלה חשיבות לפשר המונח כנידון כאן.

30 אך לאור נדירותו היחסית של 'קם ר' פלוני עם ר' אלמוני' קשה לקבוע מסמרות בנידון.

31 הכתיב 'מסייע', ללא אל"ף, מצוי בכל מקום בכ"ל, וכתיב זה מתועד גם במספר קטעי גניזה, כגון קטע

לוינגר, עמ' רנה ש' 29 ועמ' רעב ש' 10-11; שרידי הירושלמי, עמ' 133 ש' 27, 28.

32 כך בדוגמה 2 להלן; סוטה ח, ג (כב ע"ג), 938 ש' 38; וע"ז ג, ו (מג ע"א), 1397 ש' 35, כנראה בהשפעת

הבבלי.

33 בסוגיה אחת (ומקבילתה) בא 'קרייא מסייע' פעמיים בזה אחר זה, כדי לסייע לשתי הדעות החלוקות; ראה

שקלים ו, א (מט ע"ג), 623 ש' 24, 26 ומקבילה.

34 ראה למשל ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 463.

35 ראה לעיל הערה 33.

36 ראה פסחים ז, ו (לד ע"ג), 539 ש' 5 ('למאן דאמר'); סוכה ה, ח (גה ע"ד), 657 ש' 20 ('להן תנייא'); דוגמה 2

לעיל ('למתניתן').

הרגיל אצל המונח הוא: 'קרייא מסייע ל[...]' - [פסוק] - [דרשת הפסוק המסייעת לחכם הנזכר].
 בשני מקומות נוסף לשון הצעה לפסוק אחרי המונח ('דכתיב' או 'מה טעמא'),³⁷ אולם מכיוון
 שדוגמאות כאלה נדירות מאוד, ובאחת מהן לשון ההצעה הנוסף חסר במקבילה,³⁸ ייתכן שלפנינו
 סגנון תנייני, שמקורו בסוג של 'אשגרה מעלמא' - הנטייה הרווחת להשתמש בלשונות הצעה
 כאלה לפני פסוקים.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד 'קרייא מסייע' מתחלף ב'מתניתא מסייעא',³⁹ ושתי הגרסאות ייתכנו, היות שכאן
 המונח מצייע ברייתא (כך נראה) המורכבת מפסוק ודרשה עליו, ומקור שכזה עשוי להיקרא
 'מתניתא' ולא רק 'קרייא' (בשל הפסוק המצוטט בו). עם זאת, ברור ש'קרייא מסייע' ו'מתניתא
 מסייעא' אינם נרדפים, שהרי 'מתניתא מסייעא' עשוי להציע גם ברייתות שאינן מדרשי הלכה
 (עיין ערכו).

במקום אחד נראה ש'קרייא מסייע' (במדרש) מתחלף ב'הדא מסייעא' בירושלמי,⁴⁰ אולם גם
 מונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'הדא מסייעא' מצייע מקורות מסוגים שונים, ולא רק פסוקים
 ודרשותיהם, כמקובל אצל 'קרייא מסייע'.

'קרייא מסייע' קרוב מצד משמעותו לשאר מונחי הירושלמי המציעים פסוקים כסיוע (כדוגמת
 * 'דכתיב', 'מה טעמא', וכדומה) כשפסוקים אלה מלווים בדרשות, אולם הוא נבדל מהם בכך
 שהוא מסייע דווקא לדעה הנתונה במחלוקת.

ראה גם: *אף הדין קרייא מסייע

- 37 ראה סנהדרין ז, יג (כה ע"ג), 1305 ש' 6 ('מה טעמא'); הוריות א, ו (מו ע"א), 1416 ש' 34 ('דכתיב').
- 38 שכן 'דכתיב' ישנו בהוריות, אבל לא במקבילתה בפסחים ז, ו (לד ע"ג), 539 ש' 5 (אולם 'דכתיב' נמצא בסוגיה זו לפי קטע לוינגר, עמ' רעב ש' 11).
- 39 ראה סנהדרין יא, ח (ל ע"ג), 1332 ש' 32 ('קרייא מסייע'), לעומת מקבילתה בכתובות ד, ז (כח ע"ד), 976 ש' 31 ('מתניתא מסייעא'). כמובן, אפשר שאין כאן חילוף אמתי אלא שיבוש, וכי הגרסה 'מתניתא מסייעא' נוצרה עקב 'אשגרה מעלמא', שכן מונח זה שכיח הרבה יותר מ'קרייא מסייע', ובמקרה שלפנינו המקור המובא אחרי המונח הוא אכן ברייתא (כן נראה). עם זאת, מכיוון שפירוש סוגיה זו עדיין צריך עיון, קשה להסיק ממנה מסקנות חד-משמעיות.
- 40 ראה חגיגה ב, א (עז ע"ד), 786 ש' 37 ('ודא מסייעה', וכעין זה במקבילה בב"ד א, טו [מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 13]), לעומת המקבילה בווי"ר לו, א (מהדורת מרגליות, עמ' תתלד, לפי כ"י לונדון; עדי נוסח אחרים אינם גורסים כלום כאן, או שגורסים 'ואנא אמרית/אמינא [!] טעמא' וכדומה; ראה מהדורת מיליקובסקי-שליטר, <http://www.biu.ac.il/JS/midrash/VR/outfiles/OUT36-01.htm>), 'אף הדין קרייא מסייע' למא דאמ' בית הלל', וכעין זה במדרש שמואל ה, א (מהדורת בובר, עמ' 56), 'קרייא מסייע'; אך דוק, קיימים הברלי נוסח אחרים בין המקורות, ואין כאן מקומו להאריך.

וקשיא ('וקשיא/וקשייה',⁴¹ 'וקשיין';⁴² לפעמים בא בשיבושים שונים⁴³) - 'וקשה'. מונח להצעת קושיות, נפוץ.

ספרות - אלת"י ז, עמ' 392-394; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 196-197; מוסקוביץ, לישני אחריני, עמ' 74; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 86, 257, 354 הערה 9

'וקשיא' מציע תמיהות או קושיות שמקורן בסברה (בדרך כלל) על מקורות המופיעים לפני כן, כגון:

1. נתנו ('לעירוב') באילן למעלה מעשרה טפחים [...] הרי זה עירוב ואסור לטלטלו [...] וקשיא, אם עירובו עירוב, יהא מותר לטלטלו! אם אסור לטלטלו, לא יהא עירובו עירוב! (עירובין ג, ג [כא ע"א], 466 ש' 14 ומקבילה)
2. אמרו בית הלל לבית שמי, מעשה באשתו שלפישון הגמל שמיאנו לה חכמ' שלא בפניה. אמרו להן בית שמי, משם ראייה? לפי שמדד בכפישה, לפיכך מדדו [לו] חכמ' בכפישה. וקשיא, אילו העושה דבר שלא כשורה, שמא מתירין ערוה שלו? (יבמות יג, א [יג ע"ג], 891 ש' 3)
3. [משנה: 'מעשר שיני שניכנס בירוש' וניטמא, בין שניטמא באב הטומאה בין שניטמא בוולד הטומאה, בין מבפנים בין בחוץ, בית שמי אומ', הכל יפדה ויאכל בפנים, חוץ משניטמא באב הטומאה בחוץ]. בר קפרא אמ', אב הטומאה דבר תורה, וולד הטומאה מדבריהן [...] וקשיא דבר קפרא על דבית שמאי, דבית שמאי אומ' הכל יפדה ויאכל בפנים חוץ משניטמא באב הטומאה בחוץ - מה בין אב הטומאה [...] בחוץ בין בפנים,⁴⁴ זה וזה לא דבר תורה הוא? (מע"ש ג, ח [נד ע"ב], 296 ש' 24)⁴⁵

בדרך כלל, 'וקשיא' מציע קושיות או תמיהות מסברה ולא קושיות המבוססות על מקור ספרותי.⁴⁶

41 כתיב זה מצוי בעיקר מחוץ לכ"ל, כגון קטע אפשטיין, עמ' 129 ש' 3 (=מחקרים, עמ' 271); שרידי הירושלמי, עמ' 74 ש' 4, 120 ש' 27; כ"א עמ' 22 ש' 48. אבל לפעמים הוא מזדמן גם בכ"ל, כגון כלאים א, ט (כו ע"ב), 149 ש' 3 ומע"ש ד, ז (נה ע"ב), 301 ש' 8 (אך בשורה הקודמת שם: 'וקשיא').

42 כך בשבת א, א (ב ע"ב), 363 ש' 28, אולם בשרידי הירושלמי (עמ' 62 ש' 17), 'וקשייה'.

43 כגון 'קשיא', ללא וי"ו בתחילת המונח (גיטין ה, א [מו ע"ג], 1072 ש' 17, וראה גם חגיגה ג, ג [עט ע"ב], 797 ש' 7, 9), או 'מקשיא' (שבועות ח, ט [לח ע"ד], 1372 ש' 47, אם זהו אכן המונח שלנו; ראה להלן הערה 46), אולם שיבושים כאלה נדירים מאוד.

44 ראה עסיס, לית היא מקשיא, עמ' נב.

45 השווה שקלים ח, ה (נא ע"ב), 632 ש' 34.

46 עם זאת, במקומות ספורים נראה ש'וקשיא' מציע קושיות המבוססות על מקורות ספרותיים, אולם ייתכן שהנוסח במקומות אלה משובש, והדברים עדיין צריכים עיון; ראה מוסקוביץ, לישני אחריני, עמ' 74. דאח גם שבועות ח, ט (לח ע"ד), 1372 ש' 47: 'מקשיא' [נראה שצ"ל 'וקשיא'] על דעת דר' זירא: "אמ' לו איכן שורי, אמ' לו, נגנב, משביעך אני" (=משנה שבועות ח, ג). כמו כן, לפעמים 'וקשיא' מציע קושיות המסתייעות במקורות ספרותיים, המשמשים כחומר רקע לתמיהות המוצעות בהמשך בסגנונות כגון 'זאת אמר [...]'] ו'בדא אמר [...]'] (כגון ערלה ב, א [סא ע"ד], 338 ש' 17: 'וקשיא, כת' "מאתים", ור' יודה או' מאה? כת' חיים, ור' יודה או' שחוטין? וראה עוד להלן ליד הערה 58, על 'וקשיא' עם 'זאת אמר [...]'] וכדומה בהמשך).

המונח יכול להציע קושיות על מקורות תנאיים או אמוראיים.⁴⁷ במספר מקומות הקושיות שמציע 'וקשיא' מבוססות על סוג של סתירה פנימית, בבחינת 'מה נפשך' (כגון בדוגמה 1 לעיל).⁴⁸ לפעמים המונח מציע קושיות המבוססות על סוג של קל וחומר,⁴⁹ אולם בהרבה מקומות אין לקושיות הללו שום ייחוד מצד אופיין (כך למשל בדוגמה 2 לעיל).

בדרך כלל 'וקשיא' בא בתחילת משפט.⁵⁰ הסגנון הרווח אצל 'וקשיא' הוא: 'וקשיא - [תוכן הקושיה]', אך לפעמים מצאנו סגנונות אחרים, כגון 'וקשיא [...] ב-[מקרה מסוים] - [תוכן הקושיה]'.⁵¹ כאשר הקושיה מוסבת על דבריו או על שיטתו של חכם מסוים, מוצעת הקושיה בדרך כלל בסגנון 'וקשיא על דר' פלוני'⁵² או 'וקשיא על דעתיה דר' פלוני'⁵³ (הצורה הראשונה שכיחה הרבה יותר). כאשר הקושיה מוסבת על פרשנות אמוראית לדברי תנא מסוים, המונח עשוי לבוא בצורה 'וקשיא דר' פלוני [=האמורא] על דר' אלמוני [=התנא]', כדוגמה 3 לעיל.⁵⁴

47 מקורות תנאיים - ראה למשל פאה ו, ב (יט ע"ב), 102 ש' 1, 2; ביצה א, ח (ס ע"ד), 686 ש' 10; גיטין א, א (מג ע"א), 1053 ש' 1. מקורות אמוראיים - ראה למשל דמאי ב, ד (כג ע"א), 124 ש' 17; שבת ח, ז (יא ע"ג), 417 ש' 39; כתובות ח, י (לב ע"ב), 995 ש' 36.
48 ראה עוד למשל כלאים ה, ו (ל ע"א), 162 ש' 31; יבמות ח, ו (ט ע"ד), 872 ש' 27; כתובות ח, י (לב ע"ב), 995 ש' 36.

49 ראה למשל שבת א, א (ב ע"ב), 363 ש' 28; ביצה א, ח (ס ע"ד), 686 ש' 10; נדרים י, א (מא ע"ד), 1045 ש' 23 (אולם הפירוש המדויק עדיין צריך עיון).

50 יש להבחין בין 'וקשיא' במובן הנידון כאן לצורה 'קשיא' בביטוי 'על דעתיה דר' פלוני קשיא' (אף על פי שלפעמים הצורה השנייה נכתבת בווי"ו, כגון קידושין ב, ט וסג ע"א, 1168 ש' 4-5). עם זאת, נראה כי במקום אחד הלשון 'וקשיא' בא באמצע משפט; ראה חגיגה ג, ג (עט ע"ב), 797 ש' 7-8: 'מה אנן קיימין, אם לאכילת תרומה, קשיא וילא וי"ו! על דבית שמי'. - אין קשר בין המונח 'וקשיא' בירושלמי לצורה 'קשיא' הבאה בכמה מקומות בבבלי בסוף משפט כדי לציין שקושיה מסוימת לא ניתרצה, שכן הביטוי האחרון אינו מצוי בירושלמי (ראה גינצבורג, פירושים וחידושים, א, עמ' כג, מג, 196; ליברמן, מבוא לדברים רבה, עמ' XXII).

51 ראה פאה ו, ב (יט ע"ב), 102 ש' 1, 2: 'וקשיא על דבית שמי בגפה ובגדיש [...] וקשיא על דבית הלל בבקר ובכלים [...]'. ראה גם ברכות ח, א (יא ע"ד), 60 ש' 13: 'וקשיא על דבית שמי בלילי שבת' (=המקרה הנידון).

52 כגון מע"ש ג, יא (נד ע"ג), 297 ש' 28; ערלה ב, ו (סב ע"ב), 341 ש' 28; ביצה א, ה (ס ע"ג), 685 ש' 7. בנדרים י, א (מא ע"ד), 1045 ש' 23 ובגיטין ג, ב (מד ע"ד), 1063 ש' 16 נשתבש המונח כ'וקשיא על ר' פלוני' (במקום 'וקשיא על דר' פלוני'), אך לאור ההיקריות האחרות של המונח נראה כי צורה זו משובשת. ראה גם חגיגה ג, ג (עט ע"ב), 797 ש' 9: 'מה אנן קיימין [...] אם לאכילת קדשים קשיא דבית הלל' (ואילו לפני כן, ש' 7-8: 'קשיא על דבית שמי').

53 ראה למשל כלאים ו, א (ל ע"ב), 163 ש' 29; ב"ק ו, ד (ה ע"ג), 1203 ש' 18; ע"ז ג, ו (מג ע"א), 1397 ש' 46. במקום אחד מצאנו 'וקשיא על הדא דר' פלוני' (שבועות ח, א ולח ע"ג, 1370 ש' 42), אולם הפירוש שם עדיין צריך עיון. (לעצם השימוש ב'על הדא' במובן 'על דעתיה דר' פלוני', עיין ערך 'על דעתיה', הערה 43, ובנסמן שם).

54 ראה גם פסחים א, ח (כח ע"א), 503 ש' 2-3 (ושם כתב הסופר 'וקשיא על דבר קפרא על דר' יוסי', בטעות, אך מחק את ה'על' הראשון, כדין); יבמות יג, ב (יג ע"ד), 892 ש' 39, 41; גיטין ב, ב (מד ע"ב), 1059 ש' 41 (וצריך להגיה שם 'על דר' שמעון', במקום 'על דריש לקיש'; השווה ליברמן, תוספתא כפשוטה, ח, עמ' 788, הערה 51). ראה גם מע"ש ג, ח (נד ע"ב), 296 ש' 17; בגוף כ"ל 'וקשיא דר' יוחנן על דבית שמי' (וכעין זה במקבילה החלקית בשקלים ח, ה ונא ע"ב, 632 ש' 28), אולם המגיה הגיה שלא כדיון: 'וקשיא דבית שמי על דר' יוחנן'!

ברגיל 'וקשיא' בא להקשות על האמור בשלב הקודם של דיון (ובכלל זה המשנה המקומית). בדרך כלל קושיות אלו עומדות ברשות עצמן, אולם לעתים הן מפרטות קושיה שתחילתה הוצעה לפני כן.⁵⁵ במקומות ספורים המונח מציע משפטים המנוסחים ומתפקדים כתמיהות מבחינה סמנטית, אך תפקידם בסוגיה כמכלול הוא להוכיח טיעון מסוים ולא להקשות על הדעה הקודמת.⁵⁶

'וקשיא' מתפקד כמונח עזר, שהרי בדרך כלל ברור גם בלעדיו שהמשפטים שהוא מציע הם קושיות. ואכן, במקומות רבים באים מונחי קושיה אחרים אחרי 'וקשיא',⁵⁷ במיוחד 'ואת אמר' וכדומה ('וקשיא' [...] ואת / והוא / ר' פלוני אמר (הכין) [...]?)⁵⁸ ו'אילו [...] שמא'.⁵⁹ לפיכך 'וקשיא' עשוי להיראות מיותר במקומות רבים, אף על פי שלפי שעה לא מצאתי סוגיות שבהן 'וקשיא' אינו בא מחלק מעדי הנוסח.⁶⁰

נראה⁶¹ ש'וקשיא' תמיד בא בדברי הסתם, ואמנם קושיות דומות המיוחסות לחכמים נקובי שם מנוסחות בדרך כלל בלשון 'קשייתא' ('הקשיתי'; עיין ערכו).

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד 'וקשיא' (בסגנון: 'וקשיא דר' פלוני על ר' אלמוני') מתחלף ב*'הדא דר' פלוני פליגא על דר' אלמוני',⁶² וייתכן שהמונח מתחלף על ידי קונפליציה ב*'תני תרתין מילין ואינון פליגין

55 ראה פאה א, א (טו ע"ב), 77 ש' 44 ומקבילה: 'לא אתיא מישאול אלא כהדא ('על הדא') דתני [...] וקשיא, מן דו סמך לדבר תורה הוא <אמר> [ב"ר] חכמי' הן שנתנו [צ"ל: שאמרו] [...]. ראה גם שבועות ז, א (לז ע"ד), 1366 ש' 5: 'מתנית' פליג' על ר' לעזר [...] וקשיא [...] (המונח מפרט כיצד 'מתניתא פליגא', לעיל ש' 2).

56 ראה שבת א, א (ב ע"ב), 363 ש' 28, וכן שם יא, ו (יג ע"ב), 426 ש' 31, שגם שם המונח מציע הוכחה לאמור לעיל, אלא שלמעשה שיעורו: 'דילכך, וקשיא', עיין שם היטב; אך שמא יש לפרשו כמעין מאמר מוסגר, כלומר סוגיה בתוך סוגיה (nested pericope) ראה על תופעה זו מוסקוביץ, סוגיות מצוטטות).

57 ראה למשל דוגמה 2 לעיל, ולהלן הערות 58, 59.

58 ראה למשל דמאי ד, ט (כד ע"ב), 131 ש' 15; 'יבמות יג, א (יג ע"ב), 890 ש' 2; גיטין ה, א (מו ע"ג), 1072 ש' 17.

59 ראה למשל מע"ש ג, יא (נר ע"ג), 297 ש' 28; פסחים ו, א (לג ע"ב), 531 ש' 19; 'יבמות יג, א (יג ע"ג), 891 ש' 3.

60 אולם מצאנו מעין חילוף בין שני משפטים דומים, המצויים אמנם במקומות שונים ובהקשרים שונים, שאחד מהם מנוסח בלשון 'וקשיא', והשני בלעדיו. בברכות א, ב (ג ע"א), 5 ש' 32-33: 'ורבן גמליאל פליג על רבנין ועבד עובדא כוותיה?', לעומת ע"ז ג, יב (מג ע"ב), 1400 ש' 12: 'וקשיא, ר' שמעון חלוק על החכמים ועושה מעשה כיוצא בו?' (ברם תן דעתך, שבהמשך הסוגיה בברכות מפורטת הקושיה באמצעות מונח אחר: 'והא ר' מאיר פליג [...] ולא עבד עובדא כוותיה! והא ר' עקיבא פליג [...] ולא עבד עובדא כוותיה'. ושם משום כך ויתרו על 'וקשיא' בסוגיה זו - למען הקיצור - ואילו בסוגיית ע"ז אין פירוט שכזה בהמשך, ועל כן נוסחו הדברים בלשון 'וקשיא'; ועדיין צריך עיון). וראה גם פאה א, א (טו ע"ב), 77 ש' 44 ומקבילה, שם 'וקשיא' מציע ורסיה חלופית של קושיה, במקום ורסיה אחרת של הקושיה שנוסחה בלי 'וקשיא' (ראה לעיל הערה 55). אני אומר 'נראה', מפני שלעתים רחוקות אפשר לפרש - אמנם בדוחק, לטעמי - שמשפטי 'וקשיא' מסוימים מתפרשים כהמשך דבריו של חכם נקוב שם שהובאו לפני כן (כגון נדרים י, א [מא ע"ד], 1045 ש' 21: 'חברייא אמרי יאות אמ' ר' לעזר; וקשיא על דר' לעזר [...]; אלא שהפירוש המדויק עדיין צריך עיון, עיין שם היטב).

62 ראה יבמות יג, ב (יג ע"ד), 892 ש' 39 ('וקשיא'), לעומת מקבילתו בתרומות א, ג (מ ע"ג), 220 ש' 48-49,

הדא על הדא'.⁶³ ברם פשיטא שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי המונחים האחרים מצביעים על סתירות בין דבריהם של חכמים שונים, הוראה שאינה מקובלת בדרך כלל אצל 'וקשיא'. נוסף על כך, נראה שבמספר מקומות 'וקשיא' מתפרש כמו 'איתא חמי', כאשר 'וקשיא' מציע נתון מסוים ואחריו קושי המתעורר בעקבות נתון זה.⁶⁴ עם זאת, מונחים אלה אינם מתחלפים בשום מקום, ואף אינם נרדפים, שהרי 'וקשיא' יכול להציע קושיות שאינן בנויות במתכונת הנ"ל. ואילו 'איתא חמי' מציע משפטים הממלאים תפקידים שאינם קיימים אצל 'וקשיא', כגון פשיטת בעיות (עיין ערכו).⁶⁵

קשייתה⁶⁶ ('קשייתא', 'קשיתה', 'קשיתה'⁶⁷) – 'הקשיתי'. מונח להצעת קושיות ובעיות, מצוי.

ספרות – אלת"ז, עמ' 388; לוי, מבוא ופירוש, עמ' 107; מאיר, משיבים או שואלים, עמ' 171; עסיס, להגהות פני זקן, עמ' קעד

'קשייתה' מציע בעיות, תמיהות או קושיות מסבירה או ממקור ספרותי ששאל או הקשה החכם שהשתמש במונח ('אני הקשיתי/שאלתי'), כגון:

1. אמ' ר' חנינא, אף מי שהיו מימיו על כתיפו, הרי זה קורא את שמע ומתפלל [...]
אמ' ר' מנא, קשייתה קומי ר' פינחס, ואפילו תימר קרית שמע <אינה>⁶⁸ [צריכה
כוונה, תפילה] {אינה} צריכה כוונה! (ברכות ב, ד [ה ע"א], 20 ש' 9)
2. אמ' ר' שמואל, אנא חמית ר' אבהו רבע כאורחיה. אמ' ר' יוסי, קשיתה קומי ר'
אבהו, והכת', 'ואבן משכית לא תתנו בארצכם להשת' עליה! (ע"ז ד, א [מג ע"ד],
1401 ש' 20)
3. פיתן ('של גוים אסור') [...] מהלכות שלעימעות היא. אמ' ר' יוסי, קשייתה קומי
ר' יעקב בר אחא, מהו מהלכות שלעימעות היא? כך אני או', במקום שפת ישראל
מצויה, בדין הוא שתהא פת גוים אסורה, {ועימעות} <ועימעות> עליה והתירוה?

'והדא דכהנא פליגא <על דר' יהודה>' (השווה כי"ר ופירוש הר"ש למשנה שביעית ו, א, וכן מתבקש מצד הסגנון).

63 ראה חלה ג, ב (נט ע"א), 322 ש' 48.

64 ראה בעיקר לעיל הערה 58.

65 יש גם דמיון מסוים בין 'ויאות' המתפרש בתמיהה ל'וקשיא', אולם מכיוון שדוגמאות ברורות להוראה זו של 'ויאות' נדירות מאוד, קשה לקבוע מסמרות בנידון.

66 בשרידי הירושלמי, עמ' 76 ש' 29, תיבה זו מנוקדת קְשִׁיִּיתָה. – ערך זה עוסק רק בצורה 'קשייתה' הבאה בפני עצמה, ולא בביטויים אחרים המכילים צורה זו; עיין ההפניות בסוף הערך.

67 לכתבים השונים ראה אלת"ז, עמ' 388. גם בקטעי הגניזה כתיב המונח אינו אחיד: בשרידי הירושלמי, עמ' 10 ש' 28 ועמ' 11 ש' 6 כתוב 'קשיתה', אולם בקטעי גניזה אחרים כתוב 'קשייתה' (ראה שרידי הירושלמי, עמ' 76 ש' 29, 256 ש' 10).

68 התיקונים כאן ובהמשך הם על פי שרידי הירושלמי, עמ' 10 ש' 28–29 (שגם מקיים את הגהת המגיה), וכן מתבקש מצד הסברה (אם כי אפשר לגרוס 'אינה צריכה' בסיפה אם נפרש דברים אלה בתמיהה, ואמנם כך הגיהו-פירשו חלק מן המפרשים).

או במקום שאין פת ישראל מצויה, בדין הוא שתהא פת גוים מותרת,⁶⁹ ועימעמו עליה ואסרוה? (מע"ש ב, א [נד ע"א], 293 ש' 37 ומקבילות)

בדרך כלל 'קשייתה' מציע קושיות - לרוב, מסברה (כבדוגמה 1), אך לעתים על סמך מקור ספרותי (כבדוגמה 2) - על מקורות תנאיים⁷⁰ או אמוראיים (כבדוגמאות 1, 2 לעיל). לעתים נראה כי המונח מציע בעיות (כבדוגמה 3), אולם הוראה זו נדירה,⁷¹ כשם שהיא נדירה (אך בהחלט קיימת) אצל מונחים אחרים בירושלמי הגזורים מן השורש קש"י.⁷² הסגנון הרגיל אצל 'קשייתה'⁷³ הוא: 'אמר ר' פלוני, קשייתא קומי ר' אלמוני - [בדרך כלל, תוכן הקושיה]⁷⁴, אולם במקום אחד חכם אומר 'קשייתה על הדא דר' אלמוני', בלי 'קומי' אחרי המונח.⁷⁵ כמו כן מצאנו את הצורה 'אנא קשייתא' במקום אחד,⁷⁶ אך ייתכן שסגנון זה הוא שיבוש או תנייני.

לעתים הקושיות שמציע 'קשייתה' מתייחסות להתנהגותם של חכמים, שנראתה תמוהה בעיני המקשה.⁷⁷ ברם ברוב המקומות החכם ש'לפניו' הקשו אינו בעל הדעה שעליה הקשו. בדרך כלל מפורטות אחרי 'קשייתה' התמיהות או האיבעיות הרלוונטיות, וברגיל מדובר במשפטים שלמים מבחינה תחבירית.⁷⁸ בסוגיה אחת⁷⁹ (שפירושה עדיין צריכה עיון) הקושיה אינה מפורטת אחרי המונח, ובמקום אחד (במסכת נזיקין!) 'קשייתה' רומז לקושיה שהועלתה בשלב הקודם של הסוגיה, והמונח מתפרש אפוא במובן 'הקשיתי אותה', כלומר העליתי את הקושיה שהקשו לעיל.⁸⁰

- 69 בחלק מן המקבילות, הן בכ"ל הן בכתבי יד אחרים, חלק מן הטקסט כאן חסר, אולם קרוב לוודאי שלפנינו השמטת סופרים (עיין ערך 'כך' אנו אומרים', הערה 221); ועל כל פנים, קרוב לוודאי שאין לחילופי הנוסח כאן שום חשיבות להבנת ה'קשייתה', גם אם יש להם חשיבות לפרשנות ה'כך' אני אומר' שבהמשך.
- 70 ראה שביעית י, ג (לט ע"ג), 214 ש' 30 (מוסב על המשנה שם) ויבמות ד, יא (ו ע"א), 851 ש' 26 (מוסב כנראה על הברייתא שהובאה לעיל שם, ש' 18; אך דוק, כאן המשפט שמציע המונח הוא ספק קושיה ספק בעיה).
- 71 נוסף על דוגמה 3 לעיל, ראה נדרים ה, ה (לט ע"ב), 1033 ש' 18. במקום אחד קצת קשה לקבוע אם המשפט המוצע במונח הוא תמיהה-קושיה או בעיה; ראה ברכות ב, ה (ה ע"ב), 20 ש' 22: 'קשייתה קומי ר' יוסי, מה בינה לבין שובר את החבית לאכול ממנה גרוגרות', שכן הלשון 'מה בין [...] לבין [...] עשוי להתפרש כבעיה (=בקשת מידע) או כתמיהה ששיעורה הוא מדוע שני המקרים הנזכרים אינם נידונים באופן אחד.
- 72 עיין ערך *קש"י'.
- 73 להבדיל בינו לבין המונחים *עד דאת מקשי לה על [...] קשייתה על [...] ו*קשייתה [...] קיימה', המכילים את הצורה 'קשייתה', אך שונים מן המונח הנידון כאן.
- 74 ראה להלן ליד הערות 79, 80.
- 75 ראה פסחים ג, א (כט ע"ד), 513 ש' 8.
- 76 ראה שבת ג, א (ה ע"ד), 383 ש' 13.
- 77 ראה למשל דוגמאות 2, 3 לעיל (ומקבילות); ברכות א, ה (ג ע"ב), 7 ש' 19; שביעית ד, ב (לה ע"א), 190 ש' 4 (ומקבילה).
- 78 במקום אחד 'קשייתה' מציע סוגיה שלמה; ראה ברכות א, א (ב ע"ג), 2 ש' 14: 'אמר ר' מנא, קשייתה קומי דר' חזקיה, כיי דתנינן תמן וכגרסת כ"ל קודם הגהה, ראה אחת ביום ואחת בין השמשות [...] ר' חייא בר יוסף בעא קומי ר' יוחנן, מאן תנא ראייה נחלקת לשנים? ר' יוסי [...] עיין שם בפנים.
- 79 ראה שבת ה, ד (ז ע"ג), 393 ש' 39 ומקבילה.
- 80 ראה ב"ק ד, א (ד ע"ב), 1196 ש' 48: 'אמר ר' יוסי, הדא דר' זירא פליגא על דר' לעזר. אמר ר' מני, קשייתה קומי ר' יודן [וכנראה, את קושיית 'הדא דר' זירא פליגא' שבמשפט הקודם]. אמר לי, לא מודה ר' לעזר [...]'.
 קומי ר' יודן [וכנראה, את קושיית 'הדא דר' זירא פליגא' שבמשפט הקודם]. אמר לי, לא מודה ר' לעזר [...].

על פי רוב 'קשייתה' בא כדי לפרוך דעות אחרות,⁸¹ אולם לעתים רחוקות נראה שהתמיהות שהוא מציע באות לפשוט בעיות.⁸²

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

למיטב ידיעתי אין מונחים אחרים המתחלפים ב'קשייתה'. עם זאת, נראה שמונח זה דומה מאוד מצד משמעותו ל'מקשי', והמונחים נבדלים בעיקר (רק?) מצד זהות הדובר: 'קשייתה' מציע תמיהות או איבעיות בגוף ראשון, ו'מקשי' מציע משפטים כאלו בגוף שלישי ('ר' פלוני מקשי').

ראה גם: *לא כבר קשייתה; *ער דאת מקשי לה על [...] קשייתה [...]; *קשייתה [...] קיימה

81 לאפשרות ש'קשייתה' מציע קושיה ששיעורה שהדברים מובנים מאליהם ולכן מיותרים, ראה עירובין ה, ג (כב ע"ד), 475 ש' 32, וליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 297, אולם לעניות דעתי הפירוש בסוגיה זו עדיין צריך עיון, ולכן אין לקבוע מסמרות בנידון.

82 ראה שביעית ו, א (לו ע"ד), 199 ש' 7, 8.

ר

רבנין/רבנן¹ דתמן/דהכא² (לעתים הביטוי הראשון משתבש כ'רבנין דהתם'³) - 'חכמי שם/ כאן'. נפוץ.

ספרות - אלת"י ג, עמ' 259-260 ('רבנין דהכא'); שם ז, עמ' 493-494 ('רבנין דהכא'), 495-496 ('רבנין דתמן');⁴ שם ח, עמ' 636-637 ('רבנין דתמן'); אומנסקי, חכמי התלמוד, עמ' 131 ('רבנן דהכא'), 132 ('רבנן דתמן'); אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 43 הערה 1; אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 353, 559 הערה 14; אלבק, מחקרים בברייתא ובתוספתא, עמ' 86; אפשטיין, לשרידי הירושלמי, עמ' 134 (=מהקרים, עמ' 276); אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 61 הערה 1, 198 הערה 3, 897; אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 314, 318-321; בכר, מסורת, עמ' 502-505; גינצבורג, גנזי שכטר, ב, עמ' 540; היגר, אוצר הברייתות, ז, עמ' 34-35; הלבני, מקורות ומסורות, נשים, עמ' צט הערה 4; זוסמן, סוגיות בבליית, עמ' 239 הערה 12; זוסמן, שקלים, עמ' 32 הערה 99; לוי, מבוא ופירוש, עמ' 4 הערה 1; ליברמן, דברים רבה, עמ' XXII; מילר, חכמים, עמ' 410-411; פרנקל, מבוא הירושלמי, יב ע"ב, מ ע"א; רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 325; רטנר, אהבת ציון וירושלים, תרומות, עמ' 51; רפפורט, מכתב, עמ' 146

'רבנין דתמן/הכא' מתפרש בשתי דרכים:

- 1 כתיב זה, המצוי הן במונח שלנו והן בהיקריות אחרות של 'רבנין' שמחוץ למונח, הוא תנייני וכנראה משקף השפעה בבליית; ראה לאחרונה סיקולוף, מילון, עמ' 512 ובנסמן שם.
- 2 בדברינו להלן התייחסנו לשתי הצורות כאחת וציינו את שתיהן כ'רבנין דתמן/הכא', וכאשר היה צורך להבחין בין המונחים עשינו כן במפורש; ראה למשל להלן הערה 6.
- 3 ראה למשל ברכות א, ט (ג ע"ד), 12 ש' 4 (שם), עמ' 11 ש' 45: 'רבנן דהתם', אולם ברור מצד העניין שצ"ל 'רבנן דהכא', וכן הוא בכ"ר וכ"ס; שם ז, א (יא ע"א), 55 ש' 20; חלה ג, ו (נט ע"ב), 324 ש' 21; והשווה ליברמן, דברים רבה, עמ' XXII.
- 4 ועיין עוד שם בהמשך, שם נרשמו צורות כגון 'כרבנין דהכא' (עמ' 500) ו'כרבנין דתמן' (עמ' 500-501).

א. לפעמים 'רבנין דתמן' מציע קביעות המיוחסות לחכמי בבל (כך נראה⁵), ו'רבנין דהכא' – קביעות המיוחסות לחכמי ארץ ישראל, המונגדות ברגיל⁶ לדעתם של חכמי בבל, כגון:

1. תמן אמרין, ('בישול בשבת על ידי') חמה מותרת, תולדת חמה אסורה. רבנן דהכא אמרין, בין חמה בין תולדת חמה מותרת. מתנית' פליגא על רבנין דהכא: 'לא יטמינה בחול ובאבק דרכים בשביל שתצלה!' – שנייא היא, שהוא עושה חריץ (שבת ג, ג [ו ע"א], 384 ש' 50, 385 ש' 1)

2. ר' אימי בבלייא בשם רבנין דתמן, טעמ' דר' שמעון בן לקיש ('הסובר שלוקה ואינו משלם') 'רשע רשע' – נאמ' רשע במחוייבי מיתות, ונאמ' רשע במחוייבי מכות; מה רשע שנאמ' במחוייבי מיתות אין ממון אצל מיתה, אוף רשע שנ' במחוייבי מכות אין ממון אצל מכות (תרומות ז, א [מד ע"ג], 241 ש' 21 ומקבילה)

'רבנין דתמן/דהכא' בהוראה זו בא בשני סגנונות עיקריים (כשאינו בא כחלק ממבנה מורכב יותר, כגון 'כרבנין דתמן' או 'על דעתיה דרבנין דתמן'): (א) 'רבנין דתמן/דהכא אמרין'; (ב) 'ר' פלוני בשם רבנין דתמן' (לא מצאנו 'ר' פלוני בשם רבנין דהכא'). כצפוי, רוב החכמים המביאים את 'רבנין דתמן' הם אמוראים בבליים.⁷

במקומות רבים 'רבנין דתמן/דהכא' מפנה לחכמים שנזכרו במקום אחר בסוגיה, לפני המונח או אחריו. במקרים כאלה המונח עשוי להפנות לדברי 'תמן אמרין'⁸ (כשהוא בא בצורה 'רבנין

5 אני אומר 'כך נראה' מפני שקשה למצוא הוכחות חותכות בסוגיות עצמן ש'רבנין דתמן' מציין חכמי בבל; השווה ערך 'תמן אמרין', הערה 46, וראה במיוחד גינצבורג, גנזי שכטר, ב, עמ' 540, שטען שלפעמים 'רבנין דתמן' מציין חכמים שאינם בבליים. ואף על פי שלפעמים 'רבנין דהכא' מציין חכמים מאזור מסוים בארץ ישראל ואינו בא כניגוד לחכמי בבל (ראה להלן הערה 6), לא מצאתי דוגמאות חד-משמעיות ל'רבנין דתמן' המציין חכמים ממקום אחר בארץ ישראל. – לאפשרות ש'רבנין דתמן' מציע דברי תנאים במקומות מסוימים, ראה אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 956, והשווה ערך 'תמן אמרין', הערה 54.

6 אך לא תמיד, שכן 'רבנן דהכא' מונגד לפעמים ל'רבנין דקיסרין' או 'רבנין דדרומא'; השווה לוי, מבוא ופירוש, עמ' 4, הערה 1; זוסמן, סוגיות בבליות, עמ' 239, הערה 12, ובדוגמאות שצוינו במקומות אלה.

7 ראה אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 353 (בקשר ל'ר' אבין בשם רבנין דתמן'), 559 הערה 14; אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 318–321; בכר, מסורת, עמ' 502.

8 כגון מע"ש ד, ד (נה ע"א), 299 ש' 48 ומקבילות ('על דעתין דרבנין דתמן ניחא, דתמן אמרין בשם רב נחמן בר יעקב [...]'); יבמות י, ד (י ע"ד), 877 ש' 9 ומקבילה [...] פליגא על רבנן דתמן [...] תמן אמ' [...] 13]; יבמות ה, ז (ז ע"א), 856 ש' 32.

דתמן'), לדברי אמורא⁹ או שלשלת מוסרים אמוראית,¹⁰ או לדעה המיוחסת לתנאים שהובאה על ידי אמוראים.¹¹

'רבנין דהכא' בהוראה זו מציע כמעט תמיד דעה המונגדת לדעה של חכמים אחרים¹² (או של חכם יחיד),¹³ מה שאין כן אצל 'רבנין דתמן'.¹⁴

במקרים רבים יש דמיון (מסוגים שונים) בין מסורות 'רבנין דתמן' בירושלמי למסורות מקבילות (או מקבילות באופן חלקי) בבבלי, אולם לא תמיד כך הם פני הדברים, ואמנם לחלק ממסורות 'רבנין דתמן' שבירושלמי אין מקבילות בבבלי.¹⁵

9 ראה ברכות ז, א (יא ע"א), 55 ש' 19-20: 'רבנין דהכא [ב] <כ>דעתון ורבנין דהתם [א] <א>דעתון', כלומר ש'רבנין דהכא' - ר' יסא (לעיל ש' 18-19) - הולך לפי שיטת ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש (להלן ש' 21-22), שאף הם בני ארץ ישראל, ואילו 'רבנין דתמן' - ר' זעירא (ראה לעיל ש' 17-18), שהיה בבלי במקורו - הולך לפי שיטת שמואל (ש' 20-21), גם הוא בבלי. (ראוי להדגיש שאין הכוונה שאותם חכמים ממש הולכים לשיטתם, כרגיל אצל 'כרעתיא', אלא שבני קבוצה מסוימת - חכמי ארץ ישראל לעומת חכמי בבל - מסכימים [באופן חלקי!] לדבריהם של חכמים אחרים השייכים לאותה קבוצה.)

10 ראה עירובין א, א (יח ע"ד), 454 ש' 37: 'רבנין דהכא כדעתון ורבנין דתמן כדעתון', 'רבנין דהכא' היינו ר' ינאי ביר' ישמעאל בשם שמעון בן לקיש ור' ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק, ואילו 'רבנין דתמן' היינו רב, אבא בר הונא ור' זעירא (עיין שם בפנים).

11 כגון יבמות י, ד (י ע"ד), 877 ש' 19 ומקבילה (והשווה ש' 10 שם), שם 'רבנין דהכא' מפנה ל'אמ' ר' יוחנן ותני כן' (לעיל ש' 10); סוטה א, ב (טז ע"ד), 907 ש' 41 ומקבילה ('אתיין כרבנין דתמן, דמר ר' הילא תניי תמן [...]') והשווה להלן הערה 21.

12 ובכלל זה כמובן 'תמן אמרין' (כגון דוגמה 1 לעיל; שביעית ד, ב [לה ע"א], 189 ש' 36; יבמות יב, א [יב ע"ג], 886 ש' 29) וכן 'רבנין דתמן' (ראה סוטה ט, ה [כג ע"ד], 946 ש' 25: 'רבנין דהכא פתרינ קרייה [...] ורבנין דתמן פתרינ קרייה'). במקום אחד נראה ש'רבנין דתמן' ו'רבנין דהכא' מסכימים בקשר לעניין הנידון (כך לפחות לפי הנוסח שלפנינו), אף על פי ששתי הקבוצות מוזכרות בנפרד, ובכך מובחנות זו מזו; ראה ביכורים ב, ב (סה ע"א), 357 ש' 14 ('רבנין דתמן סברין ורבנין דהכא אמרין'). ברם ראה רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 143, שהגיה 'רבנין דתמן סברין כן' [= כמו שנאמר לעיל], ולפי הגהה זו שני סוגי ה'רבנין' אכן חולקים זה על זה. (ודוק, סגנון דומה לזה העולה מהגהתו של רבינוביץ מצוי בכתובות ב, ב [כו ע"ב], 961 ש' 36-37, עיין שם; אולם ראה אלבק, מחקרים בברייתא ותוספתא, עמ' 86.)

13 ראה שבת יז, ד (טז ע"ב), 441 ש' 47 ('ר' יוחנן ורבנין דתמן, חד אמ' [...] וחרנה אמ' [...]). במקום אחד נראה ש'רבנין דהכא' מונגד לעוד חכם ארץ ישראלי (ראה קידושין ג, ד [סד ע"א], 1172 ש' 29: 'ר' אימי [...] רבנין דהכא', אולם הפירוש המדויק עדיין צריך עיון, ולכן קצת קשה להכריע בנידון.

14 בעיקר כשהמונח בא בסגנון 'ר' פלוני בשם רבנין דתמן' (ראה לעיל הערה 7); ראה למשל פאה ז, ד (כ ע"א), 106 ש' 18; שבת ו, ב (ח ע"ב), 397 ש' 23 ומקבילה; כתובות ח, ז (לב ע"ב), 994 ש' 42.

15 והשווה אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 314: 'רובם של אותן [כך!] הדברים שהובאו כך [=בלשונות 'תמן אמרין' ו'רבנין דתמן' - ל"מ בירוש' - אינם בבבלי, או אינם כמו שהובאו בירוש' (ההדגשות במקור). ברם המעיין בדוגמותיו יראה כי במקרים רבים קיימת קרבה לא מבוטלת בין המסורות שבשני התלמודים, אף אם אינן זהות לחלוטין (השווה אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 559, הערה 13, ושם דוגמאות). ואמנם, בדיקה חוזרת ובעיקר ניתוח מדויק יותר של המקורות שבהם דן אפשטיין (דבר שחורג כמובן ממסגרתו של הדיון הנוכחי) עשויים להעלות הסתייגויות בנוגע לחלק מפרטי דבריו שם, אף על פי שמסקנתו העיקרית בדבר היעדר התאמה מושלמת בין הרבה קביעות 'רבנין דתמן' בירושלמי למקבילותיהן בבבלי עדיין שרירה וקיימת.

נראה ש'רבנין דתמן' אינו מתכוון בהכרח לכלל חכמי בבל (וליתר דיוק, לכלל חכמי בבל שדעותיהם היו מוכרות לחכמי הירושלמי).¹⁶

ב. במקומות אחרים 'רבנין דתמן/דהכא' אינו מציין חכמים ממוצא גיאוגרפי מסוים, אלא חכמים שדעתם הובאה בהקשר לימודי מסוים – ההקשר המקומי ('רבנין דהכא') לעומת הקשר אחר¹⁷ ('רבנין דתמן'), כגון:¹⁸

3. נולדה ('ביצה') ביום טוב תיאכל בשבת, בשבת תיאכל ביום טוב. ר' יודה אמ' משם ר' ליעזר, היא המחלוקת – בית שמאי אומ' תיאכל ובית הלל אומ' לא תיאכל. ר' חנינה הורי לציפוראיי בספחי חרדל ובביצה כר' יודה. עאל ר' יוחנן ודרש להון כרבנן דהכא ('שחולקים על ר' יהודה בקשר לביצה') ורבנן דתמן ('שחולקים על ר' יהודה בקשר לספיחי חרדל') (ביצה א, א [ס ע"א], 682 ש' 12 ומקבילה)

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

'רבנין דתמן' דומה מאוד ל'תמן אמרין' (עיין ערכו), וכאמור, בסוגיות אחדות דעה המוצעת בלשון 'תמן אמרין' מצוינת בהמשך בלשון 'רבנין דתמן'.¹⁹ עם זאת, מונחים אלה אינם נרדפים, אף על פי שההבדל ביניהם הוא סגנוני בעיקרו: 'תמן אמרין' מציע קביעה הפותחת דיון או משפט מסוים, ואילו 'רבנין דתמן' מציע קביעת המשך, מפני שהוא מפנה ל'תמן אמרין' המופיע לפני כן בסוגיה, או מפני שאינו פותח את המשפט שבו הוא מופיע, אלא בא בסגנון כגון 'ר' פלוני בשם רבנין דתמן', 'בין כרבנין דהכא בין כרבנין דתמן', וכדומה. ודוק, במקומות שונים מצאנו את הסגנונות 'ר' פלוני בשם רבנין דתמן'²⁰ ו'תמן אמרין בשם ר' פלוני', אבל לעולם לא להפך. במקומות ספורים 'רבנין דתמן' מפנה לדברים שהוצעו בלשון 'תניי תמן',²¹ אולם ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי בדרך כלל 'רבנין דתמן' מציע דברי אמוראים. פרט לכך, לא מצאתי חילופים בין 'רבנין דתמן/דהכא' למונחים אחרים בירושלמי.²²

16 ראה הלבני, מקורות ומסורות, שבת, עמ' קח והערה 5 (אולם דומה שדבריו בסוף ההערה אינם מוכיחים את האמור כאן בפנים; עיין שם היטב); שם, יבמות, עמ' צט, הערה 4. וראה גם הלבני, מקורות ומסורות, שבת, עמ' קצט, בקשר למונח הדומה 'תמן אמרין' (מן הירושלמי שם משמע קצת, ש'תמן אמרין' חולקים על רב ושמואל').

17 לשימוש זה ב'תמן' ו'הכא', ראה למשל ערכים 'תמן' [...] ברם הכא' ו'תמן את אמר [...]'.¹⁷

18 ראה באופן כללי אפשטיין, לשרידי הירושלמי, עמ' 134 (=מחקרים, עמ' 276); הנ"ל, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 897.

19 ראה לעיל הערה 12.

20 ראה לעיל, ליד הערה 7.

21 ראה ביכורים ב, ב (סה ע"א), 357 ש' 13 ('אמ' ר' הילא תניי תמן [...] אמ' ר' זעירה, רבנין דתמן [...]'); עיין שם בפנים; יבמות י, א (י ע"ד), 876 ש' 22 ומקבילה ('אתיין כרבנן דתמן, דאמ' ר' הילא ותניי תמן [...]').

22 במקום אחד דעה המיוחסת ל'רבנין דתמן' מיוחסת לחכם נקוב שם במקבילה; ראה כתובות ב, ב (כו ע"ב), 961 ש' 36-37 ('רבנין דתמן'), אולם במקבילה בב"ב ג, ד (יד ע"א), 1244 ש' 49 מובאת דעה זו (בשינויים קלים)

רובא²³/דרובא (רבא/דרבא, ²⁴ וכן שיבושים שונים²⁵) – חידוש/מחודש. מצוי.

ספרות – אלת"י ז, עמ' 472–473; אנגל, גליוני הש"ס, סוף תרומות, ד"ה בהשמטה²⁶; אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 376 הערה 25; זוסמן, מבוא, עמ' כו הערה 160; חיד"א, ככר לארן, שבת פי"ז (קסט ע"א); מלמד, פרקי מבוא, עמ' 316; ניר, יבמות פ"ה ה"א (מהדורת שטיינזלץ, כב ע"ב), ד"ה רבן גמליאל; שם, מהדורת וילנא, צד ע"א, ד"ה והכא; ניר, גיטין פ"א ה"א (ח ע"א), ד"ה יבא; סוקולוף, מילון, עמ' 517; פרנקל, מבוא הירושלמי, יא ע"א; רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 63, 348; רטנר, אהבת ציון וירושלים, מגילה, עמ' 24; רידב"ז, כללי תלמוד ירושלמי, אות יט; רידב"ז, יבמות פ"ה ה"א (ל ע"ב), ד"ה ר"ג כר"ש; שור, הגהות והערות, עמ' 66–67.

'רובא' מציין שדעה מסוימת מרחיקת לכת, או מרחיקת יותר מדעה אחרת שנזכרה באותו הקשר²⁷, כגון:

1. חד בר נש זבין גמלא לחד ארמאי. אתא עובדא קומי ר' שמעון בן לקיש וקנסיה בכיפלה [...] מה, ר' שמעון בן לקיש כר' יודה, דתני בשם ר' יודה [...] נתנה לו ('בהמה מעוברת לגוי') בקבלה, מעלה עמו אפי' עשר דמים בשווה ונותן כל הדמים לכהן [...] – ר' שמעון בן לקיש כר' יודה ורבה²⁸ מן דר' יודה. מה [דאמר] ר' יודה משום הילכות בכורה ('שמפקיע מצוה דאורייתא'), מה דאמ' ר' שמעון בן לקיש משום הילכות בהמה גסה ('שעבר על איסור דרבנן') (פסחים ד, ג [לא ע"א], 518 ש' 41 ומקבילה)

2. [משנה: 'כל הכלים ניטלים בשבת ודלתותיהם עמהן אף על פי שניתפרקו בשבת, שאינן דומים לדלתות הבית' ('שהם מוקצים').] דלתות הבית דרובה ודלתות הכלים דרובן.²⁹ דלתות הבית דרובה, שאע"פ שנתפרקו מערב שבת, אסור לטלטלן בשבת. דלתות הכלים דרובה, שאע"פ שנתפרקו בשבת, ניטלין בשבת (שבת יז, א [טז ע"א], 440 ש' 18–20)

3. [משנה: 'אין בין ספרים לתפילים ומזוזות אלא שהספרים ניכתבים בכל לשון,

בשם ר' בא (לפנינו 'רב', אולם נראה שצ"ל 'רבא' = ר' בא; ראה ליברמן, ירושלמי נזיקין, עמ' 188 לש' 65).
 23 בערך זה לא נעסוק בצורה 'דרובא אתא מימר לך', מכיוון שלצורה זו מאפיינים מיוחדים משלה; עיין ערכה.
 24 דוגמאות לצורות השונות רשומות באלת"י ז, עמ' 473, ואצל סוקולוף, מילון, עמ' 517. קשה לקבוע אם אחת הצורות מקורית יותר (סוקולוף רושם את שתיהן ואינו מכריע ביניהן), אולם מעניין שבפאה א, א (טו ע"ד), 81 ש' 28 כתוב 'דרובא' בגוף כ"ל, והמגיה תיקן תיבה זו ל'דרבה'. (אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 376, הערה 25, מעיר על גרסת המגיה כאן: 'וכן ר', אבל "דרובא" רגיל בירוש', בלי לנקוט עמדה אם אחת הגרסאות עדיפה, אך ראה זוסמן, מבוא, עמ' כו, הערה 160).
 25 כגון 'ריבה' (דמאי ד, ז [כד ע"ב], 130 ש' 43), 'ייבא' (גיטין א, א [מג ע"ב], 1054 ש' 8 וגיטין ז, א [מח ע"ג], 1083 ש' 15), 'והכא' (יבמות ה, א [ו ע"ד], 854 ש' 30).
 26 והשווה שם, סוטה פ"א ה"ב, ד"ה דיברה; כתובות פ"ט ה"א, ד"ה אדרבה.
 27 הלשון 'רובא' קרוב ל'רבוא' בבבלי, אלא שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי קיימים הבדלים בין דרכי שימושם, ועל כן לא ציינתי ללשון 'רבוא' בפנים.
 28 במקבילה 'רובה', אולם תיבה זו מופיעה שם בהגהת המגיה.
 29 החיד"א (ככר לארן, קסט ע"א) הציע להגיה 'דרובא' תחת 'דרובן' שלפנינו (השווה להלן בסוגיה), וליברמן קיבל את הצעתו (הירושלמי כפשוטו, עמ' 198).

ותפילים ומזוזות אינן נכתבות אלא אשורית³⁰. ולמה לי נן אמרין יש בספרים מה שאין בתפילין ומזוזות, שהספרים נכתבין בשני דפין ('עמודים'), ותפילין ומזוזות אינן נכתבים אלא בדף אחד! התיב ר' יצחק בריה דר' חייה כתובה ('הסופר') דרובה: שהספרים נכתבין בשתי עורות ('ולא רק בשני דפים'), ותפילין ומזוזות אינן נכתבות אלא בעור אחד! (מגילה א, יא [עא ע"ג], 749 ש' 11)

'רובא' בא בשלושה שימושים עיקריים: (1) לפעמים 'רובא' בא במסגרת השוואת דעותיהם של חכמים שונים, ומציע שדעה אחת מרחיקה לכת יותר מחברתה (לקולה או לחומרה), כבדוגמה 1 לעיל.³⁰ שימוש זה שכיח כשהמונח בא בסגנון 'איתיין ר' פלוני כר' אלמוני [...]' ר' פלוני רובא [מך/מד-] ר' אלמוני'. (2) לפעמים 'רובא' מציין את החידוש בשני מקרים או דעות שנזכרו זה לצד זה, בלי לקבוע שמקרה מסוים או דעה מסוימת מחודש יותר מהאחר, כבדוגמה 31.2 במקרים כאלה, הסגנון המקובל הוא: 'רובא ד-X ורובא ד-Y', או 'X דרובא ו-Y דרובא'. (3) לפעמים 'רובא' מציין שדעה או אפשרות מסוימת מחודשת יותר מדעה או אפשרות אחרת, אך אינו בא באחד התפקידים שצוינו לעיל, כבדוגמה 32.3

כאשר 'רובא' בא באחת משתי הוראותיו הראשונות, התלמוד עשוי לפרט בהמשך את החידוש אליבא דכל דעה שנאמר שיש בה חידוש, כבדוגמאות דלעיל ('רובא מן דר' פלוני - מה דאמר ר' פלוני [...]') וכדומה).

בסוגיה אחת נראה³³ כי המונח בא במובן השונה מהוראותיו האחרות - 'אדרבה' או 'ההפך הוא נכון'.³⁴ אך שמא אפשר לפרש גם מקום זה על פי הוראותו המקובלת של המונח.³⁵

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

אין מונחים אחרים המתחלפים ב'רובא' או המתפרשים כמוהו.

- 30 כיוצא בזה ראה עוד למשל מעשרות ג, א (נ ע"ג), 273 ש' 33, 36; פסחים ג, ו (ל ע"ב), 515 ש' 20, 23; יבמות ה, א (ו ע"ד), 854 ש' 30 (וראה לעיל הערה 25).
- 31 כיוצא בזה ראה עוד פאה ד, ב (יה ע"ב), 95 ש' 37 ומקבילה ('רובה דר' יוחנן ורובה דר' שמעון בן לקיש'; לגרסה כאן עיין היטב בחידושי הרמב"ן לב"מ י ע"א, ד"ה הא דאמרינן).
- 32 כיוצא בזה ראה למשל חגיגה ג, ז (עט ע"ד), 799 ש' 4 ('אוף אנן תנינן דרובא'); יבמות ו, ב (ז ע"ב), 857 ש' 50 ('ליידא מילה איתמר חלל, לא דממזר רוב מן החלל'; הנוסח 'רוב', במקום 'רובא', מקוים על ידי כ"ל, וכן בקטע זוסמן, עמ' 98 ש' 24); סוטה ג, ג (יח ע"ד), 919 ש' 24 ('דרובה תני ר' חייה').
- 33 וכן דעת המפרשים לסוגיה הנידונה, והשווה פרנקל, מבוא הירושלמי, יא ע"א.
- 34 ראה פאה א, א (טו ע"ד), 81 ש' 27-28 ומקבילה: 'ומה אם דבר שהוא פריעת החוב (כיבוד אב ואם) כת' בו 'למען ייטב לך ולמען יאריכון ימך', דבר שיש בו חסרון כיס וסיכון נפשות ('שילוח הקן') לא כל שכן! אמ' ר' לוי, והוא דרובא [וראה לעיל הערה 24] מנה: גדול הוא דבר שהוא בפריעת [נראה שצ"ל 'כפריעת', וכן בהמשך, כבמקבילה] חוב מדבר שאינו בפריעת חוב.
- 35 שכן אפשר שהנושא של 'והוא דרבה מנה' הוא כיבוד אב ואם, ולפי זה יתפרש משפט זה: 'והוא' - כיבוד אב ואם - 'דרובא' ('גדול') משילוח הקן, מכיוון שכיבוד אב ואם הוא כפריעת חוב, מה שאין כן שילוח הקן.

ש

שאל (שאל'1) - 'שאל'. מונח להצעת שאלות וקושיות, נפוץ.

ספרות - אלת"י ז, עמ' 618-621; גינצבורג, פירושים וחידושים, א, עמ' 17 הערה 21; לוי, מבוא ופירוש, עמ' 147; מוסקוביץ, אמרו דבר אחד, עמ' 134 הערה 122; מוסקוביץ, לישן מתניתא, עמ' לו הערה 49; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 77, 87, 88, 104 הערה 13, 115 הערה 10, 117 הערה 10; מוסקוביץ, תקלה, עמ' 139 הערה 45; מילר, חכמים, עמ' 66, 148; מנדלסון, שאל, עמ' 56-58;² עסיס, תרגום, עמ' ט; פרנקל, מבוא הירושלמי, יב ע"ב; קלמין, חכמים, עמ' 92; רידב"ז, כללי תלמוד ירושלמי, אות יב; תקלין חרתי, שקלים פ"א ה"א (ב ע"א), ד"ה ר' חזקיה שאל

'שאל' מציע שאלות וקושיות, כגון:

1. ירמיה ספרא שאל לר' ירמיה, ראש חודש שחל להיות בשבת, במה קורין? (ברכות ד, א [ז ע"ג], 35 ש' 4 ומקבילות)
2. ר' יצחק שאל, מאן תנא אין מרכיבין בכפניות שלעלה? ר' יוסי ('הסבור שסמדר הוא פרי') (ערלה א, ו [סא ע"ב], 336 ש' 28)
3. [משנה: 'מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות עושין, מקום שנהגו שלא לעשות אינן עושין']. ר' שמעון בן לקיש שאל לר' יוחנן, ואינו אסור משום בל תתגודדו? (פסחים ד, א [ל ע"ד], 517 ש' 40)

'שאל' מציע שאלות מסוגים שונים - שאלות הלכתיות המבקשות לברר מה הדין במקרה מסוים (כברוגמה 1 לעיל),³ וכן שאלות עיוניות, העוסקות בפרשנות, גרסה, הסבר, מציאת המקור

1 ראה למשל ברכות ב, א (ד ע"א), 13 ש' 15; תעניות ד, א (סז ע"ג), 725 ש' 45; יבמות י, ה (יא ע"א), 877 ש' 48. במספר מקומות שתי הצורות באות זו לצד זו בקרבת מקום (ראה למשל שבת יט, א [טז ע"ד], 444 ש' 40 וכתובות ט, א [לב ע"ד], 997 ש' 38), דבר העשוי לרמז שאין כאן אלא חילופי כתיב ולא צורות שונות שאולי יש להן הוראות שונות. מסקנה זו עולה גם מחילופי כתיב בין עדי נוסח שונים של התלמוד (כגון ב"ק ה, ו וה ע"א), 1201 ש' 1 - 'שאל' בכ"ל, אולם בכ"א עמ' 17 ש' 47 ובקטע גניזה שם, 'שאל'; ב"ב ח, א [טז ע"א], 1252 ש' 50 - בכ"ל 'ושאל', אבל בכ"א עמ' 99 ש' 21, 'ושאל' ובכלל, הכתיב 'שאל' רגיל מאוד בכ"א. - בדרך כלל מונח זה בא בלשון יחיד, שכן על פי רוב השואלים הם יחידים, אולם לעיתים מצאנוהו בלשון רבים, כשהוא מציין שאלות של קבוצות, כגון שביעית ז, א (לו ע"ב), 201 ש' 44 ('ציפריי שאלון לר' אימי') ומגילה ג, א (עג ע"ד), 762 ש' 36 ('ביישנאי שאלון לר' אימי').

2 פורסם בעברית: ח' לשן (לשם), 'שאל שאילתא שאילתות', סיני לד (תשי"ד), עמ' שלח-שלט.

3 ראה למשל שביעית ג, ד (לד ע"ג), 187 ש' 41; שבת א, יא (ד ע"ב), 376 ש' 5; יבמות יג, ב (יג ע"ג), 891 ש' 45.

להלכה מסוימת וכדומה, כבדוגמה 4.2 שאלות אלו יכולות לעסוק בענייני הלכה (רגיל) או בענייני אגדה⁵ (נדיר באופן יחסי).

לפעמים 'שאל' מציע קושיות או תמיהות, כבדוגמה 3 לעיל.⁶ בדרך כלל, כש'שאל' בא בהוראה זו, התמיהות שהוא מציע אינן מבוססות על מקורות ספרותיים, ועל כן איננו מוצאים סגנונות כגון 'ר' פלוני שאל, והא תנינן / ולא כן תני' וכדומה.⁷ גם כשהמונח מציע בעיות, במקרים רבים אין הוא מלווה במונחי שאלה, כדוגמת 'מהו'.⁸ ייתכן שבמקומות ספורים 'שאל' מתפרש בניחותא, במובן 'הציע',⁹ אלא שהדברים עדיין צריכים עיון.¹⁰

שני סגנונות עיקריים רגילים אצל 'שאל': (א) 'ר' פלוני שאל - [שאלה],¹¹ כבדוגמה 2; (ב) 'ר' פלוני שאל לר' אלמוני - [שאלה], כבדוגמאות 1, 3. במספר מקומות שתי תשובות אפשריות מוצעות אחרי המונח, שכן שיעור השאלה הוא, איזו משתי האפשרויות היא הנכונה.¹²

- 4 כיוצא בזה ראה עוד למשל מע"ש ה, א (נה ע"ד), 303 ש' 29; יומא א, ו (לט ע"ב), 566 ש' 19; נדה ב, ד (ג ע"א), 1440 ש' 1.
- 5 כגון כלאים ט, ד (לב ע"ג), 175 ש' 49, 50, ושם 176 ש' 1 ומקבילה; תעניות ד, ח (סט ע"א), 735 ש' 33; חגיגה ב, א (עז ע"ג), 786 ש' 19.
- 6 כיוצא בזה ראה עוד למשל פאה ד, ו (יח ע"ג), 97 ש' 34; יבמות יג, ב (יג ע"ד), 892 ש' 43; הוריות ב, ו (מו ע"ד), 1420 ש' 17.
- 7 אולם ראה ביצה א, ה (ס ע"ג), 685 ש' 39 ('רב קטינא שאל, לא כן תני').
- 8 ראה למשל ביכורים ב, א (סד ע"ד), 355 ש' 6 ('כהנא שאל לר' זעירא, זר שאכל תרומה? אמ' ליה, בעון מיתה'; וברור מן התשובה ש'שאל' כאן מציע בעיה; ראה להלן ליד הערה 11); עירובין ח, ח (כה ע"ב), 488 ש' 42; יבמות יד, א (יד ע"ב), 895 ש' 30.
- 9 ראה ר' ישראל משקלוב, תקלין חדתין, שקלים פ"א ה"א (ב ע"א), ד"ה ר' חזקיה שאל, ובמיוחד מנדלסון, שאילתא, עמ' 56 (ודאה עוד בהערה הבאה); ודאה גם מוסקוביץ, תקלה, עמ' 139, הערה 45, על 'שאל' שאולי מתפרש כך בבראשית רבה.
- 10 בחלק מן המקומות שבהם 'שאל' נתפרש כ'הציע', פירוש המשפט שמציע המונח אינו ברור כל צורכו (כך למשל בשתי דוגמאותיו הראשונות של מנדלסון; ראה ההערה הקודמת). במקומות אחרים, המשפט שמציע המונח יכול להתפרש כצירוף של שני משפטים קצרים, שהראשון הוא שאלה והשני תשובתה, ולא כקביעה אחת ארוכה; כך למשל בדוגמאות שהביא מנדלסון מסנהדרין (וכיוצא בזה בערלה א, ג [סא ע"א], 334 ש' 11; עיין שם היטב. ברם דוק, פני משה ורידב"ז מפרשים את כל המשפט שם כשאלה, אך דאה רש"ס, שגורס - ומדובר כנראה בהגהת עצמו - 'אמר' במקום 'שאל'). לפיכך אפשר לפסק את המשפטים שהביא מנדלסון מסנהדרין ט, ו (כו ע"א), 1313 ש' 8 כדלהלן (וכיוצא בזה בדוגמאות אחרות): 'חזקיה שאל, זרק את האבן [...] ושיבר את כליו שלזה? - בזה חידש הכת' <וב>'. במקומות אחרים נראה שאין סיבה, ועל כל פנים אין הכרח, להניח שהמשפט שמציע המונח מתפרש בניחותא (כך בסוגיית יומא שציין מנדלסון). ראה גם ביצה א, א (ס ע"א), 681 ש' 30, אך דוק, התיבה 'שאל' ליתא בשני קטעי גניזה (שרידי הירושלמי, עמ' 155 ש' 14-15 ועמ' 156 ש' 11), וגרסתם מסתברת, שכן הסגנון בכ"ל - 'ר' פלוני בשם ר' אלמוני שאל' - הוא סגנון מחוספס שקשה להולמו (ושמא צ"ל 'ר' פלוני אמר, ר' אלמוני שאל'; וצריך עיון).
- 11 לעתים תוכן השאלה אינו מוצע במפורש, וגם שמו של השואל אינו בא מיד לפני המונח, כגון דמאי ו, א (כה ע"ב), 135 ש' 36 'ר' (שמעון) [סימון] היו לו שדות בהר המלך, שאל לר' יוחנן. אמ' ליה, יובירו ואל תשכירם לגרי'; שבת יט, א (טז ע"ד), 445 ש' 1; יבמות יא, ז (יב ע"א), 884 ש' 25; אך סגנון זה נדיר יותר מן הסגנון המתואר בפנים.
- 12 ראה למשל קידושין א, ד (ס ע"א), 1149 ש' 20: 'ר' לעזר שאל, היו לו עשרה גמלים קשורים זה בזה - מסר לו מוסירה שלאחת מהן, כולהם קנה, או לא קנה אלא אותו שמסר לו בלבד?'; ביכורים ב, ה (סה ע"א), 358

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

לפעמים 'שאל' מתחלף ב'בעי/בעא'¹³ ו'מקשי'¹⁴ ואכן נראה שמונחים אלה קרובים מאוד מצד משמעותם. עם זאת, נראה שמונחים אלה אינם נרדפים, שכן 'בעי' עשוי להציע קושיות המבוססות על מקורות ספרותיים ('ר' פלוני בעי, ולא כן תנינן [...] וכדומה), דבר שאינו מקובל אצל 'שאל'. ואילו 'מקשי' אינו רגיל להציע שאלות הלכה מעשיות, כלומר מה הדין במקרה מסוים, כמצוי בהרבה מקומות אצל 'שאל'. ועוד, שספק גדול אם 'שאל' מציע קביעות,¹⁵ הוראה הקיימת כנראה אצל 'בעי' (אף על פי שדבר זה איננו ודאי), מה גם ש'שאל' רגיל להציע שאלות שלהן שתי תשובות אפשריות,¹⁶ הוראה שבמקרים רבים אינה קיימת אצל 'בעי' (אמנם דוק, הברלים אלה אינם הברלים עקרוניים, אלא הברלים של שכיחות).

נראה כי 'שאל' קרוב גם ל'התיב', אלא ש'התיב' מציע רק קושיות, ולא בעיות או קביעות. ועוד, ש'התיב' רגיל להציע לא רק קושיות מסברה, אלא גם קושיות המבוססות על מקורות ספרותיים (בסגנונות כגון 'התיב [...] והא תנינן'), דבר שאינו מקובל אצל 'שאל'. במספר מקומות נראה ש'שאל' מתחלף ב'*אתא שאל'¹⁷ ו'*שלח שאל'.¹⁸ אפשר שאלו הם חילופים אמתיים, אולם ייתכן שהם שיבושים, וכי המונח הארוך נתקצר בטעות ל'שאל'. לחלופין, ייתכן שהתיבה 'אתא' או 'שלח' באה באשגרה ממקום קרוב בסוגיה או 'מעלמא', וכך נוצרו הגרסאות 'אתא שאל' ו'שלח שאל' במקרים אלה; ועדיין צריך עיון.

ראה גם: *אשתאלת, *שאילתא

-
- ש' 6; עירובין י, א (כו ע"א), 492 ש' 39.
- 13 עיין ערך 'בעי', הערה 46.
- 14 ראה תרומות י, ז (מז ע"ב), 256 ש' 41 ('שאל'), לעומת המקבילה בע"ז ג, י (מב ע"א), 1393 ש' 6 ('מקשי'). כמו כן יש ששני המונחים מתחלפים על ידי גיוון המינוח, כגון פאה ד, ו (יח ע"ג), 97 ש' 30, 34, 38 ('שאל'), לעומת שם ש' 36 ('מקשי'); ע"ז ב, ד (מא ע"ב), 1389 ש' 1 ('שאל'), לעומת שם, 1388 ש' 50 ('מקשי').
- 15 עיין לעיל, ליד הערות 9, 10.
- 16 ראה לעיל הערה 12.
- 17 ראה פסחים ב, ז (כט ע"ג), 512 ש' 20, 21 (בהגהת המגיה, וקריב לוודאי שהקטע נשמט מגוף כ"ל על ידי הדומות), 23 – לפנינו שם רק 'שאל', אולם בשרידי הירושלמי, עמ' 106 ש' 3, 5, 6, 'אתא שאל' (וכן נחלקו הגרסאות בראשונים המביאים ירושלמי זה – ראה למשל רטנר, אהבת ציון וירושלים, פסחים, עמ' 38–39 – אלא שאין כאן מקומו להאריך). פסחים ז, ג (לד ע"ב), 537 ש' 14 – בכ"ל 'אתא שאל', אולם בקטע לוינגר, עמ' רסז, ש' 24, רק 'שאל'. ראה גם סוכה ב, ה (נג ע"א), 643 ש' 10 ('אתא שאל'), אולם להלן ש' 12 רק 'שאל' (מחמת גיוון המינוח או השמטה? האפשרות השנייה נראית סבירה מעט יותר, שכן הראשונים המביאים סוגיה זו גורסים 'אתא שאל' גם בפעם השנייה; ראה רטנר, אהבת ציון וירושלים, סוכה, עמ' 86).
- 18 ראה קידושין א, ד (ס ע"ב), 1150 ש' 15 – כאן 'רב יהודה שאל לר' אלעזר' (אך רמזים לגרסה 'שלח שאל' מצויים אצל מספר ראשונים; ראה המובא אצל כ"ץ, קידושין, ג, עמ' 41–42), אולם לפני כן, וכן בהמשך (ש' 16–17), בקשר לאותם אמוראים, 'שלח שאל'; ואפשר אפוא שאין כאן חילוף אמתי, אלא טעות מחמת השמטת סופרים.

שלא תאמר.¹⁹ מצוי.

ספרות - אלת"י ה, עמ' 122; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 22

'שלא תאמר' מציע - ושולל - סוגים של 'הווה אמינות' המנוגדות לאמור לפני כן, במסגרת הסבר מדוע האמור בשלב הקודם הוא נכון, כשהוא עשוי להיראות שגוי, או מדוע האמור שם נחוץ או מחודש, כשהוא עשוי להיראות מיותר, על דרך 'מהו דתימא' בבבלי,²⁰ כגון:

1. [משנה: 'ואין יורשים שלזה ויורשים שלזה יורשים את כתבתה'.] ולא כבר תניננה: 'אין לה כתובה' ('ואם כן כיצד אפשר לרשת כתובתה')? - אמ' ר' יוסי בן יעקב, שלא תאמר, בה קנסו ולא קנסו ביורשיה, לפום כן צריך מימר 'אין לה כתובה' (יבמות י, א [י"ע"ד], 876 ש' 13)

2. ניקורי רטב באביהן [...] כל אותו הדקל אסור ('בגלל חשש לניקור נחשים'). אמ' ר' יוסי, לכן צריכה ('החידוש הוא'), בשניקרו כולן, שלא תאמר, הואיל ואין דרך הנחש לעשות כן, אני או' ענן שלציפורים שכן עליהן וניקרו (מעשרות א, ב [מח ע"ד], 264 ש' 36)

3. [משנה: 'כל המעות הנימצאין ('אפילו בירושלים') הרי אילו חולין, אפילו דינרי זהב עם הכסף ועם המעות'.] שלא תאמר, הואיל ואין דרך בני אדם לעשות כן, יהא ('מעשר') שיני, לפום כן צריך מימר חולין (מעשר שני ד, ט [נה ע"ב], 301 ש' 38)

בכמה מקומות 'שלא תאמר' בא במסגרת בירור החידוש במקור שעליו הוא מוסב, ולכן רגילים לבוא לפניו מונחים המקובלים ב'צריכות' בירושלמי, כדוגמת * 'ולא כבר תניננה' שבדוגמה 1.²¹ כשהמונח אינו בא במסגרת צריכות או מעין צריכותא, לא בא דיון לפניו. במקרים כאלה 'שלא תאמר' מוסב ישירות על המקור הנידון, והוא מראה כיצד מקור זה שולל אפשרות המנוגדת לו (כבדוגמה 3 לעיל),²² שלכאורה היה מקום לאמצה אלמלא קביעתו ההפוכה של המקור. לעתים קרובות²³ 'שלא תאמר' מציע לא רק את האפשרות הנשללת, אלא גם הסבר מדוע היה מקום לאמץ אפשרות שכזו (כבדוגמאות 2, 3: 'שלא תאמר הואיל ו...')²⁴. 'שלא תאמר' יכול להיות מוסב על פסוקים,²⁵ משניות,²⁶ או דברי אמוראים ודברי הסתם.²⁷

19 מונח זה הוא בעברית פשוטה, ולכן אין הוא רגיל להשתבש או להיכתב בכתיבים שונים. במקום אחר 'שלא תאמר' בא שלא בהוראה הטרימינולוגית המתוארת כאן; ראה גיטין ה, ט (מז ע"ב), 1078 ש' 1.

20 גם 'שלא תאמר' מצוי בבבלי, אלא ש'מהו דתימא' הרבה יותר נפוץ.

21 וכן 'לכן צריכה' (דוגמה 2), 'למי נצרכה' (עירובין ג, א [כ ע"ד], 464 ש' 45), 'צורכה' (מע"ש ג, ג [נד ע"א], 294 ש' 34), 'דלא כן מה אנן אמרינן' (ר"ה א, א [נו ע"ג], 661 ש' 15).

22 כיוצא בזה ראה למשל חלה א, ו (נו ע"ד-נח ע"א), 316 ש' 33; יבמות ד, ד (ה ע"ד), 849 ש' 11-12; כתובות א, ב (כה ע"ב), 956 ש' 19.

23 אך לא תמיד; ראה למשל דוגמה 1 לעיל; שביעית ט, א (לח ע"ג), 208 ש' 42; עירובין א, י (יט ע"ד), 460 ש' 30.

24 ואכן סגנון זה מצוי במקומות רבים (אף על פי שגם סגנונות אחרים באים לנמק 'הווה אמינא' הנשללת בלשון 'שלא תאמר'); ראה למשל מע"ש ג, ג (נד ע"א), 294 ש' 34; חלה א, ו (נו ע"ד-נח ע"א), 316 ש' 33; כתובות א, ב (כה ע"ב), 956 ש' 19.

25 ראה למשל פאה ז, ז (כ ע"ג), 109 ש' 4; שביעית י, ב (לט ע"ג), 214 ש' 7, 13; יבמות יא, א (יא ע"ד), 881 ש' 26.

26 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; חלה א, ו (נו ע"ד-נח ע"א), 316 ש' 33; עירובין ז, ה (כד ע"ג), 485 ש' 7.

27 ראה למשל ברכות א, ח (ג ע"ג), 10 ש' 15; יבמות ד, ד (ה ע"ד), 849 ש' 11-12; יבמות ח, ג (ט ע"ג), 870 ש' 19.

לעתים קרובות 'לפם כן צרך מימר' בא אחרי 'שלא תאמר',²⁸ ובמקרים כאלה הסגנון הוא: 'הקביעה שעליה מוסב המונח] - שלא תאמר - [קביעה המנוגדת לקביעה הנ"ל] - לפם כן צרך מימר - [הקביעה המקורית]'. כש'לפם כן צרך מימר' אינו בא אחרי 'שלא תאמר', המשפט המוצע על ידי 'שלא תאמר' מסתיים באפשרות שהוא שולל, בסגנון: 'הקביעה שעליה מוסב המונח] - שלא תאמר - [קביעה המנוגדת לקביעה שעליה מוסב המונח]'.²⁹ לא ברור מתי בא 'לפם כן צרך מימר' אחרי 'שלא תאמר' ומתי לא, וייתכן מאוד שהדבר תלוי ביד המקרה.

על פי רוב 'שלא תאמר' בא במסגרת צריכותות מסוגים שונים או במסגרת הערות פרשניות 'לשמך' (כבדוגמה 3 לעיל), אולם לעתים המונח מופיע במסגרת תירוץ קושיות.³⁰

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

אין מונחים אחרים בירושלמי שמתחלפים ב'שלא תאמר' או שקרובים לו מצד משמעותם.

ראה גם: לפם כן צרך מימר

שמע לה מן הדא³¹ ('שמע לה מן הכא';³² וכן בווריאציות שונות כגון 'שמע כולהון מן [...]')³³ ו'שמע לה מן דבתרה'³⁴) - 'שמע אותה (כולם) מזאת/מכאן (מן הסיפה)'. מונח להצעת סיוע או מקור, מצוי.

ספרות - אלת"י ב, עמ' 768; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 219; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 65 הערה 11, 77, 86, 92, 104 הערה 13; מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 547; נאה, ביקורת, עמ' 584; רוזנטל, לשונות סופרים, עמ' 309

- 28 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; ברכות א, ח (ג ע"ג), 10 ש' 15; יבמות ד, ד (ה ע"ד), 849 ש' 11-12.
- 29 ראה למשל ביכורים א, ג (סג ע"ד), 351 ש' 3 (ראה ההערה הבאה); שבת יז, א (טז ע"א), 441 ש' 5, 7; סנהדרין ט, א (כו ע"ד), 1311 ש' 7.
- 30 כגון ביכורים א, ג (סג ע"ד), 351 ש' 3: "אבל מביאין מן התאנים בנות שבע ומן הענבים הלבלוניות". מן המוכחר הן, ותימר "אבל"? - אמר ר' אבמר, שלא תאמר, הואיל והן בסוף לא יביא; ברכות א, ח (ג ע"ג), 10 ש' 15; כלאים ח, א (לא ע"ב), 169 ש' 43 ומקבילות (ונראה שהנוסח במקבילות טעון תיקון, לפחות באופן חלקי, על פי סוגיית כלאים; עיין שם היטב).
- 31 במקומות ספורים כתוב 'מהרא' במקום 'מן הדא'; ראה שבת טז, ב (טו ע"ג), 438 ש' 18 ומו"ק א, ז (פ ע"ד), 805 ש' 47, לפי קטע זוסמן (עמ' 70 ש' 51); סנהדרין ג, ה (כא ע"ב), 1282 ש' 6.
- 32 ראה למשל מעשרות ג, ג (נ ע"ג), 274 ש' 36; מע"ש ד, ד (גה ע"א), 300 ש' 21; ביכורים ב, א (סד ע"ג), 354 ש' 24-25. במקום אחד שתי הצורות מתחלפות; ראה פסחים ד, א (ל ע"ג), 516 ש' 44 ('הדא'), לעומת שרידי הירושלמי, עמ' 110 ש' 13 ('הכא'). ראה גם ערך 'מן הדא', הערה 457.
- 33 כלומר 'שמע כולם מן [...]'; ראה אלת"י ד, עמ' 690, ורטנר, אהבת ציון וירושלים, חלה, עמ' 99, ד"ה ר' שמואל בר נחמן, וראה להלן.
- 34 ראה אלת"י ב, עמ' 596 (אלא ששם מצויות גם דוגמאות של 'מן דבתרה' בלי 'שמע לה' לפני כן); מוסקוביץ, מינוח, עמ' 65 הערה 11; נאה, ביקורת, עמ' 590, הערה 118; ניר, נזיר פ"ח ה"א (פז ע"א), ד"ה ר' מגי; רידב"ז, יבמות פ"ד ה"ח (כו ע"א), ד"ה ר' אבין. כמו כן מצאנו 'שמע לה מקדמייתא' (צורה יחידאית); ראה נאה, שם, וראה להלן.

'שמע לה מן הדא' מציע מקור ספרותי המשמש כמקור, טעם או חיזוק לדעה הבאה לפני כן, כגון:

1. ר' אבונא בעא קומי ר' אימי, גוים מהו שיהו מצווין על קידוש השם? אמ' ליה, 'ונקדשתי בתוך בני יש'ראל' – יש' מצווין על קידוש השם, ואין הגוים מצווין על קידוש השם. ר' נסא בשם ר' לעזר שמע לה מן הדא: 'לדבר הזה יסלח ה' לעבדך' וגו' – יש' מצווין על קידוש השם, ואין הגוים מצווין על קידוש השם (שביעית ד, ב [לה ע"א], 190 ש' 16–17 ומקבילה)
  2. מניין שהיא ('הפקר בית דין') פטורה מן המעשרות? ר' יונתן בריה דר' יצחק בר אחא שמע לה מן הדא: 'אין מעברין את השנה לא בשביעית ולא במוצאי שביעית, ואם עיברה, הרי זו מעוברת'. וחודש אחד שהוא מוסיף, לא פטור [מ]מעשרות הוא? (שקלים א, ב [מו ע"א], 605 ש' 8 ומקבילה)
- בדרך כלל 'שמע לה מן הדא' מציע מקור או סימוכין לקביעה (או תשובה לשאלת 'מניין'³⁵) המופיעה לפני כן. קביעה זו יכולה להיות דעה תנאית³⁶ או אמוראית (או סתמית).³⁷ ברם לפעמים 'שמע לה מן הדא' מציע מקור לפשיטת בעיה או לפתרון קושי המופיע לפניו.³⁸
- 'שמע לה מן הדא' יכול להציע מקורות לקביעות הלכתיות, כבדוגמאות דלעיל (רווח), או לקביעות שאינן הלכתיות.³⁹
- בכמה מקומות 'שמע לה מן הדא' מציע מקור חלופי במקום המקור שהוצע לפני כן, כבדוגמה 1 לעיל (שכח), אולם לפעמים המונח מציע את המקור הראשון לדעה הנידונה.⁴⁰ לעתים מוצעת סדרה של מקורות לעניין מסוים, וכולם מוצעים בלשון 'שמע לה מן הדא', ולכן המונח בא פעמים מספר בזו אחר זו.⁴¹
- בדרך כלל 'שמע לה מן הדא' מציע פסוקים, עם דרשות או בלעדיות,⁴² אולם לפעמים הוא מציע מקורות תנאיים (לעתים בליווי דיון בהם) שאינם מנוסחים כדרשות.⁴³

35 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; שבת א, א (ב ע"ב), 363 ש' 16; מע"ש ב, א (נג ע"ב), 289 ש' 37 ומקבילה.

36 ראה למשל חלה א, א (נז ע"ב), 311 ש' 39 (בצורת 'שמע כולהון'); יומא א, א (לח ע"א), 559 ש' 2; ר"ה א, א (נו ע"א), 659 ש' 15.

37 כגון שקלים ג, א (מז ע"ב), 611 ש' 27; יבמות ד, ח (ו ע"א), 849 ש' 43 ('שמע לה מן דבתרה'); וראה גם להלן הערה 38 בקשר ל'שמע לה מן הדא' המציע פתרונות לבעיות או לקשיים.

38 ראה למשל מעשרות ג, ג (נ ע"ג), 274 ש' 32, 34, 36: 'מעשרות מהיכן ניטלות, מן הבית [או] מן השדה? נישמענינה מן הדא [...] תיפתר [...] ר' פינחס שמע לה מן הכא: "עישור אחד שאני עתיד למור" [...] – הדא אמרה מן הבית. ר' חייה בר אבא שמע לה מן הכא [...] הדא אמרה מן הבית. ר' אבא מרי שמע לה מן הכא: "מן הבית זו חלה", הדא אמרה מן השדה'; שבת טז, ב (טו ע"ג), 438 ש' 18; ר"ה ג, ה (נח ע"ד), 675 ש' 35–36.

39 ראה למשל ברכות ה, ב (ט ע"א), 44 ש' 48 ומקבילה; פאה א, א (טו ע"ד), 82 ש' 22 ('שמע כולהון מן הדין קריא'); שקלים ג, א (מז ע"ב), 611 ש' 27.

40 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; ברכות ה, ב (ט ע"א), 44 ש' 48 ומקבילה; יומא א, א (לח ע"א), 559 ש' 2.

41 ראה למשל מע"ש ב, א (נג ע"ב), 289 ש' 37, 43, 46, ועמ' 290 ש' 2 ומקבילות; יומא א, א (לח ע"א), 559 ש' 2, 7; מו"ק א, ז (פ ע"ד), 805 ש' 47, 48.

42 עם דרשות – ראה למשל דוגמה 1 לעיל ומע"ש ב, א (נג ע"ב), 289 ש' 37. בלי דרשות – ראה למשל ברכות ה, ב (ט ע"א), 44 ש' 48 ומקבילה; מו"ק א, ז (פ ע"ד), 805 ש' 47, 48.

43 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; מע"ש ב, א (נג ע"ב), 290 ש' 2 ומקבילות; מע"ש ד, ד (נה ע"א), 300 ש' 21

הסגנון המקובל אצל המונח הוא: 'ר' פלוני (לפעמים: 'ר' פלוני [...]) בשם 'ר' אלמוני⁴⁴ שמע לה מן הדא - [מקור] - [לפעמים, דיון במקור], ללא לשונות הצעה אחרים לפני המקור, כדוגמת 'דכתיב' או 'דתני'.

לפעמים 'שמע לה מן הדא' מציע מקור למספר קביעות, ואז הוא עשוי לבוא בסגנון 'שמע כולהון מן הדא' / מן הדין קרייא⁴⁵ (לעתים כל הקביעות הן חלקים שונים של משפט אחד⁴⁶). בדרך כלל 'שמע כולהון מן הדא' מציע חלקים שונים של פסוק אחד כסימוכין לעניין הנידון, אולם בשני מקומות הוא מציע מספר פסוקים.⁴⁷ במקומות ספורים צורה זו מתחלפת ב'שמע לה מן הדא',⁴⁸ ולפחות באחד המקומות הללו מסתבר שהגרסה 'שמע לה מן הדא' עיקרית ו'שמע כולהון' היא שיבוש,⁴⁹ אף על פי שהגרסה 'שמע כולהון מן הדא' עשויה להיראות כ-lectio difficilior, כיוון שצורה זו נדירה הרבה יותר מ'שמע לה מן הדא'.

ומקבילה.

- 44 כגון מעשרות ג, ג (נ ע"ג), 274 ש' 32; שבת טז, ב (טו ע"ג), 438 ש' 18; ע"ז ד, ד (מג ע"ד), 1402 ש' 39.
- 45 ראה לעיל הערה 33. במקום אחד 'כולהון מן הדא' ('מן הכא') ו'כולהון מן הדין קרייא' מתחלפים; ראה יבמות יא, א (יא ע"ד), 881 ש' 30 ('מן הדין קרייא'), לעומת המקבילה בסנהדרין ט, א (כו ע"ד), 1311 ש' 18 ('מן הכא'). - במקום אחד בא סגנון זה אף על פי שהמונח מתייחס לכאורה רק לקביעה אחת; ראה ע"ז א, א (לט ע"א), 1375 ש' 1-2 (מוסב על דברי המשנה שם: 'לפני אידיהן של גוים שלשה ימים אסור לשאת ולתת עמהן, להשאילין ולשאול מהן'): 'ר' חמא בר עוקבה שמע כולהון מכא: "והביאו לבוקר ובחיכם לשלשת ימים מעשרותיכם"; וקצת קשה לומר שהכוונה היא שר' חמא שמע 'לכל דאמרינן שלשה ימים לפניהן' (פני משה), מכיוון שהפסוק אינו מתייחס לפעולות הספציפיות שנאסרו לפי המשנה, אלא לעובדה הכללית ש'מדרך עובדי ע"ז להקדים בשלשת ימים לפניהם' (פני משה, שם). - להלן יכוננו שתי הצורות הללו 'שמע כולהון מן הדא', למען הקיצור.
- 46 כגון סנהדרין א, ב (יח ע"ב), 1265 ש' 31, 34 (מוסב על המשנה שם: 'עיבור השנה [...] בשלשה מתחילין, ובחמשה נושאים ונותנים, וגומרים בשבעה'): 'בר קפרא שמע כולהון מהדא: "יברכך ה' וישמרך" - מיכן שמתחילין בשלשה; "יאר ה' פניו אליך ויחנך" - מיכן שנושאים ונותנים בחמשה; "ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום" - מיכן שגומרים בשבעה. ר' יהושע בן לוי שמע כולהון מהדא [...].
- 47 ראה סנהדרין א, ב (יח ע"ב), 1265 ש' 34 (מצוטט בהערה הקודמת), שם הוצעו שלושה פסוקים - ששניים מהם אמנם באים בזה אחר זה במקרא, והשלישי מקביל לאחד הפסוקים האחרים - כסימוכין לעניינים הנידונים שם (מל"ב כה, יח-יט ויר' נב, כה). ראה גם לעיל שם ש' 31, שם המונח מציע שלושה פסוקים עוקבים (במ' ו, כד-כו).
- 48 ראה שבועות ג, ב (לד ע"ב), 1348 ש' 27, 38, 44, 46-47, ושם לד ע"ג, 1348 ש' 49 ('שמע כולהון מן הדא', בווריאציות כתיב קלות), אולם במקבילות, 'שמע לה מן הדא'; וראה בהערה הבאה. ראה גם שבת א, א (ב ע"ב), 363 ש' 22 ('שמע כולהון מן הדין קרייא'; גרסת כ"ל כאן מקוימת על ידי שרידי הירושלמי, עמ' 62 ש' 13), לעומת מקבילתו בשבועות א, א (לב ע"ג), 1339 ש' 17 ('שמע לה מן הדא'). כאן שתי הגרסאות ייתכנו, מכיוון שהמונח מתייחס למשפט בן שני חלקים (שהן הוצאה והן הכנסה נחשבות מלאכות בשבת), ולכן 'שמע לה מן הדא' יתאים אם הוא מתייחס לקביעה זו כמקשה אחת, 'ושמע כולהון' אם הוא מתייחס לשני חלקי הקביעה בנפרד (לחלופין, אפשר ש'שמע לה' משקף תפיסה פרשנית שונה, שלפיה המקור שמציע המונח אינו מתייחס למשפט שלפניו, אלא לאמור בתחילת הסוגיה, 'מניין שהוצאה קרויה מלאכה', ש' 15-16 בסוגיית שבת; ועדיין צריך עיון). ברם אין להוציא מכלל אפשרות שגרסת שבועות היא שיבוש, שבאה באשגרה מ'שמע לה מן הדא' לפני כן (ש' 16 בסוגיית שבת; בקטע המקביל בשבועות רק 'ר' שמואל [!] בשם ר' יוחנן, ללא כל מונח אחר); ועדיין צריך עיון.
- 49 ראה סוגיית שבועות ג, ב שנוכחה בהערה הקודמת; כאן מוצעים מקורות מספר להלכה אחת (ששתייה בכלל אכילה), ועל כן נראה שהצורה 'שמע כולהון' היא שיבוש. ושמא נקטו לשון 'כולהון' מפני שלפני המונח

לעתים המונח בא בצורות 'שמע לה מן דבתרה'⁵⁰ ו'שמע לה מן קרמייתא' (צורה יחידאית) כדי להציע דברים שנלמדים מן הסיפה או הרישה של מקור ספרותי שהובא לפני כן.⁵¹ מטבע הדברים, צורה זו אינה מציעה פסוקים, אלא מקורות תנאיים. במקומות אחדים נראה שצורה זו אינה מציעה מקור חלופי לקביעה, אלא תירוץ חלופי לקושיה שהוקשתה לפני כן,⁵² או מקור חלופי שממנו אפשר להקשות, במקום המקור שממנו הקשו לפני כן.⁵³

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

לעתים רחוקות 'שמע לה מן הדא' מתחלף ב*'מייתי לה מן הכא' (במדרש),⁵⁴ אולם ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'מייתי לה מן הכא' מציע פסוקים בלבד, ואילו 'שמע לה מן הדא' יכול להציע גם מקורות תנאיים. במקום אחד 'שמע לה מן הדא' מתחלף ב'מתניתא אמרה כן', ושתי הגרסאות ייתכנו,⁵⁵ כי כאן המונח מציע מקור תנאי, אולם ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'מתניתא אמרה כן' אינו מציע פסוקים, כמצוי אצל 'שמע לה מן הדא', ולפעמים 'מתניתא אמרה כן' מציע קושיות (כשהוא מתפרש בתמיהה), מה שאין כן אצל 'שמע לה מן הדא'.⁵⁶ 'שמע לה מן הדא' המציע מקור נוסף או חלופי עשוי להתפרש כמו 'ויידא אמרה דא' (עייין

בא משפט בן שני חלקים, 'שתייה בכלל אכילה ולא אכילה בכלל שתייה', אף על פי שהמקורות בהמשך מתייחסים רק לחלק הראשון של המשפט; ועדיין צריך עיון.

50 במקום אחד נראה שצורה זו באה בקונפליציה עם 'שמע לה מן הדא'; ראה הוריות א, ג (מו ע"א), 1415 ש' 50 (ר' מנא שמע לה מן (הדא) דבתרה). ברם נראה יותר שאין כאן צירוף של שתי גרסאות, אלא ניסיון בלתי מוצלח לתקן טעות, שכן מסתבר שהגרסה הנכונה היא 'הדא', והסופר מחק את המילה הלא נכונה. (על פי זה יש לתקן את האמור אצל מוסקוביץ, מינוח, עמ' 65, הערה 11, והשווה הגהת רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 579 ו'שמע לה מן דהכא', ושלא כפני משה, שנדחק בזה).

51 ראה לעיל הערה 34.

52 ראה דמאי ה, א (כד ע"ג), 131 ש' 34.

53 ראה נדרים ו, ו (לט ע"ד), 1035 ש' 3-4 (עם 'לית הדא פליגא' לפני כן ובהמשך, עייין שם היטב, אולם הפירוש המדויק עדיין צריך עיון); קידושין ג, יד (סד ע"ג), 1175 ש' 34 (אך אולי אפשר לפרש 'שמע לה' - כלומר לתירוץ שהוצע בסוף כל המשא ומתן הקודם - 'מן דבתרה', אולם נראה שפשוט יותר לפרש שהמונח מציע קושיה על סמך ה'בתרה'; קידושין ד, ט (סו ע"א), 1184 ש' 42-43 (ושמא הכוונה היא לכל הדיון הקודם, הן הקושיה והן התירוץ, ועדיין צריך עיון).

54 ראה מ"ק ג, ה (פ"ב ע"ג), 815 ש' 47 ('שמע לה מן הדא'), לעומת המקבילה בב"ר, קא (מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 1288 [כ"י וטיקן 30] - 'מייתי לה מהכא'; מגילה א, יד (עב ע"ג), 756 ש' 22 ('שמע לה מן הדא') לעומת וי"ר כב, ט (מהדורת מרגליות, עמ' תקיט - 'מייתי לה מן [...]'). ראוי לשים לב שהמונח 'מייתי לה' הוא נדיר בירושלמי ומצוי במדרשי האגדה, בעוד ש'שמע לה מן הדא/הכא' אינו מצוי כלל בב"ר (אף על פי שהוא מזדמן במדרשי האגדה הארץ ישראלים האחרים), ואפשר שעובדה זו עומדת ביסוד החילוף כאן.

55 ראה סוכה ב, ח (נג ע"א), 644 ש' 7 ('מתניתא אמרה כן'), לעומת המקבילה בתרומות ה, ד (מג ע"ג), 236 ש' 47-48 ('שמע לה מן הדא'). ואמנם אפשר שאין כאן חילוף 'מקורי', שכן ייתכן שהמונח בסוגיית סוכה הועתק באשגרה מלהלן שם, ש' 12, 14, ועדיין צריך עיון; השווה מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 547.

56 במקום אחד 'שמע לה מן הדא' מתחלף ב'פתר מתניתא', אולם קרוב לוודאי ש'פתר מתניתא' היא שיבוש; ראה מע"ש ב, א (נג ע"ב), 289 ש' 43, ויומא ח, ג (מה ע"א), 597 ש' 16 ('שמע לה מן הדא') לעומת המקבילה בשבועות ג, ב (לד ע"ב), 1348 ש' 34 ('פתר מתניתא'), והשווה מוסקוביץ, מינוח, עמ' 92.

ערכו) ו'לא אמר כן' (כשלשון זה מציע ילפוטא חלופית⁵⁷), שאף הם יכולים להציע מקורות כאלו. עם זאת, ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי ל'שמע לה מן הדא' הוראות שאינן קיימות אצל המונחים הנ"ל, כגון הצעת מקורות מפסוקים (לא קיים אצל 'ויידא') ומקורות שאינם חלופיים או נוספים, וגם למונחים האחרים יש הוראות שאינן קיימות אצל 'שמע לה מן הדא' (עייין ערכיהם). נראה ש'שמע לה מן הדא' המציע פשיטת בעיה מתפרש כמו 'נשמענה מן הדא',⁵⁸ אך שוב ברור כי מונחים אלה אינם נרדפים – בין היתר, מפני שאין זו ההוראה היחידה של 'שמע לה מן הדא'.⁵⁹

קיימת קרבה גדולה בין 'שמע לה מן הדא' ל'מן הדא', וכן ללשונות הצעה אחרים המציעים סימוכין או הוכחות ממקורות ספרותיים, כגון *דכתיב, 'דתני', ודומיהם. נראה שההבדל העיקרי בין המונחים האלה הוא ש'שמע לה מן הדא' תמיד מציע מקורות המיוחסים לחכמים נקובי שם ('ר' פלוני שמע לה מן הדא'), מה שאין כן (בדרך כלל) אצל המונחים האחרים. קיימת גם קרבה מסוימת בין 'שמע לה מן הדא' ל'אית דבעי משמענה מן הדא' (עייין ערכו), אלא שהמונח האחרון מציע דעות שזהות מוסרן אינו ידוע, ואילו 'שמע לה מן הדא' מציע דעות המיוחסות לחכמים נקובי שם ('ר' פלוני שמע לה מן הדא').

ב[...]

ספרות – אלת"י ח, עמ' 375–376

ב[...]

1. [משנה: 'הרואה ירק בכרם ואמ' כשאגיע לו אלקטנו מותר' ('משום כלאים').] ר' יוסי בר חנינא אמ', בפועל שנו ('שכיוון שטרוד במלאכה, אין זה נחשב מקיים כשלא עקר מיד') (כלאים ה, ו [ל ע"א], 162 ש' 28)

57 כגון פסחים א, א (כו ע"א), 497 ש' 9; וראה גם את המונח *לא מטעם זה אלא'.
58 אפשר ששני המונחים מתחלפים על ידי גיוון המינוח בסוגיה אחת; ראה מעשרות ג, ג (נ ע"ג), 274 ש' 32, 34, 36 ('שמע לה מן הכא'; אולם הפירוש בש' 34 צריך עיון) לעומת לעיל שם, ש' 29 ('נשמענה מן הדא'). עם זאת, אפשר שכאן גיוון הסגנון נובע מסיבה אחרת, שהרי 'שמע לה מן הדא/הכא' בסוגיה זו אינו מציע את התשובה הראשונה לבעיה (שהוצעה בלשון 'נשמענה מן הדא'), אלא תשובות נוספות, בהתאם לנטייתו במספר מקומות להציע מקורות נוספים ולא המקור הראשון בסדרה של מקורות (ראה לעיל הערה 40). ואמנם בדרך כלל איננו מוצאים סדרה של כמה 'נשמענה מן הדא' בזה אחר זה, בעוד שסגנון כזה מצוי במקומות אחדים אצל 'שמע לה מן הדא' (ראה לעיל ליד הערה 41). ועוד – והוא העיקר – שכאן 'נשמענה מן הדא' בא בפי הסתם, כמקובל בדרך כלל אצל מונח זה, ואילו 'שמע לה מן הדא' מציע דברים המיוחסים לחכם נקוב שם, כמקובל במונח זה.

59 לכך יש להוסיף, שבדרך כלל שני המונחים נבדלים מבחינה סגנונית: 'שמע לה מן הדא' בא ברגיל בסגנון 'ר' פלוני שמע לה מן הדא', בעוד ש'נשמענה מן הדא' רגיל לבוא בסתם (השווה להערה הקודמת).

60 לעתים המונח בא בצורות אחרות, בהתאם לעניין הנידון, כגון 'לבא בדמיהן שנו' (קידושין ב, ח וסג ע"א), 1167 ש' 25 ומקבילה); 'מן המסיקין שנו' (רמאי ו, ב וכה ע"ב), 136 ש' 27; וכן בלי מילית בתחילת המונח, כגון 'דרך נישואין שנו' (יבמות יא, א ויא ע"ג), 881 ש' 3–4 ומקבילה).

61 ראה נזיר ז, א (נו ע"ב), 1125 ש' 22, וכן בהוריות ג, ז (מח ע"ב), 1429 ש' 44–45, לפי הנספח לכבלי שם (בכ"ל 'שנו', כרגיל).

62 הביטוי 'ב[...]

2. [משנה: 'עיר שיש בה עבודה זרה, חוצה לה מותר'.] הא תוכה אסור. מפני שיש בה צלם אחד יהא תוכה אסור? – ריש לקיש אמ', ביריד שנו. ומה בין תוכה לחוצה לה? תוכה, שנהנה מן המכס אסור, חוצה לה מותר, שלא נהנה מן המכס (ע"ז א, ד [לט ע"ג], 1378 ש' 33)

'ב[... שנו' יכול להיות מוסב על משניות או ברייתות.⁶³ בדרך כלל המונח מציע אוקימתא למקור שאליו הוא מתייחס, לאמור, שהדין במקור זה חל רק במקרה שפורט על ידי המונח. עם זאת, אפשר שלפעמים 'ב[... שנו' מציע פרשנות הבאה להבהיר את כוונת המקור שעליו הוא מוסב, ולא לצמצם את תחולתו.⁶⁴

במקומות אחרים 'ב[... שנו' בא בתחילת הדיון במקור הנידון, ואז הוא מציע הערות 'לשמך',⁶⁵ אולם במקרים רבים המונח מציע פרשנות שתפקידה לתרץ קושיות המופיעות לפניו.⁶⁶

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד 'ב[... שנו' מתחלף ב'ב[... היא מתניתא',⁶⁷ ונראה ששני המונחים קרובים מאוד מצד משמעותם, ואולי אף נרדפים.

במקרים רבים 'ב[... שנו' מתפרש כמו 'מתניתא ב[...'.⁶⁸ כמו כן, 'ב[... שנו' המציע תירוצים עשוי להתפרש כמו 'תפתר', כשהמונח האחרון מתרץ קושיות על ידי העמדת מקור בעייתי במקרה מסוים ('תפתר ב[...'). עם זאת, לא מצאתי חילופים בין 'ב[... שנו' למונחים האחרים. יש דמיון מסוים בין 'ב[... שנו' למונחים אחרים המצמצמים את תחולת הקביעה שעליה הם מוסבים, כגון 'הדא דתימר', 'לא אמר אלא' ו'לא שנו אלא' (אך דוק, לעתים שני המונחים האחרונים מציעים דיוקים ולא פרשנות מצמצמת). עם זאת, במקומות רבים מונחים אלה נבדלים מ'ב[... שנו' מבחינה סגנונית, שכן הם רגילים להנגיד את המקרה שמדובר בו בקטע שעליו מוסב המונח למקרה אחר ('הדא דתימר / לא שנו אלא / לא אמר אלא X, אבל Y [...]), מה שאין כן אצל 'ב[... שנו'.

63 משניות – ראה למשל דוגמה 1 לעיל וב"ב ג, ג (יד ע"א), 1244 ש' 14–15; ברייתות – ראה למשל שבת ח, א (יא ע"ב), 415 ש' 20 וב"ק ד, ז [ד ע"ג], 1199 ש' 11–12.

64 ראה כלאים ו, ה (ל ע"ג), 165 ש' 30 (סוגיות אחרות שבהן אפשר אולי לפרש כך יותר מסופקות, ולכן לא רשמתי כאן).

65 ראה למשל שביעית א, ז (לג ע"ב), 181 ש' 29; שבת ח, ג (יא ע"ב), 416 ש' 33; כתובות ז, ד (לא ע"ב), 990 ש' 5 ומקבילה. כמובן, אפשר שהפרשנות שהמונח מציע במקומות כאלה באה לתרץ קושיה סמויה, שלא הועלתה במפורש בתלמוד.

66 ראה למשל כלאים ו, א (ל ע"ב), 163 ש' 30; שבת ט, ה (יב ע"ב), 421 ש' 10; נזיר ז, א (נו ע"ב), 1125 ש' 22.

67 ראה גיטין ח, ג (מט ע"ג), 1088 ש' 32 ('ב[... שנו' וכן צ"ל; בכי"ל 'נ[... שיני'), לעומת המקבילה בב"מ א, ד (ז ע"ד), 1215 ש' 46 ('ב[... היא מתניתא').

68 עיין ערך 'מתניתא ב', בסמוך להערה 622.

שנייא⁶⁹ היא (שניא⁷⁰ היא; לפעמים בצורה 'שנייא היא הכא/תמן'⁷¹) – 'שונה היא (כאן/שם)'. נפוץ.

ספרות – אלת"י ג, עמ' 130–133; שם ח, עמ' 367–369;⁷² אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 42; אליצור, הקדמה, עמ' מג הערה 28; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 226; גינצבורג, פירושים וחידושים, ב, עמ' 173; מוסקוביץ, ויידא אמרה דא, עמ' 143 הערה 108; מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 206–207; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 74, 90

'שנייא היא' מתפרש בשתי דרכים:

א. בדרך כלל 'שנייא היא' מתפרש בניחותא, והוא מציע הבחנות עקרוניות (לא אוקימתות) בין עניינים שונים שהושוו, במפורש או מכללא, בשלב קודם של הסוגיה, על דרך 'שאני התם'⁷³ בבבלי, כגון:

1. [משנה: 'כל בעלי אמניות שבירושלם עומדים בפניהם' ('בפני מביאי ביכורים').] ולא כן תני, 'תקום והדרת' – מה קימה שאין בה חסרון כיס, אף הידור שאין בה חסרון כיס! – שנייא היא הכא, שהוא אחת לקיצים (ביכורים ג, ג [סה ע"ג], 359 ש' 30)

2. עד כמה הכרת העובר? [...] תשעים יום שלימין. שמואל אמ', הן <ו>עבוריה⁷⁴ [...] ההין עובדא ('באישה שילדה שבעה חודשים מקוטעים אחרי נישואיה') אתא קומי רבה בר בא, ואכשר. ואבא⁷⁵ בר ווא פליג על שמואל בריה? אמ' רבא, שנייה היא הכרת העובר שנייה היא לידתו: הכרת העובר לחדשים שלימין, ולידתו לחדשים מקוטעין (יבמות ד, יא [ו ע"א], 850 ש' 28 ומקבילה)

3. מהו להציל נפשו שלגדול בנפשו שלקטן? התיב ר' ירמיה, ולא מתנית' היא: 'יצא רובו ('של עובר') אין נוגעין בו, שאין דוחין נפש מפני נפש! – ר' יוסה ביר' בון בשם רב חסדא, שנייא היא תמן, שאין את יודע מי הורג את מי (שבת יד, ד [יד ע"ד], 435 ש' 7 ומקבילות)

4. אם לא ידעה משנעשה פצוע דכא וכרות שפכה, הרי אילו יאכלו. אמ' ר' לעזר, דר' לעזר ודר' שמעון היא ('הסוברים שאלמנה מן האירוסין לכהן גדול אוכלת בתרומה'⁷⁶ אף על פי שמשתמרת לביאה פסולה'). אמ' ר' יוחנן, דברי הכל היא;

69 בשרידי הירושלמי, עמ' 106 ש' 30 תיבה זו מנוקדת שְׁנִיָּה. במקום אחר (שם, עמ' 156 ש' 13) התיבה מנוקדת שְׁנִיָּה.

70 ראה למשל קטע לוינגר, עמ' רפג ש' 22; שרידי הירושלמי, עמ' 148 ש' 6; שם עמ' 156 ש' 13–14 (ואין צריך לומר שהצורה הרווחת 'שנייא/שנייה היא' מצויה גם היא בקטעי גניזה, כגון שרידי הירושלמי, עמ' 74 ש' 10, 106 ש' 30).

71 ראה להלן הערה 85.

72 ראה גם אלת"י א, עמ' 94, לצורה 'או שנייא היא' (וראה עוד להלן הערה 91).

73 או 'שאני הכא', המקביל כמעט באופן מילולי ל'שנייא היא הכא' בירושלמי.

74 התוספת היא על פי המקבילה.

75 כגרסת המקבילה; לפנינו בטעות 'ואכשרו אבא' (וי"ו התמיהה שהייתה צריכה לבוא בתחילת התיבה 'אבא' נצטרפה בטעות לסוף 'ואכשר' שלפני כן).

76 ראה משנה, יבמות ו, ג.

שנייא היא הכא, שלא הוסיף בה קניין {אחד} <אחר>⁷⁷ לפסול ('כי הפצוע דכא קידש לפני שנפסל') (יבמות ח, א [ט ע"א], 867 ש' 27)

ל'שנייא היא' בהוראה זו שלושה שימושים עיקריים: (א) תירוצ קושיות, כבדוגמאות 1, 2 לעיל (שכיח מאוד); לעתים קושיות אלו נובעות מסתירה בין מקורות ספרותיים שונים,⁷⁸ אבל לא תמיד;⁷⁹ (ב) דחיית הצעות מסוגים אחרים – לעתים קרובות פשיטת בעיות,⁸⁰ אך גם הצעות מסוגים אחרים;⁸¹ (ג) פירוט קביעות המופיעות לפני המונח⁸² שדוחות דעה קודמת על סמך הבחנה המפורטת בהמשך בלשון 'שנייא היא'⁸³ (אפשר לראות הוראה זו כוואריאציה של קודמתה). במקרים רבים המונח בא פעם אחת בלבד, ואז מקובל הסגנון: 'שנייא היא'⁸⁴ – [לפעמים: הכא/תמן]⁸⁵ – [לפעמים: במקרה/מקרה],⁸⁶ ואחר כך מובא הסבר להבדל בין המקרה הנידון לבין המקרה שהשווה לו. לעתים הסבר זה מבוסס על קביעה עובדתית⁸⁷ (שיש לה כמובן השלכות הלכתיות) או על קביעה נורמטיבית,⁸⁸ ואזי הסגנון המקובל הוא: 'שנייא היא' – [לפעמים: תמן/הכא] – ש-[עובדה/עיקרון]. במקומות אחרים הסבר ההבחנה מבוסס על מקור ספרותי, ואזי הסגנון המקובל הוא: 'שנייא היא דכתיב / דאמר ר' פלוני – [המקור הספרותי הרלוונטי].⁸⁹

- 77 ברור מן העניין שכן צ"ל (ואמנם קריאת הדל"ת בסוף התיבה מסופקת לפי מהדורת האקדמיה).
- 78 ראה למשל דוגמה 1 לעיל ('ולא כן תני'); ברכות ג, ג (ו ע"ב), 27 ש' 45; יומא ז, א (מד ע"ב), 593 ש' 15 ומקבילות ('והא תנינן').
- 79 ראה למשל מע"ש ד, ג (נר ע"ד), 298 ש' 49; שקלים ד, ה (מח ע"ב), 616 ש' 28; סנהדרין א, ב (יה ע"ג), 1266 ש' 15.
- 80 ראה למשל דוגמה 3 לעיל; מעשרות ד, א (נא ע"א), 277 ש' 22; פסחים ד, ט (לא ע"ב), 521 ש' 15.
- 81 ראה למשל מע"ש ה, ו (נו ע"ג), 308 ש' 23; חלה ג, ז (נט ע"ב), 325 ש' 11 (היסקים שהוצעו בלשון 'הרא אמרה'); מע"ש א, א (נב ע"ב), 285 ש' 19; נזיר ג, א (נב ע"ג), 1104 ש' 50 (מקורות שהובאו לקביעות).
- 82 במקום אחד אפשר שהמונח מסביר את ההבדל בין שני מקרים במשנה, ואינו מפרט דברים המופיעים לפניו בתלמוד; ראה פאה ה, ד (יט ע"א), 100 ש' 20.
- 83 ראה למשל דוגמה 4 לעיל ('שנייא היא' מפרט 'דברי הכל היא', הדוחה את השלב הקודם); פסחים ח, א (לה ע"ד), 546 ש' 28 ומקבילה (מפרט 'ואפילו כמאן דאמר' שלפניו); גיטין ב, א (מד ע"א), 1059 ש' 30 (מפרט 'אפילו [...] אתיא היא' שלפניו).
- 84 במקומות ספורים במסכת נזיקין (בעדי נוסח מסוימים) המונח בא בסגנון 'אימר שנייא היא'; ראה עסיס, נזיקין, עמ' 152.
- 85 ראה למשל דוגמאות 1, 3 לעיל. אינני מוצא הבדל בין הצורות הללו מצד משמעותן, ומסתבר אפוא שלפנינו צורות שונות של מונח אחד, שאחת מהן קצרה והאחרות ארוכות יותר. ואמנם במספר מקומות 'שנייא היא' מתחלף ב'שנייא היא הכא/תמן'; ראה מוסקוביץ, מינוח, עמ' 74, 90.
- 86 ראה למשל מע"ש ד, ט (נה ע"ב), 302 ש' 5; חלה ג, ז (נט ע"ב), 325 ש' 11; גיטין ה, ד (מז ע"א), 1075 ש' 18 ('שנייא היא ב...'); ברכות ג, ג (ו ע"ב), 27 ש' 45 ומקבילה; יומא ג, ב (מ ע"ב), 572 ש' 5; כתובות א, ו (כה ע"ג), 958 ש' 27 ('שנייא היא – [מקרה]'). כפי שנרמז, במקרים רבים אין המקרה מצוין אחרי 'שנייא היא', ואזי הסגנון הוא 'שנייא היא, ש-[הסבר]'; ראה למשל דוגמאות 1, 3 לעיל; ברכות א, ח (ג ע"ד), 11 ש' 22; ר"ה ג, א (נח ע"ד), 674 ש' 8-9.
- 87 ראה למשל דוגמאות 1, 4 לעיל; ערלה א, ב (סא ע"א), 333 ש' 43; פסחים ז, י (לה ע"א-ע"ב), 543 ש' 17 ומקבילה.
- 88 ראה למשל פסחים ד, א (ל ע"ד), 517 ש' 46-47 ('שנייא היא שאם עבר ועשה [...] יצא'); ברכות א, ח (ג ע"ד), 11 ש' 22; קידושין ב, א (סב ע"א), 1161 ש' 7.
- 89 ראה למשל דמאי א, ג (כב ע"א), 118 ש' 49-50 וסוטה ד, א (יט ע"ג), 924 ש' 8 ('שנייא היא דכתיב'); ברכות

לעתים רחוקות המונח בא פעמיים בזה אחר זה, בכל פעם לפני ציון מקרה שהובחן מרעהו ('שנייא היא X שנייא היא Y - [הסבר], כלומר שונה הוא X מ-Y), כבדוגמה 2 לעיל.⁹⁰ בדרך כלל 'שנייא היא' בהוראה זו מציע שלב עצמאי במשא ומתן, אולם במקומות אחרים המונח בא באמצע משפט, כחלק משלב אחר של המשא ומתן.⁹¹

ב. במקומות אחרים 'שנייא היא' מתפרש בתמיהה, והוא מציע שאלה רטורית שתשובתה שלילית, לאמור, וכי יש הבדל בין שני המקרים הנדונים? כגון:

5. את אמ' האב פוסק על ידי בתו; אפי' בוגרת? נישמעינה מן הדא: 'האב פוסק על ידי בתו, ולא אשה על ידי בתה ולא אח על ידי אחותו'. שנייא היא אחותו בין שהיא נערה בין שהיא בוגרת? וכא ('בפסיקת האב על ידי בתו'), לא שנייא בין שהיא נערה בין שהיא בוגרת (כתובות ה, א [כט ע"ג], 980 ש' 45)

6. [משנה: 'הקלים שבדמיי, השיתים והרימין [...]']. אמ' ר' יוחנן, לפי שרוב המינין הללו אין באין אלא מן ההבקר [...] מתנית' מסייעא לר' יוחנן: 'מגזיב ולהלן פטור מן הדמיי' - שנייא היא מגזיב להלן בין דמיי בין וודאי? אוף [הכא], לא שנייא בין דמאי בין וודאי (דמאי א, א [כא ע"ג], 115 ש' 7-8)

7. יום הכיפורים שחל להיות בשבת, מהו להדיח כבשין ושלקות מן המנחה ולמעלן? [...] ר' לעזר אמ' מותר [...] מה טעם אמרו מדיחין כבשים ושלקות מן המנחה ולמעלן, מפני סכנה; שנייא היא סכנת יום הכיפורים שחל להיות בשבת שנייא היא יום הכיפורים שחל להיות בחול? (פסחים ד, ד [לא ע"א], 519 ש' 42)⁹²

'שנייא היא' בתמיהה בא ברגיל כדי לפרט ולפרש מהלך שתחילתו הוצעה בשלב הקודם של הסוגיה. לפעמים 'שנייא היא' כזה בא במסגרת פשיטת בעיה,⁹³ ואז הוא רגיל לבוא אחרי 'נשמעינה מן הדא', בסגנון: 'מקרה X - נשמעינה מן הדא - [מקרה Y] - שנייא היא - [בין אופנים שונים של מקרה Y]? - וכא / אוף הכא - לא שנייא - [בין אופנים שונים של מקרה X]'. (יושם לב שעיקר סגנון זה, בלי 'נשמעינה מן הדא' לפני המונח, מצוי גם כש'שנייא היא' בתמיהה בא שלא במסגרת פשיטת בעיות.⁹⁴)

במקומות אחרים 'שנייא היא' בהוראה זו מפרט מהלכים מסוגים אחרים, כבדוגמאות 6, 7

א, ח (ג ע"ד), 11 ש' 17 ושבת ג, ז (ו ע"ב), 387 ש' 14 ('שנייא היא דאמר ר' פלוני').
90 כיוצא בזה ראה שביעית ט, ט (לט ע"א), 212 ש' 11-12; פסחים ח, א (לה ע"ד), 545 ש' 49; יומא ה, ב (מב ע"ב), 583 ש' 1.

91 ראה תרומות א, ט (מא ע"א), 223 ש' 2 ('אין תימר שנייא היא [...]'); חלה ד, ד (נט ע"ד), 327 ש' 15 (כנ"ל); פסחים ו, ח (לג ע"ד), 535 ש' 3 (כנ"ל). כיוצא בדבר, לפעמים בא הביטוי בסגנון 'או שנייא היא' כשהוא מציע את הצד השני של בעיה (כגון עירובין א, ז [יט ע"ב], 458 ש' 19-20 ומקבילה - 'תמן אמ' ר' יוסי הגלילי [...] אוף הכא כן; או שנייא היא [...]'); ראה לעיל הערה 72. (במקום אחד אפשר ש'או שנייא היא' מתפרש כמו 'שנייא היא', ואינו מציע משפט ברירה; ראה קידושין ג, ג [סג ע"ד], 1171 ש' 34, ומוסקובין, וירא אמרה דא, עמ' 143, הערה 108.)

92 והשווה מ"ק ג, ו (פג ע"א), 819 ש' 42.

93 ראה למשל דוגמה 5 לעיל; פאה ג, ו (יז ע"ג), 92 ש' 33; דמאי ג, ו (כג ע"ד), 128 ש' 30.

94 ראה למשל דוגמה 6 לעיל ומעשרות ה, ב (נא ע"ד), 280 ש' 11.

לעיל (סיוע והסבר⁹⁵), או שהוא מציע קושיות על הדעה הקודמת שלא במסגרת פירוט קושיה קודמת.⁹⁶ במקומות כאלה 'שנייא היא' רגיל לבוא בסגנון: 'שנייא היא - [המקרה הנידון] - בין - ואופנים שונים של מקרה זה?',⁹⁷ או 'שנייא היא X שנייא היא Y?'⁹⁸

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד 'שנייא היא' מתחלף ב'לית יכיל' על ידי קונפליציה.⁹⁹ עם זאת, ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי ברגיל 'לית יכיל' אינו מציע הבחנות, כמקובל אצל 'שנייא היא', אלא הוא דוחה הצעות קודמות. (במקרה זה שני המונחים מתאימים, כיוון שכאן תפקידו של המונח הוא לדחות הצעה קודמת, ושני המונחים יכולים למלא תפקיד זה.)

קיימת קרבה מסוימת בין 'שנייא היא' בתמיהה ל'לא שנייא'. עם זאת, ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי יש להם שימושים שונים: 'לא שנייא' מציע פרשנות העומדת ברשות עצמה (אף אם היא מונגדת לדעה אחרת המוצעת לפני כן), ואילו 'שנייא היא' בתמיהה מציע שאלות רטוריות, ברגיל כדי להוכיח טענה מסוימת.¹⁰⁰

לכאורה 'שנייא היא' דומה מאוד ל'תמן [...] (ברם) הכא'. עם זאת, גם מונחים אלה אינם נרדפים: מבחינה סגנונית, 'שנייא היא' מתייחס למקרה אחד (כשהמונח בא פעם אחת), בעוד ש'תמן [...] (ברם) הכא' מתייחס לשני מקרים שהונגדו זה לזה. ועוד, ש'תמן [...] (ברם) הכא' עשוי להציע אוקימתות, ולא רק הבחנות עקרוניות בין מקרים שונים,¹⁰¹ ואילו 'שנייא היא' אינו מציע אוקימתות.

ראה גם: *לא דמי

95 כמו כן, יש ש'שנייא היא' בתמיהה מפרט קושיות שלפניו, כגון מעשרות ה, ב (נא ע"ד), 280 ש' 11 ויבמות ג, א (ד ע"ד), 843 ש' 27.

96 ראה שבת ה, ב (ז ע"ב), 392 ש' 23 (וכנראה גם ביומא ז, ה [מד ע"ג], 594 ש' 49, אלא שהפירוש המדויק שם עדיין צריך עיון, וראה גם קידושין א, ה [ס ע"ד], 1152 ש' 41 ומקבילות, שם הן הגרסה והן הפירוש צריכים עיון).

97 ראה למשל ערלה ב, ב (סב ע"א), 339 ש' 27; שבת ה, ב (ז ע"ב), 392 ש' 23; יבמות ג, א (ד ע"ד), 843 ש' 27. כגון דוגמה 7 לעיל, וראה לעיל הערה 92, וראה גם קידושין א, ה [ס ע"ד], 1152 ש' 41 ומקבילות, אלא שהגרסה והפירוש שם עדיין צריכים עיון, ולכן אין לקבוע מסמרות בנידון (יש הבדלי נוסח בין הסוגיות הללו, ולא כאן המקום להאריך בהם).

99 ראה ברכות ז, א (יא ע"א), 55 ש' 42, ומוסקובין, כפלי גרסה, עמ' 206-207. אפשר שמונחים אלה מתחלפים גם על ידי גיוון המינוח; ראה כתובות ג, א (כו ע"א), 966 ש' 41, 42 ('שנייא היא') לעומת לעיל שם, ש' 37 ('לית יכיל'); וצריך עיון. - חילוף אפשרי נוסף בין 'שנייא היא' למונח אחר מצוי אולי בחלה א, ח (נח ע"א), 317 ש' 9 ('שנייא היא'), אולם במשפט מקביל לכאורה שבהמשך (ש' 11), מוצע התירוץ בסגנון *לא תתיבני'. (אמנם המשפט שבו נמצא 'שנייא היא' חסר בגוף כ"ל, ונוסף שם על ידי המגיה, אולם משפט זה מקוים על ידי קטע אפשטיין, עמ' 127 ש' 9-11 [=מחקרים, עמ' 269], וכן על ידי ראשונים אחדים; ראה רטנר, אהבת ציון וירושלים, חלה, עמ' 115 [ואפשר להוסיף], אולם במקבילה במעשרות ה, ו [נב ע"א], 282 ש' 5-6 המילים 'שנייא היא' חסרות.) עם זאת, ברור ש'שנייא היא' *לא תתיבני' אינם נרדפים, שהרי 'לא תתיבני' (מונח נדיר!) בא רק במסגרת תגובת חכם לחכם אחר המקשה עליו, מה שאין כן אצל 'שנייא היא'.

100 ראה למשל פאה ג, ו (יז ע"ג), 92 ש' 33 (עיון ערך 'לא שנייא', הערה 290), שם באים 'שנייא היא' בתמיהה ו'לא שנייא היא' זה לצד זה, וברור מן ההקשר כי שניהם ממלאים תפקידים שונים (עיון שם).

101 עיון ערך 'תמן [...] ברם הכא', ליד הערה 31.

ת

תדע לך שהוא כן ('תדע לך שהיא כן';¹ לפעמים רק 'תדע לך'²). מונח סיוע, מצוי.

ספרות - אלת"י ד, עמ' 205-206, 720-721; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 30-31; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 74-76; היגר, אוצר הברייתות, ז, עמ' 16

'תדע לך שהוא כן' מציע סיוע לדעה הבאה לפני כן,³ כגון:

1. ר' יוסי ביר תנינא אמ', אדם נותן מעשרותיו בטובת הנייה [...] מתני' פליגא על ר' יוסי ביר' רבי תנינא: 'קונם כהנים לוי'ם נהנין לי, יטלו בעל כרחו!' - פתר לה באו' אי איפשי ליתן מתנה כל עיקר. **תדע לך שהוא כן**, דתנינן, 'כהנים אילו לויים אילו נהנין לי, יטלו אחרים' (דמאי ו, ג [כה ע"ב], 137 ש' 4 ומקבילות)

1 ראה מע"ש ג, ב (נר ע"א), 294 ש' 23-24; מו"ק ג, ה (פב ע"ב), 813 ש' 39; קידושין ב, ה (סב ע"ד), 1165 ש' 39-40; ואף בקטע גניזה לסוגיה אחת (שרידי הירושלמי, עמ' 115 ש' 2, 5; בכי"ל שם, פסחים ד, ד ולא ע"א), 519 ש' 31, 33, 'שהוא כן'.

2 במספר מקומות נראה שאין הבדל בין 'תדע לך' ו'תדע לך שהוא כן', ואפשר שלפנינו שתי צורות חלופיות ונדרפות. לחלופין, אפשר שהתיבות 'שהוא כן' נשמטו בטעות במקומות הגורסים את הצורה הקצרה יותר. כך למשל מתחלפות שתי הצורות במו"ק ג, ה (פב ע"ב), 813 ש' 39 ('תדע לך שהיא כן'), לעומת מקבילתו בנוזר ג, א (נב ע"ג), 1104 ש' 50 ('תדע לך'). דומה שגם הסגנון המקובל אצל לשונות אלה מצביע על קרבה ביניהם, שכן הצורה הקצרה יותר באה לפעמים בסגנון 'תדע לך דתנינן / דתנינן תמן' (ראה פסחים ח, ג ולו ע"א), 547 ש' 33 'תדע לך דתנינן תמן' ושם ט, ז ולו ע"א, 554 ש' 4 'תדע לך דתנינן', על דרך הסגנון המצוי בכמה מקומות אצל הצורה הארוכה יותר, 'תדע לך שהוא כן דתנינן / דתנינן תמן' (ראה להלן ליד הערה 4). כיוצא בדבר, מספר סוגיות מקיימות את הסגנון 'תדע לך דאמר ר' פלוני', הדומה לסגנון המצוי לעתים אצל הצורה הארוכה יותר (ראה להלן הערה 6); ראה עירובין ז, ב (כד ע"ב), 484 ש' 21 (אולם הפירוש המדויק עדיין צריך עיון) ויומא ז, א (מד ע"ב), 593 ש' 16 ומקבילות. ברם במקומות אחרים נראה ש'תדע לך' אינו מתפרש כמו 'תדע לך שהוא כן', אלא כלשון דיבור רגיל ולא כמונח טכני. ראה למשל ברכות א, ז (ג ע"ב), 8 ש' 21 ומקבילות: 'ד' בא בד כהן בשם ד' יודה בן פזי, תדע לך שחביבין דברי סופרים מדברי תורה, שהרי ר' טרפון אילו לא קרא לא היה עובר אלא בעשה, ועל ידי שעבר על דברי בית הלל נתחייב מיתה' (דווקא, כאן הלשון 'תדע לך' בא בפי אמוראים נקובי שם, בניגוד למקובל בדרך כלל אצל 'תדע לך שהוא כן'; ראה להלן ליד הערה 16); פסחים ח, ח (לו ע"ב), 549 ש' 14 ומקבילות (וראה להלן הערה 16); גיטין ד, ז (מו ע"א), 1070 ש' 36, 38 ומקבילה; ועדיין צריך עיון.

3 'תדע לך שהוא כן' (וכן 'תדע לך', 'תדע לך שכן') אינו מזדמן בבבלי, אבל לפעמים הוא נקרא במדרשי ההלכה של התנאים. דאה למשל מכילתא דרשב"י ו, ב (מהדורת אפשטיין-מלמד, עמ' 6, על פי ורטהיימר, הגהות ר' אברהם הלחמי); ספרא, שרצים, פרק ב, יב (מהדורת וייס, מז ע"ד); ספרי דברים שמד (מהדורת פינקלשטיין, עמ' 401); וראה עוד ברויאר, העברית של האמוראים, עמ' 138.

2. אוכלי פסחים בשעתן זריזין הן כאוכלי תרומה. תדע לך שהיא כן, דתנינן, 'אין צולין בשר בצל וביצה אלא כדי שיצולו', ותנינן, 'משלשלין את הפסח לתנור עם חשיכה' (מע"ש ג, ב [נד ע"א], 294 ש' 23-24)

בדרך כלל 'תדע לך שהוא כן' מציע מקורות ספרותיים, ולכן הוא רגיל לבוא בסגנונות כגון 'תדע לך שהוא כן דתנינן תמן' (רגיל) ו'תדע לך דתנינן'.⁵ עם זאת, במקומות אחדים המונח מציע סיוע ממקור אמוראי,⁶ או סיוע שאינו מבוסס על מקור ספרותי.⁷ טיב הסיוע שמציע 'תדע לך שהוא כן' כשמובא אחריו מקור ספרותי משתנה ממקום למקום. לעתים הסיוע מפורש או כמעט מפורש במקור שמציע המונח,⁸ אולם במקומות אחרים הסיוע מבוסס על דיוק או דיון במקור זה,⁹ ובכלל זה אנלוגיה לאמור בו, כבדוגמה 2 לעיל. לפעמים הסיוע מבוסס על שתיקת המקור בקשר לעניין מסוים, ולא על תוכנו המפורש.¹⁰ במקומות מספר המונח בא בסגנון: 'ויאות, תדע לך שהוא כן',¹¹ ואפשר שהמונח 'ויאות' בא לצורך תוספת חיזוק.

- 4 ראה למשל כלאים ז, א (ל ע"ד), 166 ש' 20-21; חגיגה ב, ז (עח ע"ג), 792 ש' 9; כתובות יג, ב (לה ע"ד), 1013 ש' 30-31 ומקבילה.
- 5 ראה למשל מעשרות ה, ב (גא ע"ד), 280 ש' 9-10 (על פי כ"ר; כל המשפט חסר בכ"ל) - 'תדע לך שהוא כן דתנינן' (בלי 'תמן', שכן המונח מציע את המשנה המקומית; אולם הפירוש המדויק עדיין צריך עיון) וביצה ג, ב (סב ע"א), 693 ש' 13 ('דתנינן', מציע את המשנה המקומית); כלאים ח, ב (לא ע"ג), 170 ש' 21 ושבת ז, ב (י ע"ג), 411 ש' 16 ('דתנינן'). בסוגיה אחת שבה המונח מופיע בסגנון 'תדע לך שהוא כן דתנינן', הוא מציע קטע ממגילת תענית; ראה תעניות ב, יג (סו ע"א), 717 ש' 42-43 ומקבילה. במקום אחד המונח בא בסגנון 'תדע לך שהוא כן, דכן תנייה מתיב לחבריה'; ראה עירובין ב, א (כ ע"א), 461 ש' 29.
- 6 ראה מע"ש ב, א (גג ע"ג), 291 ש' 24 ומקבילה ('תדע לך שהוא כן דתמן אמרין בשם רב חסדא'); מו"ק ג, ה (פב ע"ב), 813 ש' 39 ('תדע לך שהיא כן, דאמ' ר' חלבו רב חונה בשם רב').
- 7 ראה למשל סוכה ד, ב (גד ע"ב), 649 ש' 47-48 ('תדע לך שהוא כן, שכבר חילופיו בידו'); סוטה ז, ה (כב ע"א), 936 ש' 45 ('תדע לך שהוא כן, שהרי עכן חטא ורובה שלסנהדרין נפלה בעי'); סנהדרין י, א (כו ע"ד), 1316 ש' 4 ('תדע לך שהוא כן, שהרי אבות העולם אילו ביקשו [...]'; וראה להלן הערה 15); השווה להלן הערה 11.
- 8 ראה שבת ז, ב (י ע"ג), 411 ש' 16 ('עוף שאין לו גיזה, תלישתה היא גיזתה [...] תדע לך שהוא כן, דתני, תלש מן המיתה חייב, תלישתה זו היא גיזתה') ועירובין ב, א (כ ע"א), 461 ש' 29 ('מאן דמר שאם תיחקק, בעגולה, ומאן דמר שאם תיחלק, במרובעת. תדע לך שהוא כן, דכן תנייה מתיב לחבריה, אין בין דבריי לדברייך אלא שאתה או' בעגולה ואני או' במרובעת').
- 9 ראה למשל כלאים ז, א (ל ע"ד), 166 ש' 20-21; מעשרות ה, ב (גא ע"ד), 280 ש' 9-10 (ראה לעיל, הערה 5); שבת א, ו (ד ע"א), 374 ש' 17 ומקבילה. במקום אחד ההוכחה מבוססת על צירוף של משנה וברייתא ('תדע לך שהוא כן, דתנינן [...] ותני עלה [...]'); ראה כלאים ז, א (ל ע"ד), 166 ש' 30.
- 10 ראה מו"ק ג, ה (פב ע"ב), 813 ש' 39; כתובות ז, ט (לא ע"ד), 992 ש' 32-33 ומקבילה.
- 11 השווה בכר, טרמינולוגיה, עמ' 75. לכאורה היה מקום לטעון שלפנינו קונפליציה של שני מונחים, אולם אפשרות זו אינה נראית לי: (א) היקרותו של סגנון זה במספר מקומות מצביעה על כך (גם אם אינה מוכיחה את הדברים באופן חדר-משמעי) שלפנינו סגנון מקורי; (ב) אם נמחק את המילים 'תדע לך שהוא כן' מן המקומות הללו, יישאר סגנון שאינו מצוי אצל 'ויאות', שברך כלל מציע דיון דיאלקטי, ולו קצוצר, מה שאין כן בדוגמאות הנזכרות (ודוק, במקרים רבים עיקר הסיוע שמציע 'תדע לך שהוא כן' מבוסס על מקור ספרותי ולא על דיון כנ"ל). עם זאת, אין ספק שקיימת קרבה מסוימת בין שני המונחים, שהרי שניהם באים בדרך כלל לחזק את האמור לפניהם (לאפשרות 'ויאות' מתפרש לפעמים בתמיהה עיין ערכו, ליד הערה 18).

במקומות אחדים המונח מחזק תירוצים הבאים בשלב הקודם של הסוגיה,¹² אולם לעתים הוא מוסב על קביעות שאינן כאלה.¹³

במקום אחד נראה ש'תדע לך שהוא כן' מציע הוכחה נוספת לאמור לפניו,¹⁴ על דרך 'ועוד מן הדא'.

בדרך כלל 'תדע לך שהוא כן' מציע סיוע בהקשרים הלכתיים, אולם במקומות אחדים הוא מציע סיוע בהקשרים אגדיים.¹⁵

'תדע לך שהוא כן' בא כמעט תמיד בפי הסתמא,¹⁶ וברגיל הוא מציע סיוע לדברי אמוראים או לדברי הסתמא.¹⁷

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

'תדע לך שהוא כן' אינו מתחלף בשום מונח אחר, לפי מיטב ידיעתי.¹⁸ עם זאת, נראה שהוא מתפרש כמו 'ותני כן' כאשר המונח האחרון מציע סיוע לאמור לפניו. ברם ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי ל'ותני כן' הוראות נוספות שאין ל'תדע לך שהוא כן', כגון הצעת מקור ספרותי לקביעה מסוימת (על דרך 'דתני') וכנראה גם הצעת קושיות (עיין ערכו).

- 12 ראה למשל הדוגמאות לעיל; דמאי ו, ג (כה ע"ב), 137 ש' 4 ומקבילה; פסחים ט, ז (לו ע"א), 554 ש' 4.
- 13 ראה למשל כלאים ז, א (ל ע"ד), 166 ש' 30; עירובין ב, א (כ ע"א), 461 ש' 29; פסחים ד, ד (לא ע"א), 519 ש' 31, 33; וכן כמובן ב'תדע לך שהוא כן' הבא בהקשרים אגדיים (ראה להלן הערה 15).
- 14 ראה כתובות יג, ב (לה ע"ד), 1013 ש' 30-31 ומקבילה.
- 15 ראה תעניות א, ו (סד ע"ד), 710 ש' 25; סוטה ז, ה (כא ע"ד), 936 ש' 34-35, ושם כב ע"א, ש' 45; סנהדרין י, א (כז ע"ד), 1316 ש' 4 (אך שמא מוצאו של קטע זה בקובץ אגדי שלא היה חלק אינטגרלי של התלמוד בתחילה, ושוקע בו אחר כך כמות שהוא? ראה לאחרונה ל' מוסקוביץ, 'היחס בין התלמוד הירושלמי לבין ויקרא רבה: בחינה מחדשת', דברי הקונגרס העולמי האחד-עשר למדעי היהדות, ג/א, ירושלים תשנ"ד, עמ' 36, 38 ובספרות הרשומה שם).
- 16 יוצאות מכלל זה שתי סוגיות שבהן 'תדע לך שהוא כן' או 'תדע לך' בא לכאורה בפי תנאים (וכאמור לשונות כאלה באים בספרות התנאים במקומות אחדים; ראה לעיל, הערה 3). ראה פסחים ח, ח (לו ע"ב), 549 ש' 14 ומקבילות (ר' אר', תדע לך שאין אנינות (היום) [הלילה] תורה'; אך דוק, כאן המונח בא בסגנון 'תדע לך', ואפשר שצורה זו אינה עניין למונח שלנו; ראה לעיל, הערה 2), וכן סנהדרין ח, א (כו ע"א), 1307 ש' 26, שם המונח בא אחרי 'תני', אולם ספק בעיניי אם גרסה זו ('תני') נכונה, וצריך עיון.
- 17 בסוגיה אחת נראה שהמונח מציע סיוע לדברי תנאים. ראה ברכות א, ז (ג ע"ב), 8 ש' 26 ומקבילתו בסנהדרין יא, ה (ל ע"ב), 1329 ש' 30-31: 'תני ר' ישמעאל, דברי תורה [...] יש בהן קולין יש בהן חומרין, אבל דברי סופרין כולן חומרין הן. תדע לך שהוא כן, דתנינן תמן, "האר' אין תפילין לעבור על דברי תורה, פטור; חמש טוטפות להוסיף על דברי סופרים, חייב"'. ברם מקבילה אחרת (ע"ז ב, ח [מא ע"ג], 1390 ש' 13-14) אינה גורסת 'תדע לך שהוא כן', אלא רק 'דתנינן תמן' (ולפי זה אפשר ש'תדע לך שהוא כן' נוסף בסוגיות האחרות באשגרה מקטע קודם - ראה ש' 21 בסוגיית ברכות ומקבילות 'תדע לך', ודאה לעיל הערה 2), ואחר כך ביטוי זה הפך לצורה הנפוצה יותר 'תדע לך שהוא כן'. עם זאת, גרסה זו אינה נקיה מקשיים (גם אם אפשר להבין כיצד נהווה, כאמור), שכן לא מצאנו 'תני ר' פלוני' המסתייע בהמשך בלשון 'דתנינן תמן' (אלא שגם אם נגדום 'תדע לך שהוא כן' הנוסח הוא בעייתי, שהרי גם ביטוי זה אינו רגיל לסייע לדברי תנאים); וצריך עיון.
- 18 לקרבה בין 'תדע לך שהוא כן' ו'ויאות' ראה לעיל הערה 11.

תמן [...] ברם¹⁹ הכא ('תמן [...] (ו)הכא';²⁰ 'תמן [...] וכאן';²¹ לעתים רחוקות בסגנון 'הכא [...] (ברם) תמן'²²) – 'שם [...] (אבל) כאן' (או להפך). מונח הבחנה, נפוץ.

ספרות – אלת"י ד, עמ' 502, 503; שם ח, עמ' 621–624; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 43; אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 657–658; אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 322; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 237; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 79, 87; מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 543, 545; ניר, סוכה פ"ב ה"א, ד"ה תמן יש; עסיס, לית היא פליגא, עמ' 147 הערה 38; פני משה, יבמות פ"ב הי"א (טו ע"א), ד"ה ומשני תמן; פרנקל, מבוא הירושלמי, לט ע"א–ע"ב; רוזנטל, דקדוקי עניות, עמ' 147 הערה 59; רידב"ז, כללי תלמוד ירושלמי, אות ו; רפפורט, מכתב י, עמ' 146; ר' שמחה משפירא, אצל אור זרוע, א, של (מא ע"ד)

'תמן [...] ברם הכא' מציע הבחנה בין שני מקרים, לעתים קרובות כדי ליישב סתירה, על דרך 'התם [...] הכא' בבבלי, כגון:

1. [משנה: 'מיד ('ביום השביעי של סוכות') התינוקות שמטים את לולביהם ואוכלים את אתרוגיהם']. לא אמ' אלא קטן, הא גדול לא. לא כן אמ' ר' אבינא [...] אתרוג שנפסל ביום טוב הראשון, מותר לאוכלו! – אמ' ר' יוסה, תמן ('ביום השביעי') הוא אינו ראוי לצאת בו, אחרים ראויין לצאת בו, ברם הכא ('באתרוג שנפסל') לא הוא ולא אחרים יוצאין בו (סוכה ד, ד [נד ע"ג], 650 ש' 41–42)
2. בני מישא קיבלו עליהן שלא לפרש בים הגדול ('לפני שבת') [...] אמ' להן ('ד') בא', מכיון שנהגו בהן אבותיכם באיסור, אל תשנו מנהג אבותיכם נוחי נפש. ואין אדם נשאל על נדרו? תמן משנדר ('מי שנדר') נשאל, ברם הכא אבותיכם נדרו (פסחים ד, א [ל ע"ד], 517 ש' 37)
3. [משנה: 'מי שהלך לו למדינת הים ועמד אחר ופירנס את אשתו, חנן או', איבד את מעותיו. ונחלקו עליו בני כהנים גדולים ואמרו, יישבע כמה הוציא ויטול']. ר'

19 במקום אחד כתוב 'אבל' במקום 'ברם'; ראה דמאי ב, ג (כב ע"ד), 123 ש' 41. – בערך זה יכונה המונח 'תמן [...] ברם הכא', אף על פי שהכוונה גם לשאר צורותיו.

20 ראה למשל פאה ו, ט (יט ע"ד), 104 ש' 31–33; ערלה א, ה (סא ע"ב), 336 ש' 4; חגיגה ג, ח (עט ע"ד), 799 ש' 12–13. על חילופים בין צורה זו ל'תמן [...] ברם הכא', ראה פסחים ב, ז (כט ע"ג), 512 ש' 5–6 לפי כ"ל ('תמן [...] הכא'), לעומת שרידי הירושלמי, שם, עמ' 105 ש' 17–18 ('תמן [...] ברם הכא'), וראה מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 543 הערה 4. – באופן תאורטי, אפשר לטעון שאין כאן צורות מתחלפות, אלא שיבושים, וכי התיבה 'ברם' נשמטה בטעות במקרים אלה. אולם הצעה זו אינה נראית לי, מכיוון שבחלק ממקומות אלה כתוב 'והכא' – צורה שאין להסבירה כתוצאה מהשמטה מכנית גרידא – במקום 'ברם הכא'.

21 ראה אלת"י ד, עמ' 503, וראה עוד שם, עמ' 502, ערך 'תמן [...] כאן'.

22 ראה למשל שבת ג, ז (ו ע"ב), 387 ש' 16–17, 18 (בסגנון 'הכא [...] מה דאת אמר תמן', אולם הפירוש המדויק עדיין צריך עיון); ב"ב ו, א (טו ע"ב), 1250 ש' 23 ואילך; סנהדרין ו, ח (כג ע"ג), 1293 ש' 1, 4; והשווה אלת"י ח, עמ' 621, ערך 'הכא [...] תמן' (אך דוק, לא כל דוגמותיו שם הן עניין למונח שלנו; עיין שם היטב). – במקום אחד שתי הצורות מתחלפות; ראה עירובין י, טו (כו ע"ד), 496 ש' 39–40 ('תמן [...] ברם הכא'), אולם במובאה במלאכת שלמה (צוינה אצל ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 367), 'הכא [...] ברם תמן'. ברם גרסה זו נראית חשודה כפרפרזה ואולי אף כתיקון (עיין שם היטב), ולכן ספק אם אפשר להוכיח משהו ממנה. ראה גם ערך 'אית לך מימר', הערות 248, 252 (בקשר לצורה 'הכא [...] אית לך מימר תמן'), וערך 'מה אית לך', הערה 104 (בקשר לצורה 'הכא [...] תמן מה אית לך').

בא בר ממל בעי, הפורע שטר חובו <לחבירו²³ שלא מדעתו, תפלוגתא דחנן ובני כהנים גדולים.²⁴ אמ' ר' יוסי [...] תמן לא עלתה על דעתו שתמות אשתו ברעב ('ולכן לא איבד מעותיו לפי בני כהנים גדולים'), ברם הכא ('בלווה, יכול לומר לפורע') מפייס הוינא ליה <והוא מחיל לי ('ולכן פטור אפילו לפי בני כהנים גדולים') (כתובות יג, ב [לה ע"ד], 1013 ש' 25-26 ומקבילה)

לעתים קרובות 'תמן [...] ברם הכא' מתרץ קושיות - לרוב, סתירות בין מקורות ספרותיים שונים (ובכלל זה רומיות²⁵), גם אם לא הוצגו בצורה מפורשת כקושיות.²⁶ עם זאת, לפעמים המונח מתרץ קושיות שאינן מבוססות (לפחות לא במישרין) על סתירות בין מקורות ספרותיים.²⁷ במקומות אחרים המונח מציע הבחנות שמטרתן לדחות את האמור לפני כן, בין אם זו קביעה²⁸ או בעיה,²⁹ אולם לעתים נדירות המונח מציע פרשנות 'לשמה', שאינה באה כדי לדחות קושיה, בעיה, או קביעה שלפניה.³⁰

במקרים רבים מאוד 'תמן [...] ברם הכא' מציע הבחנות עקרוניות בין המקרים השונים, אולם

- 23 התיקונים כאן ולהלן הם על פי המקבילה.
- 24 אפשר לפרש משפט זה כקביעה (ולפי זה 'בעי' מתפרש בניחותא, במובן 'הציע') או כבעיה, אלא שלעניין ה'תמן [...] ברם הכא' אין הדבר משנה.
- 25 ראה למשל ערלה א, ב (סא ע"א), 333 ש' 21-22; יבמות יא, ז (יב ע"ב), 884 ש' 50; ב"ק ב, ג (ג ע"א), 1191 ש' 7-8.
- 26 כגון חלה א, א (נז ע"ב), 312 ש' 21 (מוסב על המשנה: 'חמשה דברים [...] מצטרפין זה עם זה'): 'תמן תנינן [...] החטים אין מצטרפין [...] אלא עם הכוסמין, השעורין מצטרפין עם הכל חוץ מן החטים. ר' יוסי אמ' לה סתם, ר' יונה בשם ר' יוחנן, תמן ('אין הכל מצטרף') בנשוך וכאן בכלול; שבת א, א (ב ע"ב), 363 ש' 3-4 ומקבילה (ראה פירושו אצל ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 3); עירובין ב, ח (כ ע"ב), 463 ש' 45 (עייין שם במפרשים).
- 27 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; פסחים ד, ג (ל ע"ד), 518 ש' 27 ומקבילה; גיטין ט, א (ג ע"א), 1091 ש' 17 (מתרץ קושיית 'מעתה').
- 28 ראה למשל מע"ש ד, ט (נה ע"ב), 302 ש' 7; חגיגה א, א (עו ע"א), 776 ש' 13-14; כתובות ו, ו (ל ע"ד), 988 ש' 9-10.
- 29 ראה למשל דוגמה 3 לעיל; שביעית ז, ה (לז ע"ג), 203 ש' 27 ומקבילות (דוחה 'אוף הכא כן?'); ערלה ב, ג (סב ע"א), 339 ש' 46.
- 30 ראה גיטין ג, א (מר ע"ג), 1062 ש' 2 (ועייין שם גם בהמשך; כאן ציינו רק את היקרותו הראשונה של המונח מתוך סדרת היקרויות בהוראה זו), המוסב על דברי המשנה שם: 'היה עובר בשוק ושמע קול סופרים מקרין, איש פלוני מגרש את פלוני ממקום פלוני, ואמר זה שמי וזה שמי אשתי, פסול לגרש בו. יתר מכן, כתב לגרש בו את אשתו ונמלך, מצאו בן עירו ואמר לו, שמי כשמך ושם אשתי כשם אשתך, פסול לגרש בו'. על כך שנו בירושלמי: 'מהו יותר מיכן? [תמן] ('אצל סופרים מקרין') לא נכתב לשם גט, ברם הכא נכתב לשם גט' (ברור כי השלמה המגיה היא נכונה, ותיבה זו ישנה כאן ובהמשך הסוגיה בשרידי הירושלמי, עמ' 224). וראה הוראה דומה של המונח (בהקשר אגדי) בתעניות ד, ח (סט ע"א), 735 ש' 36: 'ולא נהגו בדמו ('של זכריה') לא כדם האיל ולא כדם הצבי; תמן כת' "ושפך את דמו וכסהו בעפר", ברם הכא "כי דמה בתוכה היה על צחיח סלע שמתהו"'.³¹

לעתים הוא מציע להעמיד את המקורות הנידונים במקרים שונים³¹ או אליבא דחכמים שונים³². בחלק מן המקרים מן הסוג האחרון, המונח מציע תירוצים לרומיות ('מחלפא שיטתיה דר' פלוני, תמן הוא אמר [...] והכא הוא אמר [...]') בסגנון 'תמן בשם ר' פלוני, ברם הכא בשם גרמיה' או להפך.³³

במקומות רבים 'תמן [...] ברם הכא' פותח את משפט הדחייה, כבדוגמאות דלעיל, אולם לפעמים הוא בא אחרי ביטוי אחר המציע את תחילת הדחייה ומפרטה, בסגנונות כמו 'ולא דמייא - תמן [...] ברם הכא' או 'דברי הכל היא, תמן [...] ברם הכא'.³⁴ לעתים נדירות המונח בא בסגנון 'אלא תמן [...] ברם הכא'.³⁵

לפעמים התלמוד חוזר אחרי 'תמן' או 'ברם הכא' על מידע שצוין לפני כן, בשלב הקושיה,³⁶ ולכן חלק מן המשפט המוצע על ידי המונח אינו מחדש דבר שלא היה ידוע לפני כן. כפי שהעירו ראשונים, פרשני הירושלמי הקלסיים וחוקרים,³⁷ לפעמים 'תמן' מציין את המקרה המקומי, ולכן הוא מתפרש כמו 'כאן',³⁸ ואילו 'הכא' מציין את המקרה ה'רחוק' ומתפרש כ'שם'. בחלק ממקרים אלה הדבר נובע מהעתקת מקבילות כצורתן (או כמעט כצורתן) מהקשרן המקורי להקשר משני בלי לשנות את 'תמן' ל'הכא' ולהפך, כמתבקש.³⁹ ברם במקומות אחרים קשה לפרש כך,⁴⁰ מכיוון שמקבילות כאלה אינן מצויות לפנינו (אם כי אפשר כמובן שלפני עורכי

31 כגון שביעית י, ה (לט ע"ד), 215 ש' 13-14 ומקבילה; פסחים א, ד (כו ע"ג), 500 ש' 39-40 (כן נראה; ויושם לב, שכל הקטע בא בהגהת המגיה); חלה א, א (נו ע"ב), 312 ש' 21 ('תמן [...] וכאן'); חגיגה ג, ח (עט ע"ד), 799 ש' 12-13 ('תמן [...] וכאן'). - במקומות אחרים קשה להכריע אם המונח מציע אוקימתא אם לאו, מפני שפירוש הסוגיה עדיין צריך עיון.

32 כגון דמאי א, ב (כא ע"ד), 116 ש' 40 (אולם הפירוש המדויק עדיין צריך עיון); עירובין ב, ח (כ ע"ב), 463 ש' 45 (כאן ברור שלפחות צד ה'ברם הכא' אינו אוקימתא, שהרי מפורש במשנה המקומית שהדברים הם משל ר' אליעזר, כאמור ב'ברם הכא'); וראה בהערה הבאה.

33 כגון מע"ש א, ב (נב ע"ג), 287 ש' 6-7; עירובין ג, ד (כא ע"א), 467 ש' 26; ב"ק ב, ג (ג ע"א), 1191 ש' 8-7.

34 ראה למשל כלאים ה, ב (כט ע"ד), 161 ש' 31-33; קידושין א, ב (נט ע"א), 1141 ש' 47 (מפרט 'ולא דמייא' שלפניו); פאה ו, ב (יט ע"ב), 102 ש' 6; שם ז, א (כ ע"א), 105 ש' 18 (מפרט 'דברי הכל היא', הדוחה 'מתניתא דר' פלוני' שלפני כן).

35 ראה למשל שבת ז, ב (י ע"ב), 410 ש' 39-40; יבמות א, א (ב ע"ג), 831 ש' 43-44; נזיר ו, א (גר ע"ג), 1116 ש' 12-13.

36 ראה ערלה א, א (ס ע"ד), 331 ש' 41 ('גפן שעלת במקום חורשין פטורה מן הערלה [...] והתנינן העולה מאיליו חייב בעורלה! - תמן בשנטען במקום יישוב, ברם הכא שנטעה במקום חורשין'); דמאי א, ב (כא ע"ד), 116 ש' 37-38 (וברור שתיקון המגיה אין לו על מה שיסמוך; השווה אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 394, הערה 10); כלאים ד, ז (כט ע"ג), 160 ש' 1-2, 6.

37 ראה במיוחד דברי ר' שמחה משפירא, מובא באור זרוע, א, של (מא ע"ד); פני משה, יבמות פ"ב הי"א (טו ע"א), ד"ה ומשני תמן; אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 322-323; וראה בהערה הבאה.

38 דברים אלה אמורים הן בנוגע לביטוי זה והן בנוגע למונחים אחרים; ראה למשל ערך 'תמן את אמר', ליד הערה 72 וערך 'תמן תנינן', הערה 90.

39 ראה למשל דמאי ז, ה (כו ע"ב), 142 ש' 13-14; כלאים ה, ב (כט ע"ד), 161 ש' 31-33; יבמות ב, יא (ד ע"א), 840 ש' 36.

40 ראה למשל דוגמה 3 לעיל; דמאי ב, ג (כב ע"ד), 123 ש' 41; ב"ק ח, ד (ו ע"ג), 1207 ש' 50 (לסוגיה זו יש מקבילה בכתובות ה, ה [ל ע"א] - ראה ליברמן, תלמודה של קיסרין, עמ' 37 - אלא שה'תמן [...] ברם הכא'

התלמוד עמדו סוגיות כאלו, אלא שהן אבדו מאתנו). אפשר ששימוש זה, המשונה לכאורה, נובע משיבושים שחלו בנוסח התלמוד – מעתיקים החליפו בין 'תמן' ו'הכא' בטעות; משימוש לא מילולי בלשונות 'תמן' ו'הכא', שמתפרשים לפי זה במובן 'במקום אחד' [...] במקום אחר, ולא 'שם' [...] פה;⁴¹ ואולי מהעסקה ממקבילות שאכן אינן מצויות לפנינו, כאפשרות שהועלתה לעיל; וצריך עיון.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

אפשר ש'תמן' [...] הכא' מתחלף ב'כאן' [...] כאן,⁴² ואמנם נראה ש'תמן' [...] (ברם) הכא' קרוב מאוד ל'כאן' [...] כאן' מצד משמעותו. עם זאת, ספק גדול אם מונחים אלה נרדפים, שהרי 'כאן' [...] כאן' משמש יותר להצעת אוקימתות ופחות להצעת הבחנות עקרוניות, ואילו אצל 'תמן' [...] ברם הכא' ההפך הוא נכון.⁴³

'תמן' [...] (ברם) הכא' דומה מאוד גם ל'שנייא היא'. עם זאת, מונחים אלה אינם נרדפים: מבחינה סגנונית, 'שנייא היא' מתייחס למקרה אחד שנזכר לפני כן (כשהמונח בא פעם אחת), בעוד ש'תמן' [...] (ברם) הכא' מתייחס לזוג מקרים מנוגדים. ועוד, ש'תמן' [...] (ברם) הכא' יכול להציע אוקימתות ולא רק הבחנות עקרוניות,⁴⁴ בעוד ש'שנייא היא' אינו מציע אוקימתות.

ראה גם: *ברם הכא; *לא דמי

תמן אמרין⁴⁵ – 'שם' אומרים, מונח הצעה, מצוי.

ספרות – אלת"י א, עמ' 880-881; אומנסקי, חכמי התלמוד, עמ' 148; איסרליין, תוספת

שבב"ק לא נמצא במקבילה).

41 כך הציע הירדב"ז, כללי תלמוד ירושלמי, אות ו.

42 ראה מגילה א, ח (עא ע"א), 747 ש' 2 וכתובות ג, א (כו ע"ג), 969 ש' 14 ('תמן' [...] הכא'), לעומת המקבילה, תרומות ז, א [ומד ע"ד], 242 ש' 48 ('הכא' [...] הכא'); אך כלום אפשר ש'הכא' הראשון הוא טעות, הבא באשגרה מסוף המבנה(?). ראה גם פסחים ג, ג (ל ע"ב), 514 ש' 44-45 ('כאן' [...] וכאן'), לעומת להלן שם, ש' 45-46 ('תמן' [...] הכא' מה אית לך').

43 אך כאמור הדברים אינם חתוכים לא אצל 'תמן' [...] ברם הכא' ולא אצל 'כאן' [...] כאן', שהרי שני השימושים מתועדים אצל שני המונחים, אם כי במידות שונות. – כאן המקום להעיר על המונח היחידאי 'כאן' [...] ברם הכא' (שביעית ג, ב [לד ע"ג], 186 ש' 41-42), המתרחץ קושיית 'למה תניינה תרין זמני' (הגרסה כאן מקוימת על ידי כל כתבי היד, וכן על ידי הר"ש בפירושו למשנה, שביעית ג, ג). מבחינה צורנית, וכנראה גם מבחינה תוכנית-תפקודית, נראה שביטוי זה דומה ל'כאן' [...] כאן', אך לאור נדירותו קשה לקבוע מסמרות בנידון.

44 ראה לעיל ליד הערה 31.

45 מונח זה כמעט שאינו משתבש או בא בכתיבים אחרים (פרט לצורה הבבלית 'אמרין', הבא במספר מקומות במקום 'אמרין' בסוף המונח, וכן קיצורים אחרים של התיבה 'אמרין'). עם זאת, במקומות אחרים הצורה 'תמן' אמרין' היא שיבוש הבא במקום 'תמן את אמר' / אינן אמרין'; ראה למשל ברכות ח, ד (יב ע"ב), 62 ש' 5-6 (צ"ל 'תמן' אינן) אמרין', שכן המונח בא אחרי 'מחלפה שיטתהון רבית הלל' כדי לפרט; פאה א, ד (טז ע"ג), 86 ש' 15 (צ"ל 'תמן' את) אמר', וכן הוא במקבילה; ב"ק ו, ז (ה ע"ג), 1204 ש' 4 (צ"ל 'תמן' אינן) אמרין', וכן הוא בכ"א, עמ' 23 ש' 76). – במקומות אחרים המונח בא בצורה 'דתמן אמרין' (ראה אלת"י ח,

ירושלים, א ע"ב; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 43; אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 48, 559; אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 896 הערה 4, 1294; אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 318-314; בכר, מסורת, עמ' 504; גינצבורג, פירושים וחידושים, א, עמ' 257, 299; היגר, אוצר הברייתות, ב, עמ' 357; שם ז, עמ' 34-35; הלבני, מקורות ומסורות, נשים, עמ' צט; שם, שבת, עמ' קח; זוסמן, נזיקין, עמ' 132 הערה 179; זוסמן, תורה שבעל פה, עמ' 260 הערה 14; ליברמן, תוספתא כפשוטה, ה, עמ' 1143; מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 195; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 79, 91; עסיס, נזיקין, עמ' 150; פרידמן, הפתגם ושברו, עמ' 34 הערה 36; רפפורט, מכתב, עמ' 147

נראה⁴⁶ ש'תמן אמרין' (כמונח⁴⁷) מציע מימרות הלכתיות או אגדיות המיוחסות לחכמי בבל אנונימיים⁴⁸, כגון: 49:

1. היו לפניו מינין שבעה, על אי זה מהן הוא מברך? תמן אמרין, כל הקודם למקרא קודם לברכה, וכל הסמוך לארץ קודם לכל (ברכות ו, ד [י ע"ג], 52 ש' 47)
2. תמן אמרין, ('בישול בשבת על ידי') חמה מותרת, תולדת חמה אסורה. רבנן

עמ' 637), ופשיטא שדברינו בערך זה מתייחסים הן לצורה זו והן לצורה ללא דל"ת בתחילת המונח. עוד ראוי לציין, כי ערך זה מתמקד בהיבטים הטרימינולוגיים של 'תמן אמרין'. היבטים אחרים של המונח – בעיקר, השלכותיו לחקר היחס בין שני התלמודים ומסודותיהם, מידת הכרתם ההדרית וכדומה – יידונו דק במידה שהדברים נוגעים לחקר המונח ופרשנותו.

46 כתבתי 'נראה', מפני שקשה למצוא הוכחות חותכות בסוגיות עצמן ש'תמן' בביטוי זה הוא בבל. פרשנות זו נסמכת על שני שיקולים: (א) השימוש הרווח בלשון 'תמן' בירושלמי כדי לציין בבל, ו-(ב) קיומה של התאמה לא מבטלת, גם אם לא מלאה (ראה להלן ליד הערה 59), בין הרבה מימרות 'תמן אמרין' בירושלמי למימרות מקבילות (לפחות באופן חלקי) המצויות בבבלי והמיוחסות שם לחכמי בבל. עם זאת, ברור שאין בכוחם של שיקולים כאלה להכריע בנוגע לכל היקרויותיו של המונח. לאפשרות ש'תמן' מציין מקום אחר בארץ ישראל, כגון דרומה, או מקומות אחרים מחוץ לבבל, ראה פרנקל, מבוא הירושלמי, יג ע"א (לא בקשר למונח שלנו), וגינצבורג, פירושים וחידושים, א, עמ' 257-258 (אלא שנימוקיו שם אינם משכנעים; עיין שם היטב), 299 (והשווה הנ"ל, גנזי שכטר, ב, עמ' 540, בקשר לביטוי 'דבנין דתמן'); ש' ליברמן, 'דחים והמכודנין להן', תרביץ נ (תשמ"א), עמ' 134 (= מחקרים, עמ' 389; ושוב, אין הדברים מתייחסים למונח שלנו).

47 שכן במקום אחד נראה שלשון זה אינו מציע מימרה הלכתית או אגדית (או מקור תנאי), אלא לשון דיבור בבלי; ראה נזיר ב, ב (נא ע"ד), 1101 ש' 40 ('תמן אמרין הא נזירה אי עבר'), והשווה ליברמן, תיקוני ירושלמי, ה, עמ' 456 (= מחקרים, עמ' 195), וי' ברויאר, 'גדול מרב רבי, גדול מרב רבן, גדול מרבן שמו', תרביץ סו (תשנ"ז), עמ' 56, הערה 70. בסוגיה זו 'תמן אמרין' מתפרש כמו 'תמן קריין/צווחין' (השווה ברויאר, שם, וראה על הביטוי האחרון א"ש רוזנטל, 'בערא', תרביץ ס [תשנ"א], עמ' 346-350, במפורז). השווה גם קידושין ד, א (סה ע"ג), 1180 ש' 41 ('תמן אמרין'), אולם במקבילה ביבמות א, ו (ג ע"ב), 835 ש' 26, 'תמן קריין', ואף כאן מסתבר ש'תמן אמרין' אינו מתפרש בהוראתו הטרימינולוגית. ראה גם יומא ג, א (מ ע"ב), 571 ש' 23 ('מהו בורקין? ברקת. תמן אמרין, ברוק בורקה אנהר מנהרא'), ופרידמן, תלמוד ערוך, הפירושים, עמ' 146, הערה 10 (ויש לתקן את ההפניה לתוספתא כפשוטה שם לעמ' 743).

48 אולם לפעמים חכמים אנונימיים אלה ציטטו דברים בשם חכמים נקובי שם; ראה להלן ליד הערה 55. – אף שהמונח בא בלשון רבים ובצורה אימפרסונלית, אין נראה שהוא מתיימר להציג את עמדתם של כלל חכמי בבל (וביתר דיוק, של כל חכמי בבל שדעותיהם היו מוכרות לחכמי הירושלמי); עיין ערך 'דבנין דתמן', הערה 17.

49 אין מקבילה מדויקת למונח זה בבבלי (אך השווה השימוש ב'הכא [...] במערבא'; ראה אפשטיין, מבואות, עמ' 294-295). עם זאת, מעניין שהלשון 'תמן אמרין' מופיע במקומות ספורים בבבלי; ראה לאחרונה פרידמן, הפתגם ושברו, עמ' 34, הערה 36.

דהכא אמרין, בין חמה בין תולדת חמה מותרת. מתנית' פליגא על רבנין דהכא: 'לא יטמנינה בחול ובאבק דרכים בשביל שתצלה!' (שבת ג, ג [ו ע"א], 384 ש' 49) 3. תני, רבן שמעון בן גמליאל אמ', כל המתקיים באדם שלשים יום אינו נפל – 'ופדוייו מבן חודש תפדה'. ובהמה, שמונה ימים אין זה נפל – 'ומיום השמיני והלאה ירצה לקרבן אשה ליי'. תמן אמרי בשם שמואל, הל' כרבן שמעון בן גמליאל (יבמות יא, ז [יב ע"ב], 884 ש' 36)

'תמן אמרין' מציע קביעות מסוגים שונים – קביעות הלכתיות רגילות (שכיח ביותר), פרשנות,⁵⁰ תירוצים,⁵¹ פשיטת בעיות,⁵² ואף מחלוקות.⁵³ לפעמים נראה ש'תמן אמרין' מציע מקורות תנאיים.⁵⁴

במספר מקומות 'תמן אמרין' בא בסגנון 'תמן אמרין בשם ר' פלוני'.⁵⁵ ברוב המקומות הללו החכם הנקוב בשמו הוא אמורא בבלי, אולם בסוגיה אחת 'תמן אמרין' בסגנון זה מציע דבריו של אמורא ארץ ישראל.⁵⁶

במקומות אחדים הדעה המוצעת בלשון 'תמן אמרין' מונגדת לדעה אחרת – במקרים רבים, דעת 'רבנין דהכא'⁵⁷ – אבל לא תמיד (כבדוגמאות 1, 3 לעיל).⁵⁸

במקרים רבים יש דמיון (מסוגים שונים) בין מסורות 'תמן אמרין' בירושלמי למסורות מקבילות (או מקבילות באופן חלקי) בבבלי,⁵⁹ ואמנם לחלק ממסורות 'תמן אמרין' שבירושלמי אין מקבילות בבבלי.

- 50 כגון פסחים ג, ב (ל ע"א), 513 ש' 45 וסוכה ג, ו (נג ע"ד), 646 ש' 50.
 51 כגון ביכורים ב, ה (סה ע"א), 357 ש' 44-45 ור"ה א, א (נו ע"ג), 661 ש' 45.
 52 כגון דוגמה 1 לעיל; עירובין ז, א (כד ע"ב), 483 ש' 42 (אך דוק, שיעור פשיטת הבעיה כאן הוא שהעניין נתון במחלוקת; ראה בהערה הבאה); יבמות יא, א (יא ע"ד), 882 ש' 15.
 53 ראה למשל עירובין ז, א (כד ע"ב), 483 ש' 42; סוכה ד, ג (נד ע"ג), 650 ש' 11; קידושין א, ה (ס ע"ג), 1151 ש' 25.
 54 השווה היגר, אוצר הבריות, ז, עמ' 35; אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 1294; הנ"ל, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 315. ראה גם אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 48, ולהלן הערה 62. מעניין לציין שבמקום אחד מציאנו מחלוקת בין 'תמן אמרין' ו'תניי תמן'; ראה שבעות ח, ז (לח ע"ד), ש' 1372 (ש' 18 ('תמן אמרין'), 19 ('תניי תמן')), וראה מה שהגיהו כאן בנועם ירושלמי וברידב"ז, והשווה אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 896.
 55 ראה אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 318.
 56 ראה שבת יד, ד (יד ע"ד), 434 ש' 3 ומקבילה ('תמן אמרין בשם ר' יוחנן').
 57 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; שביעית ד, ב (לה ע"א), 189 ש' 35; יבמות יב, א (יב ע"ג), 886 ש' 28.
 58 השווה בכר, מסורת, עמ' 504, ושם דוגמאות נוספות.
 59 ראה אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 314: 'רובם של אותן [כך!] הדברים שהובאו כך [=בלשונות 'תמן אמרין' ו'רבנין דתמן'] בירוש' – אינם בבבלי, או אינם כמו שהובאו בירוש' (ההדגשות במקור). ברם המעיין בדוגמותיו יראה כי במקרים רבים קיימת קרבה לא מבטלת בין המסורות שבשני התלמודים, אף אם אינן זהות לחלוטין (השווה אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 559, הערה 13, ושם דוגמאות). ואמנם בדיקה חוזרת ובעיקר ניתוח מדויק יותר של המקורות שבהם דן אפשטיין (דבר שכמובן חורג ממסגרתו של הדיון הנוכחי) עשויים להעלות הסתייגויות בנוגע לאחדים מפרטי הדברים שם, אף על פי שמסקנתו העיקרית בדבר היעדר התאמה מושלמת בין הרבה קביעות 'רבנין דתמן' בירושלמי למקבילותיהן בבבלי עדיין שרירה וקיימת.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

'תמן אמרין' קרוב מאוד ל'רבנין דתמן' (עיינן ערכו), ובסוגיות אחדות דעה המוצעת בתחילת הדיון בלשון 'תמן אמרין' מצוינת בהמשך בלשון 'רבנין דתמן'.⁶⁰ עם זאת, מונחים אלה אינם נרדפים (אף על פי שההבדל ביניהם הוא סגנוני בעיקרו): 'תמן אמרין' מציע קביעה בבליית הפותחת דיון או משפט, ואילו 'רבנין דתמן' מציע 'קביעת המשך', המפנה ל'תמן אמרין' המופיע לפני כן, או קביעה שבה 'רבנין דתמן' אינו מופיע בתחילת המשפט, אלא בסגנונות כמו 'ר' פלוני בשם רבנין דתמן' או 'בין כרבנין דהכא בין כרבנין דתמן'. ודוק, במקומות שונים מצאנו את הסגנונות 'ר' פלוני בשם רבנין דתמן'⁶¹ ו'תמן אמרין בשם ר' פלוני', אבל לעולם לא להפך. במקום אחר 'תמן אמרין' מתחלף ב'תני',⁶² ואפשר שלפנינו חילוף מקורי, שהרי לפעמים 'תמן אמרין' מציע מקורות תנאיים, אף שברור ש'תני' ו'תמן אמרין' אינם נרדפים.

תמן את/הוא/אינון אמר/אומר(ין) [או: תמן אמר ר' פלוני] [...] והכא את (וכו') אמר אומר(ין) [...] [או: והכא את (וכו') אמר הכין]⁶³ (לפעמים משובש כ'תמן אמר [...] והכא אמר'⁶⁴) - 'שם אתה/הוא/הם אומר/ים [...] וכאן אתה/הוא/הם אומר/ים'. מונח להצעת קושיות (סתירות), נפוץ.

ספרות - אלת"י א, עמ' 858-860, 867-870, 882; שם ח, עמ' 626; אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 897; אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 322-323; אשכנזי, נחמד למראה, קעא ע"א; הכהן, יד מלאכי, כללי שני התלמודים, כלל יא; הנשקה, שמחת הרגל, עמ' 379; זוסמן, סוגיות בבלי, עמ' 239 הערה 12; זוסמן, תורה שבעל פה, עמ' 260 הערה 14; ליברמן, תוספתא כפשוטה, א, עמ' 232 הערה 23; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 90, 110 הערה 3; מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 547; מראה הפנים, שבועות פ"ז ה"ז (לג ע"א), ד"ה רב הונא; פני משה, יבמות פ"ח ה"ה (נ ע"א), ד"ה תמן; עסיס, קטע של ירושלמי סנהדרין, עמ' 56, 79; הרמב"ן, חידושים לשבועות מג ע"א, ד"ה סלע הלוייתי (מהדורת ליכטנשטיין, עמ' רמא)

'תמן את אמר [...] מציע סתירות ורומיות בין מקורות שלכאורה סותרים זה את זה, כגון:

1. שמואל אמ', אפי' בתשעה באב יארס, שלא יקדמנו אחר. מחלפא שיטתיה

60 עיינן ערך 'רבנין דתמן / הכא', הערה 12.

61 עיינן ערך 'רבנין דתמן / דהכא', ליד הערה 7.

62 ראה שרידי הירושלמי, עמ' 287 ש' 10 ('תני'), אולם בכ"ל שם (נדה א, א [מט ע"א], 1433 ש' 40-41), 'תמן אמרין'. ראה גם את החילוף המסופק בסנהדרין ז, ב (כד ע"ב), 1297 ש' 23; בכ"ל כתוב 'ותני כן', אולם בקטע גניזה (שרידי הירושלמי, עמ' 258 ש' 11) כתוב 'ותמן א' (= 'תמן אמרין'). אפשר שלפנינו חילוף גרפי פשוט, אך שמא לפנינו חילוף אמתי; ההכרעה בין הגרסאות תלויה בפירוש הדברים, שאינו ברור כל צורכו, ולכן לא ניתן לקבוע מסמרות בנידון.

63 לפעמים באים אחרי 'תמן את אמר [...] לשונות אחרים, כגון 'אוף הכא כן'; צורות אלו נידונו בערכים משלהם. - להלן יכוננו כל צורות המונח 'תמן את אמר [...]', למען הקיצור.

64 ראה למשל יבמות ח, א (ט ע"א), 866 ש' 45; שבועות ו, א (לו ע"ד), 1361 ש' 3, 4; שבועות ח, ט (לח ע"ד), 1372 ש' 35-37.

65 אולם דוק, ערך זה דן לא רק בצורה 'תמן את אמר [...]', אלא גם בצורות אחרות, כגון 'הכא את אמר [...] הכא את אמר'.

דשמואל: תמן הוא אמ' מושיב יחידים ביתה' [...], והכא הוא אמ' הכין! – שלא יקדמנו אחר בתפילה (ביצה ה, ב [סג ע"א], 699 ש' 46–47 ומקבילות)
 2. [משנה: 'התרומה והביכורין [...] טעונים רחיצת ידיים [...] מה שאין במעשר'.]
 תמן תנינן: 'נוטלין לידיים לחולין ולמעשר ולתרומה, ולקודש מטבילין'. תמן את אמר אין המעשר טעון רחיצה ('אלא נטילה'), והכא את אמר המעשר טעון רחיצה! – הן דתימר המעשר טעון רחיצה, רבנין, הן דתימר אין המעשר טעון רחיצה, ר' מאיר (ביכורים ב, א [סד ע"ד], 355 ש' 38 ומקבילה)

'תמן את אמר [...] יכול להציע סתירות בין מקורות תנאיים⁶⁶ או מקורות אמוראיים.⁶⁷ בחלק מן המקומות המונח מציע רומיות בין דבריו של אותו חכם במקומות שונים, ואזי רגיל המונח לבוא אחרי 'מחלפא שיטתיה דר' פלוני'⁶⁸ (עיין ערכו) כדי לפרט את הסתירה. במקומות אחרים המונח מציע סתירות בין דברי תנאים לדברי אמוראים,⁶⁹ ואז הוא מתפרש כמו 'והא תנינן', 'מתניתא פליגא על ר' פלוני' וכדומה.

לעתים רחוקות נראה כי המונח אינו מציע סתירה הטעונה יישוב, אלא שואל מדוע יש הברל בין דינים של שני מקרים, שברור שהם שונים.⁷⁰

ברגיל המקורות הסותרים (או אחד מהם) מוצעים לפני המונח, ואחרי המילים 'תמן את אמר' מוצע ציטוט קצר או פרפרזה של המקור שאליו מתייחסות מילים אלה.⁷¹ בדרך כלל מוצע תירוץ לסתירה אחרי המונח.

כפי שהעירו ראשונים, פרשני הירושלמי הקלסיים וחוקרים,⁷² לפעמים הלשון 'תמן'⁷³ מציע

66 ראה למשל ביכורים ב, ב (סה ע"א), 357 ש' 11–12; סוכה ד, ב (גד ע"ב), 649 ש' 45; חגיגה ג, ג (עט ע"ב), 796 ש' 50.

67 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; שביעית ה, ח (לו ע"א), 195 ש' 20–21; גיטין ז, ב (מח ע"ד), 1084 ש' 21–22.

68 ראה למשל פסחים ג, ג (ל ע"א), 514 ש' 41–42; סוטה ט, ב (כג ע"ג), 944 ש' 27–28; שבעות ח, ט (לח ע"ד), 1372 ש' 35–37; וראה ההערה הקודמת.

69 ראה למשל עירובין ג, א (כ ע"ד), 465 ש' 24–25 (כך נראה, שכן לקטע השני המשמש יסוד לקושיה יש מקבילה קרובה בתוספתא, עירובין ב, י [מהדורת ליברמן, עמ' 95]); מ"ק ב, ה (פא ע"ב), 809 ש' 14–15; קידושין ג, א (סג ע"ג), 1169 ש' 19–20 (הקושיה מתייחסת למימרת ר' יוחנן לעיל ש' 12–13).

70 כגון כלאים ט, א (לא ע"ד), 172 ש' 12 ('תנינן תרין כללין ולא דמיין דין לדין [...] תמן את אמר [...] והכא את אמר [...]!') וסוטה ט, א (כג ע"ב), 943 ש' 9–10 (החלק הראשון של המונח חסר בכ"ל, אך נמצא בכ"ר).

71 ציטוט – ראה למשל פאה ה, ב (יח ע"ד), 99 ש' 41–42 ויבמות ד, יא (ו ע"א), 850 ש' 46–47 ומקבילה. פרפרזה – ראה למשל מע"ש א, ב (גב ע"ג), 287 ש' 5–6 ומגילה ד, ז (עה ע"ב), 772 ש' 40.

72 ראה במיוחד חידושי הרמב"ן לשבועות מג ע"א, ד"ה סלע הליתני (מהדורת ליכטנשטיין, עמ' רמא); פני משה, 'יבמות פ"ח ה"ה (נ ע"א), ד"ה תמן; ליברמן, תוספתא כפשוטה, א, עמ' 232, הערה 23; ועסיס, קטע של ירושלמי סנהדרין, עמ' 56 (ושם ציין דוגמאות רבות), והשווה ערכים 'תמן' [...] ברם הכא 'תמן תנינן'. השווה גם ספר ניר, כתובות פ"ח ה"ד (מהדורת שטיינזלץ, פט ע"א), ד"ה מחלפא שיטתיה (בקשר לחילוף דומה בין 'תמן' ל'הכא' אצל המונח 'תמן הוא עבר [...] והכא הוא עבר'). ראה גם הנסמן בהערה הבאה.

73 דברים אלה אמורים הן בקשר למונח זה והן בקשר למונחים אחרים; ראה למשל ערך 'תמן' [...] ברם הכא', הערה 37, וערך 'תמן תנינן', הערה 90.

את המקור המקומי, והוא מתפרש כמו 'כאן', ואילו 'והכא' מציין את המקור ה'רחוק' ומתפרש כ'שם'. אפשר שהדבר נובע מהעתקת מקבילות כצורתן או כמעט כצורתן מהקשר המקורי להקשר משני בלי לשנות את 'תמן' ל'הכא' ולהפך.⁷⁴ לחלופין, אפשר שהדבר נובע משיבושים שחלו בנוסח התלמוד – מעתיקים החליפו בין שני הלשונות בטעות; משימוש לא מילולי בלשונות 'תמן' ו'ברם הכא', שמתפרשים לפי הצעה זו במובן 'במקום אחד' [...] במקום אחר', ולא כ'שם' [...].⁷⁵ ואולי מהעתקה מילולית ממקבילות שאינן מצויות לפנינו; וצריך עיון.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד 'תמן אמר ר' פלוני' [...] והכא את אמר הכין' מתחלף ב'ולא כן אמר ר' פלוני', אולם אין להוציא מכלל אפשרות שאין כאן חילוף אמתי, אלא אפשר שהגרסה 'תמן אמר ר' פלוני' היא אשגרה 'מוצלחת' ממקום אחר בירושלמי.⁷⁶ עם זאת, נראה שקיימת קרבה לא מבוטלת בין שני המונחים, אף על פי שוודאי אינם נרדפים, שהרי 'תמן את אמר' [...] לצורותיו יכול להציע מקורות תנאים, דבר שאינו מקובל אצל 'ולא כן אמר ר' פלוני'.

'תמן את אמר' [...] דומה מאוד ל'הכא את אמר' [...] והכא את אמר',⁷⁷ אף על פי שלא מצאנו חילופים בין שני המונחים. עם זאת, נראה שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי לא מצאנו 'תמן את אמר' [...] המצביע על סתירה בין שני חלקים של אותו מקור, כמצוי אצל 'הכא את אמר' [...] והכא את אמר' (עיין ערכו).

יש דמיון מסוים בין 'תמן את אמר' [...] ל'*בכל אתר את אמר' [...], אלא שגם מונחים אלה אינם נרדפים, שהרי בדרך כלל 'בכל אתר את אמר' מציע עיקרון הלכתי מקובל, ולא מקור ספרותי, כמקובל אצל 'תמן את אמר'.⁷⁸ עוד נראה, ש'תמן את אמר' מתפרש כמו הביטוי הנדיר *'הכא את אמר' [...] ולהלן את אמר', המזדמן בסוגיה אחת במסכת נזיקין,⁷⁹ אלא שלאור נדירותו של הביטוי האחרון קשה לקבוע את היחס המדויק בינו לבין 'תמן את אמר' [...].

ראה גם: ואת אמר (הכין); והכא (כן)

74 כך כבר הרמב"ן (ראה לעיל הערה 72), והשווה ערך ערך 'תמן' [...] ברם הכא', הערה 39.

75 השווה רידב"ז, כללי תלמוד ירושלמי, אות ו (בקשר למונח 'תמן' [...]) (ברם) הכא'.

76 ראה מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 547.

77 וראה עוד ערך 'הכא את אמר', בסמוך להערה 387.

78 ראה מוסקוביץ, לישן מתניתא, עמ' מה. – לאפשרות ש'תמן את אמר' [...] מתפרש לפעמים כמו 'מתניתא פליגא על ר' פלוני' וכדומה, דאח לעיל ליד הערה 69.

79 ראה ב"ק ז, י (ו ע"א), 1206 ש' 29 (כגרסת כ"א שהובאה במהדורת האקדמיה כרי להשלים את החיסרון שבכ"ל) ומקבילתו בב"ב ב, ה (יג ע"ג), 1241 ש' 48-49.

תמן תנינן⁸⁰ (לפעמים משתבש כ'תנינן תמן'⁸¹ או 'דתנינן תמן'⁸²) – 'שם שנינו'. מונח הצעה, נפוץ.

ספרות – אלת"י ח, עמ' 626–630;⁸³ אברמסון, לשונות הבאה, עמ' רכח; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 43; אלבק, מחקרים בברייתא ותוספתא, עמ' 86 הערה 2; אלון, ביקורת, עמ' 92; אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 246 הערה 4, 800–801, 888–891, 949, 953; אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 250, 322–323, 394 הערה 10, 424 הערה 6; אפשטיין, מבואות לספרות התנאים, עמ' 231, 249; בארי, תענית, עמ' 102 הערה 13, 131 הערה 142; גליון הש"ס וציון ירושלים, תרומות פ"א ה"ה (ז ע"א); היגר, אוצר הברייתות ז, עמ' 9–15;⁸⁴ הלבני, מקורות ומסורות, מועד, עמ' שצד הערה 8; שם, נשים, עמ' רצד; זוסמן, פרקי ירושלמי, עמ' 236 הערה 85; ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 27 הערה 1, 490; ליברמן, הלכות הירושלמי, עמ' סז הערה 1; ליברמן, ירושלמי נזיקין, עמ' 209 לש' 45, 216 לש' 75; ליברמן, תיקוני ירושלמי א, עמ' 112 (=מחקרים, עמ' 171); ליברמן, תלמודה של קיסרין, עמ' 1; מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 195; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 88, 114 הערה 9, 116 הערה 10; עסיס, סוגיות מקבילות, עמ' 155 הערה 3; פני משה, ב"ק פ"ד ה"א (יט ע"א), ד"ה תמן תנינן; פרנקל, מבוא הירושלמי, יב ע"ב, לט ע"א–ע"ב; קצוף, היחס, עמ' 298; רטנר, אהבת ציון וירושלים, סוכה, עמ' 84; רפפורט, מכתב, עמ' 146

'תמן תנינן' מציע משנה, בדרך כלל ממקום אחר, מעין 'תנן התם' בבבלי,⁸⁵ כגון:

1. [משנה: 'הדמי (דמאי) אין לו חומש']. **תמן תנינן** ('חמשה חומשים הם, ב"מ ד, ח'), 'התרומה ותרומת מעשר ותרומת מעשר שלדמי', והכא את אמר הכן? (דמאי א, ב [כא ע"ד], 116 ש' 36)
2. [משנה: 'המתמד [...] ר' יהודה מחייב']. **תמן תנינן**, 'התמד [...] משהחמיץ ניקח

80 ערך זה מתמקד בעניינים הקשורים למונח, ואינו עוסק בשאלות הנוגעות לחקר המקבילות בירושלמי באופן כללי שאינן נוגעות במישרין לחקר המונח ופרשנותו. – תכונות מסוימות משותפות ל'תמן תנינן' ו'דתנינן תמן' (ובמידה מסוימת גם ל'כיי דתנינן תמן'), ולכן ראוי לעיין בערכי המונחים האחרים כדי להשלים את הדיון כאן.

81 ראה תרומות א, ד (מ ע"ד), 221 ש' 21; שם ד, ד (מב ע"ד), 232 ש' 26; חלה ד, יב (ס ע"ב), 330 ש' 28. במספר מקומות 'תנינן' השתבש כ'תני' (כגון שבת ח, ו [א ע"ב], 417 ש' 5 ויבמות טז, ה [טו ע"ד], 903 ש' 18–19, בקטע מד"ו שאינו בכ"ל). ברם שיבושים כאלה אינם מיוחדים למונח 'תמן תנינן', אלא מזדמנים גם אצל היקרויות אחרות של 'תנינן' בירושלמי. בסוגיה אחת אפשר שצ"ל 'תמן תנינן' במקום 'תמן תנינן' שלפנינו; עיין ערך 'תניי תמן', ליד הערה 236, והשווה להלן בסוף הערה 88.

82 עיין ערך 'דתני', הערה 155. לפעמים המונח משתבש באופן הפוך; ראה שם הערה 156. בדרך כלל מונחים אחרים אינם משתבשים כ'תמן תנינן', אולם ראה דמאי א, ב (כא ע"ד), 116 ש' 37–38 לפי הגהת המגיה ('תמן [תנינן] [...] ברם הכא'), וברור שהתיבה 'תנינן' היא תיקון יתר ויש למוחקה. השווה אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 394, הערה 10, וערך 'תמן' [...] ברם הכא', הערה 36.

83 השווה גם שם, עמ' 631, לצורה 'תנינן תמן' (ראה לעיל הערה 81).

84 כאן היגר דן לא רק בלשון 'תמן תנינן', אלא גם בצורות אחרות המכילות את המילה 'תנינן' והמציעות ברייתות.

85 ברור שמונח זה אינו נרדף ל'תמן תנינן' בירושלמי, שהרי מונחים אלה מציעים משניות באופנים שונים ולצרכים שונים. עם זאת, ציינתי למונח הבבלי מפני שהוא רגיל להציע משניות ממקומות אחרים, בדומה ל'תמן תנינן'.

בכסף מעשר' [...] מתני' דר' יודה, דתנינן {תמן},⁸⁶ 'המתמד [...] ר' יודה מחייב' (מעשרות ה, ה [נב ע"א], 281 ש' 42)

3. 'בשמונים ושנים ריבוא היתה (הפרוכת) נעשית'. ר' יצחק בר ביסנא בשם שמואל, גזומא. תמן תנינן, 'פעמים עליו (על המזבח) כשלש מאות כור' ('אפר').

ר' יוסי ביר' בון בשם שמואל, גזומא (שקלים ח, ד [נא ע"ב], 632 ש' 23)

4. מצות שהאב חייב לעשות לבנו [...] ללמדו תורה [...] תמן תנינן, 'אם התחילו אין מפסיקין'. התחלת המרחץ אי זו היא? [...] רב אמ', משיתיר מנעלו. ר' יהושע בן לוי הוה יליף שמע פרשתה דבר בריה בכל ערובת שובתא. חד זמן אינשי ועאל מיסחי בההין דימוסין דטיבריא [...] אמ' [...] כל מי שהוא שומע פרשה מבן בנו כאילו הוא שומעה מהר סיני (קידושין א, ז [סא ע"א], 1155 ש' 25)

ברגיל 'תמן תנינן' מציע משניות - לעתים, כשברייתות משולכות בהן⁸⁷ - אבל לעתים המונח מציע ברייתות.⁸⁸ על פי רוב המונח מציע משניות ממקומות אחרים, אולם פה ושם הוא מציע משניות מאותו פרק⁸⁹ ואפילו את המשנה המקומית.⁹⁰ בדרך כלל נראה שדבר זה נובע מהעתקה מילולית מסוגיה מקבילה השנויה במקום אחר,⁹¹ שבו המשנה הנידונה אינה המשנה המקומית, ועל כן שייך לומר עליה 'תמן תנינן'.⁹²

במקרים רבים 'תמן תנינן' מציע רק את המשנה, ללא מקורות נוספים או דיון נלווה.⁹³ ברם במקומות אחרים מוצעת אחרי המונח ברייתא הקשורה למשנת 'תמן תנינן'.⁹⁴ (ברגיל בסגנון:

86 כאן מוצעת המשנה המקומית, ועל כן 'תמן' מיותר; השווה כ"ס. אפשר שהתיבה 'תמן' באה באשגרה מ'תמן תנינן' שלפניו, או שהלשון 'דתנינן תמן' בא בהשפעת המקבילה, שם סגנון זה מתאים; השווה פני משה, ורטנר, אהבת ציון וירושלים, מעשרות, עמ' 126.

87 ראה למשל אפשטיין, מבואות לספרות התנאים, עמ' 231, והשווה שם, עמ' 249, וכן הנ"ל, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 799-801, 890.

88 ראה אברמסון, על שני לשונות של הבאה, עמ' רכח; ליברמן, תיקוני ירושלמי א, עמ' 112 (=מחקרים, עמ' 171); הנ"ל, הירושלמי כפשוטו, עמ' 27 הערה 1; אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 890 (והשווה שם, עמ' 889, על הצורה 'תנינן' במונחים אחרים המציעה ברייתות). ראה גם סנהדרין ז, ח (כד ע"ד), 29, אך ראה אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 150, 891, שהגיה 'תמן תניין' במקום 'תמן תנינן' שלפנינו. עסיס, לפירושה של סוגיא אחת, עמ' קיב, אימץ את דעת אפשטיין בזה (והשווה לעיל הערה 81 ובנסמן שם).

89 ראה אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 889.

90 ראה בעיקר פני משה לב"ק פ"ד ה"א (יט ע"א), ד"ה תמן תנינן; פרנקל, מבוא הירושלמי, לט ע"א-ע"ב; ורטנר, אהבת ציון וירושלים, סוכה, עמ' 84; אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 889; הנ"ל, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 322-323; וראה גם זוסמן, פרקי ירושלמי, עמ' 236 הערה 85.

91 ברם אפשר שבמקרים מסוימים 'תמן תנינן' המציע את המשנה המקומית בא באשגרה מהיקרות אחרת של המונח המצויה בקרבת מקום, שבה המונח אכן מציע משנה ממקום אחר (כגון בב"ק ד, א וד ע"א), 1196 ש' 45, שם אפשר שהמונח הועתק מלעיל ש' 27).

92 ראה הספרות שצוינה בהערה 90. הסבר אחר מצוי בגליון הש"ס וציון ירושלים, תרומות פ"א ה"ה, ז ע"א ('במשנתינו הוא, ורק שבמשנה שבמשניות נחלקו המשני', וזה דרך הירושלמי לומר בכגון זה 'תמן תנינן'), ואין דבריו נראים.

93 ראה למשל דמאי ו, יב (כה ע"ד), 139 ש' 46 ('תמן תנינן, "נאמנין על הלקט ועל השכחה ועל הפיאה בשעתן", והכא את אמר הכן?'); עירובין י, א (כו ע"א), 492 ש' 22; נזיר ט, ג (נז ע"ד), 1134 ש' 55.

94 ראה למשל ברכות ג, ד (ו ע"ב), 28 ש' 25 ובמקבילה בתעניות א, ו (סד ע"ד), 710 ש' 13; שביעית ו, ד (לו ע"א), 200 ש' 44-45; גיטין ו, ה (מח ע"א), 1081 ש' 18 (בגוף כ"ל נשמט חלק מהברייתא על ידי הדומות,

'תמנן תנינן [...] תני / ותני עלה [...]'⁹⁵ או דיון אמוראי או סתמי במשנה זו,⁹⁶ ומקורות אלה משמשים כיסוד לקשר בין 'תמנן תנינן' לסוגיה שבה הוא מופיע.

ל'תמנן תנינן' תפקידים מגוונים. לפעמים המונח מציע משנה כדי להקשות ממנה על דברים שבסוגיה המקומית (ובכלל זה, לפעמים, המשנה המקומית), כבדוגמה 1 לעיל,⁹⁷ או כדי לדון ביחס שבין המשנה השנויה 'תמנן' או הסוגיה השנויה על משנה זו למשנה המקומית או לסוגיה השנויה עליה.⁹⁸ לפעמים 'תמנן תנינן' מציע משנה מסוימת מכיוון שהדיון במשנה זו מצטט את המשנה המקומית או חלק מן הסוגיה עליה, כבדוגמה 2 לעיל.⁹⁹ במקומות אחרים 'תמנן תנינן' מציע משנה עם דיון בה (ובכלל זה פרשנות לה), ודיון זה מקביל, לפחות בחלק מפרטיו, לדיון במשנה המקומית, כבדוגמה 3 לעיל.¹⁰⁰ לפעמים 'תמנן תנינן' מציע משנה, בתוספת דיון בה או בלעדיו, מפני שקיים קשר מסוג אחר¹⁰¹ בינה לבין שאר חלקי הסוגיה, ובמקרים רבים מדובר בקשר אסוציאטיבי (לעתים, קשר קלוש, כבדוגמה 4);¹⁰² ואמנם קשה לפעמים למצוא קשר בין המשנה שמציע המונח (או הדיון במשנה זו) לבין הסוגיה המקומית.¹⁰³

אין סגנון קבוע אצל 'תמנן תנינן'. עם זאת, בחלק מן המקומות שבהם המונח מציע קושיות, הוא מלווה במונחים כגון 'תמנן את אמר/עבד [...] וכא את אמר/עבד (הכין)',¹⁰⁴ אף על פי שלעתים הוא מציע קושיות ללא מונח נלווה, בסגנון 'תמנן תנינן - [משנה ממקום אחר].'¹⁰⁵ כש'תמנן תנינן' מציע ילפותות ממשניות (או מן הסוגיות שנשנו עליהן) למשניות אחרות (או לסוגיות שנשנו עליהן), הוא רגיל לבוא בסגנון 'תמנן תנינן [...] הדא ילפה מן ההיא [...]'.¹⁰⁶

שהושלם אל נכון על ידי המגיה, והשלמתו מוכחת גם מן המקבילה).

- 95 השווה ערך 'תני', הערה 140.
- 96 ראה למשל פאה ה, א (יח ע"ד), 98 ש' 42; פסחים ב, ב (כט ע"א), 508 ש' 17; קידושין ד, ז (סו ע"א), 1184 ש' 20.
- 97 כיוצא בזה ראה עוד למשל דמאי ג, א (כג ע"ב), 125 ש' 28; שבת ה, א (ז ע"ב), 392 ש' 12; כתובות ב, יא (כז ע"א), 966 ש' 20.
- 98 ראה למשל מע"ש ד, ט (נה ע"ב), 302 ש' 1; עירובין ג, ו (כא ע"ב), 468 ש' 43-44; פסחים ה, ז (לב ע"ג), 528 ש' 23.
- 99 ראה עוד למשל פאה ז, ח (כ ע"ג), 109 ש' 8; שקלים א, א (מה ע"ד), 603 ש' 16; יבמות ח, א (ט ע"א), 866 ש' 48; גיטין ד, ה (מו ע"א), 1069 ש' 36.
- 100 כיוצא בזה ראה עוד למשל שביעית ב, ד (לג ע"ד), 183 ש' 11; שבת ח, ג (יא ע"ב), 416 ש' 22; כתובות ב, א (כו ע"א), 960 ש' 41.
- 101 אינני מנסה למיין את סוגי הקשרים בצורה מדויקת יותר, בשל גיוונם ומורכבותם.
- 102 כיוצא בזה ראה עוד למשל מעשרות ג, י (נא ע"א), 276 ש' 48; עירובין י, א (כו ע"א), 492 ש' 22; יבמות ו, א (ז ע"ב), 857 ש' 14.
- 103 ראה למשל ברכות ו, ו (י ע"ד), 53 ש' 48; תעניות ד, א (סז ע"ד), 726 ש' 48; סנהדרין א, א (יח ע"ב), 1264 ש' 15. אפשר שיש לדון סוגיות כאלו כסוג של 'גופים זרים', אלא שדיון רחב יותר בתופעה זו חורג מגבולותיו של הדיון כאן; השווה לעיל הערה 80.
- 104 ראה למשל סוטה ד, א (יט ע"ג), 924 ש' 8 ('תמנן תנינן [...] והכא הוא אמ' הכין'); ברכות ד, א (ז ע"ב), 33 ש' 30 ('תמנן תנינן [...] הכא את עבד [...]'); שבת ה, א (ז ע"ב), 392 ש' 12.
- 105 ראה למשל שביעית ג, ג (לד ע"ג), 187 ש' 21; חלה א, א (נז ע"ב), 312 ש' 18; שבת ד, א (ו ע"ד), 389 ש' 42. לא ברור אם זהו סגנון מקורי, או שמא נשמט ביטוי כדוגמת 'וכא את אמר הכין' מסוף המשפט במקומות הללו; וצריך עיון.
- 106 עיין ערך 'הדא ילפה מן ההיא', הערה 221.

במקומות אחדים מוצעת משנה ממקום אחר בלי הלשון 'תמן תנינן'.¹⁰⁷ אפשר אולי לראות את 'תמן תנינן' כ'מונח נשמט',¹⁰⁸ אולם אין להוציא מכלל אפשרות שנוסח התלמוד השתבש במקומות אלה, וכי המונח נשמט מחמת טעות סופרים.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

ייתכן ש'תמן תנינן' מתפרש כמו *היך תנינן הכא/תמן', מונח המיוחד למסכת נזיקין¹⁰⁹ (עיי' ערכו), אף על פי שגם 'תמן תנינן' מזדמן במסכת זו,¹¹⁰ ואמנם אפשר ש'תמן תנינן' מתחלף ב'היך תנינן' במקום אחד.¹¹¹ עם זאת, לאור נדירותה של הצורה האחרונה, קשה לקבוע מסמרות בנוגע ליחס בינה לבין 'תמן תנינן'.

נראה שלפעמים 'תמן תנינן' המציע קושיה מתפרש כמו 'והא תנינן',¹¹² אף על פי שמונחים אלה ודאי אינם נרדפים (וספק גדול אם הם מתחלפים),¹¹³ שכן יש ל'תמן תנינן' הוראות שאינן

107 ראה למשל פאה ו, ב (יט ע"ב), 102 ש' 4 (אולם רש"ס ועוד הוסיפו 'תמן תנינן' כאן); מגילה א, יב (עב ע"א), 753 ש' 5; חגיגה ג, ו (עט ע"ג), 798 ש' 34; וראה אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 424, הערה 6, והשווה אלון, ביקורת, עמ' 92, וכן אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 246, הערה 4 - בסוכה ב, ג (נב ע"ד), 642 ש' 34 המונח ליתא בגוף כ"ל, אך נוסף על ידי המגיה, אולם נראה שדוגמה זו אינה עניין לדוגמאות האחרות, מכיוון שכאן המונח מציע את המשנה המקומית, ואפשר אפוא שהמגיה השלים את המונח על פי המקבילה, שם השימוש במונח מתאים. ראה גם שרידי הירושלמי, עמ' 244 ש' 15, שם המונח ישנו ('תמן תנינן'!), והוא מציע את המשנה המקומית, אולם בכ"ל (ב"ק ו, ג ו' ע"ב), 1203 ש' 12 (וכן בכ"א עמ' 21 ש' 41) המונח חסר. ראה גם ב"ב ח, ו (טז ע"ב), 1254 ש' 32 - בכ"ל המונח וכן הציטוט מן המשנה חסרים, אולם בכ"א עמ' 101 ש' 75 המונח ישנו, והוא מציע את המשנה המקומית (והשווה ליברמן, ירושלמי נזיקין, עמ' 216).

108 עיי' במבוא, פרק ה.

109 עיי' ליברמן, תלמודה של קיסרין, עמ' 1. (מונח זה מזדמן גם במכות א, יד [לא ע"ב], 1334 ש' 42, אולם מסתבר שהסוגיה שם לקוחה מתלמודה של נזיקין, ואין כאן מקומו להאריך.)

110 ראה למשל ב"ק ד, ה (ד ע"ד), 1200 ש' 33-34 (מפנה למשנה בתוך המסכת!); ב"מ ד, א (ט ע"ג), 1223 ש' 49; ב"ב ג, ד (יד ע"א), 1244 ש' 45.

111 ראה ב"ק ט, יד (ז ע"א), 1210 ש' 45 ('חמי חיך תנינן הכא'), לעומת מקבילתו בנדרים ה, ב (לט ע"ב), 1032 ש' 32 ('תמן תנינן'); אך דוק, הפירוש המדויק בסוגיה זו עדיין צריך עיון.

112 כמובן, קיים דמיון מסוים בין 'תמן תנינן' המציע קושיות למונחים אחרים המעמתים את האמור 'כאן ו'שם' באמצעות פרפרזות (כגון 'תמן/הכא את אמר [...] וכא את אמר [הכין]'), ובמקום אחד מצאנו מעין חילוף בין 'תמן תנינן' ל'הכא את אמר'; ראה ערך 'הכא את אמר [...] הכא את אמר', הערה 386. עם זאת, ברור ש'תמן תנינן' אינו נרדף ללשונות האחרים, שהרי הוא מציע מובאות מילוליות מן המשנה, ולא פרפרזות, כמקובל אצל הביטויים האחרים.

113 אולם ראה שקלים ח, א (נא ע"א), 631 ש' 38, שם כתוב 'תמן תנינן' בכ"ל, אולם עדי נוסח המוגהים של שקלים ('נוסח ב') גורסים 'והתנן'! (ראה זוסמן, שקלים, עמ' 57), וזאת אף על פי שכאן המונח אינו מציע קושיה!

קיימות אצל 'והא תנינן' (כגון הצעת סוגיה הדומה מצד תוכנה לדברים שבשלב הקודם של הסוגיה), כשם של'והא תנינן' יש הוראות שאינן קיימות אצל 'תמן תנינן' (כגון פשיטת בעיות). ועוד, שהסגנון המקובל אצל 'והא תנינן' המציע קושיות שונה מזה המקובל אצל 'תמן תנינן' בהוראה זו, שהרי אחרי 'והא תנינן' אין מקובל לפרט את הקושיה בסגנון 'תמן [...] וכא את/הוא אמר הכין', כמצוי אצל 'תמן תנינן'.¹¹⁴

קיימת קרבה גדולה בין חלק מהיקריותיו של 'תמן תנינן' ל'תנינן' (עיין ערכו), אלא שברגיל 'תמן תנינן' מציע משנה ממקום אחר ו'תנינן' את המשנה המקומית, אף על פי שהבחנה זו אינה נשמרת באופן מוחלט אצל אף אחד מן המונחים.¹¹⁵

ראה גם: דתנינן (תמן)

תני¹¹⁶ / תני (כשם)¹¹⁷ ר' פלוני¹¹⁸ ('תנא/תנה'¹¹⁹; משתבש כנראה לפעמים כ'דתני'¹²⁰, 'והא

114 עם זאת, גם אצל 'תמן תנינן' המציע קושיות אין תמיד פירוט הקושיה בהמשך; ראה לעיל ליד הערה 105.

115 ל'תמן תנינן' ראה לעיל הערה 90; ל'תנינן', ראה ערכו, הערה 251.

116 הניקוד הוא על פי ב"ב ו, ג (טו ע"ג), 1251 ש' 12, לפי כ"ל (אלא ששם כתוב תנא; בכי"א, עמ' 96 ש' 32, כתוב 'תני', אולם שם התיבה אינה מנוקדת); והשווה לניקוד בשרידי הירושלמי, עמ' 104 ש' 27 (תני), וראה עוד להלן הערות 119, 131. - ערך זה עוסק רק בצורה 'תני', ולא במונחים אחרים המכילים צורה זו, כדוגמת 'דתני', 'והא תני', וכדומה (אולם עניינים הרלוונטיים בה במידה לכל הצורות הנ"ל, כגון כתיב המונח ושיבושיו וסוגי המקורות שלשונות אלה מציעים - משניות לעומת ברייתות, למשל - נידונו בערך זה). כמו כן, לא דנתי כאן בביטויים אחרים הגוזרים מן השורש תנ"י, כדוגמת *תנא ר' פלוני קומי ר' אלמוני, *תני ר' פלוני דר' אלמוני, *תני ר' פלוני מסייעא לר' אלמוני, וכדומה; ביטויים אלה נידונו בערכים משלהם. - ערך זה עוסק רק בהיבטים הטקסטינולוגיים של הלשון 'תני', ולא בתופעות הקשורות בטיבן של הברייתות בירושלמי באופן כללי, אף על פי שלא תמיד קל להבחין בין עניינים אלה.

117 במקומות רבים נראה כי אין בין 'תני בשם ר' פלוני' ל'תני ר' פלוני' אלא הסגנון, ואמנם יש ששתי הצורות מתחלפות (ראה להלן הערה 164). עם זאת, נראה שצורות אלו אינן נרדפות, שהרי לפעמים 'תני ר' פלוני' מציע דברי חכמים המאחרים באופן יחסי (כגון 'תני ר' חייא' ו'תני שמואל'), דבר שאינו מקובל אצל 'תני בשם ר' פלוני'; עיין היטב בהערת אפטיביצר למהדורתו של הראב"ה, ב, עמ' 256, הערה 3, והשווה פרנקל, ביכורים, עמ' 136, הערה 6.

118 מכיוון שבמקומות רבים (אולי ברוב המקומות) אין הבדלים עקרוניים בין ברייתות שהוצעו בלשון 'תני ר' פלוני' לברייתות שהוצעו בלשון 'תני', דנתי בשני הביטויים יחדיו בערך זה. עם זאת, לעתים קיימים הבדלים בין שתי הצורות; ראה להלן ליד הערות 157-160.

119 ראה למשל ברכות ח, ח (יב ע"ג), 64 ש' 48; פאה ו, ז (יט ע"ד), 104 ש' 5; ר"ה ד, א (נט ע"ב), 677 ש' 9; וכן במספר מקומות בכי"א, כגון עמ' 45 ש' 78 ועמ' 47 ש' 35 (אני מתייחס כאן רק למקומות שבהם 'תני/תנא' אינו בא כחלק מן המונח 'תנא ר' פלוני קומי ר' אלמוני'); השווה מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 198, הערה 79. לאור האמור כאן, אין הכרח בהגהת ליברמן, לשרידים החדשים, עמ' רפה, הערה 5 (=מחקרים, עמ' 217), עיין שם.

120 עיין ערך 'דתני', הערות 151, 178.

תני, 121 'ותני', 122 'תנינן', 123 'ותני כן', 124 וכן כ'תניא' 125 או 'תאני', 126 קרוב לוודאי בהשפעת הכבלי. במספר מקומות נראה שהצורה 'תני' היא שיבוש, ובמקומה צ"ל 'דתני', 127 'והא תני', 128

- 121 ראה למשל מגילה ד, ח (עה ע"ב), 772 ש' 45 (כנראה באשגרה מלהלן ע"ג, ש' 48; וראה במקבילה בתענית ד, א וסז ע"ב, 724 ש' 28 ואילך); סנהדרין ח, ו (כו ע"ב), 1309 ש' 14 (ואמנם במקבילה – לא מלאה – בכתובות ט, ז [לג ע"ב], 1000 ש' 20, רק 'תני'); ע"ז א, ד (לט ע"ג), 1378 ש' 36 (כהגהת רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 558; ושמה הצורה 'והא תני' באה באשגרה מלהלן ש' 38 או 40, אלא שאין כאן מקומו להאריך). ראה גם שקלים ו, ה (ג ע"ב), 628 ש' 2, שם גוף כי"ל ושרידי הירושלמי, עמ' 137 ש' 3, גורסים רק 'תני', אולם המגיה הגיה 'והתני', שלא כדיון (השווה ליברמן, תוספתא כפשוטה ד, עמ' 699). השווה ערך 'והא תני', הערה 51.
- 122 ראה למשל עירובין ג, ב (כ ע"ד), 465 ש' 41 (וכן הגיה רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 195, אולם דוק, גם שרידי הירושלמי, עמ' 95 ש' 13, גורס 'ותני'); סוטה ח, ט (כג ע"א), 942 ש' 26 (ואמנם 'תני', אל נכון, בכי"ר ובשרידי הירושלמי, עמ' 216 ש' 9); גיטין ד, ז (מו ע"א), 1070 ש' 23.
- 123 כגון שבת יט, ב (יז ע"א), 446 ש' 9; לפנינו 'מן' <מה> דתנינן, אולם הדברים מתייחסים לברייתא, ולכן נראה שצ"ל 'מן מה דתני' (והשווה למקבילה ביבמות ח, א וט ע"א, 866 ש' 29: 'מן הא [!] דתני'); יבמות יא, ו (יב ע"א), 884 ש' 26 (מפנה לברייתא המובאת לעיל, ש' 22-23, ולכן נראה שצ"ל 'והתני' במקום 'והתנינן'); שרידי הירושלמי עמ' 62 ש' 4: 'והא תנינן', אולם כאן המונח מציע ברייתא, ולכן נראה שצ"ל 'והא תני', כגורת המגיה בסוגיה זו (שבת א, א וב ע"ב), 363 ש' 7; בגוף כי"ל רק 'והא', 'ותני' נוסף על ידי המגיה וכגורת כי"ל למקבילה (שבועות א, א [לב ע"ג], 1139 ש' 7).
- 124 עיין ערך 'ותני כן', הערה 186.
- 125 ראה אלת"י ח, עמ' 668, וכן אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 303 (על 'תניא' בנוסח הרש"ס); זוסמן, שקלים, עמ' 32 הערה 99 (על 'תניא' בנוסחים מוגהים של מסכת שקלים).
- 126 כגון מגילה ד, ב (עה ע"א), 770 ש' 25 (בביטוי 'והא תאני', אולם במקבילה בתענית ד, ג וסז ע"ב), 729 ש' 29 אל נכון, 'והא תני'; סוטה ב, ב (יח ע"א), 915 ש' 15 (אף שם בביטוי 'והא תאני'); סנהדרין יא, ה (ל ע"ב), 1330 ש' 4 (כנ"ל); וכן במקומות אחרים בעדי הנוסח המוגהים של מסכת שקלים ('נוסח ב'); ראה זוסמן, שקלים, עמ' 32 הערה 99.
- 127 כגון דמאי ב, א (כב ע"ג), 120 ש' 45 וסוטה ב, ב (יז ע"ד), 914 ש' 30 (ואמנם 'דתני', אל נכון, בכי"ר); והשווה ברכות ב, ו (ה ע"ב), 21 ש' 13, שם כתוב 'תני' בגוף כי"ל (וכן הוא אצל הרמב"ן, תורת האדם, ענין האבלות [מהדורת שעוועל, ב, עמ' קעה]), אולם המגיה הוסיף דל"ת לפני המונח, כנראה בדיון (וכן גורסים כי"ר, כ"ס, והמקבילה במרוק"ג, ה [פב ע"ד], 817 ש' 14). וראה שבת א, ג (ג ע"ב), 369 ש' 48 – בכי"ל כתוב 'דתני', אל נכון (וכן הוא בספר העתים, סימן קנו, מהדורת שור, עמ' 220), אולם בד"ו (ש' 45) הדפיסו 'תני', בטעות! וראה גם סנהדרין י, ב (כח ע"ב), 1318 ש' 25, ומה שפירש וכנראה גם הגיה ביפה מראה על אתר.
- 128 עיין ערך 'והא תני', הערה 54.

'ותני', 129 או 'תנינן' (130) - 'שנוי' 131 / 'שנה ר' פלוני'. לשון הצעה, נפוץ.

ספרות 132 - אלת"י ח, עמ' 639-652 ('תני' ר' פלוני'), 656-657 ('תני' בשם ר' פלוני); 133 אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 44 הערה 1; אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 23, 25-26, 28, 40 הערה 55, 34-35, 42-43 הערה 62; אלבק, מחקרים בברייתא ותוספתא, עמ' 4, 12-13, 26 הערה 2, 44 הערה 1, 47, 132; אלבק, מחקרים במדרשי ההלכה, עמ' 112 הערה 2, 129; אלבק, מקורות התוספתא, עמ' 316 הערה 1; אלון, ביקורת, עמ' 92, 95; אפשטיין, הערות העורך, עמ' 356 (=מחקרים, עמ' 878); אפשטיין, לקסיקוגרפיה, עמ' 321 הערה 3 (=מהקרים א, עמ' 36, הערה 13); אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 46 הערה 5, 49 הערה 3, 76, 137-138, 134, 303, 308 הערה 3, 873 הערה 2, 889, 903-904, 942, 944-945, 1140-1141, 1292;

129 ראה למשל ברכות א, ב (ג ע"א), 5 ש' 38; שבת יט, א (טז ע"ד), 444 ש' 20; קידושין א, ד (ס ע"ב), 1149 ש' 45.

130 שכן במספר מקומות המונח מציע משניות ולא בדייתות (הכוונה למשניות שאינן פסקאות, שהרי לפעמים 'תני' מציע פסקאות; ראה להלן הערה 146). ראה למשל פאה ו, ד (יט ע"ג), 103 ש' 30 (בביטוי 'והתני'), תרומות יא, א (מז ע"ג), 258 ש' 9-10 (בביטוי 'לא כן תני'); גיטין ה, ד (מז ע"א), 1075 ש' 9 ('והתניא'!), והשווה היגר, אוצר הברייתות, ז, עמ' 118-119.

131 לרעת אפשטיין, לקסיקוגרפיה, עמ' 321, הערה 3 (=מחקרים, עמ' 36, הערה 13), זוהי צורה פעילה (וכן דעת עסיס, תרגום, עמ' ז), ולפי זה נראה שיש לנקד תני. לעומת זאת, בכר (טרמינולוגיה, עמ' 238; מסורת, עמ' 203, הערה 4 [המשך מהעמוד הקודם]) סבור שזוהי צורה סבילה, ונראה שכן דעת סוקולוף, מילון, עמ' 585, ולפי זה יש לנקד תני (השווה לעיל הערה 116). לעניות דעתי, שני הפירושים ייתכנו, בהתאם לסגנון שבו מופיע המונח: כשהוא מופיע ללא 'ר' פלוני' בהמשך, יש לפרשו כצורה סבילה, כפי שעולה הן מן ההגיגות (שהרי צורה ללא אוכור שם המוסר חייבת לכאורה להתפרש כצורה אימפרסונלית, ולכן כצורה סבילה), הן מן המונח המקביל בבבלי ('תניא'), והן מן הצורה 'תני בשם ר' פלוני', שלכאורה אי אפשר לפרשה כצורה פעילה (והוא הדין לצורה 'ותני כן' - עיין ערכו - אלא שאפשר שלא הרי 'ותני כן' כהרי 'ותני ור' פלוני'). לעומת זאת, 'תני ר' פלוני' יכול להתפרש כצורה סבילה (אם נפרשו כקיצור של 'תני ר' פלוני אומר'), או כצורה פעילה ('שונה ר' פלוני'), במיוחד כשמדובר בברייתות אמוראיות ('תני שמואל' וכדומה); וראה עוד אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 21, 25. - כאן המקום להעיר על פירוש למונח המשתקף ככל הנראה כבר אצל ר' נסים גאון (ראה למשל הנסמן אצל אפשטיין, הערות העורך, עמ' 356 = מחקרים, עמ' 878), שלפיו 'תני' מתפרש לפעמים כלשון ציווי ('שנה'), כשהוא מציע תשובות לבעיות וכדומה (ראה להלן ליד הערה 148), על דרך המצוי אצל 'תני' בבבלי המציע הגהה או פירוש (ראה בעיקר אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 509, ובהרחבה שם בהמשך; אך דוק, 'תני' בהוראה הנ"ל בבבלי אינו מקביל ל'תני' בירושלמי, אלא ל'כני מתניתא'). ובכן, אפשר שבמקומות ספורים המונח מתפרש כלשון ציווי (כגון בקידושין א, ב [נט ע"א], 1141 ש' 45 'ותני לה בשם חכ'; השווה אלבק, מחקרים בברייתא ותוספתא, עמ' 45-46 = מבוא לתלמודים, עמ' 41, הערה 57), אולם ברוב המקומות הללו נראה שהירושלמי מציע ברייתא חדשה כתשובה לבעיה הקודמת לה, ואינו מציע לשנות את הדברים באופן אחר (= 'תני' כלשון ציווי); השווה אפשטיין, שם. (אינני מתייחס כאן ללשון 'תני' הבא בביטויים אחרים, שבהם הוא מתפרש כציווי, כגון בעירובין ו, ז [כג ע"ד], 481 ש' 22 [אמ' ר' יסא לר' אבהו, תני לה [ציווי], ותנא לה] וע"ז, י [מב ע"א], 1393 ש' 10 [הדא תני או הדא]), או בביטוי * 'תני מתניתך'; עיין ערכו). נמצא, שכמעט כל הדוגמאות של 'תני' שהובאו באלת"י ח, עמ' 676 (ערך 'תני' כציווי) אינן עניין למונח שלנו כפי שנידון כאן (לחריג היחיד לכאורה, ביכורים ב, ה [סה ע"ב], 358 ש' 9 ומקבילה, ראה להלן הערה 149).

132 תכונות רבות של המונח כבר נידונו כראוי בספרות המחקר, ועל כן הסתפקתי בכמה מקומות בהפניות לספרות זו במקום להביא דוגמאות משלי.

133 ראה גם לעיל הערה 125 מראי מקומות בקונקורדנציה לצורה 'תניא' וכדומה.

134 כאן באים עיקרי הדברים (בקשר ל'תני' המציע ברייתא החולקת על המשנה); בהמשך, עד עמ' 144, דן

אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 190, 284, 351 הערה 2, 365 הערה 23, 477 הערה 28, 503 הערה 3; אפשטיין, מבואות לספרות התנאים, עמ' 250 הערה 41; אפשטיין, מדקדוקי הירושלמי, עמ' 260, 261, 262 (=מחקרים, עמ' 294, 295, 296); אפשטיין, מעין תשובה, עמ' 235 (=מחקרים, עמ' 177); בכר, טרמינולוגיה, עמ' 238; בכר, מסורת, עמ' 203 הערה 4 (המשך מהעמוד הקודם); גולדברג, משנה עירובין, עמ' 51; גינצבורג, פירושים וחידושים, א, עמ' 311 הערה 32, 351; שם ד, עמ' 118-119; גליון הש"ס, ברכות פ"ז ה"ג (נדר ע"ב), ד"ה אינו מברך;¹³⁵ היגר, אוצר הברייתות ב, עמ' 227; שם ז, עמ' 47, 118-300; וייס, דור דור ודורשיו, ג, עמ' 3; זוסמן, שקלים עמ' 32 הערה 99, 75 הערה 172; זוסמן, תורה שבעל פה, עמ' 239 הערה 47, 260; יפה עינים, שבועות כה ע"א, ד"ה והא"ר יוחנן; לוי, מתיבות, עמ' XI; ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 143 הערה 1, 410, 428; ליברמן, לשרידים החדשים, עמ' רפה הערה 5 (=מחקרים, עמ' 217); ליברמן, על הירושלמי, עמ' 29; ליברמן, תיקוני ירושלמי א, עמ' 113 (=מחקרים, עמ' 172); ליברמן, תלמודה של קיסרין, עמ' 19, 64 הערה 124, 108; מאיר, משיבים או שואלים, עמ' 171; מוסקוביץ, אמרו דבר אחד, עמ' 116 הערה 57; מוסקוביץ, גופים זרים, עמ' 248 הערה 58; מוסקוביץ, הזמנה מילתא, עמ' 229 הערה 8; מוסקוביץ, הערות וביאורים בירושלמי, עמ' 69 הערה 1; מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 195, 198 הערה 79; מוסקוביץ, לדרכי שילובן, עמ' רה-רו הערה 46; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 72, 73, 74, 77-78, 79, 90, 104 הערה 13, 105 הערה 13; מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 543; מילר, חכמים, עמ' 344; מלמד, פרקי מבוא, עמ' 278-281 (=מדרשי-הלכה, עמ' יט-כג); מראה הפנים, שבועות פ"ז ה"ו (לח ע"א), ד"ה רבי חנינא (לקראת הסוף); ר' משולם לשקלים, עמ' 35; ניר, כתובות פ"ט ה"ט (מהדורת שטיינזלץ, צד ע"ב), ד"ה והא תני; סקולוף, מילון, עמ' 585; ספראי, ההכרעה בבית הלל, עמ' 22 והערה 9 (=בימי הבית ובימי המשנה, עמ' 383-384); עסיס, לית היא מקשייה, עמ' סב; עסיס, לפירושן של שתי סוגיות, עמ' מב, הערה 83; עסיס, קטע של ירושלמי סנהדרין, עמ' 40, 62, 65, 70; עסיס, שרידי ירושלמי, עמ' 31; עסיס, תרגום, עמ' ז; פרנקל, ביכורים, עמ' 136 הערה 6; קצוף, היחס, עמ' 297-299; רא"ף, דמאי פ"א ה"א (ב ע"א), ד"ה אמר ר"ז; שם, ב"ב פ"ו ה"ג (ט ע"א), ד"ה והפנימי; רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 68; רוזנטל, דקדוקי עניות, עמ' 146; רוזנטל, קטעי בולוניה, עמ' 231 הערה 16; רוזנטל, שני דברים, עמ' 474 הערה 48; רידב"ז, דמאי פ"א ה"א (א ע"א), ד"ה אמר ר"י

'תני' מציע מקורות תנאיים, לרוב ברייתות (על דרך 'תניא' בבבלי), ולעתים גם דברי אמוראים (על דרך 'איתמר' בבבלי), כגון:

1. תני, הקורא ('שמע') עם אנשי מעמד לא יצא, כי מאחרים היו (ברכות א, ח [ג ע"ג], 9 ש' 50)
2. תני, מניין שאין מרכיבין עץ סרק על גבי עץ מאכל ולא עץ מאכל על גבי עץ מאכל מין בשאינו מינו [מניין]¹³⁶ ת'ל 'את חקותי תשמורו' (כלאים א, ז [כז ע"א], 147 ש' 30)

אפשטיין בדוגמאות ספציפיות לתופעה זו (וראה גם שם, עמ' 376).

135 כאן הר"י אנגל מתייחס לצורה 'דתני', אלא שעיקר טענתו שם, שלעתים מונח זה מציע דברי אמוראים ולא ברייתות, שייך לענייננו, ועל כן ציינתיו כאן.

136 תיבה זו מיותרת, והיא חסרה בכ"ס ובכמה ראשונים (ראה למשל רטנר, אהבת ציון וירושלים, כלאים, עמ' 11).

3. 'מגזיב ולהלן פטור מן הדמאי'. כזיב עצמה מה היא? תני, גזיב עצמה {פטורין}

<פטורה¹³⁷ מן הדמאי (דמאי א, ג [כב ע"א], 119 ש' 3)

4. תני, המוכר שור לחבירו ונמצא נוגחן, רב אמ', מקח טעות הוא, ושמאל אמ',

יכיל הוא מימור ליה לשחיטה מכרתיו לך (שביעית ה, ח [לו ע"א], 195 ש' 12

ומקבילה)

'תני' מציע ברייתות מסוגים שונים - ברייתות שאינן מנוסחות כמדרשי הלכה, כבדוגמה 1 (שכיח ביותר), או דרשות כתובים¹³⁸ ואף פסוקים (דרשות קטועות?);¹³⁹ ברייתות העומדות ברשות עצמן (שכיח ביותר); וברייתות המוסבות על המשנה והמפרשות אותה (לעיתים אחרי 'תמן תנינן'¹⁴⁰). חלק מן הברייתות ש'תני' מציע המוסבות על המשנה הן ברייתות קצרצרות, שאינן משפטים שלמים מבחינה תחבירית, שכן תחילת המשפט הרלוונטי מצויה במשנה שעליה מוסבת הברייתא.¹⁴¹ במקומות אחרים 'תני' המוסב על משנה מציע ברייתא החולקת על המשנה.¹⁴² במקומות מסוימים נראה כי המונח מציע פרפרזות של ברייתות, כפי שעולה מניסוח הדברים הבאים אחרי המונח.¹⁴³

במספר מקומות 'תני' מציע דברי אמוראים¹⁴⁴ (כבדוגמה 4 לעיל) - בדרך כלל, מחלוקות בין

137 וכן הוא בכ"ס ובמהר"י קורקוס על הרמב"ם, הלכות מעשר פי"ג ה"ג (בכ"ד - 'פטור').

138 ראה למשל מלמד, פרקי מבוא, עמ' 278-280 = מדרשי-הלכה, עמ' יט-כב (ושם דוגמאות גם מביטויים אחרים המכילים את התיבה 'תני' או הגזירות מן השורש תנ"י).

139 ראה מלמד, שם, ובדוגמאות שציין. (מלמד מכנה דוגמאות אלו 'ברייתות קטעות או רמוזות בלבד', במקום 'פסוקים'). ראה גם עסיס, קטע של ירושלמי סנהדרין, עמ' 40, אולם דוק, דוגמותיו שם מתייחסות למונחים אחרים הגזורים מן השורש תנ"י, ולא למונח 'תני' עצמו. ועוד, שבחלק ניכר מדוגמותיו הפסוקים הבאים אחרי המונח משמשים כפתיח לדרשה (גם אם לעיתים מדובר בדרשה קצרה), ולכן אפשר לראות את המונח כמציע דרשות במקומות אלה ולא רק פסוקים.

140 ראה למשל דמאי ג, ג (כג ע"ג), 126 ש' 37; נדרים י, י (מב ע"א), 1047 ש' 30; גיטין ג, ח (מה ע"א), 1065 ש' 21.

141 ראה למשל מגילה ד, ח (עה ע"ב), 772 ש' 45 (מוסב על המשנה שם: 'כהן שיש בידיו מומים לא ישא את כפיר'); 'תני, ובפניו; חלה ד, ו (ס ע"א), 327 ש' 45; סנהדרין ט, יא (כו ע"ב), 1314 ש' 3.

142 השווה למשל אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 76; הנ"ל, מבואות לספרות התנאים, עמ' 250, הערה 41.

143 ראה למשל ברכות ב, ג (ד ע"ד), 17 ש' 49 ומקבילה ('תני אף בהלל ובקריאת המגילה כן; וכן, כנראה, במקומות נוספים כשהמונח בא בסגנון 'תני, אף [...] כן', כגון פסחים ד, ד [לא ע"א], 519 ש' 37 ור"ה ב, ד [נה ע"א], 670 ש' 23; שביעית ז, ה (לז ע"ג), 203 ש' 18 ומקבילה ('תני ר' יודה/חייא לחומרא'); שבת ו, ג (ח ע"ב), 397 ש' 47 פסחים ז, ז (לד ע"ד), 540 ש' 27 (מן מה דתני היא נזיר היא עושה פסח'). - כאן אנחנו מתייחסים רק לפרפרזות שהוצעו בלשון 'תני [ר' פלוני]', ברם גם 'אשכח תני' רגיל להציע פרפרזות (עיין ערכו, ליד הערה 422), אולם אפשר שאלה אינם עניין למונח שלנו, ולכן לא ציינתי להם כאן. השווה עסיס, קטע של ירושלמי סנהדרין, עמ' 65 (אמנם רוב דוגמותיו שם אינן מתייחסות לצורה 'תני' לבדה כנידון כאן, אלא לצורות אחרות של הביטוי, במיוחד 'אשכח תני').

144 השווה כבר רא"ף, דמאי פ"א ה"א (ב ע"א), ד"ה אמר ר"ז ('ואמר תני אע"ג שאינו אלא מימרא [...] וכן דרך זה הש"ס כמה פעמי' בדבר זה'); יפה עינים, שבועות כה ע"א, ד"ה והא"ר יוחנן; אלבק, מחקרים בברייתא ותוספתא, עמ' 12-13, ובנסמן שם (אולם דוק, לא ניתן לקבל את כל דוגמותיו שם, שכן בחלק מהן הגרסה 'תני' מסופקת, כפי שציין שם, ואילו במקומות אחרים מדובר בצורות אחרות, כגון 'תני ונראה שצ"ל 'תנא', עיין ערך *תנא ר' פלוני קומי ר' אלמוני/ר' פלוני קומי ר' אלמוני' או 'תני ר' פלוני בשם ר' אלמוני', מונחים השונים מ'תני' הרגיל כפי שנידון כאן) = הנ"ל, מבוא לתלמודים, עמ' 25-26; אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה,

אמוראים קדומים.¹⁴⁵ במקומות מסוימים נראה שהמונח מציע פסקאות מן המשנה,¹⁴⁶ ובמקרים ספורים – בעיות.¹⁴⁷

על פי רוב 'תני' מציע ברייתות 'לשמך', בלויית דיון נוסף או בלעדיו, אולם במקומות אחדים המונח מציע ברייתות שמטרתן לפשוט בעיות¹⁴⁸ או לתרץ קושיות.¹⁴⁹ במספר מקומות 'תני' בא באמצע ברייתא¹⁵⁰ – לעתים, בברייתא שתחילתה הוצעה אף היא בלשון 'תני'. אפשר שהופעת המונח במקומות כאלו נובעת מאשגרה ממקום אחר בסוגיה, במיוחד כשתחילת הברייתא הנידונה הוצעה בלשון 'תני'; מהוספה שגויה של התיבה 'תני' שלא במקום (בעיקר כשהמונח אינו בא לפני הברייתא; במקרה כזה אפשר שסופר רשם את המילה באמצע הברייתא במקום בתחילתה); מחמת תיקון יתר (בלתי מודע?), כשתחילת הברייתא לא סומנה בלשון 'תני', ומעתיק שסבר בטעות שהברייתא מתחילה ממקום שהוא באמת אמצע הוסיף את המונח שלא במקומו. כמו כן, אין להוציא מכלל אפשרות שלפחות בחלק ממקרים אלה נצטרפו שתי ברייתות שלא נשנו יחדיו במקורן, ועל כן כל אחת מהן סומנה בלשון 'תני', אף על פי

עמ' 873, הערה 2; היגר, אוצר הברייתות, ז, עמ' 119; ליברמן, תלמודה של קיסרין, עמ' 64 הערה 124; ספראי, ההכרעה בבית הלל, עמ' 223 והערה 9 (=בימי הבית ובימי המשנה, עמ' 383–384); רבינוביץ, שערי תורת א"י, עמ' 68; הנשקה, שמחת הרגל, עמ' 200, הערה 136 (וראה מה שנתקשה בשימוש זה ב'תני' לוי, מבוא ופירוש, עמ' 125). ראה גם דבריו המעניינים של הרא"ף בפירושו ל"ב פ"ו ה"ג (ט ע"א), ד"ה והפנימי: "ונראה דאמר לשון תני, ואין לשון הברייתא רגיל לומר כן [=ארמית], אפ"ה משהו לה כאילו היא ברייתא, משום דאפשר ר' יוחנן הסדרן אמר לה, שהיה גדול הדור כאילו ה"ל תנא דברייתא! – דברי אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 365 הערה 23, הם כשגגה שיוצאה מלפני השליט (עיין שם בפנים). – באחרים ממקומות אלה 'תני' מציע דברים בארמית, כגון עירובין ו, ח (כד ע"א), 482 ש' 39 וב"ב י, ה (יז ע"ג), 1261 ש' 14.

145 השווה רידב"ז, דמאי פ"א ה"א (א ע"א), ד"ה אמר ר"י (שכתב שבמקרים כאלה המונח מתפרש כמו 'איתמר' בבבלי), וראה הספרות שצוינה בהערה קודמת וברוגמאות שצוינו שם. בסוגיה אחת 'תני' מציע מקור אמוראי ליטורגי; ראה ר"ה א, ג (גז ע"א), 665 ש' 13 ומקבילתו החלקית בע"ז א, ב (לט ע"ג), 1377 ש' 23 ('דתני בתקיעיתא דבי רב').

146 ראה אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 903–904; זוסמן, שקלים, עמ' 75 הערה 172. 147 ראה עסיס, קטע של ירושלמי סנהדרין, עמ' 62; וכלום אפשר שהגרסה המשוונה בשבת ז, ב (י ע"ב), 410 ש' 17 ('תני ר' יוסה בעי') היא קונפליציה של 'תני' בהודאה זו עם 'בעי' (אך ראה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 143, ומוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 195)? עוד צירוף של 'בעי' ו'תני' מצוי בשרידי הירושלמי, עמ' 211 ש' 13 ('ר' אבה מרי בעי תני תמן'), אולם כאן נראה שאין מדובר בקונפליציה אלא בשיבוש, הנובע מאשגרה 'מעלמא' או מדיטוגרפיה בווריאציה קלה על 'תמן' שאחרי המונח; ועל כל פנים, בכי"ל שם, סוטה ו, א (כ ע"ד), 931 ש' 14, התיבה 'תני' ליתא, כדן. – לשימוש כזה בפועל 'תני' להציע בעיות השווה גם בבלי, תענית כא ע"א ובמיוחד לרש"י שם, ד"ה תנא ליה ('שנה לפניו כלומר בעא מיניה').

148 ראה למשל דוגמה 3 לעיל; ברכות ג, א (ו ע"ב), 26 ש' 28 ומקבילה; שבת כ, ד (יז ע"ג), 450 ש' 5. שימוש כזה ב'תני' מצוי אחרי המונח 'עד כדון', כשהמונח האחרון בא בסגנון 'עד כדון כר' עקיבה; כר' ישמעאל?', ואחר כך התלמוד עונה 'תני ר' ישמעאל'; ראה למשל חגיגה ג, ב (עט ע"ב), 796 ש' 10; יבמות יא, א (יא ע"ד), 881 ש' 45; סנהדרין ז, ה (כד ע"ג), 1298 ש' 30. ראה גם לעיל הערה 127.

149 כגון ביכורים ב, ה (סח ע"ב), 358 ש' 9 ומקבילה; יומא ה, ה (מב ע"ד), 585 ש' 31; ר"ה ד, א (נט ע"ב), 677 ש' 9, 11.

150 ראה אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 942, ומוסקוביץ, גופים זרים, עמ' 248, הערה 58 (וראה פרנצוס, ביצה, עמ' 134, הערה ג).

שבמקורות אחרים נצטרפו שתי הבריות עד שהפכו לאחת, וההשוואה למקורות כאלה יוצרת את הרושם שה'תני' השני בירושלמי הוא מיותר.¹⁵¹

במספר מקומות בירושלמי מוצעות ברייתות ללא 'תני', ונראה אפוא שזהו מונח נשמט.¹⁵² אכן, במספר מקומות המונח מצוי בסוגיה אחת אך חסר במקבילתה,¹⁵³ או ישנו בעד נוסח אחד וחסר בעד נוסח אחר.¹⁵⁴ כמו כן יש שהמונח מופיע בגוף כ"ל, אך נמחק על ידי המגיה¹⁵⁵ או להפך.¹⁵⁶ 'תני' יכול להציע ברייתות אנונימיות או ברייתות המיוחסות לחכמים נקובי שם. ברייתות המיוחסות לחכמים נקובי שם מוצעות בסגנונות 'תני, ר' פלוני אומר [...]', 'תני בשם ר' פלוני',¹⁵⁷ ו'תני ר' פלוני'.¹⁵⁸ ברם דוק, הסגנון 'תני ר' פלוני' עשוי להציע ברייתות מסוגים שונים¹⁵⁹ – ברייתות תנאיות רגילות, שאין ביניהן לבין ברייתות שהוצעו בסגנון 'תני בשם ר' פלוני / תני ר' פלוני אומר' אלא הסגנון;¹⁶⁰ ברייתות שמקורן (ככל הנראה) באוספים שנערכו בבית מדרשו של ר' פלוני, בעיקר 'תני ר' שמעון בר יוחאי' ו'תני ר' ישמעאל' (ומסתבר שברייתות אלו לא נחשבו

151 לאפשרות כזו ראה לאחרונה הלבני, מקורות ומסורות, בבא קמא, עמ' שפד, והנסמן שם בהערה 9.
152 השווה למשל אלבק, מחקרים בברייתא ותוספתא, עמ' 132; אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 944–945 (והשווה שם, עמ' 1215); אפשטיין, מבואות לספרות התנאים, עמ' 255; ליברמן, על הירושלמי, עמ' 29; הנ"ל, תלמודה של קיסרין, עמ' 19; עסיס, שרידי ירושלמי, עמ' 31; רוזנטל, שני דברים, עמ' 474, הערה 48; הנ"ל, דקדוקי עניות, עמ' 146; ואפשר להוסיף.

153 ראה למשל חלה א, א (נו ע"א), 311 ש' 13 (המונח ישנו, אך ליתא במקבילה בפסחים ב, ד [כט ע"ב], 509 ש' 42); שבת ג, ג (ה ע"ד), 384 ש' 33 (המונח ליתא לפנינו, אך ישנו במקבילות בכלאים א, ט [כו ע"ב], 148 ש' 26 ופסחים ב, ד [כט ע"ב], 510 ש' 4). וכיוצא בזה גם במקבילות מחוץ לירושלמי, כגון ברכות ח, ו (יב ע"ב), 62 ש' 33 (בלי 'תני') לעומת המקבילה בב"ר פב, כד (מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 993, עם 'תני'). דוגמה מעניינת לתופעה זו מצויה בב"מ א, א (ז ע"ד), 1215 ש' 1, שם המונח מציע מחלוקת בין ר' חייא רבה לר' יוחנן, אולם במקבילה בכתובות ב, א (כו ע"א), 900 ש' 47 המונח ליתא (וכלום אפשר שמקורה של גרסת כתובות בתיקון יתר – השמטת המונח מפני שהוא מציע דברי אמורא, בניגוד למקובל? על כל פנים, חשוב לציין שהשימוש ב'תני' להציע דברי אמוראים אינו מיוחד למסכת נזיקין).

154 ראה למשל סוטה ט, טו (כד ע"ב), 950 ש' 6 (לפנינו אין 'תני', אולם המונח ישנו בכ"ר); ב"מ ב, יג (ח ע"ד), 1220 ש' 32 (לפנינו 'תני', אבל בכ"א עמ' 50 ש' 108 אין מונח; גם במקבילה במו"ק ג, ז [פג ע"ב], 820 ש' 26 אין מונח, אך דוק, אין זו מקבילה מדויקת לסוגיית ב"מ; סנהדרין ה, ד (כב ע"ד), 1290 ש' 42 ('תני' חסר בקטע עסיס, עמ' 60, אך ישנו בכ"ל); וראה הדוגמה המעניינת שנידונה אצל ליברמן, תוספתא כפשוטה, א, עמ' 318 הערה 42 (והשווה אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 351, הערה 2, על הוספת 'תני' בנוסח הרש"ס, כנראה מדעתו, במקום שמונח זה ליתא לפנינו, וראה לאחרונה קצוף, היחס, עמ' 299 הערה 10 ובנסמן שם).

155 ראה למשל אפשטיין, מדקדוקי הירושלמי, עמ' 260, 261.
156 ראה למשל ברכות ז, ד (יא ע"ג), 58 ש' 42; דמאי ו, י (כה ע"ד), 139 ש' 15; פסחים ב, ז (כט ע"ג), 511 ש' 44 (והשווה ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 410).

157 ראה אלת"י ח, עמ' 657–659.

158 ראה אלת"י ח, עמ' 652–656.

159 וראה עוד על ברייתות 'תני ר' פלוני' אצל אפשטיין, מעין תשובה, עמ' 235 (=מחקרים, עמ' 177), שלפעמים הן מציעות את עמדתו של בית ר' פלוני, אף כשהדעה הנידונה מובאת באותו קובץ בשם תנא אחר, או 'סתם כרעת תנא של בית אחר'.

160 השווה אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 1140–1141, הטוען ש'תני ר' פלוני' ו'תני ר' פלוני אומר' הם נרדפים (והשווה שם, עמ' 49, הערה 3, ועיין היטב גם שם, עמ' 308, הערה 3).

אצל בעלי התלמוד כשוות ערך לכרייתות תנאיות רגילות);¹⁶¹ וברייתות המיוחסות לאמוראים ('תני שמואל' וכדומה).¹⁶²

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקומות אחדים 'תני' מתחלף ב'אמר',¹⁶³ אולם ברור שביטויים אלה אינם נרדפים, וכי חילוף זה אינו מלמד הרבה על פירושו המדויק של 'תני'. כמו כן מצאנו חילופים בין הצורות הקרובות 'תני ר' פלוני' ו'תני בשם ר' פלוני',¹⁶⁴ אף על פי שצורות אלו אינן נרדפות.¹⁶⁵ במספר מקומות 'תני' מתחלף ב'והא תני',¹⁶⁶ ובמקומות אלה אפשר ששתי הגרסאות ייתכנו

161 ראה בעיקר אלבק, מחקרים בברייתא ותוספתא, עמ' 43-48 = הנ"ל, מבוא לתלמודים, עמ' 39-43 (אמנם רוב דיונו של אלבק מתייחס לבבלי, אולם חלק מהדברים עוסקים גם בירושלמי). - כמובן, לא כל הברייתות בירושלמי המוצעות בלשון 'תני ר' ישמעאל' או 'תני ר' שמעון בד יוחאי' שייכות לקטגוריה זו, כי חלקן שייכות לקטגוריה הראשונה של ברייתות 'תני ר' פלוני' כמתואר לעיל; השווה אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 40, הערה 55 ובנסמן שם.

162 ראה בעיקר אלבק, מחקרים, עמ' 15-43 (במפוזר) = מבוא לתלמודים, עמ' 28-31 (אף כאן רוב דיונו של אלבק מתייחס לבבלי, אולם חלק מהדברים עוסקים גם בירושלמי). - במקומות בודדים מצאנו את הצורה 'ר' פלוני תני' (שהיא כנראה צורה פעילה, תני), אלא שבמקומות אלה אין המונח מציע ברייתא ספציפית המיוחסת לחכם הנוכח; ראה למשל תרומות ג, ו (מב ע"ב), 230 ש' 5 ('שמעית אבא תני ביכורים בימינו') וחגיגה ב, א (עז ע"א), 782 ש' 7 ('דר' ישמעאל תני אזהרות'), וראה גם סוטה ח, ט (כג ע"א), 942 ש' 25 ומה שפירש בו מוסקוביץ, לפתרון של שתי סתומות, עמ' 81, הערה 37 ועמ' 87. (על 'תני' בהוראה זו ראה גם זוסמן, תורה שבעל פה, עמ' 241, הערה 52). ראה גם מוסקוביץ, הערות וביאורים בירושלמי, עמ' 69, הערה 1. וראה גם ב"ק א, א (ב ע"א), 1187 ש' 17 - 'ר' תני, הניח גחלת', אולם ראה כעת רוזנטל, קטעי בולוניה, עמ' 267, שהצביע על גרסת קטע סבונה, 'דתני' (במקום 'ר' תני' שלפנינו), וקרוב לוודאי שכן עיקר.

163 ראה למשל ב"ק ג, ח (ג ע"ד), 1195 ש' 28 ('דמד') לעומת כ"א עמ' 8 ש' 108 ('דתני'); ב"מ ה, ז (י ע"ג), 1299 ש' 10 ('בר קפרא אמר', וכן בקטע בולוניה; השווה רוזנטל, קטעי בולוניה, עמ' 231, הערה 16), לעומת כ"א עמ' 64 ש' 111 ('תני בר קפרא'; וכמובן כאן החילוף גורר אחריו שינוי בסדר מרכיבי הביטוי, עם 'תני' לפני שם החכם, כרגיל אצל מונח זה; ראה בהערה הקודמת); סנהדרין ז, ב (כד ע"ב), 1297 ש' 18 ('אמר') לעומת שרידי הירושלמי, עמ' 258 ש' 7 ('תני'). וראה עוד אלבק, מחקרים בברייתא ותוספתא, עמ' 44, הערה 1, ובנסמן שם; מוסקוביץ, אמרו דבר אחד, עמ' 116, הערה 57. ראה גם את החילוף בין ירושלמי ברכות ט, ב (יד ע"א), 72 ש' 39 ומקבילות ('תני ר' ישמעאל בן אלעזר [!] או'; וברור שצ"ל 'ר' שמעון בן אלעזר' במקום 'ישמעאל בן אלעזר', כבכ"ר ובמקבילות) לעומת המקבילה בב"ר יג, יז (מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 125; 'אמר ר' אלעזר בר' שמעון'); וראה גם מו"ק ג, ה (פב ע"ב), 814 ש' 28, לעומת המקבילה שבב"ר ק, ז (מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 1290); שבת ט, ג (יב ע"א), 420 ש' 15 ('על כורחך את אמר'), אולם במקבילה בב"ר פ, ט (מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 962), 'על כורחך את תני'.

164 ראה סוטה א, ז (יז ע"א), 910 ש' 1 - 'תני בשם ר' מאיר' בכ"ל, לעומת 'תני ר' מאיר' בכ"ר; אך שמא אין כאן אלא השמטת סופרים מכנית פשוטה? ראה גם פסחים ז, א (לד ע"א), 535 ש' 34: 'תני בשם ר' יודה או' - כלום אפשר שלפנינו קונפליציה של 'תני בשם ר' פלוני' ו'תני ר' פלוני [אומר]? (כמובן, אפשר שהתיבה 'אומר' שבסוף הביטוי הנ"ל ניתוספה בטעות, ואמנם קטע לוינגר, עמ' רסג ש' 21, גורס רק 'תני בש' ר' יודה').

165 ראה לעיל הערה 117.

166 לכל האמור כאן השווה ערך 'והא תני', ליד הערה 92.

(אף על פי שאפשר, כמובן, שאחת מהן אינה אלא שיבוש¹⁶⁷). במקומות אלה אפשר שהברייתא הובאה כדי להקשות על הקטע הקודם, ולפי זה יש לגרוס 'והא תני', או שהברייתא הובאה לצורך דיון בה לגופה (ולפי זה יש לגרוס 'תני'); ומכל מקום, ברור שאין שני המונחים נרדפים. במספר מקומות במסכת ברכות הלשון *'מתניתא' בא בגוף כ"ל כדי להציע ברייתות, אלא שתיבה זו הוגהה ל'תני'.¹⁶⁸ אף כאן ברור שאין מדובר במונחים נרדפים, שכן השימוש ב'מתניתא' בלי פועל נלווה כדי להציע ברייתא הוא נדיר מאוד,¹⁶⁹ וברגיל שימוש זה קיים רק אצל 'תני'. במקום אחד 'תני' מתחלף ב'תמן אמרין'.¹⁷⁰ אפשר שהגרסה האחרונה היא שיבוש, וכי הגרסה העיקרית היא 'תני' (שכן נראה שהמקור המוצע כאן הוא מקור תנאי), אולם אין הכרח לפרש כך, שהרי לפעמים גם 'תמן אמרין' מציע מקורות תנאיים.¹⁷¹ כיוצא בדבר, 'תני תמן' מתחלף במקום אחד ב'תני', אולם מסתבר שאין זה חילוף אמתי, אלא פרפרזה או שיבוש;¹⁷² ועל כל פנים ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'תני תמן' מציע רק סוג מסוים של ברייתות (עיין ערכו), בעוד ש'תני' מציע ברייתות כמעט מכל הסוגים.

בסוגיה אחת הלשון 'תני' (כחלק מן הביטוי 'דתני') מתחלף ב'*'כתיב' (כחלק מן הצורה 'דכתיב'),¹⁷³ אולם כאן המונח מציע דרשה לפסוק, ולכן שני המונחים מתאימים בה במידה בסוגיה זו.¹⁷⁴

במקום אחד כתוב 'תני' בגוף כ"ל, והמגיה הוסיף 'אית תנויי' לפני כן.¹⁷⁵ מצד העניין נראה ששתי הגרסאות ייתכנו באותה מידה, ואין הבדל ביניהן מצד משמעותן בהקשר הנידון; ואמנם

167 ראה לעיל הערה 121.

168 ראה ברכות ב, ז (ה' ע"ב), 21 ש' 40 ושם ג, א (ו' ע"ב), 26 ש' 28 ('מתני' בשני המקומות). ראה גם שם, ה"ה (ו' ע"ד), 30 ש' 38, 41, 45 - 'מתני' בגוף כ"ל, אלא שנמחק, והמגיה לא רשם מונח חלופי, אולם הרש"ס הוסיף 'תני' במקומות אלה, קרוב לוודאי מדעתו (השווה אפשריין, מבוואות לספרות האמוראים, עמ' 354, הערה 33 ובנסמן שם).

169 אף על פי ש'מתניתא' בלי פועל נלווה רגיל להציע פסקאות מן המשנה.

170 ראה שרידי הירושלמי, עמ' 287 ש' 10 ('תני'), אולם בכ"ל שם (נדה א, א [מט ע"א], 1433 ש' 40-41), 'תמן אמרין'.

171 ראה ערך 'תמן אמרין', הערה 54.

172 ראה ביצה ה, ב (סג ע"ב), 700 ש' 35 ('ותני תמן'), אולם ראשונים אחדים גורסים רק 'תני'; ראה ר"ח, ביצה לו ע"ב; ראב"ן, סימן תמח (מהדורת אלבק, ורשה תרס"ה, ב, מד ע"ג); וחידושי הרשב"א לביצה כג ע"א (מהדורת סקלר, עמ' קפח). ודוק, גם הראשונים הגורסים 'תני' גורסים 'אמ' ר' אבונה [ווריאציות קלות] תני, סגנון שאינו מקובל אצל 'תני', ודבר זה מצביע על כך שהגרסה 'תני' היא תניינית.

173 ראה יומא א, א (לח ע"ד), 563 ש' 30 ומגילה א, יב (עב ע"ב), 753 ש' 47 ('דתני'), לעומת המקבילה בהוריות ג, ה (מז ע"ד), 1426 ש' 8 ('דכתיב').

174 ואמנם יש קרבה מסוימת בין *'כתיב' ל'תני', שהרי שני המונחים יכולים להציע מדרשי הלכה, אף על פי שוודאי אינם נרדפים, שהרי לכל אחד מן הביטויים שימושים שאינם מקובלים אצל הביטוי השני.

175 ראה חלה ד, ה (נט ע"ד), 327 ש' 35: 'נמצא חומרו קולו (פסקה מן המשנה). [אית תנויי] תני, קולו חומרו'. אי אפשר לקבוע בוודאות האם גרסת כ"ל קודם הגהה היא מקורית, או שמא טעות סופרים, הנובעת מהשמטה מכנית פשוטה (על כל פנים, גרסת המגיה מקוימת בעיקרה גם על ידי הרש"ס ובאור זרוע א, רמח, לו ע"ב). - בסנהדרין א, ב (יח ע"ד), 1268 ש' 7 כתוב 'אית תני תני', ואילו במקבילה בנדרים ו, יג (לט ע"ד), 1036 ש' 23 כתוב דק 'תני', אולם מסתבר שאין כאן חילוף אלא שיבוש, וכי הגרסה העיקרית היא 'תני' ('אית תני תני' בסנהדרין נובע מאשגרה מלהלן ש' 13), שהרי כאן המונח מציע ברייתא (אחת) חדשה ואינה מוסכת אדלעיל (עיין שם בפנים).

מצאנו את הסגנון 'תני' [...] אית תניי תני' במקומות שונים, במקום הסגנון (הרווח) 'אית תניי תני' [...] אית תניי תני'.¹⁷⁶ במקרים כאלה נראה שאין הבדל בין 'תני' ו'אית תניי תני' מצד משמעותם (כמובן, כששניהם מציעים את הברייתא הראשונה בזוג ברייתות), אף על פי שברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי יש מקרים שבהם 'תני' מתאים ו'אית תניי תני' לא, וכן להפך (דהיינו כשהמונח מציע את הברייתא השנייה בזוג ברייתות, כשהברייתא הראשונה הוצעה בלשון 'אית תניי תני').

נראה ש'כיני מתניתא' המציע ברייתות¹⁷⁷ מתפרש כמו 'תני'; לא מצאתי הבדל עקרוני בין שני המונחים, פרט אולי לעובדה, ש'כיני מתניתא' כזה עשוי לבוא בפני חכמים נקובי שם, מה שאין כן אצל 'תני'.

מספר מונחים אחרים מתפרשים כמו 'תני' במקרים מסוימים, אף על פי שוודאי אינם נרדפים לו, כיוון שאין להם כל טווח המשמעויות שיש ל'תני'. כך, למשל, יש ש'תני' מתפרש כמו 'ותני' עלה' (כש'תני' מציע ברייתא המוסבת על משנה);¹⁷⁸ כמו 'ייבא כהדא' או 'נשמעינה מן הדא'¹⁷⁹ (כש'תני' מציע פשיטת בעיה); ואף כמו 'אתפלגון' (כש'תני' מציע מחלוקת אמוראים).¹⁸⁰ כמו כן, אפשר ש'תני' מתפרש כמו 'אשכח תני'¹⁸¹ כשהמונח הראשון מציע פתרון לבעיה.

ראוי להעיר גם על היחס בין 'תני' למונח הדומה (מבחינה חיצונית) 'תנינן'. מונחים אלה נבדלים לא רק מצד המקורות שהם מציעים – 'תנינן' מציע משניות ו'תני' מציע ברייתות (כך בדרך כלל) – אלא גם מצד תפקידיהם, שכן על פי רוב 'תני' מציע ברייתות 'לשמך', ולפעמים לצורך תפקידים אחרים, כגון פשיטת בעיות ותירוצי קושיות. לעומת זאת, 'תנינן' ממלא תפקיד מצומצם הרבה יותר – הצעת משניות כדי להקשות מהן או להעלות בעיה לאורן (עיין ערכו).

ראה גם: *תנא ר' פלוני קומי ר' אלמוני, *תנא ר' פלוני דר' אלמוני, *תני מתניתך, *תני ר' פלוני ופליג, *תני ר' פלוני מסייעא/פליגא, ותני כן

176 השווה ערך 'אית תניי תני', הערה 275. על הקרבה בין 'תני' ו'אית תניי תני' ראה גם אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 76.

177 זו אמנם הוראה נדירה מאוד; ראה ערך 'כיני מתניתא', ליד הערה 199.

178 השווה כבר היגר, אוצר הברייתות, ז, עמ' 47. לאפשרות – המסופקת מאוד – ש'תני' מתחלף ב'תני' עלה' (ורוק: לא 'ותני עלה'), עיין ערך 'ותני עלה', הערה 220.

179 אך דוק, סגנון פשיטת הבעיות המצוי אצל 'ייבא' ו'נשמעינה' בכמה מקומות – המקור התנאי המוצע על ידי המונח מלווה בדיון, קצר או ארוך יותר, שרק ממנו עולה המסקנה המתבקשת (בסגנונות כגון 'הכא/ודכוותה') – שונה מזה המצוי אצל 'תני' המציע פשיטת בעיות.

180 ראה לעיל ליד הערות 144, 145.

181 ליברמן הצביע על מקום אחד שבו 'אשכח תני' מתחלף ב'תני'; ראה ירושלמי נזיקין, עמ' 177, לש' 28–29, המתייחס לכי"א, עמ' 80 ש' 28 (=ב"ב א, ז' יג ע"א, 1239 ש' 40). ברם נראה שדברים אלה הם כשגגה שיוצאה מלפני השליט, שכן כתוב 'אשכח תני' לא רק בכי"א, אלא גם בכי"ל ובד"ו, ורק בדפוסים המאוחרים נשמט 'אשכח'. (לגופם של דברים פירוש הסוגיה עדיין צריך עיון, וראה ליברמן, שם.) – ייתכן שבמגילה א, ד (ע"ב), 742 ש' 1, צ"ל 'תני' במקום 'אשכח תני' (ולפי זה הצורה 'אשכח תני' היא כנראה באשגרה מלעיל שם, עמ' 741 ש' 36; ראה מוסקוביץ, סוגיות מוחלפות, עמ' 46, הערה 181). וראה גם כלאים ז, ה (לא ע"א), 167 ש' 46 (ועיין שם בנוסח הרש"ס, בריבמ"ץ, ובר"ש למשנה שם, ועדיין צריך עיון).

ותני כן / ותני ר' פלוני כן¹⁸² ('תני ור' פלוני כן';¹⁸³ 'ותני כאן';¹⁸⁴ לפעמים משובש כ'ותנינך',¹⁸⁵ וכן יש שבמקום 'ותני כן' צ"ל רק 'ותני' ¹⁸⁶ או 'ותני עלה' ¹⁸⁷) – 'ושנוי (על ידי ר' פלוני) כך'. מונח סיוע (ולפעמים מונח קושיה), נפוץ.

ספרות¹⁸⁸ – אלת"י ד, עמ' 730–733; שם ח, עמ' 656–657, 660; אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 33 הערה 37; אלבק, מחקרים בברייתא ותוספתא, עמ' 32 הערה 1; אפשטיין, לשרידי הירושלמי, עמ' 125 לש' 21 (=מחקרים, עמ' 267); אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 442 הערה 1, 889; אפשטיין, מבואות לספרות התנאים, עמ' 253; בארי, תענית, עמ' 101; גינצבורג,

182 לצורך הדיון כאן יכונה המונח 'ותני כן' גם כשהוא בא בצורה 'ותני ר' פלוני כן', מכיוון שאינני מוצא הבדלים משמעותיים בין שתי הצורות מצד מובנן ותפקידן, פרט לעובדה ש'ותני ר' פלוני כן' מציע ברייתא המיוחסת לחכם נקוב שם (ברגיל תנא, אולם במקומות ספורים הביטוי מציע ברייתות אמוראיות; ראה ברכות א, א וב ע"ב, 2 ש' 1, פסחים ט, ה ולז ע"א, 553 ש' 34 ואולם אפשר שצ"ל רק 'ותני שמואל', בלי 'כן' אחר כך, כגרסת תוספות רי"ד, פסחים צו ע"ב; עיין שם, ומו"ק א, א פ ע"ב, 802 ש' 4 – בכלום 'ותני שמואל כן').

183 ראה אלת"י ח, עמ' 656–657.

184 ראה דמאי ו, ה (כה ע"ג), 138 ש' 33, ואפשר שהצורה 'כאן' באה באשגרה מלעיל שם ('כאן במרויח לו', ואכן הרש"ס גורס 'ותני כן'; בכי"ר חלק זה של המשפט חסר). ראה גם המובאה מר"ה ד, ט (נט ע"ג), 679 ש' 35 בר"ן על הרי"ף, ר"ה, סימן תתקנו (ט ע"ב בדפי הרי"ף), אולם לפנינו 'ותני כן', וכן מביא הר"ן עצמו בחידושו לר"ה לג ע"א (מהדורת פינס, עמ' נ), וכן הוא בשיבולי הלקט, סימן רצה, ומגדל עז, הלכות שופר ב, ז. ראה גם שרידי הירושלמי, עמ' 182 ש' 7 (אולם בכי"ל, תעניות ד, ט [סט ע"ב], 737 ש' 19, 'ותני כן'), וקרוב לומר ש'כאן' הוא שיבוש במקום 'כן', ואמנם שיבוש דומה מצוי באותו קטע, להלן ש' 27 (רב מאן דהוה אכל', וצ"ל 'מן דהוה אכיל', וכן הוא בכי"ל שם, ש' 41). – במקום אחד שבו כתוב 'ותני כאן' (במובאה של הרשב"א ממגילה א, א [ע"א], 740 ש' 21) הציע ליברמן שלפנינו מונח השונה מ'ותני כן' (ראה תוספתא כפשוטה, ה, עמ' 1123, הערה 6), אולם דבריו מסופקים, שכן פירוש הסוגיה שם עדיין צריך עיון, ולדעתי אין להסיק ממנה דבר.

185 ראה למשל כלאים ד, א (כט ע"א), 157 ש' 30 (אולם בכי"ר וכי"ס 'ותני כן', אל נכון); תרומות ח, ה (מה ע"ד), 248 ש' 26 (אולם הגרסה הנכונה, 'ותני כן', נמצאת במקבילה בשבת א, ד ג ע"ד, 372 ש' 3); שרידי הירושלמי, עמ' 124 ש' 4 ('ותנינך'), אולם אל נכון בכי"ל שם, שקלים ב, א (מו ע"ג), 607 ש' 17. ונראה שכך יש להגיה גם במספר מקומות שבהם לא נשתמרו עדי נוסח הגורסים 'ותני כן'; ראה למשל תרומות יא, ב (מז ע"ד), 258 ש' 32; שבת ו, א (ז ע"ד), 394 ש' 22; כתובות ב, יא (כו ע"א), 966 ש' 26; והשווה אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 889. (לשיבושים בכיוון ההפוך, שכתוב 'ותני כן' וצ"ל 'ותנינך', עיין ערך *'ותני').

186 ראה למשל פסחים ח, ח (לו ע"א), 549 ש' 6 ('ותני כן'), אולם מצד העניין נראה שצ"ל רק 'ותני', ואמנם כן הוא במקבילה בסנהדרין ב, א (כ ע"א), 1275 ש' 13; שבועות א, ט (לג ע"ב), 1344 ש' 1, אך אל נכון במקבילה ביומא ח, ו (מה ע"ב), 600 ש' 20 ('ותני'); ברכות ב, ד (ה ע"א), 19 ש' 45 לפי כי"ר והמובאה ברמב"ן, מלחמות ה', ט ע"א, אולם אל נכון בכי"ל, כי"ס, ובשרידי הירושלמי, עמ' 10 ש' 15 (השווה גינצבורג, פירושים וחידושים, א, עמ' 351, שהציע ש'ותני כן' בא באשגרה מלעיל ש' 36, ודבריו מסתברים); והשווה מוסקוביץ, לדרכי שילובן, עמ' רה-רו, הערה 46, וראה להלן ליד הערה 194. במספר מקומות חל שיבוש דומה בכיוון ההפוך, שצ"ל 'ותני כן' במקום 'ותני'; ראה למשל ברכות ד, א (ז ע"ג), 34 ש' 34 (ועיקר גרסתנו שם מקומית על ידי פסקי הרא"ש ליומא ח, כ), אך אל נכון ('ותני ר' חייא כן') במקבילה בתעניות ד, א (סז ע"ג), 725 ש' 26, וכן בכי"ר וכי"ס לברכות ובאור זרוע, ב, רפא (סה ע"ב); שביעית ז, א (לז ע"ב), 201 ש' 47 ('ותני' בכי"ל, אך מן העניין נראה שצ"ל 'ותני כן', וכן הוא בכי"ר וברש"ס). ראה גם להלן ליד הערות 195–197.

187 עיין ערך 'ותני עלה', הערה 209.

188 כאן רשמנו רק ספרות העוסקת בצורה 'ותני כן'; לספרות על הצורה הדומה (מבחינה חיצונית) 'אמר ר' פלוני ותני כן' עיין ערכו.

פירושים וחידושים, א, עמ' 351; היגר, אוצר הברייתות, ז, עמ' 9, 16-33; זוסמן, שקלים, עמ' 32 הערה 99; לרין, מתיבות, עמ' XI; ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 204, 234, 239, 279; ליברמן, תוספתא כפשוטה, ח, עמ' 824; מוסקוביץ, לדרכי שילובן, עמ' רה-רו הערה 46; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 72, 77-78, 80, 87, 90, 182 הערה 67; מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 529; עמודי ירושלים, תענית פ"ג ה"ט (טז ע"ב), ד"ה ותני כן; פרנקל, מבוא הירושלמי, לה ע"א; ר"ש, פירוש למשנה כלאים ג, 189

נראה כי 'ותני כן' בא בשתי הוראות עיקריות:

א. על פי רוב 'ותני כן' מציג ברייתות המסייעות לאמור לפניהן, על דרך 'תניא נמי הכי' בבבלי, כגון:

1. לוי אמ', מרחיקין מצואת חזיר ד' אמות. ותני כן, מרחיקין מצואת חזיר ארבע אמות ומצואת הנמייה ארבע אמות ומצואת התרנגולין ארבע אמות (ברכות ג, ה [ו ע"ד], 30 ש' 15)

2. ר' יצחק בן חקולה בשם ר' יודן נסייא, מערבין לאדם על כורחו. ותני כן, כופין בני מבוי זה לזה לעשות להם לחי וקורה (עירובין ז, י [כד ע"ד], 486 ש' 33)

3. אילמלא שנתן הקב"ה חן כל מקום בעיני יושביו, לא היתה ארץ יש'ראל מתחלקת לעולם. ותני כן, שלשה חנינים הן, חן אשה בעיני בעלה, חן מקום בעיני יושביו, חן מקח בעיני לוקחיו (יומא ד, א [מא ע"ב], 578 ש' 15)

'ותני כן' יכול להציע סיוע למקורות אמוראיים או סתמיים (רגיל), אבל לעתים גם למקורות תנאיים.¹⁹⁰ לפעמים הברייתא שמציע המונח או חלק ממנה זהה באופן מילולי או כמעט מילולי למקור שלו הוא מסייע,¹⁹¹ אולם בדרך כלל אין הדבר כן.

'ותני כן' מסייע בדרכים שונות לדברים שלפניו. לפעמים מדובר בסיוע ישיר, כבדוגמה 1 לעיל, אולם במקומות אחרים מדובר בסיוע עקיף וחלקי, ובכלל זה סיוע להנחת היסוד של המשפט שעליו הוא מוסב, כבדוגמה 3 לעיל.¹⁹² בדרך כלל 'ותני כן' מציג רק את הברייתא הרלוונטית, אולם במקומות אחדים מוצע בהמשך דיוק או הערה קצרה על הברייתא, המבהיר את היסוד לסיוע שמציע המונח.¹⁹³

לפעמים קשה להבין כיצד ברייתא המוצעת בלשון 'ותני כן' מסייעת לאמור לפניו.¹⁹⁴ אפשר

189 ברפוס נשתבש המונח כ'ותנינן' (כך כבר בר"ן; ודוק, שיבוש זה מצוי גם בעדי הנוסח הישירים של הירושלמי, ראה לעיל הערה 185), אך ברור מן העניין שצ"ל 'ותני כן', וכן הוא בכ"י פריס של הר"ש.

190 ראה למשל דמאי ב, ד (כג ע"א), 124 ש' 31 ונדרים יא, א (מב ע"ג), 1049 ש' 17 (מוסב על משנה); שבת ה, א (ז ע"ב), 392 ש' 9 וקידושין א, א (נח ע"ג), 1138 ש' 31 (מוסב על ברייתא אחרת).

191 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; פאה ח, ז (כא ע"א), 111 ש' 37; ע"ז ג, ג (מב ע"ד), 1396 ש' 10.

192 שהרי הברייתא שהוצעה בלשון 'ותני כן' אינה מוכיחה את האמור לפניו (שאלמלא שנתן הקב"ה חן כל מקום בעיני יושביו, לא הייתה ארץ ישראל מתחלקת), אלא רק שיש חן למקום בעיני יושביו. כיוצא בזה ראה עוד למשל סנהדרין ה, ג (כב ע"ד), 1290 ש' 39 ומקבילה (ושם הקטע בא בהגהת המגיה); ביצה א, ג (ס ע"ב), 683 ש' 42; מ"ק ג, ה (פב ע"א), 813 ש' 25.

193 כגון מעשרות ד, ו (נא ע"ב), 279 ש' 15 ופסחים ד, ג (לא ע"א), 519 ש' 17 ומקבילה.

194 ראה למשל תרומות א, א (מ ע"ב), 218 ש' 3 ומקבילה; עירובין א, א (יח ע"ד), 455 ש' 13; מ"ק ג, ה (פב ע"ב), 814 ש' 7.

כמובן שבמקומות אלה לא זכינו להבין את הסוגיה כראוי, או שחל שיבוש בנוסח התלמוד, בקטע שלפני המונח או בברייתא שהוא מציע, ולכן הברייתא במתכונתה הנוכחית אכן אינה מסייעת לאמור לפניו. ברם ייתכן שהמונח עצמו השתבש, ובמקום 'ותני כן' צריך לומר רק 'תני',¹⁹⁵ ולפי זה הברייתא שמציע המונח היא ברייתא עצמאית. ואמנם בחלק ממקומות אלה 'ותני כן' מתחלף ב'תני' בעדי הנוסח אחרים, ומסתבר אפוא ש'תני' הוא הגרסה העיקרית.¹⁹⁶ גם בחלק מן המקומות שאינם מקיימים חילוף כזה, ייתכן שהגרסה 'ותני כן' מוטעית, ובמקומה צריך לומר רק 'תני', והגרסה שלפנינו באה באשגרה מהיקרות אחרת של 'ותני כן' המצויה בקרבת מקום.¹⁹⁷ לפעמים 'ותני כן' מציע מדרשי הלכה,¹⁹⁸ אולם במקרים רבים המונח מציע ברייתות שאינן מנוסחות כמדרשי הלכה.

ברגיל הלשון 'ותני כן' בא בסתם, אולם במקומות ספורים מצאנוהו בפי אמוראים, בסגנון 'אמר ר' פלוני, ותני כן'.¹⁹⁹ חשוב להבחין בין צורה זו לבין הביטוי הדומה לכאורה 'אמר ר' פלוני ותני כן' (עיין ערכו), שכן 'ותני כן' המוצע על ידי אמוראים בא לסייע לאמור לפניו, בעוד שמשפטי 'אמר ר' פלוני ותני כן' הנם קביעות עצמאיות, שבהן דברי האמורא המוסר זהים ככל הנראה לברייתא, אולם אינם באים לסייע לאמור לפניהם. משפטים כאלה מתפרשים אפוא כמו 'אמר ר' פלוני וכן תנא' או 'אמר ר' פלוני, ואמרי לה במתניתא תנא' שבבבלי. במקומות ספורים המונח בא בסגנון 'ותני כן על דר' פלוני'²⁰⁰ (כלומר 'על דעתיה דר' פלוני'), שכן הסיוע הוא לפי שיטת אותו חכם.²⁰¹

ב. במקומות מסוימים אפשר ש'ותני כן' מתפרש בתמיהה ומציע קושיות על האמור לפניו.²⁰²

- 195 ראה למשל כתובות ה, ו (ל ע"א), 984 ש' 10; ב"ק ו, ז (ה ע"ג), 1204 ש' 8; ע"ז א, ד (לט ע"ד), 1379 ש' 5.
 196 ראה לעיל הערה 186.
 197 ראה למשל יומא ד, א (מא ע"ב), 578 ש' 8 (אפשר שהגרסה שלפנינו באה באשגרה מלהלן, ש' 15); סוכה א, א (נב ע"א), 637 ש' 28-29 (אפשר שהגרסה שלפנינו באה באשגרה מלהלן ש' 33, או מריש פרקין, נא ע"ג, 635 ש' 19, שם מוצעת אותה ברייתא); וראה מה שכתבנו לעיל הערה 186, על גרסת כ"ר והרמב"ן בברכות ב, ד (ה ע"א), 19 ש' 45.
 198 ראה למשל ערלה א, ב (ס ע"ד), 333 ש' 15; מגילה א, י (עא ע"ב), 748 ש' 12; יבמות ה, א (ו ע"ד), 854 ש' 14-15.
 199 ראה למשל מע"ש ג, ג (נר ע"א), 294 ש' 27; תעניות ד, א (סז ע"ג), 725 ש' 26 ומקבילה (ושם נשמט 'כן' מסוף המונח בטעות; ראה לעיל הערה 186); יבמות ה, ד (ז ע"א), 856 ש' 7. כדי להבחין בין 'ותני כן' הבא בפי אמוראים כמתואר כאן למונח 'אמר ר' פלוני ותני כן', פסקתי את שתי הצורות באופנים שונים ('אמר ר' פלוני, ותני כן' כשהמונח בא בהוראה הנידונה כאן, ו'אמר ר' פלוני ותני כן', כדי לציין את המונח השני).
 200 ראה שביעית ג, ב (לד ע"ג), 186 ש' 42; שבת ח, א (יא ע"ב), 415 ש' 35, 36; שבת ט, ג (יב ע"א), 419 ש' 45, 48.
 201 עיין ערך 'על דעתיה דר' פלוני', ובמיוחד הערה 42 שם (על הצורה 'על דר' פלוני' במקום 'על דעתיה דר' פלוני').
 202 ראה למשל עירובין א, ח (יט ע"ג), 458 ש' 46 (כפירוש של ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 239); תעניות ג, י (סו ע"ד), 722 ש' 3 (כקרבן העדה שם, ושלא כו' נעם, מגילת תענית, ירושלים תשס"ד, עמ' 309, הערה 9); יבמות ט, ה (י ע"א), 873 ש' 38 ומקבילה (כקרבן העדה שם, ושלא כמפרשים אחרים, ובכללם ליברמן, תוספתא כפשוטה, ו, עמ' 16); ואין כאן מקומו להאריך בפירושן של סוגיות אלו ואחרות כיוצא בהן. ראה גם ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 204, 234; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 182, הערה 67. כמו כן, יש שהמקור המוצע על ידי 'ותני כן' מתאים רק באופן חלקי לאמור לפניו, ובמקרים כאלה ספק אם יש לפרש את המונח

ברם כמעט בכל המקומות הללו פירוש המונח אינו ברור כל צורכו (ולכן לא הבאתי דוגמאות כאלו בפנים), והמפרשים נסתפקו או נחלקו בנוגע לפירושו. בכל מקרה, גם אם פירוש זה למונח הוא נכון לפעמים, אין ספק שמדובר בהוראה נדירה.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקומות אחדים 'ותני כן' מתחלף ב'דתני'²⁰³ ו'כהדא דתני'²⁰⁴ ואמנם נראה שמונחים אלה קרובים מצד משמעותם, במיוחד כאשר 'ותני כן' מציע סיוע להנחת היסוד של המשפט הקודם. עם זאת, ברור ש'ותני כן' ו'דתני' אינם נרדפים, שהרי השימוש ב'ותני כן' כדי להציע ברייתא המסייעת לאמור לפניו על דרך 'תניא נמי הכי' אינו קיים אצל 'דתני'. ואילו 'כהדא דתני' בא בהוראות רבות שאינן קיימות אצל 'ותני כן' (עייין ערכו).

במקום אחד 'ותני כן' מתחלף ב'ועוד מן הדא'.²⁰⁵ ברם מונחים אלה אינם נרדפים, על אף הקרבה שביניהם, שהרי יש ש'ותני כן' אינו מציע הוכחה נוספת אחרי שהובאה הוכחה אחרת לטיעון מסוים, כמקובל אצל 'ועוד מן הדא'. נוסף על כך, 'ועוד מן הדא' יכול להציע מקורות אמוראיים ו'עובדי', מה שאין כן אצל 'ותני כן'.

נוסף על המונחים שנידונו לעיל, נראה ש'ותני כן' קרוב מאוד למונחים אחרים המציעים סיוע מברייתות, כגון 'חייליה דר' פלוני מן הדא', 'מתניתא מסייעא', 'מתניתא אמרה כן' (לפעמים) ו'תדע לך שהוא כן, דתני' (לפעמים). לפי שעה לא מצאתי הבדלים בין מונחים אלה מצד טיב הסיוע שהם מציעים, אף על פי שהם נבדלים מ'ותני כן' בכך שלפעמים הם מציעים סיוע ממשניות ולא מברייתות, ואילו ל'ותני כן' הוראות אחרות שאין למונחים האחרים.

כפי שצוין לעיל,²⁰⁶ 'ותני כן' דומה מבחינה חיצונית ל'אמר ר' פלוני ותני כן', אך ברור שאינו נרדף לו.²⁰⁷

בניחותא, כמצביע על התאמה חלקית בין המקורות הנדונים, או שמא להפך, כמצביע על היעדר התאמה (מוחלטת) בין המקורות, כדוגמת שבת יד, א (יד ע"ב), 431 ש' 46 ('אמ' ר' ינאי, מותר להרוג את הצרעה בשבת. ותני כן: חמשה נהרגין בשבת [...] וצירעה שבנינוה' – האם הברייתא הובאה כדי להראות שיש צרעות שמותר להורגן בשבת, כשיטת ר' ינאי שלפני המונח, או שמא כדי להראות שהיתר זה מצומצם לצרעות מסוג מסוים בלבד, בניגוד לפשטות דבריו של ר' ינאי?).

203 ראה למשל אפשטיין, לשרידי הירושלמי, עמ' 125, לש' 21 (=מחקרים, עמ' 267); יבמות י, ו (יא ע"ב), 879 ש' 50 ('ותני כן'), לעומת מקבילתו בקידושין א, ב (נט ע"ג), 1144 ש' 40 ('דתני').

204 ראה המצוין אצל מוסקוביץ, סוגיות מקבילות, עמ' 529. – לאפשרות ש'כהדא' (בלי 'תני' לאחר מכן) מתפרש לעתים כמו 'ותני כן', עייין ערך 'כהדא', ליד הערה 77.

205 ראה כתובות ג, א (כז ע"ב), 968 ש' 15-16 (בסגנון 'ועוד (א)הדא, דתני'), לעומת מקבילתו בתרומות ז, א (מד ע"ג), 241 ש' 48 ('ותני כן').

206 ראה לעיל ליד הערה 199.

207 במקום אחד שתי הצורות מתחלפות, אולם מסתבר שאין כאן חילוף אלא טעות. ראה ב"ב ו, ג (טו ע"ג), 1251 ש' 22: 'אמ' ר' לוי ותני כן בשם ר' יודה ביר' אלעאי', אולם בכ"א (עמ' 97, ש' 39) רק 'ותני כן בשם ר' יודה' וכו'. מצד העניין מסתבר שגרסת כ"א עיקרית, וכי המילים 'אמ' ר' לוי' שבכ"ל מקורן באשגדה מלעיל ש' 21. חילוף מסופק נוסף מצוי בסנהדרין ז, ב (כד ע"ב), 1297 ש' 23; בכ"ל כתוב 'ותני כן', ואילו בקטע גניזה (שרידי הירושלמי, עמ' 258 ש' 11) כתוב 'ותמן א' (= 'ותמן אמרין'). אפשר שלפנינו חילוף גרפי פשוט,

ותני עלה ('ותני עליה';²⁰⁸ אפשר שבמקומות אחדים נשתבש כ'ותני כן'²⁰⁹) - 'ושנוי עליה'. לשון הצעה, מצוי.

ספרות - אלת"ז, עמ' 350-351, שם ח, עמ' 660-661; אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 32, 886-887, 904; דימיטרובסקי, אצל סופר, שקלים, עמ' 100; היגר, אוצר הברייתות, ז, עמ' 34-39, 47; לוין, מתיבות, עמ' XI; ליברמן, תוספתא כפשוטה, ז, עמ' 450 הערה 50; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 72, 73; תלמיד הרשב"ש לשקלים (מיוחס), עמ' 2, ד"ה ותני עלה

'ותני עלה' מציע מקור תנאי המוסב על מקור אחר שהובא לפני כן, והמוסיף על מקור זה מידע הדרוש להבנת הדיון בהמשך,²¹⁰ על דרך 'ותני עלה' (וכדומה) בבבלי,²¹¹ כגון:

1. צבעין לאדם, מהו שיהא עליהן קדושת שביעית? נישמענה מן הדא: 'לכם - כל שהוא צורך לכם', ותני עלה, כגון אכילה ושתייה וסיכה וצביעה (שביעית ז, א [לז ע"ב], 201 ש' 18)

2. [משנה: 'אשת חבר משאלת לאשת עם הארץ נפה וכברה, ובוררת וטוחנת ומרקדת עימה'.] תמן תנינן, 'נחתום שהוא עושה בטומאה לא לשין ולא עורכין עמו'. ותני עלה, לא בוררין ולא טוחנין ולא מרקדין עמו - והכא הוא אמ' הכן ('שאשת חבר טוחנת ומרקדת עם אשת עם הארץ')? (שביעית ה, ט [לו ע"א], 195 ש' 43 ומקבילה)

אך שמא זהו חילוף אמתי (ואף על פי שהמונח כאן מציע חומר תנאי, גם 'תמן אמרין' יכול להציע מקורות כאלה; עיין ערכו). ההכרעה בין הגרסאות תלויה בפירוש הדברים, שאינו מחוור כל צורכו, ולכן הדברים עדיין צריכים עיון.

208 ראה דמאי ה, ט (כד ע"ד), 134 ש' 38; שביעית א, ב (לג ע"ב), 180 ש' 13; שרידי הירושלמי, עמ' 78 ש' 30 (בכ"ל שם, שבת ג, ז ו' ע"ב), 387 ש' 34-35: 'ותני עלה', כרגיל).

209 כגון מעשרות ב, ו (נ ע"א), 271 ש' 14; לפנינו 'ותני כן', אך ברור מצד העניין (עיין שם בפנים) שצ"ל 'ותני עלה', וכן הוא בכ"ר. וכן בעירובין ח, י (כה ע"ב), 489 ש' 37, 'ותני כן', אולם קרוב לוודאי מצד העניין שצ"ל 'ותני עלה', וכן הוא במקבילה בכלאים ט, ב (לב ע"א), 173 ש' 4. - לא מצאתי שיבושים ברורים בכיוון הפוך, שכתוב 'ותני עלה' ובמקומו צריך לגרוס מונח אחר, אולם ייתכן ששיבוש כזה מצוי בברכות ב, ד (ה ע"א), 18 ש' 35 ('נתקבצו הגליות ו[ו]הדין נעשה, הזידים נכנעים והצדיקים שמיחים, ותני עלה, כולל שלמינים ושלרשעים במכניע זדים'). כאן אפשר שצ"ל רק 'ותני' (בכ"ר: 'ותני כן!'), שכן אין קשר ברור בין הברייתא שמציע המונח לבין האמור לפני כן. (קיימות גם דרכים אחרות להסביר את המינוח כאן, אולם לדעתי אף אחת מהן אינה יוצאת מכלל השערה רחוקה.)

210 אולם ראה שבועות ח, א (לח ע"ג), 1370 ש' 15, 26, שם המונח מציע הערת אגב שאינה נחוצה למשא ומתן ('ותני עלה, הרי זה קל וחומר שאין עליו תשובה'; ורוק, כאן המקור המוצע על ידי המונח הוא המשכו של המקור שהובא לפני כן, ראה להלן הערה 219); מע"ש ג, ב (נר ע"א), 294 ש' 22 ומקבילה; וראה להלן הערה 220.

211 ראה בעיקר אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 885-886, 1292-1293, וראה זוסמן, סוגיות בבליית, עמ' 193-194, הערה 78, ופרידמן, תלמוד ערוך, הנוסח, עמ' 122-124.

בדרך כלל 'ותני עלה' מוסב על²¹² משניות, אולם יש שהוא מוסב על ברייתות,²¹³ ובמקומות ספורים אף על פסוקים.²¹⁴ בדרך כלל המונח מציע ברייתות, אולם במקומות אחדים הוא מציע משניות.²¹⁵

ברייתות 'ותני עלה' יכולות לפרש את המקורות שעליהם הן מוסבות,²¹⁶ לצמצם את תכולתם,²¹⁷ או להוסיף על האמור בהם.²¹⁸ במספר מקומות 'ותני עלה' אינו מציע מקור עצמאי השונה מן המקור שעליו הוא מוסב, אלא את הסיפה של המקור שתחילתו הובאה לפני כן.²¹⁹

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

לא מצאנו חילופים ברורים בין 'ותני עלה' למונחים אחרים.²²⁰ עם זאת, נראה שהלשון *'ותני' מתפרש כמו 'ותני עלה'.²²¹ לפעמים נראה כי גם 'תני' מתפרש כמו 'ותני עלה',²²² אף על פי

212 באומרי 'מוסב על' ברייתות (או משניות), הכוונה היא שהמקור שמציע 'ותני עלה' מתייחס למקורות מן הסוג הנזכר, בין אם המקור שמציע המונח הוא מקור עצמאי (כך בדרך כלל) או המשכו של המקור שהוצע לפני כן (ראה להלן הערה 219).

213 כגון דוגמה 1 לעיל; חגיגה ב, ו (עז ע"ג), 791 ש' 39-40; והשווה אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 887.

214 ראה שקלים א, א (מה ע"ד), 603 ש' 5; ר"ה א, א (נו ע"ב), 660 ש' 3; יבמות יב, א (יב ע"ג), 886 ש' 37; וכבר העירו על כך אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 887, ודימיטרובסקי, אצל סופר, שקלים, עמ' 100.

215 השווה אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 886, והשווה ערך 'תני', הערה 146.

216 ראה למשל דוגמה 1 לעיל; שביעית ג, א (לר ע"ג), 186 ש' 30; מעשרות ב, ג (מט ע"ד), 269 ש' 44; נדה ב, ב (מט ע"ד), 1439 ש' 5.

217 ראה למשל ברכות ג, ד (ו ע"ב), 28 ש' 27; כלאים ז, א (ל ע"ד), 166 ש' 31-32 ('במ' דבר' אמור'); נדרים ו, ח (לט ע"ד), 1035 ש' 25 ומקבילה (כנ"ל).

218 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; פסחים ט, ח (לז ע"א), 554 ש' 2; נדה א, ה (מט ע"ג), 1437 ש' 1. - במקום אחד 'ותני עלה' מציע מקור החולק על האמור לפניו; דאה חגיגה ב, ו (עז ע"ב), 791 ש' 39-40 ('העלתו כל שהוא מן המים, טמא, ותני עלה, רבי יהודה מטהר'); אך ראה להלן הערה 222.

219 ראה היגר, אוצר הברייתות, ז, עמ' 47; אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 32, 886-887.

220 במקום אחד 'תני' ו'ותני עלה' (וליתר דיוק, 'תני עלה') מתחלפים - ראה ב"ק ד, ו (ר ע"ב), 1198 ש' 18 ('תני'), לעומת כ"א, עמ' 13 ש' 68, 'תני' (!) עלה - אולם מצד העניין נראה שהעיקר כגרסת כ"ל (אף על פי שגרסת כ"א היא ה-lectio difficilior כאן), אלא אם נניח שכאן 'ותני עלה' מציע הערת אגב, שאינה ממלאת תפקיד פעיל במשא ומתן (ראה לעיל הערה 210). על כל פנים, אם גרסת כ"א נכונה, ברור שלפנינו שימוש משונה במונח, שהרי הוא מציע מדרש הלכה, בניגוד למקובל אצלו (הדוגמאות האחרות לתופעה זו, כשחמונח מוסב על פסוקים, חריגות אף הן; ראה לעיל הערה 214).

221 ראה אלת"י ח, עמ' 659-660, ערך 'ותני'. אמנם מצד ניסוחם של המונחים מסתבר שצריך להיות הבדל ביניהם, שכן הלשון 'ותני עלה' מצביע על כך שלפנינו מקור השנוי על מקור אחר, דבר שאינו בהכרח נכון אצל 'ותני', אולם בפועל קשה למצוא הבדלי משמעות כאלה בין המונחים.

222 ראה למשל קידושין א, ג (ס ע"א), 1148 ש' 14 ומקבילה: 'נישמעינה מן הדא, המורד הנייה מחתנו והוא רוצה לתת לבתו מעות אומ' לה, הרי המעות האילו נתונין לך מתנה, ובלבד שלא יהא לבעליך רשות בהן [...] תני, ולא לך' (והשווה לפרפרזה של הפני משה על אתר, ד"ה נישמענה מן הדא: 'ותני עלה דצריך נמי לומר לה ולא לך'); דמאי ג, ג (כג ע"ג), 126 ש' 37; גיטין ג, ח (מה ע"א), 1065 ש' 21 ומקבילה; והשווה ערך 'תמן תנינן', ליד הערות 94, 95. - ראוי להעיר שבחלק מן המקרים הללו ואחרים שכמותם, 'תני' המוסב על מקור

שמונחים אלה ודאי אינם נרדפים, שהרי 'תני' מציע ברייתות עצמאיות במקרים רבים, מה שאין כן אצל 'ותני עלה'.

(ו)תנני²²³ תמן ('תני תמן';²²⁴ לעתים רחוקות משתבש בדרכים שונות²²⁵) - 'שונים'²²⁶ שם'. לשון הצעה, מצוי.

ספרות - אלת"י ח, עמ' 659, 661; אלבק, מחקרים בברייתא ותוספתא, עמ' 86-87; אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 172, 174, 450, 891-897, 1300; אפשטיין, מבואות לספרות התנאים, עמ' 246; גינצבורג, פירושים וחדושים, א, עמ' נח; שם ג, עמ' 169, 373; היגר, אוצר הברייתות, ז, עמ' 34-39; ליברמן, ירושלמי נזיקין, עמ' 129 לש' 18; ליברמן, תוספתא כפשוטה, ו, עמ' 105; סוקולוף, מילון, עמ' 585; עסיס, נזיקין, עמ' 150; פרנקל, מבוא הירושלמי, כה ע"א; רטנר, אהבת ציון וירושלים, ביצה, עמ' 46; שם סוכה, עמ' 116; רפפורט, מכתב, עמ' 146-147; ר"ש, פירוש למשנה אהילות, א, ב

נראה²²⁷ ש'תני תמן' מציע ברייתות²²⁸ בבליית²²⁹ שנמסרו על ידי אמוראים, כגון:

קודם מציע מקור שחולק על האמור לפניו, ולא מקור המפרש את האמור שם או המוסיף עליו, כמקובל אצל 'ותני עלה'.

223 לצורה ללא וי"ו ראה אלת"י ח, עמ' 659; לצורה עם וי"ו ראה שם, עמ' 661. מדברי ליברמן (תוספתא כפשוטה, ו, עמ' 105, והשווה שם, עמ' 109, ד"ה ברם בירושלמי) נראה שסבר שהצורה עם וי"ו עיקרית. - בספר המתיבות, עמ' 89, התיבה הראשונה במונח מנוקדת תני.

224 דוגמאות לשתי צורותיו של המונח ('ותני/תני תמן') הובאו בערכו בקונקורדנציה (ראה להלן).

225 ראה יבמות ג, א (ד ע"ג), 842 ש' 5 ('תני תמן'), אולם קטע זוסמן, עמ' 83 ש' 32, 'תמן תני' (שיבוש; אין מונח כזה בירושלמי); ב"מ ט, יד (יב ע"ב), 1237 ש' 4, 'תני תמן', אולם בכ"א, עמ' 76 ש' 64: 'תמן תני' (י).

226 בשלושה מקומות בא פועל אחרי המונח, פעמיים פועל בלשון יחיד ופעם פועל בלשון רבים; ראה כתובות ה, ה (ל ע"א), 982 ש' 46-47 ('תני תמן מסייע ליה [!] לר' יוחנן'); נזיר ז, ד (נו ע"ד), 1128 ש' 36 ('תני תמן פליג על ר' (אלעזר) [אילא]'); שבועות ח, ז (לח ע"ד), 1372 ש' 19 ('תני תמן ומסייעין לר' יוחנן'). להנחה ש'תני' הוא בינוני פעיל בלשון רבים, השווה אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 891; סוקולוף, מילון, עמ' 585; והשווה לניקוד שבספר מתיבות (לעיל הערה 223).

227 אני אומר 'נראה', מפני שאין הוכחות ברורות מן הסוגיות עצמן שכך יש לפרש את המונח. ראה גם להלן הערה 229.

228 אפשטיין (מבוא לנוסח המשנה, עמ' 892) הצביע על מקום אחד שבו 'תני תמן' מכונה 'אולפנא', ומכאן משמע שמדובר במימרה ולא בברייתא; ראה קידושין ג, יד (סד ע"ד), 1177 ש' 5 ('תני תמן'), המכונה 'אולפנא' להלן שם, ש' 14, 15. אולם אפשר שאין 'אולפנא' אלא 'לימוד', ולאו דווקא מימרה (אך לפי זה ספק אם מונח זה מתפרש בהוראתו הטרימינולוגית הרגילה כאן); ועדיין צריך עיון.

229 אין סיבה לפרש את המונח במובן 'יש תנאים בעלמא' (= 'שם'), וכי 'תמן' מציינ הקשר ספרותי ולא מקום גיאוגרפי (השווה כבר דברי הר"ש משנץ בפירושו למשנה אהילות א, ב, וכן רטנר, אהבת ציון וירושלים, ביצה עמ' 46, שנתקשה בפירוש המונח בביצה ה, ב [סג ע"ב], 700 ש' 35, מפני שהניח שכך יש לפרש את הלשון 'תמן', וראה במיוחד רפפורט, מכתב, עמ' 146-147). ודוק, במספר מקומות 'תני תמן' מתפרש כמו 'רבנין דתמן' (השווה להלן ליד הערה 235). אמנם במקום אחד כתוב 'דתני תמן', וברור שהכוונה היא להקשר ספרותי ולא למקום גיאוגרפי (ראה כתובות ז, ט [לא ע"ג], 991 ש' 37), אך אפשר שלא הרי 'דתני תמן' כהרי 'תני' (י) תמן, על אף הדמיון החיצוני בין שתי הצורות. ועוד - והוא העיקר - מסתבר שכאן צ"ל 'דתנינן תמן', כגרסת המקבילה בקידושין ב, ה (סב ע"ג), 1164 ש' 43, ולפי זה ברור שהצורה בסוגיה זו אינה עניין ל'תני תמן'. לאפשרות ש'תמן' אינו מציינ בבל, אלא מקום אחר בארץ ישראל (מחוץ לטבריה), עיין ערך 'תמן

1. אמ' ר' אילא ותנני תמן, כך היה המנהג בירושלם, אדם הולך לבית הכנסת ולולבו בידו, קורא את שמע ומתפלל ולולבו בידו, נכנס לבקר את החולה ולולבו בידו (סוכה ג, יד [נד ע"א], 648 ש' 48)

2. אמ' ר' יעקב בר אחא, תנני תמן, תפילת הערב מהו? רבן גמליאל או' חובה, ר' יהושע או' רשות (ברכות ד, א [ז ע"ג], 35 ש' 33-34 ומקבילה)

'תנני תמן' בא כמעט תמיד²³⁰ בפי חכמים נקובי שם - לעתים קרובות, בפי ר' הילא, ר' זעירא ור' יעקב בר אחא, אך גם בפי אמוראים אחרים,²³¹ בסגנון: 'אמר ר' פלוני [לפעמים: בשם ר' אלמוני]²³² תנני/ותנני תמן - [הברייתא].

פרט לבבליותן (כך נראה), אין לברייתות 'תנני תמן' מאפיינים מיוחדים מצד לשון, סגנון, תפקידן או תכונותיהן האחרות.²³³

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

במקום אחד 'תנני תמן' מתחלף ב'תני', אולם מסתבר שאין זה חילוף אמתי, אלא פרפרזה או שיבוש;²³⁴ ועל כל פנים ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי 'תנני תמן' מציע רק ברייתות בבליות (כפי הנראה), מה שאין כן אצל 'תני'. ועוד, שסגנון מונחים אלה שונה, שהרי 'תנני תמן' תמיד בא בפי אמוראים, מה שאין כן אצל 'תני'.

במקומות ספורים הלשון 'רבנין דתמן' מפנה לדברים שהוצעו בלשון 'תנני תמן',²³⁵ אולם ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי בדרך כלל 'רבנין דתמן' מציין דברי אמוראים (עיי' ערכו).

אפשר ש'תנני תמן' מתפרש כמו *תמן תניין', מונח נדיר ואולי יחידאי שאפשטיין שיער את

אמרין, הערה 46.

230 יש שני חריגים לכאורה, אולם ייתכן מאוד שהם משובשים. ראה הוריות א, ח (מו ע"ב), 1417 ש' 35: ר' זעירא בשם רב המנונא, כר' מאיר. תני תמן, הורו בית דין [...], אולם נראה מצד העניין שהמילים 'כר' מאיר' אינן שייכות כאן (ראה עוד פני משה ורבינוביץ, שערי תורת א", עמ' 580, אולם עיקר הגרסה כאן מקוימת גם בנספח לבבלי, ועדיין צריך עיון), וכן במקבילה לסוגיה הנ"ל, שם ב, ג (מו ע"ג), 1418 ש' 32-33: 'אמ' ר' מנא כר' מאיר, תני תמן [...]' (אף כאן עיקר הגרסה מקוימת על ידי הנספח לבבלי).

231 ראה במפורט אצל אפשטיין, מברא לנוסח המשנה, עמ' 891-897.

232 ראה למשל יבמות ב, ב (ג ע"ג), 837 ש' 22; נזיר ז, ד (נו ע"ד), 1128 ש' 36; הוריות א, ח (מו ע"ב), 1417 ש' 39 (ראה לעיל הערה 230).

233 אך ראוי להעיר כי במקרים אחדים ברייתות אלו מצויות בתוספתא (השווה בעיקר אלבק, מחקרים בברייתא ותוספתא, עמ' 86-87), ובמקום אחד מדובר בברייתא של מדרש הלכה (ראה ב"מ ט, יד ויב ע"ב), 1237 ש' 4.

234 ראה ביצה ה, ב (סג ע"ב), 700 ש' 35 ('ותנני תמן'), אולם ראשונים אחדים גורסים רק 'תני'; ראה ר"ח, ביצה לו ע"ב; ראב"ן סימן תמח (מהדורת אלבק, ורשה תרס"ה, ב, מד ע"ג); חידושי הרשב"א, ביצה כג ע"א (מהדורת סקלר, עמ' קפח). ודוק, גם הראשונים הגורסים 'תני' כאן גורסים 'אמ' ר' אבונה [ווריאציות קלות] תני, סגנון שאינו מקובל אצל 'תני' רגיל, דבר הרומז שהגרסה 'תני' כאן היא תניינית.

235 ראה ביכורים ב, ב (סה ע"א), 357 ש' 13 ('אמ' ר' הילא תנני תמן [...]) אמ' ר' זעירא, רבנין דתמן; עיי' שם בפנים; יבמות י, א (י ע"ד), 876 ש' 22 ומקבילה ('אתיא כרבנן דתמן, דאמ' ר' הילא ותנני תמן').

קיומו²³⁶ (אין תיעוד טקסטואלי מפורש למונח זה בשום מקום בירושלמי, אלא כך הגיה אפשטיין מסברה). אלא שבכל מקרה יש הבדל בין שני המונחים (בהנחה שהגהת אפשטיין נכונה²³⁷), שכן 'תמן תניין' מציע ברייתא בסתם, ולא מפי אמוראים, כמקובל אצל 'תניי תמן'.

תנין²³⁸ (לפעמים משתבש כ'תנן',²³⁹ קרוב לוודאי בהשפעת הבבלי) – 'שנינו'. מצוי.

ספרות²⁴⁰ – אלת"י ח, עמ' 668–669; אלבק, מבוא לב"ר, עמ' 44; אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 888–889; אפשטיין, מבואות לספרות התנאים, עמ' 250 הערה 41; בארי, תענית, עמ' 120, 131; גינצבורג, פירושים וחידושים, ב, עמ' 6;²⁴¹ היגר, אוצר הברייתות, ז, עמ' 9–15; וייס, דור דור ודורשיו, ג, עמ' 2–3; זוסמן, תורה שבעל פה, עמ' 260; מלמד, פרקי מבוא, עמ' 612; קצוף, היחס, עמ' 298

'תנין' (כמונח²⁴²) מציע משניות המשמשות כיסוד לקושיה או בעיה המוצעת בהמשך, מעין 'תנן' בבבלי, כגון:

236 ראה בעיקר אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 150 (ושם עמ' 891), והשווה אלבק, מחקרים בברייתא ותוספתא, עמ' 87, הערה 2, ועסיס, לפירושה של סוגיא אחת בירושלמי סנהדרין, עמ' קיב (היקרות המונח המשווערת – בסנהדרין ז, ח [כד ע"ד], 1300 ש' 2–3; לפנינו שם 'תמן תנין'). ראה גם אלבק, מחקרים בברייתא ותוספתא, עמ' 87, שביקש להגיה מעין זה ('תמן תניי תני') בסנהדרין ט, ט (כו ע"ב), 1313 ש' 27–28 (לפנינו שם 'תמן תנין, תני ר' יוסי או'). ואף על פי שאי אפשר לקבל את גרסת כ"ל שם כמות שהיא, עדיין ספק רב אם הגהת אלבק נכונה. (ראה רבינוביץ, שערי תורת א", עמ' 528, שהגיה 'תמן *אמרין*, תני' במקום 'תמן תנין תני'; ושם לפנינו קונפליציה של 'תמן תנין' ו'תני', שבה 'תמן תנין' מציע ברייתא; השווה להערה הבאה.)

237 שכן אפשר שהשתמשו בלשון 'תמן תנין' כדי לציין ברייתא; עיי' ערך 'תנין' וערך 'תמן תנין'.

238 ערך זה אינו עוסק ב'תנין' הבא כחלק ממונחים אחרים (כגון *אילו תנין [...], 'אנן תנין [...]' ועיי' ערך 'אית תניי תני', 'בדא תנין' ועיי' ערך 'בדא', 'דתנין', 'זהא תנין', 'ליידא מילה תנין' ועיי' ערך 'ליידא מילה', 'תמן תנין', *תנין הכא ותנין תמן', *תנין תרין כללין [...]). עם זאת, דנו כאן בהיבטים של 'תנין' המשותפים לכל היקרויותיו, כולל המונחים הנזכרים, כגון כתיב המונח ושיבושיו וסוגי המקורות שהוא מציע (ברייתות לעומת משניות); ראה להלן הערה 239 וליד הערה 252.

239 ראה למשל תרומות א, א (מ ע"ב), 218 ש' 39 ('והתנן'); שבת ב, ג (ר ע"ד), 379 ש' 1 ('כנ"ל'); יבמות יא, ז (יב ע"ב), 884 ש' 47 ('דתנן', בביטוי 'דתנן [!] תמן'). – בחלק מן המקומות שבהם כתוב 'תנן' נראה שצ"ל 'תני' ולא 'תנין', שכן המונח מציע ברייתא. במקומות אלה נראה שלפנינו שיבושים גרפיים פשוטים, שנוצרו מפני שהיו"ד שבסוף המונח נתארכה או נתפרשה בטעות כנו"ן סופית. ראה למשל תרומות א, א (מ ע"א), 271 ש' 27 ('דתנן', אך ברור שזו ברייתא; השווה תוספתא, פרה ה, ז [מהדורת צוקרמנדל, עמ' 634]) ומעשרות א, ו (מט ע"א), 266 ש' 46 (השווה תוספתא, מעשרות א, ו [מהדורת ליברמן, עמ' 229]).

240 רוב הספרות הרשומה כאן עוסקת ב'תנין' הבא כחלק ממונחים אחרים ('דתנין', 'זהא תנין', וכדומה), ולא כמונח הבא בפני עצמו, כנידון בערך זה; השווה לעיל הערה 238.

241 דבריו בקשר למונח אינם נכונים; ראה להלן בפנים.

242 שכן במקום אחד ספק אם 'תנין' מתפרש בהוראה טרמינולוגית (ועל כל פנים אין הוא מתפרש בהוראה הנידונה כאן; ושם אפשר לראותו כמשקף הוראה מורחבת של המונח?). ראה דמאי ה, א (כד ע"ג), 131 ש' 37 (מוסב על המשנה שם: 'הלוקח מן הנחתום כיצד מעשר? [...] או' <מר>, אחד ממאה שיש כן הרי זה בצד זה מעשר [...] זה שעשיתי מעשר עשוי תרומת מעשר עליו, והשאר חלה, ומעשר שיני בצפוננו ובדרומי'): 'תנין חלה בין ראשון לשיני. ר' יונה בשם ר' זעירא, [ואת אמר] <זאת אומרת> חלה אין בה משום בל תאחר'.

1. ר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש הוון יתיבין מקשיי. אמרין, תנינן: 'יום טוב שלראש השנה שחל להיות בשבת, במקדש היו תוקעין אבל לא במדינה'. אין דבר תורה הוא, אף בגבולין ידחה! אין לית הוא דבר תורה, אף במקדש לא ידחה! (ר"ה ד, א [נט ע"ב], 676 ש' 47)

2. [משנה: 'מורידין לפני התיבה' (בתענית) זקן ורגיל [...]] וביתו ריקם כדי שיהא לבו שלם בתפילה. תני [...]] ויש לו בית ושדה. תנינן 'וביתו ריקן', ואת אמר הכין? (תעניות ב, ב [סה ע"ב], 713 ש' 36)

3. [משנה: 'סאה תרומה טמאה שנפלה למאה סאה תרומה טהורה, בית שמי אוסרין ובית הלל מתירין [...]] לאחר שהודו, ר' אליעזר או', תירום ותישרף. ר' יודן בר פזי ור' אייבו בר נגרי הוון יתיבין אמרין, תנינן: 'אחר שהו(ר)[ד]ו'. מי [הורה] <הודה>²⁴³ למי, בית שמי לבית הלל או בית הלל לבית שמי? אמרין, נצא לחוץ ונלמד [...]] (תרומות ה, ד [מג ע"ג] 236 ש' 44 ומקבילה)

'תנינן' בהוראה זו מציע משניות שמהן העלו קושיות²⁴⁴ – לעתים, בסגנון 'תנינן' [...] ואת אמר הכין²⁴⁵ – או משניות המשמשות כיסוד לבעיה המוצעת אחרי המונח.²⁴⁶ במספר מקומות 'תנינן' כזה בא בפי חכמים נקובי שם.²⁴⁷

בשני מקומות המונח בא בסגנון 'תנינן דבתרה'.²⁴⁸

במקומות אחדים 'תנינן' מציע פרפרזה או קיצור של המשנה ולא ציטוט מלא ממנה.²⁴⁹

243 ברור שכן צ"ל, וכן הוא במקבילה.

244 ראה דוגמה 1 לעיל; חגיגה א, א (עו ע"א), 775 ש' 34; סנהדרין ז, י (כה ע"א), 1302 ש' 23.

245 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; סוכה א, יא (נב ע"ג), 641 ש' 29; יבמות טז, ח (טז ע"ב), 904 ש' 27.

246 ראה למשל דוגמה 3; מו"ק ג, ב (פב ע"א), 812 ש' 30; קידושין ב, ה (סב ע"ג), 1164 ש' 33. – במקום אחד נראה במבט ראשון ש'תנינן' אינו מתפרש באף אחד מן המובנים שנידונו כאן, אולם מסופקני אם מקום זה הוא אכן חריג אמתי. ב"מ ד, ד (ט ע"ד), לפי כ"א, עמ' 57 ש' 67: 'תנינן כמה תהא הסלע חסירה ולא יהא בה אונייה? ר' מאיר או', ארבע איסורות [בגוף הטקסט, לפני תיקון: 'איסרות'] מאיסר לדינר. ר' יהודה או', ארבע פונדיונות מפנידיון לדינר. ר' שמעון או', שמנה פונדיונות משני פינדיונות לדינר. יתר מיכן מוציאה בשווייה בסלע ועד שקל ומדינר עד רביעית. ברם בכ"ל, עמ' 1225 ש' 27, תחילת הקטע הנ"ל חסרה, ובמקומה כתוב רק 'וכמה תהא הסלע חסירה כול'. תני, יותר מיכן מוציאה בשוה, סלע עד שקל דינר עד רובע. והנה, 'תנינן' שבכ"א מציע משנה בשילוב ברייתא – ושמה מדויק יותר לומר, ברייתא המרחיבה את המשנה והבנויה מסביב לה, על דרך הברייתא המקבילה שבתוספתא, ב"מ ג, יז-יח (מהדורת ליברמן, עמ' 77). לפי זה, נראה שהמונח בכ"א מתפרש כמו 'תני', ושמה באמת כן צ"ל שם, אלא שסופר כ"א או אחד מאבותיו תיקן את 'תני' ל'תנינן', מפני שסבר בטעות שלפנינו משנה, וכך יצר גרסה שאינה הולמת את הוראתו המקובלת של המונח. (ייתכן שגם גרסת כ"ל, שבה חסר החלק של הברייתא המקביל למשנה, היא גרסה תניינית, שנוצרה בידי מעתיק שסבר בטעות שלפנינו חזרה מוטעית על המשנה, ולא ברייתא הבנויה מסביב לה.) ראה גם סוכה ה, א (נה ע"א), 653 ש' 14, אלא שהפירוש שם סתום, ועל כל פנים המקור המובא אחרי המונח שם הוא ברייתא ולא משנה, וגם שם אפשר שצ"ל 'תני' במקום 'תנינן', יהא פשר הסוגיה אשר יהא.

247 ראה למשל דוגמאות 1, 3 לעיל; חגיגה א, א (עו ע"א), 775 ש' 34; סנהדרין ג, ז (כא ע"ב), 1282 ש' 42.

248 ראה תרומות א, ט (מא ע"א), 222 ש' 50 (קושיה) וגיטין א, א (מג ע"א), 1053 ש' 20 (בעיה).

249 ראה למשל דוגמה 3 לעיל; ביכורים ב, ב (סד ע"ד), 356 ש' 17 ('תנינן כל אילין מיליא ור' שמעון פליגי?'); קידושין ב, ה (סב ע"ג), 1164 ש' 33.

בדרך כלל 'תנינן' מציע את המשנה המקומית,²⁵⁰ אבל לא תמיד.²⁵¹ 'תנינן' הבא בהוראתו הנידונה כאן תמיד מציע משניות, אולם כשצורה זו באה כחלק ממונחים אחרים, כדוגמת 'דתנינן' או 'והא תנינן', יש שהיא מציעה ברייתות²⁵² או משניות שבתוכן משולבות ברייתות.²⁵³ אפשר שהבדל זה בין 'תנינן' בהוראה הנידונה כאן ל'תנינן' הבא כחלק ממונחים אחרים הוא מקרי,²⁵⁴ או שהשימוש ב'תנינן' להציע ברייתות נובע משיבוש, ובמקומות אלה צריך לומר 'תני'. עם זאת, אין להוציא מכלל אפשרות שקיים הבדל עקרוני בין 'תנינן' בהוראתו הנידונה כאן לבין הצורות האחרות, כגון 'דתנינן' ו'והא תנינן', וכי 'תנינן' כנידון כאן אכן משמש רק להצעת משניות, בניגוד לשאר הצורות.

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

אין מונח אחר המתחלף ב'תנינן'. אמנם קיימת קרבה מסוימת בין 'תמן תנינן' (בחלק מהיקריותיו) ל'תנינן', אלא שברגיל 'תמן תנינן' מציע משנה ממקום אחר ו'תנינן' את המשנה המקומית, אף על פי שהבחנה זו אינה נשמרת בקפדנות אצל אף אחד ממונחים אלה.²⁵⁵ מבחינה חיצונית נראה ש'תנינן' דומה מאוד ל'תני' (פרט כמובן לעובדה שזה מציע משנה וזה ברייתא). ברם מונחים אלה נבדלים מצד התפקידים שהם ממלאים, שהרי 'תני' מציע ברייתות 'לשמן', ולפעמים לצורך תפקידים אחרים, כגון פשיטת בעיות ותירוץ קושיות. לעומת זאת, 'תנינן' בהוראה הנידונה כאן²⁵⁶ ממלא תפקיד מצומצם הרבה יותר – הצעת משניות כדי להקשות מהן או להעלות בעיה לאורן.

- 250 או את המשנה בהמשך, כשהוא בא בסגנון 'תנינן דבתרה'; ראה לעיל הערה 248.
- 251 כגון פסחים ו, א (לג ע"ב), 531 ש' 31 (משנה מפרק אחר באותה מסכת); שקלים ד, ה (מח ע"א), 615 ש' 43 (משנה מהמשך הפרק); מ"ק ג, ב (פב ע"א), 812 ש' 30 (משנה ממקום אחר באותו פרק). לפעמים המונח מציע משניות שאין עליהן תלמוד, לפחות לא בירושלמי לפנינו; ראה נזיר ז, ב (נו ע"ב), 1126 ש' 9 (מציע משנה נידה, ז, א; בגוף כ"ל כתוב 'דתנינן', אולם הסופר מחק את הדל"ת שבתחילת התיבה, כנראה בדין); קידושין א, י (סא ע"ד), 1159 ש' 46, לפי גרסת קטע גניזה (בכ"ל התיבה 'תנינן' חסרה, וכנראה נשמטה בטעות, והמונח מציע משנה, מכות ג, טו); וראה במיוחד סוכה א, יא (נב ע"ג), 641 ש' 29, שם המונח מציע משנה ממסכת כלים (כ, ז) – בסוכה ב, ח (נג ע"א), 644 ש' 3 המונח מציע משנה ממקום אחר (תרומות ה, ד), אולם נראה שזוהי סוגיה מועברת, ובמקומה העיקרי של הסוגיה – ראה דוגמה 3 לעיל, המקבילה למקום הנ"ל בסוכה – 'תנינן' אכן מציע את המשנה המקומית. ראה גם להלן ליד הערה 255.
- 252 ראה למשל ערך 'דתני', הערה 171, וערך 'והא תני', הערה 57.
- 253 ראה למשל ערך 'תמן תנינן', הערה 87.
- 254 דווקא, 'תנינן' בהוראה הנידונה כאן הוא נדיר באופן יחסי, ושמא אם צורה זו הייתה מזדמנת לעתים קרובות יותר היינו מוצאים דוגמאות שבהן הוא מציע ברייתות.
- 255 ל'תמן תנינן' עיין ערכו, הערה 90; ל'תנינן' ראה לעיל הערה 251.
- 256 הכוונה כמובן ל'תנינן' בירושלמי, שהרי יש 'תנינן' במדרשי האגדה הארץ-ישראלים המציע פסקאות מן המשנה, בדיוק כמו ש'תני' מציע ברייתות בירושלמי (ראה למשל ב"ר י, ד [מהדורת תיאודור-אלבק, עמ' 77]; שם מט, כז [עמ' 513]; וי"ר כז, ג [מהדורת מרגליות, עמ' תרכז]). שימוש זה ב'תנינן' במדרשי האגדה מובן, שהרי המשנה אינה עומדת ביסוד חיבורים אלה, מה שאין כן אצל הירושלמי.

תפלוגתא (לפעמים שובש כ'פלוגתא²⁵⁷) – 'מחלוקת'. מצוי.

ספרות – אלת"ו, עמ' 693–694; מוסקוביץ, בירורי ירושלמי, עמ' 162; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 73; מלמד, פרקי מבוא, עמ' 611; סוקולוף, מילון, עמ' 588; פרנקל, מבוא הירושלמי, יג ע"א; שטמברגר, קטעי ירושלמי, עמ' 293

'תפלוגתא' מציין שדינו של עניין שנזכר לפני כן נתון במחלוקת העוסקת במקורה בעניין דומה אך שונה,²⁵⁸ על דרך 'פלוגתא' בבבלי, כגון:

1. [משנה: 'הנוטע לסייג ולקורות פטור מן העורלה'.] מהו שיהו חייבין במעשר? **תפלוגתא** דר' בא בר ממל ודר' הילא, דאיתפלגון: המשמר פירותיו לעצים, ר' בא בר ממל אמ' חייב, ר' הילא בשם ר' יוסי אמ' פטור (ערלה א, א [ע"ג], 331 ש' 19)

2. כבש ושלך שלא מדעת הבעלים ('אם נטבלה תבואתו'), **תפלוגתא** דר' יוחנן ור' שמעון בן לקיש, דאיתפלגון: הממרח כריו שלחבירו שלא מדעתו, ר' יוחנן אמ' נטבל, ור' שמעון בן לקיש אמ' לא נטבל (מעשרות ד, א [נא ע"א], 277 ש' 24)

'תפלוגתא' יכול להיות מוסב על בעיה, שאותה הוא פושט²⁵⁹ (כברוגמה 1), או לבוא אחרי נושא ולהציע את הנשוא, לאמור שדינו של העניין שנזכר לפני כן נתון במחלוקת, כברוגמה 2.²⁶⁰ (אפשר כמובן שגם מקרים מן הסוג השני צריכים להתפרש כבעיות ש'תפלוגתא' מציע את תשובתן, אלא שבהיעדר מינוח או סימנים אחרים המוכיחים זאת בבירור, קשה לקבוע מסמרות בנידון.)

המחלוקות ש'תפלוגתא' מציע יכולות להיות מחלוקות תנאים²⁶¹ או מחלוקות אמוראים.²⁶² לעתים קרובות מדובר במחלוקות בין ר' יוחנן וריש לקיש.²⁶³

257 ראה למשל תרומות ד, א (מב ע"ג), 231 ש' 9; שם ו, א (מד ע"א), 239 ש' 15; ע"ז ד, א (מג ע"ג), 1401 ש' 6. בפאה ו, א (יט ע"ב), 101 ש' 23 כתוב 'תפלוגתא' בגוף כ"ל, אולם האות הראשונה נמחקה על ידי מגיה לא מזוהה. על כל פנים, 'פלוגתא' הוא לשון בבלי; השווה סוקולוף, מילון, עמ' 588.

258 ובכך נבדל 'תפלוגתא' מ'אתפלגון', המציע מחלוקת העוסקת בעניין הנידון לפניו; ראה מוסקוביץ, בירורי ירושלמי, עמ' 162. ראה למשל פאה ו, א (יט ע"ב), 101 ש' 20–27: 'הבקר לבהמה אבל לא לאדם, לגוים אבל לא ליש' <ראל> [...] תפלוגתא דר' יוחנן ודר' שמעון בן לקיש: על דעתיה דר' יוחנן הבקירו הבקר, על דעתיה דר' שמעון בן לקיש אין הבקירו הבקר. אמ' ר' לא, בפירוש פליגין: ר' יוחנן אמ' הבקירו הבקר, ר' שמעון בן לקיש אמ' אין הבקירו הבקר. אולם ראה שבועות ז, א (לז ע"ג), 1365 ש' 44, שכנראה משקף שימוש מיוחד במונח (אולי בעקבות מבנה הסוגיה שבה הוא מזדמן; עיין שם היטב).

259 כפי שעולה מן העובדה שבמקרים אלה באים לפני המונח לשונות להצעת בעיות, כגון 'בעי' (בהנחה שמונח זה אינו מתפרש בניחותא), 'שאל', 'עד כדון', וכן לשונות שאלה כמו 'מי' או 'מהו'. ראה למשל פסחים ב, ג (כט ע"א), 509 ש' 10 ('ר' בון בר חייה בעי [...] למי הוא משלם? תפלוגתא [...]'); גיטין א, א (מג ע"ב), 1055 ש' 7; נזיר ו, א (נד ע"ד), 1116 ש' 48.

260 כיוצא בזה ראה עוד למשל פאה ו, א (יט ע"ב), 101 ש' 23; פסחים ב, ד (כט ע"ב), 511 ש' 2 ומקבילה; גיטין ז, א (מח ע"ג), 1083 ש' 30.

261 ראה למשל שביעית א, ד (לג ע"ב), 180 ש' 34; יומא ה, ה (מב ע"ד), 586 ש' 2; כתובות יג, ב (לה ע"ד), 1013 ש' 24 ומקבילה.

262 ראה למשל דוגמאות 1–2 לעיל; כלאים ז, ו (לא ע"א), 168 ש' 21; נזיר ו, א (נד ע"ד), 1117 ש' 2.

263 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; יומא ב, א (לט ע"ב), 566 ש' 47; כתובות יא, ה (לד ע"ג), 1006 ש' 34.

מכיוון ש'תפלוגתא' מציע מחלוקות העוסקות במקורן בעניין אחר, יישום המחלוקת בקשר לעניין הנידון כרוך מעצם טיבו בסוג של אנלוגיה. לפעמים מדובר באנלוגיות פשוטות ומסתברות, כבדוגמאות דלעיל, אולם במקומות אחרים האנלוגיה נראית חדשנית יותר ובעייתית יותר.²⁶⁴ לעתים אנלוגיות אלו נדחות בהמשך.²⁶⁵

לפעמים המחלוקת המוצעת בלשון 'תפלוגתא' מפורטת אחרי המונח בלשונות כמו 'דתנינן' או 'דאנפלאגון'.²⁶⁶ במקום אחד נראה ש'תפלוגתא' מציע פרפרזה של המחלוקת, אך אינו מצטטה במדויק.²⁶⁷ ברם יש שהתלמוד מסתפק בקביעה שהעניין הנידון נתון במחלוקת בין חכמים מסוימים (ששמותיהם פורטו) בלי לפרט את תוכנה,²⁶⁸ כנראה מפני שהניחו שתוכנה היה ידוע ללומדים. (במקרים אחרים נראה שהמחלוקת לא פורטה אחרי 'תפלוגתא' מפני שהובאה לפני כן.²⁶⁹) לפעמים המונח 'על דעתיה דר' פלוני [...] על דעתיה דר' אלמוני [...] בא אחרי 'תפלוגתא' כדי ליישם את המחלוקת בקשר לעניין הנידון לפני המונח.²⁷⁰

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

נראה ש'תפלוגתא' נרדף ל'ייבא כתפלוגתא', אף על פי שלא מצאנו חילופים בין שתי הצורות. כמו כן, נראה ש'תפלוגתא' נרדף ל'מחלוקת' (עניין ערכו), שהוא תרגומו העברי של המונח הארמי; אך שוב, לא מצאנו חילופים בין מונחים אלה.²⁷¹

264 ראה במיוחד יומא ב, א (לט ע"ג), 567 ש' 13, 19, 25, והשווה דברי ר' מנא להלן בסוגיה (ש' 35-36), המסתייג מן האנלוגיות הנזכרות ('ותמיה אנא היך רבנן מדמי תרומת הדשן להקטרה, ולא דמיא אלא לקמיצה'). ראה גם בהערה הבאה.

265 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; פסחים ב, ד (כט ע"ב), 511 ש' 2 ומקבילה; כתובות יג, ב (לה ע"ד), 1013 ש' 24 ומקבילה; וראה בהערה הקודמת.

266 ראה למשל בדוגמאות דלעיל ושביעית א, ד (לג ע"ב), 180 ש' 34.

267 ראה נדרים יא, ו (מב ע"ד), 1051 ש' 16, וראה ליברמן, תוספתא כפשוטה, ז, עמ' 498.

268 ראה למשל פאה ב, ז (יז ע"ב), 90 ש' 36 (מחלוקת רבי ור' יהודה הנשיא!) וגיטין א, ג (מג ע"ג), 1056 ש' 33.

269 כגון בסוכה א, א (נב ע"ב), 639 ש' 3 (המחלוקת נמצאת במשנה המקומית; במקבילה בפסחים ב, ד [כט ע"ב], 511 ש' 2, לא פורטה הסוגיה ש'תפלוגתא' מתייחס למחלוקת במשנה שעליה מוסבת המקבילה); יומא ב, א (לט ע"ב), 566 ש' 47, 48 (המחלוקת שאליה מפנה 'תפלוגתא' מצויה לעיל שם, ש' 41-42).

270 ראה למשל פאה ו, א (יט ע"ב), 101 ש' 23 (הובא לעיל, הערה 258); יומא ה, ד (מב ע"ד), 585 ש' 41; כתובות י, א (לג ע"ד), 1002 ש' 36.

271 יש דמיון מסוים בין 'תפלוגתא' (וממילא גם 'ייבא כתפלוגתא') ל'מאן דאמר [...] מאן דאמר' כשהמונח האחרון מציע פשיטת בעיות, אלא ש'מאן דאמר [...] מאן דאמר' בא כשזהות בעל הפלוגתא אינה ידועה, מה שאין כן אצל 'תפלוגתא' ו'ייבא כתפלוגתא'.

תפתר²⁷² ('תפתר'²⁷³) – 'תתפרש'²⁷⁴ מונח תירוץ ופרשנות, נפוץ.

ספרות – אלת"ו, עמ' 877–882; אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 332; אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 531 הערה 2; בכר, טרמינולוגיה, עמ' 180; זוסמן, כתב־יד אשכנזי, עמ' 48 הערה 89; לוי, מבוא ופירוש, עמ' 75; ליברמן, תוספתא כפשוטה, ו, עמ' 171 הערה 21; מוסקוביץ, המפריש, עמ' 54 הערה 128; מוסקוביץ, מינוח, עמ' 114, הערה 9; סוקולוף, מילון, עמ' 456; עסיס, הגהות ופירושים בירושלמי שבת, עמ' ו, הערות 33, 35; פרנקל, מבוא הירושלמי, יג ע"א; רוזנטל, קטעי בולוניה, עמ' 231 הערה 16; רידב"ז, שבת פ"ט ה"ד (פח ע"א), ד"ה א"ר יוחנן

'תפתר' מציע פרשנות למקורות ספרותיים המבוססת על אוקימתות – בדרך כלל, כדי לתרץ קושיות ממקורות אלה או לדחות מסקנות שהוסקו מהם לפני כן בסוגיה, כגון:²⁷⁵

1. ר' בא בשם רב, המשתחוה [...] לאילן לא אסרו. והא תנינן, 'שלש אשירות הן'! – **תפתר** שנשתחוה לזמורה ואחר כך נטעה (שבת ט, א [יא ע"ד], 419 ש' 8 ומקבילה²⁷⁶)

2. [...] זאת אומרת שמותר לבעול בעילה כתחילה בשבת ('ואין בכך משום עשיית חבורה'). – אמ' ר' חגי קומי ר' יוסה, **תפתר** באלמנה שאינה עושה חבורה (ברכות ב, ו [ה ע"ב], 20 ש' 19)

3. אית תניי תני אפילו לגבוה ('חמצו אסור בפסח') [...] מאן דאמ' אפילו לגבוה, כשהקדישו לאחר ביעורו. אמ' ר' בון בר חייה קומי ר' זעורא, **תפתר** בקדשים שהוא חייב באחריותן כר' שמעון (פסחים ב, ב [כט ע"א], 508 ש' 2)

'תפתר' ממלא תפקידים שונים. במקומות רבים הוא מתרץ קושיות²⁷⁷ (כבדוגמה 1 לעיל), הן קושיות שאינן נובעות מסתירה מפורשת בין מקורות ספרותיים שונים,²⁷⁸ והן קושיות שמקורן

²⁷² הניקוד הוא על פי שבת ה, א (ז ע"ב), 392 ש' 5, לפי כ"ל.

²⁷³ שני כתיבי המונח הנזכרים מתועדים היטב, הן בכ"ל והן בקטעי גניזה. ל'תפתר' ראה למשל שרידי הירושלמי, עמ' 1, ש' 5, עמ' 189 ש' 3, וקטע לוינגר, עמ' רעז ש' 14; ל'תפתר' ראה למשל שרידי הירושלמי, עמ' 11 ש' 4, 155 ש' 13, וקטע לוינגר, עמ' רמט ש' 18. – במקום אחד הצורה 'תפתר' באה בשיבוש במקום 'דו פתר' (ראה כתובות ה, ה [ל ע"א], 982 ש' 42, ואמנם הרמב"ן והרשב"א בחידושיהם לכתובות נח ע"ב גורסים 'דו פתר לה' במקום 'תפתר' שלפנינו), ולפלא שהמפרשים לא הגיהו כך, כמתבקש.

²⁷⁴ וכן פירש סוקולוף, מילון, עמ' 456; אולם דומה שאין להוציא מכלל אפשרות שהמונח מתפרש כצורה אקטיבית ('תפרש').

²⁷⁵ קשה להצביע על מונח נרדף בבבלי. (פרנקל, מבוא הירושלמי, יג ע"א, הצביע על הקרבה בין 'תפתר' ל'תריץ', אולם דומה שלאור שימושיו המגוונים של 'תפתר' כמתואר להלן, קשה לומר שמונחים אלה אכן נרדפים.) במקום אחד מצאנו מעין חילוף בין מימרות בשני התלמודים הדומות מצד תוכנן, והימירה בירושלמי מוצעת בלשון 'תפתר'; ראה יומא ב, ג (לט ע"ד), 569 ש' 46 ('תפתר'), לעומת מקבילתו בבבלי, יומא כו ע"א ('הכא ב...') עסיקין').

²⁷⁶ המקבילה משובשת, וצריך להגיהה על פי סוגיית שבת (השווה פני משה למקבילה).

²⁷⁷ לפעמים מדובר בספק קושיות ספק בעיות, כגון פאה ג, ח (ז ע"ד), 93 ש' 44 ומקבילה (מוסב על המשנה: 'קרקע כל שהוא חייב בפיאה ובכיכורים'): 'קרקע כל שהוא מהו טב? אמ' ר' מתניה, תפתר שהיה שם מקום שיבולת אחת ומרגלית טמונה בו'; וראה להלן ליד הערות 286–288.

²⁷⁸ כגון תרומות ז, א (מד ע"ג), 241 ש' 27 ומקבילה ('בוגרת') [...] ואין לה כושת או פגם? [...] תפתר שפיתתו או

בסתירה שכזו²⁷⁹ (נראה שהשימוש הראשון נפוץ הרבה יותר). במקומות אחרים, 'תפתר' דוחה מסקנות שהוצעו בשלב הקודם של הסוגיה,²⁸⁰ הן מסקנות שהוצעו בלשונות היסק (כדוגמת 'זאת אומרת' ו'הדא אמרה'),²⁸¹ והן מסקנות מסוגים אחרים, כגון ראיות שהובאו לדעה מסוימת²⁸² או פשיטת בעיות.²⁸³

נוסף על כך, 'תפתר' עשוי להציע פרשנות למקורות שעליהם הוא מוסב, בלי לדחות דעה אחרת ובלי שתקדם לו קושיה שהוא בא לתרץ.²⁸⁴ אולם גם במקרים אלה, המונח רגיל להציע פרשנות נוספת למקורות הנידונים, אחרי שהוצעה פרשנות אחרת למקורות אלה.²⁸⁵ במספר מקומות 'תפתר' מציע תשובות לבעיות, אולם נראה שבכל המקומות הללו המונח מציע סוג של 'היכי תמצא' – תשובות לשאלות בסגנון 'מה אנן קיימין'²⁸⁶ (ואז בא 'תפתר' במקום 'אלא') כן אנן קיימין' הרגיל יותר בכגון זה), 'היך אפשר'²⁸⁷ וכדומה.²⁸⁸

'תפתר' מציע אוקימתות מסוגים שונים. לעתים אוקימתות אלו מאולצות מאוד,²⁸⁹ אולם במקומות אחרים האוקימתא נראית סבירה ומתקבלת על הדעת.²⁹⁰ מכיוון ש'תפתר' רגיל להציע אוקימתות, הוא מופיע בשלושה סגנונות עיקריים:²⁹¹ (א) 'תפתר ב-[מקרה מסוים]';²⁹² (ב) 'תפתר

שמחלה לר'; עירובין ג, ג (כא ע"א), 466 ש' 17 ומקבילה ('מעטה [...] תפתר'); סוטה ה, א (כ ע"א), 926 ש' 12 (כנ"ל).

279 ראה למשל ערלה א, ב (סא ע"א), 333 ש' 26 (מתרץ קושיית 'מחלפא שיטתיה דר' יודה'); שבת ד, א (ו ע"ד), 390 ש' 3 ('והא תני'); יבמות י, א (י ע"ד), 876 ש' 4 ('והתנינן')
והשווה עסיס, הגהות ופירושים בירושלמי שבת, עמ' ו, הערה 35.

280 ראה למשל דוגמה 2 לעיל; מע"ש ד, ד (נה ע"א), 300 ש' 18 ומקבילה; פסחים ח, א (לה ע"ד), 546 ש' 7.

281 ראה למשל תרומות ד, ו (מב ע"ד), 233 ש' 1; יומא ח, ג (מה ע"א), 597 ש' 19; קידושין א, א (נח ע"ד), 1140 ש' 49.

282 ראה למשל ערלה ב, א (סא ע"ד), 338 ש' 29; פסחים ז, ה (לד ע"ב), 537 ש' 44; גיטין ג, ח (מה ע"ב), 1066 ש' 1.

283 ראה למשל מע"ש ד, ג (נה ע"א), 299 ש' 29; פסחים ג, א (כט ע"ד), 513 ש' 8; שקלים ד, ה (מח ע"ב), 616 ש' 19.

284 ראה לוי, מבוא ופירוש, עמ' 75. עם זאת, לעתים רחוקות 'תפתר' פותח את הדיון (אלא אם נניח שחל שיבוש במקומות אלה, או שלפנינו העברות ממקומות אחרים); ראה למשל שקלים א, ה (מו ע"ב), 605 ש' 46 (העברה מברכות ז, א ויא ע"ב), 56 ש' 233; ע"ז ב, א (מ ע"ג), 1382 ש' 38 ושם 1383 ש' 41.

285 ראה למשל דמאי ב, ה (כג ע"א), 125 ש' 4; פסחים ג, א (כט ע"ד), 513 ש' 11; נזיר ו, א (נר ע"ד), 1117 ש' 7.

286 ראה למשל דמאי ו, ג (כה ע"ג), 137 ש' 31; גיטין ד, ה (מו ע"א), 1069 ש' 29; ב"ק ה, ט (ה ע"א), 1201 ש' 21.

287 כדוגמת התשובה לשאלת 'הן אשכחנן בקידושין ג, א (סג ע"ג), 1169 ש' 29, או ל'מי מודיע' בקידושין א, ה (ס ע"ג), 1152 ש' 23 (אולם במקבילה בב"ב ג, ד ויד ע"א), 1245 ש' 1 אין 'תפתר').

288 ראה למשל מגילה ג, ג (עד ע"א), 765 ש' 7; כתובות א, ג (כה ע"ב), 956 ש' 42; גיטין ה, א (מו ע"ג), 1073 ש' 5 (והשווה ליברמן, תוספתא כפשוטה, ו, עמ' 171, הערה 21).

289 ראה למשל ברכות ג, א (ה ע"ד), 24 ש' 25 וברכות ג, ב (ו ע"ב), 27 ש' 1.

290 ברגיל אין לשונות אחרים מופיעים לפני 'תפתר' (לצורה 'אימר תפתר', המזדמנת בירושלמי נזיקין, ראה להלן ליד הערה 303). עם זאת, במקומות ספורים מצאנו את הסגנון 'אלא תפתר' (ראה חגיגה ב, ז [עז ע"ג], 792 ש' 15 וב"ב ח, א [טז ע"א], 1252 ש' 34; אך דוק, בכ"א עמ' 98 ש' 10 'אלא' ליתא), ולאור נדירותו של סגנון זה מתעורר החשד שמא יסודו בטעות.

291 ראה למשל שבת טז, ז (טו ע"ד), 439 ש' 50, ודוגמאות 2, 3 לעיל.

כ"ר' פלוני / מאן דאמר²⁹³; (ג) 'תפתר ש' [קרה דבר מסוים]²⁹⁴. לעתים 'תפתר' מציע שתי אפשרויות פרשניות, בסגנון: 'תפתר' - [אפשרות ראשונה] - או - [אפשרות שנייה]²⁹⁵. בחלק מן המקומות²⁹⁶ שבהם 'תפתר' מציע לדחות אפשרות שהועלתה לפני כן, הוא בא בסגנון 'תפתר [...] ולית שמע מינה כלום'²⁹⁷. לא ברור מתי בא 'ולית שמע מינה כלום' אחרי 'תפתר' ומתי לא, וייתכן מאוד שהדבר תלוי ביד המקרה.

כש'תפתר' מציע תירוץ לקושי, הפרשנות שהוא מציע מתייחסת כמעט תמיד למקור שממנו הקשו, שהוא בדרך כלל מקור תנאי. עם זאת, לעתים נדירות נראה שפרשנות זו מתייחסת דווקא למקור האמוראי שעליו הקשו²⁹⁸.

על פי רוב 'תפתר' מציע פרשנות למקורות תנאיים, אולם לעתים הוא מציע פרשנות למקורות אמוראיים²⁹⁹ ואף לפסוקים³⁰⁰.

לפעמים המונח אינו מופיע בחלק מערי הנוסח של התלמוד³⁰¹, ואפשר אפוא לדונו כ'מונח נשמט'. ואמנם, 'תפתר' עשוי להיראות מיותר במקרים רבים, מכיוון שבכמה מקומות הוא מלווה במונחים אחרים שמהם מתברר שלפנינו תירוץ או דחייה המבוססים על אוקימתא³⁰², ולכן אפשר לראותו כמונח עזר (לפחות במקרים כאלה), ולא כמונח עצמאי.

- 293 ראה למשל ברכות ז, א (יא ע"ב), 56 ש' 33; שבת ה, ב (ז ע"ב) 392 ש' 25; ע"ז ב, א (מ ע"ג), 1382 ש' 38. במקומות אחרים מזדמנת הצורה 'תפתר' (כדברי הכל; ראה למשל עירובין ז, יא (כד ע"ד), 486 ש' 36; סוכה ג, יא (נד ע"א), 648 ש' 25; נדרים י, י (מב ע"א), 1047 ש' 34. כאשר המונח בא בסגנון זה, בא אחריו ברגיל הסבר כיצד המקור הנידון יכול להתפרש כדברי הכל (כגון בסוגיית נדרים הנ"ל: 'תפתר דברי הכל, שנדרה בתחילת לילי שבת').
- 294 ראה למשל מע"ש ב, א (נג ע"ג), 291 ש' 19; חלה א, ד (נו ע"ג), 314 ש' 34; חגיגה ב, ז (עח ע"ג), 791 ש' 44; וראה לעיל בסוף הערה 293.
- 295 ראה למשל ברכות ח, ג (יב ע"א), 61 ש' 46; ביכורים ב, א (סד ע"ד), 355 ש' 49 ומקבילה; פסחים ה, ד (לב ע"ב), 526 ש' 21.
- 296 אך לא תמיד; ראה למשל דוגמה 2 לעיל; כלאים ג, ב (כח ע"ד), 155 ש' 35; פסחים א, א (כו ע"ב), 498 ש' 8.
- 297 ראה למשל פסחים א, ח (כח ע"ב), 504 ש' 6 ומקבילה; חגיגה ב, ז (עח ע"ג), 792 ש' 7; סוטה ג, א (יח ע"ג), 918 ש' 17.
- 298 ראה ערלה א, ד (סא ע"ב), 335 ש' 25 ומקבילה. ראה גם נדה ב, ג (נ ע"א), 1439 ש' 30, אלא שהדברים אינם חדר-משמעיים (בפני משה פירש ש'תפתר' מוסב על המקור האמוראי שעליו הקשו, ולא על המקור התנאי שממנו הקשו).
- 299 ראה עסיס, הגהות ופירושים בירושלמי שבת, עמ' ו, הערה 33.
- 300 ראה למשל שבת ט, א (יא ע"ד), 418 ש' 35, 36 ומקבילה; כ"א, עמ' 54 ש' 61 = ב"מ ג, יג (חסר לפנינו בכ"ל; ראה מהדורת האקדמיה, עמ' 1222 ש' 43); ב"ב ח, א (טז ע"א), 1252 ש' 34 (והשווה דברי עסיס שצינו בהערה הקודמת).
- 301 ראה למשל חלה ד, יב (ס ע"ב), 330 ש' 31 (המונח ישנו), אולם הוא חסר במקבילה בתרומות יא, ג (מז ע"ד), 259 ש' 30 (אך דוק, בכ"ר שם 'תמן' במקום 'תפתר', ושמא גרסה זו נכונה (ועל כל פנים גם הגרסה 'תפתר' תיתכן), שכן בהמשך בא 'ברם הכא'; עיין שם); שבת יב, ד (יג ע"ד), 428 ש' 41 - המונח ליתא, אולם ישנו בחלק מן הראשונים (ראה רטנר, אהבת ציון וירושלים, עמ' 129); קידושין א, ה (ס ע"ג), 1152 ש' 23 - המונח ישנו, אך ליתא במקבילה בב"ב ג, ד (יד ע"א), 1245 ש' 1 (אך שמא הוא חסר כאן מפני שהוראת המונח שונה קצת מן המקובל? ראה לעיל הערה 288).
- 302 כגון 'כמאן דאמר' (עיין ערכו) או 'בהוא/בההיא', לשון העשוי להציע אוקימתא גם בלי 'תפתר' לפניו (כגון יבמות טז, ו [טו ע"ד], 904 ש' 3 וקידושין א, ז [סא ע"א], 1155 ש' 50).

במסכת נזיקין מצאנו את הצורה 'אימר תפתר',³⁰³ אולם גם הלשון 'תפתר' בלי 'אימר' מצוי במסכת זו,³⁰⁴ ונראה ששתי הצורות נרדפות.

'תפתר' עשוי לבוא הן בדברי הסתמא והן בפי אמוראים נקובי שם, ואין השימוש במונח מתייחד לאמוראים מסוימים דווקא.³⁰⁵

מונחים קרובים, נרדפים ומתחלפים

לפעמים 'תפתר' מתחלף ב'פתר לה' על ידי גיוון המינוח,³⁰⁶ אך למיטב ידיעתי מונחים אלה אינם מתחלפים בעדי נוסח שונים של התלמוד. נראה שמונחים אלה קרובים מאוד מצד משמעותם, אף על פי שאינם נרדפים, שהרי יש ל'תפתר' גוני משמעות שאין ל'פתר לה', כגון דחיית היסק שהוצע לפני כן והצעת פרשנות שלא נועדה לתרץ קושיה. ועוד, שלפעמים 'פתר לה' מציג 'פתרא' שאיננו מבוסס על אוקימתא, מה שאין כן אצל 'תפתר'.

במקומות מסוימים 'תפתר' מתפרש כמו 'אלא' כן אנן קיימין', שכן 'תפתר' עשוי לבוא בסוף מבנים בסגנון 'מה אנן קיימין [...]'], במקום 'אלא' כן אנן קיימין' הרגיל בכגון זה,³⁰⁷ ואמנם במקום אחד נראה שמונחים אלה מתחלפים על ידי גיוון המינוח.³⁰⁸ ברם ברור כי מונחים אלה אינם נרדפים, שהרי שאר ההוראות של 'תפתר' אינן קיימות אצל 'אלא' כן אנן קיימין'.³⁰⁹ גם המונח 'נימר' קרוב מאוד ל'תפתר', ואפשר שמונחים אלה מתחלפים על ידי גיוון המינוח.³¹⁰ עם זאת, ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי יש ל'נימר' הוראות שבדרך כלל אינן קיימות אצל 'תפתר' (למשל, הצעת תשובות לבעיות³¹¹).

מונח אחר הדומה ל'תפתר' הוא 'קיימה', שאף הוא רגיל להציע תירוצים המבוססים על אוקימתות; אינני מוצא הבדלים בין שני המונחים מצד סוגי התירוצים שהם מציעים (כש'תפתר'

303 ראה ליברמן, ירושלמי נזיקין, עמ' לב, הערה 22 ועמ' 120, לש' 48; עסיס, נזיקין, עמ' 152, הערה 74, ד"ה דרך; מוסקוביץ, כפלי גרסה, עמ' 194, הערה 45 (וראה מוסקוביץ, מינוח, עמ' 114, הערה 9).

304 ראה דוגמאות באלת"ר ו, עמ' 881.

305 אך שמא ראוי לציין שבכמה מקומות ר' יודן בריה דר' מתניה משתמש במונח זה; ראה אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 332.

306 ראה למשל פאה ד, ו (יה ע"ג), 97 ש' 22 ('תיפתר'), אולם לעיל ש' 21, 'פתר לה'; סוטה ה, ב (כ ע"א), 926 ש' 30 ('תיפתר'), אולם לעיל ש' 29, 'פתר לה' (כן צ"ל, במקום 'פתר להקל' = 'פתר <לה> להקל'); כתובות ג, ו (כו ע"ד), 971 ש' 11 ('תיפתר'), אולם בהמשך (שם), 'פתר לה'.

307 ראה לעיל הערה 286.

308 ראה גיטין ה, א (מו ע"ג), 1072 ש' 2 ('תיפתר'), לעומת שם ש' 4 ('אלא כן אנן קיימין').

309 כקוריוז מעניין לציין שבמקום אחד 'תפתר' מתחלף ב'מה פליגין'; ראה יבמות ו, א (ז ע"ב), 857 ש' 25 ('מה פליגין'), לעומת קטע זוסמן שם (עמ' 97, ש' 47), 'תיפתר' (אך יושם לב שבשורה 45 בקטע הנ"ל, במשפט המקביל לש' 23 בכ"ל, כתוב 'מה פליגין', כנוסח כ"ל). מסתבר אמנם שגרסת הקטע משוכשת (שהרי מבנה המשפט כאן הוא 'מה פליגין [...] כל עמא מוריי', ו'תפתר' אינו רגיל להופיע עם 'כל עמא מוריי' במבנים כאלה), אך שמא הגרסה בקטע מקיימת הוראה נדירה של המונח: 'תתפרש' - [לפי האוקימתא ש'פליגין' במקרה הנידון].

310 עיין ערך 'נימר', ליד הערה 34.

311 עיין עוד ערך 'נימר', ליד הערות 29, 32.

מציע תירוצים). ברם מונחים אלה אינם מתחלפים בשום מקום, אף על פי שהשורשים פת"ר וקיי"ם מתחלפים במונחים אחרים.³¹² ואמנם ברור שמונחים אלה אינם נרדפים, שהרי ל'תפתר' יש הוראה שאינה קיימת אצל 'קיימה' – דחיית אפשרות קודמת שלא במסגרת תירוץ קושיה. גם סגנונם של מונחים אלה שונה: הסגנון המקובל אצל 'קיימה' הוא 'ר' פלוני אמר, קיימה ר' אלמוני, ואילו משפטי 'תפתר' רגילים לבוא בפי הסתם, בניגוד לקביעות 'קיימה', או שהם מיוחסים לחכם אחד (או לשלשלת אחת של חכמים), בסגנון: 'אמר ר' פלוני, תפתר'.

'ב[...]' היא מתניתא 'ו'ב[...]' שנו' (וכן הסגנון 'ב[...]' בלי לשון נוסף אחריו), כשהם מתרצים קושיות, קרובים מאוד ל'תפתר' כשהוא מתרץ קושיה על ידי העמדת מקור תנאי בעייתי במקרה מסוים.³¹³

'תפתר' המציע תירוצים המבוססים על העמדת מקור מסוים אליבא דחכם מסוים ('תפתר כר' פלוני') קרוב מאוד ל'דר' פלוני היא, ואמנם במקום אחד הצורה הדומה *יכיל אנא פתר לה' מתחלף על ידי קונפליציה ב'דר' פלוני היא.³¹⁴

ראה גם: אין מן הדא לית שמע מינה כלום

312 ראה ערכי המונחים *יכיל אנא פתר לה', 'כן אנן קיימין', 'ר'פתר לה'. בנדה ג, ד (נ ע"ד), 1444 ש' 22, מונחים הגזורים משני השורשים באים יחד באותו משפט באופן העשוי לרמוז על קרבה תוכנית ביניהם: 'אמר ר' הונא קיימתה קומי ר' ירמיה: תיפתר [...]' ראה גם את גיוון המינוח (המסופק!) ביבמות ד, ב (ה ע"ג), 847 ש' 30 – 31 ('פתר לה'; אחרי 'מתניתא פליגא על ר' פלוני [...] מה עבר לה ר' פלוני'), לעומת שם ש' 40 ('קיימה ר' אלמוני', אחרי 'מתניתא פליגא על ר' פלוני').

313 כאן המקום להעיר על הגרסה המעניינת בכ"א, עמ' 43 ש' 35, 36, 'עוד היא תפתר ב[...]' נוסח זה צורם, ואמנם כ"ל (ב"מ א, ד ו' ע"ד), 1215 ש' 41, 43) וקטע בולוניה (עמ' 259) אינם גורסים 'תפתר', אלא רק 'עוד היא ב' (השווה גם למקבילותיה של סוגיה זו שמחוץ לנזיקין [ראה ליברמן, תלמודה של קיסרין, עמ' 42–44], אלא שסוגיות אלו שונות מסוגיית ב"מ בפרטים שונים, עיין שם). אפשר שלפנינו צירוף של שתי גרסאות שלמעשה נרדפות בהקשר הנתון – 'עוד היא' ו'תפתר' – וכן דעת רחנטל, קטעי בולוניה, עמ' 231, הערה 16. ברם, אין להוציא מכלל אפשרות שהתיבה 'תפתר' באה כאן באשגרה מן הקטע הקודם (ש' 32 בכ"א = ש' 37 בכ"ל). ודוק עוד, ניסוח הדומה לזה שבכ"ל, עם 'עוד היא' ובלי 'תפתר', מצוי בכ"א עצמו בחלק הקודם של הסוגיה (שם, ש' 32–34, וכעין זה בכ"ל): 'אמ' תיפתר בשלא אמ' [...] עוד היא בשלא אמ' [...]; ועדיין צריך עיון. (הצורה 'עוד היא תפתר' מצויה גם בחלק מעדי הנוסח המוגהים של מסכת שקלים במקום אחד; ראה שקלים ב, א ו' ע"ג, 607 ש' 49–50, וזוסמן, שקלים, עמ' 47).

314 ראה ברכות ב, ח (ה ע"ד), 24 ש' 3–4: 'אמ' ליה, והא תנינן, "חתן פטור" [...] אמ' ליה, ולא דרכן גמליאל היא / אמ' ליה, יכיל אנא פתר <לה> כרכן גמליאל'.

ביבליוגרפיה

רשימת הקיצורים

- HUCA - Hebrew Union College Annual*
JAOS - Journal of the American Oriental Society
JQR - Jewish Quarterly Review
JSIJ - Jewish Studies, an Internet Journal
JSS - Journal of Semitic Studies
MGWJ - Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums
MWJ - Magazin für die Wissenschaft des Judentums
PAAJR - Proceedings of the American Academy for Jewish Research
REJ - Revue des Études Juives

כתבי יד ומהדורות של הירושלמי

- ד"ו = תלמוד ירושלמי, דפוס ונציה, ונציה רפ"ג
 כ"א = כ"י אסקוריאל (על פי ש' ליברמן וא"ש רוזנטל [מהדירים], ירושלמי נזיקין, ירושלים תשמ"ד)
 כ"ל = כ"י לידן, סקליגר 3 (על פי תלמוד ירושלמי, יוצא לאור על פי כתב יד סקליגר 3, ירושלים תשס"א)
 כ"ס = כ"י סיריליו (על פי תלמוד ירושלמי עם פירוש ר' שלמה בן יוסף סיריליו, ירושלים תשי"ג-תשכ"ג)
 כ"ד = כ"י רומי, וטיקן 133, מהדורת צילום, ירושלים תשל"א
 קטע אפשטיין = י"נ אפשטיין, 'לשרידי הירושלמי', תרביץ ג (תרצ"ב), עמ' 121-136, 237-284
 קטע בולוניה = ד' רוזנטל, 'ירושלמי מסכת נזיקין מן הגניזה האיטלקית', ירושלמי נזיקין, ירושלים תשס"ח (הדפסה שלישית), עמ' 227-273
 קטע וידר = ש' וידר, 'קטע ירושלמי מבין כתבי הגניזה בבודאפשט', תרביץ יז (תש"ו), עמ' 130-135

קטע זוסמן = י' זוסמן, 'שרידי ירושלמי - כת"י אשכנזי', קבץ על יד יב (כב) תשנ"ד, עמ' 120-1

קטע לוינגר = ד"ש לוינגר, 'שרידי חדשים מירושלמי פסחים פרק ה' ו' ז', ספר היוכל לכבוד אלכסנדר מארכס, נויארק תש"י, עמ' רלז-רפג

קטע עסיס = מ' עסיס, 'קטע של ירושלמי סנהדרין', תרביץ מו (תשל"ז), עמ' 29-90
קטע פריימן = א"ח פריימן, 'קטע של ירושלמי בבא קמא', תרביץ ו (תרצ"ה), עמ' 56-63 (מובא על פי האפאראט של ש' ליברמן וא"ש רוזנטל [מהדירים], ירושלמי נזיקין, ירושלים תשמ"ד)
קטע רבינוביץ = צ"מ רבינוביץ, 'שרידי ירושלמי מתוך הגניזה', י' קוטשר, ש' ליברמן ומ"צ קדרי (עורכים), ספר זיכרון לחנוך ילון, רמת גן תשל"ד, עמ' 499-511
שרידי הירושלמי = ל' גינצבורג, שרידי הירושלמי מן הגניזה אשר במצרים, ניו יורק תרס"ט

מחקרים

אברמסון, לשון מקרא = ש' אברמסון, 'על לשון מקרא בלשון חז"ל', מ' בר-אשר (עורך), מחקרים בלשון, א, ירושלים תשמ"ה, עמ' 211-242
אברמסון, לשונות הבאה = ש' אברמסון, 'על שני לשונות של הבאה מן המשנה', סיני עט (תשל"ו), עמ' ריא-רכח

אדלר, מבוא = E. N. Adler, 'An Eleventh Century Introduction to the Hebrew Bible', *JQR* o.s. 9 (1897), pp. 669-716

אומנסקי, חכמי התלמוד = י' אומנסקי, חכמי התלמוד (ירושלמי), ירושלים תשי"ב
אורבך, בעלי התוספות = א"א אורבך, בעלי התוספות: תולדותיהם, חיבוריהם, שיטתם, מהדורה רביעית מורחבת, ירושלים תש"מ

אורבך, ההלכה = א"א אורבך, ההלכה, מקורותיה והתפתחותה, גבעתיים 1984
אורבך, מסורת והלכה = א"א אורבך, 'מסורת והלכה', תרביץ נ (תשמ"א), עמ' 136-163
איסרליין, תוספת ירושלים = י' איסרליין, תוספת ירושלים, וילנא תרל"א
אלבק, מבוא לב"ר = ח' אלבק, מבוא לבראשית רבא (בתוך: מדרש בראשית רבא, ג), ברלין תרצ"א

אלבק, מבוא למשנה = ח' אלבק, מבוא למשנה, ירושלים ותל אביב תשי"ט
אלבק, מבוא לתלמודים = ח' אלבק, מבוא לתלמודים, תל אביב תשכ"ט
אלבק, מחקרים בברייתא ותוספתא = ח' אלבק, מחקרים בברייתא ותוספתא ויחסן לתלמוד, ירושלים תש"ד

אלבק, מחקרים במדרשי ההלכה = Ch. Albeck, *Untersuchungen über die halakischen Midraschim*, Berlin 1927

אלבק, מנחת יהודה = ח' אלבק (מהדיר), מדרש בראשית רבא, ברלין תרס"ג
אלבק, מקורות התוספתא = Ch. Albeck, 'Die Herkunft des Toseftamaterials', *MGWJ* 69 (1925), pp. 311-328

אלבק, משנה = ח' אלבק, ששה סדרי משנה, ירושלים/תל אביב תשי"ד-תשי"ט
אלבק, נוסחות במשנה = ח' אלבק, 'נוסחות במשנה של האמוראים', מאמרים לזכרון ר' צבי

פרץ חיות (*Abhandlungen zur Erinnerung an Hirsch Perez Chajes*), וינא תרצ"ג, עמ' א-כח

אלגאזי, יבין שמועה = ר' שלמה אלגאזי, יבין שמועה, ר' ישועה בן יוסף הלוי, הליכות עולם, ווארשא תרמ"ג

אלון, ביקורת = ג' אלון, 'שערי תורת ארץ ישראל' (ביקורת), תרביץ יב (תש"א), עמ' 88-95
אליאס בר-לבב, מכילתא דרשב"י = ל' אליאס בר-לבב, 'מכילתא דרשב"י פרשת נזיקין: בין יצירה ערוכה לעריכה יצירתית', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית, תשס"ז
אליצור, הקדמה = ב' אליצור, 'הקדמה', תלמוד ירושלמי (מהדורת האקדמיה ללשון העברית), ירושלים תשס"א, עמ' מא-מו

אליצור, מהדורת הירושלמי = ב' אליצור, 'מהדורת הירושלמי של המילון ההיסטורי', מדעי היהדות 41 (תשס"ב), עמ' 195-210

אלת"י = מ' קוסובסקי, אוצר לשון תלמוד ירושלמי, ירושלים תש"מ-תשס"ב

אנגל, גליוני הש"ס = י' אנגל, גליוני הש"ס, וינה תרפ"ד-תרפ"ט

אפטוביץ, ראבי"ה = א' אפטוביץ (מהדיר), ספר ראבי"ה, ב, מהדורה שנייה, ירושלים תשכ"ד
אפשטיין, אמרו חכמים = י"נ אפשטיין, 'אמרו חכמים', ספר זכרון לאשר גולאק ולשמואל קליין ז"ל, ירושלים תש"ב, עמ' 252-261

אפשטיין, דקדוק ארמית בבליית = י"נ אפשטיין, דקדוק ארמית בבליית, ערך ע"צ מלמד, ירושלים/תל אביב תשכ"א

אפשטיין, הערות העורך = י"נ אפשטיין, 'הערות העורך', תרביץ ג (תרצ"ב), עמ' 354-356
אפשטיין, לקסיקוגרפיה = J. N. Epstein, 'Notes on Post-Talmudic-Aramaic Lexicography', *JQR* n.s. 12 (1922), pp. 299-387

אפשטיין, לשרידי הירושלמי = י"נ אפשטיין, 'לשרידי הירושלמי', תרביץ ג (תרצ"ב), עמ' 121-136, 237-284

אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה = י"נ אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, ירושלים תש"ח
אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים = י"נ אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, ערך ע"צ מלמד, ירושלים/תל אביב תשכ"ג

אפשטיין, מבואות לספרות התנאים = י"נ אפשטיין, מבואות לספרות התנאים, ערך ע"צ מלמד, ירושלים/תל אביב תשי"ז

אפשטיין, מדקדוקי הירושלמי = י"נ אפשטיין, 'מדקדוקי הירושלמי', תרביץ ה (תרצ"ד), עמ' 257-272; תרביץ ו (תרצ"ה), עמ' 38-55

אפשטיין, מחקרים = י"נ אפשטיין, מחקרים בספרות התלמוד, א, ירושלים תשמ"ד
אפשטיין, מי ששנה זו = י"נ אפשטיין, 'מי ששנה זו לא שנה זו', תרביץ ז (תרצ"ו), עמ' 143-158

אפשטיין, מעין תשובה = י"נ אפשטיין, 'מעין תשובה', תרביץ ג (תרצ"ב), עמ' 232-236
אפשטיין, מעשים = י"נ אפשטיין, 'מעשים לבני ארץ ישראל', תרביץ א/ב (תר"ץ), עמ' 33-42
אפשטיין, פירורים ירושלמיים = י"נ אפשטיין, 'לפירורים ירושלמיים', תרביץ ו (תרצ"ה), עמ' 236-237

אפשטיין, שרידי שאילתות = י"נ אפשטיין, 'שרידי שאילתות', תרביץ ו (תרצ"ה), עמ' 460-497
אשכנזי, נחמד למראה = ר' נסים אשכנזי, נחמד למראה, ד, איזמיר תקצ"ב

- בארי, תענית = נ' בארי, 'מסכת תענית בירושלמי: דרכי עיצוב המסורות ועריכתן', עבודת דוקטור, אוניברסיטת חיפה, 2005
- בכר, אגדת אמוראי א"י = 3, W. Bacher, *Die Agada der Palästinenischen Amoräer*, Strassburg 1899
- בכר, טרמינולוגיה = W. Bacher, *Die exegetische Terminologie der jüdischen Traditionsliteratur*, Leipzig 1905
- בכר, מסורת = W. Bacher, *Tradition und Tradenten in den Schulen Palästinas und Babylonien*, Leipzig 1914
- בנבנשת, שיירי כנסת הגדולה = ר' חיים בנבנשת, שיירי כנסת הגדולה, חלק אורח חיים, ליוורנו תקנ"ג
- בנוביץ, ברכות = מ' בנוביץ, תלמוד האיגוד: מאימתי קורין את שמע, ברכות פרק ראשון מן התלמוד הבבלי, ירושלים תשס"ו
- בנוביץ, סוגיות מועברות = M. Benovitz, 'Transferred "Sugyot" in the Palestinian Talmud: The Case of Nedarim 3:2 and Shevuot 3:8', *PAAJR* 59 (1993), pp. 11-57
- בן-חיים, ערכי מלים = ז' בן-חיים, 'ערכי מלים ג', תרביץ נ (תשמ"א), עמ' 192-208
- בן-חיים, תיבת מרקה = ז' בן-חיים, תיבת מרקה, ירושלים תשמ"ח
- בר, חבריית = מ' בר, 'על החברייא - מעולמן של הישיבות בארץ-ישראל במאות השלישית והרביעית', בר-אילן כ-כא (תשמ"ג), עמ' 76-95
- ברויאר, גלגולי לשון = י' ברויאר, 'על גלגולי לשון חז"ל בתלמוד הבבלי', מחקרי תלמוד ב (תשנ"ג), עמ' 91-126
- ברויאר, העברית של האמוראים = י' ברויאר, 'על הלשון העברית של האמוראים בתלמוד הבבלי', מחקרים בלשון ב-ג (תשמ"ז), עמ' 127-153
- ברויאר, עברית בבבלי = י' ברויאר, העברית בתלמוד הבבלי לפי כתבי היד של מסכת פסחים, ירושלים תשס"ב
- גולדברג, כיני מתניא = א' גולדברג, "כיני מתניא" - פירוש או הגהה, אהרן ממן, שמואל פסברג ויוחנן ברויאר (עורכים), שערי לשון, מחקרים בלשון העברית, בארמית ובלשונות היהודים מוגשים למשה בר-אשר, ב, ירושלים תשס"ח, עמ' 82-87
- גולדברג, משנה עירובין = א' גולדברג, פירוש למשנה מסכת עירובין, ירושלים תשמ"ו
- גולדברג, תוספתא ב"ק = א' גולדברג, פירוש מבני ואנליטי לתוספתא מסכת בבא קמא, ירושלים תשס"א
- גולדשטיין, מונחי קישור = נ' גולדשטיין, 'על מונחי-קישור מדרשיים אחדים (המד"א, הה"ד, מה כך [...] ומה [...] אף)', *PAAJR* 49 (1982), עמ' 1-7 (בחלק העברי)
- גייגר, תלמוד ירושלמי = A. Geiger, 'Die jerusalemische Gemara im Gesamtorganismus der thalmudischen Literatur', *Jüdische Zeitschrift für Wissenschaft und Leben* 8 (1870), pp. 278-306
- גינצבורג, גאניקה = L. Ginzberg, *Geonica*, I, New York 1909
- גינצבורג, גנזי שכטר = ל' גינצבורג, גנזי שעכטער, ב, נויארק תרפ"ט
- גינצבורג, לקסיקוגרפיה = L. Ginzberg, 'Beiträge zur Lexikographie des Aramäischen', S. Krauss (ed.), *Festschrift Adolf Schwarz*, Berlin und Wien 1917, pp. 329-360

- גינצבורג, פירושים וחידושים = ל' גינצבורג, פירושים וחידושים בירושלמי, נויארק תש"א-תשכ"א
- גלצר, עיטור סופרים = מ' גלצר, 'עטור סופרים (ספר העיטור) לרב יצחק בן רב אבא מארי, פרקי מבוא', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית, תשד"מ
- גרינבוים, ביאורי לישנא קלילא = י"א גרינבוים, 'ביאורי לישנא קלילא', נר מערבי ט (תשנ"ג), עמ' צה-צו
- דה-פריס, אגדה = ב' דה-פריס, 'הסוגים הספרותיים של האגדה', הנ"ל, מחקרים בספרות התלמוד, ירושלים תשכ"ח, עמ' 290-299
- דה-פריס, תולדות ההלכה = ב' דה-פריס, תולדות ההלכה התלמודית, מהדורה שנייה, תל אביב תשכ"ו
- דיימונד, אמרי שפר = א' דיימונד, 'אמרי שפר בלשון חז"ל: לחקרן של יפה, נאה, שפיר ויאות', ד' גולניקין ואחרים (עורכים), תורה לשמה, מחקרים במדעי היהדות לכבוד פרופסור שמא יהודה פרידמן, ירושלים תשס"ח, עמ' 422-469
- דיימונד, מאי משמע = א' דיימונד, 'משמעותו של "מאי משמע"', ד' בויארין ואחרים (עורכים), עטרה לחיים, מחקרים בספרות התלמודית והרבנית לכבוד פרופסור חיים זלמן דימיטרובסקי, ירושלים תש"ס, עמ' 50-62
- דיימונד, תענית = א' דיימונד, 'דוגמא למהדורה מדעית עם פירוש למסכת תענית, תלמוד בבלי, ראש פרק א', בצירוף מבוא', עבודת דוקטור, ביהמ"ד לרבנים באמריקה (גווה שכטר), תש"נ דינר, חידושי הריצ"ד = י"צ דינר, חידושי הריצ"ד, א, ירושלים תשמ"א
- דלמן, דקרוק = G. Dalman, *Grammatik des jüdisch-palästinischen Aramäisch*², Leipzig 1905
- הופמן, מבוא = D. Hoffmann, *Zur Einleitung in die halachischen Midraschim*, Berlin 1886-1887
- הופקינס, הלכות הירושלמי = S. Hopkins, 'A New Autograph Fragment of Maimonides', *Hilkhot Ha-Yerushalmi*, JSS 82 (1983), pp. 273-296
- הורוביץ, מלילות = S. Horovitz, 'Analecten', *MGWJ* 45 (1901), pp. 310-322
- הזר, מבנה חברתי = C. Hezser, *The Social Structure of the Rabbinic Movement in Roman Palestine*, Tübingen 1997
- הזר, נזיקין = C. Hezser, *Form, Function, and Historical Significance of the Rabbinic Story in Yerushalmi Neziqin*, Tübingen 1993
- היגר, אוצר הברייתות = מ' היגר, אוצר הברייתות, נויארק תרצ"ח-תש"ח
- הייז, בבלי וירושלמי = C. E. Hayes, *Between the Babylonian and Palestinian Talmuds*, Oxford 1997
- הכהן, יד מלאכי = מלאכי בר' יעקב הכהן, יד מלאכי, פרמישלה תרמ"ח
- הלבני, מדרש משנה וגמרא = D. Halivni, *Midrash, Mishnah and Gemara: The Jewish Predilection for Justified Law*, Cambridge, MA, 1986
- הלבני, מקורות ומסורות = ד' הלבני, מקורות ומסורות, תל אביב תשכ"ט, ירושלים תשל"ה-תשס"ג

- הלבני, ספקי דגברי = ד' חלבני, 'ספקי דגברי', *PAAJR* 46-47 (1980), עמ' סז-פג (בחלק העברי)
- הלוי, דורות הראשונים = י"א הלוי, דורות הראשונים, ב, ברלין-וינא תרפ"ג
- הלר, מסורת הש"ס = ח' העליר, 'ע"ד מסורת הש"ס בירושלמי', מ' הילדעסהיימר, י' וואלגעמוטה וש' עפפנשטיין (עורכים), לדוד צבי, ברלין תרע"ד, עמ' 55-68 (בחלק העברי)
- הנשקה, איסטים = ד' הנשקה, "'איסטים היא זו": לפירושה של משנה סתומה', דיני ישראל כג (תשס"ה), עמ' 31-58
- הנשקה, מנהג מבטל הלכה = ד' הנשקה, 'מנהג מבטל הלכה? (לאישושה של השערה)', דיני ישראל יז (תשנ"ג-תשנ"ד), עמ' קלה-קנר
- הנשקה, משנה ראשונה = ד' הנשקה, משנה ראשונה בתלמודם של תנאים אחרונים, רמת-גן תשנ"ז
- הנשקה, שמחת הרגל = ד' הנשקה, שמחת הרגל בתלמודם של תנאים, ירושלים תשס"ז
- ווארטסקי, לשון המדרשים = י' ווארטסקי, לשון המדרשים, ירושלים תש"ל
- וורס, בעיות = G. A. Wewers, *Probleme der Bavot Traktate*, Tübingen 1984
- וייס, דור דור ודורשיו = א"ה וייס, דור דור ודורשיו, חלק ג, וילנא תרס"ד
- וייס, לחקר התלמוד = א' וייס, לחקר התלמוד, ניו יורק תשט"ו
- ולד, כלל גדול = ש"י ולד, כלל גדול: שבת פרק שביעי מן התלמוד הבבלי, עם פרשנות על דרך המחקר, ירושלים תשס"ז
- זהר, בסוד היצירה = נעם זהר, בסוד היצירה של ספרות חז"ל, ירושלים תשס"ז
- זוסמן, ברייתא דתחומין = י' זוסמן, 'ברייתא ד"תחומי ארץ ישראל"', תרביץ מה (תשל"ו), עמ' 213-257
- זוסמן, כתב-יד אשכנזי = י' זוסמן, "'ירושלמי כתב-יד אשכנזי" ו"ספר ירושלמי"', תרביץ סה (תשנ"ו), עמ' 37-63
- זוסמן, כתב-יד לידן = י' זוסמן, 'כתב-יד לידן של הירושלמי: לפניו ולאחריו', צ"א שטיינפלד (עורך), בר-אילן כו-כז (תשנ"ה), מוגש לכבוד פרופ' יצחק ד' גילת, עמ' 203-220
- זוסמן, כתובת הלכתית = י' זוסמן, 'כתובת הלכתית מעמק בית-שאן, סקירה מוקדמת', תרביץ מג (תשל"ד), עמ' 88-158
- זוסמן, מאה שנים = י' זוסמן, 'מאה שנים להופעת "אהבת ציון וירושלים" (תרס"א-תשס"א) - עשר שנים לפטירתו של פרופ' א"א אורבך', מדעי היהדות 41 (תשס"ב), עמ' 17-28
- זוסמן, מבוא = י' זוסמן, 'מבוא', תלמוד ירושלמי, יוצא לאור על פי כתב יד סקליגר 3, ירושלים תשס"א, עמ' ט-לז
- זוסמן, נזיקין = י' זוסמן, 'ושב לירושלמי נזיקין', מחקרי תלמוד א (תש"ן), עמ' 55-133
- זוסמן, סוגיות בבליה = י' זוסמן, 'סוגיות בבליה לסדרים זרעים וטהרות', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית, תשכ"ט
- זוסמן, סיום = י' זוסמן, 'לסיום מפעל הקונקורדנציות של ספרות חז"ל', מדעי היהדות 42 (תשס"ג-תשס"ד), עמ' 19-29
- זוסמן, שקלים = י' זוסמן, 'מסורת-לימוד ומסורת-נוסח של התלמוד הירושלמי - לבירור נוסחאותיה של ירושלמי מסכת שקלים', מחקרים בספרות התלמודית (יום עיון לרגל מלאת שמונים שנה לשאול ליברמן), ירושלים תשמ"ג, עמ' 12-76

זוסמן, שרידי ירושלמי = י' זוסמן, 'שרידי ירושלמי - כת"י אשכנזי', קבץ על יד יב (כב) תשנ"ד, עמ' 1-120

חיד"א, ברכי יוסף = ר' חיים יוסף דוד אזולאי, ברכי יוסף, ווין תר"כ
 חיד"א, יעיר און = ר' חיים יוסף דוד אזולאי, יעיר און, לעמברג תרכ"ה
 חיד"א, ככר לאדן = ר' חיים יוסף דוד אזולאי, ככר לאדן, ליוורנו תקס"א (מהדורת צילום, ישראל תשל"ד)
 חיד"א, שם הגדולים = ר' חיים יוסף דוד אזולאי, שם הגדולים, מערכת הגדולים, א, וארשא תרל"ו

טל, בירורים = א' טל, 'בירורים בארמית של ארץ-ישראל', לשוננו מד (תש"מ), עמ' 43-65
 יסטרוב, מילון = M. Jastrow, *A Dictionary of the Targumim, the Talmud Babli and Yerushalmi, and the Midrashic Literature*, New York 1926
 כ"ץ, קידושין = מ' כ"ץ, 'תלמוד ירושלמי מסכת קידושין פרק ראשון: נוסח, פירוש ותופעות עריכה', א, עבודת דוקטור, אוניברסיטת ברא"ל, תשס"ד
 כהן, הלכה סבוראית = א' כהן, 'לאופייה של ההלכה הסבוראית: סוגיית הבבלי ריש קידושין ומסורת הגאונים', דיני ישראל כד (תשס"ז), עמ' 161-214
 כהן, מניינא למעוטי מאי = א' כהן, "מניינא למעוטי מאי" ו"מניינא למה ליי" - מן השאלות התלמודיות הנושאות אופי סבוראי, מ"צ קדרי וש' שרביט (עורכים), מחקרים בלשון העברית ובספרות התלמודית מוקדשים לזכרו של ד"ר מנחם מורשת, רמת גן תש"ן, עמ' 83-101
 כהנא, אקדמות = מ' כהנא, 'אקדמות להוצאה חדשה של ספרי במדבר', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית, תשמ"ב
 כהנא, ספרי זוטא דברים = מ' כהנא, ספרי זוטא דברים, מובאות ממדרש תנאי חדש, ירושלים תשס"ג

כרמי, מאמר מרדכי = ר' מרדכי כרמי, מאמר מרדכי, ב, ליוורנו תקמ"ד
 לוי, מבוא ופירוש = י' לוי, מבוא ופירוש לירושלמי ב"ק, פרקים א-ו, *Jahresbericht des jüdisch theologischen Seminars Fraenkel'scher Stiftung* 1895-1914
 ירושלים תש"ל

לוי, מילון = J. Levy, *Wörterbuch über die Talmudim und Midraschim*, Berlin und Wien 1924

לוי, משנתו של אבא שאול = י' לוי, משנתו של אבא שאול, מסלות לתורת התנאים (תרגם א"ז רבינוביץ), תל אביב תרפ"ח

לויאס, דקדוק = ק' לויאס, דקדוק הארמית הגלילית, ניו-יורק תשמ"ו
 לוין, מעשים = ב"מ לוין, 'מעשים לבני ארץ ישראל', תרביץ א/א (תר"צ), עמ' 79-101
 לוין, מתיבות = ב"מ לוין, ספר המתיבות, ירושלים תרצ"ד
 לוין, ר' יוחנן = ח"י לוין, 'שיטת רבי יוחנן על הדרשות וסמכותן', מ' בניהו (עורך), ספר זכרון להרב יצחק נסים, ב, ירושלים תשמ"ה, עמ' יט-לב

לונזנו, מעריך = ר' מנחם די לונזנו, מעריך, מהדורת א' ילינק, ליפסיה תרי"ג
 ליברמן, דברים רבה = ש' ליברמן (מהדיר), מדרש דברים רבה², ירושלים תשכ"ה
 ליברמן, הירושלמי כפשוטו = ש' ליברמן, הירושלמי כפשוטו³, עם הוספות ותיקונים, ערך מנחם כ"ץ, ניו יורק וירושלים תשס"ח

- S. Lieberman, 'Achievements and Aspirations of Modern Jewish Scholarship', *PAAJR* 46-47 (1980), pp. 369-380
- ליברמן, הלכות הירושלמי = ש' ליברמן, הלכות הירושלמי לרבינו משה בן מיימון ז"ל, עם מבוא פירוש והערות, נויארק תש"ח
- ליברמן, הערות העורך = ש' ליברמן, 'הערות העורך', י' קוטשר, ש' ליברמן ומ"צ קדרי (עורכים), ספר זיכרון לחנוך ילון, רמת גן תשל"ד, עמ' 559-556
- ליברמן, הערות לקטע ירושלמי סנהדרין = ש' ליברמן, 'הערות לקטע ירושלמי סנהדרין', תרביץ מו (תשל"ז), עמ' 96-91
- ליברמן, חשבון אותיות = ש' ליברמן, 'חשבון אותיות', מ' בראש וואחרים (עורכים), מחקרי לשון מוגשים לזאב בן-חיים בהגיעו לשיבה, ירושלים תשמ"ג, עמ' 335-329
- S. Lieberman, 'A Tragedy or a Comedy', *JAOS* 104 (1984), pp. 315-319
- ליברמן, ירושלמי הוריות = ש' ליברמן, 'ירושלמי הוריות', ספר היובל לרבי חנוך אלבק, ירושלים תשכ"ג, עמ' 305-283
- ליברמן, ירושלמי נזיקין = ש' ליברמן (מהדיר), ירושלמי נזיקין, ירושלים תשמ"ד
- ליברמן, לשרידים החדשים = ש' ליברמן, 'לשרידים החדשים', ספר היובל לכבוד אלכסנדר מארכס, נויארק תש"י, עמ' רפד-רפו
- ליברמן, מחקרים = ש' ליברמן, מחקרים בתורת ארץ-ישראל, ד' רוזנטל (עורך), ירושלים תשל"א
- ליברמן, מעשים = ש' ליברמן, 'על המעשים לבני א"י', גנזי קדם ה (תרצ"ד), עמ' 184-177
- ליברמן, מפרשים קדמונים = ש' ליברמן, 'משהו על מפרשים קדמונים לירושלמי', ספר היובל לכבוד אלכסנדר מארכס, נויארק תש"י, עמ' רפז-שיט
- ליברמן, ספר המעשים = ש' ליברמן, 'ספר המעשים - ספר הפסקים', תרביץ ב (תרצ"א), עמ' 380-377
- ליברמן, ספרי זוטא = ש' ליברמן, ספרי זוטא, נויארק תשכ"ח
- ליברמן, על הירושלמי = ש' ליברמן, על הירושלמי, ירושלים תרפ"ט
- ליברמן, שוב על כ"י לידן = ש' ליברמן, 'שוב על כ"י לידן של הירושלמי', תרביץ כ (תש"י), עמ' 117-107
- ליברמן, תוספת ראשונים = ש' ליברמן, תוספת ראשונים, ירושלים תרצ"ז-תרצ"ט
- ליברמן, תוספתא כפשוטה = ש' ליברמן, תוספתא כפשוטה, נויארק תשט"ו-תשמ"ח
- ליברמן, תורתן של גאונים וראשונים = ש' ליברמן, 'תורתן של גאונים וראשונים א', מספרות הגאונים, מאת ש' אסף (ביקורת), תרביץ ה (תרצ"ד), עמ' 400-395
- ליברמן, תיקוני ירושלמי = ש' ליברמן, 'תיקוני ירושלמי', תרביץ ב (תרצ"א), עמ' 114-106
- 240-235; תרביץ ג (תרצ"ב), עמ' 212-205, 339-337; תרביץ ד (תרצ"ג), עמ' 379-377; תרביץ ה (תרצ"ד), עמ' 110-97
- ליברמן, תלמודה של קיסרין = ש' ליברמן, תלמודה של קיסרין (מוסף התרביץ ב), ירושלים תרצ"א
- ליפשיץ, משפט ופעולה = ב' ליפשיץ, משפט ופעולה, ירושלים תשס"ב
- לרנר, פירוש קדום = מ"ב לרנר, פירוש קדום למדרש ויקרא רבה, ירושלים תשנ"ה

- לרנר, רות רבה = מ"ב לרנר, 'אגדת רות ומדרש רות רבה', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית, תשל"א
- מאיר, הדמויות הפועלות = ע' מאיר, 'הדמויות הפועלות בסיפורי התלמוד והמדרש', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית, תשל"ז
- מאיר, משיבים או שואלים = ע' מאיר, 'משיבים או שואלים: להתפתחות הרטוריקה של המחלוקת בספרות חז"ל בארץ-ישראל', דפים למחקר בספרות 8 (1991-1992), עמ' 159-186
- מגיד, בית אהרן = א' מגיד, בית אהרן, י, ניו-יורק תשל"ה
- L. Moscovitz, 'Between Casuistics and Conceptualization: = אמרו דבר אחד On the Term *Ameru Davar Ehad* in the Palestinian Talmud', *JQR* 91 (2000), pp. 101-142
- מוסקוביץ, אמרו דבר אחד בבבלי = ל' מוסקוביץ, "אמרו דבר אחד" בבבלי, בר-אילן ל-לא (תשס"ו) (מוקדש לזכרו של פרופ' מאיר שמחה הכהן פלדבלום), עמ' 251-268
- מוסקוביץ, אתא ר' פלוני = ל' מוסקוביץ, 'אתא ר' פלוני', מחקרי תלמוד ג (תשס"ה), עמ' 505-518
- מוסקוביץ, בירורי ירושלמי = ל' מוסקוביץ, 'בירורי ירושלמי', סידרא כ (תשס"ה), עמ' 157-169
- מוסקוביץ, ברייתות חסרות = ל' מוסקוביץ, 'עוד על "הברייתות החסרות" בירושלמי', *PAAJR* 61 (1995), עמ' 1-21 (בחלק העברי)
- מוסקוביץ, גופים זרים = ל' מוסקוביץ, 'לחקר הגופים הזרים האגדיים בירושלמי', תרביץ סד (תשנ"ה), עמ' 237-258
- מוסקוביץ, גזרה שמא = ל' מוסקוביץ, 'לחקר ה"גזרה שמא" בירושלמי', סידרא (בדפוס)
- L. Moscovitz, "Designation is Significant": An Analysis of = הזמנה מילתא the Conceptual Sugya in bSan 47b-48b', *AJSReview* 27 (2003), pp. 227-252
- מוסקוביץ, המפריש = ל' מוסקוביץ, "המפריש מקצת תרומות ומעשרות" - הגיון לא אריסטוטלי במשנה? הגיון ה (תשס"א), עמ' 22-54
- מוסקוביץ, הערות וביאורים בירושלמי = ל' מוסקוביץ, 'הערות וביאורים בירושלמי', סידרא י (תשנ"ד), עמ' 69-82
- מוסקוביץ, וידא = ל' מוסקוביץ, "וידא אמרה דא", ד' בויארין ואחרים (עורכים), עטרה לחיים, מחקרים בספרות התלמודית והרבנית לכבוד פרופסור חיים זלמן דימיטרובסקי, ירושלים תש"ס, עמ' 129-144
- מוסקוביץ, כולהו = ל' מוסקוביץ, "כולהו סבירא להו", מ' בר-אשר, י' לוינסון וב' ליפשיץ (עורכים), מחקרים בתלמוד ובמדרש, ספר זיכרון לתרצה ליפשיץ, ירושלים תשס"ה, עמ' 309-347
- מוסקוביץ, כפלי גרסה = ל' מוסקוביץ, 'כפלי גרסה בירושלמי', תרביץ סו (תשנ"ז), עמ' 187-221
- מוסקוביץ, לדרכי שילובן = ל' מוסקוביץ, 'לדרכי שילובן של האגדות בירושלמי - בירורים ראשוניים', אסופות יא (תשנ"ח), עמ' קצז-רט
- מוסקוביץ, לחקר דיני רוב = ל' מוסקוביץ, 'לחקר דיני רוב ו"אתחזק איסורא" בספרות חז"ל', הגיון ד (תשנ"ז), עמ' 18-48

- מוסקוביץ, לחקר דיני תערוכת = ל' מוסקוביץ, 'לחקר דיני תערוכת "יבש ביבש" בספרות חז"ל', אסופות יא (תשנ"ח), עמ' שט-שנב
- מוסקוביץ, לישן מתניתא = ל' מוסקוביץ, 'לישן מתניתא', אסופות ח (תשנ"ד), עמ' לא-מט
- מוסקוביץ, לישני אחריני = ל' מוסקוביץ, "לישני אחריני" בירושלמי, סידרא ח (תשנ"ב), עמ' 75-63
- מוסקוביץ, לפתרון של שתי סתומות = ל' מוסקוביץ, 'לפתרון של שתי סתומות בירושלמי', סידרא יא (תשנ"ה), עמ' 87-73
- מוסקוביץ, מינוח = ל' מוסקוביץ, 'הטרמינולוגיה של הירושלמי (מחקרים בטרמינולוגיה של המשא-ומתן האמוראי)', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית, תשמ"ה
- מוסקוביץ, מעשה קטן = L. Moscovitz, "The Actions of a Minor Are a Nullity"? Some Observations on the Legal Capacity of Minors in Rabbinic Law', *Jewish Law Annual* 17 (2008), pp. 63-120
- מוסקוביץ, נשים אינן נאמנות = Toward = L. Moscovitz, "Women Are (Not) Trustworthy" - Toward the Resolution of a Talmudic Crux', S. J. D. Cohen and J. J. Schwartz (eds.), *Studies in Josephus and the Varieties of Ancient Judaism*, Leiden 2007, pp. 127-140
- מוסקוביץ, סברה תלמודית = L. Moscovitz, *Talmudic Reasoning: From Casuistics to Conceptualization*, Tübingen 2002
- מוסקוביץ, סוגיות מוחלפות = ל' מוסקוביץ, 'סוגיות מוחלפות בירושלמי', תרביץ ס (תשנ"א), עמ' 66-19
- מוסקוביץ, סוגיות מצוטטות = ל' מוסקוביץ, 'סוגיות מצוטטות בירושלמי', תעודה י (תשנ"ו), עמ' 43-31
- מוסקוביץ, סוגיות מקבילות = ל' מוסקוביץ, 'סוגיות מקבילות ומסורת-נוסח הירושלמי', תרביץ ס (תשנ"א), עמ' 549-523
- מוסקוביץ, עשו אותו = ל' מוסקוביץ, "עשו אותו", ד' גולינקין ואחרים (עורכים), תורה לשמה: מחקרים במדעי היהדות לכבוד פרופסור שמא יהודה פרידמן, ירושלים תשס"ח, עמ' 205-222
- מוסקוביץ, תקלה = L. Moscovitz, 'The Holy One Blessed be He...Does Not Permit the Righteous to Stumble: Reflections on the Development of a Remarkable BT Theologoumenon', J. L. Rubenstein (ed.), *Creation and Composition: The Contribution of the Bavli Redactors (Stammim) to the Aggada*, Tübingen 2005, pp. 125-179
- מילר, חכמים = S. S. Miller, *Sages and Commoners in Late Antique Erez Israel*, A = *Philological Inquiry into Local Traditions in Talmud Yerushalmi*, Tübingen 2006
- מלמד, מדרש-הלכה = ע"צ מלמד, מדרש-הלכה של התנאים בתלמוד ירושלמי, ירושלים ורמת גן תשס"א
- מלמד, פרקי מבוא = ע"צ מלמד, פרקי מבוא לספרות התלמוד, ירושלים תשל"ג
- ממן, שרידי מילון = א' ממן, 'שרידי מילון' כתאב אלחאוי" לרב האיי גאון מאוספי אדלר וטיילור-שכטר, תרביץ סט (תש"ס), עמ' 421-341
- מנדלסון, שאל = S. Mendelsohn, 'שאל et שאילתא, שאל', *REJ* 32 (1896), pp. 56-62

- מרגליות, החילוקים = מ' מרגליות, החילוקים שבין אנשי מזרח ובני ארץ ישראל, ירושלים תרצ"ח
- מרגליות, וי"ר = מ' מרגליות (מהדיר), מדרש ויקרא רבה, ירושלים תשי"ג
- נאה, ביקורת = ש' נאה, 'תלמוד ירושלמי במהדורת האקדמיה ללשון העברית' (ביקורת), תרביץ עא (תשס"ב), עמ' 569-603
- נאה, עזר כנגדו = ש' נאה, "'עזר כנגדו", "כנגד המשחיתים": משמעויות נשכחות ופתגם אבוד, לשוננו נט (תשנ"ו), עמ' 99-117
- סגל, כי הא = E. L. Segal, 'The Use of the Formula *ki ha d'* in the Citation of Cases in the Babylonian Talmud', *HUCA* 50 (1977), pp. 199-218
- סופר, שקלים = א' סופר (מהדיר), מסכת שקלים עם שני פירושים לרבותינו מקדמוני הראשונים, ניו-יורק תשי"ד
- סוקולוף, מבוא = M. Sokoloff, 'Introduction', ק' לויאס, דקדוק הארמית הגלילית, ניו יורק תשמ"ו
- סוקולוף, מילון = M. Sokoloff, *A Dictionary of Jewish Palestinian Aramaic of the Byzantine Period*, Ramat-Gan 1990
- סוקולוף, מילון ארמית בבליית = M. Sokoloff, *A Dictionary of Jewish Babylonian Aramaic of the Talmudic and Geonic Periods*, Ramat-Gan 2002
- סוקולוף, קטעי ב"ר מן הגניזה = מ' סוקולוף, קטעי בראשית רבה מן הגניזה, ירושלים תשמ"ב
- סוקולוף ויהלום, שירת בני מערבא = מ' סוקולוף וי' יהלום, שירת בני מערבא, ירושלים תשנ"ט
- סטולמן, עירובין = א"א סטולמן, המוצא תפילין: עירובין פרק עשירי מן התלמוד הבבלי, ירושלים תשס"ח
- סמואל, רש"ס = ע' סמואל, 'מפעלו הפרשני והטקסטואלי של רבי שלמה סיריליו לירושלמי זרעים', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית, תשנ"ח
- ספרא, הכרעה = ש' ספרא, 'ההכרעה בבית הלל ביבנה', דברי הקונגרס העולמי השביעי למדעי היהדות, מחקרים בתלמוד הלכה ומדרש, ירושלים תשמ"ח, עמ' 21-44 (=הנ"ל, בימי הבית ובימי המשנה, מחקרים בתולדות ישראל, ב, מהדורה שנייה, ירושלים תשנ"ו, עמ' 382-405)
- עסיס, הגהות ופירושים בירושלמי שבת = מ' עסיס, 'הגהות ופירושים בירושלמי שבת', *HUCA* (1977), עמ' א-48
- עסיס, לית דא פשיטא = מ' עסיס, "'לית דא פשיטא על שיטת רבי ...'", תעודה ז (תשנ"א), עמ' 133-147
- עסיס, לית היא מקשייא = מ' עסיס, 'ואפילו על דר' ... לית היא מקשייא', מ' בניהו (עורך), ספר זכרון לחרב יצחק נסים, ירושלים תשמ"ה, עמ' מט-סו
- עסיס, לית היא פליגא = מ' עסיס, 'ואפילו על דר' ... לית היא פליגא', י"ד גילת, ח"י לוין וצ"מ רבינוביץ (עורכים), עיונים בספרות חז"ל במקרא ובתולדות ישראל (מוקדש לפרופ' ע"צ מלמד), רמת גן תשמ"ב, עמ' 143-162
- עסיס, למקורה של סוגיה אחת = מ' עסיס, 'למקורה של סוגיה אחת בירושלמי סוטה', סיני צז (תשמ"ג), עמ' קי-קיז
- עסיס, לפירושה של סוגיה אחת = מ' עסיס, 'לפירושה של סוגיה אחת בירושלמי סנהדרין', סיני צט (תשמ"ו), עמ' קי-קכז

- עסיס, לפירושו של שתי סוגיות = מ' עסיס, 'לפירושו של שתי סוגיות בירושלמי פסחים', אסופות א (תשמ"ז), עמ' כט-מו
- עסיס, מונח מוקשה = מ' עסיס, 'לפירושו של מונח מוקשה בירושלמי', סידרא כא (תשס"ו), עמ' 68-51
- עסיס, נזיקין = מ' עסיס, 'לבעיית עריכתה של מסכת נזיקין ירושלמי', תרביץ נו (תשמ"ז), עמ' 170-147
- עסיס, סוגיות מקבילות = מ' עסיס, 'סוגיות מקבילות בירושלמי', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית, תשל"ו
- עסיס, פני זקן = מ' עסיס, 'להשגות "פני זקן" על הגהות הגר"א לירושלמי שקלים', י' אלמן, א"ב הלבני וצ"א שטיינפלד (עורכים), נטיעות לדוד, ספר היוכל לדוד הלבני, ירושלים תשס"ה, עמ' קסה-קפב
- עסיס, קטע של ירושלמי סנהדרין = מ' עסיס, 'קטע של ירושלמי סנהדרין', תרביץ מו (תשל"ז), עמ' 90-29
- עסיס, שרידי ירושלמי = מ' עסיס, 'על שרידי ירושלמי מאשכנז', עלי ספר יט (תשס"א), עמ' 34-19
- עסיס, תרגום שקלים = מ' עסיס, 'על התרגום הגרמני של ירושלמי שקלים', *JQR* 84 (1994), עמ' א-כ
- עסיס, תשע-עשרה שמועות = מ' עסיס, 'תשע-עשרה שמועות בירושלמי', ש"י פרידמן (עורך), ספר הזכרון לרבי שאול ליברמן, ניו-יורק וירושלים תשנ"ג, עמ' 78-65
- פיניליס, דרכה של תורה = צ"מ פיניליש, דרכה של תורה, וינה 1861
- פרידמן, אנא מן יומי = ש"י פרידמן, 'אנא מן יומי' = אנא מן יומי ("מימי"): לתצורת הכינוי החבור בארמית הגלילית', מחקרים בלשון ב-ג (תשמ"ז), עמ' 215-207
- פרידמן, האשה רבה = ש"י פרידמן, 'פרק האשה רבה בצירוף מבוא כללי על דרך חקר הסוגיא', ח"ז דימיטרובסקי (עורך), מחקרים ומקורות א, ניו יורק תשל"ח, עמ' 446-275
- פרידמן, הפתגם ושברו = ש"י פרידמן, 'הפתגם ושברו, עיון בתרבות המשל בספרות התלמודית', *JSIJ* 2 (2003), <http://www.biu.ac.il/JS/JSIJ/2-2003/Friedman.pdf>, עמ' 82-25
- פרידמן, לאגדה ההיסטורית = ש"י פרידמן, 'לאגדה ההיסטורית בתלמוד הבבלי', ספר הזכרון לרבי שאול ליברמן, ניו-יורק וירושלים תשנ"ג, עמ' 164-119
- פרידמן, מקבילות = ש"י פרידמן, 'תוספתא עתיקתא: ליחס מקבילות המשנה והתוספתא [א] - כל כתבי הקדש (שבת טז, א)', תרביץ סב (תשנ"ג), עמ' 338-313
- פרידמן, נישואין = M. A. Friedman, *Jewish Marriage in Palestine, A Cairo Geniza Study*, Vol. 2, Tel Aviv and New York 1981
- פרידמן, קטע = S. Friedman, 'An Ancient Scroll Fragment (B. Hullin 101a-105a) and the Rediscovery of the Babylonian Branch of Tannaitic Hebrew', *JQR* 86 (1995), pp. 9-50
- פרידמן, ר' עקיבא = S. Friedman, 'A Good Story Deserves Retelling - The Unfolding of the Akiva Legend', J. L. Rubenstein (ed.), *Creation and Composition: The Contribution of the Bavli Redactors (Stammim) to the Aggada*, Tübingen 2005, pp. 71-100

- פרידמן, שיירי כתבי־יד = ש"י פרידמן, 'שיירי כתבי־יד קדומים למסכת בבא מציעא', עלי ספר ט (תשמ"א), עמ' 5-55
- פרידמן, תלות ספרותית = S. Friedman, 'Uncovering Literary Dependencies in the Talmudic Corpus', Shaye J. D. Cohen (ed.), *The Synoptic Problem in Rabbinic Literature*, Providence 2000, pp. 35-57
- פרידמן, תלמוד ערוך, הנוסח = ש"י פרידמן, תלמוד ערוך, השוכר את האומנין, הנוסח, ירושלים תשנ"ז
- פרידמן, תלמוד ערוך, הפירושים = ש"י פרידמן, תלמוד ערוך, השוכר את האומנין, הפירושים, ירושלים תשנ"א
- פרנצוס, ירושלמי ביצה = י' פרנצוס, תלמוד ירושלמי מסכת ביצה, עם פירוש אחד הקדמונים, רבינו אלעזר אזכרי בעל ספר חרדים², ניו יורק תשנ"ה
- פרנקל, ביכורים = י' פרנקל (מהדיר), תלמוד ירושלמי של הגאון מווילנא, מסכת ביכורים, חלק ראשון, ירושלים תשס"ז
- פרנקל, למבוא לתלמוד = Z. Frankel, 'Beiträge zu einer Einleitung in den Talmud', *MGWJ* 10 (1861), pp. 186-194, 204-212, 258-272
- פרנקל, מבוא הירושלמי = ז' פרנקל, מבוא הירושלמי, ברסלאו תר"ל
- צורי, ר' יוסי בר חנינא = י"ש צורי, רבי יוסי בר חנינא מקסרין, ירושלים תרפ"ו
- צורי, תולדות דרכי הלימוד = י"ש צורי, תולדות דרכי הלימוד בישיבות דרום, גליל סורא ונהרדעא, א, ירושלים תרע"ד
- צורי, תולדות המשפט הציבורי = י"ש צורי, תולדות המשפט הציבורי העברי, א, פאריס תרצ"א
- צרפתי, סמנטיקה עברית = גב"ע צרפתי, סמנטיקה עברית, מהדורה שנייה ומורחבת, ירושלים תשמ"ה
- קארו, כללי הגמרא = ר' יוסף קארו, כללי הגמרא, בתוך: ר' ישועה בן יוסף הלוי, הליכות עולם, ווארשא תרמ"ג
- קוהוט, ערוך השלם = ח"י קאהוט, ערוך השלם, וינה-ברלין תרפ"ו
- קוטשר, מבנים סבילים = E. Y. Kutscher, 'Two "Passive" Constructions in the Light of Persian', *Proceedings of the International Conference on Semitic Studies*, Jerusalem 1965, pp. 132-151
- קוטשר, מחקרים = י' קוטשר, מחקרים בארמית גלילית (תדפיס), ירושלים תשי"ב
- קוטשר, מחקרים בעברית ובארמית = י' קוטשר, מחקרים בעברית ובארמית, ערכו זאב בן-חיים, אהרן דותן וגב"ע צרפתי, ירושלים תשל"ז
- קוסמן, שיטה = א' קוסמן, 'השיטה' כשיטה: היווצרותה ואופן התקבלותה בבתי המדרש בארץ-ישראל ובבבל, סידרא ז (תשנ"א), עמ' 103-123
- קיפרווסר, מדרש הגדול = ר' קיפרווסר, 'מדרש הגדול', ספר מעשיות" ומדרש קהלת: עיון משווה, תרביץ עה (תשס"ו), עמ' 409-436
- קלמין, חכמים = R. Kalmin, *Sages, Stories, Authors, and Editors in Rabbinic Babylonia*, Atlanta 1994
- קצוף, היחס = ב' קצוף, 'היחס בין התוספתא והירושלמי למסכת ברכות', עבודת דוקטור, אוניברסיטת בר-אילן, תשס"ד

- קצוף, יחס הברייתות = ב' קצוף, 'יחס הברייתות בתוספתא למקבילותיהן התלמודיות, עיון מחודש לאור מסכת ברכות', *HUCA* 75 (2004), עמ' א-כד
- קרויס, תוספות ערוך השלם = ש' קרויס, תוספות הערוך השלם, וינא תרצ"ז
- רבינוביץ, גנזי מדרש = צ"מ רבינוביץ, גנזי מדרש, תל אביב תשל"ז
- רבינוביץ, לצורתו הקדומה = צ"מ רבינוביץ, 'לצורתו הקדומה של מדרש שיר השירים רבה (לפי קטעי הגניזה)', תעודה ג (תשמ"ג), עמ' 83-90
- רבינוביץ, שערי תורת א"י = ז"ו רבינוביץ, שערי תורת ארץ-ישראל, ירושלים ת"ש
- רבינוביץ, שרידי ירושלמי = צ"מ רבינוביץ, 'שרידי ירושלמי מתוך הגניזה', י' קוטשר, ש' ליברמן ומ"צ קדרי (עורכים), ספר זיכרון לחנוך ילון, רמת גן תשל"ד, עמ' 499-511
- רוזנברג, ע"ד תיקוני נוסחאות = א' רוזנברג, ע"ד תיקוני נוסחאות בירושלמי, לוד' תרפ"ח
- רוזנטל, דקדוקי עניות = א"ש רוזנטל, "דקדוקי עניות", שאול אש (עורך), קובץ לזכרו של אליעזר שמיר, ירושלים תשי"ח, עמ' 129-154
- רוזנטל, המורה = א"ש רוזנטל, 'המורה', *PAAJR* 31 (1963), עמ' א-עא (בחלק העברי)
- רוזנטל, ירושלמי נזיקין = א"ש רוזנטל, ירושלמי נזיקין, ירושלים תשמ"ד
- רוזנטל, למילון התלמודי = א"ש רוזנטל, 'למילון התלמודי - *Irano-Talmudica*', *Judaica* 1 (1982), pp. 38-134
- רוזנטל, למסורת גירסת המשנה = א' רוזנטל, 'למסורת גירסת המשנה', ש"י פרידמן (עורך), ספר הזכרון לרבי שאול ליברמן, ניו-יורק וירושלים תשנ"ג, עמ' 29-47
- רוזנטל, לעריכת מסכת פסח ראשון = א"ש רוזנטל, 'לעריכת מסכת פסח-ראשון, בבלי', עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית, תשי"ט
- רוזנטל, לשונות סופרים = א"ש רוזנטל, 'לשונות סופרים', ב' קורצווייל (עורך), יובל שי (מאמרים לכבוד שמואל יוסף עגנון בהגיעו לשיבה), רמת גן תשי"ח, עמ' 293-324
- רוזנטל, מסורת הלכה = א"ש רוזנטל, 'מסורת-הלכה וחידושי-הלכות במשנת חכמים', תרביץ סג (תשנ"ד), עמ' 321-374
- רוזנטל, משנה עבודה זרה = ד' רוזנטל, משנת עבודה זרה, מהדורה בקורתית בצירוף מבוא, ירושלים תשמ"א
- רוזנטל, על הקיצור והשלמתו = ד' רוזנטל, 'על הקיצור והשלמתו: פרק בעריכת התלמוד הבבלי', מחקרי תלמוד ג (תשס"ה), עמ' 791-863
- רוזנטל, קטעי בולוניה = ד' רוזנטל, 'ירושלמי מסכת נזיקין מן הגניזה האיטלקית', ירושלמי נזיקין, ירושלים תשס"ח (הדפסה שלישית), עמ' 227-273
- רוזנטל, רב בן אחי ר' חיה = א"ש רוזנטל, 'רב בן-אחי ר' חיה גם בן אחותו?', ספר חנוך ילון, ירושלים תשכ"ג, עמ' 281-337
- רוזנטל, שני דברים = א"ש רוזנטל, "שני דברים", יאיר זקוביץ ואלכסנדר רופא (עורכים), ספר יצחק אריה זליגמן, מאמרים במקרא ובעולם העתיק, ירושלים תשמ"ג, עמ' 463-481
- רוזנפלד, תולדות ר' אבון = ב"צ רוזנפלד, 'תולדות רבי אבון ופעלו הציבורי', סיני צג (תשמ"ג), עמ' רי-רלג
- רטנר, אהבת ציון וירושלים = ב' רטנר, אהבת ציון וירושלים, וילנא תרס"א-תרע"ז
- רפפורט, מכתב = ש"י רפפורט, 'מכתב י', כרם חמד ו (תר"ו), עמ' 119-159
- שולזינגר, יד אליהו = א' שולזינגר, יד אליהו (זרעים, מועד), ירושלים תשל"א-תשל"ט

- שור, באורים ותקונים = י"ה שור, 'באורים ותקונים, הגהות והערות למלות ומאמרים במשנה וירוש' וכו', החלוץ יא (תר"מ), עמ' 51-64
- שור, ביקורת = י"ה שור, 'מבוא הירושלמי מאת הר' זכריה פראנקל ז"ל' (ביקורת), החלוץ יג (תרמ"ט), עמ' 1-24
- שור, הגהות והערות = י"ה שור, 'הגהות והערות על שלשים מאמרים בירושלמי ובבלי וספרא ומדרש', החלוץ י (תרל"ח), עמ' 60-68
- שור, ירושלמי ובבלי = י"ה שור, 'ירושלמי ובבלי', החלוץ יא (תר"מ), עמ' 1-7
- M. Perani and G. Stemberger, 'The Yerushalmi Fragments = קטעי ירושלמי Discovered in the Diocesan Library of Savona', *Henoch* 23 (2001), pp. 267-303
- שלזינגר, תורה שבעל-פה = ש"ש שלזינגר, 'על כתיבת התורה שבעל-פה בזמן התלמוד', סיני קיז (תשנ"ו), עמ' מא-ע
- ר' שמואל בר חפני, מבוא התלמוד = ר' שמואל בר חפני, פרקים מן ספר 'מבוא התלמוד' (ההדיר ש' אברמסון), ירושלים תש"ן
- שפירא, אליהו רבא = ר' אליהו שפירא, אליהו רבא, ירושלים תשנ"ט
- שרמר, בשולי = ע' שרמר, 'בשולי הקושיה וההעמדה', נטועים ו (תש"ס), עמ' 73-79
- שרמר, מסורת נוסח התוספתא = ע' שרמר, 'למסורת נוסח התוספתא: עיון ראשוני בעקבות שאול ליברמן', *JSIJ* 1 (2002), עמ' 11-43 (<http://www.biu.ac.il/JS/JSIJ/1-2002/Schremer>.=) pdf
- שרמר, פירור = ע' שרמר, 'פירור לשרידי הירושלמי', עלי ספר יט (תשס"א), עמ' 35-42
- תוראן, פיסוק = ס' תוראן, 'פרקי מבוא לתולדות הפיסוק העברי', תרביץ עא (תשס"ב), עמ' 449-530
- תיאודור, מנחת יהודה = י' תיאודור (מהדיר), מדרש בראשית רבה, ברלין תרס"ג
- תמר, עלי תמר = י' תמר, עלי-תמר, גבעתיים תשל"ט-תשנ"ב

מפתח המונחים*

אהנו 27	אית דאמרין 54	אמר ר' פלוני ותני (ר')
או ייבא 243	אית דאמרין לה 55	אלמוני) כן 77
או נימר/נאמר 30	אית דבעי מימר 57	אמרו דבר אחד 79
אומר [...] אומר 31	אית דבעי משמענה מן הדא/	אמרין/אמרי 81
אוף [...] כן 34	הכא 60	אמרין דבתרא 74
אוף אנן תנינן/תניננה 36	אית כאן 353	אמרין סופא 74
אוף הכא 205	אית לך מימר 61	אף [...] כן 34
אוף הכא כן 208	אית מתנייתא מסייעא 472	אף אנן תנינן/תניננה 36
אוף ר' פלוני כדעתיה 256	אית תניי תני 64	אף הכא 205
אוף ר' פלוני מודה 38	איתא חמי 69	אף הכא כן 208
אילו [...] יאות 41	איתפלגון 111	אף ר' פלוני כדעתיה 256
אילו [...] ניחא 41	אכן אנן קיימין 296	אף ר' פלוני מודה 38
אילו [...] שמא 43	אלא כיני 71	אפילו תאמר 83
אילין ילפין מן אילין 179	אם אומר את 48	אפילו תימר/תימא 83
אימר 81	אם אומר את כן 49	אשכח תני 84
אין את יכול 352	אם אמר את 48	אשכחא אמר 87
אין כאן 353	אם אמר את כן 49	את אמר/אומר 88
אין כיני 45	אם תאמר 48	ואת אמר/אומר (הכין) 91
אין מן הדא לית שמע מינה	ואמור אוף/אף [...] 73	את מר 88
כלום 46	אמור דבתרא 74	את שמע מינה 94
אין תימר 48	אמור סופא 74	אתא חמי 69
אין תימר כן 49	אמר [...] אמר 31	אתא מימר לך 97
אין תעבדיניה 52	אמר לה סתם 76	אתא ר' פלוני 98

* כאן נרשמו מונחים שהוקדשו להם ערכים משלהם, וכן צורות משנה של מונחים כאלה, אבל לא מונחים שנידונו אגב אורחא (בעיקר, מונחים שנידונו במדור 'מונחים קרובים, גרופים ומתחלפים'). כשיש למונח מסוים מספר כתיבים, צוינו כל כתיביו העיקריים. לעתים רחוקות נרשמו גם צורות משובשות או תגניות, כדי להקל על מציאת הערך המתאים. בדרך כלל נרשמו צורות המונחים ללא וי"וים בתחילתן, פרט למונחים שבהם תמיד באה וי"ו בתחילת המונח (כגון ויידא אמרה דא, וקשיא). סידור המונחים נעשה על פי כללי 'סדר המונחים' שפורטו במבוא (עמ' 20).

הכין אנן קיימין 296	דתנינן (תמן) 143	אתיא/אתיאי 102
הכיני 272	הא 149	אתיין אילין פלגותא כהינין
והכתיב 152	והא אשכחנן 210	פלגותא 105
הן אשכחנן 210	הא דתימר 211	אתפלגון 111
הן דאת אמר 211	והא כתיב 152	ב[...]. היא מתניתא 195
הן דתימר 211	והא מסייעא 181	ב[...]. נחלקו 479
הרי 214	והא מתניתא פליגא 155	ב[...]. שנו/שנינו 563
התיב/ון 216	והא תני/נן 156	בדא 114
ויידא אמרה דא 221	הגע עצמך 163	בהדא 114
זאת אומרת 225	הדא אמרה 165	ביניהון 116
חזר ביה ר' פלוני 228	הדא דאמר ר' פלוני 172	בעא 118
חזר ואמר 230	הדא דאת אמר 169	בעון 118
חזר ר' פלוני ואמר 230	הדא דתימר/דתימא 169	בעי 118
חייליה דר' פלוני מן הדא	הדא דתמר 169	
232	הדא היא דאמר ר' פלוני 172	ודא מסייעא 181
וחש לומר 234	הדא היא דר' פלוני 172	דברי הכל היא (הכא) 122
	הדא היא דתני(נן) (תמן) 175	דברי חכמים 123
	הדא ילפה מן ההיא וההיא	דברי ר' פלוני 126
	ילפה מן הדא 179	די מתניתא 128
טעמא דר' פלוני 235	הדא מסייעא 181	דילא כן 133
יאות אמר ר' פלוני 239	ההיא דתנינן תמן 268	דילא כן מה אנן אמרין 134
ויאות 241	ההנו 27	דילכן 133
ייבא 243	הו"י 183	דילכן מה אנן אמרין 134
ירדו לה 247	הוון בעיי מימר 186	ודכוותה 129
ויתבינה 249	הוי 189	דל כן 133
	הוינן סברין מימר 190	דל כן מה אנן אמרין 134
וכא 205	היא דעתיה דר' פלוני 192	דלא כן 133
וכא כן 208	היא הדא היא הדא 193	דלא כן מה אנן אמרין 134
כאן [...] כאן 251	ב[...]. היא מתניתא 195	דלא כר' פלוני 131
וכאן 205	היידן ר' פלוני 197	דלכן 133
כדעתיה 253	היינו 27	דלכן מה אנן אמרין 134
כהדא 257	היך מה דאת אמר (תמן) 289	דלמא 136
כהדא דתני 261	היך עבידא 199	דר' פלוני היא 139
כההיא/כהיא דאמר ר' פלוני	הכא [...] (ברם) תמן 572	דרבה 553
265	הכא את/הוא/אינון/אתון	דרבה אתא מימר לך 141
כההיא/כהיא דתנינן תמן	אמר(ין) [...] 203	דרובא 553
268	והכא 205	דרובא אתא מימר לך 141
כי אנן קיימין 296	והכא כן 208	דתני 143

לצדדין 372	לא מסתברא דלא חילופין	כיי דאמר ר' פלוני 265
לר' פלוני נצרכה 369	324	כיי דתנינן תמן 268
מאי כדון 427	ולא מתניתא היא 342	כיני 272
מאן דאמר/דמר [...] מאן	לא סוף דבר 325	וכיני 274
דאמר/דמר 375	לא על הדא אתאמרת/	כיני מתניתא 276
מאן תנא 382	איתאמרת אלא על הדא	כך אנו אומרים 280
מאן תנא הדא מתניתא 385	328	כך אני אומר 280
מאן תניתה 384	לא על הדא ר' פלוני אמר	כך אנן אמרין 280
מדמי(י) 385	הדא מילתא אלא על הדא	כך היה משיב ר' פלוני 283
מה 387	328	כך משיב ר' פלוני 283
מה אית לך 389	ולא פליגין 330	כל גרמה אמרה 285
מה אנן קיימין 392	לא צורכא דלא/אלא 332	כל עמא מודיי 286
מה את עבד לה 395	ולא שמייעין 337	כמה דאת אמר (תמן) 289
מה את שמע מינה 397	לא שנו אלא 338	כמה דר' פלוני אמר (תמן)
מה ביניהון 406	לא שנייא 340	289
מה ופליג 398	לא שנינו אלא 338	כמה דתימר (תמן) 289
מה חמית מימר 401	ולאו מתניתא היא 342	כמה דתמר (תמן) 289
מה טעמא 403	ליידא מילה 345	כן אמר ר' פלוני 294
מה מפקה מביניהון 406	לית את יכיל 352	כן אנו אומרים 280
מה נן קיימין 392	לית את שמע מינה כלום	כן אנן אמרין 280
מה נפיק/נפק מן ביניהון	360	כן אנן/נן קיימין 296
406	לית הדא אמרה 347	כר' פלוני 298
מה עבד לה ר' פלוני 409	לית הדא פליגא 348	
מה פליגין 411	לית טעמא דלא 350	ל[...] נצרכה 488
מה צריכה ליה 414	לית יכיל 352	לא אמר אלא 301
מהו 417	לית כאן 353	לא אמר כן 303
מהו כדון 427	לית לך אלא כ[...] 358	לא אמר ר' פלוני אלא 301
מוחלפת שיטתו של ר' פלוני	לית מילתיה (דר' פלוני)	לא אמרו אלא 301
422	אמרה 435	לא אתיא דלא/אלא 306
ומור דבתרא 74	לית שמע מינה כלום 360	לא אתינן מתני 308
ומור סופא 74	לכן צריכה 362	לא בדא/בהדא 309
מחלוקת 420	למה לא תנינן 364	לא כן אלפן רבי 310
מחלפא שיטתיה דר' פלוני	למה לא תנינן/תניתה 364	לא כן אמר ר' פלוני 313
422	למה לינן אמרין 365	לא כן סברנן מימר 316
מטי בה 426	למי נצרכה 367	לא כן צריכה 362
מיי כדון 427	לפום כן הוא אומר 372	לא כן תני (ר' פלוני) 318
מיליהון דרבנין 430	לפום כן צריך/צריך מימר	לא כן תנינן 318
מילתיה אמרה 433	370	לא מסתברא 320
	לפם כן צריך/צריך מימר 370	לא מסתברא דלא/אלא 322

רבה 553	ב[...] נחלקו 479	מילתיה דר' פלוני אמרה 433
רבנין דהכא/דתמן 549	ניחא 480	מינה את שמע 94
רובא 553	נימר 482	מיסבר סבר ר' פלוני 436
שאל/שאל 555	נישמעינה מן הדא 490	מכפליה 438
שלא תאמר 558	ניתני 485	מן 441
שמע כולהון מן [...] 561	ל[...] נצרכה 488	מן דבתרה 441
שמע לה מן דבתרה 562	נשמעינה מן הדא 490	מן דמר/דאמר [...] מן דמר/
שמע לה מן הדא/הכא 559	נתני 485	דאמר 375
שמע לה מן קדמייתא 562	סבר 495	מן הדא/הכא 439
ב[...] שנו/שנינו 563	סבר מימר 497	מן הדין 439
שנייא היא (הכא/תמן) 565	סברין מימר 501	מן הדין קרייא 440
תרע לך (שהוא כן) 569	וסברנן מימר 503	מן מה ד[...] 442
ותימר (הכין) 91	סוף דבר 504	מסתברא 445
תיפתר 608	עד כרון 507	מעטה 447
תמן [...] ברם הכא 572	ועוד מן הדא 510	מכפליה 438
תמן [...] (ו)הכא 572	על דעתיה דר' פלוני 512	מפני ש[...] הא/אבל 449
תמן [...] וכאן 572	על דר' פלוני 512	מקשי 451
תמן אמר ר' פלוני [...] 578	על שם 517	מקשי לה 452
תמן אמרין 575	פשיטא 520	ומר אוף/אף [...] 73
תמן את/הוא/אינון אמר/	פשיטא דא/הדא מילתא 523	ומר דבתרא 74
אומר(ין) [...] 578	פתר לה 525	ומר סופא 74
תמן תנינן 581	פתר מתניתא 530	מתיב/ין 218
תני 585	צריכה 533	מתניתא אמרה 454
תני בשם ר' פלוני 585	צריכה ל[...] 535	מתניתא אמרה כן 456
ותני כן 595	קיימה 537	מתניתא אמרה כן ש- 459
ותני עלה 599	קיימונה/קיימונה 537	מתניתא ב- 462
תני ר' פלוני 585	קיימתיה 537	מתניתא דלא כר' פלוני 465
ותני ר' פלוני כן 595	קם [...] 540	מתניתא דר' פלוני 468
תני תמן 601	קרייא מסייע 541	מתניתא כר' פלוני 468
תנינן 603	וקשיא 543	מתניתא לא אמרה כן 471
תפלוגתא 606	קשייתא 546	מתניתא מסייעא 472
תפתר 608		מתניתא פליגא 475
ותשמע מינה 94		נאמר 482

מפתח הסוגיות*

פאה	ג, ג (ו ע"ג) 417	ברכות
א, א (טו ע"א) 387	ד, א (ז ע"ג) 424, 359, 222	א, א (ב ע"א) 132
א, א (טו ע"ב) 511	595	א, א (ב ע"ג) 429, 327, 293
א, א (טו ע"ד) 554	ד, א (ז ע"ד) 54	547
א, א (טז ע"ב) 169	ד, ג (ח ע"א) 456	א, א (ב ע"ד) 242
א, ב (טז ע"ב) 471	ד, ד (ח ע"א) 359	א, א (ג ע"א) 245
א, ד (טז ע"ג) 575	ד, ד (ח ע"ב) 61, 60	א, ב (ג ע"א) 58
ב, א (טז ע"ד) 143, 101	ד, ה (ח ע"ב) 404	א, ה (ג ע"א) 188
425	ד, ז (ח ע"ג) 242	א, ז (ג ע"ב) 571
ב, ב (יז ע"א) 331	ה, א (ח ע"ד) 325	א, ח (ג ע"ג) 150
ב, ו (יז ע"א) 157	ה, ב (ט ע"ב) 502	א, ח (ג ע"ד) 55, 54
ב, ז (יז ע"ב) 607	ו, א (י ע"א) 444, 416, 410	א, ט (ד ע"א) 509
ג, א (יז ע"ב) 107	459	ב, א (ד ע"ב) 347
ג, ב (יז ע"ג) 509, 273, 146	ו, ד (י ע"ג) 509, 310	ב, ב (ד ע"ג) 358, 60
ג, ו (יז ע"ג) 567	ו, ו (י ע"ד) 583, 153	ב, ג (ד ע"ד) 146
ג, ח (יז ע"ד) 608, 208	ו, ח (י ע"ד) 66	ב, ד (ד ע"ד) 355
ג, ט (יז ע"ד) 201, 101	ז, א (יא ע"א) 551, 487, 204	ב, ד (ה ע"א) 331, 151
ג, ט (יח ע"א) 237	ז, א (יא ע"ב) 53	599, 597, 595
ד, ב (יח ע"א) 509	ז, ב (יא ע"ב) 425	ב, ה (ה ע"ב) 547
ד, ב (יח ע"ב) 157	ז, ג (יא ע"ב) 319	ב, ו (ה ע"ב) 311, 199, 45
ד, ה (יח ע"ב) 469	ח, א (יא ע"ד) 200	586
ד, ו (יח ע"ג) 329	ח, ד (יב ע"ב) 575	ב, ח (ה ע"ב) 335
ה, ג (יט ע"א) 135	ח, ז (יב ע"ג) 44	ב, ח (ה ע"ד) 169
ה, ד (יט ע"א) 566	ח, ח (יב ע"ג) 444, 55	ב, ט (ה ע"ד) 15
ה, ו (יט ע"א) 102	ט, א (יב ע"ד) 154	ג, א (ה ע"ד) 484
ו, ד (יט ע"ג) 587, 157	ט, א (יג ע"א) 505	ג, א (ו ע"א) 15
ו, ה (יט ע"ג) 201	ט, ב (יג ע"ג) 233	ג, ג (ו ע"ב) 157

* נרשמו כאן רק סוגיות שבהן באים המונחים בצורות מיוחדות או בשימושים מיוחדים, וכן סוגיות שנידונו בפירוט בספר (בדרך כלל בהערות).

ו, א (לו ע"ב) 389	א, ז (כז ע"ב) 67	ו, ח (יט ע"ד) 469, 150
ו, ג (לו ע"ד) 219, 15	ב, א (כז ע"ג) 378	ז, ד (כ ע"א) 314, 138
ו, ד (לז ע"א) 331	ב, ב (כז ע"ד) 201	ז, ה (כ ע"ב) 53
ז, א (לז ע"ב) 595	ב, יא (כח ע"ב) 366	ז, ו (כ ע"ב) 515, 131
ז, ג (לז ע"ב) 160	ג, א (כח ע"ג) 353	ח, ה (כ ע"ד) 368
ז, ה (לז ע"ג) 310	ג, ב (כח ע"ג) 481	ח, ז (כא ע"א) 476
ח, ד (לח ע"א) 282	ג, ח (כח ע"ד) 249	ח, ח (כא ע"א) 160
ח, ה (לח ע"א) 423	ד, א (כט ע"א) 595	ח, ט (כא ע"ב) 278
ח, ה (לח ע"ב) 425	ד, ב (כט ע"ב) 503	
ט, ט (לט ע"א) 114	ד, ד (כט ע"ב) 383	דמאי
י, א (לט ע"ב) 232	ד, ט (כט ע"ג) 125	א, א (כא ע"ג) 567, 70
י, ב (לט ע"ג) 157	ה, ב (כט ע"ד) 574, 169	א, ב (כא ע"ד) 411, 398
י, ט (לט ע"ד) 424	ה, ה (ל ע"א) 177	581, 574
	ו, ה (ל ע"ג) 564, 364	א, ג (כב ע"א) 312
תרומות	ז, ה (לא ע"א) 594	א, ג (כב ע"ב) 197
א, א (מ ע"א) 603, 430	ח, א (לא ע"ב) 146, 61	ב, א (כב ע"ג) 260, 114, 72
א, א (מ ע"ב) 505, 155, 53	514, 297	586, 432
603, 596	ט, א (לא ע"ד) 579	ב, א (כב ע"ד) 496
א, א (מ ע"ג) 260	ט, ו (לב ע"ד) 487, 471	ב, ג (כב ע"ד) 574
א, ד (מ ע"ד) 581	ט, ז (לב ע"ד) 432	ב, ג (כג ע"א) 398
א, ט (מא ע"א) 567		ב, ד (כג ע"א) 329
ב, א (מא ע"ב) 200, 28	שביעית	ב, ה (כג ע"א) 515
487, 486	א, ד (לג ע"ב) 330, 306	ג, ג (כג ע"ג) 600
ב, ג (מא ע"ג) 240, 201	א, ח (לג ע"ג) 306	ג, ו (כג ע"ד) 567
ג, ו (מב ע"ב) 66	ב, א (לג ע"ג) 420	ד, ב (כג ע"ד) 379, 378
ד, א (מב ע"ג) 427, 58	ב, ד (לג ע"ד) 469	ד, ג (כד ע"א) 379, 310
ד, ג (מב ע"ד) 461, 440	ב, ו (לג ע"ד) 70	ד, ז (כד ע"א) 146, 143
ד, ד (מב ע"ד) 581, 408	ב, י (לד ע"ב) 57	ד, ז (כד ע"ב) 102
ד, ח (מג ע"א) 321	ג, ב (לד ע"ג) 253, 188	ה, א (כד ע"ג) 603, 225
ד, יג (מג ע"ב) 187	575	ה, ב (כד ע"ג) 509
ה, א (מג ע"ג) 320	ג, ג (לד ע"ג) 583	ה, ט (כד ע"ד) 424, 160
ה, ב (מג ע"ג) 240	ג, י (לד ע"ד) 152	ו, א (כה ע"ב) 94
ה, ג (מג ע"ג) 103	ד, ב (לה ע"א) 169	ז, א (כו ע"א) 431
ו, א (מד ע"א) 36	ד, ג (לה ע"ב) 378	ז, ג (כו ע"ב) 524
ו, ד (מד ע"ב) 373	ד, ז (לה ע"ג) 371	ז, ה (כו ע"ב) 574
ז, א (מד ע"ג) 496, 373	ד, ח (לה ע"ג) 391	ז, ו (כו ע"ב) 143
529	ד, י (לה ע"ג) 242	
ז, א (מד ע"ד) 500	ה, ג (לה ע"ד) 463	כלאים
ז, ב (מד ע"ד) 429	ה, ט (לו ע"א) 463	א, א (כו ע"ד) 469, 468

ב, א (סא ע"ד) 295, 269	ד, ט (נה ע"ב) 231	ח, ה (מה ע"ג) 344
543	ה, ג (נו ע"א) 515	ח, ה (מה ע"ד) 595
ב, ב (סב ע"א) 568	ה, ו (נו ע"ג) 435, 167, 146	ח, ז (מו ע"א) 248
ב, ד (סב ע"א) 364	ה, ח (נו ע"ד) 260	ח, ט (מו ע"א) 211, 177, 390
ב, ה (סב ע"א) 191		
ב, ז (סב ע"ג) 248	חלה	ח, י (מו ע"ב) 320
ג, א (סב ע"ד) 361	א, א (נו ע"ב) 107, 94, 88	ט, ז (מו ע"ד) 389
ג, ב (סג ע"א) 344	583, 443, 437, 255	י, א (מו ע"א) 131
ג, ו (סג ע"ב) 150	א, ד (נו ע"ד) 515	י, ג (מו ע"א) 272
	א, ה (נו ע"ד) 329, 170, 169	יא, א (מו ע"ג) 587
ביכורים	א, ח (נח ע"א) 157	יא, ב (מו ע"ד) 595
א, א (סג ע"ג) 248, 208	א, ט (נח ע"א) 456	
469, 459	ב, ב (נח ע"ג) 40	מעשרות
א, א (סג ע"ד) 437	ב, ג (נח ע"ג) 58	א, ג (מח ע"ד) 231
א, ב (סג ע"ד) 522	ב, ו (נח ע"ד) 123	א, ג (מט ע"א) 275
א, ג (סג ע"ד) 524	ג, א (נט ע"א) 248	א, ד (מט ע"א) 107
א, ד (סד ע"א) 538, 404	ג, ה (נט ע"ב) 481	א, ו (מט ע"א) 603, 150
א, ה (סד ע"א) 409	ג, ז (נט ע"ב) 443, 157	ב, א (מט ע"ג) 187, 123
ב, א (סד ע"ג) 165	ג, ז (נט ע"ג) 379, 255, 231	ב, ד (מט ע"ד) 90
ב, א (סד ע"ד) 307, 143	ד, א (נט ע"ד) 435, 434	ב, ו (נ ע"א) 599
475	ד, ג (נט ע"ד) 487	ג, ג (נ ע"ג) 563, 560, 494
ב, ב (סה ע"א) 551	ד, ד (נט ע"ד) 567	ג, י (נא ע"א) 212, 211
ב, ג (סה ע"א) 76	ד, ה (נט ע"ד) 387, 239	ד, ו (נא ע"ג) 123
ב, ה (סה ע"ב) 587	593	ה, ב (נא ע"ג) 341
ב, ח (סה ע"ב) 475	ד, י (ס ע"א) 456, 454	ה, ב (נא ע"ד) 568, 30
ג, ז (סה ע"ד) 99	ד, יא (ס ע"ב) 157	ה, ה (נב ע"א) 582
	ד, יב (ס ע"ב) 581, 209	ה, ז (נב ע"א) 459, 285
שבת		
א, א (ב ע"ב) 490, 157, 96	ערלה	מעשר שני
561, 545, 512	א, א (ס ע"ג) 448	א, ג (נב ע"ד) 440
א, א (ב ע"ג) 114	א, א (ס ע"ד) 194, 157	א, ד (נג ע"א) 456
א, ג (ג ע"ב) 586	442, 213, 212	ב, א (נג ע"ב) 416
א, ד (ג ע"ג) 282, 42	א, ב (סא ע"א) 534, 354	ב, א (נג ע"ג) 515
א, ד (ג ע"ד) 387	א, ג (סא ע"א) 556, 228	ב, א (נר ע"א) 547, 281
א, י (ד ע"ב) 118, 101	א, ד (סא ע"א) 456	ג, ב (נר ע"א) 599
ב, ג (ד ע"ד) 603	א, ד (סא ע"ב) 610	ג, ג (נר ע"א) 347
ב, ה (ה ע"א) 477, 242	א, ו (סא ע"ב) 143	ג, ז (נר ע"ב) 212
ג, א (ה ע"ד) 547, 240, 223	א, ח (סא ע"ג) 111	ג, ט (נר ע"ג) 444
ג, ה (ו ע"ב) 244, 233		ד, ד (נה ע"א) 528

ד, ט (כב ע"א) 31	טז, א (טו ע"ג) 247, 137	ג, ז (ו ע"ב) 528
ה, א (כב ע"ג) 481	411	ג, ז (ו ע"ג) 528
ה, ב (כב ע"ג) 167	טז, ב (טו ע"ג) 560	ד, א (ו ע"ד) 583, 443
ה, ג (כב ע"ד) 548	טז, ב (טו ע"ד) 287	ה, ב (ז ע"ב) 568, 292
ו, א (כג ע"ב) 284	טז, ז (טו ע"ד) 247	ה, ד (ז ע"ג) 547, 347
ו, ג (כג ע"ב) 157	יז, א (טז ע"א) 444, 177	ו, א (ז ע"ד) 454, 281, 123
ו, ג (כג ע"ג) 502	יח, א (טז ע"ג) 229	595, 460
ו, ד (כג ע"ג) 411, 398	יט, א (טז ע"ד) 114	ו, ד (ח ע"ב) 292
ו, ה (כג ע"ג) 106	יט, א (יז ע"א) 391	ו, ה (ח ע"ג) 528, 391, 275
ו, ז (כג ע"ד) 528	יט, ב (יז ע"א) 586, 443	ו, ז (ח ע"ג) 339, 151
ו, ח (כג ע"ד) 247	יט, ד (יז ע"ב) 127, 126, 53	ז, א (ט ע"א) 260, 150, 115
ו, ח (כד ע"א) 433	269	ז, א (ט ע"ב) 391
ז, א (כד ע"ב) 420	יט, ה (יז ע"ב) 395	ז, ב (ט ע"ג) 371, 151
ז, ג (כד ע"ג) 467	כ, א (יז ע"ג) 240	ז, ב (ט ע"ד) 511, 275
ז, ו (כד ע"ג) 248		ז, ב (י ע"א) 331
ז, ח (כד ע"ג) 331	עירובין	ז, ב (י ע"ב) 287, 254, 240
ח, א (כה ע"א) 104	א, א (יח ע"ב) 193, 169	590, 536, 423
ח, ג (כה ע"א) 524	א, א (יח ע"ד) 596, 119	ז, ב (י ע"ג) 486
ח, ו (כה ע"א) 431	א, ג (יט ע"א) 87	ז, ג (י ע"ג) 369, 368, 364
ח, ח (כה ע"ב) 107	א, ה (יט ע"א) 369	ז, ד (י ע"ד) 481
ח, י (כה ע"ב) 599, 160	א, ו (יט ע"ב) 538	ח, א (יא ע"א) 443, 265
ט, ג (כה ע"ד) 146	א, ז (יט ע"ב) 567	ח, ו (יא ע"ב) 581
י, א (כו ע"א) 383, 359	א, ח (יט ע"ג) 597	ח, ו (יא ע"ג) 282
י, ג (כו ע"ב) 423, 125	א, ט (יט ע"ג) 240	ט, א (יא ע"ד) 503, 477
י, ה (כו ע"ב) 255	א, י (יט ע"ג) 107, 106	ט, ד (יב ע"א) 263
י, יא (כו ע"ג) 160	א, י (יט ע"ד) 509	ט, ז (יב ע"ב) 368
י, יד (כו ע"ד) 108	ב, א (יט ע"ד) 459	י, ו (יב ע"ג) 318
	ב, ה (כ ע"ב) 160	יא, א (יב ע"ד) 469
פסחים	ג, א (כ ע"ד) 454, 390, 157	יא, ב (יג ע"א) 174
א, א (כז ע"א) 61, 60, 45	460	יא, ה (יג ע"א) 187
454, 431, 416, 326	ג, ב (כ ע"ד) 466	יא, ו (יג ע"ב) 545
א, א (כז ע"ב) 416, 242	ג, ד (כא ע"א) 412, 153	יב, א (יג ע"ג) 307
488	ג, ה (כא ע"ב) 383, 247	יג, ז (יד ע"ב) 244
א, א (כז ע"ג) 167	ג, ו (כא ע"ב) 467, 466	יד, א (יד ע"ב) 598
א, ג (כז ע"ג) 180	ג, ח (כא ע"ג) 425	יד, ג (יד ע"ג) 254
א, ד (כז ע"ג) 423	ד, א (כא ע"ד) 135, 134	יד, ד (יד ע"ד) 577, 94
א, ח (כח ע"א) 157, 114	421, 412	טו, ב (טו ע"א) 167
490, 444, 177, 176	ד, ג (כא ע"ד) 135	טז, א (טו ע"ב) 469, 160
א, ח (כח ע"ב) 153	ד, ה (כב ע"א) 492	

ד, ג (מח ע"א) 400	יומא	ב, ב (כח ע"ד) 527, 157
ד, ה (מח ע"א) 271, 112	א, א (לח ע"א) 267	ב, ג (כט ע"א) 463, 73
425, 371	א, א (לח ע"ד) 177	ב, ז (כט ע"ג) 557
ד, י (מח ע"ג) 371	א, ב (לח ע"ד) 200	ג, א (כט ע"ד) 547, 188
ה, א (מח ע"ד) 502	א, ב (לט ע"א) 333	ג, ב (ל ע"א) 502, 387
ו, א (מט ע"ד) 382	א, ה (לט ע"א) 58	ג, ג (ל ע"א) 391, 263
ו, ב (נ ע"א) 92	ב, א (לט ע"ג) 607	ד, ג (לא ע"א) 347
ו, ה (נ ע"ב) 586	ב, ב (לט ע"ד) 444	ד, ד (לא ע"א) 502, 335
ז, א (נ ע"ג) 335	ב, ג (לט ע"ד) 139	567
ז, ג (נ ע"ג) 371	ג, א (מ ע"ב) 234	ד, ט (לא ע"ב) 413
ז, ה (נ ע"ג) 174	ג, ג (מ ע"ב) 274	ה, ה (לב ע"ג) 88
ז, ז (נ ע"ד) 119	ג, ה (מ ע"ג) 484	ה, ו (לב ע"ג) 413
ח, ו (נא ע"ב) 233	ג, ו (מ ע"ג) 538, 361	ה, ח (לב ע"ד) 512
	ג, ו (מ ע"ד) 429	ו, א (לג ע"ב) 410
סוכה	ד, א (מא ע"ב) 597	ו, ב (לג ע"ב) 244
א, א (נא ע"ד) 155, 146, 53	ד, א (מא ע"ג) 273	ו, ז (לג ע"ג) 497
522, 521	ד, ג (מא ע"ג) 415	ו, ח (לג ע"ד) 567, 368
א, א (נב ע"א) 456, 230	ד, ד (מא ע"ד) 160	ז, א (לד ע"א) 413
597	ד, ו (מב ע"א) 267, 265	ז, ג (לד ע"ב) 557
א, ד (נב ע"ב) 254	ה, א (מב ע"ב) 514	ז, ה (לד ע"ב) 94, 88
א, ה (נב ע"ב) 387	ה, ב (מב ע"ב) 502, 409, 73	ז, ו (לד ע"ג) 396
א, יא (נב ע"ג) 605	ה, ג (מב ע"ג) 484	ז, ז (לד ע"ד) 396, 159
ב, א (נב ע"ד) 424, 423	ה, ז (מג ע"א) 145, 84	ז, ח (לה ע"א) 263, 150
ב, ה (נג ע"א) 557	ו, א (מג ע"ב) 448	ז, י (לה ע"א) 145
ב, ח (נג ע"א) 605, 460	ו, ו (מג ע"ד) 334	ז, יא (לה ע"ב) 395, 223
ב, י (נג ע"ב) 293, 292	ז, א (מד ע"א) 459	456, 443
ג, א (נג ע"ג) 538, 120	ז, ה (מד ע"ב) 292	ז, יב (לה ע"ג) 524
ג, ד (נג ע"ד) 413	ז, ה (מד ע"ג) 568	ח, ג (לה ע"ד) 355
ג, ח (נג ע"ד) 42	ח, א (מד ע"ד) 263	ח, ג (לו ע"א) 391, 157
ג, ט (נג ע"ד) 150	ח, ד (מה ע"ב) 441	527, 431
ג, יא (נג ע"ד) 271	ח, ה (מה ע"ב) 59	ח, ד (לו ע"א) 459
ד, ג (נד ע"ב) 100	ח, ח (מה ע"ב) 437	ח, ח (לו ע"א) 595
ד, ו (נד ע"ג) 378, 65		ח, ח (לו ע"ב) 277, 108
ד, ז (נד ע"ד) 404	שקלים	571
ד, ט (נד ע"ד) 123	א, א (מה ע"ד) 449	ט, ה (לו ע"א) 267, 112
ה, א (נה ע"א) 604	א, ה (מו ע"ב) 609, 449	י, א (לו ע"ב) 209
ה, ב (נה ע"ב) 157	ב, ה (מו ע"ד) 371	י, ג (לו ע"ד) 433, 66
ה, ד (נה ע"ב) 153	ב, ז (מו ע"א) 163	
ה, ז (נה ע"ד) 458	ג, ב (מו ע"ג) 253	

א, ו (עו ע"ג) 158, 152	א, ו (סד ע"ד) 145	ה, ח (נה ע"ד) 459
א, ח (עו ע"ד) 97	ב, א (סה ע"ב) 292, 167	ראש השנה
ב, א (עז ע"ב) 190, 15	313, 295, 293	א, א (נו ע"ב) 259, 240
ב, א (עז ע"ג) 319, 292	ב, יג (סו ע"א) 263, 146	א, א (נו ע"ג) 135
ב, א (עז ע"ד) 404	570, 463	ב, ה (נח ע"א) 335
ב, ב (עז ע"ד) 135	ב, טו (סו ע"ב) 125	ג, א (נח ע"ג) 331
ב, ב (עח ע"א) 178, 177	ג, ה (סו ע"ד) 150	ג, ג (נח ע"ד) 331
ב, ו (עח ע"ב) 600	ג, י (סו ע"ד) 597	ג, ה (נח ע"ד) 560
ג, א (עח ע"ד) 469	ד, א (סז ע"ג) 336	ג, ו (נט ע"א) 369, 368
ג, ב (עט ע"א) 97	ד, א (סז ע"ד) 583	ד, י (נט ע"ד) 242
ג, ג (עט ע"ב) 429, 267	ד, ח (סח ע"ד) 444, 112, 66	ביצה
ג, ד (עט ע"ג) 104	ד, ח (סט ע"א) 573, 293	א, א (ס ע"א) 556, 552
ג, ה (עט ע"ג) 463	ד, ט (סט ע"ב) 281	א, ג (ס ע"ב) 115
ג, ז (עט ע"ד) 160	מגילה	א, ג (ס ע"ג) 281
מועד קטן	א, א (ע ע"א) 595, 149	א, ד (ס ע"ג) 424
א, א (פ ע"א) 515, 513, 490	א, ב (ע ע"ב) 355, 112	א, ה (ס ע"ג) 556, 259
א, ב (פ ע"ב) 320	א, ד (ע ע"ב) 594	א, ח (ס ע"ד) 364
א, ג (פ ע"ג) 317, 251	א, יא (עא ע"ג) 107	א, יא (ס ע"ד) 321
א, ד (פ ע"ג) 260	א, יג (עב ע"ב) 398	א, יא (סא ע"א) 318
א, ח (פ ע"ד) 459	א, יג (עב ע"ג) 408	א, יב (סא ע"א) 469, 460
ב, ד (פא ע"ב) 259	א, יד (עב ע"ג) 47	ב, א (סא ע"ב) 167
ג, א (פא ע"ג) 141, 58	ב, א (עג ע"א) 259, 177	ב, ד (סא ע"ב) 213, 212
ג, א (פא ע"ד) 54	ב, ו (עג ע"ג) 228	ב, ח (סא ע"ג) 123
ג, ה (פב ע"ב) 596	ג, א (עד ע"א) 160	ב, ח (סא ע"ד) 177
ג, ה (פב ע"ד) 259	ג, ג (עד ע"א) 356	ג, ד (סב ע"א) 391
ג, ו (פג ע"א) 259	ג, ו (עד ע"ב) 427	ג, ז (סב ע"ב) 287
ג, ז (פג ע"ב) 379, 263	ד, א (עה ע"א) 100	ד, ב (סב ע"ג) 185, 160
ג, ז (פג ע"ג) 330	ד, ג (עה ע"א) 263	ד, ג (סב ע"ג) 242
יבמות	ד, ד (עה ע"א) 363	ה, ב (סג ע"א) 176, 111, 55
א, א (ב ע"ג) 412	ד, ד (עה ע"ב) 347	ה, ב (סג ע"ב) 601
א, ה (ג ע"א) 417	ד, ו (עה ע"ב) 334	תעניות
א, ו (ג ע"ב) 263, 143	ד, ח (עה ע"ב) 586, 157	א, א (סג ע"ג) 211, 193
ב, א (ג ע"ג) 135	ד, יב (עה ע"ג) 408	א, א (סג ע"ד) 154
ב, ג (ג ע"ד) 524, 143	חגיגה	א, ב (סד ע"א) 404
ב, ד (ג ע"ד) 427, 167	א, א (עה ע"ד) 107	א, ג (סד ע"ב) 425
ב, יא (ד ע"א) 574	א, א (עו ע"א) 413, 227	א, ו (סד ע"ג) 263, 157
ג, א (ד ע"ג) 515, 123	490	

ב, ט (כו ע"ד) 108	טז, ד (טו ע"ד) 320	ג, א (ד ע"ד) 568
ב, יא (כז ע"א) 595	טז, ה (טו ע"ד) 581, 246	ג, ד (ד ע"ד) 201
ג, א (כז ע"א) 223		ד, א (ה ע"ג) 36
ג, א (כז ע"ב) 529, 496, 153	סוטה	ד, ב (ה ע"ג) 331, 96
ג, ו (כז ע"ג) 263	א, א (טז ע"ב) 306	ד, ב (ה ע"ד) 271, 70
ג, י (כח ע"א) 416, 75, 15	א, א (טז ע"ג) 246	ד, ד (ה ע"ד) 373
ד, א (כח ע"ב) 437, 88, 15	א, ו (יז ע"א) 267, 244	ד, ז (ה ע"ד) 40
ד, ג (כח ע"ב) 160	ב, א (יז ע"ד) 244	ד, יא (ו ע"א) 225
ד, ד (כח ע"ג) 326, 66	ב, ב (יז ע"ד) 586, 378	ו, א (ז ע"ב) 611, 456, 454
ד, ה (כח ע"ג) 420	ב, ג (יח ע"א) 188, 187	ו, ה (ז ע"ג) 150, 146
ד, ו (כח ע"ד) 108, 53	ב, ה (יח ע"ב) 383, 293, 47	ו, ו (ז ע"ג) 362, 188
ד, ז (כח ע"ד) 542	385	ו, ו (ז ע"ד) 177
ד, יב (כט ע"א) 357	ג, ה (יט ע"א) 297	ז, א (ח ע"א) 411, 292
ד, יב (כט ע"ב) 209	ג, ז (יט ע"ב) 135	ז, ג (ח ע"ב) 448
ד, יג (כט ע"ב) 235	ג, ח (יט ע"ב) 448	ז, ה (ח ע"ב) 111
ה, א (כט ע"ג) 567, 89	ד, א (יט ע"ג) 468	ח, א (ח ע"ד) 273, 150
ה, ו (ל ע"א) 597	ד, ה (יט ע"ד) 297, 150	ח, א (ט ע"א) 395
ה, י (ל ע"ב) 417	ה, א (כ ע"א) 160	ח, ב (ט ע"ב) 527
ז, א (לא ע"ב) 260	ה, ב (כ ע"א) 88	ט, ה (י ע"א) 597
ז, ז (לא ע"ג) 339, 146	ה, ב (כ ע"ב) 439, 438, 265	י, א (י ע"ג) 157
ז, ט (לא ע"ג) 462, 454	ז, א (כא ע"ב) 263, 152	י, יז (יא ע"ג) 523
601	ז, ד (כא ע"ד) 66	יא, א (יא ע"ד) 96
ז, י (לא ע"ד) 198, 103	ז, ה (כא ע"ד) 379, 118	יא, ב (יא ע"ד) 100
ט, א (לב ע"ד) 199, 133	ט, א (כג ע"ב) 579	יא, ה (יב ע"א) 177
481, 459	ט, ד (כג ע"ד) 372, 371	יא, ו (יב ע"א) 241, 208
ט, ה (לג ע"א) 282	ט, ה (כג ע"ד) 443	586, 503
ט, ו (לג ע"ב) 257	ט, ו (כד ע"א) 241	יא, ז (יב ע"ב) 603
ט, ז (לג ע"ב) 356, 248, 89		יב, א (יב ע"ג) 125
ט, ח (לג ע"ב) 38	כתובות	יב, ג (יב ע"ד) 125
י, ד (לד ע"א) 230	א, ג (כה ע"ב) 329	יג, א (יג ע"ג) 515, 513, 319
יא, א (לד ע"ב) 265, 263	א, ד (כה ע"ג) 410	יג, ב (יג ע"ד) 515
יא, ד (לד ע"ג) 285	א, ו (כה ע"ג) 469	יג, ח (יד ע"א) 269
יא, ה (לד ע"ג) 240	א, י (כה ע"ד) 233	יג, יג (יד ע"א) 260
יא, ו (לד ע"ג) 443	ב, א (כו ע"א) 591	יד, א (יד ע"ב) 177
יב, ה (לה ע"ב) 433	ב, א (כו ע"ב) 225	יד, ב (יד ע"ב) 497, 355
יג, א (לה ע"ד) 437, 257	ב, ב (כו ע"ב) 255	טו, ה (טו ע"ב) 200
יג, ב (לה ע"ד) 571, 108	ב, ג (כו ע"ב) 260	טו, ז (טו ע"ב) 497, 232
574, 573	ב, ד (כו ע"ג) 260	טו, ט (טו ע"ב) 212
יג, ד (לו ע"א) 159	ב, ה (כו ע"ג) 281	טז, ב (טו ע"ג) 234

ז, ד (נו ע"ד) 265, 37	ג, ב (מד ע"ד) 484	יג, י (לו ע"ב) 463
ט, א (נו ע"ג) 378	ג, ה (מה ע"א) 349	
ט, ב (נו ע"ג) 344	ג, ח (מה ע"א) 146, 143	
	600	
קידושין	ג, ח (מה ע"ב) 304, 303	נדרים
א, א (נח ע"ב) 327, 165	485	א, א (לו ע"ד) 273, 167
א, א (נח ע"ג) 327	ד, א (מה ע"ג) 53	374, 373, 364
א, א (נח ע"ד) 263, 37	ד, ב (מה ע"ג) 259	ב, א (לו ע"ב) 188, 141
א, א (נט ע"א) 521	ד, ו (מו ע"א) 486	492
א, ב (נט ע"א) 587, 481	ה, א (מו ע"ג) 177, 176	ב, ד (לו ע"ב) 445
א, ב (נט ע"ב) 515	243	ג, א (לו ע"ד) 150
א, ג (ס ע"א) 600, 416, 415	ה, ד (מו ע"א) 128, 114	ג, ב (לו ע"ד) 58, 49
א, ד (ס ע"ב) 557, 282, 43	587	ג, ב (לח ע"א) 28
א, ה (ס ע"ד) 186, 94, 88	ה, ה (מו ע"א) 497, 443	ג, ו (לח ע"א) 425
568	ה, ט (מו ע"ג) 248	ד, ו (לח ע"ד) 265
א, ז (סא ע"ג) 420	ו, א (מו ע"ד) 234, 157	ה, ד (לט ע"ב) 103
א, י (סא ע"ד) 327, 275, 44	ז, ג (מח ע"ד) 287	ה, ה (לט ע"ב) 547
605, 390	ז, ד (מח ע"ד) 260	ו, ו (לט ע"ג) 445
ב, א (סב ע"א) 200, 191	ח, יב (מט ע"ד) 495, 115	ו, ח (לט ע"ד) 157, 145
ב, א (סב ע"ב) 101, 100	ט, א (נ ע"א) 435, 433	ז, א (מ ע"ב) 31
ב, א (סב ע"ג) 517	ט, ז (נ ע"ג) 460, 454	ח, א (מ ע"ד) 76, 75
ב, ח (סג ע"א) 31	ט, ט (נ ע"ד) 123	ח, ה (מא ע"א) 490
ב, ט (סג ע"א) 533		ח, ז (מא ע"א) 167
ג, א (סג ע"ג) 300, 211	נזיר	ט, א (מא ע"ב) 260
ג, א (סג ע"ד) 429	א, ב (נא ע"ב) 468, 420	ט, א (מא ע"ג) 174, 173
ג, ב (סג ע"ד) 260, 231	ב, ג (נב ע"א) 469, 468	ט, ד (מא ע"ג) 201
ג, ג (סג ע"ד) 567, 222, 221	ב, ו (נב ע"ב) 437	י, א (מא ע"ד) 545
ג, ד (סד ע"א) 551	ג, ב (נב ע"ג) 310	יא, ו (מב ע"ד) 607, 146
ג, ה (סד ע"א) 336, 313	ד, ו (נג ע"ג) 84	יא, ט (מב ע"ד) 175, 29, 28
ג, יד (סד ע"ג) 562	ה, א (נג ע"ד) 502	יא, יג (מב ע"ד) 522
ג, יד (סד ע"ד) 601	ה, א (נד ע"א) 492, 240	
ד, א (סה ע"ב) 390	ה, ו (נד ע"ב) 175	גיטין
ד, א (סה ע"ג) 149	ו, א (נד ע"ד) 45	א, א (מג ע"א) 234
ד, ב (סה ע"ד) 266	ו, ג (נה ע"ב) 275	א, א (מג ע"ב) 429, 285
ד, ג (סה ע"ד) 514	ו, יא (נה ע"ג) 477	א, ב (מג ע"ג) 108
ד, ז (סו ע"א) 68	ז, ב (נו ע"ב) 605	א, ו (מג ע"ד) 265
ד, ח (סו ע"א) 413	ז, ב (נו ע"ג) 359, 324, 248	ב, א (מד ע"א) 257
ד, ט (סו ע"א) 562	379, 378	ב, ב (מד ע"ב) 313
ד, יא (סו ע"ב) 447	ז, ג (נו ע"ג) 352	ג, א (מד ע"ג) 573
		ג, א (מד ע"ד) 167, 140
		274

בבא קמא		
א, א (ב ע"ג)	100	
ב, א (ב ע"ד)	135	
ב, ג (ג ע"א)	506, 505	
ב, ד (ג ע"א)	419	
ב, ה (ג ע"א)	464, 95	
ב, ו (ג ע"א)	231, 100	
ב, י (ג ע"א)	464	
ג, א (ג ע"ג)	433	
ג, ב (ג ע"ג)	515	
ג, ג (ג ע"ג)	433	
ג, ה (ג ע"ד)	336, 334, 325	
ד, א (ד ע"א)	582	
ד, א (ד ע"ב)	547	
ד, ב (ד ע"ב)	191	
ד, ו (ד ע"ב)	600	
ה, ו (ה ע"א)	278	
ה, ז (ה ע"א)	89	
ה, י (ה ע"א)	461, 459	
ו, ז (ה ע"ג)	597, 575, 287	
ז, א (ה ע"ד)	487	
ז, ה (ו ע"א)	165	
ח, ד (ו ע"ג)	574	
ח, יא (ו ע"ג)	433	
י, א (ז ע"ב)	517, 391, 256	
י, יב (ז ע"ג)	528	
בבא מציעא		
א, ד (ז ע"ד)	612	
ב, יא (ח ע"ד)	126, 124	
ג, ג (ט ע"א)	319	
ג, ד (ט ע"א)	36	
ד, א (ט ע"ג)	434	
ד, ד (ט ע"ד)	604	
ה, א (י ע"א)	498	
ה, ג (י ע"ב)	146	
ו, ב (יא ע"א)	195	
בבא בתרא		
א, ז (יג ע"א)	594	
ב, ו (יג ע"ג)	180	
ג, א (יג ע"ד)	157	
ג, א (יד ע"א)	125	
ג, ו (יד ע"א)	160	
ג, ז (יד ע"א)	471	
ג, י (יד ע"ב)	163	
ד, א (יד ע"ג)	506	
ו, ג (טו ע"ג)	598, 438, 78	
ח, ג (טז ע"א)	219	
ח, ה (טז ע"ב)	304	
ח, ו (טז ע"ב)	484, 124	
ח, ח (טז ע"ב)	257, 31	
ט, ד (יז ע"א)	281	
ט, ט (יז ע"א)	208	
י, א (יז ע"ג)	265	
סנהדרין		
א, א (יה ע"א)	115, 97, 85	
א, א (יח ע"ב)	583, 502	
א, ב (יח ע"ב)	561	
א, ב (יה ע"ד)	593, 67	
א, ב (יט ע"א)	88, 45	
א, ב (יט ע"ב)	170	
א, ג (יט ע"ג)	58	
א, ד (יט ע"ד)	154	
ג, י (כא ע"ג)	260	
ג, יג (כא ע"ד)	160	
ד, א (כב ע"א)	87	
ה, א (כב ע"ג)	538	
ה, ב (כב ע"ד)	232	
ו, א (כג ע"ב)	282, 72	
ו, י (כג ע"ד)	467	
ז, ד (כד ע"ב)	15	
ז, ה (כד ע"ג)	371, 344	
ז, ח (כד ע"ד)	516, 463	
ז, ח (כד ע"ד)	582, 352	
ז, ח (כד ע"ד)	603	
ז, יא (כה ע"ב)	265	
ח, א (כו ע"א)	571, 324	
ח, ה (כו ע"ב)	372	
ח, ו (כו ע"ב)	586, 469, 157	
ח, ט (כו ע"ג)	524	
ט, ג (כז ע"א)	115	
ט, ו (כז ע"א)	556	
ט, ט (כז ע"ב)	603	
י, א (כז ע"ג)	275	
י, א (כז ע"ד)	571	
י, ב (כח ע"ב)	586	
י, ב (כט ע"א)	319	
יא, ד (ל ע"א)	404	
יא, ה (ל ע"ב)	571	
מכות		
א, ו (לא ע"א)	177	
ב, ד (לא ע"ג)	157	
ב, ה (לא ע"ד)	146, 143	
שבועות		
א, א (לב ע"ג)	561	
א, א (לב ע"ד)	528	
א, ב (לג ע"א)	402	
א, ה (לג ע"ב)	391	
א, ח (לג ע"ב)	528	
א, ט (לג ע"ב)	595, 324	
ב, א (לג ע"ד)	423	
ג, ב (לד ע"ב)	561, 532	
562		
ג, ב (לד ע"ג)	561	
ג, ג (לד ע"ג)	479	
ג, ז (לד ע"ד)	249	
ג, ט (לד ע"ד)	274	
ג, יא (לה ע"א)	307	
ד, א (לה ע"ג)	260	
ד, ו (לה ע"ד)	200	
ה, ה (לו ע"ג)	460	
ה, ו (לו ע"ג)	126	

ב, ב (מו ע"ג) 521	ב, ח (מא ע"ג) 571	ו, א (לו ע"ד) 165
ב, ג (מו ע"ג) 602	ב, ט (מא ע"ד) 282	ו, ד (לז ע"א) 157
ב, ה (מו ע"ד) 334, 260	ג, ג (מב ע"ד) 219	ו, ז (לז ע"ב) 157
ג, ג (מז ע"ג) 102	ג, ו (מג ע"א) 70	ז, א (לז ע"ג) 606, 313, 115
ג, ז (מח ע"א) 266, 201	ג, ז (מג ע"א) 317	ז, ד (לז ע"ד) 384
ג, ז (מח ע"ב) 293	ג, ח (מג ע"א) 118	ז, ה (לח ע"א) 265
	ג, ח (מג ע"ב) 531	ז, י (לח ע"א) 169
נדה	ג, יא (מג ע"ב) 504	ח, א (לח ע"ג) 335, 143
א, א (מח ע"ד) 467, 466	ד, א (מג ע"ד) 379	599
א, א (מט ע"א) 593	ד, י (מד ע"ב) 160	ח, ט (לח ע"ד) 543, 425
א, ה (מט ע"ב) 160, 63	ה, א (מד ע"ד) 429, 420	
א, ו (מט ע"ג) 502, 107	ה, י (מה ע"א) 286, 197	עבודה זרה
ב, א (מט ע"ד) 431	524, 454	א, א (לט ע"א) 561, 157
ב, ג (נ ע"א) 610, 528		א, א (לט ע"ב) 353
ב, ד (נ ע"א) 463, 431	הוריות	א, ב (לט ע"ג) 152, 102
ג, ב (נ ע"ג) 180	א, א (מה ע"ד) 531, 440	א, ד (לט ע"ג) 586
ג, ד (נא ע"א) 213, 212	א, ו (מו ע"א) 107	א, ד (לט ע"ד) 597
	א, ח (מו ע"ב) 602	ב, א (מ ע"ג) 609
	ב, א (מו ע"ג) 135	ב, ב (מ ע"ד) 456